

تقریر فی الفرائض و الفروع

احسن الفقہاء

پہنستو ترجمہ

تالیف
علامہ العصر مفتی اعظم
حضرت مفتی رشید احمد صاحب مدظلہ العالی

مکتبہ فزول دین

محکمہ جنس پشاور

قال الله تبارك وتعالى

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا

﴿فَتَسَلُُّوا أَهْلَ الذِّكْرِ إِنْ كُنْتُمْ لَا تَعْلَمُونَ﴾

وقال رسول الله صلى الله عليه وسلم

إِنَّمَا شِفَاءُ النَّبِيِّ السُّؤَالُ (الحديث)

احسن الفتاویٰ

دویم جلد

(لہ کتاب الصلوۃ خخہ تر آخر د باب القراءة والتجوید - فاتحہ الکلام - پوری)

تالیف فقیہ العصر مفتی اعظم حضرت مفتی رشید احمد صاحب رحمہ اللہ تعالیٰ

ناشرین

مولوی محمد ظفر (حقانی) مولوی امیر اللہ (شیرانی)

د ملاویدو پتہ

مکبہ فریدیہ محلہ جنگی قصہ خوانی سنور

د طبعي ٽول حقوق له ناشر سره محفوظ دی

د کتاب نوم احسن الفتاوى (دويم جلد)، (له کتاب الصلوة څخه تر آخر د باب القراءة والتجوید - فاتحة الکلام - پورې)

د مؤلف نوم فقيه العصر مفتی اعظم حضرت مفتی رشید احمد صاحب رحمہ اللہ تعالیٰ
پښتو ترجمه او کمپوز قاری عبد القیوم (لوگری)

ډیزاین، اصلاح او نظر ثاني حافظ محمد ولی (بغلانی)

د چاپ کال ۲۰۱۲

د چاپ شمیر ۱۰۰۰ ټوکه

ناشرین مولوی محمد ظفر «حقانی» مولوی امیر الله «شیرانی»

د ملاویدو پته مکتبه فریدیہ محلہ جنگی قصه خوانی پښور

د مکسې مسؤل مولوی محمد ظفر «حقانی» صاحب

کتاب الصلوة

د ماز دیگر د مستحب وخت تحقیق

سوال دلته یو مولوي صاحب د ماز دیگر لمونځ ډیر ناوخته خلکو ته ورکوي او وایي چه

احنافو په نزد دومره تاخیر چه ((مالم تتغیر الشمس بان لا تحارفها الا عين)) مستحب دی او د حوالې په اړه وایي چه په هدایه کښې دا ډول حدیث دی آیا د مولوي صاحب دا خبره صحیح ده او که نه؟
بینوا توجروا

الجواب باسم ملهم الصواب په هدایه کښې خو د ماسپني د وخت په اړه حدیث شته لیکن د ماز دیگر په اړه هیڅ یو حدیث نشته بلکه پخپل د هدایې عبارت دی د ماز دیگر په وخت کښې امام صاحب رحمه الله د جمهور په خلاف دی درې گوني امامان رحمهم الله بلکه پخپله صاحبین رحمهما الله تعالی په نزد هم له لومړي مثل (د هر شي د سوري یو چنډ، څخه وروسته د ماز دیگر وخت شروع کیږي او له امام صاحب څخه هم یو روایت همدا ډول دی لیکن د امام صاحب د مشهور قول له مخې له دویم مثل (د هر شي د سوري دوه چنډ، څخه د ماز دیگر وخت شروع کیږي

قال الحافظ العیسی رحمه الله وعند ابی یوسف ومحمد اذا صار ظل کل شیء مثله یخرج وقت الظهر ویدخل وقت العصر وهی رواية الحسن بن زیاد عنه وبه قال مالک والشافعی واحمد والثوری واصلی رحمهم الله تعالی (الی ان قال) قال القرطبی خالف الناس کلهم ابو حنیفة لما قاله حتی اصحابه الخ (عمدة القاری ج ۲)

پس د ماز دیگر د تاخیر په قول کښې د څو وجوهاتو احتمال شته

۱ د فقهي په کتابونو کښې د ماز دیگر د تاخیر له بیان څخه مقصد دا دی چه له دویم مثل څخه وروسته وشي چه له مخې ئې د درې گوني امامانو او صاحبینو په خلاف، امام صاحب قول ته ترجیح ورکول دي لنډه دا چه له تعجیل څخه مراد تر لومړي مثل وروسته او له تاخیر څخه مراد تر دویم مثل څخه وروسته د ماز دیگر د لمانځه ادا کول دي

قال العلامة العیسی رحمه الله و یؤید ما قاله ابو حنیفة حدیث علی بن شیبان رضی الله عنه قال قدمنا علی رسول الله صلی الله علیه وسلم المدينة فکان یؤخر العصر ما دامت الشمس بیضاء نلیة. رواه ابو داؤد وابن ماجه. وهذا يدل علی انه کان یصل العصر عند صیرورة ظل کل شیء مثلیه و هو حجة علی خصمه و حدیث جابر رضی الله عنه صلی بنا رسول الله صلی الله علیه وسلم العصر حین صار ظل کل شیء مثلیه قد مر ما یسنو الراکب الی ذی الحلیفة العقی. رواه ابن ابی شیبة یسند (لأبأس به. (عمدة القاری ج ۲)

د علامہ بدر الدین له دې بیان څخه مقصد دا دی چه د امام صاحب په مذهب کښې د دویم مثل تر پایه پورې باید تاخیر وشي

۲ - د فقهي په کتابونو کښې چه چیرته د مازدیگر د تاخیر یادونه شوې ده هلته نه علت هم راغلی دی

قال فی الهدایة لما فيه من تكثير النوافل لكرامتها بعدة وفي العناية وتكثير النوافل الفضل من المباحرة الى الاداء في اول الوقت وفي شرح التنوير توسعة للنوافل وفي الشامية اي لكرامتها بعد صلوة العصر.

هو: چه كله له مازدیگر څخه مخکښې نقل کوونکي خلک موجود نه وي نو په مازدیگر کښې تاخیر به هم بهتر نه وي

۳ - د نوافلو د ډیر والي په غرض سره هم باید دومره تاخیر ونه شي چه د مازدیگر تر لمانځه وروسته په پښو تلونکی سړی د لمر تر دوښو مخکښې شپږ میله مسافه مزل وکړی شي د عرض البلد او میل الشمس له مخې دا اندازه مختلفه وي

روی الامام الطحاوي رحمه الله في شرح معالي الآثار عن أبي إروى قال كنت أصلي مع النبي ﷺ العصر بامدينة ثم أتى الشجرة فذا الحليفة قبل ان تغرب الشمس وهي على رأس فرسخين فلي هذا الحديث انه كان يسير بعد العصر فرسخين قبل ان تغيب الشمس فقد يجوز ان يكون سيراً على الاقدام وقد يجوز ان يكون سيراً على الابل والدواب فنظرنا في ذلك (الى قوله) قال كنت أصلي العصر مع النبي ﷺ ثم أمشي الى ذى الحليفة فأتتهم قبل ان تغيب الشمس فلي هذا الحديث انه كان يأتيها ماشياً. وايضاً فيه عن أبي مسعود رضي الله عنه قال كان رسول الله ﷺ يصلي صلوة العصر والشمس بيضاء مرتفعة يسير الرجل حين ينصرف منها الى ذى الحليفة ستة أميال قبل غروب الشمس وايضاً فيه عن أبي الإبيض عن النبي ﷺ قال كان رسول الله ﷺ يصلي صلوة العصر والشمس بيضاء محلفة (الى قوله) فلذلك دليل على انه قد كان يؤخرها ثم يكون بين الوقت الذي كان يصلحها فيه وبين غروبها مقدار ما كان يسير الرجل الى ذى الحليفة الخ وايضاً فيه والاولى ينال هذه الآثار لما جاءت هذا المعنى ان يحملها وتخرج وجوهها على الاتفاق لاعلى الخلاف والتضاد فتجعل التأخير المكروه فيها هو ما بينه العلامة ان النبي ﷺ يجعل الوقت المستحب من وقتها ان يصل فيه هو ما بينه ابو الإبيض عن النبي ﷺ والله على ذلك ابو مسعود رضي الله عنه. (شرح معالي الآثار ج ۱)

امام طحاوي رحمه الله د حنفي فقهي لور پوری امام او تر ټولو د امام اعظم ابو حنيفه رحمه الله په مذهب زیات پوهیدونکی دی د لویې درجې فقیه او محدث دی د هغه پورتنی تحقیق او خبر نه دا څرگندوي چه د امام ابو حنيفه رحمه الله په مذهب کښې د مازدیگر تاخیر تر هغه وخته پورې مستحب

دی چه تر لمانخه وروسته یو خوک شپږ میله سفر د لمر تر ډویدو مخکښې وکړی شي د علامه عینی رحمته الله تحقیق هم د دې مطابق پورته تیر شو. رد المحتار نومي کتاب کوم چه په حنفي مذهب کښې د فتاواوو له ټولو کتابونو څخه فائق (ممتاز او د لوړې درجې) کتاب گڼل کیږي بلکه د فتاواوو معیار او مدار دی په هغه کښې هم د مازدیگر د تاخیر په اړه د امام طحاوي تحقیق غوره شوی دی

قال الامام الطحاوي بعد ذكره ما روي في التأخير والتعجيل لم نجد في هذه الآثار ما صححت الا ما يدل على تأخير العصر ولم نجد ما يدل منها على التعجيل الا ما عارضه غيره فاستحبنا التأخير ولو غلبنا العطر لكان تعجيل الصلوات كلها الفضل ولكن اتباع ما روي عن رسول الله ﷺ ما تواترت به الاخبار اولى وقد روي عن اصحابه ما يدل عليه ثم ساق ذلك ومما هم على الحلية. (رد المحتار ج ۱)

په نوموړي عبارت کښې امام طحاوي رحمته الله چه د کوم تاخیر په زړورو الفاظو سره دعوی کوي دا هغه تاخیر دی چه تر هغه وروسته یو خوک شپږ میله سفر وکړی شي. ((کما هو مفصل فی شرح معانی الاقوال)) همدارنگه امام طحاوي له دې قول چه ((ولو غلبنا العطر - الخ)) څخه څرگنده شوه چه د مازدیگر تاخیر د قیاس خلاف دی لهذا پخپل مورد باندې به منحصر پاتې کیږي. د امام طحاوي له ثابت شوي تاخیر څخه زیات تاخیر له نبي کریم ﷺ څخه هیڅکله هم نه ده ثابتة لهذا د قیاس په مقتضاء سره له دې زیات تاخیر کول به د استحبابو خلاف وي.

د فقهې په کتابونو کښې چه کوم شی ((ما لم تغیر الشمس بان لا تحارفها الا عين)) لیکل شوی دی د دې مطلب دا نه دی چه لمونځ په دومره تاخیر سره وشي چه له لمانځه څخه تر فارغیدو فوراً وروسته لمر تغیر وځوري او له دې څخه مخکښې لوستل شي د استحبابو خلاف دی. بلکه د دې مطلب دا دی چه د لمر له تغیر څخه تر مخکښې وخت پورې اجازه ده، (اگر که مستحب وخت هغه دی کوم چه امام طحاوي صاحب شي یادونه کړې ده، او تر تغیره پورې شي تاخیر کول مکروه دي پس له دې څخه مقصد د کراهیت د پیل بیان دی نه د تاخیر د مستحب والي) ((کما يدل عليه ما نقلنا من عبارة الطحاوي فيجعل التأخير المكروه - الخ)).

د نبي کریم ﷺ د عمل نمونه او د صحابه کرامو رضي الله عنهم عمل او د حنفي امامانو رحمهم الله تعالی د مسلک مطابق یو اخي دومره تاخیر مستحب دی چه تر لمانځه وروسته او د لمر تر ډویدو مخکښې شپږ میله مزل وشي کله کله د کتاب په عبارت په نه پوهیدو سره انسان په گمراهي کښې ولویري

و کرم من غالب قولاً صيحاً
و آفته من الفهم السليم

د دې ليکنې خلاصه درې خبرې دي

پخپله په حنفي مذهب کښې چونکه صاحبين رحمهما الله تعالى د دې قائل دي چه د مازديگر وخت له اول مثل څخه شروع کيږي او له امام صاحب څخه هم يو روايت د دې مطابق راغلی دی پس په حنفي مذهب کښې له مثل اول څخه وروسته د مازديگر لمونځ صحيح دی د دې لپاره حنفي فقهاء رحمهم الله وايي چه تر مثل ثاني وروسته د مازديگر د لمانځه ادا کول مستحب دي يعني د تاخير له استحباب څخه مراد ((تأخير الى القضاء المثل العالي)) يعني د مثل ثاني تر تيريدو پورې تاخير دی تر څو چه د امام صاحب د قول رعايت وشي او د اختلاف له سببې څخه ځان ساتنه وشي

٢. د مثل ثاني تر ختميدو وروسته زيات تاخير د دې لپاره مستحب دی چه نفلونه زيات پکښې ادا شي ((فالحكم يكون دائر أم علة)).

٣. د نوافلو د ديروالي په غرض سره د حنفيه وو په نزد دومره تاخير بايد وشي چه تر لمانځه وروسته او د لمر تر ډوييدو مخکښې يو څوک په پښو شپږ ميله مزل وکړی شي د عرض البلد او ميل الشمس د اختلاف له مخې دا اندازه مختلفه وي فقط والله تعالى اعلم و علمه اتم و احکم

١٣ ربيع الآخر ٧٤٤ هجري

په اوږدو ورځو درلودونکو ځايونو کښې د لمانځه او روژې د وختونو حکم

سوال ١. د اروپا په ځينو ځايونو کښې په کال کښې شپږ مياشتې يواځې نيم ساعت ورځ او درويشت نيم ساعته شپه وي او پاتې شپږو مياشتو کښې يې د دې برعکس وي په داسې ځايونو کښې د صبح صادق، نصف النهار، د لمانځه او روژې د وختونو تعين به څرنگه کيږي؟ بيا توجروا **الجواب باسم ملهم الصواب** د ورځې لنډ والی^١ په لمانځه او روژې باندې کوم اثر نه اچوي. د ورځې د لوييدو په صورت کښې که چيرته په څلورويشتو ساعتونو کښې د ننه د لمر تر ډوييدو وروسته د ضرورت په اندازه د څه خوړلو او چښلو وخت لاس ته راځي نو د لمر تر ډوييدو پورې روژه فرض ده البته که چيرته ټي څوک برداشتولی نه شي نو په کوچنيو ورځو کښې دې بيا قضايي راوړي. او که چيرته تر غروب وروسته د ضرورت په اندازه د خوړلو چښلو وخت نه وي يا په څلورويشتو ساعتونو کښې يا لکل غروب نه کيده نو په دې کښې مختلف قولونه دي په دغو کښې په هر يوه باندې د عمل کولو اجازه شته.

١. د شافعي رحمته الله د قول مطابق تر ټولو ور نژدې علاقه کښې چه چيرته د لمر تر ډوييدو وروسته د ضرورت په اندازه خوراک او چښاک وخت په لاس ورځي د هغه مطابق دې عمل وشي

١. په ډيرو زياتو لنډو ورځو کښې د ماسبين او او مازديگر د لمانځه حکم د راتلونکي سوال له خوا کښې دی

۲. د هرو څلورويشتو ساعتونو تر پوره کيدو مخکېنې يواځې د دومره وخت لپاره روژه وخوړه
شي چه په هغه کښې د ضرورت په اندازه څه خوړل کيدلى شي د نتيجې له مخې په دغو دواړو
قولونو کښې څه فرق نشته

۳. په نورو لنډو ورځو کښې دې قضايي راوړي

۴. په څلورويشتو ساعتونو کښې د تنه د لمر د غروب په ورځو کښې تر ټولو په آخري ورځ د
مازديگر د وخت له پيل يا ابتداء څخه چه څومره وروسته لمر غروب شوى وو. له مازديگر څخه
همدومره وروسته افطار وکړى دا قول د استصحاب حال. حديث دجال او د شافعي قول ته د
نزدیکت برسيره تر ټولو آسانه هم دى

قطبنو ته نژدې په ټول کال کښې هيڅکله هم د عام معمول مطابق څلورويشت ساعته شپه او
ورځ پوره نه وي په دې ځاى کښې په آخري دوو قولونو باندې عمل نه شي کيدلى لهذا هلته
لومړى يا دويم قول به د عمل لپاره متعين کيږي که چيرته د دې تحمل نه وي نو د شافعي رحمه الله د
قول په مقتضا سره تر ټولو ښارونو د ور نژدې ښار د لنډو ورځو د مقدار مطابق دې روژې ونيسي
د لمونځونو حکم دا دى چه چيرته سپين مستطير «اوږد غزیدلی» شفق نه ډوبيري يعنې لمر «۱۵۰»
درجې د افق لاندې لږ نه شي هلته د سره شفق د ډوبيدو په صورت کښې د ماسخوتن لمونځ ادا
کړى. په دې وخت کښې لمر «۱۲۰» درجې د افق لاندې وي او چيرته چه سور شفق هم نه ډوبيري
هلته د ماسخوتن لمونځ د ځينو علماوو په نزد معاف دى او د ځينو په نزد فرض دى دويم قول
ارجح او احوط دى

قال ابن عابدین رحمه الله بعد بحمد طويل من المجاندين والحاصل انهما قولان مصححان ويتأيد القول بها
لوجوبه قال به امام محمد وهو الامام الشافعي رحمه الله كما نقله في الحلية عن المتولى عنه. (رد المحتار ج ۱، ص ۳۳۸)

دغو حضراتو دا تصريح نه ده کړي چه د ماسخوتن لمونځ کوم وخت بايد ادا شي. په اصولي
توگه دا خبره ښکاره ده چه له نيمې شپې څخه مخکېنې شفق په مغرب کښې داخل دى او تر دې
وروسته په سهار کښې داخل دى د دې اصول او د دجال د حديث له مخې دا ثابتيږي چه په دې
علاقې کښې چه په کومو ورځو کښې سور شفق غاښيږي په هغو کښې تر ټولو په آخره ورځ کښې
چه د لمر تر ډوبيدو څومره څنډ وروسته د ماسخوتن وخت شروع کيده اوس هم همدومره څنډ
وروسته د ماسخوتن د وخت پيل شمارل کيږي او د دې انتهام په نيمې شپې باندې وي

د سهار د پي او د فجر د ابتداء په اړه دا اصول په نظر کښې ونيسي چه په کومې علاقې کښې
سپين پلن شفق «۱۵۰» درجې د افق لاندې په ډوبيدو سره بل سپين مستطيل شفق پيدا شى

که دا مستطیل د غروب سپین والی نه وي هلته د بیا معترض بیاض یا پلن سپین والی د بنکاریدو وخت به د سهار انتها او د فجر ابتداء وي او چیرته چه معترض بیاض نه ډوبیږي هلته د لمر له غروب څخه ونیسه د لمر تر ختلو پورې وخت په دوه برخو تقسیميږي لومړنۍ نیمایي به نې په شپه کښې داخله وي او دویمه نیمایي به نې په صبح صادق کښې. چه په کوم خای کښې سور شفق نه ډوبیږي د هغه هم همدا حکم دی.

که چیرته په څلورویشو ساعتونو کښې لمر نه ډوبیده نو د ځینو په نزد شپه او ورځ که هر څومره اوږده وي تر دې پورې چه شپږ میاشتې ورځ او شپږ میاشتې شپه وي نو بیا په ټول کال کښې یواځي پنځه لمونځونه پخپلو اصل وختونو کښې فرض دي. لیکن په دې کښې ارجح او احوط قول دا دی چه په هرو څلورویشو ساعتونو کښې د اندازې له مخي پنځه لمونځونه ادا شي په تنویر الابصار کښې دا د وخت په تقدیر سره تعبیر شوی دی. علامه شامي رحمته الله علیه د دې دوه مطلبونه بیان کړي دي یوه دا چه د شوافعو د قول مطابق د دې علاقې د وختونو تقدیر یعنې تعیین له داسې تر ټولو نژدې علاقې سره وشي چیرته چه په څلورویشو ساعتونو کښې پنځه وختونه تر لاسه کیږي. علامه شامي رحمته الله علیه دې مطلب لره د څو وجوهاو له مخې په غلط گڼلو سره دویم مطلب دا بیان کړی دی چه دلته تقدیر د فرض په معنی سره دی یعنې د لمانځه وخت اگر که په حقیقت کښې موجود نه دی لیکن په حکمي توگه فرض شمارل کیږي بیا د دې هم دوه صورتونه کیدلی شي یوه دا چه په معتدلو (درمیانه) ورځو کښې په فرضي توگه د هغو له حساب په پنځه گوني وختونه متعین شي. یعنې په معتدلو ورځو کښې د لمانځ د وختونو تر منځ چه څومره وخت دی د هغه لحاظ وشي او دویم صورت دا دی چه په دې علاقې کښې چه په کومو ورځو کښې پنځه گوني وختونه پیدا کیږي په هغو کښې تر ټولو آخري ورځ معیار وگڼل شي او د هغه په مطابق وختونه وټاکل شي. د فقهاء کرامو رحمهم الله په عبارتونو کښې دا تصریح تر لاسه نه شو چه په دغو دواړو صورتونو کښې کوم صورت معتبر دی. البته له عبارتونو څخه په ظاهره د دویم صورت مفهوم تر سترگو کیږي. برسيره پر دې دا صورت د شافعي د قول، د استصحاب حال او د دجال له حدیث څخه نې هم تائید کیږي. ځکه چه د دجال په ورځو کښې په ظاهره سره له هم هغو ورځو څخه د تقدیر حکم دی کوم چه د دجال تر اوږدې ورځې د مخه وونه د معتدلو ورځو تقدیر په کومو ځایونو کښې چه هیڅکله هم په څلورویشو ساعتونو کښې شپه او ورځ نه پیدا کیږي هلته د امام شافعي د قول مطابق د تر ټولو ورنژدې ښار حساب ټاکل کیږي فقط والله تعالی اعلم

د وخت د تخریج، د قبلې د سمت قواعد او قیطینو ته د نزدې ځایونو د لمانځه د وختونو د تعیین

ضابطه

Department of Mathematical Sciences

بسم الله

۸ شوال المکرم ۱۴۹۷ هجری

۲۲ ستمبر ۱۹۷۷ء

Mathematical Sciences Department

Rensselaer Polytechnic Institute, Troy, New York ۱۲۱۸۱, USA

په خدمت د مولانا مفتي رشيد احمد صاحب لدھیانوي کښې

مهتم دار الافتاء و الارشاد ناظم آباد کراچي. پاکستان

السلام عليكم ورحمة الله وبركاته! تقريبا يو كال وشو چه دلته په آلبنی (Albany, New York) کښې د اسلامي مرکز او جومات د نقشي د جوړیدو په وخت کښې د قبلې د سمت د تعیین مسئله مخې ته راغله. په مونږ کښې چا ته په دې باندې د مسلمانو علماوو د تحقیق او څیړنې معلومات نه وو. د هیئت د علم د لږ او ډیر معلومات کوم چه ما ته حاصل وو. د هغه پر بناء ما کروي (د اثروي) مثلث په حل کولو سره د قبلې سمت محسوب کړ. «کوم چه وروسته په امریکه او کاناډا کښې د انجمن طلبه مسلمین له خوا څخه له خپاره شوي یوه چارټ سره په مقابل کولو باندې او بیا ستاسو د ورکړ شویو قواعدو په ذریعې سره د حساب لگولو باندې بحمد الله صحیح ثابت شوه». لیکن ما ته په دې وخت کښې څه اطمینان حاصل نه وو. په هر حال په دې موقع باندې زما شوق پیدا شو چه زه په دې مسئله کښې او نورو اړوندو مسائلو لکه د لمانځه د وختونو تخریج، رؤیت هلال، د هجري او عیسوي کلونو د مطابقت په باره کښې د شرعي احکامو، علم ریاضي او علم هیئت له مخې د هغو لپاره صحیح ضابطې یا قوانین څرگند کړم. زما د دې شوق تسلي تر ډیرې اندازې پورې زر وشوه ځکه چي په تیر ژمي کښې پاکستان ته په تلو سره ما ته په ناڅاپي توگه د خپل والد صاحب (محمد عثمان ابدالي صاحب) خوا ته د ملک بشیر احمد بگوي صاحب کتاب «فن تخریج سمت قبله او اسلامي اوقات» لاس ته راغی او بیا مې په هغه کښې ستاسو د گرامې نامه حواله ولیدله ما ستاسو کتابونه «صبح صادق» او «ارشاد العابد» هم واخیستل دا کتابونه زما لپاره د بې اندازې معلوماتو خزانه ثابته شوه او په لاس ته راوړلو سره مې دومره خوشحاله شوم چه بیان ئی له مبالغې گڼل کیږي

تر راتلو وروسته مې زړه غوښتل چه زه داسې کمپیوټر پروگرام ولیکم چه په هغه کښې د کوم کلي لپاره هم د غوښتنې مطابق د لمانځه د وختونو او سیوري په ذریعې سره د قبلې د سمت په ټاکلو کښې د جدول کار ورکړی شي د خدای جل جلاله شکر دی چه دا پروگرام مکمل شو او په ظاهره صحیح کار کوي «د دغو پروگرامو د نتائجو خو نمونې ستاسو په خدمت کښې دي دا نتائج ما ستاسو په کتاب «صبح صادق» کښې د ورگر شویو وختونو له مقاسه کولو سره صحیح وموندل» لږ زیات چه کوم فرق دی هغه د کمپیوټر د حساب په تقریبي غلطیو (Approximation errors) باندې محمول کیدلی شي او بل په دې خبرې باندې چه په پروگرام کښې شمې میل او داسې نور د هر وخت لپاره محسوسېږي د دې په ځای چه د ماسپښین د وخت قیمت استعمال شي د دې فرق په تفصیل کښې زه وړاندې عرض کوم

د دې پروگرام صادرات داسې معلومات وي د ځای نوم: عرض بلد، طول بلد څه دي؟ د معیاري وخت طول البلد څه دي؟ آیا د کوم ځانگړي کال حساب په کار دي یا «دائمي» «د دې لپاره په اوس وخت کښې د ۱۹۷۸ زیږدیز کال استعمالېږي» آیا د گرمي او ژمي د وخت فرق لحاظ کیږي؟ آیا یواځې د لمانځه د وختونو جدول غواړي یا یواځې له سیوري څخه د قبلې د ټاکلو جدول او که دواړه؟ «د ماښکر وخت د سیوري د یوه چند کیدو باندې داخلېږي او که د دوه چنده؟» د پروگرام صادرات داسې نقشي دي چه د هغو نمونې ستاسو په خدمت کښې دي

د دې پروگرام په لیکلو کښې یو خیال زما په ذهن کښې پاتې شو چه اگر که د لمانځه د وختونو لپاره څو دائمي یا تل پاتې جدول مناسب دي ځکه چه کال په کال په وختونو کښې یواځې د یوې یا نیمې دقیقې فرق پیدا کیږي او هغه هم هر څلور کاله بعد ډیر سپک یا کم پاتې کیږي «لیکن د سیوري په ذریعې سره په مختلفو تاریخونو کښې د قبلې د سمت په ټاکنه» کښې د وخت د دومره کلني تغیر له اثر څخه د غلط کال له جدول څخه په ټاکل شوي د قبلې په سمت کښې «پوره د یوې درجې» یا تو دي د لږ زیاتې غلطۍ احتمال شته» د دې لپاره په ځانگړې توگه د جوماتونو د توجیه قبلې ته د مخامخ کولو لپاره که چیرته د هر کال ډیره صحیح توگه جدول جوړ کړی شي نو نوره به هم غوره وي دویم خیال دا را سره پاتې شو چه اوس کمپیوټر او لاسي کالکولیتور دومره عام او زړ لاس ته راتلونکي شول چه د جدولونو استعمال غیر ضروري کیدونکې دي د مثال په توگه اوس د کمپیوټر په پروگرامونو کښې د مثلثي نسبتونو او لوکارثم «یو ډول ریاضي حساب کوم چه د حساب د خپریدو یا زیاتیدو مخه نیسي او داسې نور د یو ځای کولو او کینودلو په ځای بس والی او آسانتیا په دې کښې محسوسېږي چه کله هم د دغو شیانو ضرورت پېښ شي هغوی له سره محسوسېږي د دې لپاره زما په پروگرام کښې هم د «شمې میل» او داسې نورو جدولونو نه استعمالېږي بلکه هر شی یواځې د گوتو په شمار د مستقلاً ښودونو په اساس محسوسېږي که

څرنگه چې هر ځانګړی تاریخ د مخصوص وخت د لمانځه لپاره په لومړي مدار کې د لمر طول البلد محسوب شوی دی له دې څخه مستقیم صعود (Right Ascension) او شمسي میل او ساعتی زاویه (Hour Angle) بیا کوکبي وخت (Sidereal Time) او له دې څخه مقامي او معیاري وخت د لمانځه د وخت تقریبي قیمت د کال د لومړۍ ورځې لپاره دوه ځله دعمل په کولو سره را ایستل شوی دی او بیا د هرې تیریدونکې ورځې وخت د تیرې شوې ورځې د وخت د تقریب په توګه استعمال شوی دی د هر کال لپاره څو ابتدائي مقدارونه د سنه ۱۹۰۰ عیسوي د حوالې په منقولو مقدارونو سره محسوب شوی دی همدارنګه د کلونو د فرق اثر هم په لحاظ کې ساتل شوی دی او په دائمی جدولونو کې به هم انشاء الله حساب ډیر د اعتبار وړ او صحیح وي.

په لاس سره یا د کالکولیر په مدد سره هم د هر یوه پوره کال لپاره دومره حساب به ډیر وخت وغواړي او غلطۍ به هم بیخي پکښې زیاتې شي لیکن له کمپیوټر څخه چې کله کار واخیستل شي نو د حساب په دې اوږدوالي کې کوم نقصان نشته خپلې لیکل شوې ضابطې جلا او بیل لیکم او در وړاندې کوم ئې. په هغو کې چې کوم مستقل اعداد استعمال شوي دي هغه هر کال American Ephemeris په تمهید کې موجود پاتې کیږي. په دې کې New comb,s Table هم حواله وړکې شوې ده چې په هغې کې دا اعداد اخذ شوي دي په دغو Tables کې د لمر د حرکت په حساب کې او د ډیر قسم Perturbations او نورو مشکلاتو یا سختیو هم تفصیل شته لیکن زما په پروګرام کې دا ټول له نظره غورځول شوي دي ځکه چې د هغو په شاملولو سره د یوې پوره دقیقې د درجې په صحت کې نوره ترقي نه کیږي او حساب سختیږي. «که چیرته د پروګرام به نائجو کېږي یا تر استعمال لاندې به حسابي ضابطو کې تاسو ته کوم عیب په نظر درشي یا د هغه د لا ښکېرې کومه خبره ستاسو په ذهن کې راشي نو خامخا مې پرې خبر کړئ».

دا پروګرام د شمال د ځینو ښارونو لپاره کار نه کوي ځکه چې هلته په عامه معنی د سهار او ماسخوتن وختونه نه وي. تاسو ته د خط په لیرلو زما اصل مقصد په دغو مسائلو کې «ستاسو د راتې معلومول دي».

دا پوښتنه اکثره وخت کیږي چې په قطبینو (د لمر د راځتو او ډوډیدو طرفونه) کې چې چیرته شپه مياشتې شپه وي لمونځونه په کومو وختونو کې ادا کیږي د دې د تسلي بڅښونکي ځواب له اوريدو څخه تر اوسه محروم یم لیکن لکه څرنگه چې په قطبینو باندې او په منجمدو برخو کې د مسلمانانو آبادي نشته د دې لپاره د دې پوښتنه په اوس وخت کې زیات عملي اهمیت نه لري لیکن د شمالي امریکې او اروپا ډیر د داسې لوړو عرض البلدونو لرونکي ځایونه شته چې هلته مسلمانان موجود دي لیکن چېرته به ځینو تاسو ښوونو کې د سهار او ماسخوتن وختونه د لمر د رأسي فاصلې (Zenith Distance) د تعریف له مخې نه ټاکل کیږي. ستاسو د صبح صادق

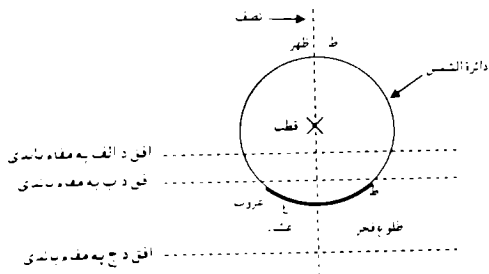
نومي کتابو کښې دا خانې تشې پريښودل شوي دي، بيا په قطيښو او نژدې مقاماتو کښې د مغرب تعين هم په دې تعريف سره ناممکن دی لکه څرنگه چې هلته په هغو تاريخونو کښې لمر تر افق پورې کښته نه لويږي بلکه په آسمان کښې دائره لگوي. «د هغو ځايونو يا مقاماتو لپاره دلته ځينو حضراتو دا رايه ورکړې ده چې په هغو کښې دې د مکې مکرمې وختونه استعمال شي، د ځينو نورو حضراتو خيال دا دی چې په هغو ځايونو کښې د تر ټولو نژدې هغو مقاماتو وختونه غوره شي چېرته چې داسې وختونه ممکن دي.» ما ته دا نه ده معلومه چې دا رايې څومره مستندې دي ليکن له دغو دواړو څخه تر اوسه پورې ما ته تسلي نه ده را په برخه شوې د مکې مکرمې دوختونو په غوره کولو کښې ما ته دا مشکل په نظر راځي چې (کوم چې بنيادي د نورو په نظر کښې د توجه وړ نه وي) چې په دې توگه د عرض بلد په زياتيدو سره د وختونو تغير په غير مسلسل توگه واقع کيږي يعنې داسې خو د شمال خوا ته د هر څو ميلونو په زياتيدو باندې د لمانځه په وختونو کښې (په تدريج) سره يواځې څو دقيقې فرق کوي ليکن له کوم نقطه نظر څخه چې د مکې مکرمې وختونه غوره شي هلته د لمانځه په وختونو کښې په ناڅاپي توگه په ساعتونو کښې فرق واقع کيږي همدارنگه دا صورت مخې ته راځي چې دوه کلي کوم چې شمالاً جنوباً په لږ غونډې فاصلې باندې واقع دي په هغو کښې د لمانځه وختونه با لکل مختلف وي په داسې حال کښې چې ټول فلکي (آسماني) مظاهر او د لمر د حرکت په اعتبار سره په هغو کښې د وختونو لږ غونډې په تدريج سره فرق وي. په نورو طريقو (يعنې په کوم ځای کښې چې د وختونو تخريج نه شي کيدلی هلته د تر ټولو نژدې ځای وختونه را واخيستل شي) کښې چې کوم حل بيان شوی دی هغه زما په ذهن کښې نه راځي. «ځکه چې که چېرته د کوم لوړ عرض البلد لرونکي ځای لپاره يواځې په همدې طول البلد باندې واقع د کم عرض البلد د ځای پلټنه هم وشي نو څرنگه؟» تر ټولو مخکښې يو داسې مقام راځي چېرته چې د لمر را ختل به په ډوبيدو باندې منطبق وي «دلته د لمر دائره له افق سره لگيږي، لږ نور په کښته تللو باندې طلوع او غروب مختلف کيږي ليکن سهار او ماسخوتن سره يو کيږي. بيا څومره چې عرض البلد نور کميږي په سهار او ماسخوتن کښې فرق پسې زياتيږي ليکن دا با لکل واضحه نه ده چې سهار او ماسخوتن کښې کم تدر کمه بايد څومره موده وي. «بله دا چې ايا د طلوع او غروب وختونه به د يوه ځای غوره کيږي او سهار او ماسخوتن به د بل ځای؟»

د ماسخوتن او سهار په باره کښې دا صورت حال هم په ځانگړې توگه سړی پريشانه کوي چې د لوړ عرض البلد په ځايونو باندې په ځينو تاريخونو کښې اگر که ماسخوتن او سهار دواړه واقع کيږي ځکه چې هلته لمر په مغرب او مشرق دواړو کښې له رأس څخه ۱۰۵ درجې کښته ځي ليکن د دغو دواړو وختونو منځنۍ موده ډيره مختصره وي د مثال په توگه ۵۲ شمال باندې په اووم ۷۰ جون د صبح صادق د کتاب په حوالي سره، د ماسخوتن وخت د شپې په ۱۱ بجو او ۳۴ دقيقو

باندې شروع دی بیا د دې په ۵۲ دقیقو کښې د ننه ۱۲ بجې ۲۶ دقیقې باندې د سهار د وخت
استدرا کيږي یو څو دقیقې نورې د شمال خوا ته په تلو سره «د ماسخوتن او سهار تر منځ موده نوره
کمېږي او دومره وخت نه پاتې کیږي چه سړی په صحیح توګه لمونځ ادا کړی شي»

د دې لپاره زه په دې خبره کښې لږ شکمن یم چه د لمر دې فاصلې لره په مطلقه توګه د لمانځه د
وخت بنیاد وټاکل شي دا تعریف په استوایي او نشیبي معتدلو ځایونو کښې څو کار ورکوي
لیکن په پورتنیو ځایونو کښې له دې څخه هېڅکله د لمانځه د وختونو تعین نه کیږي او کله کله د
ټاکل کیدو باوجود هم غیر عمده په نظر کښې راځي «مثلاً که چیرته په ماسخوتن او سهار کښې
یواځې ۱۵ دقیقې فرق وي نو د دې په ځای چه سړی د ماسخوتن لمونځ وکړي او ویده شي او بیا له
خوبه را باځي او د سهار لمونځ وکړي، دواړه لمونځونه په نیمه شپه کښې له خوبه د باخیدو په
صورت کښې ادا کوي»

اوس پوښتنه دا ده چه آیا داسې کول جائز دي چه په لوړو ځایونو کښې د لمر ساعتی زاویه
(Hour Angle)، کوم چه تاسو غالباً دې ته تعدیل النهار (ای) په ذریعې سره د لمانځه د وختونو
تعریف وشي یعنې د لمر په دائره کښې کښته یوه ځانګړې برخه شپه وټاکي او په همدې برخې
کښې یو ډول طلوع، سهار، ماسخوتن او غروب وختونه غوره شي. د مثال په توګه په شکل کښې
د الف، ب، ج ځایونه کوم چه په تدریج سره ډیر د شمال خوا ته دي د دغو دریواړو لپاره د لمر د
دائري د ط، غ، برخه شپه و منله شي او ط، ف، ع، غ د سهار، ماسخوتن

او غروب د وختونو په توګه غوره شي په داسې حال کښې چه د فلکی مظهر نه لحاظه یو څی د
ب په مقاد باندې حقیقي طلوع او اختیاري طلوع سره هم وخته دی د الف به مقاد باندې خساری
طلوع تر حقیقي طلوع څخه وروسته دی او د ج د مقاد لپاره څو حقیقي طلوع ټاکل و ښه کړی ده
او اختیاري طلوع یو مفروضه شی دی به دی حل کښې یو نوی عباد دی چه کله کله د الف به

مقام باندې، د لمر له حقیقه ویدیدو څخه مخکې ماښام گڼل کیږي او د طلوع تر کیدو وروسته پورې د سهار وخت باقی گڼل کیږي. لیکن دا صورت حال د قطینو خوا ته مخکې راتلل ضروري خبره ده. اوس که چیرته د قطینو خوا ته اوسیدونکو خلکو ته رخصت حاصلیږي نو له دې سره همدا شان رخصت د شپې د ویر لاندوالي له وجې له قطینو څخه لږ غوندې کښته اوسیدونکو ته به جائز وي؟ د شمالي اروپا په ښارونو کې کوم چه د شپې او ورځې تر منځ ډیر فرق وي د ژوندانه روزمره مصروفیتونه، دفتر او کاروبار وختونه او داسې نور په همدې ډول گړۍ ته په کتو سره تر سره کیږي.

که چیرته په دې طریقې سره د لمانځه د وختونو متعین کول د اصولو له مخې د قبول وړ وبلل شي نو بیا به دا مسئله د حل غوښتونکي پاتې شي چه د سهار، لمر ختلو، ماښام او ماسخوتن کې د هر یوه وخت ساعتی زاویه څومره ده؟ او د څومره درجې عرض البلد څخه وروسته د لمر د رأسي زاویې په ځای له ساعتی زاویې څخه د لمانځه وختونه مقرر شي.

ما ستاسو په خدمت کې یواځې دا سوال وړاندې کړ. تاسو دا په شرعي احکامو کې زما په زړورتیا باندې مه محموله کوئ او که چیرته فرصت وي نو ځواب ئې خامخا راکړئ ځکه چه په شمالي اروپا او کاناډا کې ډیر زیات مسلمانان الحمد لله موجود دي او د هغو لپاره د لمانځه د وختونو صحیح تعین یوه اهمه عملي مسئله ده و السلام

نیازمند کمال ابدالي

هغه ضابطې چه د لمانځه په وختونو او د قبلې د جدول

په پروگرام کې استعمال شوي دي په لاندې ډول دي

۱- د مطلوبه کال لپاره یو ځل حساب شوي مستقل اعدادونه

علامات و- ۱۲ بجې د ورځې صفر جنوري سنه ۱۹۰۰ څخه صفر ساعت صفر جنوري مطلوبه کاله پورې وخت ۳۶۵۲۵ ورځو په یويز کېښي

طش، بقش، کو - صفر ساعت صفر جنوري مطلوبه کل باندې د لمر منځنی طول البلد، منځنی بې قاعدگي (Anomaly)، او کوکبي وخت (Sidereal Time)

فبق، فطش، فکو، مطق - ورځنی فرق په بې قاعدگي کېښي. په منځنی شمسي طول البلد کېښي. په کوکبي وخت کېښي او د لمر د لارې میلان څلور واړه د کال په دوران کېښي په مستقله توگه فرض کړی شوي دي.

ک ۱، ک ۲ - د مساواتو مرکز (Equation of center)، په سر (Coefficients)

هغه مساوات دا دي

شمسي حقیقي طول البلد - شمسي منځنی طول البلد - حقیقي بې قاعدگي اوسطه س

قاعدگی - ک ۱ جب بقیش + ک ۲ (۲ بقیش) + خفیف رقمونه

ضابطی مطن - ۲۳ ۲۷ ۲۶ ۸ - ۴۶/۸۴۵ × و + خفیف رقمونه

طش - ۲۷۹ ۴۱ ۴۸/۰۴ + ۴۶ ۳۶۰۰۰ ۸/۱۳ × و + خفیف رقمونه

بقش - ۳۵۸ ۲۸ ۳۳/۰ + ۳۵۹۹۹ ۲ ۵۹/۱ × و + خفیف رقمونه

کو - ۶ ۳۸ ۴۵/۸۳۶ + ۲۴۰۰ ۳ ۴/۵۴۲ × و + ۰/۰۹۲۹ س × و + خفیف رقمونه

فبق - ۳۵۹۹۹ ۲ ۵۹/۱ - فطش - ۴۶ ۳۶۰۰۰ ۸/۱۳

۳۶۵۲۵

۳۶۵۲۵

فکو - ۲۴۰۰ ۳ ۴/۵۴۲ س

۳۶۵۲۵

ک ۱ - ۱ ۵۵ ۱۰/۰۵۷ - ۱۷/۱۴۰ × و - ۰ ۵۲ ۰ × و ۰۰۰۰ +

ک ۲ - ۱ ۳۳۸ ۱۲ - ۰ ۳۶۱ × و ۰۰۰۰ +

۲ - د لمانخه وخت به کوم مطلوبه تاریخ باندی د متعین کولو حساب

ع. ط. ط. - د مقام عرض البلد. طول البلد. د معیاری وخت طول البلد

ت. و. ی - د لمانخه لپاره تاریخ. تقریبی وخت. صفر ساعت صفر جنوری څخه د لمانخه

تروخت ورځو کښی

بقش. طش. طش - د لمانخه وخت د لمر بې قاعدگی (Anomaly) منځنی طول البلد.

حقیقی طول البلد (شمسی)

ص. م. س. ر - د لمانخه په وخت کښی د لمر مستقیم صعود (Right Ascension). میل.

ساعتی زاویه (Hour angle) رأسی فاصله (Zenith Distance)

کو. مو. معو - کوکبی وخت (Sidereal Time). مقامی وخت. معیاری وخت

ضابطی ی - ت + ط + و

۲۴

بقش - بقش + ی × فبق طش - طش + ی × فطش

طش - طش + ک ۱ × جب بقیش + ک ۲ × جب (۲ بقیش) + خفیف رقمونه

قطب

ص - مس ۱ جم مطق × مس طش، اص په دې ربع کښی

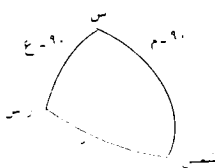
وي چه په هغه کښی طش دی

م - جب ۱ - (جب مطق × جب طش) ۹۰ د م د +

س - جب ۱ - جم ص - جب م × جب ع اصر د س د ۲۴

جم م × جم ع

اد لاندینی شکل مطابق څلورمه برخه غوره شی

کو - س - ص

مو - کو - (کو ی - فکو)

دا شمار د مطلوبه تاریخ په صفر ساعت باندې کوکبي وخت دی

معمر - مو - ط - ط مع

الجواب باسم ملهم الصواب

تاسو وایئ د دې لپاره په اوس حال کېنې سنه ۱۹۷۸ عیسوي

استعمالیږي

زه وایم د دائمی نقشبې لپاره دلیپ کال (هغه عیسوي کال چې

اعداد ئې په څلور و تقسیميږي او د فروري میاشت ئې نهه

ویش وړځي وي، په استعمالولو کېنې نتیجې زیاتې صحیح راو یځي

تاسو وایئ د مازدیگر وخت دې د سیوري یو چنده واخیستل شي او که دوه چنده؟

زه وایم د احنافو په نزد هم له یوه چنده وروسته د مازدیگر د لمانځه د ادا کولو گنجائش

شته او د مرض، سفر او داسې نورو عذرونو په حالت کېنې د دې ضرورت هم پیدا کیږي لهذا د

دواړو وختونو د ورکولو ضرورت دی. همدارنگه د سره شفق (شفق احمر) یعنې ۱۲ تر افق لاندې

«ناتیکل توانیلات» وخت هم ضروري دی ځکه چه د درې گوني امامو نه علاوه د احنافو رحمهم الله

په نزد هم د شفق احمر قول راجح دی.

تاسو وایئ د سیوري په ذریعې سره په مختلفو تاریخونو کېنې د قبلې د سمت په ټاکلو کېنې

یوه پوره درجه یا تر دې څخه د زیاتې غلطۍ احتمال شته

زه وایم د دې نقشبې د عامې گټې اخیستنې او د هر کس او ناکس لپاره د آسانتیا له مخې د یوې

درجې غوندې معمولي فرق کوم اهمیت نه لري. خصوصاً چه کله په عملي توگه د دومره معمولي

فرق څخه ځان ساتنه مشکله ده. که چیرته د لیپ کال استعمال شي نو تر دې هم کم فرق پاتې کیږي

تاسو وایئ: که چیرته د پروگرام نتیجې یا تر استعمال لاندې حسابي ضابطو کېنې تاسوته کوم عیب

په نظر درشي یا د دې لارښه والي کومه خبره ستاسو ذهن ته درشي نو خامخا مې پرې خبر کړی

زه وایم: په لیکل شوي ضوابطو باندې کما حقہ د غور د کولو او د تجربې له مخې د تخریج

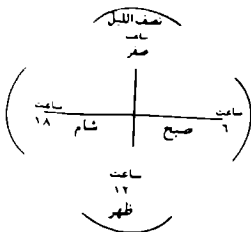
فرصت نه لرم. له سرسري کتنې څخه د دغو ضابطو د صحیح والي ظن غالب دی، خصوصاً په

داسې حال کېنې چه تاسو ئې نتائج زما د ارشاد العابد او صبح صادق کتابونو کېنې نوموړي

ضابطې او د هغو له نتائجو سره مقابله کړې هم ده

تاسو د کراچۍ لپاره د قبلې د سمت زاویه ۹۲ : ۱۰ را اخیستی دی په داسې حال کېنې چه به

رشاد العابد کېنې د نوموړي قواعدو په مطابق صحیح تخریج ۹۲ : ۱۰ دی. د دې لپاره سبوري

قبلي په سمت باندې د راتللو په وختونو کې زیات تفاوت دی

ناسو وای: دا پوښتنه ډیره کیري چه په قطبینو باندې چه چیرته شپږ میاشتي ورځ او شپږ میاشتي شپه وي نو لمونځونه به په کومو وختونو کې ادا شي

زه وایم: په دغو ځایونو کې د لمانځه د وختونو د تعیین صحیح طریقہ هغه ده کومه چه ناسو لیکلي ده یعنی لکه څرنگه چه ژوندانه روزمره مصروفیتونه، دفتر او کاروبار د وختونو له تخمین او اندازې څخه ټاکل کیري، همدارنگه د لمانځه د وختونو تعیین دې هم په ساعتونو سره وشي که چیرته تا تعیین د معتدلو ورځو له مخي وشي نو حساب به ئې داسې وي، په معتدلو ورځو کې شفق له صبح صادق څخه د سپین شفق تر غروب پورې څوارلس ساعته، او له سپین شفق څخه طلوع تر صبح صادق پورې لس ساعتونه وي. د دې له مخې د لمانځه د وختونو تعیین به داسې وي د سهار وخت یو ساعت بیا د شپږو ساعتونو تر تیریدو وروسته ماسپښین، بیا تقریباً له څلور نیم ساعتونو وروسته مازدیگر (مثلین یعنی دوه چنده سیوری)، د سهار له آخري وخت څخه د دولس ساعتونو په تیریدو سره ماښام، بیا له یوه ساعت وروسته ماسخوتن بیا لس ساعته وروسته سهار، لیکن راجحه دا ده چه د وختونو په دې تعیین کې د معتدلو ورځو د حساب لگولو په ځای په دې علاقې کې چه په کومو ورځو کې په څلورویشتو ساعتونو کې پنځه وختونه میندل کیري په هغو کې تر ټولو آخري ورځ د معیار جوړولو په مطابق ټول وختونه تعیین شي او که چیرته عرض البلد دومره زیات وي چه هلته هیڅکله هم په څلور ویشتو ساعتونو کې پنځه وختونه و نه میندل شي نو بیا له دې علاقې سره تر ټولو د نژدې علاقې کوم چه په څلورویشتو ساعتونو کې د لمانځه پنځه وختونه پکې میندل کیري د هغه په مطابق دې وختونه تعیین شي

دا حکم هلته دی چه کله په څلورویشتو ساعتونو کې لمر ډوب نه شي، که چیرته په څلورویشتو ساعتونو کې لمر ډوبیده نو د ماسپښین او مازدیگر لمونځونه به هر حال پخپلو معهودو وختونو کې ادا کیري او د ماښام، ماسخوتن او سهار په باره کې تفصیل په لاندې ډول دی

۱- که چیرته سور شفق اناتیکل ټوایلانت - ۱۲۰ تر افق لاندې ډوبیږي نو د دغو درېو ډلو لمونځونو وختونه به هم موجود وي، هر لمونځ به پخپل وخت ادا کیري

سپین بلن شفق ۱۵۰ تر افق لاندې وخت دې په دوو برخو تقسیم شي اوله نيمې سې به ماسخوتن کې داخلېږي او دویمه نیماني ئې به سار کې که چیرته په وني نیماني کسی دومره وخت وي چه په هغه کې تکبیر تحریمه ویل کېدلی شي نو د ماسخوتن لمونځ فرض دی - په دې وخت کې باندې لمونځ شروع شي اگر که ئې تکمیل د وخت تر وړلو وروسته وسی که - -

د پلن سپین شفق اوله نیمایي د تکبیر تحریمه غونډې له وخت څخه هم کم وي نو ماسخوتن لمونځ مفقود گڼل کیږي چه حکم نې مخکې راځي.

۲- که چیرته سور شفق نه ډوښده نو په داسې علاقې کې د ماسخوتن لمونځ مفقود دی او په دې اړه د حضراتو فقهاء کرامو رحمهم الله دوه قولونه دي یو دا چه په هغو باندې د ماسخوتن لمونځ فرض نه دی. دویم دا چه په هغو باندې هم د ماسخوتن لمونځ فرض دی او همدا راجع او احوط قول دی.

په لومړي نمبر کې د مذکوره تفصیل مطابق شفق احمر یعنی سور شفق هم په دوه برخو ویشل کیږي. اوله نیمایي په ماښام کې شمیرل کیږي او دویمه نیمایي په سهار کې، که چیرته اوله نیمایي د تکبیر تحریمه په اندازه وي نو د ماښام لمونځ فرض دی اگر که پوره ادا کولې د وخت تر وتلو وروسته وي که چیرته له طلوع څخه مخکې د سهار د لمانځه پوره کول ممکن نه وو نو تر طلوع وروسته دې قضائي ادا شي، که چیرته اوله نیمایي د تکبیر تحریمه غونډې هم نه وي نو دې حکم به د هغو ورځو په شان وي په کومو کې چه په څلورويشتو ساعتونو کې د ننه طلوع او غروب نه کیږي.

۳- که چیرته د سره شفق په دویمه نیمایي کې د تکبیر تحریمه د ادا کولو گنجائش خو وي لیکن یواځې د فرضو دوه رکعتونه په مختصره توگه (د سنتو او آدابو په پریښودو سره) نه شواي ادا کیدلی نو د سهار لمونځ فرض دی لیکن په دې وخت کې نې مه ادا کوی بلکه وروسته نې قضائي را وگرځوی لومړی د ماسخوتن او بیا د سهار. که چیرته ماښام هم نه شواي ادا کولی نو لومړی دې د ماښام بیا د ماسخوتن او بیا دې د سهار قضائي را وگرځوي.

ناسو وایي: د دغو ځایونو لپاره دلته ځینو حضراتو دا رایه ورکړې ده چه په هغو کې دې د مکې مکرمې وختونه استعمال شي، د ځینو نور حضراتو خیال دا دی چه دغو ځایونو ته دې تر ټولو نژدې ځایونو وختونه غوره شي په کوم ځای کې چه دا وختونه ممکن دي.

زه وایم: لومړی قول بالکل غلط دی دا نه چیرې منقول دی او نه هم په هیڅ ډول معقول. دویم قول صحیح دی لیکن راجحه دا ده چه په دې قول باندې یواځې په هغه ځای کې عمل کیدلی شي چیرته چه هیڅکله هم په څلورويشتو ساعتونو کې پنځه وختونه پیدا نه شي، په نورو ځایونو کې د وختونو د تعیین ضابطه پورته لیکل شوې ده یعنې په کومو ورځو کې چه په څلورويشتو ساعتونو کې د ننه پنځه گوني وختونه پیدا نه شي په هغو کې دې تر ټولو آخري ورځ معیار وټاکل شي.

ناسو وايئ: که چيرته د کوم لور عرض البلد مقام لپاره يواځې په همدې طول البلد باندې واقع د کم عرض البلد د ځای پلټنه هم وشي نو څرنگه؟ الخ

زه وایم: وه هغه ځای دې را واخيستل شي چه په هغه کښې د ماسخوتن د لمانځه لپاره د تکبير تحریمه په اندازه وخت ميندل کيږي

ناسو وايئ: آيا د طلوع او غروب وختونه دې د يوه ځای غوره شي او د سهار او ماسخوتن وختونه دې د کوم بل ځای؟

زه وایم: د طلوع او غروب وخت دې هم د همدې ځای واخيستل شي چيرته چه د ماسخوتن د لمانځه وخت د تکبير تحریمه په اندازه ميندل کيږي. د طلوع او غروب لپاره يو ځای او د سهار او ماسخوتن لپاره د بل ځای د وخت په اخيستلو کښې دا خبره پته ده چه د ماښام او ماسخوتن به يو کيږي او د سهار وخت به تر طلوع وروسته متصور کيږي البته د روژې د ماتولو لپاره د هغه ځای غروب را اخيستل کيږي چيرته چه تر غروب وروسته د ضرورت په اندازه خوراک کيدلی شي. په دې کښې دا اشکال ضرور شته چه د ماښام لمونځ به د يوه ځای مطابق ادا کيږي او افطار تر دې ډير وروسته به د بل ځای مطابق وي ليکن دا د لومړي مخدور په نسبت سپک يا اهون دی. چيرته چه لمر غروب کيږي ليکن د ماښام وخت ډير لږ وي هلته د ماسخوتن د لمانځه لپاره چه کومه ضابطه بيان شوې ده په دې کښې هم د ماښام او ماسخوتن د وختونو يو والی لازميږي ليکن د دې تحمل ځکه ناگزير دی چه دلته په حقيقت کښې غروب موجود دی په خلاف دې د بحث لاندې صورت چه په دې کښې د ماښام او ماسخوتن وختونه دواړه تقديري دي لهدا د دواړو تقدير به له يوه ځای څخه کيږي.

ناسو وايئ: د ماسخوتن او سهار منځنۍ برخه نوره هم کميږي او دومره وخت نه پاتې کيږي چه سړی به صحيح توگه لمونځ ادا کړی شي

زه وایم: د دې تفصيل پورته ليکل شوی دی چه که چيرته د تکبير تحریمه وخت پيدا شي نو په هغه کښې دې لمونځ شروع شي که چيرته تر پوره کيدو مخکښې وخت ختم شي نو څومره لمونځ چه په وخت کښې د ننه ادا شوی دی هغه ادا او پاتې په قضائي کښې شمارل کيږي.

قال ابن عابدین رحمته الله في محله فاقبل وقت العشاء ثم (قوله ولا يدعى القضاء الخ) المفقول عن المحيط وغيره ان الصلوة الواقعة بعضها في الوقت وبعضها خارجة يسي ما وقع منها في الوقت اداء وما وقع خارجة يسي لقضاء اعتبارا لكل جزء من مائة فافهم. (رد المحتار ج ۱ ص ۳۳۱)

ناسو وايئ: که چيرته په ماسخوتن او سهار کښې يواځې د پنځلسو دقيقو فرق وي نو د دې په ځای چه سړی د ماسخوتن لمونځ وکړي او ويده شي او بيا له خوب څخه په را وپيښيدو د سهار

لمونځ وکړي نو دواړه لمونځونه دې په نیمه شپه کېنې را پورته شي او یو ځای دې ادا کړي
 زه وایم په دې کېنې شرعاً یا عقلاً څه تکلیف او څه بدي ده؟ فقط و الله تعالی اعلم
 ۲۴ شوال ۹۷ هجری

الحاق

۱- چیرته چه تر څلورویشو ساعتونو پورې لمر نه ډوبیږي هلته د پنځه گوني وختونو د تقدیر
 یا اندازه کولو لپاره د نصف النهار د دائرې معیار جوړول اگر که د فقهاوو رحمهم الله په عباراتو
 کېنې مې نه دې تر سترگو شوي لیکن د شریعت د اصولو مطابق د دې اعتبار لازم معلومیږي. لهذا
 د لمر کره له نصف النهار څخه تر تیریدو وروسته د ماسپنین وخت داخلېږي، بیا چه کله مخالف
 اړخ ته لمر په همدې دائرې باندې ورسېږي هغه وخت نیمه شپه گڼل کیږي. په دغو دواړو حصو
 کېنې په یوه کېنای د سهار وخت او په بلې کېنې دې د پاتې څلورو وختونو اندازه وشي
 په دې سره د هغو حضراتو نظریه باطلیږي کوم چه تر شپږو میاشتو پورې په اوږدې ورځې
 کېنې یواځې د پنځو لمونځونو قائل دي ځکه چه په څلورویشو ساعتونو کېنې یو ځل د نصف
 النهار له دائرې څخه د لمر د تیریدو له وجې د ماسپنین د لمانځه د وجوب سبب پیدا کیږي، او د
 ماسپنین تکرار د نورو لمونځونو تکرار لره مقتضي دی.

۲- ۶۶ شمالي عرض البلد څخه څه نا څه په کم عرض کېنې په جون کېنې د لمر غروب او
 طلوع تر منځ دومره کم وخت وي چه په هغه کېنې د ماښام و سهار لمونځونه نه شي ادا کیدلی
 همدارنگه په دسمبر کېنې ۶۷ شمالي عرض البلد څخه په څه زیات عرض کېنې ورځ دومره
 لنډه شي چه په هغې کېنې تر نصف النهار وروسته د ماسپنین او مازدیگر لمونځونه نه شي ادا
 کیدلی او په جنوبي عرض البلد کېنې د دې برعکس وي.

له دې څخه ثابت شوه چه حضراتو فقهاء کرام رحمهم الله یواځې د ماسخوتن د وکت د فقدان
 په بیان باندې اقتصار د دې لپاره دی چه د وختونو د فقدان له لحاظه دا تر ټولو نژدې علاقه ده او
 له مخکېنۍ زمانې څخه آباءه ده او که نه حقیقت دا دی چه د پنځو لمونځونو په وختونو کېنې دا
 سوال پیدا کیږي. په نوموړي خواب کېنې په داسې مقاماتو باندې د سهار او ماښام حکم صراحه
 او د ماسپنین او مازدیگر حکم دلالة تیر شو. فقط و الله تعالی اعلم

متصف رمضان المبارک ۹۹ هجری

په شکاگو کېښې د صبح صادق او ماښام وختونه

سوال د شکاگو (امريکا) لپاره په رمضان المبارک کېښې د سحري (پېشلمې) او افطاري (روژه ماتي) نقشه جوړه او را وليږئ. جزاکم الله تعالى

الجواب باسم ملهم الصواب د شکاگو مېنسټي (امريکا) طول غربي ۸۷° ۴۵' عرض شمالي ۴۲° ۴۵' لپاره د لمانځه د وختونو نقشه په لاندې ډول ده

تاريخ	صبح صادق	طلوع	غروب	عشاء
	ساعت	دقیقه	ساعت	دقیقه
۲۲ اکتوبر	۵	۵۴	۷ ۱۳	۵ ۵۷
۱ نومبر	۵	۶	۶ ۲۵	۶ ۴۵
۱۱ نومبر	۵	۱۷	۶ ۳۷	۵ ۳۳

تنبیه

- ۱- هلته د اپریل له آخري یکشنبې څخه د اکتوبر تر آخري یکشنبې پورې یو ساعت وخت ورسره زیاتېږي په نقشه کېښې د دې رعایت ساتل شوی دی.
 - ۲- د صبح صادق له ورکړ شوي وخت څخه شپاړس دقیقې مخکېښې صبح کاذب ښکارېږي کوم چه شرعا اعتبار نه لري.
 - ۳- له نوموړي وخت څخه پېشلمې (۷) دقیقې مخکېښې پای ته ورسوی او روژې پنځه دقیقې وروسته ماتي کړی فقط و الله تعالی اعلم.
- رمضان المبارک ته ۹۱ هجري

د هوسټن د ملک د لمانځه د وختونو نقشه

سوال ټیکساس ایو- ایس- اې په ښار هوسټن کېښې زما یو زوی تعلیم کوي له دې وجې د مهرباني له مخې د لمانځه د وختونو د معلوماتو کومه طریقه را ته ولیکئ

الجواب باسم ملهم الصواب د هرې میاشتې د اولي او پنځلسمې ورځې وختونه درته لیکم او د منځني تاریخونو خپله حساب ولگوي

د نیکساس (امریکا) د ښار هوښتن لپاره د لمانځه د وختونو نقشه

نمبر	غروب		عصر		نصف النهار		طلوع		مغرب		عشا
	م	س	م	س	م	س	م	س	م	س	
یکم جنوري	۶	۶	۵	۳۲	۳	۲۳	۱۶	۷	۶	۶	۲۲
۱۵ =	۶	۸	۵	۳۳	۳	۳۰	۱۷	۷	۸	۶	۵۲
یکم فبروري	۶	۳	۵	۵۸	۳	۳۵	۱۷	۷	۳	۶	۶
۱۵ =	۵	۵۵	۶	۳۱	۳	۳۵	۱۷	۷	۵۵	۵	۱۵
یکم مارچ	۵	۳۱	۶	۲۰	۳	۳۳	۱۷	۶	۳۱	۵	۲۵
۱۵ =	۵	۲۵	۶	۲۹	۳	۳۸	۱۷	۶	۲۵	۵	۳۵
یکم اپریل	۵	۲۳	۶	۳۰	۳	۴۵	۱۷	۶	۲۳	۵	۴۷
۱۵ =	۳	۲۵	۶	۴۸	۳	۵۸	۱۷	۵	۲۵	۳	۵۷
یکم مئی	۵	۲۷	۶	۵۸	۴	۱۸	۱۱	۴۸	۶	۲۷	۹
۱۵ =	۵	۱۳	۵	۸	۶	۱۷	۱۱	۲۷	۶	۱۳	۲۱
یکم جون	۵	۳	۶	۱۰	۶	۱۹	۱۱	۳۰	۶	۳	۳۳
۱۵ =	۵	۱	۶	۱۳	۶	۲۱	۱۱	۱۹	۶	۱	۴۱
یکم جولای	۵	۶	۶	۱۸	۶	۲۵	۱۱	۲۳	۶	۶	۴۰
۱۵ =	۵	۱۳	۸	۲۳	۶	۲۷	۱۱	۳۰	۶	۱۳	۴۷
یکم اګست	۵	۲۷	۸	۱۵	۶	۲۷	۱۱	۳۹	۶	۲۷	۲۷
۱۵ =	۵	۳۷	۸	۲	۶	۲۵	۱۱	۴۸	۶	۳۷	۱۳
یکم سپتمبر	۵	۵۰	۸	۳	۵	۲۱	۱۱	۵۸	۶	۵۰	۵۲
۱۵ =	۵	۵۹	۸	۲۷	۵	۱۶	۱۱	۵	۷	۵۹	۳۳
یکم اکتوبر	۶	۹	۷	۷	۵	۲۶	۱۱	۱۵	۷	۹	۱۳
۱۵ =	۶	۱۷	۷	۵۰	۵	۱۲	۱۱	۲۳	۷	۱۷	۵۷
یکم نوډبر	۵	۲۸	۷	۳۲	۵	۵۸	۱۲	۳۶	۷	۲۸	۴۲
۱۵ =	۵	۳۸	۷	۲۵	۵	۳۸	۱۲	۴۷	۷	۳۸	۳۳
یکم دېسمبر	۵	۵۰	۷	۲۱	۵	۳۳	۱۲	۵۹	۷	۵۰	۳۰
۱۵ =	۵	۵۸	۷	۲۳	۵	۳۶	۱۲	۹	۷	۵۸	۳۳

تسميه :- اپریل کی آخری اتوار تر اکتوبر تر آخری اتوار پوري هله یو ساعت وقت بشمارایا ماته اس نقشه میں اس کی مواج
۱۳۹۳ھ

تنبیه : د اپریل له اخیری اتوار (یکشنبې) نه د اکتوبر تر اخیری اتوار پوري هله یو ساعت وقت زیاتېږي په دې نقشه کې د هغې روایت

په لارځانه او مکه مکرمه کېنې د صبح صادق وختونه

سوال : د لارځانه صبح صادق په کوم وخت باندې وي؟ همدارنگه د مکې مکرمې د صبح صادق وخت هم وښايئ؟ بڼوا توجروا

الجواب باسم ملهم الصواب : د لارځانه عرض البلد - ۲۷° - ۳۲° په اتم (۸) منی کېنې د صبح

صادق وخت د بنده د کتاب "صبح صادق" په مطابق داسې را ووهي. په ۲۰' عرض البلد کښې د صبح صادق وخت ۴ بجې ۲۶ دقیقې او په عرض البلد ۳۰' کښې د صبح صادق وخت ۴ بجې ۲ دقیقې دی. له اوسط ایستلو څخه په عرض البلد ۲۷' - ۳۲' کښې ۴ بجې ۸ دقیقې دی د نصف النهار فرق (۴ دقیقې) - ۴ بجې ۴ دقیقې - فرق طول البلد (۲۷ دقیقې) - ۴ بجې ۳۱ دقیقې مکه مکرمه (عرض البلد - ۲۱' - ۲۱) کښې په اول جون کښې به د صبح صادق وخت داسې وي عرض البلد ۲۰' کښې د سهار وخت - ۴ بجې ۱۵ دقیقې او عرض البلد ۳۰' کښې د سهار وخت - ۴ بجې ۵ دقیقې دی له اوسط ایستلو څخه عرض البلد ۲۱' - ۲۱' کښې ۴ بجې ۱۱ دقیقې د نصف النهار فرق (۲ دقیقې) - ۴ بجې ۹ دقیقې - فرق طول البلد (۲۰ دقیقې) - ۴ بجې ۲۹ دقیقې دی فقط والله تعالی اعلم.

۲۰ ربیع الاول ۹۲ هجری

په لاهور کښې د صبح صادق وخت

سوال ۱۷ مئی باندې به د لاهور صبح صادق په څو بجې وي؟ ښووا توجروا.

الجواب باسم ملهم الصواب: په لاهور کښې په ۱۷ مئی باندې به صبح صادق ۳ بجې او ۴۹ دقیقې وي چه تفصیل ئې په لاندې ډول دی

ج - د نصف النهار تر لمر وروسته درجې (۱۰۵) + عرض البلد (۳۱' / ۳۲) - ۴۲' / ۱۳۶' - میل موافق دې (۴۴' / ۱۹۹) - ۲' / ۱۱۷' - ۲' / ۵۸' - ۳۵' / ۵۸' - ۱۰۵' - ۴۵' / ۴۶' - ۲۵' لوک چه کله ن (۱/۹۳۱۱) - لوک چه کله ج - ن (۱/۸۵۹۹) - ۱' / ۷۹۱' - ۱' / ۹۷۴۶' - ۱' جم میل (۱/۹۷۴۶) + جم عرض (۱/۹۳۰۶) - (۱/۹۳۰۶) - ۱' / ۹۰۵۲' - ۱' / ۸۸۵۸' - ۲' / ۹۴۲۹' - ۱' / ۶۱' - ۱۵' (ق) ۲ × ۱۲۲' / ۳۰' (ق) - ۸ بجې ۱۰ دقیقې، مقامي نصف النهار (۵۶' / ۱۱) - فرق طول (۳' / ۱۰) - ۵۹' / ۱۱' - ۱۰' / ۸' - ۴۹' / ۳' صبح صادق فقط والله تعالی اعلم.

۱۳ ربیع الآخر ۹۲ هجری

د شفق احمر (سره شفق) قول مفتی به دی

سوال څه فرمایي علماء کرام د دې مسئلې په باره کښې د صاحبینو رحمهما الله تعالی په نزدل شفق څخه مراد سوروالی دی او د امام اعظم رحمه الله په نزد سپین والی دی فتوی د چا په کوم قول باندې ده؟ ښووا توجروا

الجواب باسم ملهم الصواب د مفتی به قول مطابق د سره شفق په ډویدو سره د ماښام وخت ختمیږي او د ماسخوختن وخت شروع کیږي د حضرت امام اعظم رحمه الله هم آخري قول همدغه دی او ائمه ثلاثه رحمهم الله هم د همدې قول قائل دي

قال المرحم التنوير وولفت المغرب منه ال غروب الشفق وهو المحرقة عندها وبه قالت الثلاثة واليه مرجع الامام

کما فی شروح المجمع وغيرهما فكان هو المذهب وقال ابن عابدین رحمہ اللہ (قوله اليه رجع الامام) اي الى قولهما الذي هو رواية عنه ايضا وصرح في المجمع بان عليها الفتوى. وردت المحقق في الفتح بانه لا يساعدة رواية ولا حراية الخ وقال تلمیذ العلامة قاسم في تصحيح القدوري ان رجوعه لم يثبت لما نقله الكافة من لندن الائمة الثلاثة الى اليوم من حكاية القولين ودعوى عمل عامة الصحابة بخلافه خلاف منقول قال في الاختيار الشفق البياض (الى قوله) لكن تعامل الناس اليوم في عامة البلاد على قولهما وقد اتيد في البهر تبعاً للنقاية والوقاية والدور والاصلاح ودرر البحار والامداد والمواهب وشرحه البرهان وغيرهم مصرحين بان عليه الفتوى وفي السراج قولهما اوسع وقوله احوط ولله تعالى اعلم. (ردالمحتار ج ۱، ص ۳۳۲) فقط والله تعالى اعلم ۱۹ محرم ۱۲۸۶ هجری

د طلوع د لمر د راختلو په وخت کښي د سهار لمونځ صحيح نه دی

سوال که چیرته د سهار لمونځ عین د لمر د راختلو په وخت کښي ادا شي نو آیا بیرته را ګرځول شي واجب دي او که نه؟ بینوا توجروا

الجواب باسم ملهم الصواب عین د لمر ختلو په وخت کښي لمونځ په شروع کولو سره نه منعقد کیږي او که چیرته د لمر له ختلو څخه مخکښي شروع شي او د لمانځه په حالت کښي لمر وڅیږي نو لمونځ فاسد ږي لهذا دا لمونځ صحيح نه دی. قضائي را ګرځول شي فرض دي

قال العلامة ابن عابدین رحمہ اللہ واعلم ان الاوقات المکروهة نوعان الاول الشروق والاستواء والغروب الثاني ما بين الفجر والشمس وما بين صلاة العصر الى الاصفرار فالنوع الاول لا ينعقد فيه شيء من الصلوات التي ذكرناها اذا شرع بها فيه وتبطل ان طرأ عليها الاصلوة جنازة حطرت فيها الخ (ردالمحتار ج ۱، ص ۳۳۶)

فقط والله تعالى اعلم ۱۰ ذی القعدة ۱۲۸۷ هجری

د سهار او مازديګر په لمونځونو کښي د لمر د راختلو او ډویدلو حکم

سوال که چیرته د سهار د لمانځه په ادا کولو کښي لمر وڅیږي یا د مازديګر د لمانځه په ادا کولو کښي لمر ډوب شي نو آیا د همدغه سهار او مازديګر لمونځونه وشول او که نه؟ بینوا توجروا

الجواب باسم ملهم الصواب د مازديګر لمونځ صحيح کیږي او د سهار نه صحيح کیږي

قال في التنوير وكره صلاة (الى قوله) الا عصر يومه وفي الشرح فلا يكره فعله لادائه كما وجب بخلاف الفجر في الشامية اي فانه لا يؤدي لجر يومه وقت الطلوع لان وقت الفجر كله كامل فوجبت كاملة فتبطل بطرد الطلوع الذي هو وقت فساد (ردالمحتار ج ۱، ص ۳۳۶) فقط والله تعالى اعلم ۲۷ ربيع الاول ۱۲۸۹ هجری

د سهار لمونځ د طلوع (لمر ختلو) تر ابتداء پورې ادا کیدلی شي

سوال که چیرته د سهار لمونځ په جماعت سره ادا نه شي او پ داسې وخت کېنې جومات ته ورسیږي چه لمر په راختلو وي نو د ساعت په اعتبار سره دې لمونځ باید د لمر تر را ختلو څو صره مخکېنې باید ادا شي؟ بینوا توجروا.

الجواب باسم ملهم الصواب که چیرته نقشه د کوم مستند سړي له خوا جوړه شوې وي نو په هغې کېنې د ورکړ شوي وخت مطابق د لمر تر راختلو دوه یا درې دقیقې مخکېنې باید د سهار له لمانځه څخه د فارغیدو کوشش باید وشي که چیرته وچ تر همدې وخت پورې فارغ شي نو بیا نې هم لمونځ صحیح دی فقط والله تعالی اعلم

۱۳ رمضان المبارک ۱۴۱۹ هجری

د طلوع په وخت کېنې د تلاوت د سجدي حکم

سوال ښاغلی او مکرم جناب مولوي جميل احمد صاحب سلمه الله تعالی

السلام عليكم ورحمة الله وبرکاته

هیله ده چه صحت موندنه وي. ښائي چه تاسو ته به یاده وي چه په کراچی کېنې د پاتې کیدو په دوران کېنې ما پوښتنه کړې وه چه د لمانځه په ممنوعه وختونو کېنې د تلاوت د سجدي څه حکم دی او تاسو ښاغلي ویلي وو چه که چیرته سجده تلاوت تازه وي نو په هر وخت کېنې ادا کیدلی شي یعنې د لمانځه په ممنوعه وختونو کېنې نې د ادا کولو اجازه شته

زمونږ په جومات کېنې دا پوښتنه را پورته شوه او یو څوک وائي چه ما تحقیق کړی دی چه د لمر د را ختلو په حالت کېنې سجده مه کوی دا پوښتنه داسې را پیدا شوه چه د سهار تر څو صره وروسته دلته درس قرآن ویل کیده او د سجدي یو آیت تلاوت شو. په دې وخت کېنې لمر د څو څو څو په حال کېنې وو یا دا چه طلوع با لکل نژدې وو. د کرم او مهرباني له مخې دا څرگنده کړی چه صحیح خبره کومه یوه ده آیا د سجدي تازه تلاوت شوی آیت هر وخت ادا کیدلی شي او که کوم قید پکېنې شته چه په فلاني وخت کېنې باید ادا نه شي؟ بینوا توجروا

جواب له جامعه اشرفیه لاهور څخه مُبَسَّلًا وَمُعْمِلًا وَمُصَلِّيًا وَمُسَلِّيًا بحر ص ۲۲۴ ج ۱ و منع عن الصلوة وسجدة التلاوة و صلوة الجنائزة عند الطلوع والاستواء والغروب الخ. و اراد بسجدة التلاوة و صلوة الجنائزة ما وجبت قبل هذه الاوقات اما اذا تلاها فيها او حضرت الجنائزة فيه فاداهما فانه يصح من غير كراهة. اذا اوجب بالتلاوة والحضور و ظاهر التسوية بين صلوة الجنائزة وسجدة التلاوة انه لو حضرت الجنائزة في غير مكروه و باخرها حتى صلاها في الوقت المكروه فانها لا تصح و يجب اعادتها كسجود التلاوة.

له دې عبارت څخه څرگندیږي چه که چیرته د سجدي آیت په هغه ساعت نږدې تلاوت سر

یعنی په مکروه وخت کېنې د تلاوت له وجې سجده په چا واجبه شي نو په مکروه وخت کېنې نې ادا کول جائز دي او که چیرته له مکروه وخت څخه مخکېنې سجده واجبه شي نو په مکروه وخت کېنې نې ادا کول جائز نه دي که چیرته نې ادا کړي نو بیرته را څرځول به نې واجب وي. فقط و الله تعالی اعلم

عزیز الرحمن نائب مفتی جامعۃ اشرفیہ، نیلاکنډ لاهور
جمیل احمد عفا عنه

الجواب صحیح

د بنده رشید احمد لیک په نامه د مفتی جمیل احمد صاحب:

بسم الله الرحمن الرحيم

مکرم او محترمه زیدت عنایتکم

السلام علیکم ورحمة الله وبرکاته

هیله ده چه مبارک صحت مو ښه وي. ستاسو د محترم یوه افتاء مې تر سترگو شوه چه په هغې کېنې لیکل شوي دي چه شروق (د لمر را ختو)، غروب (د لمر د ډوبیدو)، او استواء (د ورځې با لکل په نیماني یعنې غرمه)، کېنې د سجدې د تازه تلاوت شوي آیت سجده جائزه ده او په استدلال کېنې دې د بحر الرائق دا عبارت لیکلی دی چه: ((اما اذا تلاها فيها او حضرت المجازة فيها فاداهما فانه يصح من غير كراهة)). زما بنده ناقصه رایه دا ده چه ستاسو په فتوی کېنې له جواز څخه مراد جواز مع الكراهية التنزيهية دی او د بحر له جزئیة (من غير كراهة) د کراهیت تحریمیه د نفی مقصود دی. قال فی العلائقة فلو وجبتا فيها لم يكره فعلهما ای محرماً و فی الصفة الافضل ان لا تؤثر المجازة و فی الشامية (قوله ای محرماً) افاد ثبوت الكراهة العلائقية، وايضا فيها تحت قوله (و فی الصفة) فثبتت كراهة التلاوة في سجدة التلاوة دون صلوة المجازة. (رد المحتار ج ۱، ص ۳۴۴)

له دې څخه څرگنده شوه چه کومو حضراتو د کراهت نفی کړې ده له هغې څخه مراد د کراهت تحریمیه نفی ده نه د کراهت تنزیهیه. پخپله علامه شامي له نوموړي بحث څخه مخکېنې د اوعلى جنازة لاندې ((والافلا كراهة كما سيذكره الشارح)) کېنې د کراهت تحریمیه نفی کړې ده او بیا د شارح د قول لاندې علامه شامي صاحب کراهت تنزیهیه ثابته کړې ده. کما قعنا او په عالمگیری کېنې نې له خلاصې څخه نقل کړی دی چه په سجده تلاوت کېنې تاخیر افضل دی.

په هر حال په دې اړوند مو له خپلې گرامی رأيې څخه خبر راکړی او د مقدسې میاشتې په مبارکو ساعتونو کېنې مو د خیر له دعاگانو څخه مه هیروی دا به ستاسو ډیر ښیگره وي فقط و السلام علیکم

رشید احمد عفا الله عنه

غره رمضان المبارک ۱۴۱۰ هجری

خواب له مفتي جميل احمد صاحب خخه .

محترمه و عليكم السلام ورحمة الله وبركاته .

جزاک الله راجح او قوي قول د مکروه تنزیهي دی ښه دا وه چه په فتوی کښې لیکل شوی وای . احتیاط هم په دې کښې دی خکه چه لکه څرنگه چه ځینو حضراتو خلاف افضل ورته ویلي دي . ځینو مکروه تحریمی هم ورته ویلي دي . خیر الامور اوسطها هم ورته ویل شوي دي . عالمگیری ورته غیر افضل ویلي دي لکن الافضل التأخیر لهما .

د اصل سائل خط د حضرت مفتي محمد شفیع صاحب رحمته الله په نامه

مکرم او محترم جناب مفتي صاحب قبله زاد مجده

السلام عليكم ورحمة الله وبركاته

هيله ده چه طبيعت به مو ښه وي د ليکنې باعث دا دی چه آيا سجده تلاوت په هر وخت کښې ادا کيدلی شي او که د لمانځه په ممنوعه وختونو کښې به ئې څوک نه ادا کوي؟ مولوي جميل احمد صاحب د مدرسۀ اشرفيه لاهور مفتي خخه مې پوښتنه کړې وه هغه را ته ویلي وو چه سجده تلاوت چه تازه وي يعنې په همدې مکروه وخت کښې د سجدي آيت تلاوت شوی وي نو هر وخت ادا کيدلی شي . زه پرې مطمئن شوی وم په زړه کښې مې دا فکر وکړ چه د جنازې په لمانځه او د تلاوت په سجدي کښې کوم فرق نشته . بله دا چه د حضرت تهانوي يوه خبره مې ذهن ته راغله چه کله ما هغه ته خپل معمولات وليکل نو دا مې هم وليکل چه د سهار او مازديگر له لمونځونو پرته تر هر فرض لمانځه وروسته په سجدي کښې د قرآن کریم فلانی فلانی آيت تلاوت کوم او دعاء کوم په دې باندې حضرت تهانوي صاحب خط واخيست او په حاشيه کښې ئې وليکل چه "د شکر سجده له سهار او مازديگر خخه وروسته هم جائزه ده" . زمونږ په جومات کښې د سهار تر لمانځه وروسته د قرآن درس ويل کيده د طلوع وخت وو چه د سجدي يو آيت تلاوت شو . يو څوک وائي چه د طلوع په وخت کښې د تلاوت سجده که تازه وويل شي او که زړه بايد چه ادا نه شي د کرم او مهرباني له مخې په دې مو خبر کړی چه صحيح قول کوم دی؟ آيا د تلاوت تازه سجده هر وخت ادا کيدلی شي او که کوم قيد پکښې شته که چيرته قيد پکښې وي نو بيا کوم قيد دی؟

خواب له دار العلوم کراچی خخه

په فتاوی عالمگیری کښې درې ساعتونه دي چه په هغو کښې فرض لمونځ . د جنازې لمونځ او د تلاوت سجده جائزه نه ده لومړی د لمر ختلو وخت دویم خاص د غرمې وخت . درې د لمر د دویدو وخت مخکښې ئې له خلاصې خخه نقل کړی دی چه دا حکم هلته دی چه کله د حدی

لمونځ او د تلاوت سجده په داسې وخت کېږي واجب شي چه په هغه وخت کېږي نې ادا کول مباح وو او بیا نې تر دې وخت پورې ځنډولې وي کوم چه په دې وخت کېږي نې ادا کول قطعاً جائز نه دي لیکن که چیرته په داسې وخت کېږي واجب شي او په همداسې وخت کېږي ادا هم شي نو بیا جائز دی ځکه چه لکه څرنگه چه د هغو په وجوب کېږي نقصان وو همدارنگه نې په ادا کېږي نقصان شته همدا خبره په السراج الوهاج، کافی او تبیین کېږي لیکلې ده لیکن د تلاوت په سجدې کېږي تاخیر (ځنډ) افضل دی او په جنازې کېږي تاخیر مکروه دی. مولوي مفتي جمیل احمد خبره بالکل صحیح ده. فقط و الله اعلم و علمه اتم

احقر الانام محمد صابر عفی عنه ، نائب مفتي دار العلوم کراچی ۱ نانک واره

الجواب صحیح بنده محمد شفیع عفا الله عنه

د بنده رشید احمد خط په خدمت د حضرت مفتي محمد شفیع صاحب کېږي

بسم الله الرحمن الرحيم

مشفق المکرم زیدت عناياتکم

السلام علیکم ورحمة الله وبرکاته

هیله ده چه طبعیت به مو روغ وي دمفتي محمد صابر صاحب لیکل شوې فتویٰ چه ستاسو حضرت صاحب دستخط هم پرې باندې شته را ورسیده چه څو اشکالات پرې باندې شته.

۱- د طلوع په وخت کېږي نې د تلاوت تازه سجده نې جائزه او تاخیر نې افضل لیکلې ده په دې کېږي مناسبه دا وه چه د طلوع په وخت کېږي نې د کراهت تنزیهې تصریح کړې وای

قال فی العلائیه فلو وجبتا فیها لم یکر فعلهما ای تحرهما. ولی الشامیه (قوله ای تحرهما) افاد ثبوت الکراهة التذیهیه وایضاً فیها تحت (قوله ولی التحفة) فثبتت کراهة التذیه فی سجدۃ التلاوة دون صلوة الجنازة الخ (رد

المحتار ج ۱، ص ۴۴)

۲- په سوال کېږي منقول عبارت "د شکر سجده د سهار او مازدیگر تر لمونځونو وروسته هم جائزه ده" ځکه څرگندېږي چه تر هر لمانځه وروسته سجده جائزه ده په داسې حال کېږي چه دلته دوه جلا مسئلې دي

۱- تر لمانځه وروسته په همدې ځای کېږي سجده کول. دا په هر حال کېږي مکروه تحریمي دی اگر که تر هر لمانځه وروسته هم وي

۲- د سهار او مازدیگر نه وروسته د نفلو په مکروه وخت کېږي د شکر سجده کول کومه چه به لمانځه پسې متصله نه وي دا سجده به صحیح وي لیکن له کراهت تحریمیه سره

قال في الشامية تحت (قوله لا شكر) فتحصل من كلام النهر مع كلام القمية انها تصح مع الكراهة اي لانها في حكم العاقلة. ثم قال في النهر عن المعراج واما ما يفعل عقب الصلوة من السجدة لمكرهه اجماعا لان العوام يعتقدون انها واجبة. (رد المحتار ج ۱، ص ۳۳۳)

لنده دا چه به لاندیني مسائلو کښې زما رایه دا ده

- ۱- د طلوع، غروب او استواء په وخت کښې د تلاوت حاضره سجده مکروه تنزیهې ده
 - ۲- په لمانځه پسې متصل د شکر د سجدې ادا کول مکروه تحریمي دي هغه که د هر وخت لمونځ هم وي البته که چیرته په خلوت (یواځې ځای کښې) سجده وکړي. خپل عادت نې جوړ نه کړي او سنت نې ونه گڼي نو بیا پروا نه لري
 - ۳- تر مازدیگر وروسته او د سهار په وخت کښې د شکر سجده مکروه تحریمي ده اگر که تر لمانځه پسې متصل وروسته هم نه وي
- په دې اړوند مو تاسو له خپلې رایې څخه خبر کړئ
د رمضان المبارک په میاشت کښې د مخصوصو دُعا گانو درخواست دی، سخت محتاج یم
فقط والسلام علیکم «رشید احمد عفا الله عنه»
غره رمضان المبارک ۸۴ هجری

خواب له حضرت مفتي محمد شفيع صاحب څخه

و علیکم السلام ورحمة الله وبرکاته: خوابونه صحیح دي، ستاسو لپاره له زړه څخه دُعا کوم او د ځان لپاره د دُعا غوښتونکی یم. «بنده محمد شفيع عفا الله عنه» له دارالعلوم کراچي څخه
۸۴/۹/۱۲ هجری

د مازدیگر تر لمانځه وروسته د تلاوت سجده جائزه ده

سوال یو سړی د مازدیگر تر لمانځه وروسته تلاوت کوي. په تلاوت کښې د سجدې آیت راغی؟ آیا دی د مازدیگر او ماښام تر منځ وخت کښې د تلاوت سجده کولی شي او که نه؟ بیا نو توجروا

الجواب باسم ملهم الصواب هو کولی نې شي البته که د لمر رڼا تغیر خوړلې وي نو مکروه تنزیهې ده دا حکم د تازه تلاوت دی. که چیرته یو چا په غیر مکروه وخت کښې تلاوت کړی وي نو په مکروه وختونو، طلوع، غروب، نصف النهار، کښې نې ادا کول مکروه تحریمي دي د جنازې د لمانځه هم همدغه حکم دی البته که چیرته په مکروه وخت کښې جنازه تیاره شوې وي نو په همدې وخت کښې باید ادا شي او په دې کښې د تازه تلاوت غوندې تنزیهې کراهت نشته

قال في التنوير بعد صلاة الفجر وعصر لا يكره قضاء فائنة وسجدة تلاوة وصلاة جنازة (رد المحتار ج ۱، ص ۳۳۳)

وايضاً فيه و كره صلاة ولو على جنازة وسجدة تلاوة وسهوع شروق واستواء وغروب الا عصر يومه (الى قوله) و سجدة تلاوة وصلاة جنازة تليت في كامل وحضرت قبل، وفي الشرح لوجهه كاملاً فلا يتأدى ناقصاً فلو وجبتا فيها لم يكره فعلهما اي تحريماً وفي التحفة الافضل ان لا تؤخر الجنازة وقال ابن عابدين رحمته الله (قوله تحريماً) افاد ثبوت الكراهة التلزيهية وقال تحت (قوله وفي التحفة) فثبتت كراهة التلزيه في سجدة الخلاوة دون صلاة الجنازة. (رد المحتار ج ۱، ص ۳۴) فقط والله تعالى اعلم

۲۰ ربيع الاول ۱۳۰۹ هجري

به مكروه وختونو كنبی د جنازي د لمانخه حكم

سوال د جنازي لمونځ په کومو کومو وختونو کنبی مکروه دی؟ بینوا توجروا.

الجواب باسم ملهم العواب که چیرته جنازه له مخکښې څخه تیاره وه نو په غروب او نصف النهار په وخت کې ادا کول نهې مکروه تحریمي دی او که چیرته په همدې مکروه وخت کنبی تیاره شوې وي نو بیا هیڅ کراهت نشته او په همدې وخت کنبی دې لمونځ وشي ځنډوي دې نه. البته د تلاوت تازه سجده مکروه تنزیهي ده.

قال في التتوير و كره صلاة ولو على جنازة وسجدة تلاوة وسهوع شروق واستواء وغروب الا عصر يومه (الى قوله) وسجدة تلاوة وصلاة جنازة تليت في كامل وحضرت قبل، وفي الشرح لوجهه كاملاً فلا يتأدى ناقصاً فلو وجبتا فيها لم يكره فعلهما اي تحريماً وفي التحفة الافضل ان لا تؤخر الجنازة وقال ابن عابدين رحمته الله (قوله تحريماً) افاد ثبوت الكراهة التلزيهية وقال تحت (قوله وفي التحفة) فثبتت كراهة التلزيه في سجدة التلاوة دون صلاة الجنازة. (رد المحتار ج ۱، ص ۳۴)

د شرعي او عرفي نصف النهار پېژندنه او د هغه حکمونو

سوال له شرعي نصف النهار او عرفي نصف النهار څخه څه مراد دی او د هغه د را ایستلو کومه قاعده ده؟ د روژې نیت باید تر کوم وخته پورې وشي او لمونځ دې تر نصف النهار څومره مخکښې او وروسته باید ادا نه شي؟ بینوا توجروا.

الجواب باسم ملهم العواب شرعي نصف النهار له صبح صادق څخه واخله تر غروب پورې د ټول وخت نیماني نصف النهار دی او له عرفي نصف النهار د لمر له ختو څخه واخله تر ډویدو د لمر پورې د ټول وخت نیماني څخه مراد دی دا د استواء د معلومولو تقریبي طریقې ده کوم چه تقریباً تر څلویښتو عرض البلدو پورې کار ورکوي د نصف النهار د معلومولو تر ټولو صحیح د عددي کومي چه په هر ځای کنبی کار ورکوي زما په کتاب ارشاد العابد کنبی ملاحظه کړی. د

شرعی نصف النهار د معلومولو آسانه قاعده دا ده چه د صبح صادق له پیل څخه د لمر تر خنلو پورې چه څومره وخت وي د هغه نیماني وخت د عرفي نصف النهار له وخت څخه کم کړی د مثال په توگه د صبح صادق ټول وخت یو ساعت وي نو له عرفي نصف النهار څخه نیم ساعت مخکښې به نصف النهار شرعی وي. د اردو د مسائلو په کتابونو کښې شرعی نصف النهار له عرفي نصف النهار څخه یو نیم ساعت مخکښې اتکل شوی دی، چه په دې کښې درې ډوله غلطې شوې ده

۱- د صبح صادق په ځای نې صبح کاذب ټاکلی دی. د دې غلطې پوره تفصیل زما د «صبح صادق» په کتاب کښې شته.

۲- د هر موسم او هر ځای لپاره نې یو معیار متعین کړی دی په داسې حال کښې چه په هر ځای او هر موسم کښې وختونه مختلف وي.

۳- له عرفي نصف النهار څخه د صبح کاذب د ټول وخت په برابر وخت کم کړی شوی دی په داسې حال کښې چه د صبح صادق د ټول وخت نیماني باید ترې کم شي.

د روژې نیت د شرعی نصف النهار څخه مخکښې کول ضروري دي او د لمانځه په کراحت کښې عرفي نصف النهار معتبر دی. علامه برجندي رحمته الله علیه په شرح النقایه کښې په دې باندې اشکال ښکاره کړی دی چه د عرفي نصف النهار وخت ممتد (اوږد) نه دی د دې لپاره په دې کښې لمونځ متصور کیدلی هم نه شي نو له دې څخه منع صحیح نه ده. په دې بناء باندې ځینو حضراتو له شرعی نصف النهار څخه واخله تر حقیقي نصف النهار پورې وخت لږه د لمانځه لپاره مکروه بللی دی لیکن زما په خیال کښې یواځې د دې اشکال له وجې د شرعی نصف النهار مراد اخیستلو گنجائش نشته په داسې حال کښې چه له یوه حدیث څخه هم د دې تائید نه کیږي بلکه ټول حدیثونه په عرفي نصف النهار باندې دلالت کوي. د نوموړي اشکال گڼ ځوابونه کیدلی شي.

۱- اگر که په دې وخت کښې پوره لمونځ نه وي متصور کیدلی لیکن مقصد دا دی چه د لمانځه هیڅ یوه برخه هم په دې وخت کښې واقع نه شي. دا ځواب پخپله علامه برجندي رحمته الله علیه هم ورکړی دی (رد المحتار ج ۱، ص ۳۱۱).

۲- د لمر د مرکز په ځای د هغه د ټول جرم یا جسم اعتبار دی- کمالی حدیث عبد الله الصناعمی رحمته الله علیه ثم اذا استوت قارمها في افق المعمار قها. (موطاء امام مالک ص ۲۰۸) د نصف النهار له دائرې څخه د لمر د محیط د یوې څنډې له تیریدو څخه واخله د بلې څنډې تر تیریدو پورې د حساب له مخې دوه دقیقې او اته ثانیې لگیږي. په دومره وخت کښې لمونځ متصور کیدلی شي.

۳- د شرعی احکامو دار و مدار په ریاضي حسابونو باندې نه بلکه په مشاهدې باندې دی و په مشاهده کښې له قارن اور نژدې، استواء څخه تر فاروق جلا کوونکي زوال پورې نرس

دقیقی تخمین شوی دی. لهذا په نقشو کېنې د زوال له ورکې شوي وخت څخه پنځه دسمې مخکېنې او پنځه دقیقې وروسته لمونځ باید ادا نه شي.

و یویدۀ ما نقله ابن عابدین رحمۃ اللہ علیہ عن الطحاوی فی تفسیر قول شارح التذویر (ووقع الظهر من زواله ای میل ذکا عن کهد السماء) ای وسطها بحسب ما یظهر لعا. (رد المحتار ج ۱ ص ۴۴۲)

د کراحت له تعلیل څخه هم همدغه ثابتیږي. د لمانځه غوندې د لمر عبادت هم په یوه آن کېنې خو نه شي متصور کیدلی. ښکاره خبره ده چه د لمر عبادت کوونکي استواء لره خاص د مشاهدې په حساب سره د عبادت وخت ټاکلی دی. فقط و الله تعالی اعلم ۲۷ ربیع الاول ۸۹ هجری

په رمضان شریف کېنې د ماښام په لمانځه کېنې د تاخیر حکم

سوال د رمضان په میاشت کېنې د ماښام په لمانځه کېنې ه دقیقې تاخیر کول په دې خیال سره چه خلک روژې ماتې کړي او په جماعت کېنې شامل شي نو آیا داسې کول جائز دي او که نه؟
بینوا توجروا

الجواب باسم ملهم الصواب اصل خواب خو دا دی چه د ماښام په لمانځه کېنې دومره ځنډ کول چه دوه رکعت له لمونځ پکېنې کیدلی شي په اتفاق سره له کراهیت پرته جائز دی او له دې څخه په زیات تاخیر کېنې اختلاف دی. د ځینو په زد پرته له کراهیت څخه جائز دی او د ځینو په نزد مکروه تنزیهې دی البته دومره تاخیر کول چه ډیر ستوري وځلیري په اتفاق سره مکروه تحریمي دی په رمضان المبارک کېنې که چیرته لوږه زیاته وي او خوراک تیار وي نو پنځلس شل دقیقې تاخیر کولو کېنې څه پروا نشته. ځکه چه دا تاخیر له زیات څخه زیات په مکروه تنزیهې کېنې راځي او د لوږې په حالت کېنې د خوراک په موجودوالي کېنې لمونځ کول مکروه تحریمي دي. لهذا له خوراک څخه د فارغیدو په صورت کېنې په اطمینان او د زړه په فراغ سره باید لمونځ ادا شي فقط و الله تعالی اعلم ۱۶ رجب ۹۰ هجری

د لمانځه تر ادا کولو وروسته معلومه شوه چه د لمانځه وخت وتلی دی

سوال بکر د سهار لمونځ په دې نیت ادا کړ چه وخت خو لا شته په داسې حال کېنې چه لمر خنلی وو لیکن د ورپځ له وجې بکر ته د لمر ختل معلوم نه وو. نو آیا په داسې حالت کېنې د بکر لمونځ وشو او که نه؟ بینوا توجروا.

الجواب باسم ملهم الصواب که چیرته ئې د مکروه وخت له ختمیدو څخه مخکېنې لمونځ شروع کړی وي نو لمونځ ئې صحیح نه شو او که چیرته ئې وروسته شروع کړی وي نو په دې کېنې تفصیل دا دی چه که چیرته ئې د وختي سهار نیت کړی وو نو لمونځ ئې نه وشو او که ئې د نن سهار نیت کړی وو نو لمونځ ئې صحیح شو.

قال في التنوير ولو نوى ظهر الوقت فلو مع بقائه جاز ولو مع عدمه وهو لا يعلمه لا وفي الفرح فالاول له
ظهر اليوم لجواره مطلقاً وفي الحاشية (قوله وهو لا يعلمه) اي لا يعلم خروجه ومفهومه انه لو علمه يصح كما
لدعنا عن الشرع لالائية. (رد المحتار ج ۱ ص ۴۱۲) فقط والله تعالى اعلم. ۱۶ رجب ۹۰ هجري

د لمانخه د وختونو تعين په ساعتونو سره ممکن نه دی

سوال ښاغلی مولانا مفتي رشید احمد صاحب. السلام علیکم ورحمة الله وبرکاته
له دار العلوم کراچی څخه مې د یوې پوښتنې د خواب غوښتنه کړې وه هغو ستاسو خوا ته د
رجوع لارښوونه را ته کړې ده د سوال نقل سره له ځوابه در لیرم هیله ده چه تاسو زما لارښوونه
وکړی. د خپلې پوښتنې د زیات وضاحت لپاره عرض کول غواړم چه لکه څرنگه چه د لمر د ډوبیدو
له یوه ساعت ا شلو دقیقو وروسته پورې د ماښام وخت په ځای وي او له دې وروسته د ماسخون
وخت شروع کیږي او دا وقفه یعنې یو ساعت او شل دقیقې په هر موسم کښې یو شان وي.
همدارنگه د مازدیگر د لمانخه وخت هم د لمر له ډوبیدو دوه ساعته مخکښې شروع کیږي یا که
چیرته همدا ډول صحیح وقفه معلومه شي نو د مازدیگر د لمانخه وخت مقررول به آسانه شي. نور که
چیرته دا څرگنده شي چه د لمر تر ختلو یو ساعت او دیرش دقیقې مخکښې یا تر تحقیق وروسته چه
کومه وقفه هم معلومه شي، صبح صادق وي. او دا وقفه هم په هر موسم کښې یو شان وي نو د لمر تر
ختلو او ډوبیدلو څخه د سهار. مازدیگر. ماښام او ماسخون د صحیح وختونو معلومول ډیر آسانه
کیږي او د ماسپښین د لمانخه د وخت هم له نصف النهار څخه صحیح ټاکل کیدلی شي. لهذا تر
تحقیق وروسته ما ته اطلاع راکړی چه داسې یوه کلي قاعده ممکنه ده او که نه؟ بینوا توجروا

الجواب باسم ملهم الصواب د صبح صادق له ابتداء څخه د لمر تر ختلو پورې او د لمر له
ډوبیدو څخه د شفق تر ډوبیدو پورې. همدارنگه د مازدیگر له ابتداء څخه د لمر تر ډوبیدو پورې
وختونه په ساعتونو متعین کول ممکن نه دي. په مختلفو موسمونو کښې د لمر د میل د اختلاف
له وجې د دغو وختونو اندازه مختلف کیږي. همدارنگه د عرض البلد د اختلاف له وجې هم په دې
اندازې کښې فرق وي له دې فن څخه ځینو بې خبرو خلکو څه داسې قواعد لیکلي دي کوم چه په
قضعي توگه غلط دي. د هغو له زیات څخه زیات تاویل دا کیدلی شي چه هغو خلکو ۱- په کومی
خاصی علاقې کښې. ۲- په خاصو ورځو کښې. ۳- تقریبی حساب لگولی دی او له دې فن څخه د
بې خبری له وجې ئې دا د هر ځای او هرې زمانې لپاره قاعده کلیه گڼلې ده.

د وختونو د تخریج او د قبلې د سمت په اړه زم دوه رسالې په "ارشاد العدد" و"صبح
صادق" نامه شته ممکنه ده چه له هغو څخه څه استفاده وکړای شي فقط والله تعالی اعلم

د لمانځه د وختونو نقشي

سوال د لمانځه د وختونو، طلوع، غروب او داسې نورو د ټول کال يوه نقشه دلته د مولانا مظهر الله شاه نقشبند شاهي د فتح پوري دهلي د جومات امام او مفتي له خوا تياره شوې ده او يوه بله نقشه همدارنگه د مولوي محمد دين صاحب د اشرفيه کتب خانه راولپنډۍ له خوا په جوماتونو کېنې زيرپري يو ځل ستاسو د ليکنې له مخې په دې نقشي کېنې څه فرق ښکاره کړی وو. په داسې حال کېنې چه په دغو دواړو نقشو کېنې هم ځای ځای فرق پيدا کيږي يعنې ټول وختونه ئې له يوه او بل سره برابر نه دي، اوس د پوښتنې ځای دا دی چه تاسو جناب د کومې نقشي په اړه د نه اطمینان اظهار کړی وو. ځيني وختونو په لومړنۍ نقشي کېنې د طلوع، غروب او داسې نور د واقعيت مطابق ښکاره شوي دي، او که دواړه نقشي ستاسو خدمت ته در وليږم او بيا به تاسو تحقيق پرې کوی؟ بينا توجروا.

الجواب باسم ملهم الصواب تر ننه پورې چه څومره نقشي خبرې شوي دي په ټولو کېنې د صبح صادق او ماسخوتن وختونه غلط دي. د يوې بنيادي غلطۍ له وجې چه تفصيل زما د "صبح صادق" په رساله کېنې شته د نورو وختونو په اړه چه نقشه وگورم نو بيا څه وييلی شم. د لپ له يوه کال څخه ونيسه د لپ تر بل کاله پورې څلور کاله دي د طلوع، غروب او داسې نورو وختونه يو دوه دقيقې فرق کوي لهذا د دائمي نقشي د ترتيبولو لپاره دا تفاوت تر نظره غورځول کيږي د دې لپاره نقشي پخپل منځ کېنې سره متفاوتې وي چه له دې څخه يوه هم خالي نه ده البته که چيرته د لپ کال د نقشي بنياد کينودل شي نو په وختونو کېنې د احتياط اړخ را ووهي. په هر صورت هرې نقشي باندې د دريو، څلورو دقيقو د احتياط د خبردارۍ ليکل لازم دي فقط والله تعالى اعلم.

ربيع الاول ۹۳ هجري

د سهار د لمانځه مستحب وخت

سوال فقهاوو د سهار د لمانځه مستحب وخت دا ښوولی دی چه کله ښه رناني جوړه شي او دومره وخت پاتې وي چه د سنتو مطابق په ښه توگه لمونځ ادا شي او له لمانځه څخه تر فارغيدو وروسته دومره وخت پاتې وي چه د سنتو په طريقې سره د لمانځه را گرځول ممکن وي که چيرته په کوم جومات کېنې د ((السَّامَاءُ ذَاتِ الْبُرُوجِ إِلَى الرُّكَّةِ الْأُولَى وَالْقَارِئِ فِي الرُّكَّةِ الْعَانِيَةِ)) ويل عادت وي نو بيا د سهار لمونځ په داسې وخت کېنې شروع کړي چه د لمانځه بيرته را گرځول په همدغو دوو سورتونو سره ممکن وي يا ئې په داسې وخت کېنې شروع کړي چه د لمانځه را گرځول به مسنونه طريقه سره په طوال مفصل سره ممکن وي؟ بينا توجروا

الجواب باسم ملهم الصواب دا عادت د سنت خلاف دی، لمونځ بايد په داسې وخت کېنې شروع

شي چه په هغه كښې د مسنون قرائت تر كولو وروسته كه چيرته د فاسدوالي صورت منځ نه راشي نو بيا يې په مسنونه طريقه سره بيرته را گرځولى شي. له تجربې څخه ثابته شوي ده چه د لمر تر ختلو تقريباً نيم ساعت مخكښې د مذكوره قاعدې مطابق لمونځ كيدلى شي. فقط و الله تعالى اعلم.

۹ محرم ۱۳۹۰ هجري

له طلوع څخه وروسته او له غروب څخه مخكښې د مكروه وخت اندازه

سوال د لمر تر ختلو څومره ځنډ وروسته او د لمر تر لوييدو څومره ځنډ مخكښې د لمانځه ادا كول جائز دي او آيا د وخت كومه داسې ټاكلې اندازه شته چه په هر ځاى كښې معتبره وي. يوه داسې ضابطه يا قاعده را وښايئ چه په ټولې دنيا كښې هر ځاى په كار ورشي. زه د هغه په مطابق د تورنټو كاناډا، د نقشې جوړول غواړم؟ بينا توجروا.

جواب په دې باره كښې اصل ضابطه كومه چه د ټولې دنيا لپاره په كار راتلونكې ده دا ده چه تر څو پورې لمر تر ختلو وروسته په داسې كيفيت سره پاتې شي چه هغه تر ډيره پورې په كتلو سره سترگو ته تكليف او خړوالى نه وركوي تر هغه وخته پورې د لمانځه ادا كول جائز نه دي همدارنگه په مازديگر كښې چه كله د لمر داسې كيفيت شروع شي نو لمونځ مكروه دى. الا عصر يومه ليكن دا معيار به هلته صحيح وي چه په مطلع (د لمر د ختلو په ځاى، باندې وريځ، گرد، غبار او داسې نور نه وي او كه نه نو نوموړى كيفيت د عوارضو له وجې تر ډيره ځنډه پورې تر دې پورې چه په ځينو ورځو كښې تر غرمې پورې پاتې كيږي او په ځينو علافو كښې ټوله ورځ د لمر په رڼا كښې تيزوالى نه راځي يو بل معيار هم فقهاء كرامو رحمهم الله ليكلى دى او هغه دا چه كله لمر تر را ختلو وروسته له افق څخه د يوې نيزې په اندازه را پورته شي نو د لمانځه ادا كول صحيح كيږي. همدارنگه تر مازديگر ورسته چه كله د لمر لوړوالى له افق څخه د يوې نيزې له اندازې څخه په كيدو شي نو لمونځ صحيح نه دى. (الا عصر يومه، د نيزې اندازه دولس لويشتي ده.

قال العلامة في بيان وقت العصر ما لم يتغير ذكاه بان لا تحار العين فيها في الاصح وقال ابن عابدين رحمه الله
 مصححه في الهداية وفي الظهيرية ان امكنه اطالة النظر فقد تغيرت وعليه الفتوى وفي العصاب وغيره وبه تأخذوا
 هو قول المعتز الثلاثة ومشايخ بلخ وغيرهم كذا في الفتاى الصوفية. (الى قوله) وقيل هذا التغير ان يلقى
 للغروب اقل من ربح وقيل ان يتغير الشعاع على المحيطان كما في الجوهره ابن عبد الرزاق. (رد المحتار ج ۳، ص ۳۳۰)
 وقال ابن عابدين ايضاً (قوله مع شروق) وما دامت العين لا تحار فيها فهي في حكم الشروق كما تقدم في
 الغروب انه الاصح كما في البحر اقول يلحق تصحيح ما نقلوه عن الاصل للامام محمد من انه ما لم ترتفع
 الشمس قدر ربح فهي في حكم الطلوع لان اصحاب المتون مشوا عليه في صلوة العيد حين جعلوا اول وقتها من
 الارتفاع ولنا جزم به في الفيض ونور الايضاح. (رد المحتار ج ۳، ص ۳۳۰) وقال فيه ايضاً (قوله قدر ربح) هو ثلثا
 عشر شبراً. (رد المحتار ج ۳، ص ۳۳۰)

د غور له کولو څخه څرگندېږي چه اصل اعتبار د لمر رڼا لره دی او د نيزې له اندازې څخه د همدې تخمین کيدلی شي کما يظهر من قول ابن عابدین رضي الله عنه وقيل حد العفو ان يملأ للغروب الفل من دمع. درايه هم د لمر تغير لره د معيار گڼلو وجه معقوله ده او د نيزې اندازې لره مقصود با لذات گڼل غير معقول دی ((الان يوجه بانه قد يعطى لقرب الشئ حكم الشئ فقد دوا القرب بما حوّن الرمح ولكن تقدير الفاصل بين القرب والبعد بالرمح ايضا يحتاج الى وجه)) که چيرته د قدر رمح، د نيزې د اندازې، قول مستقل قول و منل شي نو بيا به هم د لمر د تغير قول به راجع وي ((لگونه موجها)) د نيزې د اندازې په ځای د لمر د تغير خوړلو څرگندول آسانه هم دی لڼده دا چه اصل اعتبار رڼا لره دی که چيرته د فضا د خپر تيا له وجې د رڼا اندازه و نه شي لگولی نو د نيزې په اندازې سره دې اندازه ولگول شي اصل معيار خو همدغه دواړه دي کوم چه ذکر شول ځکه چه دا د ټولې دنيا لپاره ده او د پيژندلو لپاره ئې نه د کومې آلې ضرورت شته او نه د گړۍ يا ساعت، هر خاص او عام ئې پيژندلی شي. د اسلام دين د فطرت دين او عالمگير کيدلو هم خاص د همداسې معيار مقتضى دی د وخت داسې يوه ټاکلې اندازه نه شي ټاکل کيدلی کوم چه په هر ځای کښې وچليږي ځکه چه په مختلفو ځايونو او موسمونو کښې د دې وخت د اندازې مختلف کيدل يوه ضروري خبره ده. په لويو ښارونو کښې لکه څرنگه چه د طلوع او غروب په وخت کښې د لمر ليدل مشکل دي د دې لپاره د کوم معيار د ټاکلو ضرورت شته. څو کاله مخکښې ما د نورو علماوو تر څنگ په ۲۵.۸ عرض البلد کښې دا مشاهده وکړه نو له طلوع څخه لس دقيقې وروسته او له غروب څخه پنځلس دقيقې مخکښې فيصله مو وکړه ليکن دا مې په زړه نه ده چه دا فيصله مو په کوم تاريخ کښې کړې وه د دې لپاره له دې څخه کوم معيار نه شي ټاکل کيدلی. په تير رمضان کښې د دې مقصد لپاره ما مدرسه محمديه ټنډو آدم اطول ۷/ ۶۸، عرض ۸/ ۲۵، ته سفر وکړ ليکن د ورځ له وجې څخه مشاهده و نه شوای کړی با لاخره مې د مولوي محمد صديق صاحب د مدرسه محمديه مهنم ته مې دا ذمه واري په غاړه ور واړوله چه هغه په ۲۱، ۲۲، ۲۳ ستمبر باندې له خان سره کم تر کمه دوه درې نور پوه سړي کړي او تر دريو ورځو پورې پرله پسې سهار او ماښام مشاهدات وکړي او نتيجې ئې وليکي لکه څرنگه چه د لارښوونې له مخې له مشاهداتو څخه دا ثابت شوه چه له طلوع څخه نهه دقيقې وروسته په لمر کښې معهوده گرمي راغله او له غروب څخه ديارلس دقيقې مخکښې د مکروه وخت شروع شو دا فيصله په ډير احتياط سره وشوه او که نه حقيقت دا دی چه مکروه وخت په دواړو خواوو کښې له دې څخه هم څه کم وو ما د د کروي مثلث له حساب به مذکور وخت کښې د لمر د زاويې لوړوالی معلوم کړ نو نهه دقيقې - ۱۴ او ديارلس دقيقې - ۲۰ شو. په دې تخريج کښې د دې لحاظ سړی دی چه د طلوع او غروب په وخت کښې لمر له افو څخه

۸. درجې لاندې وي ليکن د د حقيقي افق د لوړوالي زاويه له ۹۰، درجو څخه اخیستل شوی دی د ارتفاع يا لوړوالي د زاويې تر تعین وروسته په هر ځای او هر موسم کېنې د مکروه وخت دانمي نقشه تیاریدلی شي. چنانچه د ارتفاع زاويه ۱/۴ په مطابق په کراچۍ کېنې د مارچ او ستمبر په میاشتو کېنې تر طلوع وروسته نهه دقیقې او په جون او دسمبر کېنې په یوولسو دقیقو کېنې د مکروه وخت پای ته رسیږي او د مازدیگر مکروه وخت له زیات څخه زیات له لمر لویدو څخه شپاړس دقیقې مخکېنې شروع کیږي فقط والله تعالی اعلم ۱۲ شوال ۹۷ هجري

په صبح صادق کتاب کېنې د اشراق په ورکړل شوي وخت باندې د مکروه وخت پای ته رسیږي.

د سیوري تر دویم چنده پورې د ماسپښین د لمانځه په ځنډولو کېنې

د کراحت تحقیق

سوال زمونږ د فوجي ملازمینو (نوکرانو) رخصتي په ژمي کېنې دوه بجې وي په لومړي چند کېنې جماعت ته رسیدل مشکل وي او امام صاحب له هغو خلکو سره چه نوکري نې نه وي په مثل اول د سیوري په لومړي چند، کېنې لمونځ کوي امام صاحب وايي چه د ماسپښین وخت اگر که تر مثلینو پورې د مشهور روایت له مخې وي لیکن په اول مثل کېنې د لمانځه ادا کول د لاندیني وجوهاتو له مخې ضروري دي

۱. په ژمي کېنې تعجیل مستحب دی کوم چه د مثل اول لومړنۍ نیمايي ده. اشعة اللمعات ص ۱۵۱، او کفایه شرح هدايه ص ۴۵،

۲. د دویم مثل وخت مختلف فیه دی تر دې پورې چه د امام ابو حنیفه د یوه روایت مطابق دا وخت د مازدیگر وخت دی. دا روایت په هدايه، در مختار، شامي او داسې نورو کېنې موجود دی او د یوه روایت مطابق دا وخت مهمل (پریښودل شوی. بې فائدي) دی (کبيري ص ۲۲۵، شامي ص ۲۵۱، کفایه ص ۴۵، وغیرها،

همدارنگه مثل اول ته رجوع ثابت دی. لکه څرنگه چه په مجموعه الفتاوى عبد الحی ص ۲۳۹.

ج ۱. کېنې دی چه نعم هوألت بتصريح جمع من الفقهاء الخ او فیض الباري شرح د بخاري ص ۹۴ ج ۲ کېنې دي رجوع الامام الى هذه الرواية الخ او په موطا امام محمد کېنې د لیکو په منځ ص ۴۵ کېنې دي لکن ذکر جمع من الفقهاء رجوعه منه الى المثل.

۳. د ظاهر الروایه په کتابونو کېنې د ماسپښین د آخري وخت روایت نه پیدا کړی

وفي الهدایه ج ۱، ص ۱۲۲، آخر الوقت لم یذکر فی ظاهر الروایه فاذا غلبت هذه الكتب الستة عن ذکر آخر الوقت علم الملمع فی ظاهر الروایه الخ (هدایه الصنائع ج ۲، ص ۱۲۲)

۴- یہ نور الایضاح کنبی دی چہ مع مراعاة الوقت المستحب الخ وفي حاشيته افاد انه لا يجوز التأخير عن الوقت المستحب الى المکروه مطلقاً ثم وفي الطحاوی ص ۱۱۷ وفي الدر المختار مراعیاً لوقت العذب، وفي کتاب الفقه على المذاهب الاربعة مع المحافظة على قدر المفضیلة.

۵- وفي طعن المحموی عن الخزانة الوقت المکروه في الظهر ان یدخل في حد الاختلاف واذا اقره حتى صار ظل کل شیء مجله فقد دخل في حد الاختلاف. (شامی ص ۲۵۴، وطحطاوی ص ۱۰۷، وغایة الاوطار ص ۱۷۶)

د پورتنیو او داسی نورو وجوهاتو له مخې د احنافو علماوو دا فیصله کړې ده چہ د ماسپین لمونځ دې د سیوري له اول چند څخه باید ناوخته نه شي او مازدیگر دې په د سیوري په دویم چند کنبی ادا شي

قال المشائخ يلبي ان لا يصل العصر حتى يبلغ المثلين ولا يؤخر الظهر الى ان يبلغ المثل ليخرج من الخلاف فيها. (كهيري ص ۲۲۵، ومعناه في رد المحتار ج ۱، ص ۲۵۱، ومراقي الفلاح ص ۱۰۴، والتنقيح الضروري شرح

القدوري ص ۲۰ وغیرها) آیا سره د نوموي مجبوری او د امام صاحب د بیان له وجې په دویم چند کنبی مونږ د جماعت د لمانځه اهتمام کولی شو؟ او که نې کولی شو نو په دلائلو سره نې بیان کړې همدارنگه د هرې شمارې تائید یا تردید په واضحو الفاظو کنبی ولیکی؟ بینوا توجروا الجواب باسم ملهم الصواب: په نوموي تحقیق کنبی د دوو خبرو وضاحت ضروري دی

۱- د حضرت امام اعظم صاحب د اول مثل قول ته رجوع اگر که له ځینو څخه منقل دی لیکن دې غالب ظن نشته که چیرته دا خبره د ظن د غلبې په درجه کنبی ثابته وای نو مشائخو به په دې کنبی اختلاف نه کاوه. په داسې حال کنبی چہ د دواړو قولونو یو شان تصحیح او ترجیح له مشائخو څخه منقول دي

ان الادلة تكافأت ولم يظهر ضعف دليل الامام بل اطلته قوية ايضاً كما يعلم من مراجعة البطولات و شرح المنية وقد قال في البحر لا يعدل عن قول الامام الى قولهما او قول احدهما الا لضرورة من ضعف دليله او تعامل بخلافه كالمزارعة وان صح المشائخ بان الفتوى على قولهما كما هنا، وقال ايضاً وانظر هل اذا لزم من تأخير العصر الى المثلين فوت الجماعة يكون الاولى التأخير ام لا، والظاهر الاول بل يلزم لمن اعتقد رجحان قول الامام تأمل. (رد المحتار ج ۱، ص ۲۲۲)

د شفق احمر او ابيض د بحث لاندې په فتح الملهم کنبی دي وما في البد المختار ان الامام مرجع في قول صاحبيه فقال العلامة قاسم في تصحيح القدوري ان رجوعه لم يفيت لما نقله الكفاة من لدن الائمة الثلاثة ان

اليوم من حكاية القولين ودعوى عمل عامة الصحابة بخلاف المنقول. (فتح الملهم ج ۲، ص ۱۱۵)

۲ په دويم مثل كښې د ماسپښين د لمانځه د كراهت قول د تنزيهي كراهت متبادر دي اكر كه له مطلق كراهت څخه كراهت تحريمي مراد وي ليكن دلته د دويم مثل قول چونكه ډيرو مشاخصو نې تصحيح كړې ده د دې لپاره كراهت تنزيهي متبادر دي.

په هر حال د جومات د امام لپاره ښه دا ده چه د دويم مثل له شروع كيدو څخه دې مخكښې د جماعت لمونځ ورکړي. په حكومت باندې لازمه ده چه نوكرانو ته په مثل اول كښې د ننه د ننه د لمانځه ادا كولو اجازه ورکړي

لارښوونه په راوړلنوي كښې د جنوري په اوله لومړۍ چند په دوه بجې او يو پنځوس دقيقې باندې پای ته رسيږي او دويم چند په درې بجې او يو ديرش دقيقې باندې. په نورو موسمونو كښې تر دې څخه هم زيات وخت وي له دې وجې څخه له سرکاري دفترونو څخه په دوه بجو تر رخصت كيدو وروسته هم په هر موسم كښې د ماسپښين لمونځ په اول مثل كښې په جماعت سره ادا كيدلى شي فقط والله تعالى اعلم

۱۵ محرم الحرام ۹۸ هجري

كه چيرته د مازديگر جماعت له مثليو څخه مخكښې وشي

نو څه حكم لري

سوال په حرمين شريفينو كښې د مازديگر جماعت له مثليو څخه مخكښې كيږي. آيا مونږ جماعت پرېږدو او تر مثليو وروسته يواځې لمونځ ادا كړو او كه ئې له همدې جماعت سره ادا كړو؟ بينوا توجروا.

الجواب باسم ملهم الصواب قال في الشامية وانظر هل اذا لزم من تأخير العصر الى المثلين فوت الجماعة يكون الاولى التأخير ام لا، والظاهر الاول بل يلزم لمن اعتقد رجحان قول الامام تأمل. (رد المحتار ج ۳، ص ۲۲۲)

له دې څخه ثابته شوه چه تر مثليو وروسته د مازديگر د لمانځه ادا كول افضل دي اكر كه جماعت هم فوت شي ليكن دا حكم د عامو ځايونو لپاره دي په حرمين شريفينو كښې فضيلت ته په كتو سره بايد هلته جماعت ترك نه شي بلكه په مثل اول كښې دې له جماعت سره لمونځ ادا شي فقط والله تعالى اعلم

۱۵ محرم الحرام ۹۸ هجري

د غروب (د لمر ډويديو) علامه (ښه)

سوال په عامه توگه مشهوره ده چه كله د مشرق خوا ته په أفق باندې توروالى راشي نو دا د

لمر د ډویدو علامه گڼل کیږي. حالانکه له مشاهدې څخه ثابت شوي ده چه د لمر تر لویدو څه څه مخکښې د مشرق خوا ته توروالی تر سترگو کیږي په دې باره کښې تحقیق څه دی؟
توجروا

الجواب باسم ملهم الصواب د لمر د ډویدو دا علامه په حدیث کښې هم راغلې ده اذا قبل الليل من ههنا - الحديث د دې په شرح کښې حضرت گنګوهي صاحب قدس سره فرماني والعبرة بما هو لارتفاع الظلام من المشرق الى حيفا يوازي رأس الرائي (الامع الدواري ج ٥ ص ٢٨١) يعني د مشرق خوا ته د تياره محض بنکاريدل کافي نه دي بلکه دا شرط دی چه له أفق څخه دا تياره دومره لوړه شوې وي چه د لیدونکي له قد او قامت سره برابره وي.
بنده يو بل عالم هم له خان سره کړ او د دې مشاهده ئې وکړه نو با لکل ئې صحيح وميندله
فقط والله تعالى اعلم ٢٢ رمضان ٩٨ هجري

د ماښام او ماسخوتن تر منځ د وخت هيڅ تحديد نشته

سوال څه فرمايي د دين علماء کرام او د شرع متين مفتيان کرام د دې مسئلې په باره کښې چه له ماښام څخه تر ماسخوتن پورې بايد څومره وخت وي. زموږ ځينې علماء کرام وايي چه کم تر کمه يو ساعت او اتلس دقيقې باندې د ماسخوتن وخت شروع کیږي او له زيات څخه زيات په يو ساعت پنځه ديرش دقيقو باندې د ماسخوتن وخت داخليږي ځينې وايي چه يو ساعت او شل دقيقو باندې د ماسخوتن وخت داخليږي. د کرم او مهربانۍ له مخې مفتی به قول ذکر کړی بڼوا توجروا.

الجواب باسم ملهم الصواب د ماښام او ماسخوتن تر منځ د استواء د ليکې په ځای باندې په معتدلو ورځو کښې کم تر کمه ٥٧ دقيقې وي. دا وخت سپين شفق ډویري او سور شفق له دی څخه هم دولس دقيقې مخکښې ډویري د دې په مطابق د لمر له لویدو څخه ٤٥ دقيقې وروسته د ماسخوتن وخت شروع کیږي. دا قول ارجح دی او لومړی قول احوط دی په نورو ورځو او نورو ځایونو کښې تر دې زيات وخت وي او د زیاتوالي هيڅ اندازه نه نشته تر دې پورې چه په بلغه کښې د اوړي په موسم کښې د ماسخوتن وخت خورا لکل نه راځي د دې وخت اندازه په هر بند او هر موسم کښې مختلفه وي د تفصیل لپاره د بنده کتاب «صبح صادق» مطالعه کړی
فقط والله تعالى اعلم ٢٤ ربيع الآخر ٩٨ هجري

دارو سالہ صحیح البخاری دفعہ یہ بہ طور کدو نو کسی جگہ جودہ ہے۔

کښې هم د بحث لاندې باب په نورو ځايونو کښې دا ډول راغلی دی (من ادرک رکعة قبل ان تعرب الشمس لقد ادرک) همدا ډول الفاظ د سهار په اړه هم راغلي دي احنافو همدغو الفاظو ته په کتو سره د حديث د خواب د ورکولو کوشش کړی دی د دې روايت حقيقي معنی خو دا ده چه چا د لمر تر ختلو يا ډويديو څخه مخکښې د يوه رکعت وخت پيدا کړ په تحقيق سره هغه ټول لمونځ پيدا کړ چه ظاهري معنی ئې دا ده چه د يوه رکعت په ادا کولو سره ئې لمونځ پوره شو او د نورو د ادا کولو ضرورت نشته ليکن د دې ظاهري مفهوم هيڅوک هم قائل نه دی لهذا په اتفاق سره دلته به څه محذوف منلو ته به سړی تيار يږي

جمهور د دې تقدير داسې کوي چه (لقد ادرک وقت الصلوة) يعنې يو رکعت ئې ادا کړ نو هغه ته د لمانځه وخت په لاس وراغی د دې لپاره دې لمونځ پوره کړي

د احنافو لخوا څخه امام طحاوي رحمه الله د دې په خواب کښې وايي چه مونږ د لمانځه وخت مقدر نه منو بلکه د لمانځه حکم را باسو يعنې هلک بالغ شي يا حائضه بنځه پاکه شي يا يو کافر اسلام راوړي په داسې وخت کښې چه له طلوع يا غروب څخه مخکښې يو رکعت ادا کولی شي نو هغه د لمانځه حکم يعنې د لمانځه وجوب پيدا کړ په هغه باندې به لمونځ فرض کيږي چه وروسته به ئې قضائي راوړي، پرې ضروري وي

اشکال په دې کښې د سهار او مازديگر څه تخصيص (ځانگړيتوب) دی؟ دا قاعده خو د هر لمانځه په باره کښې ده چه د وخت له پای ته رسيدو څخه مخکښې دومره وخت ئې پيدا کړ چه په هغه کښې يو رکعت ادا کيدلی شي نو لمونځ فرض گرځي

جواب د سهار او مازديگر ذکر (يادونې) د تخصيص لپاره نه دی بلکه د دغو دواړو وختونو اختتام چونکه د مشاهدې له مخې په آسانی سره څرگنديږي د دې لپاره دا دواړه ئې ذکر کړل او که نه نو دا حکم د ټولو لمونځونو لپاره عام دی

ابن الملک د مشارق الانوار شارح د دې روايت خواب داسې ورکړی دی چه مونږ نه وخت د لمانځه مقدر گڼو او نه حکم د لمانځه بلکه ثواب د لمانځه مقدر دی مطلب دا چه يوه سړي د ځان لخوا پوره کوشش وکړ چه تر طلوع يا غروب څخه مخکښې لمونځ ادا کړي ليکن د ده د کوشش تر څنگ د لمانځه په منځ کښې طلوع يا غروب وشو نو هغه ته ثواب ورکول کيږي د دې لپاره چه هغه د ځان لخوا څخه يوه کوشش کړی دی په کوشش باندې د ثواب حاصليدل ﴿وَمَنْ يَخْرُجْ مِنْ بَيْتِهِ

مُهَاجِرًا إِلَى اللَّهِ وَرَسُولِهِ ثُمَّ يُدْرِكُهُ الْوُتَّى فَقَدْ وَقَعَ أَجْرُهُ عَلَى اللَّهِ﴾ څخه ثابت دی همدارنگه نبي کریم ﷺ وفرمايل چه تاسو کوم څنگل يا کومه دره نه قطع کوی ليکن هغه خلک به له تاسو سره وي صحابه کرامو رضي الله عنهم عرض وکړ چه کوم خلک! نو هغه ﷺ وفرمايل چه معذورين د دې نور تفصل

او په دې باندې نور روایتونه په ارشاد القاري کېږي د "انما الاعمال بالنيات" لاندې راغلي دي
 د ابن الملک دا توجیه ډیر لطیف دی لیکن د امام طحاوي او ابن الملک دواړو تقریر د مسح
 البخاري په تقریر کې د بحث لاندې حدیث باندې نه شي چلیدلی ځکه چه په دې حدیث کې
 (فلیتم صلوته) الفاظ دي چه د اتمام صلوۃ حکم پکې ورکړ شوی دی د ابن الملک د دی د
 خواب ورکړی دی چه اتمام په دوو معناوو کې استعمالیږي
 ۱. تر شروع کولو وروسته پوره کول

۲. له پیل څخه په ښې طریقي سره ادا کول لکه څرنگه چه له ﴿وَأَيُّوا الْحَجَّ وَالْعُمْرَةَ لِلَّهِ﴾ څخه
 شوافع استدلال کوي چه امر د وجوب لپاره وي نو ثابت شوه چه عمره واجبه ده احتاف د دې دا
 خواب ورکوي چه له دې آیت څخه د نفس عمره وجوب نه ثابتیږي بلکه د عمرې د پوره کولو حکم
 دی یعنې د عمرې تر شروع کولو وروسته د هغې پوره کول واجب دي شوافع د دې خواب دا
 ورکوي چه دلته اتمام تر شروع کولو وروسته د پوره کولو په معنی نه ده بلکه په کامله طریقه سره
 د ادا کولو په معنی ده همدارنگه ابن الملک (فلیتم صلوته) کېږي هم له اتمام څخه په کامله توگه
 د ادا کولو مراد اخلي یعنې (اداء کما وجب) د مازدیگر لمونځ په ناقصه توگه واجبیږي لهذا د
 غروب په حالت کېږي ئې ادا کول صحیح دي او د سهار لمونځ په کامله توگه واجبیږي د دی لپاره
 د طلوع په حالت کېږي به ئې ادا کول صحیح نه وي.

لیکن د ابن الملک دا تقریر هم ډاډه بخښونکې نه دی ځکه چه د اتمام دا معنی د متبادر خلاف
 دی د دې لپاره په ﴿وَأَيُّوا الْحَجَّ وَالْعُمْرَةَ لِلَّهِ﴾ کېږي چه کله شوافع دا مراد اخلي نو مونږ ئې نه نو دا د
 انصاف خلاف دی چه شوافع دا معنی بیان کړي نو مونږ ئې قبول نه کړو او په دې حدیث کې د
 خپل مذهب د حفاظت لپاره ئې هغه معنی پخپله بیان کړ
 همدارنگه د (فلیتم صلوته) په الفاظو کېږي خو تا څه نا څه تاویل وکړ لیکن تر څو د سنن کبری
 للبيهقي په روایت کېږي دا الفاظ دي (من صلی رکعة من العصر قبل ان تغرب الشمس ثم صلی ما بقی بعد
 غروب الشمس فلم یفته العصر وقال مثل ذلك فی الصبح). او د دار قطنی روایت له دی څخه هم زيات
 صریح دی فرمایي (اذا صلی احدکم رکعة من صلوۃ الصبح ثم طلعت الشمس فلیصل الیها اخری) له دغو
 روایتونو کېږي په مذکوره تاویلاتو کېږي د یوه هغه کجمنس نشته

حضرت مولان انور شاه صاحب رحمۃ الله د (فقه ادرک) روایت په مسوق باندې محمول کړو
 یعنې جا چه له امره سره یو رکعت وشو هغه د یوې جماعت یوازې حاصل کړ لیکن د هر چه نه
 نوره کېږي ځی نه نسبي ځکه چه که جریه د مطلب تر واخلل سی و د (قل ان تطلع الشمس من ر

قبل ان لغرب الشمس) الفاظ بي معنى پاتې کيږي شاه صاحب د دې د خواب ورکولو کوشش هم کړی دی لیکن صحیح خبره دا ده چه خواب نه جوړيږي

همدارنگه د سنن کبری او دار قطني او صحيح البخاري تر بحث لاندې حديث به څه خواب وي د بیهقي روايت لره شاه صاحب د معلول ثابتولو کوشش کړی دی لیکن که چيرته په انصاف سره ورته وکتل شي نو څرگنده به شي چه د شاه صاحب له ټول تقرير څخه تسلي نه حاصلیږي

ابن همام رحمته الله د احنافو د مذهب د ثابتولو لپاره دا طريقه غوره کړې ده چه په دغو روايتونو کښې د طلوع او غروب په وختونو کښې د اتمام صلوٰه حکم ورکړ شوی دی او په نورو احاديثو کښې په دغو وختونو کښې د لمانځه له ادا کولو څخه منع راغلي ده پس د تعارض (ټکر) له وجې په احاديثو کښې به تساقط منځ ته راځي او مونږ قیاس ته رجوع کوو. پس د قیاس مقتضی دا ده چه د مازديگر لمونځ دې صحيح شي او د سهار دې صحيح نه شي کوم چه تفصيل يې د فقهي په کتابونو کښې موجود دی

ابن همام رحمته الله دې تحقيق لره ډير خوښ کړی دی چنانچه احنافو تر دې تحقيق وروسته دا فکر وکړ چه مونږ د خپل مذهب په ثابتولو کښې کامياب شولو لیکن حقيقت دا دی چه معامله اوس هم هغسې ده ځکه چه په روايتونو کښې د تعارض (ټکر) په وخت تر ټولو د تطبيق د صورت لټون ضروري وي که چيرته کوم صورت ممکن نه وي نو د ترجیح د وجې پلټنه کيږي. که چيرته هغه هم نه وي نو په دريمه درجه کښې د تساقط له قاعدې څخه کار اخيستل کيږي. په دې مسئلې کښې چه څو مره متعارضه روايتونه دي په هغو کښې د تطبيق صورت هم موجود دی او د ترجیح وجه هم موجوده ده په داسې حالت کښې د روايتونو پريښودل او د قیاس خوا ته تلل به څرنگه جائز وي؟

د ترجیح صورت خو پخپله امام طحاوي رحمته الله بيانوي چه د اتمام روايتونه خبر واحد دي او د نهی روايتونه د تواتر حد ته رسيدلي دي له دې امله د نهی روايتونه به راجح وي همدارنگه د محرم او مبيح (حلال او حرام شي)، د تعارض (ټکر) په وخت کښې محرم ته ترجیح ورکول کيږي دريمه دا چه اباحت اصلیه دی او نهی شرعي وي د دې لپاره چه چيرته د مبيح او محرم تاريخونه معلوم نه شي هلته مبيح مقدم او محرم مؤخر گڼل کيږي او محرم لره د مبيح لپاره ناسخ شمار کيږي د دې لپاره امام طحاوي رحمته الله فرمايي چه نه د سهار لمونځ کيږي او نه د مازديگر

ابن قيم او شوافع د تطبيق صورت غوره کوي شوافع دا وايي چه د نهی له احاديثو څخه د بې احاديث مخصوص او مستثنی دي او ابن قيم په اعلام الموقعين کښې فرمايي چه کله کله يو شرعي پيل يا ابتداء کښې ناجائز وي لیکن بقاء او مداومت پاتې کيدنه او هميش والی نی جائز دی لکه څرنگه چه د احرام په حالت کښې ابتداء خوشبوني لگول او نکاح کول ناجائز دي لکه څرنگه چه بېته نی خوشبوني لگولې وه او احرام نی وتاوه نو د دې خوشبونی بقاء جائزه ده همدارنگه.

نکاح تر کولو وروسته نې احرام و تاره نو هغه د نکاح د بقاء منافي نه ده. په همدې ډول که چېرې واخیست چه نکاح به و نه کړم نو د نکاح په ابتداء سره به حاثت کېږي او له مخکېنې څخه د ستړي نکاح په ابقاء سره نه حاثت کېږي. همدارنگه په دغو روایتونو کېنې فرماني چه د نهی د روایتونو مطلب دا دی چه په دغو وختونو کېنې د لمانځه ابتداء جائزه نه ده او د باب له احادیثو څخه دا ثابتېږي چه که چیرته نې له مخکېنې څخه ابتداء کړې وي او په منځ کېنې طلوع یا غروب وشي نو همدا لمونځ دې جاري ساتي او پوره کوي دې په دواړه ډوله روایتونو کېنې کوم منافات یا ټکر نشته

د تطبیق دا صورت په ځینو ځایونو کېنې پخپله احنافو هم غوره کړی دی لکه څرنگه چه د فقهي په کتابونو شامي او داسې نورو کېنې دا تحقیق راغلی دی چه که چیرته چا په مکروه وختونو کېنې نفلونه شروع کړل نو هغه دې پوره کړي او وجه نې دا بیانوي چه روایتونه متعارض دي او په قرآن کریم کېنې راغلي دي چه **﴿وَلَا تَطْلُوا عَمَتَكُمْ﴾** د دې لپاره د نوافلو پریښودل د عمل د ابطال له وجې جائز نه دي له دې امله اتمام ضروري دی. تعجب دا ده چه د نوافلو د اتمام پوره کولو، لیکن د فرائضو د ماتولو حکم ورکوي لنډه دا چه د اصولو تقاضا دا ده چه د تطبیق صورت غوره شي د دې لپاره د سهار او مازدیگر دواړو لمونځونه باید صحیح وگڼل شي لکه څرنگه چه د جمهورو مسلک دی په دویمې درجې باندې باید د ترجیح صورت غوره شي کوم چه د امام طحاوی رحمته الله علیه مسلک دی. لیکن د حیراتیا خبره ده چه د احنافو مسلک نه دلته پیدا کېږي او نه هلته البته د حدیث د راوي حضرت ابو هریره رضی الله عنه فتوی د لمانځه په باره کېنې د احنافو په مطابق ده په کنز العمال کېنې د دې تصریح شته

لنډه دا چه دا مسئله تر اوسه پورې د تحقیق (خپرنې) تړې ده. سره له دې زمونږ فتوی او عمل به د حضرت امام اعظم رحمته الله علیه د قول مطابق وي ځکه چه مونږ د امام رحمته الله علیه مقلدین یو او د مقلد لپاره د خپل امام قول حجت وي نه د ادله اربعه وو (څلورگونې دلیلونو) ځکه چه له هغو څخه استدلال د مجتهد کار دی

په دې باره کېنې تر ډیرې مودې پورې د حیران اوسیدو وروسته د حضرت تهانوي قدس سره عجیب او غریب تقریر په بواړه النوادر نومي کتاب کېنې تر سترگو شو چه له هغه څخه می پوره تسلي وشوه **﴿لَا الْحَمْدُ عَلَى ذَلِكَ﴾** در حکیم الامت قدس سره. وهاوړدا.

اعلم ان العلماء اختلفوا في ما اذا طلعت الشمس في صلاة الفجر او غربت في صلاة العصر هل تصح الصلوة وفسد لقال الشافعي ومن وافقه تصح لهما و قال الطحاوي فسد لهما و قال امامنا ابو حنيفة رحمته الله علیه فسد في الفجر و تصح في العصر و مبني هذا الاختلاف اختلافهم في توجيه الروايات التي وردت في هذا الباب و

للمر داولاً تلك الروايات ثم ذكر التوجيهات.

فروى الشيخان من حديث أبي هريرة رضي الله عنه قال قال رسول الله ﷺ من أدرك من الصبح ركعة قبل أن تطلع الشمس فقد أدرك الصبح ومن أدرك ركعة من العصر قبل أن تغرب الشمس فقد أدرك العصر وفي لفظ للبغاري إذا أدرك أحدكم سجدة من صلاة العصر قبل أن تغرب الشمس فليتم صلوته وإذا أدرك سجدة من صلاة الصبح قبل أن تطلع الشمس فليتم صلوته. (زيلي ج: ١ ص ١١٩) وروى نحو ذلك في فتح الباري ج: ٢ وفي كذا العمال ج: ٢. فعمل الشافعي ومن معه بظاهر أحاديث الإتمام وحمل أحاديث النهي على تأخير متحرى هذه الاوقات مع القول بصحة الصلوة والطحاوي قال بالفساد فيها حملاً لظاهر أحاديث النهي على الإبطال وأول حديث الإحراك إيجاب الصلوة على من أسلم في آخر الوقت أو بلغ الحلم فيه أو امرأة طهرت من الحيض فيه وأول ما في أحاديث الإتمام يكونها منسوخة بأحاديث النهي وأما نحن معاصر الحنفية فتوجيهنا الذي أدى إليه نظري وإن كان مأخوذاً من كلام من تقدمنا أن يقال إن روايات الإتمام والإحراك تقتضي صحة الصلوة فيها وأحاديث النهي يحتمل أمرين إما تأخير المصلي فيها مع صحة الصلوة وإما بطلان الصلوة فيها كما قال به الطحاوي فإن النهي الشرعي يستعمل في كلا المعنيين مثال الأول النهي عن الصلوة مقعياً أو متخيراً ومثال الثاني النهي عن الصلوة بغير طهور.

وإن خالفك قول الأصوليين أن النهي عن الأفعال الشرعية يقتضي مشروعية الأصل مع فساد الوصف فهو أكثرى لا كلي والالتقاط بكثير من المسائل.

وإن رايك أن النهي في الصلوة بغير طهور قد وقع بصيغة النفي فاقضي البطلان بخلاف النهي عن الصلوة في الاوقات المكروهة فلم يوجد ما يقتضي البطلان فآزره بورود هذا النهي ايضاً بصيغة النفي في بعض الروايات كما روى الشيخان عن أبي سعيد الخدري رضي الله عنه قال قال رسول الله ﷺ لا صلاة بعد الصبح حتى ترتفع الشمس ولا صلاة بعد العصر حتى تغيب الشمس. (مشكاة ج: ١ ص ٨٩)

وروى مسلم عن عبد الله الصنابحي رضي الله عنه في صلاة العصر قال قال رسول الله ﷺ ولا صلاة بعدها حتى تطلع الشاهد. (مشكاة ج: ١ ص ٨٩)

وروى رزين عن أبي ذر رضي الله عنه قال سمعت رسول الله ﷺ لا صلاة بعد الصبح حتى تطلع الشمس ولا بعد العصر حتى تغرب الشمس. (مشكاة ج: ١ ص ٨٩)

فلما احتمل النبي الامرين ينظر ان الاحتياط ي اى الامرين و الصلوة محل احتياط بليغ فظاهر ان الاحتياط فى الحمل على البطلان لان القضاء اذا يكون فرضاً بخلاف احوال الكراهة لمعلمنا على البطلان اى بطلان الفريضة لا بطلان نفس الصلوة لان المقتضى للبطلان كان الاحتياط و الاحتياط محفوظ مع القول بصحة النفل لهذا الوجه قد جاء التعارض بين احاديث النبي وينبئ ان يكون هذا هو التفسير لقول علمائنا بوقوع التعارض بين قسمي الروايات فلما وقع التعارض رجعنا الى القياس كما هو حكم التعارض وليس معنى هذا الرجوع ترك الاحاديث والعمل بالقياس بل معناه ترجيح بعض محتملات الاحاديث بالقياس ثم العمل به من حيث انه حكم الحديث لا من حيث انه حكم القياس فافهم فلما رجعنا الى القياس حكم القياس بترجيح توجيه يقتضى البطلان فى احاديث الفجر و بترجيح توجيه يقتضى الصحة فى احاديث العصر فعملنا فى الفجر باحاديث البطلان و اولنا احاديث الاتمام و عملنا فى العصر بالعكس بالظاهر فى بعضها و بما لمؤول فى بعضها. والآن بقى امران :

الاول : ما وجه القياس فى الصلاتين ؟

الثانى : ما التأويل فى الاحاديث ؟

بيان الاول : ان الفجر وقت الشروع قبل طلو الشمس وجب كاملاً لكمال السبب وهو الوقت وبالطلوع صار الوقت ناقصاً و صارت الصلوة ناقصة فلا يتأدى الكامل بالناقص ففسدت والعصر وقت الشروع قبل المغرب وجب ناقصاً لنقصان الوقت فاداه كما وجب فلم تفسد . هذا

بيان الثانى : ان معنى قوله عليه السلام فقد ادرك ما قاله الطحاوى رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ ومعنى فليتم انه لا يبطل التحريم بل يحضى فى الصلوة لانه لم يتأد فرفضا فقد صحت نفلا كما فى الدر المختار كما هو الحكم فى الحج الفاسد ومعنى فليتم صلواته لم يفت وقت صلواته بل كان مدر كالتوقيت فيكون حاصل معناه هو معنى فقد ادرك .

تفصيل المقام : ان تأخيرته رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قضاء الصلوة الى ارتفاع الشمس مع قوله رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ من نسي صلوة او نام عنها فكفارها ان يصلها اذا ذكرها رواه مسلم وفى رواية لا كفارة لها الا ذلك . (ج ١، ص ٢٠١) الدال على وجوب التجهيل فى القضاء اذا لم يكن عذر قوى وهو المذهب ايضاً كما فى الدر المختار مع رد المحتار (ج ١، ص ٢٠٤) ونصه التأخير بلا عذر كبيرة لا تزول بالقضاء بل بالتوبة اذا قضاها و اثم التأخير باق بحرأة . وفى الدر ايضاً ويجوز تأخير الفوائت وان وجهت على الفور لعذر السعي على العيال وفى الخواص على الاصح . آه قال الشافعى تحت قوله و

يجوز تأخير الفوائت أي الكبيرة^١ المسقط للترتيب آه. (ج. ١ ص ١٨) فيه دليل على أن ما بين طلوع الشمس وارتفاعها وقت ناقص لا يصلح للمفرائض ولو فائتة والباي آخرها فلما ثبت كونه غير صالح للمفرض وإذا طلعت الشمس في الثنائيه يقع بعض الفرض في هذا الوقت فيحكم بفساده.

لا يقال كان ههنا عذران

أحدهما: التحرز عن الكراهة الزمانية المفهومة من قوله ﷺ في حديث عمرو بن عبسة وإذا طلعت فلا تصل حتى ترتفع فإنها تطع بين شيطان.

ثانيهما: التحرز عن الكراهة المكانية كما يشعر به قوله ﷺ في حديث أبي هريرة رضي الله عنه فان هذا منزل حرمنا فيه الشيطان فإين فيه الدلالة على كون التأخير للكراهة الزمانية وانها مفسدة للمفرض.

لأننا نقول: حضور الشيطان لا يصلح مانعاً إذ قد عرض للنبي ﷺ في صلواته فلم يخرج منها حتى اتهمها وقال لو لا دعوة أخينا سليمان لثبته لا أصبح مؤثماً يلعب به ولدان المدينة والحديث مشهور في الصحاح فاستحال أن يكون التأخير لذلك سيما وفي حديث أبي قتادة رضي الله عنه أنه أخر الصلوة إلى أن ارتفعت الشمس ثم صلاها (وفي حديث عمران بن حصين برواية الحسن ثم انتظر حتى استعنت الشمس وفي حديث نافع بن جبير عن أبيه ثم قعدوا هديئة كما مر في المتن) ففيه أن تأخيرها إنما كان ليحل وقت الصلوة لالها سواء كذا في المعتصر من المختصر. (ج. ١ ص ٢٤) وقد صرح بذلك ابن عباس رضي الله عنهما كما سيأتي وقال فلم يصل حتى ارتفعت وكان سبب التأخير عنده التحرز عن كراهة الوقت فقط والصحابي أعرف بعللة فعل الرسول ﷺ من غيره وبها جبهة فإن الكراهة المكانية لا تصلح سبباً للتأخير وإنما يستحب التحول لاجلها إلى مكان آخر إذا وجد مسوغ للتأخير مستقل وليس هو هناك إلا الكراهة الزمانية لحسب فتم ما قلنا أن تأخيرها ﷺ قضاء الصلوة إلى ارتفاع الشمس مع وجوبه على الفور دليل على كون الوقت غير صالح للمفرض

فإن قيل: سلماً أن سبب التأخير هو الكراهة الزمانية ولكن فيه احتمالان

الاول: ما قلتم أي الكراهة الشديدة التي لا تجتمع مع الصحة.

والثاني: الكراهة الخفيفة وهي ليست كذلك كما لا يخفى.

قلنا: من ابتلى بهلوتين يختار أهونهما وقد اختار النبي ﷺ تأخير الصلوة إلى ارتفاع الشمس فثبت أن

١ - قلت وهذا القيد يدل باعتبار مفهوم المخالفة وهو معتبر في كتب القوم وإن لم يكن معتبراً عندنا في الكتاب

سنة على أن الفوائت لو كانت أقل من هذا الحد لا يجوز تأخيرها كما قاله الشيخ. "منه"

الكرهية في قضائها عند طلوع الشمس اشدوايضاً فالصلوة محل الاحتياط وهو فيما قلنا فان اذا حكمنا بالفساد يكون قضاء تلك الصلوة فرضاً اذا حكمنا بالكرهية الخفيفة لا يكون القضاء فرضاً قلنا بالكرهية الشديدة التي لا تجتمع مع الصحة ويؤيدنا مع بعض الصحابة عن قضاء الفجر في هذه الوقت قبل ارتفاع كما سيأتي.

فان قيل: ورد النبي بعد صلوة الصبح الى ان تطلع الشمس وبعد الشمس وبعد صلوة العصر حتى تغرب وخص بالتطوع اتفاقاً وصح قضاء الفائتات فيها فليكن النهي في هذه الاوقات كذلك.

قلنا: النهي فيها لمعنى في الصلوة بدليل ان من صلى الصبح او العصر ليس له ان يصل فيها التطوع ومن لم يكن صلاحاً له ان يصل فيها. (اي ركعتين تطوعاً قبل صلوة الصبح وما شاء من النوافل قبل العصر) والوقت بالنسبة اليها واحد وفي الاوقات الثلاثة النهي لمعنى في الوقت لقوله تطلع بين قرني الشيطان ومحوة فافترقا فلا يجوز قياس احدهما على الآخر واذا كان النهي لمعنى في الوقت لا يجوز فيه صلوة اصلاً سواء كانت فرضاً او نفلاً او فائتة لانها تستدعي وقتاً صالحاً لها وهذه الاوقات لا تصلح لها للعلة التي ذكرها النبي ﷺ وهي عامة لا تختص بصلوة دون صلوة الا ان النفل يصح فيها مع الكراهة لما ثبت في الاصول ان النهي عن الافعال الشرعية تستدعي مشروعيةها في الجملة والالهي يمكن النهي معناه واما الفرض فلا يصح فيها بصفة الفرضية بل ينقلب نفلاً لان النهي عن الصلوة في هذه الاوقات اما تستدعي المشروعية في الجملة لا على صفة الكمال ويكفي لها الصحة نفلاً كما لا يخفى لانه من احق مراتب الصحة والضرورة انما يتقيد بقدر الضرورة وقد صرح فقهاؤنا رحمهم الله تعالى بانقلاب فرض الفجر نفلاً بطلوع الشمس من غير فساد كما في الدر المختار آخر باب الاستغلاف. (ج. ١، ص. ١٢٤)

واورد: الحافظ في الفتح عليهما فقال وفيه اي في قوله فان هذا منزل حضرنا فيه الشيطان رد على من زعم ان العلة فيه كون ذلك وقت الكراهة بل في حديث الباب انهم لم يستيقظوا حتى وجدوا حر الشمس ولمسلم من حديث ابي هريرة رضي الله عنه حتى ضرب بهم الشمس وذلك لا يكون الا بعد ان يذهب وقت الكراهة آه. (ج. ١، ص. ٢٨٠) قلنا: لا حيل فيه على الارتفاع قبل الاستيقاظ اذ يحتمل ان تكون طلعت بمرارها كما هو موجود بالحجاز في حرها الى الآن كذا في المعتمر من المختصر (ص ٢٠٠) ولا بد من هذا التأويل فقد روى عن ابن عباس رضي الله تعالى عنهما ما يدل على استيقاظه قبل الارتفاع اخرج النسائي بسند حسن وسكت عنه قال 'الرجل رسول الله ﷺ ثم عرس فلم يستيقظ حتى طلعت الشمس او بعضها فلم يصل حتى ارتفعت الشمس فبقي الحديث' (ج. ١، ص. ١٠٢)

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ
لا یرحمکم الفجر المستطیل

صبح صادق

او تقریباً د بولی دنیا د لمونځ د وختونو نقشه

- * په دې رساله کې د قرآن، حدیث، فقه او د فطریات قدیمه او جدید د حوالو په ذریعه او د علماء کرامو د یوې لویې ډلې د مشاهداتو نه نابېرې چې د لمونځ د وختونو متعلق په عامو نقشو او جریانونو کې صبح صادق او ماسخوتن وختونه غلط دی
- * صبح صادق او په هغې کې د عمومی غلطی ازاله
- * پخوانی تعقیقات
- * جدید حقیقات
- * د ماسخوتن د وخت تحقیق
- * د صبح صادق متعلق د حضرت مفتی محمد شفیع صاحب تر مشرۍ لاندې د یوولسو علماء کرامو مشاهدات
- * په مشاهده کې د غلط فهمی اسباب
- * د صبح صادق متعلق مغالطې و جوهات
- * د ۶۰ عرض البلد تر شمالی او جنوبی پورې د لمونځ د وختونو نقشه
- * د پاکستان، ایران، سعودی عربستان، افغانستان او هندوستان د مشهورو ولایاتو او ښارونو د لمونځونو وختونه
- * په سنه ۱۳۸۸ هـ. کې مؤلف لره د لمونځ په عامو نقشو کې د صبح صادق او ماسخوتن له وخت سره متعلق خبرداری وشو او له هغه وخت نه یې دنورو علماء کرامو هم دې طرف ته د متوجه کولو کوشش شروع کړو
- * په ربیع الاول سنه ۱۳۸۹ هـ. کې دا تحقیق د تحقیق مسائل جدیدہ کراچی د مجلس د متفقه فیصلې نه وروسته په مختصر ډول فقط په څلورو صفحو کې خپور شو
- * بیا په مختلفو وختونو کې په دې کې اضافې کیدلې او د صحیح وختونو نقشې هم په کې درج شوي
- * په ربیع الاخر کال ۱۳۹۰ هـ. کې حضرت مفتی شفیع صاحب د یوولسو علماء کرامو د ډلې سره یوځای نړ درې ورځو پورې د خپلو ذاتی مشاهداتو او سترگو لیدلې حال ولیکلو
- * په دې القعه کال ۱۴۰۰ هـ. کې حضرت مفتی محمد شفیع صاحب د دې په نایب دې فتوی ولیکله
- * په رمضان کال ۱۴۰۱ هـ. کې مفتی محمد شفیع صاحب د سحر او افطار د وختونو په نقشه کې د پخوانیو وختونو د سحر انتهاء احتیاطاً او د جدیدو وختونو د سحر د اذان وقت، عنوان لاندې فتوی شائع کړه
- * په دې القعه سنه ۱۴۰۲ هـ. کې مجلس تحقیق د دې خبرې دوباره نایب وکړو
- * د مجلس تحقیق اول تصدیق او بیا تر درې ورځو پورې مشاهدات او بیا وروسته له دویم توثیق نه په کال ۱۴۰۳ هـ. کې مفتی محمد شفیع صاحب او مولانا محمد یوسف بنوری صاحب له دې تحقیق نه رجوع وکړه لیکن د مؤلف په دریافت باندې هم هغوی دهغې وجه ونه بودله، د هغوی لیکل یسره په کتاب کې نقل کړ او د ضرورت په اندازه په هغې نېمره هم کړی
- * په ربیع الاول کال ۱۴۰۴ هـ. کې د تحقیق او خبرې د خلاصې اضافه وشوه

د خبرې خلاصه

۱. په دې خبرې کېنې له مختلفو حوالو څخه دا ثابته شوې ده چې په زړو نقشو کېنې ورکړ شوي د صبح صادق په وخت لمر له أفق څخه ۱۸ درجې کېښته وي بیا د څو حوالو له مخې ثابته شوه چې تر أفق لاندې د لمر په ۱۸ درجو کېنې صبح کاذب وي او صبح صادق ۱۵ درجې تر افق لاندې وي دغو مصنفینو د دې تصریح هم کړې ده چې هغو دا اصول له ګڼو مشاهداتو څخه وروسته ټاکلي دي.

۲. د حضرت مفتي محمد شفیع په مشرې کېنې یوولسو علماوو تر دریو ورځو پورې له مشاهداتو څخه د حضرت مفتي صاحب خپل لیکل شوی روئیداد او د هغه نتائج دومره څرګند او بدیهي دی چې تر دې وروسته د شک او شبهې هیڅ ګنجائش نه پاتې کېږي. له دې څخه پورته بل کوم دلیل کېدلی شي (فَبِآيَ حُدُودَهُنَّ بَعْدَ الْيَوْمِ يُؤْمِنُونَ).

۳. دا خبره له احادیثو او فقهې څخه ثابته ده او په دې باندې د ټول امت اجماع ده چې د صبح کاذب رڼا له أفق څخه مستطیل وي او صبح صادق معترض «شمالاً جنوباً» خپریدونکی، وي او د بیروني په قول سره د نیمې دائرې شکل جوړېږي. دې معیار لره په نظر کېنې نیولو سره هر سړی د مشاهدې له مخې دا فیصله کولی شي چې د زړو نقشو په وخت باندې د ښکاریدونې رڼا صبح کاذب دی ځکه چې دا به مستطیل وي. د حضرت مفتي صاحب د پخپله لیکل شوي روئیداد مطابق هم په دې وخت کېنې ټنډو آدم او کراچی کېنې اوږده رڼا په نظر راغله.

په فلکیات قدیمه کېنې هم د دې تصریح شته چې په دې وخت کېنې ظاهریدونکې رڼا مستطیل وي. هغو دا فیصله له رصدګاه څخه تر مشاهداتو وروسته کړې ده. چې کله د دې رڼا له اوږدوالي څخه پلنوالی په زیاتیدو شي نو په دې وخت کېنې به د صبح صادق ابتداء وي کوم وخت چې به زما د نقشې مطابق وي لکه څرنګه چې د ټنډو آدم په مشاهداتو کېنې وشول.

۴. الله تعالی د صبح صادق ښکاره علامه دا بیان کړې ده چې د سهار سپین تار له تور تار څخه فرق متمیز شي، فرق ټې وشي، دا سپین او تور تارونه د زړو نقشو په وخت باندې تاسو ته به چیرته په نظر درشي. ۱۵ درجې تر افق لاندې وخت د سهار رڼا او تر هغه لاندې د افق د تیاره په مقام به اتصال باندې شمالاً او جنوباً د سپینو او تورو تارونو صورت تر سترګو کېږي چې مطلق صاف نه وي نو دا مشاهده لږ نوره هم په ځنډ سره کېږي.

۵. د حدیثو، فقهې او لغت څخه دا ثابته شوې ده چې د صبح صادق په ابتداء کېنې لږ غوندې سوروالی ګډ وي. د زړو نقشو په وخت باندې به تاسو ته خالص سپین والی به نظر درشي. د سوروالی احساس له ۱۵ درجو څخه مخکې تر افق لاندې به هیڅ حل کېدلی نه وي او د مضامینو

د نه صفا والي په صورت کې له ۱۵ درجو تر افق لاندې څخه هم وروسته وي

۶ د حدیثو، فقهې او فلکیاتو په حوالو سره لیکل شوي دي چې له صبح صادق څخه څه مخکې د صبح کاذب رڼا ښکارېږي کوم چې تر صبح صادق پورې پاتې کېږي په فقهې او فلکیاتو کې دا وضاحت هم شته چې له صبح صادق څخه یواځې درې درجې مخکې صبح کاذب تر سترگو کېږي همدارنګه دا چې صبح کاذب په هر موسم کې وي، د زړو نقشو له وخت څخه مخکې متصل تاسو ته هېڅکله رڼا تر نظر نه درځي د فلکیات جدیدو او قدیمو ماهرین ټول په دې باندې متفق دي چې له دې وخت څخه مخکې متصل په افق باندې هېڅ رڼا نه وي، د ټنډو آدم او کراچی له مشاهداتو په اړه د حضرت مفتي صاحب په روښناد کې هم د دې تصریح موجوده ده چې په دې وخت باندې هېڅ ډول رڼا نه وه، له دې څخه هم ثابت شو چې په زړو نقشو کې د صبح کاذب وختونه دي. له دې وخت څخه ډیر مخکې د شپې په مختلفو برخو کې، په مختلفو ځایونو باندې، مختلفو زمانو کې په مختلفو نومونو څو قسمه رڼا ګانې ظاهرېږي او له نوموړي وخت څخه ډیر مخکې ختمیږي هم لهدا په دغو کې په هېڅ یوه باندې هم د صبح کاذب نوموړی تعریف نه صادقېږي کله کله له کهکشان او داسې نورو څخه په دې وخت کې د رڼا د موجودوالي مغالطه کیدلې شي چې تفصیل یې د (د غلط فهمۍ اسباب) تر عنوان لاندې راغلی دی

۷ پورتنیو ذکر شویو رڼا ګانو څخه یوې ته زوډیکل لائن ویل کېږي د دې په اړه جارج ایبل نومي سړي لیکل دي چې "چې دې ته کله کله صبح کاذب هم ویل کېږي، لیکن د لاندینيو وجوهاتو له مخې دې رڼا ته د شرعې په اصطلاح کې صبح کاذب ویل صحیح نه دي

۱. دا تر صبح صادق پورې نه پاتې کېږي

۲. دا رڼا له صبح صادق څخه درې درجې مخکې د را برسيره کیدو په ځای ډیر مخکې شروع کېږي بلکه له دریو درجو څخه ډیر مخکې پای ته رسیږي

۳. دا رڼا په ټول کال کې یواځې تر دوو میاشتو پورې ښکارېدونکې ده

برسيره پر دې قطع نظر له دې څخه چې زوډیکل لائن لره شرعا صبح کاذب ګڼل صحیح دي او که نه د بحث لاندې مسئلې صحیح حل په دې فیصلې باندې موقوف دي چې د زړو نقشو په وخت باندې ښکارېدونکې رڼا باندې د صبح صادق تعریف صادقېږي او که د صبح کاذب؟ د مقدمینو د تصریحاتو او مشاهداتو په اړه د حضرت مفتي صاحب په لیکنه کې تر مکملې څرګندونې پرته د صبح صادق او صبح کاذب د پورتنیو ذکر شویو نښانو په نظر کې ساتلو سره هر سړي چې کله ه وغواړي مشاهده وکړي نو دا قطعي فیصله کولی شي چې دا رڼا د صبح کاذب دی نه د صبح صادق له پورتنیو خبرو څخه ثابت شو چې زېري نقشی د قرآن، حدیث، فقهې، اجماع، معت...

فلکیات جدیدہ او قدیمہ او د مشاهداتو په خلاف دي.

خبردارۍ په ذکر شوی تحقیق باندې دا اشکال مخته راټلی شي چه دا وخت افق دومره روښانه کيږي چه هر لیدونکی ئې ورځ گڼي

د دې خواب دا دی چه د همدې لپاره دې ته صبح صادق ویل کيږي کوم چه شریعت د ورځې په حکم کښې گڼلی دی او که چیرته دا مطلب وي چه له دې وخت څخه مخکښې هم رڼا تیزيږي نو د دې خواب دا دی چه په رڼا کښې کمی زیاتۍ یو نسبي امر دی چه شریعت دې ته اعتبار نه دی ورکړی ښه پوه شی چه شرعاً د صبح صادق دارومدار د رڼا په زیاتوالي پورې نه دی بلکه د هغې په طول او عرض (اوږدوالي او پلنوالي) پورې دی. رڼا اگر که هر څومره زیاته شي لیکن تر څو پورې ئې چه پلنوالی تر اوږدوالي زیاته نه شي هغه صبح کاذب دی. که چیرته صبح کاذب لره د ورځ گڼلو غلطی عامه نه وای نو نبي کریم ﷺ به دا خبره نه وای کړي چه "تاسو دې فجر مستطیل په دوکه او فریب کښې وا نه چوي"

رشید احمد ۸ ربیع الآخر ۱۳۹۱ هجری

د دې نه علاوه

۱- د صبح کاذب او صبح صادق چه کوم معیار ما لیکلی دی بعینه د دې مطابق د امداد الاحکام لومړۍ جلد ص ۲۲۳ کښې حضرت حکیم الامت او مفتي عبد الکریم گمتهلوي رحمهما الله فتوی او په ص ۳۰۹ کښې د مولانا ظفر احمد عثمانی رحمته الله علیه فتوی لیکلې ده. په ص ۳۰۹ کښې د قلم د سهو له مخې د کاذب په ځای صادق لیکل شوی دی.

۲- د عربو امراکش له علماوو څخه تر مکاتبت وروسته په سنه ۱۴۰۲ هجری کښې معلومه شوه چه مراکشي فلک پوهانو په نزد د صبح صادق په وخت کښې د 18° ، 19° ، 20° درجو تر افق لاندې قولونه هم راغلي دي. د هغو د ابطال لپاره د بنده لومړنۍ لیکنه کافي ده. د کوم نوي بحث ضرورت نشته

په پاکستان او هندوستان څخه خپريدونکي عامې جتري او د لمانځه د وختونو نقشي د

گريښوچ له شاهي رصدگاه هغه عمارت چه د قوي دوربين په ذريعه د فلکياتو او داسې نورو شمسي نظامونو مشاهده پرې کيږي کوم چه په لندن کښې موقعيت لري، څخه د خپريدونکي کتاب ناټيکل المينک له مخې مرتب کيږي به دغو وختونو کښې يوه وخت ته ايسترونو مسکل نوانيلات ويل کيږي به دي وخت کښې لمر له افق څخه اتلس درجي لاندې وي. د فلک سونۍ :

زابه ماهرين په دې باندې متفق دي^۱ چه له دې وخت څخه مخکې پوره تياره وي چه د ليدو او له کوچني څخه کوچنی ستوری (پانچ ميگنيټيوډ) هم په نظر راځي تر دې وروسته پرله پسې صبح کاذب شروع کيږي. د هيت د مخکېنيو علماوو برسيره د فقهي او فلکياتو دواړو ماهر او سوه عالم علامه برجدي رحمته الله عليه هم د دې تصريح کړې ده چه دا صبح کاذب دی او صبح صادق له دې څخه درې درجې وروسته وي علامه شامي رحمته الله عليه په کتاب الصلوة او کتاب الصوم کښې دوه ځانه ليکلي دي چه د صبح کاذب او صبح صادق تر منځ درې درجې فرق وي ليکن د لمانځه د وختونو مرتب کوونکي حضرات په دې غلط فهمۍ کښې لويديلي دي^۲ چه هغو ايترو نو ميکل توانيلائت (اتلس درجې تر أفق لاندې) لره صبح صادق په گڼلو سره د دې مطابق د سهار او ماسخوتن وختونه ټاکلي دي په داسې حال کښې چه په حقيقت کښې دا د صبح کاذب پيل دی د ټولې دنيا منل شوی او متفق عليه پورتنی حقيقت لره بنده څو څو ځلې تر څو ورځو پورې په ډيرو د تجربې بصيرت په خاوندانو مې مشاهدې هم وکړې^۳ او پخپله هکډ بصيرت له گڼو خاوندان مې له ځان سره کړل او څو ځله مې مشاهده وکړه يو ځل مو د بحري بيړۍ دوربين هم استعمال کړ هر ځل همدا ثابته شوه چه په جنربيانو کښې تر ورکړ شوي وخت پورې مکمله تياره وي او دا وخت صبح کاذب شروع کيږي د شفق د ډويديو په پوره احتياط سره له مشاهدې څخه هم د پورتنې تحقيق تائيد وشو دا مشاهدات د کراچۍ له گرد و غبار څخه د ډکې فضا څخه د باندې په وتلو سره تر سره شوي دي لکه څرنګه چه په سهار کښې مستطيل سپين والی معتبر نه دی همدارنګه په ماسخوتن کښې هم^۴ سپين مستطيل شفق اعتبار نه لري بلکه د مستطير (پلن) سپين شفق په ډويديو سره د ماسخوتن وخت شروع کيږي.

لنډه دا چه په جنربيو کښې چه د صبح صادق کوم وخت ورکړ شوی دی هغه په حقيقت کښې د صبح کاذب وخت دی او صبح صادق له دې څخه درې درجې وروسته وي د خط استواء په ځای باندې په معتدلو ورځو کښې صبح صادق له صبح کاذب څخه دولس دقيقې وروسته راځي او ماسخوتن د مستطيلې سپينې رڼا له ډويديو څخه دولس دقيقې مخکې راځي په نورو ځايونو

۱ - د نوي اوزاره تحقيقاتو تفصيل په راتلونکي "حواله جاتو" تر عنوان لاندې راځي

۲ - متقدمينو په قصد سره د صبح کاذب د وختونو د تخريج معمول درلود تر څو چه خلک د صبح صادق تياره تياراوسي دې تفصيل په راتلونکي "د صبح صادق په اړه د مغالطې وجوهات" تر عنوان لاندې راځي

۳ - د حضرت مفتي محمد شفيع رحمته الله عليه صدر دارالعلوم کراچۍ په مشرۍ کښې د مشهورو علما، کرمو، بوي لويې ډلې د مشاهداتو روتداد الکلی کار کړدګي د حضرت مفتي صاحب بخل الله سره محکم راځي

۴ - د دې حوالی هم مخکې راځي

کنبی او پہ نورو ورخو کنبی له دې څخه هم زیات فرق وي چنانچه په کراچی کنبی صبح صادق په نقشو کنبی له ورکړ شویو وختونو څخه په مختلفو موسمونو کنبی له ۱۴ څخه تر ۱۹ دقیقو پورې وروسته وي په نورو ځایونو کنبی (چه عرض ئې له کراچی څخه زیات دی) له دې څخه به هم زیات فرق وي په رمضان المبارک کنبی په جنتریو کنبی له ورکړ شوي وخت څخه یواځي لس دقیقې وروسته د کراچی په عامو جوماتونو کنبی د سهار جماعت درېزې یعنی په رمضان المبارک کنبی د سهار لمونځ د وخت له شروع کیدو څخه مخکې ادا کیږي. او آذانونه خو تقریبا همیشه له وخت څخه مخکې ورکول کیږي

د لمانځه د وختونو د نقشو او جنتریو له خبروونکو حضراتو څخه هیله

- ۱- په راتلونکې خپرونې کنبی د ماسخوتن او سهار د وختونو تصحیح وکړي.
- ۲- په څو جنتریو کنبی د مختلفو ځایونو د فرق فهرست مې تر سترگو شو. د وخت دا فرق یواځې د طول البلد له حساب په داسې حال کنبی چه له نصف النهار څخه پرته په نورو ټولو وختونو باندې د عرض البلد اثر هم لویږي او د یوه عرض البلد وختونه له بل عرض البلد سره ډیر مختلف وي لهذا په راتلونکې کنبی داسې فهرست مه شائع کوی او که نه نو کم تر کمه دا خبرداري ضروري ورکړی چه د وخت دا فرق یواځې د نصف النهار فرق دی. نور وختونه په دې باندې قیاسول صحیح نه دي. د نورو وختونو د تخریج قاعده بیله ده
- ۳- په یوې جنتری کنبی ئې د مظاهر حق نقشه د شیخ عبد الحق خوا ته منسوب کړې ده په داسې حال کنبی چه دا کتاب د نواب قطب الدین دی او نقشه د خیر الله منجم (نجمي) ده. بیا ناقل هم د دې نقشي د وختونو په پوهیدو کنبی غلطې کړې ده. څلورمه غلطې دا چه دې نقشي لره ئې په کراچی باندې تطبیق کړي ده په داسې حال کنبی چه دا نقشه د دهلي لپاره ده. دې نقشي لره په کراچی یا کوم بل ښار باندې تطبیقول هیڅکله صحیح نه دي
- ۴- په هرې جنتری باندې د دې خبردارۍ لیکل ضروري دي چه "په ټولو وختونو کنبی درې یا څلور دقیقې احتیاط ضروري دی" ځکه چه دا وختونه په حسابي طریقې سره مرتب کیږي. د کوم ځی به طول او عرض کنبی د فرق پر بناء په دغو وختونو کنبی معمولي فرق لویدلی شي. بر سیره بر دی د هر کال وختونه د بل کال له وختونو سره څه نا څه مختلف وی او بیا هر څلور کاله وروسته مخکېسې وخت بیرته را گرځي د هر کال په وختونو کنبی له دې معمولي غوندې فرق څخه د نظر تر اړونو پرته هیڅ یوه دائمی نقشه نه شي نیایدلی

بندہ محمد شفیع دار العلوم کراچی
محمد یوسف بنوری عفا اللہ عنہ ، ولی حسن ہر لہ

د قدیمہ تحقیقاتو (محکمینیو خیرنو) حوالہ جات

۱۔ قال فی التصریح اذ قد علم بالتجربة ان المحطات الشمس اول الصبح الكاذب وآخر الشفق ثمانية عشر درجة. (تصریح ص ۱۹)

۲۔ وفي حاشية ابی الفضل محمد حقیق رحمۃ اللہ علیہ علی التصریح و اعلم ان المراد من الاخطاط فی الجانبین المحطات مركز الشمس عن الافق الشرقي او الغربي و هو قدر ثمانية عشر درجة و يقطعه الفلك الاعظم فی ساعة و خمس ساعة و هذه مجموع الصبحین الصادق و الكاذب و من ذلك المجموع خمس ساعة حصة الصبح الكاذب و الساعة الواحدة حصة الصبح الصادق و اما بیان تفریقها الیہما فی ذکرہ اطداب لایسعه الرسالة. (تصریح ص ۱۹)

۳۔ وفي شرح الجفیمینی و قد عرف بالتجربة ان اول الصبح و آخر الشفق انما يكون اذا كان المحطات الشمس ثمانية عشر جزءًا ففي بلد يكون عرضه اقل من تمام الميل بثمانية عشر جزءًا يتصل الشفق بالصبح الكاذب اذا كانت الشمس فی المنقلب الصيفی. (شرح جفیمینی ص ۱۴۵)

۴۔ ونقل العلامة عبد الحکیم الکنوی رحمۃ اللہ علیہ فی حاشیئہ علی شرح الجفیمینی عن العلامة عبد العلی البرجندی رحمۃ اللہ علیہ فی شرح (قوله اذا كان المحطات الشمس ثمانية عشر جزءًا) هذا هو المشهور و وقع فی بعض کتب ابی ریحان انه سبعة عشر جزءًا و قيل انه تسعة عشر جزءًا و هذا فی ابتداء الصبح الكاذب و اما فی ابتداء الصبح الصادق فقد قيل ان المحطات الشمس حیلثن خمسة عشر جزءًا و انه تعالى اعلم. (شرح جفیمینی ص ۱۴۵)

۵۔ قال البيروني ^۱ و فلك هو الفجر و هو ثلاثة انواع (ثم قال بعد ذكر الانواع الثلاثة) و بحسب

۱ بعضی خلفونہ دا و ہم کیری جہ بہ علامہ بیرونی ^۸ لاندي له افق نہ جہ کوم معیار بنودلی دی ہندو فجر صادی سرہ علق لری . د دی نہ بظان باندی دا لاندي شواہد دی

۱ بیرونی اول د فجر تعریف کری دی . بسا سی دھنی دزی قسمونہ بیان کری دی . بسا سی د فجر ابتداء معیار بنودلی دی . لہ ہنی نہ صفا دا شکاری جہ دا د فجر د اول قسم یعنی فجر کرب و صفا دی

الحاجة الى الفجر والشفق رصد اصحاب هذه الصناعة امره لمحصلوا من القوانين وقته ان الحطاط الشمس تحت الافق مبی كان ثمانية عشر جزءا كان فلك وقت طلوع الفجر في المشرق ووقت مغيب الشفق في المغرب ولما لم يكن شيئا معينا بل بالاول مختلطاً اختلف في هذا القانون فراه بعضهم سبعة عشر جزءاً. (القانون المسعودي لابي ريحان البهروني ج ۲، ص ۱۳۹)

بني له عبارت نه د نيکاره کيدلو باوجود دنورو فلکينو له طرز تحرير سره هم موافق دي ځکه چه هغه له ۸ لاندې له افق نه دمطلق فجر تعبير کولو سره فجر کاذب مراد کوي. د فجر صادق په بيان کې د بيروني قول «وتعتقد به شروط العبادات» نه دا نه ثابتېږي چه د درې قسمونو د بيان د ختمولونه وروسته چه کوم دسحر د ابتداء معيار بيان شوي دي هغه د فجر صادق دي. که چيرته د عباداتو د شرطونو په نظر کېني نيولو سره د معيار بيان مقصود وي نو سور شفق د غروب معيار دي هم بيان کړي شي. لکه څنگه چه د اختلاف الائمه في اسم الشفق على ايها يقع اوجب ان يتنبه لهما معاً، نه دهغي علم اهميت هم بيان کولي شي

۲ - بيروني د فجر صادق تعريف داسې کړي دي چه «منبسط في عرض الافق مستدير كعصف دائرة» ۸ لاندې د افق نه د نيمي دائري په شکل کېني هيڅکله په نظر نه راځي. چه کله غواړي او چيرته غواړي مشاهده يې کړي او فيصله وکړي. د فلکياتو ټول ماهرين په دغه وقت کېني ښکاريډونکي رڼا مستطيله بډولې ده. او د يوولس ۱۱ علما کرامو د درې ورځو مشاهداتو نه هم دغه رڼا مستطيل په نظر راتله. لکه څنگه چه د حضرت مولانا مفتي محمد شفيع رحمه الله د لاس په ليکلو کېني موجوده ده

۳ - د بيروني عبارت «وبحسب الحاجة الى الفجر والشفق رصد اصحاب هذه الصناعة امره فحصلوه من فوائن وقته. الى قوله - اختلف في هذا القانون فراه بعضهم سبعة عشر جزءاً» نه ثابت شوه چه هغه نه خپلي ذاتي مشاهدې او دهغي په بناء باندې په خودگويي فيصله نده ليکلي بلکه د نور د فلکياتو ماهرينو د مشاهداتو اودهغوي مختلف اقوال يې نقل کړي دي او دا يې ثابت کړي ده چه نور ټول دفلکياتو ماهرين دپه فجر کاذب وايي

۴ - علامه برجندي رحمه الله تعالى له بيروني نه ۱۷۰ زير افق باندې د صبح کاذب قول نقل کړي دي. له دي نه ثابت شوه چه هغه هم دبيروني دا عبارت له صبح کاذب سره متعلق کړي دي. د برجندي مکمل عبارت نه تيرو صفحاتو کېني وگوري

۵ - د بيروني له ذکر شوي عبارت نه ظاهراً او دهغه د کتب نفهم عبارت «نه ستلوه - الصبح الكاذب - الفجر الصادق معتبراً علمه منبسطاً في الافق کېني نه، معتبرناً علمه - جملي نه صراحه - به شوه چه د بيروني نه نزد باندې هم له مخکښ له صبح صادق نه متصل د صبح کاذب وجود ضروري دي حالانکه ۸ زير افق نه مخکښي متصل د بخواتو اومعاصرو فلکياتو په اجماع سره هيڅ ښه بڼه وي دحضرت مفتي محمد شفيع رحمه الله نه مبرئي کسي د يوولس ۱۱ علما کرامو نه مشاهدو کي هغه نه دي وړاندې کومه رڼا نه غږ نده راغلي

۶ - قال المحقق الطوسی فی الزبدة فی الباب الرابع والعشرين بعد ذکر الانواع الثلاثة من الفجر والشفق وقد علم بالرصدا ان اول الفجر وآخر الشفق يكون وقت المخطاط الشمس عن الافق ثمان عشرة درجة من دائرة ارتفاعها.

وقال فی تبصرته فی الفصل التاسع من الباب العاشر وقد عرف بالتجربة ان المخطاط الشمس عند اول طلوع الفجر ثمانية عشر جزءا.

وقال فی بست باب: نظیر درجۂ آفتاب را بر مقطرۂ بجد بم درجہ نیم و مرئی را نشان کنیم پس بر افق غربی نیم و مرئی را نشان کنیم و میان برد نشان بشمریم و بر پانزده قسمت کنیم آنچہ بیرون آید ساعات مستوی باشد میان طلوع صبح (کاذب، شرح) و طلوع آفتاب (الی قوله) و اگر نظیر درجۂ غربی بود بیشتر از ہزودہ درجہ بنور صبح بر نیامده باشد و اگر کمتر از ہزودہ باشد صبح برآمده باشد و اگر ہزودہ درجہ بود اول وقت طلوع صبح است.

(بست باب للحقق الطوسی باب نہم)

۷ - اذا صارت الشمس قریبة من الافق بقدر ثمانية عشر جزءا (الی) یرى البیاض الطویل فی جناب المشرق هو یسمى بالصبح الکاذب کأن کان الافق بعده مظلما یکذب کونه نور الشمس والمنتشر فی الافق بعده بزمان یسمى بالصبح الصادق لکونه اصدق ظهورا من الاول قبل ابتداءه حين المخطاط الشمس خمسة عشر جزءا. (تحفة اولی الالباب شرح بست باب للعلامة عبد الباقی الکتواری)

۸ - اعلم انه قد علم بالتجربة ان اول الصبح الکاذب المما یكون اذا کان المخطاط الشمس من الافق الشرقي ثمانية عشر جزءا. (شرح لمبر حاشیة بست باب)

۹ - ذکر العلامة المرحوم الشیخ خلیل الکامل فی حاشیئته علی رسالۃ الاسطرلاب لشیخ مشائخنا العلامة المحقق علی أفندی الداغستانی ان التفاوت بین الفجرین و کذا بین الشفقین الاحمر و الابيض المما هو بثلاث درج. (شامیة ج. ۱ ص ۳۳۲)

۱۰ - بداند نسخ دو باشد یکی کاذب کہ بنظام المخطاط بر ہزودہ درجہ از درجات دائرة ارتفاع ماره بمرکز شمس سپیدی ضعیف و دراز باریک بر اجزاء کثیف سطح مخروط ظل زمین مسکن بلبل نمودار شود و اورا کاذب

ازین جهت موند که فق نگذیش می کند که در آن حال مظلم باشد (الی قوله) و دوم صح صادق و آن که
نار در افق شرقی باشد هنگام انحطاط آفتاب پانزده درجه قاله البرجندی، (حاشیه مالایه ص ۲۹)

پورته د شرح جفمنی له حاشیې څخه هم د برجندی عبارت نقل شو. علامه برجندی رحمته
فقهی او فلکیاتو دواړو منل شوی امام دی. په فلکیاتو کېنې د ده ډیر کتابونه شته لکه شرح
محطی، شرح رساله اسطراب للطوی، شرح التذکره النصیریة، حاشیة شرح جفمنی
(الفوائد البهیة للعلامة عبدالحی اللمکونی ص ۱۵ وهدیة العارفین لاسمعیل پاشا ج ۱، ص ۵۸۹)
په فقهه کېنې د ده تصنیف شرح نقایة ډیره مشهوره ده. علامه شامی، شیخ اسمعیل، نوح،
حموی، ابن نجیم او فتال رحمهم الله غوندي مشهورو فقهاوو د ده تحقیقات نقل کوي

د مخکښو تحقیقاتو د ژباړې خلاصه

۱- له تجربې څخه له شېبې پرته ثابت شوي ده چه د صبح کاذب ابتداء او د شفق په آخر کېنې
لمر له افق څخه اتلس درجې لاندې وي (تصریح ص ۶۹)

۲- له شرقی او غربی افق څخه د لمر د مرکز انحطاط مراد دی او هغه اتلس درجې دي. فلک
اعظم دي مسافې لره په $1/5$ ساعت کېنې وي او دا د صبح صادق او کاذب دواړو مجموعه
ده په دې مجموعه کېنې $1/5$ ساعته د صبح کاذب برخه ده او یو ساعت د صبح صادق برخه
ده د دې تقسیم یا ویش په تفصیل کېنې تطیل اوږدوالی، دی چه په دې رسالې کېنې نې
گنجاش نشته (حاشیة تصریح ص ۶۹)

۳- له تجربې څخه ثابت شوي ده چه د سهار ابتداء او د شفق انتهاء هغه وخت وي چه کله لمر له
افق څخه اتلس درجې لاندې وي لهذا چه د کوم سهار عرض له تمام المیل څخه اتلس درجې کم وي
هنه انقلاب صیفی (د اوږې را گرځیدل) د ۲۲ جون وخت شفق له صبح کاذب سره یو ځای کېږي
شرح جفمنی ص ۱۷۵

۴- دا اتلس درجې تر افق لاندې د صبح کاذب ابتداء ده او د صبح صادق د ابتداء له پاره
کسی یې له شېبې ویل شوي دي چه به دې وخت کېنې لمر بنخلس درجې لاندې وي (حاشیة شرح
جفمنی ص ۱۷۵)

۵- ابو ریحان بیرونی د سهار د درېو د لوتو تر سانولو وروسته فرمایي چه لمر کله سس
درجې تر افق لاندې وي په دې وخت کېنې د فجر کاذب ابتداء او د شفق انتهاء وي (تفسیر
تفسیر دې ص ۹۱۹، ج ۲)

۶- محسن طوسی د سهار او شفق د درېو د لوتو تر سانولو وروسته لیکلي دي چه سهار

څخه د مشاهداتو او تجرباتو څخه ثابته شوې ده چه د فجر ابتداء او د شفق انتها هغه وخت وي چه کله لمر له افق څخه اتلس درجې لاندې وي (زېده، تبصره، بست باب)

۷ - چه کله لمر له افق څخه اتلس درجې لاندې وي په هغه وخت کښې د مشرق خوا ته يوه اوږده رڼا په نظر راځي هغې ته صبح کاذب ويل کيږي له دې څخه څه وخت وروسته په افق کښې خپريدونکې رڼا ته صبح صادق ويل کيږي. داسې ويل کيږي چه د دې رڼا د ابتداء په وخت کښې لمر پنځلس درجې تر افق لاندې وي (تحفه)

۸ - ښه پوه شه چه له شک پرته د تجربې له مخې ثابته شوې ده چه د صبح کاذب د ابتداء په وخت کښې لمر اتلس درجې لاندې وي. (شرح لم)

۹ - د صبح صادق او کاذب او شفق احمر او ابيض تر منځ د دريو درجو فرق وي. (شامي ج ۱، ص ۳۳۲)

۱۰ - د صبح کاذب په وخت کښې لمر له افق څخه اتلس درجې لاندې وي او د صبح صادق په وخت کښې پنځلس درجې

حاشیه ما لا بد منه ص ۲۹ بحواله برجندی

تحقیقات جدیدہ (نوي څيړنې)

۱ - معيار الاوقات. د دې کتاب په سر پاڼه کښې دا ليکلي دي چه "مؤلفه مولوي عبد الواسع صاحب پروفيسر دينيات کليه جامعه عثمانيه متفقه مجلس علماء منعقدہ محکمہ صدارت عاليه سرکار عالي منظوره بارگاه خسروي جهان پناهي حيدر آباد دکن" له دې څخه ثابته شوه چه د دې کتاب په صحيح والي باندې د علماوو د يوه داسې مجلس اتفاق دی چه نواب حيدر خان د دکن متعين کړی وو. بيا نواب صاحب د دې کتاب څيړنې منظوري کړې. دا کتاب د خاص انجمن ترقي اردو، اردو پوهنتون کراچي کښې موجود دی. د دې کتاب په ۱۴، ۱۵، ۲۵، ۲۸ مخ کښې دا وضاحت موجود دی چه د صبح کاذب په وخت کښې لمر اتلس درجې او د صبح صادق په وخت پنځلس درجې لاندې وي

۲ - ايم مړلتي مينول آف نيوي گيشن ص ۱۳۷، ج ۲

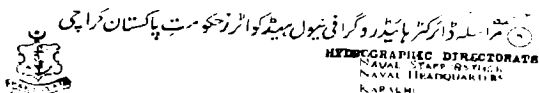
۳ - بيسک آير نيوي گيشن ډرلز

۴ - ايسترونوميکل فيميريز

۵ - نايکل المينک

۱. د ڈائریکٹر ہائیڈرو گرافی نیول ہیڈ کوارٹرز حکومت پاکستان کراچی لغوا رالیہل نیوی

خط

P.O.No. HD/010242L

13 October, 1970.

From:- Captain S.R. Islam, P.N.
Director of Hydrography.

Dear Sir,

Reference your letter dated 24-6-1970 and Mufti Kashid Ahmad's letter dated 2-10-1970.

The Nautical Almanac is a standard publication of the Royal Navy and its contents are extensively used for the computation of the rising and setting phenomena of the heavenly bodies and other astronomical information mainly connected with navigation. The accuracy of tables in the nautical almanac meets these requirements and is considered sufficient to cover the problems indicated by you. From the nautical almanac of 1970 the times of sunrise and twilight have been calculated to compare your computations. The results are as under:-

Place	Date	Stated time of صبح ماری	Calculated time when sun is 15' below horizon
Goth Fokir			
(Lat. 25° 46' N Long. 68° 40' E)	11.6.70	04 hrs. 19 min. (Zone + 5 hours)	04 hrs. 20 min. (Zone + 5 hours)
Karachi			
(Lat. 24° 52.5' N Long. 67° 2.5' E)	20.6.70	04 hrs. 30 min.	04 hrs. 35 min.
	20.9.70	06 hrs. 17 min.	05 hrs. 18 min.
	20.12.70	06 hrs. 20 min.	06 hrs. 02 min.

2. The calculated time as given above is based upon the following data given in the Nautical Almanac (Page 258) and Admiralty Manual of Navigation Vol. II (Page 127) :-

EXTRACT from Nautical Almanac 1970 (Page 258)

Basis of the tabulations. At sunrise and sunset 16' is allowed for semi-diameter and 34' for horizontal refraction, so that the times given the Sun's upper limb is on the visible horizon; all times refer to phenomena as seen from sea level with a clear horizon.

۱. د نوی تعلیم یافتہ طبقی د اطمینان پہ خاطر د ہفتوی د محکمہ نہ تصدیق کول کیری او کہ نہ نو موثر نہ
دفعی ہیض ضرورت نہ ووز ارشید احمد عفی عنہ

۱. د نوی تعلیم یافتہ طبقی د اطمینان پہ خاطر د ہفتوی د محکمہ نہ تصدیق کول کیری او کہ نہ نو موثر نہ
دفعی ہیض ضرورت نہ ووز ارشید احمد عفی عنہ

At the times given for the beginning and end of twilight, the Sun's zenith distance is 96° for civil and 102° for nautical twilight. The degree of illumination at the times given for civil twilight (in good conditions and in the absence of other illumination) is such that the brightest stars are visible and the horizon is clearly defined. At the times given for nautical twilight the horizon is in general not visible, and it is too dark for observation.

Times corresponding to other depressions of the Sun may be obtained by interpolation or, for depressions of more than 12° less reliably, by extrapolation; times so obtained will be subject to considerable uncertainty near extreme conditions.

EXTRACT From Admiralty Manual of Navigation Vol. II.
(Page 137).

Astronomical twilight. This is said to end or begin when the Sun's centre is 18° below the horizon, at which moment absolute darkness is assumed to begin or end so far as the Sun is concerned.

3. The times of 18⁰⁰ or 18⁰⁰ and other requirements can be obtained from the above stated arguments according to the definitions of the terms.

4. A comparison of the times given by you for 22nd September and 22nd December, 1970 indicates that they relate to Astronomical twilight (morning) when the sun is 18° below the horizon. For 22nd June 1970 the time given is a little earlier.

5. The chart of time supplied by you has also been compared and the times given for 18⁰⁰ as well as sunrise generally tally with other times calculated from the Nautical Almanac for Astronomical twilight and sunrise respectively.

Yours Sincerely

(Signature)

(S.R. ISLAM)
CAPTAIN PAKISTAN NAVY

Molana Rashedul Haq Thanvi,
no. Jacob Lines,
Karachi.

Copy to:- Mufti Rashid Ahmad
Darul Uloom Haqqania
Kashimabad,
Karachi.

۷. د ڈائریکٹر محکمہ موسمیات حکومت پاکستان لغو ریلوے خط د مولانا احتشام الحق

تہا نوی صاحب بہ نوم

بسم اللہ

⑤ مراسلہ ڈائریکٹر محکمہ موسمیات حکومت پاکستان بنام مولانا احتشام الحق تھانوی

PAKISTAN METEOROLOGICAL DEPARTMENT
Office of the Deputy Director, Climatology, Hydrometeorology
Oceanography, University Road, Karachi.

No. CI-11(7)/68

Karachi,
dated the 18th September, 1970.

To

Maulana Ehtishamul Haq Thanvi,
56, Jacob Lines,
Karachi.

Dear Sir,

Kindly refer to your letter dated the 21st June, 1970. Replies to the queries at the end of page 4 of the report received alongwith your letter, are given below serialtically:

1. We have no comments to offer.
2. The time for the beginning of morning astronomical twilight for 18th June is 4:13 PM. The beginning of morning astronomical twilight is taken to be the time when the Sun is 18° below horizon. We have no comments to offer on the timings in the different charts given, the timings of Sub-he-Sadiq for Karachi.
3. When the Sun is 18° below horizon, all light from the sun is cut off.
4. This Department has not undertaken any work on the determination of the timings of Sub-he-Sadiq according to the definition given in the 'note' at the end of page 4 of the Report enclosed with your letter. These timings can, however, be calculated for any location if the phenomena Sub-he-Sadiq is precisely defined with respect to the position of the Sun below horizon. With out this the calculation of the timings will not be possible and as you have yourself noticed, will be subject to the personal error of the observer.

Delay in the reply to your letter is deeply regretted.

Yours faithfully,

(T.H. SIDDIQUI) 18/9/70
for DIRECTOR

۸ خط له بنده رشید احمد نام ډیږي ډانړکو محکمه موسمیات حکومت پاکستان کراچی

بسم الله الرحمن الرحيم

په غلي محترمه ډیږي ډانړکو محکمه موسمیات پاکستان

لسلام عليكم ورحمة الله وبركاته دلاندني امورو په اړه د خپلي محکمي تحقیر وليکن

۱ د کراچی په عامو نقشو کې د صبح صادق وختونه دا دي ۱۱ جون ۱ بجې ۱۱ دفلي

۱۱ سپتمبر ۵ بجې ۳ دفلي ۲۲ دسمبر ۵ بجې ۱۹ دفلي په دې وخت کې لمر له أفق څخه خومره درجي لاندې وي

۲ چه کله لمر له أفق څخه اتلس درجي لاندې وي په دې وخت کې په أفق باندې کوم ډول رڼا وي او که نه وي

۳ د کراچی لپاره د صبح صادق پنځلس درجي تر افق لاندې وختونه وليکن فقط و السلام عليكم

رشید احمد ۳۰ رجب سنه ۱۳۹۰ هجري، مطابق ۲ اکتوبر سنه ۱۹۷۰ء

دار الافتاء والاشراف ناظم آباد کراچی

د خط خواب له طرف د ابن ای قریشي ډیږي ډانړکو محکمه موسمیات حکومت پاکستان کراچی څخه

NO. CI 11(17)/63/1067
PAKISTAN METEOROLOGICAL DEPARTMENT
OFFICE OF THE DEPUTY DIRECTOR
CLIMATOLOGY HYDROMETEOROLOGY &
OCEANOGRAPHY

From: Mr. A. Qureshi,
Deputy Director.

To :- Mr. Rashid Ahmed,
Daruliftae wal Imaad
Nazimabad IV
Karachi-18.

Karachi, the 21st October, 1970.

Dear Sir,

Reference your letter dated 2.10.1970.

2. The replies to your queries are as follows:-

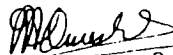
(1) The sun is approximately 17 degrees below the horizon at the times given on the table specified.

- (2) When the sun is 18 degrees below the horizon all light from the sun is cut off.
- (3) The times, correct to the nearest half min., calculated for meteorological Observatory at Karachi Airport (coordinates 24°54' N & 67°08' E) when the sun is 15° below the horizon on the dates specified are as follows:

22.6.1970 : 04 hrs 29½ min. W.P.S.T.
 22.9.1970 : 05 hrs 17 " " " "
 22.12.1970: 06 hrs 4½ " " " "

Kindly acknowledge receipt.

Yours faithfully,

(N. A. QURESHI)
 Deputy Director
 Phone : 415549

21/X/1970

د ډائیکټر هائډرو گرافي نیول هیډکوارټرز حکومت پاکستان کراچی د خط د ترجمي خلاصه

مقام	تاریخ	صبح صادق	اوقات ۱۵ درجې تر افق لاندې
کراچی	۲۰،۶،۷۰	۴ بجې ۳۰ دقیقې	۴ بجې ۲۹ دقیقې
عرض البلد	۲۰،۹،۷۰	۵ بجې ۱۷ دقیقې	۵ بجې ۱۸ دقیقې
عرض البلد	۲۰،۱۲،۷۰	۶ بجې ۳ دقیقې	۶ بجې ۲ دقیقې

د سهار په وخت چه کله لمر اتلس درجې تر افق لاندې وي دا وخت د پوره تیاره د ختمیدو او د ماښام په وخت په اتلسو درجو باندې د پوره تیاره ابتداء وي

۲۲ ستمبر او ۲۲ دسمبر ورکړ شوي وخت کښې لمر ۱۸ درجې تر افق لاندې وي او د ۲۲ جون وخت له دې څخه هم څه مخکښې وي

ستاسو په رالیدل شویو (زېږ، نقشو کښې د صبح صادق وخت د اتلسو درجو تر افق لاندې سره مطابق دي

د منځ خط ایس. آر اسلام کیپټن پاکستان نوی

دمولانا احتشام الحق تھانوي ۵۶ جيڪب لائن ڪراچي به نوم باندې خط

د خط را ليڊل شوی نقل په نامه د مفتي رشيد احمد دار الافتاء و الارشاد ناظم آباد ڪراچي
د ڊائريڪٽر محكمه موسميات حڪومت پاڪستان ڪراچي د مراسلي خلاصه ترجمه
۱ - ۱۲ جون ايسٽرونوميڪل ٽوانيلانٽ ۴ بجي ۱۱ دقيقو باندې شروع ڪيڊي دلڪه څرنگه ڇه
په مروجہ نقشو ڪنڊي دي، دا وخت لمر اتلس درجي تر افق لاندې وي.
۲ - ڇه ڪله لمر ۱۸ درجي تر افق لاندې وي هغه وخت د لمر هر ڊول رها له افق څخه منقطع وي

دستخط بي ايڇ صديقي براى ڊائريڪٽر

د ڊپٽي ڊائريڪٽر محكمه موسميات حڪومت پاڪستان ڪراچي د مراسلي د ترجمي خلاصه

۱ - تاسو ڇه د کومو تاريخونو وختونه ليکلي دي دا وخت لمر اتلس درجي تر افق لاندې وي
۲ - ڇه ڪله لمر اتلس درجي تر افق لاندې وي په دي وخت ڪنڊي نې رها با لکل منقطع وي

۲۲ جنوري سنڌ ۱۹۷۰ عيسوي ۴ بجي ۲۹ دقيقې

۲۲ ستمبر سنڌ ۱۹۷۰ زيرديز ۵ بجي ۱۷ دقيقې

۲۲ ڊسمبر سنڌ ۱۹۷۰ زيرديز ۶ بجي ۴ دقيقې

دستخط اين اے قريشي ڊپٽي ڊائريڪٽر

تليفون ۴۱۵۵۴۹

له ماسخوتن سره د اړونده وخت حواله جات

قال الامام الطحاوى رحمته الله و كان النظر في ذلك عدداً انهم قد اجمعوا ان الحمره التي قبل البياض من وقتها واما اختلافهم في البياض الذي بعده فقال بعضهم حكمه الحمره وقال بعضهم حكمه خلاف حكم الحمره فنظرنا في ذلك فرأينا الفجر يكون قبله حمره ثم يتلوها بياض الفجر فكانت الحمره والبياض في ذلك وقتاً للصلاة واحدة وهو الفجر فاذا خرج وقتها فالنظر على ذلك ان يكون البياض والحمره في المغرب ايضاً وقت الصلاة واحدة وحكمهما حكم واحد اذا خرج وقت الصلاة للذان هما وقت لها. (شرح معالي الآثار ج ۱، ص ۴۹)

د امام طحاوي رحمته الله له دي تحقيق څخه ثابت شوه ڇه کوم ډول بياض اسپينوالی په سهار کښی معتبر دی په ماسخوتن کښی به هم د هغه اعتبار وي

وقال الامام الكسائي رحمه الله في بيان اول وقت العشاء ولا ياتي حنيطة رحمه الله النص والاستدلال اما النص
فلقوله تعالى اقم الصلوة للذالك الشمس الى غسق الليل جعل الغسق غاية لوقت المغرب ولا غسق ما بقى النور
المعترض وروى عن عمر وبن العاص رضي الله عنهما انه قال اخر وقت المغرب ما لم يسقط نور الشفق وبياضه و
المعترض نوراً وفي حديث ابي هريرة رضي الله عنه وان اخر وقت المغرب حين يسود الافق ونام يسود باخفافها بالظلام.
الى قوله) واما الفقهى فهو ان صلاتين يؤدىان في اثر الشمس وهو المغرب مع الفجر الخ. (بدائع الصنائع ج. ١)
(ص ١٢٢)

د (النور المعترض او حين يسود الافق) الفاظ صريح نص دي چه له شفق ابيض خفه ابيض معترض
مرد دی. تر دي وروسته په فقهی دلیل کنې هم ما بنام او سهار دواړو لره د لمر په اثر کنې له يو
خای کولو خفه ثابته شوه چه د سهار غونډې په ما بنام کنې هم بياض مستطيل معتبر نه دی
وقال العلامة حسام الدين الحسين بن علي رحمه الله ان المغرب عازلة الفجر ثم البياض المعترض في باب الفجر في
حكم الحمرة فليكن كذلك في مسئلنا هذه. (نهاية على هامش الهداية ج. ١ ص ٨٢)

وقال الشيخ الانور رحمه الله ولنا ما عند الترمذي رحمه الله هي يسود الافق وليس هذا السواد الا بعد البياض فا
لتعقيق فيه عندي ان الشفق من الاشفاق والشفقة هي الرقة فهو امر بين البياض الناصع والحمرة القانية واعلم ان
الوقت في اليوم الواحد من ابلح الصبح الصادق الى طلوع الشمس يكون كما بين غروبها وغروب الشفق الابيض في
ذلك اليوم كذا حققه الرياضيون. (فيض الباري ج ٢ ص ١٣١)

په دي عبارت کنې درې ځله دي حقيقت لره واضح کړی شوې دی اولاً (حتى يسود الافق) خفه.
د معترض بياض په ډويډو سره په افق باندي تياره خوريري ثانياً د شفق تعريف (فهو امر بين
البياض الناصع والحمرة القانية) خفه. دا کيفيت په بياض معترض کنې وي. بياض مستطيل
ناصع وي. د مغرب په طرف د بياض معترض غونډې د مشرق په طرف د صبح صادق په بياض
کنې هم د سوزوالي اثر وي (کما سياتي انشاء الله تعالى). ثالثاً په آخر کنې ب لکل تصريح کوي چه د
سهار او مېنم وختونه برابر وي

وفي اعلاء السنن ان الحمرة والبياض البادين في الافق بعد غروب الشمس كلاهما نظير البياض والحمرة
البادين قبل طلوع الشمس لكون كليهما من آثار اشعتها فمد ما بين غروب الشمس الى غيوبة بياض الشفق
هي المدة ما بين ظهور بياض الفجر الى طلوع الشمس سواء بسواء كما صرح به اصحاب الرياض والهيئة قال في
حاشية شرح الجفيمى الشفق والفجر هما متشابهان شكلاً ومتقابلان وضعاً اذ الفجر يبدو من بياض ضعيف

مستطیل ثم بیهیاض عریض ثم حررة و الشفق یدو بعد الغروب من حررة ثم بیهیاض عریض ثم بیهیاض
مستطیل الخ. و لعلک تفطنت من هذا الکلام ان الشفق الابيض ايضاً مثل الفجر الثانی بیهیاض مستطیل
عریض و بیهیاض طعیف مستطیل فکیما ان المعتبر فی الفجر هو البیهیاض العریض كذلك فی الشفق المعتبر هذا
الا البیهیاض المستطیل (اعلام السان ج ۲، ص ۹) و نقل العلامة العثماني رحمته الله ايضاً عن اعلام السان ما قدمنا
من عبارته. (فتح الملهم ج ۲، ص ۱۹۵)

د حضرت مفتي شفيع صاحب په مشري کښې د علماوو د ډلې مشاهدات

په جون سنه ۱۹۷۰ هـ کښې د حضرت مفتي محمد شفيع رحمته الله صدر دار العلوم کراچي په
مشري د مشهورو علماوو يوې ډلې يواځې د مشاهداتو لپاره له ټنډو آدم څخه تقريباً د درې ميلو
په مسافه باندې په شمال مشرق کښې واقع مدرسه محمديه (طول ۶۸/۴۰، عرض ۲۵/۴۶)، پورې
سفر وکړ. حضرت مفتي صاحب د مشاهداتو نتائج پخپل قلم سره وليکل کوم چه نورو حضراتو هم
دستخطونه پرې وکړل. د دې مشاهداتو د نتائجو ضروري اقتباسات په لاندې ډول دي.

د سفر د شريکانو نومونه:

- ۱- مولانا مفتي رشيد احمد صاحب دار الافتاء و الارشاد ناظم آباد کراچي
- ۲- مولانا مفتي محي الدين صاحب مدرسه اشرف العلوم دهاکه مشرقي پاکستان
- ۳- مولانا مفتي ولي حسن صاحب مدرسه عربيه نيو ټاون کراچي
- ۴- مولانا عاشق الهي صاحب مدرس دار العلوم کراچي
- ۵- مولانا محمد رفيع صاحب مدرس دار العلوم کراچي
- ۶- مولانا محمد تقی صاحب مدرس دار العلوم کراچي
- ۷- مولانا محمد علي صاحب مدرس دار العلوم کراچي
- ۸- جناب کليم صاحب ليکچرار شعبه تاريخ اسلام کراچي يونيورسټي
- ۹- احقر محمد شفيع صدر دار العلوم کراچي

له ځايي علماوو څخه لاندیني حضرات په دې مشاهداتو کښې شريک وو

۱۰- مولوي محمد صديق صاحب (فقير منتهار) مهتمم مدرسه محمديه نزد ټنډو آدم

۱۱- مولوي عبد الواحد صاحب مدرس مدرسه محمديه نزد ټنډو آدم

۱۱ جون بيا يوه رڼا عرضاً خپريدونکې د افق په سر باندې شروع شوه. د رڼا ټوله ښکارندنه
چه ټولو ليدونکو اتفاق پرې وکړ په ۱۹/۴ باندې وو د دې رڼا تردې هم د لږ مخکښې پيدا کيدو
ځينو ته شبهه پاتې شوه

۱۲ جون سهار تقريباً ۳ بجې میدان ته ټول حضرات را ورسیدل په دې وخت کېنې د مشرق په افق باندې هيڅ ډول رڼا موجوده نه وه. پوره څلور بجې په افق باندې مخروطي شکل اوږده رڼا ښکاره شوه کومه چه ټولو ولیدله او صبح کاذب نې وگاڼه او تر دې اوولس دقیقې يعني ۱۷:۴ دقیقو باندې د صبح صادق په واضحه توگه مشاهده وشوه. په دې باندې د ټولو اتفاق راغی لمر په ۳۲.۵ باندې را وخوت

۱۳ جون نن په کراچۍ کېنې د کورنګي سوکواتر ته نژدې د سمندر مشرقي ساحل ته لاړو د مشاهدې کوشش مو وکړ چه په دې کېنې مفتي رشید احمد صاحب. مولانا محی الدین صاحب. مولانا عاشق الهی صاحب. مولوي محمد علي صاحب. مولانا محمد رفیع صاحب او احقر محمد شفیع شامل وو.

دومره خو ټولو محسوسه کړه چه ۱۱:۴ کوم وخت د صبح صادق په زړو نقشو کېنې د نن تاریخ لیکل شوی دی په دې وخت کېنې هيڅ ډول رڼا په افق باندې نه وه له دې وروسته هغه رڼا چه هغې ته صبح کاذب ویل کیږي ښکاره شوه. بیا تر دې وروسته د صبح صادق معترضاً خبریدونکې رڼا مخې ته راغله

محمد شفیع ۴۰۷ ۱۳۹۰ هجري

محمد عاشق الهی
عبدہ محی الدین عفا عنه

ولي حسن ټونکي غفر الله له
محمد تقی

رشید احمد
محمد رفیع عثمانی

نتائج

د کراچۍ د مشاهدې نتیجه دومره عام فهمه ده چه د هغې په اړه د څه پوهولو ضرورت نشته او د ټنډو آدم د مشاهدې په نتائجو باندې اهل فن غور کوي نو ثابته به شي چه هلته د بنده د تحقیق عین مطابق صبح کاذب اتلس درجې تر افق لاندې او صبح صادق پنځلس درجې تر افق لاندې وخت باندې وشو. او عوام د دې تصدیق داسې کوي چه په تاریخونو کېنېد کراچۍ وختونه په زړو نقشو کېنې داسې ورکړ شوي دي.

تاریخ	صبح صادق	طلوع
۱۱ جون	۴ بجې ۱۲ دقیقې	۵ بجې ۴۱ دقیقې
۱۲ جون	۴ بجې ۱۱ دقیقې	۵ بجې ۴۱ دقیقې

په ټنډو آدم کېنې لمر له کراچۍ څخه ۹ دقیقې مخکېنې په ۵ بجې ۳۲ دقیقې را وخوت نو صبح صادق او صبح کاذب هم تقریباً ۹ دقیقې بلکه د حساب له مخې باید ۱۰. ۱۱ دقیقې وي په داسې حال کېنې چه هلته صبح صادق د کراچۍ له وخت څخه په ۱۲ جون کېنې ۶ دقیقې وروسته ۴

بجی او ۱۷ دقیقو باندی وشو او په ۱۱ جون کښې ۷ دقیقې وروسته ۴ بجې ۱۹ دقیقې باندې وشو البته صبح کاذب ۱۱ دقیقې مخکښې ۴ بجو باندې وشو له دې څخه هر ادنی فهم او پوه لرونکی سړی هم په ښه توگه پوه کیدلی شي چه د کراچۍ په زړو نقشو کښې د صبح صادق تر عنوان لاندې ورکړ شوي وختونه په حقیقت کښې صبح صادق نه بلکه دا د صبح کاذب وختونه دي د نوموړي مشاهداتو پر بناء حضرت مفتي محمد شفیع صاحب رحمۃ اللہ علیہ د یوه سوال په ځواب کښې لاندینی فتوی لیکلې ده

د حضرت مولانا مفتي محمد شفيع صاحب

صدر دار العلوم کراچۍ فتوی ۳۶۰ ۳۶

حامداً و مصلياً، دومره خبره خو يقيني ده چه په نقشو او جنتريو کښې چه کوم وخت د صبح صادق ليکل شى دى هغه د صبح صادق اصلي وخت نه دى بلکه غالباً دا وخت د صبح کاذب دى کوم چه د سهار د انتهاه لپاره د احتياط له وجې ليکل شوى دى له دې وروسته څه وخت وي چه اندازه ئې په هر ځاى کښې ۱۲ دقيقې نه وي بلکه په هر موسم او هرې علاقې کښې د تفاوت څرنگوالى بيل دى لهذا د نقشو مطابق فوراً د آذان په ورکولو سره د سړي يا د ښځې لپاره د لمانځه ادا کول صحيح نه دي. د نقشو له وخت څخه شل دقيقې وروسته د سهار د آذان ورکولو او له هغه وروسته د سهار د لمانځه ادا کول په هر موسم کښې له شېبې او شک پرته لمونځ صحيح کيږي لهذا په دې باندې بايد عمل وشي.

مهر دار الافتاء دار العلوم کراچي

بنده محمد شفيع عفي عنه، دار العلوم کراچي ۱۴،

۱۳۹۰ ۱۱ ۲۸ هجري

د تحقیق د مجلس د فیصلې اقتباسات (غورچاڼ)

منعده دار العلوم کراچي ۱۳ ذی قعدة ۹۲ هجري

په دې مجلس کښې حضرت مولانا مفتي رشید احمد صاحب د صبح صادق د رسالې دلائل باندې غور وشو او د اړوندو کتابونو ته مراجعت وشو همدارنگه د مسئلې د تحقیق او مشاهداتو لپاره د تنم و آدم چه کوم سفر شوی وو د هغه نتائج تر غور لاندې راغلل. له بحث او تمحیص وروسته لاندینی خبرې د ثبوت تر مرتبې وروسیدلی

د مسئلې د غور لاندې تر راتلو وروسته به مختلفو ورځو کښې چه څومره مشاهدات شوي وو به هغو کښې یوه هم د مروجه جنتريو په مطابق صبح صادق و نه شو بلکه صبح صادق د هغو تر

وخت وروسته پیل شو

له دغو ټولو امورو څخه دا ثابتیږي چه په مروجه جنتريو کښې د صبح صادق په نامه چه کوه وخت لیکل شوی دی هغه په حقیقت کښې صبح کاذب دی

حضرت مولانا مفتي رشید احمد صاحب چه د صبح صادق کوم وختونه ایستلي دي هغه د ټنډو آدم له مشاهداتو سره مقابله شول فرق یواځي یوه دقیقه وو

په هر صورت له پورتنی نوموړي تحقیق څخه هم دا ظن غالب راځي چه مولانا مفتي رشید احمد صاحب په حسابي طریقې سره کوم وختونه را ایستلي دي هغه صحیح دي

احقر محمد تقی عثمانی عفی عنه ۱۴ ذی قعدة ۱۳۹۲ هجری

محمد شفیع رشید احمد محمد عاشق الهی محمد رفیع عثمانی عفا الله عنه

په مشاهده کښې د غلط فهمۍ اسباب

۱ د اگست له نیماني څخه د اکتوبر تر نیماني پورې د مشرق په طرف تر صبح کاذب ډیر مخکښې زوډیکل لانت ښکارېږي کوم چه له سهار سره هیڅ اړه نه لري همدارنگه دا رڼا د مغرب په طرف د فروري له نیماني څخه د اپریل تر نیماني پورې ښکارېږي جارج ایبل پخپل کتاب "یکس پلوریشن آف دي یونیورس" مطبوع ۱۹۶۴هـ کښې د زوډیکل لانت په اړه لیکلي دي چه "دې ته کله کله صبح کاذب هم ویل کیږي" له دې څخه دا غلط فهمي کیدلی شي چه تر دې وروسته ښکاریدونکی ایسترو نو میکل توانیلانت به صبح صادق وي لهدا په دې باندې ښه پوه شی چه د شریعت په اصطلاح کښې د سهار په ابتداء کښې له افق څخه په پوره لوړوالي سره ښکاریدونکې مستطیل شکله رڼا ته صبح کاذب ویل کیږي. بیا همدغه رڼا چه کله لاندې راشي نو په عرض یعنی پلنوالي وغوړیږي او له طول (اوږدوالي) څخه ئې عرض (پلنوالی) زیاتیږي او څه ناڅه د سوروالي اثر هم پرې راځي نو دې ته صبح صادق ویل کیږي

عن سمرقن حنبل رحمه الله قال قال رسول الله ﷺ لا یغرنکم اذان بلال ولا بياض الافق المستطیل فکذا حتی یستطیر فکذا (رواه مسلم) عن عبدالله بن مسعود رضی الله عنه عن النبی ﷺ لیس ان یقول الفجر او الصبح و قال باصابعه و رفعها الی فوق و طأطأ الی اسفل حتی یقول فکذا و قال زهیر بسبابتیه احدهما فوق الاخری جم مدھما عن یمنه و عن شماله. (رواه البخاری) قول (و طأطأ) ای خفض اصبعیه الی اسفل و هذا هو الإشارة الی کيفية الصبح الصادق. (عمدة القاری ۵، ص ۱۳۰) الفجر الصادق یطلع معترضاً ثم یعم الافق ذاهباً یمیناً و شمالاً بخلاف الفجر الکاذب و هو الذی تسمیه العرب ذنب السرطان فانه یظهر فی اعلى السماء ثم ینخفض و الی

ذلک اشار بقوله رفع وطأ رأسه. (فتح الباری ج ۲، ص ۸۴) وفي حديث طلق بن علي وكلوا واشربوا حتى يعترض
لکم الاحمر، اخرجه ابن ابی شیبة واحمد وابو داؤد والترمذی وحسنه والخرج احمد لیس الفجر المستطیل فی
الافق ولكنه المعترض الاحمر. (در مدفوع ج ۱، ص ۲۰۰/ ابن کثیر ج ۱، ص ۲۲۲) قال الخطابی معنی الاحمر ههنا ان
یستطین البیاض المعترض اوائل حمرة. (الفتح الملهم ج ۳، ص ۱۱۹) وما روى عن الخلیل انه قال رأیت
البیاض عمکه مر فها لله تعالی فما ذهب الا بعد نصف اللیل محمول علی بیاض الجو وذلك یغیب آخر اللیل واما
بیاض الشفق وهو رقیق الحمرة فلا یتأخر عنها الا قليلا قدم ما یتأخر طلوع الحمرة عن البیاض فی الفجر.
(زیلعی ج ۱، ص ۸۱) والصبح ما جمع بیاضاً وحمرة. (المغنی لابن قدامة ج ۱، ص ۲۸۴) قال الارهری ولون الصبح
الصاذق یعرب الی الحمرة قليلاً كأنها لون الشفق الاول فی اول اللیل. (لسان العرب) قال فی التصريح لیری
الضوء مرتفعاً عن الافق مستطیلاً ویری ما بینہ وبين الافق مظلياً وهو الصبح الکاذب للکذبه فی الاخبار عن
قرب الشمس لان الافق بعد مظلم. وفي الحاشیة (قوله للکذبه) واندفع به ما قيل سمي بذلك لانه یعقبه ظلمة
یکذبه فانه اذا طلع الصبح الفانی لعدم ضوء الصبح الاول وجه الاندفاع انه لا یعقبه ظلمة بل یغی عبابصر
لضعفه وغلبة الضوء الشدید الطاری علیه کما یغی ضیاء المشاعل والكواکب فی ضوء الشمس آه. مولانا ابو
الفضل محمد حفیظ الله (تصریح ص ۱۹) یرسم بالصبح الکاذب کأن کون الافق بعد مظلياً یرکب کونه نور
الشمس. (شرح هفتمینی ص ۱۴۵) والنوع الفانی منبسط فی عرض الافق مستدیر کمنصف دائرة یضی به العالم
فیتمشیر له الحیوانات والناس للعادات وتعتقد به شروط العبادات. (القانون المسعودی لابی ریحان البیرونی
ج ۲، ص ۳۹۹) فاما بیاض الصبح الصادق فهو بیاض مستدیر فی الافق. (التفسیر کبیر ج ۲، ص ۲۰۳)

دا خبره د هیئت د علماوو له تصریحاتو برسیره له مشاهداتو شخه هم ثابتہ شوې ده چه د لمر په
اتلسو درجو کښې تر افق لاندې مستطیلہ رڼا ظاهرېږي کوم چه لږ غونډې سوروالی هم پکښې نه
وي په پلنوالي خپریدونکې د صبح صادق رڼا پنځلس درجې تر افق لاندې وي په حقیقت کښې
عرفي ورځ د لمر له ختلو شخه شروع کیږي لیکن شریعت په زمکې باندې د لمر د شعاعو ظهور لږه
هم حکماً ورځ گڼلې دی او له پنځلسو درجو تر افق لاندې شخه مخکښې د لمر شعاعوي په زمکې
باندې قطعاً نه ښکارېږي نو ځکه دا صبح کاذب دی کوم چه د عرف په مطابق شرعاً په شپه کښې
داخل دی د لمر د شعاعو یواځې په فلک باندې ظهور لږه هم شریعت د ورځې حکم نه دی ورکړی
او که نه نو صبح کاذب به هم بیا په ورځ کښې شمار وای

لنډه دا چه د زودیکل لاندې اصطلاح له شریعت سره هېڅ تعلق نه لري بلکه دا د فوس قزح

غوندې يوه انعكاسي رڼا ده كوم چه په ټول كال كښې يواځې دوه مياشتې د اگست له نيمايي د اكتوبر تر نيمايي پورې په ځينو ځايونو كښې ښكاريزې او ايسترونوميكل ټوانيلات څخه ډير مخكښې پاى ته رسېږي همدارنگه ارورا، گگن شين لانت او نورې څو ډوله رڼاوې په مختلفو زمانو كښې په مختلفو ځايونو باندې په مختلفو سمتونو كښې د شپې په مختلفو برخو كښې ښكاريدونكې وي كومې چه سهار سره هيڅ ډول تعلق نه وي وگورئ ايكس پلوريشن آف دي يونيورس د جارج ايبيل تصنيف چاپ شوى ۱۹۶۴ء، ص ۳۱۵ او ص ۳۳۸، د پان بك آف ايسترونومي د جيمس ميوردين ايف. آر. اېم. ايس تصنيف چاپ شوى ۱۹۶۴ء، ص ۶۹ دى ايلمينټس آف ايسترونومي د ايدورډ آر. ترخر فيته تصنيف، چاپ شوى ۱۹۵۵ء، ص ۲۱۲.

د خليل غوندي ځينې نور حضرات هم د زوډيكل لانت او كهكشان د صبح كاذب په گڼلو كښې په مغالطه كښې لويديلي دي چه اهل تحقيقو د هغه ترديد كړى دى چنانچه علامه خطاب مالكي رحمته الله عليه فرمايي

قال في النخبة و اكثر من الفقهاء لا يعرف حقيقة هذا الفجر ويعتقد انه عام الوجود في سائر الازمنة وهو خاص ببعض الشتاء وسبب ذلك انه المجرّة فبقي كان الفجر بالبلدة ومحوا طلعت المجرّة قبل الفجر وهو بيضاء فيعتقد انها الفجر فاذا باينت الاق طهر من تحتها الظلام ثم يطلع الفجر بعد ذلك وامر في غير الشتاء فتطلع المجرّة اول الليل او نصفه فلا يطلع آخر الليل الا الفجر الحقيقي انتهى و نازعه غيره في ذلك وقال انه مستمر في جميع الازمنة وهو الظاهر. (مواهب الجليل شرح مختصر خليل ج ۱، ص ۳۰۰)

وقال العلامة ابن حجر الهيتمي الشافعي رحمته الله عليه في تحفة المحتاج بشرح المنهاج ونقل الاصبحي ابراهيم ان بعضهم ذكر انه يذهب بعد طلوعه ويعود مكانه ليلا وان ابا جعفر البصري بعد ان عرفه بأنه عند بقاء ساعتين يطلع مستطيلاً الى محو ربع السماء كأنه عود و رعا لم ير اذا كان الجو كدراً صيفاً اعلا دقيق واسفله واسع و تحته سواد ثم يهاض ثم يظهر طوء يغشى ذلك كله ثم يعترض ردة بأنه رصدة نحو خمسين سنة فلم ير غاب و انما يبعد ليطلق مع المعترض في السواد ويصير ان لجرا واحد او زعم غيبته ثم عوده و هم اراء يختلف باختلاف الفصول فظنه يذهب وبعض الموقتين يقول هو المجرّة اذا كان الفجر بالسعود ويلزمه انه لا يوجد الا نحو شهرين في السنة اه قال الشيخ عبد الحميد الشرواني في حاشيته على تحفة المحتاج (قوله بالسعود) منزل للهمر كردي عبارة القاموس وسعود النجوم عشرة سعد بلع وسعد الاخبية وسعد النابح وسعد السعود وهذه الاربعة من منازل القمر ثم قال بعد ذكر البقية وهذه الستة ليست من المنازل كل منها كو كيان بينهما نحو

فراع. آه (تحفة المحتاج ج ۱، ص ۲۲۷)

و علامہ شیرازی در تحفہ شامی می آرد و جہ تسمیہ اش صبح صادق آنست کہ روشنی از اول صادق تراست ز
انین جست کہ سیاق طار بر صبح اول مکذب می نمود نہ بر ثانی زیرا کہ صبح آنست کہ روشنی اول معدوم نہ می شود
بلکہ روشنی ثانی مغنوب و مخفی میگردد مثل روشنی چراغ بیش بر آفتاب. (حاشیہ مالا بہ منہ ص ۲۹)
لہ پورتنیو عبارتو نو خخہ ثابتہ شود چہ کوم حضراتو تر صبح کاذب وروستہ بیا د پورہ تیارہ
کیدو قول کپی دی هغوی د زوہیکل لائپ یا کھکشان سرہ پہ مغالطہ کنی لویدلی دی. یا د هغو
مفسد دا دی چہ د صبح صادق پہ رنا کنی د صبح کاذب د ورکیدو لہ وجہی هلته تیارہ پہ نظر
راخی

و ذکر الامام الغزالی رحمۃ اللہ علیہ فی آداب المسافر من الاحیاء و لفظ الاحیاء مع شرحہ "الاتحاف" و پہلی ہن
الصبحین قدر ثلثی منزلة بالتقریب یشک فیہ من وقت الصبح الصادق و الکاذب. (معارف السنان ج ۲، ص ۲۹)
لہ دی خخہ ہم ثابتہ شود چہ د صبح صادق او صبح کاذب تر منخ کوم بیلتون نشته بلکہ دواہ
پخپل منخ کنی پہ یوہ او بل پس دی

۲. د علامہ خطاب مالکی او علامہ ہشیمی شافعی لہ تحقیق خخہ کوم چہ پورته نقل شو د
خرگندہ شود چہ پہ ژمی کنی تقریباً دودہ میاشتی کھکشان د سہار پہ وخت کنی د مشرق پہ
طرف را خیزئی او تر هغہ وروستہ فوراً د سہار د رنا د را بنکاریدو لہ وجہی کھکشان ورکیدو
لیدونکی تہ دا احساس نہ کیری چہ دا رنا د کھکشان وہ بلک د سہار رنا ئی گنی
لہ حساب او مشاهداتو خخہ ثابتہ شود چہ پہ عرض شمالی کنی دا کیفیت پہ جنوری او
فروری کنی وی. ہمدارنگہ پہ جولائی او اگست کنی د مغرب خوا تہ د کھکشان د ویدو وہ
باید ہمدغہ حالت وی او پہ عرض جنوبی کنی بہ بیا معاملہ برعکس (سرچہ) وی

۳. پہ دسمبر سنہ ۱۹۷۱ء کنی د پاکستان او ہندوستان د جنگ پہ دوران کنی د بندیز لہ
وجہی پہ بار کنی د اوسیدو لہ مخی د مشاهداتو بہترینہ موقع پہ لاس راغلہ زہ دیر حیران شوہ
چہ تر صبح کاذب دیر مخکنی د مشرق خوا تہ او لہ ماسخوتن خخہ دیر وروستہ د مغرب خوا تہ
مستطیلہ رنا بہ نظر رانلہ ما د دی عقدی د حلولو خاص اہتمام وکری د ۱۹ دسمبر پہ ماہنام کنی
تر بہرب وروستہ فوراً ما د غربی افق مراقبہ شروع کری. و می لیدل چہ د لمر د ویدو لہ خدی
خخہ لہ غوندی د جنوب خوا تہ یوہ غیر معمولی غوندی روینانہ سیارہ زھرہ خاص پہ ہمدی خدی
باندی دی چیرتہ چہ پہ لومړي ورځ تر ماسخوتن وروستہ ہم رنا پہ نظر رانلہ دا سیارہ یاو کمی تہ
جی دوبہ شود لیکن پہ سر باندی ئی مستطیلہ رنا تقریباً تر لس نیمو بجو پوری پہ خرگندہ توہ

په نظر رالنه په داسې حال کې چې په دې ورځ پنځلس درجې تر افق لاندې، د ماسخوتن وخت د صبح صادق مقابل وخت ۶:۵۵ او ۱۸ درجې تر افق لاندې، د صبح کاذب مقابل، وخت ۷:۹ دی تر دې وروسته داسې محسوس شول چې له دې مقام څخه تر ثريا پورې د کهکشان غونډې لیکن تر دې هم ښتوالی نه دی نژدې سرک دی. په دې ټولې مشاهدې کې له ما سره یو بل ملگری هم وو. له ۲۰ تر ۲۲ دسمبره پورې مو د ورځ له وجې د سهار مشاهده ونه شوای کړې ۲۳ دسب چې که ۱ شمې بجې را پورته شولو و مو کتل نو د مشرق خوا ته مستطيله رڼا موجوده نه. په ۲۴ دسمبر باندې ما د شپې په درې بجې باندې کار شروع کړ له مشاهدې څخه را ته محسوسه شوه چې له مشرق څخه د کهکشان غونډې لیکن له هغه څخه پوره مدهم سپین والی پورته روانه وه او د تړب په برابر له مشهور کهکشان سره لگيري تقريباً تر ۴ نیمو بجو وروسته د مشرق په طرف په دې سپین والي کې څه زیاتوالی او له پاسه څه کموالی محسوس شو او د صبح کاذب تر وخته پورې همدا کیفیت پاتې وو. د صبح کاذب د ابتداء څه احساس مې ونه شوای کړی. د حساب له مخې په دې ورځ د صبح کاذب وخت ۵:۴۹ او د صبح صادق وخت ۶:۶ دی تر څلور نیمو بجو وروسته په رڼا کې له زیاتوالي څخه اندازه ولگیده چې د مغرب غونډې د شرقي افق لاندې هم کومه غیر معمولي روښانه ستوری د دې باعث جوړېږي لکه څرنگه چې په جنوري کې دا ستوری د سهار په وخت کې په نظر راتللو کوم چې د ښ غروب (د لړم لکۍ) ته نژدې د مشهور کهکشان په دننه کې واقع دی نتیجه دا ووتله چې تر مشهور کهکشان پرته یو بل مدهم کهکشان هم شته چې له هغه سره د ځینو نورو معمولي روښانه ستورو رڼا هم شاملېږي کوم چې د مغالطې باعث یا سبب جوړېږي

د صبح صادق په اړه د مغالطې وجوهات

۱. ځینو علماوو د سهار د پای او د لمر د ختلو تر منځ څه وخت مثلاً یو نیم ساعت یا کم او زیات، ټاکلی دی له دې څخه د هغوی هیڅکله دا مقصد نه دی چې په هر موسم کې په هر ځای باندې د طلوع او صبح صادق تر منځ همدومره وقفه وي ځکه چې دا خبره خو په ښکاره توګه غلطه ده هر سړي پوهیږي چې دا وقفه په هر تاریخ او ځای کې مختلفه وي او تصدیق یې په مشاهدې سره هم کیدلی شي او د مختلفو ځایونو د لمانځه له زړو نقشو څخه هم. لهندا د هغو حضراتو له لیکنې څخه د هغو مقصد دا دی چې د هغوی په ملک کې چې په کوم ځای او کوم تاریخ کې له زیات څخه زیاته وقفه وي هغه دې د سهار بې وټاکل شي نو د پوره ملک د حدودو په دننه کې به هر ځای او هر موسم کې له سېمې پرته روژه به صحیح وي او له غروب څخه همدومره ختم وروسته د ماسخوتن لمونځ له سېمې پرته صحیح کېي مثلاً د متحد هندوستان په زمانه کې

که چیرته کوم بود عالم د دې وخت اندازه ویاکله نو هغه د متحد هندوستان په شمول د خیبر، سردان، مالاکنو، چترال او داسې نور، له حدودو څخه په کوم ځای او کوم تاریخ کېږي چه نه زیات څخه زیاته وقفه وه هغه ئې د سهار پای ټاکلې. چنانچه حضرت حکیم الامت حضرت مولانا تهانوي قدس الله سره د امداد الفتوی په دویم جلد ص ۷۵ کې فرمایي چه "د هیئت د قاعدې له مخې د نمر د طلوع نه وخت څخه یو نیم ساعت مخکې پوې پېشلمی کولی شي" بیا په حاشیه کې لیکي "په جنو موسمونو کې له دې څخه هم زیات گنجایش شته. دا مه احتیاطاً ولیکله"

لنډه دا چه له دې څخه هیڅکله هم دا مقصد نه دی چه په هر ځای باندې او هر تاریخ کېږي په دې وخت باندې صبح صادق کېږي او فوراً په آذان ورکولو سره د سهار د لمانځه ادا کول هم جائز دی او نه دا مقصد دی چه په هیڅ یوه ځای او موسم کېږي هم تر غروب وروسته د دومره وخت له تیریدو څخه مخکې د ماسخوتن وخت نه وي له دې څخه ثابته شوه چه کوم حضرات زما تحقیق د اکبرو د تحقیق په خلاف گني هغو د اکبرو په خبرو کېږي د غور د نه کولو له وجې په غلط فهمی کېږي لویدلي دي او که نه نو حقیقت دا دی چه زما د تحقیق هیڅ یوه برخه هم د اکبرو د هیڅ یوې لیکنې په خلاف نه دی

۲. ځینو مصنفینو لیکلي دي چه د صبح صادق ټول وخت د ټولې شپې له وخت سره کوم ځانگړی نسبت لري د دې حقیقت هم هغه دی چه کوم چه پورته په اول نمبر شماره کېږي تیر شو

۳. د فلکیاتو د مخکښینو علماوو دا معمول دی چه هغوی لومړی مطلقاً د صبح یا د سهار وخت یادوي او په آخر کېږي د دې تصریح کوي چه دا د صبح کاذب وخت دی او صبح صادق له دې څخه درې درجې وروسته وي چه له دې څخه د هغوی مقصد دا وو چه خلک له مخکښې څخه د صبح صادق لپاره تیار و اوسي لیکن د لمانځه د وختونو د څیړونې شوق لرونکو حضراتو کم نظریو مطلق سهار لره صبح صادق وباله او تر وروسته راتلونکې تصریح پورې ونه رسیدل

۴. د دین د اهل فن علماوو چه کله د لمانځه د وختونو نقشې جوړې کړي نو په هغو کېږي د مذکوره احتیاط او مصلحت پر بناء د صبح صادق په ځای په قصد سره ئې د صبح کاذب وختونه ولیکل لکه څرنګه چه د منجم خیر الله نقشه چه د مشکوة شریف د شرح په مظاهر حق کېږي د مطلق صبح تر عنوان لاندې ۱۸ درجې تر افق لاندې وختونه لیکلي دي کوم چه په اجماع سره صبح کاذب دی لیکن د کراچی په یوې جتري کې ئې دې نقشې لره د شیخ عبد الحق دهلوي رحمه الله خو نه منسوب کړې ده او مطلق صبح ئې صبح صادق گرځولی دی او د دهلي نقشه ئې په کراچی باندې جاري کړې ده بیاني د گړی او ثانیې په ساعتونو او دقیقو جوړولو کېږي ه غلطې کړې ده هندوستان کې د معیار الاوقات په نقشه مطبوع حیدر آباد دکن کېږي د ۱۸ درجې تر افق لاندې ځمونه ورکړې دی. په داسې حال کېږي چه به دې کتاب کېږي په څلورو مختلفو ځایونو باندې د

دې وضاحت موجود دی چه ۱۸ درجې تر افق لاندې د صبح کاذب وخت دی او صبح صادق پښخلس درجې تر افق لاندې وي همدارنگه په دې کتاب کېنې نې صبح کاذب څو ځايه له مطلق صبح څخه تعبير کړی دی. دا هم څرگند دليل دی چه نورو حضراتو هم چه چيرته مطلق صبح ليکلی دی له هغه څخه صبح کاذب مراد دی او ټولو نقشې هم په صبح کاذب باندې مرتبې کړي دي او دا تصريح نې کړي چه دا د صبح کاذب وخت دی. د دې کتاب د حوالې تفصيل د "تحقيقات جديده" تر عنوان لاندې تير شول

۵. په مغربي ملکونو له صبح صادق سره هيڅ سر و کار نه درلود لهدا هغو هم په مکمله تياره کېنې د ښکاريدونکې رڼا د لومړي څرک (صبح کاذب) نقشې تيارې کړي دي له دې وروسته د بې خبره شوقيانو دور راغی او د بحري. هوائي يا موسميانو کوم ملازم يا نوکر ته نې د نقشې د جوړولو فرمائش ورکړ. هغه د گرينويچ له شاهي مقامه خپريدونکي ناتيکل المينک را پورته کړ او نقشه نې ترې جوړه کړه. نه فرمائش کوونکي دا فکر وکړ چه د نقشې مرتب کوونکي ته د صبح صادق او کاذب فرق ور وښائي او نه پخپله د مرتب دې خوا ته کومه توجه وشوه. دا يوه منل شوې خبره ده چه ټولې زړې نقشې خاص د ناتيکل المينک له مخې نيازه شوې ده. چه په کومو حضراتو کېنې د پردې محنت د ځان خوا ته د منسوبولو مرض نشته هغو په ښکاره ټکو کېنې د دې اعتراف هم کوي چنانچه حضرت تهانوي قدس سره د امداد الفتاوی په لومړي جلد صفحه ۱۱۱ او د دار العلوم کورنگي په کتب خانه کېنې موجودو په ځينو ډيرو زړو جتريو کېنې د دې تصريح شته چه دا وختونه له ناتيکل المينک څخه اخيستل شوي دي.

۶. قال ابن عابدین رحمته الله في نية الصوم تحت (قوله الضحوة الكبرى) "تبدية" قد علمت ان النهار الشرعي من طلوع الفجر الى الغروب واعلم ان كل قطر نصف نهاره قبل زواله بنصف حصه ليله فتمت كان الباقي للزوال اكثر من هذا النصف صح والافلا فتصح النية في مصر والشام قبل الزوال بخمس عشرة درجة لوجود النية في اكثر النهار لان نصف حصه الفجر لا تزيد على ثلاث عشرة درجة في مصر واربع عشرة ونصف في الشام فاما كان الباقي الى الزوال اكثر من نصف هذه الحصه ولو بنصف درجة صح الصوم كذا حرره شيخ مشايخنا السامح رحمته الله (رد المحتار ج ۲ ص ۱۴)

په ظاهره له دې عبارت څخه څرگنديږي چه په مصر کېنې د صبح صادق تر ټولو زيات وخت يو ساعت ۴۴ دقيقې او په شام کېنې تر ټولو زيات يو ساعت ۵۶ دقيقې دی. حالانکه دا حساب د پښخلس درجې تر افق لاندې په ځای په اتلس درجو تر افق لاندې باندې تطبيق خوري په موجودو نقشو کېنې د شام منتهی العرض تقريباً ۲۷ درجې دی. د دې په مطابق نوموړی وخت صحيح دی ليکن د مصر د عرض منتهی په موجوده نقشو کېنې تقريباً ۲۱ درجې دی او ياد شوی وخت د ۳۲ درجې د عرض البلد دی امکان لري چه په هغې زمانه کېنې د مصر وسعت پراخوالی تر ۳۲ درجو

عرض پورې وو یا د وخت ایستونکو د مصر منتهی عرض ۲۲ درجې گڼلې وي. په هر صورت اشکال دا دی چه په دې عبارت کېنې ۱۸ درجې تر افق لاندې لره نهې صبح صادق ټاکلې دی

د دې اشکال خواب هم له پورتنی تفصیل څخه حاصلیږي یعنی د فلکیاتو د ماهرینو دستور دا پاتې شوی دی چه هغو صبح کاذب لره په مطلق صبح باندې تعیروي نو په دې سره ځینې حضرات په اشتباه کېنې ولویدل چه هغو صبح صادق وگڼل. همدارنگه د سهار د پای یا انتها په باب کېنې د احتیاط له مخې په قصد سره هم د صبح کاذب د وختونو د لیکلو رواج پاتې شوی دی مونږ په تیر شوي مضمون کېنې د دې څو مثالونه هم وړاندې کړل په هر صورت د مصر او شام یاد شوي وختونه د صبح صادق نه بلکه د صبح کاذب دي چه کله علامه شامي رحمته الله علیه پخپله په کتاب الصلوة کېنې دوه ځایه د دې تصریح نقل کړی دی چه د صبح کاذب او صادق تر منځ د دریو درجو فرق موجود دی نو دا به څنگه و منل شي چه دلته د هغه په خلاف نقل راوړي او د تطبیق یا ترجیح وجه نهې ذکر نه کړي

۷ - یوه ښاغلي دا اشکال لیکلی او را لیرلی دی چه د فقهاوو د تصریح مطابق په بلغاریه کېنې څو ورځي د ماسخوتن وخت نه راځي په داسې حال کېنې چه په نقشو کېنې د بلغاریه عرض ۴۳ درجې دی چیرته چه په هر موسم کېنې ۱۵ درجې تر افق لاندې سپینوالی په یقیني توگه ډویري له دې څخه څرگندیږي چه د صبح صادق او مغرب وخت تر ۱۵ درجې تر افق لاندې څخه زیات دی

دې ښاغلي ته په بلغار او بلغاریه کېنې اشتباه ور لویدلې ده. حقیقت دا دی چه دا دوه ځان خاتنه ځایونه دي. د بلغاریه عرض البلد ۴۳ درجې دی او بلغار تقریباً په ۶۳ درجې عرض البلد باندې پروت دی.

د ائمه ثلاثه وو رحمهم الله په نزد د ماسخوتن د وخت ابتداء د شفق احمر له غروب څخه کیږي قولاً واحداً. د احنافو رحمهم الله په نزد د شفق احمر او ابیض دواړو قول راغلی دی لیکن راجح او مفتی به قول د شفق احمر دی. د شفق ابیض په قول باندې ابیض مستطیر مراد دی ابیض مستطیل به اتفاق سره په ماسخوتن کېنې داخل دی په دې اړوند حواله جات پورته لیکل شوي دي او دا هم ثابت شوې ده چه د سپین مستطیل د غروب کیدو په وخت لمر ۱۸ درجې تر افق لاندې وي او د مستطیر شفق ابیض د غروب کیدو په وخت ۱۵ درجې تر افق لاندې وي د سره شفق د غروب په وخت کېنې لمر ۱۲ درجې تر افق لاندې وي. د دې تعیین د علامه شامي رحمته الله علیه له دې عبارت څخه کیږي

ذكر العلامة المرحوم الشيخ الكامل في حاشيته على رسالة الاسطرلاب لشيخ مشائخنا العلامة المحقق على آقندي الداغستاني ان التفاوت بين الفجرين وكذا بين الشفقين الاحمر والابيض انما هو بفلات درج. (رد

المعارج، ص ۳۲) بر سیرہ پر دی د نوي تحقیقاتو او ماساھدو څخه هم دې نائید کيږي
 په لویو ورځو کې د سپین مستطیل شفق (۱۸ درجې تر افق لاندې) د عدم غروب مقام ۴۸۰
 درجې له عرض البلد څخه لوړ دی او سپین مستطیل شفق (۱۵ درجې تر افق لاندې) د عدم غروب
 ۵۱/۵ درجې څخه لوړ او شفق احمر (۱۲ درجې تر افق لاندې) د عدم غروب له ۴۱/۵ درجې څخه لوړ
 دی. له دې څخه ثابت شوه چه ۵۱/۵ درجې عرض البلد پورې په اتفاق سره د ماسخوتن وخت
 میندل کيږي بلکه له دې څخه هم لوړ یعنی تر ۴۱/۵ عرض البلد پورې هم د ماسخوتن د وخت د
 فقدان (نشتوالي) د قول هیڅ گنجائش نشته. ځکه چه د عرض البلد تر دې اندازې پورې شفق احمر
 په هر موسم کې ډوبیږي او د ماسخوتن د وخت لپاره مفتی به قول همدغه دی. د شفق ایض
 قائلین هم ښکاره خبره ده چه په داسې موقع باندې د لمانځه د پریښودو د اجازت ورکولو په ځای
 خاص د شفق احمر قول لږه واجب العمل گڼي. په بلغاریه (۴۳ درجې عرض البلد) کې خو سپین
 مستطیل شفق (۱۸ درجې تر افق لاندې) هم په هر موسم کې ډوبیږي لهدا که چیرته کوم ضدي د
 ماسخوتن د وخت لپاره د سپین مستطیل شفق په غروب باندې مصر وي نو د ده د نظریې په
 مطابق هم په بلغاریه کې په هر موسم کې د ماسخوتن وخت میندل کيږي
 البته د بلغار عرض البلد چونکه له ۴۱/۵ درجې څخه زیات دی د دې لپاره هلته په لویو ورځو
 کې شفق احمر هم نه ډوبیږي او په اتفاق سره د ماسخوتن وخت مفقود دی. د بلغار له محل وقوع
 په اړه خو عبارتونه ملاحظه کړی.

قال یاقوت الحموی بلغار بالضم والغین المعجمة مدینة الصقالیة ضاربة فی الشمال شديدة البرد لا یکاد
 الشلج یقلع عن ارضها صیفا ولا شتاء وقل ما یری اهلها ارضا ناشفة وبنائهم بالخشب وحاده وھوان یر کبوا
 عودا لوقود ویسرونها باوتاد من خشب ایضا محکمة والفواکھ والخیرات بارضهم لا تنجب وبنی اتل مدینة
 الخزر وبلغار علی طریق المفاوز نحو شهر ویصعد الیها فی نھر اتل نحو شهرین وفی الحدود نحو عشرين یوما ومن
 بلغار الی اول حد الروم نحو عشر مراحل ومنها الی کویا به مدینة الروس عشرون یوما ومن بلغار الی بشجرد
 خمس وعشرون مرحلة (ثم قال) واذا الشفق الذی قبل المغرب لا ینیب بقعة. (معجم البلدان ج ۱، ص ۲۸۴)
 په دې عبارت کې دا صراحت دی چه په بلغار کې سور شفق نه ډوبیږي چه له دې څخه ثابت
 شوه چه د بلغار عرض البلد له ۴۱/۵ څخه زیات دی

مولانا غیاث الدین رامپوری د اووم اقلیم په بیان کې فرمایي چه بلغار مشربست که درین اقلیم
 در اتم فصل گرما شفق در آنجا غالب نمیشود و نه سفید صبح ظاہر میگردد و کوتاهی روز در بلغار پنجم ساعت و شب پر
 بست ساعت و باز بر طس میشود. (غیاث اللغات بیان بخت اقلیم) له دې څخه ناسته شوه چه په بلغار

کښې تر ټولو لویه ورځ شل ساعته وي. ما د دې حساب و لگاوه نو ثابت شوه چه د ورځې دومره اوږدوالی په ۶۲.۶ عرض البلد باندې وي

وقال الفاضل الرومی و ابتداء (الاقلیحا) السابغ حید النهاریه مه ای خمس عشرة ساعة ونصف و ربع و العرض مزید ای سبع و اربعون درجة و الثلثا عشرة دقيقة و فيه بعض بلاد الصقالیه و الروس و بلغار و غیاض و جهال یاوی البها اترک کالو حوش و شمال بلاد یا جوج و ما جوج و نهايات مساكن اترک الشرق (ثم قال) ان فی عرض سم ای ثلاث و ستين درجة جزیرة معبورة تسمى تُوئی اهلها یسکون الحمامات لشدة البرد فی اوانه و النهار هنالك عشر و ن ساعة. (شرح چغمینی ص ۱۹)

په دې کښې د شلو ساعتونو ورځ په ۶۳ درجې عرض البلد باندې ښوول شوې ده لیکن دا قول تقریبي دی. د صحیح حساب له تخریج څخه ثابتیږي چه په ۶۲.۶ درجې عرض البلد باندې تر ټولو لویه ورځ شل ساعته وي لنډه دا چه له دغو عبارتو څخه دا خبره ښکاره شوه چه بلغار په اووم اقلیم کښې دی او عرض البلد یې تقریباً ۶۳ درجې دی په داسې حال کښې چه بلغاریه په شپږم اقلیم کښې په ۴۳ درجې عرض البلد باندې واقع دی

په منجد کتاب کښې یې هم بلغار او بلغاریه جلا جلا لیکلي دي **بلغار:** شعب تكونت منه دولتان فی اوائل القرون الوسطی احدهما علی نهر ائیل و الاخری علی نهر الطونة. **بلغاریه:** دولة فی البلقان عاصمتها صوفیا الخ.

۸ د معارف السنن ج ۲. صفحه ۲۸۰ کښې دا حقیقت لیکلی دی چه د ۱۸ درجې تر افق لاندې وخت صبح کاذب او ۱۵ درجې تر افق لاندې وخت باندې صبح صادق وي. د دواړو تر منځ د دریو درجو فرق دی چه لمر یې په ۱۲ دقیقو کښې طی کوي

له دې وروسته حضرت مولانا انور شاه صاحب قدس سره په حوالې سره لیکل شوي دي چه ابن حجر هیتمي رحمته الله په تحفة المحتاج کښې په دې باندې داسې رد کړی دی چه کله کله ډیر زر سهار کیږي او کله کله په څنډ سره. حضرات فقهاء رحمهم الله هم همدا ډول فرمایي. د ابن حجر هیتمي دې قول لره علامه آلوسی رحمته الله هم په روح المعاني تفسیر کښې نقل کړی دی. انتهى.

د معارف السنن د دې لیکنې په اړوند لاندیني گذارشونه دي:

۱ مؤلف خپله لکلي دي چه د زما د پلټنې تر څنگ په روح المعاني کښې د علامه هیتمي دا قول پیدا نه شو. د نور اطمینان لپاره بنده هم په روح المعاني کښې د دې خبرې ډیره پلټنه وکړه لیکن داسې کوم قول می تر لاسه نه شو.

۲ مؤلف وايي چه تحفة المحتاج له ما سره نشته د دې لپاره هغه د هغه خوا ته مراجعت نه شي کولی. بنده تحفة المحتاج هم وکوت لیکن په دې کښې هم دا جز اصم مې تر لاسه نه شو. البته په

هغه کښې دا عبارت شته چه

وهو (الصبح الكاذب) ما يمدو مستطيلا و اعلاؤه اذ هو من باليه ثم تعقبه ظلمة (تدبیه) فی تحقیق هذا و كونه مستطيلا كلام طويل لاهل الهيئة مبني على الحدس المبني على قواعد الحكماء الباطلة شرعاً من الخرق و الالتزام او التي لم يشهد بصحتها، على انه لا يفي ببيان سبب كون اعلاؤه اذ هو مع انه ابعد من اسفله عن مستندة وهو الشمس ولا ببيان سبب انعدامه بالكلية حتى تعقبه ظلمة كما صرح به الائمة و قدروه باساعتوا الظاهر ان مرادهم مطلق الزمن لانها تطول تارة و تقصر اهزى الخ. (تحفة المحتاج ج ۱، ص ۲۲۶) په دې کښې د درجاتو او داسې نورو هيڅ يادونه نشته بلکه درې شيان مذکور دي. کوله مستطيلاً، اعلاؤه اذ هو، تعقبه ظلمة، علامه هيتمي رحمته الله د دغو دريو خبرو انکار نه کوي بلکه د دغو تر تسليمولو وروسته اهل هيت کوم چه د دغو اسباب بيانوي په ده باندې رد کوي او تر نوموړي عبارت وروسته په يوه حديث سره د مذکوره امورو اسباب بيانوي.

۳. له تجربې څخه ثابته شوې ده چه د متاخيرون په امالي کښې په ناقلينو باندې اختلاط او التباس غالب دی. اهل نظر خلکو په فيض الباري کښې محوله کتابونو ته په مراجعت سره د دې تصديق کړی دی. اوس د معارف السنن له مذکوره حوالې څخه هم د دې تصديق کيږي په داسې ډول سره چه لومړی خو د روح المعاني او تحفة المحتاج حوالې صحيح نه دي. دويم په رد المحتار کښې راغلي دي چه (ان الطوارق بين الفجرين - الخ) جملي لره د شيخ علي داغستاني خوا ته منسوب کړې ده په داسې حال کښې چه دا د شيخ خليل کاملي قول دی.

د حضرت مولانا انور شاه صاحب قدس سره مقام له دې څخه ډير لوړ دی چه هغه داسې غلطې حوالې او غلط نسبتونه بيان کړي. بيا د کومې خبرې چه حواله ورکول کيږي هغه داسې ښکاره بطلان او بې معنی ده چه د علامه هيتمي او حضرت شاه صاحب رحمهما الله لمن په يقيني توگه له دې څخه پاکه ده. او دا يواځې او يواځې د امالي ناقلينو د اختلاط کرشمه يا نځره ده.

۴. د اهل هيت له خوا څخه د صبح صادق او کاذب د درجاتو د تعيين د سهار د تقدم او تاخر منافي نه دي ځکه چه له دغو درجاتو څخه د دائرة الارتفاع درجات مراد دي. چونکه په مختلفو موسمونو او مختلفو علاقو کښې د لمر مدار يه مختلفو حالاتو باندې وي د دې لپاره لمر ته د دائرة الارتفاع د متعينو درجاتو په طي کولو کښې مختلفې زماني به کار دي. پخپله په معارف السنن کښې د احياء العلوم او دهغه د شرحي اتحاف په حوالی سره د دې مثال داسې منقول دی چه

ان بعض المنازل تطلع معترضة منحرفة فيقصر زمان طلوعها و بعضها منتصبه فيطول زمان طلوعها و يختلف ذلك في البلاد باختلاف الارتفاعات فيطول ذكره. (معارف السنن ج ۲، ص ۲۹)

د دې دويم مثال دا دی چه د مازديگر د وخت لپاره مثلين تعين شوی دی سره له دې په دې کښې تقدم او تاخر کېږي

آيا علامه هيتي او حضرت شاه صاحب رحمهما الله غوندي د علم غرونه د سهار لپاره د اهل هيت د درجاتو د تعين د څرگند مفهوم له پوهيدنې څخه عاجز وو؟ او آيا دومره غټه خبره هم د دوی په خيال کښې را نه غله چه د درجاتو د تعين او د سهار په تقدم او تاخر کښې ټکر نشته؟
أُولَٰئِكَ مُّزْمُونٌ مَّا يَكُولُونَ.

۵ - که چيرته دا عجوبه بلکه اضحوکه هم و منل شي چه د درجاتو تعين د سهار د تقدم او تاخر ټکر دی نو پوښتنه دا ده چه د لمانځه د وختونو په زړو نقشو کښې هم خو د متعينو درجاتو په حساب باندې مېنې دي هغه ولې صحيح تسليمېږي؟

د حضرت مولانا مفتي محمد شفيع او مولانا محمد يوسف بنوري رجوع

ما د مسئلې د نزاکت له مخې د دې د انفرادي خپروني په ځای دې مسئلې لره دار العلوم کراچۍ، مدرسه عربيه نيو ټاؤن او د دار الافتاء و الارشاد د څېړنې او تحقيق گډ مجلس ته وړاندې کړه چه استاذ محترم مفتي محمد شفيع او مولانا محمد يوسف بنوري صاحب رحمهما الله په سرپرستي کښې د تازه مسائلو د تنقيح او تحقيق لپاره جوړه شوي وه. د مجلس د سرپرستانو او غړو د متفقہ فيصلې نه وروسته دا مسئله د عوامو مخې ته وړاندې شوه او د ټولو په دستخطونو سره خپره شوه. د حضرت مفتي صاحب په مشرۍ کښې تر دريو ورځو پورې مشاهدات وشول چه نتائج يې پخپله مفتي صاحب پخپل قلم سره وليکل چه په هغه کښې ئې درې واړې دا تصريح کړې ده چه په دغو مشاهداتو باندې د ټولو شريکانو اتفاق دی. د دغو ذاتي مشاهداتو پر بناء حضرت مفتي صاحب د دې په تاييد کښې ځينې فتاوي هم وليکلې، بيا د څېړنې مجلس دويم ځل د خپلې مخکښۍ فيصلې توثيق وکړ. د دغو ټولو امورو تفصيل پورته تير شوی دی. د دې ټولو سترېو نه وروسته حضرت مفتي صاحب او مولانا بنوري صاحب له دې تحقيق څخه رجوع وکړه.

په زړه کښې د اکابرو د محبت او عظمت او د هغوی علمي او عملي لوړ مقام د وقعت تر څنگ په شرعي مسائلو کښې د دلائلو له مخې له هغوی سره د رأيي اختلاف واجب دی. د دې لپاره د دغو دواړو بزرگانو د رجوع په اړه د څو امورو په وړاندې کولو مجبوره يم

۱ - چه کله ما دا مسئله په لومړي ځل د تحقيق او څېړنې مجلس ته وړاندې کړی وو او خاص زما په تحريک باندې د مشاهداتو او د تحقّق د مجلس فيصلې کيدلې نو د دې خو مقتضى دا وه چه که چيرته کوم نوی انکشاف پکښې شوی وای نو له هغه څخه ئې زه هم خبر کړی وای او په هغه باندې د اجتماعي غور لپاره زه هم شريک کړی وای ليکي داسی و نه شول بلکه زما په خبريدو

باندې له مخکېنيو فيصلو څخه د رجوع وجه رانه و نه ويل شول

۲. حقيقت دا دی چه يوه چالاکه سړي زما په ليکنه کښې د يوه انگرېزي کتاب په حوالې سره د زوډيکل لائن بيان وليده نو دا کتاب ښي دغو اکابرو ته په ورښوولو سره هغو ته د دې باور په ورکولو سره کامياب شو چه زوډيکل لائن پخپله صبح کاذب دی حالانکه ما ډير مخکښې په دلائلو سره دا ثابته کړې وه چه زوډيکل لائن له صبح کاذب سره هيڅ تعلق نه لري. غالباً زما دا ليکنه به د اکابرو تر نظر نه وي تير شوی. د دې مفصل بحث د "په مشاهده کښې د غلط فهمۍ اسباب" تر عنوان لاندې په نمبر ۱ شماره کښې تير شو

۳. د دواړو حضراتو ليکنه با لکل مجمله بلکه مبهمه هم ده. په هغو کښې خو نه زما د کوم دليل د خواب خوا ته اشاره شته او نه پخپل تائيد کښې کوم دليل. د دواړو بزرگانو په ليکنو کښې چه د کوم نوي انکشاف يادونه شوي ده هغه هم هغه زوډيکل لائن دی چه حقيقت ښي ما ډير مخکښې ليکلی وو

۴. په دلائلو باندې له مښې فيصلې څخه خو رجوع ممکنه ده ليکن تر درې ورځو پورې د ټولسو غنډو و نه متفقه عيني مشاهداتو څخه د رجوع کولو څه معنی ده؟

۵. د دغو حضراتو له دليل پرته اختلاف څخه دې متفقې مسئلې لره د اختلافي مسائلو په فهرست کښې د راوړلو هيڅ جواز نشته ځکه چه د ۱۸ درجې تر افق لاندې په صبح صادق باندې په دنيا کښې تر ننه پورې هيڅ يو فرد هم قائل شوی نه دی. د داسې متفق عليه حقيقت څخه انکار ته اختلاف نه ويل کيږي بلکه دې ته له دليل پرته خلاف ويل کيږي

اوس د دغو حضراتو ليکنې ملاحظه کړی

د حضرت مولانا مفتي محمد شفيع صاحب رحمته الله عليه ليکنه

په سنه ۱۳۶۸ هجري اوس ۱۹۴۸ ل کښې چه کله احقر پاکستان کراچۍ ته راغی او همدلته پاتې شو نو د دې ځای په عامو جوماتونو کښې د لمانځه د وختونو يوه جنترې طبع کړده حضرت حاجي وجيه الدين صاحب مهاجر مدني رحمته الله عليه مې زړېدلې وليدله او له ډيره د اعتماد وړو حضراتو څخه څرگنده شوه چه هغو د دې جنترې طلوع او غروب په مختلفو مدمتو باندې په مختلفو زمانو کښې کړه کتنه کړې ده او صحيح ښي پيدا کړې ده. پخپله زما نه هم چه کله د کړه کتنو موقع به لاس راغله نو د دې نفسی طلوع او غروب مې صحيح پيدا کړل. د دې لپاره د نورو وختونو په معامله کښې هم په همدې باندې اعتماد وشو

له دس څخه څو کاله مخکښې له خپلو دوستانو څخه ځينو اهل علم حضرت سرحه سړی محضدو په کولو سره دا فصله وکړه چه به دې جنترې کسی چه د صبح صادق کوم وجه و...

شوی دی هغه په حقیقت کښې صبح کاذب دی او په دې باندې ئې د جدید او قدیم د څو اهل فن خلکو اقوال ئې هم وړاندې کړل، چونکه دا احتمال غالب وو چه د اهل فن نوي کسانو د صبح کاذب او صادق تر منځ د فرق په نه کولو سره صبح کاذب لره صبح صادق بللی دی د دې لپاره ما ته هم د صبح صادق په معامله کښې تردّد پیدا شو. په دې بناء باندې په هر رمضان کښې د اوقاتو د نقشبې سره مې د دې خبردارۍ خپرول شروع کړل چه د پېشلمي خوراک د زړو جنتريو په وخت باندې ختم کړی لیکن د سهار لمونځ له هغه څخه پنځلس یا شل دقیقې تر انتظار وروسته ادا کړی په روان کال کښې ځینو اهل فن حضراتو سره د بحث او تمحیص او جدید فلکیاتو ځینو کتابونو ته له مراجعت څخه دا ثابته شوه چه د فلکیاتو نوي ماهرینو پخپله صبح کاذب لره بیل بیان کړی دی او هغه په حقیقت کښې د شپې یوه برخه ده، له دې وروسته چه کوم صبح صادق را خپړي هغه ته هغو صبح ویلی دی. له دې نوي تحقیق او بحث څخه زما تردّد رفع شو او زه د زړې جنتري وختونه په حسابي اعتبار سره صحیح گڼم. البته دا حسابونه پخپله یقیني نه دي، د روژې او لمانځه په معامله کښې خاص د احتیاط اړخ باید غوره شي. و الله سبحانه و تعالی اعلم.

بنده محمد شفیع عفا الله عنه ۲۴ ذی الحجة سنه ۱۳۹۳ هجري

د مولانا محمد يوسف بنوري صاحب لیکنه

له څه زمانې راهیسې په کراچۍ او څو نورو ښارونو کښې د سهار د لمانځه او د پېشلمي د وختونو مختلفې نقشبې مخې ته راغلې چه د هغو له وجې عوام په یو ډول خاصې پریشانی کښې مبتلا شول چه په کومې جنتري باندې عمل وکړو او کومه یوه صحیح وگڼو. په دې وخت کښې لکه څرنګه چه د پوره تحقیق موقع په لاس را نه غله نو ځکه مې د احتیاط له مخې دا فتوی ورکړه چه د لمانځه په حق کښې په هغو نقشو باندې عمل وکړی چه په هغو کښې صبح صادق وخت وروسته پورې دی او د پېشلمي آخري وخت له هغو جنتريو څخه واخلی په کومو کښې چه د پېشلمي وخت مخکښې پای ته رسیږي لیکن وروسته د ځینو مخلصینو له کوشش څخه چه کوم معلومات حاصل شول له هغو څخه دا خبره د تحقیق مرتبې ته ورسیده چه په ټولو نقشو کښې هغه مخکښې نقشه کومه چه حضرت حاجي وجیه الدین صاحب خاں بهادر ترتیب کړې او چاپ کړې وه هغه بالکل صحیح ده. البته چه د چا زړه غواړي چه لمونځ ناوخته وکړي تر څو چه هغه ته هم دا یقین وشي چه وخت داخل شوی دی نو دا پوره هم ښه خبره ده. د دین په خبرو کښې د ضد حاجت نشته. کومه خبره چه صحیح وي د هغې من او له غلطې څخه رجوع کول پخپله د دین خبره ده. الله تعالی دې ټولو ته د صحیح فکر او صحیح عمل توفیق ورکړي

محمد يوسف بنوري ۲۲ رمضان المبارک سنه ۱۳۹۳ هجري

قائل اول

احمد رضا خان بریلوي صاحب پخپلې رسالې «درء القبح عن درک وقت الصبح» کښې ليکي چې دا هغه علم دی چې اکثره په هیئت پوهانو باندې مخفی پاتې شوی دی، رجماً با لغب خبرې ئې را پورته کړې. د صبح کاذب په وخت د لمر په انحطاط کښې مختلف شول. چا اولس درجې وښولې. چا نولس او تر ټولو مشهور اتلس درجې دی. او په دې باندې شرح چغمني تللې دې. او د صبح صادق لپاره ځینو پنځلس درجې ښوولي دي. دې لره علامه برجندی د چغمني په حاشیه کښې په لفظ د «قد قیل» را نقل کړی دی او مقرر ئې پرېښود. او همدې خبرې علامه خلیل کاملي ته دوکه ورکړه چې په دواړو صبحونو کښې یواځې د دریو درجو فاصله ښوولې. چې په رد المحتار کښې ئې را نقل کړې ده او معتمد ئې بللی دی په داسې حال کښې چې دا ټول بې معنی هوسونه دي. (فتاوی رضویه ص ۶۶۶، ج ۱)

د فلکینو ټولو پوهانو او شامي او برجندی غونډې فقهاء کرامو نه خطا کاران بلکه د بې معنی هوسونو ښکار شوي. د شرعي مسائلو په لیکنو کښې غفلت شعار او له تحقیق پرته د رجماً با لغب خبرو را پورته کولو مجرمین بولي او خپل تحقیق وړاندې کوي چې ۱۸ درجې تر افق لاندې د صبح صادق وخت دی له دې څخه ثابت شوه چې له ده څخه مخکښې هیڅوک هم د دې قائل نه دی تیر شوی.

د حقیقت اعتراف

د احمد رضا خان صاحب ځانگړی ترجمان امجد علي رضي صاحب کوم چې پخپل مکتب فکر کښې د دویم صدر الشریعة په لقب یاد شوی دی. د بهار شریعت دریمې حصې په دیارلسم مخ کښې دا حقیقت لیکي «د صبح صادق او کاذب تر منځ هېڅ جلاوالی نه وي. بلکه دواړه یو په بل پسې وي. همدارنگه دا چې صبح صادق په افق باندې شمالاً جنوباً خپرېږي» د دې حقیقت تر منلو وروسته فیصله ډیر آسانه ده هر سړی هم چې کله غواړي او چې چیرته ئې غواړي د زرو نقشو په وختونو باندې د مشاهدې په کولو سره فیصله کولی شي چې په هغه وخت کښې زما په افق باندې شمالاً جنوباً خپره شوې نه وي بلکه له افق څخه پورته مستطيله وي همدارنگه له دې زما څخه مخکښې متصل هېڅ ډول هم هېڅ زما هیڅکله په نظر نه راځي چې هغې ته صبح کاذب وویل شي د پرله پسې مشاهداتو برسيره د مخکښینو او نورو فلکیاتو د پوهانو په دې باندې اجماع ده چې له دې څخه مخکښې متصل هېڅ ډول هېڅ زما نه دی

د لمونځ د وختونو نقشه

تر ۶۰ عرض البلد شمالی او جنوبی پورې

هدایات:

- (۱) د اشراق د وقت لپاره د لمر په خونه ارضاع ۱۲ اخستل شوي ده او دا معیار وروسته له مشاهداتو نه متعین شوي دي.
- (۲) په نقشه کې د مازدیگر او ماسخوتن دوه وختونه ورکړي شوي دي. له عصر نمبر اول نه مثل اول او له عشاء نمبر اول نه د سور شفق ډوبیدل او غروب مراد دی. وروسته له مثل اول نه د مازدیگر لمونځ د شفق د سرخۍ له غروب سره سم د ماسخوتن لمونځ اداء کول جائز دی. لیکن احتیاط په دې کې دي چې د مازدیگر لمونځ وروسته له مثل ثاني څخه اداء کړي شي او د ماسخوتن لمونځ د سپین مستطیر شفق له غروب نه وروسته.
- (۳) په کومو ځایونو کې چې سپین مستطیر شفق غروب نوي کړي یعنی نمبر د أفق نه ۱۵ درجې لاندې نوي تللي هلته وروسته له نیمې شپې نه د سحر وقت شروع کیږي له همدې وجې نه په نقشه کې په دغه مقاماتو کې صفر ساعت او صفر دقیقه لگول کیږي. د نصف النهار په وقت کې له دولسو ۱۲ ساعتونو جمع کولو نه د سحر وقت جوړیږي.
- (۴) د هر تاریخ لاندې چې کوم مثبت یا منفي عدد لیکل شوي دي له هغې نه مثبت عدد د نقشي په وقت کې جمع او منفي تفریق کړي. همدارنگه د مثبت عدد له دولسو ۱۲ سره د جمع کولو او منفي عدد له دولسو نه په منفي کولو سره د نصف النهار وقت جوړیږي. له همدې کبله په نقشه کې د نصف النهار لپاره مستقله نقشه نده جوړه شوې. له نصف النهار نه احتیاطاً پنځه دقیقې وړاندې او پنځه دقیقې وروسته پورې لمونځ مه کوئ.
- (۵) په بعضې ځانو کې دوه تاریخونه لیکل شوي دي. هغې ته مخامخ لیکلې شوې وقت دهغه دواړو تاریخونو مینځني وقت دي. د هر تاریخ د صحیح وقت د راویستلو لپاره د تیر شوي یا آینده تاریخ له وقت نه دې د فرق مطابق حساب ولگولې شي.
- (۶) له ۴۰ عرض البلد نه په اضافه عرض سره وختونه په تیزۍ سره بدلېږي. لهدا د هر تاریخ د وقت په نمبر پریوانه او ماسخوتن کې تر آینده تاریخ پورې د وقت د فرق لپاره د نیم حساب لگولی کیږي او د سحر وقت او به لمر خاته کې تر تیر شوي تاریخ پورې د وقت د فرق نیم حساب شمیر کیږي. مثلاً ۴۰ عرض شمالی باندې ۱۶ د شمار سم اګست د سحر وقت په نقشه کې یو ساعت او یوولس ۱۱ دقیقې ورکړي شوي دي او ۱۳ اګست وقت یو ساعت او ۴۰ دقیقې.

ورکړې شوې دي. تقريباً لس دقيقې روزانه فرق کيږي دهغې نيم (پنځه دقيقې) له يوساعت او يوولس ۱۱ دقيقو نه کميږي. همدارنگه د ۱۶ / اگست د ماسخوتن وقت ۱۰ ساعته او ۴۹ دقيقې ليکلي شوي دي او د ۱۹ / اگست وقت ۱۰ ساعته ۲۸ دقيقې دي. نو روزانه اوډه دقيقې فرق کيږي. دهغې نيم (څلور دقيقې) له ۱۰ ساعته او ۴۹ دقيقو څخه کميږي

۷. په شرقي پاکستان کښ ۹۰ درجې اوپه غربي پاکستان کښ ۷۵ درجې د طول البلد وقت مروج دي. لهدا چه د کوم ښار وقت راويستل غواړئ نو دهغې د طول البلد ۹۰ يا ۷۵ نه فرق ويستلو سره په يوه درجه کښ د څلورو دقيقو حساب ولگوي. نو که چيرته د دې ښار طول له ۹۰ يا ۷۵ نه کم وؤ نو ذکر شوې وقت د نقشي په وقت کښ جمع کړئ اوکه د ښار طول زيات وؤ نو همدومه وقت د نقشي له وقت نه کم کړئ. د مثال په ډول د کراچي طول ۶۷ درجې دي لهدا ۷۵ - ۶۷ = ۸ - ۴ x ۳۲ دقيقې د نقشي په وقت کښ جمع کړئ. آيا په نورو ملکونو کښ معياري وقت په څومره طول البلد باندې ښاء دي. دهغې تفصيل له نقسې نه وروسته وگورئ

۸. په نقشه کښې چه کوم عرض البلد ورکړې شوې دي د هغې د منځنيو وقتونو د معلومولو قاعده داده چه که چيرته د دوه عرض البلدو منځني وقت دوه ديرش ۳۲ دقيقې اويا له هغې نه که وي نو دهغې اوسط وقت راويستل پکار دي. چونکه تر ديرش ۳۰ عرض البلد يورې يه منځني وقتونو کښ له دوه ديرش ۳۲ دقيقو نه زيات فرق نه وي نو له همدې جهته په هغې کښې د اوسط راويستل کافي دي

مثال د کراچي په ۲۵ عرض البلد، کښې د ۲۰ دسمبر د صبح صادق وقت دغه رنگه راويستل کيږي چه عرض ۲۰ - ۵ ساعته ۲۷ دقيقې. عرض ۳۰ - ۵ ساعته ۴۳ دقيقې اوسط - ۵ ساعته ۳۵ دقيقې. (د نصف النهار فرق - ۲ دقيقې) + (د طول البلد فرق - ۳۲ دقيقې) - ۶ ساعته ۵ دقيقې. صحيح وقت ۶ ساعته ۴ دقيقې دي. له اوسط اخستلو نه فقط يوه دقيقه فرق راځي لکه څنگه چه معمول دي.

په کومو ځایونو کې چې له دوه دیرش ۳۲ دقیقونه زیات فرق وی نو هلته دې له دې لاندې جدول نه کار واخستل شي.

بتیس منٹ سے زیادہ فرق ہو تو مندرجہ ذیل جدول سے کام لیں -

فرق عرض البلد		فرق وقت										منٹ	منٹ	منٹ	منٹ	منٹ	منٹ	منٹ	منٹ
۵	۰	۵	۱۰	۱۵	۲۰	۲۵	۳۰	۳۵	۴۰	۴۵	۵۰	۵۵	۶۰	۶۵	۷۰	۷۵	۸۰	۸۵	۹۰
۱۵-۰	۱۵-۰	۱۶-۱	۱۷-۱	۱۸-۱	۱۹-۱	۲۰-۱	۲۱-۱	۲۲-۱	۲۳-۱	۲۴-۱	۲۵-۱	۲۶-۱	۲۷-۱	۲۸-۱	۲۹-۱	۳۰-۱	۳۱-۱	۳۲-۱	۳۳-۱
۱۵-۱	۱۶-۱	۱۷-۱	۱۸-۱	۱۹-۱	۲۰-۱	۲۱-۱	۲۲-۱	۲۳-۱	۲۴-۱	۲۵-۱	۲۶-۱	۲۷-۱	۲۸-۱	۲۹-۱	۳۰-۱	۳۱-۱	۳۲-۱	۳۳-۱	۳۴-۱
۱۵-۲	۱۶-۲	۱۷-۲	۱۸-۲	۱۹-۲	۲۰-۲	۲۱-۲	۲۲-۲	۲۳-۲	۲۴-۲	۲۵-۲	۲۶-۲	۲۷-۲	۲۸-۲	۲۹-۲	۳۰-۲	۳۱-۲	۳۲-۲	۳۳-۲	۳۴-۲
۱۵-۳	۱۶-۳	۱۷-۳	۱۸-۳	۱۹-۳	۲۰-۳	۲۱-۳	۲۲-۳	۲۳-۳	۲۴-۳	۲۵-۳	۲۶-۳	۲۷-۳	۲۸-۳	۲۹-۳	۳۰-۳	۳۱-۳	۳۲-۳	۳۳-۳	۳۴-۳
۱۵-۴	۱۶-۴	۱۷-۴	۱۸-۴	۱۹-۴	۲۰-۴	۲۱-۴	۲۲-۴	۲۳-۴	۲۴-۴	۲۵-۴	۲۶-۴	۲۷-۴	۲۸-۴	۲۹-۴	۳۰-۴	۳۱-۴	۳۲-۴	۳۳-۴	۳۴-۴
۱۵-۵	۱۶-۵	۱۷-۵	۱۸-۵	۱۹-۵	۲۰-۵	۲۱-۵	۲۲-۵	۲۳-۵	۲۴-۵	۲۵-۵	۲۶-۵	۲۷-۵	۲۸-۵	۲۹-۵	۳۰-۵	۳۱-۵	۳۲-۵	۳۳-۵	۳۴-۵
۱۵-۶	۱۶-۶	۱۷-۶	۱۸-۶	۱۹-۶	۲۰-۶	۲۱-۶	۲۲-۶	۲۳-۶	۲۴-۶	۲۵-۶	۲۶-۶	۲۷-۶	۲۸-۶	۲۹-۶	۳۰-۶	۳۱-۶	۳۲-۶	۳۳-۶	۳۴-۶
۱۵-۷	۱۶-۷	۱۷-۷	۱۸-۷	۱۹-۷	۲۰-۷	۲۱-۷	۲۲-۷	۲۳-۷	۲۴-۷	۲۵-۷	۲۶-۷	۲۷-۷	۲۸-۷	۲۹-۷	۳۰-۷	۳۱-۷	۳۲-۷	۳۳-۷	۳۴-۷
۱۵-۸	۱۶-۸	۱۷-۸	۱۸-۸	۱۹-۸	۲۰-۸	۲۱-۸	۲۲-۸	۲۳-۸	۲۴-۸	۲۵-۸	۲۶-۸	۲۷-۸	۲۸-۸	۲۹-۸	۳۰-۸	۳۱-۸	۳۲-۸	۳۳-۸	۳۴-۸
۱۵-۹	۱۶-۹	۱۷-۹	۱۸-۹	۱۹-۹	۲۰-۹	۲۱-۹	۲۲-۹	۲۳-۹	۲۴-۹	۲۵-۹	۲۶-۹	۲۷-۹	۲۸-۹	۲۹-۹	۳۰-۹	۳۱-۹	۳۲-۹	۳۳-۹	۳۴-۹
۱۵-۱۰	۱۶-۱۰	۱۷-۱۰	۱۸-۱۰	۱۹-۱۰	۲۰-۱۰	۲۱-۱۰	۲۲-۱۰	۲۳-۱۰	۲۴-۱۰	۲۵-۱۰	۲۶-۱۰	۲۷-۱۰	۲۸-۱۰	۲۹-۱۰	۳۰-۱۰	۳۱-۱۰	۳۲-۱۰	۳۳-۱۰	۳۴-۱۰
۱۵-۱۱	۱۶-۱۱	۱۷-۱۱	۱۸-۱۱	۱۹-۱۱	۲۰-۱۱	۲۱-۱۱	۲۲-۱۱	۲۳-۱۱	۲۴-۱۱	۲۵-۱۱	۲۶-۱۱	۲۷-۱۱	۲۸-۱۱	۲۹-۱۱	۳۰-۱۱	۳۱-۱۱	۳۲-۱۱	۳۳-۱۱	۳۴-۱۱
۱۵-۱۲	۱۶-۱۲	۱۷-۱۲	۱۸-۱۲	۱۹-۱۲	۲۰-۱۲	۲۱-۱۲	۲۲-۱۲	۲۳-۱۲	۲۴-۱۲	۲۵-۱۲	۲۶-۱۲	۲۷-۱۲	۲۸-۱۲	۲۹-۱۲	۳۰-۱۲	۳۱-۱۲	۳۲-۱۲	۳۳-۱۲	۳۴-۱۲
۱۵-۱۳	۱۶-۱۳	۱۷-۱۳	۱۸-۱۳	۱۹-۱۳	۲۰-۱۳	۲۱-۱۳	۲۲-۱۳	۲۳-۱۳	۲۴-۱۳	۲۵-۱۳	۲۶-۱۳	۲۷-۱۳	۲۸-۱۳	۲۹-۱۳	۳۰-۱۳	۳۱-۱۳	۳۲-۱۳	۳۳-۱۳	۳۴-۱۳
۱۵-۱۴	۱۶-۱۴	۱۷-۱۴	۱۸-۱۴	۱۹-۱۴	۲۰-۱۴	۲۱-۱۴	۲۲-۱۴	۲۳-۱۴	۲۴-۱۴	۲۵-۱۴	۲۶-۱۴	۲۷-۱۴	۲۸-۱۴	۲۹-۱۴	۳۰-۱۴	۳۱-۱۴	۳۲-۱۴	۳۳-۱۴	۳۴-۱۴
۱۵-۱۵	۱۶-۱۵	۱۷-۱۵	۱۸-۱۵	۱۹-۱۵	۲۰-۱۵	۲۱-۱۵	۲۲-۱۵	۲۳-۱۵	۲۴-۱۵	۲۵-۱۵	۲۶-۱۵	۲۷-۱۵	۲۸-۱۵	۲۹-۱۵	۳۰-۱۵	۳۱-۱۵	۳۲-۱۵	۳۳-۱۵	۳۴-۱۵
۱۵-۱۶	۱۶-۱۶	۱۷-۱۶	۱۸-۱۶	۱۹-۱۶	۲۰-۱۶	۲۱-۱۶	۲۲-۱۶	۲۳-۱۶	۲۴-۱۶	۲۵-۱۶	۲۶-۱۶	۲۷-۱۶	۲۸-۱۶	۲۹-۱۶	۳۰-۱۶	۳۱-۱۶	۳۲-۱۶	۳۳-۱۶	۳۴-۱۶
۱۵-۱۷	۱۶-۱۷	۱۷-۱۷	۱۸-۱۷	۱۹-۱۷	۲۰-۱۷	۲۱-۱۷	۲۲-۱۷	۲۳-۱۷	۲۴-۱۷	۲۵-۱۷	۲۶-۱۷	۲۷-۱۷	۲۸-۱۷	۲۹-۱۷	۳۰-۱۷	۳۱-۱۷	۳۲-۱۷	۳۳-۱۷	۳۴-۱۷
۱۵-۱۸	۱۶-۱۸	۱۷-۱۸	۱۸-۱۸	۱۹-۱۸	۲۰-۱۸	۲۱-۱۸	۲۲-۱۸	۲۳-۱۸	۲۴-۱۸	۲۵-۱۸	۲۶-۱۸	۲۷-۱۸	۲۸-۱۸	۲۹-۱۸	۳۰-۱۸	۳۱-۱۸	۳۲-۱۸	۳۳-۱۸	۳۴-۱۸
۱۵-۱۹	۱۶-۱۹	۱۷-۱۹	۱۸-۱۹	۱۹-۱۹	۲۰-۱۹	۲۱-۱۹	۲۲-۱۹	۲۳-۱۹	۲۴-۱۹	۲۵-۱۹	۲۶-۱۹	۲۷-۱۹	۲۸-۱۹	۲۹-۱۹	۳۰-۱۹	۳۱-۱۹	۳۲-۱۹	۳۳-۱۹	۳۴-۱۹
۱۵-۲۰	۱۶-۲۰	۱۷-۲۰	۱۸-۲۰	۱۹-۲۰	۲۰-۲۰	۲۱-۲۰	۲۲-۲۰	۲۳-۲۰	۲۴-۲۰	۲۵-۲۰	۲۶-۲۰	۲۷-۲۰	۲۸-۲۰	۲۹-۲۰	۳۰-۲۰	۳۱-۲۰	۳۲-۲۰	۳۳-۲۰	۳۴-۲۰
۱۵-۲۱	۱۶-۲۱	۱۷-۲۱	۱۸-۲۱	۱۹-۲۱	۲۰-۲۱	۲۱-۲۱	۲۲-۲۱	۲۳-۲۱	۲۴-۲۱	۲۵-۲۱	۲۶-۲۱	۲۷-۲۱	۲۸-۲۱	۲۹-۲۱	۳۰-۲۱	۳۱-۲۱	۳۲-۲۱	۳۳-۲۱	۳۴-۲۱
۱۵-۲۲	۱۶-۲۲	۱۷-۲۲	۱۸-۲۲	۱۹-۲۲	۲۰-۲۲	۲۱-۲۲	۲۲-۲۲	۲۳-۲۲	۲۴-۲۲	۲۵-۲۲	۲۶-۲۲	۲۷-۲۲	۲۸-۲۲	۲۹-۲۲	۳۰-۲۲	۳۱-۲۲	۳۲-۲۲	۳۳-۲۲	۳۴-۲۲
۱۵-۲۳	۱۶-۲۳	۱۷-۲۳	۱۸-۲۳	۱۹-۲۳	۲۰-۲۳	۲۱-۲۳	۲۲-۲۳	۲۳-۲۳	۲۴-۲۳	۲۵-۲۳	۲۶-۲۳	۲۷-۲۳	۲۸-۲۳	۲۹-۲۳	۳۰-۲۳	۳۱-۲۳	۳۲-۲۳	۳۳-۲۳	۳۴-۲۳
۱۵-۲۴	۱۶-۲۴	۱۷-۲۴	۱۸-۲۴	۱۹-۲۴	۲۰-۲۴	۲۱-۲۴	۲۲-۲۴	۲۳-۲۴	۲۴-۲۴	۲۵-۲۴	۲۶-۲۴	۲۷-۲۴	۲۸-۲۴	۲۹-۲۴	۳۰-۲۴	۳۱-۲۴	۳۲-۲۴	۳۳-۲۴	۳۴-۲۴
۱۵-۲۵	۱۶-۲۵	۱۷-۲۵	۱۸-۲۵	۱۹-۲۵	۲۰-۲۵	۲۱-۲۵	۲۲-۲۵	۲۳-۲۵	۲۴-۲۵	۲۵-۲۵	۲۶-۲۵	۲۷-۲۵	۲۸-۲۵	۲۹-۲۵	۳۰-۲۵	۳۱-۲۵	۳۲-۲۵	۳۳-۲۵	۳۴-۲۵
۱۵-۲۶	۱۶-۲۶	۱۷-۲۶	۱۸-۲۶	۱۹-۲۶	۲۰-۲۶	۲۱-۲۶	۲۲-۲۶	۲۳-۲۶	۲۴-۲۶	۲۵-۲۶	۲۶-۲۶	۲۷-۲۶	۲۸-۲۶	۲۹-۲۶	۳۰-۲۶	۳۱-۲۶	۳۲-۲۶	۳۳-۲۶	۳۴-۲۶
۱۵-۲۷	۱۶-۲۷	۱۷-۲۷	۱۸-۲۷	۱۹-۲۷	۲۰-۲۷	۲۱-۲۷	۲۲-۲۷	۲۳-۲۷	۲۴-۲۷	۲۵-۲۷	۲۶-۲۷	۲۷-۲۷	۲۸-۲۷	۲۹-۲۷	۳۰-۲۷	۳۱-۲۷	۳۲-۲۷	۳۳-۲۷	۳۴-۲۷
۱۵-۲۸	۱۶-۲۸	۱۷-۲۸	۱۸-۲۸	۱۹-۲۸	۲۰-۲۸	۲۱-۲۸	۲۲-۲۸	۲۳-۲۸	۲۴-۲۸	۲۵-۲۸	۲۶-۲۸	۲۷-۲۸	۲۸-۲۸	۲۹-۲۸	۳۰-۲۸	۳۱-۲۸	۳۲-۲۸	۳۳-۲۸	۳۴-۲۸
۱۵-۲۹	۱۶-۲۹	۱۷-۲۹	۱۸-۲۹	۱۹-۲۹	۲۰-۲۹	۲۱-۲۹	۲۲-۲۹	۲۳-۲۹	۲۴-۲۹	۲۵-۲۹	۲۶-۲۹	۲۷-۲۹	۲۸-۲۹	۲۹-۲۹	۳۰-۲۹	۳۱-۲۹	۳۲-۲۹	۳۳-۲۹	۳۴-۲۹
۱۵-۳۰	۱۶-۳۰	۱۷-۳۰	۱۸-۳۰	۱۹-۳۰	۲۰-۳۰	۲۱-۳۰	۲۲-۳۰	۲۳-۳۰	۲۴-۳۰	۲۵-۳۰	۲۶-۳۰	۲۷-۳۰	۲۸-۳۰	۲۹-۳۰	۳۰-۳۰	۳۱-۳۰	۳۲-۳۰	۳۳-۳۰	۳۴-۳۰
۱۵-۳۱	۱۶-۳۱	۱۷-۳۱	۱۸-۳۱	۱۹-۳۱	۲۰-۳۱	۲۱-۳۱	۲۲-۳۱	۲۳-۳۱	۲۴-۳۱	۲۵-۳۱	۲۶-۳۱	۲۷-۳۱	۲۸-۳۱	۲۹-۳۱	۳۰-۳۱	۳۱-۳۱	۳۲-۳۱	۳۳-۳۱	۳۴-۳۱
۱۵-۳۲	۱۶-۳۲	۱۷-۳۲	۱۸-۳۲	۱۹-۳۲	۲۰-۳۲	۲۱-۳۲	۲۲-۳۲	۲۳-۳۲	۲۴-۳۲	۲۵-۳۲	۲۶-۳۲	۲۷-۳۲	۲۸-۳۲	۲۹-۳۲	۳۰-۳۲	۳۱-۳۲	۳۲-۳۲	۳۳-۳۲	۳۴-۳۲
۱۵-۳۳	۱۶-۳۳	۱۷-۳۳	۱۸-۳۳	۱۹-۳۳	۲۰-۳۳	۲۱-۳۳	۲۲-۳۳	۲۳-۳۳	۲۴-۳۳	۲۵-۳۳	۲۶-۳۳	۲۷-۳۳	۲۸-۳۳	۲۹-۳۳	۳۰-۳۳	۳۱-۳۳	۳۲-۳۳	۳۳-۳۳	۳۴-۳۳
۱۵-۳۴	۱۶-۳۴	۱۷-۳۴	۱۸-۳۴	۱۹-۳۴	۲۰-۳۴	۲۱-۳۴	۲۲-۳۴	۲۳-۳۴	۲۴-۳۴	۲۵-۳۴	۲۶-۳۴	۲۷-۳۴	۲۸-۳۴	۲۹-۳۴	۳۰-۳۴	۳۱-۳۴	۳۲-۳۴	۳۳-۳۴	۳۴-۳۴
۱۵-۳۵	۱۶-۳۵	۱۷-۳۵	۱۸-۳۵	۱۹-۳۵	۲۰-۳۵	۲۱-۳۵	۲۲-۳۵	۲۳-۳۵	۲۴-۳۵	۲۵-۳۵	۲۶-۳۵	۲۷-۳۵	۲۸-۳۵	۲۹-۳۵	۳۰-۳۵	۳۱-۳۵	۳۲-۳۵	۳۳-۳۵	۳۴-۳۵

توضیح هغه عرض البلد چه په آينده نقشه کېږي د پنځو دقيقو له فرق نه ليکل کيږي يعنې له ۳۰ نه تر ۵۰ پورې. له هغې نه د دوو په وختونو کېږي ۳۵ دقيقې فرق وي. نو له مينځنۍ عرض نه ۱۵ دقيقو باندې يوه دقيقه فرق راځي. او کوم عرض البلد چه د دوه درجو په فرق سره ليکل شوي وي يعنې ۵۰ نه تر ۶۰ پورې له هغې نه په دوه وختونو کېږي ۳۵ دقيقې فرق وي. نو په مينځنۍ عرض کېږي په شپږو دقيقو کېږي يوه دقيقه فرق راوړي.

تنبیه په وختونو کېږي د دوه يا درې دقيقو احتياط لازم دي. خصوصاً چه له ۴۵ درجونه اخلافه عرض وي هلته د احتياط ډير ضرورت دي.

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

موضع شمال	درجه	ارتفاع	موضع جنوب
شمال	۰	۰	جنوب
۱۰	۱۰	۱۰	۱۰
۲۰	۲۰	۲۰	۲۰
۳۰	۳۰	۳۰	۳۰
۴۰	۴۰	۴۰	۴۰
۵۰	۵۰	۵۰	۵۰
۶۰	۶۰	۶۰	۶۰
۷۰	۷۰	۷۰	۷۰
۸۰	۸۰	۸۰	۸۰
۹۰	۹۰	۹۰	۹۰
۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰
۱۱۰	۱۱۰	۱۱۰	۱۱۰
۱۲۰	۱۲۰	۱۲۰	۱۲۰
۱۳۰	۱۳۰	۱۳۰	۱۳۰
۱۴۰	۱۴۰	۱۴۰	۱۴۰
۱۵۰	۱۵۰	۱۵۰	۱۵۰
۱۶۰	۱۶۰	۱۶۰	۱۶۰
۱۷۰	۱۷۰	۱۷۰	۱۷۰
۱۸۰	۱۸۰	۱۸۰	۱۸۰
۱۹۰	۱۹۰	۱۹۰	۱۹۰
۲۰۰	۲۰۰	۲۰۰	۲۰۰
۲۱۰	۲۱۰	۲۱۰	۲۱۰
۲۲۰	۲۲۰	۲۲۰	۲۲۰
۲۳۰	۲۳۰	۲۳۰	۲۳۰
۲۴۰	۲۴۰	۲۴۰	۲۴۰
۲۵۰	۲۵۰	۲۵۰	۲۵۰
۲۶۰	۲۶۰	۲۶۰	۲۶۰
۲۷۰	۲۷۰	۲۷۰	۲۷۰
۲۸۰	۲۸۰	۲۸۰	۲۸۰
۲۹۰	۲۹۰	۲۹۰	۲۹۰
۳۰۰	۳۰۰	۳۰۰	۳۰۰

[illegible]

Maktaba Tul Ishaat.com

[illegible]

[illegible]

[illegible]

بہ مختلف ملکونو کنسی معیاری وقت د لاندی طول البلد مطابق دی

مختلف ممالک میں معیاری وقت مندرجہ ذیل طول البلد کے مطابق ہے

طول شرقی

۱۰۵	مدورا، ساٹرا	۶۷ $\frac{1}{4}$	افغانستان
	پورنیو، سلیمس، فلوریس،	۱۵۰	جزائر ایڈ میرنٹی
۱۲۰	لومبوک، سمباوا، تیمور	۱۵	اسپین
	اریو، کیسی، سوکاس، مانمبہ	۱۵	اسپینی گینیا
۱۳۵	مغربی آئرین	۱۵	البانیہ
۱۵	اپٹنر برجن	۶۰	جزائر ایرانٹی
۳۰	اردن	۸۲ $\frac{1}{4}$	جزائر انڈمان
۶۰	ایران	۱۵	آنگولا (پرتگالی مغربی افریقہ)
۳۰	اسرائیل	۱۵	جمہوریہ وسطی افریقہ
۶۰	اومین (سیرہ، مسقط، سلاوا)	۳۰	جمہوریات جنوبی افریقہ
۱۵	اٹلی	۱۵	جزائر انوبون
۱۸۰	جزائر ایلیس	۱۳۲ $\frac{1}{4}$	جنوبی آسٹریلیا
۶۰	بحرین	۱۳۰	مغربی آسٹریلیا
۱۵	بلجیم	۱۵۰	علاقہ دار الخلافہ آسٹریلیا
۱۵	جزائر بلییرک	۱۳۲ $\frac{1}{4}$	شمالی آسٹریلیا
۳۰	بوٹسوانا	۱۶۵	جزیرہ اوٹش
۱۵۰	برٹش نیوگنی	۱۵	آسٹریا
۳۰	بلغاریہ	۱۳۵	اوکینا دہ
۹۷ $\frac{1}{4}$	برما	۳۵	ایسٹونیا
۷۵	پاکستان مغربی		جمہوریہ انڈونیشیا
۹۰	پاکستان مشرقی	۱۰۵	بالی، بنگلہ، بیلنگ، مبادا

۱۲۰	چین	۱۵۰	پپوا
۳۵	حبش	۱۲۰	جزائر پیکاڈورس
۱۵	جمہوریہ داہوے	۱۵	پولینڈ
۱۵	ڈنمارک	۱۵	پرتگال
۶۰	ری یونین	۱۵	پرتگالی مغربی افریقہ (انگولا)
۳۰	روڈیشیا	۳۰	پرتگالی مشرقی افریقہ (مضہیق)
۳۰	رومانیہ	۳۰	ترکی
۱۲۵	جزائر رائیوکیو	۱۲۰	تائیوان (فارموسا)
	روس	۲۵	تنزانیہ
۲۵	طول ۳۰° تک	۱۵۰	تسمانیہ
۶۰	۳۰° تا ۵۲½°	۱۰۵	تھائی لینڈ (سیام)
۴۵	۵۲½° سے اوپر	۱۲۰	تیمور
۳۰	زیمبیا	۱۹۵	جزائر ٹونگا
۸۲½	سیلون	۳۰	ٹریچولمانیہ
۳۰	سائپرس	۶۰	ٹرڈشیل، عمان (شام)
۳۰	سیرینائییکا	۱۶۵	ٹرک
	سکھالن	۱۵	ٹونیسیہ
۱۳۵	عرض ۵۰° سے جنوب	۱۵	جرسنی
۱۵۰	عرض ۵۰° سے شمال	۱۵	جبرالٹر (جبل الطارق)
۱۶۵	جزائر سنٹا کروز	۱۳۵	جاپان
۱۵	سر دینیا	۱۳۵	جزائر جاپان
۲۵	سعودیہ عربیہ	۱۵	چیکو سلواکیہ
۱۳۵	جزائر سمٹون	۱۵	چڈ
۶۰	سچیلز	۴۵	چیکوس آرچی پیلاگو
۱۰۵	سیام (تھائی لینڈ)	۱۹۱	جزائر چٹم

۳۰	فن لینڈ	۴۵	سائبیریا
۱۲۰	فارموسا (تائیوان)	۹۰	طول ۶۴ ۱/۲ تک
۱۵	فرانس	۱۰۵	۸۲ ۱/۲ تا ۶۴ ۱/۲
۴۵	فرینچ سومالی لینڈ	۱۲۰	۸۳ ۱/۲ تا ۹۴ ۱/۲
۱۹۵	جزائر فرینڈلی	۱۳۵	۹۴ ۱/۲ تا ۱۱۲ ۱/۲
۶۰	قطر	۱۵۰	۱۱۲ ۱/۲ تا ۱۳۴ ۱/۲
۱۰۵	کیبوڈیا	۱۶۵	۱۳۴ ۱/۲ تا ۱۵۴ ۱/۲
۱۵۰	کونسل لینڈ	۱۸۰	۱۵۴ ۱/۲ تا ۱۷۲ ۱/۲
۱۵	جمہوریہ کیمرون	۱۹۵	۱۷۲ ۱/۲ تا ۱۸۲ ۱/۲
	جزائر کیرولین		۱۸۲ ۱/۲ سے اوپر
۱۵۰	طول ۱۶۰ تک	۱۵	سلسلی
۱۸۰	۱۶۰ سے اوپر	۱۱۲ ۱/۲	سنگاپور
۱۶۵	ٹرک، پونیب	۲۵	سقوطہ
۱۰۵	جزائر کرسمس، بحرہند	۱۶۵	جزائر سلیمان
۹۴ ۱/۲	جزائر کوکوس، کیلنگ	۲۵	جمہوریہ سومالی
۲۵	جزائر کومورو	۳۰	جمہوریہ سوڈان
۱۵	جمہوریہ کانگو	۳۰	سوازی لینڈ
۱۵	جمہوریہ کانگو نیز مغربی	۱۵	سوئیڈن
۳۰	جمہوریہ کانگو نیز مشرقی	۱۵	سوئٹزر لینڈ
۱۵	کورسیکا	۳۰	شام
۳۰	کریٹی	۴۵	عدن
۱۸۰	جزیرہ نما کام چٹکا	۴۵	عراق
۴۵	کینیا	۱۵	فرینڈ ڈپو
۱۳۵	کوریہ	۱۸۰	فجی
۱۶۵	جزائر کوریل	۱۲۰	جمہوریہ فلپائن

۱۵۰	جزائر مریانہ	۴۵	کویت
۱۸۰	جزائر مارشل	۱۵	کابون
۶۰	سوریش	۱۸۰	جزائر گلبرٹ، ایلس
۱۵	موناکو	۱۵۰	گوام
۳۰	مضبیق (پرتگالی مشرقی افریقہ)	۷۵	گواڈر
۴۵	میکلا (ہائیڈراماؤٹ)	۸۲½	جزیرہ لکادیپ
۱۳۵	نائیوگنٹو	۱۵۰	جزائر لیڈرون
۱۷۲½	نارو	۱۰۵	لاؤس
۱۵	نیدرلینڈ	۴۵	لائبیا
۱۶۵	نیو کیلیڈونیا	۳۰	لبنان
۱۵۰	نیوگنی، برٹش	۳۰	لیسوتھو
۱۶۵	نیوہمبرلڈس	۳۰	لیبیا
۱۵۰	نیوساؤتھ ویلس	۱۵	لیٹینین
۱۸۰	نیوزی لینڈ	۱۵۷½	جزیرہ لارڈ ہو
۸۲½	جزائر نکوبار	۴۵	لتھوانیا
۱۵	جمہوریہ نائیجیریا	۱۵	کسمیرگ
۱۷۲½	جزیرہ نارفوک	۳۰	مصر
۱۵	ناروے	۱۲۰	مکاؤ
۷۵	نودا یازمیلیا	۴۵	جمہوریہ میلانگاسی
۱۵۰	وکٹوریہ آبسٹریلیا	۳۰	ملاوی
۱۰۵	ویتنام شمالی	۱۱۲½	وفاق ملایا
۱۲۰	ویتنام جنوبی	۱۲۰	میشیا (سباہ، سروک)
۱۹۵	جزیرہ وارتنگل	۷۵	جمہوریہ مالدیپ
۱۵	ہالینڈ	۱۵	مالٹا
۱۳۰	ہانگ کانگ	۱۳۵	منچوریا

۲۵	یوگنڈا	۱۵	ہنگری
۳۰	یونان	۸۲½	ہندوستان
		۱۵	یوگوسلاویہ

طول غربی

۱۰.۵	اڈاہو، یو، ایس، اے لے	۹۰	الاباما، یو، ایس، اے لے
۹۰	آئینو آئیس، یو، ایس، اے لے		الاسکا، یو، ایس، اے لے
۹۰	انڈیا، یو، ایس، اے لے		جنوب مشرقی ساحل بح کراس ساؤنڈ،
۹۰	آیو داہو، ایس، اے لے		ڈگلس، جونیو، کشم، کود،
۷۵	اوہیو، یو، ایس، اے لے	۱۲۰	پیٹرس برگ
۹۰	اوکلاہوما، یو، ایس، اے لے		کراس ساؤنڈ کی شمالی جانب کا
	اوسٹریلیا	۱۳۵	ساحل طول ۱۳۱ تک
۷۵	طول ۹۰ تک		طول ۱۳۱ تا ۱۶۲ مع اینکرج،
۹۰	طول ۹۰ سے اوپر	۱۵۰	فیرجکس، سیوارڈ، ویلڈز
۱۲۰	اوریگون، یو، ایس، اے لے		ویسٹ کوسٹ (نوم)
۳۰	اسکوربائی ساؤنڈ گرین لینڈ	۱۶۵	جزائر ایلووشین
۷۵	ساماس	۱۰۵	البرٹا
۶۰	بربادوس	۶۰	ارجنٹائن
۶۰	برمودا	۱۰۵	ایریزونا، یو، ایس، اے لے
۶۰	بولیویا	۹۰	ارکنساس، یو، ایس، اے لے
	برازیل	۱۵۰	جزائر آسٹریل
۳۵	مشرقی	۱۵	آزورس
۷۵	علاقہ ایکری	۷۵	آئیوڈر
۶۰	مغربی	۱۵	آئیس لینڈ
۱۲۰	برٹش کولمبیا		

لے اس مقام کا وقت اپریل کی آخری اتوار سے ستمبر کی آخری اتوار تک ایک گھنٹہ بڑھا دیا جاتا ہے

۷۵	ڈیلاوار سے یو، ایس، اے لے	۹۰	برٹش ہونڈورس
۷۵	جمہوریہ ڈومینکن	۶۰	برٹوریجو
۵۲ $\frac{۱}{۴}$	ڈیج گانسا (سرینام)	۷۵	پناما نہر کا علاقہ
	جنوبی ڈکوٹا، یو، ایس، اے	۷۵	جمہوریہ پناما
۹۰	مشرقی لے	۶۰	پیراگوئے
۱۰۵	مغربی لے	۷۵	پینسلوانیا، یو، ایس، اے لے
۹۰	شمالی ڈکوٹا، یو، ایس، اے لے	۷۵	پیرو
۱۵۷ $\frac{۱}{۴}$	ریڈووننگا	۱۵	پرتگالی گانسا
۷۵	جزیرہ روڈ، یو، ایس، اے لے	۶۰	جزیرہ پرنس ایڈورڈ
۵۲ $\frac{۱}{۴}$	سرینام (ڈیج گانسا)	۹۰	ٹینیسی، یو، ایس، اے
۴۵	ایس ٹی - پیری، میکولین	۹۰	ٹیکساس، یو، ایس، اے
۹۰	سلواڈور، رال	۶۰	ٹوباگو
۱۶۵	سموا	۳۰	جزائر ٹرینڈاڈ، جنوبی اٹلانٹک
۱۰۵	سکچھون	۶۰	ٹرینیڈاڈ
۱۵۰	جزیرہ سوسائٹی	۱۵۰	ٹاموٹو آرچی پیلاگو
	شمالی مغربی علاقے	۱۵۰	جزائر ٹوبوئی
۶۰	طول ۶۸ تک	۷۵	جزائر کاکس، ٹرکس
۷۵	۶۸ تا ۸۵	۷۵	جارجیا، یو، ایس، اے لے
۹۰	۸۵ تا ۱۰۲	۳۰	جنوبی جارجیا
۱۰۵	۱۰۲ تا ۱۲۰	۷۵	جمیکا
۱۲۰	۱۲۰ سے اوپر	۱۵	جزیرہ جانماٹن
۷۰	جزائر فالکلینڈ	۱۶۵	جزیرہ جانسٹن
۴۵	انٹارکٹک میں جزیرہ نما اڈے	۶۰	جزیرہ جان فرنڈیز
۱۵۰	جزائر فیننگ	۶۰	چائل

لے اس مقام کا وقت اپریل کی آخری اتوار سے اکتوبر کی آخری اتوار تک ایک گھنٹہ بڑھا دیا جاتا ہے۔

۳۵	اینگٹاٹک، ویٹ کورس	۳۰	فرنیڈو ٹورنہا
۶۰	ٹھلے ایریا	۷۵	فلوریڈا، یو، ایس، اے
۶۰	مرینا ڈا	۶۰	فرانس گائنا
۶۰	گواڈے لوپ	۱۲۰	کیلیفورنیا، یو، ایس، اے
۹۰	گوئیٹے مالا	۵۲ ۱/۲	کینیڈا (صوبجات دیکھئے)
۵۲ ۱/۲	گائنا ڈچ	۱۳۵	جزیرہ کیپ ورڈ
۶۰	گائنا فرانس	۳۰	کنساس، یو، ایس، اے
۵۶ ۱/۲	گھانا	۹۰	کینٹوکی، یو، ایس، اے
۵۲ ۱/۲	لیبراڈور	۹۰	شمالی کیرولینا، یو، ایس، اے
۶۰	جزائر لی ورڈ	۷۵	جنوبی کیرولینا، یو، ایس، اے
۱۱ ۱/۸	لائبیریا	۷۵	کیوبک
۹۰	لوئیزیانا، یو، ایس، اے	۶۰	طول ۶۸ تک
۱۵۰	لوآرچی پیلاگو	۷۵	۶۸ سے اوپر
۱۰۵	مشرقی جزیرہ (آئی - ڈی پیکوا)	۷۵	جزائر کمین
۷۵	مینسی، یو، ایس، اے	۱۳۵	جزائر کرسمس، بحر الکاہل
۹۰	مائٹوبا	۷۵	کولمبیا
۱۳۲ ۱/۲	جزائر مارکوئیسیس	۱۰۵	کولوراڈو، یو، ایس، اے
۶۰	مارٹینیکوئی	۷۵	کونٹیکٹ، یو، ایس، اے
۷۵	میری لینڈ، یو، ایس، اے	۱۵۷ ۱/۲	جزیرہ ملک (باستثناء نائیو)
۷۵	مٹاچٹس، یو، ایس، اے	۹۰	کوشٹاریکا
۹۰	میکسیکو	۷۵	کیوبا
۷۵	مچینگن، یو، ایس، اے	۶۰	جزیرہ کیورا کاؤ
۱۶۵	جزائر ٹوے	۷۵	جزائر گلاپاگوس
۹۰	مٹیسوٹا، یو، ایس، اے	۳۰	گرینلینڈ، اسکورسبائی ساؤنڈ

۱۔ اس مقام کا وقت اپریل کی آخری اتوار سے اکتوبر کی آخری اتوار تک ایک گھنٹہ بڑھا دیا جاتا ہے۔

۷۵	ورمونٹ یو، ایس، اے لے	۴۵	مکیلن
۶۰	جزائر ورجن	۹۰	مستہ پتی یو، ایس، اے لے
۷۵	ورجینیا یو، ایس، اے لے	۹۰	مستوری " " لے
۷۵	مغربی ورجینیا یو، ایس، اے لے	۱۰۵	موتانا " " لے
۷۵	واشنگٹن ڈی، سی، یو، ایس، اے لے	۹۰	نیبراسکا " " لے
۱۲۰	واشنگٹن یو، ایس، اے لے	۱۲۰	نیواڈا " " لے
۶۰	جزائر وڈورڈ	۶۰	نیو ہارنس وک
۹۰	وسکونسن یو، ایس، اے لے	۵۲½	نیو فاؤنڈ لینڈ
۱۰۵	وایومینگ " " لے	۷۵	نیو ہیمپشائر، یو، ایس، اے لے
۷۵	ویٹی	۷۵	نیو جرسی " " لے
۱۵۰	ہوائی یو، ایس، اے	۱۰۵	نیو میکسیکو " " لے
۹۰	ہونڈیورس	۷۵	نیویارک " " لے
۹۰	ہونڈیورس برٹش	۹۰	نکاراگوا
۵۲½	یوراگوئے	۱۶۵	جزیرہ نیو
۱۰۵	یوٹاہ یو، ایس، اے لے	۶۰	نودا اسکوشیا
۱۳۵	یوکون	۶۰	وینیزولا

(بقیہ حاشیہ صفحہ ۱۲۶) بیرونی سے ۱۲ ذرائع پر صبح کا ذب کا قول نقل فرمایا ہے، اس سے ثابت ہوا کہ انھوں نے بھی بیرونی کی اس عبارت کو صبح کا ذب سے متعلق قرار دیا جو، برجنڈی کی پوری عبارت صفحہ ۱۶۴ پر ملاحظہ فرمائیں

⑤ بیرونی کی عبارت، مذکورہ سے ظاہر اور ان کی کتاب "تفہیم" کی عبارت "شم یلتوہ (الصبح) الکاذب) الفجر الصادق معترضا علیہ منبسطان الاقان" میں "معترضا علیہ" سے صراحتہ ثابت ہوا کہ بیرونی کے نزدیک بھی صبح صادق سے قبل متصلاً صبح کا ذب کا وجود ضروری ہے، حالانکہ ازیرافن سے قبل متصلاً باجماع الملکیات قدیمہ و جدیدہ کوئی روشنی نہیں ہوتی، حضرت مفتی محمد شفیع صاحب رحمہ اللہ تعالیٰ کی سرکردگی میں گیارہ علماء کے مشاہدات میں بھی اس سے قبل کوئی روشنی نظر نہیں آئی، ۱۲

لے اس مقام کا وقت اپریل کی آخری اتوار سے اکتوبر کی آخری اتوار تک ایک گھنٹہ بڑھا دیا جاتا ہے۔ ۱۳

صبح صادق

د مختلفو ملکونو د لمانځه د وختونو نقشه

- ۱ - په آینده صفحو کېنې چه کومې نقشې ورکړې شوی دی نو هلته چه په کوم ځای کېنې د جمع علامه (+) وی نو هلته دې د کراچۍ په وقت باندې همدومره دقیقې اضافه کړې شی او په کوم ځای کېنې چه د منفي علامه (-) ورکړې شوی وی نو هلته دې د کراچۍ له وقت نه همدومره دقیقې منفي کړې شی
- ۲ - د موسم د تبدیلی فرق په نصف النهار باندې کوم اثر نه غورزوی. له همدې کبله له هر ښار سره لیکل شوي د نصف النهار فرق ټول کال یو شان وی
- ۳ - د نورو وختونو فرق په مختلفو تاریخونو کېنې مختلف وی له همدې کبله د هرې میاشتې اولنې او اوولسم ۱۷ تاریخ فرق لیکل کیږي. د مینځنیو تاریخونو د خانو د پوره کولو لپاره په خله حساب ولگوي
- ۴ - د هرې ضلع (ولسوالۍ) د مرکز وقت لیکل کیږي. د ضلع خواوشا چه کوم مقامات شمال یا جنوب کېنې واقع دی هلته هم تقریباً همدغه وختونه تطبیقېږي. البته په شرقی جانب کېنې تقریباً په اوولس ۱۷ میله کېنې یوه دقیقه کمیږي او په غربی جانب کېنې په اوولس ۱۷ میله کېنې تقریباً یوه دقیقه اضافه کیږي.
- ۵ - کوم ښارونه چه په یو عرض البلد باندې واقع دی له هغې نه د یو ښار د نقشو وختونه لیکل شوي دی او د نورو ښارونو له هغې سره د وقت فرق د نقشې په آخر کېنې ورکړې شوي دي
- ۶ - د بنده په رساله (ارشاد العابد) کېنې ذکر شوي نقشه د قبلي په طرف کېنې دهغه ټولو ښارونو طول البلد او عرض البلد موجود دي. د ضرورت په وقت کېنې دې هغې ته مراجعه وشي
- ۷ - په ټولو وختونو کېنې د درې یا څلورو دقیقو احتیاط ضروري دي

د لوړوالی له کبله په طلوع او غروب کېنې د وقت د فرق نقشه

لوړوالی (فټ)	۵۰۰	۱۰۰۰	۲۰۰۰	۳۰۰۰	۴۰۰۰	۵۰۰۰	۱۰۰۰۰
د وقت فرق دقیقې	۲	۳	۴	۵	۵	۶	۸
فټ ۱۵ زره	۲۰	۲۵	۳۰	۳۵	۴۰	۴۵	۵۵
دقیقې	۱۰	۱۱	۱۳	۱۴	۱۵	۱۶	۱۷
	۱۸	۱۹					

د لوړوالی له کبله د صبح صادق، مسخون او مازدیگر په وقت کېنې معتد به وقت نه راځي
 فائده فوکر خیره له ۱۵ نه تر ۱۹ اور بونینگ له ۲۹ نه تر ۳۵ زره فټ لوړوالی پوري پرواز کوي

مغربی پاننان

دسمبر	نومبر	اکتوبر	ستمبر	اگست	جولائی	جون	مئی	اپریل	مارچ	فروری	جنوری	
۱۶	۱	۱	۱	۱	۱	۱	۱	۱	۱	۱	۱	
۱۱	۱۲	۱۹	۲۶	۳۳	۴۰	۴۷	۵۴	۶۱	۶۸	۷۵	۸۲	جسٹس
۲	۳	۱۰	۱۷	۲۴	۳۱	۳۸	۴۵	۵۲	۵۹	۶۶	۷۳	ظہری
۲۰	۲۱	۲۸	۳۵	۴۲	۴۹	۵۶	۶۳	۷۰	۷۷	۸۴	۹۱	اشراق
۲۳	۲۴	۳۱	۳۸	۴۵	۵۲	۵۹	۶۶	۷۳	۸۰	۸۷	۹۴	ظہری
۳۰	۳۱	۳۸	۴۵	۵۲	۵۹	۶۶	۷۳	۸۰	۸۷	۹۴	۱۰۱	ظہری
۳۷	۳۸	۳۵	۳۲	۲۹	۲۶	۲۳	۲۰	۱۷	۱۴	۱۱	۸	ظہری
۴۴	۴۵	۴۲	۳۹	۳۶	۳۳	۳۰	۲۷	۲۴	۲۱	۱۸	۱۵	ظہری
۵۱	۵۲	۴۹	۴۶	۴۳	۴۰	۳۷	۳۴	۳۱	۲۸	۲۵	۲۲	ظہری
۵۸	۵۹	۵۶	۵۳	۵۰	۴۷	۴۴	۴۱	۳۸	۳۵	۳۲	۲۹	ظہری
۶۵	۶۶	۶۳	۶۰	۵۷	۵۴	۵۱	۴۸	۴۵	۴۲	۳۹	۳۶	ظہری
۷۲	۷۳	۷۰	۶۷	۶۴	۶۱	۵۸	۵۵	۵۲	۴۹	۴۶	۴۳	ظہری
۷۹	۸۰	۷۷	۷۴	۷۱	۶۸	۶۵	۶۲	۵۹	۵۶	۵۳	۵۰	ظہری
۸۶	۸۷	۸۴	۸۱	۷۸	۷۵	۷۲	۶۹	۶۶	۶۳	۶۰	۵۷	ظہری
۹۳	۹۴	۹۱	۸۸	۸۵	۸۲	۷۹	۷۶	۷۳	۷۰	۶۷	۶۴	ظہری
۱۰۰	۱۰۱	۹۸	۹۵	۹۲	۸۹	۸۶	۸۳	۸۰	۷۷	۷۴	۷۱	ظہری
۱۰۷	۱۰۸	۱۰۵	۱۰۲	۹۹	۹۶	۹۳	۹۰	۸۷	۸۴	۸۱	۷۸	ظہری
۱۱۴	۱۱۵	۱۱۲	۱۰۹	۱۰۶	۱۰۳	۱۰۰	۹۷	۹۴	۹۱	۸۸	۸۵	ظہری
۱۲۱	۱۲۲	۱۱۹	۱۱۶	۱۱۳	۱۱۰	۱۰۷	۱۰۴	۱۰۱	۹۸	۹۵	۹۲	ظہری
۱۲۸	۱۲۹	۱۲۶	۱۲۳	۱۲۰	۱۱۷	۱۱۴	۱۱۱	۱۰۸	۱۰۵	۱۰۲	۹۹	ظہری
۱۳۵	۱۳۶	۱۳۳	۱۳۰	۱۲۷	۱۲۴	۱۲۱	۱۱۸	۱۱۵	۱۱۲	۱۰۹	۱۰۶	ظہری
۱۴۲	۱۴۳	۱۴۰	۱۳۷	۱۳۴	۱۳۱	۱۲۸	۱۲۵	۱۲۲	۱۱۹	۱۱۶	۱۱۳	ظہری
۱۴۹	۱۵۰	۱۴۷	۱۴۴	۱۴۱	۱۳۸	۱۳۵	۱۳۲	۱۲۹	۱۲۶	۱۲۳	۱۲۰	ظہری
۱۵۶	۱۵۷	۱۵۴	۱۵۱	۱۴۸	۱۴۵	۱۴۲	۱۳۹	۱۳۶	۱۳۳	۱۳۰	۱۲۷	ظہری
۱۶۳	۱۶۴	۱۶۱	۱۵۸	۱۵۵	۱۵۲	۱۴۹	۱۴۶	۱۴۳	۱۴۰	۱۳۷	۱۳۴	ظہری
۱۷۰	۱۷۱	۱۶۸	۱۶۵	۱۶۲	۱۵۹	۱۵۶	۱۵۳	۱۵۰	۱۴۷	۱۴۴	۱۴۱	ظہری
۱۷۷	۱۷۸	۱۷۵	۱۷۲	۱۶۹	۱۶۶	۱۶۳	۱۶۰	۱۵۷	۱۵۴	۱۵۱	۱۴۸	ظہری
۱۸۴	۱۸۵	۱۸۲	۱۷۹	۱۷۶	۱۷۳	۱۷۰	۱۶۷	۱۶۴	۱۶۱	۱۵۸	۱۵۵	ظہری
۱۹۱	۱۹۲	۱۸۹	۱۸۶	۱۸۳	۱۸۰	۱۷۷	۱۷۴	۱۷۱	۱۶۸	۱۶۵	۱۶۲	ظہری
۱۹۸	۱۹۹	۱۹۶	۱۹۳	۱۹۰	۱۸۷	۱۸۴	۱۸۱	۱۷۸	۱۷۵	۱۷۲	۱۶۹	ظہری
۲۰۵	۲۰۶	۲۰۳	۲۰۰	۱۹۷	۱۹۴	۱۹۱	۱۸۸	۱۸۵	۱۸۲	۱۷۹	۱۷۶	ظہری
۲۱۲	۲۱۳	۲۱۰	۲۰۷	۲۰۴	۲۰۱	۱۹۸	۱۹۵	۱۹۲	۱۸۹	۱۸۶	۱۸۳	ظہری
۲۱۹	۲۲۰	۲۱۷	۲۱۴	۲۱۱	۲۰۸	۲۰۵	۲۰۲	۱۹۹	۱۹۶	۱۹۳	۱۹۰	ظہری
۲۲۶	۲۲۷	۲۲۴	۲۲۱	۲۱۸	۲۱۵	۲۱۲	۲۰۹	۲۰۶	۲۰۳	۲۰۰	۱۹۷	ظہری
۲۳۳	۲۳۴	۲۳۱	۲۲۸	۲۲۵	۲۲۲	۲۱۹	۲۱۶	۲۱۳	۲۱۰	۲۰۷	۲۰۴	ظہری
۲۴۰	۲۴۱	۲۳۸	۲۳۵	۲۳۲	۲۲۹	۲۲۶	۲۲۳	۲۲۰	۲۱۷	۲۱۴	۲۱۱	ظہری
۲۴۷	۲۴۸	۲۴۵	۲۴۲	۲۳۹	۲۳۶	۲۳۳	۲۳۰	۲۲۷	۲۲۴	۲۲۱	۲۱۸	ظہری
۲۵۴	۲۵۵	۲۵۲	۲۴۹	۲۴۶	۲۴۳	۲۴۰	۲۳۷	۲۳۴	۲۳۱	۲۲۸	۲۲۵	ظہری
۲۶۱	۲۶۲	۲۵۹	۲۵۶	۲۵۳	۲۵۰	۲۴۷	۲۴۴	۲۴۱	۲۳۸	۲۳۵	۲۳۲	ظہری
۲۶۸	۲۶۹	۲۶۶	۲۶۳	۲۶۰	۲۵۷	۲۵۴	۲۵۱	۲۴۸	۲۴۵	۲۴۲	۲۳۹	ظہری
۲۷۵	۲۷۶	۲۷۳	۲۷۰	۲۶۷	۲۶۴	۲۶۱	۲۵۸	۲۵۵	۲۵۲	۲۴۹	۲۴۶	ظہری
۲۸۲	۲۸۳	۲۸۰	۲۷۷	۲۷۴	۲۷۱	۲۶۸	۲۶۵	۲۶۲	۲۵۹	۲۵۶	۲۵۳	ظہری
۲۸۹	۲۹۰	۲۸۷	۲۸۴	۲۸۱	۲۷۸	۲۷۵	۲۷۲	۲۶۹	۲۶۶	۲۶۳	۲۶۰	ظہری
۲۹۶	۲۹۷	۲۹۴	۲۹۱	۲۸۸	۲۸۵	۲۸۲	۲۷۹	۲۷۶	۲۷۳	۲۷۰	۲۶۷	ظہری
۳۰۳	۳۰۴	۳۰۱	۲۹۸	۲۹۵	۲۹۲	۲۸۹	۲۸۶	۲۸۳	۲۸۰	۲۷۷	۲۷۴	ظہری
۳۱۰	۳۱۱	۳۰۸	۳۰۵	۳۰۲	۲۹۹	۲۹۶	۲۹۳	۲۹۰	۲۸۷	۲۸۴	۲۸۱	ظہری
۳۱۷	۳۱۸	۳۱۵	۳۱۲	۳۰۹	۳۰۶	۳۰۳	۳۰۰	۲۹۷	۲۹۴	۲۹۱	۲۸۸	ظہری
۳۲۴	۳۲۵	۳۲۲	۳۱۹	۳۱۶	۳۱۳	۳۱۰	۳۰۷	۳۰۴	۳۰۱	۲۹۸	۲۹۵	ظہری
۳۳۱	۳۳۲	۳۲۹	۳۲۶	۳۲۳	۳۲۰	۳۱۷	۳۱۴	۳۱۱	۳۰۸	۳۰۵	۳۰۲	ظہری
۳۳۸	۳۳۹	۳۳۶	۳۳۳	۳۳۰	۳۲۷	۳۲۴	۳۲۱	۳۱۸	۳۱۵	۳۱۲	۳۰۹	ظہری
۳۴۵	۳۴۶	۳۴۳	۳۴۰	۳۳۷	۳۳۴	۳۳۱	۳۲۸	۳۲۵	۳۲۲	۳۱۹	۳۱۶	ظہری
۳۵۲	۳۵۳	۳۵۰	۳۴۷	۳۴۴	۳۴۱	۳۳۸	۳۳۵	۳۳۲	۳۲۹	۳۲۶	۳۲۳	ظہری
۳۵۹	۳۶۰	۳۵۷	۳۵۴	۳۵۱	۳۴۸	۳۴۵	۳۴۲	۳۳۹	۳۳۶	۳۳۳	۳۳۰	ظہری
۳۶۶	۳۶۷	۳۶۴	۳۶۱	۳۵۸	۳۵۵	۳۵۲	۳۴۹	۳۴۶	۳۴۳	۳۴۰	۳۳۷	ظہری
۳۷۳	۳۷۴	۳۷۱	۳۶۸	۳۶۵	۳۶۲	۳۵۹	۳۵۶	۳۵۳	۳۵۰	۳۴۷	۳۴۴	ظہری
۳۸۰	۳۸۱	۳۷۸	۳۷۵	۳۷۲	۳۶۹	۳۶۶	۳۶۳	۳۶۰	۳۵۷	۳۵۴	۳۵۱	ظہری
۳۸۷	۳۸۸	۳۸۵	۳۸۲	۳۷۹	۳۷۶	۳۷۳	۳۷۰	۳۶۷	۳۶۴	۳۶۱	۳۵۸	ظہری
۳۹۴	۳۹۵	۳۹۲	۳۸۹	۳۸۶	۳۸۳	۳۸۰	۳۷۷	۳۷۴	۳۷۱	۳۶۸	۳۶۵	ظہری
۴۰۱	۴۰۲	۴۰۰	۳۹۷	۳۹۴	۳۹۱	۳۸۸	۳۸۵	۳۸۲	۳۷۹	۳۷۶	۳۷۳	ظہری
۴۰۸	۴۰۹	۴۰۶	۴۰۳	۴۰۰	۳۹۷	۳۹۴	۳۹۱	۳۸۸	۳۸۵	۳۸۲	۳۷۹	ظہری
۴۱۵	۴۱۶	۴۱۳	۴۱۰	۴۰۷	۴۰۴	۴۰۱	۳۹۸	۳۹۵	۳۹۲	۳۸۹	۳۸۶	ظہری
۴۲۲	۴۲۳	۴۲۰	۴۱۷	۴۱۴	۴۱۱	۴۰۸	۴۰۵	۴۰۲	۳۹۹	۳۹۶	۳۹۳	ظہری
۴۲۹	۴۳۰	۴۲۷	۴۲۴	۴۲۱	۴۱۸	۴۱۵	۴۱۲	۴۰۹	۴۰۶	۴۰۳	۴۰۰	ظہری
۴۳۶	۴۳۷	۴۳۴	۴۳۱	۴۲۸	۴۲۵	۴۲۲	۴۱۹	۴۱۶	۴۱۳	۴۱۰	۴۰۷	ظہری
۴۴۳	۴۴۴	۴۴۱	۴۳۸	۴۳۵	۴۳۲	۴۲۹	۴۲۶	۴۲۳	۴۲۰	۴۱۷	۴۱۴	ظہری
۴۵۰	۴۵۱	۴۴۸	۴۴۵	۴۴۲	۴۳۹	۴۳۶	۴۳۳	۴۳۰	۴۲۷	۴۲۴	۴۲۱	ظہری
۴۵۷	۴۵۸	۴۵۵	۴۵۲	۴۴۹	۴۴۶	۴۴۳	۴۴۰	۴۳۷	۴۳۴	۴۳۱	۴۲۸	ظہری
۴۶۴	۴۶۵	۴۶۲	۴۵۹	۴۵۶	۴۵۳	۴۵۰	۴۴۷	۴۴۴	۴۴۱	۴۳۸	۴۳۵	ظہری
۴۷۱	۴۷۲	۴۶۹	۴۶۶	۴۶۳	۴۶۰	۴۵۷	۴۵۴	۴۵۱	۴۴۸	۴۴۵	۴۴۲	ظہری
۴۷۸	۴۷۹	۴۷۶	۴۷۳	۴۷۰	۴۶۷	۴۶۴	۴۶۱	۴۵۸	۴۵۵	۴۵۲	۴۴۹	ظہری
۴۸۵	۴۸۶	۴۸۳	۴۸۰	۴۷۷	۴۷۴	۴۷۱	۴۶۸	۴۶۵	۴۶۲	۴۵۹	۴۵۶	ظہری
۴۹۲	۴۹۳	۴۹۰	۴۸۷	۴۸۴	۴۸۱	۴۷۸	۴۷۵	۴۷۲	۴۶۹	۴۶۶	۴۶۳	ظہری
۴۹۹	۵۰۰	۴۹۷	۴۹۴	۴۹۱	۴۸۸	۴۸۵	۴۸۲	۴۷۹	۴۷۶	۴۷۳	۴۷۰	ظہری
۵۰۶	۵۰۷	۵۰۴	۵۰۱	۴۹۸	۴۹۵	۴۹۲	۴۸۹	۴۸۶	۴۸۳	۴۸۰	۴۷۷	ظہری
۵۱۳	۵۱۴	۵۱۱	۵۰۸	۵۰۵	۵۰۲	۴۹۹	۴۹۶	۴۹۳	۴۹۰	۴۸۷	۴۸۴	ظہری
۵۲۰	۵۲۱	۵۱۸	۵۱۵	۵۱۲	۵۰۹	۵۰۶	۵۰۳	۵۰۰	۴۹۷	۴۹۴	۴۹۱	ظہری
۵۲۷	۵۲۸	۵۲۵	۵۲۲	۵۱۹	۵۱۶	۵۱۳	۵۱۰	۵۰۷	۵۰۴	۵۰۱	۴۹۸	ظہری
۵۳۴	۵۳۵	۵۳۲	۵۲۹	۵۲۶	۵۲۳	۵۲۰	۵۱۷	۵۱۴	۵۱۱	۵۰۸	۵۰۵	ظہری
۵۴۱	۵۴۲	۵۳۹	۵۳۶	۵۳۳	۵۳۰	۵۲۷	۵۲۴	۵۲۱	۵۱۸	۵۱۵	۵۱۲	ظہری
۵۴۸	۵۴۹	۵۴۶	۵۴۳	۵۴۰	۵۳۷	۵۳۴	۵۳۱	۵۲۸	۵۲۵	۵۲۲	۵۱۹	ظہری
۵۵۵	۵۵۶	۵۵۳	۵۵۰	۵۴۷	۵۴۴	۵۴۱	۵۳۸	۵۳۵	۵۳۲	۵۲۹	۵۲۶	ظہری
۵۶۲	۵۶۳	۵۶۰	۵۵۷	۵۵۴	۵۵۱	۵۴۸	۵۴۵	۵۴۲	۵۳۹	۵۳۶	۵۳۳	ظہری
۵۶۹	۵۷۰	۵۶۷	۵۶۴	۵۶۱	۵۵۸	۵۵۵	۵۵۲	۵۴۹	۵۴۶	۵۴۳	۵۴۰	ظہری
۵۷۶	۵۷۷	۵۷۴	۵۷۱	۵۶۸	۵۶۵	۵۶۲	۵۵۹	۵۵۶	۵۵۳	۵۵۰	۵۴۷	ظہری
۵۸۳	۵۸۴	۵۸۱	۵۷۸	۵۷۵	۵۷۲	۵۶۹	۵۶۶	۵۶۳	۵۶۰	۵۵۷	۵۵۴	ظہری
۵۹۰	۵۹۱	۵۸۸	۵۸۵	۵۸۲	۵۷۹	۵۷۶	۵۷۳	۵۷۰	۵۶۷	۵۶۴	۵۶۱	ظہری
۵۹۷	۵۹۸	۵۹۵										

دکبر	نومبر	اکتوبر	ستمبر	اگست	جولائی	جون	مئی	اپریل	مارچ	فروری	جنوری
۱۹	۱	۱۳	۱	۱۲	۱	۱	۱	۱۲	۱	۱۲	۱
۱	۲	۳	۴	۵	۶	۷	۸	۹	۱۰	۱۱	۱۲
۲	۳	۴	۵	۶	۷	۸	۹	۱۰	۱۱	۱۲	۱۳
۳	۴	۵	۶	۷	۸	۹	۱۰	۱۱	۱۲	۱۳	۱۴
۴	۵	۶	۷	۸	۹	۱۰	۱۱	۱۲	۱۳	۱۴	۱۵
۵	۶	۷	۸	۹	۱۰	۱۱	۱۲	۱۳	۱۴	۱۵	۱۶
۶	۷	۸	۹	۱۰	۱۱	۱۲	۱۳	۱۴	۱۵	۱۶	۱۷
۷	۸	۹	۱۰	۱۱	۱۲	۱۳	۱۴	۱۵	۱۶	۱۷	۱۸
۸	۹	۱۰	۱۱	۱۲	۱۳	۱۴	۱۵	۱۶	۱۷	۱۸	۱۹
۹	۱۰	۱۱	۱۲	۱۳	۱۴	۱۵	۱۶	۱۷	۱۸	۱۹	۲۰
۱۰	۱۱	۱۲	۱۳	۱۴	۱۵	۱۶	۱۷	۱۸	۱۹	۲۰	۲۱
۱۱	۱۲	۱۳	۱۴	۱۵	۱۶	۱۷	۱۸	۱۹	۲۰	۲۱	۲۲
۱۲	۱۳	۱۴	۱۵	۱۶	۱۷	۱۸	۱۹	۲۰	۲۱	۲۲	۲۳
۱۳	۱۴	۱۵	۱۶	۱۷	۱۸	۱۹	۲۰	۲۱	۲۲	۲۳	۲۴
۱۴	۱۵	۱۶	۱۷	۱۸	۱۹	۲۰	۲۱	۲۲	۲۳	۲۴	۲۵
۱۵	۱۶	۱۷	۱۸	۱۹	۲۰	۲۱	۲۲	۲۳	۲۴	۲۵	۲۶
۱۶	۱۷	۱۸	۱۹	۲۰	۲۱	۲۲	۲۳	۲۴	۲۵	۲۶	۲۷
۱۷	۱۸	۱۹	۲۰	۲۱	۲۲	۲۳	۲۴	۲۵	۲۶	۲۷	۲۸
۱۸	۱۹	۲۰	۲۱	۲۲	۲۳	۲۴	۲۵	۲۶	۲۷	۲۸	۲۹
۱۹	۲۰	۲۱	۲۲	۲۳	۲۴	۲۵	۲۶	۲۷	۲۸	۲۹	۳۰
۲۰	۲۱	۲۲	۲۳	۲۴	۲۵	۲۶	۲۷	۲۸	۲۹	۳۰	۳۱
۲۱	۲۲	۲۳	۲۴	۲۵	۲۶	۲۷	۲۸	۲۹	۳۰	۳۱	۳۲
۲۲	۲۳	۲۴	۲۵	۲۶	۲۷	۲۸	۲۹	۳۰	۳۱	۳۲	۳۳
۲۳	۲۴	۲۵	۲۶	۲۷	۲۸	۲۹	۳۰	۳۱	۳۲	۳۳	۳۴
۲۴	۲۵	۲۶	۲۷	۲۸	۲۹	۳۰	۳۱	۳۲	۳۳	۳۴	۳۵
۲۵	۲۶	۲۷	۲۸	۲۹	۳۰	۳۱	۳۲	۳۳	۳۴	۳۵	۳۶
۲۶	۲۷	۲۸	۲۹	۳۰	۳۱	۳۲	۳۳	۳۴	۳۵	۳۶	۳۷
۲۷	۲۸	۲۹	۳۰	۳۱	۳۲	۳۳	۳۴	۳۵	۳۶	۳۷	۳۸
۲۸	۲۹	۳۰	۳۱	۳۲	۳۳	۳۴	۳۵	۳۶	۳۷	۳۸	۳۹
۲۹	۳۰	۳۱	۳۲	۳۳	۳۴	۳۵	۳۶	۳۷	۳۸	۳۹	۴۰
۳۰	۳۱	۳۲	۳۳	۳۴	۳۵	۳۶	۳۷	۳۸	۳۹	۴۰	۴۱
۳۱	۳۲	۳۳	۳۴	۳۵	۳۶	۳۷	۳۸	۳۹	۴۰	۴۱	۴۲

جسٹس آباد فرق نصف النہار - ۶

جسٹس آباد فرق نصف النہار - ۲۱

تیم	نمبر	اکتوبر	ستمبر	اگست	جولائی	جون	مئی	اپریل	مارچ	فروری	جنوری		
۱	۱۶	۱	۱۶	۱	۱۶	۱	۱۶	۱	۱۶	۱	۱۶	۱	
۲	۱۲	۱۱	۹	۵	۳	۰	۲	۵	۱۰	۱۱	۱۲	۱۳	غبار
۳	۱۱	۱۲	۸	۵	۳	۰	۱	۲	۴	۵	۱۱	۱۲	ظہر
۴	۱۱	۱۲	۸	۵	۳	۰	۱	۲	۴	۵	۱۱	۱۲	اشراق
۵	۱۲	۱۳	۱۰	۶	۳	۱	۲	۵	۱۱	۱۲	۱۳	۱۴	غروب
۶	۱۳	۱۴	۱۱	۷	۴	۲	۳	۶	۱۲	۱۳	۱۴	۱۵	غروب
۷	۱۴	۱۵	۱۲	۸	۵	۳	۴	۷	۱۳	۱۴	۱۵	۱۶	غروب
۸	۱۵	۱۶	۱۳	۹	۶	۴	۵	۸	۱۴	۱۵	۱۶	۱۷	غروب
۹	۱۶	۱۷	۱۴	۱۰	۷	۵	۶	۹	۱۵	۱۶	۱۷	۱۸	غروب
۱۰	۱۷	۱۸	۱۵	۱۱	۸	۶	۷	۱۰	۱۶	۱۷	۱۸	۱۹	غروب
۱۱	۱۸	۱۹	۱۶	۱۲	۹	۷	۸	۱۱	۱۷	۱۸	۱۹	۲۰	غروب
۱۲	۱۹	۲۰	۱۷	۱۳	۱۰	۸	۹	۱۲	۱۸	۱۹	۲۰	۲۱	غروب
۱۳	۲۰	۲۱	۱۸	۱۴	۱۱	۹	۱۰	۱۳	۱۹	۲۰	۲۱	۲۲	غروب
۱۴	۲۱	۲۲	۱۹	۱۵	۱۲	۱۰	۱۱	۱۴	۲۰	۲۱	۲۲	۲۳	غروب
۱۵	۲۲	۲۳	۲۰	۱۶	۱۳	۱۱	۱۲	۱۵	۲۱	۲۲	۲۳	۲۴	غروب
۱۶	۲۳	۲۴	۲۱	۱۷	۱۴	۱۲	۱۳	۱۶	۲۲	۲۳	۲۴	۲۵	غروب
۱۷	۲۴	۲۵	۲۲	۱۸	۱۵	۱۳	۱۴	۱۷	۲۳	۲۴	۲۵	۲۶	غروب
۱۸	۲۵	۲۶	۲۳	۱۹	۱۶	۱۴	۱۵	۱۸	۲۴	۲۵	۲۶	۲۷	غروب
۱۹	۲۶	۲۷	۲۴	۲۰	۱۷	۱۵	۱۶	۱۹	۲۵	۲۶	۲۷	۲۸	غروب
۲۰	۲۷	۲۸	۲۵	۲۱	۱۸	۱۶	۱۷	۲۰	۲۶	۲۷	۲۸	۲۹	غروب
۲۱	۲۸	۲۹	۲۶	۲۲	۱۹	۱۷	۱۸	۲۱	۲۷	۲۸	۲۹	۳۰	غروب
۲۲	۲۹	۳۰	۲۷	۲۳	۲۰	۱۸	۱۹	۲۲	۲۸	۲۹	۳۰	۳۱	غروب
۲۳	۳۰	۳۱	۲۸	۲۴	۲۱	۱۹	۲۰	۲۳	۲۹	۳۰	۳۱	۳۲	غروب
۲۴	۳۱	۳۲	۲۹	۲۵	۲۲	۲۰	۲۱	۲۴	۳۰	۳۱	۳۲	۳۳	غروب
۲۵	۳۲	۳۳	۳۰	۲۶	۲۳	۲۱	۲۲	۲۵	۳۱	۳۲	۳۳	۳۴	غروب
۲۶	۳۳	۳۴	۳۱	۲۷	۲۴	۲۲	۲۳	۲۶	۳۲	۳۳	۳۴	۳۵	غروب
۲۷	۳۴	۳۵	۳۲	۲۸	۲۵	۲۳	۲۴	۲۷	۳۳	۳۴	۳۵	۳۶	غروب
۲۸	۳۵	۳۶	۳۳	۲۹	۲۶	۲۴	۲۵	۲۸	۳۴	۳۵	۳۶	۳۷	غروب
۲۹	۳۶	۳۷	۳۴	۳۰	۲۷	۲۵	۲۶	۲۹	۳۵	۳۶	۳۷	۳۸	غروب
۳۰	۳۷	۳۸	۳۵	۳۱	۲۸	۲۶	۲۷	۳۰	۳۶	۳۷	۳۸	۳۹	غروب
۳۱	۳۸	۳۹	۳۶	۳۲	۲۹	۲۷	۲۸	۳۱	۳۷	۳۸	۳۹	۴۰	غروب
۳۲	۳۹	۴۰	۳۷	۳۳	۳۰	۲۸	۲۹	۳۲	۳۸	۳۹	۴۰	۴۱	غروب
۳۳	۴۰	۴۱	۳۸	۳۴	۳۱	۲۹	۳۰	۳۳	۳۹	۴۰	۴۱	۴۲	غروب
۳۴	۴۱	۴۲	۳۹	۳۵	۳۲	۳۰	۳۱	۳۴	۴۰	۴۱	۴۲	۴۳	غروب
۳۵	۴۲	۴۳	۴۰	۳۶	۳۳	۳۱	۳۲	۳۵	۴۱	۴۲	۴۳	۴۴	غروب
۳۶	۴۳	۴۴	۴۱	۳۷	۳۴	۳۲	۳۳	۳۶	۴۲	۴۳	۴۴	۴۵	غروب
۳۷	۴۴	۴۵	۴۲	۳۸	۳۵	۳۳	۳۴	۳۷	۴۳	۴۴	۴۵	۴۶	غروب
۳۸	۴۵	۴۶	۴۳	۳۹	۳۶	۳۴	۳۵	۳۸	۴۴	۴۵	۴۶	۴۷	غروب
۳۹	۴۶	۴۷	۴۴	۴۰	۳۷	۳۵	۳۶	۳۹	۴۵	۴۶	۴۷	۴۸	غروب
۴۰	۴۷	۴۸	۴۵	۴۱	۳۸	۳۶	۳۷	۴۰	۴۶	۴۷	۴۸	۴۹	غروب
۴۱	۴۸	۴۹	۴۶	۴۲	۳۹	۳۷	۳۸	۴۱	۴۷	۴۸	۴۹	۵۰	غروب
۴۲	۴۹	۵۰	۴۷	۴۳	۴۰	۳۸	۳۹	۴۲	۴۸	۴۹	۵۰	۵۱	غروب
۴۳	۵۰	۵۱	۴۸	۴۴	۴۱	۳۹	۴۰	۴۳	۴۹	۵۰	۵۱	۵۲	غروب
۴۴	۵۱	۵۲	۴۹	۴۵	۴۲	۴۰	۴۱	۴۴	۵۰	۵۱	۵۲	۵۳	غروب
۴۵	۵۲	۵۳	۵۰	۴۶	۴۳	۴۱	۴۲	۴۵	۵۱	۵۲	۵۳	۵۴	غروب
۴۶	۵۳	۵۴	۵۱	۴۷	۴۴	۴۲	۴۳	۴۶	۵۲	۵۳	۵۴	۵۵	غروب
۴۷	۵۴	۵۵	۵۲	۴۸	۴۵	۴۳	۴۴	۴۷	۵۳	۵۴	۵۵	۵۶	غروب
۴۸	۵۵	۵۶	۵۳	۴۹	۴۶	۴۴	۴۵	۴۸	۵۴	۵۵	۵۶	۵۷	غروب
۴۹	۵۶	۵۷	۵۴	۵۰	۴۷	۴۵	۴۶	۴۹	۵۵	۵۶	۵۷	۵۸	غروب
۵۰	۵۷	۵۸	۵۵	۵۱	۴۸	۴۶	۴۷	۵۰	۵۶	۵۷	۵۸	۵۹	غروب
۵۱	۵۸	۵۹	۵۶	۵۲	۴۹	۴۷	۴۸	۵۱	۵۷	۵۸	۵۹	۶۰	غروب
۵۲	۵۹	۶۰	۵۷	۵۳	۵۰	۴۸	۴۹	۵۲	۵۸	۵۹	۶۰	۶۱	غروب
۵۳	۶۰	۶۱	۵۸	۵۴	۵۱	۴۹	۵۰	۵۳	۵۹	۶۰	۶۱	۶۲	غروب
۵۴	۶۱	۶۲	۵۹	۵۵	۵۲	۵۰	۵۱	۵۴	۶۰	۶۱	۶۲	۶۳	غروب
۵۵	۶۲	۶۳	۶۰	۵۶	۵۳	۵۱	۵۲	۵۵	۶۱	۶۲	۶۳	۶۴	غروب
۵۶	۶۳	۶۴	۶۱	۵۷	۵۴	۵۲	۵۳	۵۶	۶۲	۶۳	۶۴	۶۵	غروب
۵۷	۶۴	۶۵	۶۲	۵۸	۵۵	۵۳	۵۴	۵۷	۶۳	۶۴	۶۵	۶۶	غروب
۵۸	۶۵	۶۶	۶۳	۵۹	۵۶	۵۴	۵۵	۵۸	۶۴	۶۵	۶۶	۶۷	غروب
۵۹	۶۶	۶۷	۶۴	۶۰	۵۷	۵۵	۵۶	۵۹	۶۵	۶۶	۶۷	۶۸	غروب
۶۰	۶۷	۶۸	۶۵	۶۱	۵۸	۵۶	۵۷	۶۰	۶۶	۶۷	۶۸	۶۹	غروب
۶۱	۶۸	۶۹	۶۶	۶۲	۵۹	۵۷	۵۸	۶۱	۶۷	۶۸	۶۹	۷۰	غروب
۶۲	۶۹	۷۰	۶۷	۶۳	۶۰	۵۸	۵۹	۶۲	۶۸	۶۹	۷۰	۷۱	غروب
۶۳	۷۰	۷۱	۶۸	۶۴	۶۱	۵۹	۶۰	۶۳	۶۹	۷۰	۷۱	۷۲	غروب
۶۴	۷۱	۷۲	۶۹	۶۵	۶۲	۶۰	۶۱	۶۴	۷۰	۷۱	۷۲	۷۳	غروب
۶۵	۷۲	۷۳	۷۰	۶۶	۶۳	۶۱	۶۲	۶۵	۷۱	۷۲	۷۳	۷۴	غروب
۶۶	۷۳	۷۴	۷۱	۶۷	۶۴	۶۲	۶۳	۶۶	۷۲	۷۳	۷۴	۷۵	غروب
۶۷	۷۴	۷۵	۷۲	۶۸	۶۵	۶۳	۶۴	۶۷	۷۳	۷۴	۷۵	۷۶	غروب
۶۸	۷۵	۷۶	۷۳	۶۹	۶۶	۶۴	۶۵	۶۸	۷۴	۷۵	۷۶	۷۷	غروب
۶۹	۷۶	۷۷	۷۴	۷۰	۶۷	۶۵	۶۶	۶۹	۷۵	۷۶	۷۷	۷۸	غروب
۷۰	۷۷	۷۸	۷۵	۷۱	۶۸	۶۶	۶۷	۷۰	۷۶	۷۷	۷۸	۷۹	غروب
۷۱	۷۸	۷۹	۷۶	۷۲	۶۹	۶۷	۶۸	۷۱	۷۷	۷۸	۷۹	۸۰	غروب
۷۲	۷۹	۸۰	۷۷	۷۳	۷۰	۶۸	۶۹	۷۲	۷۸	۷۹	۸۰	۸۱	غروب
۷۳	۸۰	۸۱	۷۸	۷۴	۷۱	۶۹	۷۰	۷۳	۷۹	۸۰	۸۱	۸۲	غروب
۷۴	۸۱	۸۲	۷۹	۷۵	۷۲	۷۰	۷۱	۷۴	۸۰	۸۱	۸۲	۸۳	غروب
۷۵	۸۲	۸۳	۸۰	۷۶	۷۳	۷۱	۷۲	۷۵	۸۱	۸۲	۸۳	۸۴	غروب
۷۶	۸۳	۸۴	۸۱	۷۷	۷۴	۷۲	۷۳	۷۶	۸۲	۸۳	۸۴	۸۵	غروب
۷۷	۸۴	۸۵	۸۲	۷۸	۷۵	۷۳	۷۴	۷۷	۸۳	۸۴	۸۵	۸۶	غروب
۷۸	۸۵	۸۶	۸۳	۷۹	۷۶	۷۴	۷۵	۷۸	۸۴	۸۵	۸۶	۸۷	غروب
۷۹	۸۶	۸۷	۸۴	۸۰	۷۷	۷۵	۷۶	۷۹	۸۵	۸۶	۸۷	۸۸	غروب
۸۰	۸۷	۸۸	۸۵	۸۱	۷۸	۷۶	۷۷	۸۰	۸۶	۸۷	۸۸	۸۹	غروب
۸۱	۸۸	۸۹	۸۶	۸۲	۷۹	۷۷	۷۸	۸۱	۸۷	۸۸	۸۹	۹۰	غروب
۸۲	۸۹	۹۰	۸۷	۸۳	۸۰	۷۸	۷۹	۸۲	۸۸	۸۹	۹۰	۹۱	غروب
۸۳	۹۰	۹۱	۸۸	۸۴	۸۱	۷۹	۸۰	۸۳	۸۹	۹۰	۹۱	۹۲	غروب
۸۴	۹۱	۹۲	۸۹	۸۵	۸۲	۸۰	۸۱	۸۴	۹۰	۹۱	۹۲	۹۳	غروب
۸۵	۹۲	۹۳	۹۰	۸۶	۸۳	۸۱	۸۲	۸۵	۹۱	۹۲	۹۳	۹۴	غروب
۸۶	۹۳	۹۴	۹۱	۸۷	۸۴	۸۲	۸۳	۸۶	۹۲	۹۳	۹۴	۹۵	غروب
۸۷	۹۴	۹۵	۹۲	۸۸	۸۵	۸۳	۸۴	۸۷	۹۳	۹۴	۹۵	۹۶	غروب
۸۸	۹۵	۹۶	۹۳	۸۹	۸۶	۸۴	۸۵	۸۸	۹۴	۹۵	۹۶	۹۷	غروب
۸۹	۹۶	۹۷	۹۴	۹۰	۸۷	۸۵	۸۶	۸۹	۹۵	۹۶	۹۷	۹۸	غروب
۹۰	۹۷	۹۸	۹۵	۹۱	۸۸	۸۶	۸۷	۹۰	۹۶	۹۷	۹۸	۹۹	غروب
۹۱	۹۸	۹۹	۹۶	۹۲	۸۹	۸۷	۸۸	۹۱	۹۷	۹۸	۹۹	۱۰۰	غروب
۹۲	۹۹	۱۰۰	۹۷	۹۳	۹۰	۸۸	۸۹	۹۲	۹۸	۹۹	۱۰۰	۱۰۱	غروب
۹۳	۱۰۰	۱۰۱	۹۸	۹۴	۹۱	۸۹	۹۰	۹۳	۹۹	۱۰۰	۱۰۱	۱۰۲	غروب
۹۴	۱۰۱	۱۰۲	۹۹	۹۵	۹۲	۹۰	۹۱	۹۴	۱۰۰	۱۰۱	۱۰۲	۱۰۳	غروب
۹۵	۱۰۲	۱۰۳	۱۰۰	۹۶	۹۳	۹۱	۹۲	۹۵	۱۰۱	۱۰۲	۱۰۳	۱۰۴	غروب
۹۶	۱۰۳	۱۰۴	۱۰۱	۹۷	۹۴	۹۲	۹۳	۹۶	۱۰۲	۱۰۳	۱۰۴	۱۰۵	غروب
۹۷	۱۰۴	۱۰۵	۱۰۲	۹۸	۹۵	۹۳	۹۴						

[illegible]

دستبر	نمبر	اکتوبر	ستمبر	اگست	جولائی	جون	مئی	اپریل	مارچ	نوری	جنوری
۱۶	۱	۱۶	۱	۱۶	۱	۱۶	۱	۱۶	۱	۱۶	۱
۱۶	۵	۱۰	۱۳	۱۶	۱۹	۲۲	۲۵	۲۸	۳۱	۳	۵
۱	۳	۵	۸	۱۱	۱۴	۱۷	۲۰	۲۳	۲۶	۲۹	۱
۱ +	۲	۴	۷	۱۰	۱۳	۱۶	۱۹	۲۲	۲۵	۲۸	۱ +
۲۹	۲۹	۲۵	۲۰	۱۴	۹	۳	۰	۳	۶	۹	۱۲
۳۱	۲۸	۲۵	۲۲	۱۸	۱۴	۱۰	۵	۱	۴	۷	۱۰
۲۹	۲۶	۲۳	۲۰	۱۷	۱۴	۱۱	۸	۵	۲	۵	۸
۲۶	۲۳	۲۰	۱۷	۱۴	۱۱	۸	۵	۲	۵	۸	۱۱
۲۳	۲۰	۱۷	۱۴	۱۱	۸	۵	۲	۵	۸	۱۱	۱۴
۲۰	۱۷	۱۴	۱۱	۸	۵	۲	۵	۸	۱۱	۱۴	۱۷
۱۷	۱۴	۱۱	۸	۵	۲	۵	۸	۱۱	۱۴	۱۷	۲۰
۱۴	۱۱	۸	۵	۲	۵	۸	۱۱	۱۴	۱۷	۲۰	۲۳
۱۱	۸	۵	۲	۵	۸	۱۱	۱۴	۱۷	۲۰	۲۳	۲۶
۸	۵	۲	۵	۸	۱۱	۱۴	۱۷	۲۰	۲۳	۲۶	۲۹
۵	۲	۵	۸	۱۱	۱۴	۱۷	۲۰	۲۳	۲۶	۲۹	۳۲
۲	۵	۸	۱۱	۱۴	۱۷	۲۰	۲۳	۲۶	۲۹	۳۲	۳۵
۵	۸	۱۱	۱۴	۱۷	۲۰	۲۳	۲۶	۲۹	۳۲	۳۵	۳۸
۸	۱۱	۱۴	۱۷	۲۰	۲۳	۲۶	۲۹	۳۲	۳۵	۳۸	۴۱
۱۱	۱۴	۱۷	۲۰	۲۳	۲۶	۲۹	۳۲	۳۵	۳۸	۴۱	۴۴
۱۴	۱۷	۲۰	۲۳	۲۶	۲۹	۳۲	۳۵	۳۸	۴۱	۴۴	۴۷
۱۷	۲۰	۲۳	۲۶	۲۹	۳۲	۳۵	۳۸	۴۱	۴۴	۴۷	۵۰
۲۰	۲۳	۲۶	۲۹	۳۲	۳۵	۳۸	۴۱	۴۴	۴۷	۵۰	۵۳
۲۳	۲۶	۲۹	۳۲	۳۵	۳۸	۴۱	۴۴	۴۷	۵۰	۵۳	۵۶
۲۶	۲۹	۳۲	۳۵	۳۸	۴۱	۴۴	۴۷	۵۰	۵۳	۵۶	۵۹
۲۹	۳۲	۳۵	۳۸	۴۱	۴۴	۴۷	۵۰	۵۳	۵۶	۵۹	۶۲
۳۲	۳۵	۳۸	۴۱	۴۴	۴۷	۵۰	۵۳	۵۶	۵۹	۶۲	۶۵
۳۵	۳۸	۴۱	۴۴	۴۷	۵۰	۵۳	۵۶	۵۹	۶۲	۶۵	۶۸
۳۸	۴۱	۴۴	۴۷	۵۰	۵۳	۵۶	۵۹	۶۲	۶۵	۶۸	۷۱
۴۱	۴۴	۴۷	۵۰	۵۳	۵۶	۵۹	۶۲	۶۵	۶۸	۷۱	۷۴
۴۴	۴۷	۵۰	۵۳	۵۶	۵۹	۶۲	۶۵	۶۸	۷۱	۷۴	۷۷
۴۷	۵۰	۵۳	۵۶	۵۹	۶۲	۶۵	۶۸	۷۱	۷۴	۷۷	۸۰
۵۰	۵۳	۵۶	۵۹	۶۲	۶۵	۶۸	۷۱	۷۴	۷۷	۸۰	۸۳
۵۳	۵۶	۵۹	۶۲	۶۵	۶۸	۷۱	۷۴	۷۷	۸۰	۸۳	۸۶
۵۶	۵۹	۶۲	۶۵	۶۸	۷۱	۷۴	۷۷	۸۰	۸۳	۸۶	۸۹
۵۹	۶۲	۶۵	۶۸	۷۱	۷۴	۷۷	۸۰	۸۳	۸۶	۸۹	۹۲
۶۲	۶۵	۶۸	۷۱	۷۴	۷۷	۸۰	۸۳	۸۶	۸۹	۹۲	۹۵
۶۵	۶۸	۷۱	۷۴	۷۷	۸۰	۸۳	۸۶	۸۹	۹۲	۹۵	۹۸
۶۸	۷۱	۷۴	۷۷	۸۰	۸۳	۸۶	۸۹	۹۲	۹۵	۹۸	۱۰۱
۷۱	۷۴	۷۷	۸۰	۸۳	۸۶	۸۹	۹۲	۹۵	۹۸	۱۰۱	۱۰۴
۷۴	۷۷	۸۰	۸۳	۸۶	۸۹	۹۲	۹۵	۹۸	۱۰۱	۱۰۴	۱۰۷
۷۷	۸۰	۸۳	۸۶	۸۹	۹۲	۹۵	۹۸	۱۰۱	۱۰۴	۱۰۷	۱۱۰
۸۰	۸۳	۸۶	۸۹	۹۲	۹۵	۹۸	۱۰۱	۱۰۴	۱۰۷	۱۱۰	۱۱۳
۸۳	۸۶	۸۹	۹۲	۹۵	۹۸	۱۰۱	۱۰۴	۱۰۷	۱۱۰	۱۱۳	۱۱۶
۸۶	۸۹	۹۲	۹۵	۹۸	۱۰۱	۱۰۴	۱۰۷	۱۱۰	۱۱۳	۱۱۶	۱۱۹
۸۹	۹۲	۹۵	۹۸	۱۰۱	۱۰۴	۱۰۷	۱۱۰	۱۱۳	۱۱۶	۱۱۹	۱۲۲
۹۲	۹۵	۹۸	۱۰۱	۱۰۴	۱۰۷	۱۱۰	۱۱۳	۱۱۶	۱۱۹	۱۲۲	۱۲۵
۹۵	۹۸	۱۰۱	۱۰۴	۱۰۷	۱۱۰	۱۱۳	۱۱۶	۱۱۹	۱۲۲	۱۲۵	۱۲۸
۹۸	۱۰۱	۱۰۴	۱۰۷	۱۱۰	۱۱۳	۱۱۶	۱۱۹	۱۲۲	۱۲۵	۱۲۸	۱۳۱
۱۰۱	۱۰۴	۱۰۷	۱۱۰	۱۱۳	۱۱۶	۱۱۹	۱۲۲	۱۲۵	۱۲۸	۱۳۱	۱۳۴
۱۰۴	۱۰۷	۱۱۰	۱۱۳	۱۱۶	۱۱۹	۱۲۲	۱۲۵	۱۲۸	۱۳۱	۱۳۴	۱۳۷
۱۰۷	۱۱۰	۱۱۳	۱۱۶	۱۱۹	۱۲۲	۱۲۵	۱۲۸	۱۳۱	۱۳۴	۱۳۷	۱۴۰
۱۱۰	۱۱۳	۱۱۶	۱۱۹	۱۲۲	۱۲۵	۱۲۸	۱۳۱	۱۳۴	۱۳۷	۱۴۰	۱۴۳
۱۱۳	۱۱۶	۱۱۹	۱۲۲	۱۲۵	۱۲۸	۱۳۱	۱۳۴	۱۳۷	۱۴۰	۱۴۳	۱۴۶
۱۱۶	۱۱۹	۱۲۲	۱۲۵	۱۲۸	۱۳۱	۱۳۴	۱۳۷	۱۴۰	۱۴۳	۱۴۶	۱۴۹
۱۱۹	۱۲۲	۱۲۵	۱۲۸	۱۳۱	۱۳۴	۱۳۷	۱۴۰	۱۴۳	۱۴۶	۱۴۹	۱۵۲
۱۲۲	۱۲۵	۱۲۸	۱۳۱	۱۳۴	۱۳۷	۱۴۰	۱۴۳	۱۴۶	۱۴۹	۱۵۲	۱۵۵
۱۲۵	۱۲۸	۱۳۱	۱۳۴	۱۳۷	۱۴۰	۱۴۳	۱۴۶	۱۴۹	۱۵۲	۱۵۵	۱۵۸
۱۲۸	۱۳۱	۱۳۴	۱۳۷	۱۴۰	۱۴۳	۱۴۶	۱۴۹	۱۵۲	۱۵۵	۱۵۸	۱۶۱
۱۳۱	۱۳۴	۱۳۷	۱۴۰	۱۴۳	۱۴۶	۱۴۹	۱۵۲	۱۵۵	۱۵۸	۱۶۱	۱۶۴
۱۳۴	۱۳۷	۱۴۰	۱۴۳	۱۴۶	۱۴۹	۱۵۲	۱۵۵	۱۵۸	۱۶۱	۱۶۴	۱۶۷
۱۳۷	۱۴۰	۱۴۳	۱۴۶	۱۴۹	۱۵۲	۱۵۵	۱۵۸	۱۶۱	۱۶۴	۱۶۷	۱۷۰
۱۴۰	۱۴۳	۱۴۶	۱۴۹	۱۵۲	۱۵۵	۱۵۸	۱۶۱	۱۶۴	۱۶۷	۱۷۰	۱۷۳
۱۴۳	۱۴۶	۱۴۹	۱۵۲	۱۵۵	۱۵۸	۱۶۱	۱۶۴	۱۶۷	۱۷۰	۱۷۳	۱۷۶
۱۴۶	۱۴۹	۱۵۲	۱۵۵	۱۵۸	۱۶۱	۱۶۴	۱۶۷	۱۷۰	۱۷۳	۱۷۶	۱۷۹
۱۴۹	۱۵۲	۱۵۵	۱۵۸	۱۶۱	۱۶۴	۱۶۷	۱۷۰	۱۷۳	۱۷۶	۱۷۹	۱۸۲
۱۵۲	۱۵۵	۱۵۸	۱۶۱	۱۶۴	۱۶۷	۱۷۰	۱۷۳	۱۷۶	۱۷۹	۱۸۲	۱۸۵
۱۵۵	۱۵۸	۱۶۱	۱۶۴	۱۶۷	۱۷۰	۱۷۳	۱۷۶	۱۷۹	۱۸۲	۱۸۵	۱۸۸
۱۵۸	۱۶۱	۱۶۴	۱۶۷	۱۷۰	۱۷۳	۱۷۶	۱۷۹	۱۸۲	۱۸۵	۱۸۸	۱۹۱
۱۶۱	۱۶۴	۱۶۷	۱۷۰	۱۷۳	۱۷۶	۱۷۹	۱۸۲	۱۸۵	۱۸۸	۱۹۱	۱۹۴
۱۶۴	۱۶۷	۱۷۰	۱۷۳	۱۷۶	۱۷۹	۱۸۲	۱۸۵	۱۸۸	۱۹۱	۱۹۴	۱۹۷
۱۶۷	۱۷۰	۱۷۳	۱۷۶	۱۷۹	۱۸۲	۱۸۵	۱۸۸	۱۹۱	۱۹۴	۱۹۷	۲۰۰
۱۷۰	۱۷۳	۱۷۶	۱۷۹	۱۸۲	۱۸۵	۱۸۸	۱۹۱	۱۹۴	۱۹۷	۲۰۰	۲۰۳
۱۷۳	۱۷۶	۱۷۹	۱۸۲	۱۸۵	۱۸۸	۱۹۱	۱۹۴	۱۹۷	۲۰۰	۲۰۳	۲۰۶
۱۷۶	۱۷۹	۱۸۲	۱۸۵	۱۸۸	۱۹۱	۱۹۴	۱۹۷	۲۰۰	۲۰۳	۲۰۶	۲۰۹
۱۷۹	۱۸۲	۱۸۵	۱۸۸	۱۹۱	۱۹۴	۱۹۷	۲۰۰	۲۰۳	۲۰۶	۲۰۹	۲۱۲
۱۸۲	۱۸۵	۱۸۸	۱۹۱	۱۹۴	۱۹۷	۲۰۰	۲۰۳	۲۰۶	۲۰۹	۲۱۲	۲۱۵
۱۸۵	۱۸۸	۱۹۱	۱۹۴	۱۹۷	۲۰۰	۲۰۳	۲۰۶	۲۰۹	۲۱۲	۲۱۵	۲۱۸
۱۸۸	۱۹۱	۱۹۴	۱۹۷	۲۰۰	۲۰۳	۲۰۶	۲۰۹	۲۱۲	۲۱۵	۲۱۸	۲۲۱
۱۹۱	۱۹۴	۱۹۷	۲۰۰	۲۰۳	۲۰۶	۲۰۹	۲۱۲	۲۱۵	۲۱۸	۲۲۱	۲۲۴
۱۹۴	۱۹۷	۲۰۰	۲۰۳	۲۰۶	۲۰۹	۲۱۲	۲۱۵	۲۱۸	۲۲۱	۲۲۴	۲۲۷
۱۹۷	۲۰۰	۲۰۳	۲۰۶	۲۰۹	۲۱۲	۲۱۵	۲۱۸	۲۲۱	۲۲۴	۲۲۷	۲۳۰
۲۰۰	۲۰۳	۲۰۶	۲۰۹	۲۱۲	۲۱۵	۲۱۸	۲۲۱	۲۲۴	۲۲۷	۲۳۰	۲۳۳
۲۰۳	۲۰۶	۲۰۹	۲۱۲	۲۱۵	۲۱۸	۲۲۱	۲۲۴	۲۲۷	۲۳۰	۲۳۳	۲۳۶
۲۰۶	۲۰۹	۲۱۲	۲۱۵	۲۱۸	۲۲۱	۲۲۴	۲۲۷	۲۳۰	۲۳۳	۲۳۶	۲۳۹
۲۰۹	۲۱۲	۲۱۵	۲۱۸	۲۲۱	۲۲۴	۲۲۷	۲۳۰	۲۳۳	۲۳۶	۲۳۹	۲۴۲
۲۱۲	۲۱۵	۲۱۸	۲۲۱	۲۲۴	۲۲۷	۲۳۰	۲۳۳	۲۳۶	۲۳۹	۲۴۲	۲۴۵
۲۱۵	۲۱۸	۲۲۱	۲۲۴	۲۲۷	۲۳۰	۲۳۳	۲۳۶	۲۳۹	۲۴۲	۲۴۵	۲۴۸
۲۱۸	۲۲۱	۲۲۴	۲۲۷	۲۳۰	۲۳۳	۲۳۶	۲۳۹	۲۴۲	۲۴۵	۲۴۸	۲۵۱
۲۲۱	۲۲۴	۲۲۷	۲۳۰	۲۳۳	۲۳۶	۲۳۹	۲۴۲	۲۴۵	۲۴۸	۲۵۱	۲۵۴
۲۲۴	۲۲۷	۲۳۰	۲۳۳	۲۳۶	۲۳۹	۲۴۲	۲۴۵	۲۴۸	۲۵۱	۲۵۴	۲۵۷
۲۲۷	۲۳۰	۲۳۳	۲۳۶	۲۳۹	۲۴۲	۲۴۵	۲۴۸	۲۵۱	۲۵۴	۲۵۷	۲۶۰
۲۳۰	۲۳۳	۲۳۶	۲۳۹	۲۴۲	۲۴۵	۲۴۸	۲۵۱	۲۵۴	۲۵۷	۲۶۰	۲۶۳
۲۳۳	۲۳۶	۲۳۹	۲۴۲	۲۴۵	۲۴۸	۲۵۱	۲۵۴	۲۵۷	۲۶۰	۲۶۳	۲۶۶
۲۳۶	۲۳۹	۲۴۲	۲۴۵	۲۴۸	۲۵۱	۲۵۴	۲۵۷	۲۶۰	۲۶۳	۲۶۶	۲۶۹
۲۳۹	۲۴۲	۲۴۵	۲۴۸	۲۵۱	۲۵۴	۲۵۷	۲۶۰	۲۶۳	۲۶۶	۲۶۹	۲۷۲
۲۴۲	۲۴۵	۲۴۸	۲۵۱	۲۵۴	۲۵۷	۲۶۰	۲۶۳	۲۶۶	۲۶۹	۲۷۲	۲۷۵
۲۴۵	۲۴۸	۲۵۱	۲۵۴	۲۵۷	۲۶۰	۲۶۳	۲۶۶	۲۶۹	۲۷۲	۲۷۵	۲۷۸
۲۴۸	۲۵۱	۲۵۴	۲۵۷	۲۶۰	۲۶۳	۲۶۶	۲۶۹	۲۷۲	۲۷۵	۲۷۸	۲۸۱
۲۵۱	۲۵۴	۲۵۷	۲۶۰	۲۶۳	۲۶۶	۲۶۹	۲۷۲	۲۷۵	۲۷۸	۲۸۱	۲۸۴

[illegible]

[illegible]

دکمبر	نومبر	اکتوبر	ستمبر	اگست	جولائی	جون	مئی	اپریل	مارچ	فروری	جنوری		
۱	۱۶	۱	۱۶	۱	۱۶	۱	۱۶	۱	۱۶	۱	۱۶	۱	
۲	۱۷	۲	۱۷	۲	۱۷	۲	۱۷	۲	۱۷	۲	۱۷	۲	۱
۳	۱۸	۳	۱۸	۳	۱۸	۳	۱۸	۳	۱۸	۳	۱۸	۳	۲
۴	۱۹	۴	۱۹	۴	۱۹	۴	۱۹	۴	۱۹	۴	۱۹	۴	۳
۵	۲۰	۵	۲۰	۵	۲۰	۵	۲۰	۵	۲۰	۵	۲۰	۵	۴
۶	۲۱	۶	۲۱	۶	۲۱	۶	۲۱	۶	۲۱	۶	۲۱	۶	۵
۷	۲۲	۷	۲۲	۷	۲۲	۷	۲۲	۷	۲۲	۷	۲۲	۷	۶
۸	۲۳	۸	۲۳	۸	۲۳	۸	۲۳	۸	۲۳	۸	۲۳	۸	۷
۹	۲۴	۹	۲۴	۹	۲۴	۹	۲۴	۹	۲۴	۹	۲۴	۹	۸
۱۰	۲۵	۱۰	۲۵	۱۰	۲۵	۱۰	۲۵	۱۰	۲۵	۱۰	۲۵	۱۰	۹
۱۱	۲۶	۱۱	۲۶	۱۱	۲۶	۱۱	۲۶	۱۱	۲۶	۱۱	۲۶	۱۱	۱۰
۱۲	۲۷	۱۲	۲۷	۱۲	۲۷	۱۲	۲۷	۱۲	۲۷	۱۲	۲۷	۱۲	۱۱
۱۳	۲۸	۱۳	۲۸	۱۳	۲۸	۱۳	۲۸	۱۳	۲۸	۱۳	۲۸	۱۳	۱۲
۱۴	۲۹	۱۴	۲۹	۱۴	۲۹	۱۴	۲۹	۱۴	۲۹	۱۴	۲۹	۱۴	۱۳
۱۵	۳۰	۱۵	۳۰	۱۵	۳۰	۱۵	۳۰	۱۵	۳۰	۱۵	۳۰	۱۵	۱۴
۱۶	۳۱	۱۶	۳۱	۱۶	۳۱	۱۶	۳۱	۱۶	۳۱	۱۶	۳۱	۱۶	۱۵
۱۷													۱۶
۱۸													۱۷
۱۹													۱۸
۲۰													۱۹
۲۱													۲۰
۲۲													۲۱
۲۳													۲۲
۲۴													۲۳
۲۵													۲۴
۲۶													۲۵
۲۷													۲۶
۲۸													۲۷
۲۹													۲۸
۳۰													۲۹
۳۱													۳۰
۳۲													۳۱
۳۳													۳۲
۳۴													۳۳
۳۵													۳۴
۳۶													۳۵
۳۷													۳۶
۳۸													۳۷
۳۹													۳۸
۴۰													۳۹
۴۱													۴۰
۴۲													۴۱
۴۳													۴۲
۴۴													۴۳
۴۵													۴۴
۴۶													۴۵
۴۷													۴۶
۴۸													۴۷
۴۹													۴۸
۵۰													۴۹
۵۱													۵۰
۵۲													۵۱
۵۳													۵۲
۵۴													۵۳
۵۵													۵۴
۵۶													۵۵
۵۷													۵۶
۵۸													۵۷
۵۹													۵۸
۶۰													۵۹
۶۱													۶۰
۶۲													۶۱
۶۳													۶۲
۶۴													۶۳
۶۵													۶۴
۶۶													۶۵
۶۷													۶۶
۶۸													۶۷
۶۹													۶۸
۷۰													۶۹
۷۱													۷۰
۷۲													۷۱
۷۳													۷۲
۷۴													۷۳
۷۵													۷۴
۷۶													۷۵
۷۷													۷۶
۷۸													۷۷
۷۹													۷۸
۸۰													۷۹
۸۱													۸۰
۸۲													۸۱
۸۳													۸۲
۸۴													۸۳
۸۵													۸۴
۸۶													۸۵
۸۷													۸۶
۸۸													۸۷
۸۹													۸۸
۹۰													۸۹
۹۱													۹۰
۹۲													۹۱
۹۳													۹۲
۹۴													۹۳
۹۵													۹۴
۹۶													۹۵
۹۷													۹۶
۹۸													۹۷
۹۹													۹۸
۱۰۰													۹۹

پتی فرق نصف النهار - ۳

صبح صادق -

[illegible]

ذیل کچھ دلی بایں جاہ کے فہرست کے اوقات مگر شہنشاہی میں سے دایں جانب کے فہرست کا فرق دیکھنا چاہئے۔

۳ +	اسلام آباد	آلک
۹ -	پشاور	ایبٹ آباد
۱۳ +	جہلم	بنوں
۸ +	نواب شاہ	بیلہ
۲۰ +	حیدر آباد	پسنی
۱۵ +	دادو	پشاور
۲۳ +	سوات	ترت
۲ -	کراچی	ٹھٹہ
۲۸ +	بہاولپور	چالٹی
۹ +	سکھر	تھٹہ
۲ +	منظف غلام	ڈیرہ غازی خان
	اسلام آباد	ماد پینڈی
۱۱ +	جھنگ	ژوب
۶ +	گجرات	سرگودھا
۵ +	لاہور	فیصل آباد
۱۷ +	مستان	کوٹہ
۱۰ -	چترال	مکملت
۱۹ +	کراچی	عمادہ
۲ +	خیرپور	لاڈکانہ
۶ -	مردان	منظف آباد
۱۰ +	گجرات	میانوالی
۲۶ +	نواب شاہ	منہ
۸ +	سبی	نوشکی
۱۵ +	مکملت	نوکندی

مشرقی پاکستان معیار کی وقت = طول ۹۰°

[illegible]

دائیں جانب کے شہروں کا ہائیں ماہ کے شہروں
سے سب اوقات میں حسب ذیل فرق ہے۔

شہر	نوبہ	اکتوبر	نومبر	دسمبر	جنوری	فروری	مارچ	اپریل	مئی	جون	جولائی	اگست	ستمبر	اکتوبر	نومبر	دسمبر
۱ -	خیر پور	۱۰	۱۱	۱۲	۱۳	۱۴	۱۵	۱۶	۱۷	۱۸	۱۹	۲۰	۲۱	۲۲	۲۳	۲۴
۵ +	نواب شاہ	۱۱	۱۲	۱۳	۱۴	۱۵	۱۶	۱۷	۱۸	۱۹	۲۰	۲۱	۲۲	۲۳	۲۴	۲۵
۳ -	نور اللائی	۱۲	۱۳	۱۴	۱۵	۱۶	۱۷	۱۸	۱۹	۲۰	۲۱	۲۲	۲۳	۲۴	۲۵	۲۶
۲۸ +	۵ چور	۱۳	۱۴	۱۵	۱۶	۱۷	۱۸	۱۹	۲۰	۲۱	۲۲	۲۳	۲۴	۲۵	۲۶	۲۷
۴ -	خیر پور	۱۴	۱۵	۱۶	۱۷	۱۸	۱۹	۲۰	۲۱	۲۲	۲۳	۲۴	۲۵	۲۶	۲۷	۲۸
۱۵ -	دادو	۱۵	۱۶	۱۷	۱۸	۱۹	۲۰	۲۱	۲۲	۲۳	۲۴	۲۵	۲۶	۲۷	۲۸	۲۹
۱۴ -	میر پور خاص	۱۶	۱۷	۱۸	۱۹	۲۰	۲۱	۲۲	۲۳	۲۴	۲۵	۲۶	۲۷	۲۸	۲۹	۳۰
۲۴ -	ساگھر	۱۷	۱۸	۱۹	۲۰	۲۱	۲۲	۲۳	۲۴	۲۵	۲۶	۲۷	۲۸	۲۹	۳۰	۳۱
۲۱ -	خیر پور	۱۸	۱۹	۲۰	۲۱	۲۲	۲۳	۲۴	۲۵	۲۶	۲۷	۲۸	۲۹	۳۰	۳۱	۳۲
۱۳ +	سکھر	۱۹	۲۰	۲۱	۲۲	۲۳	۲۴	۲۵	۲۶	۲۷	۲۸	۲۹	۳۰	۳۱	۳۲	۳۳
۵ -	خیر پور	۲۰	۲۱	۲۲	۲۳	۲۴	۲۵	۲۶	۲۷	۲۸	۲۹	۳۰	۳۱	۳۲	۳۳	۳۴
۴ -	رحیم یار خاں	۲۱	۲۲	۲۳	۲۴	۲۵	۲۶	۲۷	۲۸	۲۹	۳۰	۳۱	۳۲	۳۳	۳۴	۳۵
۲۸ -	حیدر آباد	۲۲	۲۳	۲۴	۲۵	۲۶	۲۷	۲۸	۲۹	۳۰	۳۱	۳۲	۳۳	۳۴	۳۵	۳۶
۳۰ -	دادو	۲۳	۲۴	۲۵	۲۶	۲۷	۲۸	۲۹	۳۰	۳۱	۳۲	۳۳	۳۴	۳۵	۳۶	۳۷
۳ +	بھاو پور	۲۴	۲۵	۲۶	۲۷	۲۸	۲۹	۳۰	۳۱	۳۲	۳۳	۳۴	۳۵	۳۶	۳۷	۳۸
۳۰ +	فرید پور	۲۵	۲۶	۲۷	۲۸	۲۹	۳۰	۳۱	۳۲	۳۳	۳۴	۳۵	۳۶	۳۷	۳۸	۳۹
۶ +	بھاو پور	۲۶	۲۷	۲۸	۲۹	۳۰	۳۱	۳۲	۳۳	۳۴	۳۵	۳۶	۳۷	۳۸	۳۹	۴۰
۲۴ -	فاروق	۲۷	۲۸	۲۹	۳۰	۳۱	۳۲	۳۳	۳۴	۳۵	۳۶	۳۷	۳۸	۳۹	۴۰	۴۱
۱۰ +	لٹان	۲۸	۲۹	۳۰	۳۱	۳۲	۳۳	۳۴	۳۵	۳۶	۳۷	۳۸	۳۹	۴۰	۴۱	۴۲
۳۳ -	میر پور خاص	۲۹	۳۰	۳۱	۳۲	۳۳	۳۴	۳۵	۳۶	۳۷	۳۸	۳۹	۴۰	۴۱	۴۲	۴۳
۲۲ -	ساگھر	۳۰	۳۱	۳۲	۳۳	۳۴	۳۵	۳۶	۳۷	۳۸	۳۹	۴۰	۴۱	۴۲	۴۳	۴۴
۳ -	بہتی	۳۱	۳۲	۳۳	۳۴	۳۵	۳۶	۳۷	۳۸	۳۹	۴۰	۴۱	۴۲	۴۳	۴۴	۴۵
	نواب شاہ															
	لوٹک															
	مدراں															

۲۷ -	دادو	فیض آباد	۲ -	دادو	بے پور
۱۳ -	خیرپور	فرخ آباد	۲۹ +	کد کمرہ	جونا گڑھ
۱۷ +	سامتھڑ	فتح پور وسوا	۱۲ +	نواب شاہ	جودھ پور
۱۸ -	نواب شاہ	کلپور	۱۸ +	دادو	جیلیر
۶ -	سبئی	کرنال	۱۷ +	جھنگ	جالتھہر
۲۵ +	مگوجرانوالہ	گورداس پور	۲۶ +	گجرات	جموں
۹ -	خیرپور	جھانسی	۲۵ -	میرپور خاص	جون پور
۳۲ +	دادو	گوردکپور	۷ -	قلات	حصار
۱۶ -	خاران	گوردکانوہ	۱۲ +	بھادونگر	دیوبند
۲۷ -	دادو	گوٹڈا	۱۷ -	خاران	دہلی
۱۹ +	سامیوال	لدھیان	۴ +	ملتان	دہرہ دون
۲۳ -	دادو	لکھنؤ	۱۰ -	قلات	رہنک
۱۸ -	سکھر	لکھیم پور کھیری	۱۷ -	نواب شاہ	رائے بریلی
۱۳ -	قلات	میرٹھ	۳ +	بھادونگر	سہارنپور
۹ -	سبئی	مظفرنگر	۱۵ +	پشاور	سرینگر
۱۹ -	قلات	مراد آباد	۲۵ -	نواب شاہ	سلطان پور
۶ -	خیرپور	متھرا	۱۸ -	خیرپور	سیٹاپور
۲۹ -	حیدر آباد	مغل سرائے	۱۷ +	سامیوال	سرہند
۱۷ +	سامیوال	ناہی	۱۹ +	کد کمرہ	سورت
۲۳ +	لاہور	ہشیار پور	۱۱ +	جھنگ	شملہ
۱۰ +	بھادونگر	ہردوار	۱۲ -	سکھر	شاہ جہاں پور
۱۶ -	خیرپور	ہردوی	۷ -	سکھر	ٹیک گڑھ
۲ +	قلات	ہوڑہ	۲۳ +	سامیوال	فیروز پور

نقشہ اوقات نماز برائے کراچی

نمبر	نجمه		طلوع		اشراق		نصف النهار		عصر		عصر		غروب		عشاء		عشاء	
	ساعت	دقیقه	ساعت	دقیقه	ساعت	دقیقه	ساعت	دقیقه	ساعت	دقیقه	ساعت	دقیقه	ساعت	دقیقه	ساعت	دقیقه	ساعت	دقیقه
۱	۶	۹	۴	۱۶	۴	۲۸	۱۲	۳۵	۲	۳۲	۲	۱۹	۵	۵۲	۶	۴۰	۴	۱
۲	۶	۹	۴	۱۶	۴	۲۸	۱۲	۳۴	۲	۳۵	۲	۱۹	۵	۵۵	۶	۳۸	۴	۲
۳	۶	۹	۴	۱۸	۴	۲۹	۱۲	۳۶	۳	۳۵	۲	۱۹	۵	۵۵	۶	۳۸	۴	۳
۴	۶	۱۰	۴	۱۸	۴	۲۹	۱۲	۳۴	۳	۳۶	۳	۲۰	۵	۵۷	۶	۴۹	۴	۴
۵	۶	۱۰	۴	۱۸	۴	۲۹	۱۲	۳۴	۳	۳۶	۳	۲۱	۵	۵۴	۶	۵۰	۴	۵
۶	۶	۱۰	۴	۱۸	۴	۲۹	۱۲	۳۸	۳	۳۴	۳	۲۱	۵	۵۴	۶	۵۱	۴	۶
۷	۶	۱۱	۴	۱۸	۴	۲۹	۱۲	۳۸	۳	۳۸	۳	۲۲	۵	۵۸	۶	۵۱	۴	۷
۸	۶	۱۱	۴	۱۸	۴	۲۹	۱۲	۳۹	۳	۳۸	۳	۲۲	۵	۵۹	۶	۵۱	۴	۸
۹	۶	۱۱	۴	۱۸	۴	۲۹	۱۲	۳۹	۳	۳۹	۳	۲۳	۶	۰	۶	۵۲	۴	۹
۱۰	۶	۱۱	۴	۱۸	۴	۲۹	۱۲	۳۹	۳	۴۰	۳	۲۴	۶	۰	۶	۵۳	۴	۱۰
۱۱	۶	۱۳	۴	۱۸	۴	۲۹	۱۲	۴۰	۳	۴۰	۳	۲۵	۶	۱	۶	۵۴	۴	۱۱
۱۲	۶	۱۳	۴	۱۹	۴	۳۰	۱۲	۴۰	۳	۴۱	۳	۲۶	۶	۱	۶	۵۴	۴	۱۲
۱۳	۶	۱۳	۴	۱۹	۴	۳۰	۱۲	۴۰	۳	۴۲	۳	۲۶	۶	۲	۶	۵۵	۴	۱۳
۱۴	۶	۱۳	۴	۱۹	۴	۳۰	۱۲	۴۰	۳	۴۳	۳	۲۸	۶	۳	۶	۵۶	۴	۱۴
۱۵	۶	۱۳	۴	۱۹	۴	۳۰	۱۲	۴۰	۳	۴۳	۳	۲۸	۶	۴	۶	۵۸	۴	۱۵
۱۶	۶	۱۳	۴	۱۹	۴	۳۰	۱۲	۴۰	۳	۴۴	۳	۳۰	۶	۴	۶	۵۸	۴	۱۶
۱۷	۶	۱۳	۴	۱۹	۴	۳۰	۱۲	۴۰	۳	۴۵	۳	۳۱	۶	۴	۶	۵۸	۴	۱۷
۱۸	۶	۱۳	۴	۱۹	۴	۳۰	۱۲	۴۰	۳	۴۶	۳	۳۲	۶	۴	۴	۵۹	۴	۱۸
۱۹	۶	۱۳	۴	۱۸	۴	۲۹	۱۲	۴۰	۳	۴۶	۳	۳۲	۶	۴	۴	۰	۴	۱۹
۲۰	۶	۱۳	۴	۱۸	۴	۲۹	۱۲	۴۰	۳	۴۶	۳	۳۳	۶	۴	۴	۰	۴	۲۰
۲۱	۶	۱۳	۴	۱۸	۴	۲۹	۱۲	۴۰	۳	۴۶	۳	۳۳	۶	۴	۴	۰	۴	۲۱
۲۲	۶	۱۱	۴	۱۸	۴	۲۹	۱۲	۴۰	۳	۴۶	۳	۳۳	۶	۴	۴	۱	۴	۲۲
۲۳	۶	۱۱	۴	۱۸	۴	۲۹	۱۲	۴۰	۳	۴۶	۳	۳۳	۶	۴	۴	۱	۴	۲۳
۲۴	۶	۱۱	۴	۱۸	۴	۲۹	۱۲	۴۰	۳	۴۶	۳	۳۳	۶	۴	۴	۱	۴	۲۴
۲۵	۶	۱۱	۴	۱۸	۴	۲۹	۱۲	۴۰	۳	۴۶	۳	۳۳	۶	۴	۴	۱	۴	۲۵
۲۶	۶	۱۱	۴	۱۶	۴	۲۸	۱۲	۴۰	۳	۴۶	۳	۳۳	۶	۴	۴	۱	۴	۲۶
۲۷	۶	۱۱	۴	۱۶	۴	۲۸	۱۲	۴۰	۳	۴۶	۳	۳۳	۶	۴	۴	۱	۴	۲۷
۲۸	۶	۱۱	۴	۱۶	۴	۲۸	۱۲	۴۰	۳	۴۶	۳	۳۳	۶	۴	۴	۱	۴	۲۸
۲۹	۶	۱۱	۴	۱۶	۴	۲۸	۱۲	۴۰	۳	۴۶	۳	۳۳	۶	۴	۴	۱	۴	۲۹
۳۰	۶	۱۰	۴	۱۶	۴	۲۸	۱۲	۴۰	۳	۴۶	۳	۳۳	۶	۴	۴	۱	۴	۳۰
۳۱	۶	۱۰	۴	۱۵	۴	۲۷	۱۲	۴۰	۳	۴۶	۳	۳۳	۶	۴	۴	۱	۴	۳۱

نقشہ اوقات نماز برائے گراہی

نمبر	غیب	جمعہ	شنبہ	نصف شب	عصر	عشاء	غروب	عشاء	عشاء
۱	۲	۱۰	۷	۱۵	۷	۱۴	۶	۱۴	۷
۲	۳	۹	۸	۱۴	۶	۱۳	۵	۱۳	۶
۳	۴	۸	۹	۱۳	۵	۱۲	۴	۱۲	۵
۴	۵	۸	۱۰	۱۲	۴	۱۱	۳	۱۱	۴
۵	۶	۸	۱۱	۱۱	۳	۱۰	۲	۱۰	۳
۶	۷	۸	۱۲	۱۰	۲	۹	۱	۹	۲
۷	۸	۷	۱۳	۹	۱	۸	۰	۸	۱
۸	۹	۶	۱۴	۸	۰	۷	۰	۷	۰
۹	۱۰	۵	۱۵	۷	۰	۶	۰	۶	۰
۱۰	۱۱	۴	۱۶	۶	۰	۵	۰	۵	۰
۱۱	۱۲	۳	۱۷	۵	۰	۴	۰	۴	۰
۱۲	۱۳	۲	۱۸	۴	۰	۳	۰	۳	۰
۱۳	۱۴	۱	۱۹	۳	۰	۲	۰	۲	۰
۱۴	۱۵	۰	۲۰	۲	۰	۱	۰	۱	۰
۱۵	۱۶	۰	۲۱	۱	۰	۰	۰	۰	۰
۱۶	۱۷	۰	۲۲	۰	۰	۰	۰	۰	۰
۱۷	۱۸	۰	۲۳	۰	۰	۰	۰	۰	۰
۱۸	۱۹	۰	۲۴	۰	۰	۰	۰	۰	۰
۱۹	۲۰	۰	۲۵	۰	۰	۰	۰	۰	۰
۲۰	۲۱	۰	۲۶	۰	۰	۰	۰	۰	۰
۲۱	۲۲	۰	۲۷	۰	۰	۰	۰	۰	۰
۲۲	۲۳	۰	۲۸	۰	۰	۰	۰	۰	۰
۲۳	۲۴	۰	۲۹	۰	۰	۰	۰	۰	۰
۲۴	۲۵	۰	۳۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰
۲۵	۲۶	۰	۳۱	۰	۰	۰	۰	۰	۰
۲۶	۲۷	۰	۳۲	۰	۰	۰	۰	۰	۰
۲۷	۲۸	۰	۳۳	۰	۰	۰	۰	۰	۰
۲۸	۲۹	۰	۳۴	۰	۰	۰	۰	۰	۰
۲۹	۳۰	۰	۳۵	۰	۰	۰	۰	۰	۰
۳۰	۳۱	۰	۳۶	۰	۰	۰	۰	۰	۰
۳۱	۳۲	۰	۳۷	۰	۰	۰	۰	۰	۰
۳۲	۳۳	۰	۳۸	۰	۰	۰	۰	۰	۰
۳۳	۳۴	۰	۳۹	۰	۰	۰	۰	۰	۰
۳۴	۳۵	۰	۴۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰
۳۵	۳۶	۰	۴۱	۰	۰	۰	۰	۰	۰
۳۶	۳۷	۰	۴۲	۰	۰	۰	۰	۰	۰
۳۷	۳۸	۰	۴۳	۰	۰	۰	۰	۰	۰
۳۸	۳۹	۰	۴۴	۰	۰	۰	۰	۰	۰
۳۹	۴۰	۰	۴۵	۰	۰	۰	۰	۰	۰

نقشه اوقات نماز برای کرباجی

روز	نمبر	طلوع	شروق	عصر	عصر	غروب	عشاء	عشاء
۱	۵	۵۵	۶	۵۵	۲	۵۴	۴	۲۳
۲	۵	۵۴	۶	۵۴	۲	۵۴	۴	۲۳
۳	۵	۵۳	۶	۵۳	۲	۵۴	۴	۲۵
۴	۵	۵۲	۶	۵۲	۲	۵۴	۴	۲۵
۵	۵	۵۱	۶	۵۱	۲	۵۴	۴	۲۶
۶	۵	۵۰	۶	۵۰	۲	۵۴	۴	۲۶
۷	۵	۴۹	۶	۴۹	۲	۵۴	۴	۲۶
۸	۵	۴۸	۶	۴۸	۲	۵۴	۴	۲۸
۹	۵	۴۷	۶	۴۷	۲	۵۴	۴	۲۸
۱۰	۵	۴۶	۶	۴۶	۲	۵۴	۴	۲۸
۱۱	۵	۴۵	۶	۴۵	۲	۵۴	۴	۲۸
۱۲	۵	۴۴	۶	۴۴	۲	۵۴	۴	۲۹
۱۳	۵	۴۳	۶	۴۳	۲	۵۴	۴	۲۹
۱۴	۵	۴۲	۶	۴۲	۲	۵۴	۴	۳۰
۱۵	۵	۴۱	۶	۴۱	۲	۵۴	۴	۳۰
۱۶	۵	۴۰	۶	۴۰	۲	۵۴	۴	۳۱
۱۷	۵	۳۹	۶	۳۹	۲	۵۴	۴	۳۱
۱۸	۵	۳۸	۶	۳۸	۲	۵۴	۴	۳۲
۱۹	۵	۳۷	۶	۳۷	۲	۵۴	۴	۳۲
۲۰	۵	۳۶	۶	۳۶	۲	۵۴	۴	۳۳
۲۱	۵	۳۵	۶	۳۵	۲	۵۴	۴	۳۳
۲۲	۵	۳۴	۶	۳۴	۲	۵۴	۴	۳۴
۲۳	۵	۳۳	۶	۳۳	۲	۵۴	۴	۳۴
۲۴	۵	۳۲	۶	۳۲	۲	۵۴	۴	۳۵
۲۵	۵	۳۱	۶	۳۱	۲	۵۴	۴	۳۵
۲۶	۵	۳۰	۶	۳۰	۲	۵۴	۴	۳۶
۲۷	۵	۲۹	۶	۲۹	۲	۵۴	۴	۳۶
۲۸	۵	۲۸	۶	۲۸	۲	۵۴	۴	۳۷
۲۹	۵	۲۷	۶	۲۷	۲	۵۴	۴	۳۷
۳۰	۵	۲۶	۶	۲۶	۲	۵۴	۴	۳۸
۳۱	۵	۲۵	۶	۲۵	۲	۵۴	۴	۳۸

نقشہ اوقات نماز برائے کراچی

ایران		بلخ		سمرقند		اصفهان		تهران		مشهد		عراق		هند		چین		ژاپن	
۱	۵	۲۰	۶	۲۲	۶	۳۳	۱۲	۳۲	۲	۲۲	۶	۳۸	۴	۲۸	۴	۳۹	۴	۵۲	۵۲
۲	۵	۱۹	۶	۲۲	۶	۳۳	۱۲	۳۲	۲	۲۲	۶	۳۸	۴	۲۸	۴	۳۹	۴	۵۲	۵۲
۳	۵	۱۸	۶	۲۲	۶	۳۳	۱۲	۳۲	۲	۲۲	۶	۳۸	۴	۲۸	۴	۳۹	۴	۵۲	۵۲
۴	۵	۱۷	۶	۲۱	۶	۳۱	۱۲	۳۱	۲	۲۱	۶	۳۷	۴	۲۷	۴	۳۷	۴	۵۲	۵۲
۵	۵	۱۶	۶	۲۰	۶	۳۰	۱۲	۳۰	۲	۲۰	۶	۳۵	۴	۲۵	۴	۳۵	۴	۵۲	۵۲
۶	۵	۱۵	۶	۱۹	۶	۲۹	۱۲	۲۹	۲	۱۹	۶	۳۴	۴	۲۴	۴	۳۴	۴	۵۲	۵۲
۷	۵	۱۴	۶	۱۸	۶	۲۸	۱۲	۲۸	۲	۱۸	۶	۳۳	۴	۲۳	۴	۳۳	۴	۵۲	۵۲
۸	۵	۱۳	۶	۱۷	۶	۲۷	۱۲	۲۷	۲	۱۷	۶	۳۲	۴	۲۲	۴	۳۲	۴	۵۲	۵۲
۹	۵	۱۱	۶	۱۶	۶	۲۶	۱۲	۲۶	۲	۱۶	۶	۳۱	۴	۲۱	۴	۳۱	۴	۵۲	۵۲
۱۰	۵	۱۰	۶	۱۵	۶	۲۵	۱۲	۲۵	۲	۱۵	۶	۳۰	۴	۲۰	۴	۳۰	۴	۵۲	۵۲
۱۱	۵	۹	۶	۱۴	۶	۲۴	۱۲	۲۴	۲	۱۴	۶	۲۹	۴	۱۹	۴	۲۹	۴	۵۲	۵۲
۱۲	۵	۸	۶	۱۳	۶	۲۳	۱۲	۲۳	۲	۱۳	۶	۲۸	۴	۱۸	۴	۲۸	۴	۵۲	۵۲
۱۳	۵	۷	۶	۱۱	۶	۲۱	۱۲	۲۱	۲	۱۱	۶	۲۶	۴	۱۶	۴	۲۶	۴	۵۲	۵۲
۱۴	۵	۶	۶	۱۰	۶	۲۰	۱۲	۲۰	۲	۱۰	۶	۲۵	۴	۱۵	۴	۲۵	۴	۵۲	۵۲
۱۵	۵	۵	۶	۹	۶	۱۹	۱۲	۱۹	۲	۹	۶	۲۴	۴	۱۴	۴	۲۴	۴	۵۲	۵۲
۱۶	۵	۴	۶	۸	۶	۱۸	۱۲	۱۸	۲	۸	۶	۲۳	۴	۱۳	۴	۲۳	۴	۵۲	۵۲
۱۷	۵	۳	۶	۷	۶	۱۷	۱۲	۱۷	۲	۷	۶	۲۲	۴	۱۲	۴	۲۲	۴	۵۲	۵۲
۱۸	۵	۲	۶	۶	۶	۱۶	۱۲	۱۶	۲	۶	۶	۲۱	۴	۱۱	۴	۲۱	۴	۵۲	۵۲
۱۹	۵	۱	۶	۵	۶	۱۵	۱۲	۱۵	۲	۵	۶	۲۰	۴	۱۰	۴	۲۰	۴	۵۲	۵۲
۲۰	۵	۰	۶	۴	۶	۱۴	۱۲	۱۴	۲	۴	۶	۱۹	۴	۹	۴	۱۹	۴	۵۲	۵۲
۲۱	۴	۵۹	۶	۳	۶	۱۳	۱۲	۱۳	۲	۳	۶	۱۸	۴	۸	۴	۱۸	۴	۵۲	۵۲
۲۲	۴	۵۸	۶	۲	۶	۱۲	۱۲	۱۲	۲	۲	۶	۱۷	۴	۷	۴	۱۷	۴	۵۲	۵۲
۲۳	۴	۵۷	۶	۱	۶	۱۱	۱۲	۱۱	۲	۱	۶	۱۶	۴	۶	۴	۱۶	۴	۵۲	۵۲
۲۴	۴	۵۶	۶	۰	۶	۱۰	۱۲	۱۰	۲	۰	۶	۱۵	۴	۵	۴	۱۵	۴	۵۲	۵

نقشہ اوقات نماز برائے کراچی

نمبر	فیب		خلوع		اشراق		مغفلت		عصر ۱		عصر ۲		غروب		عشاء ۱		عشاء ۲	
	ب	ا	ب	ا	ب	ا	ب	ا	ب	ا	ب	ا	ب	ا	ب	ا	ب	ا
۱	۲	۲۹	۵	۵۲	۶	۶	۱۲	۲۹	۳	۵۶	۸	۴	۲	۴	۵۴	۸	۹	
۲	۲	۲۹	۵	۵۲	۶	۶	۱۲	۲۹	۳	۵۶	۸	۴	۲	۴	۵۵	۸	۹	
۳	۲	۲۸	۵	۵۵	۶	۶	۱۲	۲۹	۳	۵۶	۸	۴	۳	۴	۵۶	۸	۱۰	
۴	۲	۲۴	۵	۵۴	۶	۶	۱۲	۲۹	۳	۵۶	۸	۴	۳	۴	۵۶	۸	۱۱	
۵	۲	۲۴	۵	۵۴	۶	۶	۱۲	۲۹	۳	۵۶	۸	۴	۲	۴	۵۶	۸	۱۲	
۶	۲	۲۵	۵	۵۳	۶	۶	۱۲	۲۹	۳	۵۶	۸	۴	۵	۴	۵۸	۸	۱۳	
۷	۲	۲۲	۵	۵۲	۶	۶	۱۲	۲۸	۳	۵۵	۸	۴	۵	۴	۵۸	۸	۱۴	
۸	۲	۲۳	۵	۵۲	۶	۶	۱۲	۲۸	۳	۵۵	۸	۴	۵	۴	۵۸	۸	۱۵	
۹	۲	۲۲	۵	۵۱	۶	۶	۱۲	۲۸	۳	۵۵	۸	۴	۴	۴	۵۹	۸	۱۶	
۱۰	۲	۲۱	۵	۵۰	۶	۶	۱۲	۲۸	۳	۵۴	۸	۴	۴	۴	۵۹	۸	۱۷	
۱۱	۲	۲۱	۵	۵۰	۶	۶	۱۲	۲۸	۳	۵۴	۸	۴	۴	۴	۵۹	۸	۱۸	
۱۲	۲	۲۰	۵	۵۰	۶	۶	۱۲	۲۸	۳	۵۴	۸	۴	۴	۴	۵۹	۸	۱۹	
۱۳	۲	۳۹	۵	۴۹	۵	۵۹	۱۲	۲۸	۳	۵۴	۸	۴	۴	۴	۵۹	۸	۲۰	
۱۴	۲	۳۹	۵	۴۹	۵	۵۹	۱۲	۲۸	۳	۵۴	۸	۴	۴	۴	۵۹	۸	۲۱	
۱۵	۲	۳۸	۵	۴۸	۵	۵۸	۱۲	۲۸	۳	۵۴	۸	۴	۴	۴	۵۹	۸	۲۲	
۱۶	۲	۳۸	۵	۴۸	۵	۵۸	۱۲	۲۸	۳	۵۴	۸	۴	۴	۴	۵۹	۸	۲۳	
۱۷	۲	۳۸	۵	۴۸	۵	۵۸	۱۲	۲۸	۳	۵۴	۸	۴	۴	۴	۵۹	۸	۲۴	
۱۸	۲	۳۷	۵	۴۷	۵	۵۷	۱۲	۲۸	۳	۵۴	۸	۴	۴	۴	۵۹	۸	۲۵	
۱۹	۲	۳۷	۵	۴۷	۵	۵۷	۱۲	۲۸	۳	۵۴	۸	۴	۴	۴	۵۹	۸	۲۶	
۲۰	۲	۳۷	۵	۴۷	۵	۵۷	۱۲	۲۸	۳	۵۴	۸	۴	۴	۴	۵۹	۸	۲۷	
۲۱	۲	۳۵	۵	۴۵	۵	۵۵	۱۲	۲۸	۳	۵۴	۸	۴	۹	۴	۵۴	۸	۲۸	
۲۲	۲	۳۵	۵	۴۵	۵	۵۵	۱۲	۲۹	۳	۵۴	۸	۴	۹	۴	۵۴	۸	۲۹	
۲۳	۲	۳۲	۵	۴۲	۵	۵۲	۱۲	۲۹	۳	۵۴	۸	۴	۱۰	۴	۵۴	۸	۳۰	
۲۴	۲	۳۲	۵	۴۲	۵	۵۲	۱۲	۲۹	۳	۵۴	۸	۴	۱۰	۴	۵۴	۸	۳۱	
۲۵	۲	۳۲	۵	۴۲	۵	۵۲	۱۲	۲۹	۳	۵۴	۸	۴	۱۱	۴	۵۴	۸	۳۲	
۲۶	۲	۳۳	۵	۴۳	۵	۵۳	۱۲	۲۹	۳	۵۴	۸	۴	۱۱	۴	۵۴	۸	۳۳	
۲۷	۲	۳۲	۵	۴۲	۵	۵۲	۱۲	۲۹	۳	۵۴	۸	۴	۱۲	۴	۵۴	۸	۳۴	
۲۸	۲	۳۲	۵	۴۲	۵	۵۲	۱۲	۲۹	۳	۵۴	۸	۴	۱۲	۴	۵۴	۸	۳۵	
۲۹	۲	۳۱	۵	۴۱	۵	۵۱	۱۲	۲۹	۳	۵۴	۸	۴	۱۳	۴	۵۴	۸	۳۶	
۳۰	۲	۳۱	۵	۴۱	۵	۵۱	۱۲	۳۰	۳	۵۴	۸	۴	۱۳	۴	۵۴	۸	۳۷	

نقشہ اوقات نماز برائے کراچی

[illegible]

نقشہ اوقات نماز برائے کراچی

[illegible]

نقشہ اوقات نماز برائے کراچی

نمبر	صبح		اخری		نصف النہار		عصر		غروب		عشاء		نمبر
	نماز	وقت	نماز	وقت	نماز	وقت	نماز	وقت	نماز	وقت	نماز	وقت	
۱	۵	۹	۶	۱۲	۶	۱۲	۱۲	۲۳	۶	۱۲	۴	۴۱	۵۵
۲	۵	۹	۶	۱۳	۶	۱۳	۱۲	۲۳	۶	۱۳	۴	۴۱	۵۳
۳	۵	۹	۶	۱۳	۶	۱۳	۱۲	۲۳	۶	۱۳	۴	۴۹	۵۲
۴	۵	۱۰	۶	۱۳	۶	۱۳	۱۲	۲۳	۶	۱۳	۴	۳۸	۵۲
۵	۵	۱۰	۶	۱۴	۶	۱۴	۱۲	۲۵	۶	۱۴	۴	۳۴	۵۱
۶	۵	۱۱	۶	۱۵	۶	۱۵	۱۲	۲۶	۶	۱۵	۴	۳۶	۴۹
۷	۵	۱۱	۶	۱۵	۶	۱۵	۱۲	۲۶	۶	۱۵	۴	۳۵	۴۸
۸	۵	۱۱	۶	۱۵	۶	۱۵	۱۲	۲۶	۶	۱۵	۴	۳۴	۴۸
۹	۵	۱۲	۶	۱۶	۶	۱۶	۱۲	۲۶	۶	۱۶	۴	۳۳	۴۹
۱۰	۵	۱۲	۶	۱۶	۶	۱۶	۱۲	۲۶	۶	۱۶	۴	۳۲	۴۵
۱۱	۵	۱۳	۶	۱۶	۶	۱۶	۱۲	۲۶	۶	۱۶	۴	۳۱	۴۴
۱۲	۵	۱۳	۶	۱۶	۶	۱۶	۱۲	۲۶	۶	۱۶	۴	۳۰	۴۳
۱۳	۵	۱۳	۶	۱۶	۶	۱۶	۱۲	۲۶	۶	۱۶	۴	۲۹	۴۲
۱۴	۵	۱۴	۶	۱۶	۶	۱۶	۱۲	۲۶	۶	۱۶	۴	۲۸	۴۰
۱۵	۵	۱۵	۶	۱۸	۶	۱۸	۱۲	۲۸	۶	۱۸	۴	۲۶	۳۹
۱۶	۵	۱۵	۶	۱۸	۶	۱۸	۱۲	۲۸	۶	۱۸	۴	۲۵	۳۸
۱۷	۵	۱۵	۶	۱۸	۶	۱۸	۱۲	۲۸	۶	۱۸	۴	۲۳	۳۷
۱۸	۵	۱۶	۶	۱۹	۶	۱۹	۱۲	۲۹	۶	۱۹	۴	۲۳	۳۶
۱۹	۵	۱۶	۶	۱۹	۶	۱۹	۱۲	۲۹	۶	۱۹	۴	۲۲	۳۵
۲۰	۵	۱۶	۶	۱۹	۶	۱۹	۱۲	۲۹	۶	۱۹	۴	۲۱	۳۴
۲۱	۵	۱۶	۶	۲۰	۶	۲۰	۱۲	۳۰	۶	۲۰	۴	۱۹	۳۳
۲۲	۵	۱۸	۶	۲۰	۶	۲۰	۱۲	۳۰	۶	۲۰	۴	۱۸	۳۲
۲۳	۵	۱۸	۶	۲۰	۶	۲۰	۱۲	۳۰	۶	۲۰	۴	۱۸	۳۱
۲۴	۵	۱۸	۶	۲۱	۶	۲۱	۱۲	۳۱	۶	۲۱	۴	۱۴	۳۰
۲۵	۵	۱۹	۶	۲۱	۶	۲۱	۱۲	۳۱	۶	۲۱	۴	۱۵	۲۹
۲۶	۵	۱۹	۶	۲۱	۶	۲۱	۱۲	۳۱	۶	۲۱	۴	۱۳	۲۸
۲۷	۵	۲۰	۶	۲۲	۶	۲۲	۱۲	۳۲	۶	۲۲	۴	۱۳	۲۶
۲۸	۵	۲۰	۶	۲۲	۶	۲۲	۱۲	۳۲	۶	۲۲	۴	۱۲	۲۵
۲۹	۵	۲۱	۶	۲۳	۶	۲۳	۱۲	۳۳	۶	۲۳	۴	۱۱	۲۴
۳۰	۵	۲۱	۶	۲۳	۶	۲۳	۱۲	۳۳	۶	۲۳	۴	۱۰	۲۳

نقشہ اوقات نماز برائے کراچی

ردیف	مید		خلع		اشراق		نصفان		عمر ۱		عمر ۲		غوب		عشار ۱		عشار ۲	
	ب	ن	ب	ن	ب	ن	ب	ن	ب	ن	ب	ن	ب	ن	ب	ن	ب	ن
۱	۵	۲۱	۴	۲۲	۶	۲۳	۱۲	۲۲	۳	۲۴	۴	۳۹	۲	۲۰	۴	۹	۶	۲۲
۲	۵	۲۲	۴	۲۳	۴	۲۴	۱۲	۲۱	۳	۲۵	۴	۳۹	۴	۱۹	۴	۸	۴	۲۱
۳	۵	۲۲	۴	۲۴	۴	۲۵	۱۲	۲۱	۳	۲۴	۴	۳۸	۴	۱۸	۴	۷	۴	۲۰
۴	۵	۲۲	۴	۲۵	۴	۲۶	۱۲	۲۱	۳	۲۳	۴	۳۷	۴	۱۷	۴	۶	۴	۱۹
۵	۵	۲۲	۴	۲۶	۴	۲۷	۱۲	۲۰	۳	۲۲	۴	۳۶	۴	۱۶	۴	۵	۴	۱۸
۶	۵	۲۲	۴	۲۷	۴	۲۸	۱۲	۲۰	۳	۲۲	۴	۳۵	۴	۱۵	۴	۴	۴	۱۷
۷	۵	۲۳	۴	۲۸	۴	۲۹	۱۲	۲۰	۳	۲۲	۴	۳۴	۴	۱۴	۴	۳	۴	۱۶
۸	۵	۲۳	۴	۲۹	۴	۳۰	۱۲	۲۰	۳	۲۲	۴	۳۳	۴	۱۳	۴	۲	۴	۱۵
۹	۵	۲۳	۴	۳۰	۴	۳۱	۱۲	۱۹	۳	۲۱	۴	۳۲	۴	۱۲	۴	۱	۴	۱۴
۱۰	۵	۲۵	۴	۳۱	۴	۳۲	۱۲	۱۹	۳	۲۰	۴	۳۲	۴	۱۱	۴	۰	۴	۱۳
۱۱	۵	۲۵	۴	۳۲	۴	۳۳	۱۲	۱۹	۳	۲۰	۴	۳۱	۴	۱۰	۴	۵۹	۴	۱۲
۱۲	۵	۲۵	۴	۳۳	۴	۳۴	۱۲	۱۸	۳	۱۹	۴	۳۱	۴	۹	۴	۵۸	۴	۱۱
۱۳	۵	۲۶	۴	۳۴	۴	۳۵	۱۲	۱۸	۳	۱۹	۴	۳۰	۴	۸	۴	۵۷	۴	۱۰
۱۴	۵	۲۶	۴	۳۵	۴	۳۶	۱۲	۱۸	۳	۱۸	۴	۲۹	۴	۷	۴	۵۶	۴	۹
۱۵	۵	۲۶	۴	۳۶	۴	۳۷	۱۲	۱۸	۳	۱۸	۴	۲۸	۴	۶	۴	۵۵	۴	۸
۱۶	۵	۲۸	۴	۳۱	۴	۳۲	۱۲	۱۸	۳	۱۷	۴	۲۸	۴	۵	۴	۵۴	۴	۷
۱۷	۵	۲۸	۴	۳۲	۴	۳۳	۱۲	۱۷	۳	۱۷	۴	۲۷	۴	۴	۴	۵۳	۴	۶
۱۸	۵	۲۸	۴	۳۳	۴	۳۴	۱۲	۱۷	۳	۱۷	۴	۲۶	۴	۳	۴	۵۲	۴	۵
۱۹	۵	۲۹	۴	۳۴	۴	۳۵	۱۲	۱۷	۳	۱۷	۴	۲۵	۴	۲	۴	۵۱	۴	۴
۲۰	۵	۳۰	۴	۳۵	۴	۳۶	۱۲	۱۷	۳	۱۷	۴	۲۴	۴	۱	۴	۵۰	۴	۳
۲۱	۵	۳۰	۴	۳۶	۴	۳۷	۱۲	۱۷	۳	۱۷	۴	۲۳	۴	۰	۴	۴۹	۴	۲
۲۲	۵	۳۰	۴	۳۷	۴	۳۸	۱۲	۱۷	۳	۱۷	۴	۲۲	۴	۵۹	۴	۴۸	۴	۱
۲۳	۵	۳۱	۴	۳۸	۴	۳۹	۱۲	۱۷	۳	۱۷	۴	۲۱	۴	۵۸	۴	۴۷	۴	۰
۲۴	۵	۳۱	۴	۳۹	۴	۴۰	۱۲	۱۷	۳	۱۷	۴	۲۰	۴	۵۷	۴	۴۶	۴	۵۹
۲۵	۵	۳۱	۴	۴۰	۴	۴۱	۱۲	۱۷	۳	۱۷	۴	۱۹	۴	۵۶	۴	۴۵	۴	۵۸
۲۶	۵	۳۲	۴	۴۱	۴	۴۲	۱۲	۱۷	۳	۱۷	۴	۱۸	۴	۵۵	۴	۴۴	۴	۵۷
۲۷	۵	۳۲	۴	۴۲	۴	۴۳	۱۲	۱۷	۳	۱۷	۴	۱۷	۴	۵۴	۴	۴۳	۴	۵۶
۲۸	۵	۳۳	۴	۴۳	۴	۴۴	۱۲	۱۷	۳	۱۷	۴	۱۶	۴	۵۳	۴	۴۲	۴	۵۵
۲۹	۵	۳۳	۴	۴۴	۴	۴۵	۱۲	۱۷	۳	۱۷	۴	۱۵	۴	۵۲	۴	۴۱	۴	۵۴
۳۰	۵	۳۴	۴	۴۵	۴	۴۶	۱۲	۱۷	۳	۱۷	۴	۱۴	۴	۵۱	۴	۴۰	۴	۵۳
۳۱	۵	۳۴	۴	۴۶	۴	۴۷	۱۲	۱۷	۳	۱۷	۴	۱۳	۴	۵۰	۴	۳۹	۴	۵۲

نقشہ اوقات نماز برائے کراچی

سنة	سب		خلع		اشراق		نصف النهار		عصر		غروب		عشاء		عشاء	
	س	د	س	د	س	د	س	د	س	د	س	د	س	د		
١	٥	٣٥	٦	٣٩	٦	٣٩	١٦	١٢	٢٨	٣	١٦	٥	٥٢	٦	٣٢	٥٤
٢	٥	٣٦	٦	٣٠	٦	٣٠	١٦	١٢	٢٨	٣	١٦	٥	٥٢	٦	٣٢	٥٤
٣	٥	٣٦	٦	٣٠	٦	٣٠	١٦	١٢	٢٨	٣	١٦	٥	٥١	٦	٣٢	٥٤
٤	٥	٣٤	٦	٣١	٦	٣١	١٦	١٢	٢٤	٣	١٥	٥	٥١	٦	٣١	٥٥
٥	٥	٣٨	٦	٣١	٦	٣١	١٦	١٢	٢٦	٣	١٣	٥	٥٠	٦	٣١	٥٣
٦	٥	٣٨	٦	٣٢	٦	٣٢	١٦	١٢	٢٦	٣	١٣	٥	٤٩	٦	٣٠	٥٣
٧	٥	٣٨	٦	٣٢	٦	٣٢	١٦	١٢	٢٥	٣	١٣	٥	٣٨	٦	٣٩	٥٣
٨	٥	٣٩	٦	٣٢	٦	٣٢	١٦	١٢	٢٥	٣	١٣	٥	٣٤	٦	٣٩	٥٣
٩	٥	٣٩	٦	٣٢	٦	٣٢	١٦	١٢	٢٥	٣	١٣	٥	٣٤	٦	٣٨	٥٣
١٠	٥	٣٠	٦	٣٥	٦	٣٥	١٦	١٢	٢٣	٣	١١	٥	٣٤	٦	٣٨	٥٣
١١	٥	٣٠	٦	٣٥	٦	٣٥	١٦	١٢	٢٣	٣	١١	٥	٣٦	٦	٣٨	٥٣
١٢	٥	٣١	٦	٣٤	٦	٣٤	١٦	١٢	٢٣	٣	١٠	٥	٣٦	٦	٣٤	٥٣
١٣	٥	٣١	٦	٣٤	٦	٣٤	١٦	١٢	٢٣	٣	٩	٥	٣٥	٦	٣٤	٥١
١٤	٥	٣٢	٦	٣٣	٦	٣٣	١٦	١٢	٢٣	٣	٩	٥	٣٥	٦	٣٤	٥٠
١٥	٥	٣٣	٦	٣٣	٦	٣٣	١٦	١٢	٢٣	٣	٨	٥	٣٣	٦	٣٤	٥٠
١٦	٥	٣٣	٦	٣٣	٦	٣٣	١٦	١٢	٢٣	٣	٨	٥	٣٣	٦	٣٣	٥٠
١٧	٥	٣٣	٦	٣٣	٦	٣٣	١٦	١٢	٢٣	٣	٨	٥	٣٣	٦	٣٣	٥٠
١٨	٥	٣٣	٦	٣٣	٦	٣٣	١٦	١٢	٢٣	٣	٨	٥	٣٣	٦	٣٣	٥٠
١٩	٥	٣٥	٦	٣٥	٦	٣٥	١٦	١٢	٢٣	٣	٨	٥	٣٣	٦	٣٣	٥٠
٢٠	٥	٣٦	٦	٣٥	٦	٣٥	١٦	١٢	٢٣	٣	٨	٥	٣٣	٦	٣٣	٥٠
٢١	٥	٣٦	٦	٣٥	٦	٣٥	١٦	١٢	٢٣	٣	٨	٥	٣٣	٦	٣٣	٢٩
٢٢	٥	٣٤	٦	٣٥	٦	٣٥	١٦	١٢	٢٣	٣	٨	٥	٣٣	٦	٣٣	٢٩
٢٣	٥	٣٤	٦	٣٥	٦	٣٥	١٦	١٢	٢٣	٣	٨	٥	٣٣	٦	٣٣	٢٩
٢٤	٥	٣٨	٦	٣٥	٦	٣٥	١٦	١٢	٢٣	٣	٨	٥	٣٣	٦	٣٣	٢٩
٢٥	٥	٣٩	٦	٣٥	٦	٣٥	١٦	١٢	٢٣	٣	٨	٥	٣٣	٦	٣٣	٢٩
٢٦	٥	٣٩	٦	٣٥	٦	٣٥	١٦	١٢	٢٣	٣	٨	٥	٣٣	٦	٣٣	٢٩
٢٧	٥	٣٩	٦	٣٥	٦	٣٥	١٦	١٢	٢٣	٣	٨	٥	٣٣	٦	٣٣	٢٩
٢٨	٥	٣٥	٦	٣٥	٦	٣٥	١٦	١٢	٢٣	٣	٨	٥	٣٣	٦	٣٣	٢٩
٢٩	٥	٣١	٦	٣٥	٦	٣٥	١٦	١٢	٢٣	٣	٨	٥	٣٣	٦	٣٣	٢٩
٣٠	٥	٣٥	٦	٣٥	٦	٣٥	١٦	١٢	٢٣	٣	٨	٥	٣٣	٦	٣٣	٢٩

نقشہ اوقات نماز برائے کراچی

نمبر	طلوع	زوال	غروب	عصر	عشاء	عشاء	نمبر
۱	۵۳	۵	۴	۲۲	۲۲	۲۲	۵۰
۲	۵۳	۵	۴	۲۲	۲۲	۲۲	۵۰
۳	۵۳	۵	۴	۲۲	۲۲	۲۲	۵۰
۴	۵۵	۵	۴	۲۲	۲۲	۲۲	۵۰
۵	۵۶	۵	۴	۲۳	۲۳	۲۳	۵۰
۶	۵۶	۵	۴	۲۳	۲۳	۲۳	۵۰
۷	۵۶	۵	۴	۲۳	۲۳	۲۳	۵۰
۸	۵۷	۵	۴	۲۳	۲۳	۲۳	۵۱
۹	۵۸	۵	۴	۲۳	۲۳	۲۳	۵۱
۱۰	۵۹	۵	۴	۲۳	۲۳	۲۳	۵۱
۱۱	۵۹	۵	۴	۲۳	۲۳	۲۳	۵۱
۱۲	۵۹	۵	۴	۲۳	۲۳	۲۳	۵۲
۱۳	۶۰	۴	۴	۲۳	۲۳	۲۳	۵۲
۱۴	۶۱	۴	۴	۲۵	۲۵	۲۵	۵۲
۱۵	۶۱	۴	۴	۲۵	۲۵	۲۵	۵۲
۱۶	۶۱	۴	۴	۲۶	۲۶	۲۶	۵۳
۱۷	۶۲	۳	۴	۲۶	۲۶	۲۶	۵۳
۱۸	۶۲	۳	۴	۲۶	۲۶	۲۶	۵۵
۱۹	۶۳	۳	۴	۲۶	۲۶	۲۶	۵۵
۲۰	۶۳	۳	۴	۲۸	۲۸	۲۸	۵۶
۲۱	۶۳	۳	۴	۲۸	۲۸	۲۸	۵۶
۲۲	۶۳	۳	۴	۲۹	۲۹	۲۹	۵۷
۲۳	۶۳	۳	۴	۲۹	۲۹	۲۹	۵۷
۲۴	۶۴	۲	۴	۳۰	۳۰	۳۰	۵۸
۲۵	۶۴	۲	۴	۳۰	۳۰	۳۰	۵۸
۲۶	۶۴	۲	۴	۳۱	۳۱	۳۱	۵۹
۲۷	۶۴	۲	۴	۳۱	۳۱	۳۱	۵۹
۲۸	۶۴	۲	۴	۳۲	۳۲	۳۲	۶۰
۲۹	۶۴	۲	۴	۳۲	۳۲	۳۲	۶۰
۳۰	۶۴	۲	۴	۳۳	۳۳	۳۳	۶۱
۳۱	۶۴	۲	۴	۳۳	۳۳	۳۳	۶۱

باب الاذان والاقامة

په ناستې سره اذان مکروه تحریمي دی

سوال که چیرته یوه داسې خوږ آوازي. صحیح التلطف گډ او شل مؤذن اکوم چه په ولاړې د اذان له ورکولو څخه قاصر وي، په ناستې سره په لاسيکري يا بغير لاسيکري د اذان موقع ورکول شي نو آیا شرعاً صحیح دی او که نه؟ او د نورو مؤذنینو په موجودوالي کښې هم نوموړی اذان ورکولی شي او که نه؟ نور مؤذنین البته په خوش آوازي کښې ترده کم دي بینوا توجروا

الجواب باسم ملهم الصواب په ناستې سره اذان کول مکروه تحریمي دي. که چیرته وشي نو بیرته راغځړول نې مندوب دي

قال في التنوير ويكره اذان جنب (الى قوله) وقاعد الا اذا اذن لنفسه ويعاد اذان جنبه وفي الشرح لنبدأ وقيل وجوباً وفي الحاشية (قوله) ويعاد اذان جنب (الح) زاد القهستاني والفاجر والراكب والقاعد والمأشئ والمنحرف عن القبلة وعلل الوجوب في الكل بأنه غير معتد به والعذب بأنه معتد به الا انه ناقص قال وهو الاصح كما في التمر تاشي. (رد المحتار ج ۱، ص ۳۰۵)

لفظونه تعالی اعلم ۱۲ ذی القعدة ۸۶ هجری

د مؤذن له خوښې پرته د اقامت ویلو حکم

سوال د مؤذن له اجازې پرته که چا اقامت ووايه نو ثواب ئې مؤذن ته ورکول کیږي او که اقامت ویونکي دته او اقامت ویونکي ته له اجازې پرته د اقامت ویل کیږه ګناه ده او که صغیره په داسې حال کښې چه مؤذن ئې په تکبیر ویلو ناراض وي؟ بینوا توجروا

الجواب باسم ملهم الصواب د اقامت ثواب پخپله اقامت ویونکي ته ورکول کیږي. د مؤذن له اجازې پرته اقامت ویل جائز دي لیکن د اولی خلاف دي

قال في شرح التنوير (اقام غير من اذن بغيبته) المؤذن (لا يكره مطلقاً) وان بمحضورة كره ان تحلقه وحشة و نقل ابن عابد بن عيسى عن الخليفة والامام الطحاوي معزياً الى ائمتنا الثلاثة وعن البحر والكاظمي انه لا بأس به مطلقاً ولكن الافضل ان يكون المؤذن هو المليم. (رد المحتار ج ۱، ص ۳۱۴)

لفظونه تعالی اعلم ۲۴ ذی القعدة ۸۶ هجری

د کوچني په غوږونو کښې د اذان کولو وخت

سوال د نوي پيدا شوي کوچني په غوږونو کښې د اذان ویلو کوم وخت ټاکل شوی دی؟ که

چیرنه په لومړي ورځ آذان و نه شي نو آیا وروسته ئې کولی شي او که نه؟ بینوا توجروا
الجواب باسم ملهم الصواب د دې آذان لپاره د وخت او ورځې کوم قید نشته. تر خپله و مه
 پورې باندې مخکښې وشي. که چیرته د غفلت له وجې څو ورځې پاتې شي نو بیا به هم تر خبریدلو
 وروسته آذان کړي

عن أبي رافع رضي الله عنه قال رأيت رسول الله ﷺ اذن في اذن الحسن بن علي حين ولدته فاطمة بالصلوة قال الملا
 علي القاري رحمته الله (حين ولدته فاطمة) يحتمل السابغ وقبله. (مرقاة ج ۸ ص ۱۰۹)

لفظ والله تعالى اعلم ۲۳ ذوال ۸۶ هجري

د کوچني په غوږ کښې د اقامت ويلو حکم

سوال څه فرمايي د شرع متین مفتیان کرام چه د نوي پيدا شوي بچي په کيڼ غوږ کښې د
 اقامت ويل سنت دي او که نه؟ بینوا توجروا.

خواب د کوچني په ښي غوږ کښې آذان او په کيڼ غوږ کښې د اقامت ويل سنت دي
 عن حسين بن علي رضي الله تعالى عنهما قال قال رسول الله ﷺ من ولد له مولود فاذن في اذنه اليمنى واقام
 في اذنه اليسرى لم يضره امر الصبيان (عمل اليوم والليلة لابن السني والجامع الصغير للسيوطي) وروى عن عمر
 بن عبد العزيز رضي الله عنه انه كان يؤذن في اليمين ويقيم في اليسرى اذا ولد الصبي (شرح السنة) وقال الرافعي رحمته الله
 قال السندي رحمته الله فرفع المولود عند الولادة على يديه مستقبل القبلة و يؤذن في اذنه اليمنى ويقيم في
 اليسرى ويلتفت فيها بالصلوة لجهة اليمين وبالفلاح لجهة اليسار فائدة الاذان في اذنه انه يدفع امر الصبيان
 عن. (التحرير المختار ج ۱ ص ۲۵)

لفظ والله تعالى اعلم ۸ ربيع الاول ۸۷ هجري

د حضرت بلال او ابن ام مکتوم د آذان تر منځ فاصله

سوال د حضرت بلال رضي الله عنه او حضرت ابن ام مکتوم رضي الله عنه د آذان تر منځ په يواځې د را کښته کيدو
 او ختر فاصله وه په ظاهره خو دا وخت ډير مختصر دی په دې کښې به په پېشلمې کښې خوراک
 څنگه کيده؟ بینوا توجروا

الجواب باسم ملهم الصواب له (يئل هذا ويصعد هذا) څخه مقصد دا دی چه د دغو حضراتو د
 آذان تر منځ به وخت ډير کم وو لکه څرنگه چه د دوو آذانونو تر منځ اوږد وخت وی دا هغسې نه
 وو (لهو من قبيل تزوج زيد فولد) د حضرت بلال له آذان څخه د مسيح صدف د نږدې والي خبره دی

مقصود ووتر خو چه کوم حضرات په تهجد کښې مشغول دي هغه لږ آرام وکړي او ويده خلک را وېښ شي او د سهار لپاره تيار شي او څوک لنډ پېشلمی يا لنډ نفل ادا کول وغواړي هغه نې ادا کړی شي

قال الحافظ العسقلانی رحمته الله والصبح يأتي غالباً عقب نوم فدا سب ان ينصب من يوقظ الناس قبل دخول وقتها ليتأهبوا ويدركوا الفضيلة اول الوقت (ثم نقل عن ابن التين) ان قوله ان بلالاً ينادي بليل خير يتعلق به فائدة للناس معين قطعاً وذلك اذا كانت وقت الاذان مشتبهاً محتملاً لان يكون عند طلوع الفجر فهين رحمته الله ان ذلك لا يمنع الاكل والشرب بل الذي يمنعه طلوع الفجر الصادق قال وهذا يدل على تقارب وقت اذان بلال رحمته الله من الفجر انتهى ويؤيه ايضاً ما تقدم من ان الحكمة في مشروعيته التأهب لادراك الصبح في اول وقتها. (فتح الباري ج ۲، ص ۴۸) وقال الحافظ العيني رحمته الله معزيا الى الكرمانى معناه انه مما يؤذن بالليل ليعلمكم ان الصبح قريب فيرد القائم المهجد الى راحته لينام لحظة ليصبح نشيطاً ويوقظ نائمكم ليتأهب للصبح بفعل ما اراده من عهد قليل وتسحر او اغتسال. قلت ولا يتار ان كان نام عن الوتر. (عمدة القاري ج ۵، ص ۱۳۴)

فقط ولله تعالی اعلم ۸ رمضان المبارک ۸۷۰ هجری

د نوي پيدا شوي بچي په غوږونو کښې د اذان په وخت کښې قبلې ته

مخامخ والی او ښی او کښې خوا ته کتل سنت دي

سوال د بچي تر پيدا کيدو وروسته چه کوم اذان د شريعت له مخې ثابت دی هغه د کميت او کيفيت له پلوه د لمانځه د اذان غونډې دی او که څه فرق ور سره لري؟ بېنوا توجروا.

جواب د کميت له پلوه د لمانځه د اذان غونډې دی ليکن د کيفيت له پلوه په دې کښې د آواز لوړوالی نشته. د دې لپاره په غوږونو کښې د گوتو نيول هم مسنون نه دي ځکه چه له دې څخه مقصد د آواز لوړوالی وی. نور کيفيتونه لکه قبلې ته مخامخ والی، ښي او چپ طرف ته د مخ څرخول، ترسول او داسې نور نې د لمانځه د اذان غونډې د کوچني په اذان کښې هم سنت دي

عن ابی رافع رضي الله عنه قال رأيت رسول الله صلى الله عليه وسلم اذن في اخن الحسن بن علي حين ولدته فاطمة بالصلوة. قال علي القاري رحمته الله والمعنى اذن بمثل اذان الصلوة. (مرقاة ج ۴، ص ۱۵۰) وفي العلائقية ويلتفت فيه وكنافها مطلقاً وقيلان المحل مسعاً ميمناً ويساراً فقط لا يستدبر القبلة بصلوة وفلاح ولو وحده ولو لمولد لانه سنة الاذان مطلقاً وفي الشامية (قوله مطلقاً) للمنفرد وغيره والمولود وغيره ط (رد المحتار ج ۱، ص ۳۰۰) وقال الرافعي رحمته الله قال السندي رحمته الله فيرفع المولود عند الولادة على يديه مستقبل القبلة ويؤذن في اذنه اليمى

ويقيم في اليسرى ويلتفت لهما بالصلوة لجهة اليمين وبالفلاح لجهة اليسار فائدة الأذان في آذنه انه يدفع
امر الصبيان عنه. (التحرير المختار ج ۱، ص ۴۵)

لفظولله تعالى اعلم ۷ محرم ۸۸ هجري

په اذان کښې دې درود شريف د رسالت د شهادت په ځای

تر اذان وروسته وويل شي

سوال په اذان او اقامت کښې چه کله لفظ د اشهد ان محمداً رسول الله واوري نو درود شريف
په اوريدونکي باندې واجب گرځي او که مستحب؟ بينوا توجروا.

جواب په اذان او اقامت کښې د نبي کریم ﷺ له نوم مبارک سره درود شريف ويل نه منقول دي
او نه معمول. بلکه د دې برعکس د نبي کریم ﷺ وينا ده چه تاسو هم هغه کلمات وايي کوم چه
مؤذن ئې وائي. بيا تر اذان وروسته لومړی درود شريف ووايي او بيا دُعا

عن عبدالله ان عمرو بن العاص رضي الله عنه انه سمع النبي ﷺ يقول اذا سمعتم المؤذن فقولوا مثل ما يقول ثم
صلوا على فانه من صلى على صلوة صلى الله عليه بها عشر اثم سلوا الله على الوسيلة فانه منزلة في الجنة لا تنبغي الا
لعبد من عباد الله وارجو ان اكون انا هو فمن سألني الوسيلة حلت عليه الشفاعة. (مسلم ج ۱، ص ۱۶۶) واما ما
قيل من انه يستحب ان يقول عند سماع الاوّل من الشهادتين صلى الله عليك يا رسول الله الخ فلم يصح في
المرفوع من كل هذا شي كذا في الشامية معزياً الى الجراحى. (ردالمحتار ج ۱، ص ۳۷۰)

لفظولله تعالى اعلم ۱۴ جمادى الآخر ۹۳ هجري

په جومات کښې تر جماعت وروسته د منفرد لپاره

د اقامت ويل مکروه دي

سوال يو څوک چه له جماعت څخه پاتې وي او بيا جومات ته راشي او لمونځ ادا کوي آیا
اقامت به وايي او که نه؟ د جومات او کور تر منځ فرق شته او که نه؟ په بهشتي زيور کښې نې
اقامت ويل مکروه ليکلی دی. ليکن له دليل څخه يواځې د اذان کراهيت څرگند يږي. د بهشتي
زيور عبارت دا دی "په کوم جومات کښې چه په اذان او اقامت سره جماعت شوی وی په هغه
کښې که چيرته يو څوک لمونځ ادا کوي نو اذان او اقامت ويل ورته مکروه دي" اصلي بهشتي
گوهر حص ۱۱، ص ۲۵.

الجواب باسم ملهم الصواب په علانيه کښې نې د اقامت په کراهيت باندې هم تصريح کړي ده
قال في شرح التنوير و کره تر کهما معاً لسا فرولو منفرداً و کذا تر کهلا تر که محظور الرفقة بخلاف مصل
ولو بمجاعة في بيته عصر او قرية لها مسجد فلا يكره تر کهما اذا اذان المحي يكفيه او مصل في مسجد بعد صلاة
جماعة فيه بل يكره فعلهما. (رد المحتار ج ۱، ص ۲۹۶)

فانده په جومات کښې د قضائي لمونځونو لپاره د آذان او اقامت د مکروه والي علت
تشويش، تغليط او د گناه اظهار دی. د دې لپاره علامه شامي رحمته الله له طحطاوي څخه په پته سره
د آذان او اقامت نه مکروه والي نقل کړی دی لیکن د مسئلې صورت په اړه علامه شامي رحمته الله دا
تعلیل او تفریق نه دی بیان کړی. له دې څخه ثابتیږي چه دلته د کراهیت علت تشويش او د گناه
اظهار نه دی دا علت خو له جماعت څخه مخکښې هم موجود دی په داسې حال کښې چه په
کراهیت کښې د بعد الجماعة قید شته دلته د کراهیت علت دا معلومیږي چه تر جماعت وروسته
د همدې لمانځه لپاره د یواځې لمونځ کوونکي آذان او اقامت د جماعت د عظمت خلاف دی لهذا
په پته سره به هم مکروه وي البته تر جماعت مخکښې په جومات کښې په یواځې توگه د لمونځ
کوونکي لپاره په آذان او اقامت کښې یواځې جهر به مکروه وي او په سرأ کښې کراهیت نشته
(لان العلة فهما هو التشويش، فقط والله تعالى اعلم).

د لمانځه لپاره د آذان او اقامت د مواقعو تفصیل

سوال د منفرد (یواځې لمونځ کوونکي) لپاره اقامت ویل سنت دي او که مستحب؟ همدارنگه که
قضائي لمونځ وي نو اقامت به وايي او که نه؟ په جهر سره به نې وايي او که په پته؟ بینوا
بالتفصیل واجرکم الجلیل

الجواب باسم ملهم الصواب قال في التنوير و هو سنة مؤكدة للفرائض في وقتها و لو قضاء و لی
الشامية دخلت الجمعة بمصر و شمل حالة السفر والحضر والافراد والجماعة (الی قوله) لکن لا يكره تر که لبصل في
بيته في المصر لان اذان المحي يكفيه كما سيأتي و لی الامداد انه يأتي به دنياً. (رد المحتار ج ۱، ص ۲۹۶) و لی التنوير و
الاقامة كالآذان. (رد المحتار ج ۱، ص ۲۹۶) و لی العلائقية و یسن ان يؤذن و یقیم لفائدة رفعاً صوته لو بمجاعة او
صحراً لا ببيته منفرداً قال في الشامية (قوله لو بمجاعة) ای في غير المسجد بقريه ما یل کره قریها من انه لا
يؤذن فيه للفائدة ثم هذا قيد لقوله رفعاً صوته وقد ذكره في البحر محققاً و قال لمراره في كلامه اعترضوا و استدلل
لرفع المنفرد في الصحراء بمحذوف الصحيح اذا كنت في غنمك او بأديتك فاذا نزلت للصلوة فارفع صوتك بالنداء

فانه لا يسمع مدى صوت المؤذن انس ولا جن ولا مندا الا شهد له يوم القيمة أهو اقره في النهر. اقول بخالفه ما في
 القهستاني من انه يهيب يعني يلزمه الجهر بالآذان لا اعلام الناس فلو اذن لنفسه خالف لانه الاصل في الشرع كما
 في كشف المنار أه. على ان ما استدلل به يقدر رفع الصوت للمنفرد في بيته ايضاً لتكفير الشهود يوم القيامة الا
 ان يقال المراد المبالغة في رفع الصوت والمؤذن في بيته يرفع دون ذلك لوق ما يسمع نفسه وعليه يحمل ما في
 القهستاني فليتأمل. (رد المحتار ج. ١، ص ٢١٢) وفي شرح التنوير ولا فيما يقضي من الفوائت في مسجد لان فيه
 تشويشاً وتغليطاً ويكره قضائها فيه لان التأخير معصية فلا يظهرها بزازية. وفي الشامية (قوله لان فيه
 تشويشاً الخ) انما يظهر ان لو كان الآذان لجماعة واما اذا كان منفرداً ويؤذن بقدر ما يسمع نفسه فلا. وفي الامداد
 انه اذا كان التوقيت لامر عام فالآذان في المسجد لا يكره لان تنفاد العلة كفعله بالتفصيل ليلة التعريس أه لكن ليلة
 التعريس كانت في الصحراء لا في المسجد. (رد المحتار ج. ١، ص ٢١٢) وفيه وكرهتهما معاً للمسافر ولو منفرداً و
 كذا تركها لا تركه لحضور الرفقة بخلاف مصل ولو بجماعة في بيته محصر او قرية لها مسجد فلا يكره تركها اذا
 اذان المحي يكفيه. قال في الشامية (قوله لمسافر) اي سفر الغويا او شرعياً كما في ابني السعدوط (قوله ولو منفرداً)
 لانه اذن واقام صلى خلفه من جنود الله ما لا يرى طرفاً هرواه عبد الرزاق الخ. (قوله لا تركه) الظاهر ان المراد
 نفي الكراهة الموجبة للاساقاة والافقار صرح في الكنز بعد ذلك بندبه للمسافر وللصلي في بيته في المصنف الخ.
 (قوله اذا اذان المحي يكفيه) لان اذان المحلة واقامتها كاذانه واقامته لان المؤذن نائب اهل المصنف كلهم (الي
 قوله) و ظاهره انه اذان المحي واقامته وان كانت صلوته في آخر الوقت تأمل وقد علمت تصریح الكنز بندبه
 للمسافر وللصلي في بيته في المصنف فالمقصود من كفاية اذان المحي نفي الكراهة المؤتممة. (رد المحتار ج. ١،
 ص ٢١٤)

له بورتني عبارتونو خغه لاندني امور ثابت شول

١. آذان او اقامت د هر فرض لمانخه لپاره سنت مؤكد دي كه هغه د وخت لمونځ وي او كه فضائي. مسافر وي يا مقيم. له جماعت سره وي او كه منفرد
٢. كه جبرته په كور كښي يو څوك په جماعت سره يا په منفرد توگه لمونځ كوي او د كلي په جومات كښي آذان او اقامت شوي وي نو په كور كښي آذان او اقامت مستحب دي لكڼ په منفرد توگه د لمانځه د ادا كولو په صورت كښي په آذان په زيات لوړ آواز سره نه كوي
٣. كه چرته د ج به مخكښي په منفرد توگه د لمونځ كود كه په جومات كښي وي د تل څي كښي نو آذان او اقامت به په سره سره وائي تر څو چه د فضائي لمانځه خپاره نه سي ځكه

چه د معصیت یعنی گناه اظهار هم گناه دی

۴ - که چیرته د کومې عامې حادثې له وجې د ټولو لمونځ قضاء شوی وي نو د هغه لپاره دې آذان او اقامت په لوړ آواز سره وویل شي اگرکه په جومات کښې وي

۵ - په سفر کښې که چیرته ټول ملگري حاضر وي نو آذان مستحب دی او اقامت سنت مؤکد دی. د اقامت پریښودل مکروه دي نه د آذان سفر عام دی که شرعي وي یا لغوي له دې څخه ثابت شوه چه په سفر کښې د منفرد لپاره آذان سنت مؤکد نه دی بلکه مستحب دی

فقط والله تعالى اعلم ۲۶ محرم ۸۸ هجری

له آذان پرته د جماعت د ادا کولو حکم

سوال : که چیرته له آذان پرته په جومات کښې یا له جومات څخه د باندې د جماعت لمونځ وشي نو آیا لمونځ کیږي او که کوم فساد پکښې راځي؟ او که چیرته له وخت څخه مخکښې آذان وکړي نو د دې څه حکم دی؟ په عمومي توګه د سهار آذان په نقشه کښې د صبح صادق د لیکل شوي وخت څخه فوراً وروسته ورکول کیږي حالانکه له مشاهدې څخه دا ثابت ده چه دا وخت صبح صادق نه وي را بر شوی آیا دا خبره صحیح ده؟ بینوا توجروا

الجواب باسم ملهم الصواب : لمونځ خو کیږي لیکن د سنت مؤکده د پریښودلو په سخته گناه وي البته که چیرته د همدې ښار په یوه جومات کښې آذان شوی وي او دې خلکو اوریدلی وي نو د آذان په پریښودو سره نه گنهګاریږي.

قال فی شرح التنویر و هو سنة للرجال فی مکان عال مؤکدة هی کالواجب فی لحوق الائم و قال ابن عابدین رحمته الله قال فی النهر و لم ار حکم البلدة الواحدة اذا التعت اطرافها کبصر و الظاهر ان اهل کل محلة سمعوا الاذان و لو من محلة اخرى یسقط عنهم لان لم یسمعوا آه. (رد المحتار ج ۱، ص ۲۵۴)

تر څو پورې چه د سهار د کیدو یقین نه وي تر هغو پورې آذان صحیح نه دی. که چیرته د آذان یوه کلمه هم تر وخت مخکښې وویل شي نو د ټول آذان بیرته را ګرځول لازم دي.

قال فی العلائیه فی عیاد اذان وقع بعضه قبله کالاقامة خلافاً للغانی فی الفجر، و فی الشامیه هذا راجع الی الآذان فقط فان ابایوسف یجوز الآذان قبل الفجر بعد نصف اللیل ح. (رد المحتار ج ۱، ص ۲۵۸) فقط والله تعالی اعلم

۲۹ ذی لعدة ۸۸ هجری

د آذان او اقامت لپاره هیڅ ځای متعین نه دی

سوال پوښتنه دا ده چنن د تاج کمښی په جومات کښې د ماسینین د لمانځه په وخت کې چې څه ته اقامت وویل سو چه څو کسانو اعتراض ږی وکړ او څو کسانو خو داسی ه وویل چه

لم یخ به وسو او دا مسائل د خلکو له خانه جوړې کړې مسائل دي مهرباني وکړی له صحیح مسئلې څخه مو خبر کړی د آذان په اړه هم که چیرته په کینې طرف کښې ادا شي نو صحیح به وی او که نه؟ پیره مهرباني به مو وي؟ بښوا توجروا

الجواب باسم ملهم الصواب د اقامت لپاره کوم خاص ځای نه دی ټاکل شوی لهذا کښې خواته د اقامت په ویلو باندې اعتراض و په ښې طرف باندې نې د کولو اصرار ټول بدعت او په دین کښې زیاتوالی دی په خاصه توګه چه کومو خلکو دا فتوی ورکړې ده چه لمونځ و نه شو په هغو باندې توبه لازمه ده همدارنګه د آذان لپاره هم کوم خاص ځای نه دی ټاکل شوی له جومات څخه د باندې که ښې خواته وي او که کښې خواته **لفظوله تعالی اعلم** ۱۱ جمادی الثاني ۸۸ هجری

ښځه دي بې له اقامته لمونځ وکړي

سوال ښځه که چیرته یواځې لمونځ کوي یا که د ښځو جماعت وي نو په هغې کښې د دوی لپاره اقامت شته او که نه؟ بښوا توجروا

الجواب باسم ملهم الصواب ښځه دي له اقامت پرته لمونځ کوي د ښځو جماعت مکروه تحریمی دی سره له دې که چیرته دوی جماعت وکړي نو اقامت پکښې نشته

قال فی العلائیه ولا یسن فذلک لهما تصلیه النساء اداء وقضاء ولو جماعه کجماعه صبیان وعیید وقال ابن عابدین رحمه الله وکان الاولی للمشارح ان یقول ولو منفرد لان جماعتهم الان غیر مشروعة فتفتن. (رد المحتار ج ۱ ص ۴۴)

لفظوله تعالی اعلم ۱۱ رجب ۸۹ هجری

په اجرت باندې د آذان او امامت ثواب ورکول کیږي او که نه؟

سوال د آذان او امامت د اجرت اخیستلو خو متاخرینو اجازه ورکړې ده لیکن آیا د آذان ورکولو او امامت کولو ثواب ورکول کیږي او که نه؟ بښوا توجروا

الجواب باسم ملهم الصواب د ثواب حاصلیدل د کار کوونکي تر نیت پورې اړه لري که چیرته نې نیت یواځې د پیو لاس ته راوړل وي نو ثواب نه ورکول کیږي او که نیت نې د عبدت وی لیکن د ضرورت له وجې اجرت قیلوي نو ثواب هم ورکول کیږي

لفظوله تعالی اعلم ۲۱ مفر ۸۹ هجری

د آذان په وخت کښې چپ او غلی اوسیدل مستحب دي

سوال د آذان په وخت کښې دښوي خبرې څنګه دي؟ آیا مکروه دي او که نه؟ بښوا توجروا

جواب د آذان په وخت کښې غلی اوسیدل مستحب دي له دې وجې له ضرورت پرته خبرې باید

شوڪ و نه ڪري

قال ابن عابدين رحمته الله تحت (قوله لا يرد السلام) قال في المعراج وفي التحفة ويلبى للمسمع ان لا يتكلم و لا يشتغل بشئ في حالة الاذان والاقامة ولا يرد السلام ايضاً لان الكل يغفل بالنظم آه الاول يظهر من هذا ان قوله لا يرد السلام ليس للوجوب وانه يتفزع على القولين (وجوب اجابة الاذان وندبها) والالزم وجوب ذلك في الاقامة مع ان اصل اجابة الاقامة مستحبة الخ. (رد المحتار ج ۱، ص ۲۴۱)

لفظ والله تعالى اعلم غره جمادى الاولى ۸۹ هجرى

د اذان په وخت په غوږونو کښې د گوتو د نه نيولو حکم

سوال ۱ - آيا د آذان ورکونکي لپاره ضروري دي چه د آذان ورکولو په وخت غوږونو ته گوتې واچوي؟ آيا داسې کول سنت دي؟

۲ - که چيرته مؤذن د آذان کولو په وخت کښې گوتې غوږونو ته ور نه وړي بلکه يواځې لاس پرې کيږدي نو صحيح به وي او که نه؟

۳ - که چيرته مؤذن د آذان ورکولو په وخت لاسونه خلاص و نيسي نو صحيح به وي او که نه؟ نن صبا اکثره لاسپيکر استعماليري که چيرته غوږونو ته گوتې ور نه وړي نو څه پروا لري؟

۴ - غوږونو ته د مؤذن گوتو په نه وروړلو باندې په هغه باندې حمله کول، ښکښا کول او سخت مخالفت کول شرعاً جائز دي او که نه؟ او د داسې خلکو په اړه څه حکم دی؟ بينا تو جوړو

جواب ۱ - د آذان په وخت کښې غوږونو ته د گوتو وروړل مستحب دي. ضروري نه دي

۲ - په دواړو غوږونو يا يوه غوږ باندې د لاس کښودلو باندې هم دا استحباب ادا کيږي

۳ - که چيرته لاس همداسې خلاص ونيسي او آذان وکړي نو بيا هم هيڅ پروا نه لري. په غوږونو باندې د لاس نيولو حکمت دا دی چه آواز پرې لوړ پري د لاسپيکر په صورت کښې د دې حاجت نشته سره له دې د تشبه په غرض سره په غوږونو کښې گوتې ورکول بهتر دي

قال في شرح التنوير ويجعل ندباً أصبعيه في صماخ اذنيه فأذانه بهونه حسن وبه احسن وفي الشامية (قوله) ويجعل أصبعيه الخ لقوله وَيَجْعَلُ لَهْلَالاً اجعل أصبعيك في اذنيك فإنه ارفع لصوتك وان جعل يديه على اذنيه وكذا احدى يديه على ما روى عن الامام امداد و هستانى عن التحفة. (قوله فأذانه) تفریع علی قوله ندباً قال فی البحر و الامر ای فی الحديث المذکر للتدب بقريئة التعليل فلذا لو لم يفعل كان حسناً فان قيل ترك السنة كيف يكون حسناً قلنا ان الأذان معه احسن فاذا تركه بقى الأذان حسناً كذا في الكافي آو في فهم. (رد المحتار ج ۱)

۴ په دې فعل باندې مؤذن مجبورول او د هغه بې عزتي کول کبیره گناه ده. په حاکم باندې لازم دي چه داسې جاهلانو ته سخته سزا ورکړي ترڅو چه په راتلونکي کښې دا ډول ظلم او لویه گناه ونه کړي

لفظ والله تعالى اعلم ۱۷ جمادى الآخر ۸۹ هجرى

د اذان په کلماتو کښې وړاندې والى او وروسته والى

سوال که چيرته مؤذن اذان يا اقامت غلط ووايي مثلاً حى على الفلاح تر حى على الصلوة مخکښې ووايي نو د اذان بيرته را گرځول سنت دي او که نه؟ بينا تو جروا

الجواب باسم ملهم الصواب. د حى على الفلاح د مخکښې ويلو په صورت کښې دې تر حى على الصلوة وروسته بيا حى على الفلاح ووايي د ټول اذان بيرته را گرځول پرې نشته

قال في شرح التنوير ولو قدم فيها مؤخرأ أعاد ما قدم فقط. وفي الشامية كما لو قدم الفلاح على الصلوة بعيدة فقط اى ولا يستأنف الاذان من اوله. (رد المحتار ج ۱، ص ۳۶۱)

لفظ والله تعالى اعلم ۲۲ رجب ۸۹ هجرى

که چيرته د اذان کومه کلمه پاتې شي نو څه به کوي؟

سوال په اذان او اقامت کښې که چيرته کوم لفظ په هيره پاتې شي او تر اذان او اقامت وروسته ور په ياد شي نو اذان او اقامت هم هغه کافي دي او که به ئې بيرته را گرځوي؟ بينا تو جروا

الجواب باسم ملهم الصواب که چيرته تر اذان او اقامت فوراً وروسته ور په ياد شي نو چه کومه کلمه پاتې شوې وي له هم هغه خايه دې بيرته له سره ووايي او که چيرته څه وخت وروسته ور په ياد شي نو بيا دې ټول له سره بيرته را گرځوي

قال في العلائيه ويترسل فيه بسكتة بين كل كلمتين ويكره تر كه وتندب اعادته. (رد المحتار ج ۱، ص ۳۵۹)

ثم قال ولو قدم فيها مؤخرأ أعاد ما قدم فقط ولا يتكلم فيها اصلاً ولو رد سلام فان تكلم استأنفه وفي الشامية (قوله أعاد ما قدم فقط) كما لو قدم الفلاح على الصلوة بعيدة فقط اى ولا يستأنف الاذان من اوله (قوله استأنفه) الا اذا كان الكلام يسيراً أعانية. (رد المحتار ج ۱، ص ۳۶۱)

په دغو عباراتو کښې د صفت له نقص څخه د سره را گرځولو حکم مذکور دی. س د ذات د نقص په صورت کښې به په طريقه اولی سره سره را گرځول کيږي

لفظ والله تعالى اعلم ۱۰ صفر ۹۱ هجرى

که چیرته الصلوة خیر من التوم پاتی شي نو څه به کوي؟

سوال: د سهار په آذان کښې که چیرته الصلوة خیر من التوم ویل د چا هیر شي نو آیا آذان وشو او که دوباره به ئې کوي؟ بینوا توجروا

الجواب باسم ملهم الصواب: د سهار په آذان کښې د الصلوة خیر من التوم ویل سنت مؤکد نه بلکه مندوب دي. له دې څخه څرگندیږي چه که چیرته تر آذان فوراً وروسته ور په زړه شي نو بهتره دا ده چه د دې کلماتو په ویلو سره تر دوی وروسته نور کلمات هم له سره وواښي او که چیرته ئې وروسته ور په زړه شي نو بیا دې نه را څرخوي

قال فی شرح التنویر و یقول ندباً بعد فلاح اذان الفجر الصلوة خیر من التوم مرتین و قال ابن عابدین رحمته الله فيه رد علی من یقول ان محله بعد الاذان بهامه و هو اختیار الفضلی بحر عن المستصفي. (رد

المحتار ج ۱، ص ۲۱۰) لفظولله تعالی اعلم ۱۵ رجب ۹۹ هجری

که چیرته د آذان په کلماتو کښې توقف و نه شي نو اعاده مستحبه ده

سوال: په آذان کښې ترسل او په اقامت کښې حذر مسنون دی د دې سنت په ترک سره د آذان او اقامت بیرته را څرخول شته او که نه؟ بینوا توجروا

جواب: د آذان تر هر کلمې وروسته دومره توقف (دریدل یا خنډ کول) چه په هغه کښې خواب ورکوونکی خواب ورکړی شي مسنون دی. د دې سنت پریښودل مکروه دی. او په دې صورت کښې د آذان بیرته را څرخول مستحب دي د اقامت په کلماتو کښې سنت دا دی چه توقف و نه کړي بلکه زړ زړ دي وائي لیکن په اقامت کښې د دې سنت په پریښودو سره اعاده مستحبه نه ده

قال فی العلائیه و یرسل فيه بسکته بین کل کلمتین و یکره تر که و تعدب اعادته ثم قال و یحذر لاجالو ترسل لم یعدھا فی الاصح و فی الشامیه بخلاف ما لو حذر فی الاذان حیث تعدب اعادته کما مزلان تکرار الاذان مشروع ای کما فی یوم الجمعة بخلاف الاقامة و علیه لما فی الخانیة من انه یعید الاقامة مبني علی خلاف الاصح و تمامه فی النهر. (رد المحتار ج ۱، ص ۲۱۱) لفظولله تعالی اعلم ۸ ربیع الآخر ۹۹ هجری

تر آذان مخکښې د اعوذ با الله او بسم الله ویلو حکم

سوال: تر آذان مخکښې د اعوذ با الله او بسم الله الخ په یته یا په زوره ویل جائز او مسنون دي او که نه؟ بینوا توجروا

جواب: د دې هڅ ثبوت نشته د دې لاسه دی اعوذ با الله او بسم الله الخ نه په یته وائي او نه په

فقط والله تعالى اعلم ۴ ذى الحجة ۸۹ هجرى

زوره

د فاسق اذان او اقامت دواړه مکروه تحریمي دی

سوال د فاسق د اذان او اقامت ورکولو حکم څه دی؟ آیا بیرته را څرځولنې ضروري دي او که نه؟ بیا توجروا

جواب د فاسق اذان او اقامت مکروه تحریمي دي د اذان بیرته را څرځول مستحب دي لیکن نه

قال فی شرح التنویر ویکره اذان جنب و اقامته و اقامة محدث لا اذانه علی المذهب و امر آقو فاسق (الی قوله) و یعاد اذان جنب لندأ و قیل و جواباً لا اقامته لمشر و عیة تکراره فی الجمعة دون تکرارها و قال فی الشامیه تحت (قوله و یکره اذان جنب) و ظاهره ان الکراهة تحرمیة بحر. (قوله و یعاد اذان الجنب الخ) زاد القهستانی و الفاجر و الراکب و القاعدو المائی و المنعرف عن القبلة و علل الوجوب فی الكل بأنه غیر معتد به و العذب بأنه معتد به الا انه ناقص قال و هو الاصح کما فی التمراتی. (رد المحتار ج ۱ ص ۳۱۵)

لفظوله تعالى اعلم ۲ محرم ۹۰ هجرى

د پیرې د خړیونکي اذان او اقامت دواړه مکروه تحریمي دی

سوال د پیرې د خړیونکي او انگریزي وینستانو د پریښودونکي سړي اذان او اقامت صحیح دي او که نه؟ بیا توجروا

جواب د پیرې د خړیونکي یا لنډوونکي او انگریزي وینستانو پریښودونکی فاسق دی د دې لپاره د داسې سړي اذان او اقامت مکروه تحریمي دی د اذان بیرته را څرځول مستحب دي لیکن د اقامت مستحب نه دی

قال فی التنویر ویکره اذان جنب و اقامته و اقامة محدث لا اذانه و امر آقو فاسق (الی قوله) و یعاد اذان جنب لا اقامته و فی الشرح لندأ و فی الحاشیة زاد القهستانی و الفاجر الخ. (رد المحتار ج ۱ ص ۳۱۵)

لفظوله تعالى اعلم ۱۴ جمادی الثانی ۹۱ هجرى

سود خور او پیرې خړیونکی او لنډونکي اذان نه شي ورکولی

سوال څه فرماني د دين علماء کرام و د شرع متین مفتیان کرام د دې مسئلې په باره کښي چه زید او عمر دواړه لمونځ گذاره دي. عمر حاجی دی او زید حاجی نه دی زید پیرې خړیې او عمر نې نه خړیې لیکن سود خور دی په ډاک خانه کښي زویي جمع کوی او بیا نې سود اخلي اوس په

دغو دواړو کښې د آذان لپاره کوم يو بهتر دی؟ يو مولوي صاحب وائي چه زید بهتر دی هغه اگر که فاسق دی لیکن سود قطعي حرام دی په داسې حال کښې چه خوڅو خلې ورته بېل شوي هم دي خو بيا هم سود خوري نو ځکه ده آذان بهتر نه دی اوس پوښتنه دا ده چه د کوم يوه آذان بهتر دی؟ د کتابونو په حوالې سره ځواب وليکي؟ بينوا توجروا

الجواب باسم ملهم الصواب دواړه فاسقان دي. د دې لپاره په دواړو کښې يوه ته هم د آذان ورکولو اجازه نشته د دواړو گناهونه ډير لوی دي د سود لعنت خو ښکاره دی همدارنگه د ډيرې خريل او لنډول هم ډيره لويه گناه ده بلکه دا په علانيه سره د مظهره شريعت توهين دی. د نبي کریم ﷺ وينا ده چه په ښکاره يا علانيه سره گناه کوونکی د عفو لائق نه دی (کل امعي معالي المجاهرين) حضرات فقهاء کرام رحمهم الله فرمايي په رمضان شريف کښې په ښکاره خوړونکی واجب القتل دی. د ډيرې خړيونکی او لنډوونکی خو په رمضان شريف کښې د ښکاره خوړونکي نه هم زيات مجرم دي د خوراک کوونکي لره خو يو څو کسان ويني او هغه هم په يوه وخت کښې. لیکن د ډيرې خړيونکی يا لنډوونکی دومره بې حياء دی چه هميشه شپه او ورځ د ټولو له مخې له شريعت څخه د بغاوت او سرکشی اظهار کوي الله تعالی دې مونږ ته د آخرت ويره را په برخه کړي آمين.

فقط والله تعالى اعلم ۲۵ محرم ۹۸ هجري

د اذان په وخت کښې د تلاوت پرینودل مستحب دي

سوال : د تلاوت په دوران کښې که چیرته آذان شروع شي نو په تلاوت باندې مشغوله پاتې کيدل صحيح دي او که تلاوت پرینودل او آذان ته غوږ نیول، او له آذان نه وروسته بيا تلاوت شروع کول؟ بينوا توجروا.

الجواب باسم ملهم الصواب مستحبه دا ده چه تلاوت پرینودل شي او د آذان خوا ته سړی متوجه شي او د هغه ځواب ورکړي

نقل العلامة رحمته الله عن العهر معزيا الى المحيط وغيره انه لا يرد السلام ولا يسلم ولا يقرأ بل يقطعها ويجيب ولا يشتغل بغیر الاجابة وقال ابن عابدين رحمته الله في المعراج وفي الحطة ويلبغى للسامع ان لا يتكلم ولا يشتغل بغیر الاجابة وقال ابن عابدين رحمته الله في المعراج وفي التحفة ويلبغى للسامع ان لا يتكلم ولا يشتغل بشي في حالة الآذان والاقامة ولا يرد السلام ليس للوجوب وانه يتفرع على القولين (وجوب اجابة الآذان وندبها) والالزم وجوب ذلك في الاقامة مع ان اصل اجابة الاقامة مستحبة الخ. (رد المحتار ج ۱ ص ۴۱)

فقط والله تعالى اعلم ۲۰ شوال ۹۲ هجري

د نابالغ هلک اذان د اولی خلاف دی

سوال د نابالغ هلک کوم چه د اذان کلمات صحیح ادا کوي اذان نه د فقهي له مخې خو جائز دی لیکن پوښتنه دا ده چه د هغه له اجازې پرته چه بالغ سړی اقامت وواښي نو جائز به وي او که نه؟ څکه چه که چیرته دی پخپله اقامت وواښي نو د صف په منځ کېنې د ده په درېدو سره د صف انقطاع پریکړون، راځي نو آیا د دې نابالغ مؤذن اقامت ویل جائز دي او که نه؟ بښوا توجروا

الجواب باسم ملهم الصواب په سوال کېنې څو خبرې اصلاح غوښتونکي دي

۱. د بالکل ناپوهه هلک اذان صحیح نه دی، او د پوه هلک آذان د اولی خلاف دی

۲. د اقامت لپاره د لومړي صف ځانګړتیا وجود نه لري. له دې امله هلک چه شاته ولاړ هم وي

بیا هم اقامت ویلی شي

۳. د اقامت د ویلو لپاره له مؤذن څخه د اجازې اخیستل کومه ضروري خبره نه ده بلکه یواځي

بهترې لري

۴. پوه هلک چه کله د لویانو په صف کېنې ودرېږي نو د صف انقطاع نه راځي یواځي د بهرني

یا اولی خلاف دی هغه په هغه صورت کېنې چه څو هلکان وي. که چیرته هلک یو وي نو هغه ته د

لویانو په صف کېنې درېدل لازم دي

لنډه دا چه د نابالغ په اذان باندې په سوال کېنې یاد شوي اشکالات نه واردېږي. البته پوښتنه

پیدا کېږي چه په دې صورت کېنې بهتره طریقه کومه یوه ده؟ اقامت هم که چیرته همدغه نابالغ

وواښي یا کوم بالغ اقامت وواښي؟ د بنده په خیال کېنې د بالغ اقامت ترجیح لري فقط والله تعالی

اعلم ۲۵ جمادی الاولی ۹۱ هجری

د یوه سړي په دوو جوماتونو کېنې د اذان ورکولو حکم

سوال یو مؤذن په دوو جوماتونو کېنې په یوه وخت اذان ورکولی شي او که نه؟ بښوا توجروا

جواب د یوه سړي لپاره په یوه وخت کېنې په دوو جوماتونو کېنې اذان ورکول مکروه تحریمي

دی که دا سړی د کوم جومات مؤذن وي او که نه؟

قال في العلائیه مکره لانه ان يؤذن في مسجدین وفي الشامیه لانه اذا صل في المسجد الاول یكون متغفلاً بها

لان في المسجد الثانی یصلی النافله فلا یلمی ان یدعو الناس الى المكتوبه وهو لا یساعدهم لجهاً آه. بدائع

الصنائع (رد المحتار ج ۳، ص ۴۰۲)

لفظونه تعالی اعلم ۲۹ جمادی الاولی ۹۲ هجری

په اذان کښې د الله د لفظ زیات اوږدول غلط دی

سوال نن صبا آذانونه په عمومي توګه په داسې ډول وي چې د الله او اله لفظ ښه زیات اوږدوي او نور کلمات هم په همدې ډول اوږدوي نو آیا داسې کول جائز دي؟ بیا نو توجروا

جواب د الله او اله د لفظ لام د یوه الف له اندازې څخه زیات اوږدول غلط دي

قال ابن عابدین رحمته الله ان البدان کان فی الله فاما فی قوله او وسطه او آخره. (ال قوله) وان کان فی وسطه فان بالغ علی حدیث الف ثانیة بین اللام والهاء کره لیل والمختار انها لا تفسد ولیس ببعید. (رد المحتار ج. ۳ ص ۳۸۸) همدا ډول په الصلوة خیر من النوم کښې د الصلوة لام له یوه الف څخه زیات اوږدول غلط دي فقط والله تعالی اعلم ۲۰ سوال ۹۲ هجري نور تحقیق په تمه کښې دی.

د تر وخت مخکښې اذان بیرته راګرځول ضروري دي

سوال یوه سړي د سهار آذان د وخت له شروع کولو څخه مخکښې ورکړ او څه الفاظ نې په وخت کښې د ننه ادا کړ نو آیا داسې آذان به بیرته راګرځوي او که څنګه؟ بیا نو توجروا

الجواب باسم ملهم الصواب که چیرته د آذان یوه کلمه هم له وخت څخه مخکښې ادا شي نو د ټول آذان راګرځو ضروري دي

قال فی العلائیه ليعاد آذان وقع بطنه قبله کالاقامة خلافا للفقهاء فی الفجر و فی الشامیه (قوله خلافا للفقهاء) هذا راجع الى الآذان فقط فان ابا يوسف رحمته الله يجوز الآذان قبل الفجر بعد نصف الليل. (رد المحتار ج. ۳ ص ۳۸۸) فقط والله تعالی اعلم ۱۵ رجب ۹۱ هجري

د تهجدو لپاره اذان منسوخ دی

سوال د تهجد لپاره آذان منسون دي او که نه؟ بیا نو توجروا

الجواب باسم ملهم الصواب حضرت بلال رضي الله عنه له صبح صادق څخه مخکښې آذان کولو سره جو چې په تهجد کې مستغول خلک څه نه څه آرام وکړي او ویند خلک د سورې سې و د سهار لپاره ساري وکړي. لیکن وروسته دا آذان منسوخ شو. د دې لپاره صحاحه کړم خو یو ځای به عنده دی باندې عمل نه دی کړی

قال ابن نجيم رحمته الله وعند ابن حنيفة ومحمد رحمهما الله تعالى لا يؤذن في الفجر قبله لارواة الجاهلي نه عليه الصلوة والسلام قال باللال لا تؤذن حتى يطع الفجر قال في الامام رجال اسناد وثقات. (البحر الرائق ج ۱ ص ۲۳) واخرج الامام ابو جعفر الطحاوي رحمته الله عن ابراهيم قال شيعت عظيمة ان مكة لم تخرج من

سمع مؤذنا يؤذن بليل فقال اما هذا فقد خالف سنة اصحاب رسول الله ﷺ لو كان دائما كما خبر انه فاذا طلع الفجر اذن قال الطحاوى رحمه الله فاخبر علقمة ان التأذين قبل طلوع الفجر خلاف لسنة اصحاب رسول الله ﷺ. (شرح معالي الآثار ج ۱، ص ۹۹) فقط والله تعالى اعلم ۲۱ رمضان ۹۹ هجرى

تر اذان وروسته له جومات خخه د تللو حکم

سوال تر اذان وروسته پرته له کوم شرعي عذر خخه له جومات خخه وتل څنگه دي؟ بينوا توجروا

الجواب باسم ملهم الصواب کوم سړى چه د جومات په حدودو کښې د ننه وي د هغه لپاره تر اذان وروسته پرته له کوم سخت ضرورت خخه وتل مکروه دي البته که چيرته بيرته د راتلو او په جومات کښې د لمانځه د ادا کولو اراده ولري نو بيا ئې وتل پرته له کراهيت جائز دي که چيرته د جومات له شرعي حدودو خخه د باندې وي يا په جومات کښې د ننه يواځې وي نو بيا هم تلل پرته له کراهيت خخه جائز دى فقط والله تعالى اعلم ۱۱ ذى القعدة ۹۹ هجرى

په گڼو اذانونو کښې به سړى د کوم يوه خواب ورکوي؟

سوال که چيرته له څو جوماتونو خخه د اذان آوازونه اوريدل کيده نو د کوم جومات د اذان خواب به ورکوي؟ يا يواځې د خپل کلي د جومات خواب ورکول کافي دي؟ بينوا توجروا

الجواب باسم ملهم الصواب بهتره دا ده چه د ټولو اذانونو خواب ورکړي، که چيرته په دې کښې تکلف وي نو د لومړي اذان زيات حق دى د هغه خواب دې ورکړي که د خپله کلي د جومات اذان وي او که د بل ځاى

قال في العلائيه ولو تكرر اجاب الاول وفي الشامية سواء كان مؤذن مسجدا او غيره يمر عن الفتح بمحا (ال قولونه) و يظهر في اجابة الكل بالقول لتعدد السبب وهو السماع كما اعتمدته بعض الشافعية. (رد المحتار ج ۱، ص ۱۰۰)

فقط والله تعالى اعلم ۱۲ ربيع الآخر ۹۹ هجرى

نور تعقيق به نتمه کسې دى

که چيرته له اذان سره يو ځاى جواب و نه ويل شي نو بيا دې وروسته ورکړي

سوال بوا چه د غفلت له مخې له اذان سره يو ځاى د هغه خواب ورکړ و اذان دى نه ورسيد نو بيا اوس د ټولو اذان خواب ورکولى شي و که نه استو توجروا

جواب که چيرته تر اذان وروسته د يو ځای دى سر شوى د خواب و کړه بيا دى

قال في العلائيه ولو لم يجه حق فرغ امره وينبغي لداره ان لصح الفصل وفي الشامية اقوله ما روينا

المصنف لصاحب البحر وصرح به ابن حجر في شرح المنهاج حيث قال فلو سكنت حتى فرغ كل الاذان ثم اباليل فاصل طويل كلفي في اصل سنة الاجابة كما هو ظاهر آة. (رد المحتاج ج ۱ ص ۳۱۹)
لفظ والله تعالى اعلم ۱۳ ربيع الآخر ۹۹ هـ مجرى

د نفل کوونکي اقامت مکروه دی

سوال یوہ سہی کہ چیرتہ فرض اذا کری وی او بیا له جماعت سره یو خای شی نو آیا اقامت ویلی شی او کہ نہ؟ بینوا توجروا
جواب له لاندینی عبارت خخه خرگندیږي چه د نفل کوونکي اقامت مکروه دی
قال فی العلائیه یکره له ان یؤذن فی مسجدین و فی الشامیه لانه اذا صلی فی المسجد الاول یمکن متعطلا بها لاذان فی المسجد الثانی والتغفل بالاذان غیر مشروع ولان الاذان للمکتوبه وهو فی المسجد الثانی یصلی العافله فلا یلمی ان یدعوا الناس الی المکتوبه وهو لا یساعدهم فیها آة. بدائع (رد المحتار ج ۱ ص ۳۰۲)
لفظ والله تعالى اعلم ۱۳ ربيع الاول ۹۵ هـ مجرى

په لاسپیکر باندې په اذان ورکولو کښې هم ښی او کښې خوا ته کتل سنت دي

سوال په لاسپیکر باندې د آذان ورکولو په وخت ښی او کښې خوا ته مخ گرځول ضروري دي او که نه؟ بینوا توجروا.
جواب د حی علی الصلوٰه او حی علی الفلاح ویلو په وخت کښې ښی او کښې خوا ته کتل په آذان او اقامت کښې په هر حال سنت دي، تر دې پورې چه د کوچني په غوږ کښې د آذان ورکولو په وخت هم ښی او کښې خوا ته کتل سنت دي. په لاسپیکر باندې د آذان کولو هم همدغه حکم دی
فقط والله تعالى اعلم ۲۹ ربيع الآخر ۹۷ هـ مجرى

په اقامت کښې هم ښی او کښې خوا ته کتل سنت دي

سوال د آذان غوندي په اقامت کښې د حی علی الصلوٰه او حی علی الفلاح ویلو په وخت کښې ښی او کښې خوا مخ گرځول سنت دي او که نه؟ بینوا توجروا
الجواب باسم عليهم الصواب هو په اقامت کښې هم سنت دي
لفظ والله تعالى اعلم ۱۳ ربيع الآخر ۹۹ هـ مجرى

په ریل گاډي کښې د اذان د ورکولو حکم

سوال په ریل گاډي کښې که چیرته په جماعت سره لمونځ ادا شي نو آیا اذان ورته سنت دی او که نه؟ که چیرته سنت وي نو په هرې ځانې یا ډېې کښې نې ځان ځان ته اذان مستحبې دی او که د یوې ځانې یا ډېې اذان د ټول ریل گاډي د خلکو لپاره به کافي وي؟ که نې د نورو ډېو خلک واوري او که نې وانه وري؟ بښوا توجروا

الجواب باسم ملهم الصواب سفر که شرعي وي یا لغوي چه ټول ملگري یو ځای وي نو اذان کول مستحب دي. او اقامت سنت مؤکد دی په سفر کښې د یواځې لمونځ کولو هم همدغه حکم دی د ریل په ځانه یا ډېه کښې لکه څرنگه چه خلک یو ځای وي د دې لپاره که یواځې لمونځونه کوي او که په جماعت سره په دواړو صورتونو کښې اذان مستحب دی او اقامت سنت مؤکد دی په روان ریل گاډي کښې د یوې ځانې مسافرین د بلې ځانې له مسافرینو سره هیڅ ډول تعلق نه لري نو ځکه په هرې ډېې کښې به مستقل اذان او اقامت کيږي اگر که دویمې ډېې ته د اذان آواز رسیدلی وي فقط والله تعالی اعلم ۲۸ صفر ۱۳۹۸ هجری

د جومات په داخل کښې د اذان ورکولو حکم

سوال په بهشتي گهر کښې لیکلي دي چه د جومات په دننه کښې اذان ورکول مکروه تنزیهي دي او نوره تشریح نې نه ده لیکلې. د مهربانی له مخې د دې له تشریح او تفصیل څخه مو خبر کړی چه د مکروه والي سبب څه دی؟ بښوا توجروا.

جواب په بهشتي گهر کښې مسئله صحیح لیکل شوې ده. په جومات کښې اذان ورکول اولی خلاف دی ځکه چه له اذان څخه مقصد دا دی چه تر ټولو زیات خلک په دې خبر شي چه د جماعت لمونځ کیدونکی دی او ښکاره خبره ده چه د جومات په دننه کښې د اذان په ورکولو سره آواز دومره لري نه څي څومره چه د جومات له باهر څخه په یوه لوړ ځای باندې د اذان په ورکولو سره څي

قال فی الهدیة ویلمی ان یؤذن علی المأذنة او خارج المسجد ولا یؤذن فی المسجد کذا فی قاضی خان والسنة ان یؤذن فی موضع عال یكون اسمع لحوارانه ویرفع صوته ولا یجهد نفسه کذا فی البحر الرائق. (عالمگیری ج. ۱ ص ۵۵) ولی الشامة تحت (قوله فی مکان عال) فی القبة ویسن الاذان فی موضع عال والاقامة علی الارض (الی قوله) ولی السراج ویلمی للمؤذن ان یؤذن فی موضع یكون اسمع للحوار ان ویرفع صوته ولا یجهد نفسه لانه یتعزز به. (رد المحتار ج. ۱ ص ۲۵)

له دغو عبارتو څخه څرگندیږي چه د جومات په خارج کښې د اذان له ورکولو څخه مقصد

یواخی د آواز رسول دی. لکه څرنگه چه د جُمعی د ورځې دویم آذان په جومات کښې دننه کیږي حکه چه په دې آذان کښې یواخی تر حاضرینو پورې د آواز رسیدل مقصود دي نن صبا په عامه توگه په لاسیکرونو کښې آذانونه کیږي چه له دې وجې په جومات یا کوم بل ټیټ ځای کښې آذان ورکول کیږي. په دې کښې به هر حال د آواز د لوړوالي مقصد پوره کیږي نو ځکه په لاسیکر باندې په جومات کښې د تنه د آذان په ورکولو کښې هیڅ ډول کراهیت نه څرگندیږي همدارنگه د فاضی په مذکوره عبارت کښې (على المأذنة او خارج المسجد) علی سبیل التردید څرگنده شوه چه آذان علی المأذنة په صورت کښې د جومات نه د باندې د آذان کولو ضرورت پاتې نه شو. بلکه عام عادت هم همدغه دی چه مأذنة د جومات پر سر باندې وې او د جومات نه د باندې نه وي.

و يؤيده العبارات الآتية قال ابن عابدين رحمته الله قلت والظاهر ان هذا في مؤذن الحي اما من اذن لنفسه او لجماعة حاضرين فالظاهر انه لا يسن له المكان العالي لعدم الحاجة تأمل (رد المحتار ج ۱، ص ۴۵۴) وفي الهدية يكره الاذان قاعداً وان اذن لنفسه قاعداً فلا بأس به. (عالمگیری ج ۱، ص ۵۲) وفي الشامية وقال ابن سعدبا لسدائي أمر زيد بن ثابت رضي الله عنه كان يبعث اطول بيت حول المسجد فكان يلا يؤذن فوقعه ماول ما اذن الى ان بهي رسول الله صلى الله عليه وسلم مسجد فكان بعد يؤذن على ظهر المسجد و قد رفع له شيء فوق ظهره. (رد المحتار ج ۱، ص ۴۱۰)

د شامي له دې آخري عبارت څخه په ښه توگه څرگنده شوه چه په جومات کښې د تنه د آذان د مکروه والي علت یواخی د آواز نه رسیدل دي او که نه نو که چیرته له نفس جومات سره د کراهیت کوم تعلق وای نو د جومات په سر باندې به هم آذان مکروه وای. حالانکه د نبي کریم صلى الله عليه وسلم په زمانه کښې په همدې باندې عمل کیده همدارنگه د جُمعی د ورځې دویم آذان په اتفاق سره په جومات کښې دننه جائز دی. چه له دې څخه هم ثابتیږي چه د نورو آذانونو لپاره د خارج المسجد حکم یواخی د آواز د رسیدنې لپاره دی.

وفي اعلام السنن واعلم ان الاذان لا يكره في المسجد مطلقاً كما فهم بعضهم من بعض العبارات الفقهية وعموه هذا الاذان (الآذان بين يدي الخطيب) بل مقيداً عما اذا كان المقصود اعلام الناس غير حاضرين (الى قوله) في الجملاني انه يؤذن في المسجد او مائى حكمه لا في البعيد عنه قال الشيخ قوله في المسجد صريح في عدم كراهة الاذان في داخل المسجد وانما هو خلاف الاول اذا مست الحاجة الى الاعلان البالغ وهو البر ادبال كراهة المنقولة في بعض الكتب فافهم. (اعلاء السنن ج ۴، ص ۴۰)

البته په جومات کښې دننه جهر مفرط یعنې ډیر لوړ آواز، په ځانګړې توګه مسقف حب نه نژدې برخه کښې د ادب خلاف څرګندیږي د دې لپاره بهرته دا ده چه لاسیکر له جومات څخه :

باندې کينودل شي که چيرته د باندې د کينودلو کوم انتظام نه وي نو بيا په جومات کښې دته
نې هم کينودل څه پروا نه لري فقط و الله تعالى اعلم ٣ ربيع الاول ١٤١٦ هجري

د اذان او اقامت صحيح طريقه

سوال په عامه توگه قاريان صاحبان اقامت داسې وايي **لَهُ أَكْبَرُ لِلَّهِ أَكْبَرُ** يعنې د لومړي تكبير
راء مرفوع ادا كوي او په دويم تكبير كښې د الله د نامه الف ساقطوي او له راء سره نې لگوي او ادا
كوي نې همدارنگه په هرې لومړۍ كلمې باندې اعراب لگوي **أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ. أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا**
لَهُ. أَشْهَدُ أَنْ مُحَمَّدًا رَسُولُ اللَّهِ أَشْهَدُ أَنْ مُحَمَّدًا رَسُولُ اللَّهِ همدارنگه حې على الصلوة حتى على الملاح قد قامت
الصلوة وايي دا طريقه خو د اصولو مطابق ده ليكن څرگنديږي چه تاسو دې ته خلاف سنت وايي
لهذا د دې وضاحت مطلوب دى بينوا توجروا

الجواب باسم عليهم الصواب د اذان او اقامت مسنونته طريقه دا ده چه هره كلمه ساكنه وويل شي.
په اذان كښې په هرې كلمې باندې وقف وشي او په اقامت كښې له هرو دوو كلمو وروسته بايد
وقف وشي ليكن لومړۍ كلمه به هم د وقف په نيت سره ساكنه ادا كوي. قد قامت الصلوة به هم دوه
واړې همداسې وايي. په اذان او اقامت كښې دوه تكبيرنه يوه كلمه گڼل كيږي. په اذان كښې په
هرو دوو تكبيرونو كښې لومړى تكبير او په اقامت كښې د مخكښينو دريو تكبيرونو په راء
باندې رفع (پېښ) لگول د سنتو خلاف دى دا بايد ساكن وويل شي يا د فتحې په لگولو سره له
دويم تكبير سره لگولى ادا شي

قال في شرح التنوير وبلفتح راء اكبر والعوام يظنونها وقال ابن عابد بن رحمه الله بعد ذكر العلول المختلفة
والمأصل ان التكبيرات الفائية في الأذان ساكنة الزام للوقوف حقيقة ورفعها خطأ واما التكبيرات الاولى من كل
تكبيرتين منه وجميع تكبيرات الإقامة فليقل حركة الرأ بالفتحة على نية الوقف وقيل بالضم اعراباً وقيل
ساكنة بلا حركة على ما هو ظاهر كلام الامداد والزيلعي والمذاهب وجماعة من الشافعية (وبعد اسطر) ثم رأيت
لسيدى عبد الغنى رسالة في هذه المسئلة فحاشا تصديق من اخبر بفتح راء انه اكبر اكثر فحين النقل وحاشا
ان السنة ان يسكن الرأ من الله اكبر الاول او يصلها بالله اكبر الثانية فان سكنها كفى وان وصلها نوى تسكون
لمحرك الزام بالفتحة فان همها خالف السنة لان طلب الوقف على اكبر الاول صورة كالتساكن اشارة لمحرك
الفتح. (رد المحتار ج ٣ ص ٥٠٥)

د اذان او اقامت په تکبير کښې په راء باندې پښو لوستل غلط دي

سوال څه فرمايي د دين علماء کرام او د شرع متين مفتيان کرام د دې مسئلې په باره کښې چه د اکبر د لفظ راء د جلاله د اسم سره وصل کول صيغ دي او که نه؟ که چيرته صحيح وي نو راء به مفتوح ادا کيږي او که مضموم؟ که چيرته مفتوح ادا کيږي نو وجه ښه بيان کړي؟ پښوا توجروا

الجواب باسم ملهم الصواب: د دې دوه صورتونه دي. يو دا چه راء دې ساکنه ادا شي. په دې صورت کښې د الله د لفظ همزه نه ساقطېږي. دويم صورت دا دی چه راء ته فتحه ورکړ شي او د الله له اسم سره دې وصل شي او همزه ساقطه شي راء لره مرفوع ادا کول غلط دي ځکه چه د الاذان جرم حديث له وجې راء د اصلي ساکن په حکم کښې ده. لهذا د وصل په حالت کښې د ساکنينو د التقاء څخه د حفاظت لپاره په راء باندې فتحه ادا کيږي. و التفصيل فی الشامية

فقط والله تعالى اعلم ۲۱ جمادی الاولی ۱۹۹۱ هجري

د اقامت په وخت کښې د لاسونو تر نامه لاندې نیول د سنتو خلاف دي

سوال چه کله مؤذن اقامت وايي نو په دې وخت کښې عام مقتديان لاسونه تر نامه لاندې تړي او دريږي ليکن سنت ښه نه گڼي. بيا تر تکبير تحریمه وروسته د سنتو مطابق لاسونه تړي څرگندېږي چه تاسو له دې څخه خلک منع کوي. آیا دا خبره صحيح ده؟ پښوا توجروا

الجواب باسم ملهم الصواب: تر تکبير تحریمه مخکښې د لاسونو تړل ثابت نه دي که چيرته سنت هم و نه گڼل شي نو بيا هم چونکه د شريعت په حدودو باندې زياتوالی دی ځکه مکروه دی برسيره پر دې زوړند لاسونه د تکبير تحریمه په وخت کښې غوږونو ته په پورته کولو کښې چه څومره د احکم الحاکمین ذات د شان د عظمت اظهار کيږي د تړلو لاسونو په پورته کولو کښې دومره نه کيږي لهذا د دې رسم پريښودل او نور خلک له دې څخه منع کول لازم دي فقط والله تعالى اعلم

ه دی لمد ۹۸ هجري

تر اذان وروسته په دعاء کښې د لاسونو پورته کول ثابت نه دي

سوال داکابر وعلماوو له معمول څخه څرگندېږي چه تر اذان وروسته دعاء کښې لاسونه نه پورته کوي په داسې حال کښې چه په گڼو حديثونو کښې د لاسونو پورته کول د دعاء له آدابو څخه دی

عن الفضل بن عباس رضي الله تعالى عنها قال قال رسول الله ﷺ مغلبي مغلبي مثلني تشهد لي كل ركعتين ومخضع وتصع وممكن ثم تلقع يديك يقول ترفعهما الي ربك مستقبلاً بطنيهما وجهك وتقول يارب يارب من لم يفعل فلك لغير كذا وكذا رواه الترمذي والنسائي وابن خزيمة في صحيحه ورجالهم ثقات. (اعلام السنن ج ۳ ص ۲۰۰)

نور ه څو حديثونه شته د حافظ سوطي رحمه الله مسنده "فضل نوع" فی حدیث ربع "تدین فی الدعاء" هبله ده چه د مفصل خواب به لیکلو سره موږ نه نسلي ر کړی حرکه ...

تعالى احسن الجزاء

الجواب باسم ملهم الصواب د دعاء دوه ډولونه دي يوه دا چه پرته له وظيفي د مخصوصو الفاظو مطلقاً د كوم حاجت غوښتنه. دويمه دا چه د وظيفي الفاظ كه چيرته له كوم خاص وخت سره متعين وي او كه مطلق وي. په احاديثو كښي د دعاوو د مواقعو له پلټني څخه ثابتيږي چه د لاسونو پورته كول د احاديثو له مخي په اول ډول پورې اړه لري. په دويم ډول پورې هيڅ تعلق نه لري الا ما ورد فيه النص

لكه څرنگه چه تر اوداسه وروسته. جومات ته د ننوتلو او وتلو. كور ته د وتلو او ننوتلو. بيت الخلاه د ننوتلو او وتلو. د سفر ابتداء او انتهاء. موټر ته د سپريدو په وخت. بازار ته د ننوتلو په وخت. د كوم شي د اخيستلو په وخت. د كوم مصيبت وهلي د ليدو په وخت. د مريض پوښتنه او داسي نورو امورو په اړه په ماثوره دعا گانو كښي هيڅوك د فع اليدينو قائل نه دي د جماع او انزال په وخت پورې تړلي دعاگانې هم منقول دي. په هغو كښي د لاسونو د پورته كولو حكم همداسي هم مستبعد دي له بي بي سره په لومړي خلوت كښي او د غلام. وينځي يا خناور د اخيستلو په وخت باندې راغلي دي چه د هغه د تندي ويښتان به په لاس كښي نيول كيږي او دا دعاء به ويل كيږي چه (اللهم اني اسئلك من خيرها وخير ما جبلتها عليه واعوذ بك من شرها وشر ما جبلتها عليه) په دې وخت كښي د لاسونو د پورته كولو په ځاى د تندي د ويښتانو د نيولو حكم دى بلكه په دې صورت كښي لاسونه پورته كيدلى هم نه شي

همدارنگه د كوم فوري حاجت لپاره لنډه دُعا او د چا په غوښتنې باندې د هغه لپاره په دُعائيه كلماتو كښي د لاسونو پورته كول ثابت نه دي بلكه د نبي كريم ﷺ دا عمل وو چه پرته د لاسونو د پورته كولو د دُعا غوښتونكي د اورولو په مقصد په لوړ آواز سره به نې دا كلمات ويل چه

روى البخارى رحمه الله عن جرير رحمه الله قال كنت لا الهت على الخيل فحرب الله ﷻ في صدري حتى رأيت الرصاصه في صدري وقال اللهم اجعله هادياً مهدياً.

په دې موقعه باندې نبي كريم ﷺ د حضرت جرير رحمه الله لپاره په دعا كښي د رفع يدين په ځى د هغه په سينې باندې د لاس په وهلو سره دُعائيه كلمات لوستل

د مثال په توگه باندې دا يوه واقعه را نقل شوى ده او كه نه نو په احاديثو كښي د دې متلونه بيخي زيات دي چه نبي كريم ﷺ د چا له خوا څخه د دُعا په غوښتنې باندې هغه ته په ور اورولو سره لنډې دُعائيه كلمې لوستلي. په دې مواقعو كښي د لاسونو نه پورته كول ثابت دى او د سن جرير رحمه الله په كيسه كښي د لاسونو نه پورته كول متيقن دي للمنافاة الظاهره بين الرفع والحرب في الصدر.

قال رسول الله ﷺ

إذا سمعتم النداء فقوموا فإنها عزمة من الله (رواه السيوطي عن الحلية)

ارشاد الانام

بجواب ازالة الاوهام

حديث، فقه، تعامل صحابه رضى الله تعالى عنهم او له خلور گوني مذاهو خخه د دي ثبوت چه مقتديان به د اقامت د لومري تكبير په اوريدو سره لعانخه ته بايد را ولاړ شي.

• تاريخ تاليف _____ ۳ / صفر، سنه: ۱۳۷۲ هـ

• اول اشاعت: _____ سنه: ۱۳۷۹

• موضوع _____ مقتدي بايد د اقامت په كوم لفظ ويلو سره ودريري

- په عقلی طریقی سره بحث
- د احادیثو په طریقی سره بحث
- د فقهی په طریقی سره بحث
- د صحابه کرامو رضى الله عنهم تعامل
- د فقهاء کرامو رحمهم الله نصوص
- د خلور واړه مذاهو تعامل

د دې رسالې وروسته له تاليف نه يو څو کاپيانې د ازالة الاوهام مؤلف اونورو حضراتو ته ليږل شوي دي په دې اراده چه دا فتنه په همدې ځای ختمه شي. له همدې وجهي نه په هغه وقت کښې د هغې عمومي اشاعت او خپرونه ودریدلې وه لیکن متأسفانه چه دا سلسله ختمه نشوه. لهذا په کال ۱۳۷۹ کښې دا شائع او خپره شوه.

بسم اللہ الرحمن الرحیم حامداً و معبداً و مسلماً

اما بعد: رشید احمد لدھیانوی عفا اللہ عنہ د پوهی او فراست د خاوندانو په خدمت کښې د دې خبرې څرگندونه کوي چه د فتنې په دې ډک دور کښې د دجل او الحاد وریځ په څلور کنجه دُنیا باندې را خپره شوې ده. د ارتداد باد او طوفان عالمگیر دی. د صداقت بیړۍ د باطل د صرصر باد له موجونو څخه په لږزان دی د مسلمه امت بیړۍ د کفر او ارتداد خطرناکې کنډې ته لویدلې دی د انگریزانو د وقار د ساتنې لپاره د انگریزانو د نبی غلامان د سید الکونین. ختم المرسلین. آقائ نامدار (فداه ابي و امي) مبارک نوم او د ناموس رسالت له دُنیا څخه د ختمولو منصوبې جوړوي. په داسې حالت کښې په مسلمانانو فرض دی چه ټول جزني اختلافات پریږدي او سره یو شي او د ناموس رسالت د ساتنې لپاره د خدای او د هغه د رسول ﷺ نوم په دنیا کښې د لوړ ساتلو لپاره. د خدای په زمکه کښې د خدای په مخلوق باندې د خدائي قانون د نافذولو لپاره. همدارنگه د خپل محبوب ملک پاکستان د استحکام او د خپل خان، مال، عزت او خویندو لوڼو د عصمت او پردې د محفوظ ساتنې لپاره هر ډول عیش او آرام. سکون او راحت پریږدي او سر تر پایه مستعد یعنی تیار او سر په ورغوي کښې کښیږدي زمانې مونږ لره له دواړو اوږو نیولي یو او کشوي مو لیکن مونږ یو چه تر اوس پورې د غفلت له خوب څخه نه را وینیږو. لیکن په یاد ولری چه «زمانه بهترین استاذ دی» که چیرته خدای مېکړه د مرزائي امت د منحوسو او سپیرو خوبونو تعبیرونه پوره شول نو په یاد ولری چه له مسلمانانو سره به تر دې زیات کومه معامله کیږي کومه چه په مشرقي پنجاب کښې تر سره شوه.

نه گنجوگے تو مت جاؤ گے اے ارباب پاکستان

تمہاری داستان تک بھی نسوگی داستانوں میں

افسوس او سل افسوسه چه مونږ تر اوسه پورې د زمانې په رفتار باندې پوه نه شولو او خپل منځي جزني اختلافاتو باندې (هغه هم بالکل معمولي یعنی مستحب او مندوب مسائلو باندې) جگړې کوو او فتنې فسادونه برپا کوو. نن زمونږ بعینه هغه حالت دی په کوم وخت کښې چه له عیسایانو څخه بادشاھی لاندې کیدلې او د هغوی پادریان په دې وخت کښې د مسیح علیه السلام د بول و براز (غتي او وړې متیازې) په باره کښې پخپل منځ کښې مناظرې کولې. او همدغه حالات د مسلمانانو په لاس د دوی د اقتدار د واگیو د سلب کیدو باعث وگرځیدل.

جب علی بغداد میں تاتاری تیغ نیام
مقیان شرع میں جاری تھی اک جگ کلام

ایک کسرتا تھا کہ کوا ثلاث و سالم حلال دوسرا کسرتا کہ کالی چونچ سے تادم حرام

اس زمانے کے مؤرخ نے جو دیکھا تو کسا مفتیاں را مژدہ کار ملت بیضا تمام

لیکن خہ وکرو مجبورہ یو، تر خو پورے چہ د مسلمہ امت د تعامل پہ خلاف یوہ نہ یوہ مسئلہ را پورتنہ نہ شی تر هغه وختہ پورے شہرت نہ راخی عنایت اللہ مشرقی د ٲولو مسلمانانو د قبلے سمت غلط او لمونخونو لره ئی د فاسد بللو له مخی د علامہ لقب پیدا کر چہ غابن ماتوونکی خواب ئی مونږ پخپلې رسالې «المشرقي على المشرقي» کښې ورکړی دی او بیا د تعجب خبره دا ده چہ د دې ٲول د شہرت غوښتونکي حضرات د دې په ښکارولو سره چہ دا مسئلہ تر ٲولو مخکښې یواځې مونږ دا مسئلہ را پورتنہ او حل کړې ده له عوامو څخه د مجدد د خطاب لاس ته راوړلو غواړي په داسې حال کښې چہ د قبلې سمت، د کارغه حلال والی او حراموالی، د جمعی دویم آذان په جومات کښې کیدل. په اقامت کښې د حی علی الفلاح د ویلو په وخت لمانځه ته را پورتنه کیدل او داسې نورې پوښتنې څو څو ځلې را پورتنه شوي دي او حقاني علماوو هغه فتنې په هم هغه وخت له منځه وړي دي اوس دا د تجدید یا نوي والي مدعیان یا خو د خپل جهالت له وجې د دغو فتنو په ماضي کښې له شویو فیصلو څخه ناخبره دي او یا د معلوم والي تر څنگ ځان په ناپوهي کښې د اچولو په ذریعې سره ځان مشهورول غواړي د دې سلسلې یوہ سخته رساله «ازالہ اوهام» ده چہ په هغې کښې د دې د ثابتولو ناکام کوشش شوی دی چہ کله مؤذن د اقامت ویلو په وخت کښې حی علی الفلاح وواښ نو د مقتدیانو لپاره په دې وخت دریدل په اتفاق سره سنت دي او له دې څخه مخکښې دریدل گناه ده مونږ تر یوہ وختہ پورې خو دا بحث د بي فائدې گڼلو له وجې دې خوا ته هیڅ توجه و نه کړه او په دې باره کښې چہ کومې پوښتنې راتلې هغه مو هم ځنډولي البته په دې مضمون باندې حیران خو خامخا وم

سر خدا که عابد و زاهد کسے نہ گفت در حیرتم کہ باده فروش از کجا شنید

اوس په داسې حال کښې چہ دا فتنه له حد څخه زیاته شوه او د دې په باره کښې د پوښتنو یوہ کوټه زما په مخکښې پرته ده نو د مجبورۍ له مخې په نه زړه می په دې باره کښې قلم را پورتنه کړ څرگنده دې وې چہ په دې مسئله کښې په دریو طریقو سره بحث او استدلال کیدلی شي عقل، حدیث، فقه لهذا په دریو اړو طریقو سره لنډ او په قدر د ضرورت لیکنې کړي

بحث په طریقہ د عقل

شرعاً، عرفاً، وضعاً لنډه دا چہ د هر حیثیت له مخې امام امیر دی. د لمانځه قائل د هغه په اختیار کښې دی. له دې امله اقامت او د خلکو دریدل دواړه د امام تابع دي د خلکو دریدل د

اقامت له يوه لفظ سره هم تړاو نه لري. البته په اقامت کښې د امام امر د اقامه الصلوة اعلام يا خبرداري ده. د دې لپاره د مقيم د الله اکبر په ويلو سره مقتدي پوهيږي چه امام د اقامت صلوة امر کړي دی لهذا د امام د امر د په ځای کولو لپاره بايد فوراً خلک ودرېږي.

بحث په طريقه د حديثو

د حديثو د ذخيري له پلټنې څخه هم دا څرگنديږي چه د اقامت له هيڅ يوه لفظ سره د خلکو د دريدو هيڅ تعلق نشته بلکه دا دواړه د امام تابع دي. لکه څرنگه چه د صحيح مسلم له دې روايت څخه ښکاره ده چه اقامت د امام تابع دی.

عن جابر بن سمره رضي الله عنه قال كان بلال رضي الله عنه يؤذن اذا حضرت الشمس فلا يقيم حتى يخرج النبي ﷺ فاذا خرج الامام اقام الصلوة حين يراه. (مسلم)

او په دې حديث کښې مذکور دي چه د خلکو دريدل هم د امام تابع دي. عن عبدالله بن ابی قتادة عن ابيه رضي الله عنه قال قال رسول الله ﷺ اذا قيمت الصلوة فلا تقوموا حتى تروني. (بخاری)

څرگنده شوه د خلکو دريدل د اقامت په له يوه لفظ سره تعلق نه لري چنانچه حافظ ابن حجر عسقلاني رحمه الله په فتح الباري کښې فرمايي:

وقوله حتى تروني لتسويغ للقيام عند الرواية وهو مطلق غير مقيد بشئ من الفاظ الاقامة ومن ثم اختلف المشايخ فيه كما سيأتي.

د مقيم «اقامت ويونكي» الله اکبر ويل د اعلان دی چه د لمانځه د اقامت امر شوی دی. په دې باندې دا حديث دليل دی

عن عبد الرزاق عن ابن جريح عن ابن شهاب ان الناس كانوا ساعة يقولون لله اكبر يقومون الى الصلوة فلا يأتي النبي ﷺ مقامه حتى تعبدل الصفوف. (فتح الباري)

او امام سيوطي رحمه الله له حليه ابی نعيم څخه روايت کړی دی: اذا سمعتم النداء فقوموا فانها عزمة من الله. د دې حديث په شرح کښې علامه مناوي رحمه الله فرمايي اى اسعوا الى الصلوة او المراد بالنداء الاقامة والعزمة بالفتح الامر.

اوس دا سوال پاتې شو چه کله حضرت بلال رضي الله عنه به د نبي کریم ﷺ تر وتلو وروسته اقامت وايه او صحابه کرام رضی الله عنهم د اقامت تکبير لره د نبي کریم ﷺ د وتلو خبرداري گڼله او دريدل نو د (اذا قيمت الصلوة فلا تقوموا حتى تروني) څه مطلب شو؟ ځکه چې له دې حديث څخه څرگنديږي چه اقامت د نبي کریم ﷺ تر وتلو مخکښې ويل کيده نو د اقامت تکبير د نبي کریم ﷺ د خروج اعلام

نه شو د دې لپاره د خلکو دریدل ئې د نبی کریم ﷺ له خروج (وتلو) سره متعلق کړ؟ د دې خواب دا دی چه په ابتداء کښې حضرت بلال رضی الله عنه کله کله د نبی کریم ﷺ تر وتلو مخکښې اقامت وایه نو د دې په اړه دا "اذا قيمت الصلوة" وویل شول چنانچه په فتح الباري کښې دي:

وبأن صنيعهم في حديث أبي هريرة رضي الله عنه كان سبب لانهم عن ذلك في حديث أبي قتادة رضي الله عنه وانهم كانوا يقومون ساعة تقام الصلوة ولو لم يخرج النبي ﷺ فناداهم عن ذلك.

وروسته د حضرت بلال همدغه معمول شو چه د بني کریم ﷺ تر وتلو وروسته به ئې اقامت وایه لکه څرنگه چه د مسلم شریف په تیر شوي حديث کښې ښکاره دی لهذا تر دې وروسته به خلک له دې وجې دریدل چه د اقامت له تکبیر څخه به دا خبرداري وه چه نبی کریم ﷺ را وتلی دی لکه څرنگه چه د عبد الرزاق په حديث کښې تیر شول لنډه دا چه امام که له جومات څخه د باندې وي یا له محراب سره نژدې وي په هر صورت کښې ئې د خلکو دریدل د امام له دریدلو سره تړلی دی

د همدې لپاره په فیض الباري شرح د بخاري کښې فرمایي (ان الامام ان كان خارج المسجد ينبغي للمبتهدين ان يقوموا التسوية الصفوف اذا دخل المسجد وان كان في المسجد لم يعتبر قيامه من موضعه). او امام مالک په موطاء کښې فرمایي (لم اسمع في قيام الناس بمحمد معدود الا الى ارى ذلك على طاعة الناس فان منهم الثقیل والخفيف).

له دې څخه څرگنده شوه چه د خلکو دریدل د اقامت له هېڅ یوه لفظ سره نه دی تړلی لیکن صحابه کرامو رضوان الله عليهم چونکه د اقامت تکبیر د امام د دریدلو علامه گڼله نو ځکه د هغوی تعامل په دې ډول باندې وو چه د الله اکبر د لفظ په اوریدو سره به و دریدل د امام له وتلو څخه مخکښې د دریدلو ممانعت کوم چه په حديث کښې راغلی دی هغه هم تنزیهې دی د لاندیني دلالتو له مخې دا خبره څرگندېږي

۱. په فیض الباري شرح د بخاري کښې دي (اما القيام قبل رؤيته فعدة عبا كما قال مرة اربعوا على انفسكم انكم لا تدعون اسم ولا غائبا حين را هم يبالغون في الجهر فليس فيه ان الجهر ممنوع كما فهمه بعضهم بل فيه ايذان يكون الجهر عبا فهكذا القيام من قبل).

۲. حافظ ابن حجر عسقلاني رحمه الله په فتح الباري کښې فرمایي واما حديث أبي هريرة رضي الله عنه الا في قريباً باللفظ اقيمت الصلوة فسوى الناس صفوفهم فخرج النبي ﷺ ولفظة في مستخرج ابى نعيم فصف الناس صفوفهم ثم خرج علينا ولفظة عند مسلم اقيمت الصلوة فقمنا فعدنا الصفوف قبل ان يخرج النبي ﷺ

فالى مقامه الحديث وعنه فى رواية ابى داود ان الصلوة كانت تقام لرسول الله ﷺ فليأخذ الناس مقامهم قبل ان يحمى النبي ﷺ فيجمع بينه وبين حديث ابى قتادة ﷺ بان ذلك رعا وقيل لبيان الجواز. هذا قول مضمون به عمدة القاري او داسي نورو كنبى هم شته له دي خخه ثابته شوه چه د امام له وتلو خخه مخكنى هم دريدل جائز دي له دي امله لا محاله نهى به تنزيه باندي محمولي بري ٣- علامه بدر الدين عيني رضى الله عنه به عمدة القاري كنبى فرمايى قال العلماء والنهى عن القيام قبل ان يروه لئلا يطول عليهم القيام. او به فتح الباري شرح د بخاري كنبى دي فنهاهم عن ذلك لاحتمال ان يقع له مشغل يبطى فيه عن الخروج فيش علىهم الانتظاره.

له دي خخه خرگنده شوه چه دا نهى محض د شفقت پر بناء ده د تولو حديثون خلاصه دا شوه چه د امام تر دريدو وروسته ودريري او د امام د دريدلو اعلام تنزيهي دى بهتره دا ده چه خلک د امام تر دريدو وروسته ودريري او د امام د دريدلو اعلام خبرداري، د اقامت له شروع د الله اکبر له لفظ، خخه کي ري د دي لپاره مقتدي دي بايد د الله اکبر د لفظ په اوريدو سره ودريري. په همدې باندي د صحابه کرامو رضى الله عنهم اجمعين تعامل وو. عن كهس قال قمنا الى الصلوة عني و الامام لم يخرج فقعده بعضنا فقال لى شيخ من اهل الكوفة ما يقعدك قلت ابن بريدة قال هذا السبود فقال لى الشيخ حدثني عبد الرحمن بن عوسجة عن البراء بن عازب رضى الله عنه قال كنا نقوم في الصفوف على عهد رسول الله ﷺ طويلا قبل ان يكبر الخ قال ابو الحسن السندی هذا لا يدل على ان قيامهم كان لا انتظار النبي ﷺ بل يجوز ان يكون بعد حضوره ﷺ (فتح الودود) وقال في البذل فعبت بهذا ان القيام في انتظار الامام غير منهي عنه و ثبت ان ما قال ابن بريدة رضى الله عنه ان هذا السبود المنهي عنه غير صحيح. (بذل المجهود)

بحث د فقهې په طريقې سره

لکه خرنگه چه په حديثو كنبى ئې د خلکو دريدل د امام د دريدلو تابع وگرخواه د دي لپاره په فقهې كنبى ئې هم همدا معمول به بللى دى چنانچه په عالمکيري كنبى دي فاما اذ كان الامام خارج المسجد فان دخل المسجد من قبل الصفوف فكلما جاوز صفًا قام ذلك الصف و اليه مال شمس الائمة الحلواني و السرخسى و شيخ الاسلام خواهر زاده و ان كان الامام دخل المسجد من قدامهم يقومون كما رأوا الامام. همدا مضمون به رد المحتار. بدائع الصنائع او تبين الحقائق كسى هم شته. په بدائع كنبى دا عبارت هم شته ولان القيام لاجل الصلوة ولا يمكن ادائها بدون

الامام فلم یکن القیام مفیداً.

له دغو عبارتونو څخه څرگنده شوه چه د خلكو دریدل له اقامت سره هیڅ تړاو نه لري بلكه د امام د دریدلو تابع دي چنانچه پخه د ازاله اوهام مؤلف هم دا تسلیم كړی دی او د ازاله اوهام په اولسم (۱۷) مخ كښې فرمایي "دا د دې لپاره چه د جماعت لمنوخ پرته له امام څخه ناممكن وي او خلك د لمانځه لپاره درېږي نو د امام له دریدلو پرته دریدل لا حاصل او دا د مسلمان شان نه دی چه په لا حاصل (بې فائدي كار) پسې شي" نو څرگنده شوه چه د امام د دریدو په حالت كښې د مقتدي په دریدلو كښې هیڅ كراهیت نشته اكر كه له اقامت څخه مخكښي وي.

بله دا پوښتنه پاتې شوه چه كه چیرته امام په جومات كښې موجود وي نو هغه به د اقامت په كوم لفظ باندې درېږي چه د هغه په متابعت كښې مقتدي هم د هغه لفظ په اویدو سره ودرېږي. په دې باره كښې چونكه په حدیث كښې كوم حد نه دی ټاكل شوی د دې لپاره امام مالک رحمته الله علیه او جمهورو علماوو كوم حد نه دی ټاكلی البته د اقامت لومړي تكبیر لره د اعلام په گڼلو سره هغو د اقامت له ابتداء څخه دریدل مستحب گڼلی دی. علامه بدر الدین عینی رحمته الله علیه په عمدة القاري كښې فرمایي: **فذهب مالك وجمهور العلماء الى انه ليس للقيامهم حدود لكن استحباب عامهم القيام اذا اهل المؤذن في الاقامة.**

سعيد بن المسيب او عمر بن عبد العزيز رحمهما الله دا خيال وكړ د اعلام تكبیر د امام په قیام پورې اړه لري، همدارنگه د صحابه كرامو رضوان الله عليهم تعامل هم په همدې باندې دی چه د الله اكبر د لفظ په اوریدو سره به دریدل. له دې امله د مؤذن د الله اكبر په ویلو سره د دریدلو د وجوب قول كړی دی.

وعن سعيد بن المسيب وعمر بن عبد العزيز رحمهما الله تعالى اذا قال المؤذن لله اكبر وجب القيام واذا قال حق على الصلوة اعتدلت الصفوف واذا قال لا اله الا الله كبر الامام. (عمدة القاري)
له امام اعظم رحمته الله علیه څخه د حى على الفلاح په وخت د دریدلو مندوب والی راغلی دی لیکن له دې څخه دا مقصد نه دی چه له دې څخه مخكښې دریدل د مندوب خلاف دی بلكه له دې څخه ناوخته دریدل نې د ندب خلاف گڼل منظور دي.

قال الطحاوى رحمته الله علیه (تحت قوله والقيام لا امام ومؤتمرا) والظاهر انه احتراز عن التأخير لا التقديم حتى لو قام اول الاقامة لا بأس وحذر. (خطاوى على الدر المنهاج)

له حى على الفلاح څخه مخكښې د دریدلو د كراهیت قول نه له امام څخه چیرته منقول دی او نه له حنفي مشايخو څخه د در المختار د باب الاذان جزئیه (دخل المسجد والمؤذن يقيم قعدا الى قيام

الامام في مصلاه) او په دې باندې چه په شاميه كښې له مضمراتو څخه د هنديه په واسطه را نقل كړى دى (ويكروه الانتظار قائماً - الخ) همدارنگه طحطاوي على مراقى الفلاح كې هم د مضمراتو جزئيه راغلې ده دا جزئيات له هغه صورت سره مخصوص دي چه امام دريدلى نه وي يا له جومات څخه د باندې وي په دې باندې څو دلائل وجود لري

۱- د دې عباراتو له سياق څخه دا تخصيص ښكاره دى

۲- په در مختار كښې (الى قيام الامام) لفظ د دې وضاحت كوي.

۳- په شاميه او طحطاوي كښې چه د مضمراتو كومه جزئيه ده په هغې كښې د انتظار لفظ قرينه ښه ده

۴- همدا صورت د مذكوره حديثونو مطابق دى چه د خلكو د دريدلو تعلق د امام له دريدلو سره دى نه د اقامت د الفاظو سره.

۵- علامه طحطاوي رحمته الله عليه (والقيام لامام ومؤتمراً لاندې فرمايلي دي: (والظاهر انه احتراز عن الظاهر الخ) په داسې حال كښې چه د مراقى الفلاح په حاشيه كښې پخپله هم له مضمراتو څخه د كراهيت د جزئې تر نقل كولو وروسته كراهيت لره په ډير اهتمام سره بيانوي او و ئي فرمايل: (والعاس عه عاقلون) نو لا محاله د علامه طحطاوي دواړه قولونه له تدافع او تعارض څخه د ساتلو لپاره ضروري شوه چه د دواړو محمل جلا جلا شي.

۶- كه چيرته له حى على الفلاح څخه مخكښې دريدل مطلقاً مكروه واى نو د امام له جومات څخه د باندې د راتللو په صورت كښې د امام په ليدلو سره دريدل (اگر كه مؤذن حى على الفلاح ته نه وي رسيدلى، به مندوب نه واى. له دې څخه څرگنده شوه چه د كراهيت جزئيه د امام له عدم قيام سره مخصوصه ده او بيا دا كراهيت هم تنزيهي ده. د در مختار د حاشيې د باب الاذان په آخر كښې طحطاوي رحمته الله عليه فرمايي: (قوله (عدم) لم يبين حكمه والظاهر انه مندوب. بيا په كراهيت تنزيهي كښې هم طحطاوي صاحب اعتراض كړى دى: وفيه ان قيامه مهيئ للعباد فلا مانع منه (طحطاوى على الدر المختار ج ۳، ص ۱۸۹)

لنوده دا چه د امام اعظم رحمته الله عليه مذهب دا دى چه تر حى على الفلاح پورې دريدل مندوب دي او له دې وروسته دريدل د ادب خلاف دى. مخكښې دريدل خلاف نه دي. او كه چيرته امام و نه دريد يا له جومات څخه د باندې وو نو د دريدلو كراهيت له حنفي ائمه وو څخه منقول نه دي البته حنفي مشايخو په دې صورت كښې دريدلو ته مكروه تنزيهي ويلي دي ليكن علامه طحطاوي رحمته الله عليه په دې باندې اعتراض كړى دى پس حنفي مشايخ د دې په تنزيهي كراهيت كښې مختلف دي

که چيرته على سبيل التنزل د امام طحطاوي رحمته الله د تصريح خلاف د امام اعظم رحمته الله د قول هم هغه مطلب را واخلو کوم چه مؤلف په ازاله اوهام کښې را اخيستی دی نو بيا په دې صورت کښې لاندینی خبرې د غور قابلي دي:

۱- په مندوب باندې اصرار او په پريښودونکي باندې نې انکار گناه او بدعت دی
 کما صرح به الطيبي في شرح المشكوة تحت حديث ابن مسعود رضي الله عنه في التزام الانصراف عن الميمن بعد الصلوة ما نصة فيه ان من اصر على مندوب وجعله عزماً ولم يعمل بالرخصة فقد اصاب منه الشيطان.
 په تنوير الابصار کښې دې مسئلې لره په آدابو کښې ذکر کړې ده او په در مختار کښې د ادب تعريف په دې الفاظو سره کوي
 تركه لا يوجب اساءة ولا عتاباً كترك سنة الزوائد لكن فعله الفضل او په فيض الباري شرح د بخاري کښې دي و كيف ما كان ليست المسألة من مسائل نفس الصلوة بل من الأداب فان قام احد قبله لا يكون عاصياً.

۲- د لمانځه له آدابو څخه دا هم دی چه د قد اقامت الصلوة د ويلو په وخت امام تكبير تحريمه وواښي ليكن د يوه عارض له وجې تاخير افضل دی هغه عارض دا دی چه مؤذن په تكبير تحريمه کښې له امام سره شامليدلی شي په در مختار کښې دي
 وشرع الامام في الصلوة مذقيل قد قامت الصلوة ولو اخر حتى انهما لا بأس به اجماعاً وهو قول الغالي و الغلاطة وهو اعدل المذاهب كما في شرح المجمع لمصنفه وفي القهستاني معزيا للغلاطة انه الاصح او په رد المحتار کښې دي (قوله انه الاصح) لان فيه محافظة على فضيلة متابعة المؤذن واعانة له على الشرع مع الامام.
 همدارنگه د دريدو په مسئله کښې هم د يوه عارض له وجې کوم چه د عوامو د لحاظ له مخې لکه واجب داسې دی له اقامت څخه مخکښې دريدلو ته افضل ويل کيږي او دا عارض د صفونو د برابرولو اهتمام او تاکيد او په عوامو کښې ستوالی او تکاسل (التي) ده

که چيرته وويل شي چه په موطاء امام مالک رحمته الله کښې روايت دی چه حضرت عمر او حضرت عثمان رضي الله تعالى عنهما تر اقامت وروسته صفونه برابرول نو خواب نې دا دی چه د هغو تر اقامت وروسته د صفونو برابرول د عذر له وجې وو دا هيچرته هم ثابت نه دی چه خلک به اول منتشر تيت پړک. ناست وو او د حى على الفلاح په وخت به ودريدل او بيا به نې صفونه برابر کړل بلکه پورته ثابت شول چه په صحابه کرامو رضي الله عنهم اجمعين کښې تعميل دا وو چه د الله اکبر د لفظ په اوريدو سره به دريدل او د صفونو برابرول به نې شروع کړل بيا که چيرته د اقامت تر بابه پورې صفونه برابر نه شول نو د امت او کبير تحريمه تر منځ جدا والی به د همدې عذر له

و جی وو. په دې کښې هېڅ کراهیت نشته په خلاف د دې صورت چه لومړی دی به آرام - ه هلاک
نست وي او تر اقامت ویلو وروسته دې د صفونو برابرول شروع کړي نو دا جلا والی د اقامت و
تکبیر تحریمه تر منځ پرته له عذر څخه دی نو ځکه مکروه دی

۳. لاندیني بیان له آدابو څخه دی

۱. د حی علی الفلاح په وخت کښې دریدل

۲. د اقامت خواب ورکول

۳. د قد قامت الصلوة په وخت د امام لپاره تکبیر تحریمه ویل

۴. د مقتدی تکبیر تحریمه د امام له تکبیر تحریمه سره متصل کیدل

۵. تر تکبیر تحریمه مخکښې **إِلَىٰ وَجْهِهِ لِلَّذِي فَطَرَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ عَيْنًا وَمَا أُنَا مِنَ**

الْمُخْلِِقِينَ إِنَّ صَلَاتِي وَنُسُكِي وَمَحْيَايَ وَمَمَاتِي لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ ویل

۶. د اقامه د قرائت له شروع کولو څخه مخکښې د مقتدی له ثناء څخه فارغیدل او داسې نور
له دغو سره سره د صفونو برابرول هم ډیر مؤکد یا ضروري دی ښکاره خبره ده چه دا ټول آداب
په یوه وخت سره څنگه ادا کیدلی شي له دې وجې خامخا د ځینو آدابو پریښودل لازم راځي

۷. د صفونو د برابرولو په غرض سره په دوه ادبونو: د حی علی الفلاح په وخت دریدل. او د
قد قامت الصلوة په وخت د امام لپاره تکبیر تحریمه ویلو کښې یو لږ خامخا پریښودل کيږي
پس لومړی په ادا کولو او د دیم په پریښودلو کښې د ترجیح وجه څه ده؟

۸. پورتنی دواړو ادبونو په ځای کول لکه څرنگه چه مشکل وو د دې لپاره د حی علی الفلاح
په وخت د دریدلو ادب امت پریښود او په دویم باندې ئې عمل جاري وساته اوس په ټولو اسلامي
بلادو کښې په اتفاق سره معمول به ادب لره متروک او متروک لره معمول به په جوړولو او په دې
باندې زور اچول او د فتنې د پیدا کولو څه ضرورت دی؟

دا ټولې خبرې مې یواځې علی سبیل الفرض ولیکلې او که نه نو د ندب د معنی حقیقت پوره د
علامه ضحطوی رحمته الله علیه په الفاظو کښې تیر شول شه له حی علی الفلاح څخه خبر نه کول د آدبو نه
جملی څخه دی. نه دا چه له دې څخه مخکښې دریدل د ادبو خلاف دی

تر دې وروسته د ازاله او هام د رسالې د حقیقت را بر سره کول ه غوړو نو څرگنده دی وی چه
د رسالې زیاتره برخه یعنی تر کومه ځایه چه د احدثو مضمون دی هغه د مصنف له دعوی سره
لږې تعلق نه لري. د ټولو حدیثونو مطلب د دی چه تر جوړی مده نه وی راغلی مفسد - به
ونه درجی کدای شي مصنف محقق د ترک - خوځی د رسالې د ججه د زبانونی په غرض سره
د دغو رو سونو د نقل کولو تکلف پورته کړی وی. داسې یو حدیثی هم نه سوری ورسې کړی

چه ده د دعوي ثابتونکي وي.

تر دې وروسته د فقهي د کتابونو عبارتونه دي چه په هغو کښې تصريح دی چه په حی علی الفلاح باندې خلک باید ودریږي لیکن په هغو کښې چیرته هم دا نه دي راغلي چه په دې وخت کښې دریدل مسنون دي او تر دې مخکښې گناه دی بلکه فقهاوو رحمهم الله تعالی دا په دې معنی سره په آدابو کښې شمار کړی دی چه له دې څخه تاخیر و نه شي چه بیان ئې پورته لیکل شوی دی. له دې وروسته د فقهي هغه عبارتونه دي چه په هغو کښې د امام په نه موجودوالي کښې دریدلو لږه مکروه لیکلی دی. دا عبارات هم ده له دعوي سره هیڅ سر او کار نه لري.

مخکښې حضرت مصنف صاحب فرمایي:

«سره له دې چه په امامانو کښې سل گونه اختلافات دي لیکن د اقامت په ناستې سره د اوریدلو په سنت والي کښې د هیچا اختلاف نشته. امام مالک، امام شافعي او امام احمد بن حنبل رحمهم الله او د دوی متبعین ټول د دې د سنت والي قائل دي او د احنافو د امامانو تصریحات د کفایت له اندازې څخه زیات پورته نقل شوي دي».

معاذ الله څومره لوی بهتان عظیم دی د ملت په بزرگانو باندې. مونږ له عمدة القاري، فتح الباری او داسې نورو د حدیثو له شروح څخه په تفصیل سره بیان کړل چه ځینې حضرات په اقامت کښې د الله اکبر د لفظ په ویلو سره دریدلو ته واجب وائي او د امام مالک رحمهم الله په نزد د دریدو هیڅ حد نشته. له موطاء څخه ده قول هم پورته راوړل شو او مونږ د حدیثو له مخې ثابت کړه چه د صحابه کرامو رضی الله عنهم عمل په همدې باندې وو چه په اقامت کښې د الله اکبر د لفظ په اوریدو سره به دریدل. بیا نادره خو دا ده چه د احنافو فقهاوو رحمهم الله خو دا په آدابو کښې شماروي هغه هم د ترک تاخیر په معنی سره، لیکن د ازاله او هام مؤلف په فقهاوو باندې د سنیت د قول الزام لگوي او له نورو ائمه کرامو څخه د کومې تصریح یا اشارې له نقل کولو پورته په هغو باندې خپلې نظریه ور اړوي. له دې څخه لوی ظلم به څه وي؟ او په حقیقت کښې خو دا ظلم پخپل نفس باندې دی.

مخکښې فرمایي:

«اوس پاتې شو د ځینو ناپوهانو دا جاهلانه اعتراض چه که چیرته د اقامت په وخت کښې خلک ناست وي او په حی علی الفلاح یا تر دې وروسته ودریږي نو صفونه به کله جوړوي؟ د دې ازاله هم له احادیثو او د ائمه وو له تصریحاتو څخه واخلی».

له دې وروسته ئې د موطاء دوه حدیثونه نقل کړي دي چه په هغو کسی راغلي چه حضرت عمر او حضرت عثمان رضی الله عنهما تر اقامت وروته د صفونو د برابرولو انتظار کوه د دی خوب مونږ مخکښې ورکړی دی چه له دغو حدیثونو څخه دا هجرت ه نه ده نشته چه خلک له محکمی

څخه په آرام سره به تیت پرک ناست وو او له اقامت څخه وروسته به ئې د صفونو برابرول شروع کړل بلکه صحابه کرام رضوان الله عليهم اجمعين د عمل له طرز څخه ثابته شوې ده چه د اقامت له پیل څخه به ئې د صفونو برابرول شروع کړل اگرکه د صفونو برابرول به کله کله د اقامت تر ختمیدو پورې هم اوږد شو.

حضرت علامه بالکل په آخر کښې په حاشیه باندې داسې خبره لیکلې ده چه کومه چه د ده د لیاقت د پردې پاتې برخه هم څیرلې ده او مرکب جهالت ئې ور پاشلې ده مطالعه ئې کړی قال محمد یسعی للعلوم اذ قال المؤمن حی علی الفلاح ان یقوموا الی الصلوة قال الخ.

په حاشیه کښې لیکي:

«ځینو حضراتو ته د امام د (یسعی) لفظ په شبهه کښې وا نه چوي له دې امله د دې معنی د علامه شامي رحمه الله له ژبې څخه واورئ چه فرمایي: یسعی فی عرف المتأخرین غلب استعماله فی المندوبات و اما فی عرف القدماء فاستعماله فی عامر حتی یضمیل الوجوب ایضاً.

له حضرت علامه څخه مونږ دا پوښتنه کوو چه د امام محمد رحمه الله قول «یسعی» لره تاسو په «یندب» باندې محمول کوئ او که په «یجب» باندې که چیرته په «یندب» باندې محمول وي نو د دغې دوه لیکې حاشیې بلکه د دوو صفحو د کتاب چاپولو څه ضرورت وو؟ او که چیرته ئې په «یجب» باندې محمول کوئ لکه څرنګه چه د بیان له طرز څخه مو څرګندېږي نو بیا مو دعوی خاص ده او دلیل مو عام

مونږ اگر که د «یسعی» د لفظ په اړه د څه لیکلو ضرورت نه لرو ځکه چه دا د مدعي فریضه ده البته مونږ دا خبرداري ورکوو چه ټولو فقهاء کرامو رحمهم الله دې مسئلې لره په آدابو کښې شمار کړې ده دې لپاره دلته «یسعی» په معنی د «یجب» سره هیڅکله نه شي کیدلی د دویم سوال په ځواب کښې لیکي:

«داسې شرعي مسئلې ته چه په هغې کښې د هیڅ یوه فرد اختلاف نه وي بدعت او حادث ویل سخت حرام دي»

مونږ پورته دا ثابته کړې ده چه په دې کښې اختلاف شته او دا د جمهورو په خلاف ده همدارنګه تر حی علی الفلاح پورې یا له حی علی الفلاح څخه وروسته دریدل او دا د ادب خلاف بلل او دې ته بدعت ویل اگر که ګناه ده لیکن له دې څخه مخکښی دریدلو ته د ادب خلاف ویل لنډ نظري او سنت یا واجب ورته ویل او په دې باندې اصرار او په تازک باندې ئې انکار کول یقیناً بدعت او ضلالت دی

مخکښې فرمایي

«د نبي كريم ﷺ وينا ته يا په هغه باندې عمل كوونكي ته د عمل كولو له وجې معاذ الله د ذلت په سترگه كتل كفر دی»

په دې عبارت كښې مؤلف دا دعوه كړې ده چه په حى على الفلاح باندې دريدل د نبي كريم ﷺ مباركه وينا ده په داسې حال كښې چه دا په سيد الكونين ﷺ باندې دروغ او بهتان دى له كوم ضعيف څخه ضعيف حديث څخه هم دا نه ده ثابته نبي كريم ﷺ فرمايلي دي: **من كذب على متعمداً فليتبوأ مقعده من النار**. پس د تاليف په شوق كښې له ځانه حديث جوړوونكى او په نبي كريم ﷺ باندې دروغ لگوونكى دې بايد خپل موعود ځاى د ورتلو ته انتظار وباسي (اعاذنا الله منه) **مونږ په آخر كښې له مؤلف څخه يواځې د لاندنيو دريو پوښتنو ځوابونه غواړو:**

۱- كوم له ضعيف څخه ضعيف حديث وړاندې كړى چه په هغه كښې دا راغلى وي چه د امام په موجودوالي كښې دې مقتديان بايد په حى على الفلاح باندې ودريري مونږ له يوه قولي حديث څخه دا ثابته كړې ده چه په اقامت كښې دې بايد د الله اكبر د لفظ په ويلو سره خلك ودريري او له يوه فعلي حديث څخه مو واضحه كړې ده چه صحابه كرامو رضى الله عنهم به په اقامت كښې د الله اكبر د لفظ په اوريدو سره دريدل

۲- له امام اعظم څخه كوم له ضعيف څخه ضعيف روايت را ونيابى چه ده مبارك له حى على الفلاح څخه مخكښې دريدلو څخه منع كړې وي يا ئې دا مكروه بللى وي

۳- د فقهي د يوه كتاب څه عبارت وړاندې كړى چه په هغه كښې په حى على الفلاح باندې د دريدلو سنت والى راغلى وي ټول فقهاء كرام ئې مندوب ليكي او په آدابو كښې ئې ذكر كوي سنت هيڅوك هم نه ورته وايي او مندوب هم په دې معنى چه له دې څخه تاخير مه كړى

په آخر كښې له مؤلف څخه دويم ځل هيله ده چه د اوږدو او گڼو تقريرونو په ځاى په لنډه توگه د دغو دريو پوښتنو ځوابونه راكړى او دا غوښتنه هم ده چه كه چيرتي د جمعې د آذان په باره كښې مو هم د څه ليكلو اراده وي نو هغه هم زر چاپ كړى تر څو چه ستاسو د حضور له قطعي دلائلو په مطالعې باندې مونږ هم مشرف شو فقط والله الهادى الى سبيل الرشاد والعاصم من ظلمات الغيب والفساد.

باب استقبال القبلة

حد الانحراف عن القبلة له قبلي خخه د انحراف اندازه

سوال يو جومات د قبلي له سمت څخه ډير منحرف (گرځيدلى) دى د داسې جومات شرعي حكم څه دى؟ ينوا بياناً شافياً توجروا اجراً وافياً.

الجواب باسم ملهم الصواب له بيت الله څخه تر پنځه څلويښتو درجو پوري انحراف د لمانځه مفسد نه دى له دې څخه زيات انحراف مفسد دى لهذا د رياضياتو له كوم عالم څخه معلومات وکړي چه دا جومات له قبلي څخه څومره درجي منحرف دى که چيرته كوم رياضي پوه په لاس در نه شي نو د قبلي خوا ته د ديوال اوږدوالى او قطب نما پرې کښيږدي او د ديوال د دواړو خواوو تفاوت (فرق) په ډير احتياط سره اندازه کړي او احقر ته ئې را وليږي د ديوال د اوږدوالي او شمالي او جنوبي تفاوت د اندازه کولو لپاره د كوم پوه او معتبر شخص ضرورت دى فقط والله تعالى اعلم

دربيع الآخر له ۷۴ هجري

د شکاگو د قبلي سمت

سوال په شکاگو کښې لمونځ بايد کومې خوا ته ادا شي؟ دلته په دې کښې اختلاف دى. او ستاسو فيصلې ته خلک انتظار دي.

الجواب باسم ملهم الصواب مکه مکرمه طول شرقي = $۲۹/۸^\circ$ عرض شمالي = $۴۱/۴^\circ$

شکاگو (امريکه) طول غربي = $۸۷/۸^\circ$ عرض شمالي = $۴۲/۸^\circ$ سمت قبله = $۲۸/۲^\circ$ له شمال څخه د مشرق خوا ته
مم عرض موقع - مم عرض مکه جم فرق طول.

مس مسقط قبله - جم عرض موقع مس فرق طول قم (عرض موقع - عرض البلد)

$$۴۰۶۸ + ۱۷۸۶۴ = (-) ۱۹۳۲ = (-) ۳۲ / ۷ = (-) = \text{عرض موقع} - ۴۲ / ۸ = ۷۵$$

$$۷۵ - (-) ۱۱۹۹ + ۱ / ۹۲۵۱ = ۱۴۱ + (-) ۵۱۱ = ۴۸ / ۴$$

خبرداري څرگنده شوه چه هلته خلک د مشرق خوا ته مخ اړوي او لمونځ کوي کوم چه با لکل غلط دى خلکو ته د قبلي د صحيح سمت د ورښوولو تدبير وکړي

فقط والله تعالى اعلم

د رمضان المبارک شروع ۱ هجري

د هوستن د قبلي سمت

سوال : د ټيکساس (U.S.A) د ښار هوستن (Houston) کښې زما زوی زده کړه کوي لهذا د ~~مختار~~ ځانې له مخې د هغه ځای د قبلي صحيح سمت معلوم کړی او را وښی ليرې. چه څومره کيدلی شي خواب زړر اکرې الله تعالی دې تاسو ته جزائے خیر درکړي

الجواب باسم ملهم الصواب : د هوستن د ښار د قبلي سمت له شمال څخه مشرق خوا ته په ۴۵ درجې او ۳۲ دقیقو باندې پروت دی، یعنی د شمال او مشرق تقریباً په منځ کښې واقع دی. مکه مکرمه ، طول شرقی = $39/9$ عرض شمالی = $21/4$.

هوستن : طول غربی = $95/2$ ، عرض شمالی = $29/8$ و سمت قبله = $35/5$.

مم عرض موقع = مم عرض مکه جم فرق طول.

مس ، سمت قبله جم عرض موقع مس فرق طول ، قم (عرض موقع - عرض البلد).

$$40.68 + 85.2 = 125.88 \quad (-) 29 = 96.88 \quad (-) 29 = 67.88 \quad (-) 29 = 38.88$$

$$1/9985 + 1/9918 = 1/9951.5 \quad (-) 0.678 = 1/9952.178 \quad (-) 0.678 = 1/9952.856$$

فقط و الله تعالی اعلم ۴ رجب المرجب ۹۳ هجری

د نیویارک د قبلي سمت

سوال : د نیویارک د قبلي سمت وښائی، دلته خلک له مشرق څخه لس درجې د جنوب خوا ته مخونه اړوي؟

الجواب باسم ملهم الصواب : دا سمت غلط دی، د لاندیني صحيح سمت خلکو ته تبلیغ او خپرونه وکړئ

$$مکه مکرمه ، طول شرقی = 39/9 عرض شمالی = 21/4$$

نیویارک طول غربی = $74/10$ ، عرض شمالی = $48/40$ سمت قبله = $22/58$ له شمال څخه مشرق خوا ته.

مم عرض موقع = مم عرض مکه جم فرق طول

مس ، سمت قبله = جم عرض موقع مس فرق طول قم (عرض موقع - عرض البلد)

$$64.79 + 61.04 = 125.83 \quad (-) 48 = 77.83 \quad (-) 48 = 29.83 \quad (-) 48 = 18.83$$

$$1/8584 + 1/3501 = 1/5085 \quad (-) 0.0019 = 1/5086.19 \quad (-) 0.2104 = 1/5296.19$$

فقط و الله تعالی اعلم ۲۲/۵۸ هجری

۲۹ ذی الحجة ۹۳ هجری

د جهلم د قبلي سمت

سوال: په جهلم کښې يو ځای د نوي جومات د جوړولو ضرورت دی مونږ ئې د قبلي د سمت د صحيح کولو کوشش کوو، د اکثرو قديمي جوماتونو د قبلي خوا په 90° درجو باندې کيښودل شوی ده، که چيرته مونږ د دې نوي جومات د قبلي سمت 90° درجې ولگوو نو د مدرسي ډيره زمکه له ضائع کيدو څخه ساتل کيږي. له تاسو څخه هيله ده چه د مهرباني او کرم له مخې د جومات د قبلي د صحيح سمت د څرگندولو لپاره صحيح طريقه را وښائی؟

الجواب باسم ملهم الصواب: د جهلم د قبلي صحيح سمت ل شمال څخه په $102^\circ - 32^\circ$ درجو باندې دی. د تخریج لپاره د بنده د "ارشاد العابد" رساله مطالعه کړی، په جهلم کښې مقناطیسي قطب 101° له حقیقي قطب څخه د مشرق خوا ته دی. لهذا د قطب نما په ذریعې سره چه سمت قائم کړی شي نو صحيح سمت له شمال څخه $103^\circ - 42^\circ$ درجې کيږي. لیکن شرعاً د دې پابندي ضروري نه ده. له صحيح سمت څخه تر دواړو خواوو ته تر 45° درجو پورې له انحراف څخه هم لمونځ صحيح کيږي. لهذا له شمال څخه په 90° درجو باندې د جومات د جوړیدو گنجائش شته. البته بهتره داده چه صحيح سمت ته څومره نژدې کیدلی شي هغه غوره کړي. له ضرورت پرته انحراف مه کوئ. فقط والله تعالی اعلم.

۲۴ جمادی الاولی ۱۳۹۳ هجری

د ټورنتو د جزیرې د قبلي سمت

سوال: د ټورنتو د جزیرې د قبلي سمت ولیکئ؟

الجواب باسم ملهم الصواب: د ټورنتو جزیرې طول غربی $70^\circ - 22^\circ$ ، عرض شمالی $43^\circ - 48^\circ$ ، سمت قبله $54^\circ - 35^\circ$ له شمال څخه د مشرق خوا ته.

مم عرض موقع - مم عرض مکه جم فرق طول، مم، سمت قبله - جم عرض موقع مم فرق طول
قم (عرض موقع - عرض البل).

$$64079 + 6892 = (-) 0.60971 = (-) 39/38^\circ = (-) \text{عرض موقع}$$

$$39/38^\circ - (-) 43/43^\circ = 38/43^\circ = 17/82^\circ = (-)$$

$$8926 + 2515 = (-) 0.60039 = (-) 0.6480 = (+) 54/54^\circ - 35/54^\circ$$

فقط والله تعالی اعلم

۳۰ جمادی الاولی ۱۳۹۶ هجری

د نیو جرسي د قبلې سمت

سوال د نیو جرسي د قبلې سمت راوباسئ او راوې لېږی مهرباني به مو وي؟
الجواب باسم ملهم الصواب طول غربی $74^{\circ} 30'$ عرض شمالی $40^{\circ} 15'$ سمت قبله -
 ۸ / ۵۸ له شمال څخه د مشرق خواته
 مم عرض موقع - مم عرض مکه، جم فرق طول
 مس، سمت قبله - جم عرض موقع مس فرق طول قم، عرض موقع - عرض البلد،
 $40.79^{\circ} + 61.61^{\circ} (-) = 20.82^{\circ} (-) = 29 / 43^{\circ} (-)$ عرض موقع
 $29 / 43^{\circ} (-) - 15.40^{\circ} = 44.83^{\circ} (-)$
 $8 / 58 = (+) 0.62064 = (-) 0.60026 + (-) 0.34333 + 1.8605$
 فقط والله تعالی اعلم. ۳۰ جمادی الاولی ۱۴۱۹ هجری

د لندن د قبلې سمت

سوال د لندن، مغرب 0° - ۵، شمال $51^{\circ} 31'$ د قبلې سمت ولیکن؟
الجواب باسم ملهم الصواب مکه مکرمه طول شرقی $39^{\circ} 9'$ عرض شمالی $51^{\circ} 35'$
 لندن، طول غربی $0^{\circ} 08'$ عرض شمالی $51^{\circ} 51'$ سمت قبله 119° له شمال څخه د مشرق
 خواته

فقط والله تعالی اعلم

۲۹ سوال ۱۴۱۹ هجری

د ونیگ (کاناڈا) د قبلې سمت

احسن الفتاوى جلد ۲

۳۱۷

باب استقبال القبلة

سمت قبله ونیگ (کینیڈا)

LN 58 ASQ883

LT 332P CR WINNIPEG MAR 7 38

LT

MUFTI RASHID AHMED LUDHANVI DAR #1-1170 E WAL-IRSHAD

NAZIM ABAD NO.4

KARACHI

DETERMINE THE DIRECTION OF QIBLA FOR WINNIPEG 97 DEGREE
15 MINUTES WEST 49 DEGREE 54 MINUTES NORTH INFORM BY
CABLE URGENT PLEASE

AYUB HAMID 529 STYLES STREET WINNIPEG

الجواب باسم ملهم الصواب

LT

800P-9

AYUB HAMID

529 STYLES STREET

WINNIPEG

WINNIPEG WEST 97.25° NORTH 49.9° QIBLA DIRECTION
39.93° NORTH TO EAST

REFER MY BOOK IRSHADULABID FORMULA NO: 1/2

مرزى الحجز ۹۸

MUFTI RASHID AHMAD.

حطيم ته په مخ اړولو سره لمونځ نه کيږي

سوال : حطيم ته د مخ په اړولو سره لمونځ کيږي او که نه؟ که چيرته نه کيږي نو وجه ښه ده؟ په داسې حال کښې چه حطيم هم په حقيقت کښې خاص د بيت الله شريف يوه برخه ده؟ بينوا توجروا

الجواب باسم ملهم الصواب : ټول حطيم د بيت الله شريف برخه نه ده بلکه په دې کښې شپږ ذراع (گزه) د بيت الله حصه ده. لومړی د بيت الله شريف حصه توب او دويم اندازه کول ښې په شپږو گزونو دا دواړه ظني خبرې دي او د استقبال حکم (قبلي ته د مخ اړولو حکم) قطعي دي د دې لپاره حطيم ته لمونځ نه صحيح کيږي.

قال في الشامية فإنه اذا استقبله المصل لم تصح صلاته لان فرضية استقبال القبلة ثبتت بالعلم القطعي وكون الحطيم من الكعبة ثبت بالأحاديث كأنه من الكعبة من وجه دون وجه الخ. (رد المحتار ج. ۱ ص ۱۸۲، مهذب الطواف) فقط والله تعالى اعلم

۱۱ محرم الحرام ۱۲۸۸ هجري

که چيرته قبله معلومه نه وي نو څه به کوي؟

سوال : زید د بې خبرۍ له مخې د قبلي خوا ته د مخ په اړولو سره لمونځ ادا نه کړ بلکه څه فرق پاتې شو. وروسته څرگنده شوه چه غلطې خوا ته ښې مخ گرځولی دی نو آیا د لمانځه را گرځول پرې واجب دي او که نه؟ په داسې حال کښې چه زید ته قبله معلومه نه وي. که له دې واقعي سره په سفر کښې مخامخ شوی وي او که په کور کښې نو حکم ښې څه دی؟

الجواب باسم ملهم الصواب : که چيرته د قبلي د معلومولو هيڅ يوه ذريعه نه وي لکه نه د جومات له محراب څخه. نه له ستورو څخه نه د قطب نما او داسې نورو څخه او نه هلته يو داسې څوک موجود وي چه د قبلي لارښوونه وکړي شي نو په دې صورت کښې تحرې فرض دی يعنې د وس مطابق د غور. فکر او پلټنې باندې چه کومې خوا ته زړه گواهي ورکړي هغې خوا ته دې لمونځ وکړي. له لمانځه څخه تر فارغيدو وروسته که چيرته د قبلي خوا غلطه ثابته شي نو د لمانځه را گرځول واجب نه دي او که چيرته د قبلي د معلومولو يوه نه يوه ذريعه موجوده وي او سره له دې ښې له هغې څخه کار وا نه خيست بلکه تحرې ښې وکړه او لمونځ ښې ادا کړ نو په دې صورت کښې که چيرته ښې قبلي نه مخ کړی وي يعنې د بيت الله شريف دواړو خواوو ته د ۴۵ درجو په دننه کښې ښې لمونځ کړی وي نو لمونځ ښې شوی دی او که نه نو د لمانځه بيرته را گرځول پرې واجب دي که چيرته د قبلي د معلومولو د هيڅ بوي ذريعه نه موجودوالې په حالت کښې له تحرې پرته لمونځ وکړي نو د لمونځ به ښې صحيح نه وي اگر که ښې د قبلي صحيح سمت خوا ته ښې ادا کړی هم دی

بلکه که چیرته د لمانځه په حالت کښې ئې دا یقین هم جوړ شي چه مخ ئې د صحیح سمع خوا ته ټولی دی نو بیا ئې هم لمونځ نه کیږي البته که چیرته له لمانځه څخه تر فارغیدو وروسته ئې د سمع د صحیح والي یقین وشو نو بیا د دې لمانځه را اکرځول واجب نه دي

قال فی العلائیه ویتحرّی هو بذل المجهود لنیل المقصود عاجز عن معرفة القبلة عما مرّ فان ظهر خطؤه لم يعد وفي الشامية (قوله عما مرّ) متعلق بمعرفة والذي مرّ هو الاستدلال بالمحاريب والنجوم والسؤال من العالم بها فإدائه لا يتحرّی مع القدرة على أحد هذه حتى لو كان يحصرته من يسئله ولم يسأله ان اصاب القبلة جاز لحصول المقصود والا فلا الخ. (رد المحتار ج. ۱، ص ۴۰۲) وفي العلائیه وان شرع بلا تحز لم يجهز وان اصاب لتركه فرض التحز الا اذا علم اصابته بعد فراغه فلا يعيد اتفاقاً وقال ابن عابدین رحمته الله (قوله وان شرع) الضمير راجع الى العاجز ای اذا اشتبهت عليه القبلة وعجز عن معرفتها بالأدلة البارّة فلبثته جهة تحريره فلو شرع بلا تحز لم يجهز صلواته ما لم يتيقن بعد فراغه انه اصاب القبلة لان الاصل عدم الاستقبال استصحاباً للحال فاذا ثبت يقيناً انه اصاب ثبت الجواز من الابتداء وبطل الاستصحاب حتى لو كان اكبر رأيه انه اصاب فالصحيح انه لا يجوز كما في الحلية عن الخانية ولو تيقن في البناء صلواته لا يجوز خلافاً لابي يوسف رحمته الله لان حاله بعد العلم اقوى وبناء القوي على الضعيف لا يجوز (رد المحتار ج. ۱، ص ۴۰۱)

لفظوله تعالی اعلم ۱۶ رجب ۸۸ هجري

په مکه مکرمه کښې مبارکې ته د مخ گرځولو حکم

سوال د مکي مکرمې په ښار کښې له مسجد حرام څخه د باندې د قبلې د سمع تعين او استقبال بايد څرنگه وشي په داسې حال کښې چه مخې ته لوړ لوړ عمارتونه د دې لپاره ځنډ يا حائل دي؟ پينوا توجروا

الجواب باسم ملهم الصواب کوم سړی چه لوړ ځای ته په ختو سره کعبه مبارکه ليدلی شي نو د هغه لپاره عين کعبې ته مخ اړول ضروري دي او که نه نو په تحرّی سره د کعبې مبارکې د جهت تعين کافي دی

قال في شرح التنوير للملك اصابة عينها بالعم المعين وغيره لكن في البحر انه ضعيف والاصح ان ما بينه وبينها حائل كالغالب وفي الحاشية عن الفتح وعدى في جواز التحري مع امكان صعوده اشكال لان المصير الى الدليل الظني وترك القاطع مع امكانه لا يجوز وقد قال في الهداية والاستخبار لوق التحزى فاذا امتنع المصير الى ظني لا يمكن ظني القوي منه فكيف يترك اليقين مع الظن اه. (رد المحتار ج. ۱، ص ۴۰)

لفظوله تعالی اعلم ۱۷ رجب ۹۰ هجري

په لمانځه کښې له قبلي څخه د سښې د ګرځېدلو حکم

سوال : د دې مسئلې په باره کښې د شریعت څه حکم دی چه په لمانځه کښې د ننه د عذر له مخې یا پرته له عذر څخه د چا سینه له قبلي څخه واوړي نو آیا لمونځ ئې فاسدېږي او که نه؟ بښوا تو جوړوا.

الجواب باسم ملهم الصواب له بیت الله شریف څخه که چیرته د ۴۵ درجو په منځ کښې انحراف شوی وي نو په هر صورت سره لمونځ ادا کېږي لي دې څخه زیات انحراف که چیرته قصداً وي نو په هر صورت سره ئې لمونځ فاسدېږي. او که چیرته پرته لي اختیار څخه سینه له قبلي څخه واوړي نو او بیا د درې ځله سبحان الله ویلو په اندازه همداسې پاتې شي نو لمونځ ئې فاسدېږي او که نه وي نو نه فاسدېږي.

فی مفسدات الضلوة من التنوير و تحویل صدرة فسدت وان كان فی المسجد اذا كان من غیر علو كما علیه عاقبة الكتب آه. و اطلقه فشمیل مالو قتل او کثرو هذا لو باختياره والا فان لهی مقدار رکن فسدت والا فلا. کبائی شرح المبنیة من فصل المکروهات (رد المحتار ج ۱، ص ۵۸۶)

فقط والله تعالى اعلم

۱۸ ذی القعدة ۹۵ هجری

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

بما بحاج نظرے گوهر خود را بیکى نتوان گشت تصدیق خست چند

المشرفى على المشرقى

عنایت الله مشرقى او د قلبى طرف

((عجیبه جهل مرکب))

المشرفى

د تالیف تاریخ _____ ۲۹ کال ۱۳۶۳ هـ

اول ځل خپريدنه _____ ۱۳۶۳ هـ

د بحث عنوانات

- په لمونځ کښې د استقبال قلبى ضرورى حد
- په لري پر تو هيوادونو کښې د قلبى د معلومولو شرعى طريقه
- د سمت قلبى په تخريج کښې د رياضى د قواعدو استعمال
- بى مثاله جهل مرکب
- مسير مشرقى او علم رياضى
- د غرور له وياړ نه سمونونه سرچيه ټول
- سرسرى دماغو د ځمکې کړه سرسرى جوړه کړه
- تلف فى المدا و است فى السماء
- له مشرق او مغرب نه د جهالت يو بل سند
- له غرض نيلد نه نابلد
- لکى نرونگى سوري په زمکى باندې
- مسير مشرقى او جغرافيه
- مسير مشرقى او تاريخ
- بخله مشرقى لکى نه زده کښى مغربى
- مسير معي
- معرړه مسير و مسالک

عنایت الله مشرقی او د قبلي طرف (سمت)

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

ورسته له الحمد او صلوة نه : د اخبار مدينه بنجور په ۲۵ مارچ سنه ۱۹۴۴هـ کښې يو مضمون په عنوان د (قبلي چيرې ده) په نامه مې له نظره تير شو چه په هغه کښې د مستر عنايت الله مشرقي د قبلي په سمت باندې اعتراض را نقل شوی وو.

بڼې چه ځينو خلکو ته د پريشانۍ سبب جوړ شوی وي د دې لپاره د شرعي حيثيت له مخې په دې مسئلې باندې په لنډه توگه رڼا اچول ضروري بولم. تر مقصده مخکښې لومړی په دې باندې پوهيدل ضروري دي چه دا اعتراض کوم نوې اعتراض نه دی چه مشرقي صاحب پرې وياړي بلکه له پيريو څخه په دې مسئلې باندې بحث را روان دی د شرعي او فلکياتي حيثيت له مخې د امت د علماء کرامو په دې باندې گڼ تصنيفونه په مختلفو ژبو سره پيدا کيږي حضرت مولانا رشيد احمد گنگوڅي صاحب او د حضرت مولانا محمد لدهيانوي صاحب تر منځ د پنجاب د يوه جومات په اړه مکالمه هم شوې وه.

دويم دا چه غلطی خو له انسانه کيږي ليکن په غلطۍ باندې الوتل او فخر کول د دې مثال مې له مشرقي څخه مخکښې په چا کښې نه ليدلی او نه اوريدلی دی. البته څرگنده دې وی چه په دې مسئلې کښې د نظرو پ شيان درې دي

- ۱- استقبال قبله کوم چه په لمانځه کښې فرض دی د دې ضروري حد څه دی؟
- ۲- په لرې پرتو ښارونو کښې د قبلي د ضروري سمت د معلومولو شرعي طريقه څه ده؟
- ۳- د رياضي قواعدو استعمال د دې کار لپاره جائز او معتبر دي او که نه؟ که چيرته وي نو تر کومې درجې پورې؟ دا درې واړه مسئلې جلا جلا په ذهن کښې کښيښوی نو د بحث لاندې مسئله پخپله حل کيږي

لومړۍ مسئله : د دې په اړه قرآني حکم دی چه (قُولُوا وَجْهَکُمْ شَطْرَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ) او (قُولُوا وَجْهَکُمْ شَطْرَ الْقِبْلَةِ) يعني د لمانځه په وخت کښې خپل مخونه د مسجد حرام خوا ته واړوی په دې آيت کښې د بيت الله په خای د مسجد حرام اکوم چه تر بيت الله ډير وسيع دی. خوانه د مخ د گرځولو له حکم ورکولو څخه څرگنديږي چه د قبلي د استقبال په مسئله کښې مهله سريعاً تضيق ښکوالی نه دی ايښی بلکه څه نا څه وسعت پراخي شته چه تائيد او تحديق نه لري بلکې بل څخه کړی

د مدینې منورې او همدارنگه له مکې معظمې څخه په نورو شمالي علاقه په اړه د نبی کریم ﷺ
 اړناده دی چه ((ما بین المشرق والمغرب قلمه)) یعنې ستاسو لپاره د مشرق او مغرب منځ قبله ده له
 دې حدیث څخه د مشرق او مغرب منځنی قوس یعنې نیمه دائره ۱۸۰ درجه، د اندازې متعلق د
 قبلې د جهت د موجودوالي دعوی کیدله لیکن د اُمت محققینو د دومره وسعت مراد ترې وانه
 خست بلکه حدیث نې په عام عرف باندې محمول کړ له مشرق او مغرب څخه نې د مشرق او
 مغرب د نقطې په ځای د مشرق او مغرب د جهت مراد واخیست د دې منځنی جهت د جنوب
 څلورمه برخه دائره ۹۰ درجې، مراد نې ترې واخیست یعنې د بیت الله دواړو خواوو ته ۴۵-۴۵
 درجو پورې. او د همدې تفصیل مطابق د مشرق د خلکو لپاره د شمال او جنوب په منځ کښې د
 مغرب جهت قبله ده دا شی فقهاء کرامو رحمهم الله تعالی داسې بیان کړی دی چه د لمونځ
 کوونکي د تندي له منځنۍ برخې څخه د مستقیم خط په را ایستلو سره چه خط په عین کعبه باندې
 تیر شي نو دا قبله مستقیمه ده او که چیرته د تندي له منځنۍ برخې څخه را ایستونکی خط خو په
 عین کعبه باندې و نه رسیږي لیکن د مصلي د تندي له اطرافو څخه له هر یوه طرف څخه را
 وتونکی خط په عین کعبه باندې ورسیري نو دا لږ انحراف دی او که نه نو ډیر انحراف دی کوم چه
 د لمانځه فاسدوونکی دی او د هیئت او ریاضي علماوو د لږ او ډیر انحراف تعین داسې کړی دی
 چه تر ۴۵ درجو پورې انحراف وي نو لږ دی او که تر دې زیات وي نو بیا ډیر دی او د لمانځه مفسد
 دی «کما فی الخیرة» د قبلې د استقبال په مسئله کښې د شریعت له پورتنی وسعت څخه دا هم
 څرگنده شوه چه لږ انحراف کوم چه په عامه توگه باندې کله کله شمالاً او کله کله جنوباً واقع کیږي
 نو دا د التفات وړ نه دي له دې وجې څخه نه د کوم جومات د قبلې د جهت د بدلولو ضرورت دی
 او نه په همدې حالت کښې نې کوم طرف ته د مانل کولو حاجت دی لیکن د چا طبیعت چه له تنګي
 څخه ډک وي او د شریعت له سماحت او وسعت څخه بې خبره وي نو هغه د ټول اُمت د لمونځونو د
 فاسدوالي او د جوماتونو د وړانولو حکم ورکوي

سَر خدا که عابد و زاهد کسے نہ گفت در حیرتم کہ بادہ فروش از کجا شنید

دویمه مسئله په نړۍ بریو ښارونو کښې د قبلې د سمت د معلومولو شرعی طریقہ څه ده او
 صحده کرامو تابعینو او د اُمت جمهورو به دې باندې څه ډول تعامل وو؟ په دې باره کښې تر
 ټولو مخکښ د مقدمې په توگه د ویل مناسب دي چه د شریعت د ټولو حکمونو بنیاد په سُر
 سهولت اساساً د سادګي او سې تکلفي باندې دی په فلسفیانه تدقیقاتو مشکلو پلټنو باندې
 نه دی ځکه چه د دې شریعت د حکومت دائره د ټول عالم په وجه او لمد، یورو او سونو بندۍ او
 ستمه جی آبادیو او د هغو په اوسیدونکو باندې جاربیر دی اسلامی فرائض عنی لمونځونه و

روژې لکه څرنگه چې په بناریانو باندې عائد دي همدارنگه په باندو جبانو، کلو الو، عروحو، دږو او جزایرو په اوسیدونکو باندې چې هیڅ نې زده نه وي او بالکل ناخبره وي هم عائد دي او کوم احکام چې دومره عام وي په هغو کېنې د عقل او حکمت او رحمت بقاضا همدغه ده چې هغه به فلسفي تدقیقاتو، ریاضي قواعدو یا په رسدي آلاتو اسبابو باندې موقوف نه شي ترڅو چې هر خاص او عام که نې په زده وي او که نه په آسانی سره خپل فرائض سر ته ورسولی شي د رمضان د روژې مدار د میاشتي په لیدو باندې موقوف دی او ریاضي حسابونو نه پکېنې اعتبار نه دی ورکړ شوی میاشتي نې قمري وټاکلي چې مدار نې په رؤیت هلال د میاشتي په لیدو، باندې دی شمسي میاشتي نې و نه ټاکلي د دې لپاره چې د هغو مدار په ریاضي حسابونو باندې دی همدارنگه د اسلامي احکامو له پلټنې څخه د دې مثالونه ډیر څرگندیدلی شي د دې لنډې مقدماتي نه وروسته د بحث لاندې مسئلې کېنې هم دا فیصله آسانه شوه چې د قبلي د سمت کوم چې هر مسلمان په ورځ کېنې پنځه ځلې په دې باندې مامور دی چې مخ وړ واپوي د دې لپاره به خامخا شریعت مبارکه کومه آسانه او ساده طریقه غوره کړې وي چې هر بناري او باندو چې سړی نې په آسانی سره په عمل کېنې راوستلی شي لکه څرنگه چې د دې په اړه د نبی کریم ﷺ او صحابه کرامو رضی الله تعالی عنهم د عمل طرز ته لږ ځیر شئ

۱. په دې باندې اتفاق دی چې تر مسجد حرام وروسته تر ټولو لومړی جومات کوم چې په اسلام کېنې جوړ شوی دی هغه مسجد قبا دی د دې جومات بنیاد په هغه وخت کېنې کېښود شوی وو چې د مسلمانانو قبله لایت المقدس وه بیا چې کله د قبلي د بدلولو آیات نازل شونو دا خبره یوه صحابي په داسې وخت را ورسوله چې د قبا په جومات کېنې خلک په لمانځه ولاړ وو د دې خبرې په اوریدو سره امام او ټول جماعت د بیت الله خوا ته مخونه واپړول دا واقعه د حدیثو او تفاسیر په عامو کتابونو کېنې راغلې ده د دې واقعي اطلاع نبی کریم ﷺ ته وشوه نو هغه د دغو خلکو د فعل او عمل تصویب کړ ښکاره خبره ده چې د لمانځه په حالت کېنې چې د قبا خلکو د قبلي کوم سمت غوره کړ په هغه کېنې د ریاضي آلاتو او اسبابو او اضطراب د دخل نه سي کېنې یو ځی د تخمین او تحرې له مخې د قبلي سمت تعین شو او بیا تر لمانځه وروسته هم جرته نه دی د دې خبرې چې د دې تحرې او تخمین نه پرته کوم بل انتظام نیول شوی وي

۲. حضرت عمر رضی الله عنه د خپل خلافت په دوره کېنې په ټول اسلامي قلعرو کېنې د هر ولایت د عمل په نامه فرمان ولیږه چې په هر ولایت کېنې دې جوماتونه جوړ سي د حکومت عمادو حکم ځای راوړ لیکن د قلی د سمت د معلومولو لپاره د حضرت عمر رضی الله عنه کوم انتظام وکړ و نه د حکومت عمادو د ریاضي حساب استعمال کړل بلکه د تحرې او تخمین له مخې جوماتونه جوړ شول

۲ علامه مغربزی به کتاب الخطط ص ۲۱۶ جلد ۲ کتبى له بوره و صاحب سره لکلمى دى چه حضرتان صحابه کرامو رضى الله عنهم به مصر او نورو بنارونو کتبى به همدا ډول لومو لومو او نېاتو کتبى د لمر او سپوږمۍ په ذريعه سره د اندازې او تحرى له مخې کار واخيست او جوماتونه يې آباد کړل او عامو مسلمانانو د هغو اتباع وکړه البته احمد بن طولون چه کله په مصر کتبى د جامع جومات بنياد کيښود نو مدينې طيبې ته يې سړى وليږه او د نبوي جومات د قبلې سمت يې په ځانگړې توگه معلوم کړ او د هغه موافق يې جومات جوړ کړ کوم چه د عمرو بن العاص فتح مصر له جامع جومات څخه لږ غونډې منحرف دى ليکن علماوو د عمرو بن العاص د جامع جومات اتباع بهتره وگڼله او د مصر او شاوخوا عام جوماتونه د همدې مطابق دي په داسې حال کيښود د مصر غونډې بنار د رياضي قواعدو له پوهانو څخه خالي نه شي کيدلى

۱. د اُمت د علماوو اتفاق دى چه د دُنيا ټول جوماتونه صرف د تخمين او تحرى له مخې جوړ شوي دي ليکن د نبوي جومات سمت د وحى او مکاشفې له مخې قائم شوى دى حق تعالى ﷻ د بې کره ﷻ په مخ کيښود بيت الله شريف د معجزې په توگه حاضره کړه د هغې په ليدو سره ده مبارک ﷻ د نبوي جومات بنياد کيښود اکذا فى البحر الرائق ورد المحتار، د دې لپاره د اُمت د اجماع له مخې د نبوي جومات سمت يا لکل يقيني دى ليکن د رياضي حساباتو له مخې چه کله وکچل شو نو هغه هم صحيح ثابت نه شو چنانچه د مصر امير ابن طولون چه کله په مصر کيښود خپل جامع جومات د جوړولو اراده وکړه نو د هندسې څو ماهرين يا پوهان يې مدينې منورې ته وليږل لومړى يې د نبوي جومات د قبلې سمت په رياضي آلاتو باندې وکاچه نو څرگنده شوه چه د آلاتو په ذريعه سره را ايستل شوى خط د قبلې له سمت څخه د نبوي جومات سمت لس درجې جنوب خوا ته منل دى لکه څرنگه چه مغربزي په کتاب الخطط ج ۲، ص ۲۵۶ کتبى په لاندنيو ښکونکي د دې يادونه کړې ده

((ان احمد بن طولون لما عزم على بناء هذا المسجد بعهد الى محراب رسول الله ﷺ من اخذ سمتة فاذا هو مائل عن خط سمت القبلة المستخرج بالصناعة نحو عشر درج الى جهة الجنوب))^۱ انعمى

وس هغه خلک چه په رصدې آلاتو باندې د قبلې مدار کيښودل غوږى و نه هغو باندې فجر کوى هغه دى وگورى چه د هغو له تجويز سره خو د نبوي جومات سمت هم سوره لسه نه سوره معلومه نه ده چه مغربزي صاحب چه په کومو هندوسې جوماتونو کيښود همدې حساب وکړه،

^۱ د دعو مهربو جرح خط و صحیح جرح د نبوي جومات د قبلې د سمت غلط معلوم کول
حمد لله

لمونخ ناجائز بولي د نبوي جومات په اړه به کومه فتوی ورکړي چه مشرفي صاحب هر څه وائي لیکن پورتنی یاد شوی تعامل د مسلمانانو لپاره انشاء الله کافی او وافي ده

تر دې ځايه پورې د تقرير خلاصه دا ده چه د قبلي د سمت په معلومولو کښې د سلفو طريقه دا ده چه په کومو ښارونو کښې چه قديمي جوماتونه موجود وي د هغو پيروي دې وشي او په کومو ځنگلاتو يا نوي آباديو کښې چه پخواني جوماتونه موجود نه وي هلته دې د لمر، سپوږمۍ، قطب او داسې نورو مشهورو او معروفو ذرائعو له مخې د اندازې په قانمولو سره سمت تعين شي که په دې کښې لږ غوندې ميلان او انحراف پاتې هم شي نو هغه به له نظره غورځول کيږي ځکه چه د تصريح مطابق د بدائع الصنائع مصنف په دغو لري پرتو ښارونو کښې د تحرې او اندازې څخه قائم شوی جهت د کعبې قائم مقام دی او په همدې باندې احکام دائر دي لکه څرنگه چه شريعت خوب لره د ريح د را وتلو قائم مقام گرځولی او د اوداسه د ماتوالي حکم نې پرې کړی دی يا نې سفر لره د مشقت قائم مقام گرځولی او مطلقاً رخصت نې پرې مرتب کړی که په حقيقت کښې مشقت وي او که نه همدارنگه په لري پرتو ښارونو کښې د مشهورو او معروفو نښانو په ذريعي سره چه د قبلي کوم سمت د تحرې او اندازې له مخې ټاکل کيږي هغه به د کعبې قائم مقام وي

دويمه مسئله د قبلي د معلومولو لپاره د رياضي آلاتو استعمال جائز دی او که نه؟ د دې په اړه نتيجې ته تر رسيدو مخکښې څو مقدمې د يادونې وړ دي

۱- پورته ذکر شول چه د شريعت هر فعل په آسانی او سهولت باندې مېني دی چه څومره يو کار عام کيږي هم هغومره په هغه کښې سهولت زياتيږي او رياضي آلات او حسابات دومره عام نه دي چه هر سړی ته په هر ځای کښې په لاس ورشي

۲- د رياضي حسابونو او آلات رسديه په ذريعي سره هم عين کعبې څه مخ کول يا مسجد حرم ته بلکه مکې مکرمې ته هم استقبال يقينی نشی کيدې د لاندې وجوه په بنا باندې

۱- د فلکياتو په عامو کتابونو کښې چه د قبلي د سمت کومې طريقې ليکل کيږي او يا د سمت قبلي کومې نقشې مرتب کيږي هغه ټولې تقريبی وی

۲- د قبلي د سمت د معلومولو لپاره که چيرته هغه طريقی استعمال هم شي کومو نه چه تحفيقي ويل کيږي نو بيا هم يا لکل صحيح سمت نه شي را ايستل کيدلی ځکه چه د هر ځای - لکل صحيح طول البلد او عرض البلد معلومول مشکل دي له لږ غوندې تفاوت څخه هم نتجه مختلفه کيږي او په نتيجه کښې لږ غوندې فرق هم چه کله لري لږ سی نو په ميلونو فرق لويږي

۳- په يوه ښار کښې د يوه مخصوص ځای طول او عرض چه را واخیستل شي او د قبلي سمت ترې را و ايستل شي نو د همدې ښار د نورو ځایونو طول او عرض له همدې ځای سره د مختلف والي له وجی د هغو د قبلي سمت هم د دې ځای د قبلي له سمت سره د مختلف وی او د دې ښار

شاوخوا د قبلې په سمت کېږي خو په نور زیات فرق وي او د هر هر ځای جلا جلا د قبلې سمت ایستل ناممکن دي

۱. که چېرته با لکل صحیح سمت هم فرض کړی شي نو په عملي توګه د کعبې یا مسجد حرام بلکه مکې مکرمې ته د استقبال هم یقین نه شي کیدلی ځکه چې کومې خوا ته د وینسته په اندازه هم انحراف وشي نو د لمونځ کوونکي مخ له مکې مکرمې څخه په میلونو میلونو لرې اوږي

۲. په دې فن کېږي د ماهرینو په نسبت د مشرقی مستر غوندي د مدعینو تعداد ډیر زیات دی کوم چې د قبلې د سمت د ایستلو شوق لري ځکه چې دوی په دې کار کې تر ټولو مخکښي مخکښي وي لیکن په فن کېږي د مهارت د نه درلودو له وجې غلط سمت را باسي یا د فلکیاتو د عامو کتابونو په مطابق تقریبی طریقې او اندازي استعمالوي او یا د تقریبی نقشو په ذریعې سره د قبلې سمت معلوموي د دې لپاره په هغو کېږي اختلاف پیدا کېږي بلکه د طول البلد او عرض البلد له غوندي مختلف را اخیستلو له وجې د فن د ماهرینو را ایستل شوی د قبلې سمت هم له یوه او بل سره مختلف وي چې له دې وجې په عوامو کېږي اختلاف او انتشار پیدا کېږي

۳. پرته له کومې وجې په فلسفي او ریاضي شهادتو کېږي لویدل د شریعت له مخې بد او د تشویش موجب دي ډیر ځله په دغو تدقیقاتو کېږي د لویدلو نتیجه دا را وڅی چې په نبی کریم ﷺ صحابه کرامو رضی الله عنهم اجمعین تابعینو رحمهم الله تعالی او عامو مسلمانانو باندې بدګمانی هم را منځ ته کېږي چې د دوی لمونځونه او قبله صحیح نه دي په داسې حال کې چې چې دا محض باطل او د دین په کارونو کېږي سخت جسارت یعنې زړورتیا ده

له دغو مقدمو څخه د رڼا ورځې غوندي څرګنده شوه چې د قبلې په سمت کېږي د ریاضي آلاتو یا اسبابو التزام مذموم یعنې بد دی د اتمي هجري پېړۍ مشهور او معروف عالم علامه ابن رجب حنبلي رحمه الله په همدې بناء باندې د قبلې په سمت کېږي په رصدی آلاتو او ریاضي تدقیقاتو پسې لویدل منع کړي دي له امام احمد څخه هم د قبلې په سمت کېږي د رصدی آلاتو د استعمالونو منع راغلي ده

مذکور الصدر مضمون د یوه سالم طبیعت لرونکي او حق غوښتونکي مسلمان لپاره کافي او وافي ده البته د جا به طبیعت کېږي چې ضد، عناد و اعتساف ځای نیولی وي نو د هغه هېڅ علاج نشته ((ومن یهزل لم یفلأها دی له))

مشرقي صاحب علما له علم ریاضي څخه خبره کښي او خپل ځان په دې فن کېږي تر ټولو یوه او عالم بولي او ځینی سادګن خلک نې د علامه په لقب سره یادوي هغه به دی څرګنده وی چې د ریاضي قواعدو له مدد څخه د کوم څی د سم تخریج خو هر ریاضي یوه کولی سی لیک د یوې د سمت د سرغی حیثیت له مخې یعنې او د هغه له مخې د اندڅخه د صاحب - مسد حکم رګور -

یواخې د شریعت د علماوو کار دی مشرقی صاحب اگر که په شرعی علومو کښې هم پخپل گومان سره خپل مثال نه وینی لیکن حقیقت دا دی چه هغه په شرعی علومو کښې د مدرسي د یوه کوچني طالب یا چري حیثیت هم نه لري البته که چیرته رسول الله ﷺ (فداء ابي و امي) او د ده صحابه کرام او تابعین او ټول امت د گمراهی خوا ته منسوبولو ته علم ویل کیږي نو داسې علم دې ده ته مبارک وي "و نعوذ بالله من ذالک". د مشرقی صاحب علمي مرتبه هغه خلک په ښه توگه پیژندلی شي چه په عربي علومو کښې څه ناڅه خبرتیا ولري لیکن ځینې داسې شيان دي چه معمولي غوندې پوه سړی ئې هم چه ووینی د مشرقی صاحب قابلیت ترې څرگندولی شي د نمونې په توگه یواخې یو مثال ستاسو په مخکښې وړاندې کوم

د دې قرآني آیت چه (وَكَفَى اللَّهُ الْمُؤْمِنِينَ الْقِتَالَ) ترجمه داسې بیانوي

«د مؤمن لپاره یواخې یو عمل کفایت کوي او هغه دا شه عسکر جوړ شي او وجنگیږي»

دا قطع نظر له دې چه د ماثور تفسیر او الهی مراد په خلاف دی بلکه یو ادنی غوندې د صرف او نحو طالب علم هم پوهیدلی شي چه د دې عبارت هیڅکله دا ترجمه نه شي کیدلی

بي شانه جهل مرکب

د مسر مشرقی په اړه خو له مخکښې څخه دا څرگنده وه چه له دیني علم څخه با لکل خالي دي. له دیني علم سره لرې واسطه هم نه لري د اکبر مرحوم دا شعر په هغه باندې با لکل صحیح تطبیقېږي چه

انہوں نے دین کب سیکھا ہے رہ کر شیخ کے گھر میں

پلے کالج کے چکر میں مرے صاحب کے دفتر میں

لیکن د هغه د ډول په آواز سره دعوي. د مختلفو علومو او فنونو له ولایت څخه په درځو ډگری د حاصلولو تشهیر مشهورتیا او د بی بصیرته ناپوهو عوامو له خوا څخه تر لاسه نوی خطب "علامه" له مخې دا خیال ورته وشو چه دی په دینوي فنونو کښې خو په یقین سره مهارت لري لیکن د ده په رساله "د مولوي غلط مذهب" په نهم مخ کښې د قبلي د سمت په اړه د ده د مضمون په لیدو سره زمونږ دا خوش فهمي ه په حیرانتیا او تعجب بدله شوه او دا حقیقت روښانه شو چه په دینوي فنونو کښې ه د ده د علم قصب یواخې تر څو صطلاحی الفاظو سوري محدود دی البته که چیرته په واقعیت کښې ه دی د خو ولاړې ډگریو مانک دی نو د دی سره نه دی چه د اروپ خلکو له داسې احمق څخه د سلام د تخریب او په سلام کښې د رڼه د د خبرونو کار اخستل مقصود و وبله وجه ه د

اوس به مختلفو فنونو کښې د ده د قابليت خو نمونې وگورئ

مستر مشرقي او درياضي علم

ده پواځې په يوه مضمون «د قبلې سمت» کښې د رياضي په علم کښې څو ښکاره غلطۍ کړي دي

۱. د غرور له وېال څخه سمتونه سرچېه شول وايي «د لاهور د جوماتونو محرابونه له صحيح سمت څخه تقريبا ۲۵ درجې جنوب خواته اووېستي دي»
د ده مقصد دا دی چې د لاهور د جوماتونو سمت د مغرب د نقطې خواته دې کوم چې د قبلې له صحيح سمت څخه ۲۵ درجې د جنوب خواته دي. يعنې د لاهور د قبلې صحيح سمت له مغرب څخه ۲۵ درجې د شمال خواته دی.

تر ښه پورې هېچا بلکه دکمې پوهې درلودونکي هم د لاهور د قبلې د سمت انحراف شمالي نه دي بللي. په ملايانو باندې مسخره کوونکي له غروره ډک دماغ څخه الله تعالی د جنوب او شمال فرق له منځه يووړ او کور دماغ د کړې پوهې د ښکارولو لپاره مستر مشرقي په خيال کښې له شمال څخه جنوب او له جنوب څخه شمال جوړ کړ

۲. د لاهور د قبلې سمت

دی فرماني چې د لاهور جوماتونه د مغرب د نقطې خواته دي او له صحيح سمت څخه ۲۵ درجې منحرف دي يعنې د ده په خيال کښې د لاهور د قبلې صحيح سمت د مغرب له نقطې څخه ۲۵ درجې منحرف دی په داسې حال کښې چې د لاهور د قبلې سمت د مغرب له نقطې څخه ۲۵ درجې نه بلکه ۹۹ درجې جنوب ته مانل دی د تخريج صورت ښې ملاحظه کړي

مکه مکرمه . طول - ۳۹ ۹' . عرض - ۲۱ ۴'

لاهور . طول - ۷۴ ۳' . عرض - ۳۱ ۶' . سمت قبله - ۹ ۹' د جنوب طرفته

مم عرض موقع - مم عرض مکه جم فرق طول

مس < سمت قبله - جم عرض موقع مس فرق طول قم عرض موقع - عرض البلد

۶۰۶۸ . ۹۱۶۵ - ۳۲۳۳ . ۰ ۴' - ۲۵ عرض موقع . ۳۱ ۶' - ۲۰ ۶' . ۹۵۵۸ - ۸۳۵۵ - ۷ ۹۶۶۶ . ۰۰۰ ۷۵۷۹ . ۰۰۰ ۸۰ ۱' - ۹۹ ۹' - ۹۰ ۹'

جنوبي طرفته

۳. له لاهور څخه د مکې مکرمې فاصله

او په کروي حساب سره د کراچی د قبلي سمت یواځې 21° درجې د جنوب خوا ته دی. همدې صحیح دی په دواړو طریقو کې 5° درجې معمولي تفاوت نه بلکه ډیر تفاوت دی

د مثلث کروي له حساب د تخریج صورت دا دی

مم عرض موقع - مم عرض مکه جم فرق طول

مس < سمت قبله - جم عرض موقع مس فرق طول مم عرض موقع - عرض البلد

$40.68^{\circ} - 0.9495^{\circ} = 39.73^{\circ}$ - $23^{\circ} 77' - 24^{\circ} 9' = 13^{\circ}$

$96.13^{\circ} - 70.90^{\circ} = 25.23^{\circ}$ - $10^{\circ} 37' 41'' - 10^{\circ} 47' 41'' = 10^{\circ}$ - $87^{\circ} 41' - 87^{\circ} 41' = 0^{\circ}$

زاویه سمت قبله $90^{\circ} - 2^{\circ} 41' = 87^{\circ} 19'$ ماننل جنوب طرفته.

مستر مشرقی د زمکې د کروییت (گول والي) علم نه لري خو کاش چه د هغه یوه عقلمند ملگری هغه ته د زمکې په کرې (گلوب) باندې تاریخا فیتة اینې وای او په هغه باندې نې د قبلي د صحیح سمت مشاهده کړې وای لیکن د هغه که چیرته کوم عقلمند ملگری وای نو د هغه به ولي دوست جوړ شوی وای

• **انف فی الماء و است فی السماء** (پزه په اوبو کېږي او کونه په آسمان کېږي)

فرمایي:

«په ټول هندوستان کېږي له سورت، ناگپور، کتک او داسې نورو څخه پرته کوم چه په هغه عرض البلد باندې واقع دي په کوم باندې چه مکه معظمه واقع ده د هندوستان د نورو ټولو جوماتونو قبله غلطه ده، یو جومات هم داسې نه دی چه په هغه کېږي لمونځ کوونکي تر اوسه پورې یو لمونځ هم قبلي ته مخامخ ادا کړی وي د لاهوریانو او امرتسر د خلکو قبله بیت المقدس ده، د راولپنډۍ د خلکو قبله بغداد او دمشق، د پېښور د خلکو بیروت، د دهلي د خلکو بوشهر، د ملتان کوفه، د کراچی مدینه، د مدراس عدن او د بمبني د خلکو د سواکن بندرگاه»

مقصود دا دی چه د هندوستان د ټولو جوماتونو مخ د مغرب خوا ته دی چونکه سورت، ناگپور او کتک د مکې معظمې په عرض البلد باندې پراته دي د دې لپاره د هغه ځایونو جوماتونه صحیح دي له هغو پرته د هندوستان جوماتونه کوم چه د مغرب په سمت باندې دي د هغو مخونه د مکې مکرمې په ځای د هغو ښارونو خوا ته دي چه د هغو په عرض البلد باندې واقع دي نه دی څخه ثبته شوه چه د مستر مشرقی په نزد د مشرق او مغرب معنی په یوه عرض البلد باندې وینئ ده له دې څخه پورته به د «انف فی الماء» مثال څه وي چه د اروپا د درځنونو ډگریو د لاس نه راوړلو تر څنګ د مشرق او مغرب له حقیقت سره نابلده دی

د «است فی السماء» هم د نمونې په توګه یواځې یو مثال ملاحظه کړی د د شمیر جنوب مشرق او مغرب له سمتونو څخه نابلده مستر ملا ته وایی

«ستاسو بلا پوهیږي چه د مکې د سمت معلومول څه ته وائي. تاسو ته معلومه ده چه جغرافیه د کوم غواني نوم دی. علم نجوم څه ته وائي. دوربین چه شی دی. د سرطان خذ کوم مرض به ویل کیږي. تاسو یواځې د شپې پاتې شوې سړې مړې گڼل او خرڅول نه پيژنئ. او که چیرته مړې زیاتې شي او

له نخوت او غرور څخه ډک مدعي چه په هر څه پوهیږي او وایي چه زما غوندي بل څوک نشته په دماغو باندې ئې د قدرت له خوا څخه دا ښکاره عذاب نه دی نور څه دي چه د مشرق او مغرب غوندي د بدیهې «ښکاره» شیانو د پیژندلو شعور هم نه لري. کاش چه دومره لویه خبره ئې د شپې د پاتې شوې سړې مړې خرڅوونکي ملا څخه معلومه کړې وای راشی اوس لا هم وخت شته له ملا څخه د مشرق او مغرب یو سبق ووايي او که نه چه کوم مشرقي ته چه د مشرق معلومات نه وي نو هغه د «رنګي کونارنګي» او «نام کافور برای زنګي» مصداق دی

د افق دائرې او د معدل النهار د تقاطع (پرې کیدو) نقطې ته مشرق او مغرب ویل کیږي او کوم ځایونه چه د کوم مقام د اول السمته تر دائرې لاندې واقع شي هغه به د هغه ځای د مشرق او مغرب په سمت کښې وي. علامه بهاؤ الدین عاملي په تشریح الافلاک کښې فرمایي

((السادسة الاق وهي واسطة بين النصف الفوقاني والتحتاني وتنصف الاولى (اي المعدل) على نقطتي

المشرق والمغرب والخط الواصل بينهما خط الاعتدال، وقال العلامة امام الدين المهندس اللاهوري في شرحه المسمى بالتصريح في شرح التمریح ويلاحظ في مفهومها الارض وقطبها سمتاً الرأس والقدم)). (تصریح

(ص ۲۸)

که چیرته په یوه عرض البلد باندې د وقوع نوم مشرق او مغرب وي نو ملا به هم د مستر غوندي آسانه خبره کړې وای چه کوم ښار د مکې مکرمي په عرض البلد باندې واقع دي د هغو قبله مغرب ده. په دي حالت کښې د قبلې د سمت د تخریج لپاره د هیڅ تکلیف ضرورت نه وو حالانکه په دي صورت کښې د قبلې د سمت تخریج نسبتاً زیات مشکل دی چنانچه په تشریح الافلاک کښې د قبلې د سمت د تخریج د یوې ساده او عام فهمې طریقې تر بیانولو وروسته له مکې مکرمي سره د مساوي عرض البلد مقاماتو لپاره د اضطراب په ذریعې سره لږ غوندي بیچلي طریقې بنوئ

((وان ساوی عرضه عرضها فضع ثامنة الجوزاء او العالفة والعشرين من السرطان حال كون الشمس في احدهما على خط وسط السماء في صفحة الاضطراب المعبولة لعرض الهند و اعلم موضع الحرى من اجزاء الحجرة ثم ادر العنكبوت بقدم ما بين الطولين الى المغرب ان كان طوله اكثر و ادر بالخلاف ان كان اقل حد الجزئين من المقطرات الارتفاع لظل الملباس وقت بلوغ الشمس اليه على صوب القبلة)). (تصریح ص ۴۰)

له دې تحقيق څخه ثابته شوه چه د استواء له ليكې پرته پاتې په ټولې دنيا كېنې چه چه ته هم كوم دوه ځايونه په يوه عرض البلد باندې واقع شي نو په هغو كېنې يو مقام د بل مقام په مشرق يا مغرب كېنې هيڅكله نه شي واقع كيدلى د دې لپاره چه د هر مقام د اول السموت دائره له زيات څخه زيات عرض د همدې ځاى د نصف النهار په دائرې باندې وي. بيا د هغه قوس چه څومره د مشرق او مغرب نقطو ته نژدې كيږي همدومره د هغه عرض هم كيږي. تر دې پورې چه د مشرق او مغرب په نقطو باندې عرض البلد صفر وي د مثال په توگه د لاهور په مشرق يا مغرب كېنې چه كوم مقام واقع دى د هغه عرض البلد په لازمي توگه د لاهور د عرض البلد څخه كم وي او كوم مقام چه د لاهور په عرض البلد باندې وي هغه هيڅكله د لاهور په مغرب يا مشرق كېنې نه شي كيدلى بلكه د لاهور له مشرق يا مغرب څخه به د شمال خوا ته مائل وي دا ښكاره حقيقت چه همداسې په يوه كېنې را نه شي نو په كره ارضې اگلوب، باندې د دې مشاهده كيدلى شي د نور وضاحت لپاره مونږ د هغو ښارونو صحيح سمتونه ليكو كوم ښارونه چه مشرقي د عرض البلد د يو والي پر بناء د مغرب خوا ته گڼلي دي لومړى سورت، ناگپور او كټك را واخلي چه د قبلي سمت نې مشرقي صاحب د مغرب په طرف بولي

د قبلي د سمت د تخریج هغه قاعده چه د لاهور او كراچۍ د قبلي د سمت په بيان كېنې تير شو د هغه په مطابق د هغو د قبلي د سمت تخریج به داسې وي

سورت. طول - $74^{\circ} 19'$ عرض موقع - $24^{\circ} 19'$ - $0^{\circ} 33' 20''$ - $3^{\circ} 07'$

$3^{\circ} 07' + 0^{\circ} 33' 20'' = 3^{\circ} 40' 19''$ - $24^{\circ} 19'$ - عرض موقع - $21^{\circ} 20'$ - $3^{\circ} 07'$

$3^{\circ} 07' + 0^{\circ} 33' 20'' = 3^{\circ} 40' 19''$ - $24^{\circ} 19'$ - $0^{\circ} 33' 20''$ - $3^{\circ} 07'$

ناگپور. طول $79^{\circ} 1'$ عرض $21^{\circ} 1'$ سمت قبله $7^{\circ} 7'$ له مغرب نه شمال طرفته

$5^{\circ} 47' - 21^{\circ} 1' = 26^{\circ} 17'$ - $0^{\circ} 29' 42''$ - $26^{\circ} 17'$ - عرض موقع - $21^{\circ} 1'$ - $5^{\circ} 47'$

$5^{\circ} 47' - 21^{\circ} 1' = 26^{\circ} 17'$ - $0^{\circ} 29' 42''$ - $26^{\circ} 17'$ - $0^{\circ} 29' 42''$ - $5^{\circ} 47'$

كټك. طول $85^{\circ} 9'$ عرض $20^{\circ} 5'$ سمت قبله $9^{\circ} 7'$ مغرب نه شمال طرف ته

$8^{\circ} 47' - 20^{\circ} 5' = 29^{\circ} 37'$ - $0^{\circ} 24' 47''$ - $29^{\circ} 37'$ - عرض موقع - $20^{\circ} 5'$ - $8^{\circ} 47'$

$8^{\circ} 47' - 20^{\circ} 5' = 29^{\circ} 37'$ - $0^{\circ} 24' 47''$ - $29^{\circ} 37'$ - $0^{\circ} 24' 47''$ - $8^{\circ} 47'$

اوس هغه ښارونه را واخلي د كومو په عرض البلد باندې واقع شوي ځايونه مشرقي صاحب هغو قبله بللي ده

له لاهور څخه بيت المقدس

لاهور. طول $74^{\circ} 3'$ عرض $31^{\circ} 6'$ بيت المقدس طول $35^{\circ} 8'$ عرض $31^{\circ} 6'$

$31^{\circ} 6' - 35^{\circ} 8' = 4^{\circ} 2'$ - $0^{\circ} 19' 55''$ - $4^{\circ} 2'$ - عرض موقع - $31^{\circ} 6'$ - $31^{\circ} 6'$

$10/9' - 79/1' - 90' - 79/1' - 0/7137 - 0/9110 + \bar{1}/9.99 + \bar{1}/8928$ له مغرب

نه شمال طرفته

له امر تسر خخه بيت المقدس

أمرتسر . طول ٧٤ / ٨ . عرض ٣١ / ٤ . بيت المقدس طول ٣٥ / ٢ . عرض ٣١ / ٨

7:22'-31:6'-عرض موقع - 38/82' - 0/0.944 - 1/8868 + 0/2.76

$$11^{\circ} - 79' - 90^{\circ}, 79^{\circ} - 0^{\circ} / 71.0 - 0^{\circ} / 90.9 + \bar{I} / 9176 + \bar{I} / 8916$$

طرفه

له راولپنډۍ څخه بغداد

عرض موقع $37^{\circ} 12' - 33^{\circ} 16'$ $0.1116 - 0.1171$

$$9.2' = 80.8' - 90.8' = -10.0' = -1.144 + \bar{1}.7491 + \bar{1}.898.$$

نه شمال طرفته

له راولپنډۍ څخه دمشق

راولپنڈی. طول $73^{\circ}1'$. عرض $33^{\circ}6'$. دمشق. طول $36^{\circ}3'$. عرض $33^{\circ}5'$.

5/98'-33/6'-عرض موقع - 39/58'-0/0.827 | 9.35.0/1792

[illegible]

مغرب نہ شمال طرفتہ تہ

له ښور څخه سرت

بيشاور، طول ۷۱/۵، عرض ۳۲، بیروت، طول ۳۵/۵، عرض ۳۳/۹

5/72° - 34° - عرض موقع - 39/72° - 0/0.806 - 1/9.80 + 0/1726

$$10/1' - 79/9' - 90^\circ, 79/9' - 0/7491 - 1/0.17 + \bar{I}/8613 \bar{I}/8861$$

نه شمال طرفته .

له دهلي څخه بوشهر

دہلی. طول ۷۷° ۲'. عرض ۲۸° ۶'. بوشہر. طول ۵۰° ۹'. عرض ۲۹°

۳۱۳' - ۲۸۱۶' ی - عرض موقع - ۳۱/۷۳' - ۰/۲۰.۸۷ - ۱.۹۵۲۵ + ۰ ۲۵۶۲

$7/4^{\circ} = 82/6^{\circ} - 90^{\circ} \quad 82/6^{\circ} = 0.8858 = 1/2632 + 1/6939 - 1/9296$

نه شمال طرفه

له ملتان څخه كوفه

ملتان. طول ۴۷۱. عرض ۲۳۰. کوفہ. طول ۴۴۰. عرض ۳۲.

٢٠٢٢ . . ٩٤٩٩ - I - ١٥٤١ - ٠ - ٥٠ - ٣٥ - عرض موقع - ٢٠ - ٣٠ - ٨٥

$\bar{A}/9137 + \bar{A}/70.72 + \bar{A}/0.729 - 1/6938 - 0/6' - 78/6' - 90' - 78/6' - 11/4'$ له مغرب نه شمال طرفته

له کراچی څخه مدینه منوره

کراچی. طول $67'$ ، عرض $24/9'$. مدینه منوره. طول $40'$ ، عرض $24/6'$

$2/3293 + 0/9499 - \bar{A}/2892 - 0/27/20' - 27/20' - 24/9' - 2/3'$

$\bar{A}/9491 + \bar{A}/70.72 + 3965 - 1/0528 - 84/9' - 84/9' - 90' - 84/9' - 5/1'$ له مغرب نه شمال طرفته.

له مدراس څخه عدن

مدراس. طول $80/3'$ ، عرض $13/1'$ ، عدن. طول $45/1'$ ، عرض $12/9'$

$2/57' - 13/1' - 15/67' - 0/5524 - \bar{A}/9123 + 0/6401$

$\bar{A}/9836 + \bar{A}/8484 - \bar{A}/3489 - 1/1809 - 86/2' - 86/2' - 90' - 86/2' - 3/8'$ له مغرب نه شمال طرفته.

له بمبئي څخه سواکن

بمبئي. طول $72/9'$ ، عرض $19'$. سواکن. طول $37/3'$ ، عرض $19/1'$

$2/07 - 19' - 23/07 - 0/3707 - \bar{A}/9101 + 0/4404$

$\bar{A}/9638 + \bar{A}/8549 - \bar{A}/1492 - 1/9676 - 83/9' - 83/9' - 90' - 83/9' - 6/1'$ له مغرب نه شمال طرفته.

اوس تاسو ته اندازه ولگیده چه له مغرب څخه په درځنونو ډگریو لاس ته راوړونکی د مشرقی له مشرق او مغرب څخه د ناپوهۍ څه حال دی تر دې زیاته ټوکه خو دا چه ده کتک د مکې مکرمې په عرض البلد باندې او ملتان د کوفې په عرض البلد باندې بولي حالانکه د کتک او مکې مکرمې په عرض البلد کښې د یوې درجې او د ملتان او کوفې په عرض البلد کښې د دوه درجو فرق دی

۶ - له مشرق او مغرب څخه د ناپوهۍ یوه بله ډگری (سند)

مدعي «ټول هغه دی» د جهل مرکب مجسمه فرمایي:

«له مکې معظمې څخه سورت چیرته چه په لومړي پیړۍ کښې تر ټولو مخکښې راغلي وو تیک د مشرق خواته وو».

تر دې مخکښې مونږ د مستر مشرقی عبارت نقل کړی وو چه حاصل ئې دا دی چه د سورت، ناڅپور او کتک جوماتونه په صحیح سمت باندې دي ځکه چه مکه مکرمه له هغه ځای څخه خاص په مغرب کښې دی د دغو دواړو عبارتونو له لگولو څخه دا ثابته شوه چه له څو هم مجسم جمال

(ناپوهانو) څخه د علامه د خطاب لاس ته راوړونکی او ملایانو ته د سرې مړۍ شماروونکی مسټر مشرقي د رياضي پوهنولي پرواز تر همدې ځايه دی چه د هغه په خیال کښې که چیرته یو ځای د بل ځای په مشرق کښې دی نو بل به د لومړي په مغرب کښې وي

نما یصاحب نظرے گوهر خود را یعنی توان گشت عیدق خرے چه

حقیقت دا دی چه د استواء له لیکې پرته په ټوله دنیا کښې دا په یوه صورت کښې هم نه شي کیدلی چه دوه مقاومونه پخپل منځ کښې د یوه او بل په مشرق او مغرب کښې واقع وي که چیرته یو مقام د بل مقام په مشرق کښې دی نو بل هیڅکله د هغه په مغرب کښې نه شي کیدلی همدارنگه یو مقام د بل مقام په مغرب کښې دی نو بل مقام هیڅکله د هغه په مشرق کښې نه شي کیدلی

د دې تفصیل مونږ پورته بیان کړ چه د معدل النهار او أفق دائرو د تقاطع نقطو ته نقطه المشرق و المغرب ویل کیږي او د هر مقام د اول السموت دائرې (هغه دائره چه د کوم مقام په سر باندې له تیریدو سره له نقطه المشرق و المغرب څخه تیره شي) تر لاندې راتلونکي ځایونه به د هغه مقام په مشرق او مغرب باندې وي

د هر مقام د اول السموت د دائرې له زیات څخه زیات عرض البلد د هغه مقام د نصف النهار په دائرې باندې وي. تر دې وروسته مشرق او مغرب دواړو خواوو ته د هغه عرض البلد کمیږي تر دې پورې چه د اول السموت دائره په نقطه المشرق و المغرب باندې له معدلې دائرې سره تقاطع کوي چیرته چه د هغه عرض البلد با لکل صفر وي. د دې لپاره د هر مقام په مشرق او مغرب کښې چه کوم مقامات راځي د هغو عرض البلد د همدې مقام له عرض البلد څخه لازماً کم وي. اوس که چیرته کوم ناقص العقل مسټر «ب» لره د «الف» په مغرب کښې وېولي نو په هغه باندې به لازمېږي چه د «ب» عرض د «الف» له عرض څخه کم وي. په داسې حال کښې چه په داسې حال کښې چه د «ب» عرض د «الف» له عرض څخه زیات وو. لیکن د مسټر مشرقي غوندې غټ عقل لرونکی سړی ښايي د رياضي په داسې بديهي مسئلې باندې په پوهولو سره هم پوه نه شي مسټر له رياضي سره دومره نسبت هم نه لري لکه څومره نسبت چه سوسمار نې له کب سره لري کاش چه د مسټر کوم ملگری د زمکې په گړې (گلوب) باندې ده ته د أفق او اول السموت په دائره سره د دې حقیقت مشاهده پرې کړی وای. اگر که دا خطر به خامخا وي چه مسټر به خپل ملگری یا همدرد احمق وېولي او سپک نې کړي د دې لپاره مونږ مخکښې لیکلي دي چه مسټر د زمکې له گول والي غوندې شي څخه نابله دی چنانچه هغه د قبلي د سمت د ایستلو لپاره مسطحه نقش

تردي وروسته مونږ د مثال په توګه د کروي مثلث په ذریعې سره سمت یاسو او دا ښیو چه مکه مکرمه له ارولي غر څخه په مغرب کښې ده. د مغرب له نقطې څخه یواځې ۰۱° درجه شمال ته مائل ده او ارولي غر د مکې مکرمې په شمال کښې نه بلکه له مشرق څخه ۱۳.۳° درجې شمال خوا ته منحرف ده

له ارولي غره څخه مکه مکرمه
ارولي غر. طول $۷۳/۳^{\circ}$ عرض ۲۵° مکه مکرمه. طول $۳۹/۹^{\circ}$ عرض $۲۱/۳۵^{\circ}$
 $۰۰/۰۸ - ۲۵^{\circ}$ عرض موقع - $۰۰/۳۲۹۵ - \bar{A}/۹۲۱۶ + ۰۰/۴۰۷۹$
 $۰۰/۹۵۷۶ + \bar{A}/۸۱۹۱ + \bar{A}/۸۳۷۰ - ۲/۶۱۳۷ - ۲/۸۹/۹۰ - ۸۹/۹۰ - ۸۹/۹۰ - ۰۱^{\circ}$ له مغرب نه شمال طرفته

له مکې مکرمې څخه ارولي غر
له مکې مکرمې څخه ارولي غر
 $۰۰/۳۳۱۳ + \bar{A}/۹۲۱۶ - \bar{A}/۲۵۲۹ - ۰۰/۲۹/۱۸ -$ عرض موقع - $۲۱/۳۵ - ۷/۸۳$
 $۰۰/۹۴۱۸ + \bar{A}/۸۱۹۱ + \bar{A}/۸۶۵۵ - ۰۰/۶۲۴۴ - ۰۰/۷۶/۷ - ۹۰/۷۶/۷ - ۱۳/۳^{\circ}$ له مشرق نه شمال طرفته

مونږ دا حسابونه ولیکل لیکن د مشرق او مغرب له سمتونو څخه نابنده مستر په مخکښې داسې دي لکه د مینې په مخکښې فریاد یا نوحه
۷ - له عرض البلد څخه نابلد.

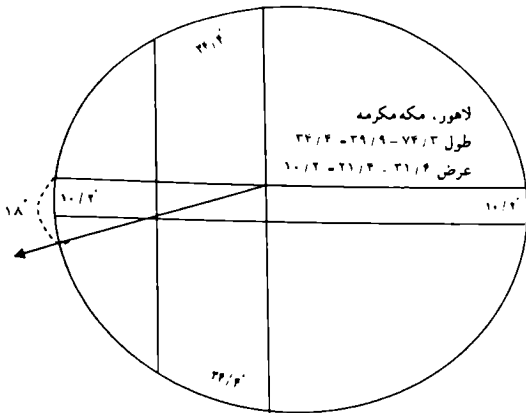
له ریاضي څخه نابنده مستر د ریاضي په ذریعې سره خو پریږده چه د کوم ځای طول او عرض معلوم کړي حیرانتیا خو په دې باندې ده چه له کومې نقشې څخه د طول او عرض د لیدلو هم صلاحیت نه لري خو مثالونه ملاحظه کړي

۱ - د مستر په خیال کښې د کتک او مکې مکرمې عرض البلد یو دی په داسې حال کښې چه په دواړو کښې د یوې درجې فرق دی

۲ - کوفه د ملتان په عرض البلد باندې دی په داسې حال کښې چه په هغو کښې دوه درجې فرق دی

۳ - مستر د اصلاح په معنی د فساد سره په نقشه کښې د څو ښارونو طول او عرض غلط دي

۴ - مستر د لاهور د قبلي د سمت انحراف ۲۵° درجې ښوولی دی او د قبلي د سمت دا ایستل د هغې غلطې طریقې مطابق هم نه ده کومه چه مستر لیکلې ده څرګندېږي چه په دې کښې هم مستر د طول او عرض په اخیستلو کښې غلطې کړې ده او که نه پخپله د مستر د غلطې طریقې مطابق هم د لاهور د قبلي د سمت انحراف ۱۸° درجې جوړېږي شکل ملاحظه کړي

د لاهور د قلبی دا سمت د مستر د قاعدې مطابق دی چه تر اوسه پورې نه دی پوه شوی چه زمکه گول (داتروي) ده او که نه نو د کروي مثلث په حساب سره صحیح سمت ۹/۹ درجې له مغرب څخه د جنوب خوا ته دی. چه تخریج ئې مونږ مخکېنې کړی دی.
۸ لکۍ لرونکی ستوری په زمکې باندې
مستر مشرقی ملایانو ته وایي:

«ستاسو بلا په دې پوهیږي چه د مکې د سمت معلومول څه ته وائي؟ تا ته دا معلومه ده چه جغرافیه د کوم غواڼي نوم دی؟ علم نجوم څه ته وائي؟ دوربین څه شی دی؟ د سرطان لیکه کوم مرض ته وائي؟»
مخکېنې فرمایي:

«ما یو سړی د لاهور ملایانو او معمارانو ته ولیږه چه هغوی د جومات جوړولو په وخت کې د قلبی طرف څرنگه ټاکي؟ د یوه لوی عمر جاهل وویل! واه واه دا خو ډیر آسانه دی، د قطب ستوري خواته ئې لاس وغزاول او د اوږې خوا ته ئې وکتل او ودرید او و ئې ویل چه د پوزې نه مخامخ قبله ده. خیر زه پوه شوم چه د ملا نجوم پوهنه څومره له خطا پاکه ده.»

لیکن مسټر له دې لوی عمر جاهل (ناپوه) څخه هم ناپوه دی. ځکه چه دا د لوی عمر سړی د قطب د ستوري په مدد سره خو د مغرب صحیح سمت پیژانده لیکن مسټر خو د مشرق او مغرب له سمت څخه هم بې خبره دی. د مسټر مشرقی غونډې نجوم پوه په اړه یوه چا څومره ښه ویلي دي

مجموعه فقط آسمان دی نسیم یرساں پر عجائب نظارے بست

فلک پر بې دمدار تارا نسیم زمین پر بهی دمدار تارے بست

تر دې پورې د مسټر د ریاضي پوهنې بیان وو، اوس لږ غونډې په نور وفتونو کښې هم د ده کلمات ملاحظه کړئ.

۱. مسټر مشرقی او جغرافیه

مونږ مخکښې لیکلي دي چه مسټر مشرقی له نقشې څخه د طول البلد او عرض البلد د معلومولو هم صلاحیت نه لري او د دې څو مثالونه هم پورته بیان شول. هغه چه خپله کومه نقشه شائع کړې ده په هغې کښې ئې هم ډیرې غلطۍ کړي دي. د څو ښارونو محل وقوع ئې غلط لیکلي. د خپلې نقشې په باره کښې دی پخپله فرمایي

«زه غواړم چه د هندوستان ټول لمونځ کوونکي مسلمانان که چیرته غواړي چه لمونځونه ئې د خدای په دربار کښې قبول شي نو تر ټولو مخکښې دې خپلې غلطې قبلې له دې نقشې څخه صحیح کړي کوم چه ما په «الاصلاح» کښې ورکړې ده یا ده له هغې څخه هم د غوره نقشې له مخې خپلې قبلې صحیح کړي»

پوښتنه دا ده چه که چیرته تاسو د بهترې نقشې په جوړولو نه پوهیږئ نو د خپلې پرچې «الاصلاح» کښې د غلطې نقشې په شائع کولو سره د افساد د خدمت په سر ته رسولو کښې د مغربي خدایانو د حکم له تعمیم پرته نوره څه فائده پکښې ده؟

۱. مسټر مشرقی او تاریخ

ده ویلي دي

د عربو غونډې جاهل او ناپوه قوم په څو کلونو کښې د ننه د ننه د دوه زره میله لرې ځای صحیح سمت ئې پیدا کولی شوای حالانکه په هغه وخت کښې د جغرافیې نوم او ښان هم موجود نه وو او د زمکې په مخ باندې طول البلد او عرض البلد جا پېژانده.

د مسټر له تاریخ څخه مرکبه ناپوهي هم بې مله ده. د ده په خيال کښې د عربو مسلمانانو هندوستان ته د راتلو تر وخته پورې په دنا کښې د جغرافیې د علم نوم او ښان نه وو او طول بلد او عرض بلد هندی کوم متفلس خبر نه وو حالانکه په دویمې عیسوی پېړۍ کښې د

جغرافیې علم تدوین شوى وو. بطليموس له مجسطي څخه وروسته د جغرافیې په فن کې یو کتاب هم ولیکه کوم چه د جغرافیې په نامه سره مشهور دی.

حاجي خليفه په كشف الظنون كتاب كښې د جغرافې داسې ليكي

و هو كلمة يونانية معنى صورة الارض ويقال جغرافيا بالواو على الاصل وهو علم يتعرف منه احوال الاقاليم السبعة الواقعة في الربع المسكون من كرة الارض وعروض البلدان الواقعة فيها واطوالها وعدد مدنها وجمالها وبرايها وبحارها وانهارها الى غير ذلك كذا في مفتاح السعادة قال الشيخ داود في تذكرة جغرافيا علم بأحوال الارض من حيث تقسيمها الى الاقاليم والجمال والانهار وما يختلف حال السكان باختلافه تعالى. وهو الصواب لشموله على غير السبعة وجغرافيا علم لم ينقل له في العربية لفظ مخصوص واول من صنف عليه بطليموس القلوزي فانه صنف كتابه المعروف بجغرافيا ايضا بعدما صنف المجسطي.

(كشف الظنون ج ۱، ص ۵۱۰)

د بطليموس په اړه معلم بطرس بستاني په دائرة المعارف كښې فرمايي:

بطليموس، كلوديوس بطليموس رياضي فلكي جغرافي يوناني مصري يقال انه ولد في بيلوس سيومر ونشأ في

الاسكندرية في القرن الثالث للميلاد. (دائرة المعارف ج ۵، ص ۴۸۴، مطبوع بيروت)

۱۱ - پخپله مشرقي لیکن په زړه کښې مغربي

مستر مشرقي له مغرب څخه خپل مرعوبیت بیان کړی دی یا د پخپلو نالائق توپونو باندې له مغرب څخه د ګریو (مرتبو) د انعاماتو په بدله کښې د مغرب بې ځایه مدح کوي او فرمایي

«که چیرته همدغه ((قُولُوا وَجُوهَكُمْ شَطْرَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ)) حکم په کوم مغربي قوم باندې نازل شوی وای نو زما دا یقین دی چه د اروپا په هرې برخې کښې په میلیونونو انتهایي باریک بین رصدي آلات به نې د دې مطلب لپاره په ښار ښار کښې نصب کړي وای چه د خدای ﷻ د آسماني حکم له مخې شطر المسجد الحرام په صحیح توګه پیدا کړي هغه قوم دومره دقیق پوه او نازک آلات ایجادوي چه د شمال او مغرب تر منځ درې لکه څلور ویشته زره سمټونو څخه د یوه ګز فرق به هم نه پیدا کیدلی د هغو د قبلي سمت به عین د کعبې د تور غلاف په نیمایي باندې په راغلی وای کومه چه شپږ فته لوړه او شپږ فته پلته ده»

له مستر څخه دې څوک پوښتنه وکړي چه آیا په مغربي قوم باندې بیت المقدس نه د مخ اړولو حکم نه وو نازل شوی د خدای د دې حکم د تعمیم په خاطر هغو بیت المقدس ته د استقبال لپاره به کوم ښار کښې په میلیونونو انتهایي باریک بین آلات نصب کړي دي؟ حقیقت دا دی چه مستر

مغربي مسير مشرفي لره خو احمق جوړ کړی دی لیکن هغه پخپله احمق نه دی بلکه بل لره احمق جوړوونکی دی هغه د شطر المسجد صحیح مفهوم هغه گڼي کوم چه یو عام مسلمان نه گڼي

۱۲ مسير معنی^۱

د ټولې د نیا یوهانو ته اعلان دی چه لاندینی "مسیر معنی" دې حل کړي او که نه نو د مسير مشرفي د قابلیت جرات ومنی مسير معنی ملاحظه کړی.

بیت الله

عرض - ۱۰۱ متره

طول - ۲۲

ارتفاع - ۱۶

کعبه کا سپاه غلاف چه فت لبا چه فت چوړا

میری سبیلی جوچه سبیلی گهوړا کراپه کا دوزا

۱۳ مسير معنی^۲

تاسو د بیت الله یوه کنج ته مخامخ داسې ودریږی او وینایی چه ستاسو سمت د کعبې د کوم دیوال په عین نیمايي باندې راشي او لویږي

۱۴ مسير معنی^۳

که چیرته تاسو د مسير د قیمتي تحقیق مطابق د کعبې د غلاف په عین نیمايي باندې د خپل سمت د اچولو لپاره د کعبې له کنجونو څخه بلې خوا ته د دریدلو کوشش وکړی نو د جماعت په لمانځه کښې داسې صف بندی را وینایی چه د هر لمونځ کوونکي سمت د کعبې د غلاف په عین نیمايي باندې راشي

معذرت

د مسير په تعقيب کښې بت مانوونکي قلم خو شوخي فقرې هم چستې کړي دي کوم چه د مسير د هرزه سراني بيهوده وينا، انعکاس دی بلکه حقيقت دا دی چه د مسير ناپاکو ليکنو او د هغه د نړه او ژبي او قلم د ناپاکيو په مقابلې کښې دا فقرې ډېرې سيکې دي او د الهي قانون ((وَجَزَاءُ سَيِّئَةٍ سَيِّئَةٌ مِّثْلُهَا أَوْ بَإِذْنِهِمْ لَعْنَةُ قُلُوبِ الْفَاسِقِينَ)) لاندې د انشاء د جواز له حد څخه د ډېرې کمې درجې دی. او که نه نو هر سړی يوه سړي چه د مړينې اصل سر د ده چه د هغه نه پاک وجود څخه د انزال مکه پاکه شي

مغفور مسير او مسکين ملا

د مسير خواخو بوه مضمون د فلي سمت د سرسې کښې څخه نه هغه کسی نه درخوړو څخه رانی شکاره غلطی ز وویلی د هغه عزیز فوا انتقام سان وگوري چه د مغربي خد تاسو د

خوشحالولو لپاره په ملايانو باندې د مسخري کونکي مشرقي غرور د يوه بوريا نشين ملا په ذريعه سره له خاورو څخه خاورې شو. د اروپا د درځنونو ډگري درلودونکی مستر د خپل خان پوهنې گومان د يوه داسې ناچيزه ملا په لاسونو درې وړې شو چا چه په سکول يا مکتب کې له لومړي ټولگي څخه زيات سبق پکې نه دی ويلی واه مسکين ملا، تا خو د اروپا د ډگريو بڅي تر بيخه پورې خلاصې کړې (ټول حقيقت دې ښکاره کړ)

زما کريمه ربه! دا يواځې ستا کرم او مهرباني ده چه تا د ملايانو په کورنۍ کېږي او د ملا په کور کېږي پيدا کړم او پخپله دې زه هم ملا جوړ کړم داسې علم دې را نصيب کړ چه د مسترانو دماغونه ئې تر پيزار لاندې دي. زما کريمه ربه ستا له دې کرم څخه زار شم چه په ملائيت کېږي دې ژوندی کړم او په همدغه ملائيت کېږي مرگ هم راکړه او د ملايانو په پاڅې ټولۍ کېږي مې را پورته کړه او تر قيامته پورې مې اولاد ته د ملائيت دولت ور په برخه کړه او هغوی ته د عملي صلاح او فلاح تر څنگ داسې علمي فضل او کمال هم ور په برخه کړه چه ستا د معرفت او د دين د خدمت ذريعه وگرځي او د هغو مخې ته د مسترانو غرور تر پښو لاندې شي. يا الله! تا خو دا مستران په مسلمانو کورنيو کېږي پيدا کړي دي د خپل کرم په طفيل سره هغوی ريښتيني مسلمانان جوړ کړه، له اسلام سره د هغوی بغض په محبت بدل کړه. د هغوی زړونه د اروپا له محبت څخه پاک کړه او پخپل محبت ئې منور کړه. آمين

کيميا داري که تېرېش کنی جوئے خوں باشد اگر نيلش کنی

لفظ والله تعالی اعلم. ۲۹ رجب ۱۲۳ هجري

الْقَمَرُ يُسَبِّحُ ۝ وَالنَّجْمُ وَالشَّجَرُ يَسْجُدَانِ ۝

ارشاد العابد

الى تخريج الاوقات و توجيه المساجد

د لمانخہ د وختونو تخريج او د قبلې د سمت د تعین انتہائی قیمتی قاعدې
دا کتاب پخپلې موضوع کېنې د جامعیت او تحقیق له لحاظه مثال نه لري
تألیف حضرت مولانا مفتي رشید احمد صاحب لد

- * د دنیا د هر مقام د لمونځونو وختونه او د قبلې د طرف د تخريج قاعدې
- * د دوه ښارونو ترمنځ د فاصلې معلومولو قاعدې
- * په هجری او عیسوی کلونو او تاریخونو کېنې تطبیق او د هر تاریخ دورځې هر اړخیز مطالعه قاعدې
- * د پاکستان او هندوستان د هر ستر د قبلې طرف او د طول البلد او عرض البلد درجې

﴿إِنَّ فِي خَلْقِ السَّمَكَاتِ وَالْأَرْضِ وَاخْتِلَافِ اللَّيْلِ وَالنَّهَارِ لَآيَاتٍ لِّأُولِي الْأَلْبَابِ﴾

﴿يَقُلِّبُ اللَّهُ اللَّيْلَ وَالنَّهَارَ إِنَّ فِي ذَلِكَ لَعِبْرَةً لِّأُولِي الْأَبْصَارِ﴾ (١١)

اشاب الصغیر والفی الکبیر کثر العداة و مز العشی

صبح هوتی ہے شام هوتی ہے عمر نہ نھی تمام هوتی ہے

وقت طلوع دیکھا وقت غروب دیکھا اب فکر آخرت کر دُنیا کو خوب دیکھا

- * په مختلفو ښارونو کېنې له سیوري نه د قبلې معلومولو وختونه
- * انتہائی مفید گراف چه له هغې نه د دنیا د هر مقام قبله په ډیرې آسانی سره معلومیدلی سی
- * د لمونځونو د وختونو د تخريج او سمت قبلې او رؤیت هلال کمسوتری پروگرام
- * د ټولې دنیا د مشهورو ښارونو د سمت قبلې نقشې

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

تر ډیرې زمانې پورې د عقلیه فنونو (کومو ته چې نن صبا علوم جدیده ویل کیږي لیکن بناني چه هیڅوک هم دا و نه شي ویلی چه دغو تر ټولو مخکښینو علومو ته نوي علوم ولې ویل کیږي) له حاملینو سره تر ملاقاتونو او مختلفو خبرو اترو وروسته څرگنده شوه چه د دیني علومو غوندې په عقلیه فنونو کې هم د پوهانو په نسبت سره د تش په نامه مدعیانو تعداد ډیر زیات دی چنانچه د جومات د بناء په باره کې تجرب وشوه چه اکثره انجیزان د قبلي سمت باسي او د وختونو د تخریج په سلسله کې خو د جرأت دا حال دی چه کومو خلکو باندې چه د دې فن هوا هم نه وي لگیدلې او یا لکل له ابتدائي اصطلاحاتو څخه ئې هم خبر نه دي هغوی د لمانځه د وختونو نقشي خپروي

د دې ناخبرۍ نتائج دي چه

د گرینویچ له شاهي رصدگاه څخه په خپريدونکي ناپيکل المینک کې د صبح کاذب ورکړ شوی وخت لره لومړني مرتب صبح صادق گڼلی دی او تر هغه وروسته د لمانځه د وختونو په نقشو کې د خپرونې شوقيانو له کلونو کلونو راهيسې د همدې په تقليد کې را روان دي تر دې هم پورته د خدا خبره خو دا ده چه د مختلفو مقاماتو د نصف النهار په فرق باندې ټول وختونه قیاس کیږي او د دې فراست به څه اندازه وي چه د دهلي نقشي په کراچۍ باندې ور ټیي.

د دغو حالاتو په رڼا کې د قبلي د سمت تخریج او د لمانځه د وختونو څو محققې او گټوري طریقې لیکل کیږي. الله تعالی دې طالبینو (غوښتونکو) ته له دې څخه د استفادې او د اوقات نماز د جنتریو شوقيانو ته دې د دې په مطابق د عمل کولو توفیق ورکړي آمین.

پر رسولان بلاغ باشد و بس.

اللهم اجعلني ممن يحاسب حساباً يسيراً ويقلب إلى أهله مسروراً.

وشيد احمد ۱۶ ذی قعدة ۱۳۸۹ هجري

مقدمہ

$$\frac{ا}{ب} = \frac{سائن (جیب، جیب)}{ج}$$

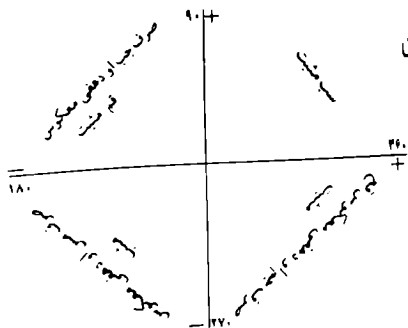
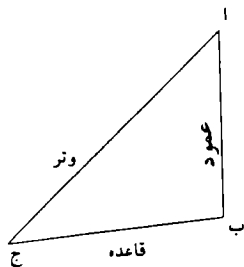
$$\frac{ب}{ا} = \frac{ج (جیب التمام، جم)}{کوسائن}$$

$$\frac{ا}{ب} = \frac{تینجنت (ماس، ظل، مس)}{ج}$$

$$\frac{ب}{ا} = \frac{کوتینجنت (ماس، التمام، مم، ظم)}{ج}$$

$$\frac{ا}{ب} = \frac{سیکنت (قاطع، قع)}{ج}$$

$$\frac{ا}{ب} = \frac{کوسیکنٹ (قاطع التمام، قم)}{ج}$$

$$\text{جیب} - \frac{\text{ج (۱۸۰ - ج)}}{\text{ج (۱۸۰ + ج)}} \approx ۱.۱۲۵$$

$$\sqrt{۱ - \text{جیب}^۲}$$

$$\text{مسج} - \frac{\text{جیب}}{\text{جم}}$$

$$\text{مسج} - \frac{\text{جم}}{\text{جیب}}$$

$$\text{قع} - \frac{۱}{\text{جیب}}$$

$$\text{قم} - \frac{\text{جم}}{۱}$$

$$\frac{۱}{\text{مسج}}$$

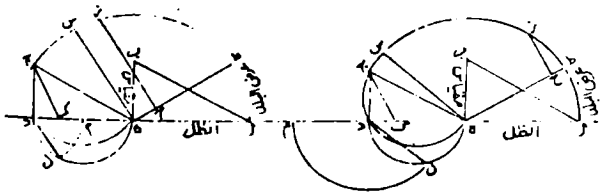
$$\text{جیب}$$

جب ج: ۱۸۰ یا ۳۶۰ یا ۱۸۰ یا ۳۶۰ - ج: - جب ج: دغہ رنگی جم حاصل د تفریق -
جم ج: جم ج: ۹۰ یا ۲۷۰ یا (۹۰ یا ۲۷۰ - ج: - جب ج: اوجب حاصل د تفریق - جم ج:

طرق معرفة نصف النهار

(د نصف النهار د پیرندلو طریقہ)

۱ - طریق الجبرولی: قال فی القانون المسعودی (بعد ابطال الطرق المتعددة منها الدائرة الهندية) فانما نعدل عنه الى عمل آخر يحصل منه المطلوب اذ وقت اتفق القياس فيه وذلك ان يكون الظل وقت القياس: اذ
ونقيم عليه عود: هـ: مساوياً للقياس ونصل: اب: قطر الظل ونخرج: هـ: ج موازاً له ومساوياً ك: هـ: ا، وندير
على مركز: هـ: بعد الظل: ا ط ج وعلى قطر: هـ: ج نصف دائرة: هـ: د ج ونخرج: ا هـ: على استقامته الى: د وندير على
قطر: هـ: د نصف دائرة: هـ: ل د في خلاف الجهة التي فيها خط نصف النهار اعني الجانب الذي منه تأتى الشمس قبل
نصف النهار والذي اليه تلحظ بعده ثم نأخذ: ا ط: مساوية لعرض البلد و: ط ز: مساوية لتمام ميل الشمس ا
كان شمالياً وللمجموع ميلها وتسعين ان كان جنوبياً ونخرج: ز ح عموداً على: هـ: ط و: ح ك موازياً له ونقدر: ك م:
مساوياً ك: هـ: ج ان كان الميل شمالياً فنحو: د و ان كان جنوبياً فالى مركز: هـ: ثم ندير على: د: بعد: د م: قوساً
ينتهي الى: ل ونصل: د ل ونخرج: هـ: س على موازاته فيكون خط نصف النهار.

۲ - د فصب نما یہ ذریعہ سرہ

مقناطیسی قطب لہ جغرافیائی قطب خخہ مختلف دی. د ہفہ مقام طولاً او عرضاً بدلیبری را
بدلیبری یہ کل ۱۹۶۷ء کنبی طول غربی ۱۰۱ درجہ باندی وو. د ہفہ حرکت د مشرق خوا تہ دی
و بہ ۹۶۰ کلویو کنبی خیل دور پورہ کوی د زمکی بہ منخ کنبی مقناطیسی لہرونہ یا موجونہ د
مقناطیسی قطب خوا تہ سیدہ نہ دی د دہ لپارہ قطب نما بہ مقناطیسی قطب باندی نہ منطبق

کیري لهذا قطب نما له جغرافیائی قطب خُخه د فرق د معلوم لپاره د مقناطیسي قطب د ختی پیدا کول کافی نه دي بلکه د دې مقصد لپاره هر خای ته په ور رسیدلو باندې عمل او متدده کیري په کال ۱۹۶۰ء کښې د اندازې مطابق په څو ښارونو کښې د قطب نما له جغرافیائی قطب خُخه انحراف درج کیري. دا فرق په هر کال کښې $\frac{1}{2}$ دقیقې کمیږي

گلگت $\frac{1}{2}$ درجه مائل مشرق طرفته ساهوال، ملتان $\frac{5}{6}$ درجه مائل مشرق ته

انک، پشارو $\frac{5}{6}$ بهاولپور $\frac{5}{6}$

راولپنډی $\frac{2}{3}$ رحیم یارخان، لار کانه $\frac{1}{2}$

جھلم کوټه $\frac{1}{6}$ خیرپور $\frac{1}{3}$

سیالکوټ $\frac{1}{12}$ نواب شاه $\frac{1}{12}$

لاهور، کجراتواله ۱ تندو محمد خان

جھنگ، شیخوپوره، قلات ۱ حیدر آباد، کراچی

۴. د ستوري د قطب په ذریعه

لکه څرنگه چې ستوری د حقیقي قطب په شاوخوا کښی د ۵۰ درجو په نږی والي ته نظر باندې را څرخي له دې امله د صحیح شمال د معلومولو لپاره ضروری ده چې د ستوري د قطب د انتهایي لوړوالي او انتهایي ټیټوالي وخت څرگند کړی شي کوم چې له ګرینویچ خُخه نه خبرویدونکي ایر المینک خُخه معلومېدلی شي

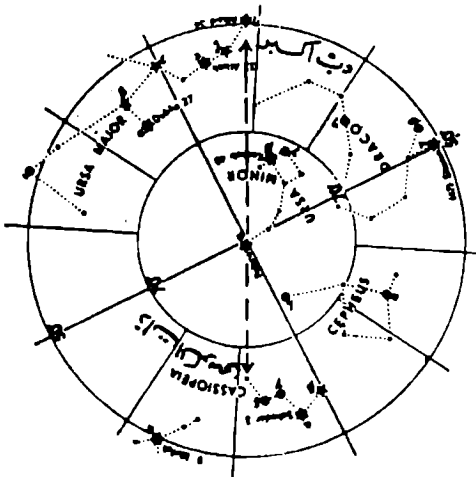
چنانچه له ایر المینک خُخه څرخنده شوه چې په کراچی کښې په ۱۶ دسمبر ۱۹۳۹ء کښې انتهایي لوړوالي وخت د شپې اته بجې، ۵۴ دقیقې او ۳۹ ثانی دی

د ستوري قطب هم د نورو ستورو غونډې په ۲۳ ساعتونو ۵۶ دقیقو او ۱۰۹۰۱۶ ثانیو کېږي خپل گردش پوره کوي یعنې هره ورځ ۳ دقیقې ۵۵/۹۰۸۸ ثانیې فرق لویږي همدارنگه یو کال ۳۶۵ ورځو په تیریدو سره له لومړني وخت څخه ۵۶/۹۹۸۵۶ ثانیې وروسته خاص په همدې مخکښیني ځای باندې راځي او د لیب د کال له وجې هر څلور کاله وروسته هم هغه وخت بیرته راگرځي

له دې څخه د هر تاریخ او هرې میاشتې حساب لگول کیدلی شي

تر ټولو آسانه طریقه

چه کله د ذات البرسي آخري ستوری د قطب د ستوري وچ برسيره د نصف النهار په دائرې باندې ورسیري دا وخت د قطب ستوری په انتهائي لوړوالي باندې وي او د قطب د ستوري د انتهائي ټیټوالي په وخت کېږي د دب اکبر (بنات النعش) آخري ستوری د قطب د ستوري برسيره د نصف النهار له دائرې څخه لږ غونډې مخکښې تیريږي دا طریقه تر ټولو د آسان والي له وجې ډیره قیمتي ده

نصف النہار کا مقامی وقت اور درجات میل شمس

تاریخ	جنوری			فروری			مارچ		
	گھنٹہ	منٹ	درجہ	گھنٹہ	منٹ	درجہ	گھنٹہ	منٹ	درجہ
۱	۱۲	۳	۲۳/۱	۱۲	۱۲	۱۴/۳	۱۲	۱۲	۱۴/۵
۲	۱۲	۳	۲۳/۰	۱۲	۱۲	۱۴/۰	۱۲	۱۲	۱۴/۱
۳	۱۲	۳	۲۳/۹	۱۲	۱۲	۱۶/۴	۱۲	۱۲	۱۶/۴
۴	۱۲	۵	۲۳/۸	۱۲	۱۲	۱۶/۳	۱۲	۱۲	۱۶/۳
۵	۱۲	۵	۲۳/۷	۱۲	۱۲	۱۶/۱	۱۲	۱۲	۱۶/۱
۶	۱۲	۶	۲۳/۶	۱۲	۱۲	۱۵/۸	۱۲	۱۲	۱۵/۵
۷	۱۲	۶	۲۳/۵	۱۲	۱۲	۱۵/۵	۱۲	۱۲	۱۵/۱
۸	۱۲	۶	۲۳/۳	۱۲	۱۲	۱۵/۲	۱۲	۱۲	۱۵/۸
۹	۱۲	۷	۲۳/۲	۱۲	۱۲	۱۳/۹	۱۲	۱۲	۱۳/۳
۱۰	۱۲	۷	۲۳/۱	۱۲	۱۲	۱۳/۶	۱۲	۱۲	۱۳/۰
۱۱	۱۲	۸	۲۱/۹	۱۲	۱۲	۱۳/۲	۱۲	۱۲	۱۳/۶
۱۲	۱۲	۸	۲۱/۸	۱۲	۱۲	۱۳/۹	۱۲	۱۲	۱۳/۳
۱۳	۱۲	۸	۲۱/۶	۱۲	۱۲	۱۳/۶	۱۲	۱۲	۱۳/۰
۱۴	۱۲	۹	۲۱/۵	۱۲	۱۲	۱۴/۲	۱۲	۱۲	۱۴/۳
۱۵	۱۲	۹	۲۱/۴	۱۲	۱۲	۱۴/۹	۱۲	۱۲	۱۴/۰
۱۶	۱۲	۱۰	۲۱/۱	۱۲	۱۲	۱۴/۶	۱۲	۱۲	۱۴/۶
۱۷	۱۲	۱۰	۲۰/۹	۱۲	۱۲	۱۴/۳	۱۲	۱۲	۱۴/۳
۱۸	۱۲	۱۰	۲۰/۷	۱۲	۱۲	۱۱/۹	۱۲	۱۲	۱۱/۸
۱۹	۱۲	۱۱	۲۰/۵	۱۲	۱۲	۱۱/۵	۱۲	۱۲	۱۱/۴
۲۰	۱۲	۱۱	۲۰/۳	۱۲	۱۲	۱۱/۲	۱۲	۱۲	۱۱/۱
۲۱	۱۲	۱۱	۲۰/۰	۱۲	۱۲	۱۰/۸	۱۲	۱۲	۱۰/۳
۲۲	۱۲	۱۱	۱۹/۸	۱۲	۱۲	۱۰/۳	۱۲	۱۲	۱۰/۰
۲۳	۱۲	۱۲	۱۹/۶	۱۲	۱۲	۱۰/۱	۱۲	۱۲	۱۰/۲
۲۴	۱۲	۱۲	۱۹/۳	۱۲	۱۲	۹/۷	۱۲	۱۲	۱۰/۶
۲۵	۱۲	۱۲	۱۹/۱	۱۲	۱۲	۹/۴	۱۲	۱۲	۱۰/۹
۲۶	۱۲	۱۲	۱۸/۹	۱۲	۱۲	۹/۰	۱۲	۱۲	۱۰/۳
۲۷	۱۲	۱۳	۱۸/۶	۱۲	۱۲	۸/۶	۱۲	۱۲	۱۰/۷
۲۸	۱۲	۱۳	۱۸/۳	۱۲	۱۲	۸/۳	۱۲	۱۲	۱۰/۱
۲۹	۱۲	۱۳	۱۸/۱	۱۲	۱۲	۷/۸	۱۲	۱۲	۱۰/۵
۳۰	۱۲	۱۴	۱۷/۸	۱۲	۱۲	۷/۴	۱۲	۱۲	۱۰/۹

تاریخ	اپریل			مئی			جون		
	گھنٹہ	منٹ	درجہ	گھنٹہ	منٹ	درجہ	گھنٹہ	منٹ	درجہ
۱	۱۲	۲	۴۶	۱۱	۵۷	۱۵	۱۱	۵۸	۲۲
۲	۱۲	۲	۵۱	۱۱	۵۷	۱۵	۱۱	۵۸	۲۲
۳	۱۲	۳	۵۲	۱۱	۵۷	۱۵	۱۱	۵۸	۲۲
۴	۱۲	۳	۵۸	۱۱	۵۷	۱۶	۱۱	۵۸	۲۲
۵	۱۲	۳	۶۲	۱۱	۵۷	۱۶	۱۱	۵۸	۲۲
۶	۱۳	۲	۶۶	۱۱	۵۷	۱۶	۱۱	۵۹	۲۲
۷	۱۳	۲	۷۰	۱۱	۵۶	۱۶	۱۱	۵۹	۲۲
۸	۱۲	۲	۷۳	۱۱	۵۶	۱۷	۱۱	۵۹	۲۲
۹	۱۳	۲	۷۷	۱۱	۵۶	۱۷	۱۱	۵۹	۲۳
۱۰	۱۲	۱	۸۱	۱۱	۵۶	۱۷	۱۱	۵۹	۲۳
۱۱	۱۲	۱	۸۲	۱۱	۵۶	۱۸	۱۲	۰	۲۳
۱۲	۱۲	۱	۸۸	۱۱	۵۶	۱۸	۱۲	۰	۲۳
۱۳	۱۲	۰	۹۲	۱۱	۵۶	۱۸	۱۲	۰	۲۳
۱۴	۱۲	۰	۹۵	۱۱	۵۶	۱۸	۱۲	۰	۲۳
۱۵	۱۲	۰	۹۹	۱۱	۵۶	۱۸	۱۲	۰	۲۳
۱۶	۱۳	۰	۱۰۲	۱۱	۵۶	۱۹	۱۲	۱	۲۳
۱۷	۱۲	۰	۱۰۶	۱۱	۵۶	۱۹	۱۲	۱	۲۳
۱۸	۱۱	۵۹	۱۰۹	۱۱	۵۶	۱۹	۱۲	۱	۲۳
۱۹	۱۱	۵۹	۱۱۳	۱۱	۵۶	۱۹	۱۲	۱	۲۳
۲۰	۱۱	۵۹	۱۱۶	۱۱	۵۶	۲۰	۱۲	۱	۲۳
۲۱	۱۱	۵۹	۱۲۰	۱۱	۵۷	۲۰	۱۲	۲	۲۳
۲۲	۱۱	۵۸	۱۲۳	۱۱	۵۷	۲۰	۱۲	۲	۲۳
۲۳	۱۱	۵۸	۱۲۶	۱۱	۵۷	۲۰	۱۲	۲	۲۳
۲۴	۱۱	۵۸	۱۳۰	۱۱	۵۷	۲۰	۱۲	۲	۲۳
۲۵	۱۱	۵۸	۱۳۳	۱۱	۵۷	۲۱	۱۲	۳	۲۳
۲۶	۱۱	۵۸	۱۳۶	۱۱	۵۷	۲۱	۱۲	۳	۲۳
۲۷	۱۱	۵۸	۱۳۹	۱۱	۵۷	۲۱	۱۲	۳	۲۳
۲۸	۱۱	۵۷	۱۴۳	۱۱	۵۷	۲۱	۱۲	۳	۲۳
۲۹	۱۱	۵۷	۱۴۶	۱۱	۵۷	۲۱	۱۲	۳	۲۳
۳۰	۱۱	۵۷	۱۴۹	۱۱	۵۷	۲۱	۱۲	۳	۲۳
۳۱			ش	۱۱	۵۸	۲۲	۱۲	ش	ش

رتبه	جولائی			اگست			ستمبر		
	گھنٹہ	منٹ	درجہ	گھنٹہ	منٹ	درجہ	گھنٹہ	منٹ	درجہ
۱	۱۲	۴	۲۳/۱	۱۲	۶	۱۴/۹	۱۲	۰	۸/۲
۲	۱۲	۴	۲۳/۰	۱۲	۶	۱۴/۷	۱۲	۰	۷/۸
۳	۱۲	۴	۲۲/۹	۱۲	۶	۱۴/۷	۱۱	۵۹	۷/۳
۴	۱۲	۴	۲۲/۹	۱۲	۶	۱۴/۷	۱۱	۵۹	۷/۱
۵	۱۲	۴	۲۲/۸	۱۲	۶	۱۶/۹	۱۱	۵۹	۶/۷
۶	۱۲	۵	۲۲/۷	۱۲	۶	۱۶/۶	۱۱	۵۸	۶/۳
۷	۱۲	۵	۲۲/۶	۱۲	۶	۱۶/۳	۱۱	۵۸	۵/۹
۸	۱۲	۵	۲۲/۴	۱۲	۶	۱۶/۱	۱۱	۵۸	۵/۶
۹	۱۲	۵	۲۲/۳	۱۲	۵	۱۵/۸	۱۱	۵۷	۵/۳
۱۰	۱۲	۵	۲۲/۲	۱۲	۵	۱۵/۵	۱۱	۵۷	۴/۸
۱۱	۱۲	۵	۲۲/۱	۱۲	۵	۱۵/۲	۱۱	۵۷	۴/۴
۱۲	۱۲	۶	۲۱/۹	۱۲	۵	۱۴/۹	۱۱	۵۶	۴/۱
۱۳	۱۲	۶	۲۱/۸	۱۲	۵	۱۴/۶	۱۱	۵۶	۳/۷
۱۴	۱۲	۶	۲۱/۶	۱۲	۵	۱۴/۳	۱۱	۵۵	۳/۳
۱۵	۱۲	۶	۲۱/۵	۱۲	۴	۱۴/۰	۱۱	۵۵	۲/۹
۱۶	۱۲	۶	۲۱/۴	۱۲	۴	۱۳/۶	۱۱	۵۵	۲/۵
۱۷	۱۲	۶	۲۱/۱	۱۲	۴	۱۳/۳	۱۱	۵۴	۲/۱
۱۸	۱۲	۶	۲۱/۰	۱۲	۴	۱۳/۰	۱۱	۵۴	۱/۷
۱۹	۱۲	۶	۲۰/۸	۱۲	۴	۱۲/۷	۱۱	۵۴	۱/۳
۲۰	۱۲	۶	۲۰/۶	۱۲	۴	۱۲/۴	۱۱	۵۳	۱/۰
۲۱	۱۲	۶	۲۰/۴	۱۲	۴	۱۲/۰	۱۱	۵۳	۰/۶
۲۲	۱۲	۶	۲۰/۳	۱۲	۴	۱۱/۷	۱۱	۵۳	۰/۲
۲۳	۱۲	۶	۲۰/۰	۱۲	۴	۱۱/۴	۱۱	۵۲	۰/۲
۲۴	۱۲	۶	۱۹/۸	۱۲	۴	۱۱/۰	۱۱	۵۲	۰/۶
۲۵	۱۲	۶	۱۹/۶	۱۲	۴	۱۰/۶	۱۱	۵۲	۰/۰
۲۶	۱۲	۶	۱۹/۴	۱۲	۴	۱۰/۳	۱۱	۵۱	۱/۰
۲۷	۱۲	۶	۱۹/۱	۱۲	۴	۱۰/۰	۱۱	۵۱	۱/۴
۲۸	۱۲	۶	۱۸/۹	۱۲	۴	۹/۶	۱۱	۵۱	۱/۸
۲۹	۱۲	۶	۱۸/۷	۱۲	۴	۹/۳	۱۱	۵۱	۲/۲
۳۰	۱۲	۶	۱۸/۴	۱۲	۴	۹/۰	۱۱	۵۰	۲/۵
۳۱	۱۲	۶	۱۸/۲	۱۲	۴	۸/۹	۱۱	۵۰	۲/۹
۳۲	۱۲	۶	۱۸/۰	۱۲	۴	۸/۵	۱۱	۵۰	۳/۵

درجہ	دسمبر			درجہ	نومبر			درجہ	اکتوبر			درجہ
	گھنٹہ	منٹ	درجہ		گھنٹہ	منٹ	درجہ		گھنٹہ	منٹ	درجہ	
١	١١	٥٠	٢١/٩	١١	٢٢	١٢/٥	٢١/٩	١١	٢٢	١٢/٥	٢١/٩	١١
٢	١١	٢٩	٢٢/٠	١١	٢٢	١٢/٩	٢٢/٠	١١	٢٢	١٢/٩	٢٢/٠	١١
٣	١١	٢٩	٢٢/٢	١١	٢٢	١٥/٢	٢٢/٢	١١	٢٢	١٢/٩	٢٢/٢	١١
٤	١١	٢٩	٢٢/٣	١١	٢٢	١٥/٥	٢٢/٣	١١	٢٢	١٢/٩	٢٢/٣	١١
٥	١١	٢٨	٢٢/٣	١١	٢٢	١٥/٨	٢٢/٣	١١	٢٢	١٢/٩	٢٢/٣	١١
٦	١١	٢٨	٢٢/٥	١١	٢٢	١٦/١	٢٢/٥	١١	٢٢	١٢/٩	٢٢/٥	١١
٧	١١	٢٨	٢٢/٦	١١	٢٢	١٦/٣	٢٢/٦	١١	٢٢	١٢/٩	٢٢/٦	١١
٨	١١	٢٨	٢٢/٨	١١	٢٢	١٦/٤	٢٢/٨	١١	٢٢	١٢/٩	٢٢/٨	١١
٩	١١	٢٦	٢٢/٩	١١	٢٢	١٤/٠	٢٢/٩	١١	٢٢	١٢/٩	٢٢/٩	١١
١٠	١١	٢٦	٢٢/٩	١١	٢٢	١٤/٢	٢٢/٩	١١	٢٢	١٢/٩	٢٢/٩	١١
١١	١١	٢٦	٢٣/٠	١١	٢٢	١٤/٥	٢٣/٠	١١	٢٢	١٢/٩	٢٣/٠	١١
١٢	١١	٢٦	٢٣/١	١١	٢٢	١٤/٨	٢٣/١	١١	٢٢	١٢/٩	٢٣/١	١١
١٣	١١	٢٦	٢٣/٢	١١	٢٢	١٨/١	٢٣/٢	١١	٢٢	١٢/٩	٢٣/٢	١١
١٤	١١	٢٦	٢٣/٢	١١	٢٢	١٨/٣	٢٣/٢	١١	٢٢	١٢/٩	٢٣/٢	١١
١٥	١١	٢٦	٢٣/٣	١١	٢٥	١٨/٦	٢٣/٣	١١	٢٢	١٢/٩	٢٣/٣	١١
١٦	١١	٢٦	٢٣/٣	١١	٢٥	١٨/٨	٢٣/٣	١١	٢٢	١٢/٩	٢٣/٣	١١
١٧	١١	٢٥	٢٣/٣	١١	٢٥	١٩/١	٢٣/٣	١١	٢٢	١٢/٩	٢٣/٣	١١
١٨	١١	٢٥	٢٣/٣	١١	٢٥	١٩/٣	٢٣/٣	١١	٢٢	١٢/٩	٢٣/٣	١١
١٩	١١	٢٥	٢٣/٣	١١	٢٥	١٩/٥	٢٣/٣	١١	٢٢	١٢/٩	٢٣/٣	١١
٢٠	١١	٢٥	٢٣/٣	١١	٢٦	١٩/٨	٢٣/٣	١١	٢٢	١٢/٩	٢٣/٣	١١
٢١	١١	٢٥	٢٣/٣	١١	٢٦	٢٠/٠	٢٣/٣	١١	٢٢	١٢/٩	٢٣/٣	١١
٢٢	١١	٢٥	٢٣/٣	١١	٢٦	٢٠/٢	٢٣/٣	١١	٢٢	١٢/٩	٢٣/٣	١١
٢٣	١١	٢٥	٢٣/٣	١١	٢٦	٢٠/٣	٢٣/٣	١١	٢٢	١٢/٩	٢٣/٣	١١
٢٤	١١	٢٢	٢٣/٣	١١	٢٦	٢٠/٦	٢٣/٣	١١	٢٢	١٢/٩	٢٣/٣	١١
٢٥	١١	٢٢	٢٣/٣	١١	٢٦	٢٠/٨	٢٣/٣	١١	٢٢	١٢/٩	٢٣/٣	١١
٢٦	١١	٢٢	٢٣/٣	١١	٢٦	٢١/٠	٢٣/٣	١١	٢٢	١٢/٩	٢٣/٣	١١
٢٧	١١	٢٢	٢٣/٣	١١	٢٨	٢١/٢	٢٣/٣	١١	٢٢	١٢/٩	٢٣/٣	١١
٢٨	١١	٢٢	٢٣/٣	١١	٢٨	٢١/٣	٢٣/٣	١١	٢٢	١٢/٩	٢٣/٣	١١
٢٩	١١	٢٢	٢٣/٣	١١	٢٨	٢١/٥	٢٣/٣	١١	٢٢	١٢/٩	٢٣/٣	١١
٣٠	١١	٢٢	٢٣/٣	١١	٢٩	٢١/٦	٢٣/٣	١١	٢٢	١٢/٩	٢٣/٣	١١
٣١	١١	٢٢	٢٣/٣	١١	٢٩	٢١/٦	٢٣/٣	١١	٢٢	١٢/٩	٢٣/٣	١١

د طول البلد د معلومولو طریقه

په مغربي پاکستان کېنې ۷۵ درجې او مشرقي پاکستان کېنې د ۹۰ درجو مقامي وخت رانج دی تاسو د مطلوب مقام د نصف النهار د نيري نقشي له نصف النهار څخه د فرق په ایستلو سره د في درجې څلورو دقیقو په حساب سره له مجموعي درجاتو یعنی ۷۵ یا ۹۰ سره یو ځای یا ترې منفي کړی

د عرض البلد د معلومولو طریقه

۱- د قطب ستوری چه کله په انتهائي لوړوالي یا انتهائي ټیټوالي باندې وي په دې وخت کېنې د اصطراب یا د مجیب د ربع یا د مقنطر د ربع او داسې نورو په ذریعه د هغه لوړوالي معلوم کړی د هغه د مدار نیم قطر ۵۴ دقیقې جمع یا ترې منفي کړی

۲- خاص د نصف النهار په وخت مس $\frac{۱۵}{۶۰}$ په ذریعې سره د لمر د ارتفاع درجې معلومې کړی او له نوي ۹۰ څخه نې منفي کړی بیا له نقشي څخه $\frac{۱۵}{۶۰}$ د لمر د میل درجې معلومې کړی که چیرته د لمر میل جنوبي وي نو د میل درجې د لومړي تفریق له حاصل څخه تفریق یا منفي کړی او که میل شمالي وي نو د هغه درجې د تفریق له حاصل سره جمع کړی په دواړو صورتونو کېنې نې نتیجه عرض البلد وي مثلاً په ۲۳ دسمبر کراچۍ کېنې د نصف النهار په وخت د لمر د ارتفاع درجې ۴۱ ۴۳ دي او میل ۲۳/۲۶ دی لهدا د کراچۍ عرض البلد ۹۰-۴۳-۲۳-۲۶-۵۱ دی

د وختونو تخریج

لارښوونې

۱- د طلوع او غروب د وختونو د معلومولو لپاره د لمر له أفق څخه ۰.۸ درجې کښته را اخیستل کيږي چه تفصیل نې دا دی د لمر نیماني قطر ۱۶ دقیقې + د حقيقي او ترسمي أفق فرق ۲۴ دقیقې - ۵ دقیقه ۰.۸ درجه

۲- د صبح صادق او ماسخوتن لپاره لمر ۱۵ درجې تر افق لاندې را اخیستل کيږي په عامو جبرو کېنې او د لمانځه د وختونو په نقشو کېنې ۱۸ درجې را اخیستل شوي دي کوم چه صحیح

۳- په نقشه کېنې په صفر طول البلد باندې د نصف النهار په وخت د لمر میل ورکړ شوی دی. د وختونو او داسې نورو په تخریج کېنې د زیات صحیح عمل لپاره باید مقامي میل باید را واخیستل شي ۱۲ مټه

۴- په دې نې د فو د ابر له وجې څه فوق دی او څه د سععود د انعکاس اثر دی ۱۲ مټه

نه دي. دا وخت د صبح کاذب دی. صبح صادق له دې څخه درې درجې وروسته وي. د سره شفق ۱۲ درجې تر افق لاندې د غروب وخت وي.

۳- له مشاهداتو څخه ثابت شوه چه د اشراق د وخت په شروع کښې لمر له افق څخه ۱/۴ درجې لوړ وي

۴- د مازدیگر د وخت د ایستلو لپاره لومړی د مثلینو په وځ کښې د لمر د ارتفاع درجې څرگندول کیږي چه قاعده ئې دا ده چه د نصف النهار په وخت د ارتفاع (لوړوالي) درجې داسې معلومې کړی: ۹۰ - عرض البلد - میل شمس مخالف یا ۹۰ - عرض البلد + میل شمس موافق. مثلاً په کراچی کښې په ۲۳ دسمبر کښې د لمر ارتفاع په وخت د نصف النهار ۹۰ - ۲۴/۹ - ۲۳/۴ = ۴۱/۷

بیا م ۴۱/۷ - ۲۳/۴ = ۱۷/۸ (مثلین) - ۱۲۲۳۸ - ۱۷/۸ درجې په وخت د مازدیگر

د وقتونو د تخریج قواعد

(۱) ب - قوس (مدارشمس په مابین د افق او مرکز د شمس کښې).

(ج ب میل × ج ب عرض + ج ب درجه (+ طلوع یا صبح صادق (-) یا عصر (-)

جم میل × جم عرض

په میل مخالف کښې چه کله میل (-) وی او په میل موافق کښې (+) وی. مثلاً ۲۳ دسمبر کښې د کراچی د طلوع وقت داسې را ویستلې کیږی.

ج ب میل ۲۳/۴ - (-) ۰/۳۹۷۱ =

ج ب عرض ۲۴/۹ - ۰/۴۲۱۰ =

ج ب درجه طلوع ۰/۸ - ۰/۰۱۴۰ =

جم میل ۲۳ ۴ - ۰/۹۱۷۸ =

جم عرض ۲۴/۹ - ۰/۹۰۷۰ =

۰/۰۱۴۰ + (-) ۱۶۷۲ = ۰/۰۱۴۰ + [۰/۴۲۱۰ × (-) ۰/۳۹۷۱]

۰/۸

۰/۹۰۷۰ × ۰/۹۱۷۸

۰/۰۱۵۳۲ - ۰/۰۱۸۴۰ = (-) ۰/۱۰۰۶ - (-) ۴۲/۴ = ۶ - ساعته. دقیقه

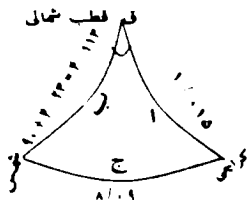
۰ ۸۳۲۴

۰۹۰۱ - ۵۰ ساعته ۱۷:۴ دقیقه

نصف النهار وقت ۱۲ / ۰ ساعته ۳۱ دقیقې ۵ ساعته ۱۸ دقیقې - ۷ ساعته ۱۳ دقیقې .
 وقت طلوع به تاریخ د ۲۳ دسمبر

(۲) ن - ۰ ب + ج

۲

$$\frac{\text{ق} \quad \text{جب (ن-۱) } \times \text{جب (ن-ب)}}{2} = \frac{\text{مس}}{2} \quad \text{جب ن} \times \text{جب (ن-ج)}$$

$$\begin{aligned} & ۱۳۴ / ۶۵ - ۲ + ۹۰ / ۸ + ۱۱۳ + ۶۵ / ۱ \\ & ۶۹ / ۵۵ - ۶۵ / ۱ - ۱۳۴ / ۶۵ \\ & ۲۱ / ۲۵ - ۱۱۳ - ۴۱۳۴ / ۶۵ \\ & ۶۳ / ۸۵ - ۹۰ / ۸ - ۱۳۴ / ۶۵ \end{aligned}$$

$$\begin{aligned} & \text{لوك جب } ۵۵ - ۶۹ / ۹۷۱۷ + \text{لوك جب } ۲۵ / ۲۱ - ۵۵۹۳ - ۵۳۱۰ / \text{آ} \\ & \text{لوك جب } ۸۵ - ۶۳ / ۸۴۰۶ + \text{لوك جب } ۶۵ / ۱۳۴ - ۸۵۲۱ - ۶۹۲۷ / \text{آ} \end{aligned}$$

$$- ۸۳۸۳ / \text{آ} - ۲ + ۹۱۹۱ / \text{آ} - ۳۹ / ۷ - ۲ / \text{ق} - ۷۹ / ۴ - ۵ ساعته ۱۷ / ۶ دقیقې$$

۰ ب + ج ف جب (ن-۱) جب (ن-ب)

$$(۳) \text{ ن} - \frac{\text{جب}}{2} = \frac{\text{جب (ن-۱) } + \text{جب (ن-ب)}}{2} \quad \text{جب ا جب ب}$$

$$\frac{\text{ق}}{2} = \frac{۹۵۷۶ / \text{آ} - ۹۶۲۷ / \text{آ} - ۹۲۰۳ / \text{آ} - ۶۱۰۷ / \text{آ} + ۲ - ۸۰۵۳ / \text{آ} - ۳۹ / ۷}{2} \quad \text{جب ا جب ب}$$

۴ عرض + میل مخالف یا میل موازی ق جین جب ج-ن

$$\text{۴ ترنولو آسانه قاعده ن} - \frac{\text{جب}}{2} = \frac{\text{عرض} + \text{میل مخالف یا میل موازی}}{2} \quad \text{جین جب ج-ن}$$

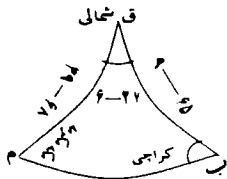
$$۹۷۱۷ / \text{آ} - ۵۵۹۳ / \text{آ} - ۹۶۲۷ / \text{آ} - ۹۵۷۶ / \text{آ} - ۶۱۰۷ / \text{آ} - ۸۰۵۳ / \text{آ} - ۳۹ / ۷ - ۲ / \text{ق}$$

۵. "تر" ۳۵ درجو عرض البلد پوري يواخي د طلوع او غروب لپاره ترنولو آسانه طريقه.
 جب تعديل النهار - مس عرض مس میل - به آخر کسی د طلوع او غروب درجه ۰۸ درجي به

یعنی په مغربي پاکستان کښې په ۲۷ ماتي ۲ بجې او ۱۷ دقیقې باندې او ۱۶ جولاني ۲ بجې او ۲۶ دقیقو باندې د عمود سیوری د قبلې په سمت باندې وي
 د دغو ځایونو لپاره کوم چه له مکې مکرّمې څخه په مشرق یا مغرب کښې له ۹۰ درجو څخه لرې دي همدا عمل په ۲۸ نومبر او ۱۴ جنوري کښې تر سره کیږي په دغو تاریخونو کښې چه کله لمر د مکې مکرّمې له نصف النهار څخه په ۱۸۰ درجو باندې وي په دې وخت کښې د عمود سیوری د قبلې په سمت باندې وي

طرق المثلث الكروي

۸. د زمکې په کرې باندې د أفق دائره متعینه کړې بیا له ښار څخه په مکې مکرّمې باندې لیکه تیره کړې او د أفق تر دائرې نې ورسوی او د انحراف لپاره درجې شمار کړې

۱/۴ ق م - ۹۰ - د مکې مکرّمې عرض

ق ب - ۹۰ - د کراچی عرض

ق - د کراچی طول - د مکې طول

$$\text{مس ب} = \frac{\text{جب ق} \times \text{مس ق} \times \text{م} - \text{اجم ق ب} \times \text{جم ق}}{\text{جب ق}}$$

$$(-) ۳۵ / ۸۷ = (-) ۰ / ۰۴۲۳ = \frac{(-) ۰ / ۸۹۰۲ \times ۰ / ۴۲۰۲ - (-) ۰ / ۳۹۰۹ \times ۰ / ۹۰۷۴}{۰ / ۴۵۵۵}$$

$$۰ / ۱۸۰ = ۳۵ / ۸۷ - ۲۵ / ۹۲ = \text{ب} - ۰ / ۱۹۰ = ۲۵ / ۲ - \text{جنوب ته مائل}$$

$$\frac{۲}{۳} \text{ مس ب} = \frac{\text{جب ق}}{\text{اجم عرض البلد مس عرض مکه} - (\text{جب عرض البلد جم ق})}$$

$$\frac{۳}{۴} \text{ مس ب} = \text{مس عرض مکه جم عرض البلد قم فرق طول} - (\text{جب عرض البلد مم فرق طول})$$

$$\frac{۴}{۵} \text{ مم عرض موقع} = \text{مس عرض مکه جم فرق طول} - \text{مس ب} + \text{جم عرض موقع مس فرق طول قم}$$

(عرض موقع - عرض البلد)

۹. په نصف النهار باندې د هغه عمود محل وقوع کوم چه د مکې په سر باندې نږدې

جب $\frac{ق م + ق ب}{۲}$ جم $\frac{ق م + ق ب}{۲}$

(لوك مم ق ٢ - ١٦٧٩ - ١٠١٦١٩ - ١٣٩٠ - ١٧ - ٥٠ م)

لوك ممق. - ١٠٦١٧٩ - ٠٢٤٠ - ١ - ٣٥/٨٤ - ٠٥/٧ - ٢٥/٩٢

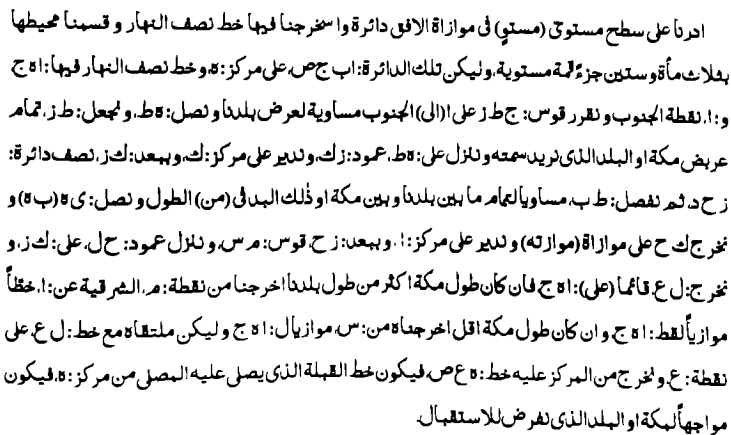
۹- د ابي ريحان البيروني طريقه: د (ه) په مرکز باندې دائره وباسئ او په هغې باندې د (ا، ب، ج، د، ه) نصف النهار ليکه وباسئ او د جنوب نقطه (ا) وټاکئ بيا د عرض البلد مطابق د مشرق خوا ته د

تکر «ب» سره ولگوی او د هغه په موازاة باندې د «ک، ح» لیکه ویاسب بیا «ا» مرکز وگرځوي «ز.ح.د» جوړه کړی بیا د بلد او مکې تر منځ د طول د فرق له تمام څخه د مساوي قوس «ط.ب»

بیا له مرکز څخه په هغه باندې د «ع.ص» لیکه وباسی دا به د قبلي سمت وي
لاندې پخپله د بیرونی عبارت سره له برهانه له القانون المسعودی څخه ان نقل کېدای په کتابت

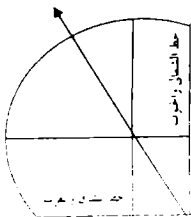
کښې ډیرې غلطۍ دي. له سترې پرته چه کوم الفاظ په ذهن کې راغلل د هغه مطابق می تصحیح کړي ده. د کتابت اصل عبارت پخپل ځای کښی د برښودلو تر څنګ د بصحیح الفاظ می دډول.

فوسونو تر منځ ليکلی دی

برهان ذلك ان اتوهم نصف دائرة: ا ب ج و نصف فلك نصف النهار قائماً على نصف دائرة: ا ص ج الذي للافق واذا كان: ج ط. عرض البلد كان: ط. قطب الكل و: ه ط. من المحور وممي فرضاً: ط ز. مساوياً لتمام عرض مكة كان: ك. مركز المدار المآز عليها ولذلك يكون نصف فلك المدار: ز ح د وهو في الوهم قائم على فلك نصف النهار فاذا جعلنا: ط ب. مساوياً لتمام ما بين الطولين وفضل (فضل) خط: ك ح الموازي ل: ك ب. من المدار ما بين الطولين لتوازي خطي: ك ز. والخارج من: ه. عمود: ا ع ل. (عموداً على) ط ه وتساوي زاويتي: ح ك ز. والى محيطها: ب ه. والخط المذكور مقابلة (والخط المذكور. وهي مقابلة) لازمان ما بين الطولين ونقطة: ح في هذا المدار القائم مسامتة لمكة والعبود النازل منها على افق بلدنا وليقع على: ع. وهي في سطح دائرة الارتفاع المارة على مكة والاستقبال يكون في سطحها فلذلك صار وكذا مقصوداً على معرفة وضع نقطة: دى ع. (نقطة: ع.) ومعلوم ان: ع. (دى ع.) يوازي: ح ل. ويساويه لتوازي: لى. (ل ع.) مع العبود النازل من: ح على: ع. فان ادنا الكرة على محور: ا ه ج رسم خط: لى. (ل ع.) القائم عليه سطحاً مستقيماً يقاطع الافق على: ع. وينطبق: لى. فيه على استقامته فنقطة: ع. على خط: لى. عند موافاته الافق. واذا ادنا دائرة: س م. ببعد: ز ح مساوى جيب: س ا. فيها: ح ل. ولذلك يفضل (يفضل) خط: س ع الموازي ل: ك ه ج خط: دى ع. مساوياً ك: خ ل. ويصير وضع نقطة: ع. التي مسقط حجر مكة في افقنا معلوماً.

(القانون المسعودي ج ٢ ص ٢٦ تا ٢٨ هـ)

٩ - به يوي دائري باندې خط المشرق و المغرب او خط الشمال و الجنوب وباسى بيا د بين الطولين د فرق مطابق له خط الشمال و الجنوب خحه متوازي او د فرق بين العرضين به مطابق له خط المشرق و المغرب خحه متوازي ليكي وباسى د دواړو د تقاطع به ځاى باندې له مركز خحه مستقيمه ليكه وباسى. د قبلې دا سمت تقريبى ده چنانچه به دې طريقي سره د كراچى د قبلې سمت له مغرب خحه ٧٥ درجې جنوب ته مائل را و وځي به داسى حل كسى چه صحيح سمت ٢٥ درجى د جنوب په طرف دى دا خبره هم كره كې نه لىكن د آسمان والى نه وځي د صاحب نصريح او داسى نورو دى لږه بيان كړى ده:

جب مابین البلدین - جم عرض مکہ جب فرق طول قم > سمت قبلہ مثلاً کراچی نہ تر مکہ
 مکرمل پورے : $1734.41 - 69.1 \times 25 / i - \bar{A} / 6279 - .0 / .004 + \bar{A} / 6585 \bar{A} / 9690$
 میلہ

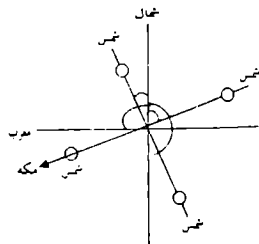
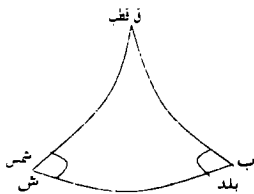
۲. مم عرض موقع - مم عرض مکہ جم فرق طول

۱ - د زمکے پہ گری باندی د دواو ہارونو فاصلہ پہ تار سرہ اندازہ کری او پہ خط استواء
 باندی نہ کشیددی درجات نی معلوم کری

د قبلہ د سمت د درجاتو د قائمولو قاعدی

(الف) د سوری پہ ذریعہ

۱ - د زمکے پہ گری باندی د قبلہ د سمت او د لمر د مدار د تقاطع وخت وپاسی پہ دی وخت
 کبھی د عمود سوری د قبلہ پہ سمت باندی وی او کہ چیرتہ د قبلہ د سمت پہ دائری باندی د
 شمال لہ نقطہ خخہ د شمس تر مدار پورے تلونکی خط لہ د عمود پہ توگہ تیر کری نو د لمر پہ
 مدار باندی د ہفہ د وقوع خای پہ وخت د عمود سوری د قبلہ د سمت پہ خط باندی عمود واقع
 کیری د جومات شرقی یا غربی دیوال د دی پہ مطابق جوہ کری

اولہ زاویہ ب لہ لاندی جدول خخہ معلومہ کری

مشاہدی	د سوری کیفیت	چہ کلہ زاویہ د قبلہ لہ سمت خخہ	چہ کلہ زاویہ د قبلہ لہ سمت
۱	د قبلہ پہ سمت باندی	تر ۹۰ درجہ زیاتہ وی	چہ کلہ زاویہ د قبلہ لہ سمت خخہ تر ۹۰ درجہ کمہ وی
۲	مخکشی لہ غرمی	۱۸۰ - زاویہ د قبلہ سمت	۱۸۰ - زاویہ د قبلہ سمت
۳	عمود =	۲۷۰ - زاویہ د قبلہ سمت	۹۰ - زاویہ د قبلہ سمت
۴	د قبلہ پہ سمت باندی	زاویہ د قبلہ سمت	زاویہ د قبلہ سمت

۱	دروسته تر غرمی عمود =	= زاویه د قبلې = ۹۰	۹۰، زاویه د قبلې =

مثلا د کراچۍ د قبلې د سمت زاویه ۹۲/۴ درجې ده. له دې امله ب (۱)، ۸۷/۶ (۲)، ۱۷۷/۶ (۳)، ۹۲/۴ (۴)، ۲/۴. بیا د لاندیني جدول له مخې دا څرگنده کړی چه د ب د زاویې کوم قیمت د مشاهدې لپاره گټوره ده. په ځینو حالاتو کې خاص د یوه ډول مشاهدې لپاره دوه مختلف وختونه تر لاس راتللی شي لکه څرنگه چه په لاندیني جدول کې دي

لومړی صورت عام

(عرض شمالي او جنوبی)

صورت	کیفیت	د اوقاتو تعداد
۱	ق ب او ق ش کېنې له ۹۰ درجو څخه زیات فرق وي	۲۴ ساعته شپه وي
ب	د دواړو مجموعه له ۹۰ درجو څخه کمه وي یا له ۲۷۰ درجو څخه زیاته وي	۲۴ ساعته ورځ وي. د ب هر قیمت گټمنه وي
ج	ق ب - ق ش وي	په دې شرط چه ب له مط څخه لویه وي او له ۹۰ درجو څخه کمه وي

دویم صورت شمالي عرض البلد

صورت	شرط
د	ق ش. له ق ب څخه لوی وي لیکن له ق ش - ق ب ۹۰ څخه ب له مط څخه لوی وي
ه	ق ب. له ق ش څخه لوی وي لیکن ق ب - له ق ش ۹۰ څخه ۱. ب له مط څخه لوی وي ۲. له مط څخه لوی اوله ما څخه کم وي

درېم صورت جنوبی عرض البلد

صورت	شرط
و	ق ب. له ق ش څخه لوی وي لیکن له ق ب - ق ش ۹۰ څخه کم وي
ز	ق ش. له ق ب څخه لوی وي لیکن ق ش - له ق ب ۹۰ څخه کم وي ۱. ب له مط څخه لوی وي ۲. له مط څخه کم وي

ما خه لوی وي

لومړی دې اولنی صورت وکتل شي که چیرته د هغه شرائط حاصل نه شي نو بیا دویم یا درېم وکتل شي له مط څخه مراد د «ب» هغه اندازه ده چه د طلوع په وخت کښې وي یعنې چه کله ضلع ب ش ۹۰/۸ درجې وي له ما څخه مراد د ب هغه اندازه ده چه کله د ش زاویه - ۹۰ درجې وي

د مط او ما د اندازې د معلومولو قاعده

جب ضلع ب ق - ۹۰ درجې په دې وخت کښې له مط او ما څخه د هر یوه ضلع به له ق ش سره برابره وي. او که نه نو په لاندینۍ طریقه سره ئې معلومه کړی

$$\text{مط. ن. ب ش} + \text{عرض} - \text{میل مخالفیا} - \text{میل موافق} = \text{جب مط} - \text{جب ن جب اش ق. ن.}$$

$$\text{جم عرض جب ب ش}$$

«ما» جب ما - جب ش ق.

جب ق ب

د «ما» له دوه مختلفو قیمتونو څخه هغه قیمت را اخیستل کیږي چه په شمالي عرض البلد کښې له ۹۰ درجو څخه کم او په جنوبي کښې له ۹۰ درجو څخه زیات وي

بیاد «ش» زاویه داسې معلومه کړئ جب ش - جب ب × جب ق ب

جب ق ش

له جدول څخه د (۲)، او ز (۲) کښې د دې قاعدې له مخې را اخیستل شوی د ش دواړه قیمتونه به صحیح وي پاتې په ټولو صورتونو کښې یواځې یو قیمت صحیح وي دا د لاندیني کلیاتو څخه معلوم کړی

۱. که چیرته ق ب + ق ش = ۱۸۰ وي نو ش + ب = ۱۸۰ وي. که چیرته ق ب + ق ش = ۱۸۰ څخه کم وي نو ش + ب = ۱۸۰ څخه کم وي. که چیرته ق ب + ق ش = ۱۸۰ څخه زیات وي نو ش + ب = ۱۸۰ څخه زیات وي

۲. که چیرته د ش به دواړو قیمتونو کښې دا شرط پیدا شي نو د دواړو قیمتونو سره بیل بیل دا عمل وکړی چه ب ش او د ۹۰ فرق معلوم کړی په کوم صورت کښې چه فرق که شي د ش

هم هغه قیمت به صحیح وي مثلاً د ش یو قیمت ۶۰ درجې او دویم قیمت ئې ۱۲۰ درجې وی او ب ۱۱۰ وي نو ۱۱۰ - ۶۰ = ۵۰، ۹۰ - ۵۰ = ۴۰، ۱۱۰ - ۴۰ = ۷۰، ۱۲۰ - ۷۰ = ۵۰، ۹۰ - ۵۰ = ۴۰، معلومه شوه چه د

ش قیمت ۶۰ درجی صحیح دی بیا د ق زاویه معلومه کری. د دې دوه قاعدې دي که چیرته د ش زاویه + د ب زاویه - ۱۸۰ وي یا دې ته ډیر نژدې وي (اگر که څه کم یا زیات وي) نو بیا لومړۍ قاعده نه استعمالیږي او که چیرته د ش زاویه - د ب زاویه وي نو دویمه قاعده نه استعمالیږي په ش او ب کښې چه لږ غوندې تفاوت وي نو استعمالیدلی شي. په نورو حالاتو کښې دواړه قاعدې استعمالیدلی شي.

$$۱- \text{مم ق} - \text{مس ب} + \text{ش} \times \text{جم قش} + \text{ق ب}$$

$$\text{جم قش} - \text{ق ب}$$

$$۲- \text{مم ق} - \text{مس ب} - \text{ش} \times \text{جب قش} + \text{ق ب}$$

$$\text{جب قش} - \text{ق ب}$$

د کراچی د ۱۳ اپریل لپاره په جدول کښې د د صورت جوړیږي له دې امله مط - ۷۹/۷ درجه

۱ - صبح ۷ بجې — ۲۹ دقیقې قبلې ته مخامخ

۲ - صبح ۱۲ بجې — ۳۰ دقیقې عمود

۳ - ماښام ۴ بجې — ۴۹ دقیقې قبلې ته مخامخ

۴ - د د په صورت کښې د ب له مط څخه زیاتوالی شرط دی کوم چه دلته مقصود دی لهذا دا

مشاهده نه شي کیدلی.

(۳) ډیره آسانه قاعده ق - م — ن

$$\text{جب م} - \text{جب ق ب مس ب مم قش} \times \text{مس ن} - \text{جم ق ب مس ب}$$

$$+ ۱ \text{ (جم ق ب مس ب)}$$

په دې شرط چه د م — ن قیمت مثبت وي او له نصف النهار څخه له طلوع تر غروب پورې له قوس څخه کم وي که چیرته د م په دواړو قیمتونو کښې دا شرط پیدا شي نو دواړه به گټور وي مثلاً ۱۵ اپریل د کراچی لپاره

د سهار د قبلې سمت (م) = (۲۲/۱) - (ن) = (۴/۳) - (۹۲/۲) (-) غیر مفید

$$\text{مفید} \quad ۱۸۰ - ۲۲/۱ = ۴/۳ = ۶۳/۹$$

عمود له غرمې مخکېني $0/3 = (-) 1/0 + 0/3$ مفید

غیر مفید $181/3 = 1/0 + 0/3 + 180$

د مابنام د قبلې سمت $22/1 = (-) 83/3 + 62/2$ مفید

غیر مفید $286/3 = 83/3 + 22/1 + 180$

عمود وروسته له غرمې $0/3 = 1/0 - 0/3$ غیر مفید

غیر مفید $168/3 = 1/0 - 0/3 - 180$

د م په دواړو قیمتونو کې د گتمن کیدو مثال. چا تګام کېنې په ۲۰ جون د مابنام د قبلې سمت.

مفید $13/5 = 80/1 - 66/1$

مفید $180 - 80/1 - 66/1 = 32/3$

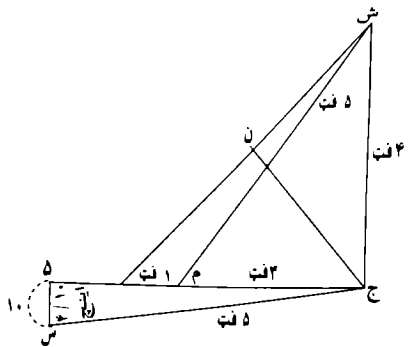
(ب) په ذریعه د پیمائش د درجاتو د قائمولو قاعدې

۱- د نیمې زاوېې جب چه کله د ساق له ضعف (دوه چنده) سره ضرب کړی نو د زاوېې وسعت (پراخوالی) معلومېږي. مثلاً زاویه ۱۰ درجې او ساق ۳۰ فته وي نو جب $5 - 0.872 \times 30 = 6.032$ به د زاوېې وسعت وي.

۲- د قطب نما یا د قطب د ستوري په ذریعې سره د شمال او جنوب خط ش ج ۴ فته لوړ وباسی بیا د ج په نقطې باندې عمود ج م ۳ فته اوږد داسې ډول جوړ کړی چه د ش م خط ۵ فته وي نو د ج زاویه به ۹۰ درجې وي.

بیا ج م لرې د م په طرف یو فته زیات کړی تر څو چه د ج ع خط ۴ فته شي. بیا د ش ع خط په نیمايي باندې د ج ن خط کش کړی نو د ج زاویه به دوه برابره برخې شي هره یوه حصه به نې ۴۵ درجې وي.

ا ب له مطلوب سمت څخه د ش ج
خط. ن ج. ع ج خط چه کوم یوه ته
ډیر نژدې وي دا خط د ه تر نقطې
پورې دومره کش کړی چه د ج ه خط
ه فته شي بیا د تار یا فیتې یو طرف
د ج په مرکز باندې قائم ولری او دویم
طرف د ه له نقطې څخه د مطلوب
سمت خواته د قوس په جوړولو سره
راوړی بیا $1/04$ انچه په في درجه
حساب ولگوی د هغه په برابر
مستقیم خط د ه س داسې کش کړی
چه د س نقطه په نوموړي قوس باندې

واقع شي او ج س پنځه فته شي. دا د ج س خط به د قبلې سمت وي.
مثلا د کراچۍ د قبلې سمت $2/4$ د جنوب په طرف دی لهذا $2/4 \times 1/04 = 2/496$ انچه یعنې د
ه فته په جگوالي باندې د زاویې وسعت به تقریبا $2/4$ انچه وي.

خو مفیدې قاعدې :

(ژبانی تحقیق په تمه کښې دی)

۱ - د قمري میاشتې د تاریخ د ورځې د معلومولو طریقه :

د قمري تاریخ د ورځې صحیح تعین او همدارنگه د هجري او عیسوي تاریخونو صحیح تقابل (له یوه او بل سره موازنه، مشکل دی. لاندیني قواعد تقریبي دي د هغو په ذریعه په لاس ته راغلې نتایجې کښې د یوې ورځې تاخیر او تقدیم کیدلی شي. که چیرته د قمري تاریخ ورځ، د شمسي تاریخ ورځ او د هجري او عیسوي تاریخونو تقابل. د دغو دریواړو د حساب په لگولو سره له یوه او بل سره مقابله کړې شي نو نتیجه یې نوره هم صحیح را ایستل کیدلی شي.

۱ - هجري سنه په اتو باندې تقسیم کړی د باقی قائم مقام لپاره عدد له راتلونکي جدول څخه واخلی په هغه کښې د میاشتې قائم مقام عدد او مطلوب تاریخ جمع کړی. بیا مجموعه په اوه (۷) باندې تقسیم کړی که چیرته باقی څه پاتې نه شي نو مطلوب تاریخ به د شنبې یا هفتې په ورځ وي که چیرته یو باقی شي نو یکشنبې. دوه باقی شي نو دوشنبه به وي، همدارنگه چه شپږ باقی شي نو د جمعي ورځ به وي.

دا قاعده له سنه ۱ هجري څخه تر سنه ۱۲۶ هجري پورې ده له دې وروسته يوه ورځ كمېږي همدارنگه په هر ۱۲۶ كلونو كښې يوه يوه ورځ كمېږي په دې حساب كښې قمري كال - ۳۵۱/۳۶۷.۰۶ ورځې را اخيستل شوي دي او د محرم غره د ۱۰۰۰ هجري د پنجشنبې ورځ ټاكل شوې ده او همدغه راجع هم دي

هجري سنه پرانو له تقسيم كيدو وروسته	۰	۱	۲	۳	۴	۵	۶	۷
د باقي قاننقام عدد	۰	۴	۱	۶	۳	۰	۵	۲
مياشت	محرم	صفر	ربيع الاول	ربيع الثاني	جمادى الاولى	جمادى الاخرى	رجب	شعبان
فاننقام عدد	۰	۲	۳	۵	۶	۱	۲	۳
ذى الحجه	ذى القعدة	شوال	رمضان	شعبان	رجب	جمادى الاولى	جمادى الاخرى	ذى الحجه

مثال

(الف) په دې باندې اجماع ده چه حجة الوداع په سنه ۱۰ هجري كښې د جمعې په ورځ وه لهذا $۸ \div ۱۰$ باقي ۲. د دې قائم مقام ۱.۱ او د ذو الحجة قائم مقام ۳. مطلوب تاريخ ۹. پس $۹ + ۳ + ۱ = ۱۳ \div ۷$ باقي ۶، معلومه شوه چه ۹ ذى الحجة د جمعې په ورځ وه

(ب) په سنه ۱۴۰۰ هجري كښې د محرم لومړۍ ورځ داسې را ووځي. $۱۴۰۰ \div ۸$ باقي ۰. د هغه قائم مقام ۰. د محرم قائم مقام ۰. تاريخ ۱۰-۱، بيا $۱۴۰۰ \div ۱۲۶ = ۱۱.۱۱ - ۱۰$ (ب) $۷ \div ۳$ باقي ۱. (ب) پس د محرم لومړۍ ورځ د سنه ۱۴۰۰ هجري به د چهار شنبې ورځ وي

۲- هجري سن په اتو باندې تر تقسيمولو وروسته د باقي د قائم مقام عدد "هزودوجاه" څخه داسې معلوم كړي چه تر تقسيم وروسته څه پاتې نه شي نو د ج عدد يعنې ۳ را واخلې او كه يو پاتې شي نو د ز عدد ۷ را واخلې. على هذا القياس چه اوه پاتې شي نو د ه عدد ۵ را واخلې او د مياشتې قائم مقام عدد داسې لاس ته راوړي چه د محرم لپاره صفر او تر هغه وروسته په هرې مياشتې باندې ۱ اضافه كړي. چه چيرته د جمع په حاصل كښې كسر راشي هغه پوره كړي. مثلا د ذو الحجة قائم مقام عدد $۱۱ = ۱ - ۱۶ + ۱۷$ د سنه او مياشتې په قائم مقام عدد كښې مطلوب تاريخ جمع كړي او په اوه نې تقسيم كړي

دا قاعده له سنه ۱۳۸۷ هجري څخه واخله تر سنه ۱۵۱۲ هجري پورې پورې د ۱۲۶ كلونو لپاره ده د سنه ۱۴۸۷ ه څخه د مخكښي كلونو لپاره له ۱۵۱۲ څخه مطلوب سنه تفریق كړي داسې نې په ۱۲۶ باندې تقسيم كړي د تقسيم حاصل له لومړي مجموع سره جمع كړي او به وده نې معلومه

کری او د سنه ۱۵۱۲ هجری نه وروسته لپاره له مطلوب سنه ۱۳۸۷ تفریق کړی باقی نی به ۱۲۶ باندې تقسیم کړی او حاصل تقسیم له لومړی مجموعې څخه تفریق کړی او په اوه باندې نې تقسیم کړی

(الف) د سنه ۱۴۰۰ هجری د محرم لومړی ورځ داسې را وباسی $۱۴۰۰ + ۸$ باقی ۰۰ د هغه قائم مقام عدد ۳ + د محرم قائم مقام عدد ۰۰ لومړی تاریخ - ۱ - چار شنبه
(ب) د حجة الوداع د ورځې تخریج داسې را وڅی $۱۰ + ۸$ باقی ۰۲ د دې قائم مقام عدد ۴ + د ذوال الحجې قائم مقام ۱۷ + تاریخ ۹ - ۳۰
بیا ۱۵۱۲ - ۱۰ - ۱۵۰۲ ÷ ۱۲۶ - ۱۱ - ۳۰ - ۴۱ + ۷ باقی ۶ - د جمعې ورځ

د محسن اعظم حضرت محمد ﷺ د ولادت تاریخ

د نبی کریم ﷺ مبارک عمر د هجرت په وخت کښې ۵۳ کاله وو، له دې څخه د ده د ولادت د تاریخ حساب داسې کړی ۵۳ (=) ۸ باقی ۵ (=) ۴ یعنی د سپوږمۍ له اته کلني دورې څخه پنځه کلونه منفي شول نو مثبت به نې څلورم کال وي، د ۴ قائم مقام عدد ۳ + د ربیع الاول قائم مقام عدد ۳ + اول تاریخ + له ۱۲۶ کاله معهود دور څخه تقدم ۱ - ۸ ÷ ۷ باقی ۱ - یکشنبې په اتفاق سره ده مبارک ولادت دوشنبه - ۲ یا ۹ ربیع الاول. مغلطانی صاحب اول ته ترجیح ورکړی دی لیکن حضرت عبد الله ابن عباس او جابر بن مطعم رضی الله تعالی عنهم څخه ۸ ربیع الاول منقول دي او جمهورو محدثینو او مؤرخینو هم همدغه مختار کړی دی په حسابي قاعده کښې د یوې ورځې فرق معمولي خبره ده

د وفات تاریخ

په هیڅ یوه روایت کښې د وفات د تاریخ یادونه په لاس نه راځي، یواځې د ربیع الاول په لومړی ورځې او د دوشنبې ورځ ثابته ده د مذکوره حساب ل مخې د ربیع الاول لومړی تاریخ د سنه ۱۱ هجری د سه شنبې ورځ راځي $۱۱ + ۸$ باقی ۳، د دې قائم مقام عدد ۶ + د ربیع الاول قائم مقام عدد ۳ + اول تاریخ - $۱۰ ÷ ۷$ باقی ۳ - سه شنبه پس دوشنبه - ۷ یا ۱۴ شو، د سیر د خاوندانو قول ۱ و ۲ د ربیع الاول هم د حساب په مطابق صحیح دی اکثر و غوره کړی دی، ۱۲ ربیع الاول خپل بديهي البطلان دی د دې لپاره چه له دې څخه مخکښې ۹ ذی الحجة - ۱۰ هجری د جمعې ورځ وه پس د دوشنبې په ورځ د ۱۲ ربیع الاول حساب په هیڅ صورت کښې ه نه شي صحیح کېدلی حافظ ابن حجر رحمته الله فرموي چه د ربیع الاول د شهر ماسی دوه نې عشر دولسه و، ول خواته دی نو ځکه ۱۲ د ربیع الاول مشهور نوی دی

۲۔ شمسی میاشتی د تاریخ د ورخی معلومولو طریقہ

۱۔ د عیسوی سنہ پیری په څلورو باندې تقسیم کړی د باقی قائم مقام عدد او د کلونو او میاشتو قائم مقام عددونه د راتلونکي جدول څخه واخلی د هغو په مجموعې باندې مطلوب تاریخ اضافه کړی په اوهنې تقسیم کړی که یو پاتې شي نو یکشنبې، دوه پاتې شي نو دوشنبې، درې پاتې شي نو سه شنبه به وي

مثال د ۲ فروري

ن ۱۹۷۰م عیسوي د

ورخی معلومول غواړی

نو ۱۹ + ۱ باقی ۳ د

دې قائم مقام عدد ۶ د

۷ قائم مقام عدد ۴ د

فروري قائم مقام ۴

مطلوب تاریخ ۲

۶+۴+۶+۱۶=۳۲ باقی

۲ ثابت شوه چه ۲ فروري

د دوشنبې ورځ ده

د لپ په کال کښې

د جنوري قائم مقام صفر

او د فروري درې را

اختیار کيږي کومه

پیری چه په څلورو

باندې برابر تقسیم نه

شي د هغه آخري کال د

لپ نه گڼل کيږي. اگر

که هغه په څلورو باندې

تقسیمې او ۳۶

پیری په څلورو باندې د

تقسیمولو تر څنګ

۳۶۰۰ د لپ نه دی

۰	۳	۲	۱	صدي کورنۍ پر تېم کړنکې باندې باقی
۵	۶	۱	۳	باقي کا قائم مقام

۰	۱	۲	۳	۴	۵
۶	۷	۸	۹	۱۰	۱۱
۱۲	۱۳	۱۴	۱۵	۱۶	۱۷
۱۸	۱۹	۲۰	۲۱	۲۲	۲۳
۲۴	۲۵	۲۶	۲۷	۲۸	۲۹
۳۰	۳۱	۳۲	۳۳	۳۴	۳۵
۳۶	۳۷	۳۸	۳۹	۴۰	۴۱
۴۲	۴۳	۴۴	۴۵	۴۶	۴۷
۴۸	۴۹	۵۰	۵۱	۵۲	۵۳
۵۴	۵۵	۵۶	۵۷	۵۸	۵۹
۶۰	۶۱	۶۲	۶۳	۶۴	۶۵
۶۶	۶۷	۶۸	۶۹	۷۰	۷۱
۷۲	۷۳	۷۴	۷۵	۷۶	۷۷
۷۸	۷۹	۸۰	۸۱	۸۲	۸۳
۸۴	۸۵	۸۶	۸۷	۸۸	۸۹
۹۰	۹۱	۹۲	۹۳	۹۴	۹۵
۹۶	۹۷	۹۸	۹۹	۱۰۰	۱۰۱

لړۍ

تاريخ

تاريخ	۱	۲	۳	۴	۵	۶	۷	۸	۹	۱۰	۱۱	۱۲	۱۳	۱۴	۱۵	۱۶	۱۷	۱۸	۱۹	۲۰	۲۱	۲۲	۲۳	۲۴	۲۵	۲۶	۲۷	۲۸	۲۹	۳۰	۳۱	۳۲	۳۳	۳۴	۳۵	۳۶	۳۷	۳۸	۳۹	۴۰	۴۱	۴۲	۴۳	۴۴	۴۵	۴۶	۴۷	۴۸	۴۹	۵۰	۵۱	۵۲	۵۳	۵۴	۵۵	۵۶	۵۷	۵۸	۵۹	۶۰	۶۱	۶۲	۶۳	۶۴	۶۵	۶۶	۶۷	۶۸	۶۹	۷۰	۷۱	۷۲	۷۳	۷۴	۷۵	۷۶	۷۷	۷۸	۷۹	۸۰	۸۱	۸۲	۸۳	۸۴	۸۵	۸۶	۸۷	۸۸	۸۹	۹۰	۹۱	۹۲	۹۳	۹۴	۹۵	۹۶	۹۷	۹۸	۹۹	۱۰۰

(۲) ډیره آسانه قاعده

د عیسوي سنې په لومړي کال کېنې د هغه ¼ د کسر په حذف سره جمع کړی په دې کېنې د کال تیرې شوې ورځې د مطلوب تاریخ په شمول ور جمع کړی. بیا له هغه څخه د پېړۍ ¼ د کسر په تکمیل سره تفریق کړی باقي نې په اوه باندې تقسیم کړی. چه یو پاتې شي نو دوشنبه، دوه پاتې شي سه شنبه، درې پاتې شي نو چارشنبه به وي.

مثال: ۳ مارچ ۱۹۷۹ عیسوي ورځ داسې وباسی، $۱۹۷۸ + ۴۹۶ + ۶۲ - ۲۵۳۴ = ۱۹ \times \frac{1}{4} - 14\%$ په تکمیل د کسر سره ۱۵، ۲۵۳۴ - ۱۵ = ۲۵۱۹ ÷ ۷ باقي ۶ - دوشنبه،

تنبیه: د سن ۳۶۰۰ له لپه نشته، ځکه تر ۳۵۹۹ وروسته د مذکور حساب له مخې یوه ورځ

کمېږي.

۳ - د هجري کال په مطابق د عیسوي سنې د معلومولو طریقه

د هجري او عیسوي کلونو او تاریخونو صحیح تقابل په دوو امورو باندې موقوف دي یوه داچه له اول محرم سنه ۱ هجري کېنې د عیسوي سن او تاریخ څه وو، دویم دا چه د لمر د دور او د سپوږمۍ د دور صحیح اندازه څه ده تر څو چه د دې په مطابق د دواړو کلونو خپلي منځي نسبت ښکاره شي لیکن په دغو دواړو امورو کېنې د اختلاف د موجودوالي له وجې په قمری او شمسي تاریخونو کېنې با لکل صحیح تطبیق مشکل دی. راجحه دا څرگندېږي چه د محرم اوله سنه ۱ هجري له ۱۸ جولاني سنه ۶۲۲ هـ په مطابق د پنجنسې په ورځ ده. د دې لپاره په دې قاعده گڼې همدغه غوره شوی دی. په منجد کېنې درج شوی تقابلي جدول او په ځینو نورو تقویمونو کېنې د محرم اوله په مطابق د ۱۶ جولاني سنه ۶۲۲ هـ د جمعې ورځ لیکل شوې ده. په قمری تاریخ کېنې د یوې ورځې فرق معمولي خبره ده او په شمسي تاریخ کېنې د دریو ورځو د فرق وجه دا ده چه هر څلورم کال ۳۶۶ ورځې تر ټاکلو وروسته تر شپاړلسمې پېړۍ عیسوي پورې ۱۰ ورځې اضافه شوي دي د دې لپاره پوپ گریگوري په سنه ۱۵۸۲ هـ کېنې لس ورځې کموي ۱۹ اکتوبر نې ۲۹ اکتوبر د ټاکلو اعلان وکړ او د راتلونکي لپاره نې د حساب د صحیح ساتلو په غرض سره هره هغه پېړۍ چه په ۴۰۰ تقسیم نه شي د هغه آخري کال نې ۳۶۵ ورځې وټاکه په منجد او داسې نورو کېنې یو تسامح خو دا شوی دی چه په اکتوبر سنه ۱۵۸۲ هـ کېنې د لسو ورځو تر کمولو وروسته د هغه د ماقبل تقویم لره د هغه مطابق جوړ نه کړ، دویم تسامح دا چه له نوموړي سن څخه د ماقبل هغه پېړۍ چه په ۴۰۰ نه تقسیمېږي د هغه نې هم آخري کال د ۳۶۶ ورځو را اخیستی دی داسې له سنه ۱۶۲۲ هـ څخه تر سنه ۱۵۸۲ هـ پورې اوه ورځې اضافه شوې. پس ۱۰، ۷، ۳ - یعنی په دغو تقویمونو کېنې لس تاریخونه له اصل حساب څخه کم را اخیستل شوي دي او اوه زيات به

نتیجه کښې درې تاریخونه کم شول ځکه د ۱۹ جولاني په ځای ۱۶ جولاني شو. د شمسي تاریخ د ورځې د معلوماتو د پورتنیو دوو قاعدو په مطابق هم د جمعې په ورځ ۱۹ جولاني او د پنجشنبې په ورځ ۱۸ جولاني دی.

د قمری او شمسي کال په اندازه کښې له مختلفو اقوالو څخه دې قول ته ترجیح معلومیري چه قمری کال ۳۵۴/۳۶۷.۵۶ ورځې او شمسي کال ۳۶۵/۲۴۲۲۱۸ ورځې دی د دې لپاره قمری کال له شمسي کال سره تر ټولو نژدې نسبت ۰/۹۷۰۲۲۴۷۹۴ دی. لاندینی قاعده په همدې باندې مېني دی

له هجري سني څخه مخکښې سني ته په ۰/۹۷۰۲۲۴۷۹۴ کښې ضرب ورکړی له حاصل ضرب سره د ۶۲۱/۵۴۲۴۶۵۷ له جمع کولو څخه چه کوم صحیح عدد را ووځي د هغه په مطابق د عیسوي کلونو په تیریدو سره تر هغه وروستنی کال به چلیږي او کسر لږه په ۳۶۵ کښې د ضرب په ورکولو سره د همدې روان کال تیرې شوې ورځې ښکارېږي که چیرته دا کال د لیپ وې نو کسر لږه په ۳۶۶ کښې ضرب ورکړی

مثال: د سن ۱۳۹۰ هجري په مطابق عیسوي سنه داسې معلومو.

$$۱۳۸۹ \times ۰.۹۷۰۲۲۴۷۹۴ = ۱۳۴۷.۶۴۲۲۳۹ + ۵۴۲۴۶۵۷ = ۶۲۱.۵۴۲۴۶۵۷$$

سن ۱۹۷۰ هجري ښکاره شوه. او ۱۸۴۷.۵۰ × ۳۶۵ = ۶۷۵.۴ معلومه شوه چه له اول محرم سن ۱۳۹۰ هجري څخه مخکښې د سن ۱۹۷۰ له ۶۷ ورځې به تیرې شوې وي یعنی ۹ مارچ به د محرم اوله وي.

۴- د عیسوي سني په مطابق د هجري سني د معلوماتو طریقہ

له تیر شوي عیسوي کال څخه ۶۲۱/۵۴۲۴۶۵۷ تفریق کړی او د تفریق حاصل په ۰/۹۷۰۲۲۴۷۹۴ باندې تقسیم کړی د تقسیم په جواب کښې به صحیح عدد د هجري د سني وي بیا اعشاریه لږه په ۳۵۴ کښې ضرب کړی نو د هجري سني تیرې شوې ورځې ترې را ووځي. مثال د سن ۱۹۷۰ په مطابق د سن هجري تخریج: په دې باندې اشکال او خواب نې د تتمه په "مسائل شتی" کښې دي.

۱۹۶۹ - ۶۲۱/۵۴۲۴۶۵۷ = ۱۳۴۷.۴۵۷۵۳۴ ÷ ۰.۹۷۰۲۲۴۷۹۴ = ۸۰۹۶۲۷.۸۰۹۶۲۷، ۱۳۸۸
معلومه شوه چه د سن ۱۹۷۰ شروع په سن ۱۳۸۹ هجري کښې شوې ده. او ۸۰۹۶۲۷.۸۰ × ۳۵۴ = ۲۸۶.۶۰۰۰۰۰ یعنی له اول جنوري سن ۱۹۷۰ څخه مخکښې د سن ۱۳۸۹ هجري ۲۸۷ ورځې تیرې دي چه د دې د شمار قاعده دا ده چه د محرم دیرش ورځې او د صفر ۲۹ ورځې، بیا د ربیع الاول ۳۰. همدارنگه په ترتیب سره جمع کوی نو ثابتیږي چه د شوال د یو ویشو ورځو تر تیریدو وروسته په ۲۲ د شوال د جنوري اوله ورځ وه.

مکہ مکرمہ خدا ہا اللہ تعالیٰ مشرقاً۔ طول ۳۹-۵۴، عرض ۲۱-۲۱
وہ مقامات جن کا قبلہ مائل بجنوب ہے

نام شہر	طول		عرض		سمت قبلہ		نام شہر	طول		عرض		سمت قبلہ	
	درجہ	دقیقہ	درجہ	دقیقہ	درجہ	دقیقہ		درجہ	دقیقہ	درجہ	دقیقہ	درجہ	دقیقہ
اسلام آباد	۷۳	۸	۳۳	۲۹	۴۱	۴۱	بہاول پور	۷۳	۱۳	۳۳	۲۹	۱۴	۸
اسلام آباد (کشمیر)	۷۵	۱۳	۳۳	۲۹	۸۱	۴۶	ہیرا پچ	۷۵	۱۳	۳۳	۲۹	۶	۰
انک	۷۲	۲۲	۳۳	۲۹	۵۰	۵۳	بوشہر	۷۲	۱۵	۳۳	۲۹	۷	۳۵
ایبٹ آباد	۷۳	۱۳	۳۳	۲۹	۷۹	۴۳	یرلی	۷۳	۱۳	۳۳	۲۹	۵۶	۱
انور	۷۴	۳۳	۳۴	۳۰	۷۱	۴۰	پشاور	۷۴	۲	۳۴	۳۰	۱۰	۱۶
اجیر	۷۳	۳۴	۳۶	۲۸	۷۹	۴۸	پیلی بھیت	۷۳	۱	۳۸	۲۸	۱۲	۲
انیالہ	۷۶	۴۷	۳۰	۲۳	۷۶	۲۳	پشالہ	۷۶	۶	۳۳	۳۰	۳۰	۶
امر تسر	۷۳	۳۸	۳۱	۳۴	۶۳	۵	تربت	۷۳	۹	۳۴	۳۱	۱۹	۷
الموڑہ	۷۹	۳۷	۲۹	۳۶	۷۷	۲۳	تھانہ بھون	۷۹	۳	۳۶	۲۹	۵۰	۴
آگرہ	۷۷	۵۹	۲۷	۱۰	۷۵	۵۳	ٹونک	۷۷	۱	۱۰	۲۷	۳۲	۰
احمد پور	۷۱	۱۵	۲۹	۱۰	۷۷	۵۳	ٹھٹھہ	۷۱	۸	۱۰	۲۹	۳۷	۱
اسکرو	۷۵	۳۳	۳۵	۸	۷۵	۵۲	جے پور	۷۵	۱۳	۳۵	۸	۳۶	۱
اٹاوا	۷۹	۲	۲۶	۲۶	۷۲	۵۸	جودھپور	۷۹	۲	۲۶	۲۶	۲۶	۲
بجنور	۷۸	۸	۲۲	۲۹	۷۰	۵۲	جیسلمیر	۷۸	۹	۲۲	۲۹	۲۱	۴
بدین	۶۸	۵۱	۲۳	۲۳	۷۵	۲۱	جھیل سانہر	۶۸	۵	۲۳	۲۳	۸	۲
بیکانیر	۷۳	۱۸	۲۸	۱	۷۲	۱۸	جھنگ	۷۳	۴	۲۸	۱	۳	۱۱
بیلا	۶۶	۲۰	۲۶	۱۳	۷۳	۴۱	جلم	۶۶	۵	۱۳	۲۶	۳۲	۱۲
بھرت پور	۷۷	۱۶	۲۷	۲۰	۷۵	۲۸	جالندھر	۷۷	۱	۲۰	۲۷	۳۱	۸
بنوں	۷۰	۳۵	۳۲	۵۹	۶۸	۲۷	جیکب آباد	۷۰	۱۵	۵۹	۳۲	۳۱	۸
بہاول نگر	۷۳	۱۳	۲۹	۵۸	۷۰	۳۸	جلال آباد	۷۳	۸	۵۸	۲۹	۳۷	۱۷

نام شہر	طول		عرض		سمت قبلہ	نام شہر	طول		عرض		سمت قبلہ
	درجہ	دقیقہ	درجہ	دقیقہ			درجہ	دقیقہ	درجہ	دقیقہ	
جلال پور	۷۳	۲۱	۳۲	۳۲	۱۳	۸	۶۸	۳۸	۲۴	۳۸	۷
جموں	۷۵	۰	۳۲	۳۲	۱۱	۱۰	۶۸	۵۸	۲۶	۳	۳۸
چاغی	۶۳	۶۳	۲۹	۱۹	۱۳	۵۲	۷۴	۵۵	۳۴	۰	۱۳
پتوڑ گڑھ	۷۴	۳۸	۲۳	۵۴	۰	۵۳	۷۳	۵	۳۸	۹	۲۱
چترال	۷۱	۳۵	۳۵	۵۰	۱۸	۵۴	۶۷	۵۳	۲۹	۳۱	۱۱
حیدرآباد سندھ	۶۸	۲۳	۲۵	۳۳	۲	۵۱	۷۴	۷۴	۳۲	۳۱	۱۱
حصار	۷۵	۳۳	۲۹	۹	۵	۱۲	۷۲	۱۹	۲۷	۲۵	۱۱
خاران	۶۵	۲۷	۲۸	۳۳	۱۱	۳۰	۷۷	۳۳	۲۹	۵۸	۱۸
خیرپور	۶۸	۳۷	۲۷	۳۳	۶	۵۱	۷۲	۳۰	۳۲	۵	۱۲
خیبر	۷۱	۰	۳۳	۱۳	۱۷	۴	۷۶	۲۵	۳۰	۳۶	۶
دھولپور	۷۷	۵۳	۲۶	۳۰	۰	۲۴	۷۴	۳۹	۳۱	۶	۵۰
دادو	۶۷	۴۶	۲۶	۳۶	۵	۵۸	۷۲	۲۷	۳۳	۰	۲۰
دہلی	۷۷	۱۲	۲۸	۳۷	۳	۲۵	۷۲	۳۲	۳۲	۱۸	۳۰
دوبند	۷۷	۴۱	۲۹	۴۲	۴	۵۱	۷۷	۵۸	۳۱	۱۰	۲۶
دھرم سالہ	۷۶	۲۰	۳۲	۱۷	۹	۲۹	۷۷	۸	۳۱	۷	۱۳
دیر	۷۱	۴۹	۳۵	۱۰	۱۷	۴۵	۶۹	۵۳	۲۷	۵۲	۷
دیرہ دون	۷۸	۱	۳۰	۱۸	۵	۳۰	۶۸	۳۸	۲۷	۷	۴۴
ڈیرہ بھیل ناں	۷۰	۵۳	۳۱	۴۹	۱۳	۶	۷۷	۷۰	۲۸	۱۱	۱۳
ڈیرہ غازی خان	۷۰	۳۷	۳۰	۵	۱۰	۱۹	۷۸	۵	۲۷	۲	۲
راولپنڈی	۷۳	۳	۳۳	۳۶	۱۳	۸	۶۹	۱۷	۳۳	۱۸	۴۱
رحیم یار خان	۷۰	۱۸	۲۸	۳۳	۷	۲۶	۷۴	۳۷	۳۰	۸	۱۳
رہنک	۷۶	۳۵	۲۸	۵۳	۳	۱۹	۷۴	۳۶	۳۰	۸	۲۱
زادبان	۶۰	۵۵	۲۹	۲۷	۱۸	۸	۷۴	۳۱	۲۸	۱۰	۴۴

نام شہر		طول		عرض		سمت قبلہ		نام شہر		طول		عرض		سمت قبلہ	
دربہ	دربہ	دربہ	دربہ	دربہ	دربہ	دربہ	دربہ	دربہ	دربہ	دربہ	دربہ	دربہ	دربہ	دربہ	دربہ
فرخ آباد	۹	۳۳	۲۷	۲۲	۰	۳۸	مری	۷۳	۲۳	۳۳	۵۱	۱۳	۱۳	۳۸	۱۳
قلات	۶۶	۳۳	۲۹	۲	۱۱	۳۳	مالاکنڈ	۷۱	۵۳	۳۳	۳۶	۱۶	۳۷	۳۷	۳۷
قندھار	۶۵	۳۲	۳۱	۳۶	۱۷	۳۲	سیا نوالی	۷۱	۳۳	۳۲	۳۵	۱۳	۳۸	۳۸	۳۸
کراچی	۶۷	۰	۲۳	۵۱	۲	۲۵	مردان	۷۲	۱	۳۳	۲۱	۱۶	۱۵	۳۳	۱۵
کوئٹہ	۶۷	۴	۳۰	۱۳	۱۳	۳۳	میرپور خاص	۶۹	۲	۲۵	۲۵	۲	۳۳	۳۳	۳۳
کوہاٹ	۷۱	۲۳	۳۳	۳۳	۱۵	۳۳	ملتان	۷۱	۲۶	۳۰	۱۳	۹	۵۳	۵۳	۵۳
کرناٹ	۷۶	۷۷	۲۹	۳۹	۵	۱۳	منظر آباد	۷۳	۲۸	۳۳	۲۳	۱۳	۵۹	۵۹	۵۹
کابل	۶۹	۱۱	۳۳	۳۱	۱۹	۲۱	منظر گرہ	۷۱	۱۲	۳۰	۴	۹	۳۸	۳۸	۳۸
کردی	۷۷	۴	۲۶	۲۷	۰	۲۸	منظر نگر	۷۷	۷۱	۲۹	۱۸	۳	۲۱	۲۱	۲۱
حکمت	۷۴	۱۸	۳۵	۵۳	۱۶	۲۸	مین پوری	۷۹	۱	۲۷	۱۳	۰	۳۹	۳۹	۳۹
گوجرانوالہ	۷۴	۸	۳۲	۵	۱۰	۵۱	میرٹھ	۷۷	۳۱	۲۹	۰	۳	۵۱	۵۱	۵۱
گوادر	۶۲	۲۰	۲۵	۸	۵	۴۶	مراد آباد	۷۸	۷۳	۲۸	۵۰	۳	۷	۷	۷
گجرات	۷۴	۸	۳۲	۳۹	۱۱	۴۳	متھرا	۷۷	۷۱	۲۷	۲۸	۱	۳۹	۳۹	۳۹
گورداسپور	۷۵	۳۲	۳۲	۲	۹	۴۱	ٹامبھہ	۷۶	۱۶	۳۰	۳۵	۷	۱۶	۱۶	۱۶
گوڑگانوہ	۷۷	۴	۲۸	۳۰	۳	۲۸	نواب شاہ	۶۸	۶۸	۲۶	۲۶	۱۳	۳۱	۳۱	۳۱
لاڑکانہ	۶۸	۱۳	۲۷	۳۲	۷	۱۳	نصیر آباد	۷۴	۷۳	۲۶	۲۶	۲۰	۲۳	۲۳	۲۳
لوہارو	۷۵	۷۰	۲۸	۲۳	۳	۰	ہوشیار پور	۷۵	۷۵	۳۱	۳۰	۸	۳۵	۳۵	۳۵
لکھنؤ پور کھیری	۸۰	۵۰	۲۷	۵۷	۰	۴۵	ہانسی	۷۵	۷۵	۲۹	۲۹	۴	۵۶	۵۶	۵۶
لاہور	۷۳	۱۶	۳۱	۳۳	۹	۵۵	ہردوئی	۸۰	۷	۲۷	۲۷	۰	۲۳	۲۳	۲۳
لرہیانہ	۷۵	۵۵	۳۰	۵۲	۷	۴۱	ہردوار	۷۸	۱۵	۲۹	۵۵	۴	۳۸	۳۸	۳۸
لورالائی	۶۸	۳۶	۳۰	۲۰	۱۲	۲۳	یار قند	۷۶	۲۰	۳۸	۲۰	۱۷	۵۷	۵۷	۵۷
وہ مقامات جن کا قبلہ مائل شمال ہے															
احمد آباد	۷۲	۳۲	۳۳	۲	۳	۱۳	انڈمان	۹۳	۰	۱۲	۰	۱۷	۵۳	۵۳	۵۳

نام شہر	طول		عرض		سمت قبلہ		نام شہر	طول		عرض		سمت قبلہ	
	درجہ	دقیقہ	درجہ	دقیقہ	درجہ	دقیقہ		درجہ	دقیقہ	درجہ	دقیقہ	درجہ	دقیقہ
اکیاب	۹۲	۴۸	۳۰	۸	۱۱	۱۸	بنکورا	۸۷	۲۰	۲۳	۱۱	۷	۱۲
ارکان	۹۳	۲۷	۲۰	۳۸	۱۱	۱	بوگرا	۸۹	۲۳	۲۳	۵۲	۶	۷
ایمرہٹ	۹۷	۳۳	۱۶	۳	۱۵	۵	بردوان	۸۷	۵۳	۲۳	۱۳	۷	۲۰
اندور	۷۵	۴۶	۴۳	۴۱	۳	۱۰	بہاگلپور	۸۶	۵۹	۲۵	۱۳	۴	۵۸
امراوتی	۷۷	۴۶	۲۰	۵۵	۷	۲۳	بالاپور	۸۶	۵۳	۲۱	۳۰	۸	۵۰
اتلام	۷۲	۵۶	۲۳	۱۷	۳	۳۱	بڑودہ	۷۳	۱۳	۲۲	۱۶	۴	۴۳
آجین	۷۵	۴۳	۲۳	۹	۳	۵۸	بلگرام	۷۲	۳۱	۱۵	۵۰	۱۲	۵۷
اگر تلہ	۹۱	۱۸	۲۳	۴۷	۷	۴۴	بیجاپور	۷۵	۴۴	۱۶	۴۸	۱۳	۲۷
اودھ پور (ریا)	۷۳	۴۳	۲۳	۳۷	۰	۵۸	بمبئی	۷۲	۵۱	۱۸	۵۷	۱۰	۸
اودھ پور	۸۳	۲۱	۲۲	۴۰	۶	۴۳	بڑوچ	۷۲	۵۸	۲۱	۴۴	۵	۳۱
انگلش بازار	۸۸	۱۳	۲۵	۰	۵	۳۶	بافندہ	۷۳	۶۹	۲۳	۲۰	۷	۱۳
ارکٹ	۷۹	۲۱	۱۲	۵۲	۱۸	۱۳	بھوج	۹۴	۲۳	۲۳	۱۸	۱	۴۹
الہ آباد	۸۰	۴۳	۲۵	۴۳	۲	۵	بسین	۷۴	۹۴	۱۶	۴۵	۱۳	۱۷
اعظم گڑھ	۸۳	۱۱	۲۶	۳	۲	۳۶	"	۷۳	۷۹	۱۹	۲۰	۹	۴۶
اورنگ آباد	۷۵	۲۰	۱۹	۵۲	۸	۵۳	"	۷۷	۱۱	۲۰	۵	۸	۴۹
اچن پور	۷۷	۳۰	۲۱	۱۶	۷	۱۲	بھوپال	۷۷	۲۰	۲۳	۱۳	۴	۲۰
ایورہٹ	۸۶	۵۶	۲۷	۵۷	۲	۱	بوندی	۷۵	۳۷	۲۵	۲۶	۰	۲۷
اڑیسہ (ضلع)	۸۶	۲۰	۲۰	۳۰	۹	۷۲	بنسواڑہ	۷۴	۱۵	۲۳	۲۸	۳	۳
احمد نگر	۷۴	۴۳	۱۹	۸	۹	۵۸	بیلاری	۷۷	۵۷	۱۵	۵	۱۵	۴۳
اکولا	۷۷	۳	۲۰	۴۰	۷	۵۸	برہم پور	۷۸	۸۸	۱۳	۲۴	۶	۳۲
اسانی	۷۵	۵۷	۲۰	۱۳	۸	۲۷	بھنگور	۷۷	۷۷	۳۵	۱۲	۱۸	۲۵
اگستور	۸۰	۲۷	۱۶	۱۵	۱۴	۲	بانڈھ	۸۰	۲۱	۲۵	۲۷	۲	۱۷
بری سال	۹۰	۱۸	۲۲	۴۶	۸	۲۳	بنارس	۸۳	۰	۲۵	۲۰	۳	۲۶

نام شهر	طول		عرض		سمت قبلہ		نام شہر	طول		عرض		سمت قبلہ	
	د.ق.	د.د.	د.ق.	د.د.	د.ق.	د.د.		د.ق.	د.د.	د.ق.	د.د.	د.ق.	د.د.
بیدر	۷۷	۳۰	۱۷	۵۳	۱۱	۵۵	ترچناپی	۷۷	۳۰	۱۱	۵۵	۱۱	۵۵
بائر گنج	۹۰	۱۸	۲۲	۲۹	۸	۷۰	توتیکورن	۹۰	۱۸	۲۲	۲۹	۸	۷۰
بندہ سیکھنڈ	۷۹	۰	۲۵	۴۰	۱	۲۸	تناسرم	۷۹	۰	۲۵	۴۰	۱	۲۸
بنکاک	۱۰۰	۲۷	۱۳	۳۸	۱۶	۵۲	تنجور	۱۰۰	۲۷	۱۳	۳۸	۱۶	۵۲
برہان پور	۷۶	۱۷	۲۱	۱۸	۶	۵۴	ٹونگو	۷۶	۱۷	۲۱	۱۸	۶	۵۴
بستی	۸۲	۸۳	۲۶	۳۸	۱	۳۲	ٹراؤنڈرم	۸۲	۸۳	۲۶	۳۸	۱	۳۲
پرتابگڑھ	۸۲	۰	۲۵	۵۵	۲	۲۰	ٹینولی	۸۲	۰	۲۵	۵۵	۲	۲۰
پینہ	۸۹	۱۳	۲۳	۲۳	۶	۵۲	ٹراؤنکور	۸۹	۱۳	۲۳	۲۳	۶	۵۲
پتوآکالی	۹۰	۱۹	۲۲	۲۳	۸	۴۶	جالون	۹۰	۱۹	۲۲	۲۳	۸	۴۶
پٹاکھا	۸۹	۵۲	۲۷	۲۹	۳	۴۴	جیسور	۸۹	۵۲	۲۷	۲۹	۳	۴۴
پورینا	۸۷	۳۱	۲۵	۴۶	۴	۴۳	جیدیارا	۸۷	۳۱	۲۵	۴۶	۴	۴۳
پوری (جنگ)	۸۵	۵۰	۱۹	۴۶	۱۰	۲۷	جلیپای گوری	۸۵	۵۰	۱۹	۴۶	۱۰	۲۷
پرہم	۹۵	۱۷	۱۸	۴۷	۱۲	۴۹	جلیپور	۹۵	۱۷	۱۸	۴۷	۱۲	۴۹
پیگو	۹۶	۱۸	۱۷	۲۶	۱۳	۵۹	جھانسی	۹۶	۱۸	۱۷	۲۶	۱۳	۵۹
پانڈیچری	۷۹	۲۸	۱۱	۵۶	۱۹	۱۳	جوناگرہ	۷۹	۲۸	۱۱	۵۶	۱۹	۱۳
پلاسی	۸۸	۱۰	۲۳	۴۶	۶	۵۰	جونپور	۸۸	۱۰	۲۳	۴۶	۶	۵۰
پونا	۷۳	۵۳	۱۸	۲۹	۱۰	۵۴	جزیرہ لکھنؤ	۷۳	۵۳	۱۸	۲۹	۱۰	۵۴
پٹنہ	۸۵	۱۱	۲۵	۳۳	۳	۵۸	جعفر آباد	۸۵	۱۱	۲۵	۳۳	۳	۵۸
-	۸۳	۴	۲۰	۳۳	۹	۹	جزیرہ تھر	۸۳	۴	۲۰	۳۳	۹	۹
پل آدم	۷۹	۳۵	۹	۵	۲۱	۳۰	چاٹگام	۷۹	۳۵	۹	۵	۲۱	۳۰
پالمراس	۸۷	۲۰	۲۰	۳۷	۹	۵۱	چمپرا	۸۷	۲۰	۲۰	۳۷	۹	۵۱
تنگیل	۸۹	۵۵	۲۳	۱۸	۶	۵۰	چاندا	۸۹	۵۵	۲۳	۱۸	۶	۵۰
تھپورہ کی پھاریا	۹۲	۱۰	۲۳	۳۰	۸	۱۴	چانڈپور	۹۲	۱۰	۲۳	۳۰	۸	۱۴

سمت قبل		عرض		طول		نام شھر	سمت قبل		عرض		طول		نام شھر
دیر	دیر	دیر	دیر	دیر	دیر		دیر	دیر	دیر	دیر	دیر	دیر	
۱۵	۵	۳۱	۲۵	۱۲	۸۹	رنگ پور	۳۰	۱۸	۳۱	۱۲	۵۹	۷۹	چنگل پٹ
۵۰	۳	۳۲	۲۳	۱۸	۸۱	ریوا	۵۳	۱۷	۱۰	۱۳	۶	۷۹	چتوڑ
۳۶	۶	۲۸	۲۳	۳۲	۸۹	سراج گنج	۳۳	۱۲	۱۸	۱۷	۳۰	۷۸	حیدر آباد
۵۳	۶	۵۳	۲۳	۵۰	۹۱	سلٹ	۳۳	۱۸	۵۵	۱۲	۱۵	۷۶	حسن
۱۱	۸	۳۱	۲۱	۵۷	۸۳	سنبل پور	۵۶	۶	۳	۳۱	۳۰	۷۳	خاندیس
۹	۱۲	۳۱	۱۷	۱	۷۳	ستارا	۳۳	۳	۳	۲۷	۱۸	۸۸	دارجلنگ
۱۲	۱۲	۳۹	۱۷	۵۳	۷۵	سولاپور	۸	۵	۲۵	۲۵	۳۳	۸۸	دینا پور
۲۳	۶	۱۰	۲۱	۵۰	۷۲	سورت	۱۵	۳	۳۷	۲۳	۳۷	۷۹	دبھہ
۳۹	۲۳	۳۰	۷	۵۰	۸۰	سیلون	۱۰	۵	۲	۲۶	۵۸	۸۹	دھوبری
۵۷	۱۹	۳۷	۱۱	۱۰	۷۸	سلیم	۲۸	۱۵	۳۶	۱۵	۲	۷۵	دھارواڑ
۵۶	۱	۱۶	۲۶	۳	۸۲	سلطان پور	۳۰	۱۲	۲۰	۱۷	۱۰	۷۷	دریہ کوشا
۳۶	۱۲	۲۳	۱۷	۳۱	۷۸	سکندر آباد	۱۷	۱۱	۳۰	۱۸	۲۵	۸۰	دریہ کوادری
۰	۲۳	۱۵	۱	۵۱	۱۰۳	سنگاپور	۳۰	۷	۳۵	۲۳	۲۳	۹۰	ڈھاکہ
۳۳	۲۳	۳۰	۰	۳	۱۰۲	سیاک	۱۸	۶	۲۳	۲۳	۲۶	۸۸	راجشاہی
۱	۶	۳۱	۷۵	۵۸	۹۰	شیونگ	۳۱	۶	۱۲	۲۳	۳۰	۸۵	راپچی
۳۶	۰	۳۶	۲۶	۵۶	۷۹	شاہ آباد	۱۶	۱۳	۰	۱۷	۱۹	۷۳	رستا گڑھی
۳۲	۹۰	۵۲	۱۲	۳	۳۵	مدن	۵۷	۳	۲۰	۲۲	۳۶	۷۰	راجکوٹ
۲۰	۳	۳۵	۲۵	۳۳	۸۳	غازی پور	۳۳	۱۳	۳۵	۱۶	۳	۹۶	رجون
۵۲	۱	۵۵	۲۵	۳۸	۸۰	نچھوڑ	۵۹	۸	۳۰	۲۲	۱۱	۹۲	زنگامتی
۲۳	۰	۱۲	۲۷	۱۷	۸۱	فتح پور	۶	۸	۱۱	۲۱	۳۲	۸۱	رائے پور
۳۰	۷	۳۳	۲۳	۳۵	۸۹	فیروز پور	۱	۱۳	۸	۱۷	۳۹	۸۱	راجسندری
۲۷	۸	۱	۲۳	۲۲	۹۱	فینی	۲۵	۲۲	۲۲	۹	۳۸	۷۸	رام نہ
۱۹	۱	۳۷	۲۶	۸	۸۲	فیض آباد	۳۰	۱	۱۲	۲۶	۱۳	۸۱	رائے پری

نام شھر	طول		عرض		سمت قبلہ	نام شھر	طول		عرض		سمت قبلہ
	درب	دقیقہ	درب	دقیقہ			درب	دقیقہ	درب	دقیقہ	
کونستنبول	۴۶	۵۴	۱۰	۵۸	۲۱	۲	۴۹	۴۵	۲۶	۶	۲۳
کاکس بازار	۹۲	۱	۲۱	۲۸	۱۰	۴	۸۵	۱۴	۲۴	۳۳	۳۳
کلکتہ	۸۸	۳۳	۲۲	۳۶	۸	۴	۸۹	۳۳	۲۲	۳۸	۱۱
کرشنا نگر	۸۸	۲۴	۲۳	۲۳	۴	۱۸	۸۱	۵۶	۲۴	۸	۴۴
کشن گنج	۸۸	۰	۲۶	۴	۲۳	۲۳	۹۱	۴۱	۲۶	۸	۴۲
کوپچ بہار	۸۹	۴۹	۲۶	۱۶	۲	۵۴	۹۰	۳۰	۲۵	۳۵	۴۸
کشتیا	۸۹	۶	۲۳	۵۶	۶	۵۴	۹۰	۳۵	۲۶	۹	۱۴
کٹک	۸۵	۵۳	۲۰	۲۸	۹	۴۳	۸۳	۴۴	۲۳	۴۶	۴۳
کشور گنج	۹۰	۴۶	۲۴	۲۵	۴	۰	۸۳	۲۳	۲۶	۴۳	۵۴
کاشیا وارڈ	۴۱	۰	۲۱	۳۰	۵	۱۳	۴۳	۴۳	۱۵	۲۴	۳۳
کومیلا	۹۱	۱۱	۲۳	۲۸	۴	۵۹	۹۳	۳۶	۱۴	۳۳	۲۹
کچھ	۶۹	۲۹	۲۲	۲۰	۳	۳۶	۸۵	۴	۱۵	۲۶	۲۶
کولاپور	۴۳	۱۳	۱۶	۴۳	۱۳	۳۹	۸۵	۴	۱۹	۲۳	۴۴
کنارا قنیل	۴۵	۰	۱۳	۰	۱۸	۵۵	۸۰	۵۶	۲۶	۵۱	۴۳
کیوک ٹیو	۹۳	۳۰	۱۹	۲۲	۱۲	۴	۹۳	۰	۲۴	۱۲	۲۶
کوٹہ	۴۵	۴۴	۲۵	۸	۰	۵۴	۹۳	۳	۲۳	۴۳	۴۴
کالی کٹ	۴۵	۴۸	۱۱	۱۲	۲۱	۶	۸۸	۸	۲۵	۱	۳۳
کوچین	۴۶	۱۵	۹	۵۶	۲۲	۲۳	۹۱	۳۳	۲۳	۳۶	۴
کڈا لور	۴۹	۴۶	۱۱	۴۳	۱۹	۲۹	۸۶	۳۰	۲۵	۲۲	۳۸
کڈا پا	۴۸	۵۱	۱۳	۲۶	۱۶	۲۲	۸۵	۲۳	۲۶	۵	۲۴
کیونول	۴۸	۵	۱۵	۴۴	۱۳	۴۴	۹۶	۹	۲۲	۱	۳۰
کانپور	۸۰	۱۹	۲۶	۲۸	۰	۵۴	۸۸	۳۸	۲۲	۲۰	۲۵
کود اردلی	۴۳	۴۰	۲۵	۰	۰	۱۰	۹۴	۳۶	۱۶	۲۳	۵۲

نام شہر	طول		عرض		سمت قبلہ		نام شہر	طول		عرض		سمت قبلہ	
	دربہ	دقیقہ	دربہ	دقیقہ	دربہ	دقیقہ		دربہ	دقیقہ	دربہ	دقیقہ	دربہ	دقیقہ
مدراں	۸۰	۱۴	۱۳	۵	۱۴	۵۰	نیک	۷۴	۲۴	۲۴	۱	۳۸	
مدورا	۷۸	۷	۹	۵۶	۲۱	۵۰	ناگیور	۷۹	۵	۲۱	۸	۴۱	
بھلی پٹم	۸۱	۱۰	۱۶	۱۰	۱۷	۶	نیلگری	۷۶	۲۵	۱۱	۲۵	۲۰	۳۲
میسور	۷۶	۴۰	۱۳	۱۸	۱۹	۲۴	نیگا پٹم	۷۹	۵۲	۱۰	۲۳	۲۰	۳۶
بجیدی	۹۱	۵	۲۲	۵۳	۸	۲۹	تاندیر	۷۷	۲۱	۱۹	۸	۱۰	۱۰
مرزا پور	۸۲	۳۳	۷	۲۵	۳	۳۲	نصیر آباد	۷۵	۳۷	۲۰	۵۸	۷	۳۷
منگاپور	۷۴	۵۰	۱۲	۵۲	۱۹	۸	نصیر آباد	۹۰	۲۳	۲۴	۶	۳۱	
سیدنا پور	۸۷	۶	۲۳	۲۷	۷	۵۲	نیلور	۷۹	۵۸	۱۴	۲۵	۱۶	۱۸
مغیرائے	۸۳	۷	۲۵	۱۸	۳	۳۱	ہنگلی	۸۸	۱۹	۲۱	۷۷	۷	۴۲
نوشک	۹۲	۴۸	۲۶	۱۶	۵	۵۹	ہزاری باغ	۸۵	۳۰	۲۳	۴۵	۶	۵
نوشائی ضلع	۹۳	۰	۲۳	۰	۸	۲	ہوشنگ آباد	۷۷	۳۹	۲۲	۴۳	۵	۱۰
ناسک	۷۴	۴۴	۲۰	۰	۸	۳۷	ہوڑا	۸۸	۸	۲۲	۴۰	۷	۵۷

سعودیہ عربیہ

مدینہ منورہ	۳۹	۵۸	۲۳	۳۶	۱	۶	جنوب سے مغرب کی طرف
جده	۳۹	۱۲	۲۱	۳۰	۱۲	۵۰	مشرق سے شمال
رابغ	۳۹	۱	۲۲	۳۸	۲۹	۳۱	جنوب سے مشرق
ریاض	۳۶	۴۳	۲۴	۳۸	۲۶	۱۳	مغرب سے جنوب
طائف	۳۰	۲۴	۲۱	۱۶	۱۰	۱۳	مغرب سے شمال

فقط والحمد لله اولاً و آخراً والصلوٰۃ والسلام علی نبیہ و آلہ و صحبہ الی یوم القیام

رشید احمد

یوم الغرہ سنہ ۱۳۸۹ ہجری

له سیوري څخه د قبلې د سمت د معلومولو د وختونو نقشه

په عامه توګه د قطب د ستوري یا د قطب نما په ذریعې سره د قبلې سمت قانمېږي لیکن په هغو کښې څو مشکلاتونه شته.

۱- د قطب د ستوري په صحیح توګه په شمال کښې د موجودوالي وقت معلومول غواړي یا د قطب نما ضرورت پېښېږي

۲- له جغرافیایي قطب څخه د مقناطیسي قطب د درجاتو د انحراف علم ضروري ده

۳- د قبلې د سمت درجې باید معلومې وي

۴- د زاویې د جوړولو لپاره په درجاتو باندې د نښې په لګیدو ښه لویه نیمه دائره یا د سمت د قانمولو خورډین لویه قطب نما وي یا په طریقې د علم المثلث الکروي د پیمائش په ذریعې سره زاویه جوړه شي

د سیوري په ذریعې سره د قبلې د سمت په قانمولو کښې د دغو شیانو ضرورت نشته د دې طریقې د افادیت (ګټمن والي) او سهولت (آسانتیا) له مخې څو ځلې دا خیال راغی چه د پاکستان په هر لوی ښار کښې د سیوري په ذریعې سره د قبلې د سمت د پیدا کولو د وختونو نقشه مرتبه شي او له ارشاد العابد سره ولګول شي لیکن د دې کار د اوږدوالي او د فرصت د نه درلودلو له وجې مې همت و نه شو کړی یو ځل مې له خپل مخلص ملګری ملک بشیر احمد صاحب بګوی ایکسین انجنیر انجیف بر انچ جنرل هیډ کوارټر راولپنډي سره د دې یادونه وکړه. الله تعالی د هغه په زړه کښې د دې کار دومره شوق ور واچاوه چه هغه په مختلفو ادارو کښې د څلورو حسابي ماشینونو، کمپیوټرونو، په ذریعې سره د ۷۰ ښارونو وختونه مرتب کړل او د څلورو او د نتایجو په مقابله کولو او ډاډمن نظر ثاني په کولو سره ماته را وسپاره. ما هم د زیات اطمینان لپاره د څو وختونو امتحان وکړ او په سړسري کتنې سره مې ټول وکتل په ځینو ځایونو کښې څه نا څه خامی په نظر راغلې هغه مې صحیح کړې الله دې دا محنت قبول او نافع وګرځوي آمین

هدایات ۱- کوم لرګی یا بل شی بالکل سیده ودروى نو د سهار او ماښام په خانو کښې په ورکې لوی وختونو کښې د هغه سیوري د قبلې په سمت باندې وي او په عمودي ځانې په وخت کښې سیوري د قبلې د سمت په خط باندې عمود واقع کیږي

۲- په ګرمو کښې غرمه سیوري ډیر ژر را ګرځي نو ځکه د عمودي وخت په نسبت سره د سهار او ماښام د وختونو نسجه ډېره صحیح را و وځي خصوصاً له ۲۶ درجو څخه که عرض لرونکي ځایونو باندې په ګرمو کښې له عمودي وخت څخه کار اخېستل بهتر نه وي

طول عرض اسلام آباد زاویه سمت قبله از شمال حقیقی ۱۰۳٫۶ مقناطیسی ۱۰۵٫۵											
جنوری			فروری			مارچ			اپریل		
صبح	عمود	شام	صبح	عمود	شام	صبح	عمود	شام	صبح	عمود	شام
۱	۲	۳	۱	۲	۳	۱	۲	۳	۱	۲	۳
۱۸	۱۱	۴	۳۵	۱۱	۴	۳۱	۱۱	۴	۳۲	۱۱	۴
۲۱		۴	۳۶		۴	۳۲		۴	۳۲		۴
۲۳		۴	۳۶		۴	۳۲		۴	۳۲		۴
۲۶		۴	۳۹		۴	۳۲		۴	۳۲		۴
۲۹		۴	۴۰		۴	۳۲		۴	۳۲		۴
۳۱		۴	۴۱		۴	۳۲		۴	۳۲		۴
مئی			جون			جولائی			اگست		
۱	۲	۳	۱	۲	۳	۱	۲	۳	۱	۲	۳
۵۳	۱۱	۴	۵۹	۲	۴	۵۳	۱۱	۴	۵۱	۲	۴
۵۴		۴	۵۲		۴	۵۲		۴	۵۸		۴
۵۵		۴	۵۴		۴	۵۵		۴	۵۴		۴
۵۶		۴	۵۴		۴	۵۶		۴	۵۴		۴
۵۷		۴	۵۹		۴	۵۷		۴	۵۴		۴
۵۸		۴	۶۰		۴	۵۹		۴	۵۴		۴
سپتمبر			اکتوبر			نومبر			دسمبر		
۱	۲	۳	۱	۲	۳	۱	۲	۳	۱	۲	۳
۵۹	۱۱	۴	۶۰	۲	۴	۵۹	۱۱	۴	۵۹	۱۱	۴
۶۰		۴	۶۱		۴	۶۰		۴	۶۰		۴
۶۱		۴	۶۲		۴	۶۱		۴	۶۱		۴
۶۲		۴	۶۳		۴	۶۲		۴	۶۲		۴
۶۳		۴	۶۴		۴	۶۳		۴	۶۳		۴
۶۴		۴	۶۵		۴	۶۴		۴	۶۴		۴
۶۵		۴	۶۶		۴	۶۵		۴	۶۵		۴

طول نمبر ۴۲			عرض ۳۳/۸			اتک			زاویہ سمت قبلہ از شمال حقیقی ۱۰۵، مقناطیسی ۱۰۶		
جنوری			فروری			مارچ					
صبح	عمود	شام	صبح	عمود	شام	صبح	عمود	شام	صبح	عمود	شام
۱۰	۱۱	۱۲	۱۰	۱۱	۱۲	۱۰	۱۱	۱۲	۱۰	۱۱	۱۲
۱	۱۸	۲۰	۱	۳۵	۳۶	۱	۳۲	۳۳	۱	۳۲	۳۳
۵	۲۰	۲۳	۵	۳۶	۳۷	۵	۳۳	۳۴	۵	۳۳	۳۴
۱۰	۲۳	۲۶	۱۰	۳۷	۳۸	۱۰	۳۴	۳۵	۱۰	۳۴	۳۵
۱۵	۲۶	۲۹	۱۵	۳۹	۴۰	۱۵	۳۶	۳۷	۱۵	۳۶	۳۷
۲۰	۲۹	۳۱	۲۰	۴۱	۴۲	۲۰	۳۸	۳۹	۲۰	۳۸	۳۹
۲۵	۳۱		۲۵	۴۱		۲۵	۳۸		۲۵	۳۸	
اپریل			مئی			جون					
۱	۳۵	۳۷	۱	۵۰	۵۱	۱	۵۵	۵۶	۱	۵۵	۵۶
۵	۳۷	۳۹	۵	۵۸	۵۹	۵	۵۶	۵۷	۵	۵۶	۵۷
۱۰	۳۹	۴۱	۱۰	۶۰	۶۱	۱۰	۵۸	۵۹	۱۰	۵۸	۵۹
۱۵	۴۱	۴۳	۱۵	۶۳	۶۴	۱۵	۶۰	۶۱	۱۵	۶۰	۶۱
۲۰	۴۳	۴۵	۲۰	۶۵	۶۶	۲۰	۶۲	۶۳	۲۰	۶۲	۶۳
۲۵	۴۵	۴۷	۲۵	۶۷	۶۸	۲۵	۶۴	۶۵	۲۵	۶۴	۶۵
جولائی			اگست			ستمبر					
۱	۵۲	۵۴	۱	۷۴	۷۵	۱	۷۹	۸۰	۱	۷۹	۸۰
۵	۵۴	۵۶	۵	۸۰	۸۱	۵	۸۱	۸۲	۵	۸۱	۸۲
۱۰	۵۶	۵۸	۱۰	۸۶	۸۷	۱۰	۸۳	۸۴	۱۰	۸۳	۸۴
۱۵	۵۸	۶۰	۱۵	۹۰	۹۱	۱۵	۸۵	۸۶	۱۵	۸۵	۸۶
۲۰	۶۰	۶۲	۲۰	۹۳	۹۴	۲۰	۸۷	۸۸	۲۰	۸۷	۸۸
۲۵	۶۲	۶۴	۲۵	۹۵	۹۶	۲۵	۸۹	۹۰	۲۵	۸۹	۹۰
اکتوبر			نومبر			دسمبر					
۱	۷۳	۷۵	۱	۱۱۰	۱۱۱	۱	۱۱۵	۱۱۶	۱	۱۱۵	۱۱۶
۵	۷۵	۷۷	۵	۱۱۶	۱۱۷	۵	۱۱۷	۱۱۸	۵	۱۱۷	۱۱۸
۱۰	۷۷	۷۹	۱۰	۱۲۰	۱۲۱	۱۰	۱۱۹	۱۲۰	۱۰	۱۱۹	۱۲۰
۱۵	۷۹	۸۱	۱۵	۱۲۳	۱۲۴	۱۵	۱۲۱	۱۲۲	۱۵	۱۲۱	۱۲۲
۲۰	۸۱	۸۳	۲۰	۱۲۵	۱۲۶	۲۰	۱۲۳	۱۲۴	۲۰	۱۲۳	۱۲۴
۲۵	۸۳	۸۵	۲۵	۱۲۷	۱۲۸	۲۵	۱۲۵	۱۲۶	۲۵	۱۲۵	۱۲۶

ایران شهر (ایران) حقیقی نم ۱۰۳۲ مقناطیسی نم ۱۰۳۱									
طول			عرض			زادیت قبله از شمال			
۶۱			۲۴۶۲			۱۰۳۲			
جنوری			فردری			مارچ			
صبح	عمود	شام	صبح	عمود	شام	صبح	عمود	شام	
۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	
۱	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱
۵	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۵
۱۰	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۰
۱۵	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۵
۲۰	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۲۰
۲۵	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۲۵
اپریل			مئی			جون			
۱	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱
۵	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۵
۱۰	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۰
۱۵	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۵
۲۰	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۲۰
۲۵	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۲۵
جولائی			اگست			سپتمبر			
۱	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱
۵	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۵
۱۰	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۰
۱۵	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۵
۲۰	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۲۰
۲۵	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۲۵
اکتوبر			نومبر			دسمبر			
۱	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱
۵	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۵
۱۰	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۰
۱۵	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۵
۲۰	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۲۰
۲۵	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۲۵

طول ۴۰ ر ۹			عرض ۲۴			بنویں			زاویہ سمت قبلہ از شمال حقیقی ۱۰۵ در ۳۰ مقناطیسی ۱۰۷		
جنوری			فروری			مارچ					
صبح	عمود	شام	صبح	عمود	شام	صبح	عمود	شام	صبح	عمود	شام
۱	۴	۲۳	۱	۴	۲۱	۱	۴	۲۹	۱	۴	۲۳
۵	۴	۲۴	۵	۴	۲۲	۵	۴	۵۰	۵	۴	۱۵
۱۰	۴	۲۹	۱۰	۴	۲۳	۱۰	۴	۵۰	۱۰	۴	۲
۱۵	۴	۳۲	۱۵	۴	۲۶	۱۵	۴	۵۱	۱۵	۴	۵۰
۲۰	۴	۳۵	۲۰	۴	۲۷	۲۰	۴	۵۱	۲۰	۴	۳۷
۲۵	۴	۳۷	۲۵	۴	۲۸	۲۵	۴	۵۱	۲۵	۴	۲۶
اپریل			مئی			جون					
۱	۴	۵۲	۱	۴	۵۵	۱	۴	۵۲	۱	۴	۱۳
۵	۴	۵۲	۵	۴	۵۶	۵	۴	۵۲	۵	۴	۹
۱۰	۴	۵۲	۱۰	۴	۵۶	۱۰	۴	۵۲	۱۰	۴	۷
۱۵	۴	۵۳	۱۵	۴	۵۷	۱۵	۴	۵۵	۱۵	۴	۵
۲۰	۴	۵۳	۲۰	۴	۵۹	۲۰	۴	۵۷	۲۰	۴	۵
۲۵	۴	۵۳	۲۵	۴	۶۰	۲۵	۴	۵۹	۲۵	۴	۷
جولائی			اگست			ستمبر					
۱	۴	۵۸	۱	۴	۶۲	۱	۴	۵۱	۱	۴	۳۵
۵	۴	۵۵	۵	۴	۶۵	۵	۴	۵۸	۵	۴	۵۲
۱۰	۴	۵۲	۱۰	۴	۶۰	۱۰	۴	۵۵	۱۰	۴	۱
۱۵	۴	۴۷	۱۵	۴	۵۵	۱۵	۴	۵۱	۱۵	۴	۹
۲۰	۴	۴۱	۲۰	۴	۵۸	۲۰	۴	۴۷	۲۰	۴	۱۸
۲۵	۴	۳۳	۲۵	۴	۵۵	۲۵	۴	۴۵	۲۵	۴	۲۸
اکتوبر			نومبر			دسمبر					
۱	۴	۳۰	۱	۴	۱۲	۱	۴	۱۱	۱	۴	۷
۵	۴	۲۷	۵	۴	۱۳	۵	۴	۱۳	۵	۴	۷
۱۰	۴	۲۲	۱۰	۴	۱۱	۱۰	۴	۱۲	۱۰	۴	۷
۱۵	۴	۱۷	۱۵	۴	۱۱	۱۵	۴	۱۶	۱۵	۴	۷
۲۰	۴	۱۵	۲۰	۴	۱۱	۲۰	۴	۱۹	۲۰	۴	۷
۲۵	۴	۱۲	۲۵	۴	۱۱	۲۵	۴	۲۱	۲۵	۴	۷

طول ۴۳ ۴۲			عرض ۲۰			بہاولنگر حقیقی ۹۸ ۱۰۱ زاویہ سمت قبلہ از شمال ۹۸ ۱۰۱		
جنوری			فروری			مارچ		
صبح	عمود	شام	صبح	عمود	شام	صبح	عمود	شام
۱	۲	۳	۱	۲	۳	۱	۲	۳
۱	۱۱	۲۲	۱۱	۵۶	۵۶	۱۱	۵۹	۵۹
۵	۱۲	۲۳	۱۱	۵۶	۵۶	۱۲	۵۹	۵۵
۱۰	۱۳	۲۴	۱۱	۵۸	۵۸	۱۳	۵۹	۳۰
۱۵	۱۴	۲۵	۱۱	۵۹	۵۹	۱۴	۵۹	۲۶
۲۰	۱۵	۲۶	۱۱	۵۹	۵۹	۱۵	۵۸	۱۱
۲۵	۱۶	۲۷	۱۱	۵۹	۵۹	۱۶	۵۸	۵۴
اپریل			مئی			جون		
۱	۲	۳	۱	۲	۳	۱	۲	۳
۱	۱۱	۲۲	۱۱	۵۶	۵۶	۱۱	۵۲	۵۲
۵	۱۲	۲۳	۱۱	۵۶	۵۶	۱۲	۵۴	۵۴
۱۰	۱۳	۲۴	۱۱	۵۸	۵۸	۱۳	۵۹	۳۰
۱۵	۱۴	۲۵	۱۱	۵۹	۵۹	۱۴	۵۹	۲۶
۲۰	۱۵	۲۶	۱۱	۵۹	۵۹	۱۵	۵۸	۱۱
۲۵	۱۶	۲۷	۱۱	۵۹	۵۹	۱۶	۵۸	۵۴
جولائی			اگست			ستمبر		
۱	۲	۳	۱	۲	۳	۱	۲	۳
۱	۱۱	۲۲	۱۱	۵۶	۵۶	۱۱	۵۹	۵۹
۵	۱۲	۲۳	۱۱	۵۶	۵۶	۱۲	۵۹	۵۵
۱۰	۱۳	۲۴	۱۱	۵۸	۵۸	۱۳	۵۹	۳۰
۱۵	۱۴	۲۵	۱۱	۵۹	۵۹	۱۴	۵۹	۲۶
۲۰	۱۵	۲۶	۱۱	۵۹	۵۹	۱۵	۵۸	۱۱
۲۵	۱۶	۲۷	۱۱	۵۹	۵۹	۱۶	۵۸	۵۴
اکتوبر			نومبر			دسمبر		
۱	۲	۳	۱	۲	۳	۱	۲	۳
۱	۱۱	۲۲	۱۱	۵۶	۵۶	۱۱	۵۹	۵۹
۵	۱۲	۲۳	۱۱	۵۶	۵۶	۱۲	۵۹	۵۵
۱۰	۱۳	۲۴	۱۱	۵۸	۵۸	۱۳	۵۹	۳۰
۱۵	۱۴	۲۵	۱۱	۵۹	۵۹	۱۴	۵۹	۲۶
۲۰	۱۵	۲۶	۱۱	۵۹	۵۹	۱۵	۵۸	۱۱
۲۵	۱۶	۲۷	۱۱	۵۹	۵۹	۱۶	۵۸	۵۴

زادہ سیت قبلہ از شمال حقیقی ۹۸/۲ مقناطیسی ۹۹/۲									
طول ۴۱/۲			عرض ۲۹/۲			بہاولپور			
جنوری			فروری			مارچ			شام
صبح	عمود	شام	صبح	عمود	شام	صبح	عمود	شام	
۱۱	۱۲	۱	۱۱	۱۲	۱	۱۱	۱۲	۱	۱
۱	۱۱	۱۱	۱۱	۱۲	۱۱	۱۱	۱۲	۱۱	۱۱
۵	۵۰	۱۰	۵	۵۰	۱۰	۵	۵۰	۱۰	۵
۱۰	۵۲	۱۵	۱۰	۵۲	۱۵	۱۰	۵۲	۱۵	۱۰
۱۵	۵۵	۲۰	۱۵	۵۵	۲۰	۱۵	۵۵	۲۰	۱۵
۲۰	۵۷	۲۵	۲۰	۵۷	۲۵	۲۰	۵۷	۲۵	۲۰
۲۵	۵۹	۳۰	۲۵	۵۹	۳۰	۲۵	۵۹	۳۰	۲۵
اپریل			مئی			جون			شام
صبح	عمود	شام	صبح	عمود	شام	صبح	عمود	شام	
۱۱	۱۲	۱	۱۱	۱۲	۱	۱۱	۱۲	۱	۱
۱	۱۱	۱۱	۱۱	۱۲	۱۱	۱۱	۱۲	۱۱	۱۱
۵	۵۰	۱۰	۵	۵۰	۱۰	۵	۵۰	۱۰	۵
۱۰	۵۲	۱۵	۱۰	۵۲	۱۵	۱۰	۵۲	۱۵	۱۰
۱۵	۵۵	۲۰	۱۵	۵۵	۲۰	۱۵	۵۵	۲۰	۱۵
۲۰	۵۷	۲۵	۲۰	۵۷	۲۵	۲۰	۵۷	۲۵	۲۰
۲۵	۵۹	۳۰	۲۵	۵۹	۳۰	۲۵	۵۹	۳۰	۲۵
جولائی			اگست			ستمبر			شام
صبح	عمود	شام	صبح	عمود	شام	صبح	عمود	شام	
۱۱	۱۲	۱	۱۱	۱۲	۱	۱۱	۱۲	۱	۱
۱	۱۱	۱۱	۱۱	۱۲	۱۱	۱۱	۱۲	۱۱	۱۱
۵	۵۰	۱۰	۵	۵۰	۱۰	۵	۵۰	۱۰	۵
۱۰	۵۲	۱۵	۱۰	۵۲	۱۵	۱۰	۵۲	۱۵	۱۰
۱۵	۵۵	۲۰	۱۵	۵۵	۲۰	۱۵	۵۵	۲۰	۱۵
۲۰	۵۷	۲۵	۲۰	۵۷	۲۵	۲۰	۵۷	۲۵	۲۰
۲۵	۵۹	۳۰	۲۵	۵۹	۳۰	۲۵	۵۹	۳۰	۲۵
اکتوبر			نومبر			دسمبر			شام
صبح	عمود	شام	صبح	عمود	شام	صبح	عمود	شام	
۱۱	۱۲	۱	۱۱	۱۲	۱	۱۱	۱۲	۱	۱
۱	۱۱	۱۱	۱۱	۱۲	۱۱	۱۱	۱۲	۱۱	۱۱
۵	۵۰	۱۰	۵	۵۰	۱۰	۵	۵۰	۱۰	۵
۱۰	۵۲	۱۵	۱۰	۵۲	۱۵	۱۰	۵۲	۱۵	۱۰
۱۵	۵۵	۲۰	۱۵	۵۵	۲۰	۱۵	۵۵	۲۰	۱۵
۲۰	۵۷	۲۵	۲۰	۵۷	۲۵	۲۰	۵۷	۲۵	۲۰
۲۵	۵۹	۳۰	۲۵	۵۹	۳۰	۲۵	۵۹	۳۰	۲۵

طول ۶۶ ر ۴									
عرض ۲۶ ر ۲									
بیل									
حقیقی ۹۵ ر ۲ مقالیسی ۹۶ ر ۴ زاویہ سمت قبلہ از شمال									
جنوری			فروری			مارچ			روز
صبح	عمود	شام	صبح	عمود	شام	صبح	عمود	شام	
۱ تا ۱۲	۱ تا ۱۲	۱ تا ۱۲	۱ تا ۱۲	۱ تا ۱۲	۱ تا ۱۲	۱ تا ۱۲	۱ تا ۱۲	۱ تا ۱۲	
۱	۱۲	۱۹	۱۲	۲۲	۳۳	۱۲	۳۳	۳۳	۱
۵	۲۱	۳۱	۲۲	۳۳	۳۵	۲۱	۳۵	۳۵	۵
۱۰	۲۳	۳۳	۲۳	۳۳	۳۳	۲۳	۳۳	۳۳	۱۰
۱۵	۲۶	۳۶	۲۳	۳۳	۳۳	۲۳	۳۳	۳۳	۱۵
۲۰	۲۸	۳۸	۲۵	۳۵	۳۵	۲۲	۳۲	۳۲	۲۰
۲۵	۳۰	۴۰	۳۳	۳۳	۳۳	۲۱	۳۱	۳۱	۲۵
اپریل			مئی			جون			
۱ تا ۱۲	۱ تا ۱۲	۱ تا ۱۲	۱ تا ۱۲	۱ تا ۱۲	۱ تا ۱۲	۱ تا ۱۲	۱ تا ۱۲	۱ تا ۱۲	
۱	۱۳	۲۰	۱۲	۲۶	۳۰	۱۲	۳۱	۳۱	۱
۵	۲۴	۳۰	۲	۲۸	۱۸	۲۳	۳۱	۳۱	۵
۱۰	۵۰	۲۹	۱۶	۲۶	۲	۳۲	۳۲	۳۲	۱۰
۱۵	۵	۲۸	۲۱	۲۸	۲۹	۳۸	۳۲	۳۲	۱۵
۲۰	۱۹	۲۸	۲۶	۲۸	۳۳	۳۱	۳۵	۳۵	۲۰
۲۵	۳۳	۲۸	۵۹	۳۰	۲۳	۳۳	۳۴	۳۴	۲۵
جولائی			اگست			ستمبر			
۱ تا ۱۲	۱ تا ۱۲	۱ تا ۱۲	۱ تا ۱۲	۱ تا ۱۲	۱ تا ۱۲	۱ تا ۱۲	۱ تا ۱۲	۱ تا ۱۲	
۱	۹	۳۹	۱۲	۲۹	۳۴	۱۲	۲۸	۳۴	۱
۵	۳۳	۳۴	۱۸	۱۸	۳۶	۲۶	۲۶	۲۶	۵
۱۰	۲۵	۳۸	۲	۲	۳۵	۱۹	۲۳	۲۳	۱۰
۱۵	۱۵	۳۹	۴	۲۶	۳۳	۲۱	۲۱	۲۱	۱۵
۲۰	۳	۳۸	۲۹	۲۹	۳۲	۱۸	۲۹	۲۹	۲۰
۲۵	۵۰	۳۸	۱۳	۱۳	۳۱	۱۶	۲۳	۲۳	۲۵
اکتوبر			نومبر			دسمبر			
۱ تا ۱۲	۱ تا ۱۲	۱ تا ۱۲	۱ تا ۱۲	۱ تا ۱۲	۱ تا ۱۲	۱ تا ۱۲	۱ تا ۱۲	۱ تا ۱۲	
۱	۱۲	۰	۱۲	۳	۴	۱۲	۶	۶	۱
۵	۱۱	۱۱	۳	۳	۳	۴	۴	۴	۵
۱۰	۹	۹	۲	۲	۲	۹	۹	۹	۱۰
۱۵	۸	۸	۲	۲	۲	۱۱	۱۱	۱۱	۱۵
۲۰	۶	۶	۲	۲	۲	۱۳	۱۳	۱۳	۲۰
۲۵	۳	۳	۳	۳	۳	۱۶	۱۶	۱۶	۲۵

طول			عرض			پسینی			زاویه سمت قبلہ از شمال		
۶۳ در			۲۵ در ۲			حقیقی ۹۵ در ۹۵			مقناطیسی ۹۵ در ۹		
جنوری			فروری			مارچ					
صبح	عمود	شام	صبح	عمود	شام	صبح	عمود	شام	صبح	عمود	شام
۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲
۱	۱۲	۱۲	۱	۱۲	۱۲	۱	۱۲	۱۲	۱	۱۲	۱۲
۵	۱۲	۱۲	۵	۱۲	۱۲	۵	۱۲	۱۲	۵	۱۲	۱۲
۱۰	۱۲	۱۲	۱۰	۱۲	۱۲	۱۰	۱۲	۱۲	۱۰	۱۲	۱۲
۱۵	۱۲	۱۲	۱۵	۱۲	۱۲	۱۵	۱۲	۱۲	۱۵	۱۲	۱۲
۲۰	۱۲	۱۲	۲۰	۱۲	۱۲	۲۰	۱۲	۱۲	۲۰	۱۲	۱۲
۲۵	۱۲	۱۲	۲۵	۱۲	۱۲	۲۵	۱۲	۱۲	۲۵	۱۲	۱۲
اپریل			مئی			جون					
۱	۱۲	۱۲	۱	۱۲	۱۲	۱	۱۲	۱۲	۱	۱۲	۱۲
۵	۱۲	۱۲	۵	۱۲	۱۲	۵	۱۲	۱۲	۵	۱۲	۱۲
۱۰	۱۲	۱۲	۱۰	۱۲	۱۲	۱۰	۱۲	۱۲	۱۰	۱۲	۱۲
۱۵	۱۲	۱۲	۱۵	۱۲	۱۲	۱۵	۱۲	۱۲	۱۵	۱۲	۱۲
۲۰	۱۲	۱۲	۲۰	۱۲	۱۲	۲۰	۱۲	۱۲	۲۰	۱۲	۱۲
۲۵	۱۲	۱۲	۲۵	۱۲	۱۲	۲۵	۱۲	۱۲	۲۵	۱۲	۱۲
جولائی			اگست			ستمبر					
۱	۱۲	۱۲	۱	۱۲	۱۲	۱	۱۲	۱۲	۱	۱۲	۱۲
۵	۱۲	۱۲	۵	۱۲	۱۲	۵	۱۲	۱۲	۵	۱۲	۱۲
۱۰	۱۲	۱۲	۱۰	۱۲	۱۲	۱۰	۱۲	۱۲	۱۰	۱۲	۱۲
۱۵	۱۲	۱۲	۱۵	۱۲	۱۲	۱۵	۱۲	۱۲	۱۵	۱۲	۱۲
۲۰	۱۲	۱۲	۲۰	۱۲	۱۲	۲۰	۱۲	۱۲	۲۰	۱۲	۱۲
۲۵	۱۲	۱۲	۲۵	۱۲	۱۲	۲۵	۱۲	۱۲	۲۵	۱۲	۱۲
اکتوبر			نومبر			دسمبر					
۱	۱۲	۱۲	۱	۱۲	۱۲	۱	۱۲	۱۲	۱	۱۲	۱۲
۵	۱۲	۱۲	۵	۱۲	۱۲	۵	۱۲	۱۲	۵	۱۲	۱۲
۱۰	۱۲	۱۲	۱۰	۱۲	۱۲	۱۰	۱۲	۱۲	۱۰	۱۲	۱۲
۱۵	۱۲	۱۲	۱۵	۱۲	۱۲	۱۵	۱۲	۱۲	۱۵	۱۲	۱۲
۲۰	۱۲	۱۲	۲۰	۱۲	۱۲	۲۰	۱۲	۱۲	۲۰	۱۲	۱۲
۲۵	۱۲	۱۲	۲۵	۱۲	۱۲	۲۵	۱۲	۱۲	۲۵	۱۲	۱۲

طول ۶۳/۱			عرض ۲۶/۹			پنجگور			زادہ سمت قبلہ از شمال حقیقی ۹۹/۸ تقاضی ۹۹/۸		
جنوری			فروری			مارچ			اپریل		
صبح	عمود	شام	صبح	عمود	شام	صبح	عمود	شام	صبح	عمود	شام
۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲
۱	۱۲	۱۲	۱	۱۲	۱۲	۱	۱۲	۱۲	۱	۱۲	۱۲
۵	۱۲	۱۲	۵	۱۲	۱۲	۵	۱۲	۱۲	۵	۱۲	۱۲
۱۰	۱۲	۱۲	۱۰	۱۲	۱۲	۱۰	۱۲	۱۲	۱۰	۱۲	۱۲
۱۵	۱۲	۱۲	۱۵	۱۲	۱۲	۱۵	۱۲	۱۲	۱۵	۱۲	۱۲
۲۰	۱۲	۱۲	۲۰	۱۲	۱۲	۲۰	۱۲	۱۲	۲۰	۱۲	۱۲
۲۵	۱۲	۱۲	۲۵	۱۲	۱۲	۲۵	۱۲	۱۲	۲۵	۱۲	۱۲
اپریل			مئی			جون			جولائی		
۱	۱۲	۱۲	۱	۱۲	۱۲	۱	۱۲	۱۲	۱	۱۲	۱۲
۵	۱۲	۱۲	۵	۱۲	۱۲	۵	۱۲	۱۲	۵	۱۲	۱۲
۱۰	۱۲	۱۲	۱۰	۱۲	۱۲	۱۰	۱۲	۱۲	۱۰	۱۲	۱۲
۱۵	۱۲	۱۲	۱۵	۱۲	۱۲	۱۵	۱۲	۱۲	۱۵	۱۲	۱۲
۲۰	۱۲	۱۲	۲۰	۱۲	۱۲	۲۰	۱۲	۱۲	۲۰	۱۲	۱۲
۲۵	۱۲	۱۲	۲۵	۱۲	۱۲	۲۵	۱۲	۱۲	۲۵	۱۲	۱۲
اگست			ستمبر			اکتوبر			نومبر		
۱	۱۲	۱۲	۱	۱۲	۱۲	۱	۱۲	۱۲	۱	۱۲	۱۲
۵	۱۲	۱۲	۵	۱۲	۱۲	۵	۱۲	۱۲	۵	۱۲	۱۲
۱۰	۱۲	۱۲	۱۰	۱۲	۱۲	۱۰	۱۲	۱۲	۱۰	۱۲	۱۲
۱۵	۱۲	۱۲	۱۵	۱۲	۱۲	۱۵	۱۲	۱۲	۱۵	۱۲	۱۲
۲۰	۱۲	۱۲	۲۰	۱۲	۱۲	۲۰	۱۲	۱۲	۲۰	۱۲	۱۲
۲۵	۱۲	۱۲	۲۵	۱۲	۱۲	۲۵	۱۲	۱۲	۲۵	۱۲	۱۲
دسمبر			جنوری			فروری			مارچ		
۱	۱۲	۱۲	۱	۱۲	۱۲	۱	۱۲	۱۲	۱	۱۲	۱۲
۵	۱۲	۱۲	۵	۱۲	۱۲	۵	۱۲	۱۲	۵	۱۲	۱۲
۱۰	۱۲	۱۲	۱۰	۱۲	۱۲	۱۰	۱۲	۱۲	۱۰	۱۲	۱۲
۱۵	۱۲	۱۲	۱۵	۱۲	۱۲	۱۵	۱۲	۱۲	۱۵	۱۲	۱۲
۲۰	۱۲	۱۲	۲۰	۱۲	۱۲	۲۰	۱۲	۱۲	۲۰	۱۲	۱۲
۲۵	۱۲	۱۲	۲۵	۱۲	۱۲	۲۵	۱۲	۱۲	۲۵	۱۲	۱۲

طول			عرض			پیشین (ایران)			زاویه سمت قبل از شمال		
۹۱٫۸			۲۶٫۱			حقیقی ۹۸٫۸ مقناطیسی ۹۹٫۵					
جنوری			فروری			مارس					
صبح	عمود	شام	صبح	عمود	شام	صبح	عمود	شام	صبح	عمود	شام
۱۰	۱۱	۱۲	۱۰	۱۱	۱۲	۱۰	۱۱	۱۲	۱۰	۱۱	۱۲
۱	۱۳	۱۲	۱۳	۱۲	۱۱	۱۲	۱۱	۱۰	۱۲	۱۱	۱۰
۵	۱۴	۱۳	۱۴	۱۳	۱۲	۱۳	۱۲	۱۱	۱۳	۱۲	۱۱
۱۰	۱۵	۱۴	۱۵	۱۴	۱۳	۱۴	۱۳	۱۲	۱۴	۱۳	۱۲
۱۵	۱۶	۱۵	۱۶	۱۵	۱۴	۱۵	۱۴	۱۳	۱۵	۱۴	۱۳
۲۰	۱۷	۱۶	۱۷	۱۶	۱۵	۱۶	۱۵	۱۴	۱۶	۱۵	۱۴
۲۵	۱۸	۱۷	۱۸	۱۷	۱۶	۱۷	۱۶	۱۵	۱۷	۱۶	۱۵
اپریل			مئی			جون					
۱	۱۳	۱۲	۱۳	۱۲	۱۱	۱۲	۱۱	۱۰	۱۲	۱۱	۱۰
۵	۱۴	۱۳	۱۴	۱۳	۱۲	۱۳	۱۲	۱۱	۱۳	۱۲	۱۱
۱۰	۱۵	۱۴	۱۵	۱۴	۱۳	۱۴	۱۳	۱۲	۱۴	۱۳	۱۲
۱۵	۱۶	۱۵	۱۶	۱۵	۱۴	۱۵	۱۴	۱۳	۱۵	۱۴	۱۳
۲۰	۱۷	۱۶	۱۷	۱۶	۱۵	۱۶	۱۵	۱۴	۱۶	۱۵	۱۴
۲۵	۱۸	۱۷	۱۸	۱۷	۱۶	۱۷	۱۶	۱۵	۱۷	۱۶	۱۵
جولای			اگست			سپتمبر					
۱	۱۳	۱۲	۱۳	۱۲	۱۱	۱۲	۱۱	۱۰	۱۲	۱۱	۱۰
۵	۱۴	۱۳	۱۴	۱۳	۱۲	۱۳	۱۲	۱۱	۱۳	۱۲	۱۱
۱۰	۱۵	۱۴	۱۵	۱۴	۱۳	۱۴	۱۳	۱۲	۱۴	۱۳	۱۲
۱۵	۱۶	۱۵	۱۶	۱۵	۱۴	۱۵	۱۴	۱۳	۱۵	۱۴	۱۳
۲۰	۱۷	۱۶	۱۷	۱۶	۱۵	۱۶	۱۵	۱۴	۱۶	۱۵	۱۴
۲۵	۱۸	۱۷	۱۸	۱۷	۱۶	۱۷	۱۶	۱۵	۱۷	۱۶	۱۵
اکتوبر			نومبر			دسامبر					
۱	۱۳	۱۲	۱۳	۱۲	۱۱	۱۲	۱۱	۱۰	۱۲	۱۱	۱۰
۵	۱۴	۱۳	۱۴	۱۳	۱۲	۱۳	۱۲	۱۱	۱۳	۱۲	۱۱
۱۰	۱۵	۱۴	۱۵	۱۴	۱۳	۱۴	۱۳	۱۲	۱۴	۱۳	۱۲
۱۵	۱۶	۱۵	۱۶	۱۵	۱۴	۱۵	۱۴	۱۳	۱۵	۱۴	۱۳
۲۰	۱۷	۱۶	۱۷	۱۶	۱۵	۱۶	۱۵	۱۴	۱۶	۱۵	۱۴
۲۵	۱۸	۱۷	۱۸	۱۷	۱۶	۱۷	۱۶	۱۵	۱۷	۱۶	۱۵

پشاور											
طول ۴۱° ۳۰'						عرض ۳۲°					
زاویہ سمت قبلہ از شمال حقیقی ۱۰۶° ۲۲' مقناطیسی ۱۰۸°											
جنوری			فروری			مارچ			شام		
صبح	عمود	شام	صبح	عمود	شام	صبح	عمود	شام	صبح	عمود	شام
۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲
۱	۱۱	۱۶	۱۱	۳۲	۱۶	۱۱	۳۲	۱۶	۱۱	۳۲	۱۶
۵	۱۹	۱۹	۱۱	۳۵	۱۹	۱۱	۳۵	۱۹	۱۱	۳۵	۱۹
۱۰	۲۲	۲۲	۱۱	۳۷	۲۲	۱۱	۳۷	۲۲	۱۱	۳۷	۲۲
۱۵	۲۵	۲۵	۱۱	۳۹	۲۵	۱۱	۳۹	۲۵	۱۱	۳۹	۲۵
۲۰	۲۸	۲۸	۱۱	۴۰	۲۸	۱۱	۴۰	۲۸	۱۱	۴۰	۲۸
۲۵	۳۰	۳۰	۱۱	۴۱	۳۰	۱۱	۴۱	۳۰	۱۱	۴۱	۳۰
اپریل			مئی			جون			جولائی		
صبح	عمود	شام	صبح	عمود	شام	صبح	عمود	شام	صبح	عمود	شام
۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲
۱	۱۱	۳۶	۱۱	۳۹	۳۶	۱۱	۳۹	۳۶	۱۱	۳۹	۳۶
۵	۱۹	۳۶	۱۱	۴۰	۳۶	۱۱	۴۰	۳۶	۱۱	۴۰	۳۶
۱۰	۲۲	۳۶	۱۱	۴۱	۳۶	۱۱	۴۱	۳۶	۱۱	۴۱	۳۶
۱۵	۲۵	۳۶	۱۱	۴۲	۳۶	۱۱	۴۲	۳۶	۱۱	۴۲	۳۶
۲۰	۲۸	۳۶	۱۱	۴۳	۳۶	۱۱	۴۳	۳۶	۱۱	۴۳	۳۶
۲۵	۳۰	۳۶	۱۱	۴۴	۳۶	۱۱	۴۴	۳۶	۱۱	۴۴	۳۶
اگست			ستمبر			اکتوبر			نومبر		
صبح	عمود	شام	صبح	عمود	شام	صبح	عمود	شام	صبح	عمود	شام
۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲
۱	۱۱	۳۵	۱۱	۳۸	۳۵	۱۱	۳۸	۳۵	۱۱	۳۸	۳۵
۵	۱۹	۳۵	۱۱	۳۹	۳۵	۱۱	۳۹	۳۵	۱۱	۳۹	۳۵
۱۰	۲۲	۳۵	۱۱	۴۰	۳۵	۱۱	۴۰	۳۵	۱۱	۴۰	۳۵
۱۵	۲۵	۳۵	۱۱	۴۱	۳۵	۱۱	۴۱	۳۵	۱۱	۴۱	۳۵
۲۰	۲۸	۳۵	۱۱	۴۲	۳۵	۱۱	۴۲	۳۵	۱۱	۴۲	۳۵
۲۵	۳۰	۳۵	۱۱	۴۳	۳۵	۱۱	۴۳	۳۵	۱۱	۴۳	۳۵
دسمبر			جنوری			فروری			مارچ		
صبح	عمود	شام	صبح	عمود	شام	صبح	عمود	شام	صبح	عمود	شام
۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲
۱	۱۱	۳۴	۱۱	۳۷	۳۴	۱۱	۳۷	۳۴	۱۱	۳۷	۳۴
۵	۱۹	۳۴	۱۱	۳۸	۳۴	۱۱	۳۸	۳۴	۱۱	۳۸	۳۴
۱۰	۲۲	۳۴	۱۱	۳۹	۳۴	۱۱	۳۹	۳۴	۱۱	۳۹	۳۴
۱۵	۲۵	۳۴	۱۱	۴۰	۳۴	۱۱	۴۰	۳۴	۱۱	۴۰	۳۴
۲۰	۲۸	۳۴	۱۱	۴۱	۳۴	۱۱	۴۱	۳۴	۱۱	۴۱	۳۴
۲۵	۳۰	۳۴	۱۱	۴۲	۳۴	۱۱	۴۲	۳۴	۱۱	۴۲	۳۴

طول ۶۳ ر									
عرض ۲۵ ر									
تربت									
زاویه سمت قبل از شمال									
حقیقی شماره ۹۰ مقناطیسی ۹۰ ر									
جنوری			فردری			مارس			R
صبح	عمود	شام	صبح	عمود	شام	صبح	عمود	شام	
۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	
۱	۱۲	۲۴	۱۲	۳۱	۱۲	۱۲	۳۲	۱۲	۱
۵	۲۹	۲۹	۳۱	۳۱	۳۱	۳۲	۳۲	۳۲	۵
۱۰	۳۱	۳۱	۳۲	۳۲	۳۲	۳۲	۳۲	۳۲	۱۰
۱۵	۳۲	۳۲	۳۲	۳۲	۳۲	۳۲	۳۲	۳۲	۱۵
۲۰	۳۶	۳۶	۳۲	۳۲	۳۲	۳۲	۳۲	۳۲	۲۰
۲۵	۳۸	۳۸	۳۲	۳۲	۳۲	۳۲	۳۲	۳۲	۲۵
اپریل			مئی			جون			
۱	۱۲	۳۱	۱۲	۳۹	۱۲	۱۲	۳۲	۱۲	۱
۵	۳۱	۳۱	۳۹	۳۹	۳۹	۳۲	۳۲	۳۲	۵
۱۰	۳۹	۳۹	۳۹	۳۹	۳۹	۳۲	۳۲	۳۲	۱۰
۱۵	۳۹	۳۹	۳۹	۳۹	۳۹	۳۲	۳۲	۳۲	۱۵
۲۰	۳۹	۳۹	۳۹	۳۹	۳۹	۳۲	۳۲	۳۲	۲۰
۲۵	۳۹	۳۹	۳۹	۳۹	۳۹	۳۲	۳۲	۳۲	۲۵
جولای			اگست			سپتمبر			
۱	۱۲	۳۹	۱۲	۳۹	۱۲	۱۲	۳۲	۱۲	۱
۵	۳۹	۳۹	۳۹	۳۹	۳۹	۳۲	۳۲	۳۲	۵
۱۰	۳۹	۳۹	۳۹	۳۹	۳۹	۳۲	۳۲	۳۲	۱۰
۱۵	۳۹	۳۹	۳۹	۳۹	۳۹	۳۲	۳۲	۳۲	۱۵
۲۰	۳۹	۳۹	۳۹	۳۹	۳۹	۳۲	۳۲	۳۲	۲۰
۲۵	۳۹	۳۹	۳۹	۳۹	۳۹	۳۲	۳۲	۳۲	۲۵
اکتوبر			نومبر			دسمبر			
۱	۱۲	۲۳	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱
۵	۲۱	۲۱	۱۱	۱۱	۱۱	۱۲	۱۲	۱۲	۵
۱۰	۱۹	۱۹	۱۱	۱۱	۱۱	۱۲	۱۲	۱۲	۱۰
۱۵	۱۴	۱۴	۱۱	۱۱	۱۱	۱۲	۱۲	۱۲	۱۵
۲۰	۱۵	۱۵	۱۱	۱۱	۱۱	۱۲	۱۲	۱۲	۲۰
۲۵	۱۳	۱۳	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۲۵

طول ۵۱° ۴۰'			عرض ۳۵° ۱۴'			تہران (ایران) حقیقی ۱۳۱۱			زاویہ سمت قبلہ از شمال				
روز	جنوری			فروری			مارچ			روز	اپریل		
	صبح	عمود	شام	صبح	عمود	شام	صبح	عمود	شام		صبح	عمود	شام
۱	۱۳	۵۱	۱۳	۹	۲۵	۹	۹	۲۸	۲	۲۳	۲۸	۲	
۵	۱۵	۵۳	۱۵	۹	۲۹	۶	۱۰	۲	۲۳	۲۹	۲	۲۳	
۱۰	۱۵	۵۹	۱۵	۹	۳۵	۲	۱۳	۸	۲۳	۳۵	۱۳	۲۳	
۱۵	۱۵	۵	۱۵	۹	۴۱	۲	۱۹	۱۹	۲۰	۴۱	۱۹	۲۰	
۲۰	۱۲	۱۰	۱۲	۹	۴۶	۲	۲۴	۲۴	۱۵	۴۶	۲۴	۱۵	
۲۵	۱۲	۱۶	۱۲	۹	۵۳	۲	۲۸	۲۸	۱۵	۵۳	۲۸	۱۵	
اپریل			مئی			جون			جولائی				
۱	۶	۳۲	۶	۲	۱۱	۲۱	۱۱	۲۰	۱۶	۳۲	۲۰	۱۶	
۵	۱	۳۶	۱	۶	۱۶	۲۰	۱۶	۲۲	۱۵	۳۶	۲۲	۱۵	
۱۰	۵۵	۱۰	۵۵	۱۰	۲۱	۲۱	۲۱	۲۲	۱۴	۲۱	۲۲	۱۴	
۱۵	۵۰	۳۵	۵۰	۱۵	۲۲	۲۲	۲۲	۲۲	۱۵	۲۲	۲۲	۱۵	
۲۰	۳۳	۵۰	۳۳	۱۹	۲۳	۱۹	۲۸	۲۸	۱۵	۲۳	۲۸	۱۵	
۲۵	۳۹	۵۶	۳۹	۱۸	۲۴	۱۸	۳۰	۳۰	۱۴	۲۴	۳۰	۱۴	
جولائی			اگست			ستمبر			اکتوبر				
۱	۱۹	۲۰	۱۹	۱۱	۲۱	۲۱	۱۰	۲۰	۵۴	۲۰	۲۰	۵۴	
۵	۲۰	۳۹	۲۰	۱۶	۲۸	۲۸	۲	۲۳	۵۴	۲۳	۲۳	۵۴	
۱۰	۲۲	۳۶	۲۲	۱۱	۳۱	۳۱	۳	۲۵	۵۹	۲۵	۲۵	۵۹	
۱۵	۲۶	۳۵	۲۶	۴	۳۳	۳۳	۴	۲۶	۱	۲۶	۲۶	۱	
۲۰	۲۸	۳۱	۲۸	۵	۳۶	۳۶	۵	۲۸	۲	۲۸	۲۸	۲	
۲۵	۳۱	۳۶	۳۱	۵	۳۷	۳۷	۵	۳۱	۳	۳۱	۳۱	۳	
اکتوبر			نومبر			دسمبر			ژانوری				
۱۰	۵۱	۹	۱۱	۵	۹	۲۲	۲	۲۲	۵۴	۲	۲۲	۵۴	
۵	۱۳	۲۱	۱۳	۱	۱	۲۵	۳	۲۲	۵۴	۳	۲۲	۵۴	
۱۰	۱۶	۲۶	۱۶	۵	۵	۲۹	۴	۲۲	۵۴	۴	۲۲	۵۴	
۱۵	۲۰	۲۸	۲۰	۵	۵	۳۲	۵	۲۲	۵۴	۵	۲۲	۵۴	
۲۰	۲۱	۳۱	۲۱	۵	۵	۳۶	۶	۲۲	۵۴	۶	۲۲	۵۴	
۲۵	۲۶	۳۶	۲۶	۵	۵	۳۷	۶	۲۲	۵۴	۶	۲۲	۵۴	

طول			عرض			کھٹہ			راوی سکت قبلہ از شمال		
۶۴، ۹			۲۴، ۲			حقیقی ۹۱، ۸۲ مقناطیسی ۹۱، ۸۲					
جنوری			فروری			مارچ					
صبح	عمود	شام	صبح	عمود	شام	صبح	عمود	شام	صبح	عمود	شام
۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲
۱	۱	۱	۱	۱	۱	۱	۱	۱	۱	۱	۱
۵	۵	۵	۵	۵	۵	۵	۵	۵	۵	۵	۵
۱۰	۱۰	۱۰	۱۰	۱۰	۱۰	۱۰	۱۰	۱۰	۱۰	۱۰	۱۰
۱۵	۱۵	۱۵	۱۵	۱۵	۱۵	۱۵	۱۵	۱۵	۱۵	۱۵	۱۵
۲۰	۲۰	۲۰	۲۰	۲۰	۲۰	۲۰	۲۰	۲۰	۲۰	۲۰	۲۰
۲۵	۲۵	۲۵	۲۵	۲۵	۲۵	۲۵	۲۵	۲۵	۲۵	۲۵	۲۵
اپریل			مئی			جون					
۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲
۱	۱	۱	۱	۱	۱	۱	۱	۱	۱	۱	۱
۵	۵	۵	۵	۵	۵	۵	۵	۵	۵	۵	۵
۱۰	۱۰	۱۰	۱۰	۱۰	۱۰	۱۰	۱۰	۱۰	۱۰	۱۰	۱۰
۱۵	۱۵	۱۵	۱۵	۱۵	۱۵	۱۵	۱۵	۱۵	۱۵	۱۵	۱۵
۲۰	۲۰	۲۰	۲۰	۲۰	۲۰	۲۰	۲۰	۲۰	۲۰	۲۰	۲۰
۲۵	۲۵	۲۵	۲۵	۲۵	۲۵	۲۵	۲۵	۲۵	۲۵	۲۵	۲۵
جولائی			اگست			ستمبر					
۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲
۱	۱	۱	۱	۱	۱	۱	۱	۱	۱	۱	۱
۵	۵	۵	۵	۵	۵	۵	۵	۵	۵	۵	۵
۱۰	۱۰	۱۰	۱۰	۱۰	۱۰	۱۰	۱۰	۱۰	۱۰	۱۰	۱۰
۱۵	۱۵	۱۵	۱۵	۱۵	۱۵	۱۵	۱۵	۱۵	۱۵	۱۵	۱۵
۲۰	۲۰	۲۰	۲۰	۲۰	۲۰	۲۰	۲۰	۲۰	۲۰	۲۰	۲۰
۲۵	۲۵	۲۵	۲۵	۲۵	۲۵	۲۵	۲۵	۲۵	۲۵	۲۵	۲۵
اکتوبر			نومبر			دسمبر					
۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲
۱	۱	۱	۱	۱	۱	۱	۱	۱	۱	۱	۱
۵	۵	۵	۵	۵	۵	۵	۵	۵	۵	۵	۵
۱۰	۱۰	۱۰	۱۰	۱۰	۱۰	۱۰	۱۰	۱۰	۱۰	۱۰	۱۰
۱۵	۱۵	۱۵	۱۵	۱۵	۱۵	۱۵	۱۵	۱۵	۱۵	۱۵	۱۵
۲۰	۲۰	۲۰	۲۰	۲۰	۲۰	۲۰	۲۰	۲۰	۲۰	۲۰	۲۰
۲۵	۲۵	۲۵	۲۵	۲۵	۲۵	۲۵	۲۵	۲۵	۲۵	۲۵	۲۵

جھنگ										عرض		طول	
										۳۱° ۳۰'		۴۲° ۳۰'	
زاویہ سمت قبلہ از شمال حقیقی ۱۰۰° ۳۰' مستطیلی ۱۰۰° ۳۰'													
جنوری			فروری			مارچ							
صبح	عمود	شام	صبح	عمود	شام	صبح	عمود	شام	صبح	عمود	شام		
۱	۴	۳۵	۱۱	۵۰	۴	۱۰	۳۵	۵	۲۶	۱۱	۵۵		
۵	۵	۳۴	۵	۵۱	۵	۱۰	۳۴	۵	۳۶	۵	۵۶		
۱۰	۵	۳۹	۵	۵۲	۵	۱۰	۳۹	۵	۴۳	۵	۵۵		
۱۵	۵	۴۲	۵	۵۳	۵	۱۰	۴۲	۵	۱۰	۵۵	۵۵		
۲۰	۵	۴۵	۵	۵۴	۵	۱۰	۴۵	۵	۲	۵۵	۵۵		
۲۵	۵	۴۶	۵	۵۵	۵	۱۰	۴۶	۵	۲۳	۵۵	۵۵		
اپریل			مئی			جون							
۱	۴	۵۵	۶	۴۵	۱۱	۵۵	۳	۱۲	۱۲	۱۳	۲۲		
۵	۵	۵۵	۱۳	۴۴	۵۴	۲	۵۸	۶	۷	۲۶	۵۸		
۱۰	۵	۵۴	۱۳	۴۳	۵۴	۲	۵۸	۶	۲۰	۳۱	۵۷		
۱۵	۵	۵۳	۱۴	۴۲	۵۳	۲	۵۷	۶	۲۳	۳۵	۵۶		
۲۰	۵	۵۵	۱۴	۴۱	۵۲	۲	۵۶	۶	۲۶	۳۴	۵۶		
۲۵	۵	۵۵	۱۵	۴۰	۵۱	۲	۵۵	۶	۲۹	۳۹	۵۵		
جولائی			اگست			ستمبر							
۱	۴	۳۴	۱۲	۵۳	۶	۵۵	۱۱	۵۴	۳	۵۴	۱۱		
۵	۵	۳۳	۱۲	۵۲	۵	۵۴	۱۱	۵۳	۴	۵۱	۱۱		
۱۰	۵	۳۰	۱۳	۵۱	۴	۵۳	۱۱	۵۲	۴	۵۱	۱۱		
۱۵	۵	۲۳	۱۴	۵۰	۳	۵۲	۱۱	۵۱	۴	۴۸	۱۱		
۲۰	۵	۱۶	۱۵	۴۹	۲	۵۱	۱۱	۵۰	۴	۴۵	۱۱		
۲۵	۵	۸	۱۶	۴۸	۱	۵۰	۱۱	۴۹	۴	۴۱	۱۱		
اکتوبر			نومبر			دسمبر							
۱	۵	۳۶	۱۱	۴۲	۵	۴۲	۱۱	۳۲	۱۱	۲۲	۱۱		
۵	۵	۳۳	۱۱	۴۱	۴	۴۱	۱۱	۳۱	۱۱	۲۳	۱۱		
۱۰	۵	۳۰	۱۱	۴۰	۴	۴۰	۱۱	۳۰	۱۱	۲۵	۱۱		
۱۵	۵	۲۸	۱۱	۳۹	۴	۳۹	۱۱	۲۹	۱۱	۲۶	۱۱		
۲۰	۵	۲۶	۱۱	۳۸	۴	۳۸	۱۱	۲۸	۱۱	۲۹	۱۱		
۲۵	۵	۲۳	۱۱	۳۷	۴	۳۷	۱۱	۲۷	۱۱	۳۱	۱۱		

طول ۴۳۱۴ عرض ۳۲۱۹ جہلم زاویہ سمت قبلہ از شمال حقیقی ۱۰۳۱۴ مقناطیسی ۱۰۳۱۴

تاریخ	جنوری			فروری			مارچ		
	صبح	عہود	شام	صبح	عہود	شام	صبح	عہود	شام
۱	+	۲۳	۱۱	+	۳۵	۱۱	+	۴۳	۱۱
۵	+	۲۵		+	۴۰		+	۴۵	
۱۰	+	۲۸		+	۴۱		+	۴۵	
۱۵	+	۳۰		+	۴۲		+	۴۵	۳
۲۰	+	۳۳		+	۴۳		+	۴۵	۴۳
۲۵	+	۳۵		+	۴۴	۵	+	۴۵	۴۱
اپریل									
۱	+	۴۵	۱۱	۶	۴۶	۱۱	۲	۵۳	۱۱
۵	+	۴۵		۱۳	۴۷			۵۳	
۱۰	+	۴۵	۳	۲۱	۴۷			۵۵	
۱۵	+	۴۵	۳۸	۳۰	۴۸			۵۶	۹
۲۰	۵	۴۵	۲۷	۳۹	۴۹			۵۷	۱۱
۲۵	۵۳	۴۶	۱۵	۴۷	۵۱			۵۹	۱۳
مئی									
۱	+	۴۵	۱۱	۶	۴۶	۱۱	۲	۵۳	۱۱
۵	+	۴۵		۱۳	۴۷			۵۳	
۱۰	+	۴۵	۳	۲۱	۴۷			۵۵	
۱۵	+	۴۵	۳۸	۳۰	۴۸			۵۶	۹
۲۰	۵	۴۵	۲۷	۳۹	۴۹			۵۷	۱۱
۲۵	۵۳	۴۶	۱۵	۴۷	۵۱			۵۹	۱۳
جون									
۱	+	۴۵	۱۱	۶	۴۶	۱۱	۲	۵۳	۱۱
۵	+	۴۵		۱۳	۴۷			۵۳	
۱۰	+	۴۵	۳	۲۱	۴۷			۵۵	
۱۵	+	۴۵	۳۸	۳۰	۴۸			۵۶	۹
۲۰	۵	۴۵	۲۷	۳۹	۴۹			۵۷	۱۱
۲۵	۵۳	۴۶	۱۵	۴۷	۵۱			۵۹	۱۳
جولائی									
۱	۷	۱۱	۳	۶	۴۶	۱۱	۲	۵۳	۱۱
۵	۸			۱۳	۴۷			۵۳	
۱۰	۳			۱۸	۴۷			۵۵	
۱۵	۰			۲۵	۴۷			۵۶	۹
۲۰	۵۳	۶		۳۲	۵۰	۵		۵۷	۱۱
۲۵	۴۵	۱۱	۵۹	۳۷	۴۸			۵۹	۱۳
اگست									
۱	۷	۱۱	۳	۶	۴۶	۱۱	۲	۵۳	۱۱
۵	۸			۱۳	۴۷			۵۳	
۱۰	۳			۱۸	۴۷			۵۵	
۱۵	۰			۲۵	۴۷			۵۶	۹
۲۰	۵۳	۶		۳۲	۵۰	۵		۵۷	۱۱
۲۵	۴۵	۱۱	۵۹	۳۷	۴۸			۵۹	۱۳
ستمبر									
۱	۷	۱۱	۳	۶	۴۶	۱۱	۲	۵۳	۱۱
۵	۸			۱۳	۴۷			۵۳	
۱۰	۳			۱۸	۴۷			۵۵	
۱۵	۰			۲۵	۴۷			۵۶	۹
۲۰	۵۳	۶		۳۲	۵۰	۵		۵۷	۱۱
۲۵	۴۵	۱۱	۵۹	۳۷	۴۸			۵۹	۱۳
اکتوبر									
۱	+	۲۵	۱۱	+	۳۵	۱۱	+	۴۵	۱۱
۵	+	۲۳		+	۳۳		+	۴۳	
۱۰	+	۲۰		+	۳۰		+	۴۰	
۱۵	+	۱۷		+	۲۷		+	۳۷	
۲۰	+	۱۵		+	۲۵		+	۳۵	
۲۵	+	۱۳		+	۲۳		+	۳۳	
نومبر									
۱	+	۲۵	۱۱	+	۳۵	۱۱	+	۴۵	۱۱
۵	+	۲۳		+	۳۳		+	۴۳	
۱۰	+	۲۰		+	۳۰		+	۴۰	
۱۵	+	۱۷		+	۲۷		+	۳۷	
۲۰	+	۱۵		+	۲۵		+	۳۵	
۲۵	+	۱۳		+	۲۳		+	۳۳	
دسمبر									
۱	+	۲۵	۱۱	+	۳۵	۱۱	+	۴۵	۱۱
۵	+	۲۳		+	۳۳		+	۴۳	
۱۰	+	۲۰		+	۳۰		+	۴۰	
۱۵	+	۱۷		+	۲۷		+	۳۷	
۲۰	+	۱۵		+	۲۵		+	۳۵	
۲۵	+	۱۳		+	۲۳		+	۳۳	

جیک آباد حقیقی ۹۸۵۵ مقناطیسی ۹۸۰۸										طول ۲۸° ۱۲'	عرض ۲۸° ۲۲'
جنوری			فردری			مئی			اپریل		
صبح	عمود	شام	صبح	عمود	شام	صبح	عمود	شام	صبح	عمود	شام
۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲
۱	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲
۵	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲
۱۰	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲
۱۵	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲
۲۰	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲
۲۵	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲
جولائی			اگست			ستمبر			اکتوبر		
صبح	عمود	شام	صبح	عمود	شام	صبح	عمود	شام	صبح	عمود	شام
۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲
۱	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲
۵	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲
۱۰	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲
۱۵	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲
۲۰	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲
۲۵	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲
دسمبر			نومبر			اکتوبر			نومبر		
صبح	عمود	شام	صبح	عمود	شام	صبح	عمود	شام	صبح	عمود	شام
۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲
۱	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲
۵	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲
۱۰	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲
۱۵	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲
۲۰	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲
۲۵	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲

طول ۶۳/۲									
عرض ۲۹/۳									
چاغی									
زاویہ سمت قبلہ از شمال									
حقیقی ۱۰۳/۹ مقناطیسی ۱۰۳/۳									
جنوری			فروری			مارچ			نمبر
صبح	عمود	شام	صبح	عمود	شام	صبح	عمود	شام	
۱۲	۱۱	۱۰	۱۲	۱۱	۱۰	۱۲	۱۱	۱۰	
۱	۵۶	۵۴	۱	۱۲	۱۳	۱	۱۲	۱۳	۵۴
۵	۵۸	۵۶	۵	۱۳	۱۲	۵	۲۱	۲۰	۲۳
۱۰	۱۳	۱	۱۰	۱۵	۱۴	۱۰	۲۱	۲۰	۲۹
۱۵	۲	۲	۱۵	۱۶	۱۵	۱۵	۲۱	۲۰	۱۶
۲۰	۶	۶	۲۰	۱۸	۱۷	۲۰	۲۱	۲۰	۱
۲۵	۹	۹	۲۵	۱۹	۱۸	۲۵	۲۱	۲۰	۲۸
اپریل			مئی			جون			
۱۲	۱۱	۱۰	۱۲	۱۱	۱۰	۱۲	۱۱	۱۰	
۱	۲۲	۲۱	۱	۲۲	۲۱	۱	۲۲	۲۱	۱۱
۵	۲۲	۲۱	۵	۲۵	۲۴	۵	۲۲	۲۱	۶
۱۰	۲۲	۲۱	۱۰	۲۵	۲۴	۱۰	۲۲	۲۱	۲
۱۵	۲۲	۲۱	۱۵	۲۶	۲۵	۱۵	۲۵	۲۴	۱
۲۰	۲۳	۲۲	۲۰	۱۸	۱۷	۲۰	۲۶	۲۵	۱
۲۵	۲۳	۲۲	۲۵	۲۱	۲۰	۲۵	۲۸	۲۷	۲
جولائی			اگست			ستمبر			
۱۲	۱۱	۱۰	۱۲	۱۱	۱۰	۱۲	۱۱	۱۰	
۱	۲۹	۲۸	۱	۳۵	۳۴	۱	۲۱	۲۰	۱
۵	۳۸	۳۷	۵	۳۵	۳۴	۵	۱۸	۱۷	۱۰
۱۰	۳۹	۳۸	۱۰	۳۲	۳۱	۱۰	۱۵	۱۴	۲۰
۱۵	۳۹	۳۸	۱۵	۳۰	۲۹	۱۵	۱۱	۱۰	۳۰
۲۰	۳۸	۳۷	۲۰	۲۴	۲۳	۲۰	۴	۳	۲۰
۲۵	۳۷	۳۶	۲۵	۲۵	۲۴	۲۵	۵	۴	۵۲
اکتوبر			نومبر			دسمبر			
۱۲	۱۱	۱۰	۱۲	۱۱	۱۰	۱۲	۱۱	۱۰	
۱	۱۳	۱۲	۱	۲۵	۲۴	۱	۲۳	۲۲	+
۵	۵۴	۵۳	۵	۲۲	۲۱	۵	۲۳	۲۲	+
۱۰	۵۵	۵۴	۱۰	۲۲	۲۱	۱۰	۲۶	۲۵	+
۱۵	۵۲	۵۱	۱۵	۲۲	۲۱	۱۵	۲۶	۲۵	+
۲۰	۵۰	۴۹	۲۰	۲۲	۲۱	۲۰	۵۰	۴۹	+
۲۵	۴۷	۴۶	۲۵	۲۲	۲۱	۲۵	۵۲	۵۱	+

چترال											
زاویہ سمت قبلہ از شمال حقیقی ۱۰۸°۹' تقاضی ۱۱۱°											
ملاح			جنوری			جنوری			ملاح		
شام	عمود	صبح	شام	عمود	صبح	شام	عمود	صبح	شام	عمود	صبح
۱۱۱°	۱۱۱°	۱۱۱°	۱۱۱°	۱۱۱°	۱۱۱°	۱۱۱°	۱۱۱°	۱۱۱°	۱۱۱°	۱۱۱°	۱۱۱°
۰	۵	۳۲	۱۱	÷	÷	۲۲	۱۱	÷	÷	۳	۱۱
۵۲	۲	۳۳	÷	÷	۲۲	÷	÷	÷	÷	۴	÷
۲۱	۳۳	÷	۳۸	۵	۲۶	÷	÷	÷	÷	۱۰	÷
۳۰	۳۵	÷	۲۹	۲۸	÷	÷	÷	÷	÷	۱۳	÷
۱۹	۳۵	÷	۳۱	۳۰	÷	÷	÷	÷	÷	۱۶	÷
۹	۳۶	÷	۱۰	۳۱	÷	÷	÷	÷	÷	۱۸	÷
جون			مئی			اپریل					
۱۳	۲	۵۱	۱۱	۶	۵۳	۲	۲۲	۱۱	۲۵	۵	۵۳
۱۰	۵۲	۹	÷	÷	۲۶	۲۴	۳۱	۲۵	۳۸	۳۸	÷
۹	۵۳	۱۳	÷	÷	۳۸	۳۲	۳۸	۳۲	۳۸	۳۸	÷
۸	۵۵	۱۲	÷	÷	۲۱	۳۵	۳۵	۳۲	۳۹	۳۹	÷
۸	۵۶	۱۸	÷	÷	۳۲	۳۷	۵۲	۱۳	۴۰	۴۰	÷
۱۰	۵۸	۲۰	÷	÷	۱۹	۳۹	۵۸	۳	۴۱	۴۱	÷
ستمبر			اگست			جولائی					
۳۲	۳	۳۷	۱۱	÷	۳۷	۲	۵۳	۱۱	۳۹	۵	۱۳
۳۸	۳۲	÷	÷	÷	۵۳	۵۳	۳۳	۱۵	۵۸	۱۷	÷
۳۶	۳۰	÷	÷	÷	۵۹	۵۰	۳۲	۲۰	۵۸	۱۳	÷
۵۳	۲۶	÷	÷	÷	۶	۳	۳۷	÷	۵۸	۱۰	÷
۰	۲۲	÷	÷	÷	۱۳	۳۵	÷	۳۱	۵۷	۵	÷
۹	۱۹	÷	÷	÷	۲۲	۳۲	÷	۳۷	۵۶	۵۹	÷
دسمبر			نومبر			اکتوبر					
÷	۵۲	۱۰	÷	÷	۸	۵	۵۶	۱۰	÷	۱۸	۳
÷	۵۳	÷	÷	÷	÷	÷	۵۳	÷	÷	۲۳	۱۱
÷	۵۵	÷	÷	÷	÷	÷	۵۳	÷	÷	۳۲	۸
÷	۵۶	÷	÷	÷	÷	÷	۵۲	÷	÷	۳۹	۵
÷	۵۹	÷	÷	÷	÷	÷	۵۱	÷	÷	۴۸	۱
÷	۱	۱۱	÷	÷	÷	÷	۵۱	÷	÷	۵۶	۵۸

[illegible]

طول ۶۵۱۴ عرض ۲۸۶۵ خاران زاویہ سمت قبلہ از شمال حقیقی ۱۰۱۶۵۰۲۳۱۰۲۳											
جنوری			فوری			مارچ			اپریل		
صبح	عمود	شام	صبح	عمود	شام	صبح	عمود	شام	صبح	عمود	شام
۱۰	۶	۲۳	۱۲	۱۸	۲۳	۱۰	۶	۲۳	۱۲	۱۸	۲۳
۱	۴	۱۲	۲	۴	۱۲	۱	۴	۱۲	۲	۴	۱۲
۵	۴	۱۲	۲	۴	۱۲	۵	۴	۱۲	۲	۴	۱۲
۱۰	۴	۱۲	۲	۴	۱۲	۱۰	۴	۱۲	۲	۴	۱۲
۱۵	۴	۱۲	۲	۴	۱۲	۱۵	۴	۱۲	۲	۴	۱۲
۲۰	۴	۱۲	۲	۴	۱۲	۲۰	۴	۱۲	۲	۴	۱۲
۲۵	۴	۱۲	۲	۴	۱۲	۲۵	۴	۱۲	۲	۴	۱۲
مئی			جون			جولائی			اگست		
صبح	عمود	شام	صبح	عمود	شام	صبح	عمود	شام	صبح	عمود	شام
۱۰	۶	۲۳	۱۲	۱۸	۲۳	۱۰	۶	۲۳	۱۲	۱۸	۲۳
۱	۴	۱۲	۲	۴	۱۲	۱	۴	۱۲	۲	۴	۱۲
۵	۴	۱۲	۲	۴	۱۲	۵	۴	۱۲	۲	۴	۱۲
۱۰	۴	۱۲	۲	۴	۱۲	۱۰	۴	۱۲	۲	۴	۱۲
۱۵	۴	۱۲	۲	۴	۱۲	۱۵	۴	۱۲	۲	۴	۱۲
۲۰	۴	۱۲	۲	۴	۱۲	۲۰	۴	۱۲	۲	۴	۱۲
۲۵	۴	۱۲	۲	۴	۱۲	۲۵	۴	۱۲	۲	۴	۱۲
ستمبر			اکتوبر			نومبر			دسمبر		
صبح	عمود	شام	صبح	عمود	شام	صبح	عمود	شام	صبح	عمود	شام
۱۰	۶	۲۳	۱۲	۱۸	۲۳	۱۰	۶	۲۳	۱۲	۱۸	۲۳
۱	۴	۱۲	۲	۴	۱۲	۱	۴	۱۲	۲	۴	۱۲
۵	۴	۱۲	۲	۴	۱۲	۵	۴	۱۲	۲	۴	۱۲
۱۰	۴	۱۲	۲	۴	۱۲	۱۰	۴	۱۲	۲	۴	۱۲
۱۵	۴	۱۲	۲	۴	۱۲	۱۵	۴	۱۲	۲	۴	۱۲
۲۰	۴	۱۲	۲	۴	۱۲	۲۰	۴	۱۲	۲	۴	۱۲
۲۵	۴	۱۲	۲	۴	۱۲	۲۵	۴	۱۲	۲	۴	۱۲

طول								
۹۶/۹								
عرض								
۲۷/۸								
خضدار								
حقیقی ۹۹ مقناطیسی ۹۹/۲								
زاویه سمت قبلہ از شمال								
جنوری			فوری			مارچ		
صبح	عمود	شام	صبح	عمود	شام	صبح	عمود	شام
۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲
۱	۴	۱۲	۶	۱۲	۲۱	۴	۱۲	۲۵
۵	۴	۸	۴	۲۲	۲۲	۴	۲۵	۱۳
۱۰	۴	۱۱	۴	۲۲	۲۲	۴	۲۳	۵۷
۱۵	۴	۱۳	۴	۲۳	۲۳	۴	۲۵	۳۲
۲۰	۴	۱۶	۴	۲۳	۲۳	۴	۲۳	۲۶
۲۵	۴	۱۸	۴	۲۳	۲۳	۴	۲۳	۱۱
اپریل			مئی			جون		
صبح	عمود	شام	صبح	عمود	شام	صبح	عمود	شام
۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲
۱	۴	۱۳	۲۲	۱۲	۱۹	۲۲	۱۲	۲۸
۵	۴	۲۳	۲۲	۲۲	۸	۲۸	۲۸	۲
۱۰	۴	۲۲	۲۲	۲۲	۵۵	۲۹	۲۹	۵۹
۱۵	۴	۲۲	۲۲	۲۲	۲۳	۳۱	۳۱	۵۶
۲۰	۴	۲۲	۲۲	۲۲	۳۰	۳۲	۳۲	۵۶
۲۵	۴	۲۲	۲۲	۲۲	۲۱	۳۲	۳۲	۵۸
جولائی			اگست			ستمبر		
صبح	عمود	شام	صبح	عمود	شام	صبح	عمود	شام
۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲
۱	۴	۱۳	۲۲	۱۲	۳	۱۹	۱۲	۳
۵	۴	۲۳	۲۲	۲۲	۱۲	۱۹	۱۹	۲۹
۱۰	۴	۲۲	۲۲	۲۲	۲۲	۱۶	۱۶	۳۱
۱۵	۴	۲۲	۲۲	۲۲	۲۶	۱۳	۱۳	۵۳
۲۰	۴	۲۲	۲۲	۲۲	۲۶	۱۰	۱۰	۳
۲۵	۴	۲۲	۲۲	۲۲	۲	۸	۸	۱۸
اکتوبر			نومبر			دسمبر		
صبح	عمود	شام	صبح	عمود	شام	صبح	عمود	شام
۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲
۱	۴	۱۲	۵۲	۱۱	۴	۵۳	۱۱	۴
۵	۴	۲	۵۲	۴	۴	۵۵	۴	۴
۱۰	۴	۰	۵۱	۴	۴	۵۶	۴	۴
۱۵	۴	۵۸	۵۱	۴	۴	۵۸	۴	۴
۲۰	۴	۵۶	۵۱	۴	۴	۱	۱۲	۴
۲۵	۴	۵۴	۵۰	۴	۴	۲	۴	۴

خیر پور									
زاویہ سمت قبلہ از شمال					عرض				
حقیقی ۹۶۶					۲۶۱۵				
ماریچ					جنوری				
شام	عمود	صبح	شام	عمود	صبح	شام	عمود	صبح	۱)
۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲
۲۱	۱۲	۲۱	۱۲	۱۹	۱۲	۲۱	۱۲	۲۱	۱
۲۳	۲۲	۲۳	۲۲	۱۹	۲۲	۲۳	۲۲	۲۳	۵
۴	۳۱	۴	۳۱	۲۰	۳۱	۴	۳۱	۴	۱۰
۵۱	۲۰	۵۱	۲۰	۲۱	۵۱	۲۰	۲۱	۵۱	۱۵
۲۳	۱۹	۲۳	۱۹	۲۱	۲۳	۱۹	۲۱	۲۳	۲۰
۱۹	۱۹	۱۹	۱۹	۲۱	۱۹	۱۹	۲۱	۱۹	۲۵
جون					اپریل				
۹	۳	۲۰	۱۲	۲۱	۸	۲۲	۳	۱۹	۱۲
۲	۲۰	۲۸	۱۱	۱۶	۲۴	۲۳	۱۸	۱۲	۵
۵۴	۲۱	۵۵	۵۴	۱۶	۳۹	۲۶	۱۶	۲۹	۱۰
۵۳	۲۳	۰	۲۵	۱۶	۱	۱۱	۱۹	۲۳	۱۵
۵۳	۲۳	۲	۳۱	۱۶	۱۵	۵۴	۱۶	۵۴	۲۰
۵۵	۲۶	۳	۲۲	۱۸	۲۶	۳۰	۱۶	۹	۲۵
ستمبر					اکتوبر				
۲۵	۳	۱۶	۱۲	۲۹	۶	۵	۳	۲۴	۱۲
۳۵	۱۳	۱۶	۱۵	۲۴	۵۱	۵	۲۶	۵۴	۸
۳۸	۱۱	۲۸	۲۳	۳۶	۱۳	۲۴	۲۸	۳۱	۱۰
۱۲	۸	۲۰	۲۲	۲۱	۲۳	۲۸	۳۱	۳۱	۱۵
۳۶	۶	۵۳	۲۰	۶	۳۵	۲۴	۳۰	۳۰	۲۰
۳۶	۳	۴	۱۹	۵۰	۶	۲۴	۲۴	۱۹	۲۵
دسمبر					نومبر				
۲۱	۱۱	۲۹	۱۱	۲۹	۱۱	۳۱	۱۱	۲۹	۱
۲۳	۲۳	۲۳	۲۳	۲۹	۲۳	۲۳	۲۳	۲۳	۵
۲۳	۲۳	۲۳	۲۳	۲۹	۲۳	۲۳	۲۳	۲۳	۱۰
۲۳	۲۳	۲۳	۲۳	۲۹	۲۳	۲۳	۲۳	۲۳	۱۵
۲۳	۲۳	۲۳	۲۳	۲۹	۲۳	۲۳	۲۳	۲۳	۲۰
۲۳	۲۳	۲۳	۲۳	۲۹	۲۳	۲۳	۲۳	۲۳	۲۵

طول ۶۷۶۸									
عرض ۲۶۱۸									
دادو									
زاویہ سمت قبلہ از شمال حقیقی ۹۶ مقناطیسی ۹۶									
جنوری			فروری			مارچ			روز
صبح	عمود	شام	صبح	عمود	شام	صبح	عمود	شام	
۱ تا ۱۲	۱ تا ۱۲	۱ تا ۱۲	۱ تا ۱۲	۱ تا ۱۲	۱ تا ۱۲	۱ تا ۱۲	۱ تا ۱۲	۱ تا ۱۲	۱ تا ۱۲
۱	۱۲	۱۲	۱۲	۲۵	۱۲	۱۲	۲۷	۱۲	۱
۵	۱۳	۱۳	۱۳	۲۶	۱۳	۱۳	۲۸	۱۳	۵
۱۰	۱۶	۱۶	۱۶	۲۶	۱۶	۱۶	۲۶	۱۶	۱۰
۱۵	۱۹	۱۹	۱۹	۲۷	۱۹	۱۹	۲۶	۱۹	۱۵
۲۰	۲۱	۲۱	۲۱	۲۸	۲۱	۲۱	۲۵	۲۱	۲۰
۲۵	۲۲	۲۲	۲۲	۲۷	۲۲	۲۲	۲۵	۲۲	۲۵
اپریل			مئی			جون			روز
صبح	عمود	شام	صبح	عمود	شام	صبح	عمود	شام	
۱ تا ۱۲	۱ تا ۱۲	۱ تا ۱۲	۱ تا ۱۲	۱ تا ۱۲	۱ تا ۱۲	۱ تا ۱۲	۱ تا ۱۲	۱ تا ۱۲	۱ تا ۱۲
۱	۱۲	۱۲	۱۲	۲۱	۱۲	۱۲	۲۵	۱۲	۱
۵	۲۳	۲۳	۲۳	۲۱	۱۵	۱۵	۲۵	۱۵	۵
۱۰	۲۲	۲۲	۲۲	۲۱	۱۰	۱۰	۲۶	۱۰	۱۰
۱۵	۲۲	۲۲	۲۲	۲۱	۱۸	۱۸	۲۶	۱۸	۱۵
۲۰	۲۱	۲۱	۲۱	۲۲	۲۲	۲۲	۲۸	۲۲	۲۰
۲۵	۲۱	۲۱	۲۱	۲۳	۲۲	۲۲	۳۰	۲۲	۲۵
جولائی			اگست			ستمبر			روز
صبح	عمود	شام	صبح	عمود	شام	صبح	عمود	شام	
۱ تا ۱۲	۱ تا ۱۲	۱ تا ۱۲	۱ تا ۱۲	۱ تا ۱۲	۱ تا ۱۲	۱ تا ۱۲	۱ تا ۱۲	۱ تا ۱۲	۱ تا ۱۲
۱	۱۲	۱۲	۱۲	۳۱	۱۲	۱۲	۳۱	۱۲	۱
۵	۱۴	۱۴	۱۴	۳۰	۱۹	۱۹	۱۹	۱۹	۵
۱۰	۱۳	۱۳	۱۳	۲۹	۳۲	۳۲	۱۶	۱۶	۱۰
۱۵	۱۳	۱۳	۱۳	۲۷	۳۵	۳۵	۱۳	۱۳	۱۵
۲۰	۱۳	۱۳	۱۳	۲۶	۳۶	۳۶	۱۱	۱۱	۲۰
۲۵	۱۳	۱۳	۱۳	۲۳	۳۶	۳۶	۱۰	۱۰	۲۵
اکتوبر			نومبر			دسمبر			روز
صبح	عمود	شام	صبح	عمود	شام	صبح	عمود	شام	
۱ تا ۱۲	۱ تا ۱۲	۱ تا ۱۲	۱ تا ۱۲	۱ تا ۱۲	۱ تا ۱۲	۱ تا ۱۲	۱ تا ۱۲	۱ تا ۱۲	۱ تا ۱۲
۱	۱۲	۱۲	۱۲	۵۶	۱۱	۱۱	۵۸	۱۱	۱
۵	۱۳	۱۳	۱۳	۵۶	۱۲	۱۲	۰	۱۲	۵
۱۰	۱۳	۱۳	۱۳	۵۵	۱۲	۱۲	۲	۱۲	۱۰
۱۵	۱۳	۱۳	۱۳	۵۶	۱۲	۱۲	۳	۱۲	۱۵
۲۰	۱۱	۱۱	۱۱	۵۶	۱۲	۱۲	۷	۱۲	۲۰
۲۵	۱۲	۱۲	۱۲	۵۷	۱۲	۱۲	۹	۱۲	۲۵

دشت (ایران) حقیقی ۱۰۴۸۸ - مقالیسی ۱۰۶۸۱									
طول			عرض			زادیه سمت قبل از شمال			
۶۱° ۴۰'			۲۸° ۱۶'						
روز	جنوری			فروری			مارچ		
	صبح	عمود	شام	صبح	عمود	شام	صبح	عمود	شام
۱	۱۲	۱۴	۱۰	۱۳	۱۳	۱۰	۱۲	۱۲	۱۰
۵	۱۲	۲۰	۱۰	۱۳	۲۵	۱۰	۱۲	۲۳	۵۹
۱۰	۱۲	۲۲	۱۰	۱۳	۲۶	۱۰	۱۲	۲۳	۳۳
۱۵	۱۲	۲۵	۱۰	۱۳	۲۹	۱۰	۱۲	۲۳	۲۰
۲۰	۱۲	۲۸	۱۰	۱۳	۳۰	۱۰	۱۲	۲۳	۱۵
۲۵	۱۲	۳۰	۱۰	۱۳	۳۱	۱۰	۱۲	۲۵	۲
اپریل			مئی			جون			
۱	۱۳	۳۵	۱۲	۱۴	۳۸	۱۲	۱۴	۵۴	۲۱
۵	۱۳	۳۶	۱۲	۱۴	۳۹	۱۲	۱۴	۵۶	۱۶
۱۰	۱۳	۳۵	۱۲	۱۴	۵۰	۱۲	۱۴	۵۸	۱۲
۱۵	۱۳	۳۶	۱۲	۱۴	۵۱	۱۲	۱۴	۰	۱۰
۲۰	۱۳	۳۶	۱۲	۱۴	۵۲	۱۲	۱۴	۱	۱۰
۲۵	۱۳	۳۶	۱۲	۱۴	۵۳	۱۲	۱۴	۳	۱۲
جولائی			اگست			سپتمبر			
۱	۸	۱۸	۱۲	۱۳	۲۱	۱۲	۱۴	۳۳	۱۳
۵	۵	۲۰	۱۲	۱۳	۵۹	۱۲	۱۴	۳۲	۲۲
۱۰	۰	۲۶	۱۲	۱۳	۵۶	۱۲	۱۴	۳۸	۳۳
۱۵	۴	۳۵	۱۲	۱۳	۵۳	۱۲	۱۴	۳۳	۳۳
۲۰	۳۵	۳۱	۱۲	۱۳	۵۱	۱۲	۱۴	۳۱	۵۵
۲۵	۳۶	۳۲	۱۲	۱۳	۴۹	۱۲	۱۴	۲۸	۴
اکتوبر			نومبر			دسمبر			
۱	۱۲	۲۳	۱۲	۱۳	۴	۱۲	۱۴	۳	۱۳
۵	۱۲	۲۰	۱۲	۱۳	۴	۱۲	۱۴	۶	۱۳
۱۰	۱۲	۱۶	۱۲	۱۳	۶	۱۲	۱۴	۶	۱۳
۱۵	۱۲	۱۵	۱۲	۱۳	۶	۱۲	۱۴	۹	۱۳
۲۰	۱۲	۱۲	۱۲	۱۳	۶	۱۲	۱۴	۱۲	۱۳
۲۵	۹	۱۰	۱۲	۱۳	۶	۱۲	۱۴	۱۳	۱۳

زاویہ سمت قبلہ از شمال حقیقی ۱۰۴۱۴۰۰۰ مقناطیسی ۱۰۹۰۴۰۰۰											
طول ۴۱° ۱۸'			عرض ۳۵° ۱۴'			دیر			مساویج		
میں			میں			میں			میں		
صبح	عمود	شام	صبح	عمود	شام	صبح	عمود	شام	صبح	عمود	شام
۱۰	۱۱	۱۲	۱۰	۱۱	۱۲	۱۰	۱۱	۱۲	۱۰	۱۱	۱۲
۱	۴	۱۱	۹	۱۱	۲۴	۱	۴	۱۱	۹	۱۱	۲۴
۵	۴	۱۱	۱۲	۱۱	۲۸	۵	۴	۱۱	۱۲	۱۱	۲۸
۱۰	۴	۱۱	۱۳	۱۱	۳۰	۱۰	۴	۱۱	۱۳	۱۱	۳۰
۱۵	۴	۱۱	۱۴	۱۱	۳۲	۱۵	۴	۱۱	۱۴	۱۱	۳۲
۲۰	۴	۱۱	۲۰	۱۱	۳۳	۲۰	۴	۱۱	۲۰	۱۱	۳۳
۲۵	۴	۱۱	۲۳	۱۱	۳۵	۲۵	۴	۱۱	۲۳	۱۱	۳۵
اپریل			مئی			جون			جولائی		
۱	۴	۱۱	۲۰	۱۱	۲۳	۱	۴	۱۱	۲۰	۱۱	۲۳
۵	۴	۱۱	۲۱	۱۱	۲۵	۵	۴	۱۱	۲۱	۱۱	۲۵
۱۰	۴	۱۱	۲۱	۱۱	۲۶	۱۰	۴	۱۱	۲۱	۱۱	۲۶
۱۵	۴	۱۱	۲۱	۱۱	۲۷	۱۵	۴	۱۱	۲۱	۱۱	۲۷
۲۰	۴	۱۱	۲۲	۱۱	۲۹	۲۰	۴	۱۱	۲۲	۱۱	۲۹
۲۵	۴	۱۱	۲۳	۱۱	۳۱	۲۵	۴	۱۱	۲۳	۱۱	۳۱
اگست			ستمبر			اکتوبر			نومبر		
۱	۴	۱۱	۲۹	۱۱	۳۰	۱	۴	۱۱	۲۹	۱۱	۳۰
۵	۴	۱۱	۲۹	۱۱	۳۱	۵	۴	۱۱	۲۹	۱۱	۳۱
۱۰	۴	۱۱	۲۹	۱۱	۳۱	۱۰	۴	۱۱	۲۹	۱۱	۳۱
۱۵	۴	۱۱	۲۹	۱۱	۳۱	۱۵	۴	۱۱	۲۹	۱۱	۳۱
۲۰	۴	۱۱	۲۹	۱۱	۳۱	۲۰	۴	۱۱	۲۹	۱۱	۳۱
۲۵	۴	۱۱	۲۹	۱۱	۳۱	۲۵	۴	۱۱	۲۹	۱۱	۳۱
دسمبر			جنوری			فروری			مارچ		
۱	۴	۱۱	۲۳	۱۱	۲۴	۱	۴	۱۱	۲۳	۱۱	۲۴
۵	۴	۱۱	۲۹	۱۱	۲۵	۵	۴	۱۱	۲۹	۱۱	۲۵
۱۰	۴	۱۱	۳۸	۱۱	۲۶	۱۰	۴	۱۱	۳۸	۱۱	۲۶
۱۵	۴	۱۱	۳۹	۱۱	۲۷	۱۵	۴	۱۱	۳۹	۱۱	۲۷
۲۰	۴	۱۱	۴۰	۱۱	۲۸	۲۰	۴	۱۱	۴۰	۱۱	۲۸
۲۵	۴	۱۱	۴۱	۱۱	۲۹	۲۵	۴	۱۱	۴۱	۱۱	۲۹

ارشاد العابد _____ ٦٤

طول عرض ڈیرہ غازیخان حقیقی شہر... مقام طیس ۱۰۱۱									
جنوری			فروری			مارچ			روز
صبح	عمود	شام	صبح	عمود	شام	صبح	عمود	شام	
۱	۲	۳	۴	۵	۶	۷	۸	۹	۱۰
۱	۱۱	۳۵	۱۳	۰	۰	۱۳	۲	۵	۵۹
۵	۲۷	۲۷	۰	۰	۰	۵	۵	۲۸	۲۸
۱۰	۲۹	۲۹	۰	۰	۰	۲	۲	۳۲	۳۲
۱۵	۵۲	۵۲	۲	۲	۲	۵	۵	۲۰	۲۰
۲۰	۵۵	۵۵	۲	۲	۲	۲	۲	۵	۵
۲۵	۵۶	۵۶	۶	۶	۱۲	۲	۲	۵۲	۵۲
اپریل			مئی			جون			روز
صبح	عمود	شام	صبح	عمود	شام	صبح	عمود	شام	
۱	۲	۳	۴	۵	۶	۷	۸	۹	۱۰
۱	۱۳	۳۱	۱۳	۲	۱۰	۱۳	۹	۲	۱۱
۵	۲	۲۰	۲۹	۲	۱	۲۶	۱۰	۲	۶
۱۰	۲	۵	۵۹	۲	۲۹	۵۱	۱۱	۲	۲
۱۵	۲	۵۲	۹	۵	۲۹	۵۵	۱۲	۱	۱
۲۰	۱۵	۳۹	۲۰	۶	۲۸	۵۷	۱۳	۱	۱
۲۵	۲۶	۲۶	۲۹	۸	۲۱	۵۹	۱۵	۲	۲
جولائی			اگست			ستمبر			روز
صبح	عمود	شام	صبح	عمود	شام	صبح	عمود	شام	
۱	۲	۳	۴	۵	۶	۷	۸	۹	۱۰
۱	۱۳	۷	۱۳	۲	۵۸	۱۳	۲	۳	۳
۵	۵۲	۱۰	۱۳	۳	۶	۰	۰	۲	۴
۱۰	۲۹	۱۶	۱۲	۱۲	۱۶	۵۷	۱۱	۲	۲
۱۵	۳۲	۱۶	۱۰	۱۰	۲۶	۵۳	۱۱	۲	۲
۲۰	۳۲	۱۶	۸	۸	۲۸	۵۰	۱۱	۲	۲
۲۵	۳۵	۱۶	۶	۶	۲۹	۴۳	۱۱	۲	۲
اکتوبر			نومبر			دسمبر			روز
صبح	عمود	شام	صبح	عمود	شام	صبح	عمود	شام	
۱	۲	۳	۴	۵	۶	۷	۸	۹	۱۰
۱	۱۱	۲۵	۱۱	۲۲	۳۲	۱۱	۳۱	۴	۱
۵	۲۲	۱۸	۲۲	۲۱	۳۰	۲۲	۲۲	۴	۵
۱۰	۲۰	۲۹	۲۱	۲۰	۲۹	۲۶	۲۵	۴	۱۰
۱۵	۲۷	۳۱	۲۰	۲۰	۲۹	۲۶	۲۶	۴	۱۵
۲۰	۳۰	۳۱	۳۰	۳۰	۳۰	۲۹	۲۹	۴	۲۰
۲۵	۳۲	۳۲	۳۰	۳۰	۳۰	۲۹	۲۹	۴	۲۵

ارشاد العاجز ٩٥

طول ۴۳۶										عرض ۳۳۶										زاویہ سمت قبلہ از شمال حقیقی ۱۰۳ در ۱۰۳ مقناطیسی ۱۰۵ در ۱۰۵										راوا لا کوٹ									
جنوری										فروری										مارچ										اپریل									
صبح										صبح										صبح										صبح									
شام										شام										شام										شام									
۱۲										۱۲										۱۲										۱۲									
۲۳	۵	۳۰	۱۱	÷	÷	÷	÷	÷	÷	۳۳	۱۱	÷	÷	÷	÷	÷	÷	÷	÷	۳۰	۱۱	÷	÷	÷	÷	÷	÷	÷	÷	۱۷	۱۱	÷	÷	÷	÷	÷	۱		
۱۳		۳۱		÷	÷	÷	÷	÷	÷	۳۲		÷	÷	÷	÷	÷	÷	÷	÷	۲۹		÷	÷	÷	÷	÷	÷	÷	÷	۱۹		÷	÷	÷	÷	۵			
۱		۳۰		÷	÷	÷	÷	÷	÷	۳۶		÷	÷	÷	÷	÷	÷	÷	÷	۲۲		÷	÷	÷	÷	÷	÷	÷	÷	۲۲		÷	÷	÷	÷	۱۰			
۳۹	۳	۳۱		÷	÷	÷	÷	÷	÷	۳۷		÷	÷	÷	÷	÷	÷	÷	÷	۲۵		÷	÷	÷	÷	÷	÷	÷	÷	۲۵		÷	÷	÷	÷	۱۵			
۳۶		۳۱		÷	÷	÷	÷	÷	÷	۳۹	۵	÷	÷	÷	÷	÷	÷	÷	÷	۲۸		÷	÷	÷	÷	÷	÷	÷	÷	۲۸		÷	÷	÷	÷	۲۰			
۲۵		۳۱		÷	÷	÷	÷	÷	÷	۳۲		÷	÷	÷	÷	÷	÷	÷	÷	۳۰		÷	÷	÷	÷	÷	÷	÷	÷	۳۰		÷	÷	÷	÷	۲۵			
جون										مئی										اپریل										مارچ									
۱۳	۳	۵۱	۱۱	÷	÷	÷	÷	÷	÷	۵۹	۲	۳۳	۱۱	۵۳	۵	۸	۲	۲۲	۱۱	۲۲		÷	÷	÷	÷	÷	÷	÷	÷	۲۲		÷	÷	÷	÷	۱			
۹		۵۱		÷	÷	÷	÷	÷	÷	۵۲		۳۳		۱	۶	۵۸	۲	۲۲		۲۲		÷	÷	÷	÷	÷	÷	÷	÷	۲۲		÷	÷	÷	÷	۵			
۷		۵۲		÷	÷	÷	÷	÷	÷	۴۲		۳۳		۹		۴۶		۳۱		۳۱		÷	÷	÷	÷	÷	÷	÷	÷	۳۱		÷	÷	÷	÷	۱۰			
۵		۵۳		÷	÷	÷	÷	÷	÷	۳۳		۳۶		۱۷		۳۲		۳۲		۳۲		÷	÷	÷	÷	÷	÷	÷	÷	۳۲		÷	÷	÷	÷	۱۵			
۵		۵۵		÷	÷	÷	÷	÷	÷	۲۵		۳۷		۲۶		۲۲		۳۲		۳۲		۳۲		÷	÷	÷	÷	÷	۳۲	۵	۳۲		÷	÷	÷	۲۰			
۷		۵۷		÷	÷	÷	÷	÷	÷	۲۰		۳۹		۳۲		۱۲		۳۳		۳۳		۳۳		÷	÷	÷	÷	÷	۳۳		۳۳		÷	÷	÷	۲۵			
ستمبر										اگست										جولائی										جون									
۳۳	۳	۳۰	۱۱	÷	÷	÷	÷	÷	÷	۵۱	۲	۵۵	۱۱	۲۰	۶	۱۱	۲	۵۷	۱۱	۵۶	۶	÷	÷	÷	÷	÷	÷	÷	÷	۵۷		÷	÷	÷	÷	۱			
۵۱		۳۸		÷	÷	÷	÷	÷	÷	۵۷		۵۲		۱۳		۱۳		۵۷		۵۲		÷	÷	÷	÷	÷	÷	÷	÷	۵۷		÷	÷	÷	÷	۵			
۰	۳	۳۵		÷	÷	÷	÷	÷	÷	۵	۲	۵۲		۲		۱۹		۵۸		۵۰		÷	÷	÷	÷	÷	÷	÷	÷	۵۸		÷	÷	÷	÷	۱۰			
۹		۳۱		÷	÷	÷	÷	÷	÷	۱۲		۳۹		۵۲	۵	۲۵		۵۸		۳۶		÷	÷	÷	÷	÷	÷	÷	÷	۵۸		÷	÷	÷	÷	۱۵			
۱۷		۳۸		÷	÷	÷	÷	÷	÷	۲۳		۳۷		۳۲		۳۲		۵۷		۳۹		÷	÷	÷	÷	÷	÷	÷	÷	۵۷		÷	÷	÷	÷	۲۰			
۲۷		۲۵		÷	÷	÷	÷	÷	÷	۳۲		۳۳		÷		۲۹		۵۶		۳۲		÷	÷	÷	÷	÷	÷	÷	÷	۵۶		÷	÷	÷	÷	۲۵			
دسمبر										نومبر										اکتوبر										سپتمبر									
۴		۳	۱۱	÷	÷	÷	÷	÷	÷	۶	۱۱	÷	÷	÷	÷	۳۸	۳	۳۱	۱۱	÷	÷	÷	÷	÷	÷	÷	÷	÷	÷	۳۱		÷	÷	÷	÷	۱			
÷		۶		÷	÷	÷	÷	÷	÷	۵		÷	÷	÷	÷	۳۳		۱۸		÷	÷	÷	÷	÷	÷	÷	÷	÷	÷	۱۸		÷	÷	÷	÷	۵			
÷		۷		÷	÷	÷	÷	÷	÷	۱۱		÷	÷	÷	÷	۵۲		۱۵		÷	÷	÷	÷	÷	÷	÷	÷	÷	÷	۱۵		÷	÷	÷	÷	۱۰			
÷		۹		÷	÷	÷	÷	÷	÷	۱۱		÷	÷	÷	÷	۲	۵	۱۲		÷	÷	÷	÷	÷	÷	÷	÷	÷	÷	۱۲		÷	÷	÷	÷	۱۵			
÷		۱۳		÷	÷	÷	÷	÷	÷	۱۲		÷	÷	÷	÷	۱۲		۱۰		÷	÷	÷	÷	÷	÷	÷	÷	÷	÷	۱۰		÷	÷	÷	÷	۲۰			
÷		۱۳		÷	÷	÷	÷	÷	÷	۱۲		÷	÷	÷	÷	÷		۸		÷	÷	÷	÷	÷	÷	÷	÷	÷	÷	۸		÷	÷	÷	÷	۲۵			

طول ۴۰۶۳			عرض ۲۸۴			رحیم یار خاں			راویہ سمت قبلہ از شمال حقیقی ۹۰۰ تقاضی ۹۰۰		
جنوری			فروری			مارچ					
صبح	عمود	شام	صبح	عمود	شام	صبح	عمود	شام	صبح	عمود	شام
۱۲ تا ۱	۱ تا ۱۲	۱۲ تا ۱	۱۲ تا ۱	۱ تا ۱۲	۱۲ تا ۱	۱۲ تا ۱	۱ تا ۱۲	۱۲ تا ۱	۱۲ تا ۱	۱ تا ۱۲	۱۲ تا ۱
۱	۱۱	۵۴	۱۱	۱۳	۱۱	۱۲	۱۳	۱۲	۱۳	۱۲	۱۳
۵	۱۱	۵۹	۱۱	۱۱	۱۱	۱۳	۱۳	۱۳	۱۳	۱۳	۱۳
۱۰	۱۳	۱	۱۳	۱۳	۱۳	۱۳	۱۳	۱۳	۱۳	۱۳	۱۳
۱۵	۱۳	۳	۱۳	۱۳	۱۳	۱۳	۱۳	۱۳	۱۳	۱۳	۱۳
۲۰	۱۳	۶	۱۳	۱۳	۱۳	۱۳	۱۳	۱۳	۱۳	۱۳	۱۳
۲۵	۱۳	۸	۱۳	۱۳	۱۳	۱۳	۱۳	۱۳	۱۳	۱۳	۱۳
اپریل			مئی			جون					
۱۲ تا ۱	۱ تا ۱۲	۱۲ تا ۱	۱۲ تا ۱	۱ تا ۱۲	۱۲ تا ۱	۱۲ تا ۱	۱ تا ۱۲	۱۲ تا ۱	۱۲ تا ۱	۱ تا ۱۲	۱۲ تا ۱
۱	۱۱	۳۸	۱۱	۱۳	۱۱	۱۲	۱۳	۱۲	۱۳	۱۲	۱۳
۵	۱۱	۳۶	۱۱	۱۳	۱۱	۱۲	۱۳	۱۲	۱۳	۱۲	۱۳
۱۰	۱۸	۲۰	۱۸	۱۳	۱۸	۱۳	۱۳	۱۳	۱۳	۱۳	۱۳
۱۵	۳۰	۵	۳۰	۱۳	۳۳	۱۳	۱۳	۱۳	۱۳	۱۳	۱۳
۲۰	۳۳	۵۱	۳۳	۱۳	۵۴	۱۳	۱۳	۱۳	۱۳	۱۳	۱۳
۲۵	۵۶	۳۶	۵۶	۱۳	۸	۱۳	۱۳	۱۳	۱۳	۱۳	۱۳
جولائی			اگست			ستمبر					
۱۲ تا ۱	۱ تا ۱۲	۱۲ تا ۱	۱۲ تا ۱	۱ تا ۱۲	۱۲ تا ۱	۱۲ تا ۱	۱ تا ۱۲	۱۲ تا ۱	۱۲ تا ۱	۱ تا ۱۲	۱۲ تا ۱
۱	۳۰	۳	۳۰	۱۳	۲۵	۳۰	۱۳	۱۴	۳۰	۱۳	۱۴
۵	۳۶	۶	۳۶	۱۳	۳۵	۳۶	۱۳	۵	۳۸	۱۳	۵
۱۰	۳۰	۱۶	۳۰	۱۴	۲۱	۳۰	۱۴	۲۲	۳۰	۱۴	۲۲
۱۵	۳۳	۲۵	۳۳	۱۵	۴	۳۳	۱۵	۲۶	۳۳	۱۵	۲۶
۲۰	۳۰	۳۵	۳۰	۱۳	۵۲	۳۰	۱۳	۲۹	۳۰	۱۳	۲۹
۲۵	۳۰	۳۶	۳۰	۱۳	۳۸	۳۰	۱۳	۲	۳۰	۱۳	۲
اکتوبر			نومبر			دسمبر					
۱۲ تا ۱	۱ تا ۱۲	۱۲ تا ۱	۱۲ تا ۱	۱ تا ۱۲	۱۲ تا ۱	۱۲ تا ۱	۱ تا ۱۲	۱۲ تا ۱	۱۲ تا ۱	۱ تا ۱۲	۱۲ تا ۱
۱	۱۱	۵۳	۱۱	۱۳	۱۱	۱۲	۱۳	۱۲	۱۳	۱۲	۱۳
۵	۵۰	۳۱	۵۰	۱۳	۳۱	۵۰	۱۳	۳۵	۵۰	۱۳	۳۵
۱۰	۳۹	۵۳	۳۹	۱۳	۳۱	۳۹	۱۳	۳۴	۳۹	۱۳	۳۴
۱۵	۳۴	۵۳	۳۴	۱۳	۳۱	۳۸	۱۳	۳۸	۳۴	۱۳	۳۸
۲۰	۳۵	۵۳	۳۵	۱۳	۳۱	۵۱	۱۳	۵۱	۳۵	۱۳	۵۱
۲۵	۳۳	۵۳	۳۳	۱۳	۳۲	۵۳	۱۳	۵۳	۳۳	۱۳	۵۳

زاہدان (ایران) حقیقی ۱۰۸۶۲ مقناطیسی ۱۰۹۰۹									
طول ۶۰۹			عرض ۲۹۱۳			زاوہ سمت قبلہ از شمال			
زاوہ سمت قبلہ	جنوری			فروری			مارچ		
	صبح	عمود	شام	صبح	عمود	شام	صبح	عمود	شام
زاوہ سمت قبلہ	زاوہ سمت قبلہ	زاوہ سمت قبلہ	زاوہ سمت قبلہ	زاوہ سمت قبلہ	زاوہ سمت قبلہ	زاوہ سمت قبلہ	زاوہ سمت قبلہ	زاوہ سمت قبلہ	زاوہ سمت قبلہ
۱	۱۳	۲	۱۳	۱۳	۲۰	۱۲	۱۲	۳۰	۳۳
۵	۱۳	۲	۱۳	۲۲	۲۲	۲۲	۱۲	۳۲	۳۵
۱۰	۱۳	۲	۱۳	۲۳	۲۳	۲۳	۱۲	۳۲	۳۱
۱۵	۱۳	۲	۱۳	۲۴	۲۴	۲۴	۱۲	۳۲	۸
۲۰	۱۳	۲	۱۳	۲۸	۲۸	۲۸	۱۲	۳۲	۵۵
۲۵	۱۳	۲	۱۳	۲۹	۲۹	۲۹	۱۲	۳۵	۳۳
اپریل			مئی			جون			
۱	۱۳	۳	۱۳	۱۳	۳۱	۱۳	۱۳	۵۱	۱۹
۵	۱۳	۳	۱۳	۲۴	۳۳	۱۴	۱۴	۵۲	۱۵
۱۰	۱۳	۳	۱۳	۲۶	۳۳	۲۱	۲۱	۵۲	۱۲
۱۵	۱۳	۳	۱۳	۲۵	۳۵	۲۵	۲۵	۵۵	۱۰
۲۰	۱۳	۳	۱۳	۵۳	۳۴	۲۴	۲۴	۵۶	۱۰
۲۵	۱۳	۳	۱۳	۲	۳۹	۲۹	۲۹	۵۸	۱۲
جولائی			اگست			ستمبر			
۱	۱۳	۲	۱۳	۲۴	۵۳	۱۳	۱۳	۳۶	۵۹
۵	۱۳	۲	۱۳	۲۰	۵۳	۱۴	۱۴	۳۳	۴
۱۰	۱۳	۲	۱۳	۲۹	۵۰	۱۶	۱۶	۲۹	۱۶
۱۵	۱۳	۲	۱۳	۳۱	۳۶	۲۵	۲۵	۳۵	۲۶
۲۰	۱۳	۲	۱۳	۳۹	۳۳	۲۱	۲۱	۳۱	۳۵
۲۵	۱۳	۲	۱۳	۳۱	۳۱	۱۸	۱۸	۳۶	۳۶
اکتوبر			نومبر			دسمبر			
۱	۱۳	۲	۱۳	۵۴	۵۴	۱۱	۱۱	۵۰	۴
۵	۱۳	۲	۱۳	۵۲	۵۲	۱۰	۱۰	۵۱	۴
۱۰	۱۳	۲	۱۳	۵۱	۵۱	۹	۹	۵۲	۴
۱۵	۱۳	۲	۱۳	۵۰	۵۰	۸	۸	۵۳	۴
۲۰	۱۳	۲	۱۳	۴۹	۴۹	۷	۷	۵۶	۴
۲۵	۱۳	۲	۱۳	۴۹	۴۹	۶	۶	۵۸	۴

لؤل								
۶۹۲۶								
عوض ۳۱۹۳								
ثروبو								
حقیقی ۱۱۱۶۵								
زاد ریست قبله از شمال								
مقایسی ۱۳۶۶								
جنوری			فروری			مارچ		
صبح	عمود	شام	صبح	عمود	شام	صبح	عمود	شام
۱۱	۱۲	۱۳	۱۱	۱۲	۱۳	۱۱	۱۲	۱۳
۵۲	۵	۵۲	۵۹	۱۱	۵۹	۵۲	۵	۵۲
۵	۵	۵	۵	۱۲	۵	۵	۵	۵
۱۰	۵	۵	۱	۵	۵	۵	۵	۵
۱۵	۵	۵	۲	۵	۵	۵	۵	۵
۲۰	۵	۵	۳	۵	۵	۵	۵	۵
۲۵	۵	۵	۴	۵	۵	۵	۵	۵
اپریل			مئی			جون		
۱	۲	۳	۱	۲	۳	۱	۲	۳
۲۰	۵	۲۰	۱۳	۶	۱۳	۲۰	۲	۲۰
۵	۵	۵	۵	۶	۵	۱۳	۱۳	۱۳
۱۰	۵	۱۰	۵	۶	۵	۱۳	۱۳	۱۳
۱۵	۵	۱۵	۵	۶	۵	۱۳	۱۳	۱۳
۲۰	۵	۲۰	۵	۶	۵	۱۳	۱۳	۱۳
۲۵	۵	۲۵	۵	۶	۵	۱۳	۱۳	۱۳
جولائی			اگست			سپتمبر		
۱	۲	۳	۱	۲	۳	۱	۲	۳
۱۹	۱۳	۱۹	۱۶	۱۲	۱۶	۱۹	۱۳	۱۹
۵	۵	۵	۵	۱۲	۵	۵	۵	۵
۱۰	۵	۱۰	۵	۱۲	۵	۵	۵	۵
۱۵	۵	۱۵	۵	۱۲	۵	۵	۵	۵
۲۰	۵	۲۰	۵	۱۲	۵	۵	۵	۵
۲۵	۵	۲۵	۵	۱۲	۵	۵	۵	۵
اکتوبر			نومبر			دسمبر		
۱	۲	۳	۱	۲	۳	۱	۲	۳
۱۱	۵	۱۱	۳۱	۱۱	۳۱	۱۱	۵	۱۱
۵	۵	۵	۳۱	۱۱	۳۱	۱۱	۵	۱۱
۱۰	۵	۱۰	۳۱	۱۱	۳۱	۱۱	۵	۱۱
۱۵	۵	۱۵	۳۱	۱۱	۳۱	۱۱	۵	۱۱
۲۰	۵	۲۰	۳۱	۱۱	۳۱	۱۱	۵	۱۱
۲۵	۵	۲۵	۳۱	۱۱	۳۱	۱۱	۵	۱۱

زاویہ سمت قبلہ از شمال ساگر حقیقی ۹۳۸۸ مقناطیسی ۹۳۹۹											
طول ۶۹			عرض ۲۶			جنوری			فردری		
صبح			شام			صبح			شام		
۱۲			۱۲			۱۲			۱۲		
۱	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲
۵	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲
۱۰	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲
۱۵	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲
۲۰	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲
۲۵	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲
اپریل			مئی			جون			جولائی		
۱	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲
۵	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲
۱۰	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲
۱۵	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲
۲۰	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲
۲۵	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲
اگست			ستمبر			اکتوبر			نومبر		
۱	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲
۵	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲
۱۰	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲
۱۵	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲
۲۰	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲
۲۵	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲
دسمبر			جنوری			فردری			اپریل		
۱	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲
۵	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲
۱۰	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲
۱۵	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲
۲۰	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲
۲۵	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲

سہ ماہیوال											
زاویہ سمیت قبل از شمال حقیقی ۳۳ روہ ۹۹ مقناطیسی ۱۰۰						عرض			طول		
مارچ						۳۰ ۴			۴۳ ۴		
جنوری			فروری			مارچ			اپریل		
صبح	عمود	شام	صبح	عمود	شام	صبح	عمود	شام	صبح	عمود	شام
۱	۵	۱۰	۱۵	۲۰	۲۵	۱	۵	۱۰	۱۵	۲۰	۲۵
۱	۵۴	۵۶	۵۳	۵۳	۵۶	۱۱	۳۸	۳۸	۳۸	۳۹	۳۹
۵	۵۴	۵۶	۵۳	۵۳	۵۶	۱۱	۳۸	۳۸	۳۹	۳۹	۳۹
۱۰	۵۴	۵۶	۵۳	۵۳	۵۶	۱۱	۳۸	۳۸	۳۹	۳۹	۳۹
۱۵	۵۴	۵۶	۵۳	۵۳	۵۶	۱۱	۳۸	۳۸	۳۹	۳۹	۳۹
۲۰	۵۴	۵۶	۵۳	۵۳	۵۶	۱۱	۳۸	۳۸	۳۹	۳۹	۳۹
۲۵	۵۴	۵۶	۵۳	۵۳	۵۶	۱۱	۳۸	۳۸	۳۹	۳۹	۳۹
جون			مئی			اپریل			اپریل		
۱	۵	۱۰	۱۵	۲۰	۲۵	۱	۵	۱۰	۱۵	۲۰	۲۵
۱	۵۴	۵۶	۵۳	۵۳	۵۶	۱۱	۳۸	۳۸	۳۹	۳۹	۳۹
۵	۵۴	۵۶	۵۳	۵۳	۵۶	۱۱	۳۸	۳۸	۳۹	۳۹	۳۹
۱۰	۵۴	۵۶	۵۳	۵۳	۵۶	۱۱	۳۸	۳۸	۳۹	۳۹	۳۹
۱۵	۵۴	۵۶	۵۳	۵۳	۵۶	۱۱	۳۸	۳۸	۳۹	۳۹	۳۹
۲۰	۵۴	۵۶	۵۳	۵۳	۵۶	۱۱	۳۸	۳۸	۳۹	۳۹	۳۹
۲۵	۵۴	۵۶	۵۳	۵۳	۵۶	۱۱	۳۸	۳۸	۳۹	۳۹	۳۹
ستمبر			اگست			جولائی			جولائی		
۱	۵	۱۰	۱۵	۲۰	۲۵	۱	۵	۱۰	۱۵	۲۰	۲۵
۱	۵۴	۵۶	۵۳	۵۳	۵۶	۱۱	۳۸	۳۸	۳۹	۳۹	۳۹
۵	۵۴	۵۶	۵۳	۵۳	۵۶	۱۱	۳۸	۳۸	۳۹	۳۹	۳۹
۱۰	۵۴	۵۶	۵۳	۵۳	۵۶	۱۱	۳۸	۳۸	۳۹	۳۹	۳۹
۱۵	۵۴	۵۶	۵۳	۵۳	۵۶	۱۱	۳۸	۳۸	۳۹	۳۹	۳۹
۲۰	۵۴	۵۶	۵۳	۵۳	۵۶	۱۱	۳۸	۳۸	۳۹	۳۹	۳۹
۲۵	۵۴	۵۶	۵۳	۵۳	۵۶	۱۱	۳۸	۳۸	۳۹	۳۹	۳۹
دسمبر			نومبر			اکتوبر			اکتوبر		
۱	۵	۱۰	۱۵	۲۰	۲۵	۱	۵	۱۰	۱۵	۲۰	۲۵
۱	۵۴	۵۶	۵۳	۵۳	۵۶	۱۱	۳۸	۳۸	۳۹	۳۹	۳۹
۵	۵۴	۵۶	۵۳	۵۳	۵۶	۱۱	۳۸	۳۸	۳۹	۳۹	۳۹
۱۰	۵۴	۵۶	۵۳	۵۳	۵۶	۱۱	۳۸	۳۸	۳۹	۳۹	۳۹
۱۵	۵۴	۵۶	۵۳	۵۳	۵۶	۱۱	۳۸	۳۸	۳۹	۳۹	۳۹
۲۰	۵۴	۵۶	۵۳	۵۳	۵۶	۱۱	۳۸	۳۸	۳۹	۳۹	۳۹
۲۵	۵۴	۵۶	۵۳	۵۳	۵۶	۱۱	۳۸	۳۸	۳۹	۳۹	۳۹

طول ۶۷ ر ۹									
عرض ۲۹ ر ۵									
سببی									
زاویه سمت قبل از شمال حقیقی ۱۰۱ ر ۴۰ مقناطیسی ۱۰۲ ر ۴۰									
د ر ج	جنوری			فوروری			مارچ		
	صبح	عمود	شام	صبح	عمود	شام	صبح	عمود	شام
۱	۱۱	۵۲	۱۲	۱۲	۸	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲
۵	۱۱	۵۲	۱۲	۱۲	۸	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲
۱۰	۱۱	۵۲	۱۲	۱۲	۸	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲
۱۵	۱۱	۵۹	۱۲	۱۱	۱۱	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲
۲۰	۱۲	۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲
۲۵	۱۲	۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲
اپریل									
۱	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲
۵	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲
۱۰	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲
۱۵	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲
۲۰	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲
۲۵	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲
مئی									
۱	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲
۵	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲
۱۰	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲
۱۵	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲
۲۰	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲
۲۵	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲
جون									
۱	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲
۵	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲
۱۰	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲
۱۵	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲
۲۰	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲
۲۵	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲
اگست									
۱	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲
۵	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲
۱۰	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲
۱۵	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲
۲۰	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲
۲۵	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲
سپتمبر									
۱	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲
۵	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲
۱۰	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲
۱۵	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲
۲۰	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲
۲۵	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲
اکتوبر									
۱	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲
۵	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲
۱۰	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲
۱۵	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲
۲۰	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲
۲۵	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲
نومبر									
۱	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲
۵	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲
۱۰	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲
۱۵	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲
۲۰	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲
۲۵	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲
دسمبر									
۱	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲
۵	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲
۱۰	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲
۱۵	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲
۲۰	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲
۲۵	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲

طول
۴۳۲

عرض
۳۲۱

سرگودھا

زاویہ سمت قبلہ از شمال
حقیقی ۱۰۶ مقناطیسی ۱۰۳

جوری			زوری			مارچ		
صبح	عمود	شام	صبح	عمود	شام	صبح	عمود	شام
۱	۱۱	۳۹	۱۱	۳۵	۳۹	۱۱	۵۰	۵۳
۵	۳۱	۳۱	۳۶	۳۶	۲۹	۵۱	۵۱	۲۹
۱۰	۳۲	۳۲	۳۶	۳۶	۱۶	۵۱	۵۱	۱۶
۱۵	۳۶	۳۶	۳۸	۳۸	۳	۵۱	۵۱	۳
۲۰	۳۹	۳۹	۳۹	۳۹	۲۹	۵۰	۵۰	۲۹
۲۵	۴۱	۴۱	۵۰	۵۰	۳۶	۵۱	۵۱	۳۶
اپریل			مئی			جون		
۱	۱۱	۵۱	۱۳	۵۲	۱۳	۱۱	۵۸	۱۳
۵	۵۱	۵۱	۲۲	۵۳	۸	۱۲	۵۹	۸
۱۰	۵۰	۵۰	۳۱	۵۳	۵	۱۳	۰	۵
۱۵	۴۲	۵۱	۴۰	۵۳	۲۶	۲۰	۱	۲۶
۲۰	۵۲	۵۱	۴۹	۵۳	۲۶	۲۲	۲	۲۶
۲۵	۲	۵۱	۵۸	۵۶	۲۰	۲۳	۳	۲
جولائی			اگست			ستمبر		
۱	۲۳	۵	۶	۴۲	۹	۱۱	۳۹	۵۳
۵	۳۰	۵	۳۵	۳۵	۱۲	۳۶	۳۶	۱
۱۰	۱۶	۵	۲۳	۲۳	۱۸	۳۳	۳۳	۱۰
۱۵	۱۱	۶	۱۳	۵۸	۲۵	۳۱	۳۱	۲۰
۲۰	۳	۵	۰	۵۵	۳۲	۳۶	۳۶	۲۹
۲۵	۵۵	۳	۵۳	۴۸	۳۱	۳۵	۳۵	۳۰
اکتوبر			نومبر			دسمبر		
۱	۱۱	۳۱	۱۱	۱۶	۵۲	۱۱	۱۶	۴
۵	۲۸	۵۹	۱۶	۱۶	۵۹	۱۸	۱۸	۴
۱۰	۲۶	۱۰	۱۵	۱۵	۱۰	۱۹	۱۹	۴
۱۵	۲۳	۲۰	۱۵	۱۵	۲۰	۲۱	۲۱	۴
۲۰	۲۱	۳۱	۱۵	۱۵	۳۱	۲۳	۲۳	۴
۲۵	۱۹	۴	۱۶	۱۶	۴	۲۶	۲۶	۴

سر او ان (ایران) حقیقی ۱۰۱۶۹ متقناطیسی ۵۰۲۳										عرض ۲۷۱۴		طول ۶۲۱۳	
مراج				فوری				جنوری				نمبر	
شام	عمود	صبح		شام	عمود	صبح		شام	عمود	صبح			
۳۹	۶	۵۳	۱۲	۳۹	۶	۵۳	۱۲	۳۹	۶	۵۳	۱۲	۱	
۴۷	۶	۵۵		۴۷	۶	۵۵		۴۷	۶	۵۵		۵	
۱۱		۵۵		۱۱		۵۵		۱۱		۵۵		۱۰	
۵۶	۵	۵۵		۵۶	۵	۵۵		۵۶	۵	۵۵		۱۵	
۴۰		۵۵		۴۰		۵۵		۴۰		۵۵		۲۰	
۳۶	۵	۵۵		۳۶	۵	۵۵		۳۶	۵	۵۵		۲۵	
جون				مئی				اپریل					
۳۸	۲	۳	۱	۳۸	۲	۳	۱	۳۸	۲	۳	۱	۱	
۳۳		۳		۳۳		۳		۳۳		۳		۵	
۱۸		۳		۱۸		۳		۱۸		۳		۱۰	
۱۶		۶		۱۶		۶		۱۶		۶		۱۵	
۱۵		۷		۱۵		۷		۱۵		۷		۲۰	
۱۷		۹		۱۷		۹		۱۷		۹		۲۵	
ستمبر				اگست				جولائی					
۳۳	۳	۵۳	۱۲	۳۳	۳	۵۳	۱۲	۳۳	۳	۵۳	۱۲	۱	
۳۳		۵۲		۳۳		۵۲		۳۳		۵۲		۵	
۵۶		۴۸		۵۶		۴۸		۵۶		۴۸		۱۰	
۸	۵	۴۵		۸	۵	۴۵		۸	۵	۴۵		۱۵	
۱۹		۴۱		۱۹		۴۱		۱۹		۴۱		۲۰	
۳۲		۳۹		۳۲		۳۹		۳۲		۳۹		۲۵	
دسمبر				نومبر				اکتوبر					
۵		۲۰	۱۳	۵		۲۱	۱۲	۴۶	۵	۳۵	۱۲	۱	
۵		۲۲		۵		۲۰		۵۶		۳۲		۵	
۱۰		۲۳		۱۰		۱۹		۹	۶	۳۰		۱۰	
۱۵		۲۵		۱۵		۱۹		۲۱		۲۷		۱۵	
۲۰		۲۸		۲۰		۱۹		۳۳		۲۵		۲۰	
۲۵		۳۰		۲۵		۱۹				۲۳		۲۵	

طول ۶۸/۸								
عرض ۲۴/۸								
سکھر								
زادیہ سمت قبلہ از شمال								
حقیقی ۹۴/۴ مقناطیسی ۹۴/۸								
جنوری			فروری			مارچ		
صبح	عمود	شام	صبح	عمود	شام	صبح	عمود	شام
۱	۵	۱۰	۱۵	۲۰	۲۵	۱	۵	۱۰
۱	۱۲	۳	۱۲	۱۴	۱۴	۱۲	۲۰	۱۸
۵	۵	۵	۱۴	۱۴	۱۴	۲۰	۲۰	۱۸
۱۰	۴	۴	۱۸	۱۸	۱۸	۱۹	۱۹	۱۹
۱۵	۱۰	۱۰	۱۵	۱۵	۱۵	۱۹	۱۹	۱۹
۲۰	۱۲	۱۲	۲۰	۲۰	۲۰	۱۸	۱۸	۱۸
۲۵	۱۳	۱۳	۲۰	۲۰	۲۰	۱۸	۱۸	۱۸
اپریل			مئی			جون		
۱	۵	۱۰	۱۵	۲۰	۲۵	۱	۵	۱۰
۱	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲
۵	۱۱	۱۱	۱۶	۱۶	۱۶	۲۰	۲۰	۲۰
۱۰	۲۳	۲۳	۱۵	۱۵	۱۵	۲۱	۲۱	۲۱
۱۵	۳۴	۳۴	۱۶	۱۶	۱۶	۲۲	۲۲	۲۲
۲۰	۵۰	۵۰	۱۴	۱۴	۱۴	۲۳	۲۳	۲۳
۲۵	۳	۳	۱۸	۱۸	۱۸	۲۵	۲۵	۲۵
جولائی			اگست			ستمبر		
۱	۵	۱۰	۱۵	۲۰	۲۵	۱	۵	۱۰
۱	۵۱	۵۱	۵۲	۵۲	۵۲	۲۲	۲۲	۲۲
۵	۳۶	۳۶	۳۳	۳۳	۳۳	۱۳	۱۳	۱۳
۱۰	۳۰	۳۰	۲۹	۲۹	۲۹	۱۰	۱۰	۱۰
۱۵	۳۲	۳۲	۱۵	۱۵	۱۵	۴	۴	۴
۲۰	۳۲	۳۲	۲۰	۲۰	۲۰	۲	۲	۲
۲۵	۱۱	۱۱	۲۵	۲۵	۲۵	۳	۳	۳
اکتوبر			نومبر			دسمبر		
۱	۵	۱۰	۱۵	۲۰	۲۵	۱	۵	۱۰
۱	۵۹	۵۹	۲۸	۲۸	۲۸	۱۳	۱۳	۱۳
۵	۵۴	۵۴	۲۸	۲۸	۲۸	۵۱	۵۱	۵۱
۱۰	۵۵	۵۵	۲۴	۲۴	۲۴	۵۳	۵۳	۵۳
۱۵	۵۳	۵۳	۲۴	۲۴	۲۴	۵۵	۵۵	۵۵
۲۰	۵۱	۵۱	۲۸	۲۸	۲۸	۵۸	۵۸	۵۸
۲۵	۳۹	۳۹	۲۸	۲۸	۲۸	۰	۰	۰

سیالکوٹ										طول	عرض
حقیقی ۱۰/۱۱/۱۱ زادیہ سمت قبلہ از شمال										۴۲/۹	۳۲/۵
جنوری			فروری			مارچ			روز	نمبر	نمبر
صبح	عمود	شام	صبح	عمود	شام	صبح	عمود	شام			
۱	۲	۳	۴	۵	۶	۷	۸	۹	۱۰	۱۱	۱۲
۱	۱۱	۲۲	۱۱	۲۰	۳۰	۱۱	۲۵	۳۵	۵	۳۸	۳۸
۵	۱۱	۲۲	۱۱	۲۰	۳۰	۱۱	۲۵	۳۵	۵	۳۸	۳۸
۱۰	۱۱	۲۲	۱۱	۲۰	۳۰	۱۱	۲۵	۳۵	۵	۳۸	۳۸
۱۵	۱۱	۲۲	۱۱	۲۰	۳۰	۱۱	۲۵	۳۵	۵	۳۸	۳۸
۲۰	۱۱	۲۲	۱۱	۲۰	۳۰	۱۱	۲۵	۳۵	۵	۳۸	۳۸
۲۵	۱۱	۲۲	۱۱	۲۰	۳۰	۱۱	۲۵	۳۵	۵	۳۸	۳۸
اپریل			مئی			جون			روز	نمبر	نمبر
صبح	عمود	شام	صبح	عمود	شام	صبح	عمود	شام			
۱	۲	۳	۴	۵	۶	۷	۸	۹	۱۰	۱۱	۱۲
۱	۱۱	۲۲	۱۱	۲۰	۳۰	۱۱	۲۵	۳۵	۵	۳۸	۳۸
۵	۱۱	۲۲	۱۱	۲۰	۳۰	۱۱	۲۵	۳۵	۵	۳۸	۳۸
۱۰	۱۱	۲۲	۱۱	۲۰	۳۰	۱۱	۲۵	۳۵	۵	۳۸	۳۸
۱۵	۱۱	۲۲	۱۱	۲۰	۳۰	۱۱	۲۵	۳۵	۵	۳۸	۳۸
۲۰	۱۱	۲۲	۱۱	۲۰	۳۰	۱۱	۲۵	۳۵	۵	۳۸	۳۸
۲۵	۱۱	۲۲	۱۱	۲۰	۳۰	۱۱	۲۵	۳۵	۵	۳۸	۳۸
جولائی			اگست			ستمبر			روز	نمبر	نمبر
صبح	عمود	شام	صبح	عمود	شام	صبح	عمود	شام			
۱	۲	۳	۴	۵	۶	۷	۸	۹	۱۰	۱۱	۱۲
۱	۱۱	۲۲	۱۱	۲۰	۳۰	۱۱	۲۵	۳۵	۵	۳۸	۳۸
۵	۱۱	۲۲	۱۱	۲۰	۳۰	۱۱	۲۵	۳۵	۵	۳۸	۳۸
۱۰	۱۱	۲۲	۱۱	۲۰	۳۰	۱۱	۲۵	۳۵	۵	۳۸	۳۸
۱۵	۱۱	۲۲	۱۱	۲۰	۳۰	۱۱	۲۵	۳۵	۵	۳۸	۳۸
۲۰	۱۱	۲۲	۱۱	۲۰	۳۰	۱۱	۲۵	۳۵	۵	۳۸	۳۸
۲۵	۱۱	۲۲	۱۱	۲۰	۳۰	۱۱	۲۵	۳۵	۵	۳۸	۳۸
اکتوبر			نومبر			دسمبر			روز	نمبر	نمبر
صبح	عمود	شام	صبح	عمود	شام	صبح	عمود	شام			
۱	۲	۳	۴	۵	۶	۷	۸	۹	۱۰	۱۱	۱۲
۱	۱۱	۲۲	۱۱	۲۰	۳۰	۱۱	۲۵	۳۵	۵	۳۸	۳۸
۵	۱۱	۲۲	۱۱	۲۰	۳۰	۱۱	۲۵	۳۵	۵	۳۸	۳۸
۱۰	۱۱	۲۲	۱۱	۲۰	۳۰	۱۱	۲۵	۳۵	۵	۳۸	۳۸
۱۵	۱۱	۲۲	۱۱	۲۰	۳۰	۱۱	۲۵	۳۵	۵	۳۸	۳۸
۲۰	۱۱	۲۲	۱۱	۲۰	۳۰	۱۱	۲۵	۳۵	۵	۳۸	۳۸
۲۵	۱۱	۲۲	۱۱	۲۰	۳۰	۱۱	۲۵	۳۵	۵	۳۸	۳۸

سید و شریف

زاوہیت قبلہ از شمال

حقیقی ۱۰۶/۶ مقناطیسی ۱۰۸/۸

طول ۴۳°۳۲' عرض ۳۳°۲۲'

جنوری			فروری			مارچ		
صبح	عمود	شام	صبح	عمود	شام	صبح	عمود	شام
۱۲	۱۱	۱۲	۱۲	۱۱	۱۲	۱۲	۱۱	۱۲
۵	۱۳	۱۲	۵	۱۳	۱۲	۵	۱۳	۱۲
۱۰	۱۴	۱۳	۱۰	۱۴	۱۳	۱۰	۱۴	۱۳
۱۵	۲۰	۱۵	۱۵	۲۰	۱۵	۱۵	۲۰	۱۵
۲۰	۲۳	۲۰	۲۰	۲۳	۲۰	۲۰	۲۳	۲۰
۲۵	۲۵	۲۵	۲۵	۲۵	۲۵	۲۵	۲۵	۲۵
اپریل			مئی			جون		
۱	۳	۱	۱	۳	۱	۱	۳	۱
۵	۵۲	۵	۵	۵۲	۵	۵	۵۲	۵
۱۰	۲۰	۱۰	۱۰	۲۰	۱۰	۱۰	۲۰	۱۰
۱۵	۳۰	۱۵	۱۵	۳۰	۱۵	۱۵	۳۰	۱۵
۲۰	۱۹	۲۰	۲۰	۱۹	۲۰	۲۰	۱۹	۲۰
۲۵	۹	۲۵	۲۵	۹	۲۵	۲۵	۹	۲۵
جولائی			اگست			ستمبر		
۱	۱۳	۱	۱	۱۳	۱	۱	۱۳	۱
۵	۱۵	۵	۵	۱۵	۵	۵	۱۵	۵
۱۰	۲۰	۱۰	۱۰	۲۰	۱۰	۱۰	۲۰	۱۰
۱۵	۲۶	۱۵	۱۵	۲۶	۱۵	۱۵	۲۶	۱۵
۲۰	۳۲	۲۰	۲۰	۳۲	۲۰	۲۰	۳۲	۲۰
۲۵	۳۹	۲۵	۲۵	۳۹	۲۵	۲۵	۳۹	۲۵
اکتوبر			نومبر			دسمبر		
۱	۱۹	۱	۱	۱۹	۱	۱	۱۹	۱
۵	۱۶	۵	۵	۱۶	۵	۵	۱۶	۵
۱۰	۱۳	۱۰	۱۰	۱۳	۱۰	۱۰	۱۳	۱۰
۱۵	۱۰	۱۵	۱۵	۱۰	۱۵	۱۵	۱۰	۱۵
۲۰	۷	۲۰	۲۰	۷	۲۰	۲۰	۷	۲۰
۲۵	۵	۲۵	۲۵	۵	۲۵	۲۵	۵	۲۵

طول ۴۴ عرض ۳۱٫۲ شیخوپورہ زادیہ سمت قبلہ از شمال حقیقی نمبر ۱۰۰۰ مقناطیسی نمبر ۱۰۱۰											
جنوری			فروری			مارچ			اپریل		
صبح	عمود	شام	صبح	عمود	شام	صبح	عمود	شام	صبح	عمود	شام
۱	۱۱	۳۰	۱	۱۱	۲۵	۱	۱۱	۲۹	۱	۱۱	۲۵
۵	۳۲	۳۰	۵	۳۲	۲۶	۵	۳۲	۳۰	۵	۳۲	۲۵
۱۰	۳۵	۳۲	۱۰	۳۵	۲۶	۱۰	۳۵	۳۰	۱۰	۳۵	۲۵
۱۵	۳۶	۳۲	۱۵	۳۶	۲۸	۱۵	۳۶	۳۰	۱۵	۳۶	۲۵
۲۰	۳۰	۳۲	۲۰	۳۰	۲۹	۲۰	۳۰	۳۰	۲۰	۳۰	۲۵
۲۵	۳۲	۳۲	۲۵	۳۲	۲۹	۲۵	۳۲	۳۰	۲۵	۳۲	۲۵
اپریل			مئی			جون			جولائی		
۱	۱۱	۲۹	۱	۱۱	۲۲	۱	۱۱	۲۴	۱	۱۱	۲۴
۵	۳۹	۳۱	۵	۳۹	۲۲	۵	۳۹	۳۱	۵	۳۹	۳۱
۱۰	۳۸	۳۱	۱۰	۳۸	۲۲	۱۰	۳۸	۳۱	۱۰	۳۸	۳۱
۱۵	۳۸	۳۱	۱۵	۳۸	۲۲	۱۵	۳۸	۳۱	۱۵	۳۸	۳۱
۲۰	۳۸	۳۱	۲۰	۳۸	۲۲	۲۰	۳۸	۳۱	۲۰	۳۸	۳۱
۲۵	۳۸	۳۱	۲۵	۳۸	۲۲	۲۵	۳۸	۳۱	۲۵	۳۸	۳۱
جولائی			اگست			ستمبر			اکتوبر		
۱	۱۳	۳۳	۱	۱۳	۲۴	۱	۱۳	۲۴	۱	۱۳	۲۴
۵	۳۱	۳۳	۵	۳۱	۲۴	۵	۳۱	۲۴	۵	۳۱	۲۴
۱۰	۲۶	۳۳	۱۰	۲۶	۲۴	۱۰	۲۶	۲۴	۱۰	۲۶	۲۴
۱۵	۲۱	۳۳	۱۵	۲۱	۲۴	۱۵	۲۱	۲۴	۱۵	۲۱	۲۴
۲۰	۱۳	۳۳	۲۰	۱۳	۲۴	۲۰	۱۳	۲۴	۲۰	۱۳	۲۴
۲۵	۵	۳۳	۲۵	۵	۲۴	۲۵	۵	۲۴	۲۵	۵	۲۴
اکتوبر			نومبر			دسمبر			جنوری		
۱	۱۱	۳۰	۱	۱۱	۲۴	۱	۱۱	۲۴	۱	۱۱	۲۴
۵	۲۶	۳۰	۵	۲۶	۲۴	۵	۲۶	۲۴	۵	۲۶	۲۴
۱۰	۲۵	۳۰	۱۰	۲۵	۲۴	۱۰	۲۵	۲۴	۱۰	۲۵	۲۴
۱۵	۲۳	۳۰	۱۵	۲۳	۲۴	۱۵	۲۳	۲۴	۱۵	۲۳	۲۴
۲۰	۲۰	۳۰	۲۰	۲۰	۲۴	۲۰	۲۰	۲۴	۲۰	۲۰	۲۴
۲۵	۱۸	۳۰	۲۵	۱۸	۲۴	۲۵	۱۸	۲۴	۲۵	۱۸	۲۴

طول ۶۶/۶			عرض ۲۹			قلات			زادیت تبدل از شمال حقیقی ۱۰۱/۹ مقناطیسی ۱۰۳/۹		
جنوری			جنوری			فوری			مارچ		
صبح	عمود	شام	صبح	عمود	شام	صبح	عمود	شام	صبح	عمود	شام
۱	۲	۳	۱	۲	۳	۱	۲	۳	۱	۲	۳
۱	۵۶	۱۱	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲
۵	۵۹		۱۳			۱۳			۱۳		
۱۰	۱	۱۲	۱۳			۱۳			۱۳		
۱۵	۳		۱۴			۱۴			۱۴		
۲۰	۴		۱۴			۱۴			۱۴		
۲۵	۹		۱۴			۱۴			۱۴		
۱	۱۸	۱۲	۱۹	۱۲	۱۲	۱۱	۳	۱۱	۱۰	۳	۱۰
۵	۱۸		۲۰			۲			۵		
۱۰	۱۸		۲۰			۲			۱		
۱۵	۱۸	۹	۲۱	۱۲	۱۲	۳۹	۲۱	۲۱	۵۹	۱	۲۹
۲۰	۱۸	۲۱	۲۱	۲۸	۲۸	۲۸	۲۲	۲۸	۵۹	۳۰	۴
۲۵	۱۹	۳۲	۲۲	۳۴	۳۴	۲۰	۲۲	۲۲	۱	۳۲	۳۲
۱	۳۲	۱۲	۳۲	۱۲	۱۲	۵۸	۲	۳۰	۶	۳	۱۲
۵	۳۲		۳۲			۶	۳	۲۹	۱۶		۱۵
۱۰	۵۸	۴	۳۲			۱۶		۲۶	۲۴		۱۱
۱۵	۵۱		۳۲			۲۸		۲۵	۲۴		۸
۲۰	۲۲		۳۲			۲۰		۲۳	۲۸		۵
۲۵	۳۳		۳۲			۵۱		۲۱	۰	۵	۲
۱	۵۹	۱۱	۳۲	۱۲	۱۲	۳۰	۱۲	۱۸	۳۳	۱۱	۱۲
۵	۵۵		۳۲			۳۲			۳۳		
۱۰	۵۳		۳۲			۳۲			۳۴		
۱۵	۵۱		۳۲			۳۲			۳۸		
۲۰	۵۰		۳۲			۳۲			۵۱		
۲۵	۵۰		۳۲			۳۲			۵۲		

طول			عرض			کابل			زادہ سمت قبلہ از شمال		
۲۹.۱			۳۳.۵						حقیقی ۱۰.۵		
جنوری			فروری			مارچ					
صبح	عمود	شام	صبح	عمود	شام	صبح	عمود	شام	صبح	عمود	شام
۱	۲	۳	۱	۲	۳	۱	۲	۳	۱	۲	۳
۱	۱۰	۳۳	۱	۲	۱۱	۱	۱۲	۳۵	۱	۱۲	۳۵
۵	۱۴	۳۶	۵	۳	۲۲	۵	۱۳	۲۷	۵	۱۳	۲۷
۱۰	۱۶	۳۹	۱۰	۶	۱۵	۱۰	۱۴	۱۶	۱۰	۱۴	۱۶
۱۵	۱۷	۴۲	۱۵	۸	۹	۱۵	۱۵	۵	۱۵	۱۵	۵
۲۰	۱۸	۴۵	۲۰	۱۰	۵۷	۲۰	۱۵	۵۳	۲۰	۱۵	۵۳
۲۵	۱۹	۴۸	۲۵	۱۱	۳۶	۲۵	۱۷	۳۳	۲۵	۱۷	۳۳
اپریل			مئی			جون					
۱	۲	۳	۱	۲	۳	۱	۲	۳	۱	۲	۳
۱	۱۸	۲۷	۱	۲۳	۲۲	۱	۲۲	۳۲	۱	۲۲	۳۲
۵	۱۸	۱۸	۵	۲۵	۱۸	۵	۲۸	۳۳	۵	۲۸	۳۳
۱۰	۱۹	۱۹	۱۰	۲۵	۹	۱۰	۳۵	۳۵	۱۰	۳۵	۳۵
۱۵	۲۰	۲۰	۱۵	۲۶	۲	۱۵	۳۶	۳۷	۱۵	۳۶	۳۷
۲۰	۲۱	۲۱	۲۰	۳۰	۱	۲۰	۳۸	۳۸	۲۰	۳۸	۳۸
۲۵	۲۲	۲۲	۲۵	۳۷	۵۰	۲۵	۳۹	۳۹	۲۵	۳۹	۳۹
جولائی			اگست			ستمبر					
۱	۲	۳	۱	۲	۳	۱	۲	۳	۱	۲	۳
۱	۵۸	۲۰	۱	۳۵	۲۶	۱	۱۸	۵	۱	۱۸	۵
۵	۵۵	۲۰	۵	۳۲	۲۰	۵	۱۵	۱۲	۵	۱۵	۱۲
۱۰	۵۲	۲۰	۱۰	۳۱	۱۱	۱۰	۱۱	۱۹	۱۰	۱۱	۱۹
۱۵	۴۹	۲۰	۱۵	۲۹	۳۸	۱۵	۷	۲۷	۱۵	۷	۲۷
۲۰	۴۳	۲۹	۲۰	۲۶	۳۶	۲۰	۳	۳۳	۲۰	۳	۳۳
۲۵	۳۷	۳۷	۲۵	۲۳	۵۲	۲۵	۱۰	۳۳	۲۵	۱۰	۳۳
اکتوبر			نومبر			دسمبر					
۱	۲	۳	۱	۲	۳	۱	۲	۳	۱	۲	۳
۱	۵۵	۵۲	۱	۳۹	۳۵	۱	۳۱	۳۱	۱	۳۱	۳۱
۵	۵۱	۵۸	۵	۳۶	۵۲	۵	۳۲	۳۲	۵	۳۲	۳۲
۱۰	۴۸	۴	۱۰	۳۱	۳۱	۱۰	۳۲	۳۲	۱۰	۳۲	۳۲
۱۵	۴۵	۱۵	۱۵	۲۲	۳۱	۱۵	۳۵	۳۵	۱۵	۳۵	۳۵
۲۰	۴۱	۲۲	۲۰	۲۱	۳۱	۲۰	۳۸	۳۸	۲۰	۳۸	۳۸
۲۵	۳۸	۳۲	۲۵	۲۱	۳۱	۲۵	۴۰	۴۰	۲۵	۴۰	۴۰

کراچی									
عرض					طول				
۲۳۶۸					۶۷				
زاویہ پست قبلہ از شمال									
حقیقی ۹۲/۴ مقناطیسی ۹۲/۴									
جنوری			فوری			مارچ			روز
صبح	عمود	شام	صبح	عمود	شام	صبح	عمود	شام	
۱۲ تا ۱	۱ تا ۱۲	۱۲ تا ۱	۱۲ تا ۱	۱ تا ۱۲	۱۲ تا ۱	۱۲ تا ۱	۱ تا ۱۲	۱۲ تا ۱	۱۲ تا ۱
۱	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱
۵	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۵
۱۰	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۰
۱۵	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۵
۲۰	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۲۰
۲۵	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۲۵
اپریل			مئی			جون			روز
صبح	عمود	شام	صبح	عمود	شام	صبح	عمود	شام	
۱۲ تا ۱	۱ تا ۱۲	۱۲ تا ۱	۱۲ تا ۱	۱ تا ۱۲	۱۲ تا ۱	۱۲ تا ۱	۱ تا ۱۲	۱۲ تا ۱	۱۲ تا ۱
۱	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱
۵	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۵
۱۰	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۰
۱۵	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۵
۲۰	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۲۰
۲۵	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۲۵
جولائی			اگست			ستمبر			روز
صبح	عمود	شام	صبح	عمود	شام	صبح	عمود	شام	
۱۲ تا ۱	۱ تا ۱۲	۱۲ تا ۱	۱۲ تا ۱	۱ تا ۱۲	۱۲ تا ۱	۱۲ تا ۱	۱ تا ۱۲	۱۲ تا ۱	۱۲ تا ۱
۱	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱
۵	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۵
۱۰	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۰
۱۵	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۵
۲۰	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۲۰
۲۵	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۲۵
اکتوبر			نومبر			دسمبر			روز
صبح	عمود	شام	صبح	عمود	شام	صبح	عمود	شام	
۱۲ تا ۱	۱ تا ۱۲	۱۲ تا ۱	۱۲ تا ۱	۱ تا ۱۲	۱۲ تا ۱	۱۲ تا ۱	۱ تا ۱۲	۱۲ تا ۱	۱۲ تا ۱
۱	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱
۵	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۵
۱۰	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۰
۱۵	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۵
۲۰	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۲۰
۲۵	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۲۵

طول ۶۴ ر ۹			عرض ۳۰ ر ۲			کوسه			زاویه سمت قبل از شمال حقیقی ۱۰۳ ر ۱۰ مقناطیسی ۲ ر ۱۰		
جنوری			فوری			مارچ					
صبح	عمود	شام	صبح	عمود	شام	صبح	عمود	شام	صبح	عمود	شام
۱	۲	۳	۴	۵	۶	۷	۸	۹	۱۰	۱۱	۱۲
۱	۱۱	۲۴	۱۳	۳	۱۳	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲
۵	۲۹	۲۹	۲	۲	۲	۱۱	۱۱	۱۱	۱۱	۱۱	۱۱
۱۰	۵۲	۵۲	۱	۱	۱	۱۱	۱۱	۱۱	۱۱	۱۱	۱۱
۱۵	۵۵	۵۵	۱	۱	۱	۱۱	۱۱	۱۱	۱۱	۱۱	۱۱
۲۰	۵۸	۵۸	۱	۱	۱	۱۱	۱۱	۱۱	۱۱	۱۱	۱۱
۲۵	۱۲	۱۲	۱	۱	۱	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲
اپریل			مئی			جون					
۱	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲
۵	۱۲	۱۲	۱۵	۱۵	۱۵	۲۲	۲۲	۲۲	۲۲	۲۲	۲۲
۱۰	۱۲	۱۲	۱۵	۱۵	۱۵	۲۲	۲۲	۲۲	۲۲	۲۲	۲۲
۱۵	۱۲	۱۲	۱۶	۱۶	۱۶	۲۲	۲۲	۲۲	۲۲	۲۲	۲۲
۲۰	۱۳	۱۳	۱۶	۱۶	۱۶	۲۲	۲۲	۲۲	۲۲	۲۲	۲۲
۲۵	۱۳	۱۳	۱۹	۱۹	۱۹	۲۸	۲۸	۲۸	۲۸	۲۸	۲۸
جولائی			اگست			ستمبر					
۱	۲۹	۲۹	۲۵	۲۵	۲۵	۱۱	۱۱	۱۱	۱۱	۱۱	۱۱
۵	۲۶	۲۶	۲۲	۲۲	۲۲	۹	۹	۹	۹	۹	۹
۱۰	۲۲	۲۲	۲۲	۲۲	۲۲	۵	۵	۵	۵	۵	۵
۱۵	۲۶	۲۶	۲۰	۲۰	۲۰	۱	۱	۱	۱	۱	۱
۲۰	۱۸	۱۸	۱۶	۱۶	۱۶	۵۸	۵۸	۵۸	۵۸	۵۸	۵۸
۲۵	۱۰	۱۰	۱۵	۱۵	۱۵	۵۵	۵۵	۵۵	۵۵	۵۵	۵۵
اکتوبر			نومبر			دسمبر					
۱	۱۱	۵۱	۱۱	۲۶	۲۶	۱۱	۳۳	۳۳	۳۳	۳۳	۳۳
۵	۲۸	۲۸	۲۵	۲۵	۲۵	۳۶	۳۶	۳۶	۳۶	۳۶	۳۶
۱۰	۲۵	۲۵	۲۲	۲۲	۲۲	۳۶	۳۶	۳۶	۳۶	۳۶	۳۶
۱۵	۲۲	۲۲	۲۲	۲۲	۲۲	۳۹	۳۹	۳۹	۳۹	۳۹	۳۹
۲۰	۲۰	۲۰	۲۲	۲۲	۲۲	۳۲	۳۲	۳۲	۳۲	۳۲	۳۲
۲۵	۳۸	۳۸	۲۳	۲۳	۲۳	۳۳	۳۳	۳۳	۳۳	۳۳	۳۳

طول
۱۱۱

عرض
۳۳۳

کوہاٹ

زاویه سمت قبله از شمال
حقیقی ۹۰ و ۱۰۵ از مغناطیسی ۱۰۴ و ۱۰۶

جنوری			فروری			مارچ		
صبح	عمود	شام	صبح	عمود	شام	صبح	عمود	شام
۱	۲۰	۱۱	۲	۳۴	۱۱	۳	۲۷	۵
۵	۲۲	۱۱	۳	۳۸	۱۱	۳	۳۹	۱۱
۱۰	۲۵	۱۱	۴	۴۰	۱۱	۳	۴۱	۵۹
۱۵	۲۸	۱۱	۵	۴۱	۵	۳	۴۲	۲۶
۲۰	۳۱	۱۱	۶	۴۳	۲۳	۳	۴۳	۳۳
۲۵	۳۳	۱۱	۷	۴۴	۳۱	۳	۴۴	۲۳
اپریل			مئی			جون		
۱	۲۸	۱۱	۲	۵۱	۱۱	۳	۳۸	۱۱
۵	۳۸	۱۱	۳	۵۲	۱۱	۳	۳۹	۱۱
۱۰	۳۸	۱۱	۴	۵۳	۱۱	۳	۴۰	۱۱
۱۵	۳۹	۱۱	۵	۵۳	۱۱	۳	۴۱	۱۱
۲۰	۴۰	۱۱	۶	۵۴	۱۱	۳	۴۲	۱۱
۲۵	۴۱	۱۱	۷	۵۴	۱۱	۳	۴۳	۱۱
جولائی			اگست			ستمبر		
۱	۵۲	۱۲	۲	۱۴	۱۲	۳	۲۴	۱۱
۵	۴۹	۱۲	۳	۱۰	۱۲	۳	۲۵	۱۱
۱۰	۴۶	۱۲	۴	۰	۱۱	۳	۲۶	۱۱
۱۵	۴۱	۱۲	۵	۲۵	۱۱	۳	۲۷	۱۱
۲۰	۳۵	۱۲	۶	۳۱	۱۱	۳	۲۸	۱۱
۲۵	۲۸	۱۲	۷	۳۸	۱۱	۳	۲۹	۱۱
اکتوبر			نومبر			دسمبر		
۱	۲۶	۱۱	۲	۳۵	۱۱	۳	۴	۱۱
۵	۲۳	۱۱	۳	۳۲	۱۱	۳	۹	۱۱
۱۰	۲۰	۱۱	۴	۵۱	۱۱	۳	۱۰	۱۱
۱۵	۱۷	۱۱	۵	۰	۱۱	۳	۱۲	۱۱
۲۰	۱۵	۱۱	۶	۱۰	۱۱	۳	۱۵	۱۱
۲۵	۱۲	۱۱	۷	۱۹	۱۱	۳	۱۶	۱۱

طول ۴۳ ر ۱								
عرض ۳۲ ر ۹								
گجرات								
ناوہ سمت قبلہ از شمال								
حقیقی ۱۰۱۶ ۱۰۱۶ مقناطیسی ۱۰۲۰								
جنوری			فروری			مارچ		
صبح	عمود	شام	صبح	عمود	شام	صبح	عمود	شام
۱	۲	۳	۴	۵	۶	۷	۸	۹
۱	۱۱	۲۲	۱۱	۲۰	۱۱	۱۱	۲۵	۳۶
۵	۲۴	۲۶	۲۱	۲۱	۲۱	۲۶	۲۶	۲۶
۱۰	۲۹	۲۹	۲۲	۲۲	۲۲	۳۵	۳۵	۳۵
۱۵	۳۲	۳۲	۲۳	۲۳	۲۳	۳۶	۳۶	۳۶
۲۰	۳۳	۳۳	۲۴	۲۴	۲۴	۳۵	۳۵	۳۶
۲۵	۳۶	۳۶	۲۵	۲۵	۲۵	۳۵	۳۵	۳۶
اپریل			مئی			جون		
۱	۱۱	۲۵	۱۱	۲۶	۳	۱۱	۵۲	۱۲
۵	۲۵	۲۶	۱۸	۲۶	۵۵	۵۳	۵۳	۸
۱۰	۳۵	۳۵	۲۶	۲۶	۲۲	۱۲	۵۳	۵
۱۵	۳۹	۳۵	۳۵	۲۸	۱۲	۱۵	۵۵	۲
۲۰	۳۸	۳۵	۲۹	۲۹	۲۶	۱۴	۵۶	۳
۲۵	۵۸	۳۶	۵۳	۵۰	۲۰	۱۹	۵۸	۶
جولائی			اگست			ستمبر		
۱	۱۸	۵۹	۲	۳۸	۵۴	۱۱	۳۳	۵۱
۵	۱۵	۵۹	۳	۳۱	۵۶	۲	۳۲	۵۹
۱۰	۱۱	۵۹	۴	۲۰	۵۳	۳	۳۹	۸
۱۵	۶	۱۳	۵	۹	۵۲	۱۸	۳۵	۱۴
۲۰	۵۹	۵۹	۵	۵۴	۵۰	۲۸	۳۲	۲۴
۲۵	۵۱	۵۸	۶	۳۵	۳۸	۳۸	۲۹	۳۴
اکتوبر			نومبر			دسمبر		
۱	۱۱	۲۶	۱۱	۱۲	۱۲	۱۱	۱۱	۴
۵	۲۳	۵۶	۱۱	۱۱	۱۱	۱۳	۱۳	۴
۱۰	۲۰	۴	۱۰	۱۰	۱۰	۱۳	۱۳	۴
۱۵	۱۸	۱۶	۱۰	۱۰	۱۰	۱۶	۱۶	۴
۲۰	۱۶	۱۶	۱۰	۱۰	۱۰	۱۹	۱۹	۴
۲۵	۱۳	۱۳	۱۰	۱۰	۱۰	۲۱	۲۱	۴

طول عرض									
نجر النوال									
زاویہ سمت قبلہ از شمال									
حقیقی ۱۰۰۰ متغیسی ۸۰۰۰									
عرض ۳۳۲									
ماریج									
فوزری									
جنوری									
شام	عمود	صبح	شام	عمود	صبح	شام	عمود	صبح	روز
۲۲	۵	۳۸	۱۱	۴	۴	۳۳	۱۱	۴	۱
۳۲	۳۹	۳	۳	۳۳	۳	۳۰	۳	۳	۵
۱۹	۳۸	۳	۳	۳۵	۳	۳۳	۳	۳	۱۰
۶	۳۸	۳	۳	۳۶	۳	۳۵	۳	۳	۱۵
۵۲	۳	۳۷	۳	۳۷	۳	۳۸	۳	۳	۲۰
۳۹	۳۸	۳	۵۳	۵	۳۷	۳	۳۰	۳	۲۵
جون									
مئی									
اپریل									
۱۲	۲	۵۳	۱۱	۱۳	۷	۴۷	۱۱	۳	۱
۸	۵۳	۱۷	۵۷	۳۸	۲۶	۱۰	۳۷	۳	۵
۵	۵۵	۲۲	۳۶	۳۸	۳۵	۵۶	۳	۳۷	۱۰
۲	۵۶	۲۶	۳۷	۳۹	۳۳	۳۳	۳۷	۳۵	۱۵
۲	۵۷	۳۸	۲۷	۵۰	۵۳	۳۲	۳۷	۵۵	۲۰
۶	۵۹	۳۰	۲۱	۵۲	۲	۱۹	۳۷	۶	۲۵
ستمبر									
اگست									
جولائی									
۵۵	۳	۳۶	۱۱	۳	۵۸	۱۱	۳۷	۶	۱
۳	۳۷	۳	۳	۵۸	۳۹	۱۲	۰	۳۵	۵
۱۳	۳۱	۳	۱۱	۵۶	۲۸	۱۱	۱	۳۱	۱۰
۲۲	۳۷	۳	۳۱	۵۳	۱۷	۲۶	۱	۱۶	۱۵
۳۲	۳۳	۳	۳۱	۵۲	۲	۳۳	۰	۸	۲۰
۳۳	۳۲	۳	۳۱	۳۹	۵۲	۳۱	۰	۰	۲۵
دسمبر									
نومبر									
اکتوبر									
۳	۱۵	۱۱	۳	۳	۱۵	۱۱	۳۸	۱۱	۱
۳	۱۶	۳	۳	۱۶	۳	۲	۳۵	۳	۵
۳	۱۸	۳	۳	۱۶	۳	۱۳	۲۳	۳	۱۰
۳	۲۰	۳	۳	۱۶	۳	۲۳	۲۱	۳	۱۵
۳	۲۳	۳	۳	۱۶	۳	۱۹	۱۹	۳	۲۰
۳	۲۵	۳	۳	۱۶	۳	۱۷	۱۷	۳	۲۵

طول ۴۳ عرض ۳۵۹ زاویہ سمت قبلہ از شمال حقیقی ۱۰۶۵ مقناطیسی ۱۰۸۹ گلیت									
جنوری			فوری			مارچ			روز
صبح	عمود	شام	صبح	عمود	شام	صبح	عمود	شام	
۱۱	۱۲	۱	۱۱	۱۲	۱	۱۱	۱۲	۱	۱
۱۱	۳	۱۱	۱۱	۲۱	۱۱	۱۱	۲۸	۵	۱
۱۱	۶	۱۱	۱۱	۲۲	۱۱	۱۱	۳۰	۵۴	۵
۱۱	۸	۱۱	۱۱	۲۳	۱۱	۱۱	۳۰	۲۵	۱۰
۱۱	۱۱	۱۱	۱۱	۲۵	۵	۱۱	۳۱	۳۲	۱۵
۱۱	۱۳	۱۱	۱۱	۲۷	۱۱	۱۱	۳۰	۲۳	۲۰
۱۱	۱۴	۱۱	۱۱	۲۸	۱۵	۱۱	۳۱	۱۳	۲۵
اپریل			مئی			جون			روز
صبح	عمود	شام	صبح	عمود	شام	صبح	عمود	شام	
۱۱	۱۲	۱	۱۱	۱۲	۱	۱۱	۱۲	۱	۱
۱۱	۳۲	۱۱	۱۱	۳۵	۱۱	۱۱	۳۳	۱۳	۱
۱۱	۳۳	۱۱	۱۱	۳۶	۱۱	۱۱	۳۴	۱۰	۵
۱۱	۳۴	۱۱	۱۱	۳۷	۱۱	۱۱	۳۵	۸	۱۰
۱۱	۳۵	۱۱	۱۱	۳۸	۱۱	۱۱	۳۶	۷	۱۵
۱۱	۳۶	۱۱	۱۱	۳۹	۱۱	۱۱	۳۷	۸	۲۰
۱۱	۳۷	۱۱	۱۱	۴۰	۱۱	۱۱	۳۸	۱۰	۲۵
جولائی			اگست			ستمبر			روز
صبح	عمود	شام	صبح	عمود	شام	صبح	عمود	شام	
۱۱	۱۲	۱	۱۱	۱۲	۱	۱۱	۱۲	۱	۱
۱۱	۳۸	۱۱	۱۱	۴۱	۱۱	۱۱	۳۹	۳۵	۱
۱۱	۳۹	۱۱	۱۱	۴۲	۱۱	۱۱	۴۰	۳۱	۵
۱۱	۴۰	۱۱	۱۱	۴۳	۱۱	۱۱	۴۱	۲۹	۱۰
۱۱	۴۱	۱۱	۱۱	۴۴	۱۱	۱۱	۴۲	۲۵	۱۵
۱۱	۴۲	۱۱	۱۱	۴۵	۱۱	۱۱	۴۳	۲۱	۲۰
۱۱	۴۳	۱۱	۱۱	۴۶	۱۱	۱۱	۴۴	۱۷	۲۵
اکتوبر			نومبر			دسمبر			روز
صبح	عمود	شام	صبح	عمود	شام	صبح	عمود	شام	
۱۱	۱۲	۱	۱۱	۱۲	۱	۱۱	۱۲	۱	۱
۱۱	۴۴	۱۱	۱۱	۴۷	۱۱	۱۱	۴۵	۱۰	۱
۱۱	۴۵	۱۱	۱۱	۴۸	۱۱	۱۱	۴۶	۷	۵
۱۱	۴۶	۱۱	۱۱	۴۹	۱۱	۱۱	۴۷	۴	۱۰
۱۱	۴۷	۱۱	۱۱	۵۰	۱۱	۱۱	۴۸	۱	۱۵
۱۱	۴۸	۱۱	۱۱	۵۱	۱۱	۱۱	۴۹	۱۰	۲۰
۱۱	۴۹	۱۱	۱۱	۵۲	۱۱	۱۱	۵۰	۵	۲۵

طول ۶۲ ر۳									
عرض ۲۵ ر۱									
گواور									
زادیہ سبت قبلہ از شمال									
حقیقی ۹۵ ر۸ مقناطیسی ۹۲ ر۳									
روز	جنوری			فروری			مارچ		
	صبح	عمود	شام	صبح	عمود	شام	صبح	عمود	شام
۱	۱۲	۳۵	۴	۱۲	۴۸	۴	۱۲	۵۰	۴
۵	۴	۳۷	۴	۴	۴۹	۴	۴	۵۱	۴
۱۰	۴	۳۹	۴	۴	۴۹	۴	۶	۴۹	۴
۱۵	۴	۴۲	۴	۴	۵۰	۴	۲۳	۴۹	۴
۲۰	۴	۴۴	۴	۴	۵۱	۴	۴	۴۸	۴
۲۵	۴	۴۶	۴	۴	۵۱	۴	۵	۴۸	۴
اپریل									
مئی									
جون									
۱	۱۳	۴۷	۵	۱۲	۴۴	۳	۱۴	۴۷	۲
۵	۶	۵۲	۸	۲۵	۴۴	۲۳	۱۴	۴۸	۱
۱۰	۷	۵۵	۳	۳۹	۴۴	۷	۳	۴۹	۴۹
۱۵	۲۲	۵۵	۳۲	۵۲	۴۴	۲	۱۱	۵۰	۴۳
۲۰	۳۷	۵۴	۱۵	۱۱	۴۵	۲۵	۱۳	۵۱	۴۲
۲۵	۵۳	۵۴	۳	۲۵	۴۶	۲۲	۱۶	۵۳	۴۲
جولائی									
اگست									
ستمبر									
۱	۱۰	۵۴	۱	۱۳	۵۲	۳	۷	۴۴	۴
۵	۴	۵۴	۵۸	۳۹	۵۳	۲۶	۶	۴۲	۵۹
۱۰	۹	۵۵	۱۰	۲۳	۵۲	۴۱	۴	۴۰	۱۳
۱۵	۲۲	۵۵	۲۳	۶	۵۰	۵۶	۴	۴۷	۲۸
۲۰	۳۸	۵۵	۳۸	۷	۴۹	۱۲	۴	۴۴	۴۲
۲۵	۱۳	۵۴	۵۲	۳۰	۴۷	۲۷	۴	۴۳	۵۷
اکتوبر									
نومبر									
دسمبر									
۱	۱۳	۴۰	۶	۱۲	۳۰	۱۹	۱۳	۲۲	۴
۵	۲۷	۲۷	۲۶	۱۹	۲۳	۲۳	۴	۲۳	۴
۱۰	۲۵	۲۷	۲۵	۱۸	۲۵	۲۷	۴	۲۵	۴
۱۵	۲۳	۲۷	۲۳	۱۹	۲۷	۲۷	۴	۲۷	۴
۲۰	۲۲	۲۷	۲۲	۱۹	۳۰	۲۲	۴	۳۰	۴
۲۸	۲۰	۲۷	۲۰	۲۰	۳۲	۳۲	۴	۳۲	۴

طول ۹۱۲									
عمر گشت (ایران) حقیقی ۱۰۳۲ مقنطریسی ۱۰۳۴									
زاویه سمت قبل از شمال									
جنوری			فبروری			مارچ			روز
صبح	عمود	شام	صبح	عمود	شام	صبح	عمود	شام	
۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	
۱	۱۲	۲۵	۱۲	۲۲	۱۲	۱۲	۲۸	۲۲	۱
۵	۱۲	۲۸	۱۲	۲۳	۱۲	۱۲	۵۰	۱۳	۵
۱۰	۱۲	۳۰	۱۲	۲۳	۱۲	۱۲	۲۹	۵۸	۱۰
۱۵	۱۲	۳۳	۱۲	۲۶	۱۲	۱۲	۵۰	۲۳	۱۵
۲۰	۱۲	۳۶	۱۲	۲۷	۱۲	۱۲	۵۰	۲۸	۲۰
۲۵	۱۲	۳۸	۱۲	۲۸	۱۲	۱۲	۵۰	۱۲	۲۵
اپریل			مئی			جون			روز
صبح	عمود	شام	صبح	عمود	شام	صبح	عمود	شام	
۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	
۱	۱۲	۵۱	۱۲	۵۲	۱۲	۱۲	۱۳	۲۵	۱
۵	۱۲	۵۱	۱۲	۵۳	۱۲	۱۲	۱۸	۱۹	۵
۱۰	۱۲	۵۰	۱۲	۵۳	۱۲	۱۲	۲۲	۱۶	۱۰
۱۵	۱۲	۵۱	۱۲	۵۵	۱۲	۱۲	۲۸	۱۶	۱۵
۲۰	۱۲	۵۱	۱۲	۵۶	۱۲	۱۲	۳۱	۱۴	۲۰
۲۵	۱۲	۵۲	۱۲	۵۸	۱۲	۱۲	۳۳	۱۵	۲۵
جولائی			اگست			سپتمبر			روز
صبح	عمود	شام	صبح	عمود	شام	صبح	عمود	شام	
۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	
۱	۱۲	۲۰	۱۲	۲۰	۱۲	۱۲	۱۳	۲۲	۱
۵	۱۲	۲۳	۱۲	۲۱	۱۲	۱۲	۲۴	۲۲	۵
۱۰	۱۲	۲۱	۱۲	۱۸	۱۲	۱۲	۲۲	۲۵	۱۰
۱۵	۱۲	۱۲	۱۲	۵	۱۲	۱۲	۲۰	۲۶	۱۵
۲۰	۱۲	۲۹	۱۲	۵۶	۱۲	۱۲	۲۰	۲۷	۲۰
۲۵	۱۲	۵۸	۱۲	۵۳	۱۲	۱۲	۲۳	۲۸	۲۵
اکتوبر			نومبر			دسمبر			روز
صبح	عمود	شام	صبح	عمود	شام	صبح	عمود	شام	
۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	
۱	۱۲	۳۰	۱۲	۱۳	۱۲	۱۲	۱۳	۱۲	۱
۵	۱۲	۲۷	۱۲	۱۳	۱۲	۱۲	۱۳	۱۲	۵
۱۰	۱۲	۲۳	۱۲	۱۳	۱۲	۱۲	۱۴	۱۲	۱۰
۱۵	۱۲	۲۲	۱۲	۱۳	۱۲	۱۲	۱۴	۱۲	۱۵
۲۰	۱۲	۱۹	۱۲	۱۳	۱۲	۱۲	۲۰	۱۲	۲۰
۲۵	۱۲	۱۶	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۲۲	۱۲	۲۵

لاہور									
راویہ سمیت قبلہ از شمال حقیقی ۹۹٫۹ متناطیسی ۱۰۰٫۸									
عرض ۳۱°۹'			طول ۷۳°۳'						
جنوری			فروری			مارچ			روز
صبح	عمود	شام	صبح	عمود	شام	صبح	عمود	شام	
۱۰	۱۱	۱۲	۱۰	۱۱	۱۲	۱۰	۱۱	۱۲	۱
۳۰	۱۱	÷	۳۵	۱۱	÷	۴۹	۱۱	÷	۱
۳۳	÷	÷	۳۶	÷	÷	۵۰	÷	÷	۵
۳۵	÷	÷	۳۷	÷	÷	۵۰	÷	÷	۱۰
۳۸	÷	÷	۳۸	÷	÷	۵۰	÷	÷	۱۵
۴۰	÷	÷	۳۹	÷	÷	۴۹	÷	÷	۲۰
۴۲	÷	÷	۴۰	÷	÷	۴۹	÷	÷	۲۵
اپریل			مئی			جون			
۱	÷	÷	۲۵	۹	۳۸	۱۱	۲۲	۴	۱۳
۵	÷	÷	۳۲	÷	۳۹	۲	۲۷	÷	۵
۱۰	۵	۳۱	۵۹	۳	۴۲	۵۵	۳۲	۴۷	۱۰
۱۵	۵۲	۴۸	۵۳	۴	۴۸	۵۷	۳۶	۴۸	۱۵
۲۰	۲	۴	۳	۷	۵۰	۵۸	۳۸	۴۸	۲۰
۲۵	۱۳	۴۸	۱۱	۵۲	۵۲	۱۲	۴۰	۴۱	۲۵
جولائی			اگست			ستمبر			
۱	۴	۳۸	۹	۶	۵۵	۱۱	۴۱	۵	۵۸
۵	۳۵	۰	۱۱	۴	۵۸	۱۱	۴۵	۳	۶
۱۰	۳۰	۱	۱۸	۳۵	۵۶	۱۳	۴۲	÷	۱۶
۱۵	۲۵	۱	۲۵	۳۲	۵۳	۲۳	۳۹	÷	۲۶
۲۰	۱۷	۱	۳۳	۱۱	۵۲	۳۳	۳۶	÷	۳۶
۲۵	۸	۰	۴۲	۵	۵۰	۳۳	۳۳	÷	۴۷
اکتوبر			نومبر			دسمبر			
۱	÷	۳۰	۱۱	÷	۱۷	۱۱	÷	۱۴	÷
۵	÷	۲۷	۵	÷	۱۶	÷	÷	۱۹	÷
۱۰	÷	۲۵	۱۸	÷	۱۵	÷	÷	۲۱	÷
۱۵	÷	۲۳	۲۹	÷	۱۶	÷	÷	۲۲	÷
۲۰	÷	۲۱	÷	÷	۱۶	÷	÷	۲۵	÷
۲۵	÷	۱۹	÷	÷	۱۶	÷	÷	۲۷	÷

لاړكانه									
زاوې سمېت قبله از شمال					حقیقی ۹۷۶۲ مقناطیسی ۹۷۷۲				
عرض ۲۷° ۲۷'					طول ۶۸° ۲۲'				
جنوری			فروری			مارچ			ل. (م.م.)
صبح	عمود	شام	صبح	عمود	شام	صبح	عمود	شام	
۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	
۱	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱
۵	۸	۱۲	۲۰	۱۲	۲۰	۲۳	۱۲	۲۳	۵
۱۰	۱۰	۱۲	۲۱	۱۲	۲۱	۲۳	۱۲	۲۳	۱۰
۱۵	۱۳	۱۲	۲۲	۱۲	۲۲	۲۳	۱۲	۲۳	۱۵
۲۰	۱۵	۱۲	۲۳	۱۲	۲۳	۲۳	۱۲	۲۳	۲۰
۲۵	۱۶	۱۲	۲۳	۱۲	۲۳	۲۳	۱۲	۲۳	۲۵
اپریل			مئی			جون			
۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	
۱	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱
۵	۱۵	۱۲	۱۸	۱۲	۱۸	۲۳	۱۲	۲۳	۵
۱۰	۲۸	۱۲	۱۸	۱۲	۱۸	۲۳	۱۲	۲۳	۱۰
۱۵	۲۲	۱۲	۱۹	۱۲	۱۹	۲۳	۱۲	۲۳	۱۵
۲۰	۵۲	۱۲	۱۹	۱۲	۱۹	۲۳	۱۲	۲۳	۲۰
۲۵	۸	۱۲	۲۱	۱۲	۲۱	۲۳	۱۲	۲۳	۲۵
جولائی			اگست			سپتمبر			
۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	
۱	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱
۵	۵۵	۱۲	۱۵	۱۲	۱۵	۲۳	۱۲	۲۳	۵
۱۰	۲۸	۱۲	۲۶	۱۲	۲۶	۲۳	۱۲	۲۳	۱۰
۱۵	۲۰	۱۲	۲۰	۱۲	۲۰	۲۳	۱۲	۲۳	۱۵
۲۰	۲۹	۱۲	۲۲	۱۲	۲۲	۲۳	۱۲	۲۳	۲۰
۲۵	۱۶	۱۲	۲۱	۱۲	۲۱	۲۳	۱۲	۲۳	۲۵
اکتوبر			نومبر			دسمبر			
۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	
۱	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱
۵	۵۸	۱۲	۵۱	۱۲	۵۱	۵۳	۱۲	۵۳	۵
۱۰	۵۶	۱۲	۵۰	۱۲	۵۰	۵۴	۱۲	۵۴	۱۰
۱۵	۵۶	۱۲	۵۰	۱۲	۵۰	۵۸	۱۲	۵۸	۱۵
۲۰	۵۳	۱۲	۵۱	۱۲	۵۱	۱	۱۲	۱	۲۰
۲۵	۵۲	۱۲	۵۱	۱۲	۵۱	۳	۱۲	۳	۲۵

نورالانی								
زادہ سمیت قبلہ از شمال								
حقیقی ۱۰۲۰ ۱۰۳۰ مقناطیسی ۱۰۳۰								
طول ۶۸° ۴۰'			عرص ۳۰° ۳۰'			نورالانی		
جنوری			فروری			مارچ		
صبح	عمود	شام	صبح	عمود	شام	صبح	عمود	شام
۱	۵	۱۰	۱۵	۲۰	۲۵	۳۰	۳۵	۴۰
۱	۱۱	۲۵	۱۳	۱	۱۳	۱۲	۷	۵۱
۵		۲۷	۱۳	۲			۸	۴۱
۱۰		۵۰	۱۳	۳			۷	۳۷
۱۵		۵۳	۱۳	۴			۸	۱۳
۲۰		۵۵	۱۳	۶			۷	۵۸
۲۵		۵۷	۱۳	۶	۲		۸	۴۵
اپریل			مئی			جون		
۱	۱۳	۸	۱۳	۹	۷	۱۲	۱۶	۱۱
۵		۸	۱۰	۱۰	۲	۱۶	۳۳	۶
۱۰		۷	۱۰	۳۸		۱۸	۳۷	۳
۱۵		۸	۱۱	۵۷		۱۹	۳۱	۱
۲۰	۶	۸	۱۲	۸	۷	۲۰	۳۲	۱
۲۵	۱۷	۹	۱۳	۱۷	۲۰	۲۲	۳۶	۳
جولائی			اگست			ستمبر		
۱	۱۳	۲۳	۱۲	۵۹	۶	۱۲	۷	۵۹
۵		۲۲	۱۹	۵۱		۳	۳	۸
۱۰		۲۳	۱۷	۴۰		۱		۱۸
۱۵		۲۳	۱۵	۳۸		۵۸	۱۱	۳۸
۲۰		۲۳	۱۳	۳۲		۵۳		۳۸
۲۵	۱۳	۲۲	۱۰	۳۵		۵۲		۵۰
اکتوبر			نومبر			دسمبر		
۱	۱۱	۳۸	۱۱	۳۳		۱۱	۳۲	۶
۵		۳۵	۱۱	۳۲			۳۳	۶
۱۰		۳۲	۱۱	۳۱			۳۵	۶
۱۵		۳۰	۱۱	۳۱			۳۷	۶
۲۰		۳۷	۱۱	۳۱			۳۰	۶
۲۵		۳۵	۱۱	۳۱			۳۲	۶

زاوية سميت بقبة از شمال حقيقى ١٠٢٠٢ مقناطيسى ١٠٩٠٩											
طول			عرض			مالاكنه			زاوية سميت بقبة از شمال		
٤١٢٩			٢٣٢٩								
جنوردى			جنوردى			جنوردى			مارچ		
صبح	عمود	شام	صبح	عمود	شام	صبح	عمود	شام	صبح	عمود	شام
١٢	١٢	١٢	١٢	١٢	١٢	١٢	١٢	١٢	١٢	١٢	١٢
١	١١	٤	١١	٣٠	٤	١١	٣٨	٥	١١	٣٨	٥
٥	١٥	٤	١١	٣١	٤	١١	٣٠	٥	١١	٣٠	٥
١٠	١٨	٤	١١	٣٣	٤	١١	٣٠	٥	١١	٣٠	٥
١٥	٢١	٤	١١	٣٥	٤	١١	٣١	٥	١١	٣١	٥
٢٠	٢٣	٤	١١	٣٦	٤	١١	٣١	٥	١١	٣١	٥
٢٥	٢٦	٤	١١	٣٤	٤	١١	٣١	٥	١١	٣١	٥
اپريل			مئي			جون					
١	١١	٣	١١	٣٩	٥	١١	٣٩	٥	١١	٣٩	٥
٥	١٣	٣	١١	٣٦	٥	١١	٣٦	٥	١١	٣٦	٥
١٠	١٣	٣	١١	٣٣	٥	١١	٣٣	٥	١١	٣٣	٥
١٥	١٣	٣	١١	٣٩	٥	١١	٣٩	٥	١١	٣٩	٥
٢٠	١٣	٣	١١	٣٩	٥	١١	٣٩	٥	١١	٣٩	٥
٢٥	١٣	٣	١١	٣٩	٥	١١	٣٩	٥	١١	٣٩	٥
جولائى			اگست			سپتمبر					
١	١٣	١	١١	٣٩	٥	١١	٣٩	٥	١١	٣٩	٥
٥	١٣	١	١١	٣٩	٥	١١	٣٩	٥	١١	٣٩	٥
١٠	١٣	١	١١	٣٩	٥	١١	٣٩	٥	١١	٣٩	٥
١٥	١٣	١	١١	٣٩	٥	١١	٣٩	٥	١١	٣٩	٥
٢٠	١٣	١	١١	٣٩	٥	١١	٣٩	٥	١١	٣٩	٥
٢٥	١٣	١	١١	٣٩	٥	١١	٣٩	٥	١١	٣٩	٥
اكتوبر			نومبر			دسمبر					
١	١١	٣	١١	٣	٣	١١	٣	٣	١١	٣	٣
٥	١٢	٣	١١	٣	٣	١١	٣	٣	١١	٣	٣
١٠	١٣	٣	١١	٣	٣	١١	٣	٣	١١	٣	٣
١٥	١٣	٣	١١	٣	٣	١١	٣	٣	١١	٣	٣
٢٠	١٣	٣	١١	٣	٣	١١	٣	٣	١١	٣	٣
٢٥	١٣	٣	١١	٣	٣	١١	٣	٣	١١	٣	٣

مردان										عرض	طول
زاویه سمت قبله از شمال										۳۳°۲۳'	۴۲°
حقیقی ۱۰۶۲۲۲ مقناطیسی ۱۰۸۰۶۲											
مارچ			فروردی			جنوری			روز		
صبح	عمود	شام	صبح	عمود	شام	صبح	عمود	شام	روز		
۱۳	۵	۳۰	۱۱	۴	۳۲	۱۰	۳	۱۵	۱		
۶	۳۱	۳۱	۳	۳۳	۳۳	۱۱	۳	۱۶	۵		
۵۳	۳	۳۱	۳	۳۵	۳۵	۱۱	۳	۲۰	۱۰		
۴۲	۳۳	۳۳	۳	۳۶	۳۶	۱۱	۳	۲۳	۱۵		
۳۰	۳۳	۳۳	۳	۳۸	۳۸	۱۱	۳	۲۶	۲۰		
۱۹	۳۳	۳۳	۳	۳۹	۳۹	۱۱	۳	۲۸	۲۵		
جون			مئی			اپریل			روز		
صبح	عمود	شام	صبح	عمود	شام	صبح	عمود	شام	روز		
۱۳	۲	۵۵	۱۱	۳۹	۵۶	۲	۳۳	۵	۱		
۹	۵۵	۳۳	۳۳	۵۰	۳۲	۱۱	۳۳	۵	۵		
۸	۵۶	۳۶	۳۶	۳۱	۳۸	۱۱	۳۳	۵	۱۰		
۶	۵۸	۳۰	۳۰	۱۳	۳۹	۱۱	۳۰	۳۳	۱۵		
۴	۵۹	۳۱	۳۱	۲۵	۵۱	۱۳	۲۰	۳۵	۲۰		
۹	۱	۱۳	۱۳	۳۰	۵۱	۲۰	۳۶	۳۳	۲۵		
سپتامبر			اگست			جولای			روز		
صبح	عمود	شام	صبح	عمود	شام	صبح	عمود	شام	روز		
۳۰	۳	۳۳	۱۱	۳۹	۵۸	۱۱	۹	۱۳	۱		
۲۴	۳۰	۳۰	۳۰	۵۶	۵۶	۱۱	۲	۱۳	۵		
۵۵	۳۶	۳۶	۳۶	۵۵	۵۳	۵	۱۹	۳۶	۱۰		
۳	۳۵	۳۵	۳۵	۵۳	۳۳	۳۳	۲۵	۳۲	۱۵		
۱۱	۲۹	۲۹	۲۹	۵۰	۳۲	۳۲	۳۲	۲۶	۲۰		
۲۰	۲۶	۲۶	۲۶	۳۸	۳۶	۳۶	۳۸	۲۰	۲۵		
دسامبر			نومبر			اکتوبر			روز		
صبح	عمود	شام	صبح	عمود	شام	صبح	عمود	شام	روز		
۴	۲	۱۱	۱۱	۵	۳۰	۳۰	۳۳	۱۱	۱		
۳	۳	۳	۳	۳	۳۶	۳۶	۱۸	۳	۵		
۵	۵	۵	۵	۲	۳۶	۳۶	۱۵	۳	۱۰		
۶	۶	۶	۶	۲	۵۳	۵۳	۱۳	۳	۱۵		
۹	۹	۹	۹	۱	۳	۳	۱۰	۳	۲۰		
۱۱	۱۱	۱۱	۱۱	۱	۱۳	۱۳	۴	۳	۲۵		

منظر گرده											
زادیه سمت قبله از شمال						عرض			طول		
حقیقی ۹۹ در ۵۹۹ سقناطیسی ۱۰۰۰۰۰						۳۱			۴۱		
مبارج			فندری			جنوری			بهر		
شام	عمود	صبح	شام	عمود	صبح	شام	عمود	صبح	شام	عمود	صبح
۱	۲	۳	۴	۵	۶	۷	۸	۹	۱۰	۱۱	۱۲
۱	۶	۱۲	۵	۵۹	۱	۵	۳۳	۱۱	۵	۵	۱
۵۰	۵	۲	۵	۰	۱۲	۵	۳۶	۲	۵	۵	۵
۳۵	۲	۳	۵	۱	۵	۵	۳۹	۳	۵	۵	۱۰
۲۱	۳	۴	۵	۲	۵	۵	۵۱	۴	۵	۵	۱۵
۶	۴	۵	۵	۳	۵	۵	۵۳	۵	۵	۵	۲۰
۵۳	۵	۶	۵	۴	۵	۵	۵۶	۶	۵	۵	۲۵
جون			مئی			اپریل					
۱۱	۲	۳	۴	۵	۶	۷	۸	۹	۱۰	۱۱	۱۲
۱۱	۲	۳	۴	۵	۶	۷	۸	۹	۱۰	۱۱	۱۲
۶	۷	۸	۹	۱۰	۱۱	۱۲	۱۳	۱۴	۱۵	۱۶	۱۷
۳	۴	۵	۶	۷	۸	۹	۱۰	۱۱	۱۲	۱۳	۱۴
۱	۲	۳	۴	۵	۶	۷	۸	۹	۱۰	۱۱	۱۲
۱	۲	۳	۴	۵	۶	۷	۸	۹	۱۰	۱۱	۱۲
۳	۴	۵	۶	۷	۸	۹	۱۰	۱۱	۱۲	۱۳	۱۴
سپتامبر			اگست			جولای					
۵	۶	۷	۸	۹	۱۰	۱۱	۱۲	۱۳	۱۴	۱۵	۱۶
۱۳	۱۴	۱۵	۱۶	۱۷	۱۸	۱۹	۲۰	۲۱	۲۲	۲۳	۲۴
۲۵	۲۶	۲۷	۲۸	۲۹	۳۰	۳۱	۳۲	۳۳	۳۴	۳۵	۳۶
۳۶	۳۷	۳۸	۳۹	۴۰	۴۱	۴۲	۴۳	۴۴	۴۵	۴۶	۴۷
۵۸	۵۹	۶۰	۶۱	۶۲	۶۳	۶۴	۶۵	۶۶	۶۷	۶۸	۶۹
دسامبر			نومبر			اکتوبر					
۵	۶	۷	۸	۹	۱۰	۱۱	۱۲	۱۳	۱۴	۱۵	۱۶
۱۳	۱۴	۱۵	۱۶	۱۷	۱۸	۱۹	۲۰	۲۱	۲۲	۲۳	۲۴
۲۵	۲۶	۲۷	۲۸	۲۹	۳۰	۳۱	۳۲	۳۳	۳۴	۳۵	۳۶
۳۶	۳۷	۳۸	۳۹	۴۰	۴۱	۴۲	۴۳	۴۴	۴۵	۴۶	۴۷
۵۸	۵۹	۶۰	۶۱	۶۲	۶۳	۶۴	۶۵	۶۶	۶۷	۶۸	۶۹

منظر آباد											
نادریت قبل از شمال											
حقیقی ۱۰۶۶											
طول ۴۳											
عرض ۳۳۳											
مارچ											
فروری											
جنوری											
شام	صبح	عقد	شام	صبح	عقد	شام	صبح	عقد	شام	صبح	عقد
۱۶	۵	۳۴	۱۱	۳۰	۱۱	۲۰	۱۱	۱۲	۱۱	۱۲	۱۱
۸		۳۸		۳۱		۲۱		۱۲		۱۲	
۵۶	۳	۳۸		۳۳		۲۱		۱۸		۱۲	
۳۳		۳۹		۳۳		۲۱		۲۱		۱۲	
۳۱		۳۹		۳۹	۵	۲۴		۲۲		۱۲	
۲۰		۳۹		۲۴		۲۴		۲۴		۱۲	
جون											
مئی											
اپریل											
۱۳	۲	۵۰	۱۱	۳۲	۶	۵۴	۲	۳۲	۱۱	۲۴	۵
۹		۵۰		۳۴		۵۰		۳۳		۵۳	
۷		۵۲		۳۰		۳۱		۳۲		۵۲	۳
۶		۵۳		۳۳		۳۳		۳۱		۳۰	
۶		۵۳		۳۵		۲۵		۲۱		۳۱	
۸		۵۶		۲۰		۳۸		۲۳		۳۱	۵
ستمبر											
اگست											
جولائی											
۳۱	۳	۳۹	۱۱	۵۰	۲	۵۳	۱۱	۱۱	۶	۵۴	۱۱
۳۸		۳۶		۵۶		۵۳		۱۳		۵۴	
۵۶		۳۳		۴	۳	۵۰		۱۹		۵۴	
۳	۳	۲۹		۱۲		۳۸		۲۵		۵۴	
۱۲		۲۵		۲۱		۳۶		۳۲		۵۶	
۲۲		۲۳		۲۹		۳۳		۳۸		۵۵	
دسمبر											
نومبر											
اکتوبر											
۱		۱۱		۳	۱۱	۱۱		۳۳	۳	۱۹	۱۱
۵		۲		۴		۱		۳۸		۱۵	
۱۰		۳		۰		۰		۳۸		۱۳	
۱۵		۵		۰		۰		۵۶		۱۰	
۲۰		۸		۰		۰		۶	۵	۷	
۲۵		۱۰						۱۵		۵	

طول			عرض			ملتان			زاویہ سمت قبلہ از شمال			حقیقی ۹۹۹۹ منطاطیسی ۱۰۰۰۰		
جنوری			فروری			مارچ			اپریل			مئی		
صبح	عمود	شام	صبح	عمود	شام	صبح	عمود	شام	صبح	عمود	شام	صبح	عمود	شام
۱	۴	۱۱	۲۳	۴	۱۱	۵۸	۴	۱۱	۵۸	۴	۱۱	۵۸	۴	۱۱
۵	۴	۲۵	۴	۴	۵۸	۵	۳	۲۳	۵	۳	۲۳	۵	۳	۲۳
۱۰	۴	۲۶	۴	۴	۵۹	۱۰	۲	۲۴	۱۰	۲	۲۴	۱۰	۲	۲۴
۱۵	۴	۵۰	۴	۴	۰	۱۵	۲	۲۵	۱۵	۲	۲۵	۱۵	۲	۲۵
۲۰	۴	۵۳	۴	۴	۲	۲۰	۱	۲۶	۲۰	۱	۲۶	۲۰	۱	۲۶
۲۵	۴	۵۴	۴	۴	۲	۲۵	۲	۲۷	۲۵	۲	۲۷	۲۵	۲	۲۷
اپریل			مئی			جون			جون			جولائی		
۱	۴	۱۳	۳۱	۴	۱۳	۱۱	۲	۱۳	۳۱	۴	۱۳	۱۱	۲	۱۳
۵	۴	۱	۲۰	۴	۱	۶	۴	۱	۲۰	۴	۱	۶	۴	۱
۱۰	۴	۰	۵۹	۴	۰	۳	۸	۰	۵۹	۴	۰	۳	۸	۰
۱۵	۴	۲	۵۲	۴	۲	۰	۹	۲	۵۲	۴	۲	۰	۹	۲
۲۰	۴	۱۵	۳۹	۴	۳	۰	۱۰	۱۵	۳۹	۴	۳	۰	۱۰	۱۵
۲۵	۴	۲۶	۳۶	۴	۵	۲	۱۲	۲۶	۳۶	۴	۵	۲	۱۲	۲۶
جولائی			اگست			ستمبر			اگست			ستمبر		
۱	۴	۱۳	۳۱	۴	۱۳	۱۱	۲	۱۳	۳۱	۴	۱۳	۱۱	۲	۱۳
۵	۴	۱۳	۳۱	۴	۱۳	۱۱	۲	۱۳	۳۱	۴	۱۳	۱۱	۲	۱۳
۱۰	۴	۱۳	۳۱	۴	۱۳	۱۱	۲	۱۳	۳۱	۴	۱۳	۱۱	۲	۱۳
۱۵	۴	۱۳	۳۱	۴	۱۳	۱۱	۲	۱۳	۳۱	۴	۱۳	۱۱	۲	۱۳
۲۰	۴	۱۳	۳۱	۴	۱۳	۱۱	۲	۱۳	۳۱	۴	۱۳	۱۱	۲	۱۳
۲۵	۴	۱۳	۳۱	۴	۱۳	۱۱	۲	۱۳	۳۱	۴	۱۳	۱۱	۲	۱۳
اگست			ستمبر			اکتوبر			اکتوبر			نومبر		
۱	۴	۱۱	۲۲	۴	۱۱	۹	۵	۲۲	۹	۵	۲۲	۴	۱۱	۲۲
۵	۴	۱۸	۲۹	۴	۱۸	۱۸	۱۸	۲۹	۱۸	۱۸	۲۹	۴	۱۸	۲۹
۱۰	۴	۲۶	۳۶	۴	۲۶	۲۶	۲۶	۳۶	۲۶	۲۶	۳۶	۴	۲۶	۳۶
۱۵	۴	۳۱	۴۱	۴	۳۱	۳۱	۳۱	۴۱	۳۱	۳۱	۴۱	۴	۳۱	۴۱
۲۰	۴	۳۳	۴۳	۴	۳۳	۳۳	۳۳	۴۳	۳۳	۳۳	۴۳	۴	۳۳	۴۳
۲۵	۴	۳۴	۴۴	۴	۳۴	۳۴	۳۴	۴۴	۳۴	۳۴	۴۴	۴	۳۴	۴۴

مسند											
زاویه سمت قبل از شمال						عرض			طول		
حقیقی ۹۸ ۱۲ ۹۹ ۱۳						۲۶ ۱۱			۶۲		
مادرچ			فردرچ			جنوردی			روز		
شام	عمود	صبح	شام	عمود	صبح	شام	عمود	صبح	شام	عمود	صبح
۱۳	۱۳	۱۳	۱۳	۱۳	۱۳	۱۳	۱۳	۱۳	۱۳	۱۳	۱۳
۲۶	۲۲	۱۲	۲۶	۲۱	۱۲	۲۶	۲۴	۱۳	۲۶	۲۴	۱۳
۳۳	۲۵	۲۵	۳۳	۲۲	۲۵	۳۳	۲۸	۲۸	۳۳	۲۸	۲۸
۱۶	۲۲	۲۲	۱۶	۲۳	۲۳	۱۶	۳۱	۳۱	۱۶	۳۱	۳۱
۰	۲۵	۲۵	۰	۲۳	۲۳	۰	۳۳	۳۳	۰	۳۳	۳۳
۲۲	۲۲	۲۲	۲۲	۲۲	۲۲	۲۲	۳۴	۳۴	۲۲	۳۴	۳۴
۲۵	۲۳	۲۳	۲۵	۲۴	۲۴	۲۵	۳۸	۳۸	۲۵	۳۸	۳۸
جون			مئی			اپریل					
۴	۲۶	۱۲	۴	۲۲	۱۲	۴	۲۳	۱۲	۴	۲۳	۱۲
۰	۲۸	۲۸	۰	۲۳	۲۳	۰	۲۳	۲۳	۰	۲۳	۲۳
۵۵	۲۹	۱۳	۵۵	۲۳	۲۳	۵۵	۲۳	۲۳	۵۵	۲۳	۲۳
۵۱	۵۰	۲۰	۵۱	۲۳	۱۲	۵۱	۱۲	۱۲	۵۱	۵۲	۵۲
۵۰	۵۱	۲۳	۵۰	۲۳	۲۱	۵۰	۱	۲۲	۵۰	۸	۲۰
۵۲	۵۳	۲۵	۵۲	۲۴	۲۳	۵۲	۲۵	۲۲	۵۲	۲۲	۲۲
ستبر			اگست			جولائی					
۳۱	۳۱	۱۲	۳۱	۵۳	۱۲	۳۱	۵۸	۱۲	۳۱	۱۲	۱۲
۲۲	۲۹	۲۹	۲۲	۵۲	۵	۲۲	۲	۲	۲۲	۱۶	۱۶
۵۵	۳۶	۳۶	۵۵	۵۰	۵۰	۵۵	۱۳	۵۲	۵۵	۸	۱۰
۸	۳۳	۳۳	۸	۲۸	۳۳	۸	۲۳	۵۵	۵۹	۵۹	۸
۲۱	۲۰	۲۰	۲۱	۲۶	۱۸	۲۱	۲۵	۵۴	۲۴	۲۴	۲۰
۳۵	۲۸	۲۸	۳۵	۲۳	۲	۳۵	۳۸	۵۴	۳۵	۳۵	۲۵
دسمبر			نومبر			اکتوبر					
۴	۱۳	۱۳	۴	۱۳	۱۳	۴	۵۱	۵	۴	۲۵	۱۳
۴	۱۵	۱۵	۴	۱۳	۱۳	۴	۱	۶	۴	۲۲	۲۲
۴	۱۶	۱۶	۴	۱۱	۱۱	۴	۱۵	۲۰	۴	۲۰	۲۰
۴	۱۸	۱۸	۴	۱۱	۱۱	۴	۱۵	۱۸	۴	۱۸	۱۵
۴	۲۱	۲۱	۴	۱۱	۱۱	۴	۱۵	۱۶	۴	۱۶	۲۰
۴	۲۳	۲۳	۴	۱۱	۱۱	۴	۱۵	۱۳	۴	۱۳	۲۵

میرپور												عرض	طول					
زاویہ سمت قبلہ از شمال												۳۳۱۶	۴۳۱۸					
حقیقی ۱۰۲۹ مقناطیسی ۱۰۳۶																		
مبارچ				ضروری				جنوری				روز						
شام	عمود	صبح		شام	عمود	صبح		شام	عمود	صبح								
۱۶	۱۶	۱۶	۱۶	۱۶	۱۶	۱۶	۱۶	۱۶	۱۶	۱۶	۱۶	۱						
۱۹	۱۹	۱۹	۱۹	۱۹	۱۹	۱۹	۱۹	۱۹	۱۹	۱۹	۱۹	۵						
۴	۴	۴	۴	۴	۴	۴	۴	۴	۴	۴	۴	۱۰						
۵۴	۴	۴	۴	۴	۴	۴	۴	۴	۴	۴	۴	۱۵						
۴۱	۴	۴	۴	۵۳	۵	۴	۴	۴	۴	۴	۴	۲۰						
۲۹	۴	۴	۴	۴۰	۴	۴	۴	۴	۴	۴	۴	۲۵						
جون				مئی				اپریل										
۱۲	۳	۵۲	۱۱	۵۲	۶	۱	۳	۴۵	۱۱	۱	۶	۱۱	۴	۱				
۸		۵۲		۵۶		۵۳	۲	۴۶		۹		۲	۴	۵				
۶		۵۴		۰	۴	۴۳		۴۶	۱۴	۴۹	۳	۴۳	۴	۱۰				
۴		۵۵		۴		۴۵		۴۴	۲۶	۴۴		۴۴	۴	۱۵				
۵		۵۶		۵		۴۶		۴۸	۳۴	۴۴		۴۴	۴	۲۰				
۴		۵۸		۴		۲۰		۵۰	۴۲	۱۳		۴۵	۵۰	۲۵				
ستمبر				اگست				جولائی										
۴۴	۳	۴۳	۱۱	۴		۵۲	۲	۵۶	۱۱	۴۸	۶	۱۰	۲	۵۹	۱۱	۶	۴	۱
۵۵		۴۰		۴		۵۹		۵۵		۲۲		۱۳		۵۹		۳		۵
۲	۲	۳۴		۴		۴	۳	۵۳		۱۱		۱۸		۵۹		۰		۱۰
۱۳		۲۳		۴		۱۶		۵۱		۰		۲۵		۵۹		۵۵	۶	۱۵
۲۱		۳۰		۴		۲۵		۴۹		۴۹	۵	۳۲		۵۹		۴۸		۲۰
۳۲		۲۴		۴		۳۵		۴۶		۳۴		۳۹		۵۸		۴۱		۲۵
دسمبر				نومبر				اکتوبر										
۴		۸	۱۱	۴		۴		۹	۱۱	۴		۴۳	۲	۲۳	۱۱	۴		۱
۴		۹		۴		۴		۸		۴		۵۰		۲۱		۴		۵
۴		۱۱		۴		۴		۴		۴		۰	۵	۱۸		۴		۱۰
۴		۱۲		۴		۴		۴		۴		۹		۱۶		۴		۱۵
۴		۱۵		۴		۴		۴		۴		۲۰		۱۳		۴		۲۰
۴		۱۴		۴		۴		۴		۴				۱۱		۴		۲۵

میرپور خاص												عرض ۲۵/۵		طول ۶۹		ناویہ سمت قبلہ از شمال حقیقی ۹۲/۲ مقناطیسی ۹۲/۸	
جنوری			فروری			مارچ			روز	بج	عمود	شام	بج	عمود	شام		
بج	عمود	شام	بج	عمود	شام	بج	عمود	شام									
۱	۱۸	۵	۱۳	۳۰	۵	۱۳	۳۰	۵	۱	۱۸	۵	۱۳	۳۰	۵	۱۳		
۵	۲۰	۵	۱۴	۳۱	۵	۱۴	۳۱	۵	۵	۲۰	۵	۱۴	۳۱	۵	۱۴		
۱۰	۲۲	۵	۱۵	۳۱	۵	۱۵	۳۱	۵	۱۰	۲۲	۵	۱۵	۳۱	۵	۱۵		
۱۵	۲۵	۵	۱۶	۳۱	۵	۱۶	۳۱	۵	۱۵	۲۵	۵	۱۶	۳۱	۵	۱۶		
۲۰	۲۷	۵	۱۷	۳۱	۵	۱۷	۳۱	۵	۲۰	۲۷	۵	۱۷	۳۱	۵	۱۷		
۲۵	۲۸	۵	۱۸	۳۱	۵	۱۸	۳۱	۵	۲۵	۲۸	۵	۱۸	۳۱	۵	۱۸		
اپریل			مئی			جون			جولائی			اگست			ستمبر		
۱	۲۳	۵	۱۳	۱۳	۵	۱۳	۱۳	۵	۱	۲۳	۵	۱۳	۱۳	۵	۱۳		
۵	۲۳	۵	۱۴	۱۳	۵	۱۴	۱۳	۵	۵	۲۳	۵	۱۴	۱۳	۵	۱۴		
۱۰	۲۲	۵	۱۵	۱۳	۵	۱۵	۱۳	۵	۱۰	۲۲	۵	۱۵	۱۳	۵	۱۵		
۱۵	۲۱	۵	۱۶	۱۳	۵	۱۶	۱۳	۵	۱۵	۲۱	۵	۱۶	۱۳	۵	۱۶		
۲۰	۲۰	۵	۱۷	۱۳	۵	۱۷	۱۳	۵	۲۰	۲۰	۵	۱۷	۱۳	۵	۱۷		
۲۵	۲۰	۵	۱۸	۱۳	۵	۱۸	۱۳	۵	۲۵	۲۰	۵	۱۸	۱۳	۵	۱۸		
اگست			ستمبر			اکتوبر			نومبر			دسمبر			جنوری		
۱	۲۸	۵	۱۳	۱۳	۵	۱۳	۱۳	۵	۱	۲۸	۵	۱۳	۱۳	۵	۱۳		
۵	۲۸	۵	۱۴	۱۳	۵	۱۴	۱۳	۵	۵	۲۸	۵	۱۴	۱۳	۵	۱۴		
۱۰	۲۸	۵	۱۵	۱۳	۵	۱۵	۱۳	۵	۱۰	۲۸	۵	۱۵	۱۳	۵	۱۵		
۱۵	۲۹	۵	۱۶	۱۳	۵	۱۶	۱۳	۵	۱۵	۲۹	۵	۱۶	۱۳	۵	۱۶		
۲۰	۲۹	۵	۱۷	۱۳	۵	۱۷	۱۳	۵	۲۰	۲۹	۵	۱۷	۱۳	۵	۱۷		
۲۵	۲۹	۵	۱۸	۱۳	۵	۱۸	۱۳	۵	۲۵	۲۹	۵	۱۸	۱۳	۵	۱۸		
اکتوبر			نومبر			دسمبر			جنوری			فروری			مارچ		
۱	۹	۵	۱۳	۱۳	۵	۱۳	۱۳	۵	۱	۹	۵	۱۳	۱۳	۵	۱۳		
۵	۷	۵	۱۴	۱۳	۵	۱۴	۱۳	۵	۵	۷	۵	۱۴	۱۳	۵	۱۴		
۱۰	۵	۵	۱۵	۱۳	۵	۱۵	۱۳	۵	۱۰	۵	۵	۱۵	۱۳	۵	۱۵		
۱۵	۳	۵	۱۶	۱۳	۵	۱۶	۱۳	۵	۱۵	۳	۵	۱۶	۱۳	۵	۱۶		
۲۰	۳	۵	۱۷	۱۳	۵	۱۷	۱۳	۵	۲۰	۳	۵	۱۷	۱۳	۵	۱۷		
۲۵	۱	۵	۱۸	۱۳	۵	۱۸	۱۳	۵	۲۵	۱	۵	۱۸	۱۳	۵	۱۸		

میانوالی										عرض	طول
زاویہ سمت قبلہ از شمال										۳۳° ۹'	۷۱° ۹'
حقیقی ۱۰۳۱۸ مقناطیسی ۱۰۵۰۱											
جنوری			فروری			مارچ			لا زیتر		
صبح	عقد	شام	صبح	عقد	شام	صبح	عقد	شام			
۱۱	۲۹	۳۱	۱۱	۲۳	۲۱	۱۱	۲۹	۳۱	۱		
۱۰	۲۹	۳۱	۱۰	۲۳	۲۱	۱۰	۲۹	۳۱	۵		
۹	۳۱	۳۱	۹	۲۵	۲۸	۹	۳۱	۳۱	۱۰		
۸	۳۳	۳۳	۸	۲۷	۳۰	۸	۳۱	۳۱	۱۵		
۷	۳۶	۳۶	۷	۲۸	۳۱	۷	۳۱	۳۱	۲۰		
۶	۳۹	۳۹	۶	۲۹	۳۲	۶	۳۱	۳۱	۲۵		
اپریل			مئی			جون					
۱۱	۵۱	۱۳	۱۱	۵۳	۲	۱۱	۵۵	۱۳	۱		
۱۰	۵۲	۱۳	۱۰	۵۳	۲	۱۰	۵۹	۱۳	۵		
۹	۵۱	۱۳	۹	۵۳	۲۰	۹	۶۳	۱۳	۱۰		
۸	۵۲	۱۳	۸	۵۴	۲۸	۸	۶۵	۱۳	۱۵		
۷	۵۳	۱۳	۷	۵۶	۳۶	۷	۶۹	۱۳	۲۰		
۶	۵۳	۱۵	۶	۵۹	۳۵	۶	۷۱	۱۱	۲۵		
جولائی			اگست			ستمبر					
۱۲	۸	۱۰	۱۲	۵	۳۱	۱۲	۵۰	۳۸	۱		
۱۱	۷	۱۳	۱۱	۴	۳۲	۱۱	۴۸	۳۸	۵		
۱۰	۸	۱۹	۱۰	۳	۱۳	۱۰	۴۳	۳۸	۱۰		
۹	۵۸	۲۵	۹	۵۹	۱۱	۹	۴۱	۳۸	۱۵		
۸	۵۱	۳۲	۸	۵۴	۵۱	۸	۳۶	۳۶	۲۰		
۷	۴	۳۰	۷	۵۳	۵	۷	۳۵	۳۳	۲۵		
اکتوبر			نومبر			دسمبر					
۱۱	۳۱	۳۳	۱۱	۱۵	۱۵	۱۱	۱۳	۱۳	۱		
۱۰	۲۶	۵۲	۱۰	۱۴	۱۴	۱۰	۱۵	۱۳	۵		
۹	۲۵	۵	۹	۱۳	۱۳	۹	۱۶	۱۳	۱۰		
۸	۲۲	۱۱	۸	۱۳	۱۳	۸	۱۸	۱۳	۱۵		
۷	۲۰	۲۲	۷	۱۳	۱۳	۷	۲۱	۱۳	۲۰		
۶	۱۶	+	۶	۱۳	۱۳	۶	۲۳	۱۳	۲۵		

طول ۶۸/۶			عرض ۲۶/۶			نواب شاه			زادیه سمت قبله از شمال حقیقی ۹۳/۹ تقاضایی ۹۳/۹		
جنوری			فروری			مارچ			رد		
صبح	عمود	شام	صبح	عمود	شام	صبح	عمود	شام	صبح	عمود	شام
۱۲	۱۵	۴	۱۳	۲۴	۵	۱۳	۲۸	۵	۱۳	۲۸	۵
۱۴	۱۶	۴	۲۸	۲۸	۴	۲۹	۲۹	۴	۲۹	۲۹	۴
۱۹	۱۹	۴	۲۸	۲۸	۴	۲۴	۲۴	۴	۲۴	۲۴	۴
۲۱	۲۱	۴	۳۹	۳۹	۴	۲۴	۲۴	۴	۲۴	۲۴	۴
۲۳	۲۳	۴	۲۹	۲۹	۴	۲۵	۲۵	۴	۲۵	۲۵	۴
۲۵	۲۵	۴	۲۹	۲۹	۴	۲۵	۲۵	۴	۲۵	۲۵	۴
اپریل			مئی			جون					
۲۸	۲۸	۴	۳۰	۳۰	۴	۲۱	۲۱	۴	۲۱	۲۱	۴
۳۹	۳۹	۴	۲۰	۲۰	۴	۲۳	۲۳	۴	۲۳	۲۳	۴
۵۳	۵۳	۴	۲۰	۲۰	۴	۲۲	۲۲	۴	۲۲	۲۲	۴
۸	۸	۴	۲۰	۲۰	۴	۲۵	۲۵	۴	۲۵	۲۵	۴
۲۲	۲۲	۴	۲۰	۲۰	۴	۳۳	۳۳	۴	۳۳	۳۳	۴
۳۴	۳۴	۴	۲۲	۲۲	۴	۲۲	۲۲	۴	۲۲	۲۲	۴
جولائی			اگست			سپتامبر					
۲۳	۲۳	۴	۳۰	۳۰	۴	۲۱	۲۱	۴	۲۱	۲۱	۴
۳۹	۳۹	۴	۲۲	۲۲	۴	۱۹	۱۹	۴	۱۹	۱۹	۴
۵۳	۵۳	۴	۲۲	۲۲	۴	۱۶	۱۶	۴	۱۶	۱۶	۴
۸	۸	۴	۲۴	۲۴	۴	۱۲	۱۲	۴	۱۲	۱۲	۴
۲۲	۲۲	۴	۲۵	۲۵	۴	۱۲	۱۲	۴	۱۲	۱۲	۴
۳۴	۳۴	۴	۲۳	۲۳	۴	۱۰	۱۰	۴	۱۰	۱۰	۴
اکتوبر			نومبر			دسمبر					
۸	۸	۴	۵۸	۵۸	۴	۱	۱	۴	۱	۱	۴
۵	۵	۴	۵۸	۵۸	۴	۳	۳	۴	۳	۳	۴
۱۰	۱۰	۴	۵۴	۵۴	۴	۵	۵	۴	۵	۵	۴
۱۵	۱۵	۴	۵۸	۵۸	۴	۴	۴	۴	۴	۴	۴
۲۰	۲۰	۴	۵۹	۵۹	۴	۹	۹	۴	۹	۹	۴
۲۵	۲۵	۴	۵۹	۵۹	۴	۱۱	۱۱	۴	۱۱	۱۱	۴

طول ۶۶										عرض ۲۹/۶										نوشکی										زاویه سمت قبل از شمال حقیقی آرسوا مقناطیسی ۱۰۳۶									
جنوری			فبروری			مارچ			شماره	اپریل			مئی			جون			شماره	جولائی			اگست			سپتامبر			شماره	اکتوبر			نومبر			دسمبر			
صبح	عمود	شام	صبح	عمود	شام	صبح	عمود	شام		صبح	عمود	شام	صبح	عمود	شام	صبح	عمود	شام		صبح	عمود	شام	صبح	عمود	شام	صبح	عمود	شام		صبح	عمود	شام	صبح	عمود	شام				
۱	۴	۱۱	۵۳	۶	۴	۱۲	۱۰	۴	۵۵	۱۳	۱۱	۴	۱۲	۱۰	۴	۱۳	۱۲	۴	۱۱	۱۴	۱۲	۴	۱۳	۱۲	۴	۱۴	۱۳	۴	۱۵	۱۴	۴	۱۶	۱۵	۴					
۵	۴	۵۶	۵	۴	۵۷	۵	۴	۵۸	۲۵	۵	۴	۵۹	۵	۴	۶۰	۵	۴	۶۱	۲۶	۵	۴	۶۲	۵	۴	۶۳	۵	۴	۶۴	۵	۴	۶۵	۵	۴	۶۶	۵	۴			
۱۰	۴	۵۸	۱۰	۴	۵۹	۱۰	۴	۶۰	۳۰	۱۰	۴	۶۱	۱۰	۴	۶۲	۱۰	۴	۶۳	۳۱	۱۰	۴	۶۴	۱۰	۴	۶۵	۱۰	۴	۶۶	۱۰	۴	۶۷	۱۰	۴	۶۸	۱۰	۴			
۱۵	۴	۱	۱۵	۴	۱	۱۵	۴	۱	۳۵	۱۵	۴	۱	۱۶	۱۵	۴	۱	۴	۱۶	۳۶	۱۵	۴	۱	۱۷	۱۵	۴	۱	۱۸	۱۵	۴	۱	۱۹	۱۵	۴	۲۰	۱۵	۴			
۲۰	۴	۳	۲۰	۴	۳	۲۰	۴	۳	۴۵	۲۰	۴	۳	۲۱	۲۰	۴	۳	۵	۲۱	۴۶	۲۰	۴	۳	۲۲	۲۰	۴	۳	۲۳	۲۰	۴	۳	۲۴	۲۰	۴	۳۵	۲۰	۴			
۲۵	۴	۶	۲۵	۴	۶	۲۵	۴	۶	۵۰	۲۵	۴	۶	۲۶	۲۵	۴	۶	۱۰	۲۶	۵۱	۲۵	۴	۶	۲۷	۲۵	۴	۶	۲۸	۲۵	۴	۶	۲۹	۲۵	۴	۳۰	۲۵	۴			
۱	۴	۱۸	۲۹	۶	۳۵	۱۳	۱۹	۳	۱۱	۱۴	۱۳	۴	۳۵	۱۳	۱۹	۳	۴	۳۵	۱۴	۱۳	۴	۳۶	۱۳	۴	۳۷	۱۳	۴	۳۸	۱۳	۴	۳۹	۱۳	۴	۴۰	۱۳	۴			
۵	۴	۱۸	۱۸	۴	۳۶	۱۴	۲۰	۴	۹	۱۴	۱۴	۴	۳۷	۱۴	۲۰	۴	۵	۳۷	۱۵	۱۴	۴	۳۸	۱۴	۴	۳۹	۱۴	۴	۴۰	۱۴	۴	۴۱	۱۴	۴	۴۲	۱۴	۴			
۱۰	۴	۱۲	۳	۴	۳۷	۱۵	۲۱	۴	۲۰	۱۵	۴	۳	۳۸	۱۵	۲۱	۴	۱۰	۳۸	۱۶	۱۵	۴	۳۹	۱۵	۴	۴۰	۱۵	۴	۴۱	۱۵	۴	۴۲	۱۵	۴	۴۳	۱۵	۴			
۱۵	۴	۱۸	۳	۴	۳۸	۱۶	۲۲	۴	۳۰	۱۶	۴	۳	۳۹	۱۶	۲۲	۴	۱۵	۳۹	۱۷	۱۶	۴	۴۰	۱۶	۴	۴۱	۱۶	۴	۴۲	۱۶	۴	۴۳	۱۶	۴	۴۴	۱۶	۴			
۲۰	۴	۱۸	۳۴	۱۰	۴	۴۰	۲۳	۴	۳۱	۱۸	۱۰	۴	۴۱	۱۸	۲۳	۴	۲۰	۴۰	۱۹	۱۸	۴	۴۲	۱۸	۴	۴۳	۱۸	۴	۴۴	۱۸	۴	۴۵	۱۸	۴	۴۶	۱۸	۴			
۲۵	۴	۱۹	۲۳	۲۲	۴	۴۱	۲۴	۴	۳۲	۱۹	۲۲	۴	۴۲	۱۹	۲۴	۴	۲۵	۴۱	۲۰	۱۹	۴	۴۳	۱۹	۴	۴۴	۱۹	۴	۴۵	۱۹	۴	۴۶	۱۹	۴	۴۷	۱۹	۴			
۱	۴	۱۸	۲۹	۶	۳۵	۱۳	۱۹	۳	۱۱	۱۴	۱۳	۴	۳۵	۱۳	۱۹	۳	۴	۳۵	۱۴	۱۳	۴	۳۶	۱۳	۴	۳۷	۱۳	۴	۳۸	۱۳	۴	۳۹	۱۳	۴	۴۰	۱۳	۴			
۵	۴	۱۸	۱۸	۴	۳۶	۱۴	۲۰	۴	۹	۱۴	۱۴	۴	۳۷	۱۴	۲۰	۴	۵	۳۷	۱۵	۱۴	۴	۳۸	۱۴	۴	۳۹	۱۴	۴	۴۰	۱۴	۴	۴۱	۱۴	۴	۴۲	۱۴	۴			
۱۰	۴	۱۲	۳	۴	۳۷	۱۵	۲۱	۴	۲۰	۱۵	۴	۳	۳۸	۱۵	۲۱	۴	۱۰	۳۸	۱۶	۱۵	۴	۳۹	۱۵	۴	۴۰	۱۵	۴	۴۱	۱۵	۴	۴۲	۱۵	۴	۴۳	۱۵	۴			
۱۵	۴	۱۸	۳	۴	۳۸	۱۶	۲۲	۴	۳۰	۱۶	۴	۳	۳۹	۱۶	۲۲	۴	۱۵	۳۹	۱۷	۱۶	۴	۴۰	۱۶	۴	۴۱	۱۶	۴	۴۲	۱۶	۴	۴۳	۱۶	۴	۴۴	۱۶	۴			
۲۰	۴	۱۸	۳۴	۱۰	۴	۴۰	۲۳	۴	۳۱	۱۸	۱۰	۴	۴۱	۱۸	۲۳	۴	۲۰	۴۰	۱۹	۱۸	۴	۴۲	۱۸	۴	۴۳	۱۸	۴	۴۴	۱۸	۴	۴۵	۱۸	۴	۴۶	۱۸	۴			
۲۵	۴	۱۹	۲۳	۲۲	۴	۴۱	۲۴	۴	۳۲	۱۹	۲۲	۴	۴۲	۱۹	۲۴	۴	۲۵	۴۱	۲۰	۱۹	۴	۴۳	۱۹	۴	۴۴	۱۹	۴	۴۵	۱۹	۴	۴۶	۱۹	۴	۴۷	۱۹	۴			
۱	۴	۱۸	۲۹	۶	۳۵	۱۳	۱۹	۳	۱۱	۱۴	۱۳	۴	۳۵	۱۳	۱۹	۳	۴	۳۵	۱۴	۱۳	۴	۳۶	۱۳	۴	۳۷	۱۳	۴	۳۸	۱۳	۴	۳۹	۱۳	۴	۴۰	۱۳	۴			
۵	۴	۱۸	۱۸	۴	۳۶	۱۴	۲۰	۴	۹	۱۴	۱۴	۴	۳۷	۱۴	۲۰	۴	۵	۳۷	۱۵	۱۴	۴	۳۸	۱۴	۴	۳۹	۱۴	۴	۴۰	۱۴	۴	۴۱	۱۴	۴	۴۲	۱۴	۴			
۱۰	۴	۱۲	۳	۴	۳۷	۱۵	۲۱	۴	۲۰	۱۵	۴	۳	۳۸	۱۵	۲۱	۴	۱۰	۳۸	۱۶	۱۵	۴	۳۹	۱۵	۴	۴۰	۱۵	۴	۴۱	۱۵	۴	۴۲	۱۵	۴	۴۳	۱۵	۴			
۱۵	۴	۱۸	۳	۴	۳۸	۱۶	۲۲	۴	۳۰	۱۶	۴	۳	۳۹	۱۶	۲۲	۴	۱۵	۳۹	۱۷	۱۶	۴	۴۰	۱۶	۴	۴۱	۱۶	۴	۴۲	۱۶	۴	۴۳	۱۶	۴	۴۴	۱۶	۴			
۲۰	۴	۱۸	۳۴	۱۰	۴	۴۰	۲۳	۴	۳۱	۱۸	۱۰	۴	۴۱	۱۸	۲۳	۴	۲۰	۴۰	۱۹	۱۸	۴	۴۲	۱۸	۴	۴۳	۱۸	۴	۴۴	۱۸	۴	۴۵	۱۸	۴	۴۶	۱۸	۴			
۲۵	۴	۱۹	۲۳	۲۲	۴	۴۱	۲۴	۴	۳۲	۱۹	۲۲	۴	۴۲	۱۹	۲۴	۴	۲۵	۴۱	۲۰	۱۹	۴	۴۳	۱۹	۴	۴۴	۱۹	۴	۴۵	۱۹	۴	۴۶	۱۹	۴	۴۷	۱۹	۴			

زاویه سمت قبل از شمال
حقیقی ۱۰۳٫۴۱ مقناطیسی ۱۰۶٫۴۱

نوکندی

عرض ۲۸° ۲۸' ۲۸"

طول ۶۳° ۲۸' ۲۸"

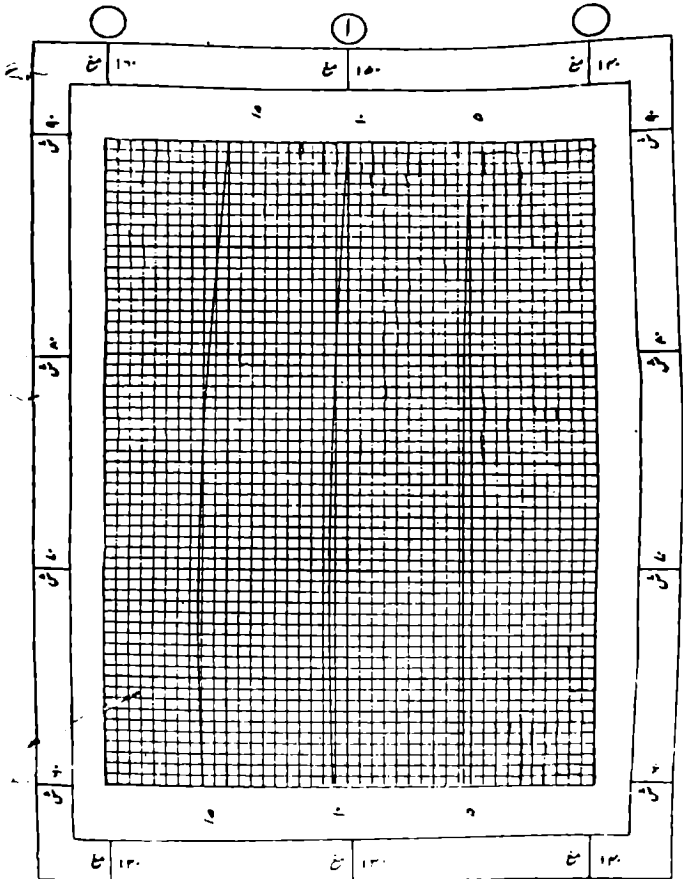
ک ن	جنوری			فردرور			مارچ		
	صبح	عمود	شام	صبح	عمود	شام	صبح	عمود	شام
۱	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲
۵	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲
۱۰	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲
۱۵	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲
۲۰	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲
۲۵	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲
اپریل									
۱	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲
۵	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲
۱۰	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲
۱۵	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲
۲۰	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲
۲۵	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲
مئی									
۱	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲
۵	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲
۱۰	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲
۱۵	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲
۲۰	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲
۲۵	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲
جون									
۱	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲
۵	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲
۱۰	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲
۱۵	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲
۲۰	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲
۲۵	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲
جولائی									
۱	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲
۵	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲
۱۰	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲
۱۵	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲
۲۰	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲
۲۵	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲
اگست									
۱	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲
۵	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲
۱۰	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲
۱۵	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲
۲۰	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲
۲۵	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲
ستمبر									
۱	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲
۵	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲
۱۰	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲
۱۵	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲
۲۰	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲
۲۵	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲
اکتوبر									
۱	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲
۵	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲
۱۰	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲
۱۵	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲
۲۰	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲
۲۵	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲
نومبر									
۱	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲
۵	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲
۱۰	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲
۱۵	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲
۲۰	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲
۲۵	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲
دسمبر									
۱	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲
۵	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲
۱۰	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲
۱۵	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲
۲۰	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲
۲۵	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲

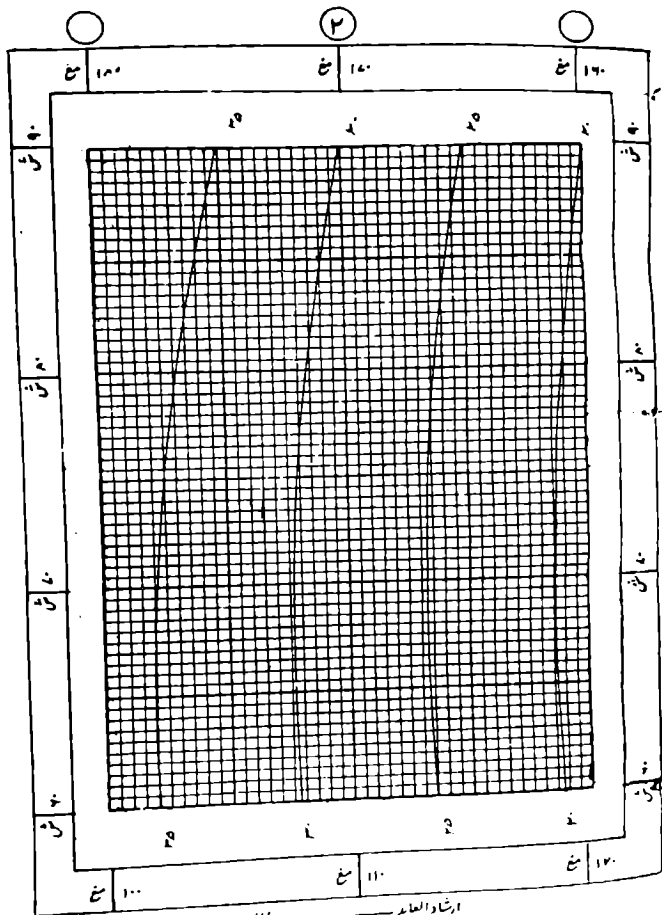
د قبلی د سمت گراف

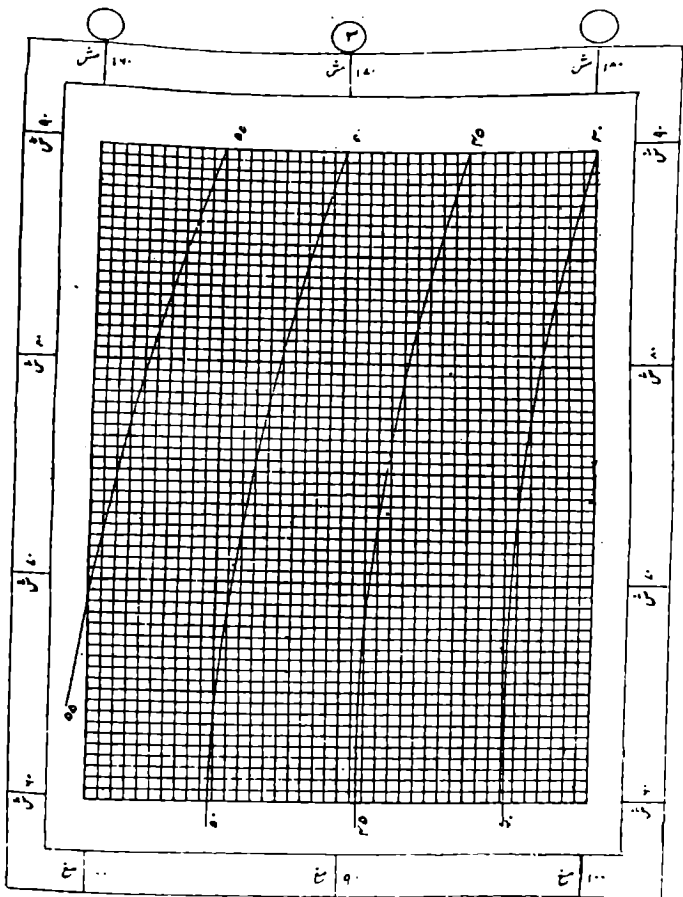
په آینده ۵۴ صفحو کښې له ورکړې شوی گراف نه د دنیا د هر مقام قبله په آسمانی سره معلومیدې شی. ۴۰ نه تر ۱۸ مش اوله ۱۴۰ نه تر ۱۸۰ مغ کښې زاویه د سمت قبلی له شمال نه د مغرب په طرف وی. او تر ۱۴۰ مغ او تر ۴۰ مش کښې له شمال نه د مغرب طرف ته. مثال. نې په نقشه ۲۶ او ۲۹ کښې وگورئ

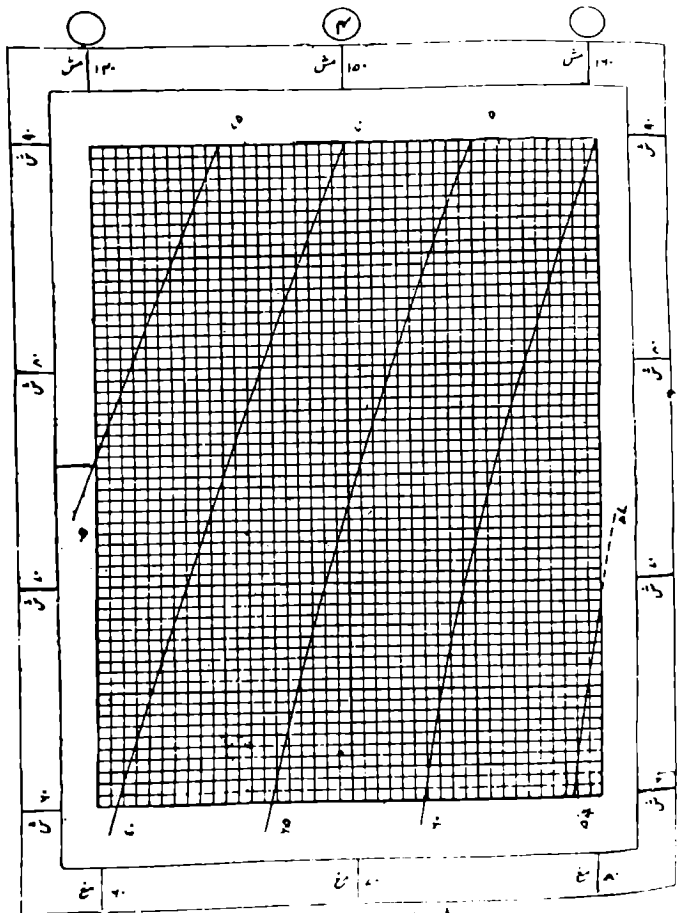
جب بُعدک = تمام عرض ک چې فرق طول، مس تمام عرض البلد = مس بُعدک - تمام عرض یک چېب فرق طول د زاویه سمت قبله
 عرض طول = تمام عرض البلد - تمام عرض یک چېب

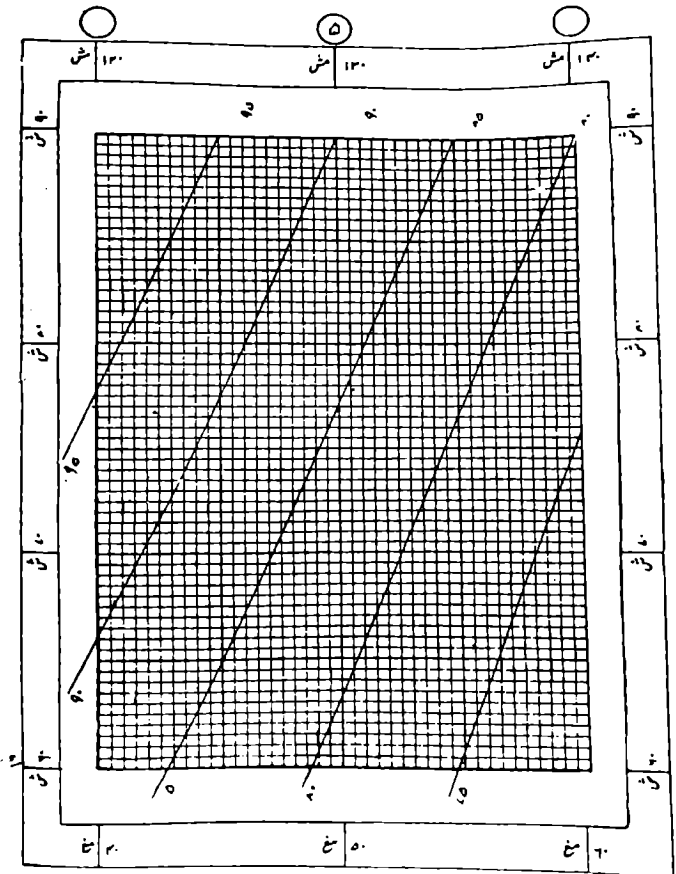
عرض البلد	عرض البلد	عرض البلد	عرض البلد
(۱)	(۱۰)	(۱۹)	طول البلد
۱	۱۰	۱۹	۱۲۰ تا ۱۳۰ مغرب
۲	۱۱	۲۰	۱۰۰ تا ۱۳۰
۳	۱۲	۲۱	۸۰ تا ۱۶۰
۴	۱۳	۲۲	۶۰ تا ۱۴۰
۵	۱۴	۲۳	۴۰ تا ۱۲۰
۶	۱۵	۲۴	۲۰ تا ۱۰۰
۷	۱۶	۲۵	۰ تا ۸۰
۸	۱۷	۲۶	۰ تا ۶۰ مشرق
۹	۱۸	۲۷	۰ تا ۴۰
۱۰	۱۹	۲۸	۰ تا ۲۰
۱۱	۲۰	۲۹	۰ تا ۱۰
۱۲	۲۱	۳۰	۰ تا ۰
۱۳	۲۲	۳۱	۰ تا ۰
۱۴	۲۳	۳۲	۰ تا ۰
۱۵	۲۴	۳۳	۰ تا ۰
۱۶	۲۵	۳۴	۰ تا ۰
۱۷	۲۶	۳۵	۰ تا ۰
۱۸	۲۷	۳۶	۰ تا ۰
۱۹	۲۸	۳۷	۰ تا ۰
۲۰	۲۹	۳۸	۰ تا ۰
۲۱	۳۰	۳۹	۰ تا ۰
۲۲	۳۱	۴۰	۰ تا ۰
۲۳	۳۲	۴۱	۰ تا ۰
۲۴	۳۳	۴۲	۰ تا ۰
۲۵	۳۴	۴۳	۰ تا ۰
۲۶	۳۵	۴۴	۰ تا ۰
۲۷	۳۶	۴۵	۰ تا ۰
۲۸	۳۷	۴۶	۰ تا ۰
۲۹	۳۸	۴۷	۰ تا ۰
۳۰	۳۹	۴۸	۰ تا ۰
۳۱	۴۰	۴۹	۰ تا ۰
۳۲	۴۱	۵۰	۰ تا ۰
۳۳	۴۲	۵۱	۰ تا ۰
۳۴	۴۳	۵۲	۰ تا ۰
۳۵	۴۴	۵۳	۰ تا ۰
۳۶	۴۵	۵۴	۰ تا ۰

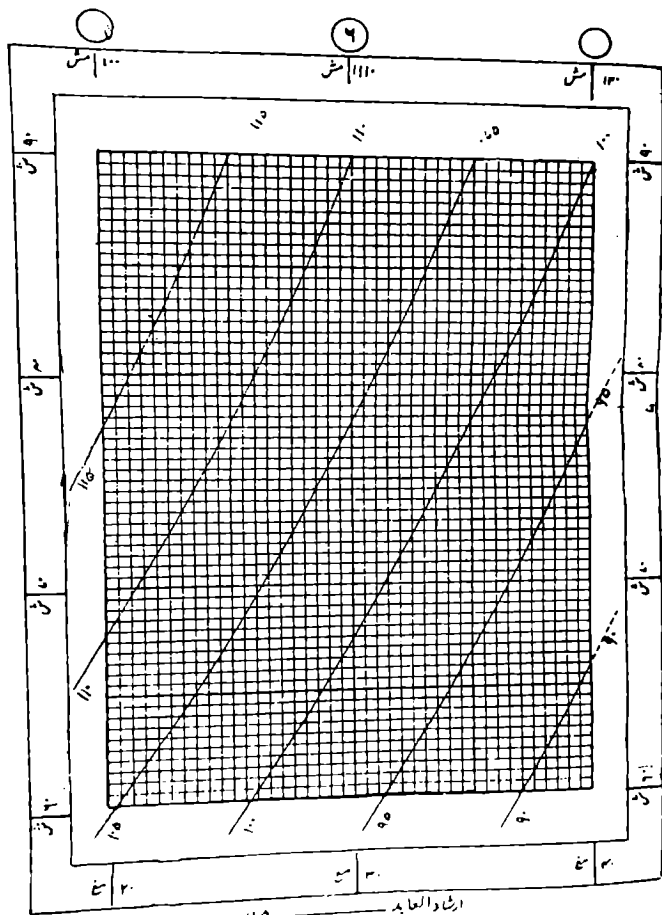

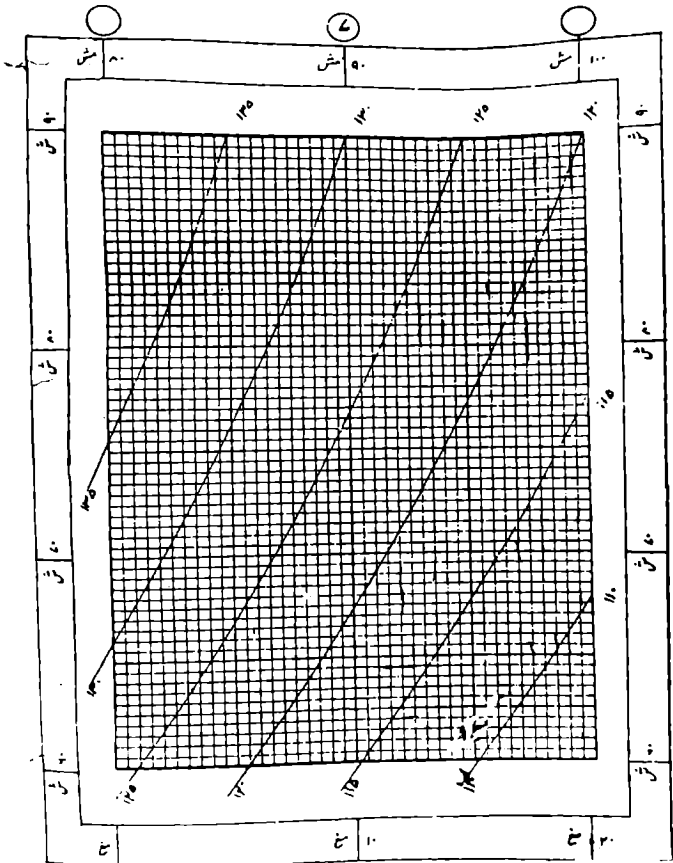

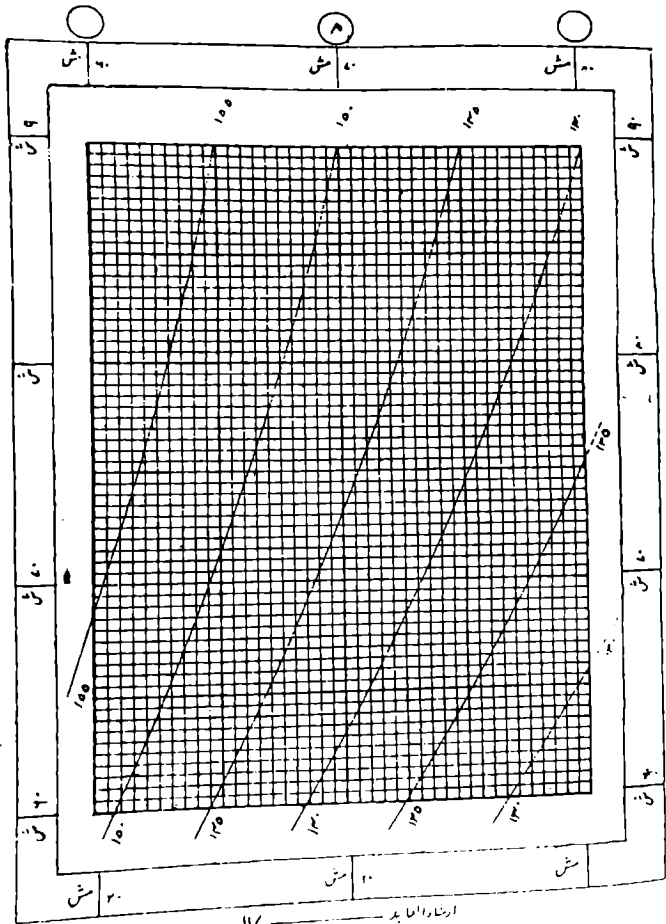

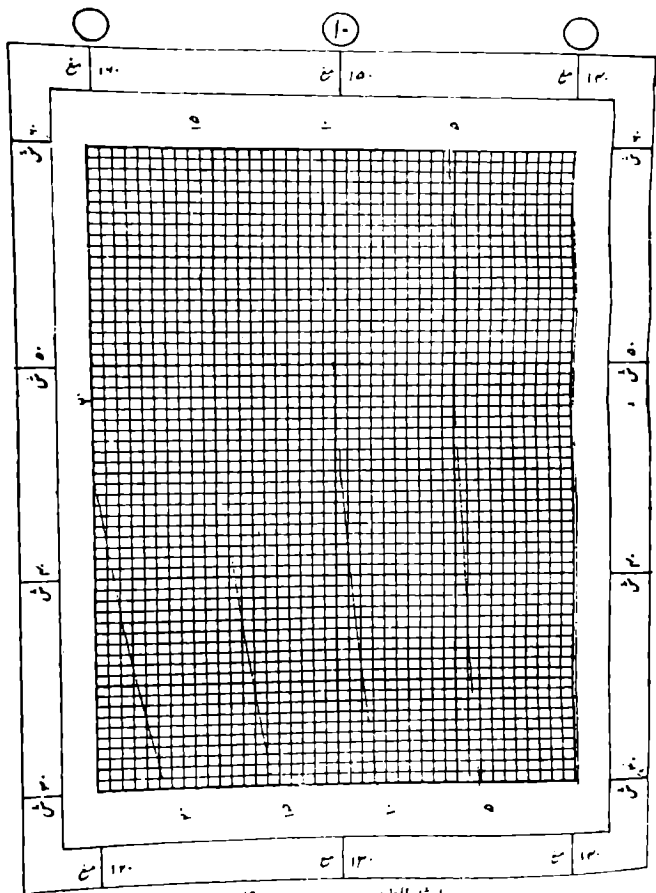

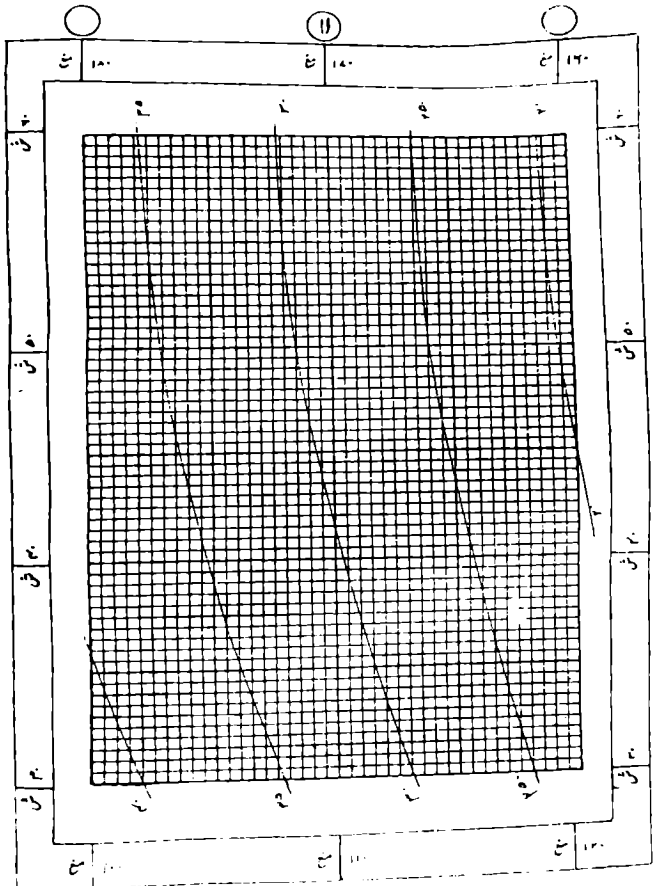

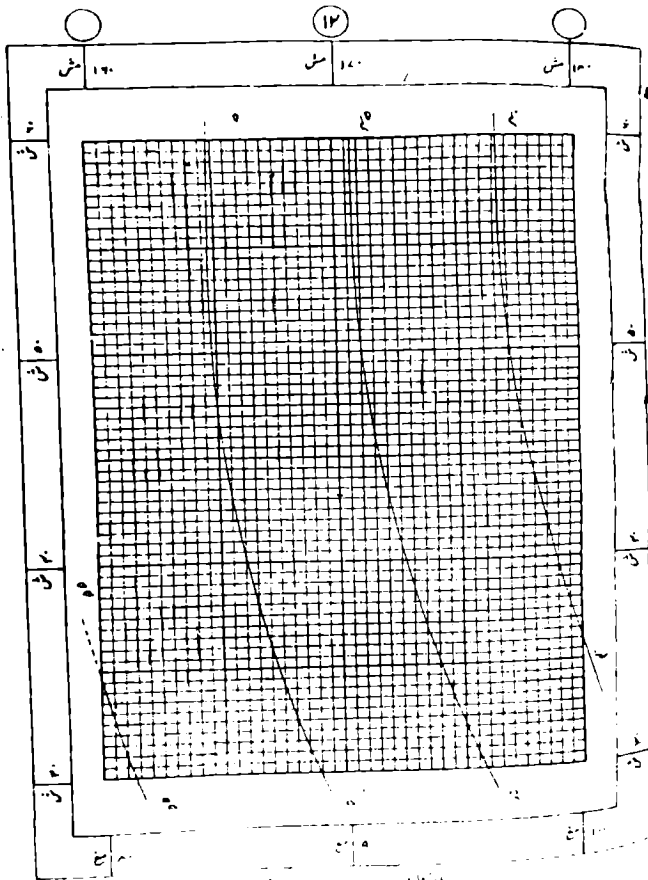

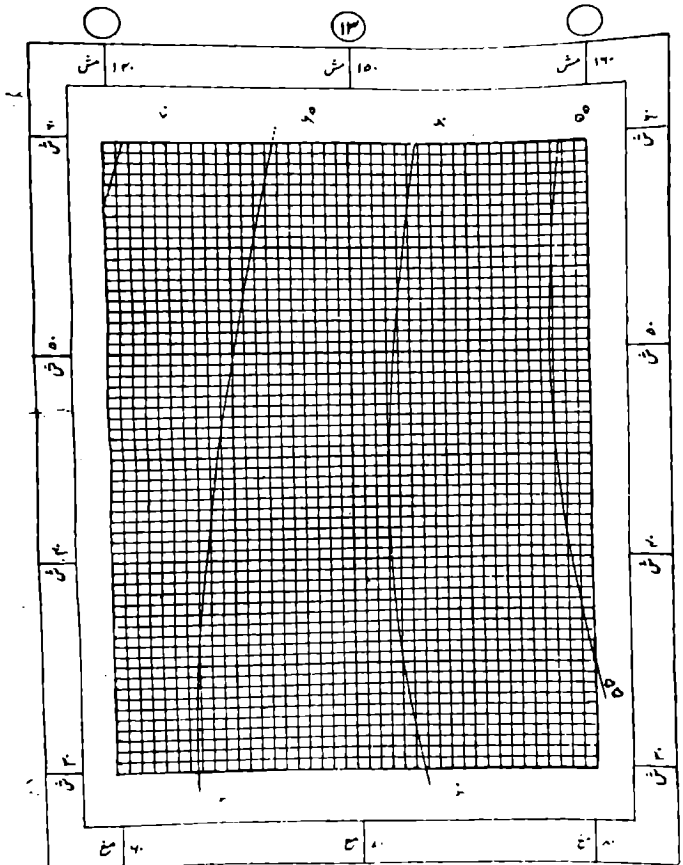

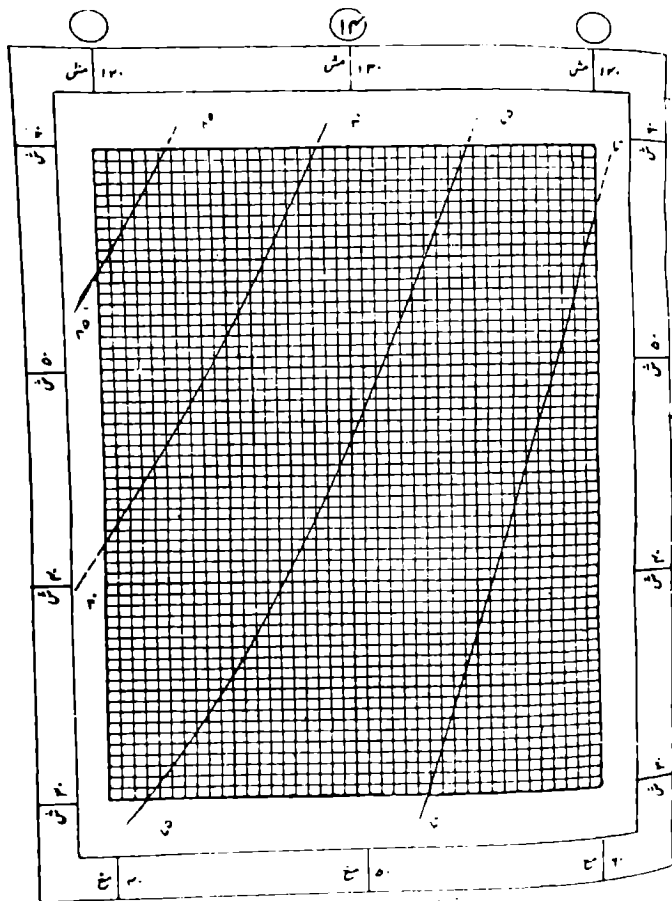

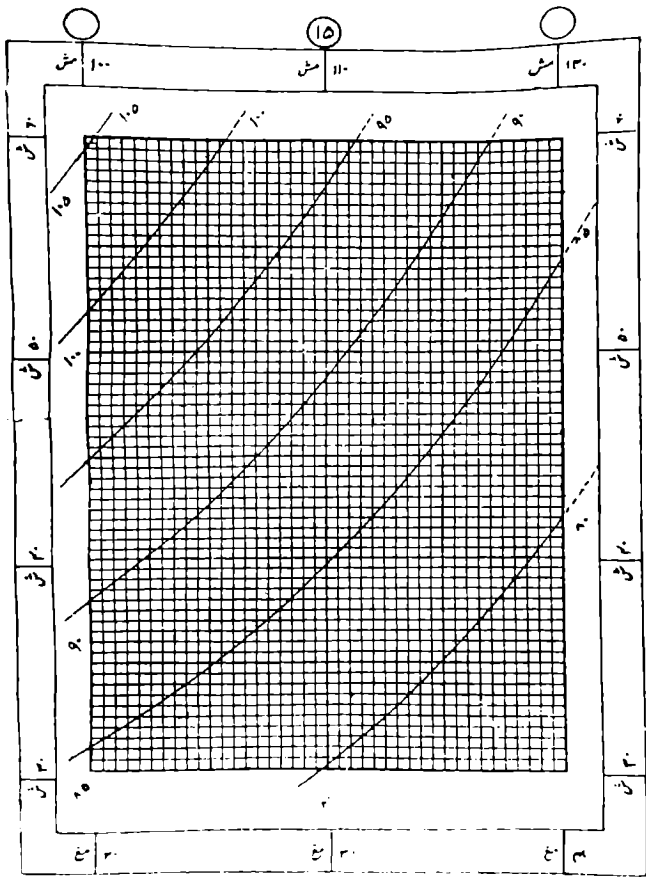

ارشد، العالی، ۱۳۰۰

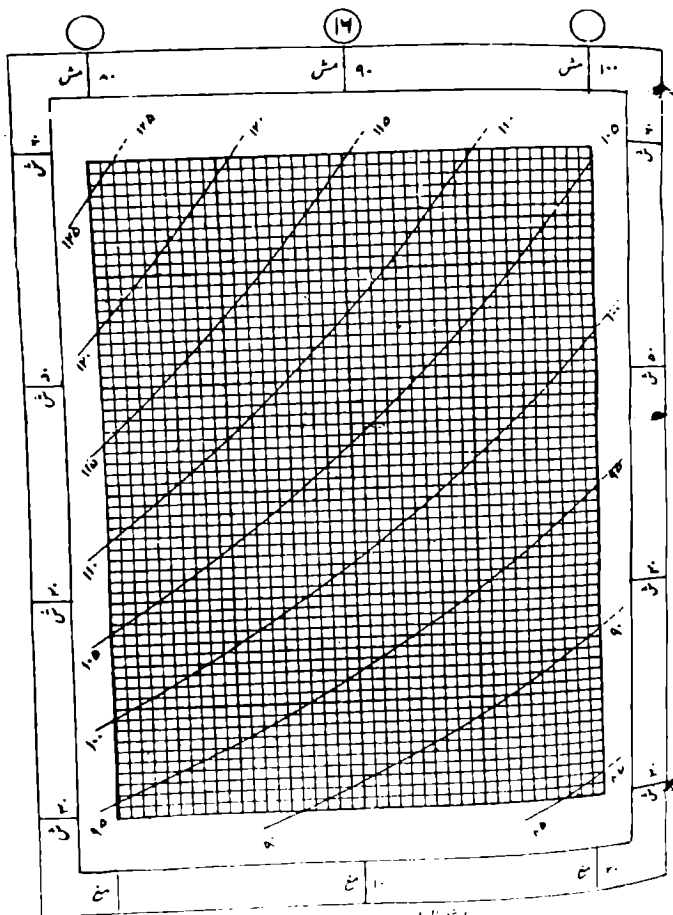

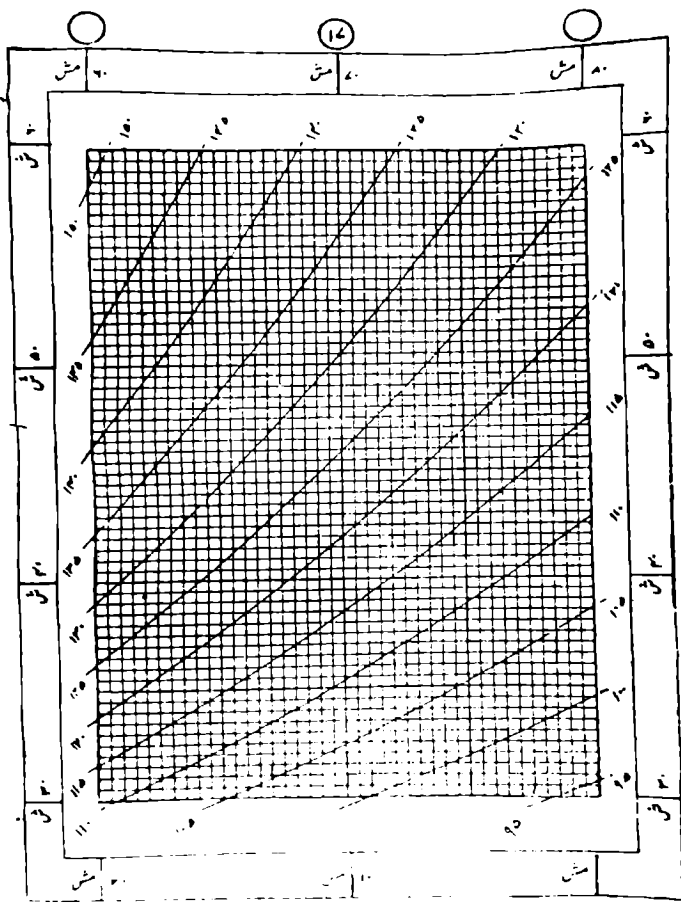

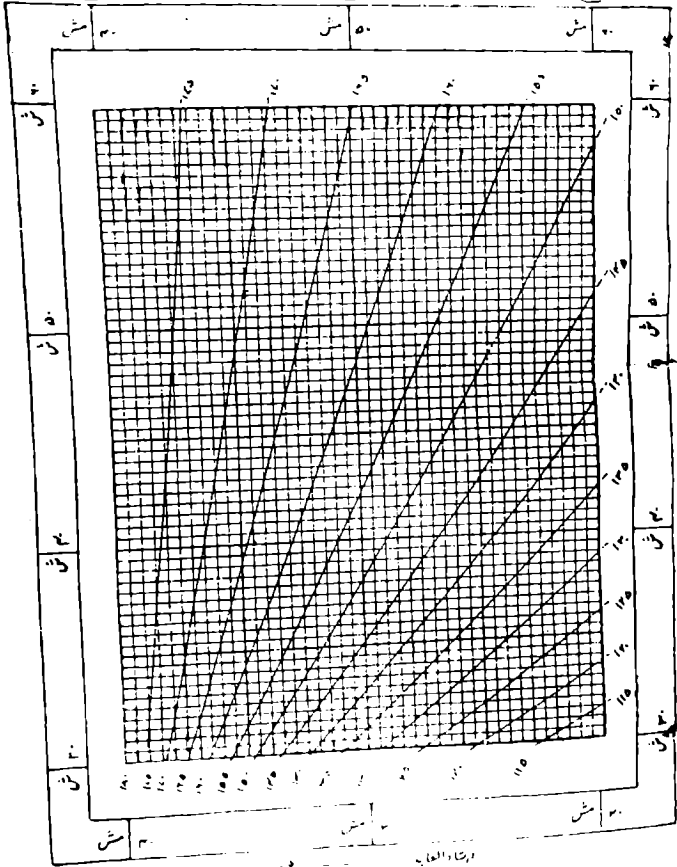

ارشاد العابد ۱۳۳

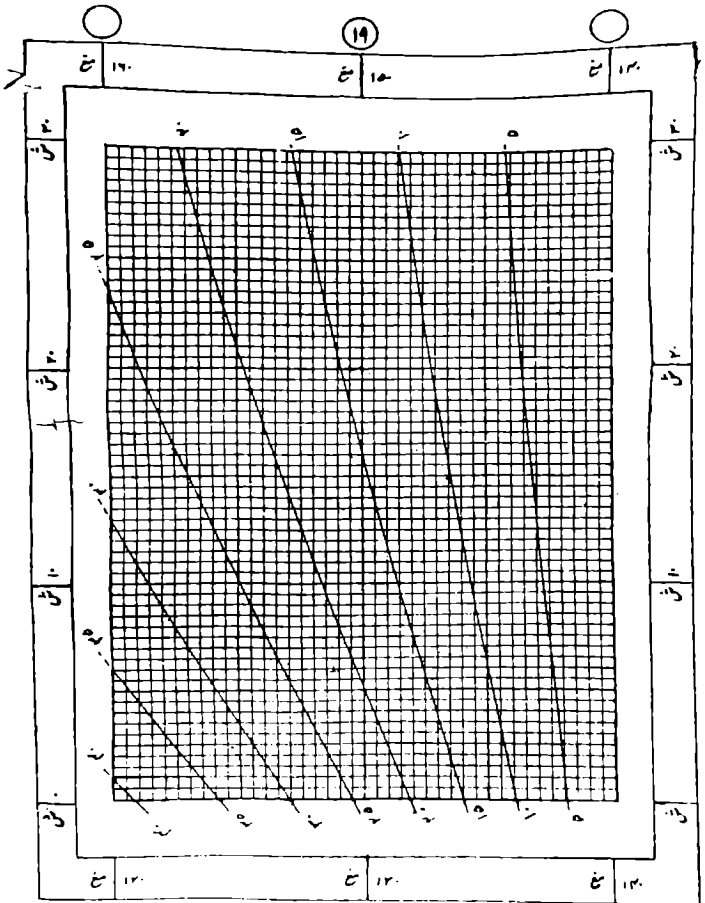

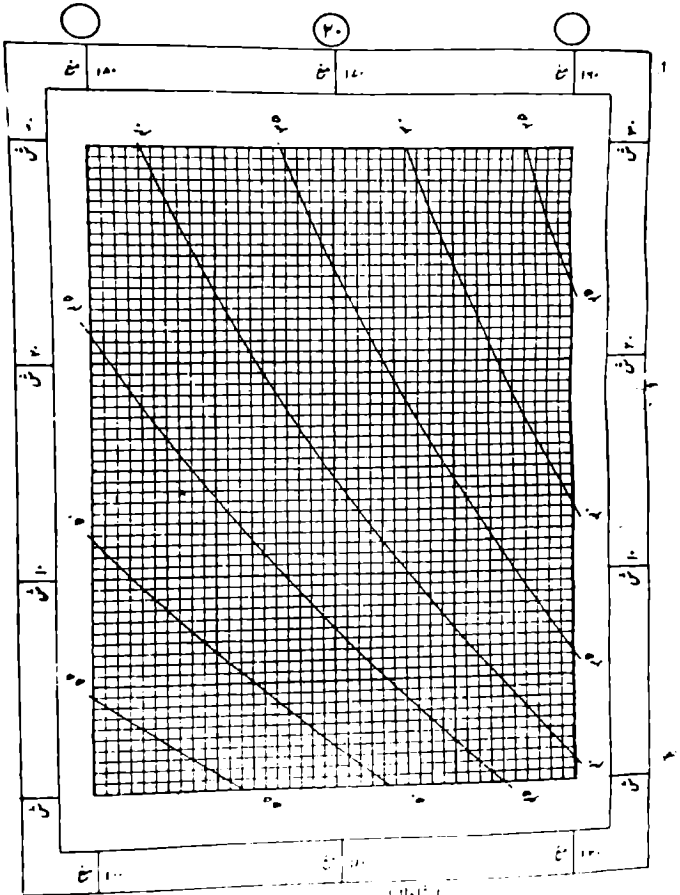

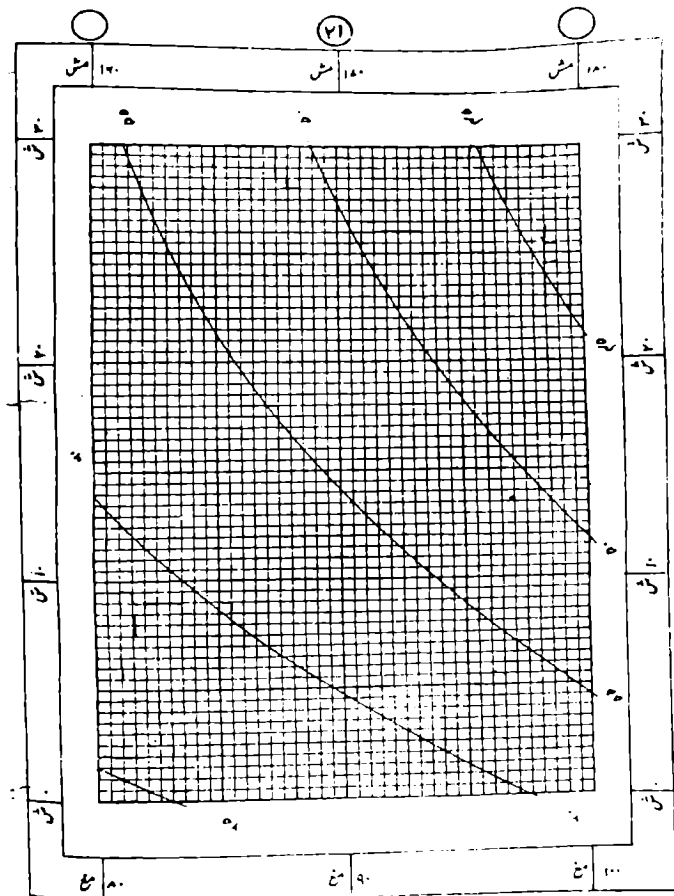
(۱۸)

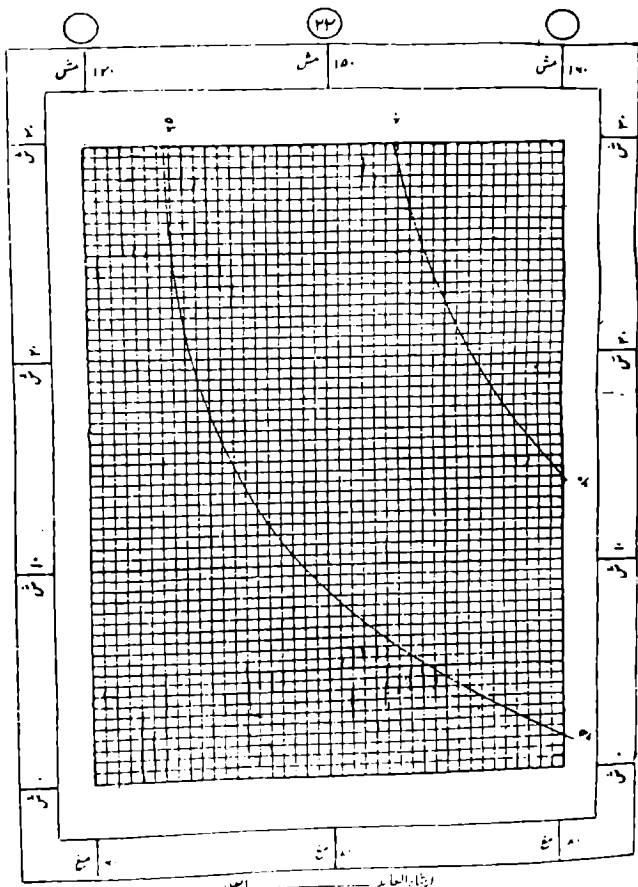

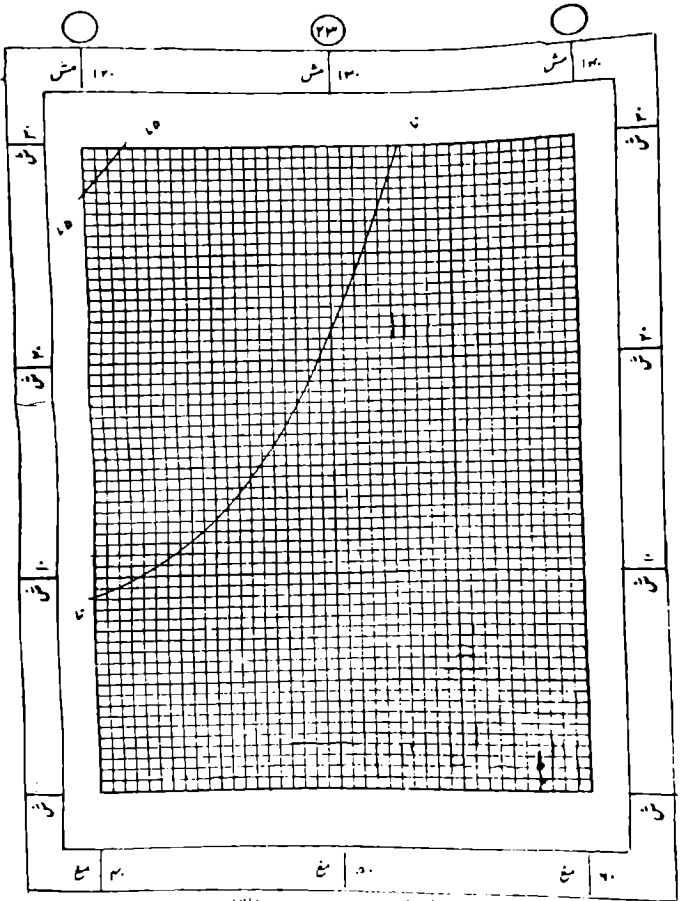
درگاه الفتاوى

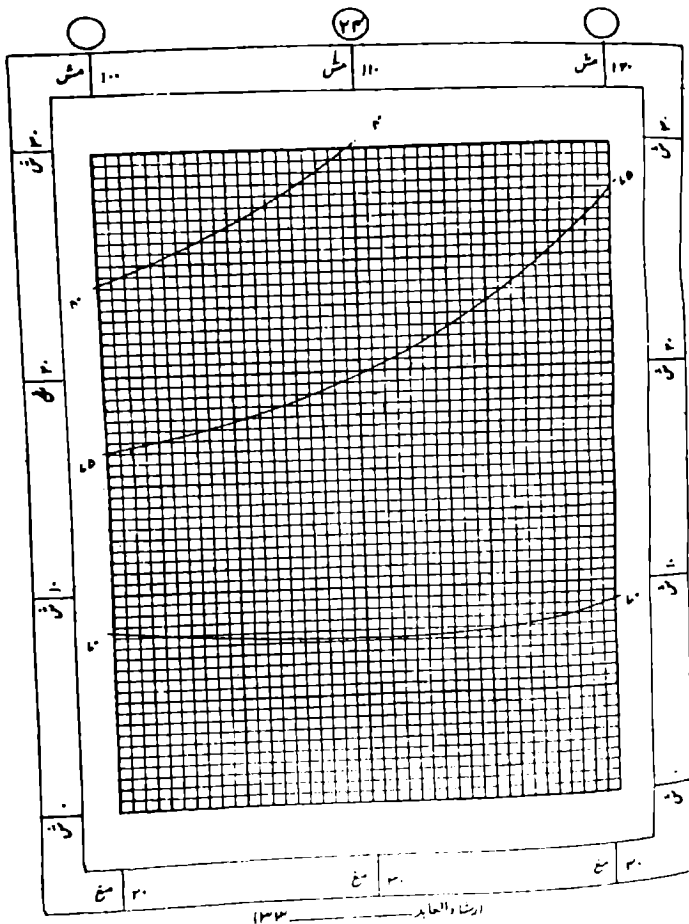

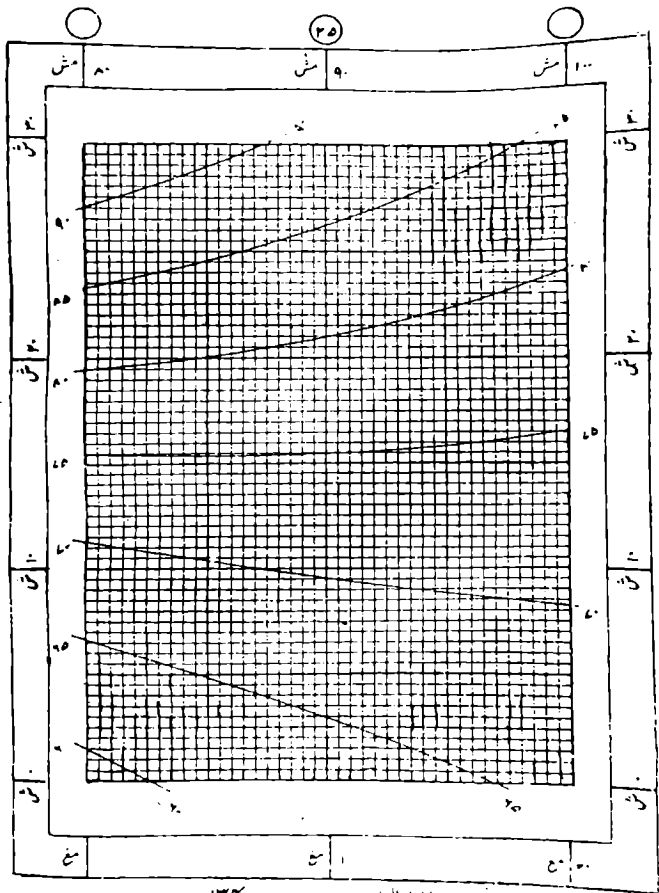

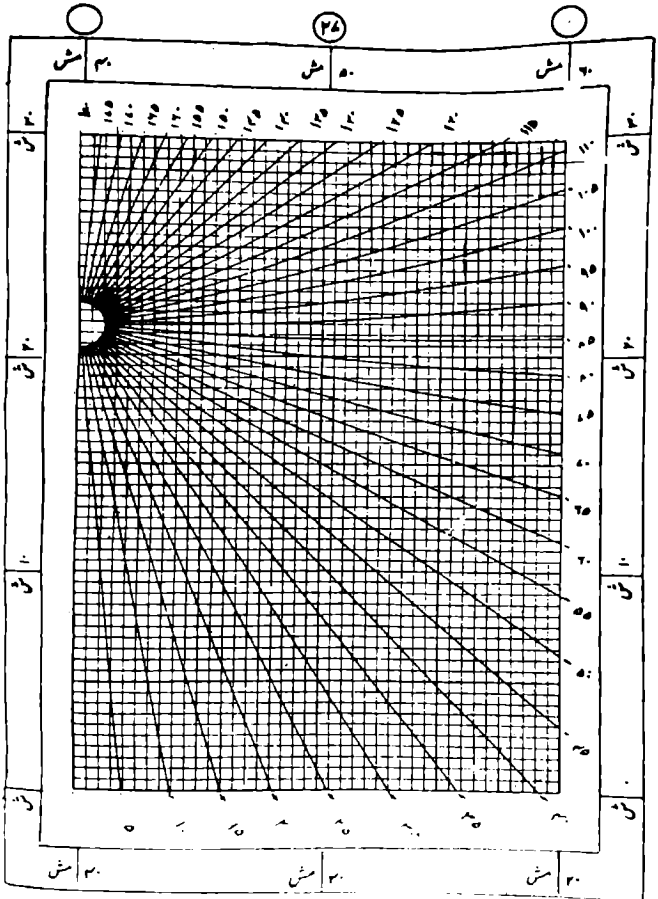

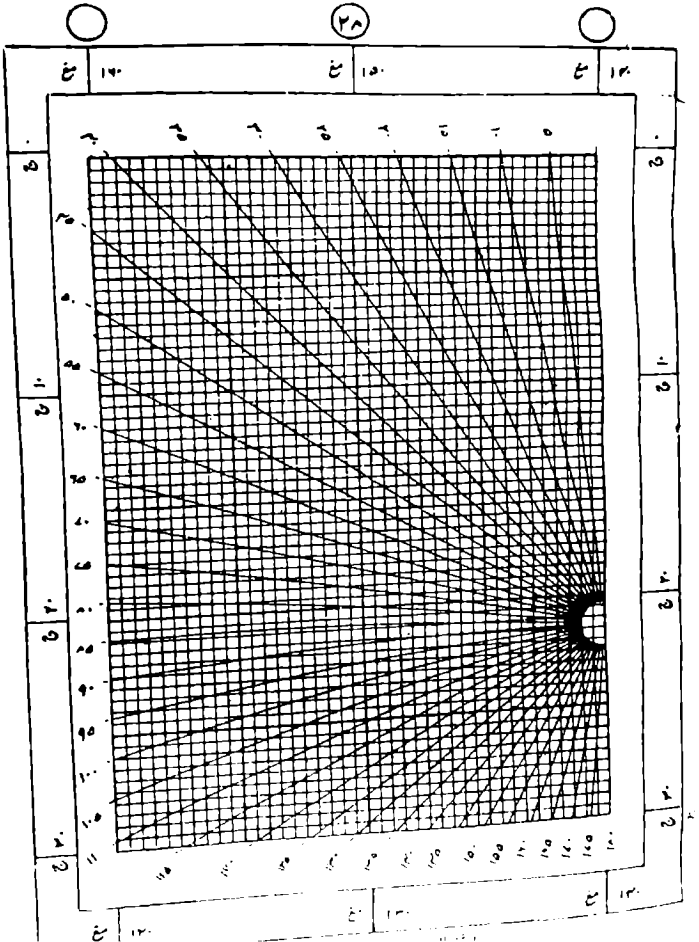

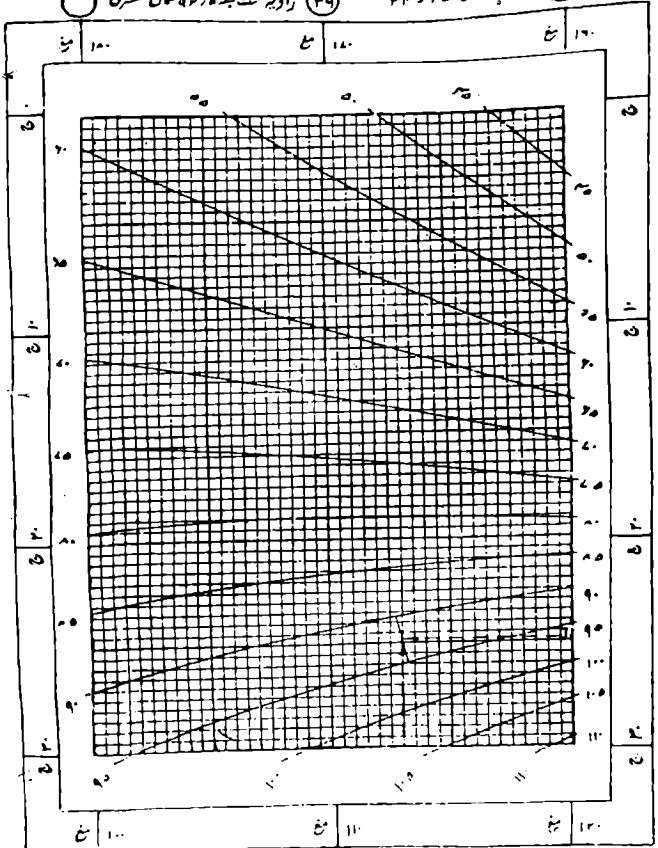

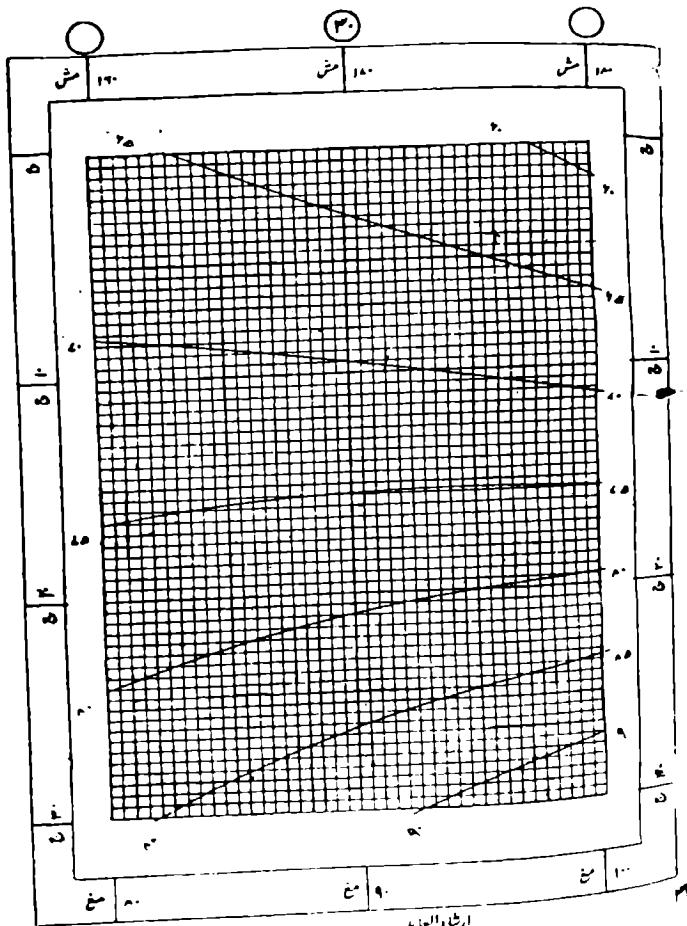

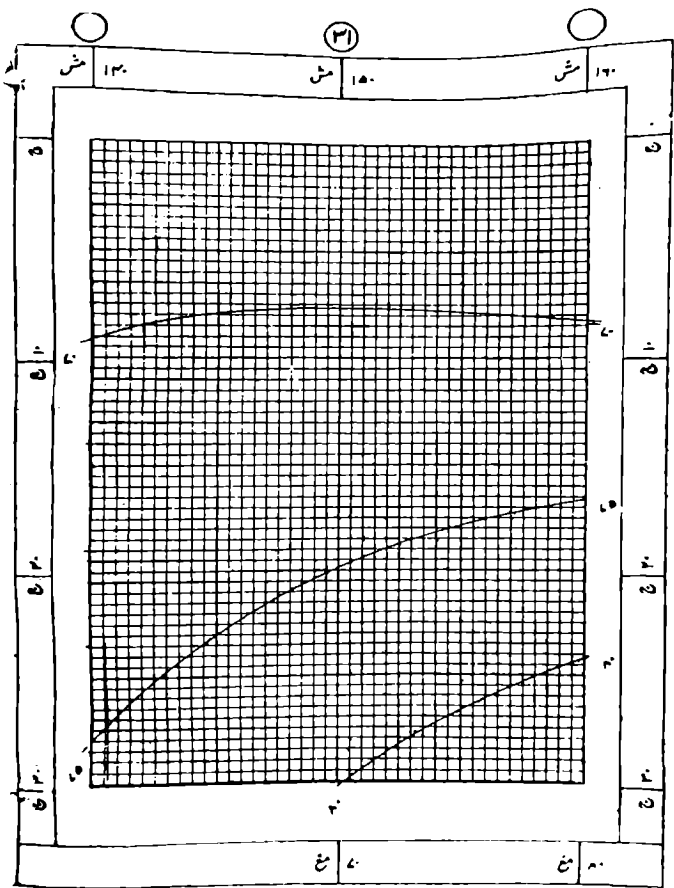

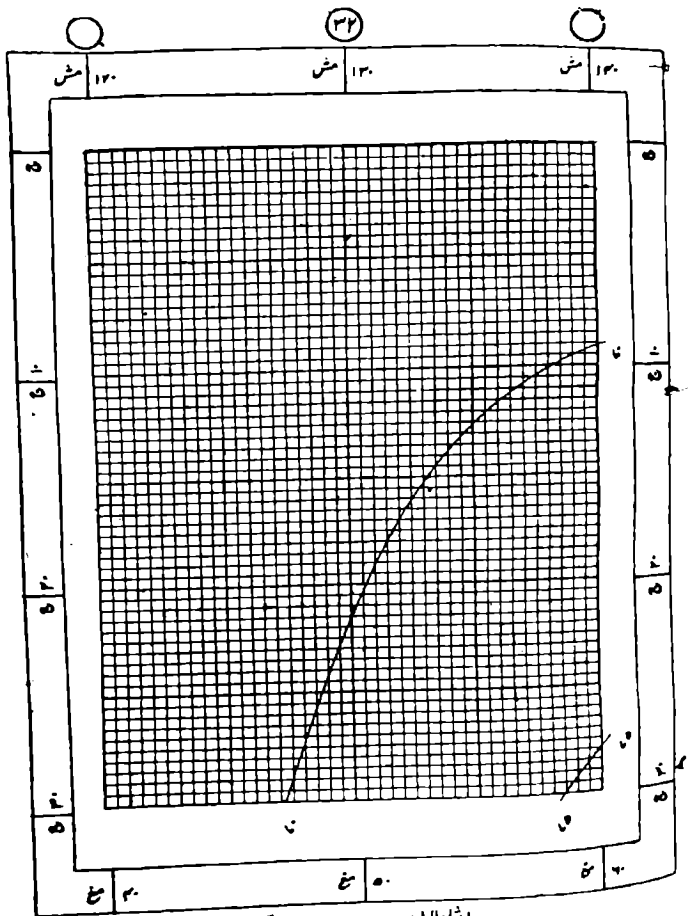
سنہ ۱۱۱۱ھ ۲۳ رجب ۳۹ زاویہ مستقبلہ ۲۳۰° شمال مشرق

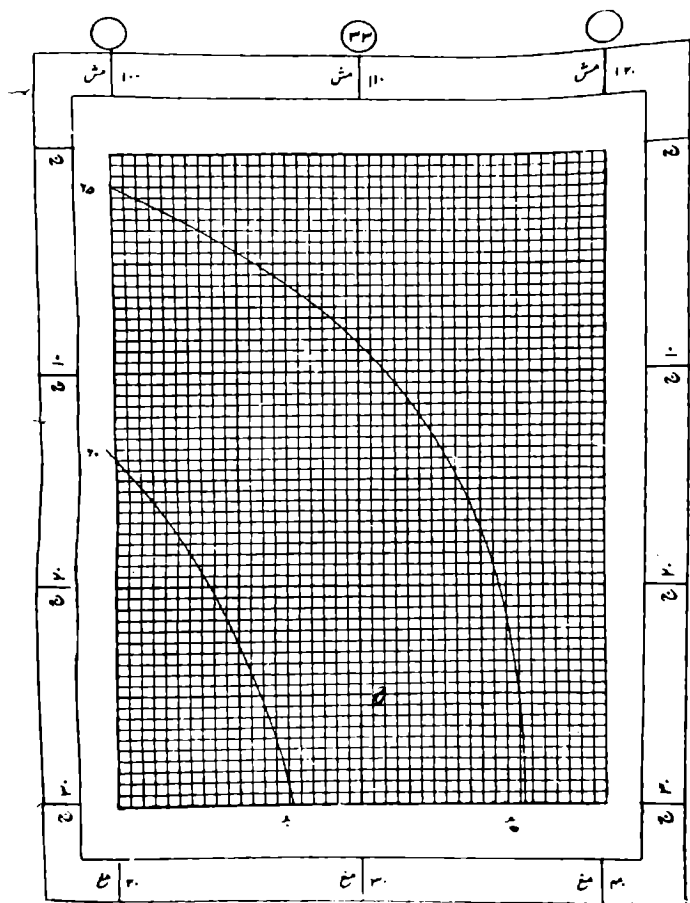

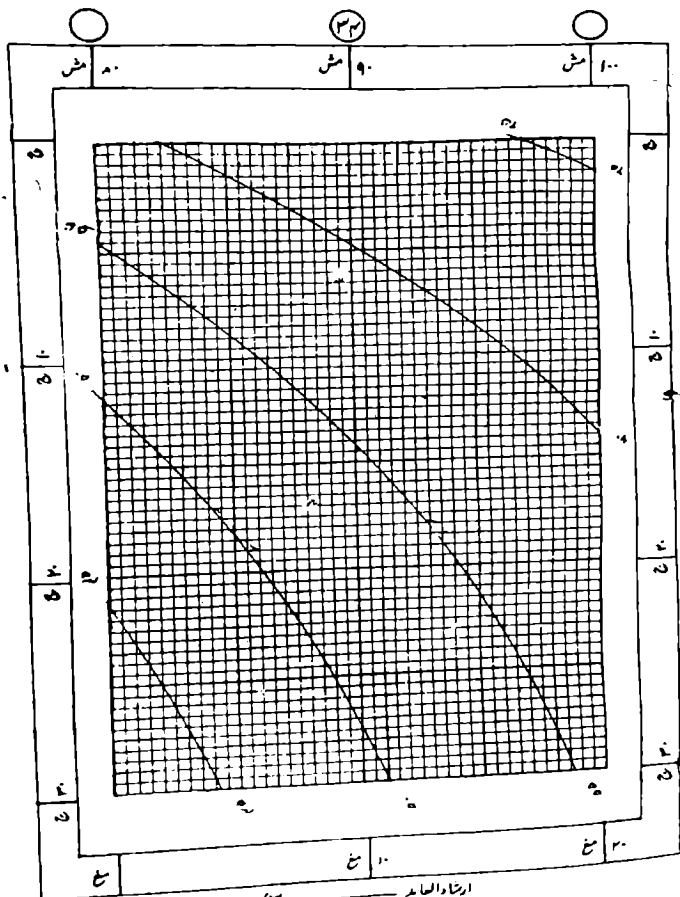

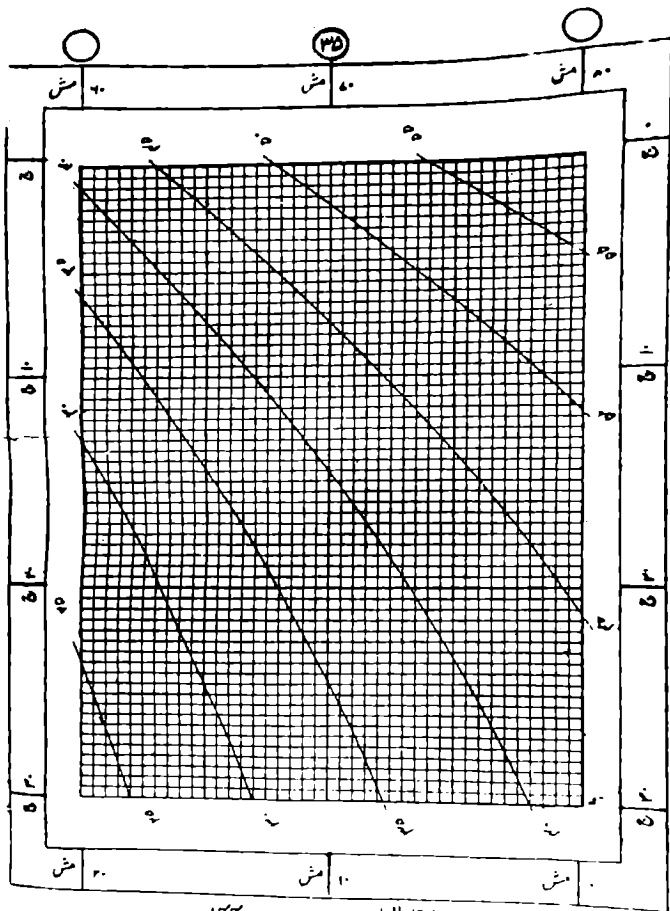

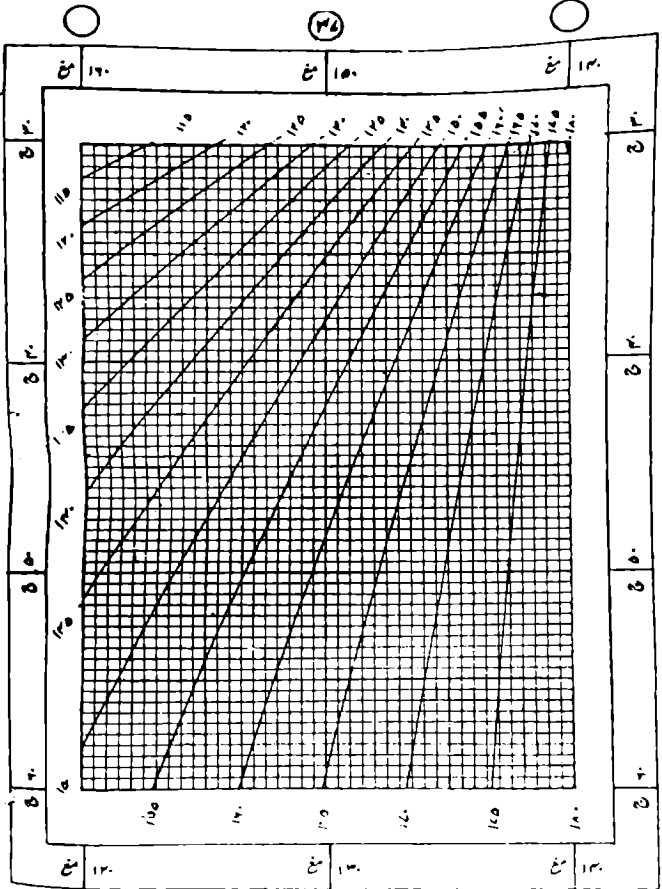
ارشاد العابد

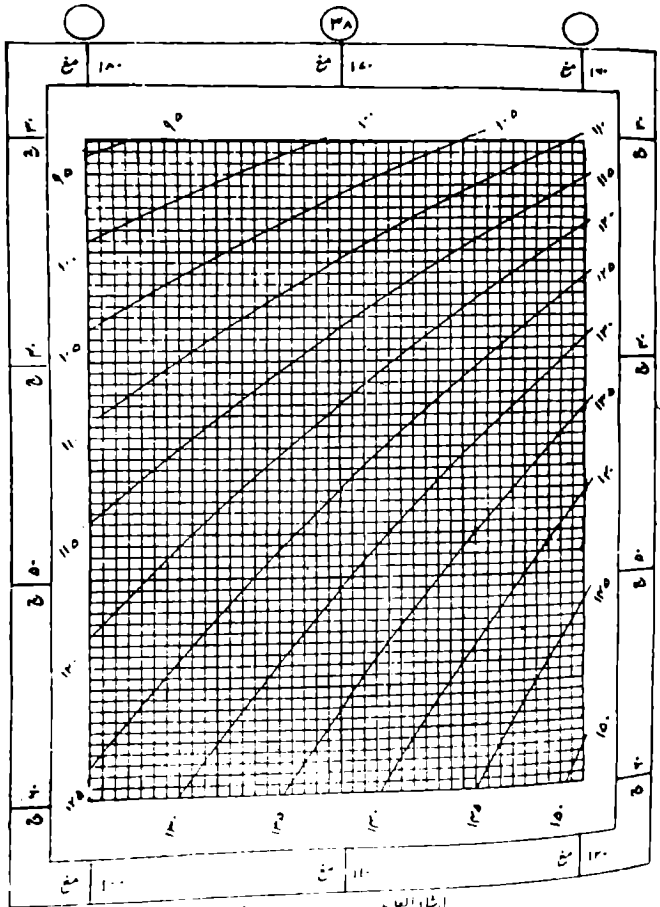

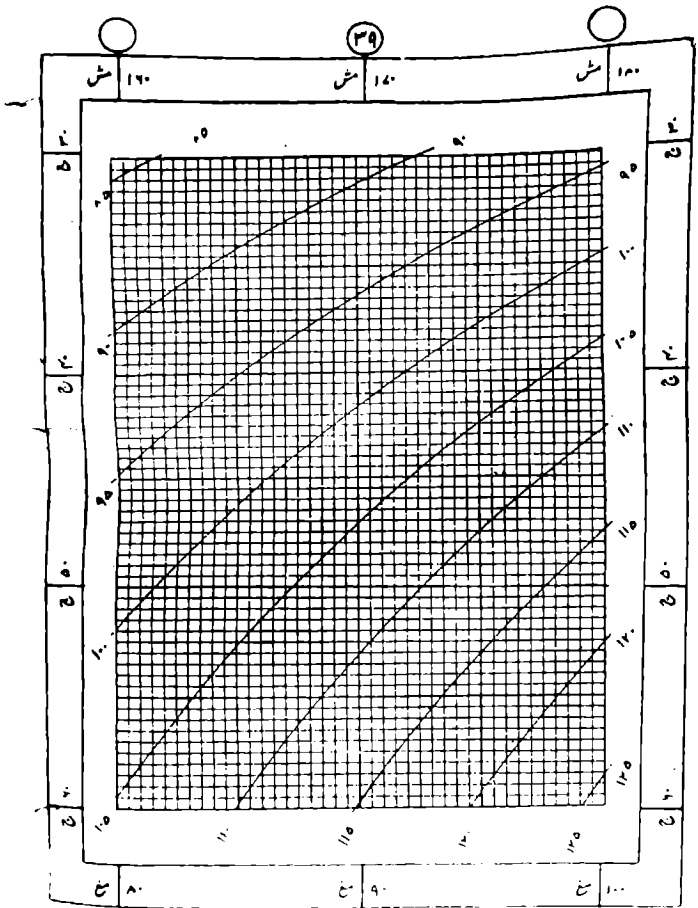

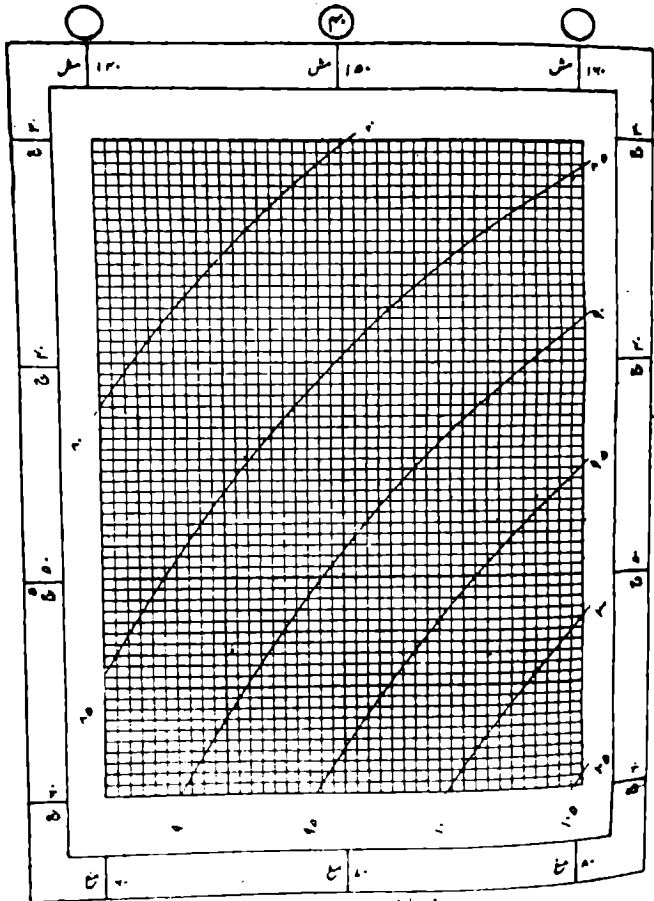

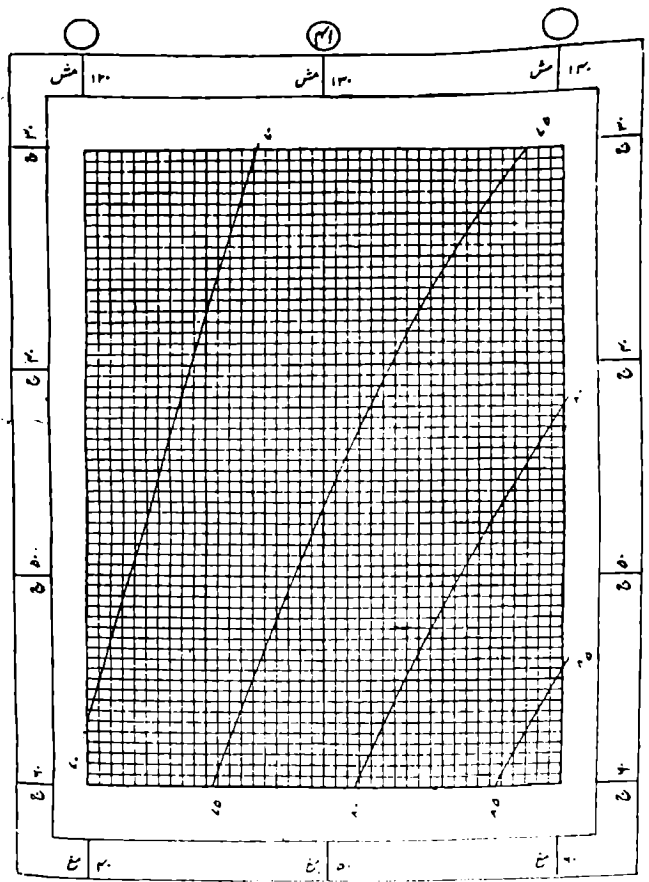

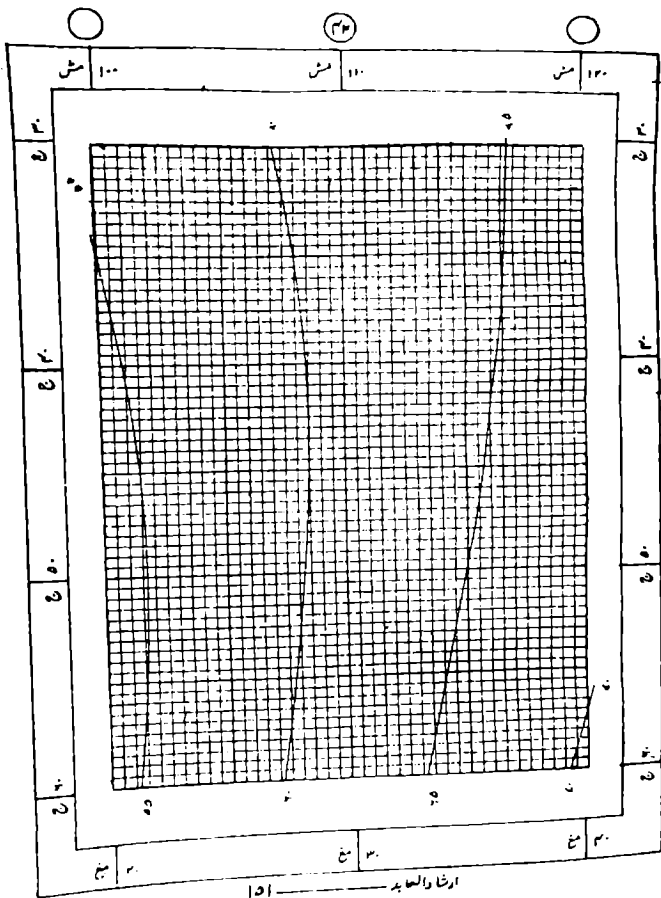

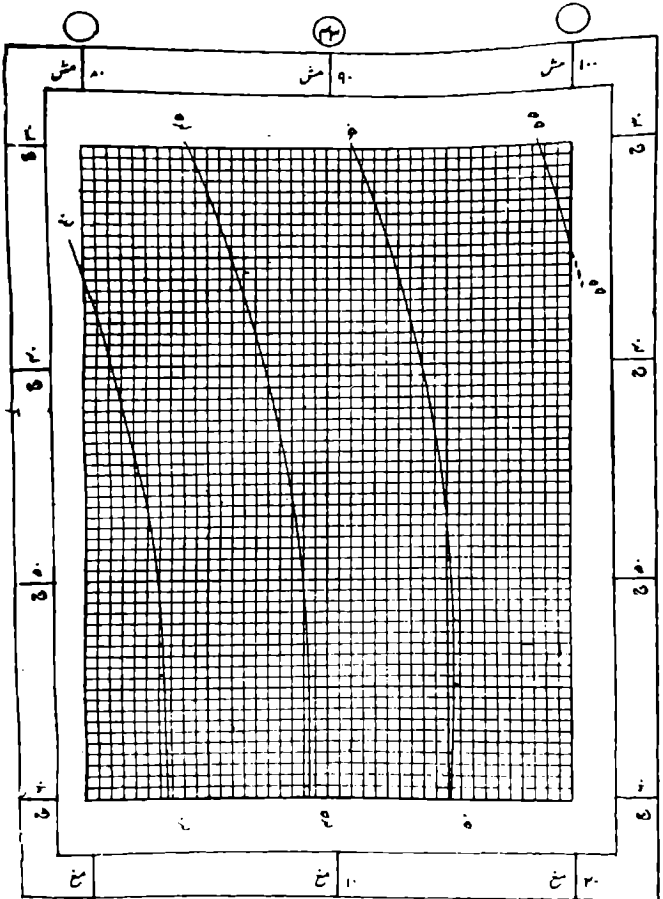

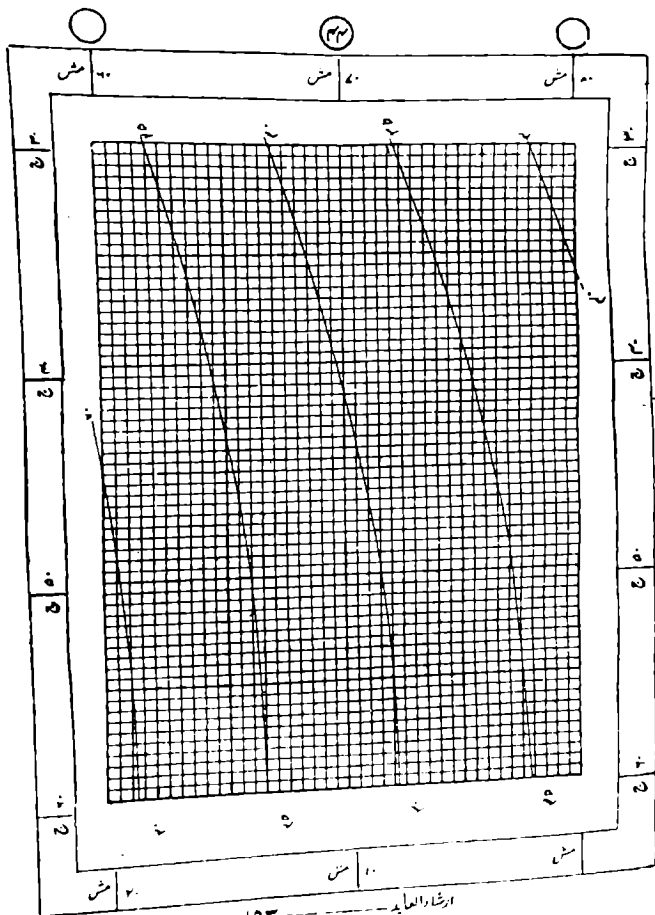

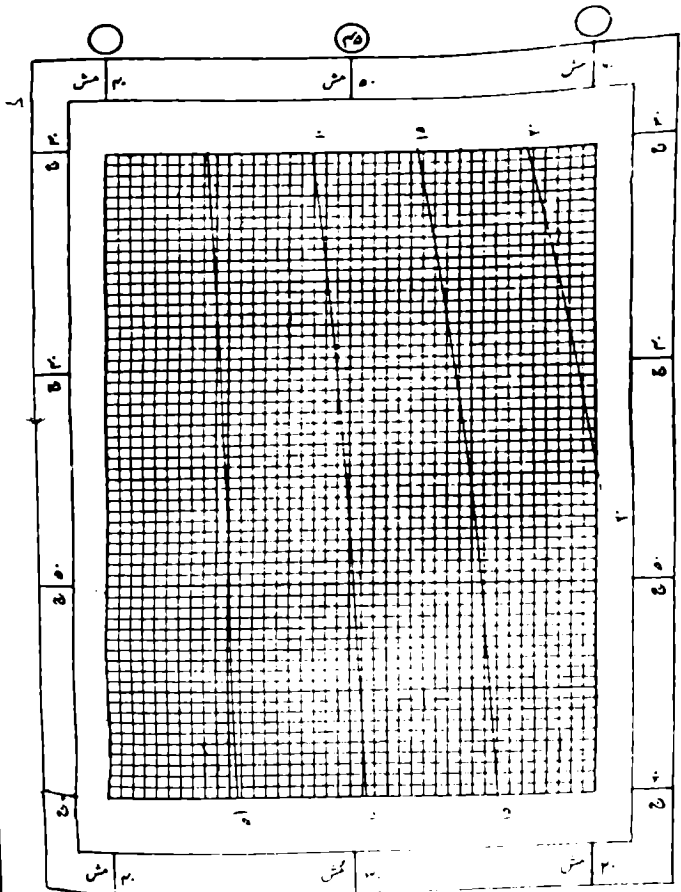

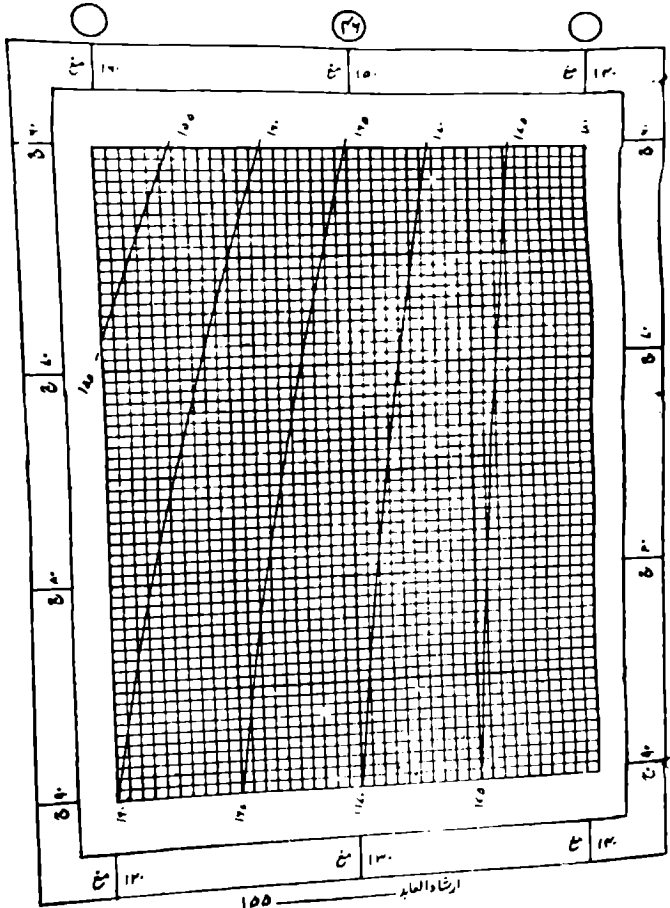
ارشاد القابض ۱۵۰

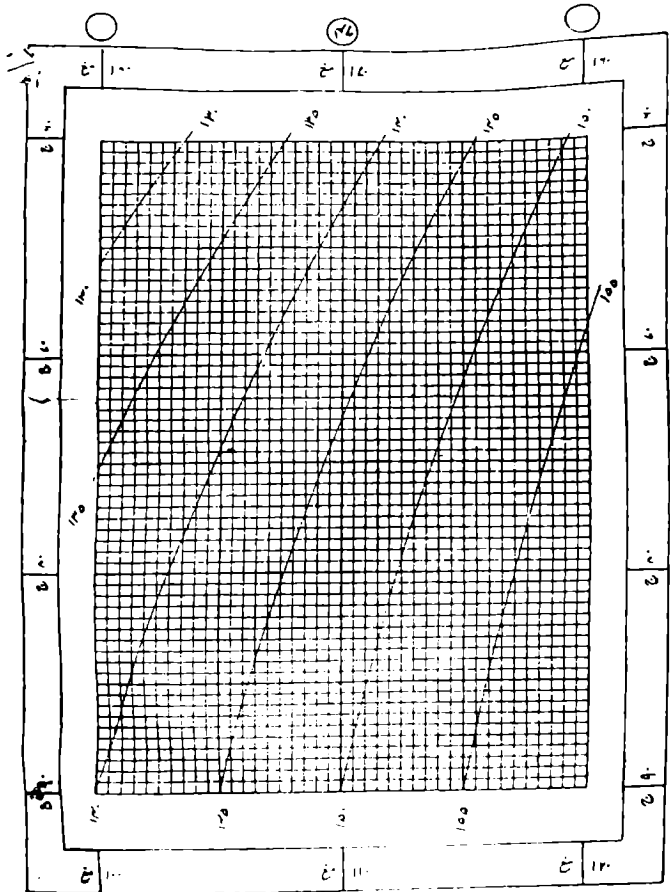

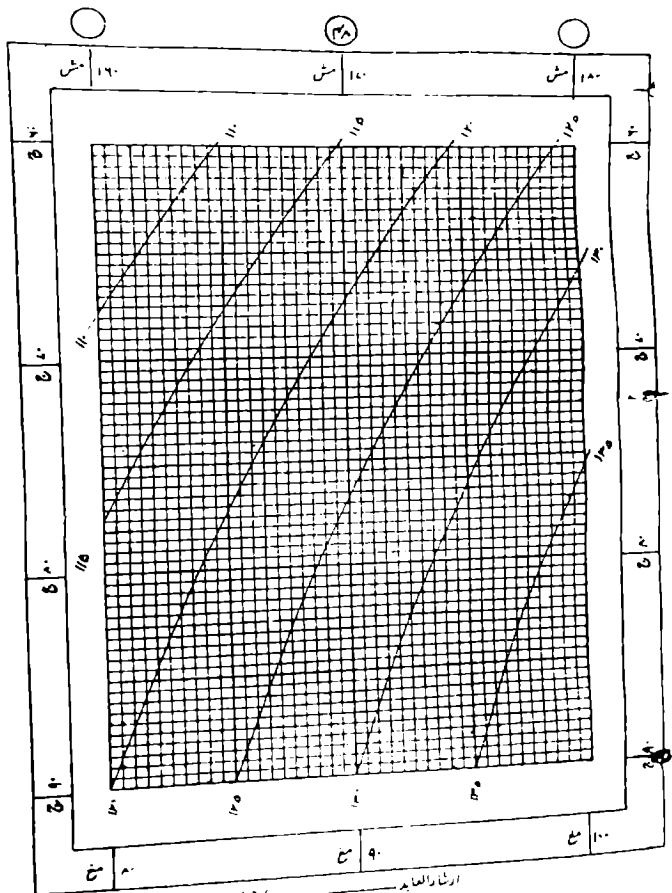

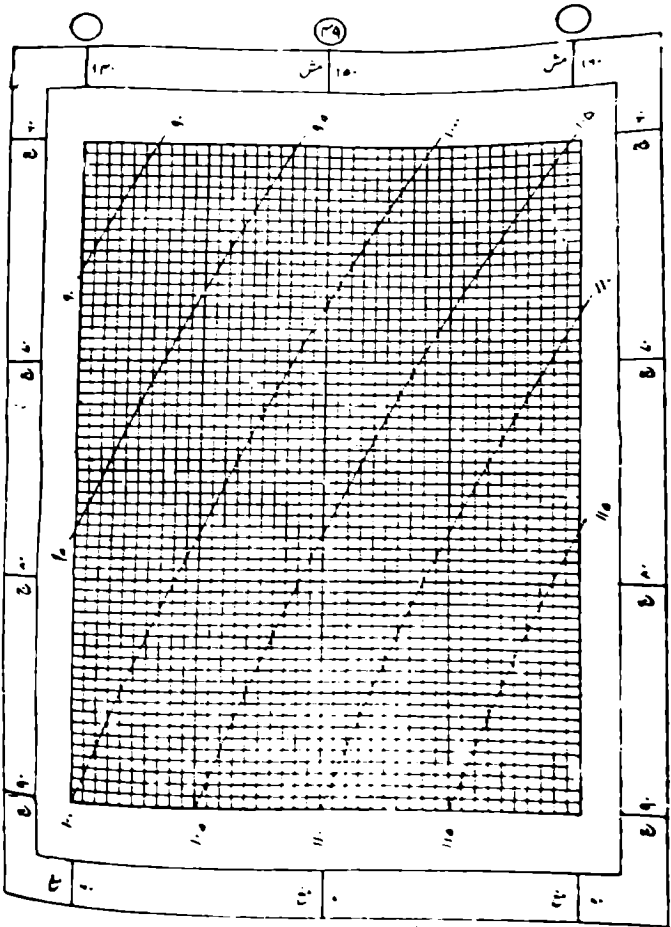

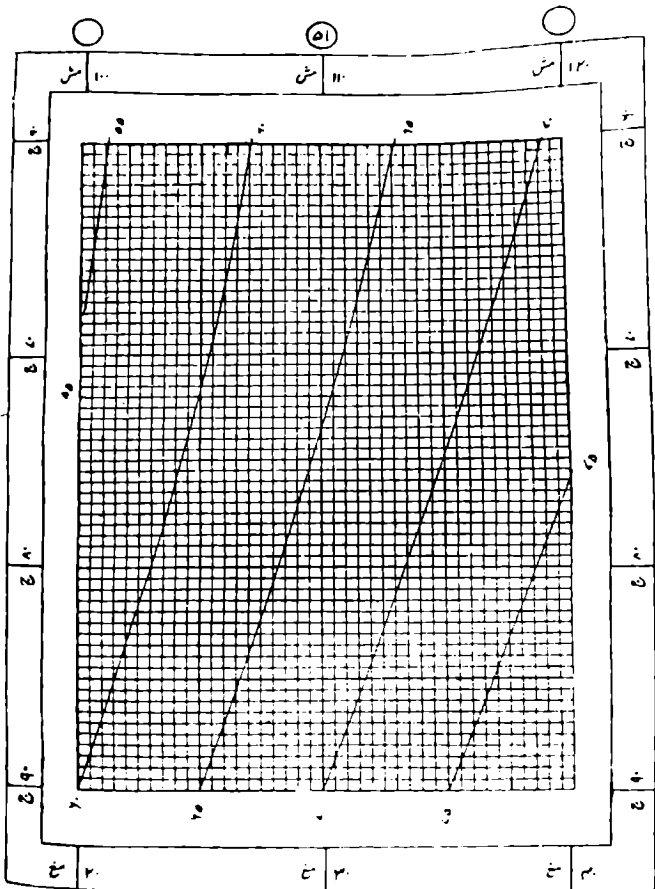

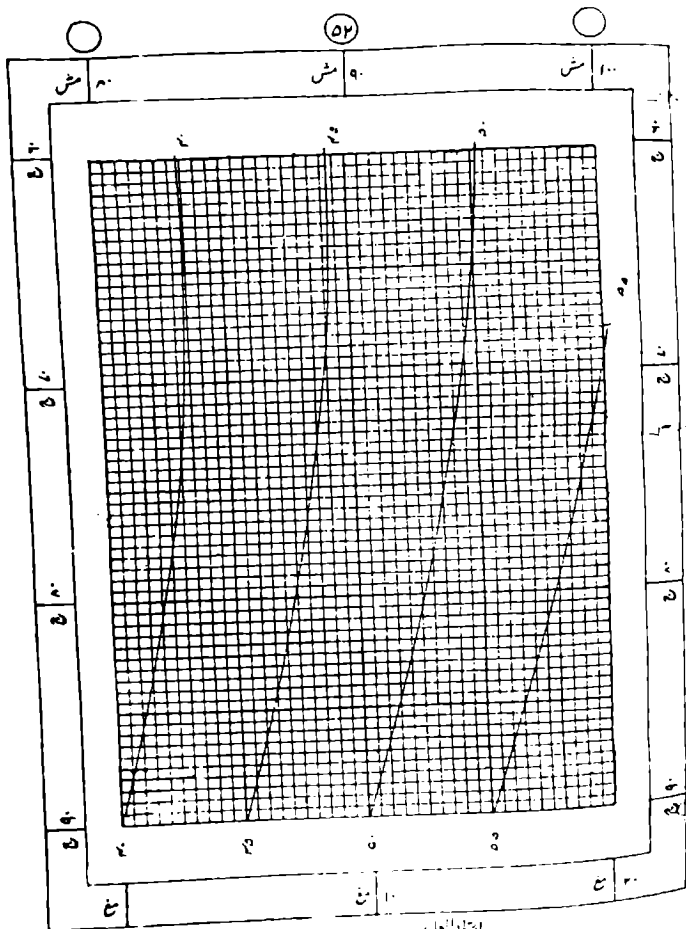

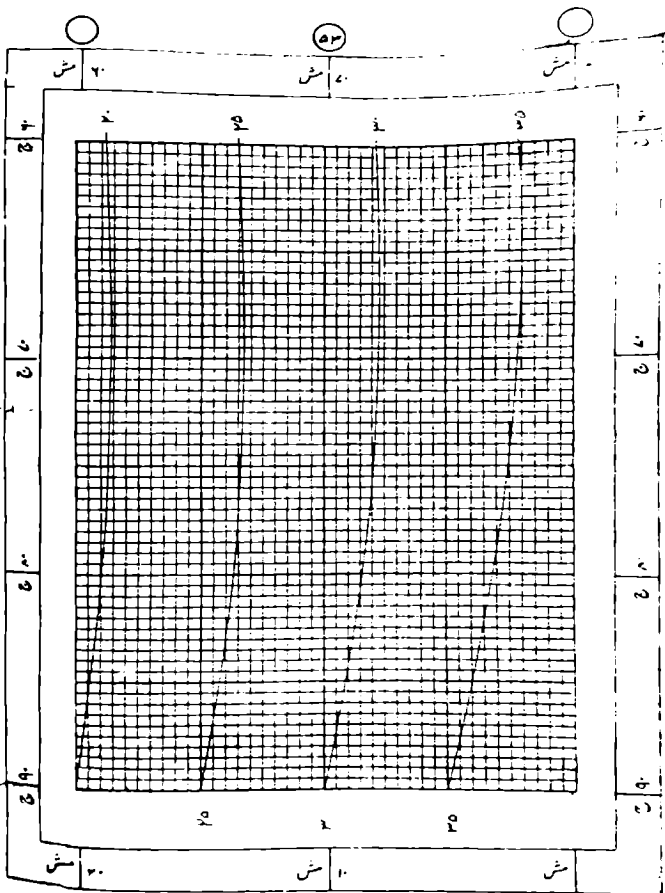

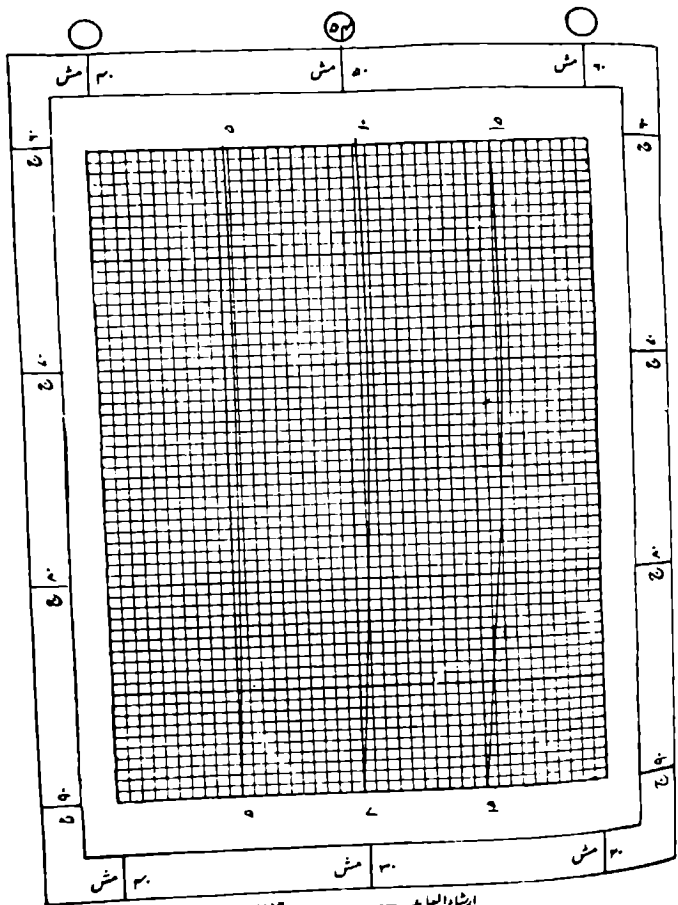

Prayer Schedule Computation

```

FOR PERPETUAL CALENDAR, FEBRUARY 29 ARE MARCH 1 HAVE SAME TIMES
N=1
IF (1.GT.60 .AND. YEAR .EQ.0) N=1-1
CALL MOON(N,TIM(1,3),COALT(N)
COALT(N)=ATAN(TANH*748(CCALTYB))
DO 10 J=1,6
IF (J.EQ.3) GO TO 10
T=TIME(N,COALT(J),TIME(J))
TIM(I,J)=T
TIME(J)=T
C IF TIME INDETERMINABLE, APPROX. TIME(J)=1,2,21,22,23 FOR J=1,2,4,5,6
IF (T.GE.24.0) TIME(J)=(J-1)/3+17*J
10 CONTINUE
100 CONTINUE
C CORRECT FOR DAYLIGHT SAVING TIME
IF (FIVOST.EQ.0) GO TO 120
DO 110 J=SEGST,FIVOST
DO 110 J=1,6
110 TIM(I,J)=TIM(I,J)+1.0
C SCHEDULE COMPUTED. NOW PRINT IT OUT
120 HDAYS0=1
DO 100 N=1,6
C IF ASTRISK PRINTED (IMPOSSIBLE TIME), ESTIM WILL BE NONZERO
NOTS1=0
CALL TITLE(N,BAYE,Y*AR,TEST,DIREC)
DO 210 N=1,3
N=SDNTRY(J)=N-3+5)
HDAYS1=HDAYS0+1+40
DO 220 L=HDAYS0,HDAYS1
DO 210 J=1,6
C TIME CONVERSION TO A.M. AND P.M. HOURS AND RECORDED MINUTES
T=TIM(I,J)
HOUR=T
MINUT=60.0*(T-INT(T))+0.5
IF (MINUT.LT.60) GO TO 200
MINUT=0
HOUR=HOUR+1
200 IF (HOUR.GT.12) HOUR=HOUR-12
210 CALL BEGIN(MOON,MINUT,NUN(1,6*N-6+J,1+1-HDAYS0))
220 CONTINUE
HDAYS0=HDAYS1+1
IF (HD.EQ.31) GO TO 230
HD1=HD+1
DO 230 L=HD1,11
DO 230 J=1,6
C BLANK OUT TIME CY NCF-EXISTING DATA
230 CALL BEGIN(-1,0,NUN(1,6*N-6+J,1))
235 CONTINUE
WRITE(6,240) (L,((HUR(I,J,L),N=1,6),J=1,6),L,((HUR(I,J,L),
1 N=1,6),J=7,12),L,((HUR(I,J,L),N=1,6),J=13,18),L=1,31)
240 FORMAT(3(4X,12,1X,12A1,1X,24A1))
IF (NOTF1.EQ.0) GO TO 300
WRITE(6,245)
245 FORMAT(2(1X//),33X,'* TIME NOT COMPUTABLE. ON THIS DATE AT',
1 ' THIS LOCATION, THE SUN DOES NOT "ATTAIN THE ",
2 ' POSITIVE CONVENTIONALLY USED TO DEFINE THIS PRAYER TIME.')
300 CONTINUE
C QIBLA INDICATOR CHART MAKING. SKIP IF ONLY SCHEDULE DESIRED
320 IF (ISO.LE.1) GO TO 1
DO 400 I=1,HDAYS
C FOR PERPETUAL QIBLA CHART, FEBRUARY 29 ARE MARCH 1 HAVE SAME TIMES
N=1
IF (1.GT.60 .AND. YEAR .EQ.0) N=1-1
DO 350 J=1,6
TIM(I,J)=TANH(N,DIREC-PI/4.0*(J-1))
350 CONTINUE
400 CONTINUE
CORRECT FOR DAYLIGHT SAVING TIME
IF (FIVOST.EQ.0) GO TO 400

```


Prayer Schedule Computation

```

SUBROUTINE NOON(MDAY, TTHOCH, COALT)
  COMPUTE TIME OF NOON IS TTHOCH, SUN'S COALTITUDE IN COALT
  FOR DAY NO. MDAY OF YEAR
  REAL LAT, LONG, LOCHT, LONGH, LSTON
  COMMON /LATB/D1
  COMMON /ASTR/OSL, CHANCR, DRLCNG, ARCH0, SMLNG0, C1, C2, DELSID, SIGHT0
  COMMON /POS4/LAT, LAT2, LAT3, LONG, LONG0, LONGA, LSTON
  C SMLNG = SUN'S TRUE LONGITUDE, SLCNG = SUN'S TRUE LONGITUDE
  C LOCHT = LOCAL MEAN TIME OF NOON
  LONGH=LONG*12./PI
  DAYS=MDAY*(12.0+LONGH)/24.
  MONTH=ANO70+DAYSCHN*245
  SMLNG=SMLNG0+DRLCNG*DAYS
  SLCNG=SMLNG+C1*SIN(ARCH1*2)
  RA=ATAN2(COS(OSL)*SIN(SLCNG), COS(SLCNG))*12./PI
  IF (RA.LT.0.) RA=RA+24.0
  DECL=ASIN(SIN(OSL)*SIN(SLCNG))
  LOCHT=RA-DELSID-DAYS-SIGHT0
  TTHOCH=LOCHT+LONGH-LSTON
  IF (TTHOCH.LT.0.) TTHOCH=TTHOCH+24.0
  IF (TTHOCH.GT.24.0) TTHOCH=TTHOCH-24.0
  COALT=ASS(LAT-DECL)
  RETURN
END

C
C
C *FUNCTION TIME(MDAY, COALT, TISE0)
C RETURNS TIME OF DAY NO. MDAY OF YEAR WHEN SUN'S COALTITUDE IS COALT
C IF NO SUCH TIME, THEN RETURNS A LARGE NUMBER.
C TIME) IS APPROXIMATE TIME OF PRENCHENCH
  REAL LAT, LONG, LOCHT, LONGH, LSTON
  COMMON /LATB/D1
  COMMON /ASTR/OSL, CHANCR, DRLCNG, ARCH0, SMLNG0, C1, C2, DELSID, SIGHT0
  COMMON /POS4/LAT, LAT2, LAT3, LONG, LONG0, LONGA, LSTON
  C SMLNG = SUN'S TRUE LONGITUDE AT TISE0, SLCNG = TRUE LONGITUDE
  C RA = SUN'S HOUR ANGLE WEST
  C LOCHT = LOCAL MEAN TIME OF PRENCHENCH
  TIME=1.0E7
  LONGH=LONG*12./PI
  DAYS=MDAY*(TIME+LONGH)/24.0
  MONTH=ANO70+DAYSCHN*245
  SMLNG=SMLNG0+DRLCNG*DAYS
  SLCNG=SMLNG+C1*SIN(ARCH1*2)
  RA=ATAN2(COS(OSL)*SIN(SLCNG), COS(SLCNG))*12.0/PI
  IF (RA.LT.0.) RA=RA+24.0
  SYDECL=ASIN(OSL)*SIN(SLCNG)
  COSHA=(COS(COALT)-SINDECL*SIN(LAT))/(SQRT(1.0-SINDECL**2)*COS(LAT))
  C IF COS(COALT) > 1, THEN TIME CANNOT BE EVALUATED
  IF (ABS(COSHA).GT.1.0) RETURN
  RA=ARCCOS(COSHA)*12.0/PI
  IF (LAT.LT.12.0) RA=24.0-RA
  LOCHT=RA+RA-DELSID-DAYS-SIGHT0
  TIME=LOCHT+LONGH-LSTON
  IF (TIME.LT.0.) TIME=TIME+24.0
  IF (TIME.GT.24.0) TIME=TIME-24.0
  RETURN
END

C
C
C SUBROUTINE TIME(R, NAME, YEAR, ICST, C13YC)
C PRINT TITLE FOR SCHEDULE, SIGHTLY SECTION NO. R
C ICST = 1 IF DAYLIGHT SAVING ADJUSTMENT DONE, 0 OTHERWISE
C D13C = DIRECTION OF D13A, EASTWARD FROM NORTH IS POSITIVE
  INTEGER YEAR, ICST, D13C, SMLNG, COSLAT, SINLAT, OIBD, OIBD
  REAL LAT, LONG
  LOGICAL L1, L2, L3, L4, L5, L6, L7, L8, L9, L10, L11, L12, L13, L14, L15, L16, L17, L18, L19, L20, L21, L22, L23, L24, L25, L26, L27, L28, L29, L30, L31, L32, L33, L34, L35, L36, L37, L38, L39, L40, L41, L42, L43, L44, L45, L46, L47, L48, L49, L50, L51, L52, L53, L54, L55, L56, L57, L58, L59, L60, L61, L62, L63, L64, L65, L66, L67, L68, L69, L70, L71, L72, L73, L74, L75, L76, L77, L78, L79, L80, L81, L82, L83, L84, L85, L86, L87, L88, L89, L90, L91, L92, L93, L94, L95, L96, L97, L98, L99, L100, L101, L102, L103, L104, L105, L106, L107, L108, L109, L110, L111, L112, L113, L114, L115, L116, L117, L118, L119, L120, L121, L122, L123, L124, L125, L126, L127, L128, L129, L130, L131, L132, L133, L134, L135, L136, L137, L138, L139, L140, L141, L142, L143, L144, L145, L146, L147, L148, L149, L150, L151, L152, L153, L154, L155, L156, L157, L158, L159, L160, L161, L162, L163, L164, L165, L166, L167, L168, L169, L170, L171, L172, L173, L174, L175, L176, L177, L178, L179, L180, L181, L182, L183, L184, L185, L186, L187, L188, L189, L190, L191, L192, L193, L194, L195, L196, L197, L198, L199, L200, L201, L202, L203, L204, L205, L206, L207, L208, L209, L210, L211, L212, L213, L214, L215, L216, L217, L218, L219, L220, L221, L222, L223, L224, L225, L226, L227, L228, L229, L230, L231, L232, L233, L234, L235, L236, L237, L238, L239, L240, L241, L242, L243, L244, L245, L246, L247, L248, L249, L250, L251, L252, L253, L254, L255, L256, L257, L258, L259, L260, L261, L262, L263, L264, L265, L266, L267, L268, L269, L270, L271, L272, L273, L274, L275, L276, L277, L278, L279, L280, L281, L282, L283, L284, L285, L286, L287, L288, L289, L290, L291, L292, L293, L294, L295, L296, L297, L298, L299, L300, L301, L302, L303, L304, L305, L306, L307, L308, L309, L310, L311, L312, L313, L314, L315, L316, L317, L318, L319, L320, L321, L322, L323, L324, L325, L326, L327, L328, L329, L330, L331, L332, L333, L334, L335, L336, L337, L338, L339, L340, L341, L342, L343, L344, L345, L346, L347, L348, L349, L350, L351, L352, L353, L354, L355, L356, L357, L358, L359, L360, L361, L362, L363, L364, L365, L366, L367, L368, L369, L370, L371, L372, L373, L374, L375, L376, L377, L378, L379, L380, L381, L382, L383, L384, L385, L386, L387, L388, L389, L390, L391, L392, L393, L394, L395, L396, L397, L398, L399, L400, L401, L402, L403, L404, L405, L406, L407, L408, L409, L410, L411, L412, L413, L414, L415, L416, L417, L418, L419, L420, L421, L422, L423, L424, L425, L426, L427, L428, L429, L430, L431, L432, L433, L434, L435, L436, L437, L438, L439, L440, L441, L442, L443, L444, L445, L446, L447, L448, L449, L450, L451, L452, L453, L454, L455, L456, L457, L458, L459, L460, L461, L462, L463, L464, L465, L466, L467, L468, L469, L470, L471, L472, L473, L474, L475, L476, L477, L478, L479, L480, L481, L482, L483, L484, L485, L486, L487, L488, L489, L490, L491, L492, L493, L494, L495, L496, L497, L498, L499, L500, L501, L502, L503, L504, L505, L506, L507, L508, L509, L510, L511, L512, L513, L514, L515, L516, L517, L518, L519, L520, L521, L522, L523, L524, L525, L526, L527, L528, L529, L530, L531, L532, L533, L534, L535, L536, L537, L538, L539, L540, L541, L542, L543, L544, L545, L546, L547, L548, L549, L550, L551, L552, L553, L554, L555, L556, L557, L558, L559, L560, L561, L562, L563, L564, L565, L566, L567, L568, L569, L570, L571, L572, L573, L574, L575, L576, L577, L578, L579, L580, L581, L582, L583, L584, L585, L586, L587, L588, L589, L590, L591, L592, L593, L594, L595, L596, L597, L598, L599, L600, L601, L602, L603, L604, L605, L606, L607, L608, L609, L610, L611, L612, L613, L614, L615, L616, L617, L618, L619, L620, L621, L622, L623, L624, L625, L626, L627, L628, L629, L630, L631, L632, L633, L634, L635, L636, L637, L638, L639, L640, L641, L642, L643, L644, L645, L646, L647, L648, L649, L650, L651, L652, L653, L654, L655, L656, L657, L658, L659, L660, L661, L662, L663, L664, L665, L666, L667, L668, L669, L670, L671, L672, L673, L674, L675, L676, L677, L678, L679, L680, L681, L682, L683, L684, L685, L686, L687, L688, L689, L690, L691, L692, L693, L694, L695, L696, L697, L698, L699, L700, L701, L702, L703, L704, L705, L706, L707, L708, L709, L710, L711, L712, L713, L714, L715, L716, L717, L718, L719, L720, L721, L722, L723, L724, L725, L726, L727, L728, L729, L730, L731, L732, L733, L734, L735, L736, L737, L738, L739, L740, L741, L742, L743, L744, L745, L746, L747, L748, L749, L750, L751, L752, L753, L754, L755, L756, L757, L758, L759, L760, L761, L762, L763, L764, L765, L766, L767, L768, L769, L770, L771, L772, L773, L774, L775, L776, L777, L778, L779, L780, L781, L782, L783, L784, L785, L786, L787, L788, L789, L790, L791, L792, L793, L794, L795, L796, L797, L798, L799, L800, L801, L802, L803, L804, L805, L806, L807, L808, L809, L810, L811, L812, L813, L814, L815, L816, L817, L818, L819, L820, L821, L822, L823, L824, L825, L826, L827, L828, L829, L830, L831, L832, L833, L834, L835, L836, L837, L838, L839, L840, L841, L842, L843, L844, L845, L846, L847, L848, L849, L850, L851, L852, L853, L854, L855, L856, L857, L858, L859, L860, L861, L862, L863, L864, L865, L866, L867, L868, L869, L870, L871, L872, L873, L874, L875, L876, L877, L878, L879, L880, L881, L882, L883, L884, L885, L886, L887, L888, L889, L890, L891, L892, L893, L894, L895, L896, L897, L898, L899, L900, L901, L902, L903, L904, L905, L906, L907, L908, L909, L910, L911, L912, L913, L914, L915, L916, L917, L918, L919, L920, L921, L922, L923, L924, L925, L926, L927, L928, L929, L930, L931, L932, L933, L934, L935, L936, L937, L938, L939, L940, L941, L942, L943, L944, L945, L946, L947, L948, L949, L950, L951, L952, L953, L954, L955, L956, L957, L958, L959, L960, L961, L962, L963, L964, L965, L966, L967, L968, L969, L970, L971, L972, L973, L974, L975, L976, L977, L978, L979, L980, L981, L982, L983, L984, L985, L986, L987, L988, L989, L990, L991, L992, L993, L994, L995, L996, L997, L998, L999, L1000, L1001, L1002, L1003, L1004, L1005, L1006, L1007, L1008, L1009, L1010, L1011, L1012, L1013, L1014, L1015, L1016, L1017, L1018, L1019, L1020, L1021, L1022, L1023, L1024, L1025, L1026, L1027, L1028, L1029, L1030, L1031, L1032, L1033, L1034, L1035, L1036, L1037, L1038, L1039, L1040, L1041, L1042, L1043, L1044, L1045, L1046, L1047, L1048, L1049, L1050, L1051, L1052, L1053, L1054, L1055, L1056, L1057, L1058, L1059, L1060, L1061, L1062, L1063, L1064, L1065, L1066, L1067, L1068, L1069, L1070, L1071, L1072, L1073, L1074, L1075, L1076, L1077, L1078, L1079, L1080, L1081, L1082, L1083, L1084, L1085, L1086, L1087, L1088, L1089, L1090, L1091, L1092, L1093, L1094, L1095, L1096, L1097, L1098, L1099, L1100, L1101, L1102, L1103, L1104, L1105, L1106, L1107, L1108, L1109, L1110, L1111, L1112, L1113, L1114, L1115, L1116, L1117, L1118, L1119, L1120, L1121, L1122, L1123, L1124, L1125, L1126, L1127, L1128, L1129, L1130, L1131, L1132, L1133, L1134, L1135, L1136, L1137, L1138, L1139, L1140, L1141, L1142, L1143, L1144, L1145, L1146, L1147, L1148, L1149, L1150, L1151, L1152, L1153, L1154, L1155, L1156, L1157, L1158, L1159, L1160, L1161, L1162, L1163, L1164, L1165, L1166, L1167, L1168, L1169, L1170, L1171, L1172, L1173, L1174, L1175, L1176, L1177, L1178, L1179, L1180, L1181, L1182, L1183, L1184, L1185, L1186, L1187, L1188, L1189, L1190, L1191, L1192, L1193, L1194, L1195, L1196, L1197, L1198, L1199, L1200, L1201, L1202, L1203, L1204, L1205, L1206, L1207, L1208, L1209, L1210, L1211, L1212, L1213, L1214, L1215, L1216, L1217, L1218, L1219, L1220, L1221, L1222, L1223, L1224, L1225, L1226, L1227, L1228, L1229, L1230, L1231, L1232, L1233, L1234, L1235, L1236, L1237, L1238, L1239, L1240, L1241, L1242, L1243, L1244, L1245, L1246, L1247, L1248, L1249, L1250, L1251, L1252, L1253, L1254, L1255, L1256, L1257, L1258, L1259, L1260, L1261, L1262, L1263, L1264, L1265, L1266, L1267, L1268, L1269, L1270, L1271, L1272, L1273, L1274, L1275, L1276, L1277, L1278, L1279, L1280, L1281, L1282, L1283, L1284, L1285, L1286, L1287, L1288, L1289, L1290, L1291, L1292, L1293, L1294, L1295, L1296, L1297, L1298, L1299, L1300, L1301, L1302, L1303, L1304, L1305, L1306, L1307, L1308, L1309, L1310, L1311, L1312, L1313, L1314, L1315, L1316, L1317, L1318, L1319, L1320, L1321, L1322, L1323, L1324, L1325, L1326, L1327, L1328, L1329, L1330, L1331, L1332, L1333, L1334, L1335, L1336, L1337, L1338, L1339, L1340, L1341, L1342, L1343, L1344, L1345, L1346, L1347, L1348, L1349, L1350, L1351, L1352, L1353, L1354, L1355, L1356, L1357, L1358, L1359, L1360, L1361, L1362, L1363, L1364, L1365, L1366, L1367, L1368, L1369, L1370, L1371, L1372, L1373, L1374, L1375, L1376, L1377, L1378, L1379, L1380, L1381, L1382, L1383, L1384, L1385, L1386, L1387, L1388, L1389, L1390, L1391, L1392, L1393, L1394, L1395, L1396, L1397, L1398, L1399, L1400, L1401, L1402, L1403, L1404, L1405, L1406, L1407, L1408, L1409, L1410, L1411, L1412, L1413, L1414, L1415, L1416, L1417, L1418, L1419, L1420, L1421, L1422, L1423, L1424, L1425, L1426, L1427, L1428, L1429, L1430, L1431, L1432, L1433, L1434, L1435, L1436, L1437, L1438, L1439, L1440, L1441, L1442, L1443, L1444, L1445, L1446, L1447, L1448, L1449, L1450, L1451, L1452, L1453, L1454, L1455, L1456, L1457, L1458, L1459, L1460, L1461, L1462, L1463, L1464, L1465, L1466, L1467, L1468, L1469, L1470, L1471, L1472, L1473, L1474, L1475, L1476, L1477, L1478, L1479, L1480, L1481, L1482, L1483, L1484, L1485, L1486, L1487, L1488, L1489, L1490, L1491, L1492, L1493, L1494, L1495, L1496, L1497, L1498, L1499, L1500, L1501, L1502, L1503, L1504, L1505, L1506, L1507, L1508, L1509, L1510, L1511, L1512, L1513, L1514, L1515, L1516, L1517, L1518, L1519, L1520, L1521, L1522, L1523, L1524, L1525, L1526, L1527, L1528, L1529, L1530, L1531, L1532, L1533, L1534, L1535, L1536, L1537, L1538, L1539, L1540, L1541, L1542, L1543, L1544, L1545, L1546, L1547, L1548, L1549, L1550, L1551, L1552, L1553, L1554, L1555, L1556, L1557, L1558, L1559, L1560, L1561, L1562, L1563, L1564, L1565, L1566, L1567, L1568, L1569, L1570, L1571, L1572, L1573, L1574, L1575, L1576, L1577, L1578, L1579, L1580, L1581, L1582, L1583, L1584, L1585, L1586, L1587, L1588, L1589, L1590, L1591, L1592, L1593, L1594, L1595, L1596, L1597, L1598, L1599, L1600, L1601, L1602, L1603, L1604, L1605, L1606, L1607, L1608, L1609, L1610, L1611, L1612, L1613, L1614, L1615, L1616, L1617, L1618, L1619, L1620, L1621, L1622, L1623, L1624, L1625, L1626, L1627, L1628, L1629, L1630, L1631, L1632, L1633, L1634, L1635, L1636, L1637, L1638, L1639, L1640, L1641, L1642, L1643, L1644, L1645, L1646, L1647, L1648, L1649, L1650, L1651, L1652, L1653, L1654, L1655, L1656, L1657, L1658, L1659, L1660, L1661, L1662, L1663, L1664, L1665, L1666, L1667, L1668, L1669, L1670, L1671, L1672, L1673, L1674, L1675, L1676, L1677, L1678, L1679, L1680, L1681, L1682, L1683, L1684, L1685, L1686, L1687, L1688, L1689, L1690, L1691, L1692, L1693, L1694, L1695, L1696, L1697, L1698, L1699, L1700, L1701, L1702, L1703, L1704, L1705, L1706, L1707, L1708, L1709, L1710, L1711, L1712, L1713, L1714, L1715, L1716, L1717, L1718, L1719, L1720, L1721, L1722, L1723, L1724, L1725, L1726, L1727, L1728, L1729, L1730, L1731, L1732, L1733, L1734, L1735, L1736, L1737, L1738, L1739, L1740, L1741, L1742, L1743, L1744, L1745, L1746, L1747, L1748, L1749, L1750, L1751, L1752, L1753, L1754, L1755, L1756, L1757, L1758, L1759, L1760, L1761, L1762, L1763, L1764, L1765, L1766, L1767, L1768, L1769, L1770, L1771, L1772, L1773, L1774, L1775, L1776, L1777, L1778, L1779, L1780, L1781, L1782, L1783, L1784, L1785, L1786, L1787, L1788, L1789, L1790, L1791, L1792, L1793, L1794, L1795, L1796, L1797, L1798, L1799, L1800, L1801, L1802, L1803, L1804, L1805, L1806, L1807, L1808, L1809, L1810, L1811, L1812, L1813, L1814, L1815, L1816, L1817, L1818, L1819, L1820, L1821, L1822, L1823, L1824, L1825, L1826, L1827, L1828, L1829, L1830, L1831, L1832, L1833, L1834, L1835, L1836, L1837, L1838, L1839, L1840, L1841, L1842, L1843, L1844, L1845, L1846, L1847, L1848, L1849, L1850, L1851, L1852, L1853, L1854, L1855, L1856, L1857, L1858, L1859, L1860, L1861, L1862, L1863, L1864, L1865, L1866, L1867, L1868, L1869, L1870, L1871, L1872, L1873, L1874, L1875, L1876, L1877, L1878, L1879, L1880, L1881, L1882, L1883, L1884, L1885, L1886, L1887, L1888, L1889, L1890, L1891, L1892, L1893, L1894, L1895, L1896, L1897, L1898, L1899, L1900, L1901, L1902, L1903, L1904, L1905, L1906, L1907, L1908, L1909, L1910, L1911, L1912, L1913, L1914, L1915, L1916, L1917, L1918, L1919, L1920, L1921, L1922, L1923, L1924, L1925, L1926, L1927, L1928, L1929, L1930, L1931, L1932, L1933, L1934, L1935, L1936, L1937, L1938, L1939, L1940, L1941, L1942, L1943, L1944, L1945, L1946, L1947, L1948, L1949, L1950, L1951, L1952, L1953, L1954, L1955, L1956, L1957, L1958, L1959, L1960, L1961, L1962, L1963, L1964, L1965, L1966, L1967, L1968, L1969, L1970, L1971, L1972, L1973, L1974, L1975, L1976, L1977, L1978, L1979, L1980, L1981, L1982, L1983, L1984, L1985, L1986, L1987, L1988, L1989, L1990, L1991, L1992, L1993, L1994, L1995, L1996, L1997, L1998, L1999, L2000, L2001, L2002, L2003, L2004, L2005, L2006, L2007, L2008, L2009, L2010, L2011, L2012, L2013, L2014, L2015, L2016, L2017, L2018, L2019, L2020, L2021, L2022, L2023, L2024, L2025, L2026, L2027, L2028, L2029, L2030, L2031, L2032, L2033, L20
```


PFAFF Schedule Computation

```

C C1,C2 = COEFFICIENTS IN EQUATION OF CENTER
DOUBLE PRECISION TMOO,DATAN
DOUBLE PRECISION T,DPI,DDEG,SEC,DHAB,DEGREZ,BLONG,DPLNG,DX
COMMON /MATH/PI
COMMON /ASTR/OBL, DRAHON, D1LONG, ANOHO, SBLNGO, C1, C2, DELSID, S1OTMO
DHAB(DEGREZ) = DHOO(DEGREZ, 360.000) * CPI/100.000
DDEG(DEG, MIN, SEC) = DEG * MIN/60.000 + SEC/3600.000
TMOO(INDUR, MIN, SEC) = DDEG(INDUR, MIN, SEC)
CPI = CATAN(1.730) * 4.000
PI = DPI
YEATS = (MYEAR - 1900) * 365 + (MYEAR - 1901) / 4
T = (YEATS - 0.500) / 36525.000
OBL = DHAB(DDEG(23.27, 8.2600) - DDEG(0.0, 46.84500) * T)
DRAHON = DHAB(DDEG(35999.2, 59.1000) / 36525.000)
D1LONG = DHAB(DDEG(36000.46, 8.1300) / 36525.000)
DX = DHAB(DDEG(279.41, 48.0000) + DBLG(0.0, 1.0000) * T * T)
SBLNGO = DHAB(DDEG(36000.46, 8.1300) * T)
DHAB(DDEG(DX, 2.000 * DPI)
DX = DHAB(DDEG(358.28, 33.000) - DDEG(0.0, -5000) * T * T) +
SBLNGO = DHAB(DDEG(35999.2, 59.1000) * T)
ANOHO = DHAB(DX, 2.000 * DPI)
S1OTMO = DHAB(DHAB(2400.3, 4.54200) / 36525.000
DX = DHAB(6.39, 45.43600) + DBLG(DHAB(2400.3, 4.54200) * T, 24.000)
SIDING = DHAB(DX, 24.000)
C1 = DHAB(DDEG(1.55, 10.05700) - DDEG(0.0, 17.2400) * T -
S1OTMO(0.0, 0.05200) * T * T)
C2 = DHAB(DDEG(0.1, 12.3300) - DDEG(0.0, 0.36100) * T)
RETURN
END

```

C
C

```

SUBROUTINE DAYLIT(YEAR, LEAP, ICST, BEGIN, FINISH)
C FINDS WHETHER YEAR IS LEAP (LEAP = 1 IF YES, 0 IF NO).
C IF ICST IS NON-ZERO, THEN ALSO
C COMPUTES DAY NOS. FOR DAYLIGHT SAVING TIME START AND END
C DAY NO. OF LAST SUNDAY OF APRIL (BEGIN) AND
C DAY NO. OF LAST SATURDAY OF OCTOBER
INTGCR YEAR, BEGIN, FINISH, APR30, OCT31
LEAP = 0
N = MOD(YEAR, 400)
Y1 = MOD(YEAR, 100)
IF (N4.00.0 .OR. N1.NE.0 .AND. MOD(YEAR, 4) .EQ. 0) LEAP = 1
IF (ICST.NE.0) GO TO 5
C 40 ADJUSTMENT FOR DAYLIGHT SAVING TIME (YEAR ZERO FOR PERPETUAL)
BEGIN = 367
FINISH = 0
RETURN
5 IF (YEAR.NE.0) GO TO 10
C DAYLIGHT SAVING TIME IN PERPETUAL CALENDAR. MAY 1 TAPU OCT 31
BEGIN = 31 + 29 + 31 + 30 + 1
FINISH = 0 + 31 + 30 + 31 + 31 + 30 + 31
RETURN
C NON-ZERO YEAR. FOR ANNUAL CALENDAR
C JANU, APR30, OCT31 = DAY OF WEEK OF THOSE DATES (FRI=0, SAT=1, SUN=2, ...)
C APR30, NOCT31 = NO. OF DAY IN YEAR < ICST DATES
10 JANU = MOD(44 / 100 + 124 + 1 * N1 + 91 / 4 - LEAP, 7)
APR30 = 31 + 2 * LEAP + 31 + 30
OCT31 = 365 + LEAP - 31 - 30
APR30 = MOD(APR30 + JANU, 7)
OCT31 = MOD(NOCT31 + JANU, 7)
BEGIN = APR30 + 2 - APR30
IF (BEGIN.GT. NOCT30) BEGIN = BEGIN - 7
FINISH = NOCT31 + 1 - OCT31
IF (FINISH.GT. NOCT31) FINISH = FINISH - 7
RETURN
END

```

*FUNCTION C1BLA(1)

Prayer Schedule Computation

8

```

C RETURNS DIRECTION OF QIBLA IN RADIANS. EASTWARD FROM NORTH IS POS.
REAL LAT, LONG, LONGO, LATC
C LONGO, LATC ARE LONG AND LAT OF MECCA IN RADIANS
COMMON /MATH/ PI
COMMON /COSM/ LAT, LATD, LATN, LONG, LONGE, LONGN, LSTDH
DATA LONGO, LATC /-6937684, -3743731/
DPLONG=LONG-LONGO
QIBLA=ATAN2(SIN(DPLONG), COS(LAT)*TAN(LATC)-SIN(LAT)*COS(DPLONG))
RETURN
END

C
C FUNCTION TSHAD(TEAT, PEARNG)
C RETURNS TIME WHEN SHADOW HAS GIVEN ISAZING CLOCKWISE TO NORTH
C IF NO SUCH TIME, THEN RETURNS A LARGE NUMBER
REAL LAT, LONG, LOCNT, LONGN, LSTDH
COMMON /MATH/ PI
COMMON /ASTR/ OBL, DNARON, DELCEG, ANCR0, SHLN0, C1, C2, DELSID, SIDTH
COMMON /COSM/ LAT, LATD, LATN, LONG, LONGE, LONGN, LSTDH
TSHAD=1.0E7

C FIRST DATE: SUN'S AZIMUTH BETWEEN 3 AND 360 DEGREES, THEN BETWEEN
C -180 AND +180. IF AZIMUTH IS POSITIVE, TIME IS A.M., ELSE P.M.
C APPROXIMATE TIMES ARE 8 AM AND 4 PM.
AZNTH=ANOD(PEARNG+3.0*PI, 7.0*PI)
TSHD=0.0
IF (AZNTH.LT.PI) GO TO 20
AZNTH=2.0*PI-AZNTH
TSHD=16.0
20 LONGH=LONG+12.0/PI
DAYS=NDAY*(TSHD+LONGH)/24.0
ANORLY=ARND(0.2*PI)*DAYS
SINLG=SINLG0+ORLONG*DAYS
SLOGL=SINLG+C1*SIN(ANORLY)+C2*SIN(ANORLY*2)
HA=ATAN2(COS(OBL)*SIN(SLOGL), COS(SLOGL))*12.0/PI
IF (HA.LT.0.) HA=HA+24.0
SINDCL=3.14*(OBL)*SIN(SLOGL)
DECL=ANSIN(SINDCL)
THEIA1=ATAN2(COS(LAT)*COS(AZNTH), SIN(LAT))
THEIA2=ARCCOS(SIN(DECL)*COS(THEIA1)/SIN(LAT))
C GET (POSSIBLY TWO) VALUES OF COALT. SELECT THE LARGER ONE SO
C THAT WE HAVE COALT <= 90.93 DEGREES (I.E. SUN ABOVE HORIZON)
COALT1=ARND(2.0*PI+THEIA1+THEIA2, 2.0*PI)
COALT2=ARND(4.0*PI+THEIA1+THEIA2, 2.0*PI)
IF (ANINT(COALT1, COALT2).GT.50.0/180.0*PI) RETURN
COALT=ANINT(COALT1, COALT2)
IF (COALT.LT.90.8/180.0*PI) COALT=ANINT(COALT1, COALT2)
COSHA=|COS(COALT)-SIN(DPCL)*SIN(LAT)|/COS(DECL)/COS(LAT)
IF (ABS(COSHA).GT.1.0) RETURN
HA=ARCCOS(COSHA)*12.0/PI
IF (TSHD.LT.12.0) HA=24.0-HA
LCCNT=HA+RA-DELSID*DAYS-SIDTH
TSHAD=LOCNT+LCCNT-LSTDH
IF (TSHAD.LT.0.) TSHAD=TSHAD+24.0
IF (TSHAD.GT.24.0) TSHAD=TSHAD-24.0
RETURN

C 50 IF (4.44*0) RETURN
C
C SOL=PI-SCL
C GO TO 40
C
C
C
C SUBROUTINE TITLE2(M, NAME, YEAR, IERS1, LIPCE)
C TITLES FOR QIBLA INDICATOR CHART
INTEGER YEAR, DIR(4), SGMING, SGM1AT, SGMCP, QIBD, DION
REAL LAT, LONG
LOGICAL LATER(6), LONGDN(6), QIBL(16)
DIMENSION NAME(7)
COMMON /MATH/ PI

```

Prayer Schedule Computation

```

COMMON/POSN/LAT,LATD,LATN,LANG,LANGD,LANGN,LSTDN
DATA DIP/142,1HW,1HS,1RS/
DEGREE(X)=X*180.0/PI
CALL HRMIN(IADS(LATC),LATN,LATDR)
SGNLAT=DIP(3)
IF (LAT.LT.0.) SGNLAT=DIP(4)
CALL HRMIN(IADS(LONGD),LNGN,LANGN)
SGNLNG=DIP(2)
IF (LONG.LT.0.) SGNLNG=DIP(1)
A7SQID=ABS(DIREC*190.0/PI)
QIBD=ABSQID
QIBM=60.0*(ABSQID-INT(ABSQID))+0.5
IF (QIBM.LT.60) GO TO 35
QIBM=)
QIBD=QIBD+1
35 CALL HRMIN(QIBD,QIDN,QIDRM)
SGNQID=DIP(1)
IF (DIREC.LT.0.) SGNQID=DIP(2)
IF (YEAR.EQ.0) GO TO 40
WRITE(6,37) YEAR,NAME
37 FORMAT(1H1/ 1X/ ,40X,I4,' A.D. CIBLA INDICATOR FOR ',7A4)
GO TO 45
40 WRITE(6,42) NAME
42 FORMAT(1H1/ 1X/ ,40X,'PERPETUAL CIBLA INDICATOR FOR ',7A4)
45 WRITE(6,48) LATD,SGNLAT,LANGN,SGNLG,QIBN,SGNQIB
48 FORMAT(1X/31X,'LATITUDE =',6A1,1X,A1,6X,'LONGITUDE =',
1 1X,6A1,1X,A1,6X,'QIBLA =',6A1,1X,A1,' (FROM M)')
WRITE(6,49)
49 FORMAT(2(1X/),17X,'TIME WHEN CIBLA IS AT GIVEN ANGLE TO SHADOW',
1 ' OF VERTICAL OBJECT'//48X,'(0 INDICATES NO SUCH TIME ON ',
2 ' THAT DAY)')
GO TO (1,2,3,4,5,6),K
1 WRITE(6,21)
21 FORMAT(2(1X/),29X,'J A S U A R Y',51X,'F E R R U A R Y')
GO TO 100
2 IF (YEAR.EQ.0 .AND. IDST.WE.0) WRITE(6,51)
51 FORMAT(2(1X/),40X,'(IN APRIL, ADD ONE HOUR TO ALL TIMES',
1 ' AFTER LAST SATURDAY)')
WRITE(6,22)
22 FORMAT(2(1X/),31X,'M A B C H',56X,'A F R I L')
GO TO 100
3 WRITE(6,23)
23 FORMAT(2(1X/),33X,'M A Y',59X,'J U N E')
GO TO 100
4 WRITE(6,24)
24 FORMAT(2(1X/),32X,'J U L Y',56X,'A U G U S T')
GO TO 100
5 IF (YEAR.EQ.0 .AND. IDST.WE.C) WRITE(6,52)
52 FORMAT(2(1X/),35X,'(IN OCTOBER, SUBTRACT ONE HOUR FROM ALL',
1 ' TIMES AFTER LAST SATURDAY)')
WRITE(6,25)
25 FORMAT(2(1X/),27X,'S E P T E M B E R',50X,'O C T O B E R')
GO TO 100
6 WRITE(6,26)
26 FORMAT(2(1X/),28X,'N O V E M B E R',50X,'D E C E M B E R')
100 WRITE(6,120)
120 FORMAT(1X/6X,59(1H-),6X,59(1H-)/6X,
1 2(6X,'ANGLE (DEGREES) CLOCKWISE FROM SHADOW TO QIBLA',13X)/
2 2(6X,'DAY 0 45 90 135 180 225 270
3 '315 ')/6X,59(1H-),6X,59(1H-))
RETURN
END

```

د رویت هلال لپاره د کمپیوټر پروگرام

د اپروگرام هم پروفیسر ډاکټر کمال ابدالی له امریکې نه د نیپ په واسطه رالېږلی دی چه د وینهور مسلمان ماهر فلکیات (آبو ریحان البیرونی، د وضع شویو کلیاتو په رڼایی کښې مربې نوي دي. د دې په واسطه د دنیا په هر مقام کښې د سپوږمۍ په نظر راتلو د امکاناتو اندازه کیدی شي

مثال په ۲۲ ستمبر، سنه ۱۹۷۹ع کال کې د کراچۍ لپاره لاندینۍ معلومات برابریدې

د پوښمن د مشاهدې تاريخ يعنې ۱۳۷۹/۹/۲۲ ع.

د مټ هډې د مقام عرض البلد $24^{\circ} 9'$. طول البلد 67° . معاري طول 75°

د دې اساسي امورو په ذريعه چه كوم معلومات تياريزي له هغې جملې نه بعضي پدې ډول دي

کټه ۶ . سول تھوانیلانټ د غروب وقت ۶ بجې او ۵۲ دقیقې

کالم ۷ . د پورتنی عمر ۷ : ۲۷ ساعته

کله^۸ . د سپوږمۍ زاویه له شمال نه $8^{\circ} / 96$ مغرب طرف ته

کته ۹. د سپوږمۍ زاویه د غروب له مقام نه لمر $4^{\circ} 7'$ جنوب طرف ته

کله ۱۰. د سپوږمې عمودي زاویه ۹/۷°

کتاب ۱۴. دیورمی به نظر راتلم امکانات

د پروگرام هم د آینده استعمال لپاره د پاکستان په هر لوی مرکزی کمپیوټر کې د محفوظ کولو تجویز شوی دی

Prediction of Crescent's Visibility

C PROGRAM TO COMPUTE OBSERVATION DATA FOR NEW CRESCENT OBSERVATION

[illegible]

C WRITTEN BY

9. KHALIL ABDALLI
MATHEMATICAL SCIENCES DEPARTMENT

PATHEMATHICAL SCIENCES DEPARTMENT
 DANCELOAN POLYTECHNIC INSTITUTE

TRACY, NEW YORK 12181, USA

100

c

.....

© 1975 PROGRESS COMMUNITIES LTD. PRINTED AND MANUFACTURED BY THE PUBLISHERS

THE HOOD OF ANY VEHICLE OF TROUBLE MAY PRESENT VISIBILITY.

IT ALSO DETERMINES THE EMPLOYMENT OF THE AGENTS VISIBILITY

AS "HIGH", "MEDIUM", OR "POOR" BASED ON THE ALBERTONI CRITERION

1529 01741000 00172-001)

THE BOAT'S POSITION IS COMPUTED FROM TRIG SIMILES VALID FOR

THE 1970-1971 AFRICANIZATION

.....

1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12 13 14 15 16 17 18 19 20 21 22 23 24 25 26 27 28 29 30 31 32 33 34 35 36 37 38 39 40 41 42 43 44 45 46 47 48 49 50 51 52 53 54 55 56 57 58 59 60 61 62 63 64 65 66 67 68 69 70 71 72 73 74 75 76 77 78 79 80 81 82 83 84 85 86 87 88 89 90 91 92 93 94 95 96 97 98 99 100 101 102 103 104 105 106 107 108 109 110 111 112 113 114 115 116 117 118 119 120 121 122 123 124 125 126 127 128 129 130 131 132 133 134 135 136 137 138 139 140 141 142 143 144 145 146 147 148 149 150 151 152 153 154 155 156 157 158 159 160 161 162 163 164 165 166 167 168 169 170 171 172 173 174 175 176 177 178 179 180 181 182 183 184 185 186 187 188 189 190 191 192 193 194 195 196 197 198 199 200 201 202 203 204 205 206 207 208 209 210 211 212 213 214 215 216 217 218 219 220 221 222 223 224 225 226 227 228 229 230 231 232 233 234 235 236 237 238 239 240 241 242 243 244 245 246 247 248 249 250 251 252 253 254 255 256 257 258 259 260 261 262 263 264 265 266 267 268 269 270 271 272 273 274 275 276 277 278 279 280 281 282 283 284 285 286 287 288 289 290 291 292 293 294 295 296 297 298 299 300 301 302 303 304 305 306 307 308 309 310 311 312 313 314 315 316 317 318 319 320 321 322 323 324 325 326 327 328 329 330 331 332 333 334 335 336 337 338 339 340 341 342 343 344 345 346 347 348 349 350 351 352 353 354 355 356 357 358 359 360 361 362 363 364 365 366 367 368 369 370 371 372 373 374 375 376 377 378 379 380 381 382 383 384 385 386 387 388 389 390 391 392 393 394 395 396 397 398 399 400 401 402 403 404 405 406 407 408 409 410 411 412 413 414 415 416 417 418 419 420 421 422 423 424 425 426 427 428 429 430 431 432 433 434 435 436 437 438 439 440 441 442 443 444 445 446 447 448 449 450 451 452 453 454 455 456 457 458 459 460 461 462 463 464 465 466 467 468 469 470 471 472 473 474 475 476 477 478 479 480 481 482 483 484 485 486 487 488 489 490 491 492 493 494 495 496 497 498 499 500 501 502 503 504 505 506 507 508 509 510 511 512 513 514 515 516 517 518 519 520 521 522 523 524 525 526 527 528 529 530 531 532 533 534 535 536 537 538 539 540 541 542 543 544 545 546 547 548 549 550 551 552 553 554 555 556 557 558 559 560 561 562 563 564 565 566 567 568 569 570 571 572 573 574 575 576 577 578 579 580 581 582 583 584 585 586 587 588 589 590 591 592 593 594 595 596 597 598 599 600 601 602 603 604 605 606 607 608 609 610 611 612 613 614 615 616 617 618 619 620 621 622 623 624 625 626 627 628 629 630 631 632 633 634 635 636 637 638 639 640 641 642 643 644 645 646 647 648 649 650 651 652 653 654 655 656 657 658 659 660 661 662 663 664 665 666 667 668 669 670 671 672 673 674 675 676 677 678 679 680 681 682 683 684 685 686 687 688 689 690 691 692 693 694 695 696 697 698 699 700 701 702 703 704 705 706 707 708 709 710 711 712 713 714 715 716 717 718 719 720 721 722 723 724 725 726 727 728 729 730 731 732 733 734 735 736 737 738 739 740 741 742 743 744 745 746 747 748 749 750 751 752 753 754 755 756 757 758 759 760 761 762 763 764 765 766 767 768 769 770 771 772 773 774 775 776 777 778 779 780 781 782 783 784 785 786 787 788 789 790 791 792 793 794 795 796 797 798 799 800 801 802 803 804 805 806 807 808 809 810 811 812 813 814 815 816 817 818 819 820 821 822 823 824 825 826 827 828 829 830 831 832 833 834 835 836 837 838 839 840 841 842 843 844 845 846 847 848 849 850 851 852 853 854 855 856 857 858 859 860 861 862 863 864 865 866 867 868 869 870 871 872 873 874 875 876 877 878 879 880 881 882 883 884 885 886 887 888 889 890 891 892 893 894 895 896 897 898 899 900 901 902 903 904 905 906 907 908 909 910 911 912 913 914 915 916 917 918 919 920 921 922 923 924 925 926 927 928 929 930 931 932 933 934 935 936 937 938 939 940 941 942 943 944 945 946 947 948 949 950 951 952 953 954 955 956 957 958 959 960 961 962 963 964 965 966 967 968 969 970 971 972 973 974 975 976 977 978 979 980 981 982 983 984 985 986 987 988 989 990 991 992 993 994 995 996 997 998 999 1000 1001 1002 1003 1004 1005 1006 1007 1008 1009 1010 1011 1012 1013 1014 1015 1016 1017 1018 1019 1020 1021 1022 1023 1024 1025 1026 1027 1028 1029 1030 1031 1032 1033 1034 1035 1036 1037 1038 1039 104

Prediction of Crescent's Visibility

INPUT DATA TO DESCRIBE TIME SHOULD BE ON UNIT 5, AS FOLLOWS.

A CARD GIVING THE DATE AND THE GREENWICH MEAN TIME OF THE FIRST
EVENING ASTRONOMICAL "NEW MOON" WHICH HAS OCCURRED BEFORE THE
EVENING FOR WHICH THE CRESCENT OBSERVATION DATA IS DESIRED.

COL. 1 - 4: YEAR A.D. (1900 THRU 2100)
COL. 5 - 8: MONTH (1 THRU 12)
COL. 9 - 12: DAY (0 THRU 31)
COL. 13 - 16: HOUR (0 THRU 23)
COL. 17 - 20: MINUTES (0 THRU 59)

ONE OR MORE CARDS EACH GIVING THE DATE(S) OF THE EVENING(S) FOR
WHICH THE CRESCENT OBSERVATION DATA IS DESIRED USING THE ABOVE
"NEW MOON" TIME.

COL. 1 - 4: YEAR A.D.
COL. 5 - 8: MONTH
COL. 9 - 12: DAY
COL. 15 - 30: TITLE WHICH WILL BE PRINTED ON DATA
(E.G. "END OF SUMMER 1901")

A CARD CONTAINING A ZERO IN COLUMN 1 TO TERMINATE COMPUTATIONS
USING THE ABOVE "NEW MOON" TIME.

THE DATA ON LOGICAL UNIT 5 MAY HAVE MORE THAN ONE SET, EACH
OF WHICH CONTAINS FIRST A "NEW MOON" TIME, THEN SEVERAL DATES
FOR WHICH THE CRESCENT OBSERVATION DATA IS REQUIRED, AND
FINALLY A CARD CONTAINING A ZERO IN COLUMN 1. THE PROGRAM
PRECISION TERMINATES WHEN AN END-OF-FILE IS ENCOUNTERED ON
UNIT 5.

INPUT DATA ABOUT LOCATIONS SHOULD BE PROVIDED ON LOGICAL UNIT 7,
WHICH SHOULD BE A TAPE OR DISK FILE CAPABLE OF BEING REWOUND.
FOR EACH LOCATION DESIRED, THE INPUT SHOULD INCLUDE THREE CARD
IMAGES WITH THE FOLLOWING DATA LAYOUT:

CARD 1:
COL. 1 - 20: NAME OF PLACE.

CARD 2:
COL. 1 - 4: DEGREES IN LATITUDE OF PLACE.
COL. 5 - 8: MINUTES IN LATITUDE OF PLACE.
COL. 9 - 12: DEGREES IN LONGITUDE OF PLACE.
COL. 13 - 16: MINUTES IN LONGITUDE OF PLACE.
COL. 17 - 20: DEGREES IN LONGITUDE OF STANDARD TIME.
COL. 21 - 24: MINUTES IN LONGITUDE OF STANDARD TIME.

IN O T E : IF A LATITUDE OR LONGITUDE IS NEGATIVE, ONLY ITS
DEGREES PART SHOULD BE PRECEDED BY A MINUS SIGN.)

CARD 3:
COL. 1 - 4: IGNORED
COL. 5 - 8: IF DAYLIGHT SAVING TIME ADJUSTMENT REQUIRED,
0, OTHERWISE.

IN O T E : THIS ADJUSTMENT IS DONE BY ADDING ONE HOUR TO ALL
TIMES FROM THE LAST SUNDAY IN APRIL TO THE LAST
SUNDAY IN OCTOBER.

IN O T E : THE DATA ON CARDS 2 AND 3 ARE ALL INTEGERS. THEY
SHOULD BE RIGHT-JUSTIFIED IN THEIR RESPECTIVE FIELDS.)

THE PROGRAM PRODUCES THE OUTPUT ON LOGICAL UNIT 6.

Prediction of Crescent's Visibility

```

REAL LAT, LONG, LONGH, 'STCH
REAL MGH, GLHA, GECL, HAZIN, HALT, HAZINI, HALT
COMMON /MATH/ PI
COMMON /PCSN/ LAT, LATD, LATI, LONG, LONGD, LONGH, LSTD
COMMON /TIME/ MDAY, RTSUN, UTICH, SIMUN, STCVL, UTCVL
COMMON /COORD/ SPCL, GLHA, HAZIN, MGH, MREL, HHA, HAIT, HAZIN,
1 HAZIN, ANGOST, HAZINI, HALTI
INTEGER NAME(5), NEMUN(5), SCNLAT, SCNLNG, SCNDAY, DEGOST, FNDST
INTEGER AMPH, HIJDAT(5)
INTEGER ST(6)/1H, 1HS, 1HE, 1HW, 1HA, 1HP/
INTEGER MONTH(12)/3HJAN, 3HFEB, 3HMAR, 3HAPR, 3HMAY, 3HJUN, 3HJUL,
1 3HAUG, 3HSEP, 3HOCT, 3HNOV, 3HDEC /
REAL *R POOR/' POOR '/, SOME/' SOME '/,
1 HIGH/' HIGH '/, VSULTY
RADIAN(X)=X*PI/180.0
DEGREE(IDEG, MINUTE)=ISIGN(MINUTE, IDEG)/60.0*IDEG
10 DEMND=7
C READ DATE AND TIME OF ASTRONOMICAL "NEW MOON".
READ (5, 20, END=200) NEMUN
20 FORMAT(514)
C READ DATE FOR WHICH CRESCENT OBSERVATION DATA IS TO BE COMPUTED
100 READ (5, 105, END=200) IYR INCNTH, IDATE, HIJDAT
105 FORMAT(314, 21, 344)
C TEST IF END OF SET OF DATES FOR WHICH PRESENT "NEW MOON" TIME
C IS APPLICABLE. END SENTINEL HAS YEAR = 0 IN DATE.
IF (IYEAR.EQ.0) GO TO 10
C NOT A SENTINEL BUT A GOOD DATE. PRINT TABLE PRESENT AND COMPUTE.
WRITE (6, 108) HIJDAT, MONTH(INCNTH), IDATE, IYEAR
108 FORMAT(141, 401, 'DATA FOR CRESCENT OBSERVATION'//,
1 110, 'END OF ', 544/14, 43, 13, ' ', 14)
WRITE(6, 110)
110 FORMAT(110, 614, 'MOON', 1H, 'S POSITION AT SUNSET', 4E,
1 -AT CIVL TWILT/60X, 32(' '), 1E, 12(' '), 24X, 'LAT', 5X,
2 'LONG', 2X, 'SUNSET', 1X, 'MCCNSET', 1X, 'CVTWLT', 2X, 'AGE',
3 2X, 'HAZINH', 1X, 'HMP DG', 1X, 'ALITI', 2X,
4 'ANGLE', 1X, 'HAZINH', 1X, 'ALITI', 1X, 'VSULTY', 2X, 'CRIT'
5 /1X, 'PLACE', 17X, 'DG MM', 3X, 'DG MM', 2X, 'HB MM', 3X, 'HB MM', 2X,
6 'HB MM', 2X, 'MODDG', 1X, 'FROM M', 1X, 'FR SUN', 2X, 'DEG',
7 2X, 'FR SUN', 1X, 'RCH M', 2X, 'DEG', 2X, 'CHANCES', 2X, 'DIFF'
8 /1X, 20(' '), 2X, 6(' '), 1X, 7(' '), 1X, 6(' '), 1X, 7(' '),
9 1X, 6(' '), 1X, 5(' '), 1X, 6(' '), 1X, 6(' '), 1X, 5(' '),
10 1X, 6(' '), 1X, 6(' '), 1X, 5(' '), 1X, 7(' '), 2X, 4(' '),
11 1X, 6(' '), 1X, 6(' '), 1X, 5(' '), 1X, 7(' '), 2X, 4(' '),
115 READ (7, 120, END=250) HAIT, LATE, LATN, LONGD, LONGH, LSTD, LSTN, IDST
120 FORMAT(544/614/41, 14)
CALL CONST(JYEAR)
LAT=RADIAN(DEGREE(LATD, LATE))
LONG=RADIAN(DEGREE(LONGD, LONGH))
LSTCH=DEGREE(LSTD, LSTN)/15.0
C FIND BEGINNING AND END OF DAYLIGHT SAVING PERIOD
CALL DAYLIT(IYEAR, LPAP, IDST, REGEST, FNDST)
C FIND DAY NUMBER OF GIVEN DATE.
MDAY=NUMBER(JYEAR, INCNTH, IDATE, LRAE)
C FIND SUNSET TIME, CIVIL TWILIGHT TIME, MOON'S POSITION AT
C TWILIGHT AND AT CIVIL TWILIGHT, AND MCCNSET TIME.
CALL SUNSET
CALL CIVIL
CALL MPOSIT
CALL MPOS1
CALL MPOS2
C PREPARE FOR PRINTING THE OBSERVATIONAL DATA
LATNPS=LATN/10
SCNLAT=STN(1)
IF (LATD.LT.0) SCNLAT=STN(2)
LATN1=LATN/10
LATN2=MOD(LATN, 10)
LONGDPS=LONGD/10
SCNLNG=STN(4)
IF (LONGD.LT.0) SCNLNG=STN(3)
LONGH1=LONGH/10

```

Prediction of Crescent's Visibility

```

      LONG2=MOD(LONG1,10)
C  ***** DAYLIGHT SAVING TIME ADJUSTMENT.
      IF (NDAY.LT.OFSDST .OR. NDAY.GE.FINDST) GO TO 22)
      STSUN=STISUN+1.0
      STCVL=STCVL+1.0
      INRSUN=STSUN
C  ***** TIME INTC A.T. OF S.R. MOONS ARE (ROUNDED) MINUTES.
      INRSUN=(STSUN-INRSUN)*60.0+0.5
      IF (INRSUN.LT.63) GO TO 222
      INRSUN=0
      INRSUN=INRSUN+1
222 INRSUN=INRSUN-12
      INRSUN1=INRSUN/10
      INRSUN2=MOD(INRSUN,10)
      INRCVL=STCVL
      INRCVL=(STCVL-INRCVL)*60.0+0.5
      IF (INRCVL.LT.60) GO TO 223
      INRCVL=0
      INRCVL=INRCVL+1
223 INRCVL=INRCVL-12
      INRCVL1=INRCVL/10
      INRCVL2=MOD(INRCVL,10)
      INRMON=STISUN
      INRMON=(STSUN-INRMON)*60.0+0.5
      IF (INRMON.LT.69) GO TO 224
      INRMON=0
      INRMON=INRMON+1
224 INRMON=INRMON-12
      IF (INRMON.LT.12) GO TO 230
      INRMON=INRMON-12
230 INRMON1=INRMON/10
      INRMON2=MOD(INRMON,10)
C  ***** MOON'S AGE AT SUNSET
      AGE=UTSUN-(INRMON1(5)/60.0+INRMON1(4))*
      1 (NDAY-MONDAY(INRMON1),INRMON1(2),INRMON1(3),LEAP))*.24.3
      DAZABS=ABS(DAZIN)
      SCNDAZ=STN(1)
      IF (DAZIN.LT.0) SCNDAZ=STN(2)
      THRESH=(-0.47143E-2+DAZABS-0.13714E-1)*DAZABS+10.1743
      DIFFIN=(HALT-THRESH)/THRESH
      VSPLIT=SCNE
      IF (DIFFIN.LT.-0.1) VSPLIT=PMOR
      IF (DIFFIN.GT.0.1) VSPLIT=HIGH
      WRITE (6,240) NAME,LATABS,LATN1,LATN2,SCNLAT,LNGAPS,LONG1,
      1 LONG2,SCNLNG,INRSUN,INRSUN1,INRSUN2,INRMON,INRMON1,INRMON2,
      2 AMPN,INRCVL,INRCVL1,INRCVL2,
      3 AGE,DAZIN,DAZABS,SCNDAZ,PAIT,AKGDS1,HAZINI,PAIT1,VSPLIT,
      4 DIFFIN
240 FORMAT(1X,SA4,2X,12,' ',2X,A1,1X,12,' ',2X,A1,1X,12,' ',2X,
      1 ' ',2X,12,' ',2X,A1,1X,12,' ',2X,A1,1X,
      2 1X,F5.1,1X,F5.1,' ',1X,F5.1,A1,1X,F5.1,1X,
      3 F5.1,2X,F5.1,' ',1X,F5.1,2X,A6,1X,F5.1)
      GO TO 115
250 REWIND 7
      GO TO 100
260 WRITE(6,270)
270 FORMAT(1H1)
      STOP
      END
C
C
      FUNCTION MONDAY(Y,M,C,LEAP)
C  ***** RETURNS DAY NO. IN YEAR Y OF DATE E IN MONTH M
      LEAP=1 IF YEAR IS LEAP. 0 IF NOT-LEAP
      INTGPR=Y,M,C,LEAP
      MONDAY=DAYNO(Y,M,C,LEAP)/10+(2-LEAP)
      RETURN

```

prediction of crescent's visibility

452

cc

```

SUBROUTINE MPOSET
C ***** MOON'S POSITION AT SUNSET TIME (EAT, UNIVERSAL TIME UTUSUM)
C * NGHA, NLHA, MDCL = MOON'S GHA, LHA, DECLINATION
C * MAZT, MAZIN, ANGOST = MOON'S ALTITUDE, AZIMUTH, ANGULAR DIST FROM SUN
C * DAZIM = MOON'S AZIMUTH DIFFERENCE (° IF NEG) FROM SUN
C * ALTI, MAZIN = MOON'S ALTITUDE, AZIMUTH AT END OF CIVIL TWILIGHT
REAL LAT, LONG, LONGH, LSTDH
REAL NGHA, NLHA, MDCL, MAZT, MAZIN, MAZIN1, MAZIN2
COMMON /MATH/ PI
COMMON /COSM/ LAT, LATD, LATN, LONG, LONGD, LONGH, LSTDH
COMMON /TIME/ MDAT, STSUN, UTSEC, STPCK, STCVL, UTCVL
COMMON /COORD/ SDCL, SLHA, SAZIM, SGHA, SDCL, NLHA, MAZT, MAZIN,
1 MAZIN1, ANGOST, MAZIM1, MAZIM2
1 MAZIM1 = ANGOST
1 MAZIM2 = ANGOST
CALL MHADCL(UTUSUM)
NLHA = NLHA - LONG
MAZT = ARCTAN(SIN(MDCL) * SIN(LAT) * CCS(MDCL) * COS(LAT) * COS(NLHA))
MAZIN = ABS(ATAN2(SIN(NLHA), CCS(LAT) * TAN(MDCL) - SIN(LAT) * COS(NLHA)))
SLHA = SLHA + PI/12.0
SAZIM = ABS(ATAN2(SIN(SLHA), CCS(LAT) * TAN(MDCL) - SIN(LAT)
1 * COS(SLHA)))
MAZIN = SAZIM - MAZIN
ALTSUN = -0.83333 * PI/180.0
ANGOST = ARCCOS(SIN(ALTSUN) * SIN(MAZT) * CCS(ALTSUN) * COS(MAZT) *
1 COS(DAZIM)) * 180.0/PI
MAZT = MAZT + 180.0/PI
MAZIN = MAZIN + 180.0/PI
DAZIM = MAZIN - 180.0/PI
WRITE(6, MPOSI)
RETURN
END MPOSET
***** MOON'S POSITION AT END OF CIVIL TWILIGHT
CALL MHADCL(UTCVL)
NLHA = NLHA - LONG
MAZT = ARCTAN(SIN(MDCL) * SIN(LAT) * CCS(MDCL) * COS(LAT) * COS(NLHA))
1 * 180.0/PI
MAZIN1 = ABS(ATAN2(SIN(NLHA), CCS(LAT) * TAN(MDCL) - SIN(LAT) *
1 COS(NLHA))) * 180.0/PI
RETURN
END
SUBROUTINE MONSET
COMPUTES TIME OF MOONSET ON GIVEN DATE
C * UTUSUM, STSUN = UNIVERSAL TIME (IN DAYS), STANDARD TIME (IN HRS) OF MOONSET
C * UTUSUM = UNIV. TIME OF SUNSET, USED AS FIRST APPROX. TO MOONSET TIME
REAL NGHA, NLHA, MDCL, NLHA1, NLHA2, NLHA3
REAL LAT, LONG, LONGH, LSTDH
REAL NGHA, NLHA, MDCL, MAZT, MAZIN1, MAZIN2
COMMON /MATH/ PI
COMMON /COSM/ LAT, LATD, LATN, LONG, LONGD, LONGH, LSTDH
COMMON /TIME/ MDAT, STSUN, UTSEC, STPCK, STCVL, UTCVL
COMMON /COORD/ SDCL, SLHA, SAZIM, SGHA, SDCL, NLHA, MAZT, MAZIN,
1 MAZIN1, ANGOST, MAZIM1, MAZIM2
DOUBLE PRECISION DAYS
STH0 = 1.0E7
UTUSUM = UTUSUM/24.0
DAYS = MDAT + UTUSUM
CALL MHADCL(UTUSUM)
NLHA1 = NLHA
NLHA2 = NLHA1 - LONG
NLHA3 = NLHA2 + PI/180.0
COSNLHA = COS(NLHA3)
1 * (ABS(COSNLHA) - GT = 1.0, RETURN
NLHA1 = ARCCOS(COSNLHA)

```


Prediction of Crescent's Visibility

```

DELTA = (ALHA1 - ALHA0) / DELHA
IF (DELTA - LT. -0.5) DELTA = DELTA + 2.0 * PI / DELHA
IF (DELTA - GT. +0.5) DELTA = DELTA - 2.0 * PI / DELHA
UTM0 = UTNUM + DELTA
10 IF (DELTA - LT. 0.005) GOTO 20
ALHA0 = ALHA1
ALHA = ALHA1
CALL MHADCL(UTNUM + 24.0)
ALHA1 = ALHA
DELTA = (ALHA1 - ALHA0) / DELTA
IF (DELTA - LT. 0.0) DELTA = DELTA + 2.0 * PI / DELTA
COS(LHA) = (0.00233 - SIN(LAT) * SIN(MDCL)) / COS(LAT) / COS(MDCL)
IF (ABS(COS(LHA)) - GT. 1.0) RETURN
ALHA1 = ARCCOS(COS(LHA))
DELTA = (ALHA1 - ALHA0) / DELHA
UTM0 = UTM0 + DELTA
GO TO 10
20 STRUM = UTM0 + 24.0 - LSTDM
RETURN
END

C FINDS WHETHER YEAR IS LEAP (LEAP = 1 IF YES, 0 IF NO).
C IF YDST IS NON-ZERO, THEN ALSO
C COMPUTES DAY NOS. FOR DAYLIGHT SAVING TIME START AND END.
C DAY NO. OF LAST SUNDAY OF APRIL (BEGIN) AND
C DAY NO. OF LAST SATURDAY OF OCTOBER
C IF YDST IS ZERO (DAYLIGHT SAVING TIME NOT OBSERVED), THEN MAKES
C RANGE OF DAYLIGHT DAYS EMPTY BY SETTING BEGIN, FINISH = 367, 0
      INTEGER YEAR, BEGIN, FINISH, APR30, OCT31
      LEAP = 0
      Y4 = MOD(YEAR, 400)
      Y1 = MOD(YEAR, 100)
      IF (Y4 - EQ. 0 .OR. Y1 - NE. 0 .AND. MOD(YEAR, 4) - EQ. 0) LEAP = 1
      IF (YDST - NE. 0) GO TO 10
C DAYLIGHT SAVING TIME NOT OBSERVED. SET DAYLIGHT RANGE TO EMPTY
      BEGIN = 367
      FINISH = 0
      RETURN
C JAN0, APR30, OCT31 = DAY OF WEEK ON THOSE DATES (FRI=0, SAT=1, SUN=2, ...)
C APR30, NOCT31 = NO. OF DAY IN YEAR ON THOSE DATES
      TO JAN0 = MOD(M4 / 100 + 124 + 1 + M1 * M1 / 4 - 1 * LEAP, 7)
      APR30 = 31 + 28 * LEAP + 31 + 30
      NOCT31 = 365 + LEAP - 31 - 30
      APR30 = MOD(APR30 + JAN0, 7)
      OCT31 = MOD(NOCT31 + JAN0, 7)
      BEGIN = APR30 + 2 - APR30
      IF (BEGIN - GT. APR30) BEGIN = BEGIN - 7
      FINISH = NOCT31 + 1 - OCT31
      IF (FINISH - GT. NOCT31) FINISH = FINISH - 7
      RETURN
      END

C
C
C SUBROUTINE MHADCL(UT)
C COMPUTES MOON'S GHA AND DECL AT UNIV. TIME UT ON NDAY
C DATES SERIES VALID FOR PERIOD 1900-1900 APPROXIMATELY
C REFERENCE: ALMANTAC FOR COMPUTERS, 1978. [WE HAVE TRUNCATED THE
C SERIES TO OBTAIN SUFFICIENT PRECISION FOR OUR PURPOSE]
      REAL LAT, LONG, LONGH, LSTDM, LSTUM
      REAL ALHA, ALHA1, MDCL, PAZIN, PAZIN1, PAZIN2
      COMMON /MATH/ PI
      COMMON /COSM/ LAT, LAT0, LATN, LONG, LONG0, LONGN, LSTDM
      COMMON /TIMES/ NDAY, STSUM, UTSLN, STDMN, ST0VL, UT0VL
      COMMON /COORD/ MDCL, ALHA, PAZIN, POHA, POCL, ALHA1, PAZIN1,
      PAZIN2, ANG00T, PAZIN2, PAZIN3
      DOUBLE PRECISION MDCL, DATA
      DOUBLE PRECISION PAZIN, PAZIN1, PAZIN2, PAZIN3, PAZIN4, PAZIN5,

```

7

CC

C

C

C

ارشاد العايد

Prediction of Crescent's Visibility

PP=35999.37289600/36525.000
DM=58519.21191100/36525.000
NGHST=36000.7699200/36525.000

```

C COMPUTE CONSTANTS OF SUN'S MOTION FOR JAN 0 OF GIVEN YEAR
C
C DAYS = TIME FROM 12 HR (NOON), JAN 0, 1900 TO 0 HR, JAN 0 OF YEAR
C T = SAME IN JULIAN CENTURIES (UNITS OF 36525 DAYS)
C OBL = OBLIQUITY OF ECLIPTIC
C DG, DGHST, DELSID = DAILY MOTION (CHANGE) IN SUN'S ANOMALY,
C      SUN'S YEAR LONGITUDE, SIDEREAL TIME
C G1, S1LNG0, S1OTN0 = SUN'S YEAR ANOMALY, SUN'S YEAR LONGITUDE,
C      SIDEREAL TIME, ALL AT 0 HR, JAN 0 OF YEAR YEAR
C C1, C2 = COEFFICIENTS IN EQUATION OF CENTER
C      OBL = RAD (DDEG (21, 27, 0.2600) - DDEG (0, 0, 0.84500) * T)
C      S1LNG0 = DM07 (1, 0.030 - 4 * T + 279.69667800 + 36000.7689200 * T, 360.000)
C      DELSID = DM094 (2400, 1, 4.54200) / 36525.000
C      T1 = DM008 (6, 39, 45.83600) + 0.0400 (DM008 (2400, 1, 4.54200) * T, 24.000)
C      S1OTN0 = DM00 (0, 24.000)
C      C1 = RAD (DDEG (1.55, 10.05700) - DDEG (0, 0, 0.05200) * T) -
C      1 DDEG (0, 0, 17.2400) * T
C      C2 = DM02 (DDEG (0, 1, 12.33400) - DDEG (0, 0, 0.36100) * T)
C      WRITE (6, CONSTS)
C      RETURN
C
C ENTRY SUNSET
C NAMELIST / SUNST / LONGH, LTSUN, NCAT, DAYS, S1LNG, FA, S1CL, S1MA, UTSUN,
C 1 SUNST
C S1LNG = SUN'S YEAR LONGITUDE AT TIME0, S1LNG = TRUE LONGITUDE
C FA = SUN'S RIGHT ASCENSION, S1CL = SUN'S DECLINATION
C S1MA = SUN'S LOCAL HOUR ANGLE WEST
C LTSUN, S1SUN, UTSUN = LOCAL, STANDARD, UNIVERSAL TIME OF SUNSET
C LONGH = LONG * 12.0 / PI
C LTSUN = 14.0
C DO 10 I = 1, 2
C   DAYS = DAY * (LTSUN + LONGH) / 24.0
C   ANOMLY = RAD (G0 + DG * DAYS)
C   S1LNG = RAD (S1LNG0 + DGHST * DAYS)
C   S1LNG = S1LNG + C1 * SIN (ANOMLY) + C2 * SIN (ANOMLY * 2)
C   RA = ATAN2 (COS (OBL) * SIN (S1LNG), COS (S1CL)) * 12.0 / PI
C   IF (RA - LT.0.) RA = RA + 24.0
C   S1NDCL = SIN (OBL) * SIN (S1LNG)
C   S1CL = ASIN (S1NDCL)
C   COSHA = (-0.014540 - S1NDCL * SIN (LAT)) / (SQRT (1.0 - S1NDCL * 2) * COS (LAT))
C IF COS (S1MA) > 1, THEN TIME CANNOT BE EVALUATED
C IF (ABS (COSHA) .GT. 1.0) RETURN
C S1MA = ARCCOS (COSHA) * 12.0 / PI
C LTSUN = S1MA + RA - DELSID * DAYS - S1OTN0
C IF (LTSUN - LT.0.) LTSUN = LTSUN + 24.0
C IF (LTSUN .GT. 24.0) LTSUN = LTSUN - 24.0
C 10 CONTINUE
C OTSUN = LTSUN + LONGH
C STSUN = UTSUN - LTSUN
C WRITE (6, SUNST)
C RETURN
C
C ENTRY CIVIL
C COMPUTES TIME OF END OF CIVIL TWILIGHT (SUN'S Zenith DIST = 96 DEG)
C THIS ROUTINE MUST BE CALLED AFTER CALLING SUNSET
C S1LNG, S1LNG0, RA, S1NDCL, S1MA AS ABOVE (FOR SUNSET ABOVE)
C LTSUN, STCVL, UTCVL = LOCAL, STANDARD, UNIVERSAL TIME OF CIVIL TWILIGHT
C COSHA = (-0.1045285 - S1NDCL * SIN (LAT)) / (SQRT (1.0 - S1NDCL * 2) * COS (LAT))
C IF COS (S1MA) > 1, THEN TIME CANNOT BE EVALUATED
C IF (ABS (COSHA) .GT. 1.0) RETURN
C LTSUN = ARCCOS (COSHA) * 12.0 / PI + RA - DELSID * DAYS - S1OTN0
C IF (LTSUN - LT.0.) LTSUN = LTSUN + 24.0
C IF (LTSUN .GT. 24.0) LTSUN = LTSUN - 24.0
C UTCVL = LTSUN + LONGH
C STCVL = UTCVL - LTSUN
C WRITE (6, CIVIL)

```

اجتماع شمس و قمر کا گزینج ٹائم

سال	ہا	تاریخ	گھنٹہ	منٹ	سال	ہا	تاریخ	گھنٹہ	منٹ
۱۹۸۰	جنوری	۱۷	۲۱	۲۱	۱۹۸۱	اکتوبر	۲۷	۲۰	۱۳
	فروری	۱۶	۸	۵۱		نومبر	۲۶	۱۳	۳۹
	مارچ	۱۶	۱۸	۵۷		دسمبر	۲۶	۱۰	۱۱
	اپریل	۱۵	۳	۴۷	۱۹۸۲	جنوری	۲۵	۴	۵۷
	مئی	۱۳	۱۲	۱		فروری	۲۳	۲۱	۱۳
	جون	۱۲	۲۰	۳۹		مارچ	۲۵	۱۰	۱۸
	جولائی	۱۲	۶	۴۶		اپریل	۲۳	۲۰	۲۹
	اگست	۱۰	۱۹	۱۰		مئی	۲۳	۴	۴۱
	ستمبر	۹	۱۰	۱		جون	۲۱	۱۱	۵۳
	اکتوبر	۹	۲	۵۱		جولائی	۲۰	۱۸	۵۸
	نومبر	۷	۲۰	۴۳		اگست	۱۹	۲	۴۶
	دسمبر	۷	۱۴	۳۶		ستمبر	۱۷	۱۲	۱۰
۱۹۸۱	جنوری	۶	۷	۲۵		اکتوبر	۱۷	۰	۵
	فروری	۴	۲۲	۱۵		نومبر	۱۵	۱۵	۱۱
	مارچ	۶	۱۰	۳۲		دسمبر	۱۵	۹	۱۹
	اپریل	۴	۲۰	۲۰	۱۹۸۳	جنوری	۱۳	۵	۹
	مئی	۴	۴	۲۰		فروری	۱۳	۰	۳۲
	جون	۲	۱۱	۳۳		مارچ	۱۳	۱۷	۴۵
	جولائی	۱	۱۹	۴		اپریل	۱۳	۷	۷۹
	جولائی	۳۱	۳	۵۲		مئی	۱۲	۱۹	۲۶
	اگست	۲۹	۱۳	۴۵		جون	۱۱	۴	۳۸
	ستمبر	۲۸	۳	۸		جولائی	۱۰	۱۲	۱۵

اجتماع شمس و قمر کا گریج ٹائم

سال	ماہ	تاریخ	گھنٹہ	منٹ	سال	ماہ	تاریخ	گھنٹہ	منٹ
۱۹۸۳	اگست	۸	۱۹	۱۹	۱۹۸۵	مئی	۱۹	۲۱	۴۱
	ستمبر	۶	۲	۳۶		جون	۱۸	۱۱	۵۹
	اکتوبر	۶	۱۱	۱۴		جولائی	۱۴	۲۳	۵۸
	نومبر	۴	۲۲	۲۲		اگست	۱۶	۱۰	۴
	دسمبر	۳	۱۳	۲۴		ستمبر	۱۳	۱۹	۲۱
۱۹۸۴	جنوری	۳	۵	۱۶		اکتوبر	۱۳	۳	۳۴
	فروری	۱	۲۳	۴۴		نومبر	۱۲	۱۳	۲۱
	مارچ	۲	۱۸	۳۲		دسمبر	۱۲	۰	۵۵
	اپریل	۱	۱۳	۱۱	۱۹۸۶	جنوری	۱۰	۱۴	۲۳
	مئی	۱	۳	۴۶		فروری	۹	۰	۵۴
	مئی	۳۰	۱۶	۴۹		مارچ	۱۰	۱۳	۵۲
	جون	۲۹	۳	۲۰		اپریل	۹	۶	۹
	جولائی	۲۸	۱۱	۵۲		مئی	۸	۲۲	۱۰
	اگست	۲۶	۱۹	۲۲		جون	۷	۱۳	۱
	ستمبر	۲۵	۳	۱۲		جولائی	۷	۳	۵۶
	اکتوبر	۲۳	۱۲	۹		اگست	۵	۱۸	۳۶
	نومبر	۲۲	۲۲	۵۸		ستمبر	۴	۷	۱۱
	دسمبر	۲۲	۱۱	۴۸		اکتوبر	۳	۱۸	۵۵
۱۹۸۵	جنوری	۲۱	۲	۳۰		نومبر	۲	۶	۳
	فروری	۱۹	۱۸	۴۴		دسمبر	۱	۱۶	۴۴
	مارچ	۲۱	۱۱	۵۹		دسمبر	۳۱	۳	۱۱
	اپریل	۲۰	۵	۶۲	۱۹۸۷	جنوری	۲۹	۱۳	۴۶

اجتماع شمس و قمر کا گریز پنچ ٹائم

سال	تاریخ	گھنٹہ	منٹ	سال	تاریخ	گھنٹہ	منٹ
۱۹۸۷	فروری	۲۸	۰	۱۹۸۸	دسمبر	۵	۳۷
	مارچ	۲۹	۱۲	۱۹۸۹	جنوری	۷	۲۳
	اپریل	۳۰	۱		فروری	۷	۳۸
	مئی	۳۱	۱۵		مارچ	۷	۲۰
	جون	۳۱	۵		اپریل	۷	۳۴
	جولائی	۳۱	۲۰		مئی	۸	۲۸
	اگست	۳۱	۱۲		جون	۸	۵۴
	ستمبر	۳۰	۳		جولائی	۸	۰
	اکتوبر	۳۱	۱۷		اگست	۹	۲
	نومبر	۳۰	۶		اگست	۱۰	۴۵
	دسمبر	۳۱	۱۸		ستمبر	۱۱	۴۸
۱۹۸۸	جنوری	۳۱	۵		اکتوبر	۱۱	۲۹
	فروری	۲۹	۱۵		نومبر	۱۲	۴۲
	مارچ	۳۱	۳		دسمبر	۱۲	۲۱
	اپریل	۳۰	۱۲	۱۹۹۰	جنوری	۱۲	۲۱
	مئی	۳۱	۲۲		فروری	۱۳	۵۵
	جون	۳۰	۹		مارچ	۱۳	۴۹
	جولائی	۳۱	۲۱		اپریل	۱۴	۲۸
	اگست	۳۱	۱۲		مئی	۱۴	۴۸
	ستمبر	۳۰	۳		جون	۱۴	۵۶
	اکتوبر	۳۱	۲۱		جولائی	۱۵	۵۵
	نومبر	۳۰	۱۳		اگست	۱۶	۴۰

اجتماع شمس و قمر کا گرتیج ٹائم

سال	ماہ	تاریخ	گفتہ	منٹ	سال	ماہ	تاریخ	گفتہ	منٹ
۱۹۹۰	ستمبر	۱۹	۰	۴۷	۱۹۹۲	جون	۳۰	۱۲	۱۹
	اکتوبر	۱۸	۱۵	۳۸		جولائی	۲۹	۱۹	۳۶
	نومبر	۱۷	۹	۵		اگست	۲۸	۲	۳۳
	دسمبر	۱۷	۳	۲۳		ستمبر	۲۷	۱۰	۳۱
۱۹۹۱	جنوری	۱۵	۲۳	۵۱		اکتوبر	۲۵	۲۰	۳۵
	فروری	۱۴	۱۷	۳۳		نومبر	۲۴	۹	۱۲
	مارچ	۱۶	۸	۱۱		دسمبر	۲۳	۰	۳۳
	اپریل	۱۳	۱۹	۳۸	۱۹۹۳	جنوری	۲۲	۱۸	۲۸
	مئی	۱۴	۳	۳۷		فروری	۲۱	۱۳	۶
	جون	۱۲	۱۳	۷		مارچ	۲۳	۷	۱۶
	جولائی	۱۱	۱۹	۷		اپریل	۲۱	۲۳	۲۹
	اگست	۱۰	۲	۲۸		مئی	۲۱	۱۳	۸
	ستمبر	۸	۱۱	۲		جون	۲۰	۱	۵۴
	اکتوبر	۷	۲۱	۳۹		جولائی	۱۹	۱۱	۲۵
	نومبر	۶	۱۱	۱۲		اگست	۱۷	۱۹	۲۹
	دسمبر	۶	۳	۵۷		ستمبر	۱۶	۳	۱۲
۱۹۹۲	جنوری	۴	۲۳	۱۱		اکتوبر	۱۵	۱۱	۳۷
	فروری	۳	۱۹	۰		نومبر	۱۳	۲۱	۳۵
	مارچ	۳	۱۳	۲۳		دسمبر	۱۳	۹	۲۸
	اپریل	۳	۵	۲	۱۹۹۳	جنوری	۱۱	۲۳	۱۱
	مئی	۲	۱۷	۴۶		فروری	۱۰	۱۳	۳۱
	جون	۱	۳	۵۷		مارچ	۱۲	۷	۶

اجتماع شمس و قمر کا گریج ٹائم

سال	ماہ	تاریخ	گھنٹہ	منٹ	سال	ماہ	تاریخ	گھنٹہ	منٹ
۱۹۹۳	اپریل	۱۱	۰	۱۸	۱۹۹۶	جنوری	۲۰	۱۲	۵۱
	مئی	۱۰	۱۴	۸		فروری	۱۸	۲۳	۳۱
	جون	۹	۸	۲۸		مارچ	۱۹	۱۰	۴۶
	جولائی	۸	۲۱	۳۹		اپریل	۱۴	۲۲	۵۰
	اگست	۷	۸	۴۶		مئی	۱۴	۱۱	۴۷
	ستمبر	۵	۱۸	۳۳		جون	۱۶	۱	۳۷
	اکتوبر	۵	۳	۵۶		جولائی	۱۵	۱۶	۱۶
	نومبر	۳	۱۳	۳۷		اگست	۱۴	۷	۳۵
	دسمبر	۲	۲۳	۵۵		ستمبر	۱۲	۲۳	۹
۱۹۹۵	جنوری	۱	۱۰	۵۷		اکتوبر	۱۳	۱۳	۱۶
	جنوری	۳۰	۲۲	۴۸		نومبر	۱۱	۳	۱۷
	مارچ	۱	۱۱	۴۹		دسمبر	۱۰	۱۶	۵۸
	مارچ	۳۱	۲	۹	۱۹۹۷	جنوری	۹	۳	۲۶
	اپریل	۲۹	۱۷	۳۷		فروری	۷	۱۵	۸
	مئی	۲۹	۹	۲۸		مارچ	۹	۱	۱۵
	جون	۲۸	۰	۵۱		اپریل	۷	۱۱	۳
	جولائی	۲۷	۱۵	۱۵		مئی	۶	۲۰	۴۸
	اگست	۲۶	۳	۳۳		جون	۵	۷	۵
	ستمبر	۲۴	۱۶	۵۶		جولائی	۴	۱۸	۴۱
	اکتوبر	۲۳	۳	۳۷		اگست	۳	۸	۱۵
	نومبر	۲۲	۱۵	۴۴		ستمبر	۱	۲۳	۵۳
	دسمبر	۲۲	۲	۲۴		اکتوبر	۱	۱	۵۳

اجتماع شمس و قمر کا گریج ٹائم

سال	ماہ	تاریخ	گھنٹہ	منٹ	سال	ماہ	تاریخ	گھنٹہ	منٹ
۱۹۹۷	اکتوبر	۳۱	۱۰	۲	۱۹۹۹	اگست	۱۱	۱۱	۹
	نومبر	۳۰	۲	۱۵		ستمبر	۹	۲۲	۳
	دسمبر	۲۹	۱۶	۵۸		اکتوبر	۹	۱۱	۳۶
۱۹۹۸	جنوری	۲۸	۶	۲		نومبر	۸	۳	۵۴
	فروری	۲۶	۱۷	۲۷		دسمبر	۷	۲۲	۳۲
	مارچ	۲۸	۳	۱۵	۲۰۰۰	جنوری	۶	۱۸	۱۳
	اپریل	۲۶	۱۶	۴۳		فروری	۵	۱۳	۴
	مئی	۲۵	۱۹	۳۴		مارچ	۶	۵	۱۸
	جون	۲۴	۳	۵۲		اپریل	۴	۱۸	۱۴
	جولائی	۲۳	۱۳	۴۵		مئی	۴	۴	۱۳
	اگست	۲۲	۲	۴		جون	۲	۱۲	۱۶
	ستمبر	۲۰	۱۷	۲		جولائی	۱	۱۹	۲۱
	اکتوبر	۲۰	۱۰	۱۰		جولائی	۳۱	۲	۲۶
	نومبر	۱۹	۴	۲۸		اگست	۲۹	۱۰	۲۰
	دسمبر	۱۸	۲۲	۴۴		ستمبر	۲۷	۱۹	۵۴
۱۹۹۹	جنوری	۱۷	۱۵	۴۷		اکتوبر	۲۷	۷	۵۹
	فروری	۱۶	۶	۴۰		نومبر	۲۵	۲۳	۱۳
	مارچ	۱۷	۱۸	۴۹		دسمبر	۲۵	۱۷	۲۲
	اپریل	۱۶	۴	۲۳	۲۰۰۱	جنوری	۲۴	۱۳	۸
	مئی	۱۵	۱۲	۶		فروری	۲۳	۸	۲۶
	جون	۱۳	۱۹	۴		مارچ	۲۵	۱	۲۲
	جولائی	۱۳	۲	۴۵		اپریل	۲۳	۱۵	۲۷

اجتماع شمس و قمر کا گریج ٹائم

سال	ء	تاریخ	گھنٹہ	منٹ	سال	ء	تاریخ	گھنٹہ	منٹ
۲۰۰۱	مئی	۲۳	۲	۴۷	۲۰۰۲	ستمبر	۷	۳	۱۱
	جون	۲۱	۱۱	۵۹		اکتوبر	۶	۱۱	۱۹
	جولائی	۲۰	۱۹	۴۶		نومبر	۳	۲۰	۳۶
	اگست	۱۹	۲	۵۷		دسمبر	۳	۷	۳۵
	ستمبر	۱۷	۱۰	۲۸	۲۰۰۳	جنوری	۲	۲۰	۲۴
	اکتوبر	۱۶	۱۹	۲۴		فروری	۱	۱۰	۵۰
	نومبر	۱۵	۶	۴۱		مارچ	۳	۲	۳۶
	دسمبر	۱۴	۲۰	۴۸		اپریل	۱	۱۹	۱۹
۲۰۰۴	جنوری	۱۳	۱۳	۳۰		مئی	۱	۱۷	۱۵
	فروری	۱۲	۷	۴۱		جون	۳۱	۳	۲۰
	مارچ	۱۳	۲	۳		جولائی	۲۹	۱۸	۳۰
	اپریل	۱۲	۱۹	۲۲		اگست	۲۷	۱۷	۲۷
	مئی	۱۲	۱۰	۴۷		ستمبر	۲۶	۳	۱۰
	جون	۱۰	۲۳	۴۷		اکتوبر	۲۵	۱۲	۵۱
	جولائی	۱۰	۱۰	۲۷		نومبر	۲۳	۲۳	۱
	اگست	۸	۱۹	۱۶					

۲۰۰۳ دسمبر ۲۳ ۹ ۳۵

LOGARITHMS OF NUMBERS

LOGARITHMS OF NUMBERS																					
N											J	ADD									
	0	1	2	3	4	5	6	7	8	9		1	2	3	4	5	6	7	8	9	
10	0000	0043	0086	0128	0170	0212					42	4	8	13	17	21	25	29	34	38	
11	0414	0453	0492	0531	0569	0607	0645	0682	0719	0755	40	4	8	12	16	20	24	28	32	36	
12	0792	0828	0864	0899	0934	0969					39	4	8	12	15	18	22	26	30	33	
13	1139	1173	1208	1239	1271	1303	1335	1367	1399	1430	37	3	7	11	14	17	20	24	27	31	
14	1481	1492	1523	1553	1584	1614	1644	1673	1703	1732	35	3	7	10	13	16	19	22	26	29	
15	1761	1790	1818	1847	1875	1903	1931	1959	1987	2014	33	3	6	9	11	14	17	20	23	26	
16	2041	2068	2095	2122	2148	2175	2201	2227	2253	2279	30	3	5	8	10	13	16	18	21	23	
17	2304	2330	2355	2380	2405	2430	2455	2480	2504	2529	28	2	5	7	10	12	15	17	20	22	
18	2553	2577	2601	2625	2648	2672	2695	2718	2742	2766	25	2	5	7	9	12	14	16	19	21	
19	2788	2810	2833	2856	2878	2900	2923	2945	2967	2989	22	2	4	7	9	11	13	15	18	20	
20	3010	3032	3054	3075	3098	3118	3139	3150	3181	3201	21	2	4	6	8	11	13	15	17	19	
21	3222	3243	3263	3284	3304	3324	3345	3365	3385	3404	20	2	4	6	8	10	12	14	16	18	
22	3424	3444	3464	3483	3502	3522	3541	3560	3579	3598	19	2	4	6	8	10	11	13	15	17	
23	3617	3636	3655	3674	3692	3711	3729	3747	3766	3784	18	2	4	6	7	9	11	13	15	17	
24	3802	3820	3838	3856	3874	3892	3909	3927	3945	3962	18	2	4	5	7	9	11	13	14	16	
25	3979	3997	4014	4031	4048	4065	4082	4099	4116	4133	17	2	3	5	7	9	10	12	14	15	
26	4150	4166	4183	4200	4216	4232	4249	4265	4281	4298	16	2	3	5	6	8	10	11	13	14	
27	4314	4330	4346	4362	4378	4393	4409	4426	4440	4456	16	2	3	5	6	8	9	11	13	14	
28	4472	4487	4502	4518	4533	4548	4564	4579	4594	4609	15	2	3	5	6	8	9	11	12	14	
29	4624	4639	4654	4669	4683	4698	4713	4728	4742	4757	14	1	3	4	6	7	9	10	12	13	
30	4771	4786	4800	4814	4829	4843	4857	4871	4885	4900	14	1	3	4	5	7	8	10	11	13	
31	4914	4928	4942	4955	4969	4983	4997	5011	5024	5038	13	1	3	4	5	7	8	10	11	12	
32	5051	5065	5079	5092	5105	5119	5132	5145	5159	5172	13	1	3	4	5	7	8	9	11	12	
33	5185	5198	5211	5224	5237	5250	5263	5276	5289	5302	13	1	3	4	5	7	8	9	10	12	
34	5315	5328	5340	5353	5366	5378	5391	5403	5416	5428	12	1	3	4	5	6	8	9	10	11	
35	5441	5453	5465	5478	5490	5502	5514	5527	5539	5551	12	1	2	4	5	6	7	8	10	11	
36	5563	5575	5587	5599	5611	5623	5635	5647	5659	5670	12	1	2	4	5	6	7	8	10	11	
37	5682	5694	5705	5717	5729	5740	5752	5763	5775	5786	11	1	2	3	5	6	7	8	9	10	
38	5798	5809	5821	5832	5843	5855	5866	5877	5888	5899	11	1	2	3	5	6	7	8	9	10	
39	5911	5922	5933	5944	5955	5966	5977	5988	5999	6010	11	1	2	3	4	6	7	8	9	10	
40	6021	6031	6042	6053	6064	6075	6085	6096	6107	6117	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	
41	6128	6138	6149	6160	6170	6180	6191	6201	6212	6222	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	
42	6233	6243	6253	6263	6274	6284	6294	6304	6314	6325	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	
43	6335	6345	6355	6365	6375	6385	6395	6405	6415	6425	10	1	2	3	4	5	6	7	8	9	
44	6435	6444	6454	6464	6474	6484	6493	6503	6513	6522	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	
45	6532	6542	6551	6561	6571	6580	6590	6599	6609	6618	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	
46	6628	6637	6646	6656	6665	6675	6684	6693	6702	6712	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	
47	6721	6730	6739	6749	6758	6767	6776	6785	6794	6803	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	
48	6812	6821	6830	6839	6848	6857	6866	6875	6884	6893	9	1	2	3	4	5	6	7	8	9	
49	6902	6911	6920	6928	6937	6946	6955	6964	6972	6981	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	

USEFUL CONSTANTS WITH THEIR LOGARITHMS

	No.	Log.		No.	Log.		No.	Log.
π	3.14159	0.4971	1 radian	570.288	1.7581	e	2.71828	0.4343
i	0.3183	$\bar{1}.5029$		3437.7	3.5363	M	0.4343	$\bar{1}.6378$
φ				206265"	5.3144	S	2.3026	0.3622
φ	9.8696	0.9943	arc 1"	0.017 453 293	$\bar{2}.2419$			
φ	1.7725	0.2486	arc 1'	0.009 290 888	$\bar{1}.4637$	$\log_e x$	$\frac{1}{14}$	$\log_{10} x$
φ	4.1888	0.6221	arc 1"	0.000 004 814	$\bar{1}.0856$	$\log_{10} x$	M	$\log_e x$

LOGARITHMS OF NUMBERS

x	0	1	2	3	4	5	6	7	8	9	L	ADD								
												1	2	3	4	5	6	7	8	9
50	6990	6998	7007	7016	7024	7033	7042	7050	7059	7067		1	2	3	4	5	6	7	8	
51	7076	7084	7093	7101	7110	7118	7126	7135	7143	7152		1	2	3	4	5	6	7	8	
52	7160	7168	7177	7185	7193	7202	7210	7218	7226	7235		1	2	3	4	5	6	7	8	
53	7243	7251	7259	7267	7275	7284	7292	7300	7308	7316		1	2	3	4	5	6	7	8	
54	7324	7332	7340	7348	7356	7364	7372	7380	7388	7396		1	2	3	4	5	6	7	8	
55	7404	7412	7419	7427	7435	7443	7451	7459	7466	7474		1	2	3	4	5	6	7	8	
56	7482	7490	7497	7505	7513	7520	7528	7536	7543	7551		1	2	3	4	5	6	7	8	
57	7559	7566	7574	7582	7589	7597	7604	7612	7619	7627		1	2	3	4	5	6	7	8	
58	7634	7642	7649	7657	7664	7672	7679	7686	7694	7701		1	2	3	4	5	6	7	8	
59	7709	7716	7723	7731	7738	7745	7752	7760	7767	7774		1	1	2	3	4	5	6	7	
60	7782	7789	7796	7803	7810	7818	7825	7832	7839	7846		1	1	2	3	4	5	6	7	
61	7853	7860	7868	7875	7882	7889	7896	7903	7910	7917		1	1	2	3	4	5	6	7	
62	7924	7931	7938	7945	7952	7959	7966	7973	7980	7987		1	1	2	3	4	5	6	7	
63	7993	8000	8007	8014	8021	8028	8035	8041	8048	8055		1	1	2	3	4	5	6	7	
64	8062	8069	8075	8082	8089	8096	8102	8109	8116	8122		1	1	2	3	4	5	6	7	
65	8129	8136	8142	8149	8156	8162	8169	8176	8182	8189		1	1	2	3	4	5	6	7	
66	8195	8202	8209	8215	8222	8228	8235	8241	8248	8254		1	1	2	3	4	5	6	7	
67	8261	8267	8274	8280	8287	8293	8299	8306	8312	8319		1	1	2	3	4	5	6	7	
68	8325	8331	8338	8344	8351	8357	8363	8370	8376	8382		1	1	2	3	4	5	6	7	
69	8388	8395	8401	8407	8414	8420	8426	8432	8439	8445		1	1	2	3	4	5	6	7	
70	8451	8457	8463	8470	8476	8482	8488	8494	8500	8506		1	1	2	3	4	5	6	7	
71	8513	8519	8525	8531	8537	8543	8549	8555	8561	8567		1	1	2	3	4	5	6	7	
72	8573	8579	8585	8591	8597	8603	8609	8616	8621	8627		1	1	2	3	4	5	6	7	
73	8633	8639	8645	8651	8657	8663	8669	8675	8681	8686		1	1	2	3	4	5	6	7	
74	8692	8698	8704	8710	8716	8722	8727	8733	8739	8745		1	1	2	3	4	5	6	7	
75	8751	8756	8762	8768	8774	8779	8785	8791	8797	8802		1	1	2	3	4	5	6	7	
76	8808	8814	8820	8825	8831	8837	8842	8848	8854	8859		1	1	2	3	4	5	6	7	
77	8865	8871	8876	8882	8887	8893	8899	8904	8910	8915		1	1	2	3	4	5	6	7	
78	8921	8927	8932	8938	8943	8949	8954	8960	8965	8971		1	1	2	3	4	5	6	7	
79	8976	8982	8987	8993	8998	9004	9009	9015	9020	9025		1	1	2	3	4	5	6	7	
80	9031	9036	9042	9047	9053	9058	9063	9069	9074	9079		1	1	2	3	4	5	6	7	
81	9085	9090	9096	9101	9106	9112	9117	9122	9128	9133		1	1	2	3	4	5	6	7	
82	9138	9143	9149	9154	9159	9165	9170	9175	9180	9186		1	1	2	3	4	5	6	7	
83	9191	9196	9201	9206	9212	9217	9222	9227	9228	9238		1	1	2	3	4	5	6	7	
84	9243	9248	9253	9258	9263	9269	9274	9279	9284	9289		1	1	2	3	4	5	6	7	
85	9294	9299	9304	9309	9315	9320	9325	9330	9335	9340		1	1	2	3	4	5	6	7	
86	9345	9350	9355	9360	9365	9370	9375	9380	9385	9390		1	1	2	3	4	5	6	7	
87	9395	9400	9405	9410	9415	9420	9425	9430	9435	9440		0	1	1	2	3	4	5	6	
88	9445	9450	9455	9460	9465	9469	9474	9479	9484	9489		0	1	1	2	3	4	5	6	
89	9494	9499	9504	9509	9513	9518	9523	9528	9533	9538		0	1	1	2	3	4	5	6	
90	9542	9547	9552	9557	9562	9566	9571	9576	9581	9586		0	1	1	2	3	4	5	6	
91	9590	9595	9600	9605	9609	9614	9619	9624	9628	9633		0	1	1	2	3	4	5	6	
92	9638	9643	9647	9652	9657	9661	9666	9671	9675	9680		0	1	1	2	3	4	5	6	
93	9685	9689	9694	9699	9703	9708	9713	9717	9722	9727		0	1	1	2	3	4	5	6	
94	9731	9736	9741	9745	9750	9754	9759	9763	9768	9773		0	1	1	2	3	4	5	6	
95	9777	9782	9786	9791	9795	9800	9805	9809	9814	9818		0	1	1	2	3	4	5	6	
96	9823	9827	9832	9836	9841	9845	9850	9854	9859	9863		0	1	1	2	3	4	5	6	
97	9868	9872	9877	9881	9886	9890	9894	9899	9903	9908		0	1	1	2	3	4	5	6	
98	9912	9917	9921	9926	9930	9934	9939	9943	9948	9952		0	1	1	2	3	4	5	6	
99	9956	9961	9965	9969	9974	9978	9983	9987	9991	9996		0	1	1	2	3	4	5	6	

Only the decimal portion (mantissa) of each logarithm is shown in this table
The integral portion (characteristic) must be determined independently

ANTILOGARITHMS

#	0	1	2	3	4	5	6	7	8	9	1	ADD								
												1	2	3	4	5	6	7	8	9
00	1000	1002	1005	1007	1009	1012	1014	1016	1019	1021	2	0	0	1	1	1	1	2	2	2
01	1023	1026	1028	1030	1033	1035	1038	1040	1042	1045		0	0	1	1	1	1	2	2	2
02	1047	1050	1052	1054	1057	1059	1062	1064	1067	1069		0	0	1	1	1	1	2	2	2
03	1072	1074	1076	1079	1081	1084	1086	1089	1091	1094		0	0	1	1	1	1	2	2	2
04	1096	1099	1102	1104	1107	1109	1112	1114	1117	1119	3	0	1	1	1	1	2	2	2	2
05	1122	1125	1127	1130	1132	1135	1138	1140	1143	1146		0	1	1	1	1	2	2	2	2
06	1148	1151	1153	1156	1159	1161	1164	1167	1169	1172		0	1	1	1	1	2	2	2	2
07	1175	1178	1180	1183	1186	1189	1191	1194	1197	1199		0	1	1	1	1	2	2	2	2
08	1202	1205	1208	1211	1213	1216	1219	1222	1225	1227	4	0	1	1	1	1	2	2	2	3
09	1230	1233	1236	1239	1242	1245	1247	1250	1253	1256		0	1	1	1	1	2	2	2	3
10	1259	1262	1265	1268	1271	1274	1276	1279	1282	1285		0	1	1	1	1	2	2	2	3
11	1288	1291	1294	1297	1300	1303	1306	1309	1312	1315		0	1	1	1	1	2	2	2	3
12	1318	1321	1324	1327	1330	1334	1337	1340	1343	1346	5	0	1	1	1	1	2	2	2	3
13	1349	1352	1355	1358	1361	1365	1368	1371	1374	1377		0	1	1	1	1	2	2	2	3
14	1380	1384	1387	1390	1393	1396	1400	1403	1406	1409		0	1	1	1	1	2	2	2	3
15	1413	1416	1419	1422	1426	1429	1432	1435	1439	1442		0	1	1	1	1	2	2	2	3
16	1445	1449	1452	1456	1459	1462	1466	1469	1472	1476	6	0	1	1	1	1	2	2	2	3
17	1479	1483	1486	1489	1493	1496	1500	1503	1507	1510		0	1	1	1	1	2	2	2	3
18	1514	1517	1521	1524	1528	1531	1535	1538	1542	1545		0	1	1	1	1	2	2	2	3
19	1549	1552	1556	1560	1563	1567	1570	1574	1578	1581		0	1	1	1	1	2	2	2	3
20	1585	1589	1592	1596	1600	1603	1607	1611	1614	1618	7	0	1	1	1	1	2	2	2	3
21	1622	1626	1629	1633	1637	1641	1644	1648	1652	1656		0	1	1	1	1	2	2	2	3
22	1660	1663	1667	1671	1675	1679	1683	1687	1690	1694		0	1	1	1	1	2	2	2	3
23	1698	1702	1706	1710	1714	1718	1722	1726	1730	1734		0	1	1	1	1	2	2	2	3
24	1738	1742	1746	1750	1754	1758	1762	1766	1770	1774	8	0	1	1	1	1	2	2	2	3
25	1778	1782	1786	1791	1795	1799	1803	1807	1811	1816		0	1	1	1	1	2	2	2	3
26	1820	1824	1828	1832	1837	1841	1846	1849	1854	1858		0	1	1	1	1	2	2	2	3
27	1862	1866	1871	1875	1879	1884	1888	1892	1897	1901		0	1	1	1	1	2	2	2	3
28	1905	1910	1914	1919	1923	1928	1932	1936	1941	1946	9	0	1	1	1	1	2	2	2	3
29	1950	1954	1959	1963	1968	1972	1977	1982	1986	1991		0	1	1	1	1	2	2	2	3
30	1995	2000	2004	2009	2014	2018	2023	2028	2032	2037		0	1	1	1	1	2	2	2	3
31	2042	2046	2051	2056	2061	2066	2070	2075	2080	2084		0	1	1	1	1	2	2	2	3
32	2089	2094	2099	2104	2109	2113	2118	2123	2128	2133	5	0	1	1	1	1	2	2	2	3
33	2138	2143	2148	2153	2158	2163	2168	2173	2178	2183		1	1	2	2	2	2	2	2	3
34	2188	2193	2198	2203	2208	2213	2218	2223	2228	2234		1	1	2	2	2	2	2	2	3
35	2239	2244	2249	2254	2259	2265	2270	2275	2280	2286		1	1	2	2	2	2	2	2	3
36	2291	2296	2301	2307	2312	2317	2323	2328	2333	2339	6	1	1	2	2	2	2	2	2	3
37	2344	2350	2355	2360	2366	2371	2377	2382	2388	2393		1	1	2	2	2	2	2	2	3
38	2399	2404	2410	2415	2421	2427	2432	2438	2443	2449		1	1	2	2	2	2	2	2	3
39	2455	2460	2466	2472	2477	2483	2489	2495	2500	2506		1	1	2	2	2	2	2	2	3
40	2512	2518	2523	2529	2535	2541	2547	2553	2559	2564	7	1	1	2	2	2	2	2	2	3
41	2570	2576	2582	2588	2594	2600	2606	2612	2618	2624		1	1	2	2	2	2	2	2	3
42	2630	2636	2642	2649	2655	2661	2667	2673	2679	2685		1	1	2	2	2	2	2	2	3
43	2692	2698	2704	2710	2716	2723	2729	2735	2742	2748		1	1	2	2	2	2	2	2	3
44	2754	2761	2767	2773	2780	2788	2793	2799	2805	2812	8	1	1	2	2	2	2	2	2	3
45	2818	2825	2831	2838	2844	2851	2858	2864	2871	2877		1	1	2	2	2	2	2	2	3
46	2884	2891	2897	2904	2911	2917	2924	2931	2938	2944		1	1	2	2	2	2	2	2	3
47	2951	2958	2965	2972	2979	2985	2992	2999	3006	3013		1	1	2	2	2	2	2	2	3
48	3020	3027	3034	3041	3048	3055	3062	3069	3076	3083	9	1	1	2	2	2	2	2	2	3
49	3090	3097	3105	3112	3119	3126	3133	3141	3148	3155		1	1	2	2	2	2	2	2	3

ANTILOGARITHMS

5

x	0	1	2	3	4	5	6	7	8	9	d	ADD									
												1	2	3	4	5	6	7	8	9	
80	3162	3170	3177	3184	3192	3199	3206	3214	3221	3228	8	1	1	2	3	4	4	5	6	7	
81	3235	3243	3251	3258	3266	3273	3281	3289	3296	3304		1	2	2	3	4	5	5	6	7	8
82	3311	3319	3327	3334	3342	3350	3357	3366	3373	3381		1	2	2	3	4	5	6	6	7	8
83	3388	3396	3404	3412	3420	3428	3436	3443	3451	3459		1	2	2	3	4	5	6	6	7	8
84	3467	3475	3483	3491	3499	3508	3516	3524	3532	3540	9	1	2	2	3	4	5	6	6	7	
85	3548	3556	3564	3572	3581	3589	3597	3606	3614	3622		1	1	2	3	4	5	6	7	7	8
86	3631	3639	3648	3656	3664	3673	3681	3690	3698	3707		1	1	2	3	4	5	6	7	8	9
87	3716	3724	3733	3741	3750	3758	3767	3776	3784	3793		1	1	2	3	4	5	6	7	8	9
88	3802	3811	3819	3828	3837	3846	3855	3864	3873	3882	10	1	1	2	3	4	5	6	7	8	
89	3890	3899	3908	3917	3926	3936	3945	3954	3963	3972		1	1	2	3	4	5	6	7	8	9
90	3981	3990	3999	4008	4018	4027	4036	4046	4055	4064		1	1	2	3	4	5	6	7	8	9
91	4074	4083	4093	4102	4111	4121	4130	4140	4150	4159		1	1	2	3	4	5	6	7	8	9
92	4169	4178	4188	4198	4207	4217	4227	4236	4246	4256	11	1	1	2	3	4	5	6	7	8	
93	4266	4276	4285	4295	4305	4315	4326	4335	4345	4355		1	1	2	3	4	5	6	7	8	9
94	4365	4375	4385	4395	4406	4416	4426	4436	4446	4457		1	1	2	3	4	5	6	7	8	9
95	4467	4477	4487	4498	4508	4519	4529	4539	4550	4560		1	1	2	3	4	5	6	7	8	9
96	4571	4581	4592	4603	4613	4624	4634	4646	4656	4667	12	1	1	2	3	4	5	6	7	8	
97	4677	4688	4699	4710	4721	4732	4742	4753	4764	4775		1	1	2	3	4	5	6	7	8	9
98	4788	4797	4808	4819	4831	4842	4853	4864	4875	4887		1	1	2	3	4	5	6	7	8	9
99	4898	4909	4920	4932	4943	4955	4966	4977	4989	5000		1	1	2	3	4	5	6	7	8	9
70	6012	6023	6036	6047	6058	6070	6082	6093	6105	6117	13	1	2	4	5	6	7	8	9	11	
71	6129	6140	6152	6164	6176	6188	6200	6212	6224	6236		1	2	4	5	6	7	8	9	10	11
72	6248	6260	6272	6284	6297	6309	6321	6333	6346	6358		1	2	4	5	6	7	8	9	10	11
73	6370	6383	6395	6408	6420	6433	6446	6458	6470	6483		1	2	4	5	6	7	8	9	10	11
74	6496	6508	6521	6534	6546	6559	6572	6585	6598	6610	14	1	2	4	5	6	7	8	9	10	
75	6623	6636	6649	6662	6675	6689	6702	6715	6728	6741		1	2	4	5	6	7	8	9	10	12
76	6754	6768	6781	6794	6808	6821	6834	6848	6861	6875		1	2	4	5	6	7	8	9	10	12
77	6888	6902	6916	6929	6943	6957	6970	6984	6998	7012		1	2	4	5	6	7	8	9	10	12
78	7026	7039	7053	7067	7081	7095	7109	7124	7138	7152	15	1	2	4	5	6	7	8	9	10	
79	7166	7180	7194	7209	7223	7237	7252	7266	7281	7295		1	2	4	5	6	7	8	9	10	12
80	7310	7324	7339	7353	7368	7383	7397	7412	7427	7442		1	2	4	5	6	7	8	9	10	12
81	7457	7471	7486	7501	7516	7531	7546	7561	7576	7591		1	2	4	5	6	7	8	9	10	12
82	7607	7622	7637	7652	7667	7682	7697	7712	7727	7742	16	1	2	4	5	6	7	8	9	10	
83	7761	7776	7791	7806	7821	7836	7851	7867	7882	7897		1	2	4	5	6	7	8	9	10	12
84	7918	7934	7950	7966	7982	7998	8014	8030	8046	8062		1	2	4	5	6	7	8	9	10	12
85	8078	8094	8110	8126	8142	8158	8174	8190	8206	8222		1	2	4	5	6	7	8	9	10	12
86	7099	7112	7126	7140	7154	7168	7182	7196	7210	7224	17	1	2	4	5	6	7	8	9	10	
87	7244	7261	7278	7295	7311	7328	7345	7362	7379	7396		1	2	4	5	6	7	8	9	10	12
88	7413	7430	7447	7464	7482	7499	7516	7534	7551	7568		1	2	4	5	6	7	8	9	10	12
89	7586	7603	7621	7638	7656	7674	7691	7709	7727	7745		1	2	4	5	6	7	8	9	10	12
90	7762	7780	7798	7816	7834	7852	7870	7889	7907	7925	18	1	2	4	5	6	7	8	9	10	
91	7943	7961	7979	7998	8017	8035	8054	8072	8091	8110		1	2	4	5	6	7	8	9	10	12
92	8128	8147	8166	8185	8204	8222	8241	8260	8279	8299		1	2	4	5	6	7	8	9	10	12
93	8318	8337	8356	8375	8395	8414	8433	8453	8472	8492		1	2	4	5	6	7	8	9	10	12
94	8511	8531	8551	8570	8590	8610	8630	8650	8670	8690	19	1	2	4	5	6	7	8	9	10	
95	8710	8730	8750	8770	8790	8810	8831	8851	8872	8892		1	2	4	5	6	7	8	9	10	12
96	8913	8933	8954	8974	8995	9016	9036	9057	9078	9099		1	2	4	5	6	7	8	9	10	12
97	9120	9141	9162	9183	9204	9225	9246	9268	9289	9311		1	2	4	5	6	7	8	9	10	12
98	9333	9354	9376	9397	9419	9441	9462	9484	9506	9528	20	1	2	4	5	6	7	8	9	10	
99	9550	9572	9594	9616	9638	9660	9682	9705	9727	9750		1	2	4	5	6	7	8	9	10	12
99	9772	9795	9817	9840	9863	9886	9908	9931	9954	9977		1	2	4	5	6	7	8	9	10	12
99	9772	9795	9817	9840	9863	9886	9908	9931	9954	9977		1	2	4	5	6	7	8	9	10	12

LOGARITHMS OF SINES

x										d	ADD				
	0°	1°	2°	3°	4°	5°	6°	7°	8°	9°	1'	2'	3'	4'	5'
0°	0.000	0.001	0.002	0.003	0.004	0.005	0.006	0.007	0.008	0.009	Differences here vary too rapidly for interpolation by P.P.s. See Table on page 10.				
1	2.419	2832	3210	3558	3880	4179	4459	4723	4971	5206					
2	5428	5640	5842	6035	6220	6397	6567	6731	6889	7041					
3	7188	7330	7468	7602	7731	7857	7979	8098	8213	8326					
4	8436	8543	8647	8749	8849	8946	9042	9135	9226	9315					
5	9403	9489	9573	9655	9736	9816	9894	9970	1.0046	1.0120					
6	1.0192	0264	0334	0403	0472	0539	0605	0670	0734	0797					
7	0.889	0920	0981	1040	1099	1157	1214	1271	1326	1381					
8	1.436	1489	1542	1594	1646	1697	1747	1797	1847	1895	52	9	17	26	35
9	1.943	1991	2038	2085	2131	2176	2221	2266	2310	2353	49	8	16	25	33
						2176					47	8	16	23	31
											44	7	15	22	29
10	2.237	2439	2482	2524	2565	2606		2687	2727	2767	42	7	14	21	28
						2606	2647				40	7	13	20	27
11	2.806	2846	2883	2921	2959	2997	3034	3070	3107	3143	38	6	13	19	26
						2997					36	8	12	18	24
12	3.179	3214	3250	3284	3319	3353	3387	3421	3455	3488	35	6	12	17	23
						3353					34	6	11	17	23
13	3.521	3554	3588	3618	3650	3682	3713	3745	3776	3806	32	5	11	16	21
						3682					31	5	10	16	21
14	3.837	3867	3897	3927	3957	3986	4015	4044	4073	4102	29	5	10	15	19
											27	5	9	14	18
15	4.130	4158	4186	4214	4242	4269	4296	4323	4350	4377	26	4	9	13	17
16	4.403	4430	4456	4482	4508	4533	4559	4584	4609	4634	24	4	8	12	16
17	4.659	4684	4709	4733	4757	4781	4805	4829	4853	4876	24	4	8	12	16
18	4.900	4923	4946	4969	4992	5015	5037	5059	5082	5104	23	4	8	11	15
19	5.126	5148	5170	5192	5213	5235	5256	5278	5299	5320	21	4	7	11	14
20	5.341	5361	5382	5402	5423	5443	5463	5484	5504	5523	20	3	7	10	13
21	5.643	5663	5683	5702	5721	5741	5760	5779	5798	5817	19	3	6	10	13
22	5.736	5754	5773	5792	5810	5828	5847	5865	5883	5901	18	3	6	9	12
23	5.919	5937	5954	5972	5990	6007	6024	6042	6059	6076	17	3	6	9	11
24	6.093	6110	6127	6144	6161	6177	6194	6210	6227	6243	16	3	6	8	11
25	6.259	6276	6292	6308	6324	6340	6356	6371	6387	6403	15	3	6	8	11
26	6.418	6434	6449	6465	6480	6495	6510	6526	6541	6556	14	2	5	7	10
27	6.570	6585	6600	6615	6629	6644	6659	6673	6687	6702	14	2	5	7	9
28	6.716	6730	6744	6759	6773	6787	6801	6814	6828	6842	13	2	5	7	9
29	6.856	6869	6883	6896	6910	6923	6937	6950	6963	6977	12	2	4	7	9
30	7.090	7003	7016	7029	7042	7055	7068	7080	7093	7106	13	2	4	6	9
31	7.118	7131	7144	7156	7168	7181	7193	7205	7218	7230	12	2	4	6	8
32	7.242	7254	7266	7278	7290	7302	7314	7326	7338	7349	12	2	4	6	8
33	7.461	7473	7484	7496	7507	7519	7530	7542	7553	7564	11	2	4	6	7
34	7.476	7487	7498	7509	7520	7531	7542	7553	7564	7575	11	2	4	6	7
35	7.586	7597	7607	7618	7629	7640	7650	7661	7671	7682	10	2	4	5	7
36	7.692	7703	7713	7723	7734	7744	7754	7764	7774	7785	10	2	3	5	7
37	7.795	7805	7815	7825	7835	7844	7854	7864	7874	7884	9	2	3	5	7
38	7.893	7903	7913	7923	7932	7941	7951	7960	7970	7979	9	2	3	5	6
39	7.989	7998	8007	8017	8026	8035	8044	8053	8063	8072	9	2	3	5	6
40	8.081	8090	8099	8108	8117	8126	8134	8143	8152	8161	1	3	4	6	7
41	8.189	8178	8187	8195	8204	8213	8221	8230	8238	8247	1	3	4	6	7
42	8.255	8264	8272	8280	8289	8297	8305	8313	8322	8330	1	3	4	6	7
43	8.338	8346	8354	8362	8370	8378	8386	8394	8402	8410	8	1	3	4	5
44	8.418	8426	8433	8441	8449	8457	8464	8472	8480	8487	1	3	4	5	6

LOGARITHMS OF SINES

°	0' 6' 12' 18'				24 30 36 42				48 54'				J	ADD				
	0° 0 0° 1 0° 2 0° 3				0° 4 0° 5 0° 6 0° 7				0° 8 0° 9					1' 2' 3' 4' 5'				
	0-0	0-1	0-2	0-3	0-4	0-5	0-6	0-7	0-8	0-9	1' 2' 3' 4' 5'							
45°	T 8495	8502	8510	8517	8525	8532	8540	8547	8555	8562	7			1 2 4 5 6				
46	8569	8577	8584	8591	8598	8606	8613	8620	8627	8634				1 2 4 5 6				
47	8641	8648	8655	8662	8669	8676	8683	8690	8697	8704				1 2 3 5 6				
48	8711	8718	8724	8731	8738	8745	8751	8758	8765	8771				1 2 3 4 6				
49	8778	8784	8791	8797	8804	8810	8817	8823	8830	8836				1 2 3 4 5				
50	T 8843	8849	8856	8862	8868	8874	8880	8887	8893	8899	6			1 2 3 4 5				
51	8905	8911	8917	8923	8929	8935	8941	8947	8953	8959				1 2 3 4 5				
52	8965	8971	8977	8983	8989	8995	9000	9006	9012	9018				1 2 3 4 5				
53	9023	9029	9035	9041	9046	9052	9057	9063	9069	9074				1 2 3 4 5				
54	9080	9086	9091	9096	9101	9107	9112	9118	9123	9128				1 2 3 4 5				
55	T 9134	9139	9144	9149	9155	9160	9165	9170	9175	9181	5			1 2 3 3 4				
56	9186	9191	9196	9201	9206	9211	9216	9221	9226	9231				1 2 3 3 4				
57	9236	9241	9246	9251	9256	9260	9265	9270	9275	9279				1 2 2 3 4				
58	9284	9289	9294	9298	9303	9308	9312	9317	9322	9326				1 2 2 3 4				
59	9331	9335	9340	9344	9349	9353	9358	9362	9367	9371				1 1 2 3 4				
60	T 9375	9380	9384	9388	9393	9397	9401	9406	9410	9414	4			1 1 2 3 4				
61	9418	9422	9427	9431	9435	9439	9443	9447	9451	9455				1 1 2 3 3				
62	9459	9463	9467	9471	9475	9479	9483	9487	9491	9495				1 1 2 3 3				
63	9499	9503	9506	9510	9514	9518	9522	9525	9529	9533				1 1 2 3 3				
64	9537	9540	9544	9548	9551	9555	9558	9562	9566	9569				1 1 2 2 3				
65	T 9573	9576	9580	9583	9587	9590	9594	9597	9601	9604	3			1 1 2 2 3				
66	9607	9611	9614	9617	9621	9624	9627	9631	9634	9637				1 1 2 2 3				
67	9640	9643	9647	9650	9653	9656	9659	9662	9666	9669				1 1 2 2 3				
68	9672	9675	9678	9681	9684	9687	9690	9693	9696	9699				1 1 2 2 3				
69	9702	9704	9707	9710	9713	9716	9719	9722	9724	9727				0 1 1 2 2				
70	T 9730	9733	9735	9738	9741	9743	9746	9749	9751	9754	2			0 1 1 2 2				
71	9757	9759	9762	9764	9767	9770	9772	9775	9777	9780				0 1 1 2 2				
72	9782	9785	9787	9789	9792	9794	9797	9799	9801	9804				0 1 1 2 2				
73	9806	9808	9811	9813	9815	9817	9820	9822	9824	9826				0 1 1 2 2				
74	9828	9831	9833	9835	9837	9839	9841	9843	9845	9847				0 1 1 2 2				
75	T 9849	9851	9853	9855	9857	9859	9861	9863	9865	9867	1			0 1 1 1 2				
76	9869	9871	9873	9875	9876	9878	9880	9882	9884	9885				0 1 1 1 2				
77	9887	9889	9891	9892	9894	9896	9897	9899	9901	9902				0 1 1 1 1				
78	9904	9906	9907	9909	9910	9912	9913	9915	9916	9918				0 1 1 1 1				
79	9919	9921	9922	9924	9925	9927	9928	9929	9931	9932				0 0 1 1 1				
80	T 9934	9936	9938	9937	9939	9940	9941	9943	9944	9945	1			0 0 1 1 1				
81	9946	9947	9948	9950	9951	9952	9953	9954	9955	9956				0 0 1 1 1				
82	9958	9959	9960	9961	9962	9963	9964	9965	9966	9967				0 0 0 1 1				
83	9968	9968	9969	9970	9971	9972	9973	9974	9975	9976				0 0 0 1 1				
84	9976	9977	9978	9978	9979	9980	9981	9981	9982	9983				0 0 0 0 1				
85	T 9983	9984	9985	9985	9986	9987	9987	9988	9988	9989	1			0 0 0 0 1				
86	9990	9990	9990	9991	9991	9992	9992	9993	9993	9994				0 0 0 0 1				
87	9994	9994	9995	9995	9995	9996	9996	9996	9997	9997				0 0 0 0 1				
88	9997	9998	9998	9998	9998	9999	9999	9999	9999	9999				0 0 0 0 1				
89	T 9999	9999	0 000	0 000	0 000	0 000	0 000	0 000	0 000	0 000				0 0 0 0 1				
90	0 0000																	

See Table below and on page 8.

Log Sine of Angles near 90° and Log Cosine of Small Angles

[Continued on page 8]

Sin 85°0' 85°09' 85°18' 85°27' 85°36' 85°45' 85°54' 86°03' 86°12' 86°21' 86°30'
 Log T 9984 T 9985 T 9986 T 9987 T 9988 T 9989 T 9990 T 9991 T 9992 T 9993 T 9994
 Cos 85°0' 4951 4941 4931 4921 4911 4901 4891 4881 4871 4861 4851

For tabulated angles read the log in the left column; for angles near 90° read the log in the right column.

LOGARITHMS OF COSINES

x	0'	8'	12'	18'	24'	30'	36'	42'	48'	54'	J	SUBTRACT				
	00.0	00.1	00.2	00.3	00.4	00.5	00.6	00.7	00.8	00.9		1'	2'	3'	4'	5'
00	0.0000	0000	0000	0000	0000	0000	0000	0000	0000	0.9999		See Table below and on page 7.				
1	0.9999	9999	9999	9999	9999	9999	9998	9998	9998	9998						
2	0.9997	9997	9997	9998	9998	9998	9998	9998	9998	9998						
3	0.9994	9994	9993	9993	9992	9992	9991	9991	9990	9990						
4	0.9989	9989	9988	9988	9987	9987	9986	9986	9985	9984		0	0	0	0	1
5	0.9983	9983	9982	9981	9981	9980	9979	9978	9978	9977		0	0	0	1	1
6	0.9976	9975	9975	9974	9973	9972	9971	9970	9969	9968		0	0	0	1	1
7	0.9968	9967	9966	9965	9964	9963	9962	9961	9960	9959	1	0	0	0	1	1
8	0.9958	9956	9955	9954	9953	9952	9951	9950	9948	9947		0	0	1	1	1
9	0.9946	9945	9944	9943	9941	9940	9939	9937	9936	9935		0	0	1	1	1
10	0.9934	9932	9931	9929	9928	9927	9926	9924	9922	9921		0	0	1	1	1
11	0.9918	9918	9918	9918	9913	9912	9910	9909	9907	9906		0	1	1	1	1
12	0.9904	9902	9901	9899	9897	9896	9894	9892	9891	9889		0	1	1	1	1
13	0.9887	9885	9884	9882	9880	9878	9876	9875	9873	9871		0	1	1	1	2
14	0.9869	9867	9865	9863	9861	9859	9857	9855	9853	9851	2	0	1	1	1	2
15	0.9849	9847	9845	9843	9841	9839	9837	9835	9833	9831		0	1	1	1	2
16	0.9828	9826	9824	9822	9820	9817	9815	9813	9811	9808		0	1	1	1	2
17	0.9806	9804	9801	9799	9797	9794	9792	9789	9787	9785		0	1	1	2	2
18	0.9782	9780	9777	9775	9772	9770	9767	9764	9762	9759		0	1	1	2	2
19	0.9757	9754	9751	9749	9746	9743	9741	9738	9736	9733		0	1	1	2	2
20	0.9730	9727	9724	9722	9719	9716	9713	9710	9707	9704		0	1	1	2	2
21	0.9702	9699	9696	9693	9690	9687	9684	9681	9678	9675	3	1	1	2	2	3
22	0.9672	9669	9666	9662	9659	9656	9653	9650	9647	9643		1	1	2	2	3
23	0.9640	9637	9634	9631	9627	9624	9621	9617	9614	9611		1	1	2	2	3
24	0.9607	9604	9601	9597	9594	9590	9587	9583	9580	9576		1	1	2	2	3
25	0.9573	9569	9566	9562	9558	9555	9551	9548	9544	9540		1	1	2	2	3
26	0.9537	9533	9529	9525	9522	9518	9514	9510	9506	9503		1	1	2	2	3
27	0.9499	9495	9491	9487	9483	9479	9475	9471	9467	9463	4	1	1	2	2	3
28	0.9459	9455	9451	9447	9443	9438	9435	9431	9427	9422		1	1	2	2	3
29	0.9418	9414	9410	9406	9401	9397	9393	9388	9384	9380		1	1	2	2	3
30	0.9376	9371	9367	9362	9358	9353	9349	9344	9340	9335		1	1	2	2	3
31	0.9331	9326	9322	9317	9312	9308	9303	9298	9294	9289		1	1	2	2	3
32	0.9284	9279	9275	9270	9265	9260	9255	9251	9246	9241		1	1	2	2	3
33	0.9236	9231	9226	9221	9216	9211	9206	9201	9196	9191	5	1	1	2	2	3
34	0.9186	9181	9175	9170	9165	9160	9155	9149	9144	9138		1	1	2	2	3
35	0.9134	9128	9123	9118	9112	9107	9101	9096	9091	9085		1	1	2	2	3
36	0.9080	9074	9068	9063	9057	9052	9046	9041	9035	9029		1	1	2	2	3
37	0.9023	9018	9012	9006	9000	8995	8989	9083	8977	8971		1	1	2	2	3
38	0.8965	8959	8953	8947	8941	8935	8929	8923	8917	8911	6	1	1	2	2	3
39	0.8905	8899	8893	8887	8880	8874	8868	8862	8856	8849		1	1	2	2	3
40	0.8843	8836	8830	8823	8817	8810	8804	8797	8791	8784		1	1	2	2	3
41	0.8778	8771	8765	8758	8751	8745	8738	8731	8724	8718		1	1	2	2	3
42	0.8711	8704	8697	8690	8683	8676	8669	8662	8655	8648		1	1	2	2	3
43	0.8641	8634	8627	8620	8613	8606	8599	8591	8584	8577	7	1	1	2	2	3
44	0.8569	8562	8555	8547	8540	8532	8525	8517	8510	8502		1	1	2	2	3

Log Sine of Angles near 90° and Log Cosine of Small Angles

Continued from page 7

sin	86°38'	86°51'	87°07'	87°23'	87°42'	88°03'	88°20'	89°07'	90°00'
Log	0.9993	0.9994	0.9995	0.9996	0.9997	0.9998	0.9999	0.0000	
cos	0.0222	0.039	0.063	0.087	0.118	0.157	0.201	0.253	0.309

For tabulated angles read the log to the left, e.g., log sin 87°42' or log cos 2°18' = 0.9996

LOGARITHMS OF COSINES

N	0'	8'	12'	18'	24'	30'	38'	42'	48'	54'	SUBTRACT
	0°-0	0°-1	0°-2	0°-3	0°-4	0°-5	0°-6	0°-7	0°-8	0°-9	
450	1.8495	8487	8480	8472	8464	8457	8449	8441	8433	8426	1 3 4 5 6
46	8418	8410	8402	8394	8386	8378	8370	8362	8354	8346	1 3 4 5 7
47	8338	8330	8322	8313	8306	8297	8289	8280	8272	8264	1 3 4 6 7
48	8255	8247	8238	8230	8221	8213	8204	8195	8187	8178	1 3 4 6 7
49	8169	8161	8152	8143	8134	8125	8117	8108	8099	8090	1 3 4 6 7
50	1.8081	8072	8063	8055	8044	8035	8026	8017	8007	7998	9 2 3 5 6 8
51	7989	7979	7970	7960	7951	7941	7932	7922	7913	7903	2 3 5 6 8
52	7893	7884	7874	7864	7854	7844	7835	7825	7815	7805	2 3 5 7 8
53	7785	7775	7764	7754	7744	7734	7723	7713	7703	7693	10 2 3 5 7 8
54	7692	7682	7671	7661	7650	7640	7629	7618	7607	7597	2 4 5 7 8
55	1.7588	7575	7564	7553	7542	7531	7520	7509	7498	7487	11 2 4 6 7 9
56	7476	7464	7453	7442	7430	7419	7407	7396	7384	7373	2 4 6 8 10
57	7361	7349	7338	7326	7314	7302	7290	7278	7266	7254	12 2 4 6 8 10
58	7242	7230	7218	7205	7193	7181	7168	7156	7144	7131	2 4 6 8 10
59	7118	7106	7093	7080	7068	7055	7042	7029	7016	7003	13 2 4 6 8 9 11
60	1.6990	6977	6963	6950	6937	6923	6910	6896	6883	6869	2 4 7 9 11
61	6856	6842	6828	6814	6801	6787	6773	6759	6744	6730	14 2 5 7 9 12
62	6716	6702	6687	6673	6659	6644	6629	6615	6600	6585	2 5 7 10 12
63	6570	6556	6541	6526	6510	6496	6480	6465	6449	6434	15 3 5 8 10 13
64	6418	6403	6387	6371	6356	6340	6324	6308	6292	6276	16 3 5 8 11 13
65	1.6259	6243	6227	6210	6194	6177	6161	6144	6127	6110	3 6 8 11 14
66	6093	6076	6059	6042	6024	6007	5990	5972	5954	5937	17 3 6 9 11 14
67	5919	5901	5883	5865	5847	5828	5810	5792	5773	5754	18 3 6 9 12 15
68	5736	5717	5698	5679	5660	5641	5621	5602	5583	5563	19 3 6 10 13 16
69	5543	5523	5504	5484	5463	5443	5423	5402	5382	5361	20 3 7 10 13 17
70	1.6341	5320	5299	5278	5256	5235	5213	5192	5170	5148	21 4 7 11 14 18
71	5126	5104	5082	5060	5037	5015	4992	4969	4946	4923	23 4 8 11 15 19
72	4900	4876	4853	4829	4805	4781	4757	4733	4709	4684	24 4 8 12 16 20
73	4659	4634	4609	4584	4559	4533	4508	4482	4456	4430	26 5 9 13 17 22

[illegible]

LOGARITHMS OF TANGENTS. 0° to 8°

x	0'	1'	2'	3'	4'	5'	6'	7'	8'	9'	10'	x
0 00		3-464	2-747	2-941	3-066	3-183	3-242	3-309	3-367	3-418	3-464	00 50
0 10	3-437	5061	5429	5777	6099	6388	6678	6942	7190	7426	7648	00 40
0 20	7-7548	7860	8062	8265	8439	8617	8787	8951	9109	9261	9409	00 30
0 30	8-0409	9551	9859	9923	1-0052	1-0078	1-0200	1-0316	1-0435	1-0548	1-0658	00 20
0 40	1-0683	9798	9870	9972	1-0072	1-0175	1-0268	1-0359	1-0440	1-0510	1-0570	00 10
0 50	1-1267	1713	1798	1860	1962	2041	2120	2196	2278	2346	2419	00 00
1 00	2-2419	2491	2562	2631	2700	2767	2833	2899	2963	3026	3089	00 50
1 10	3-3089	3150	3211	3271	3330	3389	3446	3503	3559	3614	3669	00 40
1 20	3-6469	3723	3778	3829	3881	3932	3983	4033	4083	4132	4181	00 30
1 30	4-1181	4229	4276	4323	4370	4416	4461	4506	4551	4595	4638	00 20
1 40	4-6338	4682	4726	4767	4809	4851	4892	4933	4973	5013	5053	00 10
1 50	5-0553	5092	5131	5170	5208	5246	5283	5321	5358	5394	5431	00 00
2 00	5-6437	5487	5503	5538	5573	5608	5643	5677	5711	5745	5779	00 50
2 10	5-7779	5812	5845	5878	5911	5943	5976	6007	6038	6070	6101	00 40
2 20	6-1011	6132	6163	6193	6223	6254	6283	6313	6343	6372	6401	00 30
2 30	6-6401	6430	6459	6487	6515	6544	6571	6599	6627	6654	6682	00 20
2 40	6-6823	6709	6738	6762	6789	6815	6842	6868	6894	6920	6945	00 10
2 50	6-6945	6971	6996	7021	7046	7071	7096	7121	7145	7170	7194	00 00
3 00	7-7194	7218	7242	7266	7290	7315	7337	7360	7383	7406	7429	00 50
3 10	7-7429	7452	7474	7497	7520	7542	7568	7589	7609	7631	7652	00 40
3 20	7-7652	7674	7696	7717	7739	7760	7781	7802	7823	7844	7865	00 30
3 30	7-7865	7886	7906	7927	7947	7967	7988	8006	8028	8048	8067	00 20
3 40	7-8067	8087	8107	8128	8146	8166	8183	8204	8223	8242	8261	00 10
3 50	7-8261	8280	8299	8317	8336	8356	8374	8392	8410	8429	8448	00 00
4 00	8-8448	8465	8483	8501	8518	8536	8554	8572	8589	8607	8624	00 50
4 10	8-8624	8642	8659	8676	8694	8711	8728	8745	8762	8779	8795	00 40
4 20	8-8795	8812	8829	8845	8862	8878	8895	8911	8927	8944	8960	00 30
4 30	8-8960	8975	8992	9008	9024	9040	9056	9071	9087	9103	9118	00 20
4 40	8-9118	9134	9150	9165	9180	9196	9211	9226	9241	9256	9272	00 10
4 50	8-9272	9287	9302	9318	9331	9346	9361	9376	9390	9405	9420	00 00
5 00	9-9420	9434	9449	9463	9477	9492	9506	9520	9534	9549	9563	00 50
5 10	9-9563	9577	9591	9605	9619	9633	9646	9660	9674	9688	9701	00 40
5 20	9-9701	9715	9729	9742	9756	9769	9782	9796	9809	9823	9836	00 30
5 30	9-9836	9849	9862	9875	9888	9901	9915	9928	9940	9953	9966	00 20
5 40	9-9966	9979	9992	1-0005	1-0017	1-0030	1-0043	1-0055	1-0068	1-0080	1-0093	00 10
5 50	1-0093	0106	0118	0130	0143	0155	0167	0180	0192	0204	0216	00 00
6 00	1-0216	0228	0240	0253	0265	0277	0289	0300	0312	0324	0336	00 50
6 10	1-0336	0348	0360	0371	0383	0395	0407	0418	0430	0441	0452	00 40
6 20	1-0453	0464	0476	0487	0499	0510	0521	0533	0544	0555	0567	00 30
6 30	1-0567	0578	0589	0600	0611	0622	0633	0643	0654	0665	0676	00 20
6 40	1-0676	0688	0699	0710	0721	0732	0743	0754	0764	0775	0786	00 10
6 50	1-0786	0798	0807	0818	0828	0839	0849	0860	0871	0881	0891	00 00
7 00	1-0891	0902	0913	0923	0933	0943	0954	0964	0974	0984	0994	00 50
7 10	1-0995	1006	1016	1026	1036	1046	1056	1066	1076	1086	1096	00 40
7 20	1-1096	1106	1116	1126	1136	1146	1156	1166	1176	1186	1196	00 30
7 30	1-1194	1204	1214	1224	1234	1243	1253	1263	1272	1281	1291	00 20
7 40	1-1291	1300	1310	1319	1329	1338	1348	1357	1367	1376	1385	00 10
7 50	1-1388	1396	1404	1413	1423	1432	1441	1450	1460	1469	1478	00 00
	10'	9'	8'	7'	6'	5'	4'	3'	2'	1'	0'	x

LOGARITHMS OF COTANGENTS, 82° to 90°
(Read up and from right to left)

LOGARITHMS OF TANGENTS

x	0'	8'	12'	18'	24'	30'	36'	42'	48'	54'	Δ	ADD				
	0°-0	0°-1	0°-2	0°-3	0°-4	0°-5	0°-6	0°-7	0°-8	0°-9		1'	2'	3'	4'	5'
0°	∞	3.242	3.543	3.719	3.844	3.941	4.020	4.087	4.145	4.196		Differences vary too rapidly for interpolation by P.P.s. See Table on page 11.				
1	2.2419	2833	3211	3559	3881	4181	4481	4725	4973	5208						
2	5431	5843	5845	6038	6223	6401	6571	6736	6894	7046						
3	7194	7337	7475	7609	7739	7865	7988	8107	8223	8336						
4	8446	8554	8659	8762	8862	8960	9056	9150	9241	9331						
5	9420	9506	9591	9674	9756	9836	9915	9992	1.0068	1.0143						
6	1.0216	0289	0360	0430	0499	0567	0633	0699	0764	0828						
7	0891	0964	1015	1076	1135	1194	1252	1310	1367	1423						
8	1478	1533	1587	1640	1693	1745		1848	1898	1948	53	9	18	27	35	44
9	1997	2046	2094	2142	2189	2236		2328	2374	2419	50	8	17	25	33	42
					2236	2282					48	8	16	24	32	40
10	2.2463	2807	2581	2594	2637	2680		2744	2805	2846	45	8	16	23	30	38
11	2887	2927	2967	3006	3046	3086		3162	3200	3237	43	7	14	22	29	36
12	3275	3312	3348	3386	3422	3458		3529	3564	3599	41	7	14	21	27	34
13	3634	3668	3702	3736	3770	3804		3870	3903	3936	40	7	13	20	27	33
14	3988	4000	4032	4064	4095	4127	1.58	4189	4220	4250	38	6	13	19	25	32
15	4.281	4311	4341	4371	4400	4430	4.59	4488	4517	4546	37	6	12	18	25	31
16	4.575	4603	4632	4660	4688	4716	4.71	4771	4799	4826	35	6	12	17	23	29
17	4.853	4880	4909	4934	4961	4987	5.014	5040	5066	5092	34	5	11	17	23	28
18	5.118	5143	5169	5195	5220	5246	5.270	5295	5320	5345	33	5	11	16	22	27
19	5.370	5394	5419	5443	5467	5491	5.516	5539	5563	5587	31	5	10	16	21	26
20	5.611	5634	5658	5681	5704	5727	5.760	5773	5796	5819	29	5	10	15	19	24
21	5.842	5864	5887	5909	5932	5954	5.976	5998	6020	6042	28	5	9	14	18	23
22	6.064	6086	6108	6129	6151	6172	6.194	6218	6238	6257	26	4	9	13	17	22
23	6.279	6300	6321	6341	6362	6383	6.404	6424	6445	6465	25	4	8	13	17	21
24	6.486	6506	6527	6547	6567	6587	6.607	6627	6647	6667	24	4	8	12	16	20
25	6.687	6706	6726	6746	6766	6786	6.804	6824	6843	6863	23	4	8	12	15	19
26	6.882	6901	6920	6939	6958	6977	6.996	7015	7034	7053	22	4	7	11	15	18
27	7.072	7090	7109	7128	7146	7165	7.183	7202	7220	7238	19	3	6	10	13	16
28	7.257	7275	7293	7311	7330	7348	7.366	7384	7402	7420	18	3	6	9	12	15
29	7.438	7455	7473	7491	7509	7526	7.544	7562	7579	7597	17	3	6	9	12	14
30	7.614	7632	7649	7667	7684	7701	7.719	7736	7753	7771		3	6	9	12	15
31	7.788	7805	7822	7839	7856	7873	7.890	7907	7924	7941	17	3	6	9	11	14
32	7.958	7975	7992	8008	8025	8042	8.059	8076	8092	8109		3	6	8	11	14
33	8.125	8142	8158	8175	8191	8208	8.224	8241	8257	8274		3	6	8	11	14
34	8.290	8306	8323	8339	8356	8371	8.388	8404	8420	8436		3	6	8	11	14
35	8.452	8468	8484	8501	8517	8533	8.549	8565	8581	8597	16	3	5	8	11	13
36	8.513	8529	8544	8560	8576	8592	8.608	8624	8640	8655		3	5	8	11	13
37	8.571	8587	8603	8618	8634	8650	8.666	8681	8697	8712		3	5	8	10	13
38	8.628	8644	8659	8675	8690	8706	8.722	8737	8753	8768		3	5	8	10	13
39	8.684	8699	8715	8731	8746	8761	8.777	8792	8807	8822		3	5	8	10	13
40	8.738	8754	8769	8784	8799	8814	8.829	8844	8859	8874	15	3	5	8	10	13
41	8.792	8807	8822	8837	8852	8867	8.878	8893	8908	8923		3	5	8	10	13
42	8.844	8859	8874	8889	8904	8919	8.928	8943	8958	8973		3	5	8	10	13
43	8.897	8912	8927	8942	8957	8972	8.982	8997	9012	9027		3	5	8	10	13
44	8.948	8963	8978	8993	9008	9023	9.032	9047	9062	9077		3	5	8	10	13

LOGARITHMS OF TANGENTS

13

°	0'	6'	12'	18'	24'	30'	36'	42'	48'	54'	J	ADD			
	0°-0	0°-1	0°-2	0°-3	0°-4	0°-5	0°-6	0°-7	0°-8	0°-9		1'	2'	3'	4'
450	0.0000	0015	0030	0045	0061	0076	0091	0106	0121	0136	15	3	5	8	10
46	-0152	0167	0182	0197	0212	0228	0243	0258	0273	0288		3	5	8	10
47	-0303	0319	0334	0349	0364	0379	0395	0410	0425	0440		3	5	8	10
48	-0456	0471	0486	0501	0517	0532	0547	0562	0578	0593		3	5	8	10
49	-0608	0624	0639	0654	0670	0685	0700	0716	0731	0746		3	5	8	10
50	0.0762	0777	0793	0808	0824	0839	0854	0870	0885	0901		3	5	8	10
51	-0916	0932	0947	0963	0978	0994	1010	1025	1041	1056		3	5	8	10
52	-1072	1088	1103	1119	1135	1150	1166	1182	1197	1213		3	5	8	10
53	-1229	1245	1260	1276	1292	1308	1324	1340	1356	1371		3	5	8	10
54	-1387	1403	1419	1435	1451	1467	1483	1499	1516	1532	16	3	5	8	10
55	0.1548	1564	1580	1596	1612	1629	1645	1661	1677	1694		3	5	8	10
56	-1710	1726	1743	1759	1776	1792	1809	1825	1842	1858		3	5	8	10
57	-1875	1891	1908	1925	1941	1958	1975	1992	2008	2025		3	5	8	10
58	-2042	2059	2076	2093	2110	2127	2144	2161	2178	2195	17	3	5	8	10
59	-2212	2229	2247	2264	2281	2299	2316	2333	2351	2368		3	5	8	10
60	0.2388	2403	2421	2438	2456	2474	2491	2509	2527	2545		3	5	8	10
61	-2562	2580	2598	2616	2634	2652	2670	2689	2707	2725	18	3	5	8	10
62	-2743	2762	2780	2798	2817	2835	2854	2872	2891	2910		3	5	8	10
63	-2928	2947	2966	2985	3004	3023	3042	3061	3080	3099	19	3	5	8	10
64	-3118	3137	3157	3176	3196	3215	3235	3254	3274	3294		8	10	13	16
65	0.3313	3333	3353	3373	3393	3413	3433	3453	3473	3494	20	3	7	10	13
66	-3514	3535	3555	3576	3596	3617	3638	3659	3679	3700	21	3	7	10	13
67	-3721	3743	3764	3785	3806	3828	3849	3871	3892	3914		4	7	11	14
68	-3936	3958	3980	4002	4024	4046	4068	4091	4113	4136	22	4	7	11	15
69	-4158	4181	4204	4227	4250	4273	4296	4319	4342	4366	23	4	8	12	15
70	0.4389	4413	4437	4461	4484	4509	4533	4557	4581	4606	24	4	8	12	16
71	-4630	4655	4680	4705	4730	4755	4780	4805	4831	4857	25	4	8	13	17
72	-4882	4908	4934	4960	4986	5013	5039	5066	5093	5120	26	4	9	13	17
73	-5147	5174	5201	5228	5256	5284	5312	5340	5368	5397	28	5	9	14	18
74	-5425	5454	5483	5512	5541	5570	5600	5629	5659	5689	29	5	10	15	19
75	0.5718	5750	5780	5811	5842	5873	5905	5936	5968	6000	31	5	10	16	20
76	-6032	6065	6097	6130	6163	6196	6230	6264	6298	6332	33	6	11	17	22
77	-6366	6401	6436	6471	6507	6542	6578	6613	6651	6688	30	6	12	18	23
78	-6725	6763	6800	6838	6877	6915	6954	6994	7033	7073	39	6	13	19	24
79	-7113	7154	7195	7236	7278	7320	7363	7406	7449	7493	42	7	14	21	26
80	0.7537	7581	7626	7672	7718	7764	7811	7858	7906	7954	47	8	16	23	30
81	-8003	8052	8102	8152	8203	8255	8307	8360	8413	8467	52	9	17	26	35
82	-8522	8577	8633	8690	8748	8805	8865	8924	8985	9048					
83	-9109	9172	9236	9301	9367	9433	9501	9570	9640	9711					
84	0.9784	9857	9932	1.0008	1.0085	1.0164	1.0244	1.0328	1.0409	1.0494					
85	1.0580	0669	0759	0850	0944	1040	1138	1238	1341	1446					
86	-1554	1664	1777	1893	2012	2135	2261	2391	2525	2663					
87	-2806	2954	3106	3264	3428	3599	3777	3963	4156	4357					
88	-4569	4792	5027	5276	5539	5819	6118	6441	6789	7167					
89	-7588	7864	8157	8467	8794	9139	9501	9881	10281	10701					
90															

Differences
have very low
rapidly for in-
terpolation by
P.P.s. See note
below.

For tabulated angles greater than 86° use Log Tan x - Log Tan $(90^\circ - x)$. See table on page 11.
Example. Log tan 85°13' - log tan 4°47' = -(3.9226) - 1.0774

14

NATURAL SINES

x	0°	5°	12°	18°	24°	30°	38°	42°	48°	54°	d	ADD				
	0°-0'	0°-1'	0°-2'	0°-3'	0°-4'	0°-5'	0°-6'	0°-7'	0°-8'	0°-9'		1'	2'	3'	4'	5'
0°	0-0000	0017	0036	0052	0070	0087	0106	0122	0140	0157	18	3	6	9	12	15
1	-0175	0192	0209	0227	0244	0262	0279	0297	0314	0332		3	6	9	12	15
2	-0349	0366	0384	0401	0419	0436	0454	0471	0488	0506		3	6	9	12	15
3	-0523	0541	0558	0576	0593	0610	0628	0645	0663	0680		3	6	9	12	15
4	-0698	0716	0732	0750	0767	0785	0802	0819	0837	0854		3	6	9	12	15
5	0-0872	0889	0906	0924	0941	0958	0976	0993	1011	1028		3	6	9	12	14
6	-1045	1063	1080	1097	1115	1132	1149	1167	1184	1201		3	6	9	12	14
7	-1219	1236	1253	1271	1288	1305	1323	1340	1357	1374		3	6	9	12	14
8	-1392	1409	1426	1444	1461	1478	1495	1513	1530	1547		3	6	9	11	14
9	-1564	1582	1599	1616	1633	1650	1668	1685	1702	1719		3	6	9	11	14
10	0-1736	1754	1771	1788	1806	1822	1840	1857	1874	1891		3	6	9	11	14
11	-1908	1925	1942	1959	1977	1994	2011	2028	2045	2062		3	6	9	11	14
12	-2079	2096	2113	2130	2147	2164	2181	2198	2215	2233	17	3	6	9	11	14
13	-2250	2267	2284	2300	2317	2334	2351	2368	2385	2402		3	6	8	11	14
14	-2419	2436	2453	2470	2487	2504	2521	2538	2554	2571		3	6	8	11	14
15	0-2588	2606	2622	2639	2656	2672	2689	2706	2723	2740		3	6	8	11	14
16	-2758	2773	2790	2807	2823	2840	2857	2874	2890	2907		3	6	8	11	14
17	-2924	2940	2957	2974	2990	3007	3024	3040	3057	3074		3	6	8	11	14
18	-3090	3107	3123	3140	3156	3173	3190	3206	3223	3239		3	6	8	11	14
19	-3256	3272	3289	3305	3322	3338	3355	3371	3387	3404		3	6	8	11	14
20	0-3420	3437	3453	3469	3486	3502	3518	3535	3551	3567		3	5	8	11	14
21	-3584	3600	3616	3633	3649	3665	3681	3697	3714	3730		3	5	8	11	14
22	-3746	3762	3778	3795	3811	3827	3843	3859	3875	3891		3	5	8	11	13
23	-3907	3923	3939	3955	3971	3987	4003	4019	4035	4051	16	3	5	8	11	13
24	-4067	4083	4099	4115	4131	4147	4163	4179	4195	4210		3	5	8	11	13
25	0-4226	4242	4258	4274	4289	4306	4321	4337	4352	4368		3	5	8	11	13
26	-4384	4399	4415	4431	4446	4462	4478	4493	4509	4524		3	5	8	10	13
27	-4540	4555	4571	4586	4602	4617	4633	4648	4664	4679		3	5	8	10	13
28	-4696	4710	4726	4741	4756	4772	4787	4802	4818	4833		3	5	8	10	13
29	-4848	4863	4879	4894	4909	4924	4939	4955	4970	4985		3	5	8	10	13
30	0-5000	5015	5030	5045	5060	5075	5090	5106	5120	5135	15	3	5	8	10	13
31	-5150	5165	5180	5195	5210	5225	5240	5255	5270	5284		2	5	7	10	12
32	-5299	5314	5329	5344	5359	5373	5388	5402	5417	5432		2	5	7	10	12
33	-5446	5461	5476	5490	5505	5519	5534	5548	5563	5577		2	5	7	10	12
34	-5592	5606	5621	5635	5650	5664	5678	5693	5707	5721		2	5	7	10	12
35	0-5736	5750	5764	5779	5793	5807	5821	5835	5850	5864		2	5	7	9	12
36	-5878	5892	5906	5920	5934	5948	5962	5976	5990	6004	14	2	5	7	9	12
37	-6018	6032	6046	6060	6074	6088	6101	6115	6129	6143		2	5	7	9	12
38	-6157	6170	6184	6198	6211	6225	6239	6252	6266	6280		2	5	7	9	11
39	-6293	6307	6320	6334	6347	6361	6374	6388	6401	6414		2	4	7	9	11
40	0-6428	6441	6455	6468	6481	6494	6508	6521	6534	6547		2	4	7	9	11
41	-6561	6574	6587	6600	6613	6626	6639	6652	6665	6678	13	2	4	7	9	11
42	-6691	6704	6717	6730	6743	6756	6769	6782	6795	6807		2	4	6	9	11
43	-6820	6833	6845	6858	6871	6884	6896	6909	6921	6934		2	4	6	8	11
44	-6947	6959	6972	6984	6997	7009	7022	7034	7046	7059		2	4	6	8	10
45	0-7071	7083	7096	7108	7120	7133	7145	7157	7169	7181		2	4	6	8	10
46	-7193	7206	7218	7230	7242	7254	7266	7278	7290	7302	12	2	4	6	8	10
47	-7314	7326	7337	7349	7361	7373	7385	7396	7408	7420		2	4	6	8	10
48	-7431	7443	7455	7466	7478	7490	7501	7513	7524	7536		2	4	6	8	10
49	-7547	7559	7570	7581	7593	7604	7615	7627	7638	7649		2	4	6	8	9

NATURAL SINES

15

°	NATURAL SINES												J	1	2	3	4	5	6	7	8	9
	0'	1'	2'	3'	4'	5'	6'	7'	8'	9'	10'	11'										
	0° 0	0° 1	0° 2	0° 3	0° 4	0° 5	0° 6	0° 7	0° 8	0° 9	0° 10	0° 11										
50°	0.7660	7672	7683	7694	7705	7716	7727	7738	7749	7760	11	2	4	6	7	9	10	11	12	13		
51°	7771	7782	7793	7804	7815	7826	7837	7848	7859	7869												
52°	7880	7891	7902	7912	7923	7934	7944	7955	7965	7976												
53°	7986	7997	8007	8018	8028	8039	8049	8060	8070	8080												
54°	8090	8100	8111	8121	8131	8141	8151	8161	8171	8181	10	2	3	5	7	8	9	10	11			
55°	0.8192	8202	8211	8221	8231	8241	8251	8261	8271	8281												
56°	8290	8300	8310	8320	8329	8339	8348	8358	8368	8377												
57°	8387	8396	8406	8415	8425	8434	8443	8453	8462	8471												
58°	8480	8490	8499	8508	8517	8526	8536	8545	8554	8563	9	2	3	5	6	8	9	10	11			
59°	8572	8581	8590	8599	8607	8616	8625	8634	8643	8652												
60°	0.8660	8669	8678	8686	8695	8704	8712	8721	8729	8738												
61°	8746	8755	8763	8771	8780	8788	8796	8805	8813	8821												
62°	8829	8838	8846	8854	8862	8870	8878	8886	8894	8902	8	1	3	4	5	7	8	9	10			
63°	8910	8918	8926	8934	8942	8949	8957	8965	8973	8980												
64°	8988	8996	9003	9011	9018	9026	9033	9041	9048	9056												
65°	0.9063	9070	9078	9085	9092	9100	9107	9114	9121	9128												
66°	9135	9143	9150	9157	9164	9171	9178	9184	9191	9198	7	1	2	4	5	6	7	8	9			
67°	9205	9212	9219	9225	9232	9239	9245	9252	9259	9265												
68°	9272	9278	9285	9291	9298	9304	9311	9317	9323	9330												
69°	9336	9342	9348	9354	9361	9367	9373	9379	9385	9391												
70°	0.9397	9403	9409	9415	9421	9426	9432	9438	9444	9449	6	1	2	3	4	5	6	7	8			
71°	9455	9461	9466	9472	9478	9483	9489	9494	9500	9505												
72°	9511	9516	9521	9527	9532	9537	9542	9548	9553	9558												
73°	9563	9568	9573	9578	9583	9588	9593	9598	9603	9608												
74°	9613	9617	9622	9627	9632	9636	9641	9646	9650	9655	5	1	2	3	4	5	6	7	8			
75°	0.9659	9664	9668	9673	9677	9681	9686	9690	9694	9699												
76°	9703	9707	9711	9715	9720	9724	9728	9732	9736	9740												
77°	9744	9748	9751	9755	9759	9763	9767	9770	9774	9778												
78°	9781	9785	9789	9792	9796	9799	9803	9806	9810	9813	4	1	1	2	3	4	5	6	7			
79°	9816	9820	9823	9826	9829	9833	9836	9839	9842	9845												
80°	0.9848	9851	9854	9857	9860	9863	9866	9869	9871	9874												
81°	9877	9880	9882	9885	9888	9890	9893	9895	9898	9900												
82°	9903	9906	9907	9910	9912	9914	9917	9919	9921	9923	3	0	1	1	2	3	4	5	6			
83°	9925	9928	9930	9932	9934	9936	9938	9940	9942	9943												
84°	9945	9947	9949	9951	9952	9954	9956	9957	9959	9960												
85°	0.9962	9963	9965	9966	9968	9969	9971	9972	9973	9974												
86°	9975	9977	9978	9979	9980	9981	9982	9983	9984	9985	2	0	0	1	1	2	3	4	5			
87°	9986	9987	9988	9989	9990	9990	9991	9992	9993	9993												
88°	9994	9995	9995	9996	9996	9997	9997	9997	9998	9998												
89°	9998	9999	9999	9999	9999	1.0000	1.0000	1.0000	1.0000	1.0000												
90°	1.0000																					

Sines of Angles near 90°

°	1'	2'	3'	4'	5'	6'	7'	8'	9'
84	48	0.9985	86	80	87	48	0.9983	87	7
85	54	0.9986	86	91	87	56	0.9984	88	0
86	01	0.9987	87	02	88	05	0.9985	89	2
87	09	0.9987	87	13	88	18	0.9986	89	4
88	15	0.9988	87	25	88	29	0.9987	89	7
89	15	0.9989	87	37	88	41	0.9988	89	0
90	22	0.9990	87	50	88	50	0.9989	89	4
91	30	0.9991	87	63	89	25	0.9990	90	0
92	38	0.9992	87	78	90	00			
93	46								

The values in the centre columns represent the sines for all angles lying between the successive ranges shown in the outer columns. Thus in 87° 20' is 0.9919. For inverse use, the best angle for a given sine is the one lying midway between the adjacent ranges. If the difference is odd, choose the angle nearer 90°. Thus if sine = 0.9988, $\theta = 87^\circ 12'$.
For tabular use, read the sine value in the table above. E.g. in 87° 38' = 0.9991.

See Table below.

NATURAL COSINES

°	0	6'	12'	18'	24'	30'	36'	42'	48'	54'	J	SUBTRACT				
	0° 0	0° 1	0° 2	0° 3	0° 4	0° 5	0° 6	0° 7	0° 8	0° 9		1'	2'	3'	4'	5'
0°	1.000	1.000	1.000	1.000	1.000	1.000	0.9999	0.9999	0.9999	0.9999	1	See table at foot of page.				
1	0.9998	9998	9998	9997	9997	9997	9996	9996	9995	9995		0	0	1	1	1
2	9994	9993	9993	9992	9991	9990	9990	9989	9988	9987		0	0	1	1	1
3	9986	9985	9984	9983	9982	9981	9980	9979	9978	9977		0	0	1	1	1
4	9976	9974	9973	9972	9971	9969	9968	9966	9965	9963		0	0	1	1	1
5	0.9962	9960	9959	9957	9956	9954	9952	9951	9949	9947	2	0	1	1	1	1
6	9945	9943	9942	9940	9938	9936	9934	9932	9930	9928		0	1	1	1	2
7	9926	9923	9921	9919	9917	9914	9912	9910	9907	9905		0	1	1	1	2
8	9903	9900	9898	9896	9893	9890	9888	9885	9882	9879		0	1	1	2	2
9	9877	9874	9871	9869	9866	9863	9860	9857	9854	9851		0	1	1	2	2
10	0.9848	9845	9842	9839	9836	9833	9829	9826	9823	9820	3	1	1	2	2	3
11	9816	9813	9810	9808	9803	9799	9796	9792	9789	9785		1	1	2	2	3
12	9781	9778	9774	9770	9767	9763	9759	9755	9751	9748		1	1	2	3	3
13	9744	9740	9736	9732	9728	9724	9720	9715	9711	9707		1	1	2	3	3
14	9703	9699	9694	9690	9686	9681	9677	9673	9668	9664		1	1	2	3	4
15	0.9659	9655	9650	9646	9641	9636	9632	9627	9622	9617	4	1	2	3	4	4
16	9613	9608	9603	9598	9593	9588	9583	9578	9573	9568		1	2	3	4	4
17	9563	9558	9553	9548	9542	9537	9532	9527	9521	9516		1	2	3	4	4
18	9511	9505	9500	9494	9489	9483	9478	9472	9466	9461		1	2	3	4	5
19	9455	9449	9444	9438	9432	9426	9421	9415	9409	9403		1	2	3	4	5
20	0.9397	9391	9385	9379	9373	9367	9361	9354	9348	9342	5	1	2	3	4	5
21	9336	9330	9323	9317	9311	9304	9298	9291	9285	9279		1	2	3	4	5
22	9272	9265	9259	9252	9245	9239	9232	9225	9219	9212		1	2	3	4	5
23	9205	9198	9191	9184	9178	9171	9164	9157	9150	9143		1	2	3	4	5
24	9136	9128	9121	9114	9107	9100	9092	9085	9078	9070		1	2	3	4	5
25	0.9063	9056	9048	9041	9033	9026	9018	9011	9003	9998	6	1	3	4	5	6
26	9994	9986	9979	9973	9967	9960	9952	9944	9936	9928		1	3	4	5	6
27	9910	9902	9894	9888	9880	9872	9863	9854	9846	9838		1	3	4	5	6
28	9829	9821	9813	9806	9798	9789	9780	9771	9763	9755		1	3	4	5	6
29	9746	9738	9729	9721	9712	9704	9695	9686	9678	9669		1	3	4	5	6
30	0.8660	8652	8643	8634	8625	8616	8607	8599	8590	8581	7	1	3	4	5	6
31	8572	8563	8554	8545	8536	8526	8517	8508	8499	8490		2	3	4	5	6
32	8480	8471	8462	8453	8443	8434	8426	8415	8406	8396		2	3	4	5	6
33	8387	8377	8368	8358	8348	8339	8329	8320	8310	8300		2	3	4	5	6
34	8290	8281	8271	8261	8251	8241	8231	8221	8211	8202		2	3	4	5	6
35	0.8192	8181	8171	8161	8151	8141	8131	8121	8111	8100	8	2	3	4	5	6
36	8090	8080	8070	8060	8049	8039	8028	8018	8007	7997		2	3	4	5	6
37	7986	7976	7965	7955	7944	7934	7923	7912	7902	7891		2	3	4	5	6
38	7880	7869	7859	7848	7837	7826	7815	7804	7793	7782		2	3	4	5	6
39	0.7771	7760	7749	7738	7727	7716	7705	7694	7683	7672		2	3	4	5	6

Cosines of Small Angles

cosine	0	1	2	3	4	5	6	7	8	9
0.00	1.0000	0.9998	0.9996	0.9994	0.9992	0.9990	0.9988	0.9986	0.9984	0.9982
0.01	0.9998	0.9996	0.9994	0.9992	0.9990	0.9988	0.9986	0.9984	0.9982	0.9980
0.02	0.9996	0.9994	0.9992	0.9990	0.9988	0.9986	0.9984	0.9982	0.9980	0.9978
0.03	0.9994	0.9992	0.9990	0.9988	0.9986	0.9984	0.9982	0.9980	0.9978	0.9976
0.04	0.9992	0.9990	0.9988	0.9986	0.9984	0.9982	0.9980	0.9978	0.9976	0.9974
0.05	0.9990	0.9988	0.9986	0.9984	0.9982	0.9980	0.9978	0.9976	0.9974	0.9972
0.06	0.9988	0.9986	0.9984	0.9982	0.9980	0.9978	0.9976	0.9974	0.9972	0.9970
0.07	0.9986	0.9984	0.9982	0.9980	0.9978	0.9976	0.9974	0.9972	0.9970	0.9968
0.08	0.9984	0.9982	0.9980	0.9978	0.9976	0.9974	0.9972	0.9970	0.9968	0.9966
0.09	0.9982	0.9980	0.9978	0.9976	0.9974	0.9972	0.9970	0.9968	0.9966	0.9964
0.10	0.9980	0.9978	0.9976	0.9974	0.9972	0.9970	0.9968	0.9966	0.9964	0.9962

This table is similar to that given for sines on page 15; thus

$$\cos 2^\circ 40' = 0.9988$$

$$0.9986 = \cos 3^\circ 2'$$

NATURAL COSINES

°	0'	8' 12' 16'			24' 30' 36'			42' 48' 54'			°	SUBTRACT				
	00.0	00.1	00.2	00.3	00.4	00.5	00.6	00.7	00.8	00.9		1'	2'	3'	4'	5'
40°	0.7660	7649	7638	7627	7616	7604	7593	7581	7570	7559	12	2	4	6	8	9
41	7547	7536	7524	7513	7501	7490	7478	7466	7455	7443		2	4	6	8	10
42	7431	7420	7408	7396	7385	7373	7361	7349	7337	7325		2	4	6	8	10
43	7314	7302	7290	7278	7266	7254	7242	7230	7218	7206		2	4	6	8	10
44	7193	7181	7169	7157	7145	7133	7121	7108	7096	7083	13	2	4	6	8	10
45	0.7071	7059	7046	7034	7022	7009	6997	6984	6972	6959		2	4	6	8	10
46	6947	6934	6921	6909	6896	6884	6871	6858	6845	6833		2	4	6	8	11
47	6820	6807	6794	6782	6769	6756	6743	6730	6717	6704		2	4	6	8	11
48	6691	6678	6665	6652	6639	6626	6613	6600	6587	6574	14	2	4	7	9	11
49	6561	6547	6534	6521	6508	6494	6481	6468	6455	6441		2	4	7	9	11
50	0.6428	6414	6401	6388	6374	6361	6347	6334	6320	6307		2	4	7	9	11
51	6293	6280	6266	6252	6239	6225	6211	6198	6184	6170		2	4	7	9	11
52	6157	6143	6129	6115	6101	6088	6074	6060	6046	6032	15	2	4	7	9	12
53	6018	6004	5990	5976	5962	5948	5934	5920	5906	5892		2	4	7	9	12
54	5878	5864	5850	5835	5821	5807	5792	5779	5764	5750		2	4	7	9	12
55	0.5788	5781	5767	5753	5738	5724	5709	5695	5681	5666		2	4	7	10	12
56	5652	5637	5623	5608	5594	5579	5564	5549	5534	5519	16	2	4	7	10	12
57	5446	5432	5417	5402	5388	5373	5358	5344	5329	5314		2	4	7	10	12
58	5299	5284	5270	5255	5240	5225	5210	5196	5180	5165		2	4	7	10	12
59	5150	5135	5120	5105	5090	5075	5060	5045	5030	5015		2	4	7	10	13
60	0.5000	4988	4970	4956	4939	4924	4909	4894	4878	4863	18	3	5	8	10	13
61	4848	4833	4818	4802	4787	4772	4756	4741	4726	4710		3	5	8	10	13
62	4695	4679	4664	4648	4633	4617	4602	4586	4571	4555		3	5	8	10	13
63	4540	4524	4509	4493	4478	4462	4446	4431	4415	4399		3	5	8	10	13
64	4384	4368	4352	4337	4321	4305	4289	4274	4258	4242	19	3	5	8	11	13
65	0.4226	4210	4195	4179	4163	4147	4131	4116	4099	4083		3	5	8	11	13
66	4067	4051	4035	4019	4003	3987	3971	3955	3939	3923		3	5	8	11	13
67	3907	3891	3875	3859	3843	3827	3811	3796	3778	3762		3	5	8	11	13
68	3748	3730	3714	3697	3681	3665	3649	3633	3615	3600	20	3	5	8	11	14
69	3584	3567	3551	3535	3518	3502	3486	3469	3453	3437		3	5	8	11	14
70	0.3420	3404	3387	3371	3355	3338	3322	3306	3289	3272		3	5	8	11	14
71	3256	3239	3222	3206	3190	3173	3156	3140	3123	3107		3	5	8	11	14
72	3090	3074	3057	3040	3024	3007	2990	2974	2957	2940	21	3	5	8	11	14
73	2924	2907	2890	2874	2857	2840	2823	2807	2790	2773		3	5	8	11	14
74	2758	2740	2723	2706	2689	2672	2656	2639	2622	2606		3	5	8	11	14
75	0.2688	2671	2654	2638	2621	2604	2587	2570	2553	2536		3	5	8	11	14
76	2519	2502	2485	2468	2451	2434	2417	2400	2383	2366	22	3	5	8	11	14
77	2350	2333	2316	2299	2281	2264	2247	2230	2213	2196		3	5	8	11	14
78	2179	2162	2145	2128	2111	2094	2077	2060	2043	2026		3	5	8	11	14
79	2008	1991	1974	1957	1940	1923	1906	1889	1872	1855		3	5	8	11	14
80	0.1738	1719	1702	1685	1668	1650	1633	1616	1599	1582	23	3	5	8	11	14
81	1564	1547	1530	1513	1496	1478	1461	1444	1426	1409		3	5	8	11	14
82	1392	1374	1357	1340	1323	1306	1289	1271	1253	1236		3	5	8	11	14
83	1219	1201	1184	1167	1149	1132	1115	1097	1080	1063		3	5	8	11	14
84	1046	1028	1011	993	976	958	941	924	906	889	24	3	5	8	11	14
85	0.0872	0864	0837	0819	0802	0785	0767	0750	0732	0715		3	5	8	11	14
86	0698	0680	0663	0645	0628	0610	0593	0576	0558	0541		3	5	8	11	14
87	0523	0506	0488	0471	0454	0435	0419	0402	0384	0366		3	5	8	11	14
88	0349	0332	0314	0297	0279	0262	0244	0227	0209	0192	25	3	5	8	11	14
89	0175	0157	0140	0122	0106	0087	0070	0053	0035	0017		3	5	8	11	14
90	0.0000															

NATURAL TANGENTS

°	0				24'				42'				°	ADD				
	0°-0	0°-1	0°-2	0°-3	0°-4	0°-5	0°-6	0°-7	0°-8	0°-9	0°-10	0°-11		1'	2'	3'	4'	5'
0	0.0000	0017	0035	0062	0070	0087	0105	0122	0140	0157			18	3	6	9	12	15
1	0175	0192	0209	0227	0244	0262	0279	0297	0314	0332				3	6	9	12	15
2	0349	0367	0384	0402	0419	0437	0454	0472	0489	0507				3	6	9	12	15
3	0524	0542	0559	0577	0594	0612	0629	0647	0664	0682				3	6	9	12	15
4	0699	0717	0734	0752	0769	0787	0805	0822	0840	0857				3	6	9	12	15
5	0.0875	0892	0910	0928	0945	0963	0981	0998	1016	1033				3	6	9	12	15
6	1051	1069	1086	1104	1122	1139	1157	1175	1192	1210				3	6	9	12	15
7	1228	1245	1263	1281	1299	1317	1334	1352	1370	1388				3	6	9	12	15
8	1406	1423	1441	1459	1477	1495	1512	1530	1548	1566				3	6	9	12	15
9	1584	1602	1620	1638	1655	1673	1691	1709	1727	1745				3	6	9	12	15
10	0.1763	1781	1799	1817	1835	1853	1871	1890	1908	1926				3	6	9	12	15
11	1844	1862	1880	1898	1916	1934	1952	1970	1988	2006				3	6	9	12	15
12	2024	2042	2060	2078	2096	2114	2132	2150	2168	2186				3	6	9	12	15
13	2204	2222	2240	2258	2276	2294	2312	2330	2348	2366				3	6	9	12	15
14	2384	2402	2420	2438	2456	2474	2492	2510	2528	2546				3	6	9	12	15
15	0.2678	2696	2714	2732	2750	2768	2786	2804	2822	2840				3	6	9	12	15
16	2858	2876	2894	2912	2930	2948	2966	2984	3002	3020				3	6	9	12	15
17	3038	3056	3074	3092	3110	3128	3146	3164	3182	3200				3	6	9	12	15
18	3218	3236	3254	3272	3290	3308	3326	3344	3362	3380				3	6	9	12	15
19	3398	3416	3434	3452	3470	3488	3506	3524	3542	3560				3	6	9	12	15
20	0.3640	3658	3676	3694	3712	3730	3748	3766	3784	3802				3	6	9	12	15
21	3820	3838	3856	3874	3892	3910	3928	3946	3964	3982				3	6	9	12	15
22	3999	4017	4035	4053	4071	4089	4107	4125	4143	4161				3	6	9	12	15
23	4179	4197	4215	4233	4251	4269	4287	4305	4323	4341				3	6	9	12	15
24	4359	4377	4395	4413	4431	4449	4467	4485	4503	4521				3	6	9	12	15
25	0.4663	4681	4699	4717	4735	4753	4771	4789	4807	4825				3	6	9	12	15
26	4843	4861	4879	4897	4915	4933	4951	4969	4987	5005				3	6	9	12	15
27	5023	5041	5059	5077	5095	5113	5131	5149	5167	5185				3	6	9	12	15
28	5203	5221	5239	5257	5275	5293	5311	5329	5347	5365				3	6	9	12	15
29	5383	5401	5419	5437	5455	5473	5491	5509	5527	5545				3	6	9	12	15
30	0.5774	5792	5810	5828	5846	5864	5882	5900	5918	5936				3	6	9	12	15
31	5954	5972	5990	6008	6026	6044	6062	6080	6098	6116				3	6	9	12	15
32	6134	6152	6170	6188	6206	6224	6242	6260	6278	6296				3	6	9	12	15
33	6314	6332	6350	6368	6386	6404	6422	6440	6458	6476				3	6	9	12	15
34	6494	6512	6530	6548	6566	6584	6602	6620	6638	6656				3	6	9	12	15
35	0.7002	7020	7038	7056	7074	7092	7110	7128	7146	7164				3	6	9	12	15
36	7182	7200	7218	7236	7254	7272	7290	7308	7326	7344				3	6	9	12	15
37	7362	7380	7398	7416	7434	7452	7470	7488	7506	7524				3	6	9	12	15
38	7542	7560	7578	7596	7614	7632	7650	7668	7686	7704				3	6	9	12	15
39	7722	7740	7758	7776	7794	7812	7830	7848	7866	7884				3	6	9	12	15
40	0.8381	8400	8418	8436	8454	8472	8490	8508	8526	8544				3	6	9	12	15
41	8562	8580	8598	8616	8634	8652	8670	8688	8706	8724				3	6	9	12	15
42	8742	8760	8778	8796	8814	8832	8850	8868	8886	8904				3	6	9	12	15
43	8922	8940	8958	8976	8994	9012	9030	9048	9066	9084				3	6	9	12	15
44	9102	9120	9138	9156	9174	9192	9210	9228	9246	9264				3	6	9	12	15
45	0.9000	9018	9036	9054	9072	9090	9108	9126	9144	9162				3	6	9	12	15
46	9180	9198	9216	9234	9252	9270	9288	9306	9324	9342				3	6	9	12	15
47	9360	9378	9396	9414	9432	9450	9468	9486	9504	9522				3	6	9	12	15
48	9540	9558	9576	9594	9612	9630	9648	9666	9684	9702				3	6	9	12	15
49	1.0000	1018	1036	1054	1072	1090	1108	1126	1144	1162				3	6	9	12	15

NATURAL TANGENTS

19

x	0'	5'	12'	18'	24'	30'	36'	42'	48'	54'	J	ADD				
	0°-0	0°-1	0°-2	0°-3	0°-4	0°-5	0°-6	0°-7	0°-8	0°-9		1'	2'	3'	4'	5'
50°	1-192	198	200	205	209	213	217	222	226	230	5	1	1	2	3	4
51	235	239	244	248	253	257	262	266	271	275		1	2	2	3	4
52	280	285	289	294	299	303	308	313	317	322		1	2	2	3	4
53	327	332	337	342	347	351	356	361	366	371		1	2	2	3	4
54	376	381	387	392	397	402	407	412	418	423	6	1	2	3	3	4
55	428	433	439	444	450	455	460	466	471	477		1	2	3	4	5
56	483	488	494	499	506	511	517	522	528	534		1	2	3	4	5
57	540	546	552	558	564	570	576	582	588	594		1	2	3	4	5
58	600	607	613	619	625	632	638	645	651	658	7	1	2	3	4	5
59	664	671	678	684	691	698	704	711	718	725		1	2	3	5	6
60	739	749	756	763	769	777	785	792	799	807		1	2	4	5	6
61	804	811	819	827	834	842	849	857	865	873		1	3	4	5	6
62	881	889	897	906	913	921	929	937	946	954	8	1	3	4	6	7
63	963	971	980	988	1-997	2-006	2-014	2-023	2-032	2-041		1	3	4	6	7
64	2-050	059	069	078	087	097	1-06	1-16	1-25	1-35		2	3	5	6	8
65	2-145	154	164	174	184	194	2-04	2-15	2-25	2-35		2	3	5	7	8
66	2-46	267	277	287	299	309	311	322	333	344	9	2	4	6	7	9
67	3-59	367	379	391	402	414	426	438	450	463		2	4	6	8	10
68	4-75	468	480	493	505	519	532	546	578	592		2	4	6	9	11
69	6-05	619	633	646	660	675	689	703	718	733		2	5	7	9	12
70	2-747	762	778	793	808	824	840	856	872	888	10	3	5	8	11	13
71	2-904	921	937	954	971	988	3-008	3-024	3-042	3-060		3	5	8	11	14
72	3-078	096	115	133	152	172	191	211	230	251		3	6	9	13	17
73	2-271	291	312	333	354	378	398	420	442	465		3	7	10	14	19
74	4-87	511	534	558	582	606	630	655	681	706	11	4	7	11	15	20
75	3-732	758	786	812	839	867	895	923	952	981		4	8	12	16	21
76	4-011	041	071	102	134	165	198	230	264	297		4	8	13	17	22
77	4-331	366	402	437	474	511	548	586	625	665		4	9	14	18	23
78	4-705	745	787	829	872	915	959	5-008	5-060	5-097	12	5	10	15	20	25
79	5-145	183	242	292	343	396	449	503	558	614		5	10	16	21	26
80	5-671	5-730	5-789	5-850	5-912	5-975	6-041	6-107	6-174	6-243		5	11	17	22	27
81	6-314	6-386	6-460	6-536	6-612	6-691	6-772	6-855	6-940	7-026		5	11	17	22	27
82	7-115	7-207	7-300	7-396	7-495	7-594	7-700	7-806	7-916	8-028	13	6	11	17	22	28
83	8-144	8-264	8-388	8-513	8-643	8-777	8-918	9-058	9-208	9-367		6	12	18	24	30
84	9-514	9-677	9-848	10-02	10-20	10-39	10-58	10-78	10-99	11-20		6	13	19	25	31
85	11-43	11-66	11-91	12-16	12-43	12-71	13-00	13-30	13-62	13-95		6	14	20	26	32
86	14-30	14-67	15-06	15-46	15-89	16-35	16-83	17-34	17-89	18-46	14	7	14	21	28	35
87	19-08	19-74	20-45	21-20	22-02	22-90	23-86	24-80	25-83	27-27		7	15	22	29	36
88	28-64	30-14	31-82	33-69	35-80	38-19	40-89	44-07	47-74	52-08		7	16	23	30	37
89	57-29	63-66	71-62	81-85	95-49	114-6	143-2	181-0	228-5	283-0		8	17	25	33	42
90	∞										55	9	18	28	37	48

Differences vary too rapidly for interpolation by P.P.s. See table on page 22.

P.P.s for differences exceeding 14, if not shown on this page, should be taken from the inside and cover of the book. For angles between 72° and 82° P.P.s based on actual differences should be used.

NATURAL COTANGENTS

°	0' 12' 24' 36'				48' 60' 72' 84'				Δ	SUBTRACT				
	00.0	00.1	00.2	00.3	00.4	00.5	00.6	00.7	00.8	00.9	1'	2'	3'	4'
0°	∞	573.0	568.5	564.0	559.5	555.0	550.5	546.0	541.5	537.0	Differences vary too rapidly for interpolation by P.P.s. See Table on page 22.			
1	57.29	52.08	47.74	44.07	40.92	38.19	35.80	33.69	31.82	30.14				
2	28.64	27.27	26.03	24.90	23.86	22.90	22.02	21.20	20.45	19.74				
3	19.08	18.46	17.89	17.34	16.83	16.35	15.89	15.46	15.05	14.67				
4	14.30	13.96	13.62	13.30	13.00	12.71	12.43	12.16	11.91	11.66	14 28 42 57 71 11 25 38 50 63 10 20 30 41 51			
5	11.43	11.20	10.99	10.78	10.58	10.39	10.20	10.02	9.845	9.677				
6	9.614	9.387	9.208	9.058	8.915	8.777	8.643	8.513	8.386	8.264				
7	8.144	8.028	7.916	7.806	7.700	7.596	7.495	7.396	7.300	7.207				
8	7.118	7.026	6.940	6.855	6.772	6.691	6.612	6.535	6.450	6.365	9 18 28 37 46 8 17 25 33 42 7 14 21 28 35 6 13 19 26 32 5 12 18 24 30 4 11 17 23 28 3 10 15 21 26 2 9 14 19 24 1 8 13 18 23			
9	6.314	6.243	6.174	6.107	6.041	5.976	5.912	5.850	5.789	5.730				
10	5.671	5.614	5.558	5.503	5.448	5.393	5.338	5.283	5.228	5.173				
11	5.148	5.097	5.046	5.000	4.959	4.918	4.878	4.837	4.797	4.756	25 4 8 13 17 21 24 4 8 12 16 20 22 4 7 11 15 18 21 4 7 10 14 18 20 3 7 10 13 17 19 3 6 9 13 16 17 3 5 9 11 14 16 3 5 8 11 13			
12	4.708	4.665	4.625	4.586	4.548	4.511	4.474	4.437	4.402	4.366				
13	4.331	4.297	4.264	4.230	4.198	4.165	4.134	4.102	4.071	4.041				
14	4.011	3.981	3.952	3.923	3.895	3.867	3.839	3.812	3.785	3.758				
15	3.732	3.706	3.681	3.655	3.630	3.606	3.582	3.558	3.534	3.511	14 2 5 7 9 12 13 2 4 6 8 11 12 2 4 6 8 10 11 2 4 6 7 9 10 2 3 5 7 8			
16	3.487	3.465	3.442	3.420	3.398	3.376	3.354	3.333	3.312	3.291				
17	3.271	3.251	3.230	3.211	3.191	3.172	3.152	3.133	3.115	3.096				
18	3.078	3.060	3.042	3.024	3.006	2.989	2.971	2.954	2.937	2.921				
19	2.904	2.888	2.872	2.856	2.840	2.824	2.808	2.793	2.778	2.762	9 2 3 5 6 8 8 1 3 4 6 7 7 1 3 4 5 7 6 1 3 4 6 8 5 1 2 4 5 6 4 1 2 3 5 6 3 1 2 3 4 5 2 1 2 3 4 5 1 1 2 3 4 5			
20	2.747	2.732	2.718	2.703	2.689	2.675	2.660	2.646	2.633	2.619				
21	2.608	2.592	2.578	2.565	2.552	2.539	2.526	2.513	2.500	2.488				
22	2.478	2.463	2.450	2.438	2.426	2.414	2.402	2.391	2.379	2.367				
23	2.356	2.344	2.333	2.322	2.311	2.300	2.289	2.278	2.267	2.257	14 2 5 7 9 12 13 2 4 6 8 11 12 2 4 6 8 10 11 2 4 6 7 9 10 2 3 5 7 8			
24	2.246	2.236	2.225	2.215	2.204	2.194	2.184	2.174	2.164	2.154				
25	2.148	2.138	2.125	2.116	2.106	2.097	2.087	2.078	2.069	2.059				
26	2.080	2.071	2.061	2.052	2.042	2.033	2.024	2.015	2.006	1.997	9 2 3 5 6 8 8 1 3 4 6 7 7 1 3 4 5 7 6 1 3 4 6 8 5 1 2 4 5 6 4 1 2 3 5 6 3 1 2 3 4 5 2 1 2 3 4 5 1 1 2 3 4 5			
27	1.963	1.954	1.946	1.937	1.929	1.921	1.913	1.905	1.897	1.889				
28	1.881	1.873	1.865	1.857	1.849	1.842	1.834	1.827	1.819	1.811				
29	1.804	1.797	1.789	1.782	1.775	1.767	1.760	1.753	1.746	1.739				
30	1.732	1.726	1.718	1.711	1.704	1.698	1.691	1.684	1.678	1.671	14 2 5 7 9 12 13 2 4 6 8 11 12 2 4 6 8 10 11 2 4 6 7 9 10 2 3 5 7 8			
31	1.664	1.658	1.651	1.645	1.638	1.632	1.625	1.619	1.613	1.607				
32	1.600	1.594	1.588	1.582	1.576	1.570	1.564	1.558	1.552	1.546				
33	1.540	1.534	1.528	1.522	1.517	1.511	1.505	1.499	1.494	1.488				
34	1.483	1.477	1.471	1.466	1.460	1.455	1.450	1.444	1.439	1.433	9 2 3 5 6 8 8 1 3 4 6 7 7 1 3 4 5 7 6 1 3 4 6 8 5 1 2 4 5 6 4 1 2 3 5 6 3 1 2 3 4 5 2 1 2 3 4 5 1 1 2 3 4 5			
35	1.428	1.423	1.418	1.412	1.407	1.402	1.397	1.392	1.387	1.381				
36	1.378	1.373	1.368	1.363	1.358	1.353	1.347	1.342	1.337	1.332				
37	1.327	1.322	1.317	1.312	1.308	1.303	1.299	1.294	1.289	1.285				
38	1.280	1.275	1.271	1.266	1.262	1.257	1.253	1.248	1.244	1.239	14 2 5 7 9 12 13 2 4 6 8 11 12 2 4 6 8 10 11 2 4 6 7 9 10 2 3 5 7 8			
39	1.238	1.233	1.229	1.225	1.221	1.217	1.213	1.208	1.204	1.200				

P.P.s for differences exceeding 14, if not shown on this page, should be taken from the inside and cover of the book. For angles between 72° and 82° P.P.s based on actual differences should be used.

NATURAL COTANGENTS

°	0'	6'	12'	18'	24'	30'	36'	42'	48'	54'	Δ	SUBTRACT				
												1'	2'	3'	4'	5'
00	m	878.0	286.5	191.0	143.2	114.6	96.49	81.86	71.62	63.66		Differences vary too rapidly for interpolation by P.P.s. See Table on page 22.				
1	57.89	88.08	47.74	44.07	40.92	38.19	35.80	33.69	31.82	30.14						
2	28.84	27.87	26.03	24.90	23.86	22.90	22.02	21.20	20.45	19.74						
3	19.08	18.46	17.89	17.34	16.83	16.35	15.90	15.46	15.06	14.67						
4	14.30	13.95	13.62	13.30	13.00	12.71	12.43	12.16	11.91	11.66		14	28	42	57	71
5	11.43	11.20	10.99	10.78	10.58	10.39	10.20	10.02	9.845	9.677		13	26	38	50	62
6	8.814	8.357	8.205	8.058	8.915	8.777	8.643	8.513	8.386	8.264		11	23	34	45	56
7	8.144	8.028	7.916	7.806	7.700	7.596	7.495	7.396	7.300	7.207		10	20	30	41	51
8	7.116	7.026	6.940	6.855	6.772	6.691	6.612	6.535	6.460	6.386						
9	6.314	6.243	6.174	6.107	6.041	5.976	5.912	5.850	5.789	5.730						
10	5.671	5.614	5.558	5.503	5.449	5.396	5.343	5.292	5.243	5.193	55	9	18	29	37	46
11	5.146	5.097	5.050	5.005	4.969	4.915	4.872	4.829	4.787	4.746	50	8	17	25	33	42
12	4.706	4.665	4.626	4.586	4.548	4.511	4.474	4.437	4.402	4.366	48	8	15	23	31	39
13	4.331	4.297	4.264	4.230	4.198	4.166	4.134	4.102	4.071	4.041	46	7	14	21	28	35
14	4.011	3.981	3.952	3.923	3.895	3.867	3.839	3.812	3.785	3.758	44	6	13	19	26	32
15	3.732	3.706	3.681	3.655	3.630	3.606	3.582	3.558	3.534	3.511	42	5	11	17	23	29
16	3.487	3.468	3.442	3.420	3.398	3.376	3.354	3.333	3.312	3.291	40	4	10	16	22	28
17	3.271	3.251	3.230	3.211	3.191	3.172	3.152	3.133	3.115	3.096	38	3	9	15	21	27
18	3.078	3.058	3.042	3.024	3.006	2.989	2.971	2.954	2.937	2.921	36	3	8	14	20	26
19	2.904	2.884	2.872	2.856	2.840	2.824	2.808	2.793	2.778	2.762	34	2	7	13	19	25
20	2.747	2.732	2.718	2.703	2.689	2.675	2.660	2.646	2.633	2.619	32	2	6	12	18	24
21	2.606	2.592	2.578	2.569	2.552	2.539	2.526	2.513	2.500	2.486	30	1	5	11	17	23
22	2.475	2.463	2.450	2.438	2.426	2.414	2.402	2.391	2.379	2.367	28	1	4	10	16	22
23	2.356	2.344	2.333	2.323	2.311	2.300	2.289	2.278	2.267	2.257	26	1	3	9	15	21
24	2.246	2.236	2.225	2.215	2.204	2.194	2.184	2.174	2.164	2.154	24	1	2	8	14	20
25	2.145	2.135	2.125	2.116	2.106	2.097	2.087	2.078	2.069	2.069	22	1	2	7	13	19
26	2.060	2.041	2.032	2.023	2.014	2.006	1.997	1.988	1.980	1.971	20	1	1	6	12	18
27	1.983	1.964	1.946	1.937	1.929	1.921	1.913	1.906	1.897	1.889	18	1	1	5	11	17
28	1.901	1.881	1.865	1.857	1.849	1.842	1.834	1.827	1.819	1.811	16	1	1	4	10	16
29	1.804	1.787	1.780	1.772	1.765	1.757	1.750	1.743	1.736	1.729	14	1	1	3	9	15
30	1.732	1.726	1.718	1.711	1.704	1.698	1.691	1.684	1.678	1.671	12	1	1	3	8	14
31	1.664	1.658	1.651	1.645	1.638	1.632	1.625	1.619	1.613	1.607	10	1	1	2	8	13
32	1.600	1.594	1.588	1.582	1.576	1.570	1.564	1.558	1.552	1.546	8	1	1	2	7	13
33	1.540	1.534	1.528	1.522	1.517	1.511	1.505	1.499	1.494	1.488	6	1	1	2	7	12
34	1.483	1.477	1.471	1.466	1.460	1.454	1.449	1.444	1.439	1.433	4	1	1	2	6	12
35	1.429	1.423	1.418	1.413	1.407	1.402	1.397	1.392	1.387	1.381	2	1	1	2	6	11
36	1.376	1.371	1.366	1.361	1.356	1.351	1.347	1.342	1.337	1.332	1	1	1	2	6	11
37	1.367	1.362	1.357	1.353	1.348	1.343	1.339	1.334	1.329	1.325	1	1	1	2	6	11
38	1.360	1.355	1.351	1.346	1.342	1.337	1.333	1.328	1.324	1.320	1	1	1	2	6	11
39	1.235	1.230	1.226	1.222	1.217	1.213	1.209	1.205	1.200	1.196	1	1	1	2	6	11

P.P.s for differences exceeding 14, if not shown on this page, should be taken from the inside end cover of the book. For angles between 72° and 82° P.P.s based on actual differences should be used.

۵۴۹
NATURAL COTANGENTS

21

x	0°				12°				24°				36°				48°				z	SUBTRACT				
	0° 0'	0° 1'	0° 2'	0° 3'	0° 4'	0° 5'	0° 6'	0° 7'	0° 8'	0° 9'	0° 10'	0° 11'	0° 12'	0° 13'	0° 14'	0° 15'	0° 16'	0° 17'	0° 18'	0° 19'		1'	2'	3'	4'	5'
40°	1-1918	1875	1833	1792	1750	1708	1667	1626	1585	1544	41	7	14	21	28	34										
41	1-1804	1483	1423	1383	1343	1303	1263	1224	1184	1146	40	7	13	20	27	33										
42	1-1106	1087	1028	9890	9481	9013	8575	8137	7699	7261	38	6	13	19	25	32										
43	-0724	0886	0849	0612	0575	0538	0501	0464	0428	0392	37	6	12	18	25	31										
44	-0355	0319	0283	0247	0212	0176	0141	0105	0070	0035	36	6	12	18	24	30										
45	1-0000	0-9965	9930	9898	9861	9827	9793	9759	9726	9691	34	6	11	17	23	29										
46	0-9657	8623	9590	9558	9523	9490	9457	9424	9391	9358	33	6	11	17	22	28										
47	-9325	9293	9260	9228	9195	9163	9131	9099	9067	9036	32	6	11	16	21	27										
48	-9004	8972	8941	8910	8878	8847	8816	8785	8754	8724	31	6	10	16	21	26										
49	-8693	8662	8632	8601	8571	8541	8511	8481	8451	8421	30	6	10	15	20	25										
50	0-8381	8361	8332	8302	8273	8243	8214	8185	8156	8127	29	6	10	15	20	24										
51	-8069	8049	8040	8012	7983	7954	7926	7898	7869	7841	28	6	10	14	19	24										
52	-7757	7728	7757	7729	7701	7673	7646	7618	7590	7563	28	6	9	14	18	23										
53	-7536	7508	7481	7454	742	7400	7373	7346	7319	7292	27	6	9	14	18	23										
54	-7265	7239	7212	7186	7159	7133	7107	7080	7054	7028	26	4	9	13	18	22										
55	0-7002	6978	6950	6924	6899	6873	6847	6822	6796	6771	25	4	9	13	17	21										
56	-6746	6720	6694	6669	6644	6619	6594	6569	6544	6519	24	4	8	13	17	21										
57	-6494	6469	6448	6420	6396	6371	6346	6322	6297	6273	24	4	8	12	16	20										
58	-6249	6224	6200	6176	6152	6128	6104	6080	6056	6032	24	4	8	12	16	20										
59	-6004	5985	5961	5938	5914	5890	5867	5844	5820	5797	23	4	8	12	16	20										
60	0-5774	5750	5727	5704	5681	5658	5635	5612	5589	5566	22	4	8	12	15	19										
61	-5543	5520	5498	5475	5452	5430	5407	5384	5362	5340	22	4	8	11	15	19										
62	-5317	5295	5272	5250	5228	5206	5184	5161	5139	5117	21	4	7	11	15	18										
63	-5096	5073	5051	5029	5008	4986	4964	4942	4921	4899	21	4	7	11	15	18										
64	-4877	4854	4834	4813	4791	4770	4748	4727	4706	4684	20	4	7	11	14	18										
65	0-4663	4642	4621	4599	4578	4557	4536	4515	4494	4473	21	4	7	11	14	18										
66	-4452	4431	4411	4390	4369	4348	4327	4307	4286	4266	20	3	7	10	14	17										
67	-4245	4224	4204	4183	4163	4142	4122	4101	4081	4061	20	3	7	10	14	17										
68	-4040	4020	4000	3979	3959	3939	3919	3899	3879	3859	20	3	7	10	13	17										
69	-3838	3819	3799	3779	3759	3739	3719	3699	3679	3659	19	3	7	10	13	17										
70	0-3640	3620	3600	3581	3561	3541	3522	3502	3482	3463	19	3	7	10	13	16										
71	-3443	3424	3404	3385	3366	3346	3327	3307	3288	3269	19	3	6	10	13	16										
72	-3249	3230	3211	3191	3172	3153	3134	3115	3096	3076	18	3	6	10	13	16										
73	-3057	3038	3019	3000	2981	2962	2943	2924	2905	2886	18	3	6	10	13	16										
74	-2867	2849	2830	2811	2792	2773	2754	2736	2717	2699	18	3	6	9	13	16										
75	0-2679	2661	2642	2623	2605	2586	2568	2549	2530	2512	17	3	6	9	12	16										
76	-2493	2475	2456	2438	2419	2401	2382	2364	2346	2327	17	3	6	9	12	16										
77	-2309	2290	2272	2254	2236	2217	2199	2180	2162	2144	17	3	6	9	12	16										
78	-2126	2107	2089	2071	2063	2036	2018	1999	1980	1962	16	3	6	9	12	16										
79	-1944	1926	1908	1890	1871	1853	1835	1817	1799	1781	16	3	6	9	12	16										
80	0-1763	1745	1727	1709	1691	1673	1656	1638	1620	1602	15	3	6	9	12	16										
81	-1584	1566	1548	1530	1512	1495	1477	1459	1441	1423	15	3	6	9	12	16										
82	-1406	1388	1370	1352	1334	1317	1299	1281	1263	1246	15	3	6	9	12	16										
83	-1228	1210	1192	1176	1157	1139	1122	1104	1086	1069	15	3	6	9	12	16										
84	-1051	1033	1016	0998	0981	0963	0946	0928	0910	0892	14	3	6	9	12	16										
85	0-0878	0857	0840	0822	0805	0787	0769	0752	0734	0717	14	3	6	9	12	16										
86	-0699	0682	0664	0647	0629	0612	0594	0577	0560	0542	14	3	6	9	12	16										
87	-0524	0507	0489	0472	0464	0447	0429	0412	0394	0377	13	3	6	9	12	16										
88	-0349	0332	0314	0297	0279	0262	0244	0227	0209	0192	13	3	6	9	12	16										
89	-0176	0167	0149	0132	0105	0087	0070	0052	0035	0017	13	3	6	9	12	16										
90	0-0000										12	3	6	9	12	16										

NATURAL TANGENTS, 82° to 90°

°	0'	1'	2'	3'	4'	5'	6'	7'	8'	9'	10'	°
82 00	7-115	130	148	161	176	191	207	222	238	253	269	7 50
82 10	7-269	284	300	316	332	348	364	380	396	412	429	7 40
82 20	7-429	448	462	478	495	511	528	545	562	579	598	7 30
82 30	7-596	613	630	647	665	682	700	717	735	753	770	7 20
82 40	7-770	788	808	824	842	861	879	897	916	934	953	7 10
82 50	7-953	7-978	7-991	8-009	8-028	8-048	8-067	8-086	8-105	8-125	8-144	7 00
83 00	8-144	184	184	204	223	243	264	284	304	324	345	6 50
83 10	8-345	368	388	407	428	449	470	491	513	534	556	6 40
83 20	8-556	577	599	621	643	666	687	709	732	754	777	6 30
83 30	8-777	800	823	846	869	892	915	939	962	986	1-010	6 20
83 40	9-010	034	068	082	106	131	156	180	205	230	255	6 10
83 50	9-255	281	306	332	357	383	409	435	461	488	514	6 00
84 00	9-514	541	568	595	622	649	677	704	732	760	7-788	5 50
84 10	9-818	816	845	873	902	931	960	9-989	10-019	10-048	10-078	5 40
84 20	10-078	108	138	168	199	229	260	291	322	354	385	5 30
84 30	10-39	10-45	10-45	10-48	10-51	10-58	10-68	10-81	10-84	10-88	10-71	5 20
84 40	10-71	10-75	10-78	10-81	10-85	10-88	10-92	10-95	10-99	11-02	11-08	5 10
84 50	11-08	11-10	11-13	11-17	11-20	11-24	11-28	11-32	11-35	11-39	11-43	5 00
85 00	11-43	11-47	11-51	11-55	11-59	11-62	11-66	11-70	11-74	11-79	11-83	4 50
85 10	11-83	11-87	11-91	11-95	11-99	12-03	12-06	12-12	12-16	12-21	12-25	4 40
85 20	12-25	12-29	12-34	12-38	12-43	12-47	12-52	12-57	12-61	12-66	12-71	4 30
85 30	12-71	12-75	12-80	12-85	12-90	12-95	13-00	13-05	13-10	13-15	13-20	4 20
85 40	13-20	13-25	13-30	13-35	13-40	13-46	13-51	13-56	13-62	13-67	13-73	4 10
85 50	13-73	13-78	13-84	13-89	13-95	14-01	14-07	14-12	14-18	14-24	14-30	4 00
86 00	14-30	14-36	14-42	14-48	14-54	14-61	14-67	14-73	14-80	14-86	14-92	3 50
86 10	14-92	14-99	15-06	15-12	15-19	15-26	15-33	15-39	15-46	15-53	15-60	3 40
86 20	15-60	15-68	15-75	15-82	15-89	15-97	16-04	16-12	16-20	16-27	16-35	3 30
86 30	16-35	16-43	16-51	16-59	16-67	16-76	16-83	16-92	17-00	17-08	17-17	3 20
86 40	17-17	17-26	17-34	17-43	17-52	17-61	17-70	17-79	17-89	17-98	18-07	3 10
86 50	18-07	18-17	18-27	18-37	18-46	18-56	18-67	18-77	18-87	18-98	19-08	3 00
87 00	19-08	19-19	19-30	19-41	19-52	19-63	19-74	19-86	19-97	20-09	20-20	2 50
87 10	20-20	20-33	20-45	20-57	20-69	20-82	20-95	21-07	21-20	21-34	21-47	2 40
87 20	21-47	21-61	21-74	21-88	22-02	22-16	22-31	22-45	22-60	22-75	22-90	2 30
87 30	22-90	23-06	23-21	23-37	23-53	23-69	23-86	24-03	24-20	24-37	24-54	2 20
87 40	24-54	24-72	24-90	25-08	25-26	25-45	25-64	25-83	26-03	26-23	26-43	2 10
87 50	26-43	26-64	26-84	27-06	27-27	27-49	27-71	27-94	28-17	28-40	28-64	2 00
88 00	28-64	28-88	29-12	29-37	29-62	29-88	30-14	30-41	30-68	30-96	31-24	1 50
88 10	31-24	31-53	31-82	32-12	32-42	32-73	33-05	33-37	33-68	34-03	34-37	1 40
88 20	34-37	34-72	35-07	35-43	35-80	36-18	36-56	36-96	37-36	37-77	38-19	1 30
88 30	38-19	38-62	39-05	39-51	39-97	40-44	40-93	41-41	41-92	42-43	42-96	1 20
88 40	42-96	43-51	44-07	44-65	45-23	45-83	46-45	47-09	47-74	48-41	49-10	1 10
88 50	49-10	49-82	50-55	51-30	52-08	52-88	53-71	54-56	55-44	56-35	57-29	1 00
89 00	57-29	58-26	59-27	60-31	61-38	62-50	63-68	64-85	66-11	67-40	68-76	0 50
89 10	68-76	70-15	71-62	73-14	74-73	76-39	78-13	79-94	81-85	83-84	85-94	0 40
89 20	85-94	88-14	90-46	92-81	95-49	98-22	101-1	104-2	107-4	110-9	114-6	0 30
89 30	114-6	118-5	122-8	127-3	132-2	137-6	143-2	149-5	156-1	163-7	171-9	0 20
89 40	171-9	180-8	191-0	202-2	214-9	229-2	245-6	264-4	284-5	312-5	343-8	0 10
89 50	343-8	382-0	429-7	481-1	537-0	607-8	689-4	1-146	1719	3438	==	0 00
	10'	9'	8'	7'	6'	5'	4'	3'	2'	1'	0'	F

NATURAL COTANGENTS, 82° to 90°

(Read up and from right to left)

cot x

0 3438 = 1
 50 3437 58-14
 113 3438 50-31
 182 3438 78-58
 209 3438 12-78
 237 3438 14-74
 253 3438 13-61
 273 3431 12-64

cot x

0 00 57-30 =
 0-36 57-39 156-4
 1-36 57-28 42-09
 1-88 57-27 30-31
 2-30 57-26 24-90
 2-64 57-25 21-63
 2-95 57-24 19-38
 3-23 57-23 17-71
 3-48 57-22 16-41
 3-72 57-21 15-36
 3-94 57-20 14-49
 4-16 57-19 13-73
 4-36 57-18 13-11
 4-55 57-17 12-56
 4-74 57-16 12-08

rad.

0-0000 1-0000 = 1
 -0-122 0-9999 81-65
 -0-212 0-9996 47-14
 -0-273 0-9997 88-81
 -0-324 0-9996 30-88
 -0-367 0-9996 27-51
 -0-408 0-9996 24-51
 -0-441 0-9993 22-64
 -0-474 0-9991 21-07
 -0-504 0-9991 19-79
 -0-533 0-9990 18-72
 -0-561 0-9989 17-61
 -0-587 0-9988 16-45
 -0-613 0-9987 15-20
 -0-638 0-9986 14-05
 -0-661 0-9985 12-90
 -0-684 0-9984 11-78
 -0-707 0-9983 10-68
 -0-724 0-9982 9-58

cot x

cot x

cot x

where x is taken from

the table in the same

units as x

Example

Find cot x when

x = 30-2

= for 30-2 57-21

= 57-21 15-18

= 3-27

cot x = 1

NATURAL SECANTS. 82° to 90°

	0'	1'	2'	3'	4'	5'	6'	7'	8'	9'	10'
82 00	7.188	800	215	230	248	260	278	291	304	328	337
82 10	7.337	363	368	384	400	416	431	447	463	480	496
82 20	7.496	812	828	845	861	878	894	911	928	944	961
82 30	7.661	878	895	912	930	947	964	982	999	1017	1034
82 40	7.834	952	970	988	1006	1024	1042	1060	1079	1097	1115
82 50	8.014	1034	1053	1072	1091	1109	1128	1148	1167	1186	1206
83 00	8.208	1225	1245	1264	1284	1304	1324	1344	1364	1384	1405
83 10	8.405	1425	1446	1466	1487	1508	1529	1550	1571	1592	1614
83 20	8.614	1635	1657	1679	1700	1722	1744	1767	1789	1811	1834
83 30	8.834	1856	1879	1902	1925	1948	1971	1994	2018	2041	2065
83 40	9.065	2089	2113	2137	2161	2186	2210	2235	2259	2284	2309
83 50	9.309	2334	2360	2385	2411	2436	2462	2488	2514	2540	2567
84 00	9.567	2593	2620	2647	2674	2701	2728	2756	2783	2811	2839
84 10	9.839	2867	2895	2924	2952	2981	3010	3039	3068	3098	3128
84 20	10.128	3157	3187	3217	3247	3278	3309	3340	3371	3402	3433
84 30	10.43	3463	3494	3525	3556	3587	3618	3649	3680	3711	3742
84 40	10.78	3773	3804	3835	3866	3897	3928	3959	3990	4021	4052
84 50	11.10	4083	4114	4145	4176	4207	4238	4269	4300	4331	4362
85 00	11.47	4393	4424	4455	4486	4517	4548	4579	4610	4641	4672
85 10	11.87	4703	4734	4765	4796	4827	4858	4889	4920	4951	4982
85 20	12.29	5013	5044	5075	5106	5137	5168	5199	5230	5261	5292
85 30	12.75	5323	5354	5385	5416	5447	5478	5509	5540	5571	5602
85 40	13.23	5633	5664	5695	5726	5757	5788	5819	5850	5881	5912
85 50	13.78	5943	5974	6005	6036	6067	6098	6129	6160	6191	6222
86 00	14.34	6253	6284	6315	6346	6377	6408	6439	6470	6501	6532
86 10	14.96	6563	6594	6625	6656	6687	6718	6749	6780	6811	6842
86 20	15.64	6873	6904	6935	6966	6997	7028	7059	7090	7121	7152
86 30	16.38	7183	7214	7245	7276	7307	7338	7369	7400	7431	7462
86 40	17.20	7493	7524	7555	7586	7617	7648	7679	7710	7741	7772
86 50	18.10	7803	7834	7865	7896	7927	7958	7989	8020	8051	8082
87 00	19.11	8113	8144	8175	8206	8237	8268	8299	8330	8361	8392
87 10	20.23	8423	8454	8485	8516	8547	8578	8609	8640	8671	8702
87 20	21.49	8733	8764	8795	8826	8857	8888	8919	8950	8981	9012
87 30	22.83	9043	9074	9105	9136	9167	9198	9229	9260	9291	9322
87 40	24.28	9353	9384	9415	9446	9477	9508	9539	9570	9601	9632
87 50	25.85	9663	9694	9725	9756	9787	9818	9849	9880	9911	9942
88 00	28.65	9973	10004	10035	10066	10097	10128	10159	10190	10221	10252
88 10	31.28	10283	10314	10345	10376	10407	10438	10469	10500	10531	10562
88 20	34.38	10593	10624	10655	10686	10717	10748	10779	10810	10841	10872
88 30	38.20	10903	10934	10965	10996	11027	11058	11089	11120	11151	11182
88 40	42.98	11213	11244	11275	11306	11337	11368	11399	11430	11461	11492
88 50	49.11	11523	11554	11585	11616	11647	11678	11709	11740	11771	11802
89 00	57.30	11833	11864	11895	11926	11957	11988	12019	12050	12081	12112
89 10	68.16	12143	12174	12205	12236	12267	12298	12329	12360	12391	12422
89 20	85.95	12453	12484	12515	12546	12577	12608	12639	12670	12701	12732
89 30	114.6	12763	12794	12825	12856	12887	12918	12949	12980	13011	13042
89 40	141.8	13073	13104	13135	13166	13197	13228	13259	13290	13321	13352
89 50	171.6	13383	13414	13445	13476	13507	13538	13569	13600	13631	13662

0.00	0.0000	00.00
0.34	0.0001	00.26
0.59	0.0001	00.51
1.16	0.0002	01.44
1.30	0.0003	02.30
1.42	0.0004	03.17
1.53	0.0006	04.07
2.03	0.0007	05.00
2.13	0.0008	05.97
2.29	0.0009	06.99
2.37	0.0010	08.01
2.44	0.0011	09.08
2.61	0.0012	10.19
2.88	0.0013	11.35
3.05	0.0014	12.56

cos 82°	0.0000	00.00
cos 83°	0.0001	00.26
cos 84°	0.0002	00.51
cos 85°	0.0003	01.44
cos 86°	0.0004	02.30
cos 87°	0.0006	03.17
cos 88°	0.0009	04.07
cos 89°	0.0012	05.00

0.00	0.0000	00.00
1.78	0.0001	00.26
2.57	0.0002	00.51
3.16	0.0003	01.44
3.67	0.0004	02.30
4.11	0.0005	03.17
4.57	0.0006	04.07
4.97	0.0007	05.00
5.41	0.0008	05.97

rad	0.0000	00.00
1.78	0.0001	00.26
2.57	0.0002	00.51
3.16	0.0003	01.44
3.67	0.0004	02.30
4.11	0.0005	03.17
4.57	0.0006	04.07
4.97	0.0007	05.00
5.41	0.0008	05.97

cos 82°	0.0000	00.00
cos 83°	0.0001	00.26
cos 84°	0.0002	00.51
cos 85°	0.0003	01.44
cos 86°	0.0004	02.30
cos 87°	0.0006	03.17
cos 88°	0.0009	04.07
cos 89°	0.0012	05.00

Example	0.0000	00.00
rad	0.0001	00.26
1.78	0.0002	00.51
2.57	0.0003	01.44
3.16	0.0004	02.30
3.67	0.0005	03.17
4.11	0.0006	04.07
4.57	0.0007	05.00

NATURAL COSECANTS. 0° to 8°

(Read up and from right to left)

NATURAL SECANTS

x	0°			12°			24°			36°			48°			Δ	ADD				
	00.0	00.1	00.2	00.3	00.4	00.5	00.6	00.7	00.8	00.9	01.0	01.1	01.2	01.3	01.4		1'	2'	3'	4'	5'
0°	1.0000	0000	0000	0000	0000	0000	0001	0001	0001	0001	0001	0001	0001	0001	0001	1	See small Table p. 23, top right.				
1	-0002	0002	0002	0003	0003	0003	0004	0004	0005	0006	0006	0006	0007	0007	0007		0	0	0	1	1
2	-0008	0007	0007	0008	0008	0009	0010	0010	0011	0012	0013	0013	0014	0014	0014		0	0	1	1	1
3	-0014	0016	0016	0017	0018	0018	0019	0020	0021	0022	0023	0023	0024	0024	0024		0	1	1	2	2
4	-0024	0026	0027	0028	0028	0030	0031	0032	0034	0035	0037	0037	0038	0038	0038		0	1	1	2	2
5	-0038	0040	0041	0043	0045	0046	0048	0050	0051	0053	0055	0055	0056	0056	0056	2	0	1	1	1	1
6	-0055	0057	0059	0061	0063	0065	0067	0069	0071	0073	0075	0075	0076	0076	0076		0	1	1	1	2
7	-0075	0077	0079	0082	0084	0088	0089	0091	0093	0095	0098	0098	0099	0099	0099		0	1	1	2	2
8	-0098	0101	0103	0106	0109	0111	0114	0116	0119	0122	0125	0125	0126	0126	0126		0	1	1	2	2
9	-0126	0127	0130	0133	0136	0139	0142	0145	0148	0151	0154	0154	0155	0155	0155		0	1	1	2	2
10	-0154	0157	0161	0164	0167	0170	0174	0177	0180	0184	0187	0187	0188	0188	0188	3	1	1	2	2	3
11	-0187	0191	0194	0198	0201	0205	0209	0212	0216	0220	0223	0223	0224	0224	0224		1	1	2	2	3
12	-0223	0227	0231	0235	0239	0243	0247	0251	0255	0259	0263	0263	0264	0264	0264		1	1	2	3	4
13	-0263	0267	0271	0275	0280	0284	0288	0293	0297	0302	0306	0306	0307	0307	0307		1	1	2	3	4
14	-0306	0311	0315	0320	0324	0329	0334	0338	0343	0348	0352	0352	0353	0353	0353		1	2	2	3	4
15	-0353	0358	0363	0367	0372	0377	0382	0388	0393	0398	0402	0402	0403	0403	0403	4	1	2	2	3	4
16	-0403	0408	0413	0419	0424	0429	0435	0440	0446	0451	0456	0456	0457	0457	0457		1	2	3	4	4
17	-0457	0463	0468	0474	0480	0485	0491	0497	0503	0509	0514	0514	0515	0515	0515		1	2	3	4	5
18	-0515	0521	0527	0533	0539	0545	0551	0557	0564	0570	0576	0576	0577	0577	0577		1	2	3	4	5
19	-0576	0583	0589	0596	0602	0608	0615	0622	0628	0635	0641	0641	0642	0642	0642		2	3	4	5	6
20	-0642	0649	0655	0662	0669	0676	0683	0690	0697	0704	0711	0711	0712	0712	0712	5	1	2	3	5	6
21	-0711	0719	0726	0733	0740	0748	0755	0763	0770	0778	0785	0785	0786	0786	0786		1	2	4	5	6
22	-0785	0793	0801	0808	0816	0824	0832	0840	0848	0856	0864	0864	0865	0865	0865		1	3	4	6	7
23	-0864	0872	0880	0888	0896	0904	0913	0921	0929	0938	0946	0946	0947	0947	0947		1	3	4	6	7
24	-0946	0955	0963	0972	0981	0989	0998	1007	1016	1025	1034	1034	1035	1035	1035		1	3	4	6	7
25	-1034	1043	1052	1061	1070	1079	1089	1098	1107	1117	1126	1126	1127	1127	1127	6	2	3	5	6	8
26	-1126	1136	1145	1155	1164	1174	1184	1194	1203	1213	1223	1223	1224	1224	1224		2	3	5	6	8
27	-1223	1233	1243	1253	1264	1274	1284	1294	1305	1315	1325	1325	1326	1326	1326		2	3	5	7	9
28	-1326	1336	1347	1357	1368	1379	1390	1401	1412	1423	1433	1433	1434	1434	1434		2	4	5	7	9
29	-1434	1445	1456	1467	1478	1490	1501	1512	1524	1535	1546	1546	1547	1547	1547		2	4	5	7	9
30	-1547	1559	1570	1582	1594	1606	1618	1630	1642	1654	1666	1666	1667	1667	1667	7	2	4	6	8	10
31	-1666	1679	1691	1703	1716	1728	1741	1753	1766	1779	1791	1791	1792	1792	1792		2	4	6	8	10
32	-1792	1805	1818	1831	1844	1857	1870	1883	1897	1910	1923	1923	1924	1924	1924		2	4	6	8	10
33	-1924	1937	1951	1964	1978	1992	2006	2020	2034	2048	2062	2062	2063	2063	2063		2	5	7	9	12
34	-2062	2076	2091	2105	2120	2134	2149	2163	2178	2193	2207	2207	2208	2208	2208		2	5	7	9	12
35	-2208	2223	2238	2253	2268	2283	2299	2314	2329	2345	2360	2360	2361	2361	2361	8	3	5	8	10	13
36	-2361	2376	2392	2408	2424	2440	2456	2472	2489	2505	2521	2521	2522	2522	2522		3	5	8	11	14
37	-2521	2538	2554	2571	2588	2605	2622	2639	2656	2673	2689	2689	2690	2690	2690		3	5	8	11	14
38	-2690	2708	2725	2742	2760	2778	2796	2813	2831	2849	2866	2866	2867	2867	2867		3	5	8	11	14
39	-2868	2886	2904	2923	2941	2960	2978	2997	3016	3035	3054	3054	3055	3055	3055		3	5	8	11	14
40	-3054	3073	3093	3112	3131	3151	3171	3190	3210	3230	3249	3249	3250	3250	3250	9	3	7	10	13	17
41	-3250	3270	3291	3311	3331	3352	3373	3393	3414	3435	3455	3455	3456	3456	3456		3	7	10	13	17
42	-3456	3478	3499	3520	3542	3563	3585	3607	3629	3651	3672	3672	3673	3673	3673		3	7	10	13	17
43	-3673	3696	3718	3741	3763	3786	3809	3832	3855	3878	3901	3901	3902	3902	3902		3	7	10	13	17
44	-3902	3926	3949	3972	3996	4020	4044	4069	4093	4118	4142	4142	4143	4143	4143		3	7	10	13	17
45	-4142	4167	4192	4217	4242	4267	4293	4318	4344	4370	4395	4395	4396	4396	4396	10	4	8	12	16	21
46	-4396	4422	4448	4474	4501	4527	4554	4581	4608	4635	4662	4662	4663	4663	4663		4	8	12	16	21
47	-4663	4690	4718	4746	4774	4802	4830	4859	4887	4916	4944	4944	4945	4945	4945		4	8	12	16	21
48	-4945	4974	5003	5032	5062	5092	5121	5151	5182	5212	5242	5242	5243	5243	5243		4	8	12	16	21
49	-5243	5273	5304	5335	5366	5398	5429	5461	5493	5525	5557	5557	5558	5558	5558		4	8	12	16	21

NATURAL SECANTS

25

°	NATURAL SECANTS												D	ADD						
	0'	6'	12'	18'	24'	30'	36'	42'	48'	54'										
	0°-0	0°-1	0°-2	0°-3	0°-4	0°-5	0°-6	0°-7	0°-8	0°-9	1'	2'		3'	4'	5'				
60°	1.555	569	582	596	609	622	635	648	661	674						1	1	2	2	3
61	589	592	596	599	603	606	610	613	616	621						1	1	2	2	3
62	624	628	632	636	639	643	648	650	651	658						1	1	2	3	3
63	662	666	669	673	677	681	685	689	693	697						1	1	2	3	3
64	701	706	710	714	718	722	726	731	735	739						1	1	2	3	3
65	743	748	752	757	761	766	770	776	779	784						1	2	2	3	3
66	789	793	798	802	807	812	817	821	826	831						1	2	2	3	4
67	836	841	845	851	856	861	866	871	877	882						1	2	3	3	4
68	887	892	896	903	908	914	919	925	930	936						1	2	3	4	5
69	942	947	953	959	964	970	976	982	988	1.994						1	2	3	4	5
70	2.000	006	012	018	026	031	037	043	050	056						1	2	3	4	5
71	063	069	076	082	089	096	103	109	116	123						1	2	3	4	6
72	130	137	144	151	158	166	173	180	188	196						1	2	4	5	6
73	208	210	216	226	233	241	249	257	265	273						1	3	4	5	7
74	281	289	298	306	314	323	331	340	349	357						1	3	4	6	7
75	3.366	376	384	393	402	411	421	430	439	449						2	3	5	6	8
76	459	468	478	488	498	508	518	528	538	549						2	3	6	7	8
77	569	570	581	591	602	613	624	635	647	658						2	4	6	7	9
78	669	681	693	706	716	729	741	753	765	778						2	4	8	10	
79	770	783	796	809	822	835	849	862	876	890						3	4	7	9	11
80	8.924	930	952	967	981	2.988	3.011	3.026	3.041	3.056						2	6	7	10	12
81	9.073	087	103	119	136	3.152	158	186	202	219						3	5	8	11	12
82	226	254	271	289	307	326	344	363	382	401						3	6	9	12	15
83	430	440	460	480	500	521	542	563	584	606						3	7	10	13	17
84	620	650	673	695	719	742	766	790	814	839						4	7	11	14	18
85	3.864	889	915	941	967	3.994	4.021	4.049	4.077	4.105						4	8	11	15	19
86	4.184	168	192	222	253	4.284	315	347	379	412						5	9	14	19	23
87	4.466	479	514	548	584	4.620	657	694	732	771						5	10	16	21	27
88	4.810	868	899	931	4.978	5.016	089	103	148	184						6	12	18	23	29
89	5.041	268	387	386	436	487	540	593	647	702						6	13	19	25	32
90	5.759	5.816	6.378	6.938	6.998	6.059	6.129	6.188	6.255	6.323						7	14	21	27	34
91	6.392	6.464	6.637	6.811	6.687	6.765	6.848	6.927	7.011	7.097						7	15	22	30	38
92	7.183	7.276	7.368	7.463	7.561	7.661	7.764	7.870	7.979	8.091						8	16	23	31	40
93	8.206	8.324	8.446	8.571	8.700	8.834	8.971	9.113	9.259	9.411						8	17	24	32	41
94	9.467	9.728	9.896	10.07	10.25	10.43	10.63	10.83	11.03	11.25						9	18	25	33	41
95	11.47	11.71	11.95	12.20	12.47	12.75	13.03	13.34	13.65	13.99						10	19	26	34	43
96	14.34	14.70	15.09	15.50	15.93	16.38	16.86	17.37	17.91	18.49						11	20	27	35	44
97	19.11	19.77	20.47	21.23	22.04	22.93	23.88	24.92	26.05	27.29						12	21	28	36	45
98	28.65	30.16	31.84	33.71	35.81	38.20	40.93	44.08	47.75	52.09						13	22	29	37	46
99	57.30	63.66	71.62	81.85	95.49	114.6	143.2	191.0	286.5	573.0						14	23	30	38	47
100																15	24	31	39	48

Differences vary too rapidly for interpolation by P.P.s. See Table on page 23

Differences vary too rapidly for interpolation by P.P.s. See Table on page 23

P.P.s for differences exceeding 16, if not shown on this page, should be taken from the inside end cover of the book. For angles between 72° and 82° P.P.s based on actual differences should be used.

۵۵۴
NATURAL COSECANTS

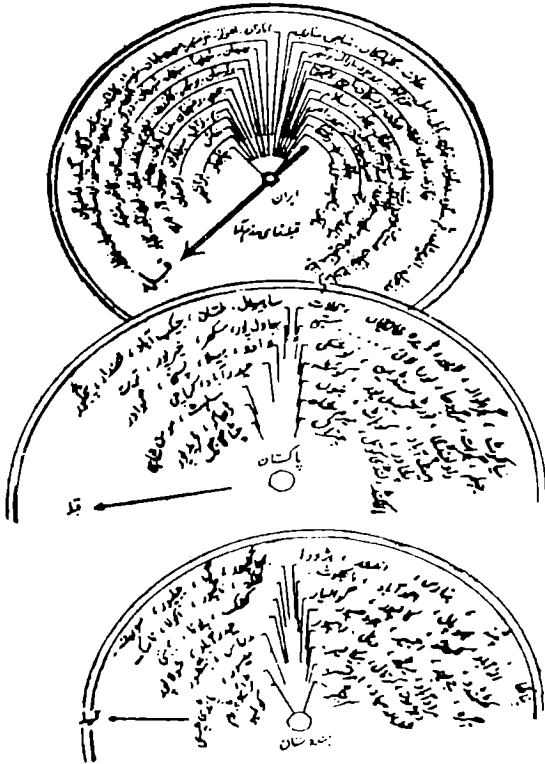
A	0°										L	SUBTRACT				
		0°-1	0°-2	0°-3	0°-4	0°-5	0°-6	0°-7	0°-8	0°-9		1'	2'	3'	4'	5'
00	∞	873.0	288.5	191.0	143.2	114.6	95.49	81.25	71.62	63.66		Differences vary too rapidly for interpolation by P.P.s. See Table on page 23				
1	57.30	82.09	47.78	44.08	40.93	38.20	35.81	33.71	31.84	30.16						
2	28.65	27.89	26.05	24.97	23.88	22.93	22.04	21.23	20.47	19.77						
3	19.11	18.49	17.91	17.37	16.86	16.38	15.93	15.50	15.09	14.70						
4	14.34	13.99	13.65	13.34	13.03	12.75	12.47	12.20	11.95	11.71						
5	11.47	11.25	11.03	10.83	10.63	10.43	10.25	10.07	9.895	9.728						
6	9.567	9.411	9.259	9.113	8.971	8.834	8.700	8.571	8.446	8.324						
7	8.206	8.031	7.872	7.720	7.564	7.461	7.361	7.463	7.368	7.276						
8	7.185	7.097	7.011	6.927	6.845	6.765		6.611	6.537	6.464	84	14	28	42	56	70
9	6.392	6.323	6.255	6.188	6.121	6.059	5.996	5.935	5.875	5.816	75	12	25	37	50	62
											87	11	22	33	45	56
											80	10	20	30	40	50
10	5.759	702	647	593	540	487		386	337	288	54	9	18	27	36	45
11	5.241	194	149	103	059	5.016	4.973	4.931	4.890	4.850	49	8	16	25	33	41
						5.016					45	8	15	22	30	38
12	4.810	771	732	694	657	620	584	549	514	479	41	7	14	21	27	34
13	4.415	412	379	347	315	284	253	222	192	163	38	6	13	19	25	32
						284					35	6	12	18	23	29
14	4.134	105	077	049	4.001	3.954	3.924	941	915	889	32	5	11	16	21	27
						3.924					30	5	10	15	20	25
15	3.864	839	814	790	766	742	719	695	673	650	28	4	9	13	17	22
16	3.628	608	584	563	542	521	500	480	460	440	24	4	8	12	16	20
17	3.420	401	382	363	344	326	307	289	271	254	23	4	8	11	15	19
18	3.236	219	202	185	168	152	135	119	103	087	21	4	7	11	14	18
19	3.072	056	041	026	3.011	2.996	2.981	2.967	2.952	2.938	19	3	7	10	13	17
20	2.924	910	896	882	869	855	842	829	816	803	18	3	6	9	12	16
21	2.790	778	765	753	741	729	718	705	693	681	12	2	6	8	10	14
22	2.669	658	647	635	624	613	602	591	581	570	11	2	5	7	9	13
23	2.559	549	538	528	518	508	498	486	478	468	10	2	5	6	8	11
24	2.459	440	439	430	421	411	402	393	384	375	9	2	5	6	7	10
25	2.366	357	349	340	331	323	314	306	298	289	8	1	3	4	6	9
26	2.281	273	265	257	249	241	233	226	218	210	8	1	3	4	5	8
27	2.203	195	188	180	173	166	158	151	144	137	7	1	2	4	5	7
28	2.130	123	116	109	103	096	089	082	076	069	7	1	2	3	4	6
29	2.063	056	050	043	037	031	025	018	012	006	6	1	2	3	4	5
30	2.000	1.994	1.988	1.982	1.976	1.970	1.964	1.959	1.953	1.947	6	1	2	3	4	5
31	1.942	936	930	925	919	914	908	903	898	892	5	1	2	3	4	5
32	0.887	882	877	871	866	861	856	851	846	841	5	1	2	3	4	5
33	0.836	831	826	821	817	812	807	802	798	793	5	1	2	3	4	5
34	0.788	784	779	775	770	766	761	757	752	748	5	1	2	3	4	5
35	1.743	739	735	731	726	722	718	714	710	705	4	1	1	2	3	3
36	1.701	697	693	689	685	681	677	673	669	665	4	1	1	2	3	3
37	0.662	668	664	660	645	643	639	635	632	628	4	1	1	2	3	3
38	0.624	621	617	613	610	606	603	599	596	592	4	1	1	2	3	3
39	1.589	585	582	579	575	572	569	566	562	559	3	1	1	2	3	3

P.P.s for differences exceeding 16, if not shown on this page, should be taken from the inside end of the book. For angles between 83° and 90° P.P.s based on actual differences should be used.

NATURAL COSECANTS

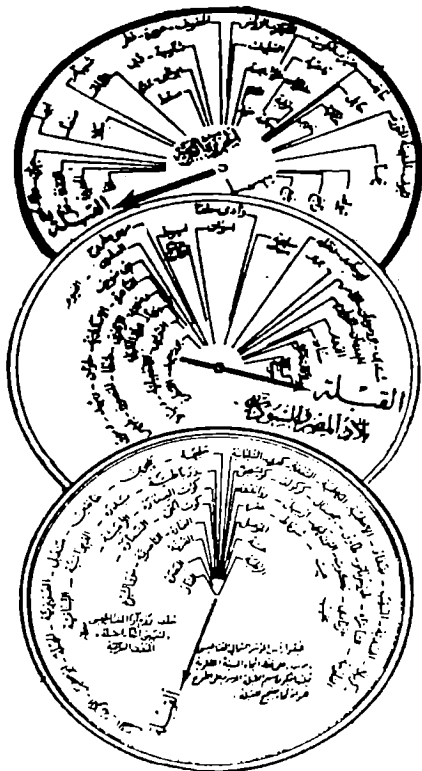
27

x	NATURAL COSECANTS										Δ	SUBTRACT																														
	0°		12°		18°		24°		30°			36°		42°		48°		54°		1'	2'	3'	4'	5'																		
	00.0	00.1	00.2	00.3	00.4	00.5	00.6	00.7	00.8	00.9		00.7	00.8	00.9	00.7	00.8	00.9	00.7	00.8						00.9																	
40°	1.5587	5525	5493	5461	5429	5398	5366	5336	5304	5273	31	5	10	16	21	26	30	5	10	15	20	25	28	5	9	14	19	23	27	4	9	13	18	22	26	4	8	13	17	21		
41	5243	5212	5182	5151	5121	5092	5062	5032	5003	4974	49	4	8	11	15	19	23	4	8	11	15	19	22	4	7	11	15	18	21	3	7	10	14	17	20	3	7	10	13	17		
42	4945	4916	4887	4858	4830	4802	4774	4746	4718	4690	46	3	6	9	12	15	45	3	6	9	12	15	19	44	3	6	9	12	15	2	5	8	11	14	17	20	2	5	8	11	14	
43	4683	4655	4626	4598	4569	4541	4513	4484	4456	4428	44	3	5	8	11	14	43	3	5	8	11	14	18	42	3	5	8	11	14	1	4	7	10	13	16	19	2	5	8	11	14	
44	4396	4370	4344	4318	4293	4267	4242	4217	4192	4167	43	3	4	7	10	13	41	3	4	7	10	13	17	40	3	4	7	10	13	0	3	6	9	12	15	18	21	2	5	8	11	14
45	1.4142	4118	4093	4069	4044	4020	3996	3972	3948	3926	42	3	4	7	10	13	40	3	4	7	10	13	16	39	3	4	7	10	13	0	3	6	9	12	15	18	21	2	5	8	11	14
46	3908	3878	3855	3832	3809	3786	3763	3741	3718	3696	41	3	4	7	10	13	39	3	4	7	10	13	15	38	3	4	7	10	13	0	3	6	9	12	15	18	21	2	5	8	11	14
47	3673	3651	3629	3607	3585	3563	3542	3520	3499	3478	40	3	4	7	10	13	38	3	4	7	10	13	14	37	3	4	7	10	13	0	3	6	9	12	15	18	21	2	5	8	11	14
48	3456	3438	3414	3393	3373	3352	3331	3311	3291	3270	39	3	4	7	10	13	37	3	4	7	10	13	13	36	3	4	7	10	13	0	3	6	9	12	15	18	21	2	5	8	11	14
49	3250	3230	3210	3190	3171	3151	3131	3112	3093	3073	38	3	4	7	10	13	36	3	4	7	10	13	12	35	3	4	7	10	13	0	3	6	9	12	15	18	21	2	5	8	11	14
50	1.3054	3035	3016	2997	2978	2960	2941	2923	2904	2885	37	3	4	7	10	13	35	3	4	7	10	13	11	34	3	4	7	10	13	0	3	6	9	12	15	18	21	2	5	8	11	14
51	2868	2849	2831	2813	2794	2778	2760	2742	2725	2708	36	3	4	7	10	13	34	3	4	7	10	13	10	33	3	4	7	10	13	0	3	6	9	12	15	18	21	2	5	8	11	14
52	2690	2672	2655	2639	2622	2605	2588	2571	2554	2537	35	3	4	7	10	13	33	3	4	7	10	13	9	32	3	4	7	10	13	0	3	6	9	12	15	18	21	2	5	8	11	14
53	2521	2505	2489	2472	2456	2440	2424	2408	2392	2376	34	3	4	7	10	13	32	3	4	7	10	13	8	31	3	4	7	10	13	0	3	6	9	12	15	18	21	2	5	8	11	14
54	2361	2346	2329	2314	2299	2283	2268	2253	2238	2223	33	3	4	7	10	13	31	3	4	7	10	13	7	30	3	4	7	10	13	0	3	6	9	12	15	18	21	2	5	8	11	14
55	1.2208	2193	2178	2163	2149	2134	2120	2105	2091	2076	32	3	4	7	10	13	30	3	4	7	10	13	6	29	3	4	7	10	13	0	3	6	9	12	15	18	21	2	5	8	11	14
56	2042	2048	2034	2020	2006	1992	1978	1964	1951	1937	31	3	4	7	10	13	29	3	4	7	10	13	5	28	3	4	7	10	13	0	3	6	9	12	15	18	21	2	5	8	11	14
57	1924	1910	1897	1883	1870	1857	1844	1831	1818	1805	30	3	4	7	10	13	28	3	4	7	10	13	4	27	3	4	7	10	13	0	3	6	9	12	15	18	21	2	5	8	11	14
58	1792	1779	1766	1753	1741	1728	1716	1703	1691	1679	29	3	4	7	10	13	27	3	4	7	10	13	3	26	3	4	7	10	13	0	3	6	9	12	15	18	21	2	5	8	11	14
59	1666	1654	1642	1630	1618	1606	1594	1582	1570	1559	28	3	4	7	10	13	26	3	4	7	10	13	2	25	3	4	7	10	13	0	3	6	9	12	15	18	21	2	5	8	11	14
60	1.1547	1535	1524	1512	1501	1490	1478	1467	1456	1445	27	3	4	7	10	13	25	3	4	7	10	13	1	24	3	4	7	10	13	0	3	6	9	12	15	18	21	2	5	8	11	14
61	1434	1423	1412	1401	1390	1379	1368	1357	1347	1336	26	3	4	7	10	13	24	3	4	7	10	13	0	23	3	4	7	10	13	0	3	6	9	12	15	18	21	2	5	8	11	14
62	1326	1315	1306	1294	1284	1274	1264	1253	1243	1233	25	3	4	7	10	13	23	3	4	7	10	13	0	22	3	4	7	10	13	0	3	6	9	12	15	18	21	2	5	8	11	14
63	1223	1213	1203	1194	1184	1174	1164	1155	1145	1136	24	3	4	7	10	13	22	3	4	7	10	13	0	21	3	4	7	10	13	0	3	6	9	12	15	18	21	2	5	8	11	14
64	1126	1117	1107	1098	1089	1079	1070	1061	1052	1043	23	3	4	7	10	13	21	3	4	7	10	13	0	20	3	4	7	10	13	0	3	6	9	12	15	18	21	2	5	8	11	14
65	1.1034	1025	1016	1007	998	989	981	972	963	955	22	3	4	7	10	13	20	3	4	7	10	13	0	19	3	4	7	10	13	0	3	6	9	12	15	18	21	2	5	8	11	14
66	0946	0938	0929	0921	0913	0904	0896	0888	0880	0872	21	3	4	7	10	13	19	3	4	7	10	13	0	18	3	4	7	10	13	0	3	6	9	12	15	18	21	2	5	8	11	14
67	0884	0865	0848	0840	0832	0824	0816	0808	0801	0793	20	3	4	7	10	13	18	3	4	7	10	13	0	17	3	4	7	10	13	0	3	6	9	12	15	18	21	2	5	8	11	14
68	0785	0778	0770	0763	0755	0748	0740	0733	0726	0719	19	3	4	7	10	13	17	3	4	7	10	13	0	16	3	4	7	10	13	0	3	6	9	12	15	18	21	2	5	8	11	14
69	0711	0704	0697	0690	0683	0676	0669	0662	0655	0649	18	3	4	7	10	13	16	3	4	7	10	13	0	15	3	4	7	10	13	0	3	6	9	12	15	18	21	2	5	8	11	14
70	1.0642	0635	0628	0622	0615	0608	0602	0595	0589	0583	17	3	4	7	10	13	15	3	4	7	10	13	0	14	3	4	7	10	13	0	3	6	9	12	15	18	21	2	5	8	11	14
71	0576	0570	0564	0557	0551	0545	0539	0533	0527	0521	16	3	4	7	10	13	14	3	4	7	10	13	0	13	3	4	7	10	13	0	3	6	9	12	15	18	21	2	5	8	11	14
72	0515	0509	0503	0497	0491	0485	0480	0474	0468	0463	15	3	4	7	10	13	13	3	4	7	10	13	0	12	3	4	7	10	13	0	3	6	9	12	15	18	21	2	5	8	11	14
73	0457	0451	0446	0440	0435	0429	0424	0419	0413	0408	14	3	4	7	10	13	12	3	4	7	10	13	0	11	3	4	7	10	13	0	3	6	9	12	15	18	21	2	5	8	11	14
74	0403	0398	0393	0388	0382	0377	0372	0367	0363	0358	13	3	4	7	10	13	11	3	4	7	10	13	0	10	3	4	7	10	13	0	3	6	9	12	15	18	21	2	5	8	11	14
75	1.0353	0348	0343	0338	0334	0329	0324	0320	0316	0311	12	3	4	7	10	13	10	3	4	7	10	13	0	9	3	4	7	10	13	0	3	6	9	12	15	18	21	2	5	8	11	14
76	0306	0302	0297	0293	0288	0284	0280	0276	0271	0267	11	3	4	7	10	13	9	3	4	7	10	13	0	8	3	4	7	10	13	0	3	6										

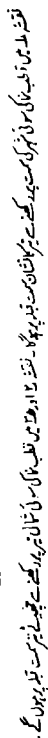

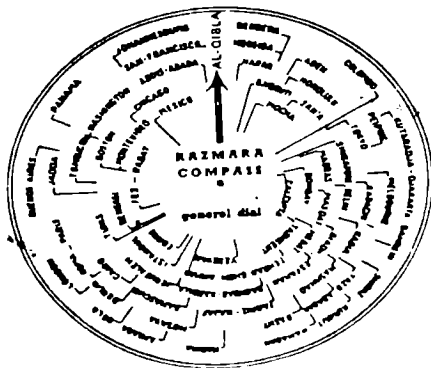
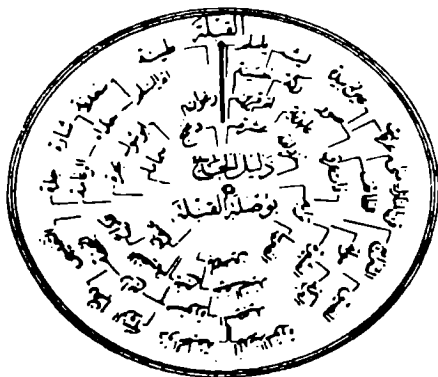
تعلیم ناک سوائے شریک سب پر کھڑے ہر کافران صفت قدیر ہو گا۔ جزا یافتہ قادیان و مقام علیہ قادیان کا فرق خود بخود لگا گیا ہے۔

۵۵۶

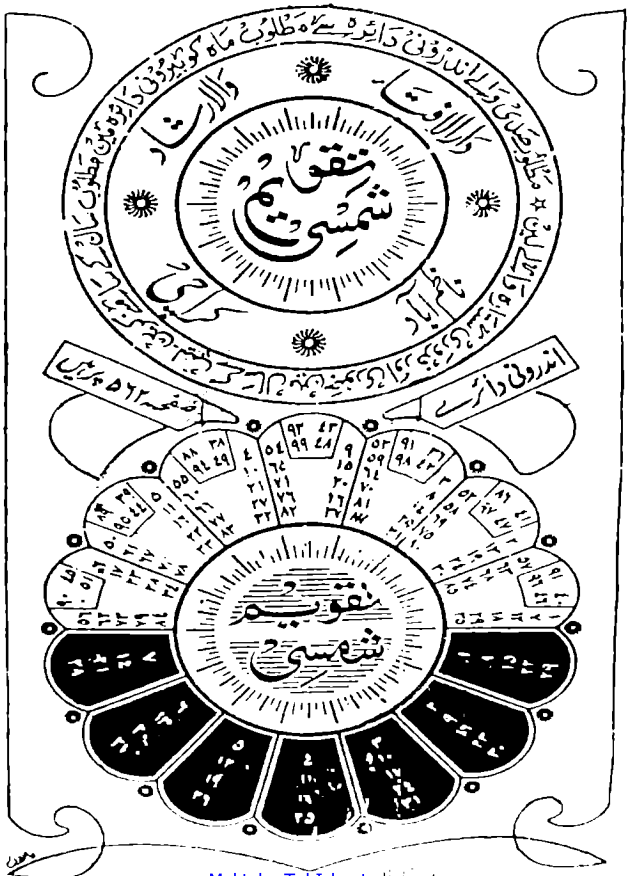
قلب نماں کو نہر کہ سمت پر دیکھنے سے پیر کا نشانہ سمت قبلہ پر ہوگا۔ جزائری آن قلب اور متقابلیں قلب کا قرن کو نماں رکھا گیا ہے۔

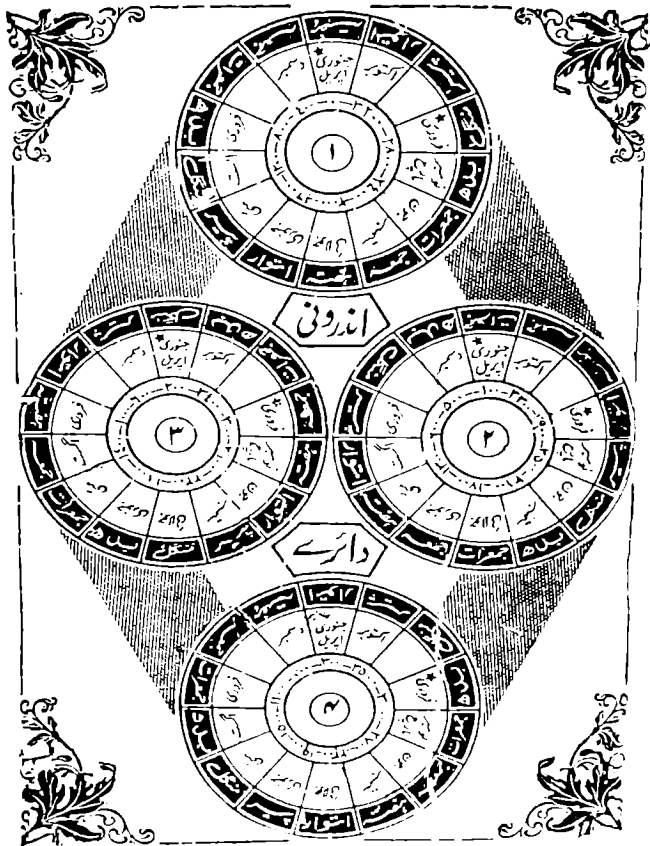

قلبِ ناکِ سولِ شہرِ کست برکنے سے تیر کا نشانِ کست بد پر بدگا۔ جگر افغانیِ قلب و رقیبِ قلب کا فرزندِ طوطا و کاکا ہے

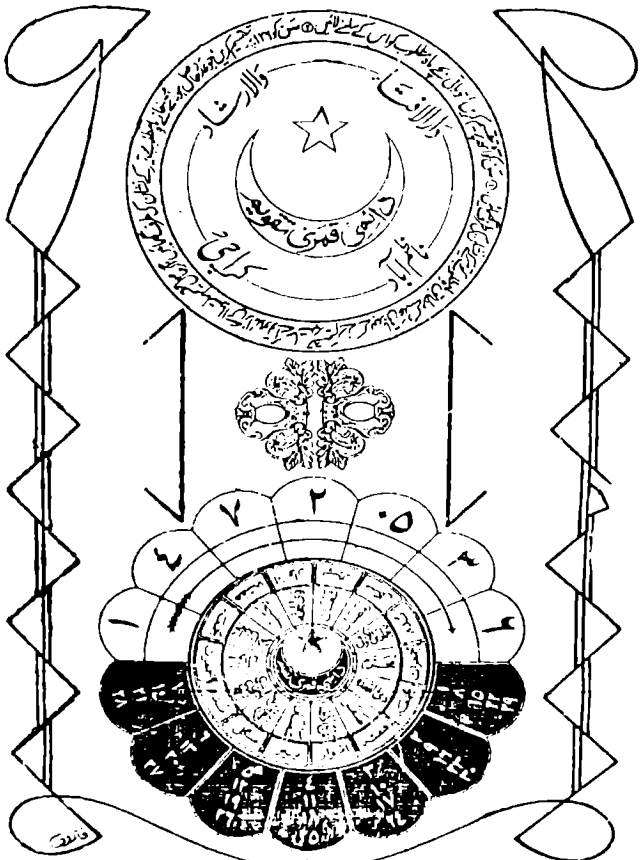
نقشہ ویم

تقدیم

تقصادیم

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

باب صفة الصلوة و ما يتعلق بها

تر تکبیر تحریمه وروسته د نیت به کولو سره د لمانځه حکم

سوال زید تکبیر تحریمه ووايه. لاسونه یې تر نامه لاندې وتړل او د لاسونو په تړلو سره یې له ژبې باندې پوره نیت وکړ. تعوذ، تسمیه، فاتحه او قرائت په ویلو سره یې لمونځ پای ته ورساوه آیا لمونځ یې وشو او که نه؟ او سجده سهو پرې لازمیږي او که نه؟ او آیا تکبیر اولی یې داخل شوی دی او که هم هغه تکبیر ورته کافي دی؟ بینوا توجروا

الجواب باسم ملهم الصواب د تکبیر تر پای ته رسولو مخکې د نیت کول ضروري دی د دې لپاره د زید لمونځ نه دی شوی او که چیرته یې د تکبیر تحریمه د ختم کیدو نه مخکې په زړه کې نیت کړی وي نو اگر که د زړه په نیت سره د لمانځه ابتداء صحیح کیږي لیکن وروسته په یې باندې د نیت د الفاظو په ویلو سره یې لمونځ فاسد شوی دی

قال فی الدرد المحتار ولا عبرة بنیة متأخرة عنها علی المذهب. وقال فی رد المحتار لان الجزء الخالي عن النية لا يقع عبادة فلا يبطل الباقي عليه وفي الصوم جوزت للضرورة جهنسی حتی لو نوى عند قوله الله قبل اكبر لا يجوز لان الشروع يصح بقوله الله فكانه نوى بعد التكبير. جلية عن البدائع. (رد المحتار ج ۱، ص ۲۸۴) قلت هذا الفرع مبني على غير الظاهر من المذهب لما قرر الشارح والمحشى في بيان تأليف الصلوة ان المذهب انه لا يصير شارعاً بالله فقط ونص الشرح ولا يصير شارعاً بالمتداً فقط كانه وبأكبر فقط هو المغار فلو قال الله مع الامام واكبر قبله واذا ركع الامام راكعاً فقال الله قائماً واكبر راكعاً لم يصح في الاصح. (رد المحتار ج ۱، ص ۲۸۴)

لفظ والله تعالى اعلم ۳ ذی القعدة ۱۲۸۶ هجری

په ژبې باندې د نیت لازم ګڼل بدعت دی

سوال زموږ په کليو کې دا عام رواج دی چه د حارثی او حبشونو د لمونځونو تر سره کولو سره محکمی سو سړی په زوره زوره د هغو نیتونه په ژبې باندې ساتوی او خلک پ ږده کېږي و د بعضو په کولو سره یې ورو ورو ورسره وی او په همدې ست باندې خپل لمونځ سرچ کوي نه دی وجی چه کږه خلک حمله د دغو لمونځونو سببه نه دی چې چه خلک وچ کس یې هغه په ساتوی که خبره کوه الله دا ښکته است له نوم واک سره وده وی او له بعضو چه خلک مع کږی نو هغه په مضعون او جهل وبل کږی خبر دی سړی چه وبل کږی چه

دہ خود جنازی لمونخ و نہ کر پہ داسی صورت کنبی د داسی رواج شوی عمل پہ ایہ خہ باند وویل شی؟ او شرعاً د دے حکم خہ دی؟ دا مسئلہ زمونہ پہ علاقو کنبی دیر رواج میندلی دی۔ بہ ہمدی باندی د جنازی د لمانخہ صحیح والی موقف گنل کیہی کہ چیرتہ دا مسئلہ پہ احسن الفتاویٰ کنبی راشی نو دیر مناسب دی

الجواب باسم ملہم الصواب د زہ نیت پہ اتفاق سرہ کافی دی۔ او کہ چیرتہ پہ ژبہ سرہ ہم نیت وشي نو دومرہ لنہ الفاظ کافی دي چہ "د جنازی یا د اختر لمونخ لہ امام سرہ ادا کوم" اوربہ او پلن نیتونہ کوم چہ مشہور دي د ہغو ہیخ ضرور نشتہ۔ او نہ ئی کوم ثبوت شتہ۔ لہذا ستاسو پہ علاقو کنبی رواج شوی طریقہ ضروری گنل او د لمانخہ صحیح والی پہ ہغی باندی موقوفول لہ شبہی پرتہ بدعت دی **لفظولہ تعالیٰ اعلم** ۲۳ جمادی الآخر ۹۸ ھجری

پہ لمانخہ کنبی پہ ژبہ سرہ د نیت شرعی حیثیت

سوال پہ لمانخہ کنبی د نیت د تلفظ پہ مسئلہ کنبی زمونہ فقہاوو گنی شمیر قولونہ ذکر کرې دي (بآئہ مستحب و قیل سئلہ و قیل بدعتہ ثم جعل بعضهم بدعتہ حسلہ و بعضهم بدعتہ سیئہ) تقریباً زمونہ پہ فقہاء کرامو رحمہم اللہ تعالیٰ کنبی د عامو شارحینو او محققینو میلان د فلا عبرہ بہ (دے تہ کوم اعتبار نشتہ) خوا تہ خرگندیری۔ محقق ابن الہمام او داسی نور۔ مولانا عبد الحی لکھنوی او ملا علی قاری ہم د عدم ثبوت تصریح کرې دہ۔ بلکہ لہ فقہاء کرامو رحمہم اللہ تعالیٰ خخہ ہیخوک ہم لہ رسالت لہ زمانہ او زمان مشہود لہ با لخير پوري د دے د ثبوت قائل نہ دي مجدد الف ثانی پہ مکتوباتو کنبی لیکلي دي

و كذلك استحسن العلماء بل بعضهم في نية الصلوة العطف باللسان مع ارادة قلبية والحال انه لم يثبت عن النبي ﷺ ولا عن اصحابه الكرام ولا عن التابعين العظام في النية العطف باللسان لا في رواية صحيحة ولا في رواية ضعيفة بل كانوا يكتبرون للتحريم عقب القيام فيكون العطف بدعةً وقالوا ان ذلك بدعة حسنة و يقول هذا الفقير ان هذه البدعة رافعة للعرض فضلاً عن السنة فان اكثر الناس يكتفون على هذا التقدير بألفظ باللسان يعنى من غير استحضار النية بالجمدان ومن غير مبالاة باللفظة اللغوية عن هذه الشأن فينبئنا يكون فرض من فرائض الصلوة و هو النية القلبية متروكاً بالكلية و يفضى الى فساد الصلوة (مکتوبات الامام الرثانی ج ۱، ص ۱۰، المکتوب السادس والثمانون والمائة)

چہ کله لہ سنتو خخہ د دے ثبوت لاس نہ راخی بلکہ د نہ نبوت وضاحت لاس تہ راخی او بہ مبارکو حدیثونو کنبی پہ دے باندی تصریح شوی دہ جہ (ما أحدث قوم بدعة الا رفع مثلها من

السؤال (الجامع الصغير للسيوطي ج ۲، ص ۴۱) نو دې ته د بدعت له ويلو څخه څه شی مانع دی؟ همدارنگه د ستوالي، مستحب والي، کراهت او بدعت او داسې نورو ټولو اقوالو په موجودوالي کېنې چه کله له فقهاء کرامو څخه د سنت والي د نفی تصریح ثابته ده او دا عمل په منځ د جائز او بدعت کېنې واقع دی نو آیا د بدعت قول به ترجیح نه ورکول کېږي کما صرح به الفقهاء رحمهم الله تعالی. همدارنگه استحباب نې که چیرته د عزیمت د اجتماع له وجې وي لکه څرنگه چه د هدایې مصنف ویلي دي نو د مجدد الف ثاني د قول په موجب سره له دې څخه به د عزیمت اجتماع خو پریږده د اعظمې برخې انشاء لازم راځي یعنې په عمومي توگه د زړه اراده یا دې خوا ته غور او فکر باقي نه پاتې کېږي، او که چیرته د استحباب دلیل د علماوو استحسان دی نو هغه پرته د کوم دلیل له مخې باید د قبول وړ نه وي همدارنگه د جواز په صورت کېنې که چیرته نې څوک ضروري وبولي نو څه حکم لري؟ بیا نو بالدلیل والیهان اجرکم الرحمن

الجواب باسم ملهم الصواب شرعي بدعت ځکه نه دی چه دا مقصود نه گڼل کېږي بلکه د مقصود ذریعه گڼل کېږي او هغه د زړه حضور یعنې احضار القلب دې او کوم کار چه یواځې د ذریعې په درجه کېنې پریښودل شي په هغه باندې د بدعت تعریف نه صادقېږي کالمدارس العربیة و ما لبها من الامور المحدثه (لکه دیني مدارس او په هغې کېنې نوي پیدا شوي کارونه، البته دې لره مقصود او ضروري گڼل له شېبې پرته بدعت دی پاتې شوه دا خبره چه د قلب د احضار لپاره معین، مددگار، دی او که د قلب مغفل، په غفلت کېنې اچوونکی، دی په دې کېنې لومړنۍ خبره راجحه ښکارېږي چه د قلب د احضار لپاره معین دی

ذکر آرد فکر را در اهتزاز ذکر را خورشید این افسرده ساز

پرته له دې څخه د لمانځه د صحت لپاره دومره استحضار کافي دی چه د چا د ناڅاپي بوختنې په خواب کېنې فوراً څوک وویلی شي چه فلانی لمونځ ادا کوم

۲۳ جمادی الآخر ۱۲۹۸ هجری

په نیت کېنې د غلطۍ حکم

سوال که چیرته د لمانځه د نیت کولو په وخت کېنې د ماسپښین په ځای مازدیگر یا مسخون او داسې نور په ژبي باندې راسی، پ د خلورو رکعتونو په ځای دوه رکعت وویل شي، د قصر نیت سی که ولسک د سور له مونځ، خلورو رکعتونو الفاظ نې له ژبي را و وځي، یا نې د خلورو رکعتونو په ځای د قصر د لمانځه نیت وکړ، یواځې له ژبي څخه الفاظ د زړه دار دي په خلاف را و وینل، او دوه صورت دا چه که چیرته له ژبي څخه ه همدغه الفاظ را و وځي او په زړه

کسی هم همدغه حال او ست وی نو با به داسی دوو صورتونو کښې د لمانځه تر شروع کولو وروسته سړی د خپل نیت مسحیح کولی شي او که له سره به دوباره نیت نري! بیا تو جروا

الاعتاب باسم ملهم الصواب نیت یواځې به ارادي سره ادا کړي. په ژبې سره د الفاظو د ویلو ضرورت نشته. بلکه که له ژبې څخه د زړه د نیت په خلاف الفاظ هم را وويځي نو بیا هم لمونځ کښي د قلبي نیت دنی درجه دا ده چه د چا د پوښتنې به وخت کښي فوراً دا وویلی شي چه د کرم لمانځه ادا کول غواړم په قلبي نیت کښي هم د نفلو ستو او تراویحو کښي د هېڅ ډول نعتین ضرورت نشته بلکه د مطلق لمانځه نیت کافي دی. البته په فرض او واجب کښي یواځې د دهره نعتین ضروري دي چه د ماسینین فرض دي یا د ساز دیگر. او په واجب کښي دا چه وتر دي یا نذر په دغو کښي هم د ورځي او د رکعتونو د تعداد نیت ضروري نه دي بلکه په دې کښي د قلبي نیت غلطی هم تاوانی نه دي

قال في التدو والمعتبر فيها عمل القلب اللازم للإرادة فلا عبرة للذكر باللسان ان خالف القلب لآته كلام لانية الأعمز عن احضاره له يوم اصابته في كفية اللسان محتج وهو اي عمل القلب ان يعمل عند الارادة بهادة بلا تأمل اي صلوة يصلى فلو لم يعلم ألا يتأمل لم يجوز. وفي الشامية (قوله ان خالف القلب) فلو قصد الظهور تلقط بالعصر سهواً جزأه كما في الزاهدی قهستانی آه (قوله ان يعلم عند الارادة الخ) قال الزيلعي وادناه ان يصير بحيث لو سئل عنها امكنه ان يجيب من غير فكر آه (رد المحتار ج ۱ ص ۳۸۶) وفي التنوير و كل مطلق لنية الصلوة لفضل وسنة وتراويع ولا بد من التعيين عند النية للفرض ولو قضاء وواجب دون عدد ركعاً عاماً. وفي الشرح لحصولها ضمناً فلا يضر الخطأ في عددها. (رد المحتار ج ۱ ص ۳۸۶) فقط والله تعالى اعلم

۱۳ ربيع الآخر ۱۲۸۹ هـ

د لمانځه په منځ کښي د بل لمانځه د نیت حکم

سوال که چیرته یو څوک د ماسینین په وخت کښي په هیږه سره د مؤکدو ستونو د نیت په ځای د فرضو نیت وتری. د لمانځه به منع کښي ور په یاد شي او په زړه کښي بیرته د ستونو نیت وکړي نو آیا دا د ستونو په ځای درېږي او که د فرضو او که به له سره لمونځ کوي. شرعاً به دې کښي څه حکم دی؟ همدارنگه که چیرته یو څوک د ماسینین فرض کاوه او به هیږه سره نیت د فرضو په ځای د ستونو نیت وکړه. د لمانځه به منع کښي ور په یاد شو او اراده نیت بدله کړه چه زه خو فرض ادا کوم نو آیا دا فرض نیت کښي او که نه؟ او که به له نوی سره د فرضو لمونځ ادا کوي به داسی حال کښي څه منتښی مخکښی ادا کړی وی؟

همدارنگه یو څوک د وټرو لمونځ کوی او د نیت کوونو به وخت کښي نیت د وټرو به ځای ست

وویل او د دعاء قنوت په وخت ور په یاد شو او په زړه کښې ئې د وترو اراده په زړه کښې وکړه نو آیا دا وتر ئې کیږي او که به ئې دوباره کوي؟ که یو څوک وتر یواځې کوي او که ئې له تراویحو وروسته په جماعت سره کوي په دواړو صورتونو کښې ئې شرعاً څه حکم دی؟

جواب په دې صورت کښې فرض صحیح شو سنت دې وروسته ادا کړي لیکن په نیت کښې د زړه اراده اعتبار لري ژبه په دې کښې اعتبار نه لري د دې لپاره که چیرته په زړه کښې د مؤکدو سنتو د ادا کولو قصد وو لیکن له ژبې څخه د فرضو لفظ را ووځي نو سنت ئې ادا کیږي فرض ئې ونه شول. د سوال د نورو صورتونو هم همدغه حکم دی **لفظولله تعالیٰ اعلم**

۲۵ دی لمد ۹۹ — مجری

د پورتني سوال په شان بل سوال

سوال محترمه ستاسو لیکلې فتویٰ صادره شوه ډیره شکریده په دې فتویٰ کښې دا خبره مبهمه پاتې شوه چه تاسو وویل چه په نیت کښې زړه ته اعتبار دی ژبه اعتبار نه لري د دې لپاره که چیرته په زړه کښې د سنتو د ادا کولو نیت وو لیکن له ژبې څخه فرض ووځي نو سنت وشول او فرض نه وشول. د سوال د نورو صورتونو هم همدغه حکم دی لیکن په فتویٰ دارالعلوم ج ۴ ص ۲۰۸ کښې مفتي عزیز الرحمن لیکلي دي چه که یو څوک د سنتو په خای د فرضو نیت ونړی او د ور په یادیدو سره په زړه کښې د سنتو نیت وکړي نو لمونځ ئې صحیح دی او که نه؟ **جواب** نیت به ماتوي بیا به د سنتو نیت تړي او دوباره تکبیر به د سنتو په نیت وائي رجل افتتح المكتوبة لظن انها تطوع فصلی علی نية التطوع حتی فرغ فالصلوة هی المكتوبة ولو کان الامر بالعکس فالجواب بالعکس الخ والنية بدون التكبير ليس بمخرج (عالمگیری کشوری الفصل السابع فی النية ج ۱ ص ۱۲/ج ۱ ص ۲۵)

الجواب باسم ملهم الصواب که چیرته تر لمانځه مخکښې په زړه او ژبه کښې اختلاف نه شي نو د زړه نیت ته اعتبار دی. د ژبې غلطی معتبره نه ده او که چیرته د لمانځه تر شروع کولو وروسته د زړه نیت بدل شي نو دا معتبر نه دی د عزیز الفتاویٰ د لیکنې مطلب همدا دی **لفظولله تعالیٰ اعلم**.

۲۵ دی لمد ۹۹ — مجری

د سنتو په نیت کښې د سنت رسول الله ویلو حکم

سوال څه فرماني د دین علماء کرام د دی مسئلې په باره کښې چه یو څوک که چیرته د لمانځه داسې نیت وکړي نو صحیح دی او که نه؟ که چیرته صحیح نه وي نو په عربي کښې به

سری باید خنک نیت و کړي؛ زید واني چه که چیرته داسې نیت و کړي نو شرک لازمېږي او زید عالم هم دی

د سهار د دوه رکعتو سنت لمانځه عربي نیت دا دی
سُئَلَتْ رُسُولُ اللَّهِ تَعَالَى مُتَوَجِّهًا إِلَى جِهَةِ الْكَفَّةِ الْمَشْرِيقَةِ لِقَوْلِهِ أَكْثَرُ

الجواب باسم ملهم الصواب : د نیت لپاره د دومره اوږدو الفاظو ضرورت نشته. د زړه نیت کافي دی. که څوک غواړي چه په ژبې سره هم نیت وکړي نو د فرض لمانځه لپاره یواځې دومره کافي ده چه د ماسپښین یا مازدیګر فرض ادا کوم نه د رکعتونو تعیین ضروري دی او نه د ورځې او نه د وقتي فرض ویول ضرورت. او په واجبو کېنې یواځې د وترو یا نذر نیت کافي دی د ستو او نفلو په نیت کېنې د سنت یا نفل ویول هم ضرورت نشته. د مطلق لمانځه نیت کافي دی. سره له دې که چیرته څوک په نیت کېنې د سنت رسول الله الفاظ ووايي نو څه پروا نه کوي. دې ته شرک ویل ناپوهي ده. ځکه چه له دې څخه د رسول الله عبادت مقصود نه دی بلکه مقصد دا دی چه دا المونځو له ستو څخه ثابت دی لفظو لله تعالی اعلم ۱۵ محرم ۹۳ هجری

د تکبیر تحریمه په وخت د گوتو کیفیت

سوال د تکبیر تحریمه په وخت د لاسونو په پورته کولو کېنې به د لاسونو گوتې باید په کوم حالت کېنې پریښودلې شي. خلاصې او که سره لگیدلي؟ بینوا توجروا.

الجواب باسم ملهم الصواب : د تکبیر تحریمه په وخت به نه د گوتو د خلاصولو کوشش کوي او نه د سره لگولو بلکه پخپل اصلي حالت به نې پریږدي. د بټې گوتو سرونه دې د غوږونو په نرمیو پورې ولگوي او ورغوي به قبلې ته مخامخ کوي.

قال في التنوير وسنهما رفع اليدين للمتحرمة ونشر الاصابع وفي الشرح اي تركها بحالها اولى الشامية (قوله اي تركها بحالها) قال في الحلية ظن بعضهم انه اراد بالنشر تفرج الاصابع وهو غلط بل اراد به النشر عن الظن يعني يرفعها منصوبتين لا مضبوطتين حتى تكون الاصابع مع الكف مستقبلة للقبلة ثم لا يبغي انه لا تتوقف السنة على ضم الاصابع او لا بل لو كانت منشورة غير متفرجة كل التفرج ولا مضبومة كل الضم ثم رفعها كذلك مستقبلاً لهما القبلة فقد ادى بالسنة اهـ (رد المحتار ج ۱ ص ۳۳۳) وفي التنوير ورفع يديه مائتاً بأهاميّه شعبيّ اخذني وقال الشارح هو المراد بالمحاذاة لانها لا تتيقن الا بهذا ويستقبل بكفيه القبلة وقيل خديه. (رد المحتار ج ۱ ص ۳۰) لفظو لله تعالی اعلم ۱۲ جمادى الاولى ۸۶ هجری

٩ ربيع الآخر ٧٣ هـ

د پورتني سوال غوندي بل سوال

سوال په خولۍ کښې لمونځ کول له کراهت نه پرته جائز دی او که نه؟ بښنو توجروا
الجواب باسم علمهم الصواب قال فی شرح التنویر فی مکروهات الصلوة و صلوته حاسراً ای کاشفاً
 رأسه للتکاسل و لا بأس به للتذلل و اما للاهانة بها فکفر و لو سقطت قلنسوته فاعادها افضل و قال فی
 الشامية و فی الدر عن التاتارخانية و الظاهر ان الفضلیة اعادها حیث لم یقصد بترکها التذلل علی ما مر.
 (شامية ج۱)

له دي عبارت څخه څرگنده سوه چه پرته له بکامل الشي يا سي، څخه لوح الغي، سر لمونځ
 کولو کښې څه کراهت نشته نو په خولۍ کښې خو په به طریقه اولی سره مکروهه وي همدارنگه
 په (لوسقطت قلنسوته - الخ) باندې شارح په خولۍ کښې د لمانځه د ادا کولو په سر د کراهت
 حکم نه لگول په نه کراهت باندې ښکاره دلیل دی لان السکوت فی معرض البیان بیان
 له کومو عبارتونو څخه چه کراهت معلومېږي هغه په هغه سړي باندې محمول دی چه مجلس
 ته به خولۍ کښې نگ او راتگ نه کوي او ثياب بذله نې گني
 نه مختلفو روایتونو له مخې د صحابه کرامو رضی الله تعالی عنهم او د امت د اسلافو په
 خولۍ کښې لمونځ کول ثابت دي چنانچه په صحیح البخاري کښې دي وضع ابو اخی قلنسوته فی
 الصلوة و رفعها (بخاری ج۱، ص ۱۵۰) کان القوم یسجدون علی العمامة و القلنسوة. (بخاری ج۱، ص ۱۵۰)
 لفظ والله تعالی اعلم ۱۰/ ربيع الآخر ۷۳ هجري

په سجدي کښې د تندي اکثره برخه او پوزه په زمکې باندې

کينودل واجب دي

سوال یو سړی د لمانځه په وخت په سجده کښې د تندي اکثره برخه او پوزه په زمکې باندې
 نه ږدی په دی غرض سره چه په تندي مي داغ و نه لگيږي آیا په داسې کولو سره ئې لمونځ کيږي
 و که نه؟ بښنو توجروا

الجواب باسم علمهم الصواب د تندي اکثره برخه او پوزه په زمکې باندې کينودل واجب دي
 له دې مله د داسې لمانځه را څرکول به واجب وي

قال فی الشامية فی فصل فی بیان تألیف الصلوة انی انتهائاً تحت (قوله و وضع اکثرها واجب الخ) اختلف
 هل الغرض وضع اکثر المحبة ام بعضها وان قل قولان و ارجحهما الثاني نعم وضع اکثر المحبة واجب للمواظبة

وايضا تحت (قوله كما حررناه في شرح الملتقى) فالاشبه وجوب وضعهما معاً (اي الجهة والالف) وكرهه ترك وضع كل تحريراً الخ. (رد المحتار ج ۱) فقط والله تعالى اعلم ۱۱ جمادى الاولى ۷۴ هجرى

قومه او جلسه او په هغو كښې تعديل واجب دى

سوال قومه او جلسه او تعديل د ارکانو سنت دى او که واجب؟ او په سهو سره پريښودل نې سجدۀ سهو واجبي او که نه؟ بينوا توجروا.

الجواب باسم ملهم الصواب راجح قول د وجوب دى لهذا په سهو سره پريښودلو باندې نې سجدۀ سهو لازميږي

قال في الشامية ومقتضى الدليل وجوب الطمانينة في الاربعة اي في الركوع والسجود في القومة والجلسة ووجوب نفس الرفع من الركوع والجوس بين السجدين للمواظبة على ذلك كله وللامر في حديث المسمى صلوته ولما ذكره قاضي خان من لزوم السجود والسهو بترك الرفع من الركوع ساهياً الخ. (رد المحتار ج ۱).

ص ۲۲۲ فقط والله تعالى اعلم ۱۸ محرم ۷۵ هجرى

د فساد د توهم پر بناء باندې د ماښام او وتر د لمانځه په را گرځولو كښې دې څلور ركعتي كوي سوال د فساد د توهم پر بناء باندې د احتياط له مخې د لمانځه د قضائي گرځولو په اړه د در مختار په باب النوافل كښې د صلوة على الدابة څخه څو ليكې مخكښې دا عبارت راغلى دى چه وما نقل ان الامام قضى صلوة عمره فان صح فنقول كان يصلى الوتر والمغرب اربعاً بفلات قعدت الخ له دې څخه دا شبهه پيدا كيږي چه د ماښام اولنى لمونځ صحيح دى نو په را گرځولو كښې د څلورو ركعتو نقلو له جملې څخه په دريم ركعت باندې د قعدې له وجې بايد سجدۀ سهو لازمه شي او كه چيرته اولنى لمونځ صحيح نه وي بلكه اهاده صحيح وي نو يو څو تر دريم ركعت وروسته د سلام د څنډ يا تاخير له وجې بايد سجدۀ سهو ادا شي. بله دا چه دا څلورم ركعت خود نقلو دى او د نقلو تر شروع كولو وروسته شفع د دويم ركعت يو ځاى كول واجبيږي نو د دې مسئلې حل به څرنگه وي؟ بينوا توجروا

الجواب باسم ملهم الصواب سجدۀ سهو په عمد فساد كښې نه وي. د دې لپاره په نوموړي صورتونو كښې د سجدۀ سهو د وجوب هيڅ كومه وجه نشته او په نوافلو كښې نه شروع كولو

وروسته شفیع هلته واجبیری چه نوافل نه قصداً^{۱۱} شروع کړی دي او نوموړی صورت په دی کښې داخل نه دی

قال فی شرح التنویر و لو سها عن القعود الا غیر عاد ما لم یقیدها بسجدة وان قیدها تحول لرضه لفلان برفعه و هم سادسة و لو فی العصر و الفجر ان شاء لاختصاص الکراهة و الاتمام بالقصد و فی الشامية. (قوله لاختصاص الکراهة الخ) جواب عما قد یقال ان النفل بعد العصر و الفجر مکروه و فی غیرهما وان لم یرکزه لکن یجب التمام بعد الشرع فکیف قلت و لو بعد العصر و الفجر و قلت انه یجوز ان شاء ختم و الا فلا و الجواب انه لم یرفع فی هذا النفل قصداً و ما ذکرته من الکراهة و وجوب الاتمام خاص بالنفل قصداً و ایضاً فی الشرح و لا عهدة لقطع و فی الحاشية ای لا یلزمه القضاء لو لم یضمر و سلم لانه لم یرفع به مقصوداً کما مر. (رد المحتار، باب جهود السهو) په نوافلو کښې هم لزم نفل شرع فیه قصداً مقید په قصد سره دی. مطلقاً په هرې شروع سره ئې د لزوم حکم نه دی ورکړی فقط والله تعالی اعلم ۲۲ رجب ۷۵ هجري

په ما بنام یا وترو کښې چه سجده سهو و نه شي

نو د را گرځولو په وخت کښې به سړی څو رکعتہ ادا کوي؟

سوال په ما بنام یا وترو کښې سجده سهو واجبه شوه لیکن سجده ئې و نه کړه نو د را گرځولو په وخت کښې به درې رکعتہ را گرځوي او که څلور؟ بینوا بالبرهان اجرکم الرحمن

الجواب باسم ملهم الصواب که چیرته په وخت کښې د تنه ئې را وگرځوي نو درې رکعتہ دې را وگرځوي ځکه چه اعاده واجبه ده. او که چیرته ئې تر وخت وروسته را وگرځوله نو دا اعاده د بحر د مصنف په نزد مستحبه ده او واجبه نه ده او د دې مقتضی دا ده چه څلور رکعتہ په درېو قعدو سره ادا کړي لکه څرنګه چه د فساد د توهم په وخت کښې د اعادي حکم دی لیکن د شامي باب قضاء الفوائت ج ۱، ص ۶۷۸ کښې ئې د وخت تر وتلو مخکښې یا وروسته. په هر حال ئې د را گرځولو وجوب ثابت کړی دی همدا بحث د لمانځه د واجباتو او د سجده سهو په باب کښې هه شته پس د مختار قول په بناء په هر حال دې په اعاده (را گرځولو) کښې درې رکعتہ کوي لکنه

۱. فیه انه ان داوم علی النفل المشروع بغير قصد یجب التمامه ایضاً اما عدم الوجوب فی صورة نقصه فی الحال کذا فی الشامية ج ۱، ص ۱۰۵ و الجواب ان الدوام یوجب الاتمام لانه یبذل علی الالتزام و ههنا لیس كذلك لکنه لا یرید الالتزام

دا چه د دې مدار د اعادي په وجوب او په نه وجوب پورې دې ځينو د دې مدار دا ټاکلی دی چه به واجب الاعاده لمانځه کښې لومړنی لمونځ (کوم چه اول ادا شوی دی) فرض دی او که دویم، نو دا صحیح نه ده ځکه چه که چیرته لومړنی لمونځ فرض و منل شي نو بیا هم را څرځول شوی لمونځ د جبر نقصان لپاره خو خامخا واجب دی او وجوب د تثلیث (درې رکعتیز لمانځه) لپاره څنګه نه دی (کافي الوتر) لهذا د څلورو رکعتونو حاجت نشته د لومړني لمانځه د فرضیت د قائلو دا مطلب نه دی چه دویم لمونځ محض نفل دی په شرح تنوير کښې دي چه والمختاراته

جبر لاول لان الغرض لا يتكررو في الشامية اي الفعل العالي جابر للاول مماثلة الجبر بسجود السهوا الخ څرګنده شوه چه دویم لمونځ د سجده سهو غوندې جابر (د مخکښیني لمانځه لپاره پتی)، او واجب دی بلکه شامي په باب د قضاء الفوائت ج، ص ۹۹، کښې تصریح کړې ده چه کوم خلک د نومړني لمانځه د فرض د ساقطوالي قائل دي هغه دویم لمانځه ته هم فرض وايي پوره تفصیل په شامیه کښې وګورئ

د رکوع په هیئت کښې د سړي او ښځې تر منځ فرق

سوال ما اولکم د حکم الله هل تفارق المرأة الرجل في هيئة ركوع الصلوة ام لا، ښودا توجروا.

الجواب باسم ملهم الصواب بينهما^۱ فرق ذكره الفقهاء رحمهم الله تعالى كما قال في الشامية تحت (قوله ويسن ان يلصق كعبيه) هذا كله في حق الرجل اما المرأة فتدعي في الركوع يسيراً ولا تفرج ولكن تضم وتضع يديها على ركبتيها وضعا وتحني ركبتيها ولا تمأ في عضديها لان ذلك استرلها وفي شرح الوجيز الخنفي كما لمرآة (رد المحتار ج، ص ۶۱) فقط والله تعالى اعلم ١٤ ربيع الاول ١٢٦٠ هجري

د ویده سړی د لمانځه لپاره د جګولو حکم

سوال ویده سړی د لمانځه په وخت کښې را وینښول او پورته کول واجب دي او که نه؟ همدارنګه چه کله د لمانځه وخت داخل شي نو په داسې وخت کښې ویده کیدل جائز د او که نه؟ ښودا توجروا

الجواب باسم ملهم الصواب که د لمانځه وخت لږ پاتې وي نو د ویده سړي را پورته کول واجب

نسخه دی لکه سړی غوندی به رکوع کښې ملا نه برابروي بلکه څه نا څه انحناء به کوي. ډیره دي نه سپړی او د لاسونو ګونۍ به سره یو ځای کوي په زنګونو به نی ږدی د نارینه وو غوندې به نی خلاصی نه سې او زنګونې به لږ غوندی نیوی او مسی به له اړخونو سره لګوی ۱۲ مه

دي البته كه چيرته مريض وو او په را وينولو سره د تكليف خطره وه نو بياني جگول واجب نه دي د لمانځه د وخت تر شروع كيدو وروسته ويده كيدل په دې شرط سره جائز دي چه د لمانځه د قضا كيده ويړه نه وي پخپله د راووينيدو يقين نې وي يا څوك د را پورته كولو موجود وي. د لمانځه له وخت څخه مخكښي ويده كيدل په هر صورت كښې جائز دي.

قال في الرد لا يجب الانتباه النائم في أول الوقت ويجب اذا طاق الوقت نقله البهري في شرح الاشباه عن البدائع من كتب الاصول وقال لم نره في كتب الفروع فاغتنبه آه قلت لكن فيه نظر لتصر بمهم انه لا يجب الاداء على النائم اتفاقاً فكيف يجب عليه الانتباه روى مسلم في قصة التعريس عن ابي قتادة رضي الله عنه انه قال ليس في النوم تفريط (الى قوله) انه بنومه قبل الوقت لا يكون مؤخرأ و عليه فلا يأثم واذا لم يأثم لا يجب انتباهه اذ لو وجب لكان مؤخرأ لها و ائماً بخلاف اذا نام بعد دخول الوقت ويمكن حل ما في البهري عليه (رد المحتار ج ١ ص ٣٢٢ باب المواقيت) وفي صوم الشامية ومثل اكل الناسي اليوم عن صلوة لان كلامها معصية في نفسه كما صرحوا انه يكره السهر اذا خاف فوت الصبح لكن الناسي او النائم غير قادر لسقط الاثم عنها لكن وجب على من يعلم حالها تذكير الناسي وايقاظ القائم الا في حق الضعيف عن الصوم مرحلة له. (رد المحتار ج ٢ ص ١٠٦) روى انه عليه السلام دخل المسجد فرأى نائماً فقال يا علي ذهبه ليتوضأ فايقظه علي ثم قال علي يا رسول الله اذك سباق الى الخيرات فلم له تنبهه قال لان ردة علي كفر و ردة عليك ليس بكفر ففعلت ذلك لتخف جنايته لو اتي. (تفسير كبير ج ٨ ص ٢٢٩ سورة القدر) فطوله تعالى اعلم.

٢٨ سوال ٨٤ مجرى

د (السلام) د لفظ په ويلو سره له لمانځه څخه ووځي

سوال : څه فرماني د دين بزرگان د لاندیني مسئلي په باره كښې چه له لمانځه څخه د وتلو لپاره د السلام عليكم ويل واجب دي نو د پوښتنې ځای دا دی چه آیا د پوره سلام په ويلو سره له لمانځه څخه ووځي او كه په نيم سلام سره يا تر دې هم په كمو الفاظو سره له لمانځه څخه سړي ووځي؟ پينوا توجروا

الجواب باسم عليهم الصواب له عليكم څخه مخكښي يواځي د السلام د لفظ په ويلو سره له لمانځه څخه ووځي

لما في واجبات الصلوة من شرح التنوير و لفظ -السلام- مرتين و العالي واجب على الاصح برهان دون عليكم و تنقضي قدوة بالاول قبل عليكم على المشهور عندنا و عليه الشافعية و في رد المحتار (قوله و

تلقی نذوة بالاول) ای بالسلام الاول قال فی التجدیس الامام اذا فرغ من صلوته فلما قال السلام جاء رجل و التقى به قبل ان يقول عليك السلام لا یصور داخل فی صلوته لان هذا سلامه. (رد المحتار ج ۱ ص ۴۳)

لفظ ولله تعالی اعلم ۱۷ محرم ۸۶ هجری

له لمانخه پرته یواخی د سجدي د کولو حکم

سوال د مظهره شریعت په دې باره کښې څه حکم دی چه له لمانخه څخه د باندې د سجده تلاوت څخه پرته بل کوم ډول سجده جائزه ده او که نه؟ همدارنگه تر لمانخه وروسته د سجدي کراهت فقهاوو لیکلی دی آیا په دې کښې د فاطمي تسبیحاتو څخه وروسته سجده کول هم شامل دي؟ یینا توجروا

الجواب باسم ملهم الصواب قال شارح التنوير رحمه الله وسجدة الشكر مستحبة وبه يفتي لكنها تكرة بعد الصلوة لان الجهلة يعتقدونها سنة او واجبة وكل مباح يؤدي اليه فمكروهة وفي الشامية وهي لمن تحدثت عنده نعمة ظاهرة او رزقه الله تعالى مالا او ولدا او اندفعت عنه نقمة ونحو ذلك يستحب له ان يسجد لله تعالى شكراً (قوله لكنها تكرة بعد الصلوة) الضمير للسجدة مطلقاً قال في شرح المنية آخر الكتاب عن شرح القدوري للزاهدي اما بغير سبب فليس بقربة ولا مكروهة (الي قوله) وحاصله ان ما ليس لها سبب لا تکرهه ما لم يؤدفعها الي اعتقاد الجهلة سنيهاً كالتي يفعلها بعض الناس بعد الصلوة الخ (قوله فمكروهة) الظاهر انها محرمية لانه يدخل في الدين ما ليس منه. (رد المحتار ج ۱ ص ۴۱)

له بورتي عبارتو نو څخه لاندینی خبري ثابتې شوي

(۱) د شکر سجده اگر که ځینو مکروهه لیکلې ده لیکن د مفتی به قول له مخې دا یواخی هغه وخت مستحبه ده چه کله یو نوی نعمت چاته حاصل شي. پرته له دې څخه مستحبه نه ده. اگر که مکروهه هم نه ده

(۲) د دعا سجده او داسې نور په دې شرط سره جائزه ده چه عادت به شي نه جوړوي او سنت به مستحب شي و نه کښي او د عوامو لپاره د عقیدې د فساد ذریعه و نه ګرځي

(۳) تر لمانخه وروسته هر ډول سجده تر دې پورې چه د تلاوت سجده هم مکروهه تحریمي ده تر لمانخه وروسته له تسبیحاتو او داسې نورو څخه په فارغیدو سره هم په همدې ځای باندې سجده جائزه نه ده ځکه چه

۱ به حدیث شریف کښي دي چه له لمانخه څخه تر فارغیدو وروسته لمونځ کوونکی چه تر څو پورې به همدې ځای باندې پاتې وي او بل کوم داسې کار د لمانخه په خلاف نه کوي تر هغه وخته پورې کي که هغه له لمانخه کښي د ننه دی

۲ - که چیرته په سهو سره څوک د لمانځه کوم رکن پریږدي او په دې حالت کېنې ور په باد شي نو د لمانځه د را گرځولو ضرورت نشته بلکه دا رکن دې ادا کړي او د سجده سهو په کولو سره ئې لمونځ ادا کيږي

۳ - په عرف کېنې هم بعد التسيحات تر تسيحاتو وروسته وخت، بعد الصلوة گڼل کيږي

۴ - د دعاء د قبول والي په ځایونو کېنې تر لمانځه وروسته دعاء هم ده او تر تسيحات فاطمي وروسته دعاء په اتفاق سره دعاء بعد الصلوة گڼل کيږي

۵ - د نهی علت یعنی د عقیدې د فساد ویره تر تسيحاتو وروسته په سجده کېنې هم موجوده ده

۶ - د عوامو معمول کوم ته چه فقهاء کرامو مکروه ويلي دي هغه دا دی چه دوی تر تسيحاتو وروسته سجده کوي. تر لمانځه وروسته فوراً څوک سجده کوونکی نه دی لیدل شوی

لنډه دا چه تر لمانځه وروسته چه تر څو پورې په همدې ځای او هیئت باندې پاتې وي تر هغه وخته پورې هر ډول سجده هیڅکله جائزه نه ده البته که چیرته یو څوک کله کله په تنهائي کېنې تر لمانځه وروسته سجده وکړي او عادت ئې جوړ نه کړي. او سنت یا مستحب ئې و نه بولي نو بیا جائزه ده. پس تر لمانځه وروسته د سجده د جواز لپاره درې شرطونه دي

۱ - تنهائي وي چه څوک عام سړی ئې و نه ويني

۲ - خپل عادت ئې جوړ نه کړي

۳ - سنت یا مستحب ئې و نه بولي یعنی تر لمانځه وروسته د سجده په کولو کېنې د نورو وختونو په نسبت زیات ثواب و نه گڼي

لفظولله تعالی اعلم ۲۹ جمادی الثاني ۸۶ هجری

تر لمانځه وروسته متصل هر ډول سجده مکروه تحریمي ده

سوال تر لمانځه وروسته متصل یا له څه وقفې وروسته یا علاوه له لمانځه څخه په سجده کېنې د دُعا غوښتلو څه حکم دی؟ او په داسې صورت کېنې به لاسونه داسې نیسي لکه څرنگه چه د دُعا غوښتلو په وخت کېنې ئې عموماً خلک نیسي چه ورغوي ئې پورته خواته وي، او که هر ډول په سجده کېنې کېښودل کيږي چه ورغوي د زمکې په خوا وي؟

الجواب باسم ملهم الصواب تر لمانځه وروسته متصل هر ډول سجده تر دې پورې چه د تلاوت سجده هم مکروه تحریمي ده په نورو حالاتو کېنې د دُعا لپاره سجده جائزه ده لیکن التزام ئې بدعت دی تفصیل په پورتنۍ مسئلې کېنې وگورۍ. مرتب

په سجده کېنې د دُعا په وخت ورغوي باید د زمکې خوا نه کېښودل ئې

لفظولله تعالی اعلم ۲۹ جمادی الاولی ۹۸ هجری

په درود کښې د «سیدنا» لفظ زیاتول افضل دي

سوال څه فرمایي د دین علماء کرام د دې مسئلې په باره کښې چه په لمانځه کښې داسې درود شریف چه اللهم صل علی محمد ویل افضل دي او که داسې اللهم صل علی سیدنا محمد ویل افضل دي؟ ښو توجروا

جواب د حضور اکرم ﷺ او حضرت ابراهیم علیه السلام د دواړو سره د «سیدنا» لفظ زیاتول بهتر دي قال فی التدریب الشیادة لان زیادة الاخبار بالواقع عین سلوک الادب فهو الفضل من ترکه ذکره التزمی والشافعی وغیره و قال المحشی (قوله ذکره الرملی الشافعی) ای فی شرحه علی منهاج التتوی ونضه والافضل الاتیان بللفظ الشیادة کما قاله ابن ظهیرة وصرح به جمع و به الفتی الشارح لان فیہ الاتیان بما امرنا به و زیادة الاخبار بالواقع الذی هو ادب فهو الفضل من ترکه آه (الی قوله) وانه یأتی بها مع ابراهیم علیه السلام. (رد المحتار ج ۱، ص ۴۹)

لفظونه تعالی اعلم ۲ رجب ۸۶ هجری

له لمانځه څخه پخپل اختیار وتل فرض دي او سلام واجب دی

سوال د خروج بفعل المصلی څه حکم دی؟ همدارنگه د سلام په ویلو سره له لمانځه څخه وتل واجب دي او که سنت؟ ښو توجروا

جواب وتل په فعل د مصلی المونخ کوونکی، فرض دی د وجوب قول هم راغلی دی لیکن اولنی قول راجح دی او د سلام په لفظ سره وتل واجب دي

قال فی رد المحتار وقد انتصر العلامة الشر لنبال للمبرد فی رسالته المسائل البهیة الزکیة علی الاثنی عشریة بانه قد مشی علی اقتراض الخروج بصنعه صاحب الهدایة و تبعه الشراح و عامة المشائخ و اکثر المحققین و الامام النسفی فی الوافی و الکافی و الکنز و شروحه و امام اهل السنة الشیخ ابو منصور الماتریدی (رد المحتار ج ۱، ص ۱۹) و فی واجبات الصلوة من الدر المختار و لفظ السلام مرتین. (رد المحتار ج ۱، ص ۳۹)

څرگنده دي وي چه په لومړني سلام کښې یواځې د السلام په لفظ سره له لمانځه څخه سړی دوخي لیکن دوه سلام هم واجب دی لفظونه تعالی اعلم ۲۹ ربيع الاول ۸۶ هجری

په قومه او جلسه کښې ماثوره دعاء

سوال د قومی او جلسې په منځ کښې دعاء ویل څنگه دي؟ همدارنگه په دې کښې د فرضو د غلغلو فرق ښه او که نه؟ ښو توجروا

الجواب باسم ملهم الصواب په قومه او جلسه کښې ماثوره دعا ویل مستحب دی په دې کښې

د فرضو او نفلو کوم فرق نشته په جماعت کښې د ضعیفانو د رعایت له وجې باید ونه ویل شي
 قال فی الشامية قال ابو يوسف سألت الامام ايقول الرجل اذا رفع رأسه من الركوع والسجود اللهم
 غفر لي قال يقول ربنا لك الحمد وسكت ولقد احسن في الجواب اذ لم ينه عن الاستغفار نهر وغيره اقول بل
 فيه اشارة الى انه غير مكروه اذ لو كان مكروهاً لنهى عنه كما ينهى عن القراءة في الركوع والسجود وعدم كونه
 مسئلاً لا ينادى الجواز كالتسمية بين الفاتحة والسورة بل ينبغي ان يدب الدعاء بالمغفرة بين السجدين
 خروجا من خلاف الامام احمد لابطاله الصلوة بتركه عامداً ولما ار من صرح بذلك عندنا لكن صرحوا
 باستحباب مراعاة الخلاف (و بعد اسطر) عن المحلية على انه ان ثبت في المكتوبة فليكن في حالة الانفراد و
 الجماعة والمأمومون محصورون لا يتفلقون بذلك كما نص عليه الشافعية ولا ضرر في التزامه وان لم يصح
 به مشافهاً الخ (رد المحتار ج ۱ ص ۴۷۲) لفظ والله تعالى اعلم ۲۹ ربيع الاول ۸۶ هـ محرم

گونگ سړې به څنگه لمونځ کوي؟

سوال : گونگ او کونې سړې چه له موره کونگ وي نه خبرې کولی شي او نه څه اوري داسې
 سړې به لمونځ څرنگه ادا کوي؟ پینوا توجروا
 الجواب باسم ملهم الصواب : گونگ سړې د تکبیر تحریمه او قرائت لپاره خپله ژبه بنوروي
 ځینو علماو د ژبې بنورول فرض بللی دی لیکن راجحه ده ده چه د ژبې بنورول فرض نه دي بلکه
 مستحب دي

قال فی الدر ولا يلزم العاجز عن النطق كآخرس و اقمي تحريك لسانه وكذا في حق القراءة هو الصحيح لتعذر
 الواجب فلا يلزم غيره الا بدليل فتكفي النية (الى قوله) ثم في الاشباه في قاعدة التابع تابع فالمفتي به لزمه
 في تكبيرة قولية لا قراءة وفي الشامية اقول عبارة الاشباه على ما رأيت في عدة نسخ ومأخر جازي عن القاعدة
 الاخرس يلزمه تحريك اللسان في تكبيرة الافتتاح والتلبية على القول به واما بالقراءة فلا على المختار آه و
 في بعض النسخ المفتي به بدل قوله على القول به والاولي احسن كما وافقها لما ذكره صاحب الاشباه في بحره
 عند قوله فرضها التحريمه حيث نقل تصحيح عدم الوجوب في التحريمه و جزم به في المحيط ولكن يحتاج الى
 الفرق بين التحريمه والتلبية فانه نص محمد على انه شرط في التلبية وقال في المحيط يستحب كما في الصلوة
 كذا في شرح لباب المناسك ثم قال قلت فينبغي ان لا يلزمه في الحج بالاولي لان القراءة فرض قطعي والتلبية
 امر ملحق (رد المحتار ج ۱ ص ۴۷۰) لفظ والله تعالى اعلم ۸ شوال ۹۶ هـ محرم

د درود شریف په نه ویلو سره لمونځ کيږي

سوال زید په لمانځه کښې په قصد سره درود و نه وایه بکر وایي چه لمونځ نې و نه شو او زید وائي چه وغو نو دکوم یوه خبره صحیح ده؟ بښوا توجروا

الجواب باسم ملهم الصواب لمونځ نې کيږي ځکه چه درود شریف په لمانځه کښې ویل سنت دي او د سنتو په پریښودو سره لمونځ کيږي لیکن د لمانځه بیرونه را گرځول بهتر دي په خانګړي توګه د درود شریف په پریښودو سره د لمانځه د اعادې اهمیت له دې څخه نوره هم څرګند یږي چه د امام شافعي رحمه الله په نزد په آخري قعده کښې درود شریف فرض دی لهذا که چیرته د چا بیره وي نو بیا دې هم د اللهم صل علی محمد پورې باید و وائي

قال في الدر وسنة في الصلوة ومستحبة في كل اوقات الامكان وفي الشامية (قوله سنة في الصلوة) اي في قعودا غير مطلقا وكذا في قعودا في العوافل غير الرواتب تأمل وفي صلوة الجنازة. (رد المحتار ج ۱، ص ۴۸۳) و في سنن الصلوة من الترتيب ترك السنة لا يوجب فسادا ولا سهوا بل اساءة لو عامدا غير مستغف وفي الشامية لو غير عامد فلا اساءة ايضا بل تندب اعادة الصلوة كما قدمناه في اول بحث الواجبات. (رد المحتار ج ۱، ص ۴۸۳) ونصه هناك اقول وقد ذكر في الامداد بمخاف ان كون الاعادة بترك الواجب واجبة لا يمنع ان تكون الاعادة مندوبة بترك السنة آه و نحوه في القهستاني بل قال في فتح القدير والحق التفصيل بين كون تلك الكراهية كراهة تحریم فتجب الاعادة وتزیه فتستحب آه. (رد المحتار ج ۱، ص ۴۸۵)

لفظ والله تعالى اعلم ۱۷ صفر ۸۷ هـ

په تشهد (التحيات) کښې د ګوتې اشاره مستحبه ده

سوال څه فرمایي د دين علما، کرام چه د شهادت په ګوتې سره په لمانځه کښې اشاره څه حکم لري. سنت ده او که مستحبه؟ بښوا توجروا

الجواب باسم ملهم الصواب اشاره ب مستحبه مستحبه ده. په محيط کښې نې سنت ليکلي ده. مراد ترې سنت غير مؤکد دی

کما في شرح التعوير وفي العيني عن التحفة الاصح انها مستحبة وفي المحيط سنة وفي رد المحتار ومن التوليف بانها سنة غير مؤكدة. (رد المحتار ج ۱، ص ۴۰۶) لفظ والله تعالى اعلم ۲۳ محرم ۹۰ هـ

په تشهد کښې د اساري د عقد کیفیت

سوال په تشهد کښې د ګوتې د اساري په وخت کښې د ګوتې حلقه څرنگه جوړېږي؟

همدارنگه تر اشاري وروسته به گوټي په همدې حالت باندې پريږدي او که به نې بيرته غوړوي؟
بينوا توجروا

الجواب باسم ملهم الصواب د منځنۍ گوټې او ټټې گوټې سرونه به سره لگوي او حلقه به ترې جوړوي قال ابن عابدين رحمه الله وفي القهستاني وعن اصحابنا جميعاً انه سنة لم يخلق اياهما اليميني ووسطاها ملصقا رأسه برأسها ويشير بالسبابة آه (رد المحتار ج ۱، ص ۲۴۰) تر اشاري وروسته د كيفيت په اړه د فقهاء كرامو په عبارتونو كښې د "يضعها" الفاظ راغلي دي له دې څخه د گوټو پوره غوړول مراد نه دي بلكه څه اندازه پورته نيول ئې ترې مراد دي.

مترج به الملا علي القاري رحمه الله لرواية ابي داود والنسائي راعياً أصبعه الشبابة وقد حانها شيئاً أي امالها. (تزيين العبارة بتحسين الاشارة لعل القاري ص ۸) په امداد الفتاوى كښې د دې په اړه مفصل بحث شوى دى **لفظ والله تعالى اعلم** ۲۳ محرم ۱۴۰۰ هجري

په ناستي سره د لمانځه كولو په صورت كښې د ركوع اندازه

سوال في كتاب نفع المفي والسائل صلى النفل فأعاً فكيف ير كع فيه المستحب ان ير كع بحيث يحاذي جهته قدام ركبته نقله الشامي عن حاشية الفتال عن البرجندی. د دې صورت څنگه دى او له دې څخه څه مراد دي؟ بينوا توجروا.

الجواب باسم ملهم الصواب د نوموړي عبارت ښكاره مفهوم دا دى چه تندى د زنگونو خوا ته د قبلې په طرف دومره ټيټ شي چه د زنگونو سره برابر شي. يعنې د زنگونو او تندي فاصله له زمكې څخه سره برابره وي ليكن علامه طحاوي رحمه الله د دې په حاشيه كښې له ابو السعود څخه او د مراقي الفلاح په حاشيه كښې له حموي څخه يحاذي جهته ركبته را نقل كړى دى. د قدام لفظ نشته چه متبادر مفهوم ئې دا دى چه تندى دې د زنگونو له سرونو سره برابر پورته راشي برسیره پر دې علامه طحطاوي رحمه الله فرمايي چه په ركوع كښې دې دومره نه ټيټيږي چه سجدې ته نژدې شي ونصه ولى المحوى فان ركع جالساً يلحق ان يحاذي جهته ركبته ليحصل الركوع آه. ولعل مراده انحاء الظاهر علاماً بالحقيقة لا انه يبالغ فيه حتى يكون قريباً من السجود (طحطاوى على المراقي ص ۱۲)

لفظ والله تعالى اعلم ۲۴ ذى القعدة ۱۴۰۱ هجري

په لمانځه كښې قيام په ښځې باندې هم فرض دى

سوال ښځې په عمومي توگه په ناستي سره لمونځ كوي. بيا ئې به ولاړې شروع كوي ليكن به

دویم رکعت کنی یا کنینی که چیرته د فرضو یا واجبو یو رکعت په ناستې سره ادا کړي نو ایا نمونځ نې کړي او که نه؟ او ایا په سجده سهو سره نې تلافي کړي او که څنگه؟ بیا نو توجروا

الجواب باسم ملهم الصواب لمونځ نې نه کړي او سجده سهو نې هم ځای نه نیسي ځکه چي فرض او واجب بلکله په سنت مؤکدو کښي هم قیام په سري او بنځې دواړو باندې فرض دی

قال فی رد المحتار تحت قوله وسنة لجر فی الاصح عن الحلیة للوصلی التراوح قاعداً بلا عذر قیل لا يجوز قیاساً على سنة الفجر فان كلا منهما سنة مؤكدة وسنة الفجر لا يجوز قاعداً من غیر عذر بأجماعهم كما هو رواية الحسن عن ابي حنيفة رحمته الله كما صرح به فی الخلاصة فكذا التراوح وقیل يجوز والقیاس على سنة الفجر غیر تام فان التراوح دونها فی التأكيد فلا يجوز التسوية بينهما فی ذلك قال قاضیخان وهو الصحيح آه (رد المحتار ج ۱ ص ۳۳۴) د بنځو د دې جهالت علاج او په هغو کښي د صحیح مسئلې خپرونه په نارینه وو باندې فرض دی او که نه نو د لمانځه د نه صحیح کیدو په عذاب کښي به نارینه هم ور سره تریک وي فقط والله تعالی اعلم

۲ ربیع الاول ۱۲۹۳ هجری

لومړی د ښي زنگانه کینودل مسنون نه دی

سوال یو ښاغلی وايي چه سجده ته د تلو په وخت کښي لومړی ښي زنگون په زمکې باندې لگول او بیا ښي لاس لگول بیا کین لاس. همدارنگه له سجده څخه د پورته کیدو په وخت د دې برعکس. آیا دا طریقه سنت ده؟ بیا نو توجروا

الجواب باسم ملهم الصواب د سنت طریقه دا ده چه لومړی دواړه زنگونه یو ځای په زمکې باندې کښیږدي. همدارنگه دواړه لاسونه یو ځای په زمکې باندې کښیږدي او د را پورته کیدو په وخت کښي برعکس همداسې وکړي یعنې لومړی دواړه لاسونه په یوه ځای او بیا دواړه زنگونه په یوه ځای له زمکې را پورته کړي البته د عذر له وجې که چیرته لومړی د زنگونو کینودل مشکل وي او لومړی لاسونه په زمکې لگول نو بیا دې په دې حالت کښي لومړی ښي لاس په زمکې باندې ولگوي او بیا دې دواړه زنگونه په یوه ځای ولگوي لنډه دا چه د عذر په وخت کښي چه کله لاس لومړی کینودل شي نو یواځي په لاسونو کښي تیامن چه لومړی به ښي لاس ږدي شته په زنگونو کښي نشته

قال ابن عابدین رحمته الله تحت (قوله واضعاً رکتیه ثم یدیه) و یضع الیمنی منها أولاً ثم الیسری كما فی المسئتي لكن الذی فی الخواص واضعاً رکتیه ثم یدیه الا ان یعصر علیه لاجل خف او غیره فیبدأ بالیسرین و یقدم الیمنی آه ومفله فی البدائع والتاتارخانیة والمعراج والد - و غیرها ومقتضاة ان تقدیم الیمنی المأمر هو

عند العذر الداعی الی وضع الیدین أولاً و انه لا یتامن فی وضع الرکبتین و هو الذی یتظاهر لعسر فذلک (رد المحتار ج ۱ ص ۳۹۵) فقطولہ تعالی اعلم

۲۵ محرم ۹۱ هجری

د لمانخہ فدیہ

سوال د عرض پہ ورخو کښې تقریباً یو کال لمونځونه مې په ذمې باندې پاتې شول تر بيماري مخکښې مې هم لمونځونه پوره نه وو په دې کښې به غنم او که نقدې روپۍ د فديې په توگه ورکړم او که څنگه؟ پينوا توجروا

الجواب باسم ملهم الصواب دواړه ورکولی شې په ورځ کښې له وترو سره شپږ لمونځونه دي. د يوه لمانخه فديہ ۲۳۲ کيلو گرامه غنم دي. د ورشو د قيمت په برابر که کوم بل شی مو زړه وغواړي هغه هم ورکولی شې ليکن نقدې روپۍ ورکول بهتر دي

قال فی العلائیه و ما لم ينص عليه كذرة و خبز يعتبر فيه القيمة (الی قوله) و دفع القيمة ای الدرهم افضل من دفع العين علی المذهب المقتضي به. جوهرة و بحر عن الظهيرية. و قال ابن عابدین رَضِيَ اللهُ عَنْهُ تحت (قوله ای الدرهم) و لعله اقتصر علی الدرهم تبعاً للزيلي لبيان انها افضل عند ارادة دفع القيمة لان العلة فی افضلية القيمة كونها اعون علی دفع حاجة الفقير. (رد المحتار ج ۲ ص ۸۳) فقطولہ تعالی اعلم

۱۹ صفر ۹۱ هجری

سجدي ته د تلو مسنونه طريقه

سوال تاسو فرم بلي وو چه د سجدي خوا ته د تلو په وخت بايد سپړی سيده کښته لاړ شي د دي نږغوندي تفصيل وليکي؟ پينوا توجروا

الجواب باسم ملهم الصواب د سجدي خوا ته د تلو په وخت ملا بايد يا لکل سيده ونيسۍ زنگتونه په زمکې باندې تر کښودلو مخکښې بايد په ملا کښې کوزوالی را نه شي که لږ غوندي هم ملا کړه شي نو په رکوع کښې تکرار لازميږي

قال فی الشاميه و يخبر للسجود قائماً مستویاً لا منحنيّاً لئلا يزدركوعاً اخری یدل عليه ما فی الآثار عانیه نوصی فیما تکلم فذكره ترك رکوعاً فان كان صلی صلوۃ العلماء الاتقیاء اعداوان صلی صلوۃ العوام فلا لان العاصم یتقی ینحط للسجود قائماً مستویاً و العاصم ینحط منحنياً و ذلک رکوع لان قليل الانحناء محسوب من ترکوعه. تأمل (رد المحتار ج ۱ ص ۳۹۵) فقطولہ تعالی اعلم

۱۴ شعبان ۹۲ هجری

د ثواب زیاتوالی په ټول حرم کښې په هر عبادت باندې دې

سوال په مسجد حرام کښې د فرض لمانځه د ادا کولو ثواب آیا یواځې په مسجد حرم کښې دی او که د حرم د حدودو په ټولې علاقې کښې په کوم بل ځای کښې هم د لمانځه په ادا کولو سره همدومره ثواب حاصلیږي؟ همدارنگه آیا دا ثواب یواځې د لمانځه لپاره دی او که د ټولو عباداتو لپاره؟ بیا توجروا

الجواب باسم ملهم الصواب د ثواب زیاتوالی په ټول حرم کښې دی او د هر عبادت لپاره دی لیکن د دې مطلب دا نه دی چه په حرم شریف کښې په جومات او غیر جومات دواړو ځایونو کښې د لمانځه ثواب برابر دی بلکه د مسجد حرم لمونځ د غیر حرم له جومات څخه یو لک چنده بهتر دی او په حرم کښې یې له جوماته لمونځ په غیر حرم کښې یې له جوماته لمانځه څخه یو لک چنده بهتر دی.

قال فی رد المحتار وقال شیخ ولی الدین العراقي ولا يختص التعصیف بالمسجد الذی کان فی زمنه رحمته بل يشمل جمیع ما رید لیه بل المشهور عند اصحابنا انه یعم جمیع مکة بل جمیع حرمها الذی یحرم صیده کما صحه النووي. (رد المحتار ج ۳، ص ۶۱۸) ونقل ابن عابدین رحمته عن شفاء الغرام للسید القاضی و جاء احادیث تدل علی تفضیل ثواب الطومر و غیره من القربات عمکه الا انها فی القبول لیست کاحادیث الصلوة فیها آله (رد المحتار ج ۲، ص ۲۰۳) وقال الرافعی ان حسنات الحرم کل حلقة مائة الف حلقة کما قال ابن عباس رضی الله عنهما کما نقله السندی عن الحموی عن ابن العباد (التحریر المختار ج ۱، ص ۸۶)

نقطو لله تعالی اعلم ۲۶ رجب ۱۲۹۲ هجری

په مسجد نبوي کښې په څلویښتو لمونځونو باندې بشارت (زیرې) یواځې

د نارینه وو لپاره دی

سوال په حدیث شریف کښې په مسجد نبوي کښې چه کوم د څلویښتو لمونځونو فضیلت راغلی دی آیا دا فضیلت یواځې د نارینه وو لپاره دی او که د ښځو لپاره هم دی لکه څرنگه چه د ښځو لپاره د مسجد حرام په ځای په کور کښې لمونځ کول بهتر دي آیا همدارنگه په مدینه منوره کښې هم د نبوي جومات په ځای په کور کښې د لمانځه ادا کول بهتر دي؟ بیا توجروا

الجواب باسم ملهم الصواب په نبوي جومات کښې د څلویښتو لمونځونو په ادا کولو باندې له جهنم او نفاق څخه د برائت بشارت د خلاصون زیرې، یواځې د نارینه وو د فرض لمانځه له جماعت سره مخصوص دی د ښځو لپاره د نبوي جومات په ځای په کور کښې د لمانځه ادا کول

نقطو لله تعالی اعلم ۲۵ ربيع الآخر ۱۲۹۳ هجری

بهر دي

آیا بنحو ته په کور کښې د لمانځه هم هغه ثواب ورکول کېږي کوم چه

نارینه وو ته په مسجد حرام او مسجد نبوي کښې ورکول کېږي؟

سوال آیا بنحو ته د مسجد حرام او مسجد نبوي په ځای په کور کښې د لمانځه په ادا کولو سره هم هغه ثواب ورکول کېږي کوم چه نارینه وو ته په همدغو دوو جوماتونو کښې په ادا کولو سره ورکول کېږي؟ بیا توجروا

الجواب باسم ملهم الصواب تضعیف اجر د اجر خو چنده کیدل، د مکې د ټول حرم لپاره دی له دې امله په مکې مکرمې کښې بنحو ته په کور کښې په لمانځه سره هم هغه اجر ورکول کېږي چه نارینه وو ته نې په مسجد حرام کښې ورکوي د رسول الله ﷺ د مدینې په باره کښې مې داسې کوم روایت تر نظر نه دی تیر شوی له دې څخه څرگندېږي چه په مسجد نبوي کښې د اجر د تضعیف فضیلت له نارینه وو سره خاص دی د بنحو لپاره په کورونو کښې د لمانځه په ادا کولو سره دا اجر نشته خو سره له دې د جومات په نسبت بنحو ته په کور کښې لمونځ کول زیات ثواب لري

لفظولله تعالیٰ اعلم ۲۵ ربیع الآخر ۹۳ هجری

په مسجد نبوي کښې په څلوېښتو لمونځونو باندې بشارت

په تسلسل پورې تړلی دی

سوال آیا د نارینه وو لپاره د فضیلت د حاصلولو لپاره دا ضروري ده چه څلوېښت ورځې لمونځونه په مسجد نبوي کښې پرله پسې او له جماعت سره ادا کړي او که څنگه؟ بیا توجروا

الجواب باسم ملهم الصواب عن انس رضي الله عنه راعه من صلى في مسجدی أربعين صلاة لا تلوته صلاة كتب له برائة من النار وبرائة من العذاب وبرائة من العقاق، (لاحمد والوسط، (جمع الفوائد ج: ۱، ص ۵۳۳)

له دې حدیث څخه ثابتېږي چه څلوېښت لمونځونه پرله پسې او له جماعت سره په ادا کولو باندې د جهنم، عذاب او نفاق څخه د برائت بشارت دی په مطلقه توګه په یوه لمانځه باندې تر څو چنده پورې د اجر د زیاتوالي لپاره څلوېښت لمونځونه او په هغو کښې د تسلسل قید نشته

لفظولله تعالیٰ اعلم ۲۵ ربیع الآخر ۹۳ هجری

د ولادت په حالت کښې د لمانځه په ادا کولو باندې اشکال او د هغه جواب

سوال که چیرې کومه شخصه حی زېږوي او څه برخه یې را ونلې او څه بڼې ده نو آيا به دې حالت کې لمونځ کولای شي او که نه. ځکه چه د حفظ او نفس نه حالت کې څو لمونځ ورته عذاب وي؟ بیا توجروا

الجواب باسم ملهم الصواب نفس همې بڼې نه دی کښې چه د حی بر سره کېدو وړ وي

راخي د بچي چه تر څو پورې اكثره برخه د باندې نه وي را وتلی تر هغه وخته پورې ښځه نه د
حيض په حالت كښې وي او نه د نفاس په حالت كښې له دې امله لمونځ نه معاف كيږي او دس ب
تيم دې وكړي او په اشارې سره دې لمونځ ادا كړي، كه چيرته په دې هم قدرت و نه لري نو بيا
دې قضا كړي

قال في التنوير والنفاس دم يخرج عقب ولد وفي المرح او اكثره ولو متقطعاً عضواً عضواً الا اقله فتتوهم
ان قدرت او تتيتم وتؤمى بصلوة (رد المحتار ج ۱ ص ۲۴۶) لفظ والله تعالى اعلم ۱۴ ربيع الآخر ۹۱ هجري

د جماعت تر كيدو وروسته د فرض لمانځه په جومات كښې د ادا كولو حكم

سوال كه چيرته د جماعت لمونځ تير شوی وي او يو څوك تر جماعت وروسته جومات ته لاړ
نه شي او په كور لمونځ وكړي، نو آیا له جومات څخه كم ثواب وركول كيږي او كه برابر؟ زید
واني چه په كور كښې د يوه لمانځه او جومات ته په تلو سره چه يواځې لمونځ وشي نو د ۲۵
لمونځونو ثواب وركول كيږي آیا د زید دا خبره صحيح ده او كه نه؟ بينوا توجروا

الجواب باسم ملهم الصواب : د جماعت پريښودل گناه ده، او فرض لمونځ په جومات كښې د
يواځې ادا كولو په صورت كښې د گناه اظهار (ښكارول) دی كوم چه ناجائز دی د دې لپاره چه
كله جماعت تير شوی وي نو د فرض لمانځه لپاره بايد څوك جومات ته لاړ نه شي د ثواب د
زياتوالي چه كومه وعده ده هغه له جماعت سره په ادا كولو كښې ده. لفظ والله تعالى اعلم

۲۰ جمادى الاولى ۹۱ هجري

په لمانځه كښې د ننه نې دا هير وو چه د كوم لمانځه نيت مې كړی دی؟

سوال يوه سړي ته د لمانځه په حالت كښې دا په ياد كښې پاتې نه شو چه ما د كوم وخت د
لمانځه نيت كړی دی او د څو ركعتونو نيت مې كړی دی؟ نه نې په ژبې سره ويل ياد دي او نه نې
په زړه سره نيت كول ياد دي همداسې نې د غفلت په حالت كښې لمونځ شروع كړی وو نو په
داسي صورت كښې به دی څه كوي؟ بينوا توجروا

الجواب باسم ملهم الصواب : كه چيرته نې د كوم لمانځه نيت كړی وي ليكن دا ور په ياد نه وو
چه د كوم لمانځه نيت مې كړی دی نو دوه ركعته دې پوره كړي او سلام دې واړوي نو دا لمونځ
نې نقل گرځي او كه چيرته نې نيت بالكل كړی نه وي نو همداسې په لمانځه كښې شروع كول هم
صحیح نه دي له دې امله دې له سره نيت وكړی او لمونځ دې شروع كړی لفظ والله تعالى اعلم

۶ ذى القعدة ۹۱ هجري

په رکوع کښې د ښځو سره له یوه او بل سره لکول

سوال په در مختار کښې دې چه په رکوع کښې د نارینه وو لپاره د ښځو ل یوه او بل سره لکول منون دي له شامي څخه هم د دې تائید کيږي لیکن زید نی نه مني په دې باره کښې خپل تحقیق ولیکی او مونږ ته دا حاصل کړی: ایښوا توجروا

الجواب باسم ملهم الصواب چه کله د در مختار دا جزیه مې له نظره تیر شو نو له هغه وخت څخه مې نه ده قبوله کړي ځکه چه د لاندیني کلیاتو خلاف ده

۱- د نارینه وو لپاره په رکوع او سجده کښې تجافي

۲- د پښو د گوتو قبلي ته مخامخ والی د ښځو په لکولو سره گوتې قبلي ته مخامخ نه شي

پاتې کیدلی

۳- په لمانځه کښې له ضرورت پرته حرکت کول

پورتنی کلیات له صحیحو احادیثو څخه ثابت دي او په اتفاق سره منل شوي دي امام

طحاوی رحمه الله په رکوع کښې د تطبیق په قول باندې داسې رد کوي

فَرَأَيْنَا السَّجْدَةَ جَاءَتْ عَنْ الدِّينِ وَالْحَقُّ بِاللَّحْقِ فِي الرُّكُوعِ وَالسُّجُودِ وَاجْمَعَ الْمُسْلِمُونَ عَلَى ذَلِكَ لَكِنْ ذَلِكَ مِنْ

تفريق الأعضاء. (شرح معالی الآثار ج ۱ ص ۱۱۳)

د مذکوره کلیاتو په خلاف کیدلو برسیره د کعبیونو د الصاق نه له کوم حدیث څخه تائید کيږي او نه د مذهب له ائمه وو څخه د دې څه ثبوت شته. او نه جمهورو فقهاوو د دې یادونه کړي ده د دې لپاره ما له ابتداء څخه قولاً او عملاً د دې په خلاف عمل کړی دی لیکن د خپلې نظریې په تائید کښې له اکابرو څخه د یوه چا د لیکنو په لټه کښې وم چنانچه بحمد الله تعالی په امداد الفتاوی کښې د سعایه په حوالې سره دې تائید لاس ته راغی د سعایه له مراجعت څخه ثابته شوه چ علامه لکهنوي د خپل شان مطابق په دې مسئلې باندې هم کافي مدلل او مفصل بحث کړی دی کوم چه په لنډه توگه لاندې ذکر کيږي

ومنها الصاق الکعبین ذکره جمع من المتأخرین وجمهور الفقهاء لم یذکروه ولا اثر له فی الكتب المعتمدة كالتهدية وشرحها النهاية والعناية والنهاية والكفاية وفتح القدير وغيرها والکنز وشرحه للعيني وشرح النفاية لآلینس زاده و البرجندی و الشمی و فتاوی قاضیهان و البزازیة و غيرها و امام الذین اوردوه فی ذکره الزاهدی حیث قال فی المحتج برمز بطین فی الرکوع الصاق الکعبین و استقبال الاصابع العینه و نقله عنه القهستانی فی جامع الرموز و فی شرح الخلاصة الکیسانیة و الحلبي فی الفیة و ابن تیمیة فی البحر تلمیذ التبرکاتی فی منیع الفقار و اوردوه ذکره صاحب النهر و صاحب البد المختار علی سبیل الجزم لکن لم

يبين واحد منهم المراد من الصاق الكعبين وقال خير المتأخرين شيخ مشايخنا محمد عابد السندی البدلي في طويع الانوار شرح الدر المختار قوله والصاق كعبيه اى حالة الركوع قال الشيخ الرحيمى مع بقاء تفرج ما بين القدمين قلت لعله اراد من الالتصاق المحاذاة وذلك بان يحاذى كل من كعبيه لأخر فلا يتقدم احدهما على الآخر و ظاهر لفظ الشارح يقتضى التصوق ونفى التفرج ولذا قال السيد احمد هذا اى الصاق كعبيه ان تيسره لو رأيت كلاماً للشيخ محمد حياى السندى يقتضى الثبات سنية التفرج ونفى سنية الالتصاق انتهى كلامه قال أيضاً في موضع آخر من الطويع يست في حال الركوع كما في المجتبى وزاد ابو السعود في السجود ايضاً ان يلمص كعبيه قال الشيخ ابو الحسن السندى في تعليقه على الدر المختار هذه السنة المأذون بها من ذكرها من المتأخرين تبعاً للمجتبى وليس لها ذكر في الكتب المتقدمة ولم يرد في السنة على ما وقفنا عليه وكان بعض مشايخنا يرى انه من اوهاه صاحب المجتبى وكأنهم توهوا بما ورد ان الضعابة كانوا يقيمون بهذا الخلل في الصفوف حتى يطمون الكعاب والمناكب ولا يخفى ان المراد بهذا الصاق كل كعب صاحبه لا كعبه مع الكعب الآخر. انتهى كلام الشيخ.

قلت لقد دارت هذه المسئلة في سنة اربع وثمانين بعد الالف والمائتين بين علماء عصرنا فاجاب اكثرهم بان الصاق الكعبين في الركوع والسجود ليس بمسنون ولا اثر له في الكتب المعتبرة والقول الفيصل ان يقال ان كان المراد بالصاق الكعبين ان يلزق المصلى احدى كعبيه بالآخرى ولا يفرج بينهما كما هو ظاهر عبارة الدر المختار والنهر وغيرهما وسبق اليه فهم المفتي ابى السعود ايضاً فليس هو من السنن على الاصح كيف وقد ذكر المحققون من الفقهاء ان الاول للصلّى ان يجعل بين قدميه نحو اربعة اصابع ولم يذكره وانما يلزقهما في حالة الركوع او السجود وقال العيني في النهاية نقلاً عن الواقعات ينبغي ان يكون بين قدمي المصلى قدر اربع اصابع اليد لانه اقرب الى الخشوع والمراد من قوله عَلَيْهِ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ الصلوا الكعاب بالكعاب اجتماعهما انتهى. فهذا صريح في ان السنن هو التفرج مطلقاً والا لقيدة بحالة القيام وان المراد بالصاق الكعب بالکعب الوارد في الخبر غير الزاقيهما ويؤيده ما أخرجه ابو داود وصححه ابن خزيمة وذكره البخاري تعليقاً عن النعمان بن بشير قال رأيت الرجل منا يلزق كعبه بكعب صاحبه وفي رد المحتار نقلاً عن فتاوى سمرقند ينبغي ان يكون بين القدمين مقدار اربع اصابع وما روى انهم الصلوا الكعاب بالكعاب ايده الجماعة انتهى. وان كان المراد به محاذاة احدى الكعبين بالآخرى كما ابدع العلامة السندى فهو امر

حق ولا بعدی حمل الالتصاق علی المعاذاة فانه جاء استعماله فی القرب ویؤید عدم سلیة الزاکی الکعبین بها
 لمعنی الاول ای ترک التفریح بیهما انه یلزم فیہ تحریک احدی الکعبین الی الاخری وتحریک عضو فی الصلوة
 من غیر ضرورة لیس بمجاز عندہم حتی ان منہم من لم یجوز رفع السبابة فی التشہد لہذہ العلة ومنہم من لم
 یجوز رفع الیدین عند الركوع لہذہ العلة والطاہر ان حمل کلامہم علی المعنی الثانی اولی من حملہ علی المعنی
 الاول علی انه من اوہام صاحب المجتہی فأحفظ هذا التحقیق فانه من النفائس المختصة بهذا الکتاب وقل
 من نتجہ علیہ من العلماء الا من شاء للہ ان یعنتہ. (سعیة ج ۲ ص ۱۸۲)

د امداد الفتاویٰ پہ مذکور سوال کنبی سائل دا ہم لیکلی دی چہ ونسبت زہدی در نافع کبیرو
 فوائد بیہ نوشتہ اند و ان کان اماماً جلیلاً فی الفقه لکنہ متساهل فی نقل الروایات و ایضاً ہو معتزلی
 الاعتقاد و حنفی الفروع قال صاحب رد المحتار فی تلخیص الفتاویٰ الجامدیة فی کتاب الاجارة المحاوی
 الزہدی مشہور بنقل الروایات الضعیفة ولہذا قال ابن وہبان وغیرہ انه لا عبرة بما یقولہ الزہدی مخالفاً
 لغیرہ. (امداد الفتاویٰ ج ۱ ص ۱۳۹)

لیکن د سعاہ د تحقیق مطابق د زہدی د تخطئه پہ نسبت د ہفہ د قول تاویل بہتر دی پہ
 مجتبیٰ کنبی د کعبینو د الصاق سرہ د گوتو قبلی تہ د مخامخ والی ذکر د دی ینکارہ دلیل دی
 چہ لہ الصاق خخہ د ہفہ مراد ہفہ دی کوم چہ پہ سعاہ کنبی لہ علامہ سندھی رحمۃ اللہ علیہ خخہ را نقل
 شوی دی یعنی پہ ینگرو کنبی محاذاة. د دی لپارہ چہ کہ حیرتہ الصاق پہ معنی د ضم (القول)
 وشي نو پہ دی صورت کنبی د پینو گوتی قبلی نہ شي مخامخ کیدلی.

پہ دی باندی دا اشکال وی چہ پہ کعبینو کنبی خو محاذاة د قیام پہ حالت کنبی ہم مسنون
 دی بیان پہ رکوع کنبی پہ خانگہی توگہ ولی بیان کرہی دہ؟

د دی دودہ وجہ کیدلی شي یود دا چہ پہ اصل کنبی پہ دی باندی مقصود تنبیہ دی چہ د پینو
 پہ قیام کنبی کوم کیفیت مسنون دی پہ رکوع کنبی ہم ہفہ کیفیت مسنون دی. پہ رکوع او قیام
 کنبی کوم فرق نشہ دویمہ وجہ دا کیدلی شي چہ د رکوع پہ حالت کنبی پہ پینو باندی نظر
 نویزی د دی لپارہ د دی سنت پہ تعمیل کنبی کہ حیرتہ کوم نقص وی نو پہ رکوع کنبی د ہفہ د
 اصلاح موقع شہ

د دغو توجیہاتو خخہ ہم ضرورت دی چہ پہ رکوع کنبی د گوتو قبلی تہ د مخامخ کولو پہ
 بیانولو باندی بعینہ ہمدغہ اشکال واردیری چہ کومہ توجیہ د دی وشي پہ کعبینو کنبی دی

محاذاتو پہ برخہ کنبی ہم وشي

لفظ ولہ تعالیٰ اعلم

۶ رمضان ۹۸ ھجری

سجده د یوې تسبیح په اندازه واجب ده

سوال په سجده کېنې تر څو مره څنډه پورې پاتې کیدل فرض دي؟ بیا توجروا
الجواب باسم ملهم الصواب مطلقه سجده فرض ده او د یوې تسبیح په اندازه پاتې کیدلو واجب
 دي او د دریو تسبیحاتو په اندازه ست مؤکد دی

فی واجبات الصلوة من العلائیه و تعدیل الارکان ای تسکین الجوارح قدر تسبیحه فی الركوع و السجود و
 کذا فی الرفع منها الخ (رد المحتار ج ۱ ص ۳۳۲) لفظ ولله تعالی اعلم ۲۸ رمضان ۱۳۹۸ هجری

په لمانځه کېنې د لاس د تړلو طریقه

سوال په لمانځه کېنې د قیام (ولارې) په حالت کېنې د لاس د نیولو طریقه و لیکۍ؟ بیا توجروا

الجواب باسم ملهم الصواب په قیام کېنې تر نامه لاندې لاسونه باید په داسې ډول وتړل شي
 چه د ښي لاس ورغوی د کین لاس د ورغوي په شا باندې کینودل شي او د ښي لاس له وړې او
 ښي گونې څخه حلقه جوړه شي او د کین لاس په بند نې را وگرځوي. او د ښي لاس منځنۍ درې
 گونې د کین لاس په ساعد اتر بند لږ پورته ځای باندې خورې پاتې شي د یوه قول مطابق د وړې
 گوتې سره لگیدلې گوته دې هم په حلقه کېنې شامل کړي او یواځې دوه گوتې دې په بند د پاسه
 وغوروي دا حکم د نارینه وو لپاره دی ښځې دې ښی ورغوی په کین ورغوي باندې کینېږدي او
 نیسي دې نه او په سښې باندې به لاسونه تړي

قال العلماء رحمهم الله ووضع الرجل يمينه على يساره تحت سترته اخذاً راسها بخنصره واجهاً هو المختار و
 تضع المرأة و الخنثى الكف على الكف تحت ثديها و قال ابن عابد بن رحمهم الله اى يخلق الخنصر و الاجهاً على
 الراس و يبسط الاصابع الثلاث كما فى شرح المنية و نحوه فى البحر و النهر و المعراج و الكفاية و الفتوح
 السراج و غيرها و قال فى البدائع و يخلق اجهاً و خنصره و ينصره و يبسط الوسطى و المسبحة على معصمه و
 تبعه فى الحلية و مفه فى شرح الشيخ اسمعيل عن المجتبى (قوله تحت ثديها) كذا فى بعض نسخ المنية و فى
 بعضها عن ثديها قال فى الحلية و كان الاول ان يقول على صدرها كما قاله الحنفى الغفير لا على ثديها و ان كان
 "توضع على الصدر قد يستلزم ذلك بان يقع بعض ساعد كل يد على الثدي لكن هذا ليس هو المقصود بالافادق
 (رد المحتار ج ۱ ص ۳۵۰) لفظ ولله تعالی اعلم ۱۴ صفر ۱۳۹۸ هجری

په قیام کښې د پښو تر منځ فاصله

سوال د لمانځه په قیام کښې د دواړو پښو تر منځ فاصله باید څومره وي؟ او آیا دا فاصله سنت ده، که واجب او که مستحب؟ پښوا توجروا

الجواب باسم ملهم الصواب تقریباً د څلورو گوتو په اندازه فاصله پریښودل مستحب دي او د دواړو پښو بآ لکل سیده کیښودل چه د گوتو څوکې قبلې ته مخامخ شي. سنت دي

قال ابن عابدین رحمه الله ویلې ان یكون بینهما مقدار اربع اصابع الیdale الله الرب الی الخشوع فکلدا روی عن ابي نصر الدبوسی انه کان یفعله کذا فی الکبزی. (رد المحتار ج ۱، ص ۴۱۴) وی التذویر ویستقبل باطراف اصابع رجليه القبلة ویکره ان لم یفعل وقال ابن عابدین رحمه الله کذا فی التعجیس لصاحب الهدایة وقال الرملي فی حاشیة البحر ظاهره انه ستة وبه صح فی زاد الفکر آه. (رد المحتار ج ۱، ص ۴۴۰)

لفظوله تعالی اعلم ۱۰ ذبقعه ۹۹ هجري

(د څلورو گوتو فاصله پریښودل شرعي مستحب نه دي. تفصیل ئې په تمه کښې دی)

سهواً کښیناستل او د بیرته پورته کیدلو په صورت کښې

د دوباره تکبیر ویلو حکم

سوال امام په دریم رکعت کښې په سهوسره کښیناست لیکن د فتح حاصلولو باندې ودرید. د دې دریدو په وخت دوباره تکبیر ویل مسنون دي او که له سجدي څخه ئې د پورته کیدو په وخت کوم تکبیر ویلی وي هغه کافي دی، دلته د علماء کرامو په دې کښې اختلاف دی. ځینې لومړنی تکبیر کافي بولي او فرمایي چه په یوه انتقال کښې د تکبیر تعدد چیرې نه دی راغلی ځکه به دویم ځل تکبیر نه وائي؟ د نورو دلیل دا دی چه لومړی تکبیر خو د سنت په مطابق ادا نه شو. او سنت دا دی چه د انتقال د خنمیدو سره تکبیر هم ختم شي. له دې وجې دې دویم ځل تکبیر ووائي هیله ده چه ستاسو د فیصلې په لیکلو سره زمونږ تشفی وشي؟ پښوا توجروا

الجواب باسم ملهم الصواب د بنده په نزد په دې کښې تفصیل دا دی چه اوږد قعود د سجده سهو د وجوب په صورت کښې چونکه دا هم قعود (ناسته) گڼل کیږي د دې لپاره په لومړني او دویم ځل انتقال کښې جداوالی راځي. او دواړه انتقاله مستقل وگرځیدل نو د هر انتقال لپاره به تکبیر هم مستقل وي او که چیرته کمه ناسته وکړي کوم چه د سجده سهو موجب و نه گرځي نو دا جلسه د غیر معتبر کیدو له وجې له سجدي څخه تر تمامه پورې په یوه انتقال کښې شمرل کیږي لهذا تکبیر به هم یو وی د نوي تکبیر لپاره دا دلیل معقول نه دی چه لومړی تکبیر د سنتو خلاف دی. د دې لپاره چه نوی تکبیر به هم سا د سنتو خلاف وي ځکه چه د دې تکبیر ناسته نه

جدي خخه د نهوض پورته كيدا، له ابتداء خخه نه دى شوى لفظولله تعالى اعلم
 ۲۹ جمادى الآخر ۹۸ هـ - محرمى

د (رَبَّنَا لَكَ الْحَمْدُ) د جملې تحقيق

سوال له ركوع خخه مې د پورته كيدو په وخت (رَبَّنَا لَكَ الْحَمْدُ) وايه يوه معتبر عالم يو ځل بيان وكړ چه له ركوع خخه په پورته كيدو كښې د (رَبَّنَا وَلَكَ الْحَمْدُ) په ويلو سره دا د فضيلت دى او د دې بنده لپاره ملائكي ډير څه كوي له هغې ورځې مې د واو تكي ورسره زيات كړي ليكن په زړه كښې مې اندېښنه وه، د دې لپاره د پوښتنې ځاى دا دى چه كوم صورت بايد غوره كړم (رَبَّنَا لَكَ الْحَمْدُ) بهتر دى او كه (رَبَّنَا وَلَكَ الْحَمْدُ) د كرم او مهرباني له مخې په دې اړوند مې امداد وكړي؟ بينوا توجروا

الجواب باسم ملهم الصواب د دې څلور طريقې دي:

۱- اللَّهُمَّ رَبَّنَا وَلَكَ الْحَمْدُ ۲- اللَّهُمَّ رَبَّنَا لَكَ الْحَمْدُ ۳- رَبَّنَا وَلَكَ الْحَمْدُ ۴- رَبَّنَا لَكَ الْحَمْدُ

په فضيلت كښې لومړنى تر ټولو زيات دى. بيا دويم بيا دريم او بيا څلورم. قال فى العلائقة و افضله اللَّهُمَّ رَبَّنَا وَلَكَ الْحَمْدُ ثم حذف الواو ثم حذف اللهم فقط، وقال ابن عابدين وبقى رابعة وهي حذفها والاربعة فى الاصلية على هذا الترتيب كما افادته بالعطف بهم. (رد المحتار ج ۱، ص ۳۹۴)

په حديث كښې چه د ديرشو خخه زياتې ملائكي د كومو كلماتو په وړلو كښې له يوې او بلې خخه د مخكښې كيدلو ذكر دى هغه كلمات دا دي (رَبَّنَا وَلَكَ الْحَمْدُ حَمْدًا كَوْنًا وَطَيْبًا مَهَارًا كَافِيَةً) (رواه البخارى) ليكن د احنافو د قاعدې مطابق دومره اوږده دعا په فرائضو كښې بايد ونه ويل شي. يواځې په سنتو او نفلو كښې بايد وويل شي لفظولله تعالى اعلم ۱۰ ربيع الاول ۹۷ هـ - محرمى

په تنگ وخت كښې د حاجت د پوره كولو له اوجې د لمانځه پرېښودل

جائز نه دي

سوال يو سړى د قضاء حاجت سخته تقاضا لري ليكن ديخوا ته د لمانځه با لكل آخري وخت دى اوس كه چيرته دا سړى د خپل حاجت د پوره كيدو لپاره ځي نو لمونځ نهې قضا كيږي او كه چيرته لمونځ كوي نو په گټه كښې نهې سخت تكليف دى اوس دا سړى بايد څه وكړي. يعنى له همدې تكليف سره دې لمونځ ادا كړي او كه د تكليف تر رفع كولو وروسته دې لمونځ وكړي؟ ستوا توجروا

الجواب باسم ملهم الصواب په دې حالت کښې د جماعت پريښودل جائز دی لیکن د لمانځه پريښودل جائز نه دي لهدا که چيرته د لمانځه د قضا کيدو ويره وي نو په همدې حالت کښې دې لمونځ وکړي. او په فرائضو او واجباتو دې اکتفاء وکړي. ستونه دې پريږدي د لمانځه په دته کښې هم ستونه پريښودلی شي **فقط والله تعالى اعلم** ۱۰ شوال ۹۸ هجري

د لمانځه په سجده کښې دُعاء

سوال په مشکوة شريف کښې له حضرت ابن عباس رضی الله تعالی عنهما څخه روايت دی **چه قال رسول الله ﷺ الا الى نبيت ان اقرأ القرآن راكعاً أو ساجداً فأما الركوع فعظموا فيه الرب وأما السجود فاجتهدوا في الدعاء فقمن ان يستجاب لكم.** په دې حديث کښې د لمانځه په سجده کښې د دُعا فضيلت ثابت شوی دی آیا د احنافو همدغه مذهب دی چه د لمانځه په سجده کښې دعا بهتره ده. که چيرته نه وي نو د حديث مطلب څه دی؟ بينوا توجروا

الجواب باسم ملهم الصواب قال المَلّا على القارّی رحمه الله في شرح الحديث المذکور واما السجود فاجتهدوا اي بالغوا في الدعاء اي حقیقه و هو ظاهر او حکماً كما في جمان رتب الا على. (مرقاۃ ج ۲ ص ۴۱۲) وقال ابن عابدین رحمه الله وقد ورد في الدعاء دعاء يوم عرفة وخير ما قلت أنا والنبيون من قبلي لا اله الا الله وحده لا شريك له له الملك وله الحمد وهو على كل شيء قدير. رواه مالك والترمذي واحمد وغيرهم شرح النقاية للقارّی، وقيل لابن عينية هذا ثناء فلم سماه رسول الله ﷺ دعاء فقال الثناء على الكريم دعاء لانه يعرف حاجته فتح، قلت يشير بهذا الى خبر من شغله ذكرى عن مسألتي اعطينة افضل ما اعطى السائلين ومنه قول امية بن ابی الصلت في مدح بعض الملوك :

اَذْكُر حاجتي امر قد كفاني
ثناؤك ان شيعتك الحياء
اذا اثني عليك المرأىوماً
كفاه من تعرضه الدعاء

(رد المحتار ج ۲ ص ۱۰۰)

له مذكوره تحقيق څخه ثابته شوه چه په حديث کښې تسبیحاتو ته دُعا ويل شوي دي يا دا مطلب دی چه تر تسبیحاتو دې وروسته دُعا کړي. د احنافو رحمهم الله په نزد تر تسبیحاتو وروسته دې دُعا په نوافلو کښې وکړي او په فرائضو کښې دې نه کوي البته که چيرته فرائض خواحي ادا کوي يا په جماعت کښې به مفتديانو دروند تمام نه شي نو په فرائضو کښې هم صحیح ده

قال في العلانية وكذا لا يأتى في ركوعه وسجوده بغير التسبيح على المذهب وما ورد معمول على النفل قال ابن عابد بن ربه رحمته الله (قوله معمول على النفل) أي مبهجاً أو غيره. خزانة. وكتب في هامشه فيه رد على الزيلعي حيث حظه به المبهج آه. ثم الحمل المذكور صرح به المشايخ في الوارد في الركوع والسجود وصرح به في الحلية في الوارد في القومة والجلسة وقال على أنه ان ثبت في المكتوبة فليكن في حالة الانفراد أو الجماعة والمأمومون محصورون لا يتفلقون بذلك كما نص على الشافعية ولا ضرر في التزامه وان لم يصرح به مشايخنا فان القواعد الشرعية لا تنبؤ عنه كيف والصلوة والتسبيح والتكبير والقراءة كما ثبت في السنة آه. (رد المحتار ج ۱).

لفظ والله تعالى اعلم ۲۲ محرم ۹۹ هـ

د مري له خوا څخه د هغه زوی د لمانځه فديہ ادا کولی شي

سوال زما والد صاحب په سنه ۱۹۶۳ له کښې په کراچۍ کښې وفات شو. زما په زړه دي چه د بيماري په دوران کښې ئې څه لمونځونه قضا شوي دي هغه د قضائي لمونځونو د فديې د ادا کوونو هڅ وښوئنه و و ليکلی نو آيا مونږ په دې حيثيت سره چه د هغه زامن يو د هغه د قضائي لمونځونو فديې ادا کولی شو؟ او که ئې ادا کولی شونو په کوم حساب سره؟ يعن د سنه ۱۹۶۳ له د صدفه فطر په قيمت او که د سنه ۱۹۷۸ له د صدفه فطر په قيمت؟ بينوا توجروا.

الجواب باسم ملهم الصواب تاسو دخپل والد له خوا څخه فديہ ادا کولی شۍ. د ورځې د شپږو لمونځونو حساب ولگوي. ځکه چه د وترو مستقله فديہ واجبه ده چه کله فديہ ادا کوی د هم هغه وخت نرخ او قيمت ولگوي

لفظ والله تعالى اعلم ۲۲ محرم ۹۹ هـ

په لمانځه کښې د را پورته کيدو په وخت په زنگونو باندي

د لاسونو تکیه کول مستحب دي

سوال څه فرمايي علماء کرام د دې مسئلې په باره کښې چه له رکوع څخه د سجدې خوا ته او له سجدې څخه د قيام خوا ته د تلو په وخت کښې لاسونه بايد جسته ونیول شي مستحبه طريقه ئې چه ده؟ بينوا توجروا

الجواب باسم ملهم الصواب له قيام څخه د سجدې خوا ته د تلو په وخت کښې د لاسونو په زنگونو باندي کيښودل مستحب نه دی ليکن غوښتنې مستحب گڼي لهذا بايد له دې څخه ډډه وکړئ. د سجدې څخه د قيام خوا ته د تلو په وخت په زنگونو باندي د لاسونو تکیه کول مستحب دی

قال في العلالية ويكبر للنهوض على صدور قدميه بلا اعتماد وقعود استراحة ولو فعل لا بأس وفي الشامية (قوله بلا اعتماد الخ) أي على الأرض قال في الكفاية إشارته إلى خلاف الشافعي في موضعين أحدهما يعتمد يديه على ركبتيه عندنا وعندة على الأرض والغاي الجملة الخفيفة قال شمس الأئمة الحلواني الخلاف في الأفضل حتى لو فعل كما مذهبا لا بأس به عند الشافعي ولو فعل كما هو مذهبه لا بأس به عندنا كذا في المحيط (رد المحتار ج ۱ ص ۴۴) فقط والله تعالى اعلم ۲۹ محرم ۹۹ هـ

چه کله د ۲/۴ گرامو سپینو زرو به برابر د نقصان ویره وي نو د لمانځه ماتول جائز دي

سوال څه فرمایي علماء کرام د دې مسئلې په باره کښې چه د بهشتي زیور په دویمه حصه یوولسم باب مسئله نمبر پنځمه کښې لیکلي دي چه «که چیرته څوک په لمانځه کښې وي او دیگ وه ایشي چه قیمت نې درې یا څلور آنې وي نو د لمانځه ماتول جائز دي. لڼده دا چه کله د داسې شي د ضائع کیدو یا خرابیدو ویره وي چه قیمت نې درې یا څلور آنې وي نو د هغه د حفاظت په خاطر د لمانځه ماتول صحیح دي» د دې تشریح وکړئ چه په دې زمانې کښې دا قیمت څومره وي؟ بینوا توجروا

الجواب باسم ملهم الصواب : د درهم په اندازه چه د نقصان ویره وي نو د لمانځه ماتول صحیح دي درهم - ۳ ماشه - ۳/۴۰۲ گرامه سپین زر جوړېږي د سپینو زرو قیمت کښته او پورته کيږي په هرې زمانې کښې د هغه خان خاتنه قیمت لگول کيږي

قال شارح التنوير ويباح قطعها للحرق حتى وثدا به وفور قدير وضياع ما قيمته درهم له اولغيره
قال ابن عابدين رحمه الله (قوله وفور قدير) الظاهر انه مقيد بما يع من فوات ما قيمته درهم سواء كان مالى
القدر له اولغيره رحمى. (قوله وضياع ما قيمته درهم) قال في مجمع الروايات لان ما حوته حقير فلا يقطع
الصلوة لاجله لكن ذكر في المحيط في الكفالة ان الحبس بالدان يجوز لقطع الصلوة اولى وهذا في مال الغير واما
في ماله لا يقطع والاصح جواز فيهما آه وتمامه في الامداد والذى مشى عليه في الفتح التقييد بالدرهم. (رد
المحتار ج ۱ ص ۹۱) فقط والله تعالى اعلم ۱۸ ربيع الثاني ۹۸ هـ

به لمانځه کښې قرأت حکایه دي

سوال به لمانځه کښې قرآن کریم حکایه ویل کيږي او که الله "سوا توجروا"

الجواب باسم ملهم الصواب به لمانخه کښې د لاندیني دلائلو له مخې قرآن کریم حکایه تلاوت

کړي

۱- د قرآن کریم هغه برخه چې په هغې کښې قصي او اخبار دي که چیرته په لمانخه کښې وویل شي نو لمونځ کړي به داسې حال کښې چې په دې کښې انشاء امکان نه لري

۲- د قرآن کریم داسې انشائیه جملې دي چې مخاطب یې په دې وخت کښې موجود نه وي مثلاً یا مريم، یا یحیی، یا یوسف، یا ایها النبی، یا ایها المدثر او داسې نورو په ویلو سره لمونځ کړي. په داسې حال کښې چې دا انشاءات محض د حکایت له مخې ویل کړي د رسول الله ﷺ په ژوند کښې هم که چیرته چا په لمانخه کښې د حکایت په ځای د خطاب صیغې د مخاطب په نیت سره ووايه نو لمونځ یې فاسدیده کما سیاتي

۳- د قرآن کریم دعائیه جملې یا تسبیح و تهلیل یا تسمیه یا سورة فاتحه که چیرته حکایه و نه ویل شي بلکه انشاء د دعا یا تسبیح او تهلیل په نیت سره وویل شي نو دا جملې له قرآنیت څخه ووځي د دې لپاره د جنوب او حاضی لپاره په دې قصد سره د تلاوت اجازه شته په داسې حالت کښې د تلاوت په نیت سره یواځې د تسمیه د ویلو اجازه هم نشته کما فی الشامیه له دې څخه ثابت شوه چې قرآن کریم که په لمانخه کښې وي بغیر له لمانخنه نه وي په هر صورت کښې به حکایه ویل کړي

۴- قال فی التنویر بیان ما یجزم بها الحدیث الا کبر و تلاوة قرآن بقصدته. و فی الشرح حتی لو قصد بالافتاحه الغناء فی الحجاز لم یکره الا اذا قرأ المصلی قاصدا الغناء فانها تمجیدیه لانها ف محلها فلا یتغیر حکمها بقصدته و فی الحاشیه. (قوله حتی لو قصد) تفریع علی مضمون ما قبله من ان القرآن یمخرج عن القرآنیة بقصد غیره (قوله فلا یتغیر حکمها) و هو سقوط واجب القراءة عنها. (رد المحتار ج)

له دې څخه څرگنده شوه چې په لمانخه کښې که چیرته سورة فاتحه انشاء ووايي نو نیت یې هم معتبر نه دی لڼده دا چې د قرآن کریم خبري جملې او اکثره ندائیه جملو کښې خو د انشاء احتمال نشته او په کومو ندائیه جملو کښې چې د نداء او خطاب د انشاء احتمال شته هغو نړه د انشاء په قصد به ویلو سره لمونځ فاسدیزي کما سیاتي باقي د دعاء، تسبیح او داسې نورو جملو کښې اگر که انشاء احتمال شته لیکن د انشاء په قصد سره دا جملې له قرآنیت څخه ووځي کما

۵- قال فی شرح التنویر و کذا یفسد کل ما قصد به الجواب کان قلیل امع لیه اللفظ لا الاله الا لیه او ما مائک لفظ الخیل و البغال و الحمیر او من این جنت لفظ و بئر معطله و قصر مشید و الخطاب کقوله لمن

اسمہ یعنی اوموسیٰ یا یحییٰ خذ الکتاب بقوة او وما تلک ہیمینک یا مونی مخاطباً لمن اسمہ فلک اولین بالبَاب و من دخلہ کان آمداً و فی الشامیۃ (قوله او الخطاب الخ) هذا مفسد بالانفاق وهو ما اورده نقطاً علی اصل الی یوسف رضی اللہ عنہ فانه قرآن لم یوضع خطاباً لمن مخاطبه المصلی و لداخرجه بقصد الخطاب عن کونه قرآناً و جعله من کلام الناس (رد المحتار ج ۱)

البتہ لہ (اذا قال العبد الحمد لله رب العالمین قال لله تعالیٰ حمدی عبدی - الخ) خخہ خرگندیزی چہ د سورۃ فاتحہ د ویلو بہ وخت کنبی انشاء ہم پہ لحاظ کنبی نیول شوې ده. با لکل متروک نہ ده
د لمانخہ پہ حقیقت باندې د غور لہ کولو خخہ ہم دا ثابتیری خخہ چہ لمونځ د جلالی شان مظهر دی. د خدای پہ دربار کنبی انسان د حمد او ثناء تر وړاندې کولو وروستہ پہ صراط مستقیم باندې د ثابت پاتې کیدلو د غوښتنې لپارہ عریضہ وړاندې کوي. د همدې لپارہ د امام قرائت د مقتدیانو لپارہ کافی دی خخہ چہ عریضہ وړاندې کوونکی یو سری د ټول جماعت لپارہ نمائندہ وي او د دربار آداب او سلام پہ هر سری باندې لازم وي غرض دا چہ پہ لمانخہ کنبی قرآن کریم حکایۃ ویل کیږي لیکن پہ سورۃ فاتحہ کنبی انشاء ہم ملحوظہ ده اصل مقصد پہ دې کنبی ہم د قرآن تلاوت دی لقوله تعالیٰ (فَاقْرَءُوا مَا تَيَسَّرَ مِنَ الْقُرْآنِ).
البتہ قرائت تہ پہ دې لحاظ سرہ انشاء ویل کیدلی شي چہ قاری د خپل خان لہ خوا خخہ د قرائت انشاء کوي. د بل د قرائت حکایت نہ کوي

پہ تشهد کنبی سلام انشاء ویل کیږي

سوال پہ لمانخہ کنبی (السلام عليك ايها النبي) انشاء ویل کیږي او کہ حکایۃ؟ بینوا توجروا
الجواب باسم ملهم الصواب (السلام عليك ايها النبي) بلکه ټول تشهد انشاء ویل کیږي
قال فی شرح التنوير و یقصد بالفاظ التشهد معانيها مراداً لعل علی وجه الانشاء کانه یحییٰ لله تعالیٰ ویسلم علی نبیه و علی نفسه و اولیائه لا الاخبار عن ذلك. ذکره فی المجتبی و ظاهره ان ضمیر علینا للعاضدين لا حکایۃ سلام لله تعالیٰ و فی الشامیۃ (قوله لا الاخبار عن ذلك) ای ل یقصد الاخبار و الحکایۃ عما وقع فی المعراج منه ﷺ و من ربه سبحانه و من الملائکۃ علیهم السلام و مما یمیان القصۃ مع شرح الفاظ التشهد فی الامداد فرأجعه. (قوله لا حکایۃ سلام لله تعالیٰ) الصواب لا حکایۃ سلام رسول الله ﷺ. (رد المحتار ج ۱)

لہ قرائت نہ بغیر د لمانخہ ټول وظائف انشاء ویل کیږي لکه خرنگہ چہ د لمانخہ پہ حفص باندې د غور لہ کولو خخہ ښکاریزې د لمانخہ د حقیقت د تفصیل د لکلو پہ دی وخت کنبی

ضرورت نشته او نه فرصت شته لهذا يواخي د «السلام عليك ايها النبي» حكمت ليكل كيږي له
سلطاني دربار څخه د بيرته راتلو په وخت كښي د څه نذرانه د وړاندې كولو دستور شته د دې
لپاره لمونځ كوونكي د التحيات لله و الصلوات و الطيبات نذرانه وړاندې كوي بيا يو په يو دا
خپل ذهن ته راځي چه دا قرب الهي او خداى ته مناجات يواخي د سيد الكونين ﷺ د مسعود
وجود له بركته دى د نبي كريم ﷺ وجود يواخي او يواخي د هدايت ذريعه ده، نو لمونځ كوونكي
بي اختياره خپل محسن اعظم او منعم اكرم ﷺ ته سلامونه ليري
بافي دا اعتراض با لكل لغو دى چه په داسې حال كښي نبي كريم ﷺ حاضر نه دى نو خطاب
بي فائدي دى ځكه چه صلوٰه او سلام د ملائكه وو په ذريعه د نبي كريم ﷺ خدمت ته رسيږي
لكه څرنگه چه په خط كښي يو څوك د خطاب صيغې د دې لپاره ليكي چه هغه خط مخاطب ته
ورسيږي او مخاطب مخامخ موجود نه وي

په سجدي كښي د ښځو لگول

سوال نارينه به د سجدي په حالت كښي دواړه پښي سره نښلوي او كه نه؟ په عرف شذي
كښي د ښځو د سره لگولو روايت شته و لي صحيح ابن حبان عن عائشة رضي الله عنها الرض بين العقبين في
السجدة اضعهما واكثر الناس عن هذا غافلون. (العرف الشذي ص ۱۲۵) په دې باره كښي خپل تحقيق
وليكي؟ بينا توجروا

الجواب باسم ملهم الصواب په اعلاء السنن كښي تر نوموړي حديث وروته د دواړو پښو
ترمنځ د فاصلي حديث هم منقول دى

عن عائشة رضي الله عنها في حديث اوله فلقد رسل الله ﷺ وكان معي على فراشي فوجدته ساجدا راسا عقبه مستقبلا
بأطراف أصابعه القبلة رواه ابن حبان في صحيحه بأسناد حسن. (التلخيص المحير ج ۳، ص ۹۸) وللمسأل وقد سكنت عنه
وهو ساجد قدما منصوبتان الحديث. (نسائي ج ۳، ص ۱۱۶)

عن البراء رضي الله عنه كان صل الله عليه وسلم اذا ركع بسط ظهره واذا سجد وجهه اصابه قبل القبلة فتفأخ. (يعني وسع
بين رجليه) رواه البهقي. (التلخيص المحير ج ۳، ص ۹۸) قلت احتج به الحافظ ابن حجر بعد ما طعن رواة الدار
قطني عن عائشة رضي الله عنها وسكت عنه فهو حسن وصحيح عنده. (اعلاء السنن ج ۳، ص ۱۴۸)

د تعارض په صورت كښي لومړى د تطبيق او بيا د ترجيح خوا ته رجوع كيدلى شي
تطبيق په لومړي حديث كښي رض بين العقبين په تقريظ باندې محموليږي كمال عليه
«طحاوى رحمه الله حديث هم الكفون في الدعاء»

بخیله په دې حدیث کېنې په تقریب باندې د حمل کولو دوه فرانته هم شته. یو قېلې به د ګم و د سرونو مخامخ والی. دویم د پښو درول. دا دواړه ستونزه د رخص بین العقبین په صورت کېنې به پوره توګه نه شي ادا کیدلی برسیره پر دې په دې کېنې له ضرورت پرته پښو نه دحرکت ورکولو قباحته هم شته

توجیح دویم حدیث د نارینه وو لپاره په رکوع او سجدي کېنې د تجافي مطابق دی و کلی به مرجأً. و بهذا ربح الامام الطحاوی رحمه الله حدیث و طبع الیمن علی الرکبتین فی الركوع علی حدیث التطبیق. همدارنګه په لمانځه کېنې د خشوع د امر له وجې هم د همدې قول ترجیح ثابتېږي ځکه چه له ضرورت پرته حرکت د خشوع منافي ده **قال** **مصل** یعبه بلحیته لو **عشع** قلبه لسن جوارحه. دا بحث مې تبرعاً ولیکه او که نه نو حدیث ته رجوع کول د مقلد وظیفه نه ده. په فقهه کېنې د دې هیڅ ثبوت نشته. په شامیه کېنې یواځې له ابو السعود څخه د نقل په کولو سره د نقل په صحت کېنې خبره کړې د او په سعایه کېنې په رکوع او سجدي کېنې الصاق الکعبین د ښکرو په لګول په مفصله او مدلل ټوګه رد کړی دی په احسن الفتاوی کېنې په رکوع کېنې د ښکرو د لګولو په بحث کېنې د سعایه تحقیق منقول دی **لقلولله تعالی اعلم**

۲۷ شعبان ۱۴۰۰ هـ مجری

د نارینه لپاره تر نامه لاندې د لاسونو تړل مسنون دي

سوال یوه ښاغلي د تقریر په دوران کېنې وویل چه نارینه دې لاسونه په نامه باندې وټې نه تر نامه لاندې او نه تر نامه پورته بلکه خاص به ئې د نامه په سر باندې تړي د لاسونو د تړلو صحیح ترکیب څه دی؟ یینوا توجروا

الجواب باسم ملهم الصواب د نارینه وو لپاره د لاسونو تر نامه لاندې تړل سنت دي **قال** **العلائیة** و وضع الرجل میده علی یساره تحت سره اخذاً رسغها مختصرة واجامه مواله مختاراً. (رد المحتار ج ۱ ص ۵۰)

۲۹ رجب ۱۴۰۱ هـ مجری

لقلولله تعالی اعلم

سجدي ته د تلو په وخت کېنې لاسونه باید په زنګونو کېنې نه ښودل شي

سوال تر رکوع وروسته سجدي ته د تلو په وخت کېنې لاسونه په زنګونو باندې کښودل سنت دي او که مستحب استوا توجروا

الجواب باسم ملهم الصواب له سجدي څخه د پورته کیدو په وخت په زنګونو باندې د تلو په وخت کېنې لاسونه د تلو په حالت کېنې په زنګونو باندې

لاسونو کينودل ثابت نه دي، د عدم ثبوت څخه علاوه په دې کښې نور دوه قباحتونه هم شته

۱. عوام دا مسنون يا مستحب گڼلی دی.

۲ له قومي څخه سجدې ته د تلو مسنونه طريقه دا ده چه گوندې په زمکې باندې تر لگولو مخکښې ملا او سينه بايد ټيټه نه شي. په دې وخت کښې په زنگونو باندې د لاسونو د کينودلو دا اثر ليدل کيږي چه د زنگونو په زمکې باندې تر لگولو مخکې د بدن پورتنۍ برخه ټيټيږي لهدا دا عادت د سنتو د ترک کيدو له وجې د پريښودو وړ دی. **لفظولله تعالیٰ اعلم**

۱۲ رجب ۱۴۰۰ هجري

(زياتي تحقيق په تتمه کښې دی)

په ناستې سره لمونځ کوونکي دې نظر په غير کښې ساتي

سوال کوم سړی چه په ناستې سره لمونځ کوي هغه به د قرائت په حالت کښې خپل نظر د سجدې په ځای باندې ساتي او که د قعدې غونډې په غير باندې به خپل نظر ساتي؟ د ځينو خيال دا دی چه نظر بايد د سجدې په ځای باندې وساتل شي. آيا دا خبره صحيح ده؟ بينوا توجروا

الجواب باسم ملهم الصواب په دې اړه مې کومه صريحه جزئيه تر نظر نه ده تيره شوې. د کليې دا مقتضى ده چه په غير باندې دې نظر ساتي ځکه چه په يوه ځای باندې د نظر له ساتلو څخه په خشوع او خضوع کښې اعانت (امداد) مقصود دی. د ناستې په حالت کښې په غير باندې نظر ساتل آسانه دی. د همدې لپاره په قعده کښې دا حکم ورکړ شوی دی. له دې امله په ناستې سره د قرائت په حالت کښې هم بايد په غير باندې نظر وساتل شي، با لفرض له سهولت څخه پرته که کوم بل حکمت هم وي نو بيا به هم دا ويل کيږي چه د قعدې په حالت کښې په غير باندې د نظر په ساتلو سره چه کوم حکمت دی هغه په ناستې سره د قرائت په حالت کښې هم شته.

لفظولله تعالیٰ اعلم ۱۲ رجب ۱۴۰۰ هجري

په قنوت نازلې کښې بايد لاسونه وتړل شي

سوال د قنوت نازلې د ويلو په وخت کښې لاسونه بايد تړلي و نيولي شي او که خلاص؟ بينوا توجروا

الجواب باسم ملهم الصواب په دې باره کښې کومه صريحه جزئيه لاس ته نه ده راغلې. د کليې مطابق لاسونه بايد وتړل شي لانه قيام له قراوليې ذکر مسنون ولذا قالوا بوضع اليدين في قنوت الوترو

لومة صلوة التسبيح.

لفظولله تعالیٰ اعلم

۱۹ رجب ۱۴۰۰ هجري

په دعاء کښې د لاسونو تر منځ څه نا څه فاصله مستحبه ده

سوال په دعاء کښې لاسونه باید تر کومه ځايه پورته شي، او دواړه لاسونه به له يوه او بل سره لگيدلي نيسي او که څه فاصله به په منځ کښې پرېږدي يو مولوي صاحب وايي چه په امداد الفتاوی کښې نې ليکلي دي چه لاسونه باید سره لگيدلي وي آیا دا صحيح ده او که څنگه؟ بينا توجروا

الجواب باسم ملهم الصواب په دعاء کښې لاسونه باید تر سينې پورې پورته شي او د دواړو لاسونو تر منځ څه نا څه فاصله پرېښودل افضل دي.

في الباب الرابع من كراهية الهدية والافضل في الدعاء ان يبسط كفيه ويكون بينهما فرجة وان قلت ولا يضع احدی يديه على الاخری فان كان في وقت عذر او برد شديد فاشار بالمسبحة قام مقام بسط كفيه والمستحب ان يرفع يديه عند الدعاء بمخاء صدره كذا في القمية. (عالمگيريه ج، ۱، ص ۳۱۸، المطبعة الكيزی الامرية مصر)

په امداد الفتاوی کښې نې ضم الکفین د حنبلي فقهې له کتاب شرح المقنع څخه را نقل کړی دی ونصه وتكون يدها مضمومتين لما روى الطبرانی في الكبير عن ابن عباس رضى الله عنهما كان النبي ﷺ اذا دعاهم كفيه وجعل بطونهما يلي وجهه ووضعه في المواهب.

د دې روايت په بناء سره که څوک د لاسونو د لگولو د فضليت قول وکړي نو د دې هم گنجائش شته او داسې تطبيق هم ورکول کيدلی شي چه له ضم څخه مراد نژدې والی دی کوم چه د لږ جلا والی منافي (مانع) نه دی. **لفظ والله تعالى اعلم ۲۴ جمادى الاولى ۹۶ هجري**

د پورتنی سوال غوندي يو بل سوال

سوال آیا د دعاء په وخت کښې دواړه لاسونه باید سره ولگول شي او که خلاص ونيول شي؟ د دې په اړه مولانا محمد اجمل صاحب د آداب الدعاء په رساله کښې فرمايي: علامه طحطاوي د نهر الفتاوی په حوالې سره ليکي چه (ولي النهر من فعل كيفية المستحبة ان يكون بين الكفين فرجة وان قلت) او د دې مخته نوموړی علامه د حصن حصين په حوالې سره ليکي چه د دعاء له آدابو څخه يو دا هم دی چه دواړه لاسونه به سره لگولي نيسي او د گوتو مخونه باید د قبلي خواته وي (ولي شرح الحصن والظاهر ان من الادب ايضا ضم اليدين وتوجيه اصابعهما نحو القبلة).

نو مخکښې فرمېي چه له سره او بل سره لگول نې افضل او بهر دی او که جبرته لږ غوسه

جلا نې ونيسي نو بيا جائز دی او امام شعراني د لوائح الانوار په ۲۲۹ مخ باندې ليکي د آسمان په طرف د دعاء په وخت د لاسونو د پورته کولو حکمت دا دی چه له خدائي دربار څخه د معنوي عطياتو د حاصلولو لپاره لاس يوه ذريعه ده. پس دواړه بايد له يوه او بل سره دومره سره ونکړي لکه څرنگه چه د ابو چيسونکي خپل دواړه لاسونه سره لگوي. رساله آداب دعاء ص ۴۰.

تر دې وروسته بنده د حديثو ځينې کتابونه وکتل. په مرقات کښې ملا علي قاري رحمته الله عليه د کتاب الدعوات په دريم فصل کښې د عن ابن عمر رضي الله تعالى عنهما انه يقول ان رفعكم ايديهم الخ حديث په ذيل کښې دا حديث را نقلوي و قد ورد انه عليه السلام في الدعاء يوم عرفة جمع بين كليهما مقابل صدره كاستطاعهم المسكين (مرقاة المصابيح ج ۴ ص ۴۴) ليکن د دې نې هيڅ سند نه دی ليکلی احقر په مجمع الزوائد کښې وليدل نو په دې کښې د نوموړي حديث تر نقل کولو وروسته حافظ نور الدين رحمته الله عليه ليکي رواه الطبرانی في الاوسط وفيه الحسين بن عبدالله بن عبدالله وهو ضعيف. او ملا علي قاري رحمته الله عليه په مرقات ج ۵ ص ۴۲ باندې فرمايي ان الضعيف حجة في الفضائل اتفاقاً.

همدارنگه له لاندیني حديثونو څخه هم د دعا په وخت کښې د لاسونو د لگولو تائيد کيږي عن انس بن مالك رضي الله عنه قال رفع رسول الله صلى الله عليه وسلم يديه بعرفة يدعو فقال اصحاب النبي صلى الله عليه وسلم هذا الابهال ثم حاصت الناقة ففتحت احدی يديه فاخذها و هو رافع الاخری. رواه البزار والطبرانی في الاوسط بنحوه الا انه قال لرفع يديه فسلط زمام الناقة فتناولته و رفع يديه و زاد هذا الابهال والتفتع و رجال البزار رجال الصحيح غير احمد بن يحيى الضوفي وهو ثقة ولكن الاعمش لم يسمع من انس رضي الله عنه. (مجمع الزوائد ج ۱۱ ص ۱۱۹) وعن سلمان رضي الله عنه قال قال رسول الله صلى الله عليه وسلم ما رفع لوما اكلهم الى الله عز وجل يستلونه شيئا الا كان حقا عل انه ان يضع في ايديهم ما سألوا. قلت له حديث في السنن غير هذا رواه الطبرانی و رجاله الصحيح (پورتی حواله)

د هغه ټول حديثونه هم د لاسونو د لگولو تائيد کوونکي دي چه په هغو کښې تر دعا وروسته د لاسونو په مخ باندې مسح کول او د سماوی برکاتو د نزول او الهي انواراتو ذکر دی همدارنگه د عقل له مخې هم احقر ته په ضم بدين کښې تواضع او انکساری محسوسیږي نه دی برخلاف د لاسونو پر مخ په جلا ونې کښې تکليف معلوميږي. همد رنګه د لاسونو پر مخ د جلا ونې په تائيد کښې احقر ته تر اوسه پوري يو حديث هم په لاس نه دی وراغلی

هبله ده چه له خپلې محاکمې او انيق تحقيق څخه احقر خبر کړي. لوی احسان او کرم به وي جزاکم الله احسن الجزاء

الجواب باسم ملهم الصواب د آداب الدعاء په رساله کښې د دې وضاحت نه دې شوې چه دعلامه طحطاوي رحمته الله مذکوره عبارت د دُر مختار په حاشیه کښې دی او که مراقی الفلاح کښې. د دې لپاره مې دواړه کتابونه پسې وکتل. په طحطاوي علي الدر المختار کښې خو داسې کوم عبارت مې لاس ته را نه غی. البته په طحطاوي علی مراقی الفلاح کښې شته لیکن د هغه لي يوه جزء څخه هم د دعاء په وخت کښې د ضم الیدین فضیلت نه دی ثابت شوی بلکه د دې برعکس د دواړو لاسونو تر منځ د جلاوالي مستحب والی ترې ثابتیږي. پوره عبارت ملاحظه کړي:

وي النهر من فعل كيفية المستحبة ان يكون بين الكفين لرجة وان قلت وان لا يضع احدي يديه على الارض فان كان لا يقدر على رفع يديه لعلد او برد فاشار بالسبعة اجزاء اه. لکن فی شرح الحصن الحصين و الظاهر ان من الادب ايضاً هم الیدین و توجيهه اصابعهما نحو القبلة و فی شرح المشکوة ورد انه عليه السلام يوم عرفه جمع بين كفيه في الدعاء وان اريد بالضم في الكلام القرب التام لا ياتي في وجود الفرجة القليلة و اما م قوله جمع بين كفيه لا يدافيه ايضاً لان المعنى جمع بين يديهما في الرفع ولا يفر داحدهما به. (طحطاوي علی المراقی ص ۱۴۲)

د آداب الدعاء د رسالې په عبارت کښې دویم تسامح (غلطي) دا شوی دی چه د ضم الیدین استحباب ئي د حصن حصین کتاب خوا ته منسوب کړی دی په داسې حال کښې چه دا عبارت د حصن حصین نه بلکه د شرح الحصن دی ممکنه ده چه دا د ناسخ سهو او یا د کاتب غلطي وي علامه طحطاوي رحمته الله د شرح الحصن عبارت د نهر له جزئې سره د تطبیق وړ کولو چه کوم صورت بیان کړی دی ما هم بعینه د تطبیق همدا وجه په تاریخ ۲۴ جمادي الاولی سنه ۹۶ هجري لیکل شوې فتوی د قنیه د جزئې او شرح المقنع په عبارت کښې لیکلی وو. فله الحمد علی توفیقه لموافقة الاکابر.

لواقع الانوار مې ورپسې وکتلو د لطائف المنن په حاشیه باندې لاس ته راغی. مستقل مې تر لاسه نه شو. په دې حوالې کښې لیکل شوی د صفحې نمبر کار ور نه کړ. له سرسري پلټنې څخه مذکوره عبارت مې لاس ته را نه غی. که چیرته د اعتماد له مخې د دې عبارت وجود به لواقع الانوار کښې ومنل شي نو د مؤلف له خوا څخه د طحطاوي د جزئې غوندې په دې کسې هم د عبارت په پوهه یا نقل کښې د تسامح، غلطی، احتمال شته پرته له دې څخه امام شعراو شافعی دى او د هغه قول د احتافو لپاره حجت نه دی ممکنه ده چه د سواقعو په نزد ضمه الله

افضل وي لکه څرنگه چې په شرح المقنع کې د حنبله وو په نزد هم د ضم الیدین فضیلت معلومېږي د احنافو په لاندیني کتابونو کې د «فرجه بین الیدین» لاسونو تر منځ د جلاوالي د استجاب تصریح موجود ده:

- ۱- در مختار فصل في بيان تأليف الصلوة
- ۲- د قتيه جزئیه چه د شامیه په فصل تألیف الصلوة او د عالمگیری په کتاب الکراهیه کې مذكوره

۳- په شامیه کې علامه ابن عابدین رحمته الله په همدې باندې اعتماد کړی دی.

۴- په عالمگیر کې په همدې باندې اعتماد شوی دی

۵- د النهر الفائق عبارت پورته د طحطاوي په حوالې سره تیر شو.

۶- علامه طحطاوي رحمته الله د نهر د جزئې په خلاف د شرح المشکوة روایت او د شرح الحصن عبارت د ذکر کولو تر څنګ د نهر جزئې ته ترجیح ورکړی دی.

۷- حضرت مولانا عبد الحی لکهنوي صاحب رحمته الله د حصن حصین په حاشیه کې د حصن حصین شرح الحز الشمین لعلی القاري رحمته الله تحقیقات دومره ډیر راوړي دي چه په ظاهره دا څرګندېږي چه الحز الشمین ئې له پلوه ټول را نقل کړی دی سره له دې په دې موقع باندې د الحز الشمین د عبارت په ځای ئې د قتيه جزئیه ذکر کړې ده چه په هغې کې د فرجه بین الیدین مستحب والی مذكور دی

د لته د فقهي ټول کتابونه پسې نه دي کتل شوي امکان لري چه په نورو ډیرو کتابونو کې هم همدا حکم موجود وي

طحطاوي چه له شرح المشکوة څخه کوم روایت نقل کړی دی دا بعینه په شرح د مشکوة لعلی القاري رحمته الله کې مذكور دی له دې څخه څرګندېږي چه د طحطاوي رحمته الله په عبارت کې له شرح المشکوة څخه مرقات او ل شرح الحصن الحصین څخه الحز الشمین مراد دی الحز الشمین می پیدا نه شوی کړی که چیرته په رښتیا هم په هغه کې ضم الیدین راغلی وي. نو علامه طحطاوي د دې هم تاویل په "القرب التام" سره کړی او د عبارت اختلاف ئې رفع کړی دی یا بغرض که چیرته د شرح الحصن عبارت د هغه په ظاهر باندې ونیول شي نو له دې څخه په احنافو کې یواځې د یوه فرد تفرد ثابتېږي به هر ځال د شرح الحصن عبارت یا مؤول عن الظاهر په ظاهر کې ئې تاویل شوی دی یا په دې کې تفرد یواځې والی دی د دې لپاره حضرت مولانا عبد الحی صاحب رحمته الله د حصن حصین په حاشیه کې د دې په ځای د قتيه جزئیه ذکر کړې ده

حديث نه رجوع

حديثو ته رجوع د مقلد وظيفه نه ده. سره له دې د خام زړه د تسكين اتسلي لپاره د ضرورت په اندازه څه ليكل كيږي.

۱- د شرح المشكوة روايت: د دې خواب له علامه طحطاوي رحمته الله څخه پورته نقل شو. حقيقت دا دی چې دا خواب محض تاويل نه دی بلکه متبادر مطلب همدغه دی. ځکه چې د سوال لپاره د يوه لاس د غزولو او په يوه لاس د نيولو معمول دی. له دې وجې په دعاء کښې هم د دې گومان وو. دې گومان لره د رفع کولو په غرض سره د «جمع بين کفيه» د دواړو ورغوو د يو ځای کولو، الفاظ راوړل شول. چنانچه د همدغو الفاظو په بناء باندې حضراتو فقهاء کرامو رحمهم الله د افراد يد (په دعاء کښې د يوه لاس د پورته کولو) په کراهت باندې فتوی ورکړې ده کما **لدمعان العلامة الطحطاوي رحمته الله في النهي**. دمرقات د الفاظو «کاستطعام المسكين» شرح نزدې راتلونکې ده.

۲- رواية البزار والطبراني عن انس بن مالك رضي الله عنه.

ده په دې روايت کښې ((**افتح احدی يديه**)) څخه استدلال کړی دی حالانکه دا الفاظ د شرح المشكوة په روايت کښې د نوموړي تاويل تائيد کوي. د مذکوره الفاظو معنی دا ده چې نبي کریم صلی الله علیه و آله د اوښ د مهار د نيولو لپاره يو لاس وغزاوه او دويم لام نې د دعاء لپاره پورته نيولی وو. له دې څخه ثابته شوه چې په دعاء کښې اصل دا دی چې دواړه لاسونه بايد پورته شي په يوه لاس باندې اکتفاء کول د عذر په حالت باندې دی لهدا په «جمع بين کفيه» کښې جمع فی الرفع د دواړو يو ځای پورته کول، مراد کيدل ښکاره دی.

۳- في رواية الطبراني عن انس رضي الله عنه **كان حلقاً على الله ان يضع في ايديهم ماسألوا**. او نور اړونده احاديث د مسح اليدين علي الوجه بعد الدعاء او نزول بركات السماوية و الانوار الالهية.

په دغو حديثونو کښې د ضم اليدين هيڅ اشاره نشته. وضع في اليدين کنايه له اعطاء څخه ده. همدارنگه له (**رفع اليدين کاستطعام الطعام و مسح على الوجه**) څخه صرف تمثيل مقصود دی په لاندیني امورو باندې د غور له کولو څخه د دې حقيقت په پوهيدلو کښې به نوره آسانتيا ه وي (۱) له رفع اليدينو څخه پرته په دعاء کښې هم په يقيني توگه بركات او انوار ورکول كيږي ليکن الله تعالى نې په لاسونو کښې ورکوي. د لاسونو نه پورته کولو په صورت کښې خو ظرف موجود نه وي

(۲) د لاسونو ظرف د هغه د عطف ورکړی په نسبت ډېر کوچنی دی. په ځانگړی توگه چې د

چا لاسونه هم کوچني وي نو هغه ته به ډیر تاوان او خساره وي

(۳) د دُعاه په وخت باید د لاسونو گوټې د قبلي خوا ته وي. په دې حالت کېنې ورغوي تقریباً سږه پاتې کېږي د دې لپاره په ظرف (لوني) کېنې د ځواک د نیولو صلاحیت ډیر کم پاتې کېږي. بیا لخصوص په داسې حال کېنې چې مظرور سیال (ډیر نرم او توفیدونکی) وي. کما زعم الشرعي رحمه الله، څو اکه د ظرف یواځې تل موجود دی او دیوالونه نې نشته

(۴) د دُعاه تر شروع کولو وروسته د لاسونو ظرف خو فوراً ډکېږي. د دې لپاره باید فوراً په مخ باندې مسح شي. او که نه نو د لاسونو تر ډکیدلو وروسته مظرور توفیري بلکه مظرور سیال دی نو لږ څنډه وروسته هغه همداسې هم له لاسونو څخه توفیري

خپله یوه کیسه مې را یاده شوه. یو ځل ما ته وویل شول چې د جنازې لمونځ راکړه، ما ولیدل چې د مړي له کټ څخه ځادر تر زمکې پورې را زریږي او د کټ او د زمکې منځنۍ خلاء نې بنده کړې ده. ما پوښتنه وکړه چې دا مو ولې داسې کړی دی. دوی نې دا حکمت بیان کړ چې د دې لپاره تر څو دُعاه د کټ له لاندې څخه ونه ووځي.

په دغو امورو باندې د توجه له کولو څخه دا خبره ښه واضحه شوه چې د رب کریم عطاء ورکړه یواځې له لاسونو سره خاص نه ده او نه د هغه پدستخاء اللیل والنهار او پداه مبسوطان یمن کیف یشام له شان سره ښائي. چې هغ یواځې د سوال کوونکي د لاسونو د ظرفیت په برابر عطاء وکړي. لهذا له رفع الیدین څخه مقصد یواځې له سائل سره مشابهت دی نه د عطاء حفاظت

بالفرض که چیرته دا هم و منل شي چې په لاسونو سره د ورکړې حفاظت مقصود دی نو د ډیرې ورکړې د را نیولو او پورته کولو په حالت کېنې د دواړو لاسونو تر منځ خامخا فرجه پاتې کېږي ځکه چې ډیره ورکړه که چیرته سیال یا جامد فتیت وي نو هغه کوم لوی لوني ته اچول کېږي. او که چیرته جامد غیر فتیت وي لکه پوره ووزه یا داسې نور نو د هغه حجم خو ډیر لوی وي. په دواړو صورتونو کېنې لاسونه فراخ او سره لرې نیول کېږي. د لاسونو گوټې د قبلي خوا ته په نیولو کېنې چې کوم اشکال وو هغه هم په دې صورت کېنې له منځه ځي ځکه چې د لوی حجم ډرلودونکي شي د را پورته کولو په وخت کېنې د لاسونو نه پیاله نه شي جوړیدلی بلکه لاسونه سید د تختې غوندې نیول کېږي دا ټول مې ستا د گومان مطابق ولیکل که نه نو حقیقت خو هغه دی چې له لاسونو څخه د عطاء یا د ورکړې حفاظت مقصود نه دی

د دواړو لاسونو تر منځ د فرجې جلاوالي. په اړه ممکنه ده چې حضراتو فقهاء کرامو رحمهم الله غفرکنی کوم صریح حدیث وراغلی وي او که نه نو که له کوم حدیث څخه خو نه نې مستط خامخا کړی وی د دغو حضراتو فصلی هوایي غسی نه وی

حاصل دا چه د دُعاء په وخت کښې د دواړو لاسونو تر منځ فاصله مستحبه ده او د مس
الدينو اجازه هم شته لفظ ولله تعالیٰ اعلم هر ربيع الآخر ۱۳۹۸ ل هجري

په دُعاء کښې د لاسونو مخونه د آسمان خوا ته نيول مستحب دي

سوال د دُعاء د غوښتلو په وخت کښې بايد ورغوي د مخ خوا ته نيول کيږي او که پورته د
آسمان په طرف صحيح طريقه نه کومه يوه ده؟ بينوا توجروا

الجواب باسم ملهم الصواب : په دُعاء کښې د ورغوي مخونه د آسمان په طرف نيول مستحب
دي قال العلامة رحمه الله فيبسط يديه حذاء صدره نحو السماء لانها قبله الدعاء ويكون بينهما فرجة. (رد
المحتار ج ۳، ص ۴۴) لفظ ولله تعالیٰ اعلم ۱۷ جمادى الآخر ۱۳۹۹ ل هجري

په دُعاء کښې لاسونه تر کومه خايه پورته کيږي؟

سوال د دُعاء د غوښتلو په وخت کښې بايد لاسونه تر کوم خايه پورې پورته شي؟ ځينې
وايي چه تر اوږو پورې بايد پورته شي او ځينې بيا وائي تر سينې پورې. صحيح طريقه کومه يوه
ده؟ بينوا توجروا.

الجواب باسم ملهم الصواب : دواړه صحيح دي. قال شارح التحرير رحمه الله فيبسط يديه حذاء
صدره نحو السماء لانها قبله الدعاء وقال ابن عابدين رحمه الله كذا روى عن ابن عباس رضى الله تعالى عنهما
من فعل النبي ﷺ فنية عن تفسير السمان. (رد المحتار ج ۱، ص ۴۴) وفي المراقي رافعي ايديهم حذاء الصدور
بطونها مما يلي الوجه. قال الطحطاوى رحمه الله الذي في الحصن الحصين وشرحه ان يرفعهما حذاء منكبيه ميسراً
كفيه نحو السماء لانها قبله الدعاء ثم قال بعض الافاضل ولا منافاة بينهما لان المراد ان لا يجعل بطونها
جهة الارض والتفاوت في مقدار الرفع قليل كما يشير اليه ما في ابى داود عن ابن عباس رضى الله تعالى عنهما
قال المسئلة ان ترفع يديك حلو منكبيك او دونهما. (طحطاوى على المراقي ص ۱۴) لفظ ولله تعالیٰ اعلم

۱۱ ربيع الآخر ۱۴۰۱ ل هجري

په دُعاء کښې د گوتو مخونه د قبلي خوا ته نيول مستحب دي

سوال آي په دُعاء کښې د گوتو قبلي ته مخامخ نيول سنت دي؟ بينوا توجروا
الجواب باسم ملهم الصواب مستحب دى کما نقل الطحطاوى رحمه الله عن شرح المحسن الحصن
(طحطاوى على المراقي ص ۱۴) لفظ ولله تعالیٰ اعلم ۱۱ ربيع الآخر ۱۴۰۱ ل هجري

د دُعاء مسنونه طريقه

سوال د سنت مطابق د دُعاء غوښتنلو صحيح طريقه څه ده چه د هغه مطابق دُعاء قبوله شي. په وضاحت سره ئې بيان کړی؟ بينوا توجروا.

الجواب باسمِ ملهمِ الصواب په اوداسه سره قبلې ته مخامخ د التحيات په شکل کښیناستل او په خشوع او خضوع سره دُعاء کول. لومړی دې د الله تعالی حمد او ثناء وواښي یعنې الحمد لله رب العالمین الرحمن الرحیم ملک يوم الدين . بیا درود شریف، بیا دُعاء، لومړی دې د خپلو والدینو مور او پلار، لپاره. بیا دې دې ټولو مؤمنانو لپاره دُعا وغواړي د ټول اُمت پخپلې دُعاء کښې له شاملولو پرته دُعاء ناقصه پاتې کیږي. د دعا هر مضمون دې بار بار تکراروي یا دې کم تر کمه ترې وارې خو تکرار کړي. د دُعاء په منځ کښې دې درود شریف ډیر ډیر وواښي. د یا ارحم الراحمین، یا ذا الجلال والاكرام په الفاظو دې الله تعالی ﷻ ته نارې وهي. په آخر کښې دې بیا درود شریف وواښي اوله درود شریف وروسته دې سبحان ربك رب العزة عما یصفون وسلام علی المرسلین والحمد لله رب العالمین وواښي په آمین سره دې دُعاء پای ته ورسوي فقط والله تعالی اعلم

۱۱ ربيع الآخر ۱۴۰۱ هجری

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

عَلَيْكُمْ بِسُنَنِ وَسُئَلَهُ الْخُلَفَاءُ الرَّاشِدُونَ تَمَسُّكُوهَا وَعَظُّوا عَلَيْهَا بِالنَّوَاجِدِ (الحديث)

زُبْدَةُ الْكَلِمَاتِ فِي حُكْمِ الدُّعَاءِ بَعْدَ الصَّلَاةِ

تر فرائض وروسته د دعاء حکم

سوال تر فرض لمونخونو وروسته د دعا په اړه د خلکو تر منځ مختلفې نظریې پیدا کيږي. ځینې علماء کرام یو مخ د دې دعا منکرین دي او وائي چه تر فرائضو وروسته باید فوراً د نوافلو لپاره خلک ودریږي. ځینې په دې دعا کښې د لاسونو له پورته کولو څخه انکار کو. بیا چه څوک د رفع الیدین قائل دي په هغو کښې ځینې په پټه سره دعاء کوي او د جوماتونو اکثره امامان په لوړ آواز سره اوږدې دعا گانې کوي او مقتدیان آمین وائي په دغو ټولو کښې د شرعي نقطه نظر له مخې د سنتو مطابق صحیح طریقه څه ده؟ بیا توجروا

الجواب باسم ملهم الصواب : تر فرائضو وروسته د دعا په اړه لومړی حدیثونه او د فقهي عبارتونه ذکر کيږي، تر دې وروسته له هغو څخه ثابت شوي حکمونه ذکر کيږي.

احادیث

۱- عن انس رضي الله عنه ان النبي ﷺ قال ما من عبد يبسط كفيه في دبر كل صلوة يقول اللهم الهي واله ابراهيم واسحق ويعقوب واله جبرئيل وميكائيل واسرافيل اسألك ان تستجيب دعوتي فاني مضطر وتعصبي في دعي فاني مبتل وتعالني برحمتك فاني ملذّب وتنفي عني الفقر فاني متمسك الا كان حقاً على الله ان لا يرديني خائبين وفي اسناد عبد العزيز بن عبد الرحمن فيه مقال. (علم اليوم والليلة لابن السني)

۲- عن الاسود العامري عن ابيه رضي الله عنه قال صليت مع رسول الله ﷺ الفجر فلما سلم انصرف ورفع يديه ودعا الحديث. رواه ابن ابى شيبة. (مجموعه الفتاوى بهامش الخلاصة ج ۱، ص ۱۰۰/ امداد الفتاوى ج ۱ ص ۵۶۱/ نفائس مرغوبة ص ۳۹) د دې حوالې تحقيق په ضميمه کښې دی

۳ وقال الحافظ السيوطي في فض الوعاء في احاديث رفع الیدین في الدعاء اخرج ابن ابی شیبة قال حدثنا محمد بن یحیی الاسلمی قال رأیت عبد الله بن الزبیر رضی الله تعالی عنهما وراى رجلاً رفعاً یدیه یدعو قبل ان

يفرغ من صلواته فلما فرغ منها قال له ان رسول الله ﷺ لم يكن يرفع يديه حتى يفرغ من صلاته رجاله ثقات
آه. (فض الوعاء للسيوطي)

٤ - عن الفضل بن عباس رضي الله تعالى عنهما قال قال رسول الله ﷺ مثنى مثنى تشهدني كل ركعتين و
تخشع وتضرع وتمسك ثم تلقع يديك يقول ترفعهما اتي ربتك مستقبلاً بهطونهما وجهك وتقول يا رب يا رب
من لم يفعل ذلك فهي كذا وكذا. رواه الترمذي والنسائي ابن خزيمة في صحيحه ورجالهم ثقات. (اعلاء السنن
ج ٣ ص ٢٠٨)

٥ - اخرج عبد الرزاق عن الهيثم بن عمار اي الدعاء اسمع اي اقرب الى الاجابة قال شطر الليل الاخير وادبار
المكتوبة وصحة عبد المحي وابن القطان. (مصنف عبد الرزاق)

٦ - ذكر الامام المحدث ابو الربيع في كتاب مصباح الظلام عن النبي ﷺ عليه الصلاة والسلام انه قال من
كانت له الى الله حاجة فليسألها دبر صلوة مكتوبة آه. (مصباح الظلام)

٧ - عن ابى امامة رضي الله عنه قال قيل يا رسول الله! اي الدعاء اسمع قال جوف الليل الآخر و دبر الصلوات
المكتوبات. اخرجه الترمذي وقال حسن. (فتح الباري ج ١١ ص ١١٢)

٨ - اخرج الطبراني من رواية جعفر بن محمد الصادق قال الدعاء بعد المكتوبة افضل من الدعاء بعد النافلة
لفضل المكتوبة على النافلة. (المواهب للقسطلاني نقلاً عن الحافظ ابن حجر)

٩ - عن ابى امامة رضي الله عنه قال ما دنوت من رسول الله ﷺ في دبر صلاة مكتوبة ولا تطوع الا سمعته يقول
"اللهم اغفر لي ذنوبي وخطاياي كلها اللهم العشي واجبرني واهدني لصالح الاعمال والاخلاق انه لا يهدي لصالح
الاعمال ولا يصرف سيئها الا انت وروى النسائي وغيره اللهم اصلح لي ديني الذي جعلته لي عصبه واصلح لي
ديناري الذي جعلته فيها معاشي اعوذ بربك من سقطك واعوذ بعفوك من نقبتك واعوذ بك منك لا مانع لما
عطيت ولا معطي لما منعت ولا ينفذ ذا الجح منك المحذور وروى ابو داود اذا انصرف من المغرب قلل اللهم اجرني
من الفاسع مرات اذا قلت ذلك ثم مت من ليلتك كتب لك جوار منها واذا صليت الصبح قلل كنذلك ان
مت من يومك كتب لك جوار منها. (ابن السني)

١٠ - عن عطاء بن مروان عن ابيه ان كعباً رضي الله عنه حلف له بالله الذي خلق البحر لموسى اذ انجى في التوراة ان
ذاؤذني لله عليه الصلوة والسلام كان اذا انصرف من صلواته قال اللهم اصلح لي ديني الذي جعلته لي عصبه و

اصلى كل دنياى التي جعلت فيها معاشى اللهم انى اعوذ برضاك من مخطئك واعوذ بعذبي بعفوك من تقصيرك واعوذ بك منك لا مانع لى اعطيت ولا معطى لما منعت ولا ينفع ذا الجح منك الجح قال وحدثني كعب ان صهيماً حدثه ان محمداً ﷺ كان يقول هذا عند انصرافه من صلوته. (نسائي)

١١ - عن معاذ بن جبل رضي الله عنه قال ان رسول الله ﷺ اخذ بيدي يوماً ثم قال يا معاذ والله اني لاحبك فقال معاذ باني انت وامى يا رسول الله ﷺ (رواه البخاري) وانا والله احبك فقال اوصيك يا معاذ لا تدعن في دبر كل صلوة ان تقول اللهم اعني على ذكرك وشكرك وحسن عبادتك قال واوصي بذلك معاذ الصنابي واوصى الصنابي ابا عبد الرحمن الحبلي واوصى ابو عبد الرحمن عقبه بن مسلم هذا حديث صحيح على شرط الشيخين ولم يخرجاه وقال الذهبي في التلخيص على شرطهما. (مستدرک ج، ص ٢٤٢) واخرجه ابو داود والنسائي وصححه ابن حبان.

١٢ - عن البغيرة بن شعبة رضي الله عنه قال ان رسول الله ﷺ كان اذا فرغ من الصلوة وسلم قال لا اله الا الله وحده لا شريك له له الملك وله الحمد وهو على كل شيء قدير اللهم لا مانع لما اعطيت ولا معطى لما منعت ولا ينفع ذا الجح منك الجح ولفظ البخاري في كتاب الاعتصام انه ﷺ كان يقول هذه الكلمات دبر كل صلوة وفي كتاب الصلوة في دبر كل صلوة مكتوبة. (رواه البخاري ومسلم وابو داود والنسائي)

١٣ - عن انس رضي الله عنه ان النبي ﷺ كان اذا صلى وفرغ مسح بيمينه على رأسه وقال بسم الله الذي لا اله الا هو الرحمن الرحيم اللهم اذهب عني الهم والحزن. (رواه الطبراني والبيهقي)

١٤ - عن انس رضي الله عنه قال ما صلى رسول الله ﷺ بئالا قال حين اقبل علينا بوجهه اللهم انى اعوذ بك من كل عمل يخزي ويؤذي واعوذ بك من كل عمل يلهي واعوذ بك من كل فقر ينسي واعوذ بك من كل غي يطغي. (رواه البزار وابو يعلى)

١٥ - عن علي رضي الله عنه قال كان النبي ﷺ اذا سلم من الصلوة قال اللهم اغفر لي ما قدمت وما أخرت وما أسررت وما أعلنت وما أسررت وما أنت أعلم به منى انت المقدم والمؤخر لا اله الا انت. (رواه ابو داود)

١٦ - عن ثوبان رضي الله عنه انا النبي ﷺ كان اذا اراد ان ينصرف من صلوته استغفر ثلاث مرات ثم قال اللهم انت السلام - الخ. (رواه ابو داود)

١٧ - عن زيد بن ارم رضي الله عنه قال كان رسول الله ﷺ يقول في دبر كل صلوة اللهم ربنا ورب كل شيء انت شهيد انك الرب لا شريك لك اللهم ربنا ورب كل شيء انا شهيد ان محمداً عبدك ورسولك اللهم ربنا ورب

كل شيء أنا شهيد أن العباد كلهم اخوة اللهم ربنا ورب كل شيء اجعلنى مخلصاً لك واهل في كل ساعة من الدنيا والآخرة إذا بالجلال والاكرام اسمع واستجب لله الاكبر الله الاكبر لله نور السموات والارض لله الاكبر حسنى لله ونعم الوكيل لله الاكبر الله الاكبر. (رواه ابو داود والنسائي واحمد)

١٨ - عن عتبة بن عامر رضي الله عنه قال امرني رسول الله ﷺ ان اقرأ بالعوذات دبل كل صلاة. (رواه ابو داود)

١٩ - في مسند الامام احمد وبن ابي ماجة وكتاب ابن السني عن امر سلمة رضي الله عنه قالت كان رسول الله ﷺ اذا صلى الصبح قال اللهم الى اسألك علماً نافعاً وعلماً متقبلاً ورزقاً طيباً. (كتاب الاذكار للنووي)

٢٠ - وبعد صلوتي الصبح والمغرب ايضاً قبل ان يتكلم اللهم اجرني من النار سبع مرات. رواه ابو داود والنسائي وابن حبان. (الحسن المحصن للجزي)

٢١ - عن ابن عباس رضي الله تعالى عنهما فاذا فرغت فانصب يقول فاذا فرغت مما فرض عليك من الصلوة فاسأل الله وارغب اليه وانصب له. (تفسير ابن جرير طبري)

٢٢ - عن انس رضي الله عنه قال دخل النبي ﷺ على امر سليم (الى قوله) ثم قام الى ناحية من البيت فصلى غير المكتوبة فدعا لامر سليم واهلها الحديث. (رواه البخاري)

٢٣ - عن عبد الله بن الزبير رضي الله تعالى عنهما ان النبي ﷺ كان يقول في دبر الصلوات لا اله الا الله وحده لا شريك له له الملك وله الحمد وهو على كل شيء قدير لا حول ولا قوة الا بالله لا اله الا الله ولا نعبد الا اياه له النعمة وله الفضل وله الثناء الحسن الجميل لا اله الا الله مخلصين له الدين ولو كره الكافرون. (رواه مسلم)

٢٤ - عن عبد الرحمن بن غنم رضي الله عنه عن النبي ﷺ قال من قال قبل ان يتصرف ويثني رجله من صلاة المغرب والصبح لا اله الا الله وحده لا شريك له الخ عشر مرات الخ. (رواه احمد)

٢٥ - كان رسول الله ﷺ اذا صلى الصبح وهو ثابن رجله يقول سبحان الله وبحمده واستغفر له انه كان توباً سبعين مرة ثم يقول سبعين بسمعائة الحديث. (رواه الطبراني في الكبير)

عن بورقيزي درو حدثنوني كشي د احمد و بن سنان دى كوه جهر بنونو بهر سینه دغه ده
قال ﷺ خير الدعاء دعاء يوم عرفة وخير ما قلت أنا والنبيون من قبلى لا اله الا الله وحده لا شريك له له
استن وله الحمد وهو على كل شيء قدير رواه مالك والترمذي واحمد وغيرهم شرح النفاية للنفاري وقيل لا اله
عبيدة هذا ما ثبت في صحاح رسول الله ﷺ دعاء فقال الثناء على الكريم دعاء لانه بعد حاجته فتح قسم

يشير بهذا الى خبر من شغلته ذكرى عن مسائلتي اعطيتك افضل ما اعطى السائلين ومنه قول امية بن ابي الصلتى
مدح بعض الملوك.

الذكر حاجتي امر قد كفالى ثناؤك ان شيمتك الحياء
اذا اتى عليك المرم يوما كفاه من تعربك الغناء

(رد المحتار ج ٢، ص ١٠٠)

٢٢ - ان الله تعالى كره له ثلاثا اللغو عند القرآن ورفع الصوت في الدعاء والتخصر في الصلوة (عب) عن
يحيى بن كثير مرسل (ح) (الجامع الصغير ج ١، ص ٧٠)

د فقهى عباراتونه

حنفيه:

١ - اذا دعا بالدعاء المأثور جهرا و جهر معه القوم ايضا ليتعلموا الدعاء لا بأس به و اذا تعلبوا حينئذ
يكون الجهر بدعة. (هندية ج ٥، ص ٣١٨/بزازية بهامش الهندية ج ٢، ص ١٠٠)

٢ - واعظ يدعوا كل اسبوع بدعاء مسنون جهرا لتعليم القوم ويخافته القوم اذا تعلم القوم خافت هو
ايضا وان جهر فهو بدعة. (بزازية على هامش العالم الكبرى ج ٢، ص ٢٢)

٣ - و يستحب للامام (الى) و ان يستقبل بعدة الناس (الى) ثم يدعون لانفسهم و للمسلمين رافعي
ايديهم ثم مسحون بها وجوههم في آخره. (نور الايضاح)

٤ - قال العلامة الشاه محمد انور قدس سره نعم اصل سنة الدعاء يحصل بغير رفع اليدين ولذا قل النقل
في الرفع بعد الصلوة و اما الرفع كمال في السنة تحصل سنته به و بغيره فلا سبيل الى تبديع من رفع ولا الى
تمهيل من ترك و اما الامور المحدثه من عقد صورة الجماعة للدعاء كجماعة الصلوة والانكار على تاركها ونصب
امام ثم اتمام به فيه و غير ذلك من قلة العلم وكثرة الجهل والجاهل امام مفرط او مفرط والله الموفق للصواب.
(التفائس المروغوبة للمفتي كفاية الله برهنة عليه ص ٢٤)

مالكه:

٥ - كره مالك رحمه الله و جماعة من العلماء لائمة المساجد والجماعات الدعاء بعد الصلوات المكتوبة جهرا
لنحاضر بن الخ. (امداد الفتاوى ج ١، ص ٥٠٠)

٦ وقد اكثر الناس في هذه المسئلة اعلى دعاء الامام عقب الصلوة وتأمين الحاضرين على دعائه وحاصل ما انفصل عنه الامام ابن عرفة والغريبي ان ذلك ان كان على لية انه من سنن الصلوة وفضائلها فهو غير جائز وان كان مع السلامة من ذلك فهو باق على حكم اصل الدعاء والدعاء عبادة شرعية فطلبها من الشريعة معلوم عظيم. (امداد الفتاوى ج ١، ص ٥٦٤)

٧ في فتح المعين مع المتن ويسن ذكر ودعاء ستر عقبها اي الصلوة اي يسن الاسرار بهما المنفرد ومأموم وامام لم ير تعليم الحاضرين ولا تأميتهم لدعائه بسببها. (امداد الفتاوى ج ١، ص ٥٦٨)

٨ في شرح العباب لابن حجر وفتاواه الكيزي ويسن للمصل اذا كان منفرداً أو^١ مأموماً كما في المجمع عن النص بعد السلام عن الصلوة اكثر ذكر لله تعالى ع الدعاء ستر للاخبار الصحيحة لكن قال الاسنوي الحى انه يسن للامام ان يختصر في الذكر والدعاء بمحطرة المأمومين فاذا انصرفوا طول. (امداد الفتاوى ج ١، ص ٥٦٨)

خاتمة:

٩ قال الشيخ المنصور بن ادريس الحنبلي في شرح الاقناع مع المتن يسن ذكر لله والدعاء والاستغفار عقب الصلوة المكتوبة (الى ان قال) ويدعوا الامام بعد الجهر وعصر لحضور الملائكة فيها فيؤمنون على الدعاء فيكون اقرب للاجابة وكذا يدعو بعد غيرهما من الصلوات لان من اوقات الاجابة اخبار المكتوبات (الى قوله) ويكره للامام استقبال القبلة بل يستقبل المأمومين لما تقدم انه يعرف اليهم اذا سلم ويلح الداعي في الدعاء ويكره لئلا يلهى نوع من الاحاح والدعاء ستر افضل منه جهراً لقوله تعالى ادْعُوا رَبَّكُمْ تَضَرُّعاً وَخُفْيَةً لانه اقرب الى الاخلاص قال يكره رفع الصوت به في الصلوة وغيرها الاحاج فان رفع الصوت له الفضل الحديث الفضل الحج العج والفتح. (امداد الفتاوى ج ١، ص ٥٤٠)

له بورني روايتون او عباراتو خخه لاندني خبري ثابتي شوي
١ تر فرائضو وروسته دعاكاني او ذكرونه له ديرو صريحو او صحيحو روايتونو خخه ثابت دي حضرات فقهاء كرام رحمهم الله فرمايي چه به ماسنين، مابنام او ماسخوتن كني دي امام تر سلام بخورولو وروسته بايد دستو لباره وديريوي. خند يکيني مكره دي. د دوى به نزد نوموړي روايت دوه توجييه دي

١ عبارات له ساق خخه ماسيني چه دله د اوامام لفظ ثاني شوي دي ١٢ منه

- ۱- دا روايتونه د سهار او مازديگر په اړه دي.
- ۲- تر فرائضو وروسته د سنتو او نوافلو حكم د فرائضو د جبر نقصان لپاره دى ځكه دا په فرائضو پورې ملحق دي. لهذا له دېر المكتوبات څخه سره له ملحقاتو مراد دى. يعنې ت سنتونو او نوافلو وروسته وخت كېنې
- په هر صورت تر فرائضو وروسته د ذكر او دُعاء په اړه دومره روايتونه دي چه د هغو د انكار هيڅ گنجاش نشته.
- ۳- په دُعاء وروسته تر فرضو كېنې د لاسونو پورته كول هم ثابت دي. اگر كه په دې اړه ځينو روايتونو كېنې ضعف شته ليكن لومړى خو په فضائلو كېنې عمل په ضعيف سره هم جائز دى. دويم دې ته له نورو روايتونو څخه اعتضاد حاصل دى. دريم په مطلق دعاء كېنې د لاسونو پورته كول له صحيحو احاديثو څخه ثابت دي او په كليبه كېنې له فرائضو وروسته دعاء هم داخله ده. له دې څخه د رجوع تفصيل په ضميمه كېنې دى.
- ۴- تر فرائضو وروسته په دعاء كېنې د لاسونو په پورته كوونكي او نه پورته كوونكي باندې په يوه هم اعتراض او همدارنگه ملامتول نې جائز نه دي. (العبارة الرابعة)
- ۵- په ماسپښين. ماښام او ماسخوتن كېنې دې امام له فرائضو څخه تر سلام وروسته د سنتو لپاره ودرېږي له اللهم انت السلام الخ څخه زيات تاخير مكروه دى.
- ۶- په دعاء كېنې اخفاء په اتفاق سره زيات بهتر دى او په دې صورت كېنې د قليده هيله زياته موجوده ده.
- ۷- مسنونه طريقه دا ده چه امام د مقتديانو په موجودوالي كېنې (انفراداً) لنډه دعا وكړي چه كله مقتديان لاړ شي نو اوږده دُعاء كولى شي. (العبارة الثامنة)
- ليكن نن صبا معامله برعكس ده. د مقتديانو په مخكېنې خو ډيرې اوږدې اوږدې دعاگانې كوي ليكن چون بخلوت ميروند؟
- ۸- په دعاء كېنې د امام او مقتديانو پخپل منځ كېنې د تعلق درلودلو اگر كه په پټه سره هم وي د هيڅ يوه حديث له مخې ثبوت نشته.
- ۹- له امام سره يو ځاى د دعاء كولو رواج كه په پټه سره وي او كه په جهر سره بدعت دى كوم چه د علم د قلت او د جهل د كثرت له مخې پيدا شوى دى او دا د جهالو افراط دى. (العبارة الرابعة والخامسة)

۹. که چیرته امام په دې نیت سره جهراً دعاء کوي چه خلک د هغه کلمات واورې او یاد نه کړي نو په دې کښې څه حرج نشته. چه کله خلک دعاء یاده کړي نو بیا جهراً بدعت دی (العبارة الاولى والثانية).

۱۰. ځينو مالکي علماوو تر فرضو وروسته له امام سره یو ځای اجتماعي دعاء ته په دې شرط جائز ویلي دي چه د لمانځه له سنتو او فضائلو نه څخه و نه گڼي، که چیرته نهې د لمانځه له سنتو او فضائلو څخه و گڼل شي نو په اتفاق سره ناجائز دي. (العبارة السادسة)

د اروایت پخپله د مذهب د خاوند امام مالک او د ده د اصحابو رحمهم الله تعالی د دې نص په خلاف دی چه امام کله له لمانځه نه فارغ شي نو فوراً دې له خپل ځایه لرې شي. (المدونة ج ۱ ص ۱۱۴. الاعتصام للشاطبي ج ۱ ص ۳۵۳/۳۵۴)

۱۱. د شافعيه وو په نزد د امام په جهراً دعاء کول د سنتو خلاف دی. البته که چیرته مقتديانو ته د تعلیم او تامین مقصد وي نو جائز دی په دې شرط چه د سنت گڼلو ویره پکښې نه وي (العبارة السادسة والسابعة).

له دریم او نهم عبارت څخه په دعاء کښې د امام او مقتديانو پخپل منځ کښې رابطه ساتل نه ثابتېږي

د مروحي دعاء تجزیه

۱. عوام نهې د لمانځه له سنتونو څخه گڼي
 ۲. د دې دعاء دومره التزام شروع شوی دی چه څوک نهې و نه کړي نو هغه د ملامت هدف جوړېږي که چیرته امام په دې طريقې سره دعاء و نه کړي نو له امامت څخه نهې باسي.
 ۳. د اخفاء په فضیلت باندې د اجماع تر څنگ په جهراً باندې اصرار کیږي.
- د دغو وجوهاتو پر بناء تر لمونځونو وروسته په جوماتونو کښې باید د دعاء مروحي طريقې له منځه یووړل شي او علماء دې باید دې ته زیاته توجه ورکړي. شافعيه او مالکيه وو چه د کومو ځینو شرائطو اجازه ورکړې ده ښکاره ده چه هغه هم په **بالسلامة من القبايح المذکورة** پورې مقید دی د التزام له وجې خو مندوب او مستحب کار هم واجب الترك گرځي دا خو پریږده چه د هغه هیڅ ثبوت هم نه وي او بیا د لمانځه له اړوندو کارونو څخه و شمیرل شي د دې لپاره د جوماتونو په امامانو باندې لازمه ده چه د جهراً رواج خو په کلي توگه له منځه یوسي او په اجتماعي توگه د هغې دعاء په اړه هم مقتديانو ته دا تبلیغ وکړي چه دا طریق له سنتو څخه ثابت نه ده ځکه د دې ډیر باید ډیر اهتمام و نه کړی بلکه انهم حضرات کله کله په عملي توگه هم اجتماعي دعاء کله کله پریږدي تر څو چه د عوامو له ذهن څخه د دې طريقې سنت والی ووځي لیکن تر عملي اقدام

مخکنی باید په بنی طریقې سره د ملاطفت او نرمۍ له مخې خلک د دې مسئلې په حقیقت باندې پوه کړي او ښه نې په ذهن کې کښیږي تر څو چه د انتشار او فتنې صورت پیدا نه شي

لفظولله تعالیٰ اعلم ۱۹ جمادی الاولی ۱۳۹۶ هجری

الحاق

له لاندیني روایاتو څخه د اجتماعي دعاء د ثبوت اشتباه کیدلی شي

۱- من آداب الدعاء تأمین الداعي والمستمع. مخ. م. دس. (حصن حصین ص ۵)

۲- قوله تعالیٰ (قَدْ أُجِيبَتْ دَعْوَتُكُمَا) لاندې د تفسیر په کتابونو کېنې دي چه حضرت موسیٰ علیه السلام دعاء کوله او حضرت هارون علیه السلام آمین وایه

۳- حضرت سعد بن ابی وقاص او حضرت عبد الله بن حنبل رضی الله عنہ د احد په غزا کېنې داسې دعاء وغوښتله چه اول یوه صحابي دعاء وکړه او بل آمین ووايه. بیا دویم صحابي دعاء وکړه او اول صحابي آمین ووايه.

۴- لا یجتمع ملائمة عو بعضهم و یوم من بعض الا جاءهم الله (تلخیص الذہبی مع المستدرک ج ۲، ص ۳۳)

دا روایتونه د لمانځه نه وروسته دعاء پورې کوم تړاو نه لري. دا ټول په هغه صورت پورې اړه لري چه کوم سړی په اتفاقي توگه دعاء کوي او بل سړی نې واورې نو هغه آمین پرې ووايي تر لمانځه وروسته د هر سړي لپاره خو د دعاء موقع شته. بیا د هر یوه مقصد جلا وي. هر سړی د خپل مقصد لپاره په دعاء کېنې مشغول وي نو د بل په دعاء باندې به آمین څنگه وائي؟

نبي کریم صلی الله علیه و آله هره ورځ پنځه ځلې په ښکاره توگه د جماعت لمونځ ادا کاوه. که چیرته ده مبارک صلی الله علیه و آله تر لمانځه وروسته کله هم اجتماعي دعاء کړې نو کوم متنفس خو به را نقل کړی وای لیکن د حدیثو په ذخیره کېنې د دې هیڅ ښه نه لیدل کیږي که چیرته د دې مستحب والی هم د منل شي نو التزام خو په هر صورت بدعت دی ولفظولله الجمع لهامحب ویرطی.

لفظولله تعالیٰ اعلم ۱۰ ربیع الاول ۱۴۰۴ هجری

ضمیمه په تتمه کېنې ده.

باب القرائت و التجويد

به قرائت کنبی چه د اداء د صحیح والی کوشش و نه کړي نو لمونځ نه کيږي

سوال څه فرماني د دين علماء په دې باره کنبی چه يو سړی په لمانځه کنبی قرآنکريم غلط وائي. په اعراب (زور، زير، پيښ) کنبی ډيرې غلطۍ کوي. د پوهولو تر څنگ خپل قرائت نه اصلاح کوي بلکه دا وائي چه دا ډول معمولي غلطۍ د لمانځه مفسد نه دي. د داسې سړي په اقتداء کنبی لمونځ جائز دی او که نه؟ بينوا توجروا

الجواب باسم ملهم الصواب د اعرابو غلطی اگر که د متاخرينو په نزد د لمانځه مفسد نه دی نیکن د بې احتیاطي او بې پرواهي له مخې د قرآنکريم غلط لوستل سخته گناه ده **قال الله تعالى:** ((وَرَبِّ الْقُرْآنِ كَرِيمًا)). وقال العلامة الهذلي والاعتماد على التجويد حملا لازم من لم يهود القرآن اثم. چه کوم سړی د قرآنکريم د حرکاتو او حروفو امتیاز او فق ضروري نه بلي د هغه په خیال کنبی د قرآنکريم اعراب او متشابهة الصوت الفاظو تعدد بې فائدي او باطل دی **وقال الله تعالى:** ((لَا يَأْتِيهِ الْبَاطِلُ مِنْ بَيْنِ يَدَيْنِ وَلَا مِنْ خَلْفِهِ تَنْزِيلُ مِّنْ حَكِيمٍ خَبِيرٍ)).

الشف «هغه څوک چه ژبه ئې بندېږي، که چيرته د اداء د صحت کوشش و نه کړي نو لمونځ ئې صحيح نه دی.

قال في شرح التنوير وحزر الحلبي وابن الشحنة انه بعد هذا جهده دائما حتما كالأمر فلا يؤمر الا مطلقا ولا تصح صلواته اذا امكنه الاقتداء بمن يحسنه او ترك جهده الخ. وفي الشامية (قوله دائما) أي في أثناء الليل وأطراف النهار لما دام في التصحيح والتعلم ولم يقدر عليه فصلوته جائزة وان ترك جهده فصلوته فاسدة كما في المحيط وغيره الخ (رد المحتار ج ۱، ص ۵۲۲)

چه کله د کوشش د نه کولو په صورت کنبی د الشخ لمونځ فاسد دی په داسې حال کنبی چه دی معذور هم دی. نو یو داسې څوک چه معذور نه وي او د اداء د صحیح والی کوشش نه کوي بلکه بې پرواهي پکنبی کوي نو د هغه لمونځ خو په طریقه اولی سره نه صحیح کيږي غرض دا چه که چيرته کله په اتفاقي توگه په اعرابو کنبی غلطی وشي نو لمونځ نه فاسدېږي او که چيرته د بې احتیاطۍ او بې پرواهۍ له وجې قرآنکريم غلط وائي او د صحیح اداء کولو کوشش نه کوي نو لمونځ ئې نه صحیح کيږي

د فرض قرائت اندازہ

سوال د فرض قرائت تر ټولو کمه درجه چه په هغې سره لمونځ صحیح کیږي څومره دده؟
توجروا

الجواب باسم ملهم الصواب ځینو د اتلسو حروفو قول را نقل کړی دی. لیکن احتیاط په دې کښې دی چه دیرش حروفه وي

قال العلامة وفرض القراءة آية على المذهب هي لغة العلامة وعرفاً طائفة من القرآن مترجمة أقلها ستة احرف ولو تقديرأ كَلَّمَ يَلِدُ اذا كانت كلمة فالاصح عدم الصحة وان كثرها مراراً (الى قوله) قرأ آية طويلة في الركعتين فالاصح الصحة اتفاقاً لانه يزيد عن ثلاث آيات قصار. قال في الشامية (قوله فالاصح عدم الصحة) كذا في الهنية وهو شامل لمثل مُدْعَا مَقْتَانٍ ومثل ضَوْقٍ وَلَكِنْ ذكر في الحلية والبحران الذي مثنى عليه الاسبيجاني في الجامع الصغير وشرح الطحاوي وصاحب الهدايع الجواز في مُدْعَا مَقْتَانٍ عند من غير حكاية خلاف. (قوله لانه يزيد على ثلاث آيات) تعليل للمذهبين لان نصف الآية الطويلة اذا كان يزيد على ثلاث آيات قصار يصح عن قولها فعلى قول ابى حنيفة المكتفى بالآية اولى ح قال في البحر وعلم من تعليلهم ان كون المبرور في كل ركعة النصف ليس بشرط بل ان يكون البعض يبلغ ما يعده بقراءته قارئاً عرفاً. وايضا فيها لكن التعليل الاخير رعا يفيد اعتبار العدد في الكلمات والحروف (الى قوله) كقوله تعالى: ثُمَّ نَظَرَ ثُمَّ عَبَسَ وَبَسَرَ ثُمَّ أَدْبَرَ وَاسْتَكْبَرَ وقد هام من حيث الكلمات عشر ^(۱) ومن حيث الحروف ثلاثون. (رد المحتار ج. ۱ ص ۵۰۲)

وفي واجبات الصلوة من الشرح وضم اقصر سورة كالكثير او ما قام مقامها وهو ثلاث آيات قصار نحو ثُمَّ نَظَرَ ثُمَّ عَبَسَ وَبَسَرَ ثُمَّ أَدْبَرَ وَاسْتَكْبَرَ وكذا لو كانت الآية او الايتان تعدل ثلاثاً قصاراً. وفي الشامية اي مثل ثُمَّ نَظَرَ الخ وهي ثلاثون حرفاً فلو قرأ آية طويلة قدر ثلاثين حرفاً كون قد اتي بقدر ثلاث آيات لكن سيأتى في فصل يجهر الامام ان فرض القراءة آية وان الآية عرفاً طائفة من القرآن مترجمة أقلها ستة احرف ولو تقديرأ كَلَّمَ يَلِدُ اذا كانت كلمة فالاصح عدم الصحة ومقتضاه انه لو قرأ آية طويلة قدر ثمانية عشر حرفاً يكون قد اتي بقدر ثلاث آيات متوالية على النظم القرأى مثل ثُمَّ نَظَرَ الخ ولا يوجد ثلاث متوالية اقصر منها الخ (رد المحتار ج. ۱ ص ۵۰۲)

۱- افس كلمات ضروري نه دي ځاځي درس حروفه كافي دي كهافي شاميه في بيان ركعة فائده ركعة

ثانيه شي لاوه في الجمعية عدد الحروف والكلمات ۵۰۰

وقال الراعي المتبحر من قوله ثلاثاً لقصار ألا كفاء بقدر الثلاث من الآية أو الأيتين وإن لم تكن الثلاث على ترتيب
النظم القرآني واشترط ذلك لتدل عليه عبارة الحلي إذ قوله تعدل ثلاث آيات قصار شامل إما إذا كانت على الوجه المشروع
بأن تكون متواليّة أولاً والثبات لا يثبت من حليل مع عدم وجوده يعمل بإطلاق عبارة الحلي من الاكتفاء بالآية التي بلغت ثمانية
عشر حرفاً لإقامة واجب القراءة (التحرير المختار ج. ١، ص ٥٤) فقط والله تعالى أعلم ٢٥ شعبان ١٣٧٤ هـ

د فرض په دوو آخري ركعتونو كښې سورة فاتحه واجبه نه ده

سوال د فرض لمانځه په آخري دوو ركعتونو كښې كه چيرته سورت فاتحه و نه ويل شي نو
نمونځ كيږي او كه نه؟ پينوا توجروا

الجواب باسم ملهم الصواب لمونځ كيږي د فرض په آخري دوه ركعتونو كښې د سورة فاتحه
نوسل مستحب دي. ضروري نه دي. يواځې د يوې تسبيح اندازه دريدل كافي دي

قال في شرح التنوير وهو مختار بين قراءة الفاتحة وصحح العيني وجوبها وتسبيح ثلاثاً وسكوت قدرها وفي
النهاية قدر تسبيحة فلا يكون مسيئاً بالسكوت على المذهب لثبوت التغيير عن علي وابن مسعود رضي الله
تعالى عنهما وهو الصارف للمواظبة عن الوجوب وفي الشامية تحت قوله (وصحح العيني وجوبها) لكن الإصحاح
عدمه (قوله وفي النهاية قدر تسبيحة) وهو البقي بالأصول حلية أي لأن ركن القيام يحصل بها لما مر أن الركنية
تتعلق بالأدنى (رد المحتار ج. ١، ص ٣٤) فقط والله تعالى أعلم ١٤ ربيع الأول ١٣٧٦ هـ

مسنون قرائت

سوال خالد وائي چه كوم خلك په لمانځه كښې د طوال مفصل. قصار مفصل او اوساط
مفصل څخه پرته د سورتونو څه حصې تلاوت كوي د هغوی لمونځونه د سنتو په خلاف وي. لكه
څرنگه چه د سورتونو څه حصې تلاوت كول له نبي كريم ﷺ څخه ثابت نه دي. له دې امله د دوی
لمونځونه د سنتو په خلاف دي زید وائي چه له رسول الله ﷺ څخه د اجزاء السور تلاوت كول ثابت
دي د مشكوة شريف په باب القرائت كښې راغلي دي او علامه قاضي خان هم له اجزاء السور څخه
تلاوت له نبي كريم ﷺ څخه ثابت كړي د. كوم كار چه له نبي كريم ﷺ څخه ثابت وي هغه ته خلاف
سنت ويل ناپوهي يا عناد دی نن صبا علماء او نور خلك په عامه توگه ليدل كيږي چه د طوالو
اوساطو او قصارو پابندي نه كوي آیا دا ټول حضرات لمونځونه د سنتو په خلاف ادا كوي؟ پينوا
توجروا

الجواب باسم ملهم الصواب قال في شرح التنوير ويس (في الحضر) لمامو ومنفرد ذكره الحلي والناس

عنه غافلون. (طوال المفضل) من المجرى الى آخر البروج (في الفجر والظهر) منها الى آخر لم يكن (اوساطاً في العصر والعشاء) بأقيه (قصاراً في المغرب) اي في كل ركعة سورة مما ذكر ذكره الحلي. وقال ان عابدتين رضي الله عنهما اي من الطوال والاوساط والقصار ومقتضاه انه لا نظر الى مقدار معين من حيث عند الأيات مع ذكر في النهر ان القراءة من المفضل سنة و المقدار المعين سنة اخرى ثم قال وفي الجامع الصغير يقرأ في الفجر في الركعتين سورة الفاتحة وقدر أربعين أو خمسين والقصر في الاصل على الأربعين وفي المجرى ما بين الستين الى المائة والكل ثابت من فعله عليه الصلاة والسلام ويقرأ في العصر والعشاء خمسة عشر في الركعتين في ظاهر الرواية كذا في شرح الجامع لقاضي خان وجزم به في الخلاصة وفي المحيط وغيره يقرأ عشرين وفي المغرب خمس أيات في كل ركعة آه اقول كون المقروء من سور المفضل على الوجه الذي ذكره المصنف هو المذکور في المتون كالقنوري والكنز والمجمع والوقاية والنقاية وغيرها وحصر المقروء بعدد على ما ذكره في النهر والبحر مما علمته مخالف لها في المتون من بعض الوجوه كما نبه عليه في الحلية فانه لو قرأ في الفجر او الظهر سورتين من طوال المفضل زيدان على مائة آية كالرحض والواقعة او قرأ في العصر او العشاء سورتين من اوساط المفضل زيدان على عشرين او ثلاثين آية كالغاشية والفجر يكون ذلك موافقاً للثبوت على ما في المتون لا على الرواية الغاية ولا تحصل الموافقة بين الروايتين الا اذا كانت السورتان موافقة للعدد المذکور ويلزم على ما مزمع من انه من ان المقدار المعين سنة اخرى ان تكون قراءة السورتين الزائدتين على ذلك المقدار خارجة عن السنة الا ان يقتصر من كل سورة منها على ذلك المقدار مع انهم صرحوا بان الافضل في كل ركعة الفاتحة وسورة تامة فالذي ينبغي البصير اليه انهما روايتان متخالفتان اختار اصحاب المتون احدهما ويؤيده انه في متن الملتقى ذكر اولاً ان السنة في الفجر حصر اربعون آية اوستون ثم قال واستحسنوا طوال المفضل فيها وفي الظهر الخ فذكر ان الغاي استحسان فيترجح على الرواية الاولى لتأييده بالاثار الواردة عن عمر رضي الله عنه انه كتب الى ابي موسى الاشعري رضي الله عنه ان اقرأ في الفجر والظهر بطوال المفضل وفي العصر والعشاء باوساط المفضل وفي المغرب بقصار المفضل قال في الكافي وهو كالمروى عن النبي صلى الله عليه وآله لان المقادير لا تعرف الا سماعاً آه. (رد المحتار ج. ۱ ص ۵۰۵)

له مذكوره نحن في حقه ثابتة شوه چه د قرائت د سنيت په اړه دوه روايتونه راغلي دي په يوه كېني نې د آتونو ټاكل شوي تعداد سنت كښلي دي او په بل كېني نې مفصل سورتونه به نه كښي نې د تطبيق سورت دا بيان كړي دي چه له مفصلو سورتونو څخه د آتونو ټكلي تعداد مسنون دي. علامه شامي په دې باندې لږ ښكاره كړي ده او دي خبري نه نې ترجيح وركړي.

چه دواړه مستقل روايتونه دي او د مفصلو سورتونو روايت د عامو متونو روايت دی او همدغه راجع دی

په دې کښې دا تفصيل دی چه پوره سورت تلاوت کول بهتر دی او که څوک وغواړي چه د سورت کومه برخه تلاوت کړي نو د سورت له آخر څخه دې واني د سورت د آخري برخې پريښودل مکروه تزيهي دی غرض دا چه مفصل سورت ويل سنت دی. د دې په خلاف چه کوم عادت جوړ شوی دی هغه صحيح نه دی په خانه او منځه کښې د مفصل سورت قرائت مستحب والی راغلی دی. ليکن علامه حلي رحمه الله فرمائی چه دلته له استحباب څخه مراد سنت دی او که فرضاً استحباب هم وي نو ترک ئې مکروه تزيهي بللی دی د ستو يا استحبابو پريښودل او د تزيهي کرامت ارتکاب په ځانگړي توگه په دې باندې دوام او اصرار کول د اصلاح وړ خبره ده د مفصلو سورتونو څخه پرته چه چيرته په کوم ځای کښې د کوم سورت ثبوت پيدا کيږي هغه احياناً د حال په مقتضا، باندې مبني دی

قال ابن عابدين رحمه الله (قوة واختار في البحر عدم التقدير الخ) والظاهر ان المراد عدم التقدير عقداً معين لكل واحد وفي كل وقت كما يفيد تمام العبارة بل تارة يقتصر على ما ورد كاقصر سورة من طوال المفصل في الفجر واقصر سورة من قصار عند ضيق وقت او نحوه من الاعذار لانه عَلَيْهِ الصَّلَاةُ وَالسَّلَام قرأ في الفجر با لبعوذتين لما سمع بكاء صبي خشية ان يشق على امه وتارة يقرأ اكثر ما ورد اذا لم يمل القوم فليس المراد الغناء "وارد ولو بلا عند ولذا قال في البحر عن البدائع والجملة فيه انه يلبي للامام ان يقرأ مقدار ما يخفف على القوم ولا يقل عليهم بعد ان يكون على التمام وكذا في الخلاصة اهـ. (رد المحتار ج ۱ ص ۵۰هـ)

لفظونه تعالی اعلم ۸ محرم ۱۳۸۴ هجری

د فرض په لومړيو دوه رکعتونو کښې که چيرته سورت و نه ويل شي

نو په اخري دوه رکعتونو کښې ئې ويل مستحب دي

سوال څه فرمائي مفتيان کرام د دې مسئلې په باره کښې چه که چيرته د فرض په دوه اولنو رکعتونو کښې نه سورة فاتحه سره بل سورت يو ځای نه سي نو په اخريو دوه کښې ئې د لوستلو درجه چه ده؟ "سينا انو جرو"

الجواب باسم عليهم الصواب که چيرته په لومړيو دوه رکعتونو او يا په يوه رکعت کښې په هره سورت يوه وي نو په دويمو رکعتو يوه رکعت کښې د سورت يو ځای کول مستحب دي

قال في الندوة لسورة ولبي العشاء مثلاً ولو عمداً قرأها وجوباً وقيل لا بد مع "المنفعة جهراً" في الاخرين و

في الشامية (قوله ولو عمداً) هذا ظاهر اطلاق المتون وبه صرح في النهر ولم الى احد و كأنه اخذه من
الاطلاق والا فصنيع الفتاوى والنهر يفتضح ان وضع المسألة في النسيان تأمل الفادة الخبير الرملي. وقال
نحت (قوله وجوباً وقيل ندباً) والحاصل ان اختيار صاحب الفتح والبحر والنهر الدنب لانه صرح كلام محمد. (رد
المحتار ج ١، ص ٥٠٠) فقط وله تعالى اعلم ١٨ ربيع الاول ١٣٨٦ هـ

د سورة فاتحه او بل سورت تر منخ د بسم الله ويل بهتر دي

سوال د سورت په شروع كې د بسم الله ويل مستحب دي او كه نه؟ په بهشتي زيور كې نې
د بسم الله ويلو ته ترجيح وركړې دى او په مستخلص كې نې نه ويلو ته ترجيح وركړې دى
عبارت دا دى

واما عند رأس كل سورة فلا يأتى به في الصلوة عند أبي حنيفة وأبي يوسف رحمهما الله تعالى وقال محمد رحمه
الله تعالى يأتى بها احتياطاً والصحيح قولهما. بيدوا توجروا.

الجواب باسم ملهم الصواب په سنت والي كې نې اختلاف دى او نه سنت والي نې راجع دى
ليكن په بهتري كې نې هيڅ اختلاف نشته لهذا د بهشتي زيور مسئله صحيح ده

قال في شرح التنوير لاتسن بين الفاتحة والثورة مطلقاً ولو سترية ولا تكره اتفاقاً وفي الشامية (قوله لا
تسن) مقتضى كلام المتن ان يقال لا يستي لكنه عدل عنه لايهامه الكراهة بخلاف لفى الشلية ثم ان هذا
قولهما وصححه في البدائع وقال محمد تسن ان خافت لا ان جهر بحر ونسب ابن الضياء في شرح الغزنوية الاول الى
ابي يوسف فقط فقال وهذا قول ابي يوسف وذكر في البصلى ان الفتوى على قول ابي يوسف انه يستي في اول كل
ركعة ويخفيها وذكر في المحيط المختار قول محمد وهو ان يستي قبل الفاتحة وقبل كل سورة وفي كل ركعة وفي
رواية الحسن ابن زياد انه يسمى في الركعة الاولى لا غيرة وانما اختير قول ابي يوسف لان لفظة الفتوى اكدر وانبلغ
من لفظة المختار ولان قول ابي يوسف وسط وخير الامور اوسطها كذا في شرح عمدة المصطفى آه. ما في شرح
الغزنوية ووقع في النهر هنا خطأ وخلل في النقل ايضا عن شرح الغزنوية فاجتنبه فافهم (قوله ولا تكره اتفاقاً)
ولهذا صرح في الذخيرة والمجتبى بأنه ان سمي بين الفاتحة والثورة المقروءة سراً او جهراً كان حسناً عند أبي
حنيفة رحمه الله ورجمه المحقق ابن الهمام وتلميذه الحلبي لشبهة الاختلاف في كونها آية من كل سورة. بحر (رد

المختار ج ١، ص ٥٠٠) فقط وله تعالى اعلم ٨ ربيع الاول ١٣٨٧ هـ

په قرائت کښې د غږ د لوړ والي اندازه

سوال په بهشتي زیور کښې دي چه که په لمانځه کښې الحمد لله او سورت په دومره ټیټ آواز سره وویل شي چه خپل آواز څوک وانه وري نو لمونځ ئې نه کیږي نو آیا دومره په زوره لمونځ کول چه خپل غږ واوریدل شي فرض دی او که واجب که چیرته ئې په غلطۍ سره ټیټ یا سوکه ووانی نو آیا په سجده سهو سره لمونځ صحیح کیږي؟ بښوا توجروا

الجواب باسم ملهم الصواب دا یو قول دی. دویم قول دا دی چه که چیرته له خولې څخه حروف صحیح را ووشي نو لمونځ کیږي اگر که ئې پخپله وانه وریدلی شي. په لومړي قول باندې له عمل کولو څخه اکثره وهم پیدا کیږي او اکثره خلک د همدې وهم له وجې په زوره زوره لمونځ کوي چه له وجې ئې د نورو خلکو په لمونځونو کښې خلل پیدا کیږي د دې لپاره زما په خیال په دویم قول باندې باید عمل وشي فقط والله تعالی اعلم ۲۵ دی لعدہ ۱۳۹۸ هجری

په دواړو رکعتونو کښې یو سورت ویل

سوال که چیرته په اول او دویم رکعت دواړو کښې سورت اخلاص وویل شي نو لمونځ مکروه کیږي او که نه؟ بښوا توجروا

الجواب باسم ملهم الصواب په فرائضو کښې په قصد سره داسې کول مکروه تنزیهي دي او په نوافلو کښې کوم کراهت نشته

قال فی العلائیه لا بأس ان یقرأ سورة ویعیدها فی الثانیة وفی الشامیه اما دانه ینکره تنزیهاً. (ردالمحتار ج. ۱ ص ۵۱) وفی العلائیه ولا ینکره فی النفل شیء من ذلک. (ردالمحتار ج. ۱ ص ۵۱) فقط والله تعالی اعلم ۲۷ شعبان ۱۳۸۸ هجری

په یوه رکعت کښې دوه سورتونه ویل

سوال د فرض لمانځه به لومړي یا دویم رکعت کښې د دوه سورتونو ویل جائز دي او که نه؟ که چیرته قصد یو سورت وویل شي نو سجده سهو واجیږي او که نه؟ بښوا توجروا

الجواب باسم ملهم الصواب د فرض لمانځه په یوه رکعت کښې دوه سورتونه یو ځای کول او ویل د ونی خلاف دی او د دوه سورتونو په منځ کښې یو یا زیات سورتونه بریدون مکروه دي لښته په نوافلو کښې کوم کراهت نشته

که چیرته دوه سورتونه په قصد سره ووانی یا په سهو سره سجده سهو سړي نه واجیږي قال ابن عابدين رحمه الله تحت قوله ویکره الفصل بسورة قصيرة وهذا لو فی رکعتین اما فی رکعة فیکره الجمع بین

سورتین بیہما سُورَہ (فتح) وفي العاثر خاتمة اذا جمع بين سورتين في ركعة رأيت في موضع انه لا بأس به
و ذکر شیخ الاسلام لا ينبغي له ان يفعل على ما هو ظاهر الرواية آء. وفي شرح المنية الاولى ان لا يفعل في
الغرض. ولو فعل لا يكره الا ان يترك بينهما سورة او اكثر. (رد المحتار ج ۱ ص ۵۱۰)

فقط والله تعالى اعلم ۳ شعبان ۱۹۲۰ هـ مجرى

يو سورت په دوه ركعتونو كښې د ويلو حكم

سوال كه چيرته په يوه ركعت كښې نيم سورت وويل شي او په دويم ركعت كښې پاتې نيماني
وويل شي نو په دې كښې كوم كراهت شته او كه نه؟ بينوا توجروا

الجواب باسم عليهم الصواب له كراهت پرته جائز دی البته په منځ كښې د يوه آيت پريښودل
مكروه دي د دوه يا زياتو آيتونو په پريښودلو كښې كراهت نشه ليكن د اولي خلاف دی.

قال في شرح التنوير لا بأس ان يقرأ سورة ويعيدها في الثانية وان يقرأ في الأولى من محل وفي الثانية من من
آخر ولو من سورة ان كان بينهما آيتان فاكثر. وقال ابن عابدين رحمته الله قال في النهر ويلبغى ان يقرأ في الركعتين
آخر سورة واحدة لا آخر سورتين آء. (قوله ولو من سورة الخ) واصل عما قبله اي لو قرأ من محلين بان انتقل من آية
الى اخرى من سورة واحدة لا يكره اذا كان بينهما آيتان فاكثر لكن الأولى ان لا يفعل بلا ضرورة لانه يوهم
الاعراض والتجريح بلا مرجح شرح المنية وانما فرض المسألة في الركعتين. (رد المحتار ج ۱ ص ۵۱۰)

فقط والله تعالى اعلم ۱۷ صفر ۱۹۹۰ هـ مجرى

د فاتحه خلف الامام، په زوره آمين ويل او د لاسونو په پورته كولو كښې

د مذهب د امامانو تفصيل

سوال امام شافعي. امام احمد او امام مالك يعني درې گوني امامان رحمهم الله تعالى د امام
شاته د سورت فاتحه دويلو قائل وو او كه نه. رفع يدين او آمين شي په زوره وايه او كه نه او د كوم
امام په نزد دا جائز دي؟ بينوا توجروا

الجواب باسم عليهم الصواب د امام اعظم. امام مالك او امام احمد رحمهم الله په نزد په جهري
لمانځه كښې قرائت خلف الامام جائز نه دی. البته په سري پټ لمانځه كښې د امام مالك او امام
احمد په نزد مستحب دی په اتمه اربعة وو كښې يواځې امام شافعي رحمته الله د دې قائل دی چه به
سري لمانځه كښې قرائت خلف الامام و جب دی په جهري لمانځه كښې هغه هم نه فرستيدل خو مع
كوله سواغ وائي چه "امام شافعي رحمته الله په آخر عمر كښې به جهري لمانځه كښې هغه د قرائت خلف
الامام به وحبوب باندې قائل شوي وو". كښې د امامانو داسې كونه دي چه د دوه اخري څو

خه دی 'ده به کتاب الام کنبی له دې څخه منع فرمایلي ده. دا کتاب ځينو په قدیمي کتابونو کې شمار کړی دی لکن صحیح دا ده چه کتاب الام د ده له نوي کتابونو څخه دی کماصوح به الشیوول فی حسن المحاضرة ج ۱، ص ۱۲۲، والمافظین کثیر فی البداية والنهاية ج ۱، ص ۲۵۲، دویم که جرته د منع کولو بول مخکښی یا قدیم هم فرض کړی شي نو له دې څخه ئې رجوع د ایجاب په صورت کنبی کړی دی او که د استحباب یا جواز په صورت کنبی؟ درې واړه قولونه دي غرض دا چه له امام شافعي رحمه الله څخه په جهري لمانځه کنبی د فاتحه خلف الامام د وجوب کوم یقیني ثبوت نه پیدا کيږي همدارنگه ده له امام سره د قرائت کولو اجازه نه ده ورکړې بلکه د امام په سخته گانو کنبی د قرائت قائل دی (مغنی لاین لدماعه ج ۱، ص ۱۰۹، تحفة الاحوذی ج ۱، ص ۲۵۴، فیض الهاری ج ۱، ص ۲۶۱، تفسیر ابن کثیر ج ۲، ص ۱۲۸، کتاب القراءة للبيهقي ص ۶۱، مختصر المزني ج ۱، ص ۶۱، تنوع العبادات لابن تیمية ص ۸۷، فصل الخطاب للشيخ انور شاه).

د آمین ویل د امام اعظم او امام مالک رحمهما الله تعالی په نزد پټ ویل نی افضل دي او امام شافعي او احمد رحمهما الله په نزد جهراً ویل نی مندوب دي، فیض الباري ج ۲، ص ۲۹۱، فتح الملهم ج ۲، ص ۱۹.

همدارنگه د لاسونو پورته کول هم د امام شافعي او امام احمد رحمهما الله تعالی په نزد مستحب دي او د امام اعظم او امام مالک رحمهما الله په نزد ئې نه پورته کول مستحب دي

لفظ والله تعالى اعلم ۲۹ ربيع الآخر ۹۳ هجري

له ضرورت څخه په زیات لوړ آواز سره قرائت جائز دی

سوال په لمانځه کنبی جهري قرائت په ډیر لوړ آواز سره شرعاً صحیح دی او که نه او د دې آیت چه وَلَا تَجْهَرُوا بِصَلَاتِكُمْ وَلَا تَخَافُتُمْهَا وَالتَّخَفُفُ مِنْ صَلَاتِكُمْ سَبِيلاً ته مطلب دی؟ بیا توجروا
الجواب باسم ملهم الصواب له ضرورت څخه په زیات لوړ آواز باندی قرائت جائز دی البته په جهري کنبی تکلف کول ب دومره په لوړ آواز سره جهري کول چه په لمانځه کنبی د تشویش سبب وگرځي ب چاته پکښی ضروري ناجائز دی

فی الشامية تحت (قوله فان زاد عليه اسماء) وفي الزاوي عن أبي جعفر لو زاد على الحاجة فهو افضل الا اذا جهد نفسه واذا غيروه فلهتان (رد المحتار ج ۱، ص ۲۰۰)

د آیت سان نزول د دې چه سی کره ۱۰۰ په لوړ او سره قرائت کولو نو مشرکونو ته و وریده او د آیت سان ویل به دې سببی د حکم سان سره چه معین درسه او سره غیرت وکړه چه خوشی من صحه کړه و ویی مشرکونو ته و وریده سببی به دې سره مضطرب نه نور او سره

د فرائت ممانعت نه ثابتیږي

لفظولله تعالیٰ اعلم

۱۲ رجب ۱۳۹۱ هجري

په (فَاذْخُلُوا فِي عِبَادَتِي) کښې چې (ي) پاتې شي؟

سوال امام صاحب په لمانځه کښې د فَاذْخُلُوا فِي عِبَادَتِي په ځای فَاذْخُلُوا عِبَادَتِي ووايه آیا په دې سره لمونځ فاسديږي او که نه؟ بښوا توجروا

الجواب باسم ملهم الصواب په معنی کښې خو کوم فساد نه راځي د دې لپاره چې لمونځ کښې دانه پېوز حذف اداة الظرف لپاتې داخلوا الجنة. لفظولله تعالیٰ اعلم. ۲۹ شعبان ۱۳۹۱ هجري

چا ته چه کوم سورت یاد نه وي هغه به لمونځ څرنگه ادا کوي؟

سوال که چیرته چا ته یو آیت هم یاد نه وي نو هغه به څه کوي؟ حضرت مولانا مفتي کفایت الله رحمته الله علیه د دې ځواب دا سې لیکلی دی چې سبحان الله والحمد لله دې د قرائت په ځای ووايي او په زړه زړ په ده باندې د قرآن مجید زدل کول او یادول فرض دي د فرض قرائت په اندازه قرآن کریم یادول فرض او د واجب په اندازه واجب دی او په نه زده کولو سره به سخت گنهگار وي د مفتي صاحب رحمته الله علیه دا فتویٰ صحیح ده او که نه؟ بښوا توجروا

الجواب باسم ملهم الصواب د حضرت مفتي کفایت الله صاحب رحمته الله علیه دا فتویٰ صحیح ده

قال في الهندية وفي المبسوط الوبري والاخرس والائمة الذي لا يحسن شيئاً يصير شارعاً بالنية ولا يلزمه التحريك باللسان كذا في التبيين. (عالمگیری ج ۱، ص ۱۹)

په نوي مسلمان باندې د دې ډول لمونځونو بیرته را گرځول واجب نه دي البته که چیرته کوم مسلمان په داسې غفلت کښې ډوب پاتې شوی وي او اوس چې د توبې توفیق پیدا کړی وی نو په مذکوره طریقې سره به فوراً لمونځ شروع کوي لیکن په اندازه دې ضرورت د قرآن کریم تر بدولو وروسته به دا لمونځونه بیرته را گرځوي

لفظولله تعالیٰ اعلم ۲۲ ربیع الاول ۱۳۹۶ هجري

منفرد چه د جهري لمونځونو قضاءي اړوي

نو په قرائت کښې د جهراختیار لري

سوال که چیرته له دې څخه جهري لمونځ قضاء شوي وي اوس هغه سړی به ورځ کی همدغه قضائي لمونځ منفرداً سوچی سرته را گرځول غواړي نو قرائت دی به ورځ دی او که نه سه

سواوچرو

الجواب باسم ملهم الصواب منفرداً سو خپل لمونځ کونکي به نکه د نکه چه به جهري تصدیه

کښې د وخت په دننه کښې د جهر او اخفاء دواړو اختیار دی همدارنگه د جهري لمانځه په قضايي کښې هم د دې اختیار لري

قال في الدد المختار ويغالت المنفر دحتمأى وجوباً أن قضى الجهرية في وقت المغالفة كان صلى العشاء بعد طلوع الشمس كذا ذكره المصنف بعد عد الواجبات قلت وهكذا ذكره ابن الملك في شرح المنار من بحث القضاء على الأصح كما في الهداية لكن تعقبه غير واحد ورتجوا تخييرة كمن سبق بر كعة من الجمعة فلقام يقضيها بخير. (رد المحتار ج ۱ ص ۳۸) لفظ والله تعالى اعلم غرة رجب ۱۳۹۷ هجري

چه کله د جهري لمانځه قضائي د ورځې په جماعت سره

راځړځوي نو جهر واجب دی

سوال که چیرته د یوې ډلې جهري لمونځ قضاء شي. اوس نې هغوی د ورځې په جماعت سره را ځړځوي نو امام به قرائت په زوره کوي او که په پټه؟ بښوا توجروا

الجواب باسم ملهم الصواب په نوموړې صورت کښې په امام باندې جهر واجب دی قال في التنوير ويجهر الامام في الفجر واولي العشاءين اداءً وقضاءً وجمعة وعيدتين وتراويحاً وتر بعدهما. (رد المحتار ج ۱ ص ۳۴) لفظ والله تعالى اعلم غرة رجب ۱۳۹۷ هجري

د سهار په سنتو او وترو کښې د ټاکلي سورتونو د ويلو حکم

سوال څه فرماني د دين علماء کرام او د شرع متين مفتيان عظام د دې مسئلې په باره کښې چه په لمونځونو کښې ټاکل شوي سورتونو ويل لکه د سهار د سنتو په لومړي رکعت کښې سورة الکافرون او دويم رکعت کښې سورة اخلاص او د وترو په لومړي رکعت کښې سورة التکاثر او په دويم رکعت کښې سورة الکافرون او دريم رکعت کښې سورة اخلاص د تل لپاره ويل څنگه دي؟ بښوا توجروا

الجواب باسم ملهم الصواب د سهار په سنتو کښې د سورة الکافرون او اخلاص او په وترو کښې سورة اعلی. کافرون او اخلاص ويل له نبي کریم ﷺ څخه ثابت دي د وترو په اول رکعت کښې د سورة تکاثر د تخصیص هیڅ وجه نشته سره له دې که چیرته غیر ماثوره سورت د سهولت په غرض سره یا سورة ماثوره د سیراک په نیت سره غوره کړي نو په دې کښې هیڅ کراهت نشته لیکن دا به لازم نه کښي او کله کله نې ناغه کول نهږي دي البته د وترو په امامت کښې په دغو سورتونو باندې دوام مکروه دی ځکه ځه له دې څخه ناخبره سړي ته د وجوب شبهه ور لوستی. د

دې لپاره د فرائضو په امامت کېنې هم په کوم مخصوص سورت باندې همیشې والی مکروه دی

په عوامو کېنې په غیر معروف طریقې سره تلاوت جائز نه دی

سوال څه فرمایي د دین علماء کرام د دې مسئلې په باره کېنې په یوه کلي کېنې ناپوه خلک ډېر دي او د هغو په مخکېنې چې قرآن پاک څنگه لیکلی دی عین په هغه ډول ویل نې صحیح گڼي او که چیرته نې له روایت سره مثلاً (قل هو الله احد) الله الصمد ووايي نو په امام باندې دا مقتدیان اعتراض کوي په دې صورت کېنې امام صاحب باید څه وکړي آیا الله الصمد دې لکه څرنگه چې مشهور دی هغسې دې وائي او که په غیر معروف طریقې سره یعنې ن الله الصمد نې هم ویلی شي؟
بيناو توجروا

الجواب باسم ملهم الصواب په عوامو کېنې په غیر معروف طریقې سره د قرآن کریم په ویلو کېنې انتشار او بدگمانی پیدا کېږي نو ځکه جائز نه دي

لفظ الله تعالى اعلم ۱۱ شوال ۱۳۹۷ هجری

په سورة زلزال کېنې د «خیراً» په ځای «شراً» په ویلو سره لمونځ کېږي

سوال په سورة زلزال کېنې چا د خیراً په ځای شراً ووايه. وروسته نې بیا خیراً ووايه نو آیا په دې سره سجده سهو واجیږي او که نه؟ لمونځ نې مات شوی دی او که نه؟ بيناو توجروا

الجواب باسم ملهم الصواب په معنی کېنې کوم فساد نه راځي د دې لپاره لمونځ کېږي. سجده سهو نه ده واجبه
لفظ الله تعالى اعلم ۲۸ شوال ۱۳۹۷ هجری

د جمعې په ورځ د سهار په لمانځه کېنې د سورة سجده ویلو حکم

سوال زید وايي چې د جمعې په ورځ د سهار په لمانځه کېنې په لومړي رکعت کېنې سورة سجده او په دویم رکعت کېنې سورة دهر ویل مستحب دي عمرو وائي چې حنفي فقهاء کرامو دا مکروه لیکلی دی په دوی دواړو کېنې د کوم یوه خبره صحیح ده؟ بيناو توجروا

الجواب باسم ملهم الصواب د جمعې په ورځ د سهار په لمانځه کېنې په لومړي رکعت کېنې د سورة سجده ویل او په دویم رکعت کېنې د سورة دهر ویل في نفسه مستحب دی لیکن په دی باندې همیشې والی مکروه دی. تر څو چې عوام نې واجب و نه گڼي نن صېب د جوماتونو امامانو د مستحب یا لکل برک کړې دی. دا غلط دی او اصلاح یې لازمه ده

قال في البد و يكره التعيين كالسجدة و هل الى لفجر كل جمعة هل يندب قراءتها احياناً و قال ابن

عابدین رحمۃ اللہ علیہ. وفي فتح القدیر لان مقتضى الدلیل عدم المداومة لا المداومة علی العدم كما یفعله حنفیة العصر فیسحب ان یقرأ ذلك احياناً تبرکاً بالماثور فان لزوم الایهام ینتفی بالترك احياناً. (الی قوله) ولید الطحطاوی و الاسبیجانی الکراهة عما اذا رأى ذلك حتماً لا یجوز غیبه اما لو قرأه للتیسیر علیه او تبرکاً بقرائه علیه الصلوة والسلام فلا کراهة لکن بشرط ان یقرأ غیرها احياناً لئلا یظن الجاهل ان غیرها لا یجوز. (رد المحتار ج ۱ ص ۵۰۸) فقط ولله تعالی اعلم ۳ ربیع الاول ۱۳۹۸ هجری

آمین سوکه ویل بهتری دی

سوال د جماعت په لمانځه کښې آمین باید په لور آواز سره وویل شي او که په ټیټ آواز سره. په ابو داؤد او ابن ماجه کښې د (ابن کثیر په حوالې سره) په لور آواز سره آمین ویل ثابت دي؟ بیا تو جروا

الجواب باسم ملهم الصواب دواړه جائز دي لیکن سوکه ویل ټی بهتری دي بهتری ټی له قرآن کریم او د حضرت شعبه رضی الله عنه له حدیث څخه ثابته ده کوم چه په ترمذی شریف کښې دی په قرآن کریم کښې ارشاد دی چه اذْعُوا رَبَّكُمْ تَضَرُّعًا وَ خُفْيَةً له دې څخه د دعاء اخفاء ثابتیږي او آمین هم دعاء ده کما نقل الامام البخاري عن عطاء رحمهما الله تعالی. د شعبه رضی الله عنه حدیث د قرآن کریم د آیت مطابق دی له دې وجې دا باید غوره شي او په نورو حدیثونو کښې د تطبیق په کولو سره هغو ته له قرآن کریم سره تطبیق ورکول کیږي فقط ولله تعالی اعلم ۴ ربیع الاول ۱۳۹۸ هجری

د سورة فاتحه په هر آیت باندې وقف افضل دی

سوال یو مولوي صاحب وائي چه په لمانځه کښې چه کله سورة فاتحه ویل کیږي نو په هر آیت باندې وقف کول مستحب او بهتری دي یو بل مولوي صاحب وائي چه له وقف پرته په پرله پسې توگه ویل ټی مستحب دي په دې دواړو کښې د کوم یوه قول صحیح دی؟ بیا تو جروا

الجواب باسم ملهم الصواب د سورة فاتحه په هر آیت باندې وقف کول بهتری دي عن ابن جریر عن ابن ابی ملیکه عن أم سلمة رضی الله عنها قالت کان رسول الله صلی الله علیه و آله یقطع قراءته یقول الحمد لله رب العلمین ثم یقف ثم یقول الرحمن الرحیم ثم یقف رواه الترمذی. (مشکوٰۃ ص ۱۱۱/ شمائل ترمذی ص ۵۰) و فی کثر العمال عن ابی عثمان النهدي عن عمر بن الخطاب رضی الله عنه ان النبی صلی الله علیه و آله کان یقطع قراءته بسم الله الرحمن الرحیم الحمد لله رب العلمین فی آخرها السقی فی انتغا حدیث الفراء و راجعه ثقات. (کنز العمال ج ۱ ص ۱۰)

له لاندې حديث څخه هم د دې فضيلت ثابتېږي. عن ابى هريرة رضي الله عنه عن النبي ﷺ قال من صلى صلاة ثم لم يقرأ فيها بأم القرآن فهي خداج فلا تغرب تمام فقل لا ابي هريرة رضي الله عنه انا نكون وراء الامام فقال اقرأها في نفسك قال سمعت رسول الله ﷺ يقول قال الله تعالى قسمت الصلوة بيني وبين عبدتي نصفين ولعبدتي ما سأل فاذا قال العبد الحمد لله رب العالمين قال الله تعالى حمدى عبدتي واذا قال الرحمن الرحيم قال الله اثنى على عبدتي فذا قال مالك يوم الدين قال محمد بن عبدتي وقال مرة فوض الى عبدتي فاذا قال اهدنا الصراط المستقيم صراط الذين ائمتنا علىهم غير المغضوب عليهم ولا الضالين. قال هذا لعبدتي ولعبدتي ما سأل. (صحيح مسلم ج: ۱ ص: ۱۱۹) لفظ والله تعالى اعلم ۳ جمادى الاولى ۱۳۹۸ هـ مجرى

د باران په وخت کښې له مسنونې اندازې څخه دې قرائت بايد کم شي

سوال که چيرته عين د جمعې د جماعت په وخت کښې باران شروع شي او امام صاحب ته دا معلومه وي چه گڼ شمير لمونځ کوونکي د لمانځه په صحن کښې ولاړ دي او لمديري نو آيا په داسې صورت کښې به دا سنتو ته نژدې نه وي چه امام صاحب په ډيرو کوچنيو سورتونو سره لمونځ ادا کړي؟ بينا توغروا.

الجواب باسم عليهم الصواب هو: همداسې صحيح دی. قال ابن عابدین رحمته الله عليه: فقد ظهر من كلامه (الكمال) انه لا ينقص عن المسنون الا لضرورة كقراءته ﷺ بالبعوذتين لبكاء الصبح. (رد المحتار ج: ۱ ص: ۵۲۸)

۱۶ جمادى الثاني ۱۳۹۱ هـ مجرى

لفظ والله تعالى اعلم

د سورة فاتحه څه برخه په پټه تر ويلو وروسته که چيرته د امامت نيت وکړي

سورة فاتحه دې له سره نه شروع کوي

سوال منفرد په جهري لمانځه کښې په پټه سره لمونځ کاوه د سورة فاتحه د قرائت په منځ کښې چا افتداء ورپي وکړه او هغه هم د امامت نيت وکړ نو اوس په سورة فاتحه به له سره شروع کوي او که له هغه ځايه دې په جهري سره ويل شروع کړي؟ بينا توغروا.

الجواب باسم عليهم الصواب په دې کسې اختلاف دی ځنې د وجوب قائل دي او ځنې د نه وجوب قائل دي. دوه قول راجح دي له دې امله دي اعداوه کوي که خبره نه وي له سره شروع کړي نو در جح قول به ياد به قصد سره شي واجب تر سودل لهند لمونځ به ياد و چې اعداوه وي لکن د اختلاف له وجې به د دې صورت کسې دا قصه منسه تر نظر رسي چه د لمانځه عده به ياد

قال في العلائقية ولو ائتم به بعد الفاتحة او بعضها سراً أعادها جهراً أبحر لكن في آخر شرح المنية التعم به بعد الفاتحة بجهر بالسورة ان قصد الامامة والا فلا يلزمه الجهر وقال ابن عابد بن رستم (قوله لكن الخ) استدراك على قوله ولو ائتم به وهذا قول آخر وقد حكى القولين القهستاني حيث قال ان الامام لو خافت ببعض الفاتحة او كلها او المنفرد ثم اقتدى به رجل أعادها جهراً كما في الخلاصة وقيل لم يعد وجهر فيما بقي من بعض الفاتحة او السورة كله او بعضها كما في المنية آه. وعز في القنية القول الثاني الى القاضي عبد الجبار وفتاوى او عدى و لعل وجهه ان فيه التحرز عن تكرار الفاتحة في ركعة وتأخير الواجب عن محله وهو موجب لسجود السهو فكل من مكروها وهو اسهل من لزوم الجمع بين الجهر والاسرار في ركعة على ان كون ذلك الجمع شليها غير مطرد لما ذكره في آخر شرح المنية ان الامام لو سها لخافت بالفاتحة في الجهرية ثم تذكر بجهر بالسورة ولا يعيد ولو خافت بأية او اكثر يتمها جهراً ولا يعيد وفي القهستاني ولا خلاف انه اذا جهر باكثر الفاتحة يتبها مخافة كذا في الزاهدي آه اي في الصلوة السرية وكون القول الاول نقله في الخلاصة عن الاصل كما في البحر والاصل من كتب ظاهر الرواية لا يلزم منه كون الثاني لم يذكر في كتاب آخر من كتب ظاهر الرواية فدعوى انه ضعيف رواية ودراية غير مسلمة فالهم. (رد المحتار ج ۱، ص ۳۹۷) فقط والله تعالى اعلم ۷ شعبان ۱۳۹۸ هـ جري

امام كه چيرته د سورة فاتحه خه حصه به پته و وائي

نو بيرته دي نه راگر خوي

سوال - امام صاحب په جهري لمانځه كېنې د سورة فاتحه خه آيتونه په پته وويل. وروسته ور ياد شو. يا چا فتح وركړه نو له هم هغه خايه دي په زوره شروع كړي او كه دي سورة فاتحه له سره جهراً شروع كړي او كه سورة فاتحه له سره جهراً شروع كړي نو آيا سجده سهو ساقطېږي؟ بسنوا توجروا

الجواب باسم ملهم الصواب په دي كېنې هم د اختلاف او دلائلو هغه تفصيل دي كوم جه به پورې منلې كېنې بيان شول او راجحه دا ده چه د سورة فاتحه له سره شروع كول مكروه دي كه چيرته ني سورة فاتحه له سره وويل نو د لمانځه اعده بهتره ده كما مر في المسئلة السابقة له اندازه د مانجوز به الصلوة درس حروفونه ني سرآ وويل نو سجده سهو واجبه ده كوم جه به اعده سره ساقطېږي ځكه چه دا اعده د نقصان چيرته دي

په لمانځه كښې د سورت له منځنۍ برخې څخه قرائت كول

سوال : نن صبا په عامه توگه د جوماتونو امامان په لمونځونو كښې د پوره سورت په ځای د سورت له منځه كومه ركوع تلاوت كوي آیا دا صحیح ده او كه كوم كراهت پكښې شته؟ بڼوا توجروا

الجواب باسم ملهم الصواب په مروج رواج كښې لوی قباحه دا دی چه په لمونځونو كښې د سنت په مطابق مفصل سورتونه نه لوستل كيږي. په داسې حال كښې چه دا سنت دي د مفصلو سورتونو د يوې برخې په لوستلو كښې دا تفصيل دی چه د يوه سورت له آخر څخه په دواړو ركعتونو كښې قرائت كول مكروه نه دی له دې پرته نور صورتون مثلاً د سورت له شروع يا د سورت له منځه تلاوت كول يا په يوه ركعت كښې د يوه سورت آخر او په بل سورت كښې د بل سورت آخر لوستل مكروه تنزيهي دی

قال في شرح التنوير لا بأس ان يقرأ سورة ويعيدها في الثانية وان يقرأ في الاولى من محل وفي الثانية من آخر ولو من سورة ان كان بينهما أيتان فأكثر. وقال ابن عابدين رحمهما الله قال في النهر وينبغي ان يقرأ في الركعتين آخر سورة واحدة لا آخر سورتين فإنه مكروه عند الأكثر. لكن في شرح المنية عن الخاتمة الصحيح انه لا يكره وينبغي ان يردا لكره المنية التحريمية فلا ينافي كلام الأكثر ولا قول الشارح لا بأس تأمل.

ويؤيده قول شرح المنية عقب ما مر وكذا لو قرأ في الاولى من وسط سورة او من سورة اولها ثم قرأ في الثانية من وسط سورة اخرى او من اولها او سورة قصيرة الاصح انه لا يكره لكن الاولى ان لا يفعل من غير ضرورة آه. (قوله ولو من سورة الخ) واصل بما قبله اي لو قرأ من محلين بأن انتقل من آية الى اخرى من سورة واحدة لا يكره اذا كان بينهما أيتان فأكثر لكن الاولى ان لا يفعل بلا ضرورة لانه يؤهم الاعراض والتجريح بلا منفع شرح المنية و انما فرض المسألة في الركعتين لانه لو انتقل في الركعة الواحدة من آية يكره وان كان بينهما آيات بلا ضرورة فان سها ثم تذكر يعود مرعاة لترتيب الآيات شرح المنية. (رد المحتار ج ۱ ص ۵۱۰)

لفظ والله تعالى اعلم ۲۳ رمضان ۱۳۹۸ هجري

د قرآنكريم د تجويد فرض مقدار

سوال : يو ښاغلی وايي چه د قرآن كړي د فرض دی او له تجويد پرته د قرآنكريم لوستل حرام دی آیا دا خبره صحيح ده؟ بڼوا توجروا

الجواب باسم ملهم الصواب

تاء او طاء کښې فرق زده کول فرض دي. د تجويد نور قواعد لکه اخفاء، اظهار، تغخيم، ترفيق او داسې نور زده کول مندوب دي. **لفظولله تعال اعلم** ۱۹ دی لعدده ۱۳۹۸ هجري

د وقف لازم شرعي حيثيت

سوال څه فرمايي د دين علماء کرام د دې مسئلې په باره کښې چه که چيرته څوک په لمانځه کښې په وقف لازم باندې وقف و نه کړي لکه (فَلَا يَجْزِيكَ قَوْلُهُمْ اِنَّا عَلَّمُوا مَا يُبْرُونَ وَمَا يُعْلِنُونَ - الآية) کښې په (قولهم) باندې وقف و نه کړي نو په دې سره په لمانځه کښې کومه خرابي راځي او که نه؟ او د وقف په ځای باندې د وقف په نه کولو سره کفر لازميږي او که نه؟ بينا توجروا.

الجواب باسم ملهم الصواب: په قرآنکريم کښې چه چيرته وقف لازم ليکلی وي هلته د وقف لازم والی د تجويد د فن له لحاظه دی. او شرعاً په کوم ځای باندې وقف لازم نه دی لهذا د وقف په نه کولو سره په نه په لمانځه کښې کوم فرق راځي او نه کفر پرې لازميږي. بواځې د تجويد د رعایت له وجې په وقف لازم باندې وقف کول ضروري دي.

لفظولله تعال اعلم ۶ رمضان المبارک ۱۳۸۷ هجري

د پورتني سوال غوندي يو بل سوال

سوال په قرآنکريم کښې د تلاوت کوونکو لپاره صحيح او مناسب محل وقوع باندې د دريدلو او ساه اخيستلو په غرض سره د اوقافو علماوو چه د وقف کوم تقسيم کړی دی لکه تام، مختار، کافي، جائز، حسن، مفهوم، قبيح، متروک او داسې نور او علامه سجاوندي صاحب څو د وقف په کولو سره د هغو لپاره د اوقافو رموز وضع کړي دي. گوا که د هغه اصطلاحات د اوقاف د نورو علماوو څخه مختلف دي ليکن مفهوم ئې تقريباً سره يو دی او دا رموز اوقاف په هر ملک کښې چاپيدونکي په ټولو نسخو کښې پيدا کيږي او له علامه سجاوندي څخه مخکښې هم د اوقافو امامانو د معنی د لحاظ په ساتلو سره د وقف تقسيم کړی دی او د وقف په ځايونه ئې په ټول قرآنکريم کښې تعين کړي دي او د هغو احکام ئې بيان کړی دی او په دې موضوع باندې ئې مستقل کتابونه ليکلي دي مثلاً ايضا الوقف والابتداء للاباري متولی ۳۲۸ هجري، الاکتفاء فی معرفة الوقف والابتداء لابی عمر الدانی متولی ۴۰۴ هجري، الاهتداء فی بيان الوقف والابتداء للعلامة ابن الجزري، منار الهدی فی بيان الوقف والابتداء للاشموني، دا کتاب په عامه توگه لاس ته راوړل کيږي، المرشد للشيخ زکریا الانصاری دا کتاب د منار الهدی په شرح باندی دی او نورو ډيرو حضراتو د ځانگړې موضوع په توگه د دې علم خدمت کړی دی ځواب غوښتونکي خبره دا ده

چه د علماء وقف دا تقسيم او د هغو لپاره د رموزونو وضع كول او په د قرآنكريم به نسخو كشي ني د شاملولو شرعي حيثيت څه دي؟ او همدارنگه حكم يې څه دي؟

علامه زرکشي او علامه سيوطي د وقف اقسام د هغو حکمونه او متعلقاتو تر بيانولو وروسته پخپلو کتابونو البرهان في علوم القرآن ج ۱، ص ۳۵۴ او الاتقان في علوم القرآن ج ۱، ص ۸۹

کښي ليکلي دي وذهب ابو يوسف القاضي صاحب ابني حنيفة الى ان تقدير الموقوف عليه من القرآن بالتام و الناقص و الحسن و القبيح و تسميته بذلك بدعة و متعدد الوقف على نحو مبدع قال: لان القرآن معجز و هو كما

للفظة الواحدة فكله قرآن و بعضه قرآن و كله تام حسن و بعضه تام حسن، حكى ذلك ابو القاسم برهان النحوي عنه. چه كله دا خبره مولوي حفيظ الدين صاحب او مولانا سيد نذير حسين صاحب او داسي نورو

څو اهل حديثو حضراتو وکړه چه د علامه سجاوندي مقرر شوي رموز اوقاف او په هغو باندې وقف كول بدعت دي او په آياتو باندې وقف كول ضروري او واجب دي نو حضرت مولانا رشيد

احمد گنگوهي رحمته الله عليه د هغو په رد کښي رد الطغيان في اوقاف القرآن په نامه کتاب وليکه او دا يې پکښي ثابته کړه چه په دغو ځايونو باندې وقف كول د سنتو خلاف نه دي قاضي ابو يوسف له

عبارت سره چه کوم تکرر پيدا کيږي هغه حل کړي او مفصل مدلل له حوالي سره ځواب څخه مو گټمن کړي او د شکر يې د ادا کولو موقع راکړي

الجواب حامداً و مصلياً د قرآنكريم اوقاف له صحيحو روايتونو او د امت له اجماع څخه ثابت دي او بدعت وبل ورته صحيح نه دي البته په دغو اوقافو باندې دريدل د هيجا په نزد واجب نه دي لهذا واجب گڼل يې او په هغو باندې پابندي نه کوونکي گڼهگار بلل خامخا بدعت دي د

دې ټول تفصيل د حضرت مولانا رشيد احمد گنگوهي نور الله رساله رد الطغيان في اوقاف القرآن کښي دي چه هغه د رواياتو او اجماع له مخې د قرآن په اوقافو باندې دريدل ثابت کړي دي او کوم

چه تا د امام ابو يوسف قول را نقل کړی دی د هغه په اړه عرض دا دی چه کوم وخت د قرآنکريم په تلاوت کښي د تسهيل آسانتيا، او تعليم زده کړي، په غرض سره مختلف اقدامات وشول نو ځينو

حضراتو په قرآنکريم کښي د تحريف له مخي د هغو مخالفت وکړل مثلاً چه کله په قرآنکريم باندې نقطي ولگول شوي يا حرکات ښکاره شول يا د نښي په توگه تر هرو پنځو آيتونو وروسته د

خمس يا ش او تر هرو لسو آيتونو وروسته د «عشر يا ع» ولسل شول نو علماء متقدمو به دي کښي خلاف وکړ. ځينو حضراتو جائز ورته ويل او ځينو مکروه ورته ويل. د صفحه او بعينيو په مثالو کسی همد دول خلاف وړانگې نه دغو بولو احوالو کسی مفتي به او غوره نوی ټول هغه بلل سوی دی کوم چه مس هغه لږه د خل عمل له مخي غوره کړی دی او د نعم

په خلاف چه د سلفو کوم قولونه مخې ته راځي هغه اوس د شاذ کيدلو پر بناء مفتی به پاتې نه شوي تر کومه ځايه چه د امام ابو يوسف د مذکور قول تعلق لري په هغه کښې دوه احتمال دي. يو دا چه د هغه مقصد به اوقافو لره له پلوه بدعت ويل نه وي بلکه د دغو اوقافو مطابق که چيرته څوک وقف لازم وي بولي نو هغه به نې بدعت بللی وي په دې صورت کښې د هغه په قول کښې کوم اشکال نه پاتې کيږي ځکه چه د امت مفتی به مسلک همدغه دی، دويم احتمال دا دی چه هغه به اوقافو ته مطلقاً بدعت ویلی وي په دې صورت کښې چونکه د امت تعامل د دې په خلاف گرځيدلی دی نو ځکه دا قول په شاذ قولونو کښې شاملیږي کوم چه متروک شوی دی. لهذا د امت د تعامل په خلاف په هغه باندې استدلال به صحيح نه وي و الله اعلم بالصواب

احقر عبد الشکور

دار الافتاء دار العلوم کراچي نمبر ۱۴

الجواب صحيح

محمد تقي عثمانی ۱۹ ذی القعدة ۱۴۰۰ هجری

الجواب صحيح

رشید احمد. يوم الروية ۱۴۰۰ هجری

د سنتو او نفلو په ټولو رکعتونو کښې د سورت يو ځای کول (ډک ادا کول)

واجب دي

سوال په سنتو او نوافلو کښې په درېم او څلورم رکعت کښې له سورة فاتحه سره بل سورت يو ځای کول (ډک ادا کول) ضروري دي او که نه؟ بينوا ترجروا.

الجواب باسم ملهم الصواب: هو واجب دي. لفظولله تعالى اعلم ۷ رمضان المبارک ۱۴۰۰ هجری

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

لَوْلَا الاسْتِطَالَةُ لَكَانَ الظَّادُ عَيْنَ الظَّاءِ

الارشاد الى مخرج الضاد

د ضاد د لفظ تحقيق

سوال د ضاد لفظ د دواډ په ادا کولو سره لمونځ کېږي او که نه؟ او آیا دا لفظ له ظاء سره مشابهت لري او که له دال يا ډال سره؟ بينوا با دليل اجرکم الله الجليل

الجواب باسم ملهم الصواب د ضاد په خای د ډال په ادا کولو سره لمونځ نه کېږي ځکه چې ډال د عربي ژبې توري نه دی. ضاد با لکل له دال يا ډال سره مشابهت نه لري ځکه چې ضاد د رخوه له حروفو څخه دی چې د صوت (آواز) جريان پکښې لازم دی او دال د شديده حروفو له جملې څخه دی چې په هغه کې د صوت جريان امکان نه لري په ټولې نړۍ کې هېڅوک هم ضاد له دال سره د مشابهت په ورکولو سره په هغه کې جريان صوت نه شي کولی د تجويد د علم د اصولو مطابق همدا يو دليل کافي دی چې ځواب ئې ت قيامته ممکن نه دی د دې اصولي نه وروسته د بل کوم دليل ضرورت نشته که چې په چا کې طاقت وي نو په دال کې دې د صوت جريان ونښي وډونه محط القتاد. له دې سره سره خو داسې دلائل وړاندې کېږي چې له هغه څخه دا څرگندېږي چې د ضاد حرف له ظاء سره مشابهت لري

- ۱- د علم تجويد په ټولو کتابونو کې دې چې لولا الاستطالة لکان الضاد عين الظاء.
- ۲- فقهاء رحمهم الله ليکي چې په ضاد او ظاء کې دومره زيات مشابهت دی چې فرق پکښې کول مشکل دي. قال في الحائية وان ذکر حرفاً مکان حرف و غیر المعنی فان امکان الفصل بين الحرفين من غير مشقة كالظاء مع الصاد فقرأ الطالحات مکان الصالحات تفسد صلاته عند الكل وان كان لا يمكن الفصل بين الحرفين الا بمشقة كالظاء مع الضاد والصاد مع السين والطاء مع التاء اختلف المشائخ فيه قال اكثرهم لا تفسد صلواته. (حائية على هامش الهدية ج. ۱ ص ۱۰۱)

ولی شرح التنویر الامایش تمیزه کالضاد و الظاء فاكثرهم لم یفسدوها. (رد المحتار ج. ۱ ص ۵۵۲)

۲ صاحب اتقان او نور مفسرين ليکي چه (وَجُودًا يُؤْمِلُ تَائِيَةً إِلَى رَبِّهَا كَالْطَّرَةِ) کښې د تجنيس صنعت دی او دا په هغه صورت کښې ممکن کيدلی شي چه ضاد او ظاء متشابه الصوت وي

۴. په ضاد او ظاء کښې د فرق د مشکل والي له وجې علماوو ليکلي دي چه په هغو کښې د فرق د کولو کوشش بايد وشي. په جزري کښې داسې الفاظ چه په هغو کښې ضاد او ظاء شته جمع کړي او د فرق د کولو تاکيد ئې کړی دی. په مقاماتو کښې ئې هم داسې ډول الفاظ يو ځای کړي دي امام غزالي په کيمائ سعادت کښې فرمايي چه (فرق درميان ضاد و ظاء بماء آورد اگر نتواند روا باشد)

او په احياء العلوم کښې دي چه ويجهې دى الفرق بين الضاد والظاء.

۵. په قرآنکريم کښې د قرائت د اختلاف له وجې که چيرته د يوه حرف په ځای بل حرف وويل شي نو په عمومي توگه دا دواړه حرفونه متشابه الصوت وي مثلاً (اهْدِنَا الصِّرَاطَ الْمُسْتَقِيمَ) کښې د صاد په ځای د سين قرائت هم شته همدارنگه (مَا هُوَ عَلَى الْغَيْبِ بِضَرِينٍ) کښې د ظاء قرائت هم شته چه له دې څخه څرگندېږي چه ضاد او ظاء متشابه الصوت دي

۶. د عربو په کلام کښې داسې الفاظ ډير ليدل کيږي چه په هغو کښې د ضاد په ځای دظاء په ويلو سره معنى نه بدليږي قال العلامة الأوسى رَحِمَهُ اللهُ وَقد جمع بعضهم الا الفاظ التي لا يختلف معناها ضاداً وظاءً في رسالة صغيرة ولقد احسن بذلك فليراجع فانه مهم. (روح المعاني ج. ۲۰ ص. ۶۱)

۷. د متقدمينو په نزد د ضاد او ظاء رسم الخط هم تقريباً سره يو غوندي وو کما نقل الأوسى رَحِمَهُ اللهُ تعالى عن ابي عبيدة ان الظاء والضاد في الخط القديم لا يختلفان الا بزيادة رأس احدهما على الآخر في زيادة يسيرة قد تشبه. (روح المعاني ج. ۲۰ ص. ۶۱)

۸. اردو، سندخي، فارسي، پنجابي، انگرېزي لنډه دا چه د دنيا په هرې ژبې کښې ضاد د ظاء مشابه بلکه عين ظاء ادا کوي فقط والله تعالى اعلم وعليه التمسوا وحکم

۲ صفر ۷۴ هجري

د پورتني سوال غوندي بل سوال

سوال د ضاد لفظ له ظاء سره مشابه دد او که له دال سره مولوي په يوه لک کښې ليکلي دي چه ضاد له ظاء سره مشابهت نه لري مدلل ئې بيان کړی؟ بينوا تو جروا

الجواب ومنه الصدق والصواب ضاد له ظاء سره مشابهت لري. د صرفو، تجويد، تفسير، فقهی او فسادوو بول کتابونه په دې باندې متفق دی د ځنو کتابونو نومونه به لاندې ډول دي

۱. شافية ۲. رهنی ۳. جاربردی ۴. فصول اکبری ۵. جزرية

۹. شروح جزیه ۴. منہاج ۸. لشر ۹. طيبة النشر ۱۰. تمهید ۱۱. رخصة فیض
 ۱۲. شاطیہ ۱۳. شرح قصیدۃ منیہ ۱۴. جہد البقل ۱۵. منہج جہد ۱۶. رعایہ ۱۷. التفسیر کبیر
 ۱۸. التلکان ۱۹. کشاف ۲۰. عزیزی ۲۱. حسینی ۲۲. بیضاوی ۲۳. حاشیہ بیضاوی
 ۲۴. تفسیر المندار ۲۵. روح المعانی ۲۶. برہان ۲۷. تہجدیس ۲۸. خلاصۃ الفتاویٰ ۲۹. خزائے
 المفتن ۳۰. خزائے اکمل ۳۱. فتاویٰ نقشبندیہ ۳۲. حلہ ۳۳. اعتابہ ۳۴. تاتارخانیہ
 ۳۵. خزائے الروایات ۳۶. مسائل الارکان ۳۷. مہلب ۳۸. جامع الروایات ۳۹. مفتاح الصلوٰۃ ۴۰. محاسن
 العمل ۴۱. مختار الفتاویٰ ۴۲. سمرقندی ۴۳. مجموعۃ سُلطانی ۴۴. ہفیۃ المرتاد ۴۵. میزان ۴۶. محروف الہجاء
 ۴۷. موجز کردی ۴۸. رسالۃ تہجد الدین ۴۹. ذخیرۃ ۵۰. منیہ ۵۱. کبیری ۵۲. ہزاریہ
 ۵۳. معانیہ ۵۴. عالمگیریہ ۵۵. ذخیرۃ ۵۶. فتح القدیر ۵۷. در مختار ۵۸. طحاوی
 ۵۹. رد المحتار

خو ورخی کیری چہ دیوہ مولوی صاحب فتویٰ راول شوہ و بہ ہغی کنبی چہ خومرہ
 عبارتونہ دی تول زمونہ د مسلک تائید کوی

پہ لومری مخ باندي د تفسیر سراج المنیر عبارت دی چہ پہ ضاد او ظاء کنبی د فرق کولو پہ
 خاطر محنت کول ضروری دی کہ چیرتہ پہ دغو دواو حرفونو کنبی تشابہ نہ وی نو د فرق کولو
 لپارہ د محنت خہ ضرورت دی؟

دہمدی عبارت پہ آخر کنبی دی چہ: فان اکثر العجم لا یفرقون بین الحرفین او د تفسیر بیضاوی
 پہ حاشیہ کنبی دی چہ: ان اکثر الناس خصوصاً العجم كانوا في الزمان الاول لا یعلمون الفرق بینہما.
 (مجموعۃ الفتاویٰ ج ۲، ص ۳۴)

لہ دی خخہ ثابتہ شوہ چہ اسلافو ضاد لرہ ظاء ادا کاوہ دا کومہ خبرہ چہ کیری چہ اسلافو بہ
 دال ادا کاوہ دا غلطہ دہ.

لہ دی وروستہ نی د جزیریہ عبارت وړاندې کری دی پہ دی کنبی ہم ہمدآ خبرہ دہ چہ پہ ضاد او
 ظاء کنبی فرق ضروری دی. دا ہم د تشابہ مستلزم دی

پہ دویم مخ کنبی نی د شامیہ عبارت دی چہ ضاد ضعیفہ قبیح دہ البتہ زمونہ ہم ہمدغہ
 مسلک دی

له دې وروسته چې د شرح فقه الاکبر او جامع الفصولین له عبارتونو څخه چې ثابته کړې ده چه
ضاد په ظاء سره ادا کول جائز نه دي او په قصد سره ادا کول چې کفر دی زموږ هم همدغه مسلک
دی چه له عذر پرته په ظاء سره ادا کول چې جائز نه دي

په دریم مخ کېږي چې د رد المحتار عبارت دی: ان جرى على لسانه اولا يعرف العميلا تفسد وهو
المختار وفي الازاية وهو اعدل الاقوال وهو المختار او د کتاب الاذکار للنووي عبارت دی ولوقالولا
الظالمين بالظاء بطلت صلواته على ارجح الوجهين الا ان يصح عن الظاء بعد التعلم فيعلم.

له دغو دواړو عبارتونو څخه څرگنده شوه چه د ضاد حقيقي مخرج باندې د قدرت د نه درلودلو
له وجې د ضاد په ځای ظاء ويل جائز دي زموږ هم همدغه مسلک دی

لنډه دا چه نوموړي ليکنه له اوله تر آخره زموږ د مسلک مؤيد ده په دې کېږي د ضاد په ځای د
دال د ادا کولو په باره کېږي يوه جزئيه هم نشته د عذر په وخت کېږي د ظاء ويلو په باره کېږي
عبارتونه دي ليکونکي دا عبارتونه د تشابه په ظاء سره په تردید او تشابه په دال سره په تائيد
کېږي وړاندي کړي دي ليکن حقيقت برعکس دی

و کمر من کاتب قولاً صحيحاً

واقته من الفهم السليم

لفظونه تعال اعلم ۱۴ شوال ۱۳۷۴ هجري

د دې په شان يو بل سوال

سوال ۱- تاسو ليکلي دي چه د ضاد په ظاء سره له ويلو څخه لمونځ نه فاسديږي او د شاميه
حواله مو ورکړې ده حالانکه د متشابه حروفو له جملې څخه يو د بل ځای له ادا کولو څخه سره د
معنی له تغيره د لمانځه عدم فساد د متاخرينو مذهب دی او شاميه د متقدمينو مذهب ته ترجيح
ورکړی دی او احوط چې ورته وييلي دي

۲- که چيرته د لمانځه فاسد والی او نه فاسد والی د حروفو په تشابه او عدم تشابه باندې
کينودل شي نو بايد چه د غير المغضوب په ويلو سره د عدم فساد او د ولا الدالين په ويلو سره د
فساد حکم ورکړ شوی وای حالانکه په کيږي او داسې نورو کېږي حکم برعکس ليکل شوی دی

۳- ضاد لره په مطلقه توگه د ظاء د ويلو په جواز کې کوم صريح عبارت شته؟ سره له حوالې
نې وليکي ځکه چه ځينو قراوو ته چه کله ويل کېږي نو هغوی وايي چه موږ خو ضاد وايو ليکن
تاسو ته لکه ظاء غوندي ښکارېږي دا عجيبه توجه ده آیا د دوی لمونځونه کېږي؟

الجواب باسم ملهم الصواب ۱- علامه بن عابدین رحمه الله د منی له شرحی څخه د نصيحه د
فساد ضابطه داسې نقل فرموي: ان الخطأ اما في الاعراب او في الحركة والسكون ويدخل فيه تحريف

المبتدأ وقصر المبتدأ وعكسهما أو في الحروف بوضع حرف مكان آخر أو زيادته أو نقصه أو تلقيبها أو تأخيرها أو في الكلمات أو في الجمل كذلك أو في الوقف ومقابله.

و القاعدة عند المتقدمين ان ما غير المعنى تغييرا يكون اعتقاده كفساد في جميع ذلك سواء كان في القرآن أو لا أما كان من تعديل الجمل مفصلاً بوقف تأخر وان لم يكن التغيير كذلك فإن لم يكن مثله في القرآن والمعنى بعيد متغير تغيراً فاحشاً يفسد أيضاً كهذا الغبار مكان هذا الغراب وكذا إذا لم يكن مثله في القرآن ولا معنى له كالسر ائيل باللام مكان السرائر وان كان مثله في القرآن والمعنى بعيد ولم يكن متغيراً فاحشاً تفسد أيضاً عند أبي حنيفة ومحمد رحمهما الله وهو الاحوط وقال بعض المشايخ لا تفسد اليوم البلوى وهو قول أبي يوسف رحمه الله وان لم يكن مثله في القرآن ولكن لم يتغير به المعنى لمحو قيامين مكان قوامين فأخلاف على العكس فالمتغير في عدم الفساد عند عدم تغير المعنى كثيراً وجود البطل في القرآن عنده الموافقة في المعنى عندها فهذه قواعد الاثمة المتقدمين.

وأما المتأخرون كابن مقاتل وابن سلام واستيعيل الزاهد وأبي بكر البلخي والهندواني وابن الفطيل والخلواتي فاتفقوا على ان الخطأ في الاعراب لا يفسد مطلقاً ولو كان اعتقاده كفساد لأن أكثر الناس لا يميزون بين وجوه الاعراب قال قاضي خان وما قاله المتأخرون أوسع وما قاله المتقدمون أحوط وان كان الخطأ بالبدال حرف بحرف فان امكن الفصل بينهما بلا كلفة كالصادم الطام بأن قرأ الطالحات مكان الصالحات فاتفقوا على انه مفسد وان لم يمكن الا عسقة كالظام مع الضاد والصاد مع السين فأكثروا على عدم الفساد لعموم البلوى وبعضهم يعتبر عسر الفصل بين الحرفين وعدمه وبعضهم قرب المخرج وعدمه ولكن الفروع غير منضبطة على شيء من ذلك فالأولى الاخذ فيه بقول المتقدمين لانضباط قواعدهم وكون قولهم أحوط وأكثر الفروع المذكورة في الفتاوى منزلة عليه آه ونحوه في الفتح وسيأتي تمامه. (رد المحتار ج ١ ص ٥١٠)

ثم قال في شرح (قوله الا ما يشق الخ) قال في الخاتمة والخلاصة الاصل فيما اذا ذكر حرف امكان حرف وغير المعنى ان امكن الفصل بينهما بلا مشقة تفسد والا يمكن الا عسقة كالظام مع الضاد المعجمتين والصاد مع السين المهمتين والظام مع السين قال أكثرهم لا تفسد آه وفي خزنة الاكمل قال القاضي أبو عاصم ان تعبد ذلك تفسد وان جرى على لسانه ولا يعرف التمييز لا تفسد وهو المختار خفية وفي الجزرية وهو عند الزاوي وهو المختار آه وفي التاتار خاتمة عن الخاوي حكى عن الصغار انه كان يقول الخطأ اذا دخل في الحروف لا يفسد لان

لیه بلوی عاقه الناس لانهم لا یقیمون الحروف الا عسقله آ. و فیما اذا لم یکن بین الحرفین اتحاد المخرج ولا قره الا ان فیہ بلوی العاقه کالذال مکان الضاد او الزاء المحض مکان الذال والطاء مکان الضاد لا تفسد عدد بعض المشائخ آه قلت فیلقی علی هذا عدم الفساد فی ابدال الفاء سیناً والقاف همزة کما هو لغة عوام زماننا فانهم لا یميزون بینہما ویصعب علیہم جداً کالذال مع الزاء ولا سیما علی قول القاضی ابی عاصم و قول الصغار وهذا کله قول المتأخرین وقد علمت انه اوسع وان قولاً للمتقدمین احوط قال فی شرح البدیه وهو الذی صحه المحققون وفرعوا علیہ فاعمل عما تختار والاحتیاط اولی سیمای فی امر الصلوۃ الی ہی اول ما یحاسب العبد علیہا. (رد المحتار ج ۱، ص ۵۱۲)

د متقدمینو ضابطه

د متقدمینو د ضابطی حاصل دا دی چه که چیرته په معنی کښې داسې تغیر واقع شي چه عقیده پرې کفر وي نو دا په هر صورت په اتفاق سره د لمانځه مفسد دی او که چیرته تغیر د کفر تر سرحد نه وي نو د امام ابو یوسف رحمۃ اللہ علیہ په نزد بیا ئې مدار په وجود المثل فی القرآن وعده باندې دی او د طرفینو رحمهما الله په نزد ئې مدار په وقوع التغير البعید فی المعنی وعده باندې دی وهو الرابع. د متقدمینو دا ضابطه مطلقه ده کوم چه په ظاهره حروف متشابهة الصوت هم پکښې شامل دی لیکن د متشابهو حروفو په باره کښې له متقدمینو څخه کوم نص نه دی راغلی په ځینو عبارتو کښې دضاد په ظاء سره تبدیلول د معنی د تغیر په وخت کښې د لمانځه مفسد والی د طرفینو خوا ته منسوب شوی دی مثلاً په روح المعانی کښې دي چه

واختلفوا فی تمییل احدهما بالآخری هل یمتنع و تفسد به الصلوۃ امر لا، فقلیل تفسد قیاساً و نقله فی المحيط البرهانی عن عامة المشائخ و نقله فی الخلاصة عن ابی حنیفة و محمد رحمهما الله تعالی (روح المعانی ج ۲، ص ۱۱)

همدارنگه په خانیه او داسې نورو کښې ئې مفضوب په ظاء یا ذال سره وبل د متقدمینو د مذهب پر بناء مفسد بللی دی له دغو عبارتو څخه دا مقصد نه دی چه مفسد والی ئې له متقدمینو څخه منصوص دی بلکه مقصد دا دی چه دا د متقدمینو د ضابطې په بناء سره را صورت د مفسد دی چنانچه علامه حلبی رحمۃ اللہ علیہ له خانیه څخه د مذکوره فروع تر نقل کولو وروسته

فرمائی: **ہذا ما ذكره قاضيان من ابدال هذه الاحرف الفالفة بعضها من بعض و كله مخرج على قواعد المتقدمين.** (کبری ص ۴۵)

غرض دا کہ د متشابهہ حروفو د تبدیلی حکم لہ متقدمینو خہ منصوص نہ دی، چہ کلہ متاخرینو پہ دی باندی غور و کر چہ د متقدمینو قاعدہ پہ متشابهہ حروفو باندی ہم شاملہ دہ او کہ نہ دہ، نو متاخرینو پہ دی کنبی اختلاف و کر، خینو د متقدمینو ضابطہ عامہ و بللہ او اکثر و حروف متشابهہ لہ ہفتی خہ مستثنی و بللہ او ہمد صیح ہم دہ، چنانچہ علامہ آلوسی رحمۃ اللہ علیہ د قیاس لہ مخی د لمانخہ د فساد د حکم تر ذکر کولو وروستہ فرمائی:

و لیل لا استحصاناً و نقلہ فیما عن عاقۃ المشائخ کالی مطیع البلی و محمد بن سلبہ و قال جمع انه اذا امکن الفرق بینہما فتعد ذلک و کان تالم یقرأہ کما ہنا و غیر المعلی فسدت صلاتہ و الا فلا یسر التمییز بینہما خصوصاً علی العجم و قد اسلم کثیر منهم فی الصدر الاول و لم یقل حتم علی الفرق و تعلیمہ من الصحابة رضی اللہ عنہم و لو کان لازماً لفعلوہ و نقل و هذا هو الذی یلہی ان یعول علیہ ویفی بہ. (روح المعانی ج ۴، ص ۹۱)

مولانا عبدالحی صاحب لکھنوی رحمۃ اللہ علیہ فرمائی چہ پہ تفسیر کبیر کنبی دی: **فثبت بما ذکرنا ان المشایخ بین الظاء و الطاء شدیدۃ و ان التمییز عسیر و اذا ثبت هذا فنقول لو کان هذا الفرق معتبراً لوقع السؤال عنه فی زمان رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم او فی ازمۃ الصحابة رضی اللہ عنہم لاسیما عند دخول العجم فی الاسلام فلما لم یقبل وقوع السؤال عن هذه المسألة علمنا ان التمییز بین هذین الحرفین لیس فی محل التکلیف. او د بیضاوی شریف پہ حاشیہ باندی دی: ان اکثر الناس خصوصاً العجم کانوا فی الزمان الاول لا یعلمون الفرق بینہما او محمد بن محمد الجزری پہ تمہید فی علم التجوید کنبی فرمائی: **فمنہم من یجعلها ظاء (ال لولہ) و ہم اکثر الشامیین. او خینی اہل مشارق او د شیخ جمال حنفی مکی پہ فتویٰ کنبی دی چہ ضاد پہ ظاء سرہ ویل د اکثر و اہل عربو لغت دی او د جہد المعقل پہ حاشیہ کنبی مسطور دی: **منہم من یجعلها ظاء و هذا لیس بحسب.** (مجموعۃ الفتاویٰ ج ۲، ص ۴۴)****

د متقدمینو پہ زمانہ کنبی د ضاد او ظاء رسم الخط ہم تقریباً سرہ ہو وو، کما نقل العلامة رحمۃ اللہ علیہ قول ابی عبیدة بان الظاء و الطاء فی الخط لا یختلفان الا بزیادۃ رأس احدہما علی الاخری زیادۃ یسیرۃ رحمۃ اللہ علیہ. (روح المعانی ج ۴، ص ۹۱).

له پورتنی عبارتو څخه ثابته شوه چه متقدمينو په متشابهه حروفو کښې د فرق اهتمام نه کاوه او که نه نو داسې سوالونه به خامخا منقول وای متقدمينو چه کله په ضاد او ظاء کښې د فرق اهتمام واجب نه باله نو په تبدیل سره ئې د لمانځه د فساد حکم د متقدمينو خوا ته منسوبول څنگه صحیح کیدلی شي؟ مولانا عبد الحی لکهنوي صاحب رحمته الله علیه تر زمانې پورې هم عوامو د ضاد او ظاء تر منځ فرق نه کاوه، چنانچه مجموعه الفتاوی ج ۲، ص ۳۳ کښې یو سوال په دې الفاظو سره راغلی دی "په دې زمانې کښې اکثره خلک ضاد د ذال او زاء مشابه ادا کوي"

علامه آلوسی رحمته الله علیه په حواله د خلاصه د طرفینو رحمهما الله تعالی په نزد چه د فساد کوم حکم نقل کړی دی که چیرته د هغه منصوص والی هم تسلیم شي نو دا به په عمد باندې محمولیري په اولې زمانې کښې د ضاد او ظاء کښې د فرق د کولو اهتمام نه وو تر دې پورې چه د دواړو رسم الخط هم تقریباً متحد وو کما قدمنا. ځکه چه د یوه حرف په ځای په قصد سره د بل حرف د وېلو قوي گومان وو. له دې وجې طرفینو رحمهما الله تعالی په قصد سره تبدیلی مفسد وبلله په دې باندې مزیده قرینه دا هم ده چه د خلاصې په مذکوره عبارت کښې د معنی د تغیر ذکر نشته پس د معنی له تغیر پرته هغه مفسد کیدلی شي کوم چه په قصد سره وي

لنډه دا چه د متقدمينو له ضابطې څخه متشابه حروف په ځانگړې توگه ضاد او ظاء مستثنی دي الا فی العمر قال فی البرازیه ان تغیر المعنی ولیس مثله فی القرآن عدده والاصل فيه انه ان امکن الفصل بین الحرفین بلا کلفة کالصادم مع الطاء بان قرء الطاحات مکان الصالحات فسد عند الكل وان لم یمكن الا عسقة کالظاء مع الضاد والصادم مع السین والطاء مع التاء فالاکثر علی انه لا یفسد لعموم البلوای واطلق البعض الفساد ان تغیر المعنی وقال القاضی ابو الحسن وابو عاصم ان تعبد فسد وان جرى علی لسانه او کان لا يعرف التمییز لا یفسد وهو اعدل الاقویه وهو المختار. (برازیه علی هامش العالمگیریه ج ۳ ص ۴۲)

په دې عبارت کښې لومړی د متقدمينو د ضابطې بیان دی او بیا والاصل فيه انه ان امکن الفصل بین الحرفین بلا کلفة - الخ څخه د دې ضابطې توضیح کیږي

۲ - د کبوري جزئیه

قال فی الحاقیه لو قرء غیر المصنوب بالظاء او بالذال فسد صلوته ولو قرء الضالین بالظاء او بالذال لا تفسد صلوته لو قرء الذالین بالذال فسد صلوته. (حاقیه علی هامش العالمگیریه ج ۱ ص ۱۴۳)

و فی غیمة المستمل غیر المصنوب بالظاء والذال المعجبتین تفسد اذ لیس هما معنی ولا الضالین بالظاء المعجبة والذال المهملة لا تفسد لوجود لفظهما فی القرآن و قرب المعنی لصحة تقدیر ولا الضالین ای

المستمرين في الضلال والدالين اي القائلين هل ندلكم على رجل الآية ول قرأة بالدال المعجمة تفسد بعد معانه لانه اسم فاعل فل الغلظة اذا وطع علقها على الجريدة لتصله وليس من الدلة اذ لم يستعمل الوصف منها على فاعل بل على فاعيل. (كبيرى ص ۴۴۸)

د خانيې عبارت مخې ته له كينودلو څخه ثابته شوه چه په كيري كنيې له خانيې څخه په نقل كولو كنيې تسماع (غلطي) شوې ده. په خانيه كنيې ئې زال غير مفسد او دال مفسد بللى دى او په كييري كنيې د دې برعكس شوى دى. په كييري كنيې دا فروع له خانيه څخه را اخيستل شوى دى چنانچه فرمايي وهذا فصل وهو ابدال احد هذه الاحرف الفالفة اعنى الضاد والطاء والذال من غيرة فلنورد ما ذكره في فتاوى قاضيخان من هذا القبيل. بيا د پورتنيو مذكوره جزئياتو له بيانولو وروسته فرمايي هذا ما ذكره قاضيخان من ابدال هذه الاحرف الثلاثة بعضها من بعض و كله مخرج على قواعد المتقدمين. (كبيرى ص ۴۵۰)

له كييري پرته بل په يوه كتاب كنيې هم د دالين غير مفسد والى نه دى راغلى. په كييري كنيې چه د عدم فساد كوم تاويل بيان شوى دى هغه هم ډير لرې تاويل دى كمالا مخلفي همدارنگه د متقدمينو د ضابطې مطابق كه چيرته د دالين غير مفسد والى و هم مثل شي نو د متقدمينو ضابطه د غير عمد په صورت كنيې دى او نن صبا خلك عمداً (قصداً) دال ادا كوي د دې لپاره د معنى د تغير باوجود دال ويل مفسد وگرځيد. په المفضوب كنيې د ظا يا زال ويل د متقدمينو د ضابطې لاندې د مفسد بللو ځواب پورته تير شو. يعنې د مشابهه حروفو تبديل د متقدمينو له ضابطې څخه وتلى دى.

د متاخرينو ضابطه

د متاخرينو په نزد د اعرابو تبديلوالى د لمانځه مفسد نه دى اكر كه ئې اعتقاد كفر وي د مشابهه حروفو تبديلي هم مفسد نه دى. د مشابهه حروفو په اړه د متاخرينو دا فيصله د متقدمينو د ضابطې خلاف نه ده بلكه د هغې توضيح ده كمالا قدما
ځينو متاخرينو د مقاربه المخرج (نژدې مخرج درلودونكو) حروفو تبديلي هم غير مفسد گڼلي ده او ځينو عموم بلوى ته اعتبار وركړى دى

علامه ابن عابدين رحمه الله د قاضي ابو العاصم قول: (ان تعمد ذلك تفسد وان جرى على لسانه اولا) په التمييز لا تفسد) خلك كوي په دې باره كنىې له حله څخه (وهو المختار) او له بزاړه څخه (و

هو اعدل الاقاول وهو المختار نقل كرى دى له دې څخه په ظاهره دا څرگنديږي چه دا مستقل قول دى ليكن د بنده په خيال كښې د قاضي ابو العاصم قول د متاخرينو د قول توضيح دى ځكه چه دا ډيره لرې خبره ده چه كوم فقيه په قصد سره د حروفو تبديلي هم مفسد و نه بولي

ضاد په دال سره ادا كول

په ضاد او دال كښې نه د صوت تشابه (يو شان والى) دى. نه د تميز سخت والى او نه د مخرج نژدې والى كه چيرته څوك د ضاد په صحيح تلفظ باندې قادر نه وي نو له ضاد سره متشابه حرف په ضاء سره نې وېلى شي لهذا د دغو قواعدو لاندې ضاد لره دال ويل به د لمانځه مفسد وي البته درېمه قاعده "عموم بلوى" لاندې دا مسئله د غور وړ ده په مذكوره عبارتو كښې د عموم بلوى چه كوم مثالونه بيان شول په هغو ټولو كښې نې هغه حروف ياد كړي دي چه متشابهة الصوت وي البته ابن عابدين رحمته الله د قاف په همزه سره د ويلو مثال هم بيان كړى دى په هر صورت په ضاهره د عموم بلوى قاعده د ټولو حروفو په باره كښې عامه ده او د بحث لاندې مسئلې كښې عموم بلوى نيكاره ده اگر كه له مخرج څخه عاجز سړى ضاد په ظاء سره وېلى شي ليكن د جهل د زياتوالي له وجې گڼ شمير عوام په دې غلط فهمى كښې لويديلي دي چه د ضاد تلفظ د مخمخ دال غوندي دى او هغوى نې په مخمخ دال سره ادا كوي او دا گڼي چه هغوى هغه لفظ ادا كړ كوم چه په قرآنكريم كښې دى د دې لپاره د هغوى د لمونځونو د صحيح گڼلو گنجائش معلومېږي

كما مر من قول ابى العاصم ولا يعرف التمييز لا تفسد. وقال العلامة الحلبي رحمته الله روى عن محمد بن سلمة انه لا تفسد لان العجم لا يميزون بين هذه الحروف (الضاد والطاء والنال) وكان القاضي الامام الشهيد المحسن يقول الاحسن فيه اى فى الجواب فى هذه الابدال المذكورة ان يقول المقتضى ان جرى ذلك على لسانه ولم يكن ممزاً بين بعض هذه الحروف وبعض وكان فى زعمه انه ادى الكلمة على وجهها لا تفسد صلواته وكذا اى مثل ما ذكر المحسن روى عن محمد ابن المقاتل وعن الشيخ الامام اسمعيل الزاهد وهذا معنى ما ذكر فى لتاوى الحجة انه يقتضى فى حق الفقهاء بأعادة الصلوة وفى حق العوام بالجواز كقول محمد بن سلمة اختصاراً للاحتياط فى موضعه والرخصة فى موضعه. (كبيرى ص ۲۲۸)

دا عبارت هم اگر كه د درېو حروفو ضاد. ظاء. ذال په اړه دي ليكن تحليل (لا يعرف التمييز) كان فى زعمه انه ادى الكلمة على وجهها) عام دى البته د مخمخ دال ويلو په صورت كښې د لمانځه د صحت د نور هېع گنجائش نشته ځكه چه ذال عربي حرف نه دى

له صحيح تلفظ خفه عاجز سري لپاره د کوشش د کولو حکم

سوال دمتقدمينو په نزد چه کوم سري د کوم حرف په صحيح تلفظ باندې قادر نه وي په هغه باندې د تصحيح کوشش کول فرض دي. تر هغه وخته پورې چه په صحيح تلفظ باندې قادر شوی نه وي تر هغه وخته پورې په يوه صحيح تلفظ کړونکي په اقتداء باندې قادر وي نو په هغه پسې دې لمونځ کوي او که نه نو د غلط تلفظ تر څنگ نې لمونځ کيږي او که چيرته د تصحيح کوشش پيريږي يا د صحيح تلفظ کړونکي پسې د اقتداء تر څنگ نې منفرداً (يو اخې) لمونځ ادا کړ نو لمونځ نې فاسد پيږي

قال في العلائيه وحرر الحلبي وابن الشحنة انه بعد بدل جهده دائماً حملاً كلاً متى فلا يؤم الا مطلقه ولا تصح صلاته اذا امكنه الاقتداء بمن يحسله او ترك جهده او وجد قدر الغرض مما لا يقع فيه هذا هو الصحيح المختار في حكم الالغ وكذا من لا يقدر على التلفظ بحرف من الحروف الخ وفي الشامية (قوله دائماً) اي في اثناء الليل و اطراف النهار فما دام في التصحيح والتعلم ولم يقدر عليه فصلاته جائزة وان ترك جهده فصلاته فاسدة كما في المحيط وغيره الخ (قوله حملاً) اي بدلاً حملاً فهو مفروض عليه ط (قوله وكذا من لا يقدر على التلفظ بحرف من الحروف) عطفه على ما قبله بناءً على ان الالغ خاص بالسين والراء كما يعلم مما مر عن المغرب وذلك كالرهن الرهيم والشيئان الرحيم والألمين واياك تأبى واياك نستعين. السر: ان أمت لكل ذلك حكمه ما مر من بدل الجهد دائماً والا فلا تصح الصلاة به. (رد المحتار ج ۱ ص ۵۳۳)

وقال العلامة الحلبي رحمه الله: وذكر في فتاوى الحجة ما يوافق قوله صاحب المحيط فانه قال ما يجرى على السنة النساء والارقاء الخطاء الكثير من اول الصلوة الى آخرها كالشيئان والألمين واياك تأبى واياك نستعين السرات. ان أمت فعل جواب الفتاوى الحسامية ما داموا في التصحيح والتعلم والاصلاح بالليل والنهار ولا يطاوعهم لسانهم جازت صلاحهم كسائر الشروط اذا عجز عنها من الوضوء وتطهير الثوب والقيام والقراءة والركوع والسجود والقعود والتوجه اذا حصل العجز عنها فكذا هنا اما اذا تركوا التصحيح والجهد فسدت صلاحهم كما اذا تركوا سائر الشروط. (كبيرى ص ۴۵۲)

ددغو عبارتو پر بناء ضاد په دال سره د ويونکي لمونځ بايد صحيح ن شي ځکه چه د ضاد د مخرج د تصحيح لومړۍ مرحله ده چه په ظاء سره وييل شي او په دي باندې هر سري قادر دی ليکن د متاخيرينو په نزد چه د عموم بلوی په اړه کوم عبارت تیر سول له هغو څخه د عموم بلوی په صورتونو کېنې د لمانځه د صحت لپاره د بدل جهد د کوشش د کولو شرط نشته لهذا د

متاخرینو د دې قاعدې لاندې که چیرته څوک د ضاد په صحیح مخرج باندې قادر نه وي او هغه د صحیح کوشش هم نه کوي لیکن پخپل گومان کښې د ضاد صحیح تلفظ د مفخم دال غونډې گڼي نو لمونځ نې کیږي کما قد منا.

د ضاد په دال سره ویونکي پسي د اقتداء حکم

قال فی شرح التنویر ولا غیر الالف به ای بالالف علی الاصح کہا فی البحر عن المجتبی وحرر الحلبي واین الشحنة انه بعد بلل جهده دائماً حتماً کالامی فلا یومر الامثلة (الی قوله) هذا هو الصحیح المختار فی حکم الالف وکذا من لا یقدر علی التلفظ بحرف من الحروف و فی الشامية (قوله علی الاصح) ای خلافأ لهما فی الخلاصة عن الفضل من انها جائزۃ لان ما یقولہ صار لغة له ومفله فی التاتارخانية و فی الظهيرية وامامة الالف لغيره تجوز و لیل لا ونحوه فی الخانية عن الفضل و ظاهره اعتمادهم الصحة و کذا اعتمدها صاحب الحلیة قال لهما اطلقه غیر واحد من المشائخ من انه ینبغی له ان لا یومر غیره ولما فی خزنة الاکمل و تکرره امامة الفأفأ آءولکن الاحوط عنده الصحة کما مشی علیه المصنف ونظمه فی منظومة تحفة الاقران وافعی به الخیر الرملی قال فی فتاواه الراجح المبلغ به عنده صحة امامة الالف لغيره من لیس به لغة. (ردالمحتار ج ۱، ص ۵۳۴)

له دې څخه ثابت شوه چه اصح او احوط خو دا دی چه په الشغ پسي د غیر الشغ اقتداء صحیح نه ده لیکن یو قول نې د صحت هم شته د جهل یا ناپوهی د غلبي له وجې ضاد په مفخم دال باندې ویونکي خلک هم په الشغ باندې قیاس کیدلی شي لهذا د الشغ په دال ویونکي پسي اقتداء خو په هر حال کښې جائزه ده او کوم سړی چه په دې جهالت کښې مبتلا نه ده هغه دې په دوال ویونکي پسي اقتداء نه کوي البته د ابتلاء په موقعه کښې د دال ویونکي پسي د لمانځه د ادا کولو گنجائش شته لیکن بیرته را گرځول نې احوط دی دا حکم دا حکم په جهل مرکب کښې گرفتار د دال ویونکي دی، که چیرته د (اضله الله علی علمه) په مطابق عناداً یا د خلکو له ویرې دال وائي نو نه نې خپل لمونځ کیږي او نه د مقتدیانو.

۳- ضاد په مطلقه توگه د ظاء ویلو د جواز هیڅوک هم قائل نه دی البته کوم سړی چه د ضاد په مخرج باندې قادر نه وي د هغه لپاره د ظاء د ادا کولو اجازه شته چه په مخرج باندې قادر وي نو هغه ته عمدأ ظاء ادا کول جائز نه دي. که نې خطاً ووائي نو لمونځ کیږي په کیمیای سعادت کښې دي چه فرق در میان ضاد و ظاء بجا آورد اگر نتواند روا باشد.

وفي الشامية عن عزانة الاكمل قال القاضي ابو عامر ان تعبدت ذلك تفسد وان جرى على لسانه ولا يعرف التمييز لا تفسد وهو المختار حلية. وفي البرازية وهو اعدلا قاويل وهو المختار. (ردالمحتار ج ۱، ص ۵۳)

پاتې شوه دا پوښتنه چه ځينې قراء حضرات وائي چه مونږ ضاد وايو ليکن تاسو ته لکه ظاء داسې ښکاريزي البته په دې کښې لومړی بايد دا څرگنده شي د ضاد او ظاء په سماع او صوت کښې فرق ډیر سخت او انتهائي متعسر دی

قال في التفسير الكبير ان المشابهة بين الظاء والضاد شديدة وان التمييز عسير وفي جهد المقل الضادو الظاء والنال المحجمات الكل متشاركة في الجهر والرخاوة ومتشابهة في السمع وايضا فيه ويشبهه صومها (الضاد) صوت الظاء المعجمة بالضرورة وفي شرح الشاطبية ان هذه الفلاط متشابهة في السمع وايضا في جهد المقل لقبوت التشابه وعسر التمييز بينهما. (مجموعة الفتاوى ج ۲، ص ۳۲)

وفي الهندية وان كان لا يمكن الفصل بين الحرفين الا بمشقة كالظاء والضاد الخ وهكذا في شرح التنوير الشامية والحانية وفتح القدير والنهر الفائق وعزانة المفتين وخلاصة الفتاوى وغيرها.

لنبد دا چه كله په ضاد او ظاء کښې فرق کول سخت دی نو ښکاره ده چه په دې فرق باندې هغه څوک پوهیدلی شي چه په دې فن کښې پوره مهارت ولري د سین، ثام، ذال او زام په سماع او صوت کښې په ښه توگه فرق باندې پوهیږي. بلکه په ضاد او ظاء په فرق باندې پوهیدل د سین، ثام، یا ذال او زام کښاي د فرق له پوهیدو څخه زیات سخت دی. کما هو ظاهر وثابت بالادلة المذكورة لهذا دا د تعجب او حیرانتیا کومه خبره نه ده چه قاري فرق پکښې کوي لیکن په دې فن کښې ماهر نه وي هغه ته په اوریدو سره کوم فرق معلوم نه شي او که چیرته اوریدونکی په دې فن کښې د ماهر والي تر څنگ فرق نه شي معلومولی نو معلومه ده چه قاري د ضاد په مخرج باندې قادر نه دی ځکه د قدرت په درلودو باندې دعوی کوي او چه څوک پرې قادر نه وي هغه د ظاء د اد، کولو اجازه شته البته که چیرته سماع په دې فن کښې ماهر وي او دا یقین ئې هم وي چه قاري د ضاد په اصل مخرج باندې قادر دی لیکن په قصد سره په مخرج باندې د قدرت درلودلو تر څنگ یواځې د غند او ضد له مخې ظاء وائي نو د داسې قاري لمونځ په واقعیت کښې فاسد یږي لیکن په دغ کښې د داسې سړي وجود مشکل دی کوم چه په مخرج باندې د قدرت درلودلو باوجود به ضد او ظاء تر منځ په فرق باندې د یوهی سره سره هم عمداً ظاء ووائي

۱ - مع الخونی سوال او خواب کسی: شرح قصصه اسمعایات راویان دی چه د عربو د قصصو د صدق مخطوطه کښې ده. کښې ۱۹ منته.

لفظ ولہ تعالیٰ اعلم وعلیہ التمسک بحکم قرۃ جمادی الاولیٰ ۱۳۷۵ھ ہجری

د پورتنی سوال بہ شان یو بل سوال

سوال د ضاد لفظ لہ دال سرہ مشابہت لری او کہ لہ ظاء سرہ. بہ مفصلہ توگہ نہ ولیکی مشهورہ ده چه د حجاز علماء دال وائی؟ بینوا توجروا

الجواب باسم ملهم الصواب په دې اړه په نژدې وخت کښې د حجاز د علماوو له خوا څخه څو فتاوی را ورسیدې. په دې وخت کښې د هغو په نقل کولو اکتفاء کوم د هرې فتوی یواځې ضروري او د کفایت په اندازه برخه نه لیکل کیږي

حضرت مولانا شیر محمد سندهي مهاجر مدینه منوره لیکي:

د قصیده امنیه په شرح کښې دي فلذلک اشد شجته و عمر التمییز و احتاج القاری فی ذلک الی الریاضه لاتصال بین مصرجهما و فصحاء العرب یتلفظون بها بحیث یشبه صومها صوت الظاء کما فی المجلد الاول من تفسیر المنار للشیخ محمد عبده مفعی مصر اندا لمجد اعراب الشام و ما حولها ینطقون بالضاد فیحسبها السامع ظاء لشدۃ قربا منها و شجها بها و هذا هو المحفوظ عن فصحاء العرب الاولین.

په دې حرف کښې اختلاف هلته شروع شو چه کله عربو ته د مختلفو مالکو وینځې راغلې. له هغو څخه اولادونه و شول نو د دې حرف په صحت کښې خلل پیدا کیدل شروع شول.

انها فی اللغة قوم لیس فی لغتهم ضاد فاذا احتاجوا الی الکلمه بها فی العربیة اعتاصت علیهم فرما اخرجوها ظاء لا اخرجهم ایاها من طرف اللسان و اطراف الفدا یا و رعا تکلفوا اخرجها من مخرج الضاد فلم یأت لهم لخرجت بین الضادو الظاء. (شرح الشافیه)

مفتی سعد الله رامپوری صاحب فرمایي

خواندن دال مهمله یا زا بجائے ضاد نه بدعت ے ست امرزے اهل هند بلکه بعض اهل عرب نیز از بیشتر درین بلا مبتلا بوده اند.

ملا علي قاري رحمه الله لیکي من يخرج دالا مهمله و من يخرج دالا مفعبه و من يخرج دالا مهمله كا مصرين الخ

په دې رسالې باندې د حرمینو د علماوو تقاریظ هم شته دلته دوه درې مصري قاریان راغلي وو هغو په قرأت کښې ضاد ډیر نه ادا کړ اکثره عرب مخرج صحیح را باسي لیکن د رخاوة صفت نقص ادا کوي چه له وجې نه د شدید دال غوندې اوریدل کیږي

فاري عبد الرحمن اله آبادي. استاذ الكل صاحب كوم چه خيل مشر ورور قاري عبد الله صاحب سره له كلونو كلونو راهيسي د صولتیه په مدرسه كښې د عربو استاذ هم پاتې شوی دی د فواند مكيه د رسالې په حاشیه كښې فرمائي چې په ضاد كښې چه كوم رځاوت ليدل كيږي هغه اكثره عرب نې ښاني نه ادا كوي. دا لحن خفي دی. انتهى محمد السليدي رحمه الله

د حسن بن ابراهيم الشاعر فتوى

اقول وانا الفقير الى رحمة ربه القدير حسن بن ابراهيم المدرس بالحرم النبوي ان نهاية القول في الضاد هو انها اقرب الى الظاء فقط كما في الرعاية وجهد المقل وغيرهما واما كون الضاد شبيهة بالذال او الغين فما سمعنا به قط ولا وجدنا في كتاب فمن صلى خلف امام يعتقد ذلك فصلاهما باطلة ولله على ما نقول وكيل. كتبه بيد قراحي عفوره القادر حسن بن ابراهيم الشاعر المدرس بالحرم النبوي بالمدينة المنورة

د موصوف دويمه فتوى

اعلم وفقى الله تعالى وياك للصواب قال الجزري رحمه الله والضاد باستطالة ومخرج مميز من الظاء فلا بد من اخراجها من مخرجها المعلوم بين القراء هادأ خالصة وقراءتها بالظاء لا يجوز الا اذا تعسر العطف هكذا اعلنا من مشائخنا ولا يجوز قراءتها بالذال كذلك ان قصدوا بغيره ظاء او طاء. والله ولي التوفيق. كاتبه حسن بن ابراهيم الشاعر خادم القراء والمدرس بالحرم النبوي

تحريراً صفر ۱۳۷۵ هجري

په دې فتوى باندې د مكې او مدينې نورو مشهورو علماوو او قراوو دستخطونه او تقيظونه هم موجود دي رشيد احمد ۱۲ ذى الحجة ۱۳۷۵ هجري

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

﴿وَإِذَا قُرِئَ الْقُرْآنُ فَاسْتَمِعُوا لَهُ وَأَنْصِتُوا لَعَلَّكُمْ تُرْحَمُونَ﴾

نیل المرام

بالتزام السکوت عند

قرائت الامام

سوال زموږ په کلي کېنې يو ښاغلی اهل حديث دی. هغه وائي چې په امام پسي چې کوم خلک سورة فاتحه نه لولي د هغه لمونځ با لکل نه کيږي او هغه په دې باندې قسمونه هم کوي او وائي چې په دنيا کېنې هيڅوک داسې حديث نه شي وړاندې کولی چې په هغه کېنې له امام سره د سورة فاتحه له ويلو څخه منع راغلې وي.

دا سړی ښه او ورځ همدا شور او غوغا جوړه کړې وي او هر وخت د صافو او ساده لمونځ کوونکو د غلطولو په کوشش کېنې مصروف وي د ييلمازو دومره فکر ورسره نشته چې لمونځ کوونکي ترې جوړ کړي بس هر وخت د لمونځ کوونکو د غلطولو او د هغوی د لمونځونو د باطل گڼلو په فکر کېنې مشغول دی ځينې لمونځ کوونکي ئې له فتنې څخه متاثر کيدونکي تر سترگو کيږي له تاسو ښاغلي څخه هيله ده چې دا مسئله په تفصيل سره وليکي او زموږ د خلکو لارښوونه وکړي "بينوا توجروا"

الجواب باسم ملهم الصواب په امام پسي د سورة فاتحه ويلو په مسئله کېنې له حضراتو صحابه کرامو څخه را ونيسه په هرې زمانې کېنې اختلاف را روان دی دا ډول نورې هم ډيري 'اجتهادي مسئلې دي داسې مسائل له قرآن او حديثو څخه د مستنبط کيدو له وجې د مجتهدو صحابه کرامو رضی الله تعالی عنهم او د دين د امامانو رحمهم الله تر منځ اختلافي ده. په دغو کېنې پخپله د مجتهدينو د تل لپاره دا عمل پاتې شوی دی چې د دليل د قوت پر بناء باندې چې کوم طرف راجح وړ ته ښکاره شوی دی هغه ئې غوره گڼلی دی ليکن په نورو باندې ئې هر ډول اعتراض. پغور او بد رد ويلو باندې د رڼې او ډول روانه دي بللي او نه ئې خپل اجتهاد په چا باندې په زوره د مسلط کولو کوشش کړی دی بلکه يواځې ئې د راتې په ښکارولو باندې سره د خلکو د تفصيل او ب یرنه د کوم دليل په ليکلو باندې اکتفاء کونه او په خلکو کېنې به د خپلې

رائی د قبولو او نه قبولو څخه تل به نیازه وو. هغوی له خپلې رائی سره اختلاف کوونکي نه هیڅکله گمراه بللي دي او نه ئې د هغوی د عبادت د باطل والي د فتوی په ورکولو سره په امت کښې د تخریب او منافرت تخم کړلی دی.

د هغو حضراتو دا عمل د قرآن کریم د هدایت او د نبی کریم ﷺ په ښوونې او تعلیماتو باندې مینې دی د الله تعالی ارشاد دی: **(وَإِذْ لَنَا إِلَهُكَ الْكَافِرُ يُضَلِّينَ لِلنَّاسِ مَا ظَلَّلَ الْإِبْهَمَ وَلَعَلَّهُمْ يَتَذَكَّرُونَ)** په دې کښې د اجتهاد خاوندانو ته په غامضه (مشکلو او پټو) مسائلو کښې د دعوت فکر ورکړ شوی دی همدارنگه د هر مجتهد د فکر رسیدنه د هغه لپاره حق او واجب العمل ټاکل شوی دی لکه څرنگه چې مجتهد په غیر منصوبي مسائلو کښې د غور او فکر په کولو سره هغه په منصوبي باندې د قیاس کولو په ذریعه د هغو حکم معلوموي همدارنگه هغه منصوبي مسائل چې ادله ئې متعارض یعنې سره ټکر دي په هغو کښې د تطبیق، ترجیح او تساقت اصول د غور لاندې راولي او فیصله کوي. د نبی کریم ﷺ په زمانه کښې داسې څو مثالونه پیدا کیږي چې په کومې مسئلې کښې به د صحابه کرامو رضی الله تعالی عنهم رائی مختلفې شوې او هر یوه به پخپل اجتهاد باندې عمل کاوه په هغه وخت کښې نه چا په یوه او بل باندې اعتراض وکړ او نه وروسته د نبی کریم ﷺ خدمت ته په حاضریدو باندې نبی کریم ﷺ د چا په فعل او عمل باندې نیوکې کړې.

غرض دا چې مجتهد صحابه کرام رضی الله عنهم او مجتهدین امامان رحمة الله علیهم کښې هر یوه سړي پخپل اجتهاد باندې عمل کاوه لیکن د نورو په اجتهاد باندې ئې کوم اعتراض نه کاوه د دغو مجتهدینو د پیروانو هم همدغه معمول وو چې پخپل منځ کښې د لاس او گریوان کیدلو په ځای د خپلو خپلو مقتدایانو د اجتهاد مطابق عمل کاوه. په دې کښې هیڅ خبره نشته چې اکابرو علماوو د اجتهادي مسائلو تنقیح او تنقید او د هغو د مناشي او مباني د تنقیر او تفتیش لپاره په زړه پورې بحثونه لیکلي دي. د خپلو دلائلو تفصیل او د مقابل لوري د دلائلو ځوابونو لپاره ئې فاضلان مضمونونه لیکلې لیکن د مخالف لوري تفسیق، تضلیل، تحقیر او تذلیل او عباداتو لره ئې ضائع او باطل بللو حماقت هیچا نه دی کړی. او نه دغه خالص علمي مباحث کوم چې د عوامو له پوهې څخه ډیر لوړ دي د هر کس و ناکس مخې ته په راوړلو سره په عوامو کښې د انتشار او فتی د پیدا کولو کوم جواز را وایستلو.

راقم الحروف د صحیح البخاري په تدریس کښې د خپل عمر ډیره لویه برخه مصرف کړې ده په دې زمانې کښې د قرآن او حدیثو لوړ پوړي مضامین، د حقائقو، دقائقو، نکاتو او لطافتو د مطالعې شوق او د حدیثو د طالبانو د استعداد او ضرورت مطابق د هغو په مخکښې د بیانولو عادت پاتې شوی دی لیکن د ظلمه وو د اصرار تر څنګ په اجتهادي مسائلو باندې څخه مې له زیات بحث او تمحیص کولو څخه بل تر نله څنګ کاوه لومړی د دې لپاره چې په کومو مسئلو

کښې چه د حضراتو صحابه کرامو رضی الله تعالی عنهم رائي مختلفې دي په هغو کښې زیات بحث او مباحثه همداسې هم بې ضرورته او د دیني تقاضاوو په خلاف دي دویم دا چه په دغو مسائلو باندې د کفایت له اندازې څخه هم ډیر څه لیکل شوي دي درېم دا چه په دې دور کښې په دین کښې نظریاتي او عملي فتنې په دومره کثرت او شدت سره را پورته کیږي چه د هغو په موجودوالي کښې مجتهد فیه مسائلو کښې په جزئي اختلافاتو کښې د لویدلو هیڅ جواز نشته یوې خوا ته مرزائیت، نیچریت، اباحیت، انکار حدیث او دیندار انجمن غوندې اعتقادي او ارتدادي فتنو ورپخ په خوریدو دي او بلې خوا ته بد اعمالی، په ښکاره فسق او فجور او د بې حیائی سیلاب د برق غوندې په تیزی سره په مخ روان دی او له عوامو څخه په تیریدنې سره د علماوو او صلاحوو کورونو ته هم داخل شوي دي. د کوم سړي په زړه کښې چه د ذرې غوندې احساس او د دین درد هم وي او د اسلام او مسلمانانو د خیر خواهی لږ غوندې خیال هم ولري په دغو حالاتو کښې جزئي اختلافاتو په هوا ورکولو سره د الحاد او نورو بې دینیو خپریدلو ته موقع ورکول هیڅکله نه شي برداشتولی. لیکن په دې باره کښې د اهل حدیث د ډلې د ډیرو کردار د اهل حدیث د ډلې په تندي باندې کلنگ دی. د هغو دا رسوا کوونکی او اسلام دښمنه کردار له برکته په هغو کښې د پوهې د خاوندانو سرونه ټیټ شوي دي لیکن هغوی پخپل دې بې واگې قوم باندې د برلاسي له پیدا کولو څخه عاجز دي.

د دوی په عقل باندې حیرانتیا ده چه یوې خوا ته خو دومره د نظر د پراخوالي جواز چه د اجتهاد د جواز لپاره هیڅ شرط نشته هر سړی له موره پیدا مجتهد دی او بلې خوا ته دومره تنگ نظري چه د خپل اجتهاد نه بغیر نور ټول خلک گمراه بولي.

د غیر مقلدینو خصوصیات

۱. اهل حدیث حضرات په اجتهادي مسائلو کښې خپل اجتهاد په قطعي توگه صحیح او د نورو اجتهاد په قطعي توگه غلط گڼي او په دې کښې تر دې اندازې پورې غلو کوي چه گوا که خپله رایه معاذ الله الهي وحی گڼي په خلاف د نورو مجتهدینو چه وه خپلې رائي د وحی غوندې قطعي نه گڼي بلکه محض د غلبه ظن درجه ورکوي چه د خطا احتمال هم پکښې موجود دی چنانچه د خطا د تر واضح کیدو وروسته هغه له خپلې رائي څخه رجوع کوي لیکن په دنیا کې یو اهل حدیث هم داسې په نظر نه راځي چه هغه ته پخپل اجتهاد کښې چیرته د یوې ادنی غوندې شبهه هم پیدا شوې وي. د غلطی اعتراف او له خپلې رائي څخه رجوع کول خو لویه خبره ده.

۲. په مجتهد فیه مسائلو کښې په حضراتو صحابه کرامو رضی الله تعالی عنهم، تابعین او تبع تابعین ائمه دین رحمهم الله کښې د رائي اختلاف پیدا کیږي او دا اختلاف لازم هم دی د دی

لپاره چه د اجتہادی مسائلو په استنباط کښې او د دلائلو د تعارض په وخت کښې د تطبیق او ترجیح د کلیات په استعمال کښې د انسان عقل دخل لري. یو مجتهد یوه جزئیه د یوې کلیې لاندې په راوستو سره د جواز قول کوي او بل مجتهد ئې له بلې کلیې سره زیات منطق په گڼلو سره هغه ناجائزه بولي. له کلیاتو سره د جزئیاتو په انطباق کښې د رانې له اختلاف څخه حفاظت محال دی. چنانچه په همدې بناء باندې مونږ شپه او ورځ په ډاکترانو، انجنیرانو، وکیلانو او قاضیانو کښې اختلافات پخپلو سترگو وینی. لیکن د اهل حدیثو حضراتو په رایه کښې هیڅکله اختلافات نه لیدل کیږي له دې څخه ثابت شوه چه د هغوی عمل په حدیثو باندې شور او غوغا او د مخامخ اجتهد دعوی غلطه ده. په حقیقت کښې دا یوه مستقلة ډله ده چه هر غړی ئې د خپلو اسلافو په رانده تقلید کښې مبتلا دی. له دې سره د حیرانتیا خبره خو دا ده چه د ائمه اربعه وو تقلید ته حرام او شرک وائي

۳- د مجتهدینو امامانو په دې باندې اتفاق دی چه په اختلافي مسائلو کښې دا احتیاط په اړخ باندې باید عمل وشي چنانچه کوم سړي چه پخپله حج نه وي کړی هغه په حنفي مذهب کښې د بل چا له خوا څخه حج بدل کولی شي لیکن لکه څرنګه چه په ځینو نورو مذاهبو کښې دا جواز نه لري د دې لپاره د همدې بل مذهب د رعایت په خاطر په حنفي فقه کښې د داسې سړي د حج بدل لپاره تلل مکروه ټاکل شوی دی. همدارنګه که چیرته طواف کوونکی بیت الله ته دومره نژدې ورشي چه کین لاس ئې په شاذروان (د بیت الله په بنیاد) باندې تیر شي نو په حنفي مذهب کښې ئې طواف صحیح کیږي لیکن یواځې د نورو مذاهبو د مراعات په خاطر ئې دې ته هم مکروه ویلي دي د فقهي په کتابونو کښې د دې بې شمیره مثالونه پیدا کیږي لیکن د اهل حدیثو حضراتو طریقه کار تر ټولو جلا دی د هغوی په نزد په داسې مسائلو کښې د نورو مذاهبو پر خلاف کول د زیات اجر او ثواب باعث دی چنانچه د ذی الحجې په دیارلم تاریخ کښې د قربانۍ جواز مختلف فیه دی د دې لپاره په عبادت کښې د احتیاط تقاضا خو دا وو چه په دې تاریخ کښې قرباني و نه شي کوم حضرات ئې چه د جواز قائل دي د هغو په نزد بهترینه ورځ ئې لم. بیا یوولسم، بیا دولسم او بیا دیارلم دی لیکن اهل حدیث خلک یواځې د نورو مذاهبو د مخالفت لپاره په دیارلم تاریخ باندې قرباني افضله بولي او په همدې باندې عمل کوي همدارنګه د اوښ په قرباني کښې خاص له نورو مذاهبو سره د مخالفت په خاطر لس کسان شریکيږي او که نه نو د عبادت د اهمیت تقاضا خو دا وه چه په دې کښې له احتیاط څخه کار اخیستل شوی وای او په اوښ کښې له اوه کسانو څخه زیات نه وای شریک شوی

یوه بله نادره واورئ د آبادۍ په منځ کښې د میازو په حالت کښې فیلې ته د مخ اړولو جواز مختلف فیه دی ځکه په هر حال کښې احتیاط نه دی کښې دی چه فیلې ته له مخ اړولو څخه بهر

وشي ليکن د اهل حديثو په نزد له نورو مذاهبو سره مخالفت لوی جهاد دې چنانچه په کراچي کښې ئې د خپل جومات استنجا خانې ړنگې او له نوي سره ئې قبلي ته مخامخ استنجا خانې جوړې کړې. چه کله ئې د وجې پوښتنه وشوه نو و ئې ويل چه دا سنت له خوارلس سره کلونو څخه مرو مونږ را ژوندی کړي **الحمد لله الذي عافانا مما ابتلا كرمه**.

۴. اهل حديث په جزئي اختلافي مسائلو په خپرونه او تبليغ کښې بلکه د خپلې نظريې په ټول امت باندې د مسلط کولو په کوشش کښې دومره مخبوط الحواس (گډوډ حواس) دي چه نه هغوی دا فکر کوي چه په دغو مسائلو کښې د حضراتو صحابه کرامو رائي هم مختلفي دي او هغوی د رائي د اختلاف باوجود هغه د بحث او مباحثې موضوع نه جوړول. او نه دا احساس کوي چه له فتنې څخه ډک په دې دور کښې په داسې حال کښې د دين په اصولو باندې حملې کيږي او د فسق او فجور روان شوی سيلاب ديني ارزښتونه هم د خس او خاشاک غوندې ورسره وړي د جزئي مسائلو په څيرلو سره مسلمه امت په نورو فتنو او ابتلاوو کښې مه اچوی او پخپل منځ کښې د منافرت د فضا په پيدا کولو سره بې دينه قوتونو ته د نور پرمختگ سبب مه جوړيږي بلکه دا فروعی اختلافات د نسيان په طاق کښې کښيږدی او د بې دينۍ زياتيدونکو موجونو د مخ نيوي لپاره ټول په يوه صف کښې ودريري او جهاد وکړي

په انصاف سره ووايئ چه اهل حديث د سبائيت، مرزائيت، نيچريت او اباحيت غوندې فتنو څخه د اسلام د حفاظت لپاره کوم ښکاره خدمت کړی دی؟ يا د فسق او فجور د مخ نيوي لپاره ئې کله کوم کار کړی دی؟ د هغوی خپل ټول کوششونه او جهاد يواځې د فاتحه خلف الامام، آمين يا لجر او رفع يدين باندې مصرفيږي يا بيا ټول امت مسلمه بلکه د دين تر امامانو پورې د فسق او گمراهۍ نسبت کوي که چيرته يو څوک چه پريه يا خرني او يا ئې لنډوي، لباس د شرعې په خلاف اغوندي، سود خوري، رشوت اخلي، عکسونه ساتي، په رقص او سروز باندې ئې زړه ورکړی وي، شراب چښي له کوم اهل حديث سره مخامخ شي نو هغه ته تر ټولو مخکښې دا تبليغ کوي چه په امام پسې د الحمد لله په نه ويلو سره لمونځ نه کيږي. چه کوم خلک ئې نه وائي هغه ټول گمراه دي او د حديث مخالفت کوي

۵. کوم سړی چه په امام پسې الحمد لله، آمين په زوره او د رفع يدينو په تيزي سره تبليغ کوي او په امامانو پسې د رد بد ويلو امتيازي شان ولري هغه که هر څومره په فسق او فجور کښې مبتلا وي بلکه کفر په عقائد دي هم ولري د اهل حديثو په ډله کښې مقبول گرځي

په دې باره کښې د **(شَهِيدٌ شَاهِدٌ مِّنْ أَهْلِهَا)** لاندې پخپله د اهل حديث عالم قاضي عبد الواحد خانپوري صاحب شهادت، گواهې، ملاحظه کړی دی فرمائي

د دې زمانې دروغجن اهل حديث د مبتدعين مخالفينو، سلف صالحينو كوم چه د ما جاه الرسول له حقيقت څخه جاهل دي هغوی په صفت کښې د شيعه گانو او روافضو خليفه گان شوي دي. يعنې لکه څرنگه چه په مخکښينو زمانو کښې د کفر او نفاق دروازه او دهليز وو او د ملاحده او زنداقه وو د اسلام خوا ته مدخل وو. همدارنگه دا جاهل او بدعتي اهل حديث په دې زمانې کښې د ملاحده او زنداقه وو منافقينو دروازه، دهليز او مدخل دي. بعينه د شيعه گانو غوندې (الان قال) مقصود دا دی چه په رافضيانو کښې ملاحده وو د تشيع په بنکارولو سره د حضرت علي او حسنينو رضی الله تعالی عنهم له غلو (له حد څخه زيات) سره د تعريف په کولو سلف ته ظالمان وويل او بنکنخانې ورته وکړه او بيا چه څومره الحاد او زندقه خپره کړې څه پروا نشته. همدارنگه دا جاهلان بدعتي درواغجن په اهل حديثو کښې يو ځل رفع يدين وکړي او تقليد رد کړي او سلفو ته بد وواني لکه امام ابو حنيفه رحمته الله ته چه په فقهه کښې ئې امامت د اجماع امت له مخې ثابت دی. او بيا چه څومره کفر، بد اعتقادي، الحاد او زندقيت په هغوی کښې خپور کړي په ډيرې خوښۍ سره ئې قبلوي او د يوې درې غوندې نه خفه کيږي اگر که د اهل سنت علماء او فقهاء ئې زر ځله خبردار کړي هيڅکله ئې نه اوري. **سبحان الله ما شبه الله المارحة** او د دې راز دا دی چه هغه د اهل السنة والجماعة له عقائدو څخه په را وتلو سره د سلفو له اتباع څخه مخ اړوونکي او مستکبر شوي دي. فافهم و تدبر.

(التوحيد والسنة في رد اهل الاتحاد والبدعة "الملقب به" اظهار كفر لعاد الله به جميع اصول ائمتنا اله ص ۱۲۲)

د نفس مسئلې په اړه له بحث څخه مخکښې د دې اوږده تمهيد څخه مقصد دا دی چه لوستونکو ته د دې اندازه ولگيږي چه په پورتنيو مذکوره حالاتو کښې د فاتحه خلف الامام په اړه له څه ويلو او اوريدلو تکليف يا د کوم مدللې ليکنې لپاره ليکنه او دماغې محنت تر کومې اندازې پوري گټور کيدلی شي. له بحث او تمحيص (پلټنې) څخه د فهم او انصاف د خاوندانو پوهنه مقصود وي ليکن د پورتنيو خصوصياتو درلودونکي د اهل حديثو له جماعت څخه د دې څه توقع کيدلی شي؟ کله کله له تقريرې يا تحريرې دلائل بازيو څخه د کومې فتنې د ورکولو او د عامو مسلمانانو د دين ساتنه مقصود وي اگر که د فتنې له خاوندانو څخه د حق د قبولولو هيڅ اميد نه وي ليکن په دې کښې د الاهم فالاهم د اصولو لحاظ ساتل لازم دي د الحاد او ارتداد غوندې تباہ کوونکو فتنو په موجودوالي کښې په فروعې مسائلو باندې بحث، مباحثه او په هغې باندې د وخت او دماغ د مصرفولو هيڅ جواز نشته چنانچه کله کله ما ته ويل شوي دي چه فلاني ښاغلي د کوم اهل حديث د خوشحالولو لپاره فاتحه خلف الامام شروع کړی دی تاسو هغه پوه کړی ما خواب ورکړی دی چه هغه پريږدئ چه په امام پسي فاتحه وواني له ما سره د هغه د پوهولو وخت

نشته حقيقت دا دی چه چا ته د خپل خان د پوهولو فکر نه وي د هغه پوهولو بې فائدي او د وخت ضائع کول دي خو ځله خو له موره پيدا شويو مجتهدينو په دغو مسائلو باندې له ما سره د خبرې کولو هيله ښکاره کړې ده ليکن ما په هر ځلې عذر وړاندې کړی دی وچه نې هم هغه ده چه د اهمو مسائلو په موجودوالي کښې د دغو فروعې مسائلو خوا ته مخ اړول جائز نه دي با لخصوص کله چه په مخاطب (چا ته چه خبره کيږي) کښې نه صلاحيت وي او نه نې د حق تحقيق مطلوب وي په داسې حالت کښې د خبرو کولو څه فائده؟ يو ځل يوې مجتهدې صاحبې ته په فاتحه خلف الامام باندې د بحث کولو جذبه وراغله او د حديث پوهنې ډيره لويه دعوه نې وکړه، ما ترې پوښتنه وکړه چه د صحيح البخاري نوم څه دی؟ بس د اجتهاد نشه نې مړه شوه، يوه چا څومره ښه وييلې دي.

الف کو کيل جانيس سب ډکارے مگر دعوی ہے سب کا اجترادی

د فاتحه خلف الامام په اړه د اهل حديثو پرله پسې شور او غوغا تر څنگ ما د خپل عمر اوه پنځوس کاله له پوره چوپتيا او صبر سره تير کړل. زمونږ د اکابرو همدغه شان پاتې شوی دی ليکن اوس اهل حديثو لي دي چوپتيا څخه د گتې په اخيستو سره دا غلطه پروپيگنده شروع کړې ده چه د احنافو په نزد داسې يو حديث هم نشته چه په هغه کښې خلک په امام پسې د فاتحه له ويلو څخه منع شوي وي.

دا پروپيگنده دومره تيزه شوه او له عوامو څخه د داسې حديث مطالبه په دومره سختۍ سره وشوه چه عام مسلمانان ډير تنگ او پريشان شول او له ما څخه نې په دې باره کښې غوښتنې وکړې زه چا ته ځواب ورکړم؟ او خالص علمي تحقيق څرنگه د عوامو په دماغو کښې واچوم؟ بالاخره مې په نه زړه سره قلم پورته کړ او دا فيصله مې وکړه چه په لنډه توگه له دلائلو سره د مسئلې وضاحت وليکم. مخکښې هر سړي د خپل ظرف (قابليت) او علمي استعداد په مطابق له هغه څخه گټه اخيستلی شي کم تر کمه چا ته خو د دې موقع په لاس نه ورځي چه د احنافو په نزد يو حديث هم نشته الله تعالی دې مونږ ټولو ته سالمه پوهه او په صراط مستقيم باندې هدايت را بخشي او له هر ډول فتنو څخه مو دې پخپل حفاظت کښې وساتي آمين.

د عمل بالحديث په شکل کښې له قرآن څخه انحراف (مخ گرځونه)

اهل حديث په حديثو باندې د عمل کولو مدعيان دي ليکن په قرآن باندې عمل نه کوي يوه مجتهد صاحب ما ته وويل چه آيا د امام پسې د سورة فاتحه د نه ويلو په باره کښې کوم حديث نشته؟ ما وويل چه په امام پسې د قرائت له کولو څخه په قرآن کښې منع راغلي ده هغه وويل چه حديث يو هم نشته؟ حقيقت دا دی چه په امام پسې د فاتحه ويلو ممانعت له حديثو څخه هم ثابت

دی لکه خرنګه چه مونږ به ښې مخکښې بیان کړو انشاء الله تعالی ما د هغه ښاغلي په خواب کښې د حدیث په ځای د قرآن حواله ځکه ورکړه چه هغه تر ټولو مقدم دی لیکن په دې باندې سخت حیران شوم چه هغه د قرآني ارشاد منلو ته تیار نه وو او د هغه په مقابلې کښې ښې خاص په حدیث باندې ټینګار کاوه د دې برعکس د احنافو اصول دا دي چه هغوی لومړی قرآنکریم گوري. له هغه وروسته په احادیثو باندې نظر اچوي چه کوم حدیث د قرآنکریم مطابق وي هغه را اخلي او کوم چه په ظاهره له قرآنکریم سره متعارض په نظر راشي د هغه یو داسې مفهوم لټوي چه د قرآن په خلاف نه وي چنانچه د فاتحه خلف الامام مسئله وگوري په قرآنکریم کښې ارشاد دی: (وَإِذَا قُرِئَ الْقُرْآنُ فَاسْتَمِعُوا لَهُ وَأَنْصِتُوا لَعَلَّكُمْ تُرْحَمُونَ) په دې کښې صاف حکم دی چه کله قرآنکریم ویل کیږي نو تاسو ښې په توجه سره واورئ او چپ او غلي پاتې شی. امام احمد رحمته الله فرمایي چه دا آیت په اتفاق سره په امام پسې د سورة فاتحه د قرائت په باره کښې نازل شوی دی. اوس احادیث را واخلئ په یوه حدیث کښې هم دا حکم نشته چه له امام سره تاسو هم تلاوت کوئ. ارشاد دی: اَلْحَاجِلُ الْاِمَامَ لِيُؤْتَمَّ بِهِ فَلَا تَخْتَلَفُوا عَلَيْهِ فَاِذَا رَكَعَ فَارْكَعُوا وَاِذَا قَالَ سَمِعَ لِلَّهِ لِمَنْ حَمْدُهُ فَقُولُوا رَبَّنَا لَكَ وَالْحَمْدُ اِذَا سَجَدَ فَاسْجُدُوا. په دویم حدیث کښې دی: لِيُؤْمَمَّكُمْ اِمَامُكُمْ فَاِذَا كَبَّرَ فَكَبِّرُوا وَاِذَا قَالَ غَيْرَ الْمُقْضُوبِ عَلَيْهِمْ وَلَا الضَّالِّينَ فَقُولُوا اٰمِنٌ اَلْح په دې کښې له امام سره د ټولو انعالمو د ادا کولو حکم ورکړی شوی دی لیکن (وَاِذَا قُرِئَ الْقُرْآنُ) ښې نه ویل بلکه (وَإِذَا قُرِئَ الْقُرْآنُ) په ویلو سره ښې له امام سره د ویلو څخه منع وفرمایله احنافو دې حدیث ته ترجیح ورکړه ځکه چه دا حدیث د سند له لحاظه تر صحیح والي د قرآني حکم مطابق دی. د دویم حدیث ښې داسې معناوي بیان کړې چه له هغو څخه تضاد پاتې نه شي

همدارنگه د آمین په مسئله کښې احنافو لومړی د قرآنکریم خوا ته رجوع وکړه نو دا ارشاد لاس ته راغی چه (ادْعُوا رَبَّكُمْ تَضَرُّعًا وَخُفْيَةً) امام بخاري رحمته الله د عطاء رحمته الله قول را نقل کړی دی چه آمین دعا دی. او قرآنکریم د دعاء د اخفاء حکم ورکړی دی پس له قرآنکریم څخه ثابته شوه چه آمین باید سوکه وویل شي د دې لپاره احنافو هغه حدیث ته ترجیح ورکړه په کوم کښې چه د آمین اخفاء مذکور دی او نور حدیثونه ښې په دې باندې منطبق کړل

د رفع یدینو د لاسونو د پورته کولو په اړه ښې هم په قرآن کریم باندې غور وکړ نو څرګنده شوه چه په لمانځه کښې د خسوع او سکون حکم ورکړ شوی دی الله تعالی فرمایي (وَالَّذِينَ هُمْ يَدْعُونَ لَا يَسْمَعُونَ دَعْوَهُمْ وَيَسْتَكْبِرُونَ) او اوس احادیث مطالعه کړئ په صحیح مسلم کښې روایت

دی چه صحابه کرامو رضی الله عنهم په لمانځه کېنې دسلام په وخت په لاس سره اشارې کولې په دې باندې نبي کریم ﷺ وفرمایل:

یعنې دا څه حرکت دی چه په لمانځه کېنې داسې لاسونه پورته کوی لکه څرنګه چه مست اسونه لکي اچوي. په لمانځه کېنې په سکون پاتې شی. څومره زبردسته خبرداري ده. د سلام په وخت کېنې لمونځ په خنمیدو وي چه کله په دې وخت کېنې هم د لاسونو پورته کول د سکون په خلاف دی نو د لمانځه په منځ کېنې د رکوع په وخت کېنې د لاسونو پورته کول به څنګه مناسب وي؟ البته تکبیر تحریمه چونکه په لمانځه کېنې داخل نه دی د دې لپاره په دې وخت کېنې د لاسونو پورته کول په لمانځه کېنې د سکون د حکم په خلاف نه دی غرض دا چه په دې مسئله کېنې هم د قرآني حکم له مخې احنافو د رفع یدین د نه کولو روایتونو ته ترجیح ورکړی دی. په دې باندې نور مسائل قیاس کړی چه احناف تر ټولو مخکېنې د قرآنکریم خوا ته رجوع کوي بیا په احادیثو کېنې هغه حدیث ته ترجیح ورکوي چه د قرآني نص مطابق وي

د حدیث د صحت معیار

اهل حدیث دا الزام لګوي چه احناف په ځینو مسائلو کېنې د صحیح حدیث په خلاف عمل کوي د غور وړ خبره دا ده چه دصحیح تعریف حدیث څه شی دی؟ اهل حدیث تقلید ته د ناجائز او حرام ویلو تر څنګ په دې باب کېنې د حدیثو د امامانو بخاري، مسلم، ابو داؤد او داسې نور رحمهم الله تعالیٰ تقلید کوي. کوم حدیث چه امام بخاري رحمه الله صحیح ووايي هغه صحیح دی که چیرته د حدیثو د امامانو رحمهم الله تقلید جائز بلکه ضروری دی چه له هغو پرته د یوه حدیث تصحیح نه شي کیدلی نو د فقهې د امامانو رحمهم الله تعالیٰ تقلید ولي ناجائز دی؟

د حدیثو امامانو رحمهم الله د حدیث په صحت او نه صحت چه کوم اصول لیکلي دي هغه ئې د خپل اجتهاد له مخې ټاکلي دي. په هغو باندې کومه وحی نه ده نازل شوې همدارنګه د فقهې د امامانو په نزد هم د حدیثو د تصحیح څه اصول مقرر دي کوم چه د فقهې په اصولو کېنې مذکور دي چه له هغو څخه لاندیني دوه اصوله دځانګړي اهمیت درلودونکي دي

۱- کوم حدیث چه له کتاب الله یا سنت مشهوره سره زیات نژدې وي هغه به راجح وي

۲- د حضراتو صحابه کرامو رضی الله عنهم له جملې څخه چه کوم حضرات په تفقه کېنې

مشهور دي د هغو روایت د غیر فقیه په روایت باندې به راجح وي

له دې ضروري توضیح څخه وروسته اوس د اصل مسئلې یعنې قرائت خلف الامام د معانعت په

په دلائل لیکل کېږي

قرآني نصوص

۱ وَلَا تَجْعَلْ بِالْقُرْآنِ مِنْ قَبْلِ أَنْ يُقْضَىٰ إِلَيْكَ وَحْيُهُ وَقُلْ رَبِّ ارْحَمْهُمَا (۱۱۳/۲۰)

په دې آیت کېنې نبي کریم ﷺ ته دا تعلیم ورکړ شوی دی چه د وحی د نازلیدو په وخت پخپله نې مه ورسره وایه له دې څخه ثابته شوه چه د قرآن د تلاوت په وخت کېنې هغه په چوپتیا سره اوریدل او ټول د هغه خوا ته متوجه کیدل او په هغه کېنې تفکر او تدبیر شرعاً مامور به دی

۲ لَا تَجْعَلْ فِي سَأَلِكَ لِلْعَجَلِ بِهِ ۝ إِنَّ عَلَيْنَا جَمْعَهُ وَقُرْآنَهُ ۝ فَإِذَا قَرَأَهُ فَاتَّبِعْ قُرْآنَهُ (۱۷/۷۵، ۱۶/۱۷)

په دې آیت کېنې هم نبي کریم ﷺ له جبریل علیه السلام سره له تلاوت کولو منع کړی شوی دی حالانکه دلته د قرآن د حفظ په غرض سره د یو ځای ویلو ضرورت هم وو سره له دې الله تعالی د قرآن کریم د حفظ ذمه واري پخپله اخیستی او په خاموشي او توجه سره نې د اوریدلو حکم وفرمایه. له دې څخه د قرآن کریم د دې ادب څومره سخت تاکید ثابتیږي چه له قاري سره پخپله د تلاوت کولو په ځای د هغه قرائت په خاموشي او پوره توجه سره باید واورول شي. بیا نې د لا تقراً په ځای (لَا تَجْعَلْ فِي سَأَلِكَ) په ویلو سره دپوره چوپتیا مزید تاکید وکړ چه ژبه هم مه ښوروه. تر دې وروسته په تاکید باندې له پاسه تاکید لپاره دوباره فرمایي چه (وَإِذَا قَرَأَهُ فَاتَّبِعْ قُرْآنَهُ) د دې په تفسیر کېنې حضرت ابن عباس رضی الله تعالی عنهما فرمایي **فَاسْتَمِعْ لَهُ وَالصَّغِيرُ** (صحيح البخاري ج ۲، ص ۱، مسلم ج ۱، ص ۱۸۳، طيالسي ص ۲۲۴)

د اتباع دوه معناوې دي يوه دا چه کوم کار متبوع کوي هغسې کار دې تابع کوي بله دا چه په خاموشي سره اوریدل. له مذکوره آیت څخه ثابته شوه چه په قرائت کېنې د اتباع معنی د یو ځای ویلو نه ده بلکه په خاموشي سره اوریدل دي ځکه چه له یو ځای ویلو څخه منع شوې ده. د همدې لپاره حضرت ابن عباس رضی الله تعالی عنهما د هغه تفسیر **(فَاسْتَمِعْ لَهُ وَالصَّغِيرُ)** سره کړی دی

مؤنر مخکښي یو حدیث وړاندې کوو **(الامام جعل لیوم به الخ د العام)** معنی اتباع ده حافظ ابن حجر رحمه الله د دې په تشریح کېنې فرمایي **قال البيضاوی و غیره الاتمام الاقضاء و الاتباع ای جعل الامام اماماً لیلقن له ویتبع.** (فتح الباری ج ۲، ص ۱۳۹) له دې څخه ثابته شوه چه که جبرته په حدت کېنې د **وَإِذَا قَرَأَهُ فَاتَّبِعْ قُرْآنَهُ** معنی هم نه وای نو بیا به هم په دې سره له فاتحه خلف الامام څخه معانعت شوی وای ځکه چه نه رکوع، سجده او داسې نورو کېنې د امام د اتباع معنی دا ده چه مقتدی هم نه اید سره د ارکان ادا کړی او په قرائت کېنې د اتباع معنی دا ده چه په خاموشي سره نې واورې کما می

۳ وَإِذَا قَرَأَ الْقُرْآنَ فَاسْتَمِعُوا لَهُ وَأَنصِتُوا لَعَلَّكُمْ تُرْحَمُونَ

دا آيت په لمانځه كښې د سورة فاتحه په اړه نازل شوى دى چه څرگند هدايت پكښې شوى دى چه كله امام قرائت وائي نو په هغه وخت كښې په مقتديانو باندې فرض دى چه د امام قرائت واوري او چپ و اوسيري.

امام احمد رحمته الله په دې باندې اجماع را نقل كړې ده چه دا آيت د قرائت خلف الامام په اړه ده د امام احمد رحمته الله د دې قول څو حواله جات په لاندې ډول دي

۱ - علامه جمال الدين زيلعي رحمته الله فرماني: قد اخرج المجهلي عن احمد رحمته الله قال اجمع الناس على ان هذه الآية في الصلوة. (زيلعي ج. ۱ ص. ۲۲۲)

۲ - قال العلامة موفق الدين بن قدامة في المغني قال احمد رحمته الله العاس على ان هذه في الصلوة (الى قوله) و قال احمد في رواية ابى داود اجمع الناس على ان هذه الآية في الصلوة. (مغني ج. ۳ ص. ۱۰۵)

۳ - قال العلامة شمس الدين بن قدامة قال احمد رحمته الله في رواية ابى داود اجمع الناس على ان هذه الآية في الصلوة (شرح الملتع الكبير ج. ۲ ص. ۱۲)

۴ - قال الامام ابن الهمام رحمته الله واخرج المجهلي عن الامام احمد رحمته الله قال اجمع الناس على ان هذه الآية في الصلوة (شرح نقاية ج. ۳ ص. ۸۲)

۶ - غير مقلدينو امام شيخ الاسلام ابن تيميه فرمايي: وذكر احمد بن حنبل رحمته الله الاجماع على انها نزلت في الصلوة وذكر الاجماع على انها لا تجب القراءة على المأموم جال الجمهور. (فتاوى ابن تيمية ج. ۲ ص. ۱۳۳)

وقال ايضاً وقول الجمهور هو الصحيح فان الله سبحانه وتعالى قال: وَإِذَا قُرِئَ الْقُرْآنُ فَاسْتَمِعُوا لَهُ وَأَنْصِتُوا لَعَلَّكُمْ تُرْحَمُونَ قال احمد رحمته الله اجمع الناس على انها نزلت في الصلوة (فتاوى ابن تيمية ج. ۲ ص. ۱۱۲)

۷ - غير مقلد عالم مولانا عبد الصمد پشاوري پخپل كتاب (اعلام الاعلام في القراءة خلف الامام) كښې ليكي: والاصح كونها في الصلوة لما روى المجهلي عن الامام احمد قال اجمعوا على انها في الصلوة (اعلام الاعلام ص. ۱۱۰)

په ذكره عبارت كښې له امام احمد رحمته الله څخه د بيهقي د اجماع روايت لره غير مقلد عالم هم منلى دى لهذا د مباركپوري صاحب دا وينا صحيح نه ده چه «ما ته د امام بيهقي په معرفه السنو و الاثر او كتاب القراءة كښې دا قول تر لاسه نه شو» د بيهقي د روايت ليدونكي يو جماعت دى چه غير مقلد او د غير مقلدينو امام هم شته د دغو ټولو په مقابل كښې كه جبرته مباركپوري صاحب

ته دا روایت تر نظر نه وي تیر شوی نو هغه ته دا ویل کیږي چه

واذا لم راهلال فسلم لانس رأوه بالابصار

د وجدان نشتوالی د نه وجود دلیل نه دی. بیا دا منطق هم څه عجیبه دی چه د بیهقي یواځي دوه کتابونه ئې ولیدل او فیصله ئې واوروله چه بیهقي دا روایت نه دی کړی دا د استدلال کوم ډول دی چه کوم شی په دوه کتابونو کښې نه وي هغه به د بیهقي په یوه کتاب کښې هم نشته بر سره پر دې له امام احمد رحمته څخه په نقل کښې بیهقي یواځي نه دی بلکه موفق الدین ابن قدامه، شمس الدین ابن قدامه او شیخ الاسلام ابن تیمیه هم ناقلین دي. کما مر.

له امام احمد رحمته څخه علاوه له حافظ ابن عبد البر رحمته څخه هم د اجماع قول منقول دی و نصه لا خلاف انه نزل فی هذا المعنی دون غيره. (اوجز المسالك ج، ۳، ص ۲۲۸)

د اجماع تر ثبوت وروسته د دې آیت د شان نزول په اړه د مزید کوم روایت ضرورت نشته سره له دې د صحابه کرامو رضی الله عنهم، تابعینو او تر دوی وروسته رحمهم الله ارشادات ملاحظه کړی

۱- صلی ابن مسعود رضی الله عنه فسمع اناسا یقرؤن مع الامام فلما انصرف قال اما ان لکم ان تفهوا ما ان لکم ان تعقلوا واذ اقرء القرآن فاستمعوا له وانصتوا کما امرکم الله تعالی. (تفسیر ابن جریر ج، ۳، ص ۱۰۳)

۲- قال عبد الله رضی الله عنه فی القراءة خلف الامام انصت للقرآن کما امرت فان فی القراءة لشغلا وسکینک فذلک الامام. (کتاب القراءة للبيهقي ص ۴۲)

۳- عن ابن عباس رضی الله تعالی عنهما فی قوله تعالی (وَاذْأَقْرَأَ الْقُرْآنَ فَاسْتَمِعُوا لَهُ وَأَنْصِتُوا لَعَلَّكُمْ تُرْحَمُونَ) یعنی فی الصلوة المفروضة. (کتاب القراءة للبيهقي ص ۴۲)

۴- قال ابن عباس رضی الله تعالی عنهما المؤمن فی سعة من الاستماع الیه الا فی صلوة مفروضة او مکتوبة او یوم جمعة او یوم فطر او یوم اضحی یعنی واذ اقرء القرآن الآية. (کتاب القراءة ص ۴۲)

له حضرت عبد الله ابن مسعود او عبد الله بن عباس رضی الله تعالی عنهما څخه د دې مضمون نور هم څه روایتونه شته دلته یواځي له هر یوه څخه یواځي د دوه دوه روایتونو په نقل کولو باندې اکتفا کوو

په لومړي روایت کښې یو راوی مجاربي دی د ده په باره کښې یو غیر مقلد لیکلي دي چه د هغه نوم عبد الرحمن بن محمد بن زیاد دی کوم چه د آخرې درجې ضعیف دی
لکن د هغه بنی اغلې دا دواړه دعوی غلطی دی په دی سند کښې عبد الرحمن بن محمد بن زیاد

المحاربي نه دی بلکه یحیی بن یعلی المحاربي دی کوم چه په اتفاق سره ثقه دی. په هغه باندې هجا جرح نه ده کړې. امام ابو حاتم او حافظ ابن حبان د هغه توثیق کړی دی. تهذیب التهذیب ج ۱۱، ص ۲۰۲.

عبد الرحمن بن محمد بن زیاد المحاربي لره انتہائی ضعیف بلل هم غلط او سر تر پایه ظلم دی د هغه په باره کښې اگر که ځینو د مضطرب کثیر الغلط، هم او داسې نورو الفاظ ویلي دي لیکن د دې لپاره صحیح نه دي چه دی د صباح سته راوي دی. امام ابن معین، نسائي، ابو حاتم، ابن حبان، ابن سعد، ابن شاهین، بزار او دار قطني د هغه توثیق کړی دی عثمان ابن ابی شیبه او ساجي ورته صدوق ویلي دي امام وکیع فرمائي چه د اوږدو حدیثونو لوی حافظ وو عجلي نه په اړه (لا یس به ویلي دي تهذیب التهذیب ج ۲، ص ۲۹۹).

تفسیر ابن جریر او ابن کثیر په ځینو نسخو کښې د کتابت په غلطۍ سره د عبد الله بن مسعود رضی الله عنه د شاگرد نوم بشیر بن جابر لیکل شوی دی کوم چه قطعاً غلط دی. د مسند احمد بن حنبل ج ۲، ص ۲۸۴، مسند طایلسی ص ۵۱، او صحیح مسلم ج ۲، ص ۲۹۲ کښې د یوه بل روایت په سند کښې بشیر بن جابر دی او همدا صحیح هم دی. (نووی ج ۲، ص ۲۹۲، تخرید اسماء الصحابة للذهبی ج ۲، ص ۱۵۴، استیعاب ج ۱، ص ۱۰۰/۱۰۱ ج ۲، ص ۱۵۸۴).

د بشیر بن جابر حافظ ابن حبان، ابن سعد او امام عجلي توثیق کړی دی او عوام بن حوشب هغه لره صحابي گڼلی دی. (تهذیب التهذیب ج ۱۱، ص ۲۰۹) حافظ ابن عبد البر هم هغه ته صحابي ویلي دي (استیعاب ج ۱، ص ۱۰۰/۱۰۱ ج ۲، ص ۱۵۸۴).

د دویم حدیث یوه راوي عبد الوهاب ثقفي په حافظه کښې په آخري عمر کښې څه گډوډي راغلې وه لیکن په دې زمانه کښې هغه یو روایت هم نه دی بیان کړی (میزان الاعتدال ج ۲، ص ۱۱۱). د دویم حدیث یو راوي عبد الله بن صالح لره ابن عدي مستقیم الحدیث گڼلو تر څنګ لیکلي چه دا سړی په قصد سره دروغ نه وایه لیکن په سند او متن کښې به نه غلطې کوله. (تهذیب التهذیب ج ۲، ص ۲۵۹).

د ابن عدي دا جرح د حدیث د جمهورو امامانو د تعدیل په مقابله کښې کوم وزن نه لري. امام ابن معین، ابو حاتم، ابن حبان، عبد الملك بن شعيب، ابو زرعه، یعقوب بن سفيان او مسلمة بن مسلمة د هغه توثیق کوي ابو هارون المخريي فرمائي چه ما له ابو صالح څخه زيات ثبت بل څوک نه دی نیدلی حافظ ابن حجر رحمته الله علیه فرمائي چه دی د صحیح البخاری راوي دی. امام بخاری رحمته الله علیه

په الادب المفرد او جزء القرائت کښې هم له هغه څخه تخریج کړی دی. امام حاکم او ذهبی او حافظ ابن کثیر د هغه سند صحیح، قوي او جید گڼلی دی.

ابن القطان فرمایي چه دی صدوق دی په هغه باندې هیڅ یو داسې الزام ثابت نه شو چه د هغه پر بناء د هغه روایت ته غیر معتبر وویل شي. البته دی مختلف فیه ی. د هغه حدیث حسن دی.

د هغه د مختلف فیه کیدو وجه دا ده چه خالد بن نجیح یو شریر سړی وو کوم چه د ده گاونډي وو. هغه پرته له کومې وجې د هغه د بدنامولو کوشش کړی دی. (مهلبيب العلهیب ج ۴ ص ۲۵۹، ۲۶۰)

تذکره ج ۱ ص ۲۵۱ / مستدرک ج ۲ ص ۱۹۹ / تفسیر ابن کثیر ج ۳ ص ۴۲۸

د دې حدیث د دویم راوي علي بن ابي طلحه باندې دوه اعتراضونه شوي دي. یو دا چه د هغه په باره کښې امام احمد بن حنبل رحمه الله فرمایي له اشیاء منکراته. (میزان ج ۲ ص ۲۲۸)

دویم اعتراض دا دی چه علي بن ابي طلحه ته له ابن عباس رضی الله تعالی عنهما څخه سماع حاصل نه دی ځکه دا روایت منقطع دی.

د لومړي اعتراض خواب دا دی چه د له اشیاء منکراته مطلب دا نه دی چه د هغه په روایت کښې کوم امر قاذح دی بلکه مطلب دا دی چه په هغه کښې خرابي دا وه چه ده د خلیفه په مقابل کښې را

وتل جائز گڼلو. و لکن له رأی سومیری السیف کښې د دې تصریح دی. و قال الحافظ رحمه الله و نقل البخاری رحمه الله من تفسیره رواية معاوية بن صالح عنه عن ابن عباس رضي الله تعالى عنهما شيئا كفيرا الى

الترجم و غيرها و لکنه لا یسیبه یقول قال ابن عباس رضي الله تعالى عنهما اویل کر عن ابن عباس و قد و قفت علی السبب الذی قال فیه ابو داؤد یري السیف. (مهلبيب العلهیب ج ۴ ص ۳۲۰) امام نسائي، امام ابو داؤد.

ابن حبان او محدث عجلی د هغه توثیق کړی دی (میزان ج ۲ ص ۲۲۸ / مهلبیب العلهیب ج ۴ ص ۳۲۹)

امام مسلم رحمه الله له هغه څخه روایت کړی دی (صحیح مسلم ج ۱ ص ۳۶۵)

د دویم اعتراض خواب دا دی چه علي بن ابي طلحه او ابن عباس رضی الله تعالی عنهما په منځ کښې مجاهد بن جبير او سعيد بن جبير واسطه دی او دا دواړه ثقه دي د دې لپاره دا سند له شېبې

پرته صحیح دی (میزان الاعتدال ج ۲ ص ۲۲۸ / مهلبیب العلهیب ج ۴ ص ۳۲۹ / فتح الباری ج ۸ ص ۳۳۲ / تفسیر اتقان ج ۱ ص ۱۹۹)

امام جعفر نخس یخمل کتاب التاسخ و المنسوخ کښې د علي بن ابي طلحه له دې تفسیری مسحفی څخه نقل کړی دی (الاتقان ج ۱ ص ۱۹۹)

امام بخاری رحمه الله به صحیح البخاری کسی او امام ابن جریر، ابن ابي حاتم او ابن المنذر او

داسې نور هم په تفاسيرو كښې له همدې صحيفې څخه نقل كوي (فتح الباری ج ۸ ص ۳۸)

د غير مقلدينو امام نواب صديق حسن خان صاحب ليكي: اما رولت از ابن عباس رضی اللہ تعالیٰ عنہا بطریق مختلف آمده اچود آنها طریق معاویہ بن صالح از علی بن ابی طلحہ از ابن عباس رضی اللہ تعالیٰ عنہا است، بخاری در صحیح خود اعتماد بر ہمیں طریق کرده پس بس - (اکسیر فی اصول التفسیر ص ۱۱۰)

د څلورم حديث راوي مسكين بن بكير الحارثي باندې اعتراض وارد شوی دی چه امام احمد او ابو احمد هغه وهمي او كثير الخطاء ويلى دي د دې خواب دا دی چه د هغه وهم او خطا يواځې د سعيد بن عبد العزيز له روايت سره خاص دی. پخپله ابو احمد تصريح كړې ده ومن اين كان مسكين بضبط عن سعيد. (تهذيب التهذيب ج ۱۰، ص ۱۲۱) له سعيد څخه پرته د هغه په روايت كښې هيڅ وهم نشته چنانچه امام احمد. ابن معين، ابن حبان، ابن عمار او ابو حاتم د هغه توثيق كړی دی له حضرت عبد الله بن مسعود او عبد الله بن عباس رضي الله عنهما څخه د دې مضمون نور هم څو روايتونه شته برسیره له دې دا ډول روايتونه له حضرت ابو هريره او عبد الله بن مغفل رضي الله عنهما څخه هم شته.

د صحابي رضي الله عنه د تفسير مقام

حاکم رضي الله عنه فرمايي چه د امام بخاري او امام مسلم رحمهما الله په نزد د صحابي تفسير د مرفوع حديث په حکم كښې دی. (مستدرک ج ۱، ص ۱۲۳) د امام حاکم خپل تحقيق هم همدغه دی (معرفه علوم الحديث ص ۲۰) اکثره علماء د صحابي تفسير د مرفوع په حکم كښې گڼي (الهداية والنهاية ج ۱، ص ۲۳۳) علامه سيوطي رحمته الله عليه په نزد هم د صحابي تفسير مرفوع دی (الدرر الراوی ص ۶۵) علامه جزائري رحمته الله عليه فرمايي چه کوم صحابي چه د وحی د نزول زمانه ميندلي وي د هغه د هر يوه آيت شان نزول بيانول د مرفوع په حکم كښې دی. (توجيه النظر ص ۱۹۰) نواب صديق حسن خان ليكي وکذا حكم القولهم في التفسير فانها اصوب من اقوال من بعدهم وقد ذهب بعض اهل العلم الى ان تفسيرهم في حكم المرفوع. (المنحة في الاسواق المحسنة بالسنة ص ۹۹) وقال الحافظ ابن القيم تفسير الصحابي حجة. (زاد المعاد) د حضراتو صحابه کرامو رضی الله عنهم له جملې څخه بالخصوص حضرت عبد الله بن مسعود او عبد الله بن عباس رضي الله عنهما تفسير ډير لوړ مقام لري عبد الله بن مسعود رضي الله عنه ته نبي کریم ﷺ د قرآن په ښوونکو كښې لومړی درجه ور كړې ده (صحیح البخاری ج ۱، ص ۵۲۱ / مسلم ج ۱، ص ۳۵۰) او وني فرمايل چه د ابن مسعود تحقيق او عهد په مضبوطي سره قائم و نيسي (استيعاب ج ۲، ص ۲۵۰) حضرت ابن جرير

عمر رضی الله عنهما به فرمائي چه ابن مسعود د علم انبار وو (استعیاب ج ۲، ص ۲۵۹) حضرت ابن عمر رضی الله تعالی عنهما فرمائي چه د ابن مسعود د علم انبار وو او دی ئې د قرآن کریم د ور بنوولو لپاره د کوفې خوا ته ولیږه. (بغدادی ج ۱، ص ۱۴)

حضرت عقبه بن عامر رضی الله عنه فرمائي چه تر نبی کریم صلی الله علیه و آله وروسته ما د پروردگار د نازل شوي احکامو تر حضرت ابن مسعود لوی عالم نه دی لیدلی. حضرت ابو موسی رضی الله عنه د دې وجه دا بیانوي چه ابن مسعود به هر وخت د نبی کریم صلی الله علیه و آله په خدمت کښې حاضر باش اوسیده او نبی کریم صلی الله علیه و آله له ده څخه هیڅ وخت حجاب نه کاوه. (صحیح المسلم ج ۲، ص ۲۹۳) د دې لپاره حضرت ابن مسعود رضی الله عنه په ښکاره ویل چه د په هغه خدای قسم چه له هغه نه بغیر بل معبود نشته د قرآن کریم یو سورت او یو آیت داسې نشته چه د هغه د شان نزول علم ما ته نه وي چه په کوم موقع او کو حالت کښې نازل شوی دی او زه د کتاب الله له ځان څخه لوی عالم نه وینم همدارنگه ئې وفرمایل چه ټولو صحابه وو ته په ښه توگه معلومه ده چه زه د کتاب الله له دوی ټولو څخه لوی عالم یم. (صحیح البخاری ج ۲، ص ۴۲۸) صحیح مسلم ج ۲، ص ۲۹۳) امام نووي رحمته الله علیه فرمائي چه ابن مسعود رضی الله عنه له خلفاء راشدينو څخه هم د کتاب الله لوی عالم دی (مسلم ج ۲، ص ۲۹۳)

حضرت عبد الله بن مسعود رضی الله عنه باندې دا الزام لگيږي چه دی معوذتين له قرآن کریم څخه نه گانه لیکن دا سراسر بهتان او افتراء ده. علامه ابن حزم فرمائي کل ما روی عن ابن مسعود رضی الله عنه له تعالی عنه من ان المعوذتين وام القرآن لم یكونا فی مصحفه فکذب موضوع لا یصح. (محلې ج ۱، ص ۱۲) علامه سیوطي فرمائي وما نقل عن ابن مسعود رضی الله عنه باطل لیس بصحیح. (التقان ج ۱، ص ۹) امام نووي رحمته الله علیه هم په شرح المذهب کښې فرمایلي دي امام سبکي فرمائي چه دا خبره له قطعي دلیل څخه ثابته ده چه دا په ابن مسعود باندې افتراء ده او هغه له دې څخه بالکل بري دی (طبقات ج ۲، ص ۲۰۰)

د تفسیر په فن کښې حضرت عبد الله بن مسعود رضی الله عنه نه وروسته دویمه درجه د حضرت عبد الله بن عباس رضی الله تعالی عنهما ده. حضرت عمر رضی الله عنه غونډې د بصیرت خاوند هم د قرآن په تفسیر کښې د هغه خوا ته رجوع کاود (صحیح بخاری ج ۲، ص ۴۴)

نبی کریم صلی الله علیه و آله د ده لپاره دعاء کړې وه چه ای الله هغه په دین کښې پوهه او د قرآن کریم په تفسیر کښې مهارت ور په برخه کړه (مسند احمد ج ۱، ص ۳۲۸) قال الهیمی رجاله رجال الصحیح. (مجمع الزوائد ج ۲، ص ۲۰۹) و صحه ابن کثیر. (البدایة والنهاية ج ۸، ص ۲۰۰) و قال ابن عمر رضی الله تعالی عنهما ابن عباس اعلم

الناس بما أنزل الله على محمد ﷺ. (الهداية والنهاية ج ۴ ص ۲۰۰) علامه ذهبي فرمايي چه دی د دین امام د علم سمندر او ډیر لوی عالم وو. (تلکوة ج ۱ ص ۲۴)

له دې وروسته مونږ د (وَإِذَا قُرِئَ الْقُرْآنُ فَاسْتَمِعُوا لَهُ وَأَنْصِتُوا) د شان نزول په اړه د ځينو تابعينو روايتونه نقل کړو. د قرآن په تفسير کښې تر صحابه کرامو وروسته د تابعينو رحمهم الله درجه ده. د جمهورو امامانو په نزد د تابعينو تفسير حجت دی. (تفسير ابن کثير ج ۱ ص ۵۱۳) نواب صديق احمد خان صاحب وائي وهكذا تفسير التابعي حجة. (المجدة في الاسوة الحسنة بالسنة ص ۹۱) مجاهد بن جبر رحمه الله

په تفسير کښې د تابعينو رحمهم الله له جملې په خاصه توگه حضرت مجاهد بن جبر رحمه الله مقام ډیر لوړ دی. امام ذهبي رحمه الله فرمايي چه د ده امامت او د شان جلالت (لوړوالی) متفق عليه دی. حضرت خصيف رحمه الله فرمايي چه دی د تفسير تر ټولو لوی امام وو (هذيب الاسماء ج ۱ ص ۸۴) حافظ ابن کثير رحمه الله فرمايي چه دی د مفسرينو له امامانو څخه وو او د حضرت ابن عباس رضي الله له خصوصي شاگردانو څخه وو او پخپلې زمانې کښې د تفسير تر ټولو لوی عالم وو. (الهداية والنهاية ج ۴ ص ۲۲۲)

همدارنگه فرمايي چه مجاهد بن جبر رحمه الله د فن تفسير منلی شوی امام دی. سفيان ثوري به فرمايل چه کله تاسو ته د مجاهد تفسير در ورسېږي نو بيا د بل چا د تفسير حاجت نه پاتې کيږي تر مجاهد وروسته سعيد بن جبیر، عكرمه، عطاء بن رباح، حسن بصري، مسروق، سعيد بن المسيب، ابو العالیه ربيع بن انس، قتاده او ضحاک ابن مزاحم او داسې نورو رحمهم الله درجه ده (تفسير ابن کثير ج ۱ ص ۵۱۳) نواب صديق حسن خان فرمايي: ابن تيميه گفته اعلم الناس بالتفسير اهل مكة كمجاهد مخکښې له ابن تيميه څخه نقل کوي چه له دې وجې څخه امام شافعي او امام بخاري رحمهما الله د ده په تفسير باندې پوره اعتماد کړی دی (الاكسیر فی اصول التفسير) اوس د مجاهد رحمه الله روايتونه ملاحظه کړئ

۵. ابن ابي نجیح حضرت مجاهد بن جبر رحمه الله څخه روايت کوي: کان رسول الله ﷺ يقرأ في الصلوة فسمع لراعه قدي من الانصار فلزل واذا قرء القرآن الآية. (كتاب القراءة للبيهقي ص ۲۷)

۶. ابو هاشم اسمعيل بن کثير المکي مجاهد بن جبر رحمه الله څخه روايت کوي: واذا قرء القرآن فاستمعوا له قال في الصلوة. (كتاب القراءة ص ۲۷)

۷ - حمید اعرج له حضرت مجاهد رحمہ اللہ خُخہ روایت کوي. واذا قرأ القرآن فاستمعوا له قال فی الصلوة (کتاب القراءة ص ۴۲)

مونر له مجاهد رحمہ اللہ خُخہ په همدغو څو روایتونو باندې اکتفاء کوو او که نه نو له ده خُخه د صحیحو اسنادو له مخې نور هم ګڼ روایتونه د همدې مضمون شته
امام بیهقي د کتاب القرائت په مخ ۷۲ ګڼې فرمایي چه د مجاهد دا روایت منقطع دی. آه. لیکن ابو زرعه. ابو حاتم او دارقطني غوندي مشهورو د حدیثو امامان په منقطع او مرسل ګڼې کوم فرق نه کوي. قال العلامة الجزائري رحمہ اللہ ولداطلق المرسل على المنقطع من إمامة الحديث أبو زرعة وأبو حاتم والدارقطني. (توجيه النظر ص ۲۳۳)

سعید بن المسیب رحمہ اللہ :

امام شافعي رحمہ اللہ د نورو تابعینو په مراسیلو په حجیت ګڼې څه خبره کوي لیکن د صحابه کرامو رضی اللہ عنہم د مراسیلو غوندي د سعید بن المسیب مرسل هم حجیت مني (تدريج الراوی ص ۱۲) امام ابن معین فرمایي چه د ده مراسیل تر ټولو صحیح دي. (تدريج الراوی ص ۱۲) امام احمد رحمہ اللہ فرمایي چه د ده ټول مراسیل صحیح دي. (تذکره ج ۱ ص ۵۱) قال احمد بن حنبل رحمہ اللہ مراسلات سعید بن المسیب اصح المراسلات. (تدريج الراوی ص ۱۲) حاکم فرمایي چه په ټولو مراسیلو ګڼې صحیح ترین مراسیل د ده دي. (معرفه علوم الحديث ص ۲۵) امام بیهقي د ده مراسیل اصح المراسیل ګڼي (السان الکبری ج ۱ ص ۲۲۱) علامه جزائري فرمایي چه په مراسیلو ګڼې صحیح ترین مراسیل د سعید بن المسیب دي (توجيه النظر ص ۱۹۹)

امام نووی فرمایي چه د ده په امامت او جلالت باندې د ټولو اتفاق دی. په علمي فضیلت او ټول اعمال خیر ګڼې له خپلو ټولو هم معاصرو خُخه ممتاز وو او د ده په تفوق (لوړوالي) او برتری بهتری باندې د ټولو علماوو اتفاق دی. حافظ ابن حبان رحمہ اللہ فرمایي چه که دی پخپلې زمانې ګڼې د مدینې د خلکو سردار وو. (مذهب الاسماء ج ۱ ص ۲۲۰) حافظ ذهبي ده لره د تابعینو په مشرانو ګڼې شماروي (تذکره ج ۱ ص ۲۸) ابن حماد رحمہ اللہ فرماني چه په ده ګڼې فقه. زهد. ورع. عبادت او ټول علمي او عملي کمالات یو ځای شوي وو (شذرات الذهب ج ۱ ص ۱۰۳) حافظ ابن کثیر فرماني چه دی علی الاطلاق د تابعینو سید وو. حضرت ابن عمر رضی اللہ عنہما ده ته احد المتقین وبل (البدایة والنهاية ج ۱ ص ۹۹) امام نحس بن سعید به وبل چه له ده خُخه به چه کله د کوم آیت د

تفسير پوښتنه كيدله نو ده به ويل چه مونږ د قرآن په تفسير كښې خپله رايه نه داخلوو بلكه يواځې هغه ويلي شو چه د هغه مونږ ته علم وي (تفسير ابن كثير ج ۱، ص ۹)
د ده روايت په لاندې ډول دی

۸. حضرت قتاده رضي الله عنه له حضرت سعيد بن المسيب رضي الله عنه څخه روايت كوي. واخا قرء القرآن فا ستمعوا له وانصتوا قال في الصلوة (كتاب الغراء ص ۴۵)

د دې روايت په سند كښې حماد بن سلمه دی. هغه ته علامه ذهبي الامام. الحافظ. المحدث او د شيخ الاسلام غوندي القاب وركوي (تذكرة ج ۱، ص ۱۸۹) امام احمد رضي الله عنه فرمايي چه كوم سړی چه د حماد بن سلمه په حق كښې څه وائي فاعلمه على الاسلام يعنې هغه منافق وگنې (تذكرة ج ۱، ص ۱۹۰) له امام ابن معين څخه هم همدغه الفاظ منقول دي (تهذيب التهذيب ص ۴۰) نواب صديق حسن خان صاحب فرمايي چه: گويم حماد بن سلمه امام است تفردش ما دام كه در مرويش مانع از اصول نبود مضر نيست. (بدور الاهلة ص ۳۴) په آخر كښې د هغه په حافظه كښې لږ غوندي تغير راغلی وو. (تهذيب ص ۱۰۱) ليكن د حديثو د اصولو منل شوې قاعده دا ده چه د ثقه رواو روايتونه د لږ غوندي نسيان له وجې ردول صحيح نه دي. د تفصيل لپاره مفتاح المغيب ص ۱۳ ملاحظه كړی په لسان الميزان ج ۱، ص ۱۴، ميزان الاعتدال ج ۲، ص ۲۳۱، ج ۲، ص ۲۵۵، او بغدادی ج ۱، ص ۱۳۰ كښې هم د لږ وهم او كم تغير له وجې په ثقاتو باندې اعتراض كوونكو سخت ترديد او نكړ شوی دی.

په دې روايت باندې دا اعتراض شوی دی چه په دې كښې قتاده مدلس دی د دې لپاره د هغه عنقنه مقبوله نه ده. د دې خواب دا دی چه د حضرت قتاده رضي الله عنه تدليس د حديثو امامانو غير مضر تاوان نه رسوونكی، گڼلی دی. علامه جزائري رضي الله عنه له ابن حزم رضي الله عنه څخه د داسې مدلسينو فهرست نقل كوي چه د هغو تدليس د روايت په صحت باندې اثر نه اچوي. منهم كان جلة اصحاب الحديث وائمة المسلمين كالحسن البصري وابي اسحق السبيعي و قتادة بن دعامة وعمر بن دينار وسليمان الاعمش وابي الزبي وسفيان الثوري وسفيان بن عيينة. (توجيه العطر ص ۲۵۱)

امام حاكم رضي الله عنه فرمايي چه د كومو مدلسينو تدليس تاواني دي د هغو له جملې څخه ابو سفيان طلحة بن نافع او قتادة بن دعامة په ځانگړې توگه د يادولو وړ دي (معرفة علوم الحديث ص ۱۱۳) په صحيحينو كښې د قتاده روايتونه له عنقنې سره سره بيخي ډير دي دا د صحيحينو خصوصيت نه شي ويل كيدلی د دې لپاره امام حاكم او ابن حزم نوموړې فيصله عامه ده په معرفه علوم الحديث مخ ۱۰۷ كښې سليمان شاذ كوفي قول منقول دی چه د اعمش و قتاده يواځې هغه

روایتونه معتبر دي چه په هغو کښې د سماع تصریح موجود وي. لیکن لږ غوندې په لسان المیزان ج ۱، ص ۸۹ کښې پخپله د سلیمان شاذ کوفی (تانا بانا، هم وگوری د حدیثو امامانو هغه ته دا القاب ورکړي دي کذاب، د احادیثو واضع، شرابي، بیهوده، نامراد، عدو الله، خیث، د وینځو په لوبولو باندې متهم

حافظ ابن حجر رحمته الله علیه پخپل کتاب طبقات المدلسین کښې قناده د مدلسینو په دریمې طبقې کښې گڼي چه د هغو عنعنه قبول نه دي لیکن پخپله حافظ رحمته الله علیه په فتح الباری کښې د قناده منعن روایتونه صحیح بولي د مثال په توگه ج ۲، ص ۲۰۲ وگوری او پخپله د حافظ فیصله ده چه د هغه په نظر کښې د فتح الباری تحقیق زیات راجح او د اعتماد وړ دی. د مدلسینو طبقات د ده د ابتدائي دور تصنیف دی او په دې زمانې کښې په تصنیفونو باندې دی پخپله مطمئن نه دی چنانچه قاضي شوکاني فرمایي: ونقل عنه انه قال لست ارضى عن شيء من تصانيفي لاني عملتها في ابتداء الامر ثم لم يهيم الي من يحررها مع سوى شرح البخاري ومقدمته والمشتبه والعذيب ولسان الميزان وروى عن في موضع اخر انه اثنى على شرح البخاري والتعليق والتبعية. (الهدى الطالع ص ۸۹ طبع ۱۳۴۸ هجري) له دې څخه ثابته شوه چه حافظ رحمته الله علیه په طبقات المدلسین کښې د قناده د عنعنه په باره کښې چه څه ليکلي دي وروسته ئې له هغو څخه رجوع کړې ده.

حضرت حسن بصري رحمته الله علیه

۹ - منصور له حضرت حسن بصري رحمته الله علیه څخه روایت کوي چه ده وفرمايل. والافراء القرآن فاستمعوا له وانصتوا قال في الصلوة. (کتاب القراءة ص ۵۵)

امام المحدثین علي بن المدیني فرمایي چه د حسن بصري رحمته الله علیه مراسیل چه ثقه راوي ئې نقل کړي بالکل صحیح وي (تدريب الراوی ص ۱۲۳)

ابن سعد فرمایي چه حسن بصري جامع الکمالات، عالم، د لوړې مرتبې خاوند، رفیع المنزل، فقیه، مامون، عابد، زاهد، وسیع العلم، فصیح، بلیغ، حین او جمیل وو (طبقات ابن سعد ج ۴ ص ۱۱۵) علامه ذهبي فرمایي چه دی د علم سمند، فقیه النفس، کبیر الشان، عظیم النظر او بلیغ التذکیر وو (تذکره ج ۳، ص ۶۲) امام نووي فرمایي چه د ده د شان په جلالت باندې د ټولو اتفاق دی (مذهب الاسماء ج ۱، ص ۱۹۱) ابو بکر الهمدلي فرمایي چه حسن بصري رحمته الله علیه به تر هغو پورې د یوه سورت تفسیر او د هغه شان نزول او داسی نورو پوره علم نه حاصل او تر هغو پورې به مخکس نه تلو (شذرات ج ۳، ص ۱۳۴) دی د فقهی لوی امام او د عصری لوی مفتی وو. قنده فرمسي چه دی د

حلالو او حرامو تر ټولو لوی عالم وو. (طبقات سعد ج ۱، ص ۱۱۸، قسم اول) حافظ ابن کثیر رحمۃ اللہ علیہ د ده په حق کښې الامام الفقيه المشهور احد التابعين الکبار الاجلاء ليکي او فرمايي چه دی په علم، عمل او اخلاص کښې ځانگړی وو. (الهداية والنهاية ج ۳، ص ۲۹۹) نواب صديق حسن خان صاحب فرمايي چه حسن بصري او محمد بن القرطبي و ابو العالیة الرياحي او داسې نور رحمهم الله اين بما قدماء مفرین اند وغالب اقوال ایشان منقولی از صحابه رضی اللہ عنہم بوده است. (اکسیر ص ۱۱۰)

امام زهري رحمۃ اللہ علیہ

۱۰ - یونس له امام زهري رحمۃ اللہ علیہ څخه روايت کوي: قال لا يقرأ من وراء الامام فيما يجهر به الامام يكذبهم قراءة الامام وان لم يسمعهم صوته ولكن يقرؤون فيما لا يجهر به سرا ألى انفسهم ولا يصلح لاحد خلفه ان يقرأ معه فيما جهر به سرا ولا علانية قال لله تعالى: وَإِذَا قُرِئَ الْقُرْآنُ فَاسْتَمِعُوا لَهُ وَأَنْصِتُوا لَعَلَّكُمْ تُرْحَمُونَ (كتاب القراءة ص ۵) په سري لمونځونو کښې د قرائت خلف الامام حکم به مخکښې راشي انشاء الله تعالى. دلته يواځې دا مقصود دی چه امام زهري رحمۃ اللہ علیہ هم د واذا قرء القرآن الآية شان نزول په لمانځه کښې د قرائت په باره کښې بولي

امام شافعي رحمۃ اللہ علیہ فرمايي چه زهري په حديثو، تفسير او د رجالو په توثيق کښې امام دی. (الرسالة للامام الشافعي ص ۹۳) حافظ ابن کثیر د ده په باره کښې فرمايي چه احد الاعلام من ائمة الاسلام تابعي جليل واعلم الناس. (الهداية والنهاية ج ۳، ص ۳۳۰) امام بيهقي فرمايي چه د ده په زمانه کښې له ده څخه پورته د حديثو حافظ، عالم او د حديثو جامع او مرتب بل څوک نه وو. (كتاب القراءة ص ۵) امام ابن المديني فرمايي چه په حجاز کښې د ثقاتو ټول علم د زهري او عمرو بن دينار تر منځ تقسيم وو. (تلکوة ج ۱، ص ۹۹) عمرو بن عبد العزيز رحمۃ اللہ علیہ به ويل چه اوس له زهري څخه پورته څوک د پورته شوي سنت پوهيدونکی نه دی پاتې شوی. (تلکوة ج ۱، ص ۹۹) عمرو بن دينار به ويل چه ما په حديثو کښې څوک تر ده زيات انص نه دی ليدلی. (مذهيب المذهيب ج ۳، ص ۳۳۸) ابن خلکان ليکي چه د مديني د اوه واپړو مشهورو فقهاوو علم د ده په سينه کښې محفوظ وو. (فيات الاعيان ج ۱، ص ۳۰۵) حافظ ابن تيميه فرمايي چه دی پخپل وخت کښې د ستو او حديثو لوی امام وو. (فتاوى ابن تيمية ج ۲، ص ۱۳۵)

ابو العالیہ ریاحی رحمہ اللہ

۱۱ - مہاجر ابو العالیہ ریاحی رحمہ اللہ خُخہ روایت کوی: کَانَ النَّبِیُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِذَا صَلَّى قَرَأَ الْقُرْآنَ أَصَابَهُ فَتْرٌ لَعَلَّهَا سَمِعُوهُ الْآيَةَ فَسَكَتَ الْقَوْمُ وَقَرَأَ النَّبِیُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ. (کتاب القراءة ص ۲۲)

امام نووی رحمہ اللہ فرمائی کہ ابو العالیہ ریاحی له کبارو تابعینو خُخہ وو. ابو القاسم طبري فرمائی کہ دہ پہ توثیق باندی تول متفق دي (مہذیب الاسماء ج ۱ ص ۲۵۱)

ابو بکر بن داؤد واثی کہ تر صحابہ کرامو رحمہ اللہ وروستہ ابو العالیہ خُخہ پورته خوک د قرآن عالم نہ وو (تذکرہ ج ۱ ص ۵۸) ابن سعد دہ ته کثیر الحديث واثی. (طبقات ابن سعد ج ۲ ص ۸۹) پخپله امام بیہقی پہ لمانخہ کنبی د قہقہی حدیث نہ بغیر د دہ پاتی تول حدیثونه صحیح بولي. (السنن الکبریٰ ج ۱ ص ۱۴۷) امام عجلي فرمائی کہ دی له ثقہ او لویانو تابعینو خُخہ دی امام ابن عدي فرمائی کہ د پہ لمانخہ کنبی د خندا له حدیث خُخہ پرته د دہ تول احادیث صحیح دي. (مہذیب المہذیب ج ۳ ص ۲۸۸) مولی طاش کبری زاده فرمائی کہ دی د لویانو تابعینو خُخہ وو. د نبی کریم ﷺ تر وفات یواخی دوه کاله وروستہ ئی اسلام راوړ او د حضرت ابو بکر صدیق ﷺ په خدمت کنبی حاضر شو. د حضرت عمرؓ پسې ئی لمونځ کړی دی او له صحیح روایت خُخہ ثابت دی کہ دہ حضرت عمرؓ ته درې ځله قرآن کریم ور اورولی وو. (مفتاح السعادة ج ۱ ص ۳۱۴) مہذیب المہذیب ج ۳ ص ۲۸۸

قال الذهبي اما اذا اسلما ابو العالیة فجعة. (موزان ج ۱ ص ۳۲۰) له دې خُخہ څرگندېږي کہ د ابو العالیہ مرسل حجت نه دی لیکن جمهورو محدثینو د ذهبی دا قول نه دی قبل کړی د دې لپاره حافظ ابن حجر رحمہ اللہ دې لره په تهذیب التهذیب کنبی نه دی نقل کړی.

عبید بن عمیر و عطاء بن ابي رباح رحمهما الله

۱۲ - طلحه بن عبید الله بن کریز له عبید بن عمیر او عطاء بن ابي رباح رحمهما الله خُخہ روایت کوي: (مَا أَفْلَكَ لِي الصَّلَاةُ يَعْزِي) وَإِذَا قُرِئَ الْقُرْآنُ فَاسْتَمِعُوا لَهُ وَأَنْصِتُوا الْآيَةَ. (تفسیر ابن جریر ج ۱ ص ۱۱۰/ تفسیر ابن کثیر ج ۳ ص ۱۱۲) علامه ذهبی فرمائی کہ عبید بن عمیر عالم. واعظ او د لوی قدر خوند وو (تذکرہ ج ۳ ص ۲۸) ابن معین. ابو زرعه او ابن حبان دہ ته ثقہ وبلي دي عجلي فرمائی کہ دی له ثقہ او کبارو تابعینو خُخہ دی حضرت ابن عمرؓ د دہ د وعظ مجلس ته نہ حاضرېده او د دہ نه

نہی تعریف کا وہ (مہذب العہد ج ۳، ص ۵۱)

عطاء بن رباح رحمہ اللہ تہ ذہبی د مکی د خلکو مفتی، محدث، القدوة او العلم ویلی دی (تذکرہ ج ۳، ص ۹۲) ابن حبان فرمائی چہ دی پہ فقہ، ورع او فضل کنہی د تابعینو سردار دی حافظ ابن حجر دی نیت، حجة، امام او کبیر الشان لیکي (مہذب العہد ج ۳، ص ۲۰۴) حافظ ابن کثیر فرمائی چہ دی لہ کبارو، ثقاتو او د لوہی مرتبی لہ تابعینو خُجہ وو، لہ دود سہہ صحابہ کرامو رحمہم اللہ سرہ ملاقات شوی دی ابن سعد فرمائی چہ دی ثقہ، فقیہ، عالم او کثیر الحديث وو (الہدایة والہدایة ج ۳، ص ۳۰۹)

محمد بن کعب القرظي رحمہ اللہ

۱۲ - ابو معشر محمد بن کعب رحمہ اللہ خُجہ رایت کوی چہ نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم بہ چہ کلہ پہ لمانخہ کنہی قرائت کا وہ نو پہ دہ پسې بہ صحابہ کرامو رحمہم اللہ ہم لہ دہ سرہ قرائت کا وہ پہ دې باندې دسورۂ اعراف دا آیت (واذا قرأ القرآن فاستمعوا له وانصتوا - الآية) نازل شو (کتاب القراءة ص ۴۴) ابن حبان فرمائی چہ محمد بن کعب القرظي رحمہ اللہ پہ علم او فقہ کنہی د مدینہ منورہ لہ فاضل ترینو علماوو خُجہ وو (مہذب العہد ج ۳، ص ۲۱۱) امام نووی رحمہ اللہ فرمائی چہ دی د تابعینو لہ امامانو خُجہ وو (مہذب الاسماء ج ۳، ص ۱۰۰، قسم اول) حافظ عجلې دہ تہ ثقہ، صالح او عالم قرآن ویل ابن سعد دہ تہ ثقہ، عالم او کثیر الحديث واثي عون بن عبد اللہ فرمائی چہ ما پہ تفسیر قرآن کنہی لہ ہفہ خُجہ لوی عالم خوک نہ دی لیدلی (الہدایة والہدایة ج ۳، ص ۲۱۲) مہذب العہد ج ۳، ص ۲۵۴) علامہ ذہبی فرمائی چہ دی د قرآن مفسر وو (دول الاسلام ج ۳، ص ۵۶) حافظ ابن کثیر فرمائی چہ دی د قرآن د تفسیر عالم، صالح او عابد سری وو (الہدایة والہدایة ج ۳، ص ۲۵۴) نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم بیشکونی وړاند وینہ، کړي وہ چہ بہ بنو قریظہ کنہی بہ یو سری پیدا شي چہ د تفسیر یہ فن کسی نہ د ہفہ مثال نہ وی انہہ رحمہم اللہ فرمائی چہ دا وړاندوینہ د محمد بن کعب القرظي پہ بارہ کنہی دہ (الہدایة والہدایة ج ۳، ص ۲۱۲) مولانا مبارکپوری فرمائی چہ بہ مدینہ کنہی تر محمد بن کعب نہ وروستہ زید بن اسلم غوندی د قرآن مفسر بل نہ وو (مطبعة الاحوذی ج ۳، ص ۲۱۴)

مبارکپوری صاحب د مذکورہ روایت یو راوی لہ خُجہ محدثنو یخہ ضعف والی نقل کړی دی لیکن امام احمد، ابن معین او ابو زرعة غوندی جلیل القدر و امامو د دہ توسل کړی دی س غری فرمائی چہ نہ دہ خُجہ نویو لویو ثقاتو روستونہ کړی دی (میزان الاعتدال ج ۳، ص ۱۰۰) مہذب

المهذب ج ۱۰، ص ۲۲۰) امام نعیم دہ تل کینس او حافظ ویلی دی (المهذب المهذب ج ۱۰، ص ۲۲۰) علامہ ذہبی فرمائی ہے دہ علم ظرف وو او امام نسائی لہ ہفہ رہ احتجاج کری دی (تلکرة ج ۱، ص ۲۱۹) حافظ ابن حجر رحمہ اللہ فرمائی ہے دی د نسائی، ابو داؤد، ترمذی او ابن ماجہ راوی دی (المهذب المهذب ج ۱۰، ص ۲۱۹)

برسیرہ پر دی ہے کہ کومو محدثینو دہ تہ ضعیف ویلی دی ہفوی ہم دی یواخی د حدیثو بہ روایت کنبی ضعیف بولی د تفسیر پہ فن کنبی دی پہ اتفاق سرہ مثل شی امام وو، لکہ خرنکہ ہے امام احمد بن حنبل، محمد بن عثمان بن ابی شیبہ، علی بن المدینی او عمرو بن علی الفلاس او داسی نور د حدیثو امامان رحمہم اللہ فرمائی ہے دہ ابو معشر د تفسیر پہ اہ روایتونہ بہ خصوصی توگہ ہفہ روایتونہ ہے لہ محمد بن قیس او محمد بن کعب خخہ نہ نقل کوی پرتہ لہ چون او چرا خخہ صحیح او معتبر دی (المهذب المهذب ج ۱۰، ص ۲۲۰) دہ مذکورہ روایت د تفسیر پہ بارہ کنبی دی او لہ محمد بن کعب خخہ دی، د دی لپارہ پہ اتفاق سرہ صحیح او معتبر دی ہمدارنگہ لہ دہ خخہ د تاریخ روایت ہم پہ اتفاق سرہ حجت دی امام خلیلی فرمائی و تاریخہ اصح بہ الاثمة وضعفہ فی الحدیث، (المهذب المهذب ج ۱۰، ص ۲۲۲) لکہ محمد بن اسحاق ہے یواخی د احکمو پہ اہ پہ احادیثو کنبی ضعیف دی لیکن د مغازی امام دی

حجۃ المرسل

د آیت کریمہ د شان نزول پہ اہ لہ حضراتو صحابہ کرام رحمہم اللہ او تابعینو رحمہم اللہ خخہ ہے کوم روایتونہ پورتہ نقل شول دا د ہفوی خیل خیال نہ دی بلکہ د مرفوع حدیث پہ حکم کنبی دی یعنی د ہفو لہ روایت خخہ ثابتی ہے پخبلہ صحابہ کرام رحمہم اللہ دا شان نزول بیان کری دی، د صحابہ وو د تفسیر پہ اہ پورتہ لہ گنو حوالو خخہ ثابتہ شوی دہ ہے پہ حکم دی مرفوع کنبی دی ہمدارنگہ د امت د جمهورو پہ نزد د تابعینو رحمہم اللہ تفسیر ہم پہ حکم د مرفوع دی د دی لپارہ جمهور محدثین او د دین امامان مرسل لہ حجت منی بول تابین او نہ ہفو وروستہ د دوسری پری تر آخرہ سوری د حدیثو امامان پہ اجماع سرہ د مرسل د حجت دتل وو

وقال ابن جریر اجمع التابعون بأسرهم على قبول المرسل ولم يأت عنهم نكارة ولا عن أحد من الأئمة بعدهم إلى رأس المأتين قال ابن عبد البر كانه يعنى الشافعي أول من رقد (توجيه النظر لنجاشي ص ۲۰۰) تندیب الراوی للسيوطی ص ۲۰۰ منیة الأئمة لعلامة قاسم بن لطوف ص ۲۰۰ و قال العلامة "کونثری، حاشیہ و" احتجاج بالمرسل کان سنة متواترة حدث عنه الأئمة في القرون الماضية حتى قال ابن

جريدة المرسل مطلقاً بدعة حدثت في رأس المأتين آه كما ذكرها الهامبي في اصوله وابن عبد البر في التمهيد. وابن رجب في شرح علل الترمذى (تأليف الخطيب ص ١٥٢) واما المراسيل فقد كان يحتاج بها العلماء فيما مضى مثل سفيان الثوري ومالك والاوزاعي حتى جاء الشافعي فتكلم فيه. (توجيه النظر ص ٢٢٥) وكان ذكر النوازل صديق حسن خان في الحطة في ذكر الصالح الستة ص ١٠٦.

همدازنگه نواب صاحب فرمایي اعلال بارسال موجب ترک او نیست زیرا که قبول مراسل
مذهب جمع از فحول علماء اصول است (طیلب الطالب ص ۲۲۵)

د مرسل د حجیت تر ټولو مخکښې امام شافعي رحمته الله علیه انکار کړی دی تر ده مخکښې د مرسل په قبول والي باندې اجماع وه. امام احمد رحمته الله علیه هم مرسل لره حجت گڼي امام شافعي رحمته الله علیه هم د مرسل د حجیت قطعاً انکار نه کاوه بلکه د ځینو شرائطو سره هغه هم مرسل قبل او ه قال الحافظ رحمته الله علیه وقال الشافعي رحمته الله علیه يقبل اذا اعتضد بحجة من وجه آخر يمين الطريق الاول مسنداً كان او مرسل. (شرح نعمة الفكر ص ۵۲) بلکه شیخ الاسلام زکریا انصار فرمایي چه د مرسل مؤید اگر که ضعیف هم وي او بیا هم قلیري (حاشیه شرح نعمة)

وقال الامام النووي رحمه الله: وذهب مالك وابي حنيفة واحمد واكثر الفقهاء رحمهم الله تعالى ان يحتاج به و
 منذهب الشافعي رحمه الله انه اذا انضم الى المرسى ما يعضده احتج به وقلك بان يروى مسنداً او مرسلان من جهة اخرى او
 يعمل ببعض الصحابة رضي الله تعالى عنهم او اكثر العلماء. (مقدمة النووي لشرح حله صحيح المسلم ص ١١)

امام ابن تیمیہ فرمائی: اذا كان المرسل من وجهين كل من الراويين اخذ العلم عن شيوع آخر فهذا يدل على صدقه فان مثل ذلك لا يتصور في العادة مماثل الخطأ فيه وتعمد الكذب. (مهاج السنة ج ۳ ص ۱۱۰) د

داسی مرسل یہ حجیت باندی امام بیہقی پہ کتاب القرائت ص ۱۴۲ کبی۔ حافظ ابن قسطلان نے د

لعداد ج ۱، ص ۱۰۵ کبی او مبارکیوری پہ ابکار المن ص ۱۳۸ کبی انور نقل کری دی

مسارنگہ مبارکیوری فرمائی د معتضد مرسل پہ حجت والی کسی هیچ سبھ نشہ (تحلیق

کلام ج ۳ ص ۹۷) مؤثر یوزنہ د تدرب تراوی ص ۱۶۰ نہ جوانی سر لکمی دی چه بعد

نسب بتقیمہ مراسل امام شافعی بنشد ہر جا کسی حجت نسبی کی کہ کوہ

مرسل یا مسند دفعہ مؤید سند کو وکی نہ وی

عرض دا جہ دے کرمہ (وَإِذَا قُرِئَ الْقُرْآنُ فَاسْتَمِعُوا لَهُ وَأَنْصِتُوا) دے واسطے کہ اس سے
مکمل اور سب سے زیادہ فائدہ حاصل ہو۔

د غیر مقلدینو امامان

د غیر مقلدینو امامانو هم د دې څرگند حقیقت په اعتراف مجبور دي چنانچه امام بیهقي د چا
 چه په کتاب القرائت باندې د غیر مقلدینو د مسلک مدار دی فرمایي انا لا نکر نزول هذه الآية في
 الصلوة او في الصلوة والخطبة كما ذهب اليه من ذكرنا قوله من سلف هذه الامة. (جزء القراءة ص ۷۷)
 وقال الشوكاني لان عمومات القرآن والسنة قد حلت على وجوب الانصات والاستماع والتوجه حال القراءة
 الامام للقرآن (نبيل الاوطار ج ۲ ص ۲۲۶)

وقال ابن تيمية الذين يتهون عن القراءة خلف الامام جمهور السلف والخلف ومعهم الكتاب والسنة
 الصحيحة والذين اوجبهوا المحذية بهم ضعفه الائمة. (تنوع العبادات ص ۸۶)
 وقال ايضا وقول الجمهور هو الصحيح فان الله سبحانه وتعالى قال (وَإِذَا قُرِئَ الْقُرْآنُ فَاسْتَمِعُوا لَهُ وَأَنْصِتُوا
 لَعَلَّكُمْ تُرْحَمُونَ) قال احمد اجمع الناس على انها نزلت في الصلوة. (فتاوى ابن تيمية ج ۲ ص ۱۳۳)
 نواب صاحب فرمايي «اين آيت دلالت نمي كند مگر بر منع قرائت در حال جهر امام بقرائت
 لقوله «فاستمعوا» و استماع نمي باشد مگر از برائے قرائت مجبور بهانه برائے قرائت مخافتت
 اوس مونزه قرآني نص كنيې د مخالفې ډلې ركيك «سُت او كمزوري، تاويلات بيانوو

۱. د مبارکپوري تعنت (نکته جيني يا باطله وينا) :

مبارکپوري صاحب په تحقيق الکلام او تحفة الاحوذې کنيې فرمايي چه د دې آيت خطاب
 مؤمنانو ته نه دی بلکه کافرانو ته دی کومو چه د تبليغ په وخت کنيې شور او غوغا جوړاوه او دا
 نې ويل چه قرآن مه اورئ لکه څرنگه چه امام رازي پخپل تفسير کبير ج ۴ ص ۲۰۲ کنيې ليکلي دی
 او دليل نې دا وړاندې کړی دی چه که چيرته واقعي هم خطاب مؤمنانو ته وای نو دلعلکم د لفظ به
 څه ضرورت وو؟ ځکه چه دا لفظ د ترجي «اميد يا هيله، لپاره راځي او مؤمن په هر حال کنيې د
 خداوندي رحمت مورد او مستحق دی

د مبارکپوري صاحب دا تحقيق يواځې تعنت دی ځکه چه مونږ پورته د اُمت له اجماع څخه
 تېته کړه چه د اُمت کريمه په لمانځه کنيې د قرائت په باره کنيې نازل سوی دی

امام رازي

د اُمت د اجماع په خلاف امام رازي غلطه خيال معتبر نه دی نه ځانگړی موگه نه د سې حد
 کسی چه ده د دی خيال په ساسه کسی هېڅ موږ نه دی وړې ندي کړی که چيرته ده کوم روښ
 خيال کړی هېڅ موږ نه ده د غصب وړ نه دی ځکه چه د حدسو ممان نې کړ که د غصب و

امام مني لیکن پہ تفسیر او حدیث کنبی نہی ضعیف کنی

چنانچہ حافظ ابن حجر رحمہ اللہ فرمائی: امام رازی د عقلیاتو مسلم (منل شوی) امام دی لیکن پہ احادیثو او آثارو کنبی د ہفہ مرتبہ کمزوری دہ لہ دی وجہی خُخہ د ہفہ پہ تفسیر کنبی وج او لاندہ مرخہ دی (لسان المیزان ج ۳ ص ۲۶۶)

قال الامام السيوطي رحمه الله قال ابو حيان في البحر جمع الامام الرازي في تفسيره اشياء كثيرة طويلة لا حاجة لها في علم التفسير ولذلك قال بعض العلماء فيه كل شيء الا التفسير. (الاتقان ج ۲ ص ۱۹۰) وقال المولى طاش كبرى زاده رحمه الله قال ابن السبكي في طبقاته الكبرى اعلم ان شيعةنا الذهبي ذكر الامام في كتاب الميزان في الضعفاء وهذا امر لا معنى له من وجوه اعلاها انه ثقة خبر من اخبار الامة وانها انه لا رواية له و ذكره في الرواة مجرد فضول و تعصب و تعامل تشعير منه المجلود. (الى قوله) عند الى امام من ائمة المسلمين و ادخله في جماعة ليس هو منهم اعني رواية الحديث فان الامام لا رواية له. (مفتاح السعادة ج ۳ ص ۲۴۸)

نواب صاحب فرمائی: «مؤلف وی از علم حدیث بے خبر است و در علوم کلام و فنون رسمیه امام اہل زمان، بعضی از اہل معرفت بعلوم کتاب و سنت گفته اند، فیہ کل شیء الا التفسیر»، (اکسیر ص ۱۰۴)

ہمدارنگہ فرمائی: «رازی از علم حدیث خبر ندارد»، (اکسیر ص ۱۱۳)

بیاد «لعل» لہ لفظ خُخہ استدلال ہم عجیبہ دی، پہ داسی حال کنبی چہ پہ شاہی محاورہ کنبی پہ یقینی توگہ د وعدی لپارہ د دی تکی استعمال مشہور دی۔ قال العلامة عبد اللہ بن احمد النسفی ولعل للترجی و الاطماع و لکنہ من کریم فیجری مجری وعدۃ المعتمود وفائہ وہ قال سیبویہ، (مدارک التعزیل ج ۳ ص ۵۵) کہ چیرتہ د «لعل»، لفظ د مؤمنانو لپارہ استعمالو صحیح نہ وی نو د لاندینو آیتونو بہ خہ خواب وی؟

لَا يَأْتِيَنَّ الَّذِينَ آمَنُوا كُتِبَ عَلَيْهِمُ الْقِيَامُ كَمَا كُتِبَ عَلَى الَّذِينَ مِنْ قَبْلِكُمْ لَعَلَّكُمْ تَتَّقُونَ ○ (۱۸۶/۳)
لَا يَأْتِيَنَّ الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَدْخُلُوا بُيُوتًا غَيْرَ بُيُوتِكُمْ حَتَّى تَسْتَأْذِنُوا وَتُسْتَجِيبُوا عَنْهَا لَعَلَّكُمْ تَتَّقُونَ ○ (۲۴/۲۰)

وَلَوْ تَوَصَّوُا إِلَى اللَّهِ وَرَجَعْتُمْ إِلَى الْإِنسَانِ لَبُذِلْتُمْ لِيَخْلُوعِلْمُ اللَّهِ لَعَلَّكُمْ تَتَّقُونَ ○ (۳۱/۲۲)

فَلَوْ أَنَّهُمْ إِذَا ظَاهَرُوا لِلْإِنسَانِ لَمَّا ظَهَرُوا لِلَّهِ لَعَلَّكُمْ تَتَّقُونَ ○ (۱۰۰)

د امام رازی رحمہ اللہ بہ مفادہ کسی کہ حیرہ مور د ہفہ مفسرینو دیو، (اکسیر ج ۲ ص ۱۰۰)

کرمہ شان نزول لمونخ کنی نو د دفتر نو دفتر به تور او دک شي لیکن مونخ د شان نزول به ایه یواخی د روایتونو په وړاندې کولو اکتفاء کړی دی له روایت پرته د مفسرینو د اقوالو د ذکر کولو نه ضرورت شته او نه هم د دومره اوږده فهرست د نقل کولو فرصت شته

۲. مبارکپوري صاحب فرمایي د دې آیت شان نزول خطبه ده لکه څرنگه چه امام بیهقي په کتاب القرائت ص ۷۰ کښي لیکلي دي لهذا له دې آیت څخه د قرائت خلف الامام په نه جواز باندې استدلال صحیح نه دی (ابکارالین ص ۱۳۵)

دا هم د امام بیهقي خپل خیال دی له یوه صحیح روایت څخه هم د دې تائید نه دی شوی. د صحیحو روایتونو او اجماع امت په مقابله کښي د امام بیهقي قول هیڅ وزن نه لري پخپله مبارکپوري په یوه ځای کښي ویلي دي چه الم بیهقي اگر که یو مشهور محدث دی لیکن د هغه یو قول هم له دلیل پرته معتبر کیدلی نه شي (تحقیق ج ۲، ص ۳۲)

د امام بیهقي خیال برسيره پر دې چه د اجماع خلاف او بې دلیل دی د دې لپاره هم صحیح نه شي کیدلی چه دا آیت مکي دی او د جمعي لمونخ په مدینه منوره کښي فرض شوی دی د امام ابن جریر رحمه الله د تحقیق مطابق جمعه په سده هجري کښي فرض شوی دی بالفرض د خنود قول مطابق که چیرته په مکه مکرمه کښي د جمعي فرضیت تسلیم هم شي نو د جمعي امام به لغو سره په مدینه منوره کښي فرض شوی دی او په مکه مکرمه کښي د جمعي یو لمونخ هم نه دی ادا شوی و قال الامام البهوی رحمه الله الأیة مکیة والجمعة وجهان بالمدينة. (معالم التنزیل علی هامش تفسیر ابن کثیر ج ۳، ص ۶۲۲) غیر مقلد عالم مولانا عبد الصمد صاحب لیکي: کوم خلک چه د دې آیت شان نزول خطبه بولي هغوی په سختي غلطی باندې دي ځکه چه دا آیت مکي دی او د خطبي حکم په مدینه منوره کښي نازل شوی دی (اعلام الاعلام ص ۱۸۹)

له دې څخه د آخر خطبه هم مراد نه شي اخستل کیدلی ځکه چه د اختر د لمانځه حکم هم په مدینه منوره کښي نازل شوی دی (طبری ص ۱۱۸)

که چیرته فرض نی کړه دا هم و منل شي چه د جمعي یا آخر خطبه د دې آیت شان نزول دی نو به هم له دې څخه دا نه بښلای چه لمونخ د دې آیت شان نزول نه دی ځکه چه د نزول په سبب کس

نعدد ګونې حائر دی قال الشیخ عبدالرحمن بن المحسن (فتح القدیر شرح کتاب التوحید ص ۱۵۰)

ملا دی (وَلَا تَجْهَرُ بِصَلَاتِكَ وَلَا تُغَالِثَ بِهَا وَتَقْرَأُ تَفْهِيمًا) شان نزول به صحیح بخاری ج ۱ ص ۱۰۹ صحیح مسلم ص ۱۰۱ ج ۱ سنن نسائی ج ۱ ص ۱۰۱ مسند احمد ج ۱ ص ۱۰۱ او مسند ابی عوانه ج ۱

ص ۱۲۲ کنہی لمونخ بنوول شوی دی او پہ صحیح بخاری. مسلم او مسند دا بی عوانہ پہ ہمدغو خابونو کنہی د دې شان نزول دعاء بنوولی دی.

فائدہ جلیلہ

د قرآن او حدیث لہ مطالعہی خخہ دا خرگندیری چہ ډیر واری داسی واقعات کوم چہ د کوم قرآنی حکم لاندې داخلیری د ہم هغه آیت شان نزول ویل کیږی حالانکہ اصل شان نزول نور څه وي لیکن دې واقعی لره محض د شمول فی الحکم لہ وجې شان نزول ویل شوی دی مثلاً نن یو څوک غلا وکړي نو داسې ویل کیږی چہ د (وَالسَّارِقُ وَالسَّارِقَةُ فَاقْطَعُوا أَيْدِيَهُمَا) آیت د ده په باره کنہی نازل شوی دی. قال الحافظ السیوطی رحمہ اللہ. وقال ابن تیمیہ قولہم نزلت ہذہ الایۃ فی کذا یراد بہ تارۃ سبب النزول ویراد بہ تارۃ ان ذلک داخل فی الایۃ وان لم یکن السبب کما نقول عنی ہذہ الایۃ کذا. (الی قولہ) وقال الزرکشی فی البرہان وقد عرف من عادة الصحابة والتابعین ان احدهم اذا قال نزلت ہذہ الایۃ فی کذا فانه یرید بذلک انها تتضمن ہذا الحکم لان ہذا کان السبب فی نزولہا فهو من جلس الاستدلال علی الحکم بالایۃ لا من جنس العقل لما وقع. (الاتقان ج ۱، ص ۴۱) وقال الشاہ ولی اللہ رحمہ اللہ فی الباب الرابع من الفہر الکبیر - وقسمی آن است کہ معنی آیت بعموم خود تأمر ست بغیر احتیاج دانستن حادثہ کہ سبب نزول شدہ است و حکم عموم لفظ راست نہ خصوص سبب را. قدماء مفسرین بقصد احاطۃ آثار مناسبتہ بآن آیت یا بقصد بیان ما صدق آن عموم آن قصہ را ذکر کردہ اندہ این قسم را ذکر کردن ضرور نیست پیش این فقیر محقق شدہ است کہ صحابہ و تابعین بسیار بود کہ نزلت الایۃ فی کذا می گفتند و غرض ایشان تصویر ما صدق آن آیت بود و ذکر بعض حوادث کہ آیت آن را بعموم خود شامل شدہ است خواہ این قضیہ متقدم باشد یا متأخر، امر اثبالی باشد یا جاہلی یا اسلامی، تمام قیود آیت را در گرفته شد یا بعض آن را، واللہ اعلم، ازین تحقیق دانستہ شد کہ اجتماع را درین قسم دخل هست و قصص متعددہ را آنہا گنجائش هست، پس این نکته مستحضر دار و حل مختلفات سبب نزول ادلی عنایت می توان نمود. (الفہر الکبیر ص ۴۵)

ہمد ا تحقیق نواب صدیق حسن خان صاحب ہم نقل کړی دی (اکسیر ص ۱۹)

پس کومو حضراتو چہ د (وَإِذَا قُرِئَ الْقُرْآنُ فَاسْتَمِعُوا لَهُ وَأَنْصِتُوا) آیت کریمہ شان نزول د جمععی یا آخر خضبہ بللی دی د هغو دا مقصد دی چہ د اوریدول او چوپتیا حکم خطبی ته هم شامل دی د هغو د قول ہیڅکله دا مطلب نہ سي کیډلی چہ د دې آیت اصل شان نزول یواځي خضبہ دی نہ

قدعنا ان الایة مکية والجمعة فرط على المدينة.

لنوه دا چه دا آیت په اجماع سره د لمانځه په باره کښې نازل شوی دی او د دې لومړنی مدلول لومړنځ دی لیکن د علت د حکم له مخې د جمعې او اختر خطبو ته هم شامل دی.

۳. امام بیهقي رحمه الله فرمایي چه صحابه کرامو عليه السلام به د اقتداء په وخت کښې په لوړ آواز سره خبرې کولې چه له دې څخه د معانعت په باره کښې دا آیت کریمه نازل شوی دی. امام بیهقي د خپلې دې دعوي د اثبات لپاره څلور روایتونه نقل کړي دي. (کتاب الصلاة ص ۷۷)

د امام بیهقي دا دعوه ځکه صحیح نه ده چه مونږ د صحیحو اسنادو له مخې دا ثابته کړه چه دا آیت په امام پسې د قرائت ویلو په باره کښې نازل شوی دی نه د عامو خبرو کولو په باره کښې. امام بیهقي چه له کومو روایتونو څخه استدلال کړی دی هغه ټول ضعیف او معلول دي تفصیل ئې په لاندې ډول دی. ملاحظه ئې کړی.

لومړې روایت: په دې کښې دوراوي محمد بن دینار او ابراهیم هجري ضعیف دي. د محمد بن دینار تضعیف امام ابن معین، دارقطني، نسائي او عقیلي کړی دی. امام ابو داؤد فرمایي چه په آخر کښې د هغه حافظه متغیره شوې وه. (مذهیب المذهیب ج ۲، ص ۱۵۵) او ابراهیم هجري لره امام بخاري، نسائي، ترمذي، احمد، ابن معین، ابو زرعه، سعدي، حربي، ابو حاتم، ابن عدي او علي بن الحسین بن الجنید ټولو ضعیف گڼلی دی. (مذهیب المذهیب ج ۱، ص ۱۶۵/ میزان الاعتدال ج ۲، ص ۴۱) امام بخاري رحمه الله ابراهیم هجري ته منکر الحدیث ویلی دی او د حدیث د امامانو فیصله ده چه امام بخاري څوک منکر الحدیث وبولي د هغه د روایت قبول جائر نه دي (میزان ج ۱، ص ۸/ طبقات سبکی ج ۲، ص ۲/ تدریب الراوی ص ۲۲۵)

دویم روایت: په دې کښې مؤمل بن اسمعیل دی چه ده لره هم امام بخاري رحمه الله منکر الحدیث گڼلی دی پرته له دې څخه ابو حاتم، ابن حبان، یعقوب بن سفیان، ساجي، دارقطني، ابن سعد، ابن قانع، محمد بن نصر مروزي او امام ابو زرعه هغه لره کثیر الخطاء، سیئ الحفظ، منکر الحدیث، کثیر الغلط گڼي او د هغه د روایتونو له قبولو څخه ئې منع فرمایلي ده. (مذهیب المذهیب ج ۱، ص ۲۸۰/ میزان ج ۲، ص ۲۲۱)

دریم روایت: د دې راوی عبد الله بن عامر دی چه امام بخاري، امام احمد، نسائي، ابو داؤد، ابو زرعه، ابو عاصم، دارقطني، سعدي، امام ابن معین، ابو احمد الحاکم او ابو حاتم ئې تضعیف کړی دی او امام ابن المدینی خو "ضعیف ضعیف" دوه واره وویل دوه جنده تضعیف

ئې د ده وکړ. (مذهیب المذهیب ج ۵، ص ۲۵۵/ میزان ج ۲، ص ۱۵/ اللسان ج ۳، ص ۳۰۲)

خلوغ روایت پہ دے کنبی عاصم بن عمر دی امام بخاری رحمہ اللہ دہ لہ منکر الحدیث گنلی دی. امام ترمذی، امام احمد، ابن معین او جوزقانی د ہفہ تضعیف کری دی (مہلب المہلب ج ۴ ص ۱۵/میزان ج ۲ ص ۴)

پہ کومو راویانو باندے چہ یو درجن د حدیثو امامان جرح کرے وی د ہفو لہ روایت خخہ استدلال او خان ویل اہل حدیث؟ این چہ بو العجبی است د دے آیت شان نزول ((کلام فی الصلوۃ)) نہ دی پہ دے باندے لاندینی دلائل دی.

۱ - د اجماع او صحیحو حدیثونو لہ مخی ثابتہ شوہ چہ دا آیت پہ لمانخہ کنبی د قرآنکریم د قرائت پہ بارہ کنبی نازل شوی دی.

۲ - امام بیہقی چہ کوم حدیثونہ نقل کرے دے ہفہ تول د آخرے درجے ضعیف دی

۳ - د صحیح حدیث لہ مخی ثابتہ دہ چہ پہ لمانخہ کنبی د خبری کولو ممانعت د ((قَوْمُوا لِلَّهِ قَائِلَتَيْنِ)) آیت سرہ شوی دی. کما روی الشیخان رحمہما للہ تعالیٰ عن ابیہن ارم رعی للہ تعالیٰ عنہ. (بخاری ج ۳ ص ۱۹۰/مسلم ج ۱ ص ۲۰۴)

۴ - مبارکپوری صاحب پہ تحقیق الکلام ج ۴ ص ۳۶ کنبی فرمایے: ((وَأَقْرَأَ الْقُرْآنَ - الْأُیَّةَ)) پہ دویم آیت ((فَأَقْرَأُوا مَا كَثُرَ مِنَ الْقُرْآنِ)) باندے منسوخ دی خکہ چہ دا وروستہ نازل شوی دی چہ پہ دے باندے لاندینی دلائل دی.

۱ - امام سیوطی رحمہ اللہ فرمایے چہ تول سورت مزمل پہ مکہ مکرمہ کنبی نازل شوی دی لیکن ((فَأَقْرَأُوا مَا كَثُرَ مِنَ الْقُرْآنِ)) آیت پہ مدینہ منورہ کنبی نازل شوی دی ((الاتقان ج ۱ ص ۱۱۴))

۲ - پہ دے آیت کنبی د زکوۃ حکم ہم شتہ او حافظ ابن حجر رحمہ اللہ پہ مدینہ منورہ کنبی د زکوۃ پہ فرضیت باندے داسے استدلال کری دی چہ حضرت قیس بن سعد رحمہ اللہ خخہ روایت دی چہ د زکوۃ لہ فرض کیدو خخہ مخکنی مونر تہ د صدقہ فطر د ادا کولو حکم راکل شوی وو زکات چہ فرض شوہ د صدقہ فطر د ادا کولو نہ تاکیدي حکم ورکری شو او نہ منع ترے وشولہ لہ دے خخہ ثابتہ شوہ چہ زکات تر صدقہ فطر وروستہ فرض شوی دی او صدقہ الفطر د روزے تتمہ پورہ والی دہ او روزہ پہ اتفاق سرہ پہ مدینہ طیبہ کنبی فرض شوی دی (فتح الباری ج ۳ ص ۱۱)

۳ - امام ابو نصر مروزی رحمہ اللہ فرمایے د ((فَأَقْرَأُوا مَا كَثُرَ مِنَ الْقُرْآنِ)) آیت پہ مدینہ منورہ کنبی نازل شوی دی خکہ چہ پہ دے د قتال ذکر دی او قتال پہ مدینہ منورہ کنبی فرض شوی دی د مبارکپوری صاحب دا دعوہ غلطہ دہ ہفہ چہ د ((فَأَقْرَأُوا مَا كَثُرَ مِنَ الْقُرْآنِ)) آیت پہ نزول کسی پہ

وروسته والي باندې کوم دلائل بیان کړي دي د هغو خوابونه په ترتيب سره ملاحظه کړي
 د لومړي دليل خواب: امام سيوطي صاحب رحمته الله اگر که دا قول را نقل کړي دي ليکن د دې
 ترديد نه هم کړي دي. ونصله (المزمل) استغنى منها واصبر على ما يقولون الايتين حکاه الاصمغالي و قوله ان
 ريك يعلم الى اخر السورة حکاه ابن الفرس ويرد ما أخرجه الحاكم عن عائشة رضي الله عنها انه نزل بعد نزول صد
 السورة بسلة و ذلك حين فرض قيام الليل في اول الاسلام قبل فرض الصلوات الخمس. (الاتقان ج ۱، ص ۱۰۰)
 د حضرت عائشة رضي الله عنها دا روايت مسلم ج ۱، ص ۲۵۶، نسائي ص ۱۸۲، مستدرک ج ۱، ص ۵۰۴ کښي
 د صحيح سند له مخې مروي دي. له حضرت ابن عباس رضي الله عنه څخه هم د همدې مضمون روايت په
 مستدرک ج ۲، ص ۵۰۵ او سنن کبري ج ۲، ص ۵۰۰ کښي شته. دا د صحيح سند درلودونکي
 روايتونه د ابن غرس له دې روايت څخه څو درجې زيات قوي دي چه په هغه کښي د يونس بن
 حبيب غوندي مجهول راوي دي له دغو روايتونو څخه ثابته شوه چه د سورة مزمل آخري برخه د
 اولي برخې څخه يو کال وروسته نازل شوی دي او د سورة مزمل لومړنۍ برخه په اتفاق سره د
 نبوت په ابتدايي دور کښي نازله شوې ده. پخپله مبارکپوري صاحب فرمايي تر ټولو مخکښي
 سورة قلم نازل شوی دي او له هغه وروسته سورة مزمل (تحقيق الكلام ج ۲، ص ۲۸)

د دويم دليل خواب: دا دعوه هم صحيح نه ده چه زکوة په مدينه منوره کښي فرض شوی دي
 حقيقت دا دي چه د زکات حکم په مکي مکرمي کښي نازل شوی وو. په سورة مؤمنون، سورة حم
 سجدو او سورة لقمان کښي د زکات حکم راغلی دي حالانکه دا سورتونه ټول مکي دي د يؤون
 الزکوة تاويل په تزکيه د نفس باندې غلظه توجيه او له قياس څخه لرې ده پرته له دې څخه حضرت
 جعفر طيار رضي الله عنه د نجاشي رضي الله عنه په دربار کښي چه کوم تقرير کړي وو په هغه کښي د زکات يادونه
 شته (مسند احمد ج ۵، ص ۲۱۱/ مستدرک ج ۲، ص ۳۱۰/ وقال الحاكم والذهبي على شرطهما) حالانکه د دغو
 حضراتو د حبشي خواته د هجرت ابتدا يا پيل د نبوت په پنځم کال کښي شوی وو (طبري ص ۱۱۱۸/
 زادالمعاد ج ۲، ص ۹۱)

د م. ا. بن خزيمه رحمته الله دعوی ده چه زکات له هجرت څخه مخکښي فرض شوی وو فتح الهاري
 ج ۳، ص ۲۱۱) ا. م. ر. ز. رحمته الله هم همدغه وائي (تفسير كبير ج ۲، ص ۲۲۵)
 علامه آلوسي رحمته الله فرموي چه د کثرو علماوو د تحقيق مطلق زکات په مکه مکرمه کښي
 فرض سو (روح المعاني ج ۱، ص ۱۰۱)

د فقط بن کثير رحمته الله فرموي د سورة اعراف ۱۲۸ آيت د هغو حقايقو سلسله کوي کوم چه د دې

فائل دي چه نفس زکات په مکه مکرمه کښې فرض شوی وو لیکن د هغه د نصاب او اندازې نعين به مدينه منوره کښې وشو (تفسير ابن کثير ج ۳ ص ۴۴)

له دې تحقيق څخه ثابته شوه چه د قيس ابن سعد رضي الله عنه په روايت کښې د زکات له فرضيت څخه مراد د زکات د نصاب او د هغه د اندازې تعيين دی و نظيره ما قاله الحافظ رحمه الله في شرح قول ابن عمر رضي الله تعالى عنهما (انما كان هذا قبل ان تنزل الزكاة) هذا مشعر بان الوعيد على الاكتفاء وهو حبس ما فضل عن الحاجة عن الواساة به کان في اول الاسلام ثم نسخ ذلك بفرض الزكاة لما فتح الله الفتوح و قدرت نصب الزكاة فعل هذا المراد بنزل الزكاة بيان نصبها ومقاديرها لا الزوال اصلها والله اعلم (فتح الباری ج ۳ ص ۲۱۹) د دريم دليل خواب حافظ ابن حجر رحمته الله فرمايي د امام ابو نصر دې آيت لره مدني گنبل غلط دي هغه ته په دې کښې د قتال له ذکر څخه مغالطه ور لويديله ده په داسې حال کښې چه په دې کښې د «س» حرف دا وائي چه د راتلونکي حکم به د قتال وي د دې لپاره په آنده کښې د راتلونکي مشقت له مخې الله تعالى د تهجد د لمانځه تاکيد ساقط کړ

ولصه و ذکر الشافعي عن بعض اهل العلم ان صلاة الليل كانت مفروضة ثم نسخت بقوله تعالى فاقرؤوا ما تيسر منه لفصار الفرض قيام بعض الليل ثم نسخ ذلك بالصلوات الخمس واستنكر محمد بن نصر المروزي ذلك وقال الآية تدل على ان قوله تعالى فاقرؤوا ما تيسر منه انما نزل بالمدينة لقوله تعالى فيها وأقروا بقرآنك في سبيل الله والقتال انما وقع بالمدينة لا بمكة والاسراء كان بمكة قبل ذلك آدم وما استدلل به غير واضح لان قوله تعالى علم ان سيكون ظاهري الاستقبال فكانه سبحانه وتعالى امتن عليهم بتعجيل التخفيف لبل وجود المشقة التي علم انها ستقع لهم والله اعلم (فتح الباری ج ۳ ص ۴۴)

بيا د مبارکپوري صاحب دا منطق هم عجيب دی چه (وَإِذَا قُرِئَ الْقُرْآنُ - الآية) څخه د (فاقرؤوا ما تيسر - الآية) وروسته والی د نسخ مستلزم دی نسخ خو به هلته وو چه د دغو دواړو آيتونو په مفهوم کښې يو له بله مخالفت وای په داسې حال کښې چه دلته هيڅ مخالفت نشته ځکه چه لومړی د قرأت خلف الامام پورې اړه لري او دويم آيت د تهجد د لمانځه په باره کښې دی چنانچه بخپله غير مقلد عالم مولانا مير سيالکوټي صاحب فرمايي چه د سورة مزمل دا رکوع د تهجد په لمانځه کښې د تخفيف لپاره نازل شوی دی (تفسير واضح البيان ص ۴۴) مبارکپوری صاحب هم له روح المعاني څخه د دې نقل کړی دی (تحفة الاوحد ج ۳ ص ۲۰۰) امام بهقي فرمسي و هذا معروف مشهور فيما بين اهل العلم (كتاب القراءه ص ۱۰۳) وقال الشوكاني نزلت في قيام الليل لليسف مما نحن فيه

(نبیل الاوطار ج ۲، ص ۲۱۸) همدارنگه ابو داؤد ج ۱، ص ۱۹۲، عون المعبود ج ۱، ص ۵۰۳، اعلام الموقعین لابن القيم ج ۲، ص ۳۷۸، السراج المنیر للعلامة الشرینی ج ۱، ص ۲۴۸، تفسیر العلامة ابي السعود علي هامش التفسیر الكبير ج ۸، ص ۴۸۵ کنبی هم د دې تصریح شته غرض دا چه د مبارکپوري صاحب د نسخ دعوه غلطه ده، نواب صديق حسن خان صاحب د سورة اعراف په اړه فرمایي چه دروی یک آیت یادو آرت منوخ است باقي همه محکم اول خدا العفو، مر بالعرف، دوم و اعرض عن الجالبین (افادة الشیوخ ص ۲۵) او که چیرته بفرض محال نسخ هم تسلیم شي نو پخپله مبارکپوري صاحب فرمایي چه د (فأقرمو ما تیشتر) آیت څخه د قرائت فرضیت نه شي ثابتیدلی (محفلة الاحوذی ج ۱، ص ۲۰۴)

۵- مبارکپوري په تحقیق الکلام ج ۱، ص ۲۸ کنبی فرمایي چه د (وَإِذَا قُرِئَ الْقُرْآنُ) آیت مکي دی او د امام پسي د قرائت د کولو په باره کنبی احادیث له حضرت ابو هريره رضی الله عنه او حضرت عباد بن الصامت رضی الله عنه څخه مروی دی حضرت او هريرة رضی الله عنه په سنه ۷ هجري کنبی اسلام راوړی دی او حضرت عباد رضی الله عنه انصاري دی له دې څخه څرگنده شوه چه د قرائت خلف الامام حکم په مدینه منوره کنبی شوی دی لهذا دا حدیث د آیت لپاره نسخ دی مولانا میر صاحب هم په تفسیر واضح البیان ص ۴۰۳ کنبی همدا لیکلو دی

د دې حضراتو ظلم وگوري په خبر واحد سره قرآني نص منسوخوي بیا د قرائت خلف الامام په اړه یو روایت هم داسې نشته چه صحیح هم وي او صریح هم د دې تفصیل مخکښی راځي انشاء الله تعالی په داسې ضعیف، معلول او مجملو روایتونو څخه د قرآني نص د نسخ دعوی د کُل په باني سره د الماس پرې کول دي نواب صاحب لیکي ناسخ مثل منوخ باښ، در قوت بله اتوی ازان چه در قدرت ضعف مزیل قوی نه تواند شد و این حکم عقل است و اجماع بر آن دلالت کرده، چه صحابه نقل قرآن انسخ واحد منوخ نه کرده اند. (افادة الشیوخ بمقدار الزاح والمنوخ ص ۵)

غلاوه پر دې د حضرت عباد بن الصامت رضی الله عنه د مدني والي له وجې د هغه حدیث هم مدني گنل غلط دي ځکه چه دی په عقبه اولی او عقبه ثانیه دواړو کنبی موجود وو. ممکنه ده چه د دې روایت په دې وخت کنبی وی بیا له مدني صحابه کرامو رضی الله عنهم بلکه پخپله له حضرت ابو هريره رضی الله عنه څخه هم د قرائت د منع په اېونه هم ښه کما سانی.

مبارکپوري نه لخص الکلام ج ۲، ص ۲۸ کنبی یوه بله نکتہ بیانوی چه حاصل نې دا دی چه سورة اعراف له حقه اولی څخه هم مخکښی لږل سوی دی ځکه چه په سنه ۱۰ هجری کنبی لومړی

سوره جن نازل شو بيا سورة اعراف (مجمع البحار ج ۲، ص ۵۲۰) او بيعت عقبه اولی په ۱۲هـ نبوي کښې او بيعت عقبه ثانيه په ۱۳هـ نبوي کښې شوی دی. همدارنگه له عقبه اولی څخه مخکښې د جماعت لمونځ روا نه وو د دې لپاره د حضرت عبادۀ عليه السلام دا حديث په هر صورت له آيت څخه وروسته دی

مبارکپوري په دې نکتې باندې چه څومره تعجب وشي کم دی. لومړی له دې وجې چه حافظ ابن کثير رحمته الله فرمايي چه بيعت عقبه اولی په رجب سنه ۱۰هـ نبوي کښې شوی دی او عقبه ثانيه په سنه ۱۲هـ نبوي کښې (المبداية والنهاية ج ۳، ص ۱۵۹) دويم دا چه امام نووي او حافظ ابن حجر رحمهما الله تعالى فرمايي چه د جماعت لمونځ د اسلام له ابتداء څخه روا شوی دی (نووي على مسلم ج ۱، ص ۱۸۳/فتح الباری ج ۳، ص ۶۰) حضرت ابو ذر غفاري رضي الله عنه د اسلام تر قبلولو وروسته چه کله د خپل قوم خواته بيرته ورغی نو نيمې قبيلې اسلام قبول کړ او حضرت ايماء بن رخصه رضي الله عنه د هغو امامت کاوه (صحيح مسلم ج ۲، ص ۲۹۹/مستدرک ج ۳، ص ۵۱۲) حالانکه حضرت ابو ذر غفاري رضي الله عنه ډير مخکښې اسلام راوړونکی دی. له ده څخه مخکښې په نارینه وو کښې يواځې حضرت ابو بکر صديق او حضرت بلال رضی الله تعالى عنهما او په ښځو کښې يواځې حضرت خديجه رضي الله عنها ايمان راوړی وو (مستدرک ج ۳، ص ۲۳۱/تلکړه ج ۱، ص ۱۱۴/کمال ص ۵۹۲)

برسيره پر دې که چيرته له عقبه اولی څخه مخکښی د جماعت لمونځ مشروع نه وو نو په دې منل هم لازمېږي چه (وَإِذَا قُرِئَ الْقُرْآنُ فَاسْتَمِعُوا لَهُ وَأَنْصِتُوا) آيت د بيعت عقبه اولی نه وروسته نازل شوی دی ځکه چه پورته ثابت شول چه د دې آيت شان نزول په اتفاق سره قرأنت خلف الامام دی. پس د عبادۀ عليه السلام د حديث له دې آيت څخه تاخر وروسته والی، ثابت نه شو. دا بحث مي يواځې د اسباب کلام په توگه وليکه او که نه نو حقيقت دا دی چه دا ضعیف او غير صريح روايتونه د قرآن د نسخ لپاره نامخ نه شي کيدلي

مبارکپوري فرمايي چه که چيرنه دا خبره و هم منله شي چه (فَأَقْرَءُوا مَا تَكْتَرُونَ مِنَ الْقُرْآنِ - الآية) سره (وَإِذَا قُرِئَ الْقُرْآنُ) منسوخ نه دی ليکن په دې کښې د نسخ احتمال خو موجود دی چه کله به دی کښې دا احتمال موجود دی نو په دی سره استدلال څرنگه؟ (تحقيق الكلام ج ۲، ص ۳۹)

د مبارکپوري دا خيال هم صحيح نه دی ځکه چه هغه احتمال د استدلال مانع دی چه ناشی عن دسل وي که چيرته دلته د نسخ احتمال په کوم دليل باندې مېني وای نو امام احمد، حافظ ابن سبه او حافظ ابن عبد البر رحمهم الله او د امت نور جمهور علماء له دې آيت څخه استدلال نه

کاوه حالانکه په دې اړوند مونږ پورته له امام احمد رحمته الله علیه څخه د اجماع قول نقل کړی دی.

۷ - مبارکپوري اېکار المن ص ۱۴۰. تحفة الاحوذی ج ۱. ص ۲۵۸ او تحقیق الکلام ج ۲. ص ۳۸ کښې او مولانا میر صاحب په تفسیر واضح البیان ص ۴۳۸ کښې د ملا جیون او علامه تفتازاني د قول په را نقل کولو سره لیکي چه د احتافو په نزد په دغو دواړو آیتونو کښې تعارض دی د دې لپاره (وَإِذَا قُرِئَ الْقُرْآنُ فَاسْتَمِعُوا لَهُ وَأَنْصِتُوا) څخه استدلال صحیح نه دی.

ملا جیون رحمته الله علیه حنفي والی منل شوی دی لیکن د تحقیق مدار د چا په شخصیت باندې نه دی او علامه سعد الدین تفتازاني رحمته الله علیه حنفي گڼل غلط دي. دی شافعي وو. د کشف الظنون مصنف علامه کاتب چلبي، علامه حسن چلبي، علامه سیوطي او علامه محمود الکفوي رحمهم الله د دې تصریح کړې ده. په هر صورت د کوم شخصیت له قول څخه حقیقت نه شي بدلیدلی. مونږ پورته دا ثابت کړه چه (فَاقْرَأُوا مَا كَثُرَ مِنَ الْقُرْآنِ) متقدم دی او (وَإِذَا قُرِئَ الْقُرْآنُ فَاسْتَمِعُوا لَهُ وَأَنْصِتُوا) متاخر دی. همدارنگه لومړی آیت د تهجد د لمانځه په باره کښې دی او دویم آیت د قرائت خلف الامام په باره کښې دی. چه کله په دلائلو کښې تقدم او تاخر معلوم وي او بیا د دواړو محل هم جلا جلا وي نو د تعارض قول به څنگه صحیح شي؟

که چیرته بالفرض په دغو دواړو آیتونو کښې تعارض هم و منل شي نو د تعارض د له منځه وړلو لپاره تر ټولو مخکښې د تطبیق صورت لتول کیږي. که هغه و نه شي نو بیا ترجیح او په دریمه درجه کښې د تساقط حکم دی. په دغو آیتونو کښې د تطبیق صورت هم میندل کیږي او د ترجیح وجه هم

د تطبیق صورت. یو صورت خو پورته بیان شو چه په یوه آیت کښې په فرض لمانځه کښې د قرائت بیان دی او په دویم آیت کښې د تهجد په لمانځه کښې د قرائت حکم دی. پرته له دې نه که چیرته دواړه آیتونه یواځې د فرض لمانځه په اړه فرض کړی شي نو د تطبیق صورت ئې دا دی چه د سورة مزمل په آیت کښې امام او منفرد ته د قرائت حکم ورکړی شوی دی او په سورة اعراف کښې مقتدی له قرائت څخه منع کړی شوی دی چنانچه امام بیهقي رحمته الله علیه له حضرت ابن عباس رضی الله عنهما څخه د صحیح سند له مخې روایت کړی دی چه له (فَاقْرَأُوا مَا كَثُرَ) څخه له سورة فاتحه څخه زائد قرائت مراد دی (کتاب القراءة ص ۶، ص ۱۵۴، ص ۱۵۵) امام دار قطني رحمته الله علیه هم له حضرت ابن عباس رضی الله عنهما څخه همدا مضمون په حسن روایت سره را نقل کړی دی (دار قطني ج ۳، ص ۱۱۹) مولانا میر صاحب لیکي الغرض که چیرته په (فَاقْرَأُوا مَا كَثُرَ) کښې له قرائت څخه قرائت فی الصلوة مراد واخیستل شي نو له هغه څخه مراد تر فاتحه وروسته قرائت دی (تفسیر واضح البیان

(۳۰۵ص)

چونکه اهل حديث هم د مقتدي لپاره له سورة فاتحه څخه د زيات قرائت په ممانعت قائل دي ځکه له دې څخه په لازمي توگه امام يا منفرد مراد وي.

د ترجيح صورت :

که چيرته با لفرض د تطبيق هيڅ صورت موجود نه وای نو له شهبې پرته د سورة اعراف آيت به راجح ټاکل شوی وای ځکه چه پورته د صحيحو روايتونو او د امت د جمهورو له تصريحاتو څخه ثابته شوې ده چه په دې آيت کښې مقتدي له قرائت خلف الامام څخه منع کړی شوی دی

۸ - امام بيهقي په کتاب القرائت ص ۷۵ کښې او مبارکپوري صاحب په تحقيق الکلام ج ۲، ص ۵۱ کښې فرمايي چه په حديث کښې سکوت د اخفاء په معنی هم استعمال شوی دی چنانچه د صحيح البخاري روايت دی چه حضرت ابو هريره رضي الله عنه له حضور اکرم ﷺ څخه پوښتنه وکړه چه اسکاتک ما بين التكبیر والقراءة ما تقول؟ ده مبارک وفرمايل چه زه اللهم باعد بيني وبين خطاياي الخ وایم (صحيح البخاری ج ۱، ص ۱۰۳) حضرت ابو هريره رضي الله عنه په دې مقام باندې له سکوت څخه د ورو یا سوکه ویلو تعبیر کړی دی همدارنگه په مستدرک او داسې نورو کښې روايت دی (ویسکت بعد القراءة هنية يسأل الله من فضله). په دې کښې سکوت او سوال سره يو ځای شوي دي لهذا په امام پسي سوکه ویل په آيت کښې انصاف (غلي والي) د حکم په خلاف نه دي.

د دغو حضراتو دا تاويل ځکه باطل دی چه د سکوت حقيقي معنی مکمله خاموشي ده. قال الامام الراغب الاصفهانی السکوت مختص بترك الكلام. (مفردات ص ۲۰۵) وقال الامام ابن خالويه لوف الرجل اذا انقطع محتمه عند المناظرة وسکت واسکت مقله. (اعراب ثلاثين سورة من القرآن ص ۷۶) وقال محمد الدين الفيروز آبادی اسکت انقطع كلامه فلم يتكلم. (قاموس ج ۱، ص ۱۲) وكذا في المنجد ص ۲۵۲ وقال الامام الرازي رحمته الله ان السکوت عدی معناه انه لم يقل شيئا ولم يقل امراً ولم يتصرف في قول ولا فعل ولا شك ان هذا المعنى عدی محض. (مناظرات امام رازی ص ۴۵) د لغت د امامانو له تصريحاتو څخه ثابت شوه چه سکوت د خبرو د پريښودلو او مکمله خاموشي په معنی ده. لیکن کله کله په مجازي توگه د جهر په مقابله کښې د اخفاء په معنی هم استعمالیږي ځکه چه د جهر په حالت کښې نور خلک هم د هغه خبرې اوریدلې. تر دې وروسته د اخفاء په حالت کښې د اوریدونکو په نزد کلام معدوم دی ځکه چه هغو نه اوریدل په دې مناسبت سره په وخت د قرائن صارفه عن الحقیقت سکوت په معنی د اخفاء سره مجازاً راځي. قال الامام ابو بکر الجصاص الرازي رحمته الله اما سمعاه

ساکتا مجازاً لان من لا يسمع يظنه ساكناً. (احكام القرآن ج ۳، ص ۴۰) پس چه چيرته د مجازي معنی د اخيستلو هيڅ قرينه نه وي هلته له سکوت څخه د هغه حقيقي معنی يعني يواځې مکمله خاموشي به مراد وي. د حقيقي معنی د مراد اخيستلو لپاره د کومې قرينې او دليل حاجت نه وي سره له دې د قرآن د قرائت په وخت د انصات (چېوالي) حکم يواځې په حقيقي معنی کېني استعمالېږي په دې باندې دا دليل هم دی چه د نزول وحی په ابتداء کېني نبي کریم ﷺ به پخپله هم له حضرت جبرائيل ﷺ سره قرائت ويلو دصحيح البخاري په روايت کېني دي وکان متايمرك شفعية په دې باندې حکم کيږي (لَا تُحَرِّكُ بِهِ لِسَانَكَ لِتُحْجَلَ بِهِ الْآيَةُ. وکان متايمرك شفعية) څخه ثابته شوه چه ده به سوکه ورسره ويل بيا په (لَا تُحَرِّكُ بِهِ لِسَانَكَ) قرآني نص کېني تصريح ده چه د ژبې د بنورولو هم اجازه نشته دريم په مذکوره آيت کېني په تفسير کېني له حضرت ابن عباس رضی الله عنه څخه داسې مروي دی فاستمع له والنص. (صحيح البخاري ج ۳، ص ۴۰) له دې څخه څرگنده شوه چه د قرائت په وخت کېني د انصات معنی مکمله خاموشي ده تر دې پورې چه ژبه هم ونه بنوريږي.

حضرت مولانا انور شاه رحمه الله په فصل الخطاب ص ۷۸ کېني د ابو هريره رضی الله عنه د حديث په اړه فرمايي چه په دې کېني له سکوت څخه مطلق سکوت مراد نه دی بلکه له تکبير تحریمه څخه سکوت مراد دی لکه څرنگه چه د حضرت زيد بن ارقم رضی الله عنه په روايت (امرنأبالسکوت) په شرح کېني حافظ رحمه الله فرمايي چه په دې حديث کېني سابق حکم يعني په لمانځه کېني له کلام او سلام څخه سکوت مراد دی مطلقاً سکوت مراد نه دی چه شاء، آمين، تسميع، تحميد، تشهد او درود شريف هم مه وایي (فتح الباری ج ۳، ص ۹۰) همدارنگه مستدرک په حديث (ويسکت بعد القراءه هنيهة يسأل الله من فضله) کېني له قرائت څخه سکوت او د مجمع الزوائد په روايت (من صام رمضان لي انصات. الخ) کېني له درواغو، غيبت او داسې نورو عيبياتو څخه سکوت مراد دی د آذان خواب ورکول د سکوت منافي نه دی ځکه چه د آذان تر هرې کلمې وروسته وقفه ده په خلاف د لمانځه د سکوتو چه د هغو په هيڅ يوه حديث کېني ثبوت نشته کما سياني.

مولي نه امه بهقي او مبارکپوري څخه پوښتنه کوو چه د خطبي به حالت کېني تاسو د تسبیح او داسې نورو به سه سره د ويلو اجازه ولې نه ورکوي او دلته د سکوت له حکم څخه د سر او ولو مراد ولې نه اخلي 'خبله د قرآنکريم به الفاظو کېني مو دا روه يا طريفة ولې غوره کړه' به ځانگړي توگه به داسې حال کېني چه تاسو د دی استمان نزول خطبه ولې تاسو به ښکاره توگه صد او غند او سرچمېبي انصافي به ده چه نه کوو. تاسو څه د خطبي به حالت کېني د حرو به کوو. سوي او به همدی دل حالت کېني به نه څه کېني د تاسو حالت حکم ورکوي.

د خطبې په حالت کښې د تحية المسجد د لمانځه حکم

امام بخاري رحمه الله په جزء القرائت ص ۳۵ کښې. امام بیهقي رحمه الله په کتاب القرائت ص ۸۱ کښې او مبارکپوري د تحقیق الکلام په جلد ۲ کښې فرمایي چه د خطبې په حالت کښې د سکوت په حکم دومره ټینګار دی چه په دې وخت کښې د امر با لمعروف او نهی عن المنکر هم اجازه نشته للوله علیه السلام اذا قلت لصاحبک یوم الجمعة انصت فقد لغوت. (بخاری ج ۱، ص ۱۲۸ / مسلم ج ۱، ص ۲۸۸) نیکن د دې تر څنګ د نبی کریم ﷺ ارشاد دی چه کله یو څوک په داسې وخت کښې جومات ته ورسیږي چه امام په خطبه کښې وي نو هغه دې په لنډه توګه دوه رکعتو لمونځ وکړي ادا جام احد کم یوم الجمعة والا امام یخطب فلیرکع رکعتین ولیتجوز فیہما. (بخاری ج ۱، ص ۱۲۱ / مسلم ج ۱، ص ۲۸۸) په دغو دوه رکعتونو کښې خو خامخا قرائت کیږي. لکه څرنګه چه دا حکم له انصات خاموشي سره پکړنه دی همدارنګه د مقتدي قرائت هم د استماع او انصات د آیت منافي یا پکړنه دی

د دې ځواب دا دی چه د جمهور اهل اسلام په نزد د خطبې په حالت کښې لمونځ کول جائز نه دي ځکه چه د خطبې په وخت د انصات (چوالي) حکم عام دی. لکه څرنګه چه د خطبې په حالت کښې خبرې کول. ذکر. تسبیح او داسې نور په له دې وجې چه د انصات خلاف دي ناجائز دي همدارنګه لمونځ کول هم د انصات منافي دي ځکه جائز نه دی. د خطبې په وخت د انصات د حکم د عام والي پرته په ځانګړې توګه له لمانځه څخه ممانعت هم له نبی کریم ﷺ څخه ثابت دی چنانچه فرمایي یصل ما کتب له ثم ینصت اذا تکلم الامام. (بخاری ج ۱، ص ۱۲۱ / مسلم ج ۱، ص ۲۸۳ / طيالسي ص ۲۵) وعن بوشة... الهذلي رحمه الله مرفوعاً فان لم يجد الامام خرج صلي ما بداله وان وجد الامام قد خرج جلس فاستمع وانصت رواه احمد ورواه رجال الصحيح خلا شيخ احمد وهو ثقة. (مجمع الزوائد ج ۲، ص ۱۶۱)

په یورني حديث ښې د امام احمد رحمه الله د شيخ نوم علي بن اسحق دی (فتح الملهم ج ۲، ص ۱۵) امام نسائي. امام ابن معين. حافظ ابن حبان. ابن سعد او محمد بن حمدويه رحمهم الله تعالى ټول د ده توفیق کوي (مذهب التهذيب ج ۲، ص ۲۸۲) حافظ ابن حجر رحمه الله ده هغه لړه نقه ګڼلې دی (الترغيب ص ۲۰۰) حافظ رحمه الله د فتح الباری په مقدمه کښې فرمایي چه زه به دې کتاب کښې یو څی صحیح او حسن روايتونه ذکر کوم په بشرط الصحة والحسن لهما اوردۀ من ذلك. (مقدمة الفتح ص ۲) و مومني حديث حافظ رحمه الله د فتح الباری ج ۲، ص ۲۹۷ کښې راوړی دی او د به سند نه دی نی هغه خبره نه ده کړې له دې څخه ښه سوه چه د روايت صحیح او حسن دی له خبر الکلام ص ۵۶۳ کښې د دې به سند نه دی غورمن سوی دی چه به دې کښې غلط

خراسانی دی چه د پنه باره کښې نې حافظ ابن حجر رحمۃ اللہ علیہ فرمایي چه دی د ارسال، تدلیس او د وهم د ډیر والي ښکار وو او امام بخاري رحمۃ اللہ علیہ د هغه یو حدیث هم نه دی را اخیستلی (تقریب ص ۵۹) همدارنگه فرمایي چه دا د بخاري د شرط مطابق نه دی. (مقدمه فتح الباری ص ۴۳)

د دې لپاره علامه هېثمی قول (رجالہ رجال الصبیح) وهم دی.

په حقیقت کښې دا د علامه هېثمی رحمۃ اللہ علیہ وهم نه دی بلکه د حافظ ابن حجر رحمۃ اللہ علیہ د وهم څخه چه د صحیح البخاري په ج ۲ ص ۷۳۲ او ص ۷۹۶ کښې له عطاء څخه روایت موجود دی او محدث ابو مسعود دمشقي او علامه قسطلاني او داسې نورو تصریح کړې ده چه دا عطاء خراساني دی بلکه یخپله حافظ ابن حجر رحمۃ اللہ علیہ د تحریر مطابق دا د نسائي، ابو داؤد، ترمذي او ابن ماجه څخه پرته د صحیح مسلم هم راوي دی. (تهذیب التهذیب ج ۴، ص ۲۱۲)

د دغو نصوصو پر بناء جمهور صحابه رضی اللہ عنہم، تابعین او د دین امامان رحمهم الله تعالی مسلک دا دی چه د خطبې په وخت د تحية المسجد ادا کول جائز نه دي امام نووي رحمۃ اللہ علیہ فرمایي چه حضرت عمر، حضرت عثمان او حضرت علي رضی اللہ عنہ او امام ابو حنیفه، امام مالک، امام لیث بن سعد رحمهم الله تعالی او د جمهورو صحابه و رضی اللہ عنہم او تابعینو رحمهم الله تعالی همدا مسلک دی (نوی علی صحیح مسلم ج ۱، ص ۲۸۷) امام ترمذي رحمۃ اللہ علیہ فرمایي چه د فقهاوو او محدثینو همدغه مسلک وو. (ترمذي ج ۱، ص ۹۷) علامه عراقی رحمۃ اللہ علیہ فرمایي چه حضرت ابن عمر، حضرت ابن عباس، عروة بن زبیر رضی اللہ عنہ او مجاهد، عطاء بن رباح، سعید بن المسیب، محمد بن سیرین، امام زهري، قتاده، ابراهيم نخعي او قاضي شریح رحمهم الله تعالی د ټولو همدا مسلک وو (فتح الملهم ج ۲، ص ۳۱۵) دویم فریق هم د دې په تسلیمولو باندې مجبور دی چه د جمهورو په نزد د خطبې په حالت کښې تحية المسجد جائز نه دی چنانچه د خیر الکلام مؤلف په دې مسئله کښې د جمهورو د قول په ځواب کښې فرمایي چه جمهوریت د حدیث په معامله کښې حجت نه دی (هېو الکلام ص ۵۱۳)

جناب والا: لوستونکو ته دوکه ورکول غواړي چه د جمهورو مسلک د حدیث خلاف دی یعنې حدیث یواځې هغه دی چه کوم ته چه دی ښاغلی حدیث وواښي او که نه نو صریح او صحیح احادیث په کوم باندې چه د جمهور اُمت عمل وي هغه هم حدیث نه دی بلکه د حدیث مخالفت دی که چیرته معاذ الله پناه دې وي د خدای جمهور صحابه، تابعین، محدثین، فقهاء او د دین امامان په حدیث باندې نه دي پوه شوي یا به قصد سره نې مخالفت کړی وي نو له قرآن، حدیث او

تول اسلام خُنه اعتماد پورته کیري.

امر با المعروف او نهی عن المنکر فرض دی چه کله د خطبې په حالت کښې دا هم منع وي نو د نوافلو به څنگه اجازه کیدلی شي؟ تعجبه ده چه غیر مقلدین د جماعت تر دریدو وروسته د سهار د سنتو اجازه نه ورکوي په داسې حال کښې چه دا سنت تر ټول مؤکد او ډیر ټینگار پرې شوی دی لیکن د خطبې په حالت کښې تحية المسجد بیا جائز بولي. بیا دا چه څوک له جماعت نه خارج وي د جماعت د دریدو په وخت کښې هغه د انصات حکم نشته او د خطبې په وخت کښې حاضرینو ته د انصات حکم شته له دې سره سره د سهار سنت ممنوع گڼل او د خطبې په وخت کښې د تحية المسجد جائز گڼل دا څرنگه صحیح کیدلی شي؟

د جواز د حدیث خُواب

۱. امام نسائي رحمه الله په سنن کبری کښې د دې حدیث ترجمه الباب (باب الصلوة قبل الخطبة) قائم کړی دی (لیلی ج ۲، ص ۲۰۲) له دې څخه ثابته شوه چه د امام نسائي رحمه الله په نزد د تحية المسجد ادا کولو حکم د خطبې له شروع کولو څخه مخکښې دی او په حدیث کښې یخطب په معنی د (یرید الخطبة) دی. (لَا يَكُنَّ اللَّيْلُ مَأْمُورًا إِذَا قُمْتُمْ إِلَى الصَّلَاةِ فَاغْسِلُوا وُجُوهَكُمْ - الآية) امام نووي رحمه الله د (اذا امن الامام فاقموا) په شرح کښې فرمایي: قالوا معنا: اذا اراد التأمين. (نووي علی مسلم ج ۱، ص ۱۴۲)

د صحیح البخاري په دویم روایت کښې دی والامام یخطب او قد اخرج (بخاری ج ۱، ص ۱۵۶) وقال الحافظ رحمه الله متفق عليه. (فتح الباری ج ۲، ص ۲۴۱) له دې حدیث څخه هم د امام نسائي رحمه الله د تحقیق تائید کیري. ځکه چه په دې کښې راوي د تردد په صورت کښې بیانوي چه نبي کریم ﷺ یخطب وفرمایل او که قد خرج نې وفرمایل. سامع (اوریدونکي) ته په عمومي توگه په مترادفو الفاظو کښې تردد وي له دې څخه ثابته شوه شه راوي یخطب په معنی د آزاد آن یخطب را اخلي دا «او» د تنويع لپاره نه شواي ویلی ځکه چه په دې صورت کښې یواځې یخطب ویل کافي وو چه کله د خطبې په حالت کښې جواز ثابت شو نو تر خطبې مخکښې خو په طریقه اولی سره یخیله ثابتیري لهذا تر یخطب وروسته او قد خرج عبث گرځي هو، که چیرته عبارت برعکس داسې وای (والامام قد اخرج او یخطب) نو «او» په معنی د ((بل للترقی)) د را اخیستلو گنجائش وو همدارنگه که چیرته «او» د تنويع لپاره وای نو جمهورو صحابه وو او تابعینو ﷺ د خطبې او غیر خطبې په حالت کښې فرق نه کاوه بلکه په دواړو صورتونو کښې به یو شان د تحية المسجد د جواز قائل وای برسيره یز دي د حدیث الفاظ ((وليجوز لهما)) کښې حکم دی چه نحة المسجد دی په لنډه

توگه ادا کری دا مستقل دلیل دی چه دا حکم په هغه وخت کښې دی چه کله امام د خطبې لپاره تیار وي که چیرته د خطبې په حالت کښې هم لمونځ جائز وای او دا حکم د انصات منافي نه وای نو د خطبې په حالت کښې په تحية المسجد کښې د اختصار حکم د څه لپاره؟ چه کله د انصات او تحية المسجد د دواړو په حکم باندې په یوه وخت عمل کیدلی شي نو تحية المسجد دې باید په ښه اطمینان او آرام سره ادا شي د اختصار مقتضی څه شی دی؟

۲- دا یوه جزئي واقعه ده ځینو راویانو دا عام گڼي او د معنی د نقل لاندې ئې قاعده کلیه جوړه کړه. کیسه دا ده چه سلیک غطفاني رحمته الله علیه په سترې او خفه حالت کښې جومات داخل شو. نبی کریم صلی الله علیه و آله هغه ته حکم وکړ چه ودربیره او دوه رکعت له لمونځ ادا کړه تر څو چه خلک د هغه د حالت په لیدو سره له هغه سره امداد ته متوجه شي او ده خلکو ته په هغه باندې د صدقې د کولو ترغیب ورکړ په سنن نسائي کښې دي چه ((جاء رجل يوم الجمعة والنبي صلی الله علیه و آله يخطب بجمعة فذاعلم له رسول الله صلی الله علیه و آله اصليته قال لا قال صل ركعتين وحف الناس على الصدقة)). (نسائي ج ۱، ص ۱۵۸) په مسند احمد رحمته الله علیه کښې دا الفاظ دي ((ان هذا الرجل دخل المسجد في هيئة فامرته ان يصلي ركعتين وانا ارجوان يقطن له رجل فيصدق عليه)). (فتح الباری ج ۲، ص ۳۲۴) د دې روایت د سند په اړه حافظ ابن حجر رحمته الله علیه فرمایي: ((واما قصة سلیک رحمته الله علیه فقد ذكر الترمذی انها اصح شيء روى في هذا الباب واقرى)). (فتح الباری ج ۲، ص ۳۲۹) په ځینو روایتونو کښې دا الفاظ هم شته ((اربع ركعتين ولا تعد لمثل هذا)). (دارقطني ج ۱، ص ۱۶۹) له دې روایت څخه استدلال مقصود نه دی بلکه یواځې د تائید له مخې وړاندې کړی شو پخپل سلیک رحمته الله علیه هم دا کار عامه او کلیه قاعده و نه بلله. که چیرته هغه دا عامه گڼلې وای نو په راتلونکي کښې به هغه د هغه په تعميل کښې غفلت نه کاوه حالانکه تر دریو جمعو پورې پرله پسې همدا واقعه مخکښې راتلله چه هغه تحية المسجد له خانه ادا نه کړي. ولاحدوا ابن حبان انه کرر امره بالصلاة ثلاث مرات في ثلاث جمع. (فتح الباری ج ۲، ص ۳۲۸)

په دې خواب باندې حافظ رحمته الله علیه داسې رد کوي و التعليل بكونه رحمته الله علیه قصد التصديق عليه لا يمنع القول بمجاوز التحية فان المانعين منها لا يجوزون التطوع لعللة التصديق قال ابن المنذر في الحاشية لو ساء ذلك لساء مفعله في التطوع عند طلوع الشمس وسائر الاوقات المكروهة. (فتح الباری ج ۲، ص ۳۲۸)

دا بن منیر او حافظ رحمهما الله تعالی دا اعتراض په هلته صحیح وای شه د تحية المسجد مانعین تصدق لړه د حکم علت او مدار گڼلی. حالانکه تصدق علت نه دی بلکه د تخصیص حکمت دی همدا ښه ځانګړنه تخصیص هم د خطبې په حالت کښې په لمونځ کولو کښې نه ده بلکه تخصیص به

دی کار کنبی دی چه د هغه لپاره په خطبه کنبی تاخیر وشو کما فی الروایة اللیثیة عند مسلم رحمه الله و
 النبی ﷺ قاعد علی المذبح. (فتح الباری ج ۱، ص ۳۴۹) د دار قطنی له روایت څخه هم د دې تائید کیږي و
 امسک عن الخطبة حتی فرغ من صلاته. (دار قطنی ج ۱، ص ۱۱۹) دا روایت د استدلال په توګه نه دی بلکه د
 تائید لپاره وړاندې کړی شو له معتمر مرسل څخه هم د دې تائید کیږي

د دار قطنی په روایت کنبی د (امسک عن الخطبة) معنی دا ده چه د خطبې له شروع کولو څخه
 منع شو. دا مطلب نه دی چه د خطبې په منځ کنبی ودرید د صحابي له شان څخه ډیره لرې خبره ده
 چه د خطبې تر شروع کیدو وروسته دې جومات ته راغلی وای او بیا پر له پسې تر دریو جمعو
 پورې ئې همدغه حال وي په تیر شویو روایتونو کنبی (قاعد علی المذبح) او (الذخرج) الفاظ صریح
 نص دي چه د تحية المسجد د ادا کولو حکم له شروع کیدو څخه مخکېني وو

۹ - مبارکپوري په تحقیق الکلام ج ۲، ص ۵۱ کنبی له مجمع البحار څخه د (قرأ رسول الله ﷺ
 لهما امر وسکت لهما امر) کنبی قرأ په معنی د جهر او سکت په معنی د اسر نقل کوي او فرمایي چه په و
 (الْفَاءُ الْقُرْآن - الخ) کنبی هم جهري قرائت مراد دی ځکه چه په دې آیت کنبی یواځې د جهري
 لمونځونو حکم دی

د مبارکپوري دا استدلال ځکه صحیح نه دی چه د مجمع البحار قول صحیح نه دی د حدیث
 معنی دا هم کیدلی شي چه قرأ حال کونه اماما وسکت حال کونه مؤمنا او قرأ بعد الفاتحة فی الاولین و
 سکت بعدها فی الاخرین. چنانچه په صحیح البخاري ج ۱، ص ۱۰۶ کنبی د دې تصریح شته چه په
 آخريو دوه رکعتونو کنبی نبي کریم ﷺ به یواځې سورة فاتحه قرائت کاوه همدارنګه د ده مقتدي
 والی هم ثابت دی چنانچه د باب البيت سره ده مبارک ﷺ تر دوه ورځو پورې لس لمونځونه د
 جبرئیل ﷺ په اقتداء کنبی ادا کړي دي او له غزوة تبوک څخه د بیرته راتلو په وخت د حضرت عبد
 الرحمن بن عوف ﷺ پسې اقتداء وکړه. (مسلم ج ۱، ص ۱۳۳/ ابوداؤد ج ۱، ص ۲۰) په اهل قبا کنبی د
 مصالحت له مخې په بیرته راتلو باندې ئې د مازدیګر لمونځ د حضرت ابو بکر صدیق ﷺ پسې
 اقتداء وکړه خلکو د ابو بکر د متوجه کولو لپاره خپلې څیرې وټکولې تر ښه څنډ وروسته دی
 خبر شو نو شاته شو او نبي کریم ﷺ لمونځ ورکړ (بخاری ج ۲، ص ۱۰۶)

او که چیرته خاص د مجمع البحار معنی را واخیستله شي نو د هغه به هم هغه خواب وي کوم
 چه پورته په نمبر ۸ کنبی تیر شو یعنی قرائت د جهر په معنی سره مجاز دی چه د کومې قرنی
 وجود ورته ضروري دی د قرائت حقیقي معنی د وبله دی که به ښه سره وی یا په جهر سره د قرآن

پہ نصّ کنبی ہیج قرینہ صارفہ عن الحقیقہ نشته خکہ پہ دے کنبی قرائت د خپلی حقیقی معنی مطابق سراً او جہراً دواړو ته شامل دی

۱۰ - امام بخاري رحمه الله فرمائي چې په آيت كنبي د استماع او انصات دواړو حكم دي استماع لكه څرنگه چې يواځې په جهري لمونځونو كنبي كيدلى شي د دې لپاره دا حكم سري لمونځونو ته شامل نه دى لهذا له دې څخه د قرائت خلف الامام د مانعينو على الاطلاق استدلال صحيح نه شو (جزء القراءة ص ۹) همدا مضمون امام بيهقي په كتاب القرائت ص ۶۶ كنبي او نواب صاحب دليل الطالب ص ۲۸۰ كنبي او مباركپوري صاحب په ايكار العنص ص ۱۴۸ او تحقيق الكلام ج ۲ ص ۵۱ كنبي نقل كړى دى

د دې خواب دا دى چې په آيت كنبي دوه حكمونه دي. يو د استماع حكم او دويم د انصات حكم. په جهري قرائت كنبي د استماع او انصات دواړو موقع دى او په سري قرائت كنبي يواځې انصات كيدلى شي ځكه چې په جهري كنبي د استماع مع الانصات حكم دى او په سري كنبي يواځې د انصات حكم دى.

د انصات معنی مطلق سكوت او ترك كلام (خبرې د پريښودلو) دى د دې لپاره استماع لازم نه دى لقوله عليه السلام فان رأى حيث لا يسمع فأنصت ولم يبلغ كان له كفل من الاجر رواه ابو داؤد (جمع الفوائد ج ۱ ص ۲۵۴) وفي كذا العمال ثاروا عبد الرزاق عن زيد بن اسلم عليه السلام مرسلًا عن عثمان بن عفان عليه السلام موقوفاً اقيمو الصلوة واحذروا بالهناكب وانصتوا فان اجر المنصت الذى لا يسمع كاجر المنصت الذى يسمع (فتح الملهم ج ۲ ص ۲۰) وقال الحافظ رحمه الله في الفتح وقد وقع التفريق بين الانصات والاستماع في قوله تعالى فاستمعوا له وانصتوا معناه مختلف في الانصات هو السكوت وهو يحصل ممن يستمع ومن لا يستمع كان يكون مفكراً في امر آخر وكذلك الاستماع قد يكون مع السكوت وقد يكون مع النطق بكلام آخر لا يشتغل الناطق به عن فهم ما يقول الذى يستمع منه وقال في ابواب التفسير لا شك ان الاستماع اخص من الانصات لان الاستماع الاصغاء والانصات السكوت ولا يلزم من السكوت الاصغاء (فتح الملهم ج ۲ ص ۲۰) وقال الامام النووي رحمه الله في الاستيعاب الاصغاء والانصات السكوت ولذا قال الله تعالى واذا قرء القرآن فاستمعوا له وانصتوا (نوى مع مسلم ج ۱ ص ۲۸۲) وقال المصطفى رحمه الله لا فرق بين السكوت والانصات عند العرب. (كتاب القراءة ص ۹۰)

البته محمد الدين فيروز آبادي صاحب قاموس فرمائي نصت بنصت وانصت وانصت سكوت الامم النصته بالظم وانصته وله سكته واستمع لحدیقه ص ۱۵۰ او به ح لغروس كسى دى وانصتوا

انصات له ادا سکت له مثل نصحه و نصح له و انصته و انصاف له مثل نصحته و نصحت له و الانصات هو السکوت و الاستماع للحديث يقال النصته و انصافه. او په مختار الصحاح کښې دي: الانصات السکوت و الاستماع النصته و انصافه.

له دغو عبارتونو څخه ځينو ته دا غلط فهمي ور لويدلې ده چه د استماع او انصات دواړو يوه معنی ده ليکن دا صحيح نه ده ځکه چه په دې صورت کښې په قرآن کریم کښې بې له مقصده د يوه لفظ زياتوالی لازم گرځي. د لغت علماوو په پورتنی عبارتو کلمې د انصات معنی سکوت مع الاستماع نه دی بيان کړی بلکه سکوت و الاستماع ئي ويلي دي. يعنی د دې دواړه معناوې راځي بيا مخکښې له (النصته و انصافه) څخه وضاحت کوي چه دا د استماع په معنی باندې هلته کيدلی شي چه مفعول يا صله ئې هم په معنی د استماع تسليم شي نو د دې مستقلې دوه معناوې دي يو سکوت او بل استماع له دغو دواړو معناوو څخه د قرآنو په مطابق يو ئې متعين کيدلی شي. په قرآن کریم کښې تر دې مخکښې د (استمعوا) ذکر او د سړي قرائت د استماع قابل نه کيدل په دې باندې قرائن دي چه دلته انصات په معنی د استماع نه دی.

بلکه د مفعول او صله د ذکر باوجود د دې دوه مستقلې معناوې بيان شوي دي. يو (سکتله) او بل (استمع لحديثه، سکت) او (سکتله) کښې فرق دا دی چه اولنی ئې د داعية تکلم څخه پرته سکوت مفرد دی. مثلاً يو سړی يواځې ناست دی او د دې لپاره غلی ناست دی چه د هغه لپاره د تکلم (خبرې کولو) کومه داعيه نشته او په دويم کښې د تکلم د داعيې باوجود د بل سړي د رعایت په خاطر ئې سکوت کړی دی. څو که دا سکوت مرکب دی. بيا د بل سړي د رعایت دوه صورتونه دي يو دا چه د هغه د خبرو اوريدل مقصود وي او بل دا چه دی کومه خبره کول غواړي هغه خبره د هغه له خوا څخه کوم بل څوک کوي مثلاً د حاکم په دربار کښې د عريضې د وړاندې کولو لپاره يو وفدورځي د هغو مشر عريضه وړاندې کوي او د وفد نور غړي اگر که د هغه خبرې هم نه اوري نو بيا هم د دې لپاره غلي وي چه د هغو رهبر يا قائد د هغوی له خوا څخه وکالتاً عريضه وړاندې کوي ومن هذا القبيل قوله وَمَا أَنَا بِمُحَرِّرٍ لِّهٖمَّ إِذَا انصَتُوا لِي يَوْمَ الْقِيَامَةِ.

مبارکپوري صاحب په تحقيق الکلام ج ۲، ص ۹، کښې په ابن همام رحمته الله عليه باندې اعتراض کړی دی چه د هغه استماع په جهري لمونځونو پورې او انصات په سړي لمونځونو پورې متعلق گڼل تفسير بالرائی دی کوم چه حرام دی

د مبارکپوري صاحب دا اعتراض محض يو تهمت دی ځکه چه د ابن همام رحمته الله عليه تفسير د صحيحو احاديثو، لغت او جمهورو مفسرينو په تحقيق باندې مبني دی

امام ابن تیمیہ په سرې لمونځونو کېنې د قرائت خلف الامام د اثبات تقرير داسې بيانوي چه پرته له ذکر. قرائت. دعاء يواځې سکوت نه عبادت دی او نه مامور به بلکه د وسوسو سبب دی لهذا په ذکر کېنې مشغوليدل له سکوت څخه افضل دی او د قرآن قرائت تر ټولو بهترين ذکر دی د دې لپاره په سرې لمونځونو کېنې په امام پسې قرائت مستحب دی (فتاویٰ ابن تیمیة ج ۲، ص ۱۵۰)

تعجب ده چه ابن تیمیہ (واذا قرأ القرآن - الآية) شان نزول لمونځ گڼي او په دې باندې اجماع را نقل کوي نو د قرآني نص په مقابل کېنې د قیاس جنگولو به څه جواز وي؟

برسيره پر دې د ماسينين او مازديگر په لمونځونو کېنې د صحيح حديث له مخې د ديرشو آيتونو تلاوت مسنون دی او ابن تیمیہ هم مقتدي ته تر سورة فاتحه د زيات قرائت اجازه نه ورکوي. چه کله دومره اوږد سکوت؟ وسوسو موثر نه دی نو يواځې د سورة فاتحه د اوده آيتونو پورې لنډ سکوت لره د وسوسو سبب گڼل به څنگه صحيح وي؟

۱۱ - امام بخاري رحمه الله په جزء القرائت ص ۹ او ص ۲۵ کېنې. امام ترمذي رحمه الله په سنن ترمذي ج ۱، ص ۴۲ کېنې او امام بيهقي په کتاب القرائت ص ۱۷ او ص ۲۹ کېنې فرمايي چه مقتدي بايد د امام په سکتو کېنې سورة فاتحه وواځي همدا خبره مبارکپوري صاحب په ابکار المن ص ۱۴۸ او تحقيق الکلام ج ۲، ص ۵۱ کېنې ليکلي ده او د هغه نورو اتباعو هم ليکلي ده. د امام د سکتاتو د اثبات لپاره ئې لاندیني دلائل وړاندي کړي دي

۱ - حضرت ابو هريره رضي الله عنه له نبي کریم ﷺ څخه روايت کوي چه کوم سړی فرض لمونځ له امام سره وکړي نو هغه دې د امام په سکتاتو کېنې سورة فاتحه ولولي. (کتاب القراءة ص ۵۴/ مستدرک ج ۱، ص ۲۲۸)

۲ - عمرو بن شعيب د خپل والد په واسطه له خپل نيکه څخه روايت کوي چه کله به نبي کریم ﷺ انصات وکړ نو په دې کېنې به صحابه کرامو ﷺ قرائت کاود (کتاب القراءة ص ۱۰، ص ۹۱)

۳ - بسند عمرو بن شعيب عن ابيه عن جده روايت دی چه چا چه د امام په سکتاتو کېنې سورة فاتحه قرائت نه کړي نو د هغه لمونځ به کامل نه وي (کتاب القراءة ص ۵۴)

۴ - حضرت ابن عمر رضي الله عنهما فرمايي چه مقتدي دې د امام د سکتې په حالت کېنې قرائت وکړي ځکه چه جابرائت و نه کړ نو د هغه په لمانځه کېنې به خلل واقع کيږي (کنز العمال ج ۳، ص ۱۱۰)

۵ - حضرت سعيد بن جبر رضي الله عنه د سلفو تعامل نقل کوي چه امام به ضرور سکتې تر څو چه مقتدي سورة فاتحه قرائت کړي (جزء القراءة ص ۵۰)

۶- د سعيد بن جبیر رحمته الله مذکور قول (کتاب القراءه ص ۱۹، ص ۸۷)

۷- له حضرت ابو هريره رضی الله عنه یا حضرت ابو سلمه رضی الله عنه خُده روایت دی چه د امام لباره دوه

سکتې وي هغه د فاتحې د قرائت لباره غنیمت وگنی. (جزء القراءه ص ۵۸ / کتاب القراءه ص ۷۰)

۸- دهشام بن عروه پلار هغه ته وویل چه کله امام سخته وکړي نو په دې وخت کښې قرائت وکړه او د امام د قرائت په وخت کښې غلی شه خکه چه لمونځ که فرض وي او که نفل پرته د الحمد

نه له ویلو نه ادا کيږي (جزء القراءه ص ۸۵ / کتاب القراءه ص ۸۷)

۹- له حضرت ابو هريره رضی الله عنه خُده روایت دی چه د امام په سخته کښې پرته د فاتحې له قرائت

خُده لمونځ نه مکمل کيږي (کتاب القراءه ص ۲۶)

د مذکوره دلائلو په ترتيب سره خوا بونه ملاحظه کړئ

۱- د ابو هريره رضی الله عنه حديث د دې په سند کښې محمد بن عبد الله بن عبيد ابن عمير ضعیف دی

امام بخاري رحمته الله په ضعفاء ص ۲۸ کښې. امام مسلم رحمته الله په صحيح مسلم ج ۱. ص ۲۰ کښې له

امام يحيى القطان خُده. امام نسائي رحمته الله په ضعفاء صغير ص ۲۵ کښې. امام ترمذي رحمته الله په

جامع الترمذي ج ۲. ص ۱ کښې. امام دار قطني رحمته الله په دار قطني ج ۱. ص ۱۲۱ کښې او پخپله

امام بیهقي رحمته الله په کتاب القرائت ص ۵۴ کښې د هغه تضعیف کړی دی. امام يحيى بن

معین رحمته الله هم هغه لره ضعیف گڼلی دی. (میزان الاعتدال ج ۳، ص ۷۷ / لسان المیزان ج ۵، ص ۲۱۶)

برسیره پر دې په دې حديث کښې د فرض لمانځه تخصیص دی حالانکه د اهل حديثو په نزد په

نفل لمونځونو کښې هم د فاتحې قرائت ضروري دی

۲- د عمرو بن شعيب حديث. په محدثينو کښې د عمرو بن شعيب عن ابيه عن جده د سند

تضعیف او د هغه ناقابل قبول کيدل مشهور او معروف دی. عمرو بن شعيب اگر که پخپله ثقه دی

ليکن چه کله هغه (عن ابيه عن جده) روايت کوي نو بيا په اتفاق سره د قبول وړ نه دی خکه چه هغه

نه له خپل پلار خُده سماع حاصل نه دی بلکه هغه نې له کتاب خُده نقل کوي په دې سند باندې

کلام او تضعیف نې په لاندیني کتابونو کښې دي سنن ترمذي ج ۱، ص ۴۴، ج ۱، ص ۸۲ / طبقات

المسلسلین لابن حجر ص ۱۱ / میزان الاعتدال ج ۲، ص ۲۸۹ / تهذيب التهذيب ج ۸، ص ۵۳ و ص ۵۴ / مستدرک حاکم

ج ۱، ص ۱۷۷ / شرح معالی الآثار ج ۱، ص ۲۵ / محلی ابن حزم ج ۱، ص ۲۲۲ / اسعاف المبهطاء برجال الموطاء ص ۲۴.

په تحفه الاحوذی ج ۱، ص ۲۶۷ کښې ليکلي دي چه امام احمد او علي بن المديني رحمهما الله

عالي د عمرو بن شعيب روايت د اعتبار وړ گڼي حالانکه امام علي بن المديني تصريح کوی چه

کله عمرو بن شعيب (عن ابيه عن جدّه) روايت کوي نو هغه ضعیف دی (مهلبيب المهنبيب ج ۱ ص ۴۰) او امام احمد بن حنبله فرمايي: له اشیاء منا کثیر و اما یکتب حدیثه یعتبر به فاما ان یکون همه فلا همدارنگه فرمايي: ورعاً وحسناً فی القلب منه شيء. (مهلبيب المهنبيب ج ۱ ص ۴۰)

له نوموړي تفصیل څخه ثابته شوه چه دعلامه ذهبي د عمرو بن شعيب روايت نه حسن وبل له بلې طريقې څخه دی له دې څخه (عن ابيه عن جدّه) سند مراد نه دی لکه څرنگه چه حافظ ابن حجر بن عساکره فرمايي: ومن ضعفه مطلقاً لمحول عن روايته عن ابيه عن جدّه. (مهلبيب المهنبيب ج ۱ ص ۴۰)

۴- د عمرو بن شعيب په دویم روايت کښې له نوموړي ضعف پرته محمد بن عبد الله بن عبيد بن عمير هم واقع دی د چا چه تضعيف د ابي هريره رضي الله عنه د حديث لاندې تیر شو.

مذکوره پورتنی حدیثونو نه علاوه نهې چه کوم روايتونه وړاندې کړي دي هغه ټول د صحابه کرامو رضي الله عنهم او تابعينو رحمهم الله باندې موقوف دي حالانکه د اهل حدیثو په نزد د صحابه وو موقوف هم حجت نه دی د تابعينو موقوفات په کوم شمار کښې؟ علاوه له دې نه د مذکوره احادیثو غوندې له دغو آثارو څخه یو اثر نهې هم صحیح نه دی د هغو تنقیح (چاپ) ملاحظه کړی

۴- د ابن عمر رضي الله عنهما اثر: په حقیقت کښې دا اثر له عبد الله بن عمرو بن العاص څخه دی په روايتو

کښې چا په غلطۍ سره ابن عمر کړی دی. (کتاب القراءة ص ۴۰) د دې په سند کښې مشی بن صباح ضعیف دی. امام بخاري، امام نسائي، امام احمد، امام ترمذي، دارقطني، امام يحيى القطان، ابن المهدي، حافظ ابن حجر، ابن معين، ابن عدي، ابن سعد، علي بن الجنيّد، حافظ ابن حبان، ساجي، ابو احمد الحاكم، سحنون او امام عقیلي رحمهم الله تعالی هغه لره ضعیف گڼلی دی (ضعفاء صغیر للبخاری ص ۲۰/ ضعفاء صغیر للنسائي ص ۵۲/ میزان الاعتدال ج ۳ ص ۴۰/ مهلبیب المهنبيب ج ۱ ص ۴۰)

ص ۲۹/ تقریب ص ۲۳۶)

برسیره پر دې دا اثر مجمل دی ځکه چه په دې کښې د سورة فاتحه صراحت نشته

۵- د سعید بن جبیر اثر د دې په سند کښې دوه راویان ضعیف دي یو عبد الله بن رجا مکی

امام احمد، ازدي او ساجي رحمهم الله تعالی د هغه تضعیف کړی دی (میزان الاعتدال ج ۲ ص ۲۰/

مهنبيب المهنبيب ج ۵ ص ۲۱۱) دویم عبد الله بن بن عثمان بن خثیم امه نسائي، امام ابن معین، امه ابو حاتم، حافظ ابن حبان، امام ابن المديني، امام دارقطني رحمهم الله تعالی هغه لره ضعف

کښې (میزان الاعتدال ج ۲ ص ۵۰/ مهنبيب المهنبيب ج ۵ ص ۲۱۰/ نصب الرایه ج ۱ ص ۲۵۴)

۶- د سعید بن جبیر دویم اثر د دې په سند کښې ه عبد الله بن عثمان بن خثیم دی د چا چه

تضعیف پورته د حدیثو له خو امامانو څخه نقل شوی دی

۷- د ابی هریره رضی الله عنه اثر: په دې کښې خو لومړی دا خبره ده چه دا د له حضرت ابو هریره رضی الله عنه څخه مروي دی او که له ابو سلمه تابعي رضی الله عنه څخه رواو په دې کښې تردّد دی برسیره پر دې د دې په سند کښې موسی بن مسعود ضعیف دی امام احمد، امام ترمذی، امام ابن خزیمه، بزار، ابو حاتم، عمرو بن علي الفلاس، ابو احمد الحاکم، امام حاکم، ابن قانع، ساجي او امام دار قطني رحمهم الله تعالی هغه ته ضعیف ویلی دی (ميزان الاعتدال ج ۳، ص ۲۸۱ / مهلب العلهیب ج ۱، ص ۴۱)

۸- د هشام بن عروه اثر: د دې په سند کښې هم موسی بن مسعود واقع دی چه د هغه تضعیف تقریباً د حدیثو له یو درځن امامانو څخه پورته نقل شو.

برسیره پر دې په دې روایت کښې د (فصاعدا) زیاتوالی هم دی چه په هغه باندې د غیر مقلدینو هم عمل نشته.

۹- د ابی هریره رضی الله عنه اثر: د دې په سند کښې اسحاق بن عبد الله بن ابی فروه ضعیف دی امام مالک، امام شافعي، امام نسائي، ابو حاتم، ابن حبان، ابو زرعه، ابن عمار، علي بن المديني، دار قطني، برقاني، ابن خزیمه، خلیلي، بزار، ابن جارود، عقیلي، دولابي، ابو العرب، ساجي او ان شاهین رحمهم الله تعالی د هغه تضعیف کړی دی (مهلب العلهیب ج ۱، ص ۴۱)

له مذکوره بحث څخه څرگنده شوه چه د مقتدیانو د سورة فاتحه د ویلو لپاره د امام د مکتاتو هیڅ ثبوت نشته البته په دوه ځایونو باندې سکتې ثابتې دي. یوه سخته تر تکبیر تحریمې وروسته او دویمه سخته تر سورة فاتحه وروسته په اولنۍ سخته کښې خو ښکاره ده چه د سورة فاتحه د ویلو موقع نشته او تر سورة فاتحه وروسته سخته یواځې مقدره ده چه امام خپله ساه درست کړي د حدیثو امامان د دې تصریح کوي حتی یتراد الیه نفسه، (لسالی ج ۱، ص ۱۰۲) ابو داؤد ج ۳.

ص ۱۱۴ / ترمذی ج ۱، ص ۲۴ / دارمی ص ۱۳۶) پخپله مبارکپوري فرمایي هل السکنة الفانیة کالذلان یتراد الیه نفسه کما صرح به قتاده (تحفة الاحوذی ج ۱، ص ۲۰۹) له دغو تصریحاتو څخه ثابت شوه چه له دې سکتې څخه مقتدیانو ته د فاتحې د قرائت موقع ورکول مقصود نه دی او نه په دومره نتهې سکتې کښې ئې گنجاش شته تعجیه ده چه هوا پرستي له سکتې څخه سکتات څرنگه جوړ کړل؟ خان ته بیا هم اهل حدیث وائي حافظ ابن قیم رحمته الله علیه فرمایي چه له کوم صحیح حدیث څخه دا نه ده ثبته چه نبي کریم صلی الله علیه و آله دې د مقتدیانو د سورة فاتحه د قرائت لپاره سخته کړې وي (غیة القام ص ۵۵) د دی لپاره جمهور اهل اسلام د داسی سکتې یا سکتانو قتل نه دي سر دی پورې چه بخپله غیر مقلدینو کښې د انصاف خاوندان دارودي

شیخ الاسلام ابن تیمیہ فرمائی: ولم تعلم نزاعاً بین العلماء انه لا یجب علی الامام ان یشکر لیسقرأ المأموم بالفتاحه ولا غیرها (الی قولہ) ولا یستحب للامام السکوت لیسقرأ المأموم عند جماہیر العلماء وهذا مذهب مالک والی حنیفہ واحمد بن حنبل وغیرہم رحمہم اللہ تعالیٰ (فتاویٰ ابن تیمیہ ج ۲، ص ۱۳۶) تنوع العبادات ص ۸۶) محمد بن اسمعیل بن الصلاح امیر یمانی فرمائی: ثم اختلف القائلون بوجوب القراءة فقیل فی محل سکات الامام وقیل فی سکوتہ بعد تمام القراءة ولا دلیل لہذین القولین فی الحدیث. (سبل السلام شرح بلوغ المرام ج ۱، ص ۱۰۶)

د مذکور شیخ محمد بن اسمعیل یہ ارہ نواب صدیق حسن خان صاحب فرمائی امام صنعاء علامۃ یمن وشاعر مجید ومجتہد مفید ومحدث کامل وعارف واصل است. عامل بودہ کتاب وسنت بحسب اجتہاد نفس خود تقید بتقلید احدی از اہل علم نداشت. (تقصیر جیود الاحرار من تذکار جنود الابرار ص ۸۰)

درایۃ ہم د مقتدیانو لپاہ د امام سکنہ کول د شرعی د اصولو خلاف دی بلکہ د شریعت لہ قانون سرہ مقابلہ دہ شریعت مقتدیانو تہ د امام د اتباع حکم ورکری دی او د حدیثو د متابعت داعیانو امام تہ د مقتدیانو د اتباع حکم ورکوی چہ د ہغو لپارہ دہ خاموشی غورہ کری د نبی کریم ﷺ وینا خو دا دہ چہ کلہ امام قرائت کوی نو تاسو غلی و اوسی لیکن یخیل گومان سرد اہل حدیثو دا فیصلہ دہ چہ د مقتدیانو د قرائت لپارہ دہ امام باید غلی شی امام ابو بکر الجفص رضی اللہ عنہ فرمائی: وقولہ ﷺ وانما جعل الامام لیؤتمر بہ فاذا قرأ فانصتوا اخبار منه من ان من الاتمام بالامام الانصات لقراءتہ وهذا يدل علی انه غیر جائز ان یصت الامام للقراءة المأموم لانه لو كان مأموراً بلال انصات له لكان مأموراً بالاتمام به فیصیر الامام مأموماً والمأموم اماماً فی حالة واحدة وهذا فاسد. (احکام القرآن ج ۳، ص ۵۱)

۱۲ د خیر الکلام مصنف فرمائی چہ د سورۃ اعراف پہ آیت کہنی لہ انصات خخہ پہ کلی توکہ خاموشی مراد نہ دہ خکہ چہ لہ نورو آیتونو خخہ ثابتہری چہ د قرآن د قرائت پہ وخت خو جائز کلمات وید د اعراف د آیت منافی نہ دی آیتونہ دا دی (اِنَّ الَّذِیْنَ اُوْتُوا الْعِلْمَ مِنْ قَبْلِهِ اِذَا بُعْثَ عَلَیْہُمْ یُحْذَرُونَ لِئَلَّا ذَاقُوا سَخَاتٍ رَّبِّہُمْ اِنْ کَانَ وَعْدَ رَبِّہُمْ لَمَفْعُولًا). (ہی اسرائیل) (وَ اِذَا سَمِعُوا مَا اُنْزِلَ اِلَی الرَّسُولِ تَرٰی اَعْمٰیہُمْ تَفْہِیضُ مِنَ الدَّعَمِ مِمَّا عَرَفُوْا مِنَ الْحَقِّ یَقُولُوْنَ رَبَّنَا اَمَّا فَا کُتِبَتْ عَلَیْنَا مَعَ الشَّہِیْدِیْنَ وَمَا لَنَا لَا نُوْمِنُ بِاٰیٰتِہِ وَمَا جَاءَنَا مِنَ الْحَقِّ وَنَطَعُ اَنْ یُّدْخِلَنَا رَبُّنَا مَعَ الْقَوْمِ الصّٰلِحِیْنَ). (مائدہ). (الَّذِیْنَ اٰتٰیہُمْ الْکِتٰبَ مِنْ

فَبِهِمْ بِهِ يُؤْمِنُونَ وَأَقَاتِلْ عَلَيْهِمْ قَالُوا آمَنَّا بِهِ إِنَّهُ الْحَقُّ مَنْ رَزَقَنَا إِنْ كُنَّا مِنْ قَبْلِهِ مُسْلِمِينَ. (قصص) له دغو بږنو څخه څرگنده سوه چه ځينې جائزې كلمې ويل د قرآن د استماع او انصات سره پکړ نه دی (خير الکلام ص ۳۹۹)

مونږ پورته ثابته کړه چه د اعراف د آيت شان نزول په اجماع سره قرائت خلف الامام دی په پورتني آيتونو کې چې کوم کلمات راغلي دي هغه نه په حالت د لمانځه کېږي دي او نه په حکم دي قرائت د قرآن دي همدارنگه آيا پوره سورة فاتحه صرف څو کلمات دي؟ د درایت له مخې هم په پورتني آيتونو کې د مذکوره کلماتو او د سورة فاتحه په قرائت کې فرق شته چه د فاتحي په قرائت کې د قرآن منازعه ده او داسې کلمات ويل چه په هغو کې په قرآن کریم باندې د ايمان او نقد اظهار وي منازعه نه دی بلکه د قرآن متابعت دی مثلاً په شاهي دربار کې د عريضي د وړاندې کولو په وخت کې چه ټول حاضرین عريضه ووايي نو د ادب خلاف دی او که چيرته يو سړی عريضه وړاندې کوي او نورې به تائيد کېږي څه کلمات ووايي نو دا عين ادب دی

تر دې ځايه پورې د دغو بيکارو تاويلاتو ځوابونه وو کوم چه په (وَإِذَا قُرِئَ الْقُرْآنُ فَاسْتَمِعُوا لَهُ وَأَنْصِتُوا) قرآني نص کېږي مخکې د مخالف لوري د ځينو الزاماتو حال واورئ د الزاماتو د فهرست تر ذکر کولو مخکې مونږ غواړو چه دوباره دا حقيقت په ذهن کېږي در کښينو چه د اعراف آيت په اجماع سره په لمانځه کېږي له قرائت خلف الامام څخه د ممانعت په باره کېږي نازل شوی دی چه مفصل بيان ئې په دې آيت باندې د بحث په ابتداء کېږي تير شو لهذا له لمانځه څخه د باندې قرائت او په لمانځه کېږي د غير مقتدي قرائت او په لمانځه کېږي له قرائت پرته د نورو ذکرونو لکه ثناء او داسې نورو ته دا آيت شامل نه دی د دې حقيقت په نظر کېږي ساتلو سره د مخالف لوري له خوا څخه وارد شوي الزامات پخپله له حقيقت څخه لرې او باطلېږي اوس د دغو الزاماتو فهرست ملاحظه کړئ

۱ امام بخاري رحمه الله په جزء القرائت ص ۳۵ کې او مبارکپوري په تحقيق الکلام ج ۲ ص ۴۴ کې فرماني چه کله يو څوک په داسې وخت کې اقتداء کول وغواړي چه امام په قرائت باندې شروع کړي وي نو تکبير تحریمه به خامخا وائي او دا آيت د استماع او انصات منافي دی لهذا په مذکوره آيت باندې د فاتحه خلف الامام د مانعينو هم غسل شته

د دې الزام باطل والی ښکاره دی چه تکبير تحریمه نه قرآن دی او نه د لمانځه په منځ کې دی ځکه چه د احتافو په نزد تکبير تحریمه شرط دی او شرط له مشروط څخه د باندې او مخکې وي

۲ امام بخاري رحمه الله په جزء القرائت ص ۷ او ص ۱۰ کې. امام بهقي رحمه الله په کتاب القرائت ص ۱۵۷ کې او مبارکپوري په تحقيق الکلام ج ۲ ص ۴۶ کې فرماني چه د قرائت خلف الامام

مانعین هم په اقتداء کښې د ثناء او داسې نورو د ویلو قائل دي ځکه د دې آیت په استماع او انصاب باندې عمل کوونکي پاتې نه شول

د احنافو په نزد مدرک د دې لپاره ثناء ویلی شي چه تر اوسه خو لا امام قرائت شروع کړی نه دی او مسبق ته د امام د جهري قرائت په وخت کښې د ثناء ویل جائز نه دي په منیه کښې دي چه و روى عن الفقيه ابی جعفر الهندواني انه قال اذا ادرك الامام في الفاتحة يثنى بالاتفاق دا قول د تمریض په صیغې سره د منقول والي له وجې ضعیف دی چنانچه علامه حلي رحمه الله د مذکور عبارت لاندې فرماني وان ادركه في السورة يثنى عند ابی يوسف لا عند محمد ذکرة في الذخيرة وهو بعيد اذا فصل في قوله تعالى واذا قرء القرآن فاستمعوا له الآية بین الفاتحة و غيرها بل الاصح هو القول الاول انه لا يأتي به مطلقا لاطلاق النص. (کبیری ص ۲۹۵) البته له سړي قرائت سره د ثناء د ویلو اجازه شته. د دې خواب هغه دی چه منصوص ممانعت یواځې د قرآن له قرائت څخه دی. لقلوله و فلا تقرموا بشي من القرآن قاضي شوکاني فرماني و ظاهر التقييد بقوله من القرآن يدل على انه لا بأس بالاستفتاح حال قراءة الامام مما ليس بالقرآن والتعوذ والدعاء. (نبيل الاوطار ج ۲، ص ۲۳۲) او نواب صديق حسن خان صاحب فرماني واين روايات (فلا تقرموا بشي من القرآن وغيرها) ونحو آن دلالت دارند بر آنکه معنی عه نزد قرائت امام همان قرآن کریم است فقط و اما قراة توجه واستعاذه ونحو آن پس لا بأس به است و غي متناول آن نیست و نه بوجه اوجوه بر آن دلالت دارد. (دلیل الطالب ص ۲۳) مولانا عبد الصمد صاحب هم په اعلام الاعلام ص ۱۹۲ کښې همداسې ليکي. له روايتونو برسيره درايه هم دا خبره معقوله ده چه د امام د قرائت په وخت کښې د مقتدي لپاره یواځې قرائت منع دی، ثناء او داسې نور منع نه دي. ځکه چه په سورة فاتحه کښې امام د ټولو مقتديانو له خوا څخه عريضه وړاندې کوي لهذا د مقتديانو له امام سره يو ځای ويل د ادب خلاف دی په خلاف د ثناء او داسې نور چه هغه دربار ته د داخلیدو په وخت کښې د ابتدائي سلام او آدابو حیثیت لري او په دغو امورو کښې وکالت او نمائندگي نه وي بلکه د هغو ادا کول په ټولو حاضرینو باندې لازم وي

۳. امام بخاري رحمه الله په جزء القرائت ص ۷ کښې، امام بیهقي رحمه الله په کتاب القرائت ص ۱۵۷ کښې او مبارکبوري په تحقیق الکلام ج ۲، ص ۱۲ کښې فرماني چه د قرائت خلف الامام مانعینو په نزد د امام قرائت د مقتدي لپاره کافي دی لیکن په ثناء او داسې نورو کښې امام کفایت نه شي کولی له دې څخه ثابتې شوه چه د هغو په نزد له فرض څخه د غیر فرض اهمیت زیات دی د دې خواب پورته تیر شو چه د حدیث له روایت برسيره د درایت مقتضی هم همدغه دی چه

وکالت او نمائندگی یواختی د عریضې په وړاندې کولو کښې وي. د آدابو په پر ځای کولو کښې نه دی

له دغو اکابرو څخه هیله ده چه آیا ستاسو په نزد د سورة فاتحې څخه پرته د ټول قرآن اهمیت له ثناء او داسې نورو څخه کم دی چه له سورة فاتحه څخه له زیات قرائت څخه ممانعت کوی او د ثناء او داسې نورو حکم ورکوی

د قرآن. حدیث او عقل سلیم دې فیصلې لره ستاسو له خپلې کورنۍ څخه قاضي شوکاني. نواب صاحب او مولانا عبد الصمد هم په تسلیمولو مجبوره دي.

۴ - امام بخاري رحمه الله په جزء القرائت ص ۷ کښې فرماني چه کله د سهار جماعت ولاړ وي نو د احنافو په نزد له هغه سره نژدې د سنتونو ادا کول جائز دی. دا آیت د استماع او انصات سره ټکر دی

دا الزام ځکه صحیح نه دی چه دا سړی تر اوسه د امام په اقتداء کښې نه دی داخل شوی
۵ - مبارکپوري په تحقیق الکلام ج ۲. ص ۳ کښې د کفایه ج ۱. ص ۶۸ او شرح وقایه ج ۱. ص ۱۷۵ کښې فرماني چه د احنافو په نزد چه کله خطیب (لَا يَكُنَّ الَّذِينَ آمَنُوا صَلُّوا عَلَيْهِ وَسَلِّمُوا تَسْلِيمًا) ووايي نو اوریدونکو ته په پټه درود شریف ویل جائز دي حالانکه آیت اعراف خطیب ته هم شامل دی

دا الزام هم غلط دی ځکه چه دا تحقیق په تفصیل سره تیر شو چه د اعراف آیت په اجماع سره د قرائت خلف الامام په اړه نازل شوی دی د آیت د نزول په وخت د خطیب وجود هم نه وو د خطیب په حالت کښې د سکوت حکم په حدیثو باندې مېني. دی البته چونکه خطبه هم د دوه رکعت له مانځه قائم مقام دی د دې لپاره ځینو حضراتو دا هم د اعراف د آیت د الفاظو په عموم کښې داخل کړی دی

برسیره پر دې به حنفي مذهب کښې د محقق او مفتی به قول په مطابق د خطیب په حالت کښې د اوریدونکو لپاره د درود شریف سوکه ویل هم جائز نه دي قال في الحانية ومشائخنا قالوا بانه لا يصل على النبي ﷺ بل يستمع وينصت لان الاستماع فرض والصلاة على النبي ﷺ ممكن بعد هذه الحالة (عائیه ج ۳. ص ۵۰) وقال العلامة ابن عابدین رحمه الله تحت (قوله يصل على النبي ﷺ) عند سماع اسمه في نفسه وعن أبي يوسف رحمه الله قلبا انما امرى الانصات والصلاة عليه صل لله عليه وسلم كما في الكرمانی فهستانی قیل باب الامامة والتصر في الجوهرة على الاخير حید قال ونه ينطق به لانها تدرك في غير هذا الحال والسماع لغوي. (رد المحتار ج ۳. ص ۶۸)

خاتمة الكلام، د خبرو لنډيز

د قرأت خلف الامام په مسئلې باندې له څه لیکلو څخه مخکېني بنده په دې باندې غور وکړ، چې که چیرته په دې مسئلې باندې د کوم بل عالم داسې رساله په لاس راشي چې له جامعیت سره سره لنډه هم وي نو د دې په ځای چې زه د کومې نوې رسالې په لیکلو محنت وکړم سائینو ته له هغې رسالې څخه د استفاده کولو مشوره ورکړم لیکن په همدې صفت سره کومه رساله به دې وخت کېنې زما په نظر را نه غله د مولانا محمد سرفراز خان صفدر صاحب کتاب احسن الکلام په دې موضوع باندې د تحقیق او جامعیت له لحاظه ډیر د لوړې مرتبې دی لیکن ډیر اوږد دی ځکه ما خپل درس صحیح البخاري مخې ته په کېنودلو سره په هغې باندې د نور تحقیق کار شروع کړ په اضافاتو کېنې مې له احسن الکلام طبع دویم څخه هم مدد واخیست په هغه کېنې چې د کومو حوالو ورکړ شوي دي د هغو خوا ته له مراجعت څخه ثابته شوه چې د حواله جاتو په لیکنه کېنې ډیرې غلطیانې دي چې چیرته پرته له سترې څخه په غلطۍ باندې پوه شوی یم د هغو اصلاح مې کړي دي او که نه نو همداسې را نقل کړي دي لهندا د علم خاوندان چې چیرته په حواله کېنې د جلد یا صفحې غلطې پیدا کړي نو هغه دې په احسن الکلام کېنې د کتابت په غلطۍ باندې محمول کړي په مصنف باندې دا اعتماد دی چې هغه د کوم مضمون نسبت چې د کوم کتاب خوا ته ورکړي وي هغه به صحیح وي

د قرآني نصوصو بحث تکمیل ته نژدې وو چې ناڅاپه د حضرت مولانا ظفر احمد صاحب قدس سره رساله فاتحة الکلام مې تر نظر تیر شو کوم چې په ظاهره زما د مقصد مطابق دی له دې وجې زه خپله رساله په همدې ځای پای ته رسولم او د بحث لاندې مسئلې په اړه د احادیثو بحث، د احتفوا دلائل او د مخالف لوري د دلائلو ځوابونو تفصیل په فاتحة الکلام تحویلوه او دغ کوه چې الله تعالی دې مسلمه امت په فروعي مسائلو کېنې د لویدو او په مجتهد فیه امورو کېنې د دماغو، قلبه، صلاحیتونو او ضافتونو د معریفولو او پخپل منځ کېنې د لاس او گریوان کیدو ته ځای د اسلام د دینمنانو د تخریبونو او اتحاد او احسان له فتو څخه د اسلام د دین د حفاظت لپاره د متحدو مساعیو کوششونو توفیق ورکړي و (أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ مُحَمَّدٌ رَحْمَةُ اللَّهِ عَلَيْكَ) معذرو و جوړ مې آملین ففطو والله الموعود

رسد حمد

۱۲ رمضان المبارک ۱۳۹۸ هجری یوه النعمه

فاتحة الكلام

فی القراءة

خلف الامام

بجواب

تكميل البرهان

فی قراءة

أَمّ القرآن

تأليف حضرت مولانا ظفر احمد صاحب عثمان رحمہ اللہ تعالیٰ

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

مقتدي او د سورة فاتحه قرائت

د حنفي مذهب موقف د کتاب او سنتو په رڼا کښې

تمهيد

له حمد او صلوة نه وروسته ما ته زما يوه ملگري د ډاک په ذريعي سره يوه رساله په نامه د تکميل البرهان في قراءة ام القرآن را وليږله چه له کښې څخه يې څرگنده شوه چه د رسالې مصنف په امام سې د سورة فاتحه لوستل لازم فرض گڼلی دی او له خپله ځانه يې دا اجماعي مسئله فرض کړې ده لکه څرنگه چه له دې څخه د حنفي مذهب سيکوالی مترشح کيږي د دې لپاره مناسبه څرگنده شوه چه په دې مسئله کښې حنفي دلائل بيان کړی شي تر څو چه دنيا ته څرگنده شي چه ام ابو حنفيه رحمته الله به يوې مسئلې کښې پرته له دليل څخه کومه خبره نه کوي بلکه د کتاب او سنتو له دليل څخه يې کوي د حنفيه وو د دلائلو تر بيانولو وروسته د هغو الزاماتو ځوابونه هم ليدل. الله وړکړل کيږي کوم چه به دې رسالې کښې به حنفيه وو باندې لگول شوي دي ولله المستعان وعليه التكلان حسبن الله ونعم الوكيل.

۱ - (وَإِذَا قُرِئَ الْقُرْآنُ فَاسْتَمِعُوا لَهُ وَأَنْصِتُوا لَعَلَّكُمْ تُرْحَمُونَ)

او چه کله قرآن کریم لوستل کیری نو هغه (په بڼه توگه، واورئ او چپ (خاموش) و اوسیری ښاني چه په تاسو رحم وشي

ابو داؤد صاحب په سنن کښي له امام احمد بن حنبل څخه روایت کړی دی چه د ټولو خلکو په دې باندې اجماع ده چه دا آیت د لمانځه په باره کښي استعمال شوی دی. امام احمد فرماني چه ټول خلک په دې باندې دي چه دا آیت د لمانځه په باره کښي دی سعید بن المسیب. حسن بصري. ابراهیم نخعی، محمد بن کعب او زهري ټول همدا خبره کوي چه دا آیت د لمانځه په باره کښي نازل شوی دی. زید بن اسلم او ابو العالیه هم همدغه وائي چه خلکو د امام پسي قرائت کاوه نو دا آیت کریمه نازل شو. (وَإِذَا قُرِئَ الْقُرْآنُ فَاسْتَمِعُوا لَهُ وَأَنْصِتُوا) بیا په دې باندې اجماع ده چه په مقتدي باندې په امام پسي قرائت لازم نه دی. امام احمد فرماني چه مونږ په اهل اسلام کښي له چا څخه دا نه دي اوریدلي چه کله امام په زوره قرائت وائي نو په هغه پسي د لمونځ کوونکو لمونځ پرته له قرائت څخه نه صحیح کیري. چنانچه رسول الله ﷺ او د ده صحابه او تابعین او په اهل حجاز کښي امام مالک. اهل عراق کښي سفیان ثوري. په اهل شام کښي اوزاعي. اهل مصر کښي لیث بن سعد له دوی څخه یوه ئې هم دا نه دي ویلي چه کله امام قرائت وائي او مقتدي قرائت و نه وائي نو د هغه لمونځ باطل دی «المغني د ابن قدامه ج ۱. ص ۲۰۲ مطالعه کړی»

له دې څخه په ښکاره توگه معلومه شوه چه له کومو احادیثو څخه چه د مقتدي په ذمه په امام پسي قرائت لره فرض گڼل شوی دی هغه د امام احمد په نزد صحیح نه دي او چه کوم صحیح دي هغه د منفرد او امام په حق کښي دي. د مقتدي په باره کښي نه دي لکه څرنګه چه په راتلونکي کښي څرګندیري

مفسر ابن جریر طبري له مسیب ابن رافع څخه روایت کوي چه عبد الله بن مسعود وفرمایل چه مونږ به په لمانځه کښي په یوه بل باندې سلام کاوه یعني سلام علی فلان، سلام علی فلان بیا د قرآن کریم دا آیت نازل شو (وَإِذَا قُرِئَ الْقُرْآنُ فَاسْتَمِعُوا لَهُ وَأَنْصِتُوا) چه کله قرآن ویل کیري نو غوږ ورته و نیسی او چپ شی

۳۲ ابن جریر له ابو عیاض څخه روایت کوي چه ابو هريره ؓ وفرمایل چه خلکو به لمانځه کښي خبرې کولی نو چه کله دا آیت نازل شو (وَإِذَا قُرِئَ الْقُرْآنُ) او دویم آیت (لَوْ مَوَّلَاهُ فَأَلْتَمِسْ) نو د چپ اوسیدلو حکم وسو د دواړو روايتونو راویان ټټه دی

له بسیر بن جابر څخه روایت دی چه ابن مسعود ؓ لمونځ وکړ او ځښي خلک ئې له امام سره په قرائت ویلو ولید نو له لمانځه څخه په فارغیدو سره ئې وفرمایل چه آواز سو نیازه دی وخ

نه دی راغلی چه پوه شی. د دې وخت نه دی راغلی چه خبر شی چه کله قرآن لوستل کبړي نو غوږ و نیسی او غلي یا چپ شی لکه څرنگه چه الله تعالی حکم کړی دی (وَإِذَا قُرِئَ الْقُرْآنُ فَاسْتَمِعُوا لَهُ وَأَنْصِتُوا) امام طبري صاحب هم همدغه روایت کړی دی او د دې ټول راویان ثقه دي او سند یې صحیح دی

۴. امام بیهقي له مجاهد څخه روایت کوي چه رسول الله ﷺ په لمانځه کښې قرائت کاوه نو د یوه انصاري ځوان قرائت یې واوریده نو دا آیت نازل شو (وَإِذَا قُرِئَ الْقُرْآنُ فَاسْتَمِعُوا لَهُ وَأَنْصِتُوا) بیهقي د دې په سند باندې هېڅ جرح نه ده کړې یواځې یې دومره وویل چه دا مرسل دی او دا مرسل زموږ په نزد حجت دی او چه کله یې تائید په نورو مراسیلو او داسې نورو څخه وشي نو بیا د ټولو په نزد حجت دی

مفسر طبري صاحب د دې موافق له زهري څخه روایت کوي چه کله رسول الله ﷺ به څه وویل نو یو انصاري ځوان به هم ورسره یو ځای ووايه په دې باندې دا آیت نازل شو (وَإِذَا قُرِئَ الْقُرْآنُ فَاسْتَمِعُوا لَهُ وَأَنْصِتُوا).

۵. حافظ ابن مردويه پخپل تفسیر کښې له معاویه بن قره څخه روایت کوي چه ما له ځینو صحابه وو څخه پوښتنه وکړه، عبد الرحمن مسرومي (راوي) وائي چه زما گومان دا دی چه هغه عبد الله بن مغفل دی هغه ته ما وویل چه آیا په هر سړي باندې کوم چه قرآن اوري د هغه اوریدل او خاموش اوسیدل واجب دي و ئې فرمایل چه دا آیت (وَإِذَا قُرِئَ الْقُرْآنُ فَاسْتَمِعُوا لَهُ وَأَنْصِتُوا). د قرائت خلف الامام په باره کښې نازل شوی دی چه کله امام قرائت وائي نو وائي وری او غلي و اوسی د دې ټول راویان ثقه دي یواځې ابو المقدم ضعیف دی لیکن دا حدیث وکیع او رید بن الحباب، نضر بن شعیل او یزید بن هارون غونډې د حدیثو امامان روایت کوي نو هغه داسې ضعیف نه دی چه رد کړی شي خصوصاً په داسې حال کښې چه د هغه په تائید کښې ډیر آثار موجود دي، امام بیهقي له ابو العالیه څخه مرسلأ روایت کوي چه رسول الله ﷺ به چه کله به لمانځه کښې قرائت کاوه نو صحابه کرامو به هم قرائت کاوه نو آیت نازل شو (فَاسْتَمِعُوا لَهُ وَأَنْصِتُوا) د نبی کریم ﷺ قرائت واورئ او خاموش و اوسی بیا خلک خاموش اوسیدل او نبی کریم ﷺ به قرائت کاوه^۱ (جزء القرائت ص ۷۴، بیهقي د دې په راویانو کومه جرح نه ده کړې یواځې دومره چه دا منقطع یعنی مرسل دی او مرسل زموږ لپاره حجت دی

^۱ د دغو ټولو آثارو او احادیسو کوم چه به دی مضمون کښې مذکور دی د سندو او مفصل تحقیق نه به اعلاء السنن کښې راغلي دی څوک یې چه ښوولای هلته دی مطالعه کړي. ۱۲ مه

۶. امام بیہقی پہ جز، القرائت کنبی لہ عبد اللہ ابن عباس رضی اللہ عنہما خُخہ روایت کوی مؤمن د قرآن کریم خوا تہ د غویٰ نبولو خُخہ پہ وسعت کنبی دی کہ نبی واورى يانې وانه وری، لیکن پہ فرض لمانخہ کنبی او د جُمعی، کوچنی اختر او لوی اختر پہ ورځ یعنی پہ دغو لمونځونو کنبی، چه کله قرآن لوستل کیري نو قرآن کریم واورئ او خاموش پاتې شی ص ۷۳

فانده د ابن عباس مذهب خو دا معلومیري چه د لمانخه نه بغیر د قرائت اوریدل واجب نه دي په دې کنبی د فقهاوو اختلاف دی د حنفیه وو یو قول هم د دې موافق دی دویہ قول دا دی چه د لمانخه نه د باندې هم د قرآن د قرائت لپاره چپ اوسیدل او اوریدل واجب دي په دې کنبی احتیاط دی خُخه چه د قرآن د آیت شان نزول اگر که قرائت خلف الامام دی لیکن الفاظ نبی مطلق دي

۷. محمد بن کعب قرظي: د تفسیر او حدیثو امام، خُخه روایت دی چه صحابه کرامو به له رسول الله ﷺ سره یو خای قرائت کاوه تر دې پورې چه د سورة اعراف آیت نازل شو (وَاقْرَأِ الْقُرْآنَ فَاسْتَمِيعُوا لَهُ وَانصِتُوا)، (جزء القراءة ص ۴۴)

بیہقي د دې په سند کنبی هیڅ علت نه دی بیان کړی بلکه سکوت نبی کړی دی

فانده مفسر ابن جریر طبري پخپل تفسیر کنبی د دې آیت په اړه د گڼو آثارو په بیانولو سره فرمایلي دي چه په ټولو قولونو کنبی صحت او صواب ته زیات نژدې د هغو خلکو قول دی کوم چه وائي چه مقتدیانو ته په لمانخه کنبی د قرآن کریم د اوریدلو حکم ورکې شوی دی چه کله امام قرائت کوي او خلک په هغه پسې اقتداء کوي او د خطبې د اوریدلو امر شوی دی مونږ دا قول ډیر صحیح خُخه بللی دی چه له صحیح حدیث خُخه د رسول الله ﷺ دا ارشاد ثابت دی چه ده وفرمایلي

(اذا قرأ الإمام فانصتوا)، چه کله امام قرائت کوي نو خاموش و اوسئ او د ټولو (علماوو) په دې باندې اتفاق دی چه کوم سړی د جُمعی خطبه لہ امام خُخه واورې په هغه باندې اوریدل او خاموش اوسیدل واجب دي له اجماع خُخه پرته له رسول الله ﷺ خُخه په احادیثو کنبی هم په تواتر سره د دې امر راغلی دی او له دغو دواړو حالتونو خُخه پرته په بل یو حالت کنبی د قرآن کریم اوریدل او د قرائت لپاره د چپ اوسیدل واجب نه دي اگر که په یوه صورت کنبی اختلاف شته چه کله مقتدی به امام پسې وي ځینی علما، په هغه باندې خاموش اوسیدل نه واجبوي بلکه د سورة فاتحه قرائت ورته واجب ګولي لیکن له رسول الله ﷺ خُخه په صحیح حدیث کنبی ثابت دی چه د د وفرمایلي چه کله امام قرائت کوي نو چپ و اوسئ پس له امام پسې د هغه د قرائت خاموش اوسیدل نه هغو خلکو باندې واجب دی چه حوکم یې مستند وي و د غایب یې ډیر د خبر نه وځي د قرآن کریم له عموم او د رسول الله ﷺ له صدقو د حدیثو ص ۹۰ ص ۲۹

له دی تقریر خُخه دا خبره حرکت کړه: سوه چه مـ سـ جریر طبري حـ حـ د سعدي مذهب ولس

کړې په جهري لمانځه کې د مقتدي نه ډمې باندې د قرآن اوریدل او جَب او سیدل واجب بولي او نه بپ لمانځه کې د مقتدي قرانت جائز بولي او زیات اختلاف په جهري لمانځه کې دی. نه بپ لمانځه کې زیات اختلاف نشته لکه څرنګه چې په راتلونکي کې به څرګنده شي اگر که د حنفیه وو به نزد د دې هم دلالت موجود دي چې په بپ لمانځه کې هم مقتدي باید په امام پسی قرانت و نه کړي ځکه چې په قرآنکريم کې دوه حکمونه دي يو (استمعوا) د امام قرانت واورئ دا د جهري لمانځه سره خاص دی دویبه حکم (الصوتوا) د امام د قرانت په وخت کې خاموش و اوسئ دا جهري او سري لمونځونو دواړو ته شامل دی پس که چېرته مقتدي به سري لمانځه کې د استماع په حکم باندې عمل نه شي کولی نو د انصاف په حکم باندې خو عمل کولی شي دا به د څه لپاره پریږدي له دې برسیره احادیث او آثار هم په راتلونکي کې بیانېږي چې له هغو څخه د مقتدي په ډمې باندې په امام پسی مطلقاً د جَب او سیدلو وجوب ثابت دی که جهري لمونځ وي او که سري لمونځ

دلته په دې خبرې باندې هم ځان باید پوه کړئ چې کومو صحابه وو یا تابعینو د (وَإِذَا قُرِئَ الْقُرْآنُ فَاسْتَمِعُوا لَهُ وَأَنْصِتُوا) په شان نزول کې د جمعي د خطبې ذکر کړی دی د هغو مطلب دا دی چې وروسته د جمعي خطبه هم د دې آیت لاندې داخل کړی شوی دی ځکه چې د ټولو مفسرينو، قراوو او محدثينو په دې خبرې باندې اتفاق دی چې سورة اعراف مکي دی بیضاوي يواځې اته آيتونه نري مستثنی کړي دي کوم چې له (اذْكَرْنَا الْجَمَلَ) څخه شروع کېږي چې (وَإِذَا قُرِئَ الْقُرْآنُ فَاسْتَمِعُوا لَهُ) پکې داخل نه دی دا په اتفاق سره مکي دی او په مکي کې د جمعي لمونځ قاننه نه وو او نه هلته د جمعي خطبه وبله شوې وه نو دا په شان نزول کې څرنګه بیانیدلی شي پس صحیح دا ده چې دا آیت د قرانت خلف الامام په باره کې نازل شوی دی او د خطبې حکم هم د لمانځه غوندې دی تر دې وروسته د امام بیهقي دا وېب صحیح نه ده چې په دې آیت کې مقتديانو ته په امام پسی د ډیوي خبرې کولو یا په جهر سره له قرانت کولو څخه منع راغلی ده په بته سره د سورة فاتحه له لوستلو څخه منع نه ده راغلی ځکه چې بکاره ده چې د آیت الفاظ سورة فاتحه او داسې نورو بولو ته شامل دی په آیت کې د انصاف حکم دی چې معنی یې ده بالکل جَب او غلی وسېدل کړه چې له فاتحه څخه ه د جَب وسېدلو معنی دی — مونږ پوښتنه کوو چې آيا امام حنفی د خطبې نه حالت کې نه په سره د آیت معنی ذکر، سبح او داسې نورو د وېلو اجازه ورکوي که خبرته یې نه ورکوي نو هلته له دې آیت څخه به مسئله یوګه د جَب او سېدلو نه و چې آیت باندې به استدلال چېرکه صحیح وي که نه چېرې یو د جمع د مذهب نه هه خلاف افغسي او د اجماع به هه خلاف وي د جمعي نه خطبه کې د هغه نه د خطبې و نه ورکړ

ته د الله تعالی ذکر او تنبیحات ویل جائز نه دي نه په پټه سره او نه په زوره پس د جبرانتیا خبره دا ده چه په خطبه کښې خو په مطلقه توگه لکه ذکر او تلاوت او داسې نورو څخه په پټه سره هم او په جهر سره هم منع کړی شي او په لمانځه کښې دې په پټه سره قرائت ته جائز وویل شي حالانکه په دې باندې اجماع ده چه د اعراف د آیت (وَإِذَا قُرِئَ الْقُرْآنُ فَاسْتَمِعُوا لَهُ وَأَنْصِتُوا). نزول د قرائت خلف الامام په باره کښې شوی دی که چیرته دا وویل شي چه د خطبي لپاره په احادیثو کښې د انصات تاکید دی نو مونږ وایو چه د لمانځه په دته کښې مقتدي ته د انصات تاکید په قرآن کریم کښې هم شته او په حدیثو کښې هم لکه څرنګه چه په راتلونکي کښې څرګنده شي

۸ - له ابو موسی اشعري رضی الله عنه څخه روایت دی چه رسول الله ﷺ وفرمایيل چه **اذا قرأ (ای الامام)**

فانصتوا چه کله امام قرائت کوي نو چپ و اوسئ دې لره امام مسلم روایت کړی دی او حافظ ابن حجر وفرمایيل چه حدیث صحیح دی امام احمد هم دې ته صحیح ویلي دي لکه څرنګه چه حافظ ابن عبد البر په تمهید کښې بیان کړی دی او د امام ابو جعفر طبري قول مخکښې تیر شو **وقد صح الخبر عن رسول الله ﷺ من قوله اذا قرأ الامام فانصتوا** چه له رسول الله ﷺ څخه په صحیح حدیث کښې ثابت شوه چه ده وفرمایيل چه کله امام قرائت کوي نو خاموش یا چپ و اوسئ دا حدیث امام احمد بن حنبل هم پخپل مسند کښې د امام مسلم په سند سره له ابو موسی اشعري څخه روایت کړی دی چه رسول الله ﷺ مونږ ته تعلیم راکړ چه کله تاسو لمانځه ته ودریږئ نو یو سری دې امام جوړ شي او چه کله امام قرائت کوي نو تاسو به خاموش اوسئ د ابو عوانه په صحیح کښې دې حدیث لره له عبد الله بن رشید څخه ابو عبيده (مجاة بن زبیر عتکي) څخه له قتاده څخه له یونس ابن جبر څخه له حطان بن عبد الله رقاشي څخه ابو موسی اشعري څخه روایت کوي چه رسول الله ﷺ وفرمایيل چه کله امام قرائت کوي نو خاموش و اوسئ او چه کله **(غَيْرِ الْمُقْضُوبِ عَلَيْهِمْ وَلَا الضَّالِّينَ)** وواني نو آمین ووايي په دې کښې ابو عبيده د سلیمان تیمي متابعت کړی دی هغه هم له قتاده څخه د سلیمان تیمي غوندې **(اذا قرأ الامام فانصتوا)** روایت کوي او ابو عبيده ټکه دی په انساب سمعاني کښې عبد الله ابن رشید او ابو عبيده دواړو ته مستقیم الحدیث ویل شوي دي دار قضي هم پخپل سنن کښې دا حدیث روایت کړی دی د هغه په سند کښې عمر بن عامر او سعید بن ابی عروب له قتاده څخه د سلیمان تیمي غوندې **(اذا قرأ الامام فانصتوا)** روایت کړی دی عمر بن عامر د امام مسلم له راویانو څخه دی همدارنګه د هغه شاګرد سالم بن نوح هم د مسلم په رجاءو کښې دی امام مسلم او ابن خزيمة او ابن حبان پخپل صحیح کښې له ده څخه روایت کوی یس د ځنو محدثینو دا وینا چه د قتاده له شاګردانو څخه یواځې سلیمان تیمي په دې حدیث کښې چه د (اذا

قرأ الامام فانصتوا زیاتوالی کری دی. غلط دی د قتاده دریو شاگردانو کوم چه ثقه دی د سلیمان تیمی موافقت کری دی بیا له امام مسلم خخه د هغه شاگرد پوښتنه وکړه چه په دې حدیث کښې (اذا قرأ فانصتوا) صحیح دی؟ امام مسلم خواب ورکړ (ترید افظ من سلیمان). آیا تاسو له سلیمان خخه پورته د حدیثو حافظ غواړی؟ یعنې هغه کامل الحفظ، تام الحفظ، تام الضبط دی د هغه تفرد مضر نه دی (اگر که هغه منفرد هم وي په داسې حال کښې چه هغه په دې زیاتوالی کښې منفرد نه دی د دې متابعت او موافقت کوونکي نور ثقات حفاظ هم شته،

۹- له حضرت ابو هريره رضی الله عنه خخه روایت دی چه رسول الله ﷺ وفرمایيل: امام د دې پیرو، جرم شوی دی چه د هغه اقتداء وشي. هو! چه کله هغه الله اکبر وائي نو تاسو هم الله اکبر وایئ او چه کله هغه قرائت کوي نو تاسو چپ و اوسئ او چه کله سمع الله لمن حمده و وائي نو تاسو ربنا لک الحمد و وایئ دې لره نسائي روایت کری دی او امام مسلم پخپل صحیح کښې دې ته صحیح ویلي دي او امام احمد بن حنبل او ابن حزم هم دې ته صحیح ویلي دي (جوهر نقی)

فائدة: پس د امام ابو داؤد دا وینا چه په دې حدیث کښې د (اذا قرأ فانصتوا) زیاتوالی محفوظ دی. زمونږ په نزد ابو خالد هم کری دی صحیح نه د خکه چه ابو خالد احمد د مسلم او بخاري له رجالو خخه دی دواړو له دې خخه احتجاج کوي (دلیل وړاندې کوي) بیا د ابو خالد احمد متابعت هم موجود دی محمد بن سعد انصاري هم له ابن عجلان خخه دا حدیث د ابو خالد احمد غونډې له (اذا قرأ فانصتوا) سره روایت کری دی. په سنن نسائي کښې دا متابعت موجود دی او امام نسائي د محمد بن سعد توثیق کری دی. امام ابن جریر طبري هم دې ته صحیح ویلي دي. پس انصاف دا دی چه په دې حدیث کښې پرته له هغو خلکو خخه کوم چه د قرائت خلف الامام قائل دي هیچا جرح نه ده کړې او د اصول حدیث په لحاظ سره د هغوی جرح صحیح نه ده خکه چه لومړی خو په اصولي توگه د ثقه زیاتوالی مقبول دی دویم دا چه کوم راوي ته چه په زیاتوالي کښې منفرد ویل کیږي د هغه متابعت نورو ثقاتو هم کری دی. اوس باید پوه شئ چه له حدیث خخه معلومه شوه چه امام د دې لپاره جوړېږي چه د هغه اتباع وشي او د قرآن د لوستونکي اتباع دا ده چه په خاموشي سره هغه واورول شي. همدا د سورة اعراف د آیت (وَإِذَا قُرِئَ الْقُرْآنُ فَاسْتَمِعُوا لَهُ وَأَنْصِتُوا). مدلول دی همدا د دویم آیت ^{۱۰} (وَإِذْ نَفَخْنَا فِيكَ نَفْثًا مِنْ رُوحِنَا وَنَزَّلْنَا الذِّكْرَ بِالْغُرْنِمِ يَسْمَعُونَ الْقُرْآنَ فَلَمَّا حَضَرُوهُ قَالُوا أَنصِتُوا) (سورة الجن) همدا د

^{۱۰} (ترجمه) او چه کله مونږ ستا خوا ته د پیریاو یوه ډله متوجه کړله چه قرآن واورئ چه کله هغوی د قرآن واوریدو لپاره حاضر شول نو پخپل منځ کښې ئې سره وویل چه غلي او چپ و اوسئ

در به است ۱ (لَا تُحَرِّكْ بِهِ لِسَانَكَ لِتُحْجِلَ بِهِ إِنَّ عَلَيْنَا جَمْعَهُ وَقُرْآنَهُ فَإِذَا قَرَأَهُ فَاتَّبِعْ قُرْآنَهُ). (قال ابن عباس في التفسير فاستمع له وانصت كما في البخاري) مدلول دی همدغه مفهوم د ابو موسی اشعری او ابو هریره رضی الله عنهم به حدیثونو کښې څرگند کړی شوی دی چه کله امام قرائت کوی نو خاموش و اوسی او کوم احادیث چه د قرآن کریم له نص سره موافق نه وي په هغو کښې تاویل لازم دی که چیرته نې سند صحیح وي او که نه وي نو ردیږي به که چیرته نې سند ضعیف وي

لکه څرنگه چه له حضرت عبادة بن الصامت رضی الله عنه د حدیث چه څومره برخه صحیح ده یعنې (لا صلوة لمن لم يقرأ بفاتحة الكتاب) د هغه سړي لمونځ نه کیږي چه سورة فاتحه و نه لولي، په دې کښې د امام یا مقتدی هېڅ ذکر نشته او دې لږه حنفین بن عیینه او زهري د حدیثو راوي او امام احمد بن حنبل لم رحمهم الله نورو په امام او منفرد باندی محمود کړی دی ځکه چه امام مالک صاحب به موطا، کښې او ترمذی به جامع ترمذی کښې له حضرت جابر بن عبد الله صحابي رضی الله عنه څخه موقوفاً او امام طحاوی مرفوعاً روایت کړی دی (من صلى ركعة لم يقرأ بها بآم القرآن فلم يصل الا وراء الامام) چا چه کوم لمونځ پرته د سورة فاتحه څخه ادا کړ هغه لمونځ و نه کړ لیکن که چیرته په امام سی وی نو لمونځ نې کیږي د لومړي روایت سند صحیح او د دویم روایت سند حسن دی امام احمد بن حنبل فرماني چه وگورئ جابر بن عبد الله صحابي رضی الله عنه د رسول الله صلی الله علیه و آله و سلم ارشاد چه (لا صلوة لمن لم يقرأ بفاتحة الكتاب) چا چه په لمانځه کښې سورة فاتحه و نه لوست د هغه لمونځ نه کیږي دا مطلب بیان کړی دی چه دا حکم د هغه چا لپاره دی چه یواځې لمونځ کوي ترمذی، دا حکم مقتدی ته نه دی او د عباد د حدیث له کومې برخې څخه چه په امام سی د قرائت ویل ثابت کړي دي د هغه په صحت باندې محدثین خبره کوي لکه څرنگه چه په راټلونکي کښې به څرگنده شي نو هغه به ردیږي ځکه چه هغه د قرآن د نص او د حدیثو خلاف دی یا په هغه کښې به تاویل کیږي

۱۰ له حضرت عمران بن حصین رضی الله عنه څخه روایت دی چه رسول الله صلی الله علیه و آله و سلم د ماسپښین لمونځ ادا کړ نو یوه سړي په ده سی د (سَبِّحْ اسْمَ رَبِّكَ الْأَعْلَى) سورت ویل شروع کړ چه کله له لمانځه څخه فارغ شو نو وی فرمایل په تاسو کښې چه چا قرائت وکړ ما دا گومان کاوه چه یو څوک له ما سره په

۱۱ د وحی د نزول نه وخت کښې خپلی زبې ته حرکت مه ورکوه د دې لپاره چه زړنی یاد کړی زمونږ به دسی باندی دی مسأله پدې کښې مفوضول او د دې ویل نو چه کله مونږ د جبرائیل علیه السلام په زبې سره در ووايم نو د دده قرائت اوج وکړئ عبد الله ابن عباس د اساعیه تفسیر کښې فرمایلي دي چه و نې وړی و غلې او خب و اوسن سحری له دې څخه معلومه سوه چه د قرآن د لوستونکي ابوع همدغه ده چه هغه به غور و نسی او حمد او سبی

قرائت کنبی منازعت، جگرہ، کوی دا روایت امام مسلم صاحب کبری دی

فائدہ لہ دی خُخہ خرگندہ شوہ چہ رسول اللہ ﷺ تہ تر دے وختہ پوری دا معلومہ وہ چہ صحابہ کرام علیہ السلام بہ دہ مبارک پسے قرائت نہ کاوہ خُکھہ چہ بہ سورۃ اعراف کنبی لہ قرائت خلف الامام خُخہ منع راغلی وہ چہ کلہ یوہ چا قرائت وکری نو دہ مبارک پوہستہ وکریہ چہ دا قرائت کوونکی خوک وو کہ چیرنہ قرائت خلف الامام جائز وای نو دے پوہستہ بہ خُخہ وجہ نہ وہ پاتہی شوہ دا خبرہ چہ دے سري (سَمِعَ اِمَامُ رَزَاكَ الْأَعْلَى) لوستلی وو او سورۃ فاتحہ نہی نہ وو لوستلی دے دی لپارہ تنبیہ یا خیرداری ورتہ وشوہ نو خواب دا دی چہ لہ دی خُخہ خرگندہ شوہ چہ صحابہ وو پہ امام پسے دے سورۃ فاتحہ لوستل واجب نہ گانہ او کہ نہ نو دا صحابی بہ دے سورۃ فاتحہ پہ خای بل سورت ولے وایہ! دے ہغو پہ نزد سورۃ فاتحہ او غیر سورۃ فاتحہ بول برابر وو کہ چیرنہ دے فاتحی لوستل پہ مقتدی باندے واجب وای نو دہ بہ یواخی بہ دومرہ خبری باندے کفایت نہ کاوہ چہ ما دا گومان کاوہ چہ یو خوک لہ ما سرہ پہ قرائت کنبی منازعت کوی بلکہ صاف پاک بہ نہی وبلے وو چہ (سَمِعَ اِمَامُ رَزَاكَ الْأَعْلَى) مہ واین بلکہ سورۃ فاتحہ باید وواہن او امام بیہقی دے حضرت عمران لہ کوم روایت خُخہ چہ پہ امام پسے دے سورۃ فاتحہ وجوب ثابت کری دی ہغہ موقوف دی او یہ سند کنبی نہی زیاد بن ابی زید جصاص دی کوم چہ اکثر و محدثینو ضعیف او متروک گنلی دی دے لہ روایت خُخہ حجت وپاندے کول لہ انصاف خُخہ لری دہ

۱۱- لہ عبد اللہ بن مسعود رضی اللہ عنہ خُخہ روایت دی چہ خلکو بہ پہ رسول اللہ ﷺ پسے قرائت کاوہ نو دہ و فرمایاں تاسو پہ ما باندے قرآن کریم مخلوط (گڈوڈ) کر یعنی زما پہ قرائت کنبی مو خلط ملط پیدا کری، دے سند دے بزار پہ نزد غورہ دی او پ مسند احمد کنبی دے دی راویان صحیح راویان دی

فائدہ پہ دے کنبی ہم دے مقتدیانو پہ قرائت باندے دے رسول اللہ ﷺ انکار کول صریح دی او دے امام بیہقی دا تاویل چہ خلکو بہ پہ زور سرہ قرائت کاوہ خُکھہ چہ دے امام پہ قرائت کنبی پہ ہمدے حالت کنبی خلط پیدا کیری صحیح نہ دی خُکھہ چہ لومری خو دے صحابہ وو رضی اللہ عنہم پہ نبی کریم ﷺ پسے زورہ قرائت کول دیرہ لری خبرہ دہ دویم دا چہ دا ہم دے منلو وپ نہ دہ چہ پہ سوکہ یا پت قرائت سرہ امام تہ خلجان (تردد او شک) نہ لویری یقیناً دے زونو خاوندانو تہ پہ پت قرائت سرہ ہم خلجان لویری بیاد (وَإِذَا قَرَأْتَ الْقُرْآنَ فَاسْتَمِعُوا لَهُ وَأَنْصِتُوا) او دے (إِذَا قَرَأَ الْإِمَامُ فَانصتوا) خُخہ دے مقتدی بہ ذمی باندے دے سکوت واجب والی خرگند دی چہ ہغہ تہ نہ پہ زورہ دے قرائت کول اجازہ شتہ او نہ مہ بہ خُکھہ چہ نہ دی آیت او دے انصاف للخطبہ لہ احادیثو خُخہ بولو فقہاوو دے خطبی پہ منع کنبی مقتدیانو لہ ہر بول قرائت او ذکر خُخہ بہ مطلقہ نو کہ منع کری دی چہ نہ پہ پتہ قرائت وکری او نہ

په زوره بيا د دې هيڅ وجه نشته چه په خطبه كښې مطلقاً سكوت ته واجب وويل شي او په لمانځه كښې له په زوره قرائت كولو څخه منع وشي او د پټ قرائت اجازه ور كړې شي حالانكه په اتفاق سره دا آيت د قرائت خلف الامام په باره كښې نازل شوى دى لكه څرنگه چه مخكښې تير شول

۱۲- حسن بن صالح ابو الزبيره حضرت جابر بن عبد الله (صحابي) څخه روايت كوي چه رسول الله ﷺ وفرمايل (كل من كان له امام فقرأه له قراءه) د چا چه يو څوك امام وي نو د هغه قرائت د هغه لپاره هم قرائت دى، دا روايت امام ابو بكر بن ابي شيبه (په مصنف كښې) روايت كړى دى او د دې سند صحيح دى دې حديث لره امام ابو حنيفه رحمته الله عليه هم له ابو الحسن موسى بن ابي عائشه څخه له عبد الله بن شداد بن الهاد څخه له حضرت جابر څخه روايت كړى دى چه رسول الله ﷺ وفرمايل چه كوم سړى په امام پسې لمونځ وكړي نو د هغه قرائت د هغه لپاره هم قرائت دى. دې لره امام محمد په موطا كښې روايت كړى دى علامه عيني فرمايي چه سند ئې صحيح دى او امام ابن الهمام او محمد بن منيع ويلي دي چه دا سند د شيخينو پ شرط باندې صحيح دى او په كتاب الا ثار كښې امام محمد صاحب دې لره مفصل روايت كړى دى چه رسول الله ﷺ لمونځ كاوه نو په ده پسې يوه سړي قرائت وكړ د هغه په څنگ كښې لمونځ كوونكي و توبه د لمانځه نه وروسته ئې له هغه څخه پوښتنه وكړه چه تا په لمانځه كښې ولې و توبلم؟ ئې ويل رسول الله ﷺ ستاسو په مخكښې وو نو ما دا مكروه وگڼله چه تاسو په نبى كريم ص پسې قرائت وكړى. رسول الله ﷺ دا خبره واوړيدله نو ونې فرمايل (من كان له امام فان قراءه له قراءه) د چا چه يو څوك امام وي نو قرائت ئې يقيناً د هغه لپاره قرائت دى. او د دې سند صحيح دى. دا حديث حافظ احمد ابن منيع هم پخپل مسند كښې له امام سفيان ثوري او شريك (عبد الله بن نخعي) څخه له موسى بن ابي عائشه څخه عبد الله بن شداد څخه له حضرت جابر څخه روايت كړى دى چه رسول الله ﷺ وفرمايل چه د چا لپاره امام وي نو د امام قرائت د هغه لپاره هم قرائت دى. او د بزار غوندي عبد بن حميد هم پخپل مسند كښې دا حديث د حسن بن صالح په واسطه سره له ابو الزبير څخه له حضرت جابر څخه مرفوعاً روايت كړى دى (فتح القدیر) او حافظ ابن حجر فرمايلي دي چه له حضرت جابر څخه دا حديث مشهور دى التلخيص الحبير ص ۸۷، پس د دار قطني دا وينا چه دې حديث لره نورو ثقاتو مرسلاً روايت كړى دى يواځې امام ابو حنيفه او حسن بن عماره موصولاً روايت كړى دى او مرسلاً پخپل مواب دى غلظه ده ځكه چه موثر ثابت كړه چه دا حديث امام سفيان ثوري او شريك بن عبد الله نخعي هم د امام ابو حنيفه غوندي موصولاً روايت كړى دى امام سفيان ثوري په اتفاق سره غه او حجب دى او شريك بن عبد الله د مسلم له رجالو څخه دى او حسن بن عماره له محمد بن اسحق څخه به هېڅ څوك نه دى پس د دريو راويانو تر متابعت وروسته دا ويل چه دا

روایت موصولاً صحیح نه دی د اصولو خلاف دی. بیا امام ابو حنیفه چه یواځې هم کوم حدیث لره مرفوعاً روایت کړي نو حجت دی. ځکه چه هغه د اُمت په علماوو کښې چه کومه درجه لري له هیچا څخه پته نه ده پاتې شوه د ځینو اهل حدیثو دا وینا چه له دې حدیث څخه دومره څرگنده شوه چه مقتدي ته د امام قرائت کافي دی دا خو معلومه نه شوه چه مقتدي ته قرائت کول منع دي نو خواب نې دا دی چه له دې څخه خو دا څرگنده شوه چه په مقتدي باندې په امام پسې قرائت کول واجب نه دي او همدا زموږ مقصود دی. د ممانعت لپاره د سورة اعراف آیت او د (اذا قرأ الامام فالتصوتا) صحیح حدیث پورته تیر شو چه په هغو کښې مقتدي ته په امام پسې د چپ دریدلو حکم دی او علامه ابن الهمام فرماني چه کله له دې حدیث څخه د مقتدي لپاره د امام د قرائت له وجې څخه یو قرائت شرعاً ثابت شو که چیرته هغه پخپله قرائت کوي نو د هغه په یوه لمانځه کښې دوه قرائتونه شول او دا روانه دی.

۱۳ - له حضرت ابو الدرداء رضی الله عنه څخه روایت دی چه یوه سړي له رسول الله صلی الله علیه و آله څخه پوښتنه وکړه چه یا رسول الله! آیا په هر لمانځه کښې قرائت شته؟ و ئې فرمایل هو نو له ډلې څخه یوه بل سړي وویل دا وجه شوه؟ رسول الله صلی الله علیه و آله وفرمایل نه زما په نزد چه کله امام قرائت کوي نو هغه د ټولو لپاره، کافي دی دې لره طبراني روایت کړی او سند ئې حسن دی (مجمع الزوائد، مطلب دا چه په هر سړي باندې قرائت واجب نه دی بلکه د چا چه یو څوک امام نه وي په هغه باندې واجب دی ځکه چه د امام قرائت د مقتدي لپاره کافي کیږي. دې حدیث لره نسائي هم له صحیح سند سره په سنن مجتبى کښې روایت کړی دی او و ئې ویل چه له رسول الله صلی الله علیه و آله څخه مرفوعاً صحیح نه دی بلکه دا د ابو الدرداء قول دی یعنې حدیث موقوف دی. مرفوع نه دی، دار قطني وویل چه دې حدیث لره زید بن حباب او ابو صالح کاتب اللیث مرفوعاً روایت کړی دی او دا خطا دی صواب دا دی چه د ابو الدرداء قول دی. زه وایم چه له زید بن الحباب څخه امام مسلم رحمته الله علیه پخپل صحیح کښې روایت کړی دی او احمد بن حنبل او ابن المديني. عجلي او داسې نورو ثقه ورته ویلي دي او له ابو صالح کاتب اللیث څخه امام بخاري صاحب پخپل صحیح کښې تعلیقاً روایت کړی دی ابو حاتم دده ته ثقه مأمون او ابن القطان ورته صدوق حسن الحدیث ویلي دي «دیر رښتیا دی د ده حدیث حسن دی، نو کوم حدیث لره چه داسې راوي مرفوع وگرځوي د محققینو په نزد هغه ته مرفوع ویل کیږي بیا زموږ په نزد موقوف حدیث هم حجت دی کم تر کمه له دې څخه د هغو صحابه کرامو رضی الله عنهم تعداد خو زیات شو کوم چه د قرائت خلف الامام قائل نه دي

۱۴ - له عطاء بن یسار څخه روایت دی چه هغه له زید بن ثابت رضی الله عنه څخه له امام سره د قرائت په اړه کښې پوښتنه وکړه نو و ئې فرمایل چه له امام سره په هېڅ یوه حالت کښې قرائت نشته دې حدیث له امام مسلم پخپل صحیح کښې د سجده تلاوت په باب کښې روایت کړی دی 'و طحاوی

نې هم له صحيح سند سره د همدغو الفاظو سره روايت كړى دى چه په امام پسرې په لمانځه كېنې قرائت مه كوي

فانده د حضرت زيد بن ثابت صحابي رضي الله عنه فتوى په څرگنده توگه د امام ابو حنيفه مؤيد دى چه په هيڅ يوه لمانځه كېنې په امام پسرې بايد قرائت ونه شي كوم چه سورة فاتحه او داسې نورو تېولو ته عام دى.

١٥ - امام مالك صاحب په موطا كېنې له وهب بن كيسان څخه روايت كوي چه هغه له حضرت جابر بن عبد الله صحابي څخه اوريدلي دي چه هغه به فرمايل چه كوم سړى يو ركعت پرته له سورة فاتحه څخه ادا كړي هغه لمونځ ادا نه كړ ليكن په امام پسرې پرته د سورة فاتحه د لوستلو لمونځ كيږي، د دې سند صحيح دى ترمذې هم دې حديث لره روايت كړى دى او و نې فرمايل چه دا حديث حسن دى او طحاوي مرفوعاً له رسول الله ﷺ څخه همدغه حديث په همدغو الفاظو سره روايت كړى دى او سند نې حسن دى له دې څخه دا هم څرگنده شوه چه په امام پسرې د مقتدي په ذمې باندې د سورة فاتحه لوستل واجب نه دي او په دې كېنې د بيهقي دا تاويل نه شي چليدلى چه له قرائت څخه مراد جهر دى ځكه چه په دې صورت كېنې به مطلب دا وي چه كوم سړى كوم ركعت ادا كړي او په هغه كېنې سورة فاتحه په جهر سره و نه لولي هغه لمونځ و نه كړ ليكن په امام پسرې دې په زوره نه لولي، نو دا لازميږي چه په يواځې لمونځ كوونكي باندې د سورة فاتحه په زوره لوستل واجب دي حالانكه د دې هيڅوك هم قائل نه دى حافظ ابن عبد البر په كتاب التمهيد كېنې فرمايلي دي ثبت عن علي وسعد وزيد بن ثابت انه لا قراءة مع الامام لا فيما استر ولا فيما جهر. (المجوهر النقي ص ١٥٦، وج ١، ص ١٥٤)

حضرت علي او سعد (بن ابي وقاص) او زيد بن ثابت څخه ثابته شوه چه (د هغو په نزد) له امام سره قرائت نشته نه په سري (پټ) لمانځه كېنې او نه په جهري لمانځه كېنې.

١٦ - امام مالك له نافع څخه له عبد الله بن عمر رضی الله عنهما څخه روايت كوي چه له هغو څخه چه كله پوښتنه وشوه چه آيا په امام پسرې قرائت بايد وشي نو و به نې ويل چه كله يو څوك په امام پسرې لمونځ كوي نو د امام قرائت د هغه لپاره كفي دى او چه كله يواځې لمونځ كوي نو قرائت دې بايد وكړي نافع وائي چه عبد الله بن عمر په امام پسرې درسته كړه موطا نو د دى سند اصح الاسانيد دى (يعني ډير صحيح دى).

١٧ - له ابو وائل څخه روايت دى چه يو سړى د عبد الله بن مسعود خوا ته حاضر شو او و نې ويل، آيا زه په امام پسرې قرائت وكړم؟ و نې فرمايل د قرآن لپاره خموش پټى نه ځكه چه په لمانځه كېنې بل شغل دى (يعني دقرآن په اوامرو، نواهو، وعد او وعيد باندې غور كول، و نه).

نه د قرائت په باره کښې، امام کافي دى دې روايت لره طبراني په کبير او اوسط کښې روايت کړى دى او د دې راويان ثقه دي او طحاوي نې هم په صحيح سند سره روايت کړى دى او بيهقي په جزء القرائت کښې له علقمه څخه روايت کړى دى چه عبد الله بن مسعود و فرمايل په امام پسې قرائت مه کوئ ځکه چه د هغه قرائت ستاسو لپاره هم قرائت دى او امام محمد په کتاب الاثار کښې له ابراهيم نخعي څخه روايت کوي چه علقمه په امام پسې په هيڅ يوه لمانځه کښې نه په سړي او نه په جهري کښې نه سورة فاتحه قرائت کاوه او نه بل کوم سورت او نه د عبد الله بن مسعود نورو ملگرو. د عبد الله بن مسعود دا مذهب مشهور دى چه هغه په امام پسې قرائت نه کاوه او له دې څخه منع هم کوله. همدغه مذهب د هغه د اصحابو علقمه، اسود او داسې نورو دى په همدې باندې د ابراهيم نخعي عمل وو. (د روايتونو د حوالي لپاره اعلاء السنن ملاحظه کړى،

۱۸ - عبيد الله بن مقسم وائي چه ما له عبد الله بن عمر او زيد بن ثابت او جابر بن عبد الله څخه په امام پسې د قرائت په باره کښې، پوښتنه وکړه. ټولو وفرمايل چه په امام پسې په هيڅ يوه لمانځه کښې قرات نه کيږي دې روايت لره امام طحاوي په صحيح سند سره روايت کړى دى.

۱۹ - ابو جمره وائي چه ما له ابن عباس رضی الله عنهما څخه پوښتنه وکړه چه کله امام زما مخې ته (قرائت کوي، نو آيا زه به هم قرائت وایم؟ و نې فرمايل چه نه؛ دې لره هم امام طحاوي په حسن سند سره روايت کړى دى.

۲۰ - علقمه له ابن مسعود څخه روايت کړى دى. هغه فرمائي چه کاش د هغه سړي خوله له خاورو ډکه شوې وای څوک چه په امام پسې قرائت کوي. دې لره هم امام طحاوي پ صحيح سند سره روايت کړى دى

۲۱ - عون (ابن عبد الله، له ابن عباس رضی الله عنهما څخه هغه له رسول الله ﷺ څخه روايت کوي ده وفرمايل تاسو ته د امام قرائت کافي دى که هغه اخفاء وکړي او که جهري وکړي. دې لره دار قطني روايت کړى دى او ونې ويل (د دې په سند کښې، عاصم قوي نه دى. زه وایم دې روايت لره علي بن المديني شيخ البخاري غوندي د حديثو امامان روايت کوي او معن بن عيسى ورته ثقه وييلي دي او د ده نې ډير تعريف کړى دى او د داسې راوي روايت مرفوع گرځول د حديثو د اصولو موافق مقبول دى

۲۲ - امام شعبي مرسلأ روايت کوي چه رسول الله ﷺ وفرمايل په امام پسې قرائت نشته دې لره دار قطني روايت کړى دى بيا له شعبي څخه له حارث څخه له حضرت علي څخه (موصولاً) روايت کړى دى چه يوه سړي رسول الله ﷺ ته عرض وکړ چه زه په امام پسې قرائت ووايم او که څپ باندې شم؟ نېي کړېه. وفرمايل بلکه خاموش پاتې شه ځکه چه امام تاسو ته کافي کيږي بيا موصول ته نې د ضعيف په ويلو سره وويل چه مرسل کوم چه له دې څخه مخکښى ذکر شوى دى

زیات صحیح دی زه وایم چه مرسل د حنفیه وو په نزد حجت دی خصوصاً د شعبي مرسل چه هغه خو د محدثینو په نزد هم صحیح دی او چه کله د مرسل تائید په موصول سره وشي نو بیا په اتفاق سره حجت دی اگر که موصول ضعیف هم وي لکه ثرنگه چه د اعلاء السنن په مقدمه کښې په حواله د شرح النخبة، تدریب الراوي او داسې نورو بیان شوی دی

۲۳ - عبد الرزاق پخپل مصنف کښې له موسی بن عقبه (امام المغازی) څخه مرسلأ روایت کړی دی چه رسول الله ﷺ او ابو بکر صدیق، حضرت عمر او حضرت عثمان رضی الله عنهم په امام پسې له قرائت کولو څخه خلک منع کول (عمدة القاری) علامه عینی فرماني چه دا مرسل صحیح دی

۲۴ - عبد الله بن وهب له یحیی بن عبد الله سالم عمري او یزید بن عیاض څخه مرسلأ روایت کړی دی چه رسول الله ﷺ وفرمایل چه د چا لپاره کوم امام وي او اقتداء پسې وکړي نو له امام سره دې قرائت نه کوي ځکه چه د امام قرائت د هغه لپاره هم قرائت دی دې لره امام بیهقي په جزء القرائت کفې روایت کړی دی او فرمایلي ئې دي چه په یحیی بن عبد الله کښې نظر شته او یزید بن عیاض باندې ټولو محدثینو جرح کړې ده زه وایم چه د حدیث مدار په یزید بن عیاض باندې نه دی له ده سره یحیی بن عبد الله هم دی او هغه د صحیح مسلم له رجالو څخه دی نسانی او دارقطني ده لره ثقه بللی دی. پس د یحیی مرسل صحیح دی د یزید بن عیاض په مجروح کیدو سره هغه ته هیڅ ضرر نه رسیږي او مرسل زموږ په نزد حجت دی

۲۵ - امام مالک له ابن شهاب (زهري) څخه ابن اکیمه لیشي څخه له حضرت ابو هريره څخه روایت کړی دی چه رسول الله ﷺ له لمانځه څخه په فارغیدو باندې په کوم لمانځه کښې چه هغه په جهر سره قرائت کړی وو و ئې فرمایل چه په تاسو کښې کوم یوه په دې وخت کښې له ماسره قرائت کړی دی؟ یوه سړي وویل چه هو! یا رسول الله ﷺ ما قرائت کړی دی. رسول الله ﷺ وفرمایل چه ما هم ویل چه دا څوک دی چه له ما څخه قرائت وړي (یعني په قرائت کښې له ما سره منازعت کوي) چه کله خلکو دا خبره واوریدله نو په همدې لمانځه کښې له قرائت کولو څخه منع شول په کوم لمانځه کښې چه نبي کریم ﷺ په جهر سره قرائت کاوه دا روایت امام مالک په موطا کښې، امام شافعي په مسند کښې او ائمه اربعه وو په سنن کښې روایت کړی دی او امام ترمذی دې ته حسن ویلي دي او ابن حبان ورته صحیح ویلي دي امام مالک دې روایت لره په موصول سند روایت کول د صحت لپاره کافی دی ښه دي باندې ځینو محدثینو دا جرح کول چه (فانتهی الناس عن القراءة علیما جهریة - الخ) خلک په جهری لمانځه کښې له قرائت کولو څخه منع شول الخ د زهري قول دی. د صحابي قول نه دی د منلو وړ نه دی ځکه چه په سنن ابی داود کښې دی حدیث لره معمر له زهري څخه روایت کړی دی او صاف ئې ویلی دی چه (قال ابو هريره فانتهی الناس عن القراءة - الخ) نو

هريره وفرمايل چه ټول خلک په نبي کریم ﷺ پسې له قرائت کولو څخه منع شول الخ او معمر ثقه او متقن دی له ده څخه روايت کوونکی احمد بن السرح هم د ثقاتو له اثبات څخه دی. پس د اصول حديث په موافق معمر ته ترجيح ورکول کيږي بيا که چيرته د زهري قول و منل شي نو هغه د سير او مغازي امام او د رسالت د زمانې د خبرونو ښه پيژندونکی دی. په دې باب کښې د هغه قول حجت دی له دې څخه په قطعي توگه څرگنده شوه چه له دې واقعي څخه وروسته ټولو صحابه کرامو په نبي کریم ﷺ پسې په جهري لمانځه کښې قرائت کول پريښودل.

فانده له دې حديث څخه لاندیني امور مستفاد شول

١ - کوم خلک چه په امام پسې قرائت کاوه د رسول الله ﷺ په امر سره نې نه کاوه او نه ده ته د دې علم وو او که نه نو نبي کریم ﷺ ته د دې پوښتنې ضرورت نه وو چه آيا کوم يوه په دې وخت کښې په ما پسې قرائت کړی دی

٢ - ټولو صحابه کرامو په امام پسې د نبي کریم ﷺ په زمانه کښې قرائت نه کاوه ځکه چه د نبي کریم ﷺ په پوښتنې سره يواځې يوه سړي ځواب ورکړ چه ما قرائت کړی دی.

٣ - نبي کریم ﷺ د دې سړي په قرائت باندې انکار وکړ چه له وجې نې خلک په جهري لمونځونو کښې له قرائت کولو څخه منع شول

٤ - په سړي لمونځونو کښې له دې وروسته هم ځينو خلک قرائت کاوه چه بيا وروسته نبي کریم ﷺ له دې څخه هم خلک منع کړل لکه څرنگه چه د عبد الله بن شداد په روايت کښې تير شول چه يوه سړي د مازديگر په لمانځه کښې په رسول الله ﷺ پسې قرائت وکړ. يوه صحابي هغه لره په اشارې سره منع کړ. تر لمانځه وروسته رسول الله ﷺ وفرمايل چه د چا لپاره امام وي د هغه لپاره د امام قرائت کافي دی.

٢٢ - انس بن سيرين وائي چه ما له عبد الله بن عمر رضی الله عنهما څخه دا پوښتنه وکړه چه زه په امام پسې قرائت وکړم؟ و نې فرمايل ته خو د لويې گيډې خاوند معلوميرې «يعني يوقوف يا ناپوه، تا ته د امام قرائت کافي دی. دې لره عبد الرزاق په مصنف کښې روايت کړی دی. زه وایم چه د دې سند صحيح دی چه راوي نې د صحيحينو راوي دی.

٢٧ - له زيد بن اسلم څخه روايت دی چه عبد الله بن عمر رضی الله عنهما په امام پسې به خلک له قرائت کولو څخه منع کاوه دې روايت لره هم عبد الرزاق روايت کړی دی «جوهر نقي، زه وایم د دې سند هم صحيح دی

٢٨ - موسی بن سعد بن زيد بن ثات له خپل نيکه «زيد بن ثابت صحابي، څخه روايت کوي چه هغه وفرمايل کوم سړی چه په امام پسې قرائت وکړي د هغه لمونځ صحيح نه دی. دې لره امام محمد په موطا کښې روايت کړی دی او سند نې په صحيح نسخه کښې همدا رنگه دی امام بهقي

په همدې ډول له امام بخاري څخه روايت نقل کړی دی او راويان يې ټول ثقه دي او موسى بن سعد له خپل نيکه زيد بن ثابت څخه روايت کولو لره ابن حبان او امام بخاري ذکر کړی دی (تهذيب)

فانده له دغو ټولو آثارو څخه ثابته شوه چه د اجله صحابه وو په دې باب کښې هم هغه قول دی کوم چه د امام ابو حنيفه دی غرض دا چه د امام ابو حنيفه مذهب په دې مسئله کښې چه مقتدي دي بايد په امام پسي قرائت و نه کړي له قرآن څخه هم ثابت دی او د رسول الله ﷺ له احاديثو څخه هم او د صحابه کرامو رضی الله عنه له اقوالو او عمل څخه هم نو دا څومره لوی ظلم دی چه ځيني خلک اوس هم په دې مسئله کښې په حفيانو پسي خبرې کوي اوس مونږ دا هم بيانوو چه په تابعينو کښې هم ډير حضرات په دې مسئله کښې د امام ابو حنيفه سره موافق دي

۲۹ - فضل (ابن دكين، زير (ابن معاويه، څخه هغه له وليد بن قيس څخه روايت کوي چه هغه وويل چه ما له سويد بن غفله څخه (کوم چه يو لوی تابعي دی او ځينو خلکو ورته صحابي ويلي دي، پوښتنه وکړه چه زه په ماسپښين او مازديگر کښې په امام پسي قرائت وکړم؟ و ئې فرمايل نه دې روايت لره ابو بکر بن ابي شيبه په مصنف کښې روايت کړی دی او سند يې بالکل صحيح دی

۳۰ - هشيم ابو بشر (جعفر ب اياس، څخه هغه له سعيد بن جبري څخه روايت کوي چه له هغه څخه د قرائت خلف الامام په باره کښې پوښتنه وشوه نو و ئې فرمايل چه په امام پسي قرائت نشته دې روايت لره هم ابن ابي شيبه په مصنف کښې روايت کړی دی او راويان يې ټول ثقه دي او د صحيحينو د راويانو له جملې څخه دي او سعيد بن جبیر جليل تابعي دی

۳۱ - محمد بن سيرين څخه (کوم چه جليل تابعي دی، روايت دی چه هغه وفرمايل چه زه په امام پسي قرائت لره سنت نه گڼم. دې لره هم ابن ابي شيبه په مصنف کښې روايت کړی دی او سند يې صحيح دی

۳۲ - له ابراهيم نخعي اسود (لوی تابعي، څخه روايت کوي چه هغه وفرمايل چه کوم سړی په امام پسي قرائت کوي زه غواړم چه خوله يې له خاورو ډله کړم دې روايت لره عبد الرزاق په مصنف کښې روايت کړی دی او سند يې صحيح دی چه راوي يې د صحيحينو راوي دی

۳۳ - اعمش له ابراهيم نخعي څخه روايت کوي چه خلکو چه کوم لومړنی بدعت ايجاد کړ هغه په امام پسي قرائت کول دي دې روايت لره هم عبد الرزاق په مصنف کښې روايت کړی دی او سند يې د صحيحينو په شرط باندې صحيح دی (جوهر نقي)

۳۴ - منصور له ابراهيم نخعي څخه روايت کوي چه کوم سړی په امام پسي تر ټولو مخکښي قرائت کړی دی هغه (په دين کښې، متهم وو. دې لره امام محمد په موطا کښې روايت کړی دی او سند يې صحيح دی

فانده ابراهيم نخعي د کوفه له فقهاوو څخه دی په ظاهره يې مطلب دا معلومېږي چه په کوفه

کسی تر بولو مخکې چې په امام پسرې نې قرائت شروع کړی وو هغه متهم «تهمني» وو. ممکنه ده چې د خارجي يا قدرې ډلې کوم غړی وو تر دې مخکې د کوفې د خلکو عمل د عبد الله بن مسعود د عمل موافق وو چې هغه په امام پسرې قرائت نه کاوه. د ابراهيم نخعي دا مطلب نه دی چې به مکه او حجاز کېنې هم په امام پسرې قرائت کوونکي مبتدع يا متهم وو.

۲۵ - امام ابو حنيفه له حماد څخه هغه له ابراهيم نخعي څخه روايت کړی دی چې علقمه بن قيس په امام پسرې په هيڅ يوه لمانځه کېنې قرائت نه دی کړی نه په جهري کېنې او نه په سرې کېنې. نه نې سورة فاتحه وايه او نه نې کوم بل سورت دې روايت لره امام محمد په کتاب الاثار کېنې روايت کړی دی او سند نې صحيح دی په جامع مسانيد الامام کېنې هم په همدې سند سره ذکر شوی دی او (ولا اصحاب عبدالله) پکېنې زياتی ويل شوی دی يعنې د عبد الله بن مسعود او بولو اصحابو هم په امام پسرې قرائت نه کاوه. دې روايت لره نې د حافظ ابن خيرو او آثار محمد خوا ته منسوب کړی دی.

فانله دا حضرات له لويانو تابعينو څخه دی د کومو په امامت باندې چې د اُمت د علماوو اتفاق دی له دغو آثارو څخه څرگنده شوه چې دې حضراتو په امام پسرې قرائت نه کاوه بلکه له دې څخه نې منع فرمايله او ځينو خو دې ته بدعت او خلاف سنت پورې ويلي دي آيا اوس هم د چا خوله داسې ده چې په دې مسئله کېنې په امام ابو حنيفه پسرې خبري وکړي چې کله له قرآن کريم څخه صحيح حديثونو څخه د صحابه وو او تابعينو له اقوالو څخه د هغه د قول پوره تائيد او تقويت کيږي او له کومو احاديثو څخه چې شافعي او ظاهري حضراتو استدلال کړی دی د هغو بولو خوابونه په اعلا السنن کېنې مفصل ورکړ شوي دي او ويل شوي دي چې په کومو حديثونو کېنې چې بواخي د سورة فاتحه د ويلو تاکيد دی هغه په امام او منفرد باندې محمول دی. په مقتدي باندې محمول نه دی لکه څرنگه چې پخپله د حديث راوي امام احمد او سفيان بن عثيه هم په همدې باندې حديث محمول کړی دی او د امام او منفرد په حق کېنې د سورة فاتحه لوستل زموږ په نزد هم واجب دی او په کومو احاديثو کېنې چې په امام پسرې د قرائت ذکر دی هغه مرفوع صحيح نه دی بلکه ضعيف دی البته له ځينو صحابه وو څخه په امام پسرې قرائت کول ثابت دي لکن د دې په خلاف له لويانو صحابه وو او لويانو تابعينو څخه د دې ممانعت او نفی هم ثابت ده لکه څرنگه چې موږ په تفصيل سره بيان کړی دی پس د صحابه وو د اختلاف په صورت کېنې د هغو صحابه وو قول نه مقدم و راجع وي چې د قرآن نه دی (وَذَاقُوا الْعُقَابَ فَاسْتَمِعُوا لِعَوَانِصُوا) سره (وَاقْرَأُوا لِمَا نَصَحُوا) حديث سره موافق وي او د کومو صحابه وو قول چې نه قرآن پسرې و صحيح حديث نه خلاف وي په هغه کېنې نه ټولې کيږي چې هغو په جهري اخرونو کېنې د سره.

په سكتاتو كښې قرائت كاوه او د امام په سكتاتو كښې مقتدي ته د سورة فاتحه قرائت كول زمونږ په نزد هم جائز دی گوا كه واجب نه دی ځكه چه پخپله د امام په ذمه باندې سكتات واجب نه دي او گوا كه زمونږ په نزد په سړي لمونځونو كښې قرائت نه كول بهتر دي ليكن كه نې چيرته څوك وكړي نو جائز دی او څه پروا نه لري له كومو صحابه وو څخه چه په امام پسې قرائت ثابت دی هغو په سړي لمونځونو كښې قرائت كاوه. په جهري لمونځونو كښې په امام پسې قرائت كول د امام شافعي مذهب هم نه دی. هغه يواځې د دې قائل دی چه مقتدي ته د امام په سكتاتو كښې د سورة فاتحه لوستل ضروري دي. د هغو په نزد امام بايد له سورة فاتحه وروسته دومره اوږده سكته وكړي چه مقتدي سورة فاتحه پكښې ووايي زمونږ په نزد ضروري نه دی ځكه چه د امام په ذمه په هيڅ يوه دليل سره د دې سكتې واجب والی ثابت نه دی ليكن كه چيرته امام اوږده سكته وكړي نو مقتدي ته د سورة فاتحه لوستل جائز دي **والله تعالى اعلم.**

۲۲ - اجماعي دليل

امام طحاوي او موفق بن قدامه حنبلي د كتاب او سنت د دلائلو، د صحابه وو او تابعينو د اقوالو او آثارو په بيانولو سره له اجماع څخه هم د دې ثبوت وركړی دی چه په امام پسې په مقتدي باندې د سورة فاتحه قرائت واجب نه دی ځكه چه په دې باندې د ټولو اتفاق دی او هېچا اختلاف پكښې نه دی كړی چه كوم سړی د ركوع په حالت كښې امام پيدا كړي، تكبير تحریمه ووايي او په ركوع كښې له امام سره شريك شي نو هغه ركعت ده پيدا كړی دی په داسې حال كښې چه هغه قرائت نه دی كړی. موفق بن قدامه فرماني: **(ولا بها لا تجب على المسبوق فلم تجب على غيره كالسورة - الخ)** (او اجماعي دليل دا دی چه، په مسبوق مقتدي باندې د فاتحه قرائت واجب نه دی (هغه د ركوع په پيدا كولو سره ركعت پيدا كوي) نو له ده نه پرته بل په هيڅ يوه مقتدي باندې هم دا قرائت نه واچيږي لكه څرنگه چه د سورت لوستل واجب نه دی (په داسې حال كښې چه د حديثو په دلائل سره د سورت د ضم كولو وجوب هم ثابت دی، كه چيرته د مقتدي په ذمه باندې قرائت واجب وای نو د نورو اركانو غوندې به له مسبوق څخه هم قرائت ساقط نه وای (ج ۱، ص ۲۰۹، حافظ ابن عبد البر په شرح الاستذكار كښې فرماني چه د ټولو فقهاوو قول دی چه كوم سړی امام په ركوع كښې پيدا كړي، تكبير تحریمه ووايي په ركوع كښې شامل شي او لاسونه په زنگونو كښيږدي له دې څخه مخكې چه امام سر پرته كړي نو هغه دا ركعت پيدا كړي دا د امام مالك، امام شافعي، امام ابو حنيفه، د دوی د اصحابو، د حنابلو، اوزاعي، ابو ثور، حمد او سحاق مذهب دی هم له حضرت علي څخه، عبد الله بن مسعود څخه، عبد بن ثابت او عبد الله بن عمر څخه منقول دی مونږ په كتاب التمهيد كښې له سند سره د دوی د ټولو افعال من كړی دی لنه دا چه به دی

باندې د ټولو فقهاوو اتفاق دی حافظ ابن عبد البر، امام نووي او حافظ ابن حجر او داسې نورو په دې باندې اجماع را نقل کړې ده ابن الامير يمانې هم په سبل السلام کښې د عامه فقهاوو قول ته ترجيح ورکړی دی لیکن ظاهريه وو يواځې د دې لپاره چه په دې صورت کښې په مقتدي باندې د سورة فاتحه د ويلو وجوب نه پاتې کيږي. د اجماع په خلاف ئې دا دعوه وکړه چه د رکوع په پيدا کولو سره مسبوق رکعت نه شي پيدا کولی ځکه چه هغه سورة فاتحه نه دی لوستلی.

د ابی هريره رضي الله عنه د مسبوق په اړه د حديث ضعیفوالی

او د ابو هريره رضي الله عنه په يوه قول پورې ئې اسره و نيوله کوم چه امام بخاري په جزء القرائت کښې ذکر کړی دی چه که چيرته يو څوک امام په رکوع کښې پيدا کړي نو دا رکعت نه شمارل کيږي حالانکه په موطا د امام مالک کښې له حضرت ابو هريره رضي الله عنه څخه د دې په خلاف روايت موجود دی کوم چه د جمهور امت موافق دی حافظ ابن عبد البر په شرح د موطا کښې وائي چه له انصاروف فقهاوو څخه د هيڅ يوه هم دا قول نه دی او د دې په سند کښې نظر شته امام نووي فرماني چه دا قول د اجماع خلاف دی او د ابو هريره رضي الله عنه حديث صحيح نه دی د هرې زمانې فقهاوو په اتفاق سره دا رد کړی دی نو دې ته اعتبار نه ورکول کيږي او د دې په خلاف ابو داؤد له ابو هريره رضي الله عنه څخه روايت کړی دی چه رسول الله صلى الله عليه وسلم وفرمايل چه کله تاسو لمانځه ته راځئ او مونږ په سجده کښې وو نو سجده وکړئ او دا مه شمارئ او چا چه رکوع پيدا کړ هغه د لمانځه «رکعت» پيدا کړ ابو داؤد په دې باندې سکوت کړی دی او منذري او حاکم دې ته صحيح الاسناد ويلي دي ذهبي هم په تلخيص مستدرک کښې د حاکم تائيد کړی دی.

ابن خزيمه پخپل صحيح کښې دا حديث په دې الفاظو سره مرفوعاً روايت کړی دی چه (من ادرك ركعة من الصلوة فقد ادرکها قبل ان يعقّم الامام صلته) - چا چه په لمانځه کښې رکوع پيدا کړ له دې څخه مخکښې چه امام خپله ملا سيخه کړي هغه رکعت پيدا کړ - ابن خزيمه دا حديث حجت گڼلی دی (التلخيص الحبير) او ابن حبان هم پخپل صحيح کښې دې حديث ته صحيح ويلي دي المراقات پس دا څنگه کيدلی شي چه ابو هريره رضي الله عنه د خپل روايت شوي مرفوع حديث په خلاف کوم قول بيان کړي پس د هغه هغه قول صحيح دی کوم چه په موطا د امام مالک کښې د مرفوع حديث موافق دی که چيرته د مقتدي په ذمه به امام پسې قرائت واجب وای نو د رکوع په پيدا کولو سره به هغه رکعت نه شواي پيدا کولی ځکه چه پخپله هغه قرائت نه دی کړی پس ثابته شوه چه د امام قرائت د مقتدي لپاره کافي گرځي د دې لپاره هغه د رکوع په پيدا کولو سره رکعت سره کوي

د اهل حدیثو د دلائلو خوابونه

نومړی دلیل

اوس زه د تکميل البرهان د مؤلف د دلائلو حقيقت څرگندول غواړم تر ټولو مخکښې هغه هم هغه د عبادة بن الصامت حديث بيان کړی دی چه (لا صلوة لمن لم يقرأ بفاتحة الكتاب). (بخاری و مسلم) د هغه سړي لمونځ نه کيږي چه سورة فاتحه و نه لولي، مونږ وويل چه دا حديث امام احمد او سفيان بن عيينه او زهري غوندي د حديثو د راويانو امامان د امام او منفر په حق کښې گڼلي دی مقتدي ئې په دې حکم کښې شامل نه کړ ځکه چه له حضرت جابر بن عبد الله صحابي رضي الله عنه څخه مرفوعاً او موقوفاً ثابت دي من صل ركعة لم يقرأ فيها بآية القرآن فلم يصل الا وراء الامام. (موطأ مالك، طحاوي، ترمذي) اچا چه کوم رکعت ادا کړ او سورة فاتحه ئې پکښې و نه لوست هغه لمونځ و نه کړ ليکن که چيرته په امام پسې وي «نو لمونځ ئې کيږي» امام ترمذي وائي چه امام احمد بن حنبل وفرمايل چه د رسول الله ﷺ د دې ارشاد چه (لا صلوة لمن لم يقرأ بفاتحة الكتاب) مطلب دا دی چه کله يو څوک يواځې لمونځ کوي نو د سورة فاتحه د لوستلو پرته ئې لمونځ نه کيږي وگوري جابر بن عبد الله صحابي د دې حديث همدغه مطلب بيانوي دويم چه کله له صحيح حديث څخه ثابت شوه چه (من كان له امام فلقراءته له قراءة). کوم سړی چه په امام پسې لمونځ کوي د امام قرائت د هغه لپاره هم قرائت دی. اوس دا وينا صحيح نه ده مقتدي سورة فاتحه نه دی لوستلی چه کله امام لوستلی وي نو مقتدي هم حکماً لوستلی دی اگرکه ئې په ژبې سره نه وي لوستلی ځکه چه مقتدي د صحيح حديث له مخې د امام د قرائت په وخت کښې د چي پاتې کيدلو حکم دی (اذا قرأ الامام فانصتوا). همدغه حکم په قرآنکريم کښې دی (وَأَقْرَأُوا الْقُرْآنَ فَأَنْصِتْ لَهُ وَالْآصِتُونَ).

دویم دلیل (لا تفعلوا الا بالقرآن فانه لا صلوة لمن لم يقرأ بها). (ترمذي، ابو داؤد، نسائي) دا څرگنده

نه ده چه د تکميل البرهان مؤلف دا حديث ولي پوره نه دی ليکلی پوره حديث دا دی چه محمود بن الربيع وائي چه ما اوربډلي دي چه عبادة بن الصامت رضي الله عنه په امام پسې قرائت کاوه نو ما وويل چه ما به په امام پسې قرائت کوونکی ليدلی ئې دا نه ده راته معلومه چه تاسو قصد ادا سي کړی دی او که سهو درنه شوی ده و ئې فرمايل چه ما سهو نه ده کړې بلکه په قصد سره مي قرائت کړی دی رسول الله ﷺ نولو نه يو لمونځ ورکړ چه په هغه کښې جهر کيده نو د ده په قرائت کښې تشويش سدا شو. تر لمانځه وروسته ئې وفرمايل چه تاسو له ما سره قرائت کوئ! خلکو وويل چه هو! و ئې

فرمايل (لا تفعلوا الا بما لقرآن فانه لا صلوة لمن لم يقرأ بها). داسې مه کوئ لیکن ام القرآن الوستلی شی، څوک چه دا و نه وائي د هغه لمونځ نه کیږي دا حدیث که چیرته صحیح و منل شي نو له دې څخه څرگندیږي چه صحابه وو له رسول الله ﷺ څخه پرته له پوښتنې قرائت کاوه چه کله هغه مبارک ﷺ پوښتنه وکړه چه تاسو له ما سره قرائت کوئ که چیرته نبی کریم ﷺ په امام پسې د قرائت کولوی ورکړی وای نو د دې سوال ضرورت نه پاتې کیده له دې وروسته چه کله څرگنده شوه چه هغوی په امام پسې قرائت کوي نو و ئې فرمايل داسې مه کوئ لیکن سورة فاتحه الوستلی شی، له دې څخه وجوب نه شي ثابتیدلی یواځې د اباحت (روا الي) مفهوم ترې راوځي ځکه چه د فقهي په اصولو کښې ثابتې شوې ده چه (ان الاستغناء بعد المحظر اباحة واطلاق). تر نهی وروته چه کومه استثنا، ثابتیږي هغه د اباحت لپاره وي نه د وجوب لپاره او دا زموږ لپاره مضر نه دی ځکه چه د امام د سکتاتو په وخت کښې په جهري لمانځه کښې مونږ د مقتدي قرائت ته جائز وایو او خصم (مقابل لوري) ته مضر دی ځکه چه هغوی د اباحت قائل نه بلکه د وجوب مدعیان دي او زموږ د تاویل تائید د طبراني له روایت څخه کیږي کوم چه په مجمع الزوائد کښې له حضرت عبادة بن الصامت ؓ څخه مروی دی (ان رسول الله ﷺ قال من قرأ خلف الامام فليقرأ بفاتحة الكتاب). او د دې راویانو ته ثقه ویل شوي دي ج ١، ص ١٨٢ چه کوم سړی په امام پسې قرائت کول وغواړي هغه دې سورة فاتحه ولولي او په مجمع الزوائد کښې د امام احمد په حواله سره له یوه صحابي څخه دا روایت هم شته چه (قال رسول الله ﷺ لعلمکم تقرمون والامام یقرأ قالها ثلثا قالوا انالنفعل ذلك قال فلا تفعلوا الا ان یقرأ أحدکم بفاتحة الكتاب فی نفسه). (رواه احمد و رجاله رجال الصحيح ج ١، ص ١٨٢) رسول الله ﷺ صحابه وو ته وویل چه بنائي تاسو په امام پسې قرائت کوئ. درې ځله ئې دا پوښتنه وکړه صحابه وو وویل چه بیشکه مونږ داسې کوو و ئې فرمايل داسې مه کوئ لیکن دا چه سورة فاتحه په زړه کښې ووايئ دې لره امام احمد روایت کړی دی او راویان ئې صحیح راویان دي له دې څخه څرگنده شوه چه د سورة فاتحه هم په ژبې سره د لوستلو اجازه نشته یواځې به زړه کښې د لوستلو اجازه شته او له دې څخه هیڅوک هم منع نه کوي او دا دعوه غلطه ده چه د زړه قرائت ته قرائت نه ویل کیږي ځکه چه عرفاً دی ته هم قرائت ویل کیږي چنانچه که جرسته یو څوک قسم وخوري چه زړه د زید خط نه وایم او بیا د هغه خط ووبښي او په مضمون ئې یوه سي نیکن به ژبی سره ئې و نه لولي حاثت کیږي او د قسم کفار به ورکوي البته چه چرته سرعت قرائت فرض کړی دی هلته پرته د ژبې په ویلو سره فرض نه ادا کیږي او د عباده له حدیث څخه د مقصدی به دمه د سورة فاتحه د قرائت وجوب نه ثابتیږي یواځې اناحب یعنی روا وائی تاسې او هغه به

زیر کنبی له لوستلو څخه هم ادا کړې بله دا چه د دې پوري حديث له سياق څخه هم څرگندېږي چه محمود بن ربيع له حضرت عبادۀ نه پرته هيڅ يو صحابي په امام پسي قرائت کوونکی نه وو ليدلای. يواځې نه حضرت عبادۀ ليدلی وو نو دا شبه ور ولويده چه ته قصدأ داسې کوي او که سهواً او محمود بن ربيع کو چنی صحابی دی او د لويانو صحابه کرامو ليدونکی دی د ده په قرائت خلف الامام باندې انکار او تعجب کول پخپله د دې خبرې دليل دی چه په امام پسي د فاتحه قرائت لازم نه دی او د حضرت عبادۀ له حديث څخه هم هغه د سورة فاتحه لوستل واجب و نه گانه او که نه نو خپل تير شوي لمونځونه نه په نهې را گرځولي وای لیکن هغه نه لمونځونه را وگرځول او نه حضرت عبادۀ د را گرځولو امر وکړ. پس دا حديث مقتدي ته په امام پسي د قرائت اجازه ورکوي او وجوب نه بيانوي. او مونږ هم د امام په سکتاتو کنبی مقتدي ته د سورة فاتحه د ويلو قائل يو او د امام د سکتاتو شرط مونږ له خانه نه لگوو بلکه په ځينو احاديثو کنبی دا قيد په صراحت سره موجود دی هغه کوم چه زمونږ په نزد د سند په لحاظ سره صحيح نه دي لیکن امام بيهقي په جز القرائت کنبی د حجت په توگه بيان کړی دی چه عبد الله بن عمرو بن العاص څخه روايت دی چه رسول الله ﷺ وفرمايل چه کله تاسو له امام سره وئ نو د هغه له (قرائت) څخه مخکنبی يا چه کله هغه سکتۀ وکړي ام القرآن تلاوت کړئ بيهقي فرمايلي دي چه دا مرفوعاً صحيح نه دی موقوفاً صحيح دی. يعني دا د رسول الله ﷺ ارشاد نه دی بلکه د عبد الله بن عمرو صحابي قول دی نه دې څخه څرگنده شوه چه کومو صحابه وو په امام پسي قرائت کاوه هغو به له امام سره يو ځای قرائت نه کاوه بلکه د هغه له قرائت څخه مخکنبی يا د سکتې په حالت کنبی قرائت کاوه. بيا دا ټوله وينا په دې صورت کنبی دی چه د عبادۀ په حديث کنبی د (الا يام القرآن فانه لا صلوة لمن لم يقرأ بها) زياتوالی صحيح و منل شي لیکن محدثين په دې کنبی کلام لري. لکه څرنگه چه موفق بن قدامه په کتاب المغني کنبی فرماني (فاما حديث عبادۀ الصحيح فهو موقوف على غير المأموم وقد روي أيضاً موقوفاً عن جابر وحديث عبادۀ الآخر فلم يرو عنه غير ابن اسحق كذلك قاله الامام احمد وقد رواه ابو داود عن مكحول عن نافع بن محمود بن ربيع الانصاري وهو احدث حالاً من ابن اسحق فانه غير معروف بين اهل الحديث).

(ج. ۱ ص. ۲۰۶) يعني د حضرت عبادۀ چه کوم حديث صحيح دی هغه خو له مقتدي څخه پرته په نورو باندې محمول دی لکه څرنگه چه حضرت جابر همداسې ويلي دي او ابو داود دا حديث له مكحول څخه له نافع بن محمود څخه روايت کړی دی او هغه له اسحق څخه هم ادنی دی ځکه چه هغه د

۱ دی په مقابلۀ وه کنبی د لوی امام. محدث او فقه دی د ده کتاب المغني د السلام په کتابونو

محدثینو پہ نزد معروف (مشہور) نہ دی (بلکہ مجہول دی)

لہ علامہ ابن تیمیہ خخہ د حنفیہ وو تائید

شیخ الاسلام حافظ ابن تیمیہ پہ رسالہ دے تنوع العبادات کنبی فرمایلی دی چہ پہ لمانخہ کنبی د سکتی پہ اہ، د خلکو درے قولونہ دی یو دا چہ پہ لمانخہ کنبی ہیخ سکتہ نشہ لکہ خرنگہ چہ د امام مالک مذهب دی د ہفہ پہ نزد ثناء او تعوذ نشہ او د امام پہ قرائت کنبی ہم سکتہ نشہ دویم قول دا دی چہ پہ لمانخہ کنبی یوہ سکتہ د ثناء او تعوذ لپارہ دی لکہ خرنگہ چہ د امام ابو حنیفہ مذهب دی خکہ چہ دا حدیث (کوم چہ شیخینو لہ حضرت ابو ہریرہ خخہ روایت کری دی چہ یا رسول اللہ ﷺ تاسو چہ کومہ سکتہ د تکبیر او قرائت تر منخہ کوئی پہ دے کنبی تاسو خہ وایی؟) پہ دے سکتہ باندی دلالت کوی دریم قول دا دی چہ پہ لمانخہ کنبی دوہ سکتی دی لکہ خرنگہ چہ د سنن پہ روایتونو کنبی دی لیکن دا سکتہ لہ قرائت خخہ تر فارغیدو وروستہ (لہ رکوع خخہ مخکنبی) دی او ہمدآ صحیح دی پہ یوہ روایت کنبی دا ہم شتہ چہ دی بہ لہ قرائت خخہ تر فارغیدو وروستہ سکتہ کولہ امام شافعی او امام احمد پہ اصحابو کنبی د خینو خلکو قول (د دے روایت پہ بناء باندی) دا دی چہ پہ لمانخہ کنبی درے سکتی مستحبی دی او دویمہ سکتہ لہ قرائت خخہ تر فارغیدو د راحت لپارہ او د قرائت او رکوع تر منخہ د جلا والی لپارہ دہ او تر سورۃ فاتحہ وروستہ سکتہ امام احمد امام مالک او امام ابو حنیفہ مستحبہ نہ گئی او جمہور علماء ئی ہم مستحبہ نہ بولی چہ امام پہ دے مقصد سرہ (اوردہ) سکتہ وکری چہ مقتدی سورۃ فاتحہ ولولی خکہ چہ کہ امام پہ جہر سرہ قرائت کوی پہ دے وخت کنبی د مقتدی پہ ذمی باندی د جمہورو پہ نزد قرائت واجب یا مستحب نہ دی بلکہ قرائت د مقتدی لپارہ منع دی او کہ چیرتہ لہ امام سرہ پہ دے حالت کنبی مقتدی قرائت وکری نو لمونخ ئی فاسدیری او کہ نہ؟ د امام احمد پہ مذهب پہ دے ارونند دوہ قولونہ دی او عام سلف صالحین کوم چہ پہ امام پسی قرائت نہ مکروہ وائی دا کراحت پہ دے صورت کنبی دی چہ کلہ امام پہ جہر سرہ قرائت کوی او اکثرہ امامان تر سورۃ فاتحہ وروستہ اورد سکوت نہ کوی او پتہ جہری لمانخہ کنبی پہ امام پسی قرائت کوونکی خلک کم وو لہ دے خخہ خو پہ کتاب اللہ (قرآن) کنبی ہم منع راغلی دہ او پہ حدیث کنبی ہم او جمہور سلف او خلف ہم پہ ہمدی باندی دی چہ پہ امام پسی پہ جہری لمانخہ کنبی قرائت مکروہ دی خینی علماء دے خوا تہ تللی دی جہ کلہ امام پہ جہر سرہ قرائت کوی نو مقتدی دے سورۃ فاتحہ لولی کہ چیرتہ ئی و نہ لولی نو د لمانخہ بہ باطلوالی کنبی ئی اختلاف دی غرض دا چہ نزاع لہ دواپو خواوو خخہ دی لیکن کوم خلک چہ لہ امام سرہ مقتدی لہ قرائت کوونو خخہ منع کوی لہ ہغو سرہ جمہور سلف او خلف ہم دی او کتاب اللہ او سنت صحیحہ ہم دی او کوم خلک

چه به دې حالت کښې په مقتدي باندې قرانت واجب بولي د هغو حديث ته ائمه وو ضعيف ويلي دي ابو داؤد دا روايت کړی دی او ابو موسی اشعري په حديث کښې د رسول الله ﷺ دا فرمان (اذا قرأنا نصتوا) چه کله امام قرانت کوي تاسو چپ پاتې شئ امام احمد بن حنبل او اسحق (بن راهويه) او مسلم بن الحجاج او داسې نورو په نزد صحيح دی دغو ټولو دې لره صحيح گڼلي دی په خلاف د دې حديث چه (له کوم حديث څخه چه په مقتدي باندې له امام سره قرانت واجب گڼل کيږي) ځکه چه هغه په صحيح کښې نه د شامل شوی او له ډيرو وجوهاتو څخه د هغه ضعيف والی ثابت دی او په حقيقت کښې هغه د عبادۀ بن الصامت قول دی (د رسول الله ﷺ ارشاد نه دی) ص ۸۵/۸۶

د عبادۀ د حديث په سند کښې اضطراب دی

د علامه ابن تیمیہ درجه په علم. اسناد او حديثو کښې چه څومره لوړ دی ظاهريۀ انکار ترې نه شي کولی آیا د تکميل البرهان مؤلف^۱ د علامه کتابونه هم نه دي کتلي چه د عبادۀ حديث ته په روايت د محمد بن اسحق صحيح ووايي حالانکه د دې په سند کښې دومره اضطراب دی چه که چيرته له حفيانو څخه کوم عالم هم داسې مضطرب حديث پخپل حجت کښې وړاندې کولی نو ظاهريۀ وو به آسمان ته سرونه جگ کړي وو چه حفيه د اسنادو او علل له علم څخه خبر نه دي د دې لپاره داسې حديثونه د حجت په توگه راوړي په جوهر نقی کښې دي چه حافظ عبد الحق الشيبلي، پخپل کتاب الاحکام کښې فرمايلي دي دې حديث لره اوزاعي له مکحول څخه له عبد الله بن عمرو څخه روايت کړی دی او د حافظ ابن عبد البر په کتاب التمهيد کښې دي چه د دې حديث په سند کښې د محمد بن اسحاق مخالفت شوی دی. دې لره اوزاعي له مکحول څخه له رجاء بن حيوة څخه عبد الله بن عمرو څخه روايت کړی دی. بيا ئې حديث بيان کړ. (او د امام اوزاعي درجه له محمد بن اسحاق څخه ډيره لوړه ده هغه په حديث او فقه کښې د شام د خلکو امام دی، او دارقطني پخپل سنن کښې دا حديث له مکحول څخه له عبادۀ بن الصامت څخه مرسلأ روايت کړی

۱ د کمال مؤلف به دی خای کښې په حضرت مولانا احمد علي محدث سهارنوري په تقيۀ باندې غرض کړی دی چه هغوی به الدليل القوي کښې ليکلي دي چه د عبادۀ بن الصامت به روايت کښې د سني او ابو داؤد به سند سره نافع بن محمود واقع دی او ده ته په تعريب کښې مسور الحال ويل شوی دی الخ حالانکه د امام ابو حنيفه به نزد د مسور الحال روايت مقبول دی د دې خواب دا دی چه د مسور روايت به هغه وخت کښې منول دی چه دمغروفو لغاتو په خلاف نه وی او دلته چه نافع څومره زبـی کړی دی هغه د مسور په خلاف دی. بله دا چه د دې په سند کښې اضطراب دی او مضطرب حدیث به دقـد مـرـوـعـفـ دی

دی یعنی سند نې منقطع دی. د مکحول او حضرت عبادۀ تر منځ حذف واسطه دی، په جزاء القرائت د بیهقي ص ۴۴ کښې هم همدا ډول دی بیا امام بیهقي دویم ځل دا له مکحول څخه له نافع بن محمود څخه له عبادۀ څخه روایت کړی دی په ابو داؤد کښې هم همدارنگه د نافع بن محمود په واسطه سره، دې لره روایت کړی دی (او نافع بن محمود مجهول دی) او په یوې طریقې کښې کوم چه حاکم په مستدرک کښې یاده کړې ده دې حدیث لره مکحول له محمود څخه له ابو نعیم څخه له حضرت عبادۀ څخه روایت کړی دی او دا ابو نعیم معلوم نه دی چه څوک دی؟ حاکم وویل چه هغه وهب بن کیسان دی او ابن صاعد ویلي دي چه هغه د دمشق د جامع جومات، مؤذن دی دار قطني پخپل سنن کښې همدا سې ویلي دي او حافظ په اسابه کښې دا حدیث په بلې طریقې سره را نقل کړی دی چه مکحول له نافع څخه له محمود بن الربیع څخه له عبادۀ بن الصامت څخه روایت کړی دی د کوم حدیث په سند کښې چه اختلافات وي د هغه په اضطراب کښې به څوک خبره کولی شي لنه دا چه د حضرت عبادۀ صحیح حدیث هغه دی کوم چه صاحب تکمیل تر ټولو مخکښې بیان کړی دی په هغه کښې د مقتدي او امام هیخ یادونه نشته او په کوم حدیث کښې چه دا مضمون دی چه مقتدي دې په امام پسې له سورة فاتحه څخه پرته نور قرائت نه کوي صحیح نه دی دې لره له محمد بن اسحاق نه پرته هیچا نه دی روایت کړی او د ابن اسحاق په باره کښې علامه ذهبي په میزان کښې فرمایلي دي (ما الفرده فیہ نکارۃ فان لی حفظه شیئاً) ج ۳، ص ۲۲، کوم حدیث چه دی نې یواځې روایت کړي په هغه کښې نکارت دی. یعنی ضعیف دی) ځکه چه د هغه په حفظ کښې څه کسر (کمی) شته او حافظ ابن حجر د درایه په کتاب الحج کښې فرمایلي دي (وابن اسحق لا یحتج بما الفرده من الاحکام فضلاً عما اذا خالفه من هوالثبت منه. آه). ابن اسحاق چه د احکامو په حدیث کښې کوم حدیث یواځې بیان کړي هغه حجت نه دی پاتې شوه دا چه له خپل ځان څخه د مضبوط او کلک راوي مخالفت وکړي (نو په دې صورت کښې خو هیڅکله حجت نه دی) او ښکاره ده چه د دې حدیث صحیح برخه هغه ده کوم چه بخاري او مسلم روایت کړي ده محمد بن اسحاق چه کوم زیاتوالی په دې کښې کړی دی هغه د ثقافتو د روایت په خلاف دی صحیح دا ده چه هغه د عبادۀ بن الصامت قول دی. د رسول الله ﷺ ارشاد نه دی لکه څرنگه چه علامه ابن تیمیه د دې خبرې تصریح کړې ده بیا امام بیهقي په جزء القرائت کښې او امام طحاوي په معانی الآثار کښې دا حدیث له یوسف بن عدي څخه له عبید الله بن عمرو رږقي څخه له ابوب څخه له ابو قلابه څخه له حضرت انس څخه په دې الفاظو روایت کړی دی

قال رسول الله ﷺ ثم اقبل بوجهه فقال انتم يومنوا بالامام يقرأ فسكتوا فاسألهم ثلثا فقالوا اننا لنفعل قال فلا تفعلوا. رسول الله ﷺ لم يوافقهم في شيء من ذلك

تاسود امام له قرائت سره قرائت کوي؟ ټول غلي شول ده مبارک ﷺ درې ځله دا پوښتنه وکړه صحابه وويل چه بيشکه مونږ همداسې کوو. و نې فرمايل داسې مه کوي په دې کښې دا نشته چه ليکن سورة فاتحه لولئ په دې باندې د بيهقي دا وينا چه يوسف بن عدي وهم کړې دى چه د «د سورة فاتحه» استثناء نې پرېښى دى. د قبول وړ نه ده ځکه چه يوسف بن عدي د امام بخاري استاذ او له صحيحو راويانو څخه دى. هيچا هم دې ته وهم نه دي ويلي هغه له محمد بن اسحاق څخه زيات د حفظ او اتقان «د يادونې او ساتنې» خاوند دى. د علامه ذهبي قول پورته تير شو چه محمد بن اسحاق په حافظه کښې کمى دى پس د محمد بن اسحاق کوا ته د وهم نسبت کول زيات مناسب دي نه د يوسف بن عدي خوا ته د فن امام يحيى بن معين فرمايلي دي چه «د عباد په حديث» کښې استثنائيه جمله «الا بام القرآن» سند داسې «د اعتبار وړ» نه دى. «الدليل القوي» او دې ته امام احمد او پوره يوې ډلې ضعيف ويلي دي «زيلى»

د عبادہ رضی اللہ عنہ په حديث کښې د «فصاعداً» زياتوالی

په اهل حديث باندې حجت دی

ډيره عجيبه خبره ده چه د ظاهر خلک د عبادہ په حديث کښې «الاباقر القرآن» په زياتوالي باندې دومره زور لگوي په داسې حال کښې چه له محمد بن اسحاق نه بغير د دې هيڅ يو راوي نشته او په دې حديث کښې د فصاعداً زياتوالی نه مني. حالانکه امام مسلم پخپل صحيح کښې دا روايت کړى او صحيح نې بللى دى او ابو داؤد هم دا په صحيح سن سره روايت کړى دى د حديث پوره الفاظ دا دي

عن عباد بن الصامت ان رسول الله ﷺ قال لا صلوة لمن لم يقرأها بام القرآن فصاعداً.

عبادة بن الصامت وائي چه رسول الله ﷺ وفرمايل چه کوم سړى سورة فاتحه او څه زياتى و نه وائي د هغه لمونځ نه کيږي. اوس که چيرته د مقتدي په ذمې باندې د سورة فاتحه ويلو ته واجب وويل شي نو تر دې څه زياتوالي ته هم واجب ويل لازميږي ځکه چه په حديث کښې د څه زياتوالي د ويلو هم حکم موجود دى حالانکه د دې هيڅوک هم قائل نه دى به دې باندې د ځينو محدثينو دا خبره چه د «فصاعداً» لفظ لږه معمر يواځې زيات کړى دى. صحيح نه ده ځکه چه د ابو داؤد په سند کښې عيینه هم د معمر موافقت کړى دى هغه هم له زهري څخه د معمر غوندى روايت کوي او د «فصاعداً» لفظ زياتوي بيا صالح بن کيسان، امام اوزاعي، عبد الرحمن بن اسحاق او داسې نورو غوندى نقلو هم له زهري څخه همدا ډول روايت کړى دى لکه حريز که چه معمر يېن کړى دى و د ابو سعيد خدرى حديث هم د دې تائيد کوي چه الفاعلى به لاندې ډول دى

امرار رسول الله ﷺ ان تقرأ بفاتحة الكتاب وما تيسر واسناده صحيح عند ابى داؤد رسول الله ﷺ مونږ نه د سورة فاتحه د ويلو او (له هغه سره) چه كوم خاى آسانه دى د قرائت كولو حكم را كړى دى دې لره ابو داؤد په صحيح سند سره روايت كړى دى او ترمذي او ابن ماجه دا حديث په دې ډول روايت كړى دى (الصلوة لمن لم يقرأ بالحمد وسورة). د هغه سړي لمونځ نه كيږي چه الحمد او سورت و نه واني د دې سند حسن دى پس دا دعوه د منلو وړ نه ده چه معمر په يواځې صورت كېنې زياتوالى كړى دى. بيا د معمر درجه په حفظ او اتقان كېنې له محمد بن اسحاق څخه ډير لوړ دى دا خبره له انصاف څخه ډير لرې ده چه د ابن اسحق زياتوالى دې قبول شي او د معمر زياتوالى دې رد كړى شي نو اوس بايد اهل ظاه د دې قائل شي چه له امام سره د مقتدي په ذمې باندې سورة فاتحه يا يو سورت يا دوه درې آيتونو ويل هم واجب دي حالانكه دوى د دې قائل نه دي پس زمونږ مدعا ثابت شوه چه د حضرت عبادۀ حديث د مقتدي په باره كېنې نه دى بلكه د امام او منفرد په حق كېنې دى چه په دوى باندې سورة فاتحه او يو سورت يا دوه درې آيتونو لوستل واجب دي د مقتدي په ذمې باندې له امام سره قرائت واجب نه دى او كه چيرته له كوم لفظ څخه د وجوب شبهه پيدا هم واى نو د عبادۀ په حديث كېنې د ابو داؤد په دې لفظ سره هره شبهه لرې شوه چه (ان كنتم لا يذفعلون فلا تفعلوا الا بالقرآن). (فيض ج ۲، ص ۲۴)

رسول الله ﷺ وفرمايل چه كه تاسو خامخا په امام پسې قرائت كول غواړئ نو پرته له سورة فاتحه بل څه مه وايئ له دې څخه هر سړى پخپله فيصله كولى شي چه دا عنوان د وجوب دى او كه يواځې د روا والي بيا جواز لره هم د امام له سكتي سره مقيد كول ضروري دي ځكه چه په جهري لعانځه كېنې له امام سره يو خاى قرائت كول به د قرآن د نص او د انصاف د حديث خلاف وي

دريم دليل عن ابى هريرة عن النبي صلى الله عليه وسلم قال من صلى صلاة لم يقرأ بها بالقرآن فهي خداج فلا تأمروا بماء قليل لاني هريرة ان يكون وراء الامام فقال قرأ بها بنفسك. (مسلم شريف)

يعني رسول الله ﷺ وفرمايل چه څوك داسې لمونځ وكړي چه په هغه كېنې سورة فاتحه و نه لولي هغه لمونځ ناقص دى (دې ځله نې وفرمايل) پوره نه دى د ابو هريره شاگرد وويل مونږ كله كله په امام پسې ولاړ يو نو ابو هريره رحمه الله ځواب ور كړ چه (په داسې حالت كېنې) سورة فاتحه په زړه كېنې وايئ له دې وروسته مؤلف د عجاج او ممام د الفاظو په معنى كېنې بحث كړى دى لېكن هر د يوه پوهي خاوند سړى په دې پوهيدلى شي چه د حديث څومره برخه چه مرفوع ده په هغې كېنې د مقتدي هيڅ ذكر نشته او د حضرت ابو هريره رحمه الله د شاگرد پوښتنه هم دا واني چه د مقتدي په ذمه د قرائت واجب والى د هغه په نزد هم له حديث څخه څرگنده نه شوه او نه قرائت خلف الامام د هغه

به نزد معروف وو د دې لپاره د دې پوښتنې ضرورت پيدا شو بيا د حضرت ابو هريره رضي الله عنه خواب لره مؤلف په دې باندې محمول كړى دى چه په امام پسرې دې په پته سره سورة فاتحه ولوستل شي ليكن **(الرباهي نفسك)** په دې مفهوم كښې صراحت نشته زمونږ په نزد مطلب دا دى چه په زړه زړه كښې دې وائي او مونږ ويلى دي چه د زړه قرائت ته عرفاً هم قرائت وييل كيږي په دې حديث سره د سورة فاتحه د ركيت ثابتول او د مقتدي په ذمې باندې په امام پسرې دې لره واجب بلل زور او زياتى دى

د شاه ولي الله د قول خواب

د غنیه او داسې نورو د عبارتونو وړاندې کول او د شاه ولي الله رحمته الله علیه په قول سره استدلال کول له

۱. د حجة الله البالغة مطالعه کوونکى په دې باندې ښه پوهيږي چه شاه صاحب فرض او واجب دواړو ته رکن وائي ملاحظه کړئ ۱ ج، ص ۹۵. چه په دې كښې ئې ضم سورت ته هم رکن ويلى دي حالانكه ضم سورت د هيجا په نزد هم فرض نه دى. يواځې د حنفيه وو په نزد واجب دى. شاه صاحب په حجة الله البالغة ج ۲.

ص ۷ كښې فرماني وان كان مأموما وجب عليه الانصات والاستماع فان جهر الامام لم يقرأ الا عند اسكاته وان خافت لئلا يخبره فان قرأ فليقرأ الفاتحة قراءة لا يفوش على الامام وهذا اول الاقوال عندى وبه يجمع بين الباب والسر فيه مانص عليه من ان القراءة مع الامام تشوش عليه وتفتوت التدبر وتخالف تعظيم القرآن ولم يعزم عليهم ان

يقرؤا سرا لان العامة معي اراذوا ان يصحوا المحروفا جمعهم كانه لهم لغة مشوشة آه

ترجمه كه چيرته لمونځ كوونكى مقتدي وي نو په هغه باندې خاموشه اوسيدل او د قرائت اوريدل واجب دي كه چيرته امام (قرائت، په جهر (سره) كوي نو مقتدي به قرائت نه كوي ليكن د سكته په وخت او كه چيرته امام سري قرائت كوي نو مقتدي اختيار لري كه چيرته وغواړي چه قرائت وكړي نو سورة فاتحه دې داسې وائي چه امام ته پرې تشويش ور و نه لويږي زما په نزد به ټولو قولونو كښې دا بهتر قول دى چه په جهرې لمانځه كښې مقتدي د امام په سكته كښې قرائت وكړي او په سري كښې دې داسې قرائت وكړي چه امام له تشويشه پكښې ساتلى وي. همدارنگه د دې باب ټول ټول حديثونه سره يو ځاى كيدلى شي او په دې كښې راږد او دى كوم چه تصريح ئې په حديثو كښې هم شوى دى چه له امام سره قرائت كول امام به تشويش كښې اچوي او په دې سره به قرآنكريم كښې غوړ او فكر له منځه ځي او دا صورت د قرآنكريم د تعظيم هم خلاف دى او په سري لمانځه كښې هم به مقتديانو باندې قرائت نه دى لازم شوى ځكه چه عوام چه كله ټول به يو ځاى په صحيح توگه حروف ادا كوي نو له دې څخه هم يو ډول نسوېشتاك شور او زوږ پيدا كيږي آه

دا دى د شاه ولي الله صاحب مسلک د قرائت خلف الامام به ياره كښې كه چيرته د ده قول حجت دى نو صاحب كېدل نور مخكښې د څه ويلو حق نه لري ۱۲ ظ

ظاہر نہ ہو سرہ خوند نہ کوی کہ چیرتہ د دغو حضراتو قول حجت دی نو د نورو علماوو قول دې هم باید حجت و گنل شي کوم چه فرماني چه له دې څخه یواځي دا څرگندیږي چه پرنه له سورة فاتحه څخه لمونځ ناقص وي. د فاتحه په رکنیت باندې هېڅ دلالت نه کوي. پرنه له فاتحه څخه لمانځه ته باطل وبل د حدیث خلاف دي. له دې څخه یواځي د سورة فاتحه وجوب ثابتیږي او حنفیه د فاتحه قرائت په امام او منفرد باندې واجب بولي او د مقتدي لپاره د امام قرائت کافي بولي هغه د امام د قرائت په ذریعې سره حکماً پخپله قاري دی لکه څرنگه چه په تفصیل سره تیر شول د مسلم او ابو داؤد په حدیث کښې په صراحت سره مقتدي ته د چپ والي حکم دی (اذا قرأ فانصتوا) همدا په قرآن کښې حکم دی (وَإِذَا قُرِئَ الْقُرْآنُ فَاسْتَمِعُوا لَهُ وَأَنْصِتُوا). پس د ابو هريره د خواب دا مطلب نه دی چه له امام سره قرائت وکړئ بلکه مطلب دا دی چه په زړه زړه کښې د هغه په سکتاتو کښې ئې لولئ او یو ځای ئې مه ورسره وایئ او د (فی نفسک) معنی د یواځي هم راځي لکه څرنگه په صحیح حدیث قدسي^۱ کښې راغلي دي (فان ذکرني فی نفسه ذکرته فی نفسي وان ذکرني فی ملا ذکرته فی ملاخبر منه). چه څوک ما تنها یادوي زه ئې تنها یادوم او چه څوک ما په ډله کښې یادوي زه هغه لره د هغه تر جماعت (ډلې) څخه په بهتر جماعت کښې یادوم په دې حدیث کښې د (فی نفسه) معنی تنهاني ده لکه څرنگه چه د جماعت له مقابلې څخه څرگنده ده. پس د ابو هريره د خواب هم دا مطلب کیدلی شي چه په امام^۲ پسې تاسو یواځي یا تنها سورة فاتحه ولولئ له امام سره ئې یو

۱. همدارنگه د الله تعالی د دې قول چه (وَقُلْ لَهُمْ فِي أَنْفُسِهِمْ قَوْلًا بَلِيغًا) کښې د (فِي أَنْفُسِهِمْ) تفسیر په

(وحدان) سره هم شوی دی ۱۲ رشید احمد

۲. تر ټولو زیات ښکاره مطلب دا دی چه دیواځي لمونځ کولو په حالت کښې ولولئ، چه کله له قرائت څخه منع وشوه نو د زړه د ماتیدلو گومان وو د دې گومان د لرې کولو په غرض سره ئې وفرمایيل چه دا هیله مرد انفراد (یواځي لمونځ کولو) په حالت کښې پوره کړئ د دې مثال دا دی چه امام ته په لمانځه کښې د تخفیف سبک لمونځ کولو، حکم وشو له دې څخه د دې زړه ماتیدنې احتمال وو چه ښائي چاته د اوږده لمانځه مله وي د هغه د لرې کولو لپاره ئې وفرمایيل چه په انفرادي حالت کښې مو چه څومره زړه غواړي همدومره اوږد لمونځ ادا کړئ همدارنگه چه کله په قرآن کریم کښې ئې (وَإِذَا قُرِئَ الْقُرْآنُ فَاسْتَمِعُوا لَهُ وَأَنْصِتُوا). وفرمایيل نو مسکته وه چه له تلاوت څخه د ممانعت له وجې زړونه مات شي د دې لپاره داسې تسلي ورکړل شوه چه (وَالَّذِينَ هُمْ عَنْ صَلَاتِهِمْ سَاهَوْنَ لَا يُكَلِّمُنَا مِنْهُمْ شَيْءٌ) یعنې په وختونو کسی کوم کسی نشته هر وخت ئې لوستلی شئ یواځي د افتداه په حالت کښې د امام د رعایت له وجې

خای مه لولئی او دا هیڅوک نه منع کوي او د دې تاویل تائید له دې روایت څخه کیږي کوم چه امام بیهقي په جزء القرائت ص ۵۴ کښې او حاکم په مستدرک ج ۲، ص ۲۳۸ کښې پخپله له حضرت ابو هریره څخه په دې الفاظو روایت کړی دی (من صلی صله مکتوبه مع الامام فلیقرأ بفاتحة الكتاب لی سکتاته - اه). او چه کله یو څوک له امام سره لمونځ کوي هغه دې د امام په سکتاتو کښې سورۀ فاتحه ولولي.

بیهقي دا منلې ده چه مرفوعاً دا حدیث صحیح نه دی موقوفاً صحیح دی. یعنې د رسول الله ﷺ ارشاد نه دی بلکه د حضرت ابو هریره قول دی چه له دې څخه دا خبره څرګنده شوه چه حضرت ابو هریره له امام سره د مقتدي قرائت جائز نه ګانه او په سکتاتو کښې ئې جائز ګڼلو. همدا زموږ قول دی.

په مولانا احمد علي صاحب محدث سهارنپوري باندې اعتراض او د هغه ځواب

د تکمیل البرهان مؤلف د ابو هریره د حدیث په بحث کښې یې له وجې د عبادۀ د حدیث په اړه یو بحث څیرلی دی چه مولانا احمد علي صاحب حنفي (محدث) سهارنپوري د عبادۀ د حدیث په سند کښې د نافع بن محمود له وجې خبره کړې ده چه هغه مستور الحال دی. حالانکه د مستور روایت د امام ابو حنیفه په نزد مقبول دی بیا د عبارۀ روایت لره امام ابو داؤد په څلور طریقو سره راوړی دی له دغو څلورو څخه یواځې په یوه سند کښې نافع بن محمود دی بیا نافع بن محمود ته امام ذهبي په کاشف کښې ثقه ویلی دی او دار قطني د دې سند لره حسن او راویانو ته ئې ثقه ویلي دي (چه له دې څخه د نافع ثقه والی هم لازم شو) او ابن حبان هم ده لره په ثقاتو کښې یاد کړی دی.

د دې اوږدې خبرې ځواب دا دی چه مولانا احمد علي صاحب هغه څه ویلي دي کوم چه موفق ابن قدامه حنبلي په کتاب المغني کښې فرمایلي دي چه د عبادۀ په حدیث کښې دا زیاتوالی چه لیکن په امام پسرې سورۀ فاتحه لولئ یواځې ابن اسحاق روایت کړی دی او ابو داؤد له نافع بن محمود څخه هم روایت کړی دی او هغه له ابن اسحاق څخه هم ادنی دی ځکه چه د اخل حدیثو په نزد غیر معروف دی لکه څرنگه چه مونږ په تفصیل سره بیان کړ. بیا امام احمد او یحییٰ بن معین

لا اوت مه کوئی دله ه د (تَفْصِيْل) مفسر له حضرت ابن عباس رضی الله تعالی عنهما څخه (وحدک)

منقول دی او دا مفسر د سزا ذکر له مفسر څخه ځکه بهر دی چه (دون الجهر من القول) سزا ته ه شامل

دی ۱۲ ریند احمد

هم دې زياتوالي ته ضعيف ويلى دي او ابن حبان اگر كه نافع لره د ثقاتو په كتاب كښې داخل كړى دى ليكن حديث ته ئې معلل ويلى دي او له دې يوه حديث نه بغير ئې بل كوم روايت نشته د دغو حضراتو په مخكښې د دار قطني د توثيق او تحسين چه كومه درجه ده اهل علم پخپله پرې پوهيدلى شي علامه ابن تيميه هم دې ته د ضعيف په ويلو سره فيصله كړې ده چه دا د حضرت عبادۀ قول دى. د رسول الله ﷺ وينا نه ده بيا مونږ مخكښې وويل چه د دې حديث ټولو طريقو ته په كټو سره په ښكاره توگه څرگند بېرې چه د دې په سند كښې ډير اضطراب دى او مضطرب حديث د هغه د اضطراب تر لرې كولو پرته د هيچا په نزد حجت نه شي جوړېدلى او د اضطراب د علت د لرې كولو هغه صورت دى كوم چه امام بخاري او مسلم غوره كړى دى چه د دې حديث هغه برخه ئې په صحيح كښې داخله كړې كومه برخه ئې چه ثقاتو روايت كړې ده چه په هغې كښې د امام او مقتدي هېڅ يادونه نشته او د كومې برخې راويان ئې چه د محمد بن اسحاق او نافع بن محمود غوندې خلك دي هغه ئې په صحيح كښې شامله نه كړه او د حديثو په اصولو كښې دا فيصله شوې ده چه كله د مضطرب له څو طريقو څخه يوه طريقه رواج و مومي هم هغه به مقبوله وي نورې ضريفي به ئې مردودې وي پس مولانا احمد علي صاحب حنفي محدث سهارنپوري كومه مغالطه نه ده وركړې پخپله د تكميل البرهان مصنف جاهلان ته دوكه او فريب وركوي

څلورم دليل

د تكميل د مؤلف څلورم دليل هغه دى كوم چه مونږ د مجمع الزوائد په حوالې سره پورته بيان كړ چه له يوه صحابي څخه مروى دى چه رسول الله ﷺ صحابه كرامو ﷺ ته وفرمايل: ښائي چه تاسو په امام پسې قرائت كوئ، درې ځله ئې دا پوښتنه وكړه صحابه وو وويل بې له شكه مونږ همداسې كوو و ئې فرمايل داسې مه كوئ ليكن دا چه سورة فاتحه پخپل زړه كښې ولولئ الخ جاهلان ته د دوکې د وركولو لپاره د تكميل مؤلف دې حديث لره پخپلو دليلونو كښې شامل كړى دى په داسې حال كښې چه دا د حنفیه وو دليل دى ځكه چه د نبي كريم ﷺ له صحابه كرامو څخه پوښتنه كول چه آيا تاسو په امام پسې قرائت كوئ؟ پخپله دا وائي چه له امام سره د مقتدي قرائت په نبي كريم ﷺ باندې ښه نه لگيده او د صحابه وو د اقتداء په حالت كښې قرائت كول د نبي كريم ﷺ په اجازې سره نه وو چه كله هم د پوښتنې نوبت راغى په دې باندې ځينو اهل حديثو دا وينا چه سوال د سورة فاتحه د قرائت په اړه نه وو بلكه له سورة فاتحه څخه د زيات قرائت په اړه وو غلطه ده ځكه چه د دار قطني الفاظ دي چه (هل منكم من احدىقرأ شيئاً من القرآن وحسبهم) (فيض الباري ج ۲ ص ۲۰۰) آيا په تاسو كښې چا د قرآنكريم څه حصه تلاوت كړې ده؟ دار قطني د دې سند نه حسن ويلى دى او د دې لفظ د فاتحه او غير فاتحه په حق كښې عام والى ظاهر دى تر

دې وروسته د نبی کریم ﷺ دا ارشاد چې (الا ان یقرأ احدکم بفاتحة الكتاب فی نفسه) هم زمونږ دلیل دی ځکه چې په دې کښې (فی نفسه) قید موجود دی چې سورة فاتحه په زړه کښې لولئ یا د دې معنی د منفرد دی یعنې له امام سره ئې مه وایئ. له هغه څخه ئې مخکښې یا د هغه په سخته کښې ئې ولولئ او مونږ له حدیث قدسي څخه د (فی نفسه) معنی د منفرد کیدو بیان کړی دی د تکمیل د مؤلف دا غوښتنه چې د (فی نفسه) معنی د سوکه یا په پټه د ویلو ده. د قبول وړ نه ده. د مالکیه له علماوو څخه ځینو لویو لویو علماوو د ابو هریره د حدیث (اقرأ بها فی نفسك) په تفسیر کښې همدا خبره کړې ده چې سورة فاتحه په زړه کښې وایئ. (شرح مسلم للنووی وفتح البهیم) بیا مونږ دا وویل چې تر نهی وروسته استثناء د وجوب لپاره نه وي یواځې د اباحت لپاره وي نو له دې حدیث څخه د مقتدی لپاره د فاتحه د قرائت یواځې جواز یا اباحت ثابتیږي نه وجوب او دا د تکمیل د مؤلف لپاره مضری تاوانی ده ځکه چې هغه د فرضیت او رکنیت مدعی دی او له دې حدیث څخه د مقتدی په حق کښې رکنیت خو پریږده وجوب هم نه ثابتیږي.

پنځم دلیل

د حضرت انس حدیث کوم چې مضمون ئې له هغه څخه په مخکښې حدیث کښې د یوه مجهول صحابي د حدیث مضمون دی. په دې کښې هم د (فی نفسه) لفظ دی او د نبی کریم ﷺ درې ځله پوښتنه کولو هم آیا تاسو په لماتځه کښې له امام سره یو ځای قرائت کوئ؟
مونږ ویلي دي چې دا حدیث په اصل کښې د حنفیه وو دلیل دی چې اهل ظاهر ئې د مغالطې ورکولو په توګه خپل دلیل جوړول غواړي. بیا ان حبان په کتاب الضعفاء کښې د ابن سالم په واسطه سره له حضرت انس څخه روایت کړی دی قال رسول الله ﷺ من کان له امام لقراءة الامام له قراءة رسول الله ﷺ وفرما یل چې د چا لپاره کوم امام وي او دی ئې مقتدی وي نو د امام قرائت د هغه لپاره هم قرائت دی ابن حبان په ابن سالم کښې کلام یا خبره کړې ده لیکن په تقریب کښې ئې ثقه ورته ویلي دي او په تهذیب التهذیب کښې دي چې قال ابو حاتم (لا بأس به) (ج ۳، ص ۱۴) ابو حاتم وویل په دې کښې هیڅ خبره نشته او دا لفظ د توثیق لپاره استعمالیږي که چیرته نافع بن محمود ته د ذهبي په قول سره ثقه ویل کیدلای شي نو ابن سالم ته د ابو حاتم په قول سره په طریقه اولی سره ثقه ویل کیږي پس د دواړو حدیثونو نه یو ځای کولو سره زمونږ د قول ټانډ کیږي چې له دی

۱- له نوري حاشی کښې بیان شول چې د دې پاڼې د معنی دا ده چې د القراءتی لمدارخه نه جانب کسی نی

ولولئ ۱۲ رخصد احمد.

حديث ڇهه د مفتدي لپاره يواځې د قرائت جواز ثابتېږي نه وجوب او جواز هم په دې ډول چه په زړه کښې به شي واني يا تر امام مخکښې او يا دې د امام په سگته کښې. له امام سره دې يو ځای نه واني

شپریم دلیل

شپږم حدیث د تکمیل مؤلف د عمرو بن شعیب عن ابیه عن جدّه په سند سره بیان کړی دی چه رسول الله ﷺ وفرمایل تاسو په ما پسې قرائت کوئ؟ صحابه وو وویل چه هو مونږ ئې زر زر وایو نبي کریم ﷺ وفرمایل چه داسې مه کوئ لیکن یواځې سورة فاتحه لولئ بیا له عون المعبود څخه ئې نقل کړی دی چه عمرو بن شعیب عن ابیه عن جدّه سند د امام بخاري او داسې نورو په نزد حجت دی مغالطه او دوکه ورکول دې ته وائي دې لره له عمرو بن شعیب عن ابیه عن جدّه حجت کیدل وروسته باید ثابت شوی وای لومړی دا ضروري وه چه له امام بخاري یا بیهقي څخه تر عمرو بن شعیب پورې د راویانو څه حال دی؟ که چیرته د بخاري او بیهقي جزء القرائت په ښه توگه وکتل شي نو څرگندېږي چه له عمرو بن شعیب څخه روایت کوونکی ضعیف دی

قال البيهقي ومحمد بن عبيد الله بن عمير وان كان غير محتج به وكذا بعض من تقدم من رواة عن عمرو بن شعيب للقرأة السأوم فاتحة الكتاب في سكتة الامام شواهد صحيحة عن عمرو بن شعيب عن ابيه عن جده خبراً عن فعلهم وعن ابي هريرة وغيره من فتواهم. (ص ٥٥)

امام بیهقي فرمائي چه اگر که محمد بن عبد الله بن عمير خُخه حجت نه شي قائميدلی (خکه چه هغه ضعیف متروک دی) خُینو محدثینو خو ورته کاذب هم ویلي دي (السان ج ۵، ص ۲۱۲)، همدارنگه خینی نور خلک هم کوم چه دې لره له عمرو بن شعيب خُخه روایت کوي (له هغو خُخه هم حجت نه شي قائميدلی) لیکن د امام په سکنه کښې د مقتدي د سورة فاتحه د قرائت لپاره له عبد الله بن عمرو او حضرت ابو هريره او داسې نورو خُخه په صحیح روایتونو کښې د هغوی فعل او فتوی بیان موجود دی آد

په دې کښې امام بیهقي فیصله کړې ده چه له عبد الله بن عمرو. حضرت ابو هريره او داسې نورو په دې باب کښې مرفوع حدیث ثابت نه دی یواځې د دوی د فعل او فتوی ثابت نه ده او هغه هم مطلقاً نه دي بلکه د امام په سکه کښې د مقتدي قرائت ته جائز وائي او له دې څخه حنفیه هم منع نه کوي. په وجوب باندې ئې هیڅ دلیل نشته لکه څرنگه چه په تفصیل سره بیان شول پس دا هم زمونږ دلیل دی

اووم دلیل

بە دې دليـل کـسـي نـي بـيـا د عـبـادەتـيـن الصـامـت حـدـب بـيـان کـړـي دـي حـالـنـکـه د حـدـيـثـو لـوـسـتـونـکـي

او بل ته ور بنوونکي ته پوهيرې چه کله صحابي يو وي نو حديث نې هم يو وي. يو حديث لره خو حديثه گڼل صحيح نه دي.

مونږ وويل چه د عبادہ حديث مضطرب دی د دې په طريقو کښې که چيرته کومې يوې طريقې ته ترجيح نه وای نو د قبول وړ به نه وای لیکن کله چي يوې طريقې ته ترجيح ورکړی شوه نو همدا طريقه حجت ده پاتې طريقې نې حجت نه شي جوړيدلی او له دغو طريقو څخه هغه طريقه راجحه ده کوم چه امام مسلم او بخاري په صحيح کښې غوره کړي ده او په دې کښې دمقتدي او امام حه ذکر نشته. يواځې دومره مضمون شته چه څوک سورة فاتحه و نه لولي د هغه لمونځ نه کيږي اوله دې څخه هيڅوک انکار نه کوي. په امام او منفرد باندې زمونږ په نزد هم د فاتحه قرائت واجب دی او دا حديث نې په دې معنی باندې امام احمد بن حنبل، سفيان بن عيينه او امام زهري غوندي د حديثو امامانو محمول کړی دی حضرت جابر بن عبد الله صحابي او نورو صحابه وو هم د دې همدا مطلب گڼلی دی له دې صحيح طريقې پرته د عبادہ د حديث چه څومره طريقې دي ټولي مرجوح دي او د قبول وړ نه دي بيا له کوم کتاب څخه چه د حديث دا الفاظ په تکميل البرهان کښې نقل شوی دی له هغه څخه د حديث الفاظ نه دي را اخيستل شوي ځکه چه الفاظ نې د تکميل البرهان د مؤلف په خلاف او د حثيفه وو لپاره مفيد وو د مجمع الزوائد الفاظ دا دي من قرأ خلف الامام فليقرأ بفاتحة الكتاب (ج ١، ص ١٨٦) يعنې چه کوم سړی په امام پسې قرائت کوي نو سورة فاتحه دې وائي له دې څخه صاف څرگند يږي چه په امام پسې د سورة فاتحه قرائت لازم نه دی چه څوک نې لوستل غواړي لوستلی نې شي او مونږ د حضرت ابو هريره او عبد الله بن عمرو بن العاص له روايتونو څخه ثابته کړې ده چه د دې مطلب دا دی چه مقتدي دې پخپل زړه کښې سورة فاتحه وائي يا دې د امام په سکنه کښې وائي او له دې څخه هيڅوک هم منع نه کوي

اتم دليل

اتم حديث د حضرت عائشه رضي الله عنها دی چه رسول الله ﷺ وفرمايل کوم سړی چه به لمانځه کښې سورة فاتحه و نه لولي د هغه لمونځ ناقص ايمگړی، دی، د تکميل البرهان مؤلف د دې په ترجمه کښې د بيکار لفظ له خانه ورزيات کړی دی، د دې په اړه عرض دی چه د دې حديث حاصل هغه دی کوم چه د حضرت ابو هريره رضي الله عنه د دريم حديث حاصل دی نه دی څخه د مقتدي په ذمې باندې د سورة فاتحه قرائت لازم وړ او زياتی دی ځکه چه مقتدي نه د امام قرائت کښې دی چه ثبوت نې مونږ د صحيح حديثونو له مخي ورکړی دی له مقتدي پرته د امام او منفرد لمونځ خو مونږ ه له سورة فاتحه پرته ناقص بولو ځکه چه د سورة فاتحه لوستل به دوی بسز و جب دی د مقتدي لپاره په قرآن او حديث کښې د انصاف څومس پاتې کيدل ځکه دی (لما جعل الامام ليؤتمه)

امام د دې ثبارة جوړ شوی دی چه د هغه اتباع وشي، او له امام سره یو ځای قرائت کول اتباع نه دی بلکه د امام اتباع د دې چه مقتدي غلی باني شي او قرائت یی واورى له امام سره یو ځای د مقتدي قرائت کول د شاه ولی الله علیه به قول د قرآن د تعظیم خلاف دی

نهم او لسم دلیل

تر دې وروسه نهم او لسم حدیث هم د حضرت عباده حدیث دی او دواړه د بیهقي له جزء القرائت څخه را نقل شوی دی

ما ویلي دی چه چه د عباده حدیث مضطرب دی او د مضطرب حدیث چه کومې طریقې ته ترجیح ورکړ شي هغه مقبوله او پاتې نورې ټولې طریقې یی د قبول وړ نه دي او دا هم څرگنده شوې ده چه د دې حدیث هغه طریقې راجحه ده کومه چه امام بخاری او امام مسلم غوره کړې ده بیا د تکمیل مؤلف دا حدیث د بیهقي له جزء القرائت څخه خو را نقل کړ لیکن دا نې و نه لیدل چه کوم وخت محمد بن سلیمان بن فارس دا حدیث په دغو الفاظو سره بیان کړی دی (الاصولة لمن لم یقرأ بها تحفة الکتاب خلف الامام) په دې وخت کښی ابو الطیب محمد بن احمد ذهلي هغه له دې خبرې منع کړ (قال قلت لمحمد بن سلیمان خلف الامام قال خلف الامام ص ۴۰) آیا په دې حدیث کښی خلف الامام هم شته؟ و ئې ویل هو او محمد بن ذهلي ثقه دی د هغه به دې لفظ باندې انکار کول پخپل دا بیانوي چه د هغه په نزد دا زیاتوالی منکر دی چه قرینه یی دا ده چه د دې حدیث په سند کښی زهري هم شته او د زهري مذهب له موطاء امام مالک او داسی نورو څخه معلوم شوی دی چه د هغه په نزد په جهري لمانځه کښی مقتدي ته له امام سره یو ځای قرائت جائز نه دی په تفسیر طبري کښی هم د ثقاتو په روایت سره د زهري دا قول مروی دی چه په کوم لمانځه کښی امام جهري کوي مقتدي دې په هغه کښی قرائت نه کوی ځکه د امام قرائت دا هم نه وري هو په کوم لمانځه کښی چه امام جهري کوي په هغه کښی هیچا ته قرائت جائز نه دی نه په زوره او نه په بته (ج ۱ ص ۱۱۱) که چیرته په دې حدیث کښی هغه د خلف الامام لفظ روایت کړی وای نو به جهري لمانځه کښی به ئې په امام پسې له قرائت کولو څخه ولې منع کوله؟ بس یا خو زیاتوالی شاو دی لکه څرنگه چه د ابو الطیب ذهلي له پوښتنې څخه دا مفهوم را و وځي یا دا چه دا حدیث د مسبق په اړه دی کوم چه تر امام وروسته خپل پاتې رکعتونه پوره کوي مطلب دا دی چه که حیرته مسبق تر امام وروسه په پاتې رکعتونو کښی سورة فاتحه و نه لولي نو لمونځ یی نه کړی او په مسبق باندې مونږ هم د سورة فاتحه قرائت واجب بولو او د خلف د لفظ معنی وروسه مسعطلد له قرآن څخه ثابت دي د دې آیت تفسیر چه (وَجَعَلْنَاهَا آيَةً لِّلَّذِينَ آمَنُوا لِيَذْكُرُوا مَا خَلَقُوا) دا حقنه کړی مونږ دا واقعه عبرت وگرځاوه

د هغو خلکو لپاره کوم چه د دې په مخکېني موجود وو او د هغو خلکو لپاره کوم چه تر دې وروسته راتلونکي وو،

تفسير طبري ج ۱، ص ۲۶۵.

پاتې توه د امام بیهقي دا وینا چه د دې سند صحیح دی نو له دې څخه د حدیث صحیح والی نه لازمیږي ځکه چه شا د حدیث هغه دی چه راویان یې ټول ثقه وي لیکن کوم ثقه یې د ثقاتو د جماعت (دې) خلاف کړی وی بیا د امام بیهقي دا وینا چه په دې حدیث کېني د خلف الامام د لفظ زیاتوالی داسې دی لکه څرنګه چه د مکحول په روایت کېني د (لَا تَقْرَؤْا بِاَهْلِ الْقُرْآن) زیاتوالی دی نو د مکحول د دې زیاتوالي حال څو مونږ بیان کړ چه امام احمد او یحیی بن معین او داسې نورو د حدیثو امامانو ده ته ضعیف ویلي دي بیا دا وینا چه دی له حضرت عبادہ څخه د څو وجوهاتو له مخې مشهور صحیح دی نو دا هغه خبره ده کومه چه علامه ابن تیمیه کړې ده چه صحیح دا ده چه د حضرت عبادہ قول دی. د رسول الله ﷺ قول نه دی له دې څخه مونږ کله انکار کړی دی چه ځینې صحابه کرام د قرائت خلف الامام قائل وو لیکن چونکه د هغوی قول د قرآن د نص او صحیح حدیث خلاف دی له دې وجې په دې کېني تاویل کیږي چه هغو یا په زړه کېني سورة فاتحه تلاوت کاوه او یا د امام په سکنه کېني او د هغو صحابه وو قول ته ترجیح ورکول کیږي کوم چه د قرآن د نص او د صحیحو احادیثو موافق دي او د عبادہ په لسم حدیث کېني هم د امام او غیر امام زیاتوالی صحیح نه دی د کوم چه مطلب یې دا دی چه د هغه سړي لمونځ صحیح نه دی چه سورة فاتحه و نه لولي که امام وي یا بل څوک ځکه چه د دې په سند کېني احمد بن عمير دمشقي مشهور په ابن جوصا دی چه په اړه یې حافظ بن منده له حمزه کتاني څخه نقل کړی دی چه هغه له ابو جوصا څخه روایت کول پیرینی وو او وېي فرمایلي چه له ما سره د ابن جوصا د روایت دوه سوه حصې دي کاش چه هغه خالص سپین وای او حاکم له زبیر بن عبد الواحد اسدي څخه نقل کوي چه ما د ابو علي هبش الغرش (نویسنده) نه دی لیدلی پرته له دې چه هغه له عبد الله ابن وهب دینوري او ابن جوصا څخه روایت کوي آه د دې په سند کېني محمد بن ابي السري هم شته کوم چه غالباً عسقلاني دی دی سره له حفظه ډیرې غلطۍ کوي او منکرات روایت کوي ذهبي په میزان کېني د هغه د یوه منکر حدیث په بیانولو سره فرمایلي دي چه د ده نور منکر احادیث هم شته پس په دې روایت کېني د ما او غیر امام لفظ یا د ابن ابي السري له منکرو څخه دی یا د ابن جوصا له غرابو څخه دی له دې څخه حجت نه شي قائمیدلی بیا په دې کېني د مفتدي ذکر شته بواخي د ما او غیر امام ذکر دی نو له غیر امام څخه منفرد مراد دی نه مفتدي ځکه چه د مفتدي په باره کېني به صحیح حدیث ادا قرأ الامام فانصتوا چه کله امام قرائت کوي نو څپ پاتې شئ کېني د خصوصي او ځپ وائي صریح حکم راغلی دی او همدا حکم به قرآن کېني هم دی وَإِذَا قُرِئَ الْقُرْآنُ

فَاسْتَبْهَرُوا لَهُ وَالْأَنْصَارُ او مونږ وویل چه په اتفاق سره دا آیت د قرائت خلف الامام په باره کښې نازل شوی دی اوس دې د تکمیل البرهان مؤلف خپل گریوان ته سر ټیټ کړي او و دې گوري چه څوک خدایي حکم او د رسول الله ﷺ صحیح حدیثونه ردوي. دی او که مونږ؟ بیا په دې باندې دا لن ترانې «بې خایه خبرې او الزامات» چه خپل ځان نې محقق. مبصر او د محمدی شریعت محکوم او فرمانبردار گڼلی او د حنفي مذهب عوام او خواص نې مذهب پرست. فرقه بند او هډوکي خرڅوونکي بللي او شرمیري هم نه په اختلافي مسائلو کښې چه کله له هر لوري سره دلایل موجود وي نو دا خوله پریکونه او د تهذیب خلاف خبري لیکل دي ده ته مبارک وي. مونږ چا ته بد رد نه وایو یواځې د خپل مسلک په تائید او تقویت باندې اکتفاء کوو.

د دغو لسو حدیثونو په بیانولو سره د تکمیل البرهان مؤلف د (تلك عشرة كاملة) تاج په سر باندې په کینودلو سره ډیر په فخر سره ویلي دي چه الحمد لله په امام پسرې د سورة فاتحه د قرائت مسئله د نبی کریم ﷺ له دغو لسو حدیثونو څخه په ښه توگه حل شوه گوا که له حنفیه وو سره نه له قرآن څخه کوم دلیل شته او نه له حدیثو څخه د علم خاوند دې د داسې خبرو په کولو سره باید وشمیري آیا ده ته دا معلوم نه دي چه حنفیه هم په دې مسئله کښې یواځې له قرآن او حدیثو څخه استدلال کوي

تر دې وروسته د تکمیل البرهان مؤلف د صحابه وو آثار بیان کړی دی. ما وویل چه له کومو حدیثونو څخه هغه استدلال کړی دی هغه یا خو صحیح نه دي او که صحیح دي نو د قرائت خلف الامام په اړه صریح نه دي اوس آثار وگوري

د حضرت عمر رضی الله عنه اثر

لومړی اثر د حضرت عمر رضی الله عنه دی چه له هغه څخه یزید بن شریک د قرائت خلف الامام په اړه پوښتنه وکړه نو ده ورته وفرمایل سورة فاتحه لولئ ما وویل چه اگر که ته امام وي؟ و نې فرمایل اگر که زه امام، وم ما وویل چه اگر که تاسو جهر کوئ؟ ده وفرمایل چه اگر که زه جهر کوم دې لره دار قطني روایت کړی دی او ویلي نې دي چه راویان نې ثقه دي او په دویم سند سره نې روایت کړی دی او ویلي نې دي چه دا سند صحیح دی او طحاوي هم دې لره روایت کړی دی

۱ هرگند پري چه د صاحب تکمیل په مخکښې طحاوي هم ښه او ممکنه ده چه موطاء، امام محمد او نصب الرایه او زیلعی هم وي او عمده القاری شرح بخاری للعيني هم وی نو آیا هغوی به د حنفیه وو دلایل به حدیثونو کښې په نظر نه دي وراغلي؟ که چر به به نظر نه دی وراغلي نو معلومېږي چه هغوی به عربي باندې نه پوهېدل او که چر به به نظر وراغلي دی نو بې به کومه خوله باندې د حنفي مسلک ته د رسول الله ﷺ د حدیثو خلاف وائي ۱۲ ظ

خواب د دی چه له حضرت عمر رضی الله عنه څخه مختلف روایتونه دي عبد الرزا پخپل معصف کښي نه موسی بر عقیه ام المغازي و السیر څخه دا روایت کړی دی چه رسول الله ﷺ صدیق اکبر او حضرت عمر رضی الله عنهما به له قرائت خلف الامام څخه خلک منع کول او دا حدیث مرسلأ صحیح دی او ام محمد پخپل موطا، کښي له داؤد بن قیس فراء څخه له محمد بن عجلان څخه روایت کړی دی چه حضرت عمر و فرمايل کاش چه د هغه سړي خولې ته ډیرې يا کانې ولویږي چه څوک په ام پسی قرائت کوي د دې ټول راویان ثقه دي لیکن روایت مرسل دی ځکه چه غالباً د محمد بن عجلان سماع له حضرت عمر څخه نه دی لیکن مرسل او منقطع زمونږ په نزد حجت دی او علامه عینی په عمدة القاري کښي تصریح کړې ده چه که چیرته دوه مرسله له یوه صحیح حدیث سره ټکرو وي نو په دوه مرسله باندې عمل کول بهتر دي ص ۸۸۵ او شاه ولی الله صاحب په ازالة الخفاء کښي یو مستقل باب د عمر بن الخطاب د مذهب د تدوین لپاره منعقد کړی دی په دې کښي فرماني (قلت روی اهل الکوفة من اصحاب عمر الکوفيين ان المأمور لا یقرأ شيئاً آه) د حضرت عمر رضی الله عنه چه کوم کوفیان اصحاب دي د هغو روایت دا دی چه (د حضرت عمر په نزد) مقتدي څه قرائت نه شي کولی، په دې صورت کښي د ترجیح د اصولو مطابق د تحریم روایت ته ترجیح ورکول کيږي (فقد ثبت فی الاصول ترجیح المحرم علی المبیح اذا تعارضاً) ځکه چه په اصولو کښي له دلائلو څخه ثابت شوي دي چه کله محرم او مبیح تعارض سره وکړي نو محرم ته ترجیح ورکول کيږي خصوصاً چه کله د تحریم روایت د قرآن د نص او د صحیح حدیث موافق وي یا دواړه روایتونه په دې ډول سره جمع شي چه د معانعت روایت په دې صورت باندې محمول دی چه کله له امام سره یو ځای قرائت وشي او د قرائت امر یا اجازه په هغه صورت کښي دی چه کله له امام څخه مخکښي وي یا د هغه په سکتو کښي وشي یا په سړي لمانځه کښي قرائت وکړي لکه څرنګه چه د حضرت ابو هريره، عبد الله بن عمرو او حضرت عبادۀ څخه د بیهقي په روایت مونږ د دې ثبوت وړاندې کړی دی چه د امام په ذمه د سکتی د واجب وائي هيڅ دليل نشته پس امر لره په وجوب باندې نه سي محمولیدنی یواځې به په جواز باندې محمولیږي

د حضرت علی رضی الله عنه اثر

دوم اثر د حضرت کرم الله وجهه دی چه هغه به فرمايل ووايي په امام پسي د ماسپښين او مازديګر به دوه نومونه رکعتونو کښي سورة فاتحه او يو بل سورت دار قطني فرمايلي دي چه د دی سند صحیح دی

زه و نه چه صاحب کميل د مفدی په ذمی ندي له سورة فاتحه بيرته د يو بل سورت لړسېل ه و اجبوي که خبره نې خواب ه وي نو د اجماع خلاف دی کوم خلک چه د فرس

خلف الامام قائل دي په هغو کښې يو هم د مقتدي په ذمې باندې له سورة فاتحه برسیره د بل هېڅ يوه سورت لوستلو ته واجب نه وائي پخپل اهل حديث هم د دې قائل نه دي او که چيرته ئې خواب د نفی وي نو د حضرت علي عليه السلام د اثر خواب دې ورکړي ځکه چه په دې مقتدي ته د سورة فاتحه او د يوه بل سورت د دواړو حکم دی. او زمونږ خواب دا دی چه له حضرت علي عليه السلام څخه هم مختلف روايتونه راغلي دي عبد الرزاق او ابو بکر بن ابي شيه پخپل مصنف کښې له حضرت علي عليه السلام څخه داسې روايت کړی دی (قال من قرأ خلف الامام فقد أحاط بالخطبة) چه څوک په امام پسې قرائت وکړي هغه د فطرت (يعني د سنتو) په خلاف عمل کوي. دار قطني هم دې لره پخپل سنن کښې روايت کړی دی چه مونږ د شعبي له مرسل سره مخکښې بيان کړی دی. او د دې په سند کښې خبره شته چه قيس او محمد بن سالم ضعيف دي ليکن دغو دواړو ته نورو ثقه ويلي دي د دې لپاره دا روايت رديدلی نه شي. او د ابن ابي شيه په سند کښې دا ضعيف راوي نه دی سند ئې د صحيح شرط موافق دی پرته له محمد بن الاصهاني څخه ليکن دې ته علامه ذهبي او ابن حبان ثقه ويلي دي او ظاهره خبره ده چه د حضرت علي فتاوی او قضایا له نورو خلکو څخه زيات د کوفې خلک ښه پيژني ځکه چه د خلافت د انکار زمانه ئې اکثره په کوفه کښې تيره کړې ده د دې لپاره د هغو روايت ته ترجيح ورکول کيږي. خصوصاً په داسې حال کښې چه دا روايت د کتاب الله او صحيح حديث موافق هم دی او امام عبد الله بن يعقوب سندموني پخپل کتاب کشف الاسرار کښې له عبد الله بن زيد بن اسلم څخه روايت کوي. هغه له خپل پلار زيد بن اسلم مولى عمر بن الخطاب څخه روايت کوي چه له صحابه وو څخه لسو کسانو به له قرائت خلف الامام څخه په سختۍ سره خلک منع کول. کوم چه په لاندې ډول دي حضرت ابو بکر صديق. حضرت عمر بن الخطاب. حضرت عثمان بن عفان. حضرت علي بن ابي طالب. حضرت عبد الرحمن بن عوف. حضرت سعد بن ابي وقاص. حضرت عبد الله بن مسعود. حضرت زيد بن ثابت. حضرت عبد الله بن عمر او حضرت عبد الله بن عباس رضی الله تعالی عنهم اجمعين (عمدة القاري) چه ثومره سند مذکور دی د هغه ټول راويان ثقه دي عبد الله بن زيد ته امام بخاري او امام احمد ثقه ويلي دي او محدثين چه د سند کومه برخه حذف کوي په هغه کښې کلام نه کوي

پس د حضرت عمر عليه السلام غوندې د حضرت علي عليه السلام په اثر کښې هم محرم ته په مبيح باندې ترجيح ورکول کيږي. يا ممانعت په جهري لمانځه باندې او اجازت په سري لمانځه باندې محموليږي چه تائيد ئې د بيهقي د جزء القرائت له دې اثر څخه کيږي

عن علي قال من السنة ان يقرأ الامام في الركعتين الاوليين من صلاة الظهر بأم الكتاب وسورة سزالي
للمه ويصوتون من خلفه ويلزمون في المناسك.

حضرت علی علیه السلام و فرمایند چه د لمانخه سنت دا دي چه امام د ماسینین په لومړیو دوه رکعتونو کښې سورة فاتحه اویو بل سورت سوکه یا په پته وواتي او په هغه پسې ولاړ خلک چپ یعنی غلي ودریږي. په زړه کښې دې وائي، امام بیهقي له دې څخه احتجاج کړی دی او په دې کښې ښه تصریح ده چه مقتدي دې خاموشه وي بیا له دې څخه تر سورة فاتحه وروسته د بل سورت د یو ځای کولو وجوب هم ثابت دی چه اهل حدیث ئې قائل نه دي او حنفیان ئې قائل دي

د عبد الله بن عمر علیه السلام اثر

دویم اثر: ابو العالیه وائي چه ما په مکه مکرمه کښې له عبد الله بن عمر علیه السلام څخه پوښتنه وکړه چه زه لمونځ وکړم؟ و ئې فرمایند چه د دې کور (بیت الله) له رب څخه ما ته حیا راځي چه زه لمونځ وکړم او په هغه کښې قرائت و نه کړم اگر که سورة فاتحه هم وي. دې روایت لره امام بخاري په جزء القرائت کښې روایت کړی دی

زه وایم چه په دې کښې د قرائت خلف الامام ذکر نشته بلکه د مطلق قرائت ذکر دی چه په لمانخه کښې قرائت باید ضرور وشي اگر که سورة فاتحه هم وي. دا په غیر مقتدي باندې محمولیږي ځکه چه ابو العالیه پخپله مرسلأ روایت کړی دی چه خلکو په امام پسې قرائت کاوه نو د (وَإِذَا قُرِئَ الْقُرْآنُ فَاسْتَمِعُوا لَهُ وَأَنْصِتُوا) آیت نازل شو (فسکت القوم وقرأ النبي ﷺ) «بیا به خلک خاموش وو او نبی کریم ﷺ به قرائت کاوه، او له موطاء، امام مالک څخه له تر ټولو صحیح سند سره د عبد الله بن عمر علیه السلام مذهب ذکر شو چه کله له هغه پوښتنه کیدله چه آیا په امام پسې قرائت کیږي؟ نو ویل به ئې چه په امام پسې چه کوم سری لمونځ کوي هغه د امام قرائت کافي دی او چه کله یواځې لمونځ کوي نو باید چه قرائت وکړي تر دې وروسته نافع وویل چه عبد الله بن عمر علیه السلام په امام پسې قرائت نه کاوه او بیهقي هم په جزء القرائت کښې له صحیح سند سره له قاسم بن محمد څخه همدا روایت کړی دی چه عبد الله بن عمر په امام پسې قرائت نه کاوه نه په جهرې لمانخه او نه په سري کښې.

پس د ابو العالیه دا روایت له هغه سره نه ټکر کیږي دا روایت په امام او منفرد باندې محمول کول ضروری دي بیا د دې دا لفظ اگر که سورة فاتحه هم وي دا وائي چه د عبد الله بن عمر په نزد قرائت لپاره سورة فاتحه متعینه نه ده او دا صاحب د تکمیل البرهان ته مضر اټواني. دی ځکه چه هغه د فاتحه د نعل او د هغه د رکعت قائل دی تر دې وروسته له کنز العمال څخه چه کوم اثر ده د عبد الله بن عمر را نقل کړی دی په هغه کښې کاتب غلطي کړې ده. هغه په اصل کښې د عبد الله بن عمرو بن العاص اثر دی د امام بیهقي جزء القرائت ص ۴۵ ملاحظه کړئ او د دې په سند کښې منی - صحیح ضعيف دی - غريب ص ۲۰۱ - په دې کښې به امام پسې د قرائت مضاف ذکر

نشته بلکه تر امام مخکنې یا د سکتې په حالت کښې د قرائت کولو ذکر دی او له دې څخه هیڅوک انکار نه کوي همدارنگه په دې کښې دا لفظ هم دی چه (من صلی مکتوبه او سجه فلیهرأبام القرآن وقرانامعها) کوم سړی چه فرض لمونځ کوي یا نفل نو سورة فاتحه دې هم لولي او له هغې سره دې د قرآن څه نوره برخه هم لولي، له دې څخه له سورة فاتحه سره د سورت د یو ځای کولو وجوب ښکاره معلومېږي لیکن اهل حدیث د دې قائل نه دي. که چیرته له دې اثر څخه د مقتدي په ذمې باندې د سورة فاتحه قرائت واجب کړی شي نو د یوه سورت یا څو آیتونو لوستل به هم واجب شي او د دې هیڅوک هم قائل نه دی. پس دا اثر په اتفاق سره متروک العمل دی.

د ابی بن کعب رضی الله عنه اثر

څلورم اثر د حضرت ابی بن کعب رضی الله عنه اثر دی چه هغه به په امام پسې قرائت کاوه. لیکن ښکاره خبره دا ده چه هغه به له امام څخه مخکښې یا به د امام په سکتاتو کښې قرائت کاوه او له دې څخه مونږ هم منع نه کوو لکه څرنگه چه په راتلونکي اثر کښې د دې بڼه تصریح راغلې ده.

د عبد الله بن عمرو بن العاص رضی الله عنه اثر

پنځم اثر د عبد الله بن عمرو بن العاص اثر دی چه هغه به په امام پسې قرائت کاوه. لیکن پخپل د تکمیل مؤلف د کنز العمال په حوالې سره د دې تشریح هم کړې ده چه هغه به ویل: چه کله ته له امام سره وې نو سورة فاتحه له هغه څخه مخکښې یا د هغه په سکتاتو کښې وایه، او دا مونږ هم جائز بولو او د وجوب هیڅ دلیل نشته ځکه چه د امام په ذمې باندې د یوه دلیل له مخې هم سکوت واجب نه دی.

د ابو هريره رضی الله عنه اثر

شپږم اثر د حضرت ابو هريره رضی الله عنه اثر دی چه په کوم لمانځه کښې سورة فاتحه و نه لوستل شي هغه خداج ناقص، دی ابو السائب وویل چه کله زه په امام پسې یم او هغه په جهر سره قرائت کوي نو څه به کوم؟ حضرت ابو هريره رضی الله عنه په ځواب کښې وویل چه (ويلك يا فارسي اقرأ بها في نفسك. الخ) د دې ترجمه صاحب تکمیل داسې کړې ده چه (سورة فاتحه سوکه او په پټه سره وایه، او زموږ په نزد ئې ترجمه دا ده چه سورة فاتحه په زړه کښې ئې وایه، ځکه چه په ابو داؤد، نسائي او داسې نورو کښې په صحیح سند سره له ابو هريره رضی الله عنه څخه روایت دی (اذا قرأ الإمام فاستمعوا) چه کله امام قرائت کوي نو تاسو خاموش و اوسئ، او قلبي: د زړه قرائت، ته قرائت ویل د لغت او عرف له مخې نابت دي لکه څرنگه چه مونږ مخکښې ویلي دي. پس په دواړو روایتونو باندې د عمل کولو

صورت دا دی چه حضرت ابو هريره رضی اللہ عنہ د مقتدي لپاره د انصات چپ والي، هم قائل دی چه مقتدي ته په امام پسي خاموش يا غلی دریدل واجب دي او په زړه کښي قرائت ويل جائز بولي. همدا زموږ مذهب دی

د عبد الله بن مغفل رضی اللہ عنہ اثر

اووم اثر د عبد الله بن مغفل رضی اللہ عنہ اثر دی چه هغه به په امام پسي د ماسپين او مازديگر په دوه لومړنيو رکعتونو کښي له سورة فاتحه سره يو بل سورت هم قرائت کاوه او په وروستنيو دواړو رکعتونو کښي به نبي يواخي سورة فاتحه تلاوت کاوه

زه واييم چه ابن مسدې پخپل تفسير کښي له عبد الله بن مغفل څخه د دې په خلاف روايت کړی دی چه ما د صحابه وو له يوه مشر څخه پوښتنه وکړه «راوي وايي چه زما گومان دا دی چه هغه د عبد الله بن مغفل نوم واخيست، آيا په هر سري باندې څوک چه قرآن اوري د قرآن اوریدل او خاموش اوسيدل واجب دي؟ و نې فرمايل چه دا آيت (وَإِذَا قُرِئَ الْقُرْآنُ فَاسْتَمِعُوا لَهُ وَأَنْصِتُوا) چه کله قرآن ويل کيږي نو واي وری او چپ يا خاموش و اوسئ، د قرائت خلف الامام په باره کښي نازل شوی دی چه کله امام قرائت کوي نو هغه واورئ او خاموش و اوسئ (زيلعي ج ٣، ص ٢٣٢)، پس که چيرته د بخاري د جزء القرائت په روايت کښي د خلف الامام د لفظ زياتوالی شاذ او منکر نه دی نو ويل کيږي چه عبد الله بن مغفل له امام سره يو ځای قرائت نه کاوه. له امام څخه نې مخکښي يا د هغه په سکناتو کښي قرائت کاوه بيا په دې رويت کښي له سورة فاتحه سره د بل يوه سورت د يو ځای کولو هم ذکر شته آيا صاحب تکميل دا د امام يا مقتدي په ذمې باندې واجب بولي؟ که چيرته نې نه بولي نو د داسې اثر د بيانولو څه فائده په کوم باندې چه پخپل عمل نه کوي

د ابو سعيد رضی اللہ عنہ اثر

اتم اثر د ابو نضره اثر دی چه ما له ابو سعيد څخه د قرائت خلف الامام په باره کښي پوښتنه وکړه هغه وفرمايل چه سورة فاتحه وايه

زه واييم چه دا حديث ابو داؤد له ابو نضره څخه روايت کړی دی لکه څرنگه چه پخپله صاحب تکميل را نقل کړی دی په دې کښي د خلف الامام يادونه نشته بلکه د دې الفاظ دا دي چه (قال امرنا ان نقرأ بفاتحة الكتاب وما تيسر) مونږ ته امر شوی دی چه سورة فاتحه لولئ او نور چه کوم آيت نه دی، او اغل حديث تر سورة فاتحه وروسته نور څه لوستل واجب نه بولي ترمذي او ابن ماجه کښي هم د حنبل ابو سعيد حديث، دا روايت موجود دی په دې کښي هم د خلف الامام لفظ موجود نه دی، ابن عدي په کائنات کښي کښي او ابن ابي شيبه په مصنف کښي اسحق بن

راهویه پخپل مسند کښې او طبراني د اهل شام په مسند کښې دا حديث روايت کړى دى د دغو حضراتو په روايتونو کښې هم د خلف الامام نوم او نښان نشته طبراني دا روايت لها بو نضره څخه له ابو سعيد څخه په دې الفاظو روايت کړى دى (الصلوة الالهة بالقرآن ومعها غيرها) المونخ نه کيږي ليکن له سورة فاتحه سره او له هغې سره د څه نور قرآن هم وي، او د کامل الفاظ دا دي (الصلوة الالهة الكتاب وسورة معها) المونخ نه کيږي مگر له سورة فاتحه سره او له هغې سره يو بل سورت، د ابن ماجه الفاظ دا دي (الصلوة لمن لم يقرأ فى كل ركعة بالحمد وسورة فى فريضة وغيرها) المونخ نه کيږي د هغه سړي چه په هر رکعت کښې الحمد شريف او يو بل سورت ورسره ونه وائي. که فرض لمونخ وي او که نفل، اعلاء ج ۲، ص ۱۸۲، اوس که چيرته دا قرائت په خلف الامام باندې محمول کړى شي نو صاحب تکميل بايد د دې قائل شي چه د امام او مقتدي په ذمې باندې په هر رکعت کښې تر سورة فاتحه وروسته د يو بل سورت لوستل هم واجب دي حالانکه هغه د دې قائل نه دى بيا د داسې آثارو له را نقل کولو څخه څه فائده په کومو باندې چه هغه پخپله عمل نه کوي تر دې وروسته صاحب تکميل د حنفيه وو خوا ته يوه مغالطه منسوب کړې ده چه د تعليم په

وخت کښې نبي کریم ﷺ (مسئ ۱) الصلوة ته فارقاً ما تيسر معك من القرآن) ويلي وو چه له قرآن څخه هغه لولئ کوم چه تاسو ته آسانه وي، خاص نې د سورة فاتحه د لوستلو حکم نه دى کړى، له دې څخه څرگنده شوه چه د فرض قرائت د ادا کولو لپاره سورة فاتحه خصوصيت نه لري د يوه يا دوه آيتونو په ويلو سره هم فرض ادا کيږي د دې په خواب کښې صاحب تکميل وائي چه حافظ صاحب يعنې حافظ ابن حجر عسقلاني فرمايلي دي د دې مطلب دا دى (اي بعد الفاتحة) يعنې تر سورة فاتحه وروسته چه کوم سورت ستاسو ياد وي او آسانه وي هغه وايي لکه څرنگه چه په ابو داؤد کښې د رفاعه بن رافع په حديث کښې (ثم اقرأها بالقرآن) صاف موجود دى يعنې رسول الله ﷺ مسين الصلوة ته وفرمايل چه تر سورة فاتحه وروسته چه کوم سورت آسانه وي هغه وايه

زه واييم چه دا حديث له قرائت خلف الامام سره هيڅ تعلق نه لري بلکه د منفر له لمانځه سره تعلق لري او د منفرد په ذمې باندې سورة فاتحه او يو سورت يا دوه درې آيتونو لوستل واجب دي ليکن د صاحب تکميل په نزد له سورة فاتحه پرته نور څه ويل واجب نه دي که چيرته دا حديث د قرائت خلف الامام په اړه و بلل شي نو هغه بايد په دې باندې قائل شي چه په امام او مقتدي دواړو باندې تر سورة فاتحه وروسته څه نور لوستل هم واجب دي پاتې شوه د حنفيه وو دا وينا چه د مسين

الصلوة په حديث كښې د سورة فاتحه ذكر نشته يواځې دومره ده چه له قرآن څخه چه كوم تاسو ته آسانه وي هغه لولئ دا هيڅكله مغالطه نه ده بلكه واقعه دا ده چه د دې حديث راويان دوه صحابه دي يو ابو هريره او بل رفاعه بن رافع د حضرت ابو هريره په ټولو روايتونو كښې دا شته چه (ثم اقرأ ما تيسر معك من القرآن) بيا له قرآن كريم څخه چه كوم تاسو ته آسانه وي هغه لولئ، په هيڅ يوه ورايت كښې هم د ام القرآن يا د سورة فاتحه ذكر نشته او د رفاعه بن رافع په حديث كښې هم اكثر و راويانو همدا خبره كړې ده يواځې يوه راوي محمد بن عمر (ثم اقرأهم القرآن وعما شأهم) ويلى دي بيا سورة فاتحه ولولئ او تر هغې وروسته چه څه خداى غواړي هغه لولئ، دا د ابو داؤد الفاظ دي او همدارنگه د محمد بن عمرو په روايت كښې د امام احمد او ابن حبان دا الفاظ دي (ثم اقرأهم القرآن وعما شئت) بيا سورة فاتحه لولئ او څه مو چه زړه غواړي هغه لولئ، پخپله حافظ ابن حجر په فتح الباري ج ٢، ص ٢٣١ كښې د دې تصريح كړې ده:

قوله ثم اقرأ ما تيسر معك من القرآن لم يختلف الراوى فى هذا عن ابى هريرة واما رفاعه فى رواية اسحق المذكورة يقرأ ما تيسر من القرآن مما عليه الله وفى رواية يعنى بن على فان كان معك قرآن فالقرأ والا فاحمد الله وكبره وهله وفى رواية محمد بن عمرو عند ابى داؤد ثم اقرأهم القرآن وعما شأهم ولاحمدوا ابن حبان من هذا الوجه ثم اقرأهم القرآن ثم اقرأهم ما شئتم اه. پس د محمد بن عمرو دا زياتوالى شاؤ دى او شاؤ حديث د حديث د اصولو له مخكې نه شي صحيح كيدلى خصوصاً په داسې حال كښې چه محمد بن عمرو متفق عليه ثقه هم نه دى يعنى بن مهيمن او جوزجاني او يعقوب بن شيبة او ابن سعد ورته ضعيف ويلى دي او كومو خلكو ئې چه توثيق كړى دى هغوى هم ده لره د خطا او د ضبط د كمالي په الفاظو مجروح كوي ملاحظه كړئ تهذيب التهذيب ج ٩، ص ٢٧٧، ٢٧٨.

د داسې راويي تفرد يواځې والى د محدثينو د اصولو له مخې د قبول وړ نه دى او بيا د زياتوالى د قرآن د نص خلاف دى په قرآن كښې (فَأَقْرَأُوا مَا تيسَّرَ مِنَ الْقُرْآنِ) راغلى دى چه له قرآن څخه كوم آسانه وي هغه لولئ د سورة فاتحه قيد نشته پس كوم روايت چه د قرآن د نص موافق وي هغه راجح دى او كوم چه د قرآن په نص باندې زياتوالى ثابتوي هغه نه قرآني نص سره نه شي برابرېدلى د دې لپاره موږ وايو چه فرض خو يواځې دومره قرآن دى كوم چه آسانه وي يعنى كه تركه يو آيت او په خبر واحد كښې چه كوم زياتوالى مذكور دى هغه فرض نه دى بلكه واجب دى په دې صورت كښې د قرآن په نص باندې هم عمل وشو او په حديث باندې هم او د سورة فاتحه قرآن د فرض گڼلو په صورت كښې د نص ابدال لازمې او دا نه بښي چه خبر واحد د قرآن نه نص سره برابر شو اوس دى صاحب كمل البرهان خپل گروان نه سرست كړى او ودې كورى چه

مذنبه و رکونکي او د خبر واحد پر بناء د قرآن د نص باطلوونکی حوک دی. دی او که موید
پاتې شوه دا دعوی چه په قرآن او حدیث کې له ماتېر اکوم چه آسانه وي، څخه مراد سورة فاتحه
دی. دا زور او زیاتی دی له سورة والعصر. انا اعطینک الکفر او قل هو الله احد څخه سورة
ذیجه زیات آسان څرنگه کیدلی شي چه دوه ځایه د ضاد لفظ پکې دی د ض صحیح ادا کول
عوامو او خواصو ته هم مشکل دی او له همدې وجې څخه تر اوسه دا هنگامه (شور او غوغا) را
ولاره شوي ده چه ضاد د ظاء منسبه ده او که د ذال؟

د فرض او واجبو فرق

علامه شعراني شافعي په میزان کې فرماني فرم الله ابا حنیفه حیث غیر بین لفظ الفرض و
الواجب و بین معناهما لعل ما فرضه الله تعالی اعلی ما فرضه رسول الله ﷺ وان کان لا یطلق عن الهوی ادباً مع
له تعالی و نفس رسول الله ﷺ یحمد ابا حنیفه لانه یحب رفع رتبة لتشریع رتبه علی تشریع ه و لو کان فک ما یدله
تعالی و لم یظن انی فک من جعل الفرض و الواجب مترادفین و قال الخلف لفظی و الحق انهما عند الامام ابی
حنیفة متفاضلان و الخلف معنوی کما هو لفظی. آه (فتح الملهم ج ۲ ص ۱۹)

ترجمه الله تعالی دې په امام ابو حنیفه رضی الله عنه خپل رحمتونه نازل کړي چه د فرض او
واجب تر منځ ښې فرق وکړ او د دواړو معناوې ښې ځان ځانته بیان کړي چه کوم عمل لره چه الله
عالی فرض کړی دی هغه ښې د رسول الله ﷺ له خوا تر فرض شوي عمل؛ لمی او لوړ وګاڼه اگر که
رسول الله ﷺ هم له خپل خواهش څخه څه نه دي فرمایلي امام ابو حنیفه رضی الله عنه د الله تعالی ادب
ملحوظ کړ او په دې باندې د رسول الله ﷺ زړه هم د امام ابو حنیفه رضی الله عنه تعریف کوی ځکه چه ده
نه ه همداروند وړکوي چه د الله تعالی تشریع د ده له تشریع څخه په موخې مرتبې باندې کېښودل
شي اگر که د ده تشریع هم د الله تعالی په اجازې سره دی په دې ټکي باندې هغه خلک نه وه سړی
کوم چه فرض او واجب تر یو بلې حقه څیره دا ده چه د امام ابو حنیفه رضی الله عنه د فرض او
واجب درجه له یو بل حقه کمه ده په دواړو کې د لفظی فرق تر حک معنوی فرق نه شته او
صاحب کمال لیکون د علامه شعرانی یو قول نقل کړی دی. له هغه سره دې دا قول هم یو
حزب کړی او ددې گوري نو حنیف به ورته و مسیح سی چه د قول و حدیثو حکم سره برابرول
صحیح نه دی. چه کوم حکم له قول حقه نه دی هغه فرض و کوم حکم له حدیثو حقه نه دی
له هغه نه دی و حدیثو سی

د حضرت عائشه ؓ اثر

نهم اثر د حضرت عائشه ؓ اثر دی چه هغی به په امام پسي د قرائت کولو امر کاوه
په دې کسې د سورة فاتحه ذکر نشته نه دا تصريح شته چه له امام سره يو ځای په جهري يا
سري لمانځه کسې دې مبارکې د قرائت امر کاوه او يا نې به جهري لمانځه کسې د امام په سکتانو
کسې پس په دې کسې د اهل حديثو لپاره هيڅ حجت نشته مونږ ويلي دي چه لس صحابه کرام چه
په هغو کسې څلورگونې خلفاء راشدين هم شامل دي له قرائت خلف الامام څخه په سخي سره
خلک منع کول د دغو صحابه وو قول د قرآن د نص (وَإِذَا قُرِئَ الْقُرْآنُ فَاسْتَمِعُوا لَهُ وَأَنْصِتُوا) او د
صحيح حديث (إِذَا قُرِئَ الْإِمَامُ فَانصتوا) موافق دي چه کله قرآن ويل کيږي نو وائي ورئ او غلي شئ
او چه کله امام قرائت کوي نو تاسو خاموش و اوسئ پس ترجيح دې ته ورکول کيږي د حضرت
عائشې ؓ په مجمل قول سره قرآن او صحيح حديث نه پريښوول کيږي په دې کسې تاويل کيږي
چه په سري لمانځه کسې يا د جهري لمانځه په سکتانو کسې به نې د قرائت کولو امر کړي وي

د حضرت جابر ؓ اثر

لسم اثر د حضرت جابر ؓ اثر دی چه مونږ په امام پسي د ماسپنين او مازديگر د لومونځونو
په لومړنيو دوه رکعتونو کسې سورة فاتحه او يو بل سورت قرائت کاوه او په دوه آخريو کسې مو
يو اخي سورة فاتحه وايه

نو آيا ب حسب تکميل د دې قائل دی چه د مقتدي په ذمې باندې له سورة فاتحه پرته کوم بل
سورت ويل واجب دي که چيرته د دې قائل نه وي نو داسې اثر څو پخپله په ده باندې حجت دی په
کوم باندې چه دی پخپله عمل نه کوي بيا دا حديث مضطرب دی ځکه چه ابن ماجه دي حديث لږه
د يزيد فقير په واسطه سره له حضرت جابر ؓ څخه روايت کړی دی او بيهقي په جزء القرائت کسې
خاص د يزيد فقير په واسطه سره روايت کړی دی لېکن په دې کسې د خلف الامام ذکر نشته يواځي
دومره خبره ده چه هغه به په لومړنيو دوه رکعتونو کسې سورة فاتحه او څه نور تلاوت کوه و په
وروستنيو دوه رکعتونو کسې به نې يواځي سورة فاتحه تلاوت کوه بيهقي له عبد الله بن
مقسه څخه له حضرت جابر روايت کړی دی. په دې کسې هم د خلف الامام ذکر نشته د دې
مضمون دا دی چه له لمانځه کسې د قرائت سنت دا دی چه په لومړنيو دوه رکعتونو کسې سورة
فاتحه او يو بل سورت ونيول سي او په وروستيو دوه رکعتونو کسې يواځي سورة فاتحه به د
اعمال په واسطه سره له يزيد فقير څخه له حضرت جابر څخه په دې القاضو روايت کړی دی (القرآن
في الاولين بالحمد وسورة وفي الاخرين بالحمد) چه په لومړيو دوه رکعتونو کسې الحمد و سورت

سورت وایه او په آخری دوه رکعتونو کې یواځې الحمد وایه پس په داسې مضطرب رواب سره د هغه حدیث معارضه نه شي کیدلای کوم چې امام مالک په موطا، کېنې په صحیح سند سره او امام ترمذی په جامع کېنې په صحیح حسن روایت سره روایت کړی دی چې حضرت جابر رضی الله عنه فرماني چې چا په کوم لمانځه کېنې سوره فاتحه و نه لوست نو هغه لمونځ نه دی کړی لیکن دا چې په امام پسي وي 'نو لمونځ نې پرته له قرائت څخه صحیح دی او حافظ ابن حجر دې روایت نه مشهور ويلي دي بیا د ابن ماجه له روایت څخه یواځې دومره څرگنده شوه چې هغه په سري لمونځونو کېنې په امام پسي قرائت کاوه او دې ته مونږ هم جائز وایو. دا له کومه خایه څرگنده شوه چې هغه په جهري لمونځونو کېنې هم له امام سره یو ځای قرائت کاوه او د نزاع محل همدا صورت دی

د عبادۀ رضی الله عنه اثر

یو لسم اثر د حضرت عبادۀ بن الصامت رضی الله عنه دی چې ابو داؤد له نافع بن محمود څخه روایت کړی دی چې حضرت عبادۀ د سهار د لمانځه نه وځنډیده نو ابو نعیم لمونځ ورکړ په دې منځ کېنې عبادۀ راغی او زده ورسره وم مونږ په ابو نعیم پسي په صف کېنې ودریدلو. ابو نعیم په دې وخت کېنې په جهر سره قرائت کاوه عبادۀ د سوره فاتحه لوستل شروع کړ. له لمانځه څخه فارغ شولو ما وویل چې له تانه مې د سوره فاتحه لوستل واوریده په داسې حال کېنې چې ابو نعیم په جهر سره قرائت کاوه حضرت عبادۀ وویل چې مونږ ته رسول الله صلی الله علیه و آله یوه ورځ لمونځ راکړ الخ بیا نې دې روایت لره له تمهید د ابن عبد البر او مستدرک حاکم څخه نقل کړی دی. په دې کېنې دا سوال او ځواب د محمود بن ربیع ځوان ته منسوب شوی دی

ما ويلي دي چې دا حدیث مضطرب دی او د اضطراب تفصیل مې هم بیان کړی دی او دا چې د دې حدیث په ټولو طریقو کېنې هغه طریقه راجحه ده کومه چې امام بخاري او مسلم غوره کړې ده په دې کېنې یواځې دومره مضمون ده چې پرته له سوره فاتحه څخه لمونځ نه کېږي د امام یا مفتدی په دې کېنې بالکل ذکر نشته او سفیان بن عیینه او زهري او امام محمد دا به منفرد باندی محمول کړی دی و په کومې طریقي سره چې د نافع یا محمود سوال او ځواب مذکور دی نو دې لره امام احمد او حسی بن معین او د حدیثو د امامانو سوی دلی ضعیف گڼلی دی ب صاحب د کسمل البرهان باید هم دا فکر وکړي چې محمود بن ربیع یو صغیر کوچنی صحابي دی او نافع موسط منخنی تابعي دی (کما فی التقریب مستور من الثالثة) د دغو دواړو د حضرت عبادۀ په قرائت خلف امام باندی انکار کول څه سی باندی له دې څخه صاف څرگندېږي چې دغو دوو په لره حضرت عبادۀ څخه پرته هېڅ یو صحابي له امام پسي قرائت کوونکی نه وو لاندی او نه د دغو دوو په لره مفتدی له قرائت خلف الامام جابر وو او نه هغوی تر اوسه پورې په قرائت خلف الامام

باندې روږدي وو. بیا ئې هم د حضرت عبادې په قرائت باندې انکار وکړ نو که چیرته له یوه صحابي څخه قرائت خلف الامام ثبوت هم پیدا شي نو له دې څخه د اهل حدیثو مدعی څرنگه ثابتیدلی شي په داسې حال کې چې له دې اثر څخه دا هم څرگنده شوه چې پرته له دغه صحابي څخه نور صحابه کرام د قرائت خلف الامام قائل نه وو.

د ابن عباس رضی الله عنهما اثر

دولسم اثر د عبد الله بن عباس اثر دی چې هغه فرمایلي دي چې په امام پسرې سورة فاتحه لولنې بیا ئې دا د عیزار بن حریث په واسطه سرد را نقل کړی دی

د دې په سند کې ابو بحر بر بهاري دی چې د ارقطی او محمد بن ابی الفوارس جرح پیري کړي ده او ابو البرقاني او ابن السرخسي ورته کذاب ویلي دي ابو الحسن بن الفرات ورته مخلط ویلي دي یعنې په روایت کې ګډوډ والی کوي په ده باندې غفلت غالب وو مونږ د ابو جمره په واسطه سره له عبد الله بن عباس رضی الله عنهما څخه روایت را نقل کړی دی چې له هغه څخه پوښتنه وشوه چې کله امام زما مخې ته وي نو زه قرائت وکړم؟ و ئې فرمایلي نه د دې سند حسن دی همدارنګه پخپله ابن عباس دا روایت هم کړی دی چې رسول الله ﷺ وفرمایلي چې تاسو ته د امام قرائت کافي دی که امام په پټه سره قرائت کوي او که جهري کوي او د دې سند هم حسن دی پس یو څو یو روایت باید رد کړی شي او بل روایت کوم چې د قرآني نص (وَإِذَا قُرِئَ الْقُرْآنُ فَاسْتَمِعُوا لَهُ وَأَنْصِتُوا) او صحیح حدیث (إِذَا قَرَأَ الْإِمَامُ فَأَنْصِتُوا) موافق دی او یا دواړه په دې ډول سره یو ځای شي عبد الله بن عباس د مقتدي په حق کې قرائت لره فرض نه ګاڼه او په جهري لمانځه کې ئې له امام څخه مخکې یا د سکتې په وخت کې قرائت مستحب ګاڼه همدارنګه په سرې لمانځه کې هم او له دې څخه حنفیه هم ممانعت نه کوي لکه څرنگه چې خو خله په تفصیل سره تیر شول.

د ابن مسعود رضی الله عنه اثر

د یازلسم اثر د عبد الله بن مسعود رضی الله عنه دی ابو مریمه و ئې چې ما عبد الله بن مسعود په امام پسرې قرائت کوونکی ولیده

صاحب تکمیل باید د دې اثر په را نقل کولو وشرمیري ځکه چې به دې کې نه د سورة فاتحه ذکر شته او نه د بل کوم سورت ممکنه ده چې هغه شاعری (سُبْحَانَكَ اللَّهُمَّ وَبِحَمْدِكَ - الْحَمْدُ لِلَّهِ وَجْهٌ لِلَّذِينَ قَطَرُ السَّمُوتِ وَالْأَرْضُ عَيْنُهَا وَمَا أَكَا مِنْ الْمُسْرِ كُنْتُ) و ئې کوم چې مفید نې د مده تر قرائت مخکې و ئې به دې کې دا خبره چېرته ده چې هغه د امام نه قرائت سره یو ځای تر

کاوه عبد الله بن مسعود او د هغه د ملګرو مذهب مشهور دی چه هغو به د قرائت خلف الامام خه په سختۍ سره ممانعت کاوه لکه څرنګه چه مونږ مخکینې په ښه توګه واضحه کړې ده هو که چیرته امام لحيان غلط قرآن ویونکی او جاهل وي نو په هغه پسې به ئې مقتدي ته د قرائت اجازه ورکوله او د حنفيه وو ځینې فقهاء ئې هم قائل دي

روی الطبرانی فی الکبیر بسند رجاله ثقات عن ابن مسعود انه قال یا فلان لا تقرأ خلف الامام الا ان یکون اماماً لا یقرأ (مجمع الزوائد) ای الا ان یکون الامام لحيان لم یثبت یجوز للمقتدی ان یقرأ خلفه وهذا وجه ذهب الیه بعض اصحابنا. (عدة القاری)

طبراني د ثقاتو په روايت سره له عبد الله بن مسعود رضي الله عنه څخه روايت کړی دی هغه وويل اي فلانيه په امام پسې قرائت مه کوه لیکن که چیرته امام قاري نه وو أمي وي نو قرائت وکړه. مجمع الزوائد. يعنی که چیرته امام غلط قرائت کوونکی او جاهل وي نو د مقتدي لپاره جائز دي چه په هغې پسې قرائت وکړي زمونږ ځینې اصحاب هم د دې قائل دي.

تر دې وروسته صاحب تکمیل د ترمذي يو عبارت نقل کړی دی چه د عبادۀ حديث حسن صحيح دی او د رسول الله صلى الله عليه وسلم د اصحابو او داسې نورو د علم خاوندانو په دې باندې عمل کړی دی چه له همدې جملې څخه حضرت عمر فاروق. جابر بن عبد الله. عمران بن حصین رضی الله عنهم اجمعین هم دي. د دغو ټولو قول او فتوی همدغه ده چه پرته له سورة فاتحه څخه لمونځ د کار شی نه دی بالکل بیکاره دی آه لیکن د عبادۀ د حديث الفاظ ئې را نقل کړي نه دي الفاظ ئې دا دي

(الصلوة لمن لم يقرأ بها تحية الكتاب) د هغه سړي لمونځ نه کیږي چه سورة فاتحه و نه لولي نو له دې څخه څوک انکار کوي. حنفيه هم وائي چه د سورة فاتحه لوستل واجب دي. خبره خو په قرائت خلف الامام کېږي ده چه په مقتدي باندې هم د سورة فاتحه قرائت واجب دی او که نه؟ د عبادۀ په حديث کېږي د دې ذکر نشته او له نورو صحيحو احاديثو له مخې مونږ ويلي دي چه د مقتدي لپاره د امام قرائت کافي دی مقتدي ته د خاموش اوسیدلو حکم دی او په کوم ځای کېږي چه ترمذي د قرائت خلف الامام ذکر کړی دی هلته ئې د محمد بن اسحق په واسطه سره د محمود بن ربيع حديث له حضرت عبادۀ څخه را نقل کړی دی چه په هغه کېږي (لا تفعلوا الا باقر القرآن) الفاظ را غلي دي په امام پسې څه مه وایئ مګر سورة فاتحه. دا تصريح ئې هم کړې ده چه دا حديث زهري له محمود بن ربيع څخه له حضرت عبادۀ څخه له رسول الله صلى الله عليه وسلم څخه داسې روايت کړی دی (الصلوة

لمن لم يقرأ بفاتحة الكتاب وهذا (ص) د هغه سړي لمونځ نه کيږي چه سورة فاتحه و نه لولي او همدغه زبات صحيح دی، چه په دې کښې نې اشاره وکړه چه د محمد بن اسحاق د (الاباء القرآن) زياتوالی صحيح نه دی پس خبره د سورة فاتحه په قرائت کښې نه ده ځکه وجوب نې په امام او منفرد باندې متفق عليه دی بلکه خبره په قرائت خلف الامام کښې ده او مونږ ويلي دي چه د عبادو له حديث څخه په مقتدي باندې د قرائت خلف الامام وجوب نه ثابتيږي امام ترمذي د ترک القرائت خلف الامام يو باب ترلي او د امام احمد بن حنبل دا قول نې را نقل کړی دی

وامام الامام احمد بن حنبل فقال معنى قول النبي ﷺ لا صلوة لمن لم يقرأ بفاتحة الكتاب اذا كان وحده واحتج بحديث جابر بن عبد الله حيث قال من صلى ركعة لم يقرأ فيها بآية القرآن فلم يصل الا ان يكون وراء الامام قال احمد فهذا رجل من اصحاب النبي ﷺ تأول قول النبي ﷺ لا صلوة لمن لم يقرأ بفاتحة الكتاب ان هذا اذا كان وحده. (ص ٢٢)

ليکن احمد بن حنبل فرماني چه د عبادو په حديث کښې د رسول الله ﷺ دا ارشاد چه د هغه سړي لمونځ نه کيږي چه سورة فاتحه و نه لولي د هغه سړي لپاره ده چه يواځې لمونځ کوي او د حضرت جابر له حديث څخه نې استدلال کړی هغه فرماني چه کوم سړی د لمونځ په کوم رکعت کښې سورة فاتحه و نه لولي د هغه لمونځ نه کيږي ليکن دا چه په امام پسې وي امام احمد وفرمايل چه وگورئ د رسول الله ﷺ دغه اصحابي همدا مطلب بيان کړی دی چه کوم سړی تنها لمونځ کوي د هغه لمونځ پرته د سورة فاتحه له قرائت څخه نه کيږي، د مقتدي لپاره نې دې لړه عام و نه گانه نو د کوم ځای انصاف دی چه د بيهقي او داسې نورو قول حجت وي او د امام احمد قول دې حجت نه وي

د عمران بن حصين رحمه الله اثر

تر دې وروسته د تکميل البرهان مؤلف د بيهقي له جزء القرائت څخه د حضرت عمران بن حصين قول را نقل کړی دی چه د هيڅ يوه مسلمان لمونځ پرته له اوداسه رکوع سجدي او د سورة فاتحه له قرائت څخه نه پاکيږي په امام پسې او که يواځې وي

د دې اثر ټولې اجزاي متفق عليه دي پرته له وراء الامام او غير الامام له جزء څخه چه له هغې څخه په امام پسې د سورة فاتحه د قرائت ثبوت ورکړ سړی دی صاحب کميل باندې لازمه وه چه د دې جزء صحيح والی نې ثابتولی ځکه چه نه سند کسی نې زياد بن ابي زياد الجعفي دی کوم چه امام محمد او يحيى بن معين او علي بن مديني او ابو زرعه او ابو حاتم او نسائي فصل غلابي دارقطني او ابن عدی ضعيف مبروک مدمود م مکر الحديث وره ويلي دي و د دې

معارض له دي سره په نکر کښي، هغه حديث دی کوم چه امام بيهقي له سلمه بن فضل څخه له حجاج بن ارطاة څخه له فتاده څخه له زرارۀ بن اوفي څخه له حضرت عمران بن حصص څخه ورسره کړی دی چه رسول الله ﷺ خلکو ته لمونځ ورکاوه او يوه سړي د ده مبارک ساه ته قرأت کړه چه کله دی مبارک ﷺ فارغ شو نو وني فرمايل چه زما په سورت کښي چا له ما سره جگړه کوله؟ سا ده په امام پسي له قرأت کولو څخه خلک منع کړل

امام بيهقي په دي کښي دا کلام کړی دی چه (نهى عن القراءة خلف الامام) رسول الله ﷺ نر دي وروسته له قرأت خلف الامام څخه خلک منع کړل، يواځي حجاج بن ارطاة به دي حديث کښي د زياتوالي ويلي دي

زه وایم چه حجاج بن ارطاة له محمد بن اسحاق څخه زيات قوي دی چه روايت نى بيهقي او اهل حديث بار بار د حجت په توگه وړاندي کوي له حجاج بن ارطاة څخه امام مسلم مفرداً روايت کړی دی امام بخاري تعليقاً له دي څخه استشهد کړی دی شعبه د ده زيات تعريف کړه همدارنگه حماد بن زيد او سفیان بن عيينه او سفیان ثوري د ده د تيقظ «بيداري» او د حسدو د بادونى تعريف کړی دی او د حديثو ټول امامان له ده څخه روايت کوي ترمذي د ده د ځينو احديثو تصحيح کړی ده او د ډيرو نې تحسين استاينه، کړې ده او له ده څخه روايت کوونکى سلمه بن الفضل هم ثقۀ دی يحيى بن معين د ده توثيق کړی دی همدانگه ابو داؤد او ابن سعد او امام احمد ورته ثقۀ ويلي دي پس د جصاص له روايت څخه احتجاج کول او د ارطاة له روايت څخه اعراض مخ پر وړ کول له انصاف څخه لرې ده او د خپل مذهب له حمايت پرته نور څه نه دی نر دی وروسته صاحب تکميل د تابعينو فتواوې هم نقل کړي دي گوا که له اهل ظاهر سره د تابعينو له افواو سره احتجاج کول ښه نه ښکاريږي د کومو په نزد چه د مرفوع حديث څخه پرته د صحابي قول هم حجت نه دی

د سعيد بن جبر رحمه الله اثر

تر ټولو مخکښى نى د سعيد بن جبر رحمه الله فتوى را نقل کړی ده لکن ترجمه نى له ده کړى ځکه چه هغه د مؤلف په خلاف وو د دی حاصل دا دی چه له سعيد بن جبر رحمه الله څخه عثمان بن حنبله وپلته وکړه چه اب زه له ما پسي قرأت وکړه او نى فرمايل هو اگر که قرأت وړئ ه حنکوس صاحب نوى طريقه رسلى ده کومه چه به ملتو کسى نه وه د سفيود طريقه وه چه کله به يو جوک م، جوړ سوو هغه به کسر حريمه وو به او غلى به سو بر دى سوړى چه د هغه به حرس کسى به ده پسي مقدم سو به سوړه ف حجه ولو ستا به سوړه سوړه کړ او حنکله به حرمو سوړ

زه وایم چه په دې اثر کښې چه ده د سلفو کومه طریقه بیان کړې ده په هغې کښې دا تصریح ده
 چه هغه به له امام سره یو ځای قرائت نه کاوه بلکه د امام په سکتاتو کښې به ئې قرائت کاوه او د
 امام د قرائت په وخت کښې به خاموشه شول او په دې صورت کښې هیڅ اختلاف نشته د امام په
 سکو کښې قرائت ته مونږ هم جائز وایو او د وجوب ئې هیڅ دلیل نشته ځکه چه په امام باندې د
 اوږدې سکتې واجب والی د هیڅ یوه دلیل له مخې ثابت نه دی د علامه ابن تیمیه په حوالې سره د
 دې ذکر تیر شوی دی او پخپله د سعید بن جبیر دا فتویٰ مذکوره ده چه له ده څخه د قرائت خلف
 الامام په بڼه کښې پوښتنه وشوه نو و ئې فرمایل چه په امام پسې قرائت نشته او د دې روایت ټول
 راویان ثقه دي له کوم څخه چه د صحاحو مصنفینو احتجاج کړی دی پس د هغو چه کومه فتویٰ د
 قرآن د نص او صحیح حدیث (اذقرا الامام فالنصوا) موافق وي هغه به راجحه او صحیح وي.

د حماد بن ابی سلیمان رحمته الله علیه فتویٰ

تر دې وروسته ئې د امام ابو حنیفه د اسد حماد بن ابی سلیمان فتویٰ را نقل کړې ده چه له
 هغه څخه د ماسپینین او مازدیگر په لمانځه کښې صاحب تکمیل دا جمله حذف کړې ده. مغالطه
 ورکول دې ته وائي د قرائت خلف الامام په اړه پوښتنه وشوه نو و ئې فرمایل چه سعید بن جبیر به
 قرائت کاوه ما وویل چه ستاسو فتویٰ څه ده؟ ده وفرمایل چه زه هم دا خوښوم چه قرائت وکړم
 له دې څخه په ظاهره دا څرگندېږي چه سعید بن جبر یواځې په ماسپینین او مازدیگر کښې د
 قرائت خلف الامام قائل وو همدا عمل حماد هم غوره کړ او په یوه روایت کښې کوم چه د هدائي
 ملا صاحب له امام محمد څخه نقل کړی دی. امام ابو حنیفه هم دا غوره کړی دی خبره په دې
 صورت کښې ده چه امام په جهر سره قرائت کوي په دې اړه د تکمیل له مؤلف سره هیڅ دلیل نشته
 چه په دې حالت کښې هم په مقتدي باندې قرائت واجب دی

د مکحول رحمته الله علیه فتویٰ

تر دې وروسته ئې د مکحول شامي فتویٰ را نقل کړې ده لیکن ښکاره خبره ده چه مکحول
 یواځې دوه درې صحابه کرام لیدلي دي. د ده فتویٰ د محمد بن سیرین د فتویٰ په مخکښې هیڅ
 حیثیت نه لري کوم چه فرمائي چه زه په امام پسې قرائت کول سنت نه بولم لکه څرنگه چه د صحیح
 سند نه مخی د بن ابی شیبه په حوالې سره مونږ مخکښې بیان کړ
 ساسی سوه د امام بخاري رحمته الله علیه په جزء القرائت کښې دا وینا چه ټپه تابعینو کښې فلاني او
 فلانی یوولس کسان د قرائت خلف الامام قائل او عامل وو د دې په اړه د سند او الفاظو مخې
 په روایت نه وری دی ځکه چه ممکنه ده چه هغه حضرات به په سري لمانځه یا د جهري لمانځه په

سکاتو کښې د قرائت قائل وو او له دې څخه مونږ هم ممانعت نه کوو. امام بخاري د هرو مساحه وو او تابعينو نومونه د قرائت خلف الامام په قائلينو کښې شمار کړي دي حالانکه هر شخص وروسته څرگنده شوه چه هغوی مطلقاً د دې قائل نه وو بلکه په سړي لمانځه کښې يا د جهري لمانځه په سکتاتو کښې د قرائت خلف الامام قائل وو او مونږ په څو څو ځله دا ويلي دي چه په دې صورت کښې نزاع (اختلاف) نشته لکه څرنگه چه صاحب تکميل د حضرت سعيد بن جبیر او ابو سلمه او حسن بصري فتوی پخپل تائيد کښې را نقل کړې ده په داسې حال کښې چه دوی د امام په لومړۍ او دويمې سکتې کښې د قرائت قائل دي او امام حسن بصري د (فی نفسه) قيد زياتوي چه په امام پسي سورة فاتحه پخپل زړه کښې لولئ او له دې څخه هيڅوک ممانعت نه کوي د صاحب تکميل دا ترجمه چه "سوکه يا نې په پټه لولئ" په مونږ باندې حجت نه ده بيا د امام بخاري د جزء القرائت په حوالې سره نې دا هم ليکلي دي چه حسن بصري، سعيد بن جبیر، ميمون بن مهران او داسې نورو بې شميره تابعينو ويلي دي چه په امام پسي قرائت کوئ حالانکه د حسن بصري او سعيد بن جبیر په الفاظو کښې د امام د سکتې په وخت يا په زړه کښې د لوستلو قيد په ښکاره توگه راغلی دی

د عطاء بن رباح اثر

د حضرت عطاء بن ابي رباح فتوی د حنفیه وو موافقه ده. د اهل حديثو موافقه نه ده دی فرماني چه کله امام په جهري سره قرائت کوي نو مقتدي دې بيره کوي او د امام په سکوت کښې دې سورة فاتحه لولي او چه کله امام قرائت کوي نو مقتدي دې غلی شي لکه څرنگه چه الله تعالی سفرميلي دي له دې څخه پاک څرگنديږي چه د حضرت عطاء بن ابي رباح په نزد د (وَاقْرَأْ الْقُرْآنَ قَاسِئًا مَّوَالَهُ وَآلَتَهُ) آيت د قرائت خلف الامام په اړه نازل شوی دی او په مقتدي باندی د امام د قرائت په وخت خاموش اوسيدل واجب دي

د مجاهد بن عتيب اثر

پاتې شوه د مجاهد بن عتيب فتوی چه کوم سړی په امام سی قرائت و نه کړي هغه باید خپل لمونځ بيرته را وگرځوي همدارنگه عبد الله بن زبير فرماني دي به دی کښې د سورة فاتحه ذکر نشته. نه د دی یادونه نشته چه له امام سره دی يو ځی قرائت کوي - دی د هغه د سکوت په وخت کسی د دی لاره نه دی څخه حجت نه شي فانصلي مونږ به مخکښو بانو کسی د امام احمد قول نه الحقیقی حجه را نقل کړی دی چه د مقدس نه ذمی - د امام سی د قرائت په وخت وحی وحی حجة د امام احمد فرماني چه مونږ به مسلمانو کسی نه هېڅ حجة داسې ورکړی

حه كله امام به جهر سره قرائت كوي او په هغه پسې ولاړ مقتديان قرائت و نه كړي نو لمونځ يې به كسې و نې فرمايل چه رسول الله ﷺ صحابه تابعين د حجاز په خلكو كښي امام مالك د نغزو به خلكو كښي سفیان نوري د شام به خلكو كښي اوزاعي او د مصر په خلكو كښي ليث بن سعد د دوی نه جملې څخه يو ئې هم دا نه وائي چه چا په امام پسې قرائت و نه كړي او امام قرائت وكړي نو لمونځ باطل دی آه له دې څخه څرگنديږي چه د امام احمد په نزد يا خو د مجاهد او عبد الله بن زبير دا فتوى د صحيح سند له مخې ثابته نه ده يا ئې هغه مطلب نه دی كوم چه اهل حديث يې كني

د امام اوزاعي او ليث بن سعد فتوى

همدارنگه صاحب تكميل د ابن عبد البر نه تمهيد څخه چه د امام اوزاعي او ليث بن سعد كومه فتوى نقل كړې ده چه هغو د مقتدي په ذمې باندې قرائت خلف الامام ضروري گانه د قبول و نه ده ځكه چه امام احمد بن حنبل د علماوو قول تر دوی زيات پيژني

د امام ليث بن سعد مصري په اړه د ابن خلكان په تاريخ كښي دي چه هغه حنفي وو په معاني الآثار ضحاوي په باب قرائت خلف الامام كښي د ليث بن سعد روايت له امام ابو يوسف څخه له امام ابو حنيفه څخه له موسى بن ابي عانسه څخه له عبد الله بن شداد څخه له حضرت جابر بن عبد الله څخه موجود دی چه رسول الله ﷺ وفرمايل (من كان له امام فقرأه الامام له قراءة) كود سړي چه له امام سره لمونځ كوي نو د امام قرائت د هغه لپاره قرائت دی

ليث بن سعد فرمائي چه ما د امام ابو حنيفه نوم اوريدلى وو او له هغه سره مې د ليدلو ډير سړى وو بيا ما به مگه كښي هغه په داسې حالت كښي پيدا كړ چه خلكو په هغه باندې هجوم وروړى وو او په شرعي مسائلو كښي ئې فتواوې ترې غوښتلې په همدې حالت كښي يوه سړي د حل يوه خاص حاجت په باره كښي فتوى وغوښتله نو زه د هغه له فې البديهه ځواب څخه ډير به عجب كښي سوم فيض البري ج ١ ص ١٧٨ له دې څخه هم د ده حنفى والى ثابتيږي نو ممكنه ده چه د امام ابو حنيفه د روايت شوي حديث تر اوريدو مخكښي دې د قرائت خلف الامام باطل دی چه كله ئې دا حديث اوريدلى وي چه رسول الله ﷺ فرمايلي دي چه كوم سړي له امام سره لمونځ كوي د هغه لپاره د امام قرائت كافى دی تر دې وروسه به د قرائت خلف الامام باطل نه وي باقى سړى

د عبد الله بن مبارك فتوى

له امام احمد بن محمد د عبد الله بن مبارك چه كوم ټول تر نقل سوي دي چه رده به امام پسې فرست كوم

او خلک ني هم کوي ليکن دکوفي له خلکو څخه يو قوم نو د عبد الله بن مبارک دا ارشاد به هم د عراق د خلکو د دلائلو تر اوريدو مخکښي وي ځکه چه وروسته د ده د حنفي مذهب غوره کول د نسا ته معلومه ده

مؤرخينو او د طبقاتو اصحاب ده لره په حنفيانو کښي شمار کړي دي ځيني خلک ني يواځي د دې لپاره چه هغه له امام مالک څخه روايت کوي له مالکيه وو څخه گڼلي دي ليکن د هغه فقهي کتابونه د امام ابو حنيفه په اقوالو باندې ناسته او دک دي د امام مالک قول شاو او نادر کله کله بيانوي د ده له دې قول څخه چه (الا قوم من الکوفيين) ليکن د کوفي له خلکو څخه يو قوم دا را اخيستل چه د کوفي له خلکو څخه يوه ډله قرانت خلف الامام نه کاوه او نورو ټولو خلکو کاوه. د صاحب تکميل خوش فهمي ده د کوفي خلک د عبد الله بن مسعود او د هغه د اصحابو او د حضرت علي د اصحابو په مسلک باندې وو او د دغو حضراتو مذهب په پريښودلو د قرانت خلف الامام کښي مشهور او معروف دی

د علامه ابن تيميه تحقيق

صاحب تکميل ته د علامه ابن تيميه قول بيا ور يادوو کوم چه مونږ مخکښي ليکلی دی چه کوم خلک مقتدي لره له امام سره يو ځای له قرانت کولو څخه منع کوي له هغو سره جمهور سلف او خلف دي او کتاب الله او صحيح احاديث هم د دوی تائيد کوي او کوم خلک چه په مقتدي باندې له امام سره قرانت واجب بولي د هغوی حديثونه د حديثو امامانو ضعيف گڼلي دي او د ابو موسی په حديث کښي د رسول الله ﷺ دا ارشاد چه (واذا قرأوا لصوتوا) چه کله امام قرانت کوي نو چپ و اوسئ، د امام احمد اسحاق بن راهويه، امام مسلم او داسې نورو په نزد صحيح دی په خلاف د دې چه له کوم څخه چه فاتحه خلف الامام ثابتيږي، دا په صحيح کښي نه دي شامل کړي شوي او د خو وجوهاتو له مخي ني ضعيف والی ثابت شوی دی او هغه يواځي د عبادة بن الصامت قول دی نو د رسول الله ﷺ وينا نه ده

تر دې وروسته د تکميل مؤلف په امام بسي د سورة فاتحه قرانت د انمۀ کرامو په اقوال سره د تاتولو کوشش کړی دی چه امام مالک او امام احمد ني هم پکښي شامل کړي دي حالانکه د کتاب المعني په حوالې سره مونږ مخکښي وويل چه امام احمد به امام بسي د سورة فاتحه د قرانت په وجوب باندې هيڅکله قول نه دی کړی هغه خو به دې خبري باندې اجماع نقل کوي چه د مقتدي په دسی باندې د سورة فاتحه قرانت د هيچا په نزد هم واجب نه ده او په جهري لمانځه کښي خو امام مالک او احمد بن حنبل صاحب به امام بسي قرانت ناجائز بولي او مقتدي ته د خاموس اوسدو حکم کوي البته به سري لمانځه کښي د قرانت خلف الامام اجازه ورکوي د نورو انمۀ

گرامو مذهب هم ده په همدې ډول را نقل کړی دی لکه څرنگه چې د امام احمد او امام مالک مذهب را نقل کړی دی د دې لپاره تر څو پورې چې د دوی الفاظ په مخکېني موجود نه وي تر هغه وخته پورې فیصله نه شي کیدلای ځکه چې صاحب تکمیل د امام زهري نوم هم په همدې فهرست کېني شائع کړی دی حالانکه مونږ د موطاء امام مالک او د بیهقي جزء القرائت په حوالې سره مخکېني وښودل چې امام زهري په جهرې لمانځه کېني له قرائت خلف الامام څخه په سختۍ سره خلک منع کول د امام مسلم پخپل جامع صحیح کېني د (اذا قرأ الامام فانصتوا) روایت داخلول او د ابی موسی او ابی هريره په حدیث کېني دا زیاتوالی صحیح بلل دا په گوته کوي چې د امام مسلم په نزد قرائت خلف الامام نشته بلکه مقتدي ته خاموش اوسیدل ضروري دي د دې په خلاف تر څو پورې چې د هغه صحیح او واضح الفاظ نه وي تر هغه وخته پورې هغه په قرائت خلف الامام په کونکو کېني څوک نه شي شمارلی

امام نووي رحمه الله

د تکمیل مؤلف چې د امام نووي کوم عبارت را نقل کړی دی چې د سلف او خلف جمهورو علماوو په نزد په رکعت کېني سورة فاتحه لوستل واجب دي په دې کېني د قرائت خلف الامام ذکر نشته یواځې د سورة فاتحه د قرائت ذکر دی او دا مونږ د امام او منفرد په حق کېني واجب بولو

شاه ولی الله رحمه الله

د شاه ولی الله قول مسلک چې له حجة الله البالغه څخه را نقل کړی دی چې په جهرې لمانځه کېني د هغه په نزد مقتدي ته چې اوسیدل واجب دي هغه یواځې په سري لمونځونو کېني یا د جهرې لمونځونو په سکتاتو کېني د قرائت خلف الامام اجازه ورکوي او په دې کېني د هېڅ اختلاف نشته

همدارنگه له تفسیر خازن څخه چې د کوم عبارت را نقل کړی دی په دې کېني هم د قرائت خلف الامام ذکر نشته یواځې د فاتحه د قرائت وجوب پکېني مذکور دی او په دې کېني کومه خبره نشته د نزاع محل او ځای قرائت خلف الامام دی لکنه دا چې که امام نووي وي او که بغوي دغو نویو یواځې د سورة فاتحه واجب والی بیان کړی دی دا حنبلان هم مني خبره په دې کېني ده چې د امام په قرائت سره دا واجب د مقتدي له ذمی څخه ادا کړی او که نه هو د امام احمد له قول څخه معلومه سوه چې له مسلمانو کسی هڅوک هم د دې قائل نه دی چې له امام سره که جبره مقسدي ورسره و نه کړی یو الموح نی غلبي پس د صاحب کمیل د سورة فاتحه د وجوب په نویو سره د سورة فاتحه په قرائت کېني اسلامي اصول محض او یواځې معاضه ده

امام رازی رحمۃ اللہ علیہ

د امام رازی رحمۃ اللہ علیہ د (کسب الصلوۃ بہی و بہن عبدی) حدیث خُخہ د فاتحہ پہ رکنیت باندې استدلال نیول چہ کوم وزن لري اہل علم پرې ټنہ پوہیري خُکہ چہ لہ خبر واحد خُخہ رکنیت ثابتول د هغو خلکو کار دی چہ د رکن او واجب لہ فرق او توپیر خُخہ ناخبرہ وي بیا لہ دې حدیث خُخہ خو دا ہم ثابتہ چہ د (سمر اللہ الرحمن الرحیم) د سورۃ فاتحہ جزئہ نہ دہ کوم چہ د امام رازی او ټولو اہل حدیثو پہ خلاف دہ چہ د هغه کوم خواب دی ورکوي هغه بہ زمونږ لہ خوا خُخہ ہم خواب وي

د رسول اللہ ﷺ عمل او خلفاء راشدینو رضی اللہ عنہم تعامل

پاتې شوه دا چہ رسول اللہ ﷺ او خلفاء راشدینو پہ لمانځه کښې د سورۃ فاتحہ پہ قرائت باندې ہمیشوالی او مداومت کړی دی. هو! لہ دې خُخہ یواځې پہ امام او منفرد باندې د سورۃ فاتحہ د قرائت وجوب ثابتیري او حنفیان دا مني لہ دې خُخہ څرنګه قرائت خلف الامام ثابتیري؟ پہ داسې حال کښې چہ پہ صحیح حدیث کښې مقتدي ته پہ امام پسې د خاموش او غلي اوسیدلو حکم دی (اذا قرأ الامام فاتحوا) او د قرآن لہ نصّ خُخہ ہم پہ مقتدي باندې د اوریدلو او چُپ اوسیدو وجوب ثابت دی (وَإِذَا قُرِئَ الْقُرْآنُ فَاسْتَمِعُوا لَهُ وَأَنْصِتُوا) او مونږ څو څو ځله ویلي دي چہ په اجماع سره دا آیت د قرائت خلف الامام خُخہ پہ منع کولو کښې را نازل شوی دی همدارنګه مونږ د کشف الاسرار نومي کتاب پہ حوالې سره په تیرو پاڼو کښې ویلي دي چہ په صحابۃ کرامو کښې لسو کسانو پہ سختی سره لہ قرائت خلف الامام خُخہ خلک منع کړي دي چہ په هغو کښې څلور واړه خلفاء راشدین هم شامل دي

مشائخ صوفیه کرام رحمہم اللہ تعالیٰ

تر دې وروسته صاحب تکمیل د قرائت خلف الامام ثبوت د مشائخو کرامو او صوفیۃ عظامو پہ اقوالو سره کړی دی لیکن دلته ئې ہم هغه مغالطه ورکړې ده چہ ځینو حضراتو د سورۃ فاتحہ قرائت ضروري ګڼی وو. ده لہ هغه خُخہ پہ قرائت خلف الامام باندې دلیل قائم کړی دی حالانکہ د سورۃ فاتحہ د قرائت پہ واجب والي کښې هیڅوک هم څه نه وائي خبرہ پہ خلف الامام کښې ده سید شیخ عبد القادر جیلانی رحمۃ اللہ علیہ لہ قول خُخہ همدارنګه د خواجه بهاؤ الدین نقشبند، خواجه معین الدین چشتي او خواجه شهاب الدین سهروردي لہ اقوالو خُخہ یواځې د سورۃ فاتحہ د قرائت وجوب ثابتیري نه پہ امام پسې د قرائت وجوب د سلطان نظام الدین اولیاء لہ تذکرہ خُخہ نی نقل کړی دی (لکنہ يجوز القراءة بالفاتحة خلف الامام في الصلوة وكان يقرأها في نفسه) هغه حنفی وو

لېکن د سورة فاتحه قرائت ئې خلف الامام جائز باله او بېخېل نفس کېږي ئې قرائت کاوه. د صاحب تکميل په نزد د دې مطلب دا دی چه هغه به سورة فاتحه په پټه او سوکه وایه زمونږ په نزد ئې معنی دا ده چه په زړه کېږي ئې وایه یا ئې د امام تر قرائت مخکې ئې او یا ئې د هغه په سخته کېږي قرائت کاوه. له امام سره ئې یو ځای قرائت نه کاوه که چیرته هغه په جهري لمانځه کېږي له امام سره یو ځای قرائت کاوه نو د هغه ئې باید څرگند ثبوت وړاندې کړی وای او دا ئې هم باید وېلي وای چه د صحابه وو حضراتو، تابعینو، ائمه مجتهدینو او جمهورو سلفو او خلفو په مقابله کېږي د دغو حضراتو رایه څه وزن لري؟

کېنې قرائت کول د مقتدي لپاره منع دي
 د صاحب تکميل دا وينا چه کله امام صاحب خپل يو قول په غلط گڼلو سره له هغه څخه رجوع
 کړی دی بيا هغه قول د هغه په ذمې باندې لگول او په هغه باندې د مباحثې او مناظرې په کولو
 سره په مسلمانانو کېنې درز اوچول تر کومه خايه ديانت او انصاف دی الخ؟ سر تر پايه لغو او بې
 خايه دی. امام صاحب له خپل لومړي قول څخه رجوع نه ده کړې او نه د رجوع ضرورت وو ځکه چه
 د امام احمد بن حنبل له قول څخه څرگنده شوې ده چه په اهل اسلام کېنې هيڅوک هم د دې قائل
 نه دی چه کله امام قرائت کوي په دې وخت کېنې د مقتدي په ذمې باندې قرائت واجب دی او که
 چيرته قرائت ونه کړي نو لمونځ ئې فاسد دی.

د اهل حديثو ډله د ډله ايز فساد باني ده

د امام صاحب له دويم قول څخه يواځې په سړي لمونځونو کېنې د احتياط له مخې د سورة
 فاتحه قرائت ته مستحسن او مستحب ويلي دي لکه څرنگه چه صاحب د هدايې له امام محمد
 څخه نقل کړی دی او دا د دويم قول معارض (ټکر) نه دی او د شروحو په ټولو کتابونو کېنې دا قول
 راغلی دی پاتې شوه په دې مسئله کېنې مناظرې او مباحثې کول نو د دې ابتداء د اهل حديث د
 ډلې له خوا شوې ده هغوی د صاحب تکميل البرهان غونډې د حفيانو لمونځونو ته د فاسد
 باطل بیکاره په ويلو سره آسمان په سر باندې کينود. محض د دې لپاره چه هغوی په امام پسي
 سورة فاتحه نه لولي نو د احنافو علماوو ته د دې د خواب ورکولو ضرورت پيښ شو لکه څرنگه چه
 په دې وخت کېنې ما ناچيز ته د تکميل البرهان په خواب کېنې د قلم پورته کولو ضرورت پيدا
 شو که چيرته د اهل حديث ډلې په اخلاقي مسائلو کېنې په دومره شدت سره نزاع او اختلاف نه
 کولی نو حفيانو ته د مناظرې او مباحثې با لکل ضرورت نه وو آخر په مکې او مدينې کېنې خو
 هم شافعيان موجود دي کوم چه د سورة فاتحه قرائت په امام پسي فرض بولي ليکن د حفيانو
 لمونځونو ته خو باطل او فاسد نه وائي هغوی په دې پوهيږي چه مسئله اخلاقي ده. له حفيانو
 سره هم له قرآن، حديثو او د سلف او خلف له عمل څخه دلائل موجود دي. د دې لپاره هيڅوک دا
 حق نه لري چه د يوه او بل مسلک باطل او لمونځونه ئې فاسد وبولي له دې وجې هلته په دغو
 مسائلو کېنې د مناظرې او مباحثې ضرورت هيڅکله نه دی پيدا شوی په پاکستان يا هندوستان
 کېنې د دې ضرورت د اهل حديث د ډلې د بې خايه خولې د استعمالولو له وجې مخې ته راغله و
 الهادي اظم.

علامه عینی رحمۃ اللہ علیہ

د غیث الغمام پہ حوالہ سرہ د عینی چہ کوم قول د بخاری لہ شرحی خُخہ را نقل شوی دی پہ هغه کښي خو دا لفظ شته (علی ان بعض اصحابنا استحسنوا ذلك على سبيل الاحتياط في جميع الصلوات و منهم استحسنوا في غير الجهرية و منهم من رأى ذلك اذا كان الامام لحانا) (ج ٢، ص ١٣) «یا زمونو ځينو اصحابو حنفيه وو، دې لره، قرائت خلف الامام، د احتياط له مخې په ټولو لمونځونو کښي او ځينو په سري لمونځونو کښي او ځينو د لحان امام، غلط قرائت کوونکي امام، پسې قرائت مستحسن گڼلي دي، آه لیکن واجب ئي نه دی بللی او په جهري لمونځونو کښي د امام له قرائت سره مقتدي ته د قرائت کولو اجازه نه ده ورکړې شوي بلکه د هغه له قرائت څخه مخکښي یا وروسته ئي اجازه ورکړي ده تر څو چه د انصات (چپوالي)، فرض فوت نه شي ځکه چه د مقتدي په ذمې باندې د امام د قرائت په وخت کښي د قرائت اوریدل او خاموشه پاتې کیدل واجب دي د کوم چه علامه عيني په همدې ځای باندې تصريح کړي ده لیکن د علامه عيني په عبارت کښي په دې ځای باندې د (عليه **لفهाम الحجاز والشام**) لفظ نشته چه د حجاز او شام فقهاء کرام هم په همدې باندې دي که چيرته په غيث الغمام کښي په دې ځای باندې دا لفظ موجود دی نو د علامه عيني خوا ته ئي نسبت صحيح نه دی او که چيرته په دې کښي هم دا لفظ نه وي نو دا د صاحب تکميل ايجاد دی د علامه عيني په عبارت کښي چه په کوم ځای کښي د حجاز او شام د فقهاوو ذکر دی هغه د صاحب تکميل لپاره مفید، گټور، نه بلکه مضر (تاواني) دی د هغه عبارت ملاحظه کړی

وقال الثوري والاوزاعي في رواية وابو حنيفة وابو يوسف ومحمد واحمد في رواية وعبد الله بن وهب والاشهب لا يقرأ المأثور شيئا من القرآن ولا بفاتحة الكتاب في شيء من الصلوة وهو قول ابن المسيب وجماعة من التابعين ولفهام الحجاز والشام على انه لا يقرأ معه فيما يجهر به وان لم يسمعه وقرأ فيما يسر فيه الامام اه (ج ٢، ص ١١)

د امام حنبل ثوري رحمۃ اللہ علیہ او امام اوزاعي په يوه روايت کښي او د امام ابو حنيفه، ابو يوسف، امام محمد او امام احمد په يوه روايت کښي او د عبد الله بن وهب او اشهب قول دا دی چه مقتدي دې په امام پسې قرائت نه کوي. سورة فاتحه دې په هيڅ يوه لمانځه کښي نه وائي او همدا قول د سعيد بن المسيب او د تابعينو د پوره بوی ډلي قول دی او د حجاز او شام د فقهاوو مسلک دا دی چه مقتدي دی په جهري لمونځونو کښي په امام پسې قرائت نه کوي اگر که د امام قرائت اوري هم نه او په سري لمونځونو کښي دي تر ټولو

مولانا عبد الحی، شیخ التسلیم او ملا جیون

تر دې وروسته نې د مولانا عبد الحی لکهنوي او شیخ التسلیم او داسې نورو په حوالي سره څه لیکلي دي د ټولو په اقوالو کې یواځې به سړي لمونځونو کې د قرائت خلف الامام استحسان والی دی چنانچه د مولانا عبد الحی او ملا جیون عالمگیر استاذ په عبارتونو کې د امام محمد د قول حواله په صراحت سره موجوده ده او د امام محمد په قول کې د سړي لمونځونو قید په صراحت سره راغلی دی او په دې کې د هیڅ اختلاف نشته بلکه مونږ خو په جهري لمونځونو کې هم د امام له قرائت څخه مخکې یا وروسته مقتدي ته د سورة فاتحه د قرائت اجازه ورکوي البته له امام سره نې یو ځای له قرائت څخه منع کوو چه په دې صورت کې د انصاف فرض له منځه ځي کوم چه په قرآن او حدیث کې تاکید پرې شوی دی

د امام رازي د اقول چه امام ابو حنیفه په دې خبره کې له مونږ سره موافقت کړې دی چه په امام پسې د الحمد په ویلو سره لمونځ نه باطلېږي آه د صاحب تکمیل لپاره گټور نه دی ځکه چه د الحمد لله د ویلو په صورت کې د لمانځه په نه باطلیدو سره د قرائت خلف الامام استحباب یا وجوب یو هم نه ثابتېږي

تر دې وروسته د دخل مقدر د دفع په توگه صاحب تکمیل د ملا علي قاري او امام ابن الهمام اقوال د مولانا عبد الحی لکهنوي په عبارت سره رد کړي دی اهل علم پوهېږي چه د امام ابن الهمام او ملا علي قاري په مخکې مولانا عبد الحی څه درجه لري؟ په دې باندې د صاحب تکمیل خوشحاله کیدل او په حنفي علماوو باندې الزام لگول پرته له (الغریق ثبت بالحشيش) او بو اخیستی ونبو ته هم لاس اچوي څخه نور څه دي؟

د صاحب تکمیل بې ځایه خوله اچول

تر دې وروسته د هغه دا وینا چه زیات افسوس په هغو حنفي علماوو باندې راځي چه د صحاح سته وو احادیثو ته نه متوجه کیږي بلکه د مذهبي حمیت له وجې موضوعي روایتونه، مکذوب، مختلف او باطل آثار پخپلو تصنیفاتو، لیکنو او حاشیو کې راوړي او خپل عوام او جهلاء په فتنه کې اچوي آه

دا د کلام یا خبرې هغه طرز دی کوم چه د اهل حدیث د ډلې د زیاتره غړیو شیوه او طریقه ده دا خلک به فروغي مسالو کې په سختی سره جگړه کوونکي دي آیا صاحب تکمیل دا نه دی لیدلي چه حنفي علما، کرام له قرائت خلف الامام څخه د منع کولو لپاره تر ټولو مخکې د (وَإِذَا قُرِئَ الْقُرْآنُ فَاسْتَمِعُوا لَهُ وَأَنْصِتُوا) آیت وړاندې کوي او مونږ ویلي دي چه به اجماع

او اتفاق سره دا آیت د قرائت خلف الامام په باره کښې نازل شوی دی تر دې وروسته صحیح حدیث (الما جعل الامام لیوتر به فاذا کبر فکبروا واذا قرأ فالصعوا). رسول الله ﷺ فرمایلي دي چې امام د دې لپاره ټاکل شوی دی چې د هغه اتباع وشي نو چې کله هغه تکبیر وائي تاسو تکبیر وایئ او چې کله قرائت کوي نو خاموشه اوسئ، دې روایت لره امام مسلم صحیح کښلی دی او ابو داؤد له صحیح سند سره دا روایت کړی دی او په دلیل کښې ئې راوړي نو آیا مسلم او ابو داؤد له صحاح سره وو څخه نه دي؟ بیا هغه له صحیح حدیث چې (من کان له امام للقرآن له قراءة) څخه استدلال کوي دا حدیث ابن ماجه په سنن کښې، احمد بن منیع پخپل مسند کښې امام محمد پخپل موطاء، او کتاب الآثار کښې روایت کړی دی بیا له موطاء، امام مالک او ترمذي او مصنف ابني ابی شیبه او مصنف عبد الرزاق او داسې نورو څخه د صحابه وو او تابعینو د آثارو په بیانولو سره د سلفو او خلفو په تعامل سره د خپل مذهب تائید بیانوي نو آیا د صاحب تکمیل په نزد د موطاء، امام مالک او ترمذي او داسې نورو دا حدیثونه موضوعي، مکذوب (دروغجن)، او باطل دي؟ څه نا څه خوله خدای څخه ویره، شرم او حیا په کولو سره خبره باید وشي او دا ټوله زړورتیا، بیایي په دې بناء باندې ده چې پخپله صاحب تکمیل پخپلو دلائلو کښې د بیهقي له جزء القرائت څخه ډیر احادیث او آثار را نقل کړي دي چې سند ئې ضعیف، لغوه او باطل دی لکه څرنگه چې په تیرو شویو پاڼو کښې په تفصیل سره تیر شول.

تر دې وروسته ئې د مولانا عبد الحی لکهنوي دا قول را نقل کړی چې ځینو^{۱۱} فقهاوو چې دا ویلي دي چې له قرائت خلف الامام څخه د مقتدي لمونځ باطلیږي دا قول شاذ او مردود دی له امام محمد څخه روایت دی چې هغه د مقتدي لپاره په سړي لمونځونو کښې د فاتحه قرائت مستحسن بللی دی الخ عوامو ته ئې دا دوکه ورکړې ده چې مولانا عبد الحی او امام محمد د مقتدي په ذمې باندې د فاتحه قرائت واجب بولي حالانکه د مولانا عبد الحی په عبارت کښې د سړي لمونځونو تصریح موجوده ده او په جهرې لمونځونو کښې د امام د سکتاتو قید هم مذکور دی تر څو چې په اجتماع او انصاف کښې خلل واقع نه شي.

تر دې وروسته چې له کومو احنافو علماوو څخه د قرائت خلف الامام جواز را نقل شوی دی هغه ټول په سړي لمونځونو او په جهرې لمونځونو کښې د امام له سکتاتو سره مقید دی په حنفي علماوو کښې له امام سره یو ځای د انصاف د فرض په پریښودلو سره د قرائت د جواز هیڅوک هم قائل نه دي.

د صاحب تکمیل په حنفی دلائلو باندې نیوکې

تر دې وروسته صاحب تکمیل د قرائت خلف الامام د مانعینو له دلائلو سره هم تعرض کړې دی او تر ټولو مخکښې نې د قرآن کریم د دې (وَإِذَا قُرِئَ الْقُرْآنُ فَاسْتَمِعُوا لِلَّهِ وَآلِهِمْ) چه کله قرآن کریم ویل کیږي نو تاسو نې واورئ او چپ و اوسئ، آیت په وړاندې کولو سره له خانه خواب ورکړی دی لیکن دا څه ضروري نه ده چه د صاحب تکمیل په خواب سره د استدلال کوونکو خلکو تشفی او تسلي هم وشي خواب خو هر سړی د هر دلیل ورکولی شي نو دا څه ضروري ده چه هر خواب دې صحیح وي! بیا هغه خلک کوم چه د قرآن کریم له دې آیت څخه استدلال کوي په پرې شوې خوله مذهب پرست، هډوکي خرڅوونکي او داسې نورو بې خایه کلماتو سره یادول او د هغوی دلائل موضوعي، مکذوب بلل د کوم خای تهذیب، دیانت او انصاف دی؟ مونږ مخکښې ویلي دي چه په اتفاق سره دا آیت له قرائت خلف الامام څخه د منع کولو په اړه نازل شوی دی امام احمد بن حنبل د دې تصریح کړې ده او له تفسیر طبري او داسې نورو څخه مو ډیر آثار په تیرو شویو پاڼو کښې په صحیح او حسن سند سره نقل کړي دي

له کومو څخه چه دا خبره واضحه شوې ده چه خلکو مخکښې قرائت کاوه په هغه باندې دا آیت نازل شو د صاحب تکمیل دا وینا چه: احناف وروڼه د فاتحه خلف الامام د لوستلو احادیث له دې آیت سره د ټکر په گڼلو هغه احادیث نه مني الخ یا لکل غلطه ده بلکه مونږ دا احادیث په امام یا منفرد باندې محمولوو او مقتدي د امام د قرائت له وجې په قاریانو کښې شمارو. د قرائت تارک نې نه بولو ځکه چه د مسلم او ابو داؤد صحیح حدیث (إِذَا قُرِئَ الْإِمَامُ فَانصتوا) موجود دی چه: کله امام قرائت کوي نو تاسو خاموشه و اوسئ، او په ابن ماجه، موطاء، امام محمد او د احمد بن منیع په مسند کښې صحیح حدیث موجود دی (مَنْ كَانَ لَهُ إِمَامٌ فَقَرَأَ لَهُ الْقُرْآنَ) کوم سړی چه له امام سره وي د امام قرائت د هغه لپاره کافي دی، حنفیان د حضرت عبادۀ صحیح حدیث هیڅکله نه پرېږدي بلکه دا هم مني او د قرآن کریم آیت او صحیح حدیث (إِذَا قُرِئَ الْإِمَامُ فَانصتوا) او (مَنْ كَانَ لَهُ إِمَامٌ فَقَرَأَ لَهُ الْقُرْآنَ) ټول سره یو خای کوي دا وائي چه په جهري لمونځونو کښې د امام ل قرائت سره قرائت کول منع دي. له امام څخه مخکښې یا وروسته د امام په سکه کښې او په سړي لمونځونو کښې قرائت خلف الامام جائز یا مستحسن دی لیکن صاحب تکمیل او ډله نې پخپله د قرآن او حدیثو تارکین دي کوم چه په جهري لمونځونو کښې د امام له قرائت سره یو خای قرائت ته واجب وائي او د صحیح حدیث (إِذَا قُرِئَ الْإِمَامُ فَانصتوا) او د خداوندي حکم (وَإِذَا قُرِئَ الْقُرْآنُ فَاسْتَمِعُوا لِلَّهِ وَآلِهِمْ) صریح با ښکاره مخالف کوي

د حنفیه وو په قرآنی دلیل باندې نیوکه

د حنفیه وو د دې دلیل یو ځواب ده داسې ورکړی دی چې د قرائت خلف الامام احادیث له دې آیت سره ټکر نه دی بلکه مخصص نی دی او د کتاب تخصیص په سنت سره جائز دی په داسې حال کې چې حدیث متواتر وي او د (لا صلوة لمن لم یقرأ بفاتحة الكتاب) حدیث په یقیني توګه متواتر حدیث دی لکه څرنګه چې امام بخاري په جزء القرائت کې فرمایلي دي (تواتر الخبر عن رسول الله ﷺ لا صلوة الا بقراءة اهل القرآن). د رسول الله ﷺ دا حدیث متواتر دی چې لمونځ نه کېږي مګر د سورة فاتحه له قرائت سره.

سوال له آسمانه او ځواب له پري دې ته وائي خبره په قرائت خلف الامام کې چې ده او تواتر د سورة فاتحه د قرائت بیانوي مونږ په څو څو ځله ويلي دي چې د سورة فاتحه د قرائت په واجب والي کې چې د هیڅ اختلاف او نزاع نشته خبره په دې کې چې ده چې په امام پسي مقتدي ته د سورة فاتحه لوستل واجب دي او که نه؟ او د امام قرائت د هغه لپاره کافي دی او که نه؟ مونږ وایو چې د سورة فاتحه قرائت په لمانځه کې واجب دی لکن د امام قرائت د مقتدي لپاره کافي دی هغه په دې حالت کې چې د قرائت پریښودونکی نه دی بلکه د قاري لوستونکي، په مرتبه کې چې دی او د دغو دواړو مقدارو په صحیحو احادیثو سره ثبتونه څو څو ځله مخکې تیر شول پس که چیرته صاحب تکمیل همت لري نو له رسول الله ﷺ څخه دې د قرائت خلف الامام تواتر ثابت کړي محض د سورة فاتحه د قرائت د تواتر په بیانولو سره عوامو ته د قرائت خلف الامام مغالطه ورکول یواځې او یواځې دوکه ده.

بیا د حنفیه وو په نزد مشهور او متواتر حدیث هغه دی کوم چې تابعینو په اتفاق سره قبول کړی دی او په دې مسئله کې د تابعینو اختلاف دی نو دې حدیث ته متواتر یا مشهور نه شي ویل کیدلی علامه عینی په شرح د بخاري کې فرماني

فان قلت هذا الحديث مشهور فتجوز الزيادة محله قلت لا نسلم انه مشهور لان المشهور ما تلقاه العايعون بالقبول وقد اختلف التابعون في هذه المسألة ولان سلمنا انه مشهور فالزيادة بالخبر المشهور اما يجوز اذا كان محكما اما اذا كان محتملا فلا وهذا الحديث محتمل لان مثله يستعمل النفي الجواز ويستعمل النفي الجواز ويستعمل

لنفي الفضيلة كقوله ﷺ لا صلوة لجمار المسجد الا في المسجد. (ولا صلوة محطرة طعام). (رواه مسلم ج ۳، ص ۱۱)

که چیرته ساسو ووايي چې دا حدیث مشهور دی او په دې سره زیاتوالی په کتاب الله باندې جائز دی نو زه وایم چې مونږ د دې مشهور والی نه منو ځکه چې مشهور هغه دی چې تابعینو قبول کړی وي او په دې مسئله کې د تابعینو تر منځ اختلاف دی او که چیرته و منل شي چې دا حدیث

مشهور دی نو په مشهور حديث سره په کتاب الله باندې زیاتوالی په هغه وخت کېږي جائز دی چه هغه پخپل مفهوم او مدلول کېږي، محکم وي او که چیرته محتمل وي نو 'په هغه سره په کتاب الله باندې زیاتوالی جائز، نه دی او دا حديث چه (لا صلوة الا بقرءاه القرآن) محتمل دی ځکه چه دا ډول لفظ کله کله د جواز د نفی، او عدم صحت، لپاره استعمالیږي او کله کله د فضیلت د نفی لپاره لکه څرنگه چه د رسول الله ﷺ ارشاد دی چه د جومات د گاونډي لمونځ پرته له جومات څخه بل ځای نه کېږي د دې مطلب په اتفاق سره دا دی چه له جومات څخه پرته ادا شوی لمونځ به کامل نه وي دا معنی ئې نه ده چه لمونځ به ئې بالکل صحیح نه وي، او همدارنگه د ده ارشاد دی، چه د خوراک مخته لمونځ نه کېږي دې لره مسلم روایت کړی دی آه د دې هم په اجماع سره دا مطلب دی چه کله د وږي سړي مخته خوراک راشي په دې وخت کېږي د خوراک په پریښودلو سره لمونځ وکړي نو لمونځ به ئې کامل نه وي دا مراد هیڅکله نه دی چه لمونځ ئې صحیح کېږي نه

بیا دا حديث له قرائت خلف الامام سره هیڅ تعلق نه لري په دې کېږي یواځې د سورة فاتحه د قرائت ذکر دی او دې ته مونږ هم واجب وایو لیکن په مقتدي باندې ئې واجب نه بولو ځکه چه د قرآن په آیت او صحیحو حدیثونو کې مقتدي ته د خاموش اوسیدلو صریح حکم دی چه خلاف ورزي ئې جائزه نه دي له دې تقرير څخه د صاحب تکمیل د دې خبرې ځواب هم وشو چه 'دا آیت مکي دی او د سورة فاتحه د قرائت حکم مقتدي ته نبي علیه الصلوة و السلام په مدینه منوره کېږي ورکړی دی پس آیا مقدم النزول، المومري را نازل شوی آیت، د کوم مؤخر الافتراض، کوم شی چه په آخر کې فرض شوی وي، لپاره ناسخ کیدلی شي؟ له هغه څخه دې څوک پوښتنه وکړي چه په مدینه طیبه کېږي په کوم حديث کېږي ئې مقتدي ته د سورة فاتحه د قرائت حکم ورکړی دی؟ که چیرته د حضرت عباده حديث (لا تفعلوا الا بهام القرآن) ئې مراد وي نو مونږ ويلي دي چه له دې څخه وجوب هغه څوک ثابتولی شي چه د عربي ژبې له اصولو او قواعدو څخه خبر نه وي او که نه نو هر پوه لرونکی فقیه په دې پوهیږي چه تر نهی وروسته له استثناء څخه اباحت مستفاد کېږي. نه دا چه وجوب ثابتیږي بیا د همدې حديث الفاظ په ابو داؤد کېږي په دې ډول دی (ان کنتم لاهدا فاعلمن فلا تفعلوا الا بهام الکتاب) که چیرته تاسو په امام پسې خامخا قرائت کول غواړئ نو تر سورة فاتحه بغیر به څه مه وایئ، له دې څخه هر عام سړی هم د اباحت مراد اخلي. وجوب ترې نه شي اخستل کیدلی

بیا ئې له تفسیر فتح البیان څخه چه کوم شی را نقل کړی دی چه 'په صحیح البخاري، صحیح المسلم او داسی نورو په حدیثونو کېږي په امام پسې د سورة فاتحه د لوستلو حکم موجود دی

لوی جرات دی. د بخاری او مسلم په هیڅ یوه حدیث کښې هم د قرائت خلف الامام حکم نشته صاحب تکمیل البرهان باید له خدای څخه وویږي رسول الله ﷺ په هیڅ یوه حدیث کښې هم هیڅکله دا نه دي فرمایلي چه مقتدیان باید په امام پسې قرائت وکړي بلکه د صحیح المسلم په یوه حدیث کښې ئې دا حکم ورکړی دی (اِذَا قَرَأَ الْإِمَامُ فَاصْبِرُوا) چه کله امام قرائت وکړي نو تاسو خاموشه و اوسئ، او دې حدیث ته امام احمد، مسلم، د طبري مفسر، علامه ابن تیمیه او داسې نورو صحیح ویلي دي او د عبادہ په حدیث کښې د (لَا تَقْلُقُوا الْإِمَامَ الْقُرْآنَ) زیاتوالي لره امام احمد، یحیی بن معین او د محدثینو یوې ډلې ضعیف بللی دی لکه څرنګه چه د کتاب المغنی او علامه ابن تیمیه د تنوع العبادات د رسالې په حوالې سره پورته تیر شول او د عبادہ د حدیث چه کومه برخه صحیح ده هغه له قرائت خلف الامام سره هیڅ واسطه نه لري هغه د امام او منفر په اړه ده لکه څرنګه چه پخپله د حدیث راوي سفیان بن عیینه فرمایلي دي (قَالَ هَذَا إِذَا كَانَ وَحْدَهُ) دا د هغه سري په باره کښې ده څوک چه یو اڅې لمونځ کوي،

تر دې وروسته صاحب تکمیل د آیت او (وَإِذَا قُرِئَ الْقُرْآنُ فَاسْتَمِعُوا لَهُ وَأَنْصِتُوا) کښې د تعارض (تکر) په ثابتولو سره د دواړو د ساقطولو کوشش کړی دی او د نور الانوار او توضیح او تلویح حواله ئې هم ورکړې ده حالانکه د تعارض لپاره د محل (خای، اتحاد، یو والی، شرط دی کوم چه دلته وجود نه لري ځکه چه د (وَإِذَا قُرِئَ الْقُرْآنُ فَاسْتَمِعُوا لَهُ وَأَنْصِتُوا) آیت په اتفاق سره د قرائت خلف الامام په اړه دی او د (فَاقْرَءُوا مَا تَيَسَّرَ مِنَ الْقُرْآنِ) آیت د منفرد د لعانځه په اړه دی ځکه چه دا آیت د قیام اللیل په باره کښې نازل شوی دی او قیام اللیل په جماعت سره نه ادا کیږي یواځې ادا کیږي طلباء، د تعارض په مطلب باندې د یوهولو لپاره د مثال په توګه په نور الانوار او داسې نور کښې دا آیتونه وپاندې کړی شوي دي چه شان نزول مه گورئ نو په ظاهره کښې به تعارض معلوم شي او نه په حقیقت کښې تعارض ثابتول ئې مقصود نه دی لکه څرنګه چه د فقهاوو له طرز عمل څخه څرګنده ده چه هغوی یو شان له دواړو آیتونو څخه استدلال کړی دی عیني شرح د بخاری ج ۱.

ص ۱۱ ملاحظه کړئ

بیا به حنفیه ووباندې صاحب تکمیل دا الزام لگولی دی چه دا آیت (وَإِذَا قُرِئَ الْقُرْآنُ فَاسْتَمِعُوا لَهُ وَأَنْصِتُوا) څخه حنفیه وو د جمعی د خطبې به وخت غلي اوسیدو ته واجب ویلي دي لیکن دا ه وائي چه کله خطب د (يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اصْلُوا عَلَيْكُمْ وَسَلِّمُوا تَسْلِيمًا) آت وواني نو اوریدونکي دي به پته سره درود و وائي نو د فاحشه خلف الامام به پته سره له وبلو څخه ولې خلک منع کوي؟
خواب دا دی چه مونږ جو جو خلخه دا ویلی دی چه دا آیت به اتفاق سره د قرائت خلف الامام به

بارہ کنبی نازل شوی دی د جُمعی خطبہ وروستہ ورسره ملحقہ شوی ده او که نه نو به مکی کنبی د جُمعی لمونځ او خطبہ چیرته وو! پس شومره چه په لمانځه کنبی د استماع او انصات تاکید دی به خطبہ کنبی دومره نشته د دې لپاره ځینو فقهاوو پر دې بناء باندې د درود ویلو اجازه ورکړې ده چه په خطبې کنبی له امام څخه د کوم ضرورت په وخت خبرې کول یا د دُعا غوښتنه کول جائز دي او امام ته هم له مقتدیانو سره خبرې کول او د کومې ضروري خبرې پوښتنه کول یا امر یا لمعرفه او نهی عن المنکر کول جائز دي. او په دې وخت کنبی مقتدي د امام د خبرې خواب هم ورکولی شي لکه څرنگه چه د سلیک غطفاني له واقعي څخه چه نبي کریم ﷺ د خطبې په وخت کنبی له هغه سره خبره وکړه او یو ځل نبي کریم ﷺ ته پ خطبہ کنبی د باران د دُعا په باره کنبی خبره وشوه او د حضرت عمر رضی الله عنه له واقعي څخه چه په خطبہ کنبی ئې حضرت عثمان رضی الله عنه ته د خنډ له وجې تنبیه خبرداري ورکړی وو او هغه په خواب کنبی خپل عذر بیان کړی وو «بخاري» ښکاره خبره ده چه دا له خطبې سره منافي یا ټکر نه دی ګڼل شوی همدارنگه چه کله خطیب د خطبې په منځ کنبی حکم کوي چه په نبي کریم ﷺ باندې درود ولیږی نو په دې حکم باندې عمل کول هم د خطبې منافي نه دی. په پټه سره درود ویلی شي نه په لوړ آواز سره او ځینو حنفي فقهاوو په دې صورت کنبی هم په ژبې سره د درود شریف د ویلو اجازه ده ده ورکړې یواځې ئې په زړه کنبی د ویلو اجازه ورکړې ده نو اشکال پاتې نه شو

یو الزام ئې دا لگولی دی چه کله د سهار لمونځ شروع شوی وي په دې حالت کنبی د امام د قرائت په وخت کنبی د حنفيانو په نزد د صف شاته د سُنّتو ادا کول جائز دي او په (وَإِذَا قُرِئَ الْقُرْآنُ) سرده ممنوع نه بولي. نو په دې آیت سره په امام پسي د سورۃ فاتحه قرائت ولې ممنوع دی؟ خواب دا دی چه د عبد الله بن عباس او عبد الله بن مغفل روایتونه پورته تیر شول چه په هغو کنبی تصریح شوي ده چه دا آیت یواځې د مقتدي په حق کنبی ده چه هغه به قرائت خلف الامام نه کوي بلکه غلی به اوسي له دې پرته په نورو ځایونو کنبی که چیرته قرآن کریم لوستل کیږي نو اوریدل او غلي اوسیدل فرض نه دي ځینو حنفي فقهاوو دا قول غوره کړی دی د هغو په نزد د سهار د لمانځه په وخت په جومات کنبی یوې خوا ته د سهار سُنّت ادا کول جائز دي ځکه چه دا سړی تر اوسه مقتدي نه دی او ځینو فقهاوو د لفظ د عموم پر بناء باندې به داسې ځی کنسی ئې د سهار د سُنّتو ادا کول منع کړي دي چیرته چه د امام قرائت اوریدل کیږي هغوی وائي چه د جومات به دروازه کنسی نه له جومات څخه د باندې سُنّت باید ادا شي او بسا به جماعت کنبی شریک سي سانی شوه د مقتدي (جَمَاعَتُكَ اللَّهُمَّ) لوسل. نه دی کنسی د حنفيانو صحیح قول دا دی چه به جهنمی لمانځه کنسی د م. د قرائت نه وخت مفسدی نه (جَمَاعَتُكَ اللَّهُمَّ) لوستل جائز نه دی بلکه

رکړه حریمه دې واني او چپ دې ودرېږي او که موقع په لاس ورشي نو د امام په سکتانو کې
 دى (بجانت اللهم) لولي او د امام په سکتانو کې سورة فاتحه هم لوستلى شي لکه څرنگه چې خو
 جو حله بیان شو

داسې سوره دا چې کله امام جهړ کوي په دې وخت کېنې باید د الله اکبر په ویلو سره هم لمونځ
 سرچ نه شي د دې خواب دا دی چې تکییر تحریمه د لمانځه شرط دی رکن نې نه دی نو د تکییر
 تحریمه په وخت دا سړی مقتدي نه دی تر تکییر تحریمه وروسته مقتدي جوړېږي او په همدې
 وخت کېنې د قرآن اوریدل او خاموش اوسیدل واجیږي له دې څخه مخکېنې نه واجیږي بله دا
 حله به دې باندې د ټولو اجماع هم ده چې د امام د قرائت له اوریدو سره سره د تکییر تحریمه په ویلو
 سره په لمانځه کېنې شریکیدل صحیح دي پس صاحب تکمیل دې باید پخپلې پوهې باندې ماتم
 وکړي

او د امام بخاري له جزء القرائت څخه چې کوم الزام را نقل شوی دی چې په مدارسو او مکاتبو
 کېنې استاذ یوه هلک ته سبق ورکوي او پاتې هلکان هم قرائت کوي هلته د (وَإِذَا قُرِئَ الْقُرْآنُ فَاسْتَمِعُوا لَهُ وَأَنْصِتُوا) پر بناء باندې هلکان نه خاموشه کېږي الخ

د دې خو یو خواب هغه دی کوم چې پورته تیر شو چې دا آیت د مقتدي په حق کېنې دی د غیر
 مقتدي په حق کېنې نه دی. دویم دا چې هلکان په لویانو باندې قیاس کول هم غلط دي. هلکان خو
 بې اودسه هم قرآن کریم لوستلى شي. هغوی مرفوع القلم بلل شوي دي

له دې وروسته ئې دعوی کړې ده چې د انصات معنی د مطلق چپ والي نه ده بلکه معنی ئې
 سکوت سره له اوریدو ده نو له دې څخه هم د حنفیانو مطلب نه شي حاصلیدلی ځکه چې په دې سره
 به جهري لمانځه کېنې به یواځې د امام د قرائت په وخت کېنې ممانعت وي د امام په سکتانو
 کېنې د قرائت کولو ممانعت هیڅکله له دې آیت څخه نه ثابتیږي حالانکه د حنفیانو دعوی ده چې
 به جهري لمانځه کېنې د امام د سکتانو په وخت هم قرائت ناجائز او حرام دی الخ

دا به حنفیانو باندې افتراء ده کوم خلک چې د امام د سکتانو په رعایتولو سره سورة فاتحه
 خلف الامام ولوستلى شي دې ته هیڅا هم ناجائز او حرام نه دي ویلي همدارنگه په سړي لمونځونو
 کېنې هم د سورة فاتحه قرائت خلف الامام سوکه سوکه جائز دی په داسې حال کېنې چې له امام سره
 متابع و هغه به د سوس احوالو سبب و نه گرځي لکه څرنگه چې څو څو ځله تیر شول

له دې وروسته ئې دعوه کړې ده چې کله به به جهړ سره قرائت وکړي او مقتدي هم سوکه سوکه
 هغه الفاظ ولولي نو به دې کسی به نه سوکه د اسماع او انصات حکم هم به ځای کېږي الخ
 دا محض دعوی ده کومه چې بل موله نه ده رسول الله ﷺ د وحی د نزول په وخت خپلو شونډو

مبارک و حرکت ورکاوه او یو خای نی ورسره وایه. جهر نی نه کاوه حق تعالی له دې څخه هم مع کر او و نی فرمايل چه لَا تُحْزِنُكَ لَهُ لِسَانُكَ لِتُحْزِنَ بِهِ إِنَّ عَلَيْنَا جَمْعَهُ وَقُرْآنَهُ فَإِذَا قَرَأَهُ فَاتَّبِعْ قُرْآنَهُ.

له قرآن سره خپلې ژبې ته حرکت مه ورکوه د دې لپاره چه زر دې یاد شي. دې لره ستا په زړه کښې خایول او په تا باندې د دې لوستل زموږ په ذمه باندې دي. نو کله چه مونږ د جبرائیل علیه السلام په واسطه دا وایو نو د هغه د قرائت اتباع وکړئ. د دې په تفسیر کښې عبد الله بن عباس فرماني (فاستمع له والنصت) چه کله وحی نازلېږي نو هغه واورئ او چپ و اوسئ.

له دې وروسته به هغه خپله ژبه نه خوځوله او غلی به اوسیده ملاحظه کړی بخاري شریف ج ۱ ص ۲ معلومه شوه چه د قرآن د قرائت په وخت کښې ژبې ته حرکت ورکول اتباع نه دی او مقتدي ته د امام د اتباع امر ورکړ شوی دی (الما جعل الامام لیؤتمره) چه امام د دې لپاره جوړ شوی دی چه د هغه اتباع وشي او د ابن عباس له حدیث څخه څرگنده شوه چه د قرائت اتباع دا دی چه با لکل سړی غلی و اوسي. ژبې ته حرکت ور نه کړي او په لغت کښې هم انصاف صرف سکوت ته وائي البته که چیرته (النصت له) وویل شي نو د دې دوه معناوې دي یو غلی اوسیدل. دویم د غوږ په لگولو سره اوریدل او چه کله انصاف مطلق وي نو معنی یې یواځې د سکوت چپوالي ده ملاحظه کړی قاموس ج ۱ ص ۹۸ پس له امام سره یو خای قرائت کول د امام د اتباع هم خلاف ده او د انصاف هم خلاف ده

تر دې وروسته یې دا الزام لگولی دی چه له نبی کریم ﷺ څخه په لمانځه کښې څو سکتې ثابتې دي که چیرته مقتدي به نوموړي سکتاتو کښې سورة فاتحه ولولي نو د (وَلَا تَأْتُوا الْقُرْآنَ) آیت مخالف به نه وي

خواب ښکاره دی چه دې صورت ته چا ناجائز ویلي دي؟ او دا هم ښکاره ده چه دا سکتات په امام باندې واجب نه دي ځکه چه د وجوب هیڅ دلیل نشته که چیرته امام سخته و نه کړي نو مقتدي د سورة فاتحه قرائت نه شي کولی. نو نه به مقتدي گنهگار وي او نه یې لمونځ باطلیږي تر دې وروسته یې دعوی کړې ده چه دا آیت په امام سې به زوره زوره د لوستلو په ممانعت کښې نازل شوی دی او له امام رازي څخه نقل کړی دی چه دا قول د امام ابو حنیفه او د هغه د اصحابو دی

خواب دا دی چه لکه څرنگه چه په دې عبارت کښې د امام صاحب او د هغه د اصحابو خوا ته پرته له کوم سند د یوه غلط قول نسب شوی دی همدارنگه دا دعوی هم غلطه ده چه دا آیت په امام سې به زوره زوره د قرائت کولو په ممانعت کښې نازل شوی دی خیردار د صحابه وو په اړه جوک دا گومان کولی سې چه هغوی به لمانځه کښې به رسول الله ﷺ سې به زوره زوره سور او غوغا •

کوله اب هغوی د لمانځه له حقیقت او په هغه کښې د خضوع او خضوع له ضرورت څخه بالاحال
خبر نه وو.

اهل حدیث چه کوم په دې ډول بي ځایه خبرې کوي او صحیح حدیثونه ردوي او د قرآن په آیت
کښې غلط تویلو نه کوي نو هغوی عامل بالحدیث په حدیثو عمل کوونکي، شول او حنفیان چه د
نصوصو صحیح معنوي بیانوي او په صحیح طریقې باندې عمل کوي هغوی مذهب پرست،
هروکې خرڅوونکي جوړ شول سبحان الله! دا څه انصاف دی؟ له دغو حضراتو څخه دې یو څوک
پوښتنه وکړي چه که چیرنه دا آیت په امام پسې په چیغو چیغو د لوستلو په ممانعت کښې نازل
شوی وي او په ښه قرائت جائز وي نو د جمعی په خطبه کښې به هم په زوره خبرې کول منع وي په
خومره اندازه آواز سره به خبرې کول، تسبیح، تکبیر او تهلیل باید ممنوع وي ځکه چه ټولو
علماوو د همدې آیت له مخې په خطبه کښې له خبرې کولو څخه منع کړې ده او پخپله صاحب
تکمیل هم د دې آیت شان نزول خطبه گڼلې ده نو آیا دی به د دې قائل وي چه د جمعی په خطبه
کښې د امام د خطبې د اوریدو په وخت کښې خلکو ته بې له چیغې خبرې کول یا ذکر الله، تکبیر،
تسبیح او تهلیل جائز دی؟ که چیرته ئې جائز بولي نو دا د اجماع خلاف دی. اهل حدیث هم د دې
قائل نه دي او که چیرته ئې جائز نه بولي نو آیا د خطبې درجه تر لمانځه زیاته ده؟ چه په لمانځه
کښې سوکه سوکه لوستل جائز او په خطبه کښې حرام دی

تر دې وروسته ئې دعوی کړې ده چه د سورة فاتحه په عدم فرضیت باندې د حنفیه وو له دې
آیت څخه استدلال کول د ټولو محدثینو او مفسرینو په خلاف دی دا هغه مغالطه ده چه کومه چه
له شروع څخه تر آخره پورې د صاحب تکمیل شیوه (خو یا طریقه) ده حنفیه وو له دې آیت څخه
کله د سورة فاتحه د عدم فرضیت استدلال کړی دی؟ له دې څخه خو هغوی د قرائت خلف الامام په
عدم فرضیت باندې استدلال کوي او په دې کښې جمهور سلف او خلف له دوی سره دي لکه
څرنگه چه د علامه ابن تیمیه له قول څخه څرگنده شوې ده چه د سورة فاتحه په عدم فرضیت باندې
خو هغوی د (فَأَقْرئُوا مَا كُتِبَ مِنَ الْقُرْآنِ) آیت څخه استدلال کوي او د اعرابي له حدیث څخه د دوی
د استدلال تائید کيږي لکه څرنگه چه مخکښې په تفصیلي توگه تیر شول

تر دې وروسته ئې دعوی کړې ده چه په دا آیت په لمانځه کښې د خبرو کولو په ممانعت کښې
نازل شوی دی او د ځينو تابعینو قول ئې را نقل کړی دی چه دا آیت د خطبې په باره کښې نازل
شوی دی، د خطبې په وخت ئې خلکو ته د اوریدلو حکم ورکړی دی الخ

د دې خواب نر شوی دی چه به مکه کښې نه جمعه فائمه وه او نه خطبه وه د دې لپاره چه کومو
حضراتو دا آیت له خطبې پورې تړلی دی د هغو مطلب دا دی چه خطبه ئې له لمانځه سره ملحق
کړی دی دا مطلب ئې نه دی چه شان نزول ئې یواځې د جمعی خطبه ده ځکه چه دا آیت به اتفاق سره

مکي دی او په مکي کښې نه جُمعه وه او نه خطبه او په خطبه کښې سوکه خبرې کول یا په پټه سره ذکر و تسبیح کول په اتفاق سره جائز نه دی نو په لمانځه کښې له امام سره سوکه قرائت به څه ډول جائز وي؟ په لمانځه کښې خبرې کول تر هجرت وروسته هم جائز وو چه کله د سوره بقره آیت (وَقُومُوا لِلَّهِ قَانِتِينَ) نازل شو نو له خبرې کولو څخه خلک منع شول (صحیح مسلم) او (وَإِذَا قُرِئَ الْقُرْآنُ فَاسْتَمِعُوا لَهُ وَأَنْصِتُوا لَعَلَّكُمْ تُرْحَمُونَ) آیت په اتفاق سره مځي دی دا په لمانځه کښې د خبرې کولو په ممانعت باندې محمولول صحیح نه دي او که نه نو بیا دا لازميږي چه صحابه کرام له ممانعت سره هم په عامه توگه په لمانځه کښې خبرې کولي او دا د هغوی له شان څخه ډیره لرې خبره ده او په مدینه منوره کښې صحابه کرامو په عامه توگه قرائت خلف الامام نه کول یوه یا دوو ناخبرو داسې کړی دی لکه څرنگه چه د حدیث له لوستونکو څخه پټه نه ده چه کله له نبي کریم ﷺ پوښتنه وکړه چه په تاسو کښې چا قرائت وکړ نو یواځې یوه سړي وویل چه ما قرائت وکړ هغه لره نبي کریم ﷺ منع کړ

بیا نې د امام رازي رحمته الله علیه قول را نقل کړی دی چه په دې آیت کښې کفارو ته خطاب دی او که چیرته دا آیت په قرائت خلف الامام باندې محمول کړی شي نو د قرآن سیاق او سباق هم گډوډیږي او ترتیب نې له منځه ځي الخ

زه وایم چه د امام احمد بن حنبل قول مخکښې تیر سو چه په اتفاق سره دا آیت د لمانځه په اړه د قرائت خلف الامام څخه په منع کولو کښې، نازل شوی دی نو آیا له احمد بن حنبل او د سلفو له نورو علماوو څخه زیات څوک د قرآن په سیاق او سباق باندې پوهیدونکی کیدلی شي؟ بیا له دې آیت څخه مخکښې د لوی خدای عز وجله دا ارشاد دی چه (هَذَا بَصَائِرُ لِلنَّاسِ وَهُدًى وَرَحْمَةٌ لِّقَوْمٍ يُذَمُّونَ) دا قرآن (پخپل ځای کښې) گوا که ډیر دلیلونه دي ستاسو د رب له خوا څخه او هدایت او رحمت دی د هغو خلکو لپاره چه ایمان نې پرې راوړی دی، په دې کښې د اهل ایمان او د قرآن ذکر دی. تر دې وروسته (وَإِذَا قُرِئَ الْقُرْآنُ فَاسْتَمِعُوا لَهُ وَأَنْصِتُوا لَعَلَّكُمْ تُرْحَمُونَ) دی تر دې وروسته (وَإِذَا قُرِئَ الْقُرْآنُ فَاسْتَمِعُوا لَهُ وَأَنْصِتُوا لَعَلَّكُمْ تُرْحَمُونَ) دی چه هر مسلمان ته د ذکر تاکید او له غفلت څخه د هغه ممانعت دی لنډه دا چه د (وَإِذَا قُرِئَ الْقُرْآنُ څخه مخکښې هم د ایمان د خاوندانو ذکر دی او وروسته هم د ایمان خاوندانو ته خطاب دی نو په منځ کښې د قرآن د قرائت په متعلق مسلمانانو ته د خطاب په کولو سره د قرآن سیاق او سباق څنگه مختل او گډوډ شو؟ تر دې آیت مخکښې د قرآن د عظمت (البره والي) بیان دی چه هغه د ایمان د خاوندانو لپاره بصائر، هدایت او رحمت دی. تر دې وروسته په یقیني توگه د هغه له عظمت سره دا مناسبه ده چه

کله فرآنکريم به لمانځه کښې، لوستل کيږي هغه واورئ او غلي و اوښ تر څو چه په ښه توگه له بصيرت. هدايت او رحمت څخه برخمن شئ تر دې وروسته حکم دی چه خپل پروردگار سهار او ماښام په زړه کښې له عاجزي. خوف او ويري سره ياد او له غافلانو څخه مه کيږئ ووايئ کوم عقلمند دا ويلي شي چه په دې صورت کښې د قرآن نظم گډوډ او له منځه تللی دی بلکه چه په انصاف سره وکتل سي نو په کوم ځای کښې چه فرآنکريم د کفارو شور، فرياد او چيغو ذکر کړی دی هلته يې د رحمت يادونه نه ده کړې بلکه هغوی ته يې د سخت عذاب اخطار ورکړی دی

وَقَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا لَا تَسْمَعُوا لِهَذَا الْقُرْآنِ وَالْغَوْ بِهِ لَعَلَّكُمْ تَعْلَمُونَ ۝ فَالَّذِينَ يَذَّبُونَ عَنْ قُلُوبِهِمْ قُلُوبُهُمْ غُلُوفٌ مِّنْ حَدِيدٍ ۝ وَإِذَا قُرِئَ الْقُرْآنُ فَاسْتَمِعُوا لَهُ وَأَنْصِتُوا لَعَلَّكُمْ تُرْحَمُونَ ۝

يعني کافر خلک وائي چه دا قرآن مه اورئ او شور او غوغا جوړ کړئ ښائي چه تاسو په دې ډول غالب شئ مونږ به هغوی ته د سخت عذاب خوند ور وځکو او هغوی د دې بد حرکت کوم چه دوی نه کوي سزا ورکړو

پس د (وَإِذَا قُرِئَ الْقُرْآنُ فَاسْتَمِعُوا لَهُ وَأَنْصِتُوا لَعَلَّكُمْ تُرْحَمُونَ) عنوان هم دا وائي چه په دې کښې مسلمانانو ته خطاب دی. همدوی د قرآن په اوریدلو او خاموشه اوسیدلو باندې د رحمت هیله مند کیدلی شي یواځې کفار به په دې باندې د رحمت امیدوار څنگه کیدلی شي تر څو پورې چه ایمان نه وي راوړئ؟ پس د تفسیر فتح البیان دا قول هیڅکله صحیح نه دی چه په دې آیت کښې کفارو ته خطاب دی او مسلمانانو ته د خطاب په منلو سره د قرآنکريم په آیتونو کښې ارتباط نه پاتی کيږي بلکه له سیاق او سباق او د آیت له عنوان څخه ښه تره څرگندیږي چه په دې کښې یواځې او یواځې مسلمانانو ته خطاب دی. ټول مفسرین علماوو دا آیت له قرائت خلف الامام څخه په ممانعت باندې محمول کړی دی لکه څرنگه چه د علامه طبري په حوالې سره د تفصیل تر څنگ په لومړي سر کښې لیکلي دي غالباً کتونکي به انداز وکړي چه صاحب تکمیل البرهان په څومره بي انصافي او مذهبي عصبیت سره د حنفیانو په دلائلو باندې ښوکی کوي چه د قرآن له کوم آیت څخه چه د سلف او خلف جمهورو علماوو د قرائت خلف الامام په ممانعت باندې استدلال کړی وو هغه د تفسیر فتح البیان او امام رازي په قول سره ردول غواړي (الغریق يتنصب بالحشيش) دې ته وائي چه اوبو اخیستونکي نه د وښو سره هم ډیر په نظر ورځي

د حنفیه وو د حدیثو په دلائلو باندې نیوکی

لومړی دلیل یی د بیان کړی دی چه په صحیح البخاري کښې چه کوم روایت له ابو بکره دې

خُخه روايت دى چه هغه د ركوع په حالت كښې رسول الله ﷺ پيدا كړ نو په صف كښې له يو ځاى كيدو خُخه مخكښې نې ركوع وكړه او د رسول الله ﷺ په حضور كښې نې د دې خبرې يادونه وكړه هغه ده ته د ركعت د بيرته را گرځولو حكم و نه كړ له دې خُخه حنفيه په امام پسي د سورة فاتحه په نه فرض كيدو باندې دليل راوړي چه كله په ركوع كښې له امام سره د يو ځاى كيدو په صورت كښې (پرته له سورة فاتحه) خُخه ركعت ادا شو نو د قيام په حالت كښې هم پرته له سورة فاتحه خُخه لمونځ كيږي الخ

په دې اړه عرض دا دى چه دا يواځې د حنفيانو دليل نه دى بلكه د مالكيانو، حنبلينو هم د مسبق له دې مسئلې خُخه په مقتدي باندې د قرائت خلف الامام د نه واجب والي استدلال كړى دى لكه څرنگه چه د كتاب المغني په حوالې سره مخكښې تير شو او يواځې نې د ابي بكره رضي الله عنه له حديث خُخه استدلال نه دى كړى بلكه له اجماع خُخه نې استدلال كړى دى امام ضحاوي تصريح كړي ده چه په دې كښې د فقهاوو اختلاف نشته چه مسبق د ركوع په پيدا كولو سره ركعت پيدا كوي او د ابن قدامه په مغني كښې دي چه (ولانها قراءة لا تجب على المسبوق فلم تجب على غيره كما لسورة) بيا په امام پسي د سورة فاتحه قرائت په مسبق باندې واجب نه دى نو په غير مسبق باندې به هم واجب نه وي لكه د (ضم) سورت غوندي آه،

د دې دليل ځواب دا وركړ شوى دى چه د قرائت وجوب د قيام (دريدلو) په حالت كښې دى چه كله حالت بدل شو نو حكم هم بدل شو

زه وايم چه د اهل حديث له ژبې او قلم خُخه د داسې خبرو وتل د تعجب وړ دي خكه چه دا خو سراسر قياس دى چه په اړه نې دا خلك په ډير زور او شور سره د (اول من قاس ابلس) ^(۱) نارې لگوي دوى بايد د كوم حديث له مخې دا ثبوت وركړي چه د قرائت وجوب د قيام له حالت سره مخصوص دى د حضرت عبادي په حديث (لا صلوة لمن لم يقرأ بها فاتحة الكتاب) كښې خو د قيام شرط نشته كه چيرته په كوم بل حديث كښې دا قيد راغلى دى نو څرگنده شوه چه دى يو حديث په بل حديث باندې مفيد كولى شي بيا حنفيانو كومه گناه كړې ده چه هغوى له بل حديث (من كان له امام لقراءه له قراءة) خُخه د عبادي حديث په امام او منفرد پورې خاص كوي "بيا دا هم نه شوه چه كله حالت بدل شي نو حكم هم بدلېږي اول خو دا ثابته كړئ چه د ركوع په كولو سره كوم حالت بدل شو؟ آيا لمونځ ختم شو او كه لمونځ كوونكى بدل شو؟ آخر دا مسئله له كوم حديث خُخه ده معلومه

۱. چه تر ټولو مخكښې ابلس قياس كړى وو مخكښې دا د هغه بې خبري ده چه د ابلس قياس كوم ډول قياس وو او د مجتهد قياس كوم قياس نه وائي ۱۲ ظ

کړې ده د رکوع په کولو سره د لمانځه یا لمونځ کوونکي حالت بدلېږي؛ د ابو بکره حدیث او دغو بولو حدیثونو څخه کوم چه د رکوع په پیدا کولو سره د رکعت په پیدا کولو دلالت کوي خو دا څرگندېږي چه د شارع علیه السلام په نظر کښې رکوع د قیام په حکم کښې دی له دې وجې د رکوع په پیدا کولو سره رکعت پیدا کېږي. البته سجده د قیام په حکم کښې نه ده ځکه چه د سجدې په پیدا کولو سره رکعت نه پیدا کېږي او چه کله رکوع د قیام په حکم کښې ده نو به رکوع سره حالت بدل نه شو. پس په رکوع پیدا کوونکي باندې باید په رکوع کښې د فاتحه قرائت فرض شي لکه څرنگه چه ځینې صحابه هم دې خوا ته تللي دي ملاحظه کړئ د بیهقي جزء، القرائت ص ۲۸

عن حسان بن عطية عن أبي الدرداء قال لا تترك الفاتحة خلف الإمام زاد ابن أبي الحواري ولوان تقرأ أو لا تقرأ
راکع و فی روایة اخرى عن أبي الدرداء قال لو ادرکت الامام وهو راکع لاهبطت ان اقرأ بها فاتحة الكتاب.

حسان بن عطیه له حضرت ابو الدرداء څخه روایت کوي هغه وفرمايل چه په امام پسې د سورة فاتحه قرائت مه پرېږدئ. که په رکوع کښې هم وی بیا ئې هم ووايئ. په بل روایت کښې دي چه ابو الدرداء رضی الله عنه وفرمايل چه که چیرته زه امام په رکوع کښې هم پیدا کړم نو دا خوښوم چه سورة فاتحه (په رکوع کښې هم، ولولم. په دې اثر سره د صاحب تکمیل ټول جوړ شوی عمارت ټنگ شو څرگنده شوه چه په رکوع سره حالت هیڅ بدل نه شو بلکه په رکوع کښې هم د قیام غوندې د فاتحه قرائت کیدلی شي او دې اثر ته دی ضعیف نه شي ویلی ځکه چه امام بیهقي دې لړه د حجت په توگه وړاندې کړی دی پس د صاحب تکمیل دا نتیجه ایستل چه لکه څرنگه چه د شریعت دا حکم دی چه هیڅ یو رکعت پرته له سورة فاتحه څخه نه کېږي همدارنگه د شریعت دا حکم هم دی چه په رکوع کښې په یو ځای کیدو باندې (رکعت، کېږي د حنفیانو او حنبلیانو د استدلال وړني کیدلو اقرار دی چه کله په رکوع کښې په یو ځای کیدو سره رکعت پیدا کېږي او په رکوع کښې د سورة فاتحه لوستل فرض نه دی د امام قرائت کافي دی د صاحب تکمیل دا وینا چه د رکوع حالت ته په تلو سره حالت بدل شو او په مثال کښې د مسافر او مقیم مسئله بیانول د هغه چه څومره بد حواسي ښکاروي کتونکي به ئې خپله اندازه وکړي

حقه خبره دا ده چه کوم خلک د مقتدي په ذمې باندې په امام پسې د سورة فاتحه قرائت نه فرض وائي هغوی خو دې یا د ظاهره یو و غوندې باید دا ومني چه د رکوع په پیدا کولو سره رکوع نه پیدا کېږي او یا دې د ابو الدرداء غوندې دا ومني چه امام په رکوع کښې پیدا کړي نو په رکوع کښې دې سورة فاتحه ولولئ که چیرته هغوی د جمهورو غوندې دا ومني چه د رکوع په پیدا کیدو سره رکعت تر لاسه کېږي او په رکوع کښې سورة فاتحه فرض نه ده نو بیا هغوی په هیڅ ډول هم په مقیدی باندې د فاتحه قرائت ته فرض نه شي ویلی

پاتې شوه دا چه د حنفيانو په نزد په تكبير تحریمه كېښې قيام فرض دی او په دې حالت كېښې ابو بكره صحابي ته قيام هم په لاس ور نه غی پرته له قيام څخه د هغه ركعت ادا شو . پس څرگنده شوه چه قيام هم فرض نه شو الخ.

له دې څخه د صاحب تكميل د حواسو گډوډ والی ښكاره دی زه دا پوښتنه كوم چه حضرت ابو بكره تكبير تحریمه ويلي وو او كه نه؟ كه چيرته خواب په اثبات كېښې وي نو په حديث كېښې د دې ذكر چيرته دی؟ كه چيرته وويل شي چه د تكبير د ذكر كولو ضرورت نشته ځكه چه معلومه خبره ده چه پرته له تكبير تحریمه څخه لمونځ نه كيږي نو مونږ وايو د قيام د ذكر هم ضرورت نشته ځكه چه معلومه خبره ده چه تكبير تحریمه پرته له قيام څخه نه صحيح كيږي . علامه شوكانی او امام طحاوي په دې باندې اجماع را نقل كړې ده چه تكبير تحریمه پرته له قيام څخه نه صحيح كيږي او كه چيرته نې خواب په نفی كېښې وي نو دا د ټول امت خلاف دی . له تكبير تحریمه پرته د هيجا په نزد هم لمونځ نه شي صحيح كيدلی

په دويم دليل باندې نيوکه

تر دې وروسته نې دويم دليل د حضرت ابو هريرة رضي الله عنه حديث د ابو داؤد په حوالې سره په لنډه توگه را نقل كړی دی . مونږ دا حديث پخپلو دلائلو كېښې په مفصله توگه بيان كړی دی چه حضرت ابو هريرة رضي الله عنه فرماني چه رسول الله صلي الله عليه وسلم له يوه لمانځه څخه فارغ شو چه جهر نې پكېښې كاوه نو ونې فرمايل چه په تاسو كېښې چا له ما سره يو ځای قرائت كړی دی؟ يوه سړي وويل چه هو! يا رسول الله ما قرائت كړی دی نو رسول الله صلي الله عليه وسلم وفرمايل: ما هم دا ويل چه دا څوك دی چه له ما څخه قرآنكريم په زوره وې؟ چه كله خلكو د رسول الله صلي الله عليه وسلم دا خبره واوريده نو صحابه وو په هغه لمانځه كېښې له قرائت كولو څخه بند شول په كوم كېښې چه رسول الله صلي الله عليه وسلم په جهر سره قرائت كاوه دا روايت امام مالك په موطا كېښې . امام شافعي په مسند كېښې . څلور واړو امامانو په سنن كېښې روايت كړی دی او ترمذي نې تحسين كړی دی او ابن حبان ورته صحيح ويلي دي . د دې دليل خواب صاحب تكميل وركړی دی چه صحابه له قرائت كولو څخه منع شول . دا لفظ مدرج . يعنې راوي پخپله وړ زيات كړی دی . د صحابي قول نه دی . دی مرفوع نه دی دا د زهر تابعي قول دی .

ما مخكېنې ويلي دي چه ابو داؤد دا روايت د معمر په واسطه سره هم روايت كړی دی او په دې كېښې تصريح ده چه حضرت ابو هريرة رضي الله عنه وفرمايل : خلك په جهرې لمانځه كېښې له قرائت كولو څخه منع شول او معمر نغه . متفق دی له ده څخه روايت كوونكی احمد بن السرح هم نغه ثبت دی پس دا دعوی غلطه ده چه دا د زهرې قول دی بيا كه چيرته د زهرې قول هم وي نو دا د زهرې فتوی نه ده بلكه د يوې واقعې خبر دی او زهرې په مغايزي . سير او د رسول الله صلي الله عليه وسلم په اخبارو كېښې د

و خب امام دی د رسول الله ﷺ د زمانې د واقعاتو په بیانولو کېنې د ده قول حجت دی د صاحب تکمیل دا وینا چه له دې څخه په سرې لمونځونو کېنې د قرائت ممانعت نه لیدل کېږي نو په سرې لمونځونو کېنې له قرائت څخه مونږ هم ممانعت نه کوو لیکن په جهري لمناڅه کېنې خو د قرائت ممانعت ثابت شو او همدغه زمونږ مدعا او غوښتنه ده تر دې وروسته صاحب تکمیل فرماني چه د حدیث مطلب ښکاره دی چه تر سورة فاتحه وروسته چه کله امام په جهري لمونځونو کېنې کوم سورت تلاوت کوي نو مقتدي دې په خاموشۍ سره هغه اوري الخ

لیکن دی خو دې دا ووايي چه د حدیث دا مطلب د حدیث له کوم لفظ څخه معلوم شو؟ ښکاره ده چه (لَا تَنْهَى النَّاسَ عَنِ الْقِرَاءَةِ فِي مَا جَهَر فِيهِ النَّبِيُّ ﷺ بِالْقِرَاءَةِ). پس خلک د قرائت له کولو څخه منع شول په هغو لمونځونو کېنې چه رسو الله ﷺ به جهر کاوه، په دغو الفاظو کېنې د فاتحه او غیر فاتحه هیڅ ذکر نشته بلکه مطلقاً له قرائت څخه د بنديدلو مفهوم ترې څرگندېږي که چیرته وویل شي چه له دویم حدیث څخه دا قید ور زیات شوی دی په کوم کېنې چه د ابو هریره ؓ خپل شاگرد ته امر پکېنې موجود دی چه (اقْرَأْ بِهَا فِي نَفْسِكَ) چه سورة فاتحه پخپل نفس کېنې وایه، نو د دې مطلب زمونږ په نزد دا دی چه په زړه کېنې نې وایه او که چیرته په یوه حدیث کېنې له بل حدیث څخه تاسو کوم قید ور زیاتولی شئ نو حنفیه وویا څه گناه کړې ده چه هغوی د عبادت د حدیث (لَا صَلَوةَ لِمَنْ لَمْ يقرأْ بِهَا تَحْتَهُ الْكِتَابَ) کېنې د بل حدیث له وجې (هَذَا إِذَا كَانَ وَحْدَهُ) قید ور زیاتوي چه د سورة فاتحه له قرائت پرته د لمناڅه نه ادا کیدو حکم په هغه وخت کېنې دی چه کله یو څوک تنها لمونځ کوي او دا قید پخپله د حدیث راوي سفیان بن عیینه ور زیات کړی هم دی او امام احمد بن حنبل د حضرت جابر ؓ له روایت څخه د دې تائید کړی دی او صحیح حدیث (إِذَا قَرَأَ فَلَا تَصُوتُوا) هم د دې تائیدوونکی دی (فَمَا هُوَ جَوَابُكُمْ فَمَا هُوَ جَوَابُهَا). د صاحب تکمیل د ترمذی د قول نقل کول او د امام احمد د قول پریښودل او له امام الکلام څخه د اسرې غوښتل چه د هغه د کومې بیجاړگۍ ښکارندوی دی په هغه باندې د علم خاوندان ښه پوهیدلی شي

په دریم دلیل باندې نیوکه

د دریم دلیل په ځواب کېنې خو صاحب تکمیل کمال کړی دی یو څو نې د حضرت جابر حدیث (مَنْ صَلَّى رَكْعَةً لَمْ يقرأْ فِيهَا بِأَمْرِ الْقُرْآنِ فَلَمْ يَصِلْ إِلَّا أَنْ يَكُونَ وراءَ الْأَمَامِ) چا چه کوم رکعت پرته له سورة فاتحه څخه ادا کړ هغه لمونځ نه دی کړی لیکن دا چه یه امام ښی وي، د دې مطلب ده داسې سلمی دی چه د مقتدی یواځې هغه کعب چه امام نه دی، که یو په حالت یکېنې بېدا کړی دی

پرته له سورة فاتحه صحيح دی خبردار موطاء امام مالک او ترمذي له حضرت جابر خخه چه کوم الفاظ نقل کړي دي له هغو خخه د هيچا ذهن هم د دې مطلب خوا ته رسيدلی شي کوم چه صاحب تکميل له خانه جوړ کړی دی ترمذي له دې حديث خخه د امام احمد په عدم وجوب قرائت خلف الامام باندې استدلال نيول را نقل کړي دي نو آيا امام حمد د حديث په مطلب باندې غلط پوه شوی دی او صاحب تکميل ئې په مطلب صحيح پوه شوی دی؟ سبحان الله! (وراء الامام) لفظ د مسبق له دې رکعت سره خه تراؤ لري کوم چه د رکوع په حالت کښې ئې پيدا کړی دی - يوه خبره له آسمانه او يوه له زمکې - دي ته وائي. که چيرته د داسې لري او اوږدو مطالبو په بيانولو سره د نورو د دلائلو خوابونه ورکوي نو په خدای قسم تاسو به په يوه دليل سره هم خپله مدعی و نه شئ کړئ چه ثابته ئې کړئ

دا خو د حديث په معنی کښې بې مطلبه او موقع تاويل وو اوس د صاحب تکميل د دیانت په سند کښې بحث ملاحظه کړی لومړی خو ده د جابر اثر د موقوف په گڼلو سره د اقاعده بيان کړې ده چه د صحابي قول د مرفوع حديث په خلاف وي نو هغه د حفيانو په نزد مقبول نه دی - لیکن لومړی دې هغه دا ثابته کړې چه د حضرت جابر دا قول د مرفوع حديث ولې خلاف دی؟ د (افاقرأا نصتوا) حديث خلاف نه دی او (من کان له امام فقرأه الا ما رله قراءة) حديث سره هم موافق دی پاتې شو د عبادۀ حديث. نو امام ترمذي د امام احمد قول نقل کړی دی چه هغه د حضرت جابر د همدې قول له وجې د عبادۀ حديث په منفرد باندې محمولوي ځکه چه د عبادۀ په حديث کښې له امام يا مقتدي خخه هيڅ تعرض هم نشته

بيا ده د ترمذي محشي او مولانا احمد علي محدث سهارنپوري د ناخبره په بللو سره دا گلان شيندلي دي چه دغو خلکو دا اثر د طحاوي په حوالي سره مرفوع ليکلی دی حالانکه پخپله امام طحاوي په شرح معاني الآثار کښې د دې ترديد په زېږورو الفاظو سره کړی دی بيا ئې له طحاوي خخه يو عبارت را نقل کړی دی (من فلك يحنى بن السلام عن شعبة فهو منكر - الخ) له پلوه د هغه حديث يحيى بن سلام له شعبة خخه دی هو! هغه حديث منكر دی - له دې خخه هر ليدونکی او اوريدونکی په دې يوهيږي چه امام طحاوي به د يحيى بن سلام دې حديث ته منكر ويلي وي کوم چه له حضرت جابر خخه مروي دی حالانکه د طحاوي قول په اصل کښې د جابر د حديث په اړه نه دی بلکه د حج د مناسکو د هغه حديث په اړه دی کوم چه يحيى بن سلام له شعبة خخه له ابن ابي نيلي خخه له زهري خخه له سالم خخه له عبد الله بن عمر خخه مرفوعا روايت کړی دی چه تصحيح کوونکی که چيرته هدی پيدا نه کړی نو د تشييع به ورځو کښې دې روزه ونسي او د محدثينو د قولو پرته د دې حديث مرفوع والی ئې منكر گڼلی دی او ولی ئې دی چه دا د عبد الله بن عمر

قول دي خكه چه يحيى بن سلام او ابن ابي ليلى په حفظ كښې محدثين څه خبره لري تر دي وروسته طحاوي دا هم ويلي دي چه (مع الى الاحبان اطعن على احد من العلماء يعني ولكن ذكر بعضا يقول اهل الرواية في ذلك اه) ج ١، ص ٣٨٥ - يعني اگر كه په علماوو كښې په هيچا باندې طعن ابد رد ويل، نه خوښوم ليكن د روايت خاوندانو چه څه ويلي دي هغه ما ذكر كړي دي

د صاحب تكميل خيانت

په دې ځاى كښې صاحب تكميل څو خيانتونه كړي دي. ي دا چه طحاوي د يحيى بن سلام هغه حديث ته منكر ويلي وو كوم چه د شعبه په واسطه د روژې او تشریق د ورځو په جواز كښې نې روايت كوي. دې حديث ته نې هيڅكله منكر نه دي ويلي كوم چه په ج ١، ص ١٠٧ كښې د امام مالك په واسطه له وهب بن كيسان څخه له حضرت جابر څخه د قرائت خلف الامام په اړه مرفوعا روايت كړى شوى دى.

دويم كوم حديث چه طحاوي د يحيى بن سلام او ابن ابي ليلى د ضعف له وجې منكر ويلي وو هلته نې په ښه توگه ترديد نه وو كړى بلكه پاك صاف نې ويلي وو چه "زه پخپله په كوم عالم باندې طعن (رد بد ويل) كول نه غواړم يواځې د روايت د خاوندانو قول را نقلوم". له دې څخه په ښكاره توگه څرگنديږي چه پخپله د طحاوي په نزد يحيى بن سلام او ابن ابي ليلى ضعيف يا مطعون نه دي. په دې باندې دا زېږورتيا او بيباكي چه خپله څوم ځان په خيانت ككړوئ او د ترمذي محشى او مولانا احمد علي صاحب باندې له خداى د نه ويريډو الزام لگوي

درېم د رجالو له كتابونو څخه نې د يحيى بن سلام ترجمه هم نه ده ليدلې چه دا ترې څرگنديږي چه ځينو محدثينو ده ته هم ثقه ويلي دي او داسې راوي حسن الحديث وي او د صحيح او حسن راوي كه چيرته داسې زياتوالى وكړي كوم چه د جماعت خلاف وي نو د هغه زياتوالى مقبول دى ملاحظه كړئ شرح نخبه ص ١٢. او ښكاره ده چه موقوف لره مرفوع گرځول داسې زياتوالى نه دى چه په مخالفت باندې محمول كړى شي ځكه چه صحابه وو حضراتو ﷺ كله كله د رسول الله ﷺ حديث د فتوى په توگه د ځان له خوا څخه استعمالول او كله كله به نې د رسول الله ﷺ د نامه مبارك په يادونې سره حديث مرفوع گرځاوه اوس د يحيى بن سلام ترجمه له لسان الميزان ج ٢، ص ٢٦٠ څخه ملاحظه كړئ ابن عدې وائي چه د ضعف تر څنگ دده حديث بايد وليكل شي ابن حبان ده لره په ثقاتو كښې ښه كړى دى او ويلي ئى دي چه كله كله خطائي هم كوي ابو زرعي رازي ويلي دي چه (لا بأس به رعاوهم) دا كوم خبره نه ده كله كله وهمه كوي. ابو حننه ويلي دي شيخ بصري لوى صدوق رېستونى دى او ډير رښتيا ويونكى دى ابو العرب د قيروان په طبقاتو كښې د

دې يادونه کړې ده او وييلي نې دې چه (کأن من الحفاظ ومن غيرهما على الله) د حديثو له حفاظو څخه او له بهرينو خلکو څخه وو، آه. يواځې دار قطني ورته ضعيف وييلي دي. ابن عدي پخپلو منكراتو كښې د جابر حديث نه دی ذکر کړی کوم چه په اوس وخت كښې د بحث لاندې دی نه طحاوي ورته منكر وييلي دي او اكثر و محدثينو د يحيى بن سلام توثيق کړی دی نو که چيرته د ده حديث مولانا احمد علي صاحب حسن وويل نو کومه گناه نې وکړه؟

پاتې شوه دا چه طحاوي تر دې وروسته د اسمعيل بن موسى سدي اثر بيان کړی دی چه دا مضمون پکښې دی چه اسماعيل له امام مالک څخه پوښتنه وکړه چه زه د جابر دا حديث مرفوع وگرځوم؟ امام ملک وفرمايل (هلوا برجله) په دې کښې تر ټولو مخکښې د اسماعيل سدي حال بايد معلوم شي چه هغه د کومې درجې شخصيت دی؟ هو! اگر که ځينو محدثينو د ده توثيق کړی دی ليکن ابن حبان په ثقافتو کښې د ده يادونې سره ليکلي دي چه عبدان (شيخ د بخاري) وفرمايل چه ابو بکر بن ابي شيه او نهاد بن السري (چه دا هم د امام بخاري د مشائخو له جملې څخه دی) مونږ د ده خوا ته له ورتلو څخه منع کړو او ونې ويل چه دا سړی فاسق دی. سلفو ته بد وائي ابن عدي وائي چه هغه د امام مالک دوه حديثونه موصول کړل او له شريك څخه هم څو حديثونه منفرد دي (هيڅوک ورسره شريك نه دی) خلکو د ده د غلو فی التشيع پر بناء ده ته منكر وييلي ده. يعني غالي (سرسخت) شيعه دی د دې لپاره محدثينو انکار پرې کړی دی. (تهذيب ج ۱، ص ۳۲۲) د داسې غالي او کلک شيعه په روايت سره د ايحيى بن سلام غوندې بهترين حافظ روايت لره زخمي کول يواځې د صاحب تکميل جرئت او زړورتيا ده بيا همدغه سرسخت شيعه د امام مالک چه کوم قول را نقل کړی دی له دې څخه داسې څه نه څرگنديږي چه امام مالک د دې حديث په رفع باندې انکار کړی دی او که د دې سړي په همدس والي باندې. د هغه الفاظ دا دي چه د هغه پښې ونيسئ چه مطلب نې دا هم کيدلی شي چه دا بندي يا قيد کړئ تر څو چه حديث بيان نه شي کړی او دا مطلب هم کيدلی شي چه تر پښو نې ونيسئ او له دې ځايه نې وباسئ دا غالي شيعه زمونږ په درس کښې د کښاستو لائق نه دی له دې څخه دا چيرته څرگنديږي چه امام مالک د حديث په مرفوع والي باندې انکار کړی دی او که چيرته انکار هم وي نو رفع نې نه صحيح کيږي. ليکن حسن خو کيدلی شي او مولانا احمد علي صاحب رفع ته حسن وييلي دي، صحيح نې نه دي ورته وييلي

په څلورم دليل باندې نيوکه

د حنفيانو نه خوا څخه څلورم دليل دا بيان شوی دی چه په صحيح مسلم کښې له قتاده رضي الله عنه څخه (واذا قال لصوتوا) راغلی دی. د صاحب تکميل له الفاظو څخه داسې مفهوم را ووهي چه هغه قتاده

لره صحابي گڼي. دا غلط دی د حديث راوي حضرت ابو موسی اشعري صحابي رضي الله عنه دی، په دې حديث کښې رسول الله ﷺ د امام او مقتدي فرائض بيان کړي دي چه امام د دې لپاره جوړېږي چه د هغه اتباع وشي چه کله تکبير وائي نو تکبير ورسره وايي او چه کله قرائت کوي نو چپ او غلي ودرېږي او چه کله رکوع کوي نو رکوع وکړي الخ. له دې څخه هر سړی چه وائي وري نو په دې پوهېږي چه مقتدي بايد د امام د قرائت په وخت کښې غلی او چپ او اوسي مونږ دې حديث ته د عبادۀ د حديث معارض (ټکر) يا د هغه ناسخ نه دي هيڅکله نه دي ويلي مونږ يواځې دا وايو چه د عبادۀ په حديث کښې د امام يا مقتدي هيڅ ذکر نشته. په دې کښې يواځې دا مضمون دی چه څوک سورة فاتحه و نه لولي نو لمونځ نې نه کيږي. دې ته د مقتدي په اړه ويل صحيح نه دي دا د غير مقتدي په حق کښې دی او د ابو موسی حديث په ښکاره توگه د مقتدي په حق کښې دی او مونږ ويلي دي چه د عبادۀ د حديث راوي سفيان بن عيينه او زهري هم دا د غير مقتدي په اړه بللی دی

اوس تر دې وروسته د اهل حديث تاويلات وگورئ دوی وائي چه (اذأقرأألفاصتوا) مطلب دا دی چه له سورة فاتحه پرته د بل سورت له ويلو څخه خاموشه و اوسئ يو څوک دې ترې پوښتنه وکړي چه (اذأقرأألفاصتوا) په حديث کښې د فاتحه او غير فاتحه يادونه په کوم ځای کښې شوې ده چه دا قيد ورسره زياتوئ؟ په حديث کښې خو مطلقاً د خاموش اوسيدو ذکر دی که چيرته دا وويل شي چه د عبادۀ د حديث له وجې دا قيد ورسره لگول کيږي نو د دې څه دليل دی چه د عبادۀ په حديث سره د (اذأقرأألفاصتوا) حديث مقيد کول ضروري دي؟ د تطبيق او توفيق دا صورت خو هم کيدلی شي چه د عبادۀ حديث د دې حديث له وجې په منفرد باندې محمول کړی شي لکه څرنگه چه سفيان بن عيينه، امام احمد بن حنبل او امام زهري محمول کړي دي او حنفيه وو هم همدا غوره کړی دی اوس دې صاحب تکميل د دې وجه ووايي چه د تطبيق کومه وجه چه دی بيانوي هغه صحيح دی او کومه وجه مونږ بيان کړې ده هغه صحيح نه ده اهل حديث کوم چه د تقليد منکر دي دا حق نه لري چه (اذأقرأألفاصتوا) د حديث ظاهري مطلب د چا د تقليد له وجې بدل کړي او که چيرته دوی د بيهقي او داسې د تقليد له وجې د دې يوه حديث د مطلب د بيانولو حق وي نو مونږ ته هم د امام ابو حنيفه، احمد بن حنبل، سفيان بن عيينه او زهري د تقليد له وجې د دې د هغه مطلب د بيانولو حق لرو کوم چه د حديث له الفاظو څخه پرته له تاويل څخه څرگندېږي

پاتې شوه دا چه د دې (اذأقرأألفاصتوا) دويم راوي حضرت ابو هريره رضي الله عنه خپل شاگرد ته ويلي وو (اقرأها في نفسك يا فارسي) چه د اقتداء په حالت کښې سورة فاتحه پخپل نفس کښې ووايه د دی مطلب زمونږ په نزد دا دی چه په زړه کښې ئی وایه ځکه چه په موحدا د امام مالک کښې د حضرت

ابو هريرة رضي الله عنه دا حديث موجود دی (فانهى الناس عن القراءة فيما جهر فيه النبي ﷺ) چه خلک به جهري لمونخونو کښې په رسول الله ﷺ پسې له قرائت کولو څخه منع شول لکه څرنگه چه مخکښې نير شو له دې څخه پاک صاف څرگند شو چه په جهري لمونخونو کښې حضرت ابو هريره رضي الله عنه د قرائت خلف الامام قائل نه وو. قال في غيصة الغمام قوله اقرأها المراد من القراءة في النفس والاحطار بالهال من دون ان يتلفظ بها اي احضر معانيها في نفسك وقد فيها حين يقرأها الامام كلما نقله الزرقاني في معناه عن عيشي وابن نافع آه. يعني د حضرت ابو هريره دا ويل چه پخپل نفس کښې سورة فاتحه لولئ د دې مطلب دا دی چه په زړه کښې ئې واين او په زړه کښې فکر پرې وکړئ په ژبې سره تلفظ مه پرې کوئ بلکه معنی ئې په زړه کښې حاضره کړئ او سوچ فکر پرې وکړئ په داسې حال کښې امام سورة فاتحه لولي زرقاني په همدې ډول د دې مطلب له عيسی او ابن نافع څخه نقل کړی دی آه ابن نافع د امام مالک شاگرد دی وقال الطحاوي رحمه الله وكان من المحجة عليهم في ذلك ان حديثي ابي هريرة وعائشة الذي رووهما عن النبي ﷺ كل صلوة لم يقرأ فيها بآم القرآن فهي خداج ليس في ذلك دليل على انه اراد بذلك الصلوة التي تكون وراء الامام قد يجوز ان يكون عني بذلك الصلوة التي لا امام فيها للمصلي واخرج من ذلك ائماموم بقوله من كان له امام فقرأه الامام له قراءة لم يجعل المأموم في حكمه من يقرأ بقراءة امامه فكان المأموم بذلك خارجاً من قوله كل من صلى صلوة لم يقرأ فيها بفاتحة الكتاب فصلوته خداج آه (ج ١ ص ١٠٩)

امام طحاوي فرمائي چه کوم خلک د قرائت خلف الامام قائل نه دي د هغوی پخپلو مخالفينو باندې دا حجت دی چه د حضرت ابو هريره او حضرت عائشه په دې حديث کښې چه په کوم لمانځه کښې سورة فاتحه و نه لوستل شي هغه ناقص دی په دې باندې هيڅ دليل نشته چه له دې څخه هغه لمونځ مراد دی چه په امام پسې وي. کيدلی شي چه له دې څخه هغه لمونځ مراد وي په کوم کښې چه لمونځ کوونکی په امام پسې نه وي په دې حکم سره ده مقتدي ته پخپل دويم قول سره چه د ج امام وي د هغه قرائت د مقتدي لپاره قرائت دی مستثنی کړی دی په کوم کښې چه مقتدي لره د امام د قرائت له وجې حکماً قاري گڼل شوی دی پر مقتدي نه دي حکم څخه مستثنی دی چه کوم لمونځ پرې نه سورة فاتحه څخه اداسي هغه بعض دی

اوس دې تبحر کمال په انصاف سره وواني چه (اذا قرأوا لصوتوا) د حديث چه کوم نوبل کوي د هغه د صحيح وائي او حق والي څه دليل دی لکه څرنگه چه به حديث کښې صاف حکم دی چه امام کوم وخت قرائت کوي مقدي دی غلې و اوسي

پاتې شوه دا چه د دار قطني په روايت كښې **(اذا قال الامام غير المغضوب عليهم ولا الضالين فاصوات)** چه كله امام سورة فاتحه ختم كړي نو تاسو چپ شئ چه له دې څخه څرگنده شوه چه د خاموشه اوسيدلو حكم تر سورة فاتحه وروسته دى اهل حديث دې د دې روايت په وړاندې كولو سره لږ بايد وشميرې. دا روايت منكر دى ټولو ثقافتو دا روايت داسې بيان كړى دى **(اذا قال الامام غير المغضوب عليهم ولا الضالين فقلوا آمين)**. (چه كله امام غير المغضوب عليهم و لا الضالين وواتي نو تاسو آمين ووايئ) كوم يوه محدث كيداى شي **(فقلوا آمين)** په لندو الفاظو يعنې د **(فامتنوا)** په لفظ سره بيان كړى وي دې لره كوم يوه عقلمند د تصحيح او تبديل په كولو سره **(فانصتوا)** وويل؟ په داسې گډو وډو او بې مطلبه خبرو سره صاحب تكميل خپل خان خوشحاله كوي ليكن د پوهې خاوندان د هغه په بې وسي باندې ښه خبر دي او كه چيرته دا صحيح ومنل شي چه نو تر و لا الضالين وروسته په جهر سره آمين ويل به هم ممنوع وي ځكه چه په حديث كښې تر و لا الضالين وروسته د خاموشه اوسيدلو امر دى **(فما هو جوابكم فهو جوابنا)**. او كه چيرته كوم مقتدي په لمانځه كښې داسې وخت له امام سره شريك شي چه امام سورة فاتحه لوستلى وي نو ده ته د قيام په حالت كښې د سورة فاتحه لوستل په امام پسې جائز نه وي ځكه چه په دې حديث كښې د امام د و لا الضالين تر ويلو وروسته مقتدي ته د خاموشه اوسيدلو حكم دى په دې اړوند د صاحب تكميل څه فتوى ده؟

په پنځم دليل باندې نيوکه

د حنفيانو له خوا څخه پنځم دليل دا بيانوي چه من كان له امام لقراءته لقراءه (د چا چه امام وي نو د امام قرائت د هغه لپاره قرائت دى) صاحب تكميل د علامه سندي حنفي اسره نيولې چه د دې په سند كښې جابر جعفي دى كوم چه كذاب دى او دا حديث د صحاح سته د حديث (د عبادۀ د حديث) خلاف دى الله. الله له تقليد څخه انكار كوونكى هم د سندي حنفي تقليد كوي يا للعجب كه چيرته دى په رښتيا هم اهل حديث واى نو د دې حديث د طريقو پلټنه به ئې كوله تر څو چه ورته څرگنده شوې واى چه د ابن ماجه په سند كښې د جابر جعفي موجودوالى دا نه لازمي چه په هر سند كښې دې دى موجود وي اوس واورئ چه دا حديث د حضراتو صحابو وو يوې ډلې روايت

كړى دى

جابر بن عبد الله. عبد الله بن عمرو. ابو سعيد خدرى. ابو هريره. ابن عباس او انس بن مالك رضى الله عنهم اجمعين د جابر حديث چه په كوم سند سره له ابن ماجه څخه روايت كړى دى په دې

کښې جابر جعفي شته لیکن د دې دویم سند با لکل صحیح دی چه امام محمد صاحب په موطن کښې له امام ابو حنیفه څخه له موسی بن ابی عائشه څخه له عبد الله بن شداد څخه له حضرت جابر څخه په دې الفاظو روایت کړی دی (من صلی خلف الامام فان قراءة الامام له قراءة) څوک چه په امام پسې لمونځ کونو د امام قرانت د ده لپاره هم قرانت دی.

په دې باندې د دار قطني دا وینا چه «دا حدیث سفیان ثوري او ابو الاحوص، شعبه، اسرائیل، شریک، ابو خالد الدالني، سفیان بن عیینه او داسې نورو له موسی بن ابی عائشه څخه له عبد الله بن شداد څخه له نبي کریم ﷺ څخه مسلاً روایت کړی دی» د صحابي نوم نې حذف کړی دی، او هم هغه صحیح دی» په مونږ باندې حجت نه دی ځکه چه د احمد بن منیع په مسند کښې دا حدیث د سفیان ثوري او شریک القاضي په واسطه مرفوعاً موصولاً روایت شوی دی پس دا وینا غلطه ده چه امام ابو حنیفه یواځې دې لره موصول گرځولی دی او که چیرته و هم منل شي چه امام ابو حنیفه یواځې موصول گرځولی دی نو امام ابو حنیفه له زرگونو محدثینو څخه پورته ثقه دی. هغه چه کوم حدیث یواځې هم موصول وگرځوي د محدثینو د اصولو پر بناء واجب القبول دی.

د حدیثو په علم کښې د امام ابو حنیفه درجه

د یحیی بن معین تر زمانې پورې په امام ابو حنیفه باندې هیچا هم جرح نه وه کړې د خلق قرآن په مسئله کښې د فتنې تر را ولاړیدو وروسته ځینو حشویه محدثینو په هغه باندې جرح شروع کړه ځکه چه په دې فتنه کښې په محدثینو علماوو باندې زور او زیاتۍ کوونکی قاضي د عقیدې له مخې معتزلي او د فروعاتو له مخې حنفي وو. حشویه وو له دغو قاضیانو څخه داسې انتقام واخیست چه امام ابو حنیفه، امام ابو یوسف او امام محمد بن حسن شیباني باندې جرح لکول شروع کړل کوم چه د حنفي مذهب ستنې دي (ولها سئل ابن معین عنه قال ثلثة مأمون ما سمعت احدا یطعن هذا شعبة بن الحجاج یکتب اليه ان یحدث وشعبة شعبة).

چه کله له یحیی بن معین څخه د امام صاحب د نسبت په اړه پوښتنه وشوه نو وې فرمایل چه ثقه او مامون دی ما له هیچا څخه نه دي اوریدلي چه هغه ته نې ضعیف ویلی وي شعبة بن الحجاج هغه ته د خط په ذریعه د حدیث د بیانولو تاکید کوي او نجه خو شعبه دی.

لویو لویو امامانو کرامو د امام صاحب تعریف کړی دی لکه عبد الله بن المبارک او دی خو د امام صاحب له شاگردانو څخه شمیرل کیږي، سفیان بن عیینه، سفیان ثوري، حماد بن زید، عبد الرزاق، وکیع بن الجراح او ده خو د امام صاحب په فقهې باندې فتواوې ورکولې همدارنگه درې ګوني امامان امام مالک، امام شافعي او امام احمد بن حنبل رحمه الله عليهم هم د امام صاحب دیر

صف او ستينه کړې ده، عيني شرح بخاري ج ٢، ص ١٢،

په تاريخ د خطيب بغدادي کښې چه کوم له ځينو لويو خلکو څخه د امام صاحب تضعف او تنقص، ضعيف او کم گڼل، منقول دی دا ټول د خلق قرآن تر فتنې وروسته د حشويه ډلې درواغ او له خانه جوړې شوې خبرې دي ځکه چه دا ټول خرافات عموماً د مجهولينو، مجروحينو، کذاينو، دروغونو، په ذريعې سره روايت شوي دي او د خطيب تر وفات ډير وروسته د هغه په تاريخ پورې ملحق شوي دي خطيب د تقاتو په ذريعې سره پرته د مناقبو او فضائلو څخه نور څه نه دي ذکر کړي چا ته چه په دې باندې د نور تفصيل د کتلو شوق وي نو زما مستقل مضمون خطيب بغدادي او د حديثو منکرين په مطبوع شوې ماهنامه الصديق ملتان ١٩٥٧/٥٨ه، کښې دې وگوري پاتې شوې نورې طريقې کوم چه د حضرت عبد الله بن عمرو، ابو سعيد خدری، ابو هريره، ابن عباس او انس بن مالک څخه مروی دي د هغو په ځينو راويانو باندې اگر که دار قطني څه خبره کړې ده لیکن په هغو کښې اکثره داسې دي چه کوم چه د ځينو محدثينو په نزد ثقه دي بيا د اصول حديث قاعده ده چه څو ضعيفان سره يو ځای شي د حسن او کله کله د صحيح درجې ته هم زيرې پس دا وينا غلطه ده چه د حفيانو د کور فيصله ده چه دا حديث د منلو وړ نه ده که چيرته صاحب تکميل د عيني شرح د بخاري مطالعه کړې وای نو ور معلومه شوې به وای چه د حنفيه وو په نزد دا حديث با لکل صحيح با لکه له صحيح څخه هم پورته دی ځکه چه دې لره پخپله امام محمد له امام ابو حنيفه څخه په موطا او کتاب الآثار کښې په صحيح سند سره روايت کړی دی بيا امام دار قطني کوم چه دې حديث ته مرسلأ صحيح ويلي دي هغه ته دې معلومه وي چه عبد الله بن شداد کوچنی صحابي دی او چه کله د امام شافعي په نزد د سعيد بن المسيب غوندې د لوی تابعي مرسل د قبول وړ دی نو د کوچني صحابي مرسل به په طريقه اولی سره د قبول وړ وي ځکه چه د صحابه وو مراسيل په اتفاق سره ټولو قبول کړی دی

تر دې وروسته صاحب تکميل د امام بخاري رحمه الله يوه فيصله را نقل کړې او دعوی ئې کړې ده چه دا د سرو زرو په اوبو سره د ليکلو وړ ده چه حاصل ئې دا دی چه (من کان له امام فخره الاماله قراة) حديث عام دی او د عبادۀ په حديث کښې له (الا باهم القرآن) څخه سورة فاتحه مستثنی شوې ده د دې داسې مثال شو لکه څرنگه چه په يوه حديث کښې دي چه زما لپاره د زمکې ټول مخ د لمانځه ځی جوړ شوی دی. بيا په دويم حديث کښې ئې د (الا المقرة والحمام) په ويلو سره فرستن او داسی نور مستثنی کړي دي

ليکن پوښته دا ده چه امام طحاوي خو هم دا ويلي دی چه د ابو هريره حديث (کل صلوة لم يقرا فيها باهم القرآن فهي خداج)، په کوم لمانځه کښې چه سورة فاتحه و نه لوستل شي هغه خداج نېص،

نمکری، دی، عام دی چه له دې څخه (من کان له امام قرائت له لراهه) حدیث مفتدی لره مستثنی کړی دی او مفتدی د امام د قرائت له وجې قاري گڼل شوی دی نو د دې څه وجه ده چه د امام بخاري قول د سرو زرو په اوبو سره د لیکلو وړ دی او د امام طحاوي قول د سرو زرو په اوبو سره د لیکلو وړ نه دی دا یواځې او یواځې زور زیانی او عصیت دی نور څه نه دي حالانکه د قرائت لفظ نه عام ویل غلط دي او د ابو هريره په حدیث کې د (کل صلوٰه) عام والی صحیح او څرگند دی بیا مونږ مخکې وویل چه د عبادۀ په حدیث کې استثنائیه جملې (الا باقر القران) ته د فن امام یحیی بن معین ضعیف ویلي دي له دې وجې څخه د (من کان له امام - الخ) کې تاویل کول صحیح نه دي او د (من کان له امام) حدیث صحیح حدیث دی همدارنگه د مسلم حدیث (اذا قرأنا لصوتاً) او د قرآن نص (وَإِذَا قُرِئَ الْقُرْآنُ فَاسْتَمِعُوا لَهُ وَأَنْصِتُوا) سره موافق دی دا د عبادۀ او ابو هريره د حدیثونو لپاره مخصص گڼل صحیح دي پس د امام طحاوي قول ډیر وزني دی چه په مخکې کې د امام بیهقي او داسې نورو قولونه هیڅ حقیقت نه لري

پاتې شوه دا چه دار فظني او بیهقي له حضرت جابر څخه روایت کړی دی چه یوه سړي په مانسین یا مازدیگر کې په رسول الله ﷺ پسې د (سُبْحَ اِشْمَ رَبِّكَ الْاَعْزَى) سورت ووايه نو ده تر لمانځه وروسته پوښته وکړه. دا څوک چه په ما پسې نې قرائت کاوه؟ درې ځله نې پوښته وکړه یوه سړي وویل چه ما قرائت وکړ و ئې فرمایل ما لیدل چه تاسو له ما سره په قرآن کریم کې منازعت کاوه کوم سړی چه په امام پسې لمونځ کوي د هغه لپاره د امام قرائت کافی دی الخ

دا حدیث خو د حنفیه وو دلیل وو چه صاحب تکمیل د مغالطې ورکولو په توگه خپل بللی دی له حدیث څخه په ښکاره توگه څرگندېږي چه نوموړي سړي په پټه سره قرائت کړی وو. که چیرته نې په جهر سره قرائت کړی وای نو پیغمبر علیه السلام ته به د درې ځله پوښتنې کولو ضرورت نه پیدا کیده صحابه وو به په نوموړي ځل پوښتنې سره ویلي وای چه فلاني قرائت کړی دی بیا د ده ﷺ دا وینا چه څوک په امام پسې لمونځ کوي نو د امام قرائت د هغ لپاره قرائت دی په پاکه توگه دا وائي چه په امام پسې مفتدی باید قرائت و نه کړي له دې څخه دا مطلب اخیستل چه له سورة فاتحه څخه پرته بل کوم سورت دې نه وائي د زور او زبانی تاویل دی کوم چه هېڅکله د نبي کریم ﷺ له ارشاد څخه نې مفهوم نه راوونځي بلکه له دې څخه خو دا معلومیږي چه په سړي لمونځونو کې هم د ده ﷺ د مفتدی قرائت خوند نه ورکوه او دا چه به عامه توگه صحابه کرامو به نې کړه ﷺ پسې قرائت نه کوه - یوه - دوو - سی خبرو داسی کول چه نې کړه ﷺ هغوی له قرائت څخه منع کول که چیرته یو یو صحابه کرامو قرائت کولی و یا یو یو مدد - یو - څه مخ وړلی وی چه مونږ یو څی د

سورة فاتحه قرائت كړې دى ليكن داسې و نه شول بلكه ټول خاموش او غلي شول بيا قرائت كړونكي دا هم و نه ويل چه ما سورة فاتحه او سورة (سُبْحِ اِشْمَ رَبِّكَ الْاَكْبَرُ) قرائت كړې دى. ده هم يواځې د (سُبْحِ اِشْمَ رَبِّكَ الْاَكْبَرُ) د قرائت اقرار وكړ چه دا ترې څرگنديږي چه صحابه وو د سورة فاتحه خلف الامام اهتمام نه كاوه بيا كه چيرته په امام پسې د سورة فاتحه قرائت لازم واى نو دا سړى به ئې له مطلقاً قرائت څخه نه منع كولى بلكه په ښكاره توگه به ئې ورته ويلي واى چه له سورة فاتحه پرته نور څه مه وايه د حضرت جابر د حديث په هيڅ يوې طريقې كښې هم د سورة فاتحه د قرائت استثناء نه ده راغلي او د عبادې د حديث د استثنائه جملې حال پورته تير شو چه د حديثو امامانو ضعيف گڼلى دى پس د حنفيانو دليل لره خپل دليل جوړوونكى پخپله د جهالت او ناپوهي ارتكاب كوي هغه د دې خطاب چه نورو ته ئې كوي پخپله ئې ښه مستحق دى.

په شپږم دليل باندې تنقيد

تر دې وروسته ئې شپږم دليل د عبد الله بن مسعود حديث د كنز العمال په حوالې سره نقل كړى دى (الفاصلُ اِحدُكم خلف الامام فليصمت فان قراءته له صلوة) كوم سړى چه په امام پسې لمونځ كوي نو چُپ دې اوسي ځكه چه د امام قرائت د ده لپاره قرائت دى او د امام لمونځ د ده لمونځ دى. دې حديث ته خو ئې لومړى ضعيف ويلي دى ليكن مونږ ويلي دي چه دا حديث له څو صحابه كرامو څخه روايت شوى دى چه عبد الله بن مسعود صحابي هم پكښې اضافه يا زيات شوى دى او د ضعيف حديث په گڼو طريقو سره د حسن يا صحيح درجې ته رسيدل د حديثو په اصولو كښې تصريح پرې شوې ده بيا د دې حديث ځينې طريقې په يقيني توگه صحيح دي او ځينې حسن دي لكه څرنگه چه مونږ مخكښې پخپلو دلالتو كښې بيان كړي دي او دا هم تير شول چه حافظ ابن حجر دا حديث د حضرت جابر د روايت له وجې مشهور گڼلى دى او د مشهور حديث چه كومه درجه ده اهل حديث ترې ناخبره نه دي بيا ئې په دې كښې هغه بې موقع او بې ځايه تاويل كړى دى چه د قرائت لفظ عام دى چه د عبادې د حديث له وجې سورة فاتحه ترې مستثنى ده الخ د دې تاويل بيكار والى اوس بيان شو

بيا ئې يو عجيب الزام لگولى دى چه كه چيرته د (فان قرائته له قراة) څخه دا مطلب واخيستل شي چه د امام قرائت مقتدي ته كافي دى. هغه ته د سورة فاتحه د لوستلو ضرورت نشته نو د (و صلوته له صلوة) به هم همدغه مطلب وي چه د امام لمونځ د مقتدي لپاره كافي دى نو تر اقتداء وروسته د لمانځه د ركونو لكه ركوع، سجده او داسې نورو هم به مقتدي ته ضرورت نه وي د دې خواب دا دى چه د صاحب تكميل په نزد صلوة يواځې سورة فاتحه ته واني لكه څرنگه چه

د (سمت الصلوة بهي و بين عمدی) په تفسير کښې په ۵۴ مخ کښې له امام رازي څخه نې نقل کړی دی چه الله تعالی په دې حدیث کښې سورة فاتحه ته صلوة ويلي دي چه دا ترې څرگنده شوه چه که چیرته فاتحه نه وي نو لمونځ هم نشته الخ چه کله د ده په نزد یواځې سورة فاتحه ته لمونځ ویل کیږي نو د ابن مسعود د حدیث حاصل به دا وي چه د امام قرائت د مقتدي قرائت دی او سورة فاتحه نې د مقتدي سورة فاتحه دی پخپله مقتدي ته نې د ویلو ضرورت نشته او تر قرائت وروسته نې خاص د سورة فاتحه یادونه د دې لپاره وکړه چه ښاني څوک دا مطلب ترې واخلي چه له قرائت څخه مراد پرته له سورة فاتحه څخه نور قرائت دی، د دې لپاره دا شبهه رفع کړې ده. دا خو الزامي خواب وو وگورئ صاحب تکمیل دا الزام په څه ډول سره له خانه لرې کوي

تحقیقي خواب نې دا دی چه د (وصلوته له صلوة) د جملې هغه مطلب دی کوم چه د (الاماهامن) د حدیث مطلب دی (د امام لمونځ د صحت او فساد له مخې د مقتدي د لمانځه متضمن دی، یعنې که چیرته د امام لمونځ صحیح شي نو د مقتدي به هم صحیح کیږي. که چیرته فاسد شي نو د مقتدي به هم فاسد کیږي چنانچه د ابو داؤد په یوه روایت کښې نې دا مضمون په دې ډول بیان کړی دی. **قال وحدثنا ابن رسول الله ﷺ قال قال لعدي ان تكون صلوة المسلمين والیومین واحدة**). حضرت معاذ بن جبل بیان وکړ چه رسول الله ﷺ وفرمایل چه ما ته دا ښه کار څرگندیږي چه د مسلمانانو لمونځونه یو لمونځ وي، د جماعت لمونځ ده ﷺ یو لمونځ وباله او خان خاڼته نې ډیر لمونځونه ښه وبلل او د عرف او عادت له مخې هم د جماعت لمونځ یو لمونځ گڼل کیږي او له همدې وجې د جماعت لمونځ یو لمونځ دی چه کله د سترې ضرورت پېښ شي نو یواځې د امام مخې ته ستره کافي ده د هر مقتدي مخې ته د خان خاڼته سترې لگولو ضرورت نشته نو د یوه لمانځه لپاره یو قرائت او یوه فاتحه کافي ده هر یوه د قرائت ضرورت نشته، پاتې ارکان په قرائت باندې قیاس کول غلط دي ځکه چه د امام د قرائت لپاره خو استماع او انصات په قرآن کریم کښې واضح او څرگند حکم دی او او د رکوع او سجدي لپاره نیابت کافي نه دی بلل شوی بلکه مقتدیانو ته ښکاره حکم دی چه **(الارکع فارکعوا و الاسجد فاسجدوا)**. (چه کله امام رکوع کوي نو تاسو هم رکوع کوئ او چه کله سجده کوي نو تاسو هم سجده وکړئ، او دا عام عادت هم دی چه کله د بادشاه دربار ته ډیر خلک د یوې عریضې د وړاندې کولو لپاره ورځي نو د تعظیم افعال هر سړی جلا جلا په ځای کوي لیکن خبرې اترې یواځې د خلکو مشر او سردار کوي. هر سړی ځان خاڼته خبرې نه کوي او د عریضې تر قبلیدلو وروسته هر سړی ځان خاڼته د بادشاه شکر په ادا کوي او د تعظیم آداب په ځای راوړي شریعت په لمانځه کښې هم همدغه صورت ایښی دی چه لومړی هر یو تکبیرونه ووايئ، شاهي آداب په ځای راوړئ تر دې وروسته د عریضې وړاندې کول د امام کار دی چه کله

هغه تر سورة فاتحه وروسته بل سورت قرائت کوي کوم چه د الله تعالى له خوا څخه د خواب ورکولو په مرتبه کښې ده نو هر سړی د تعظیم آداب په ځای راوړي او په رکوع او سجده کښې د شکريې او تعظیم الفاظ ادا کوي.

د اهل حديثو له مصنفينو څخه هيله

که چيرته اهل حديث له انصاف څخه کار واخلي نو د هغوی لپاره دومره پوهيدل کافي دي چه په کوم حديث کښې رسول الله ﷺ د امام او مقتدي دواړو فرائض بيان کړي دي يعنې د **الما جعل الامام ليؤتم به فاذا كفر فکبر واذا رکع فارکعوا واذا قال سمع لله لمن حمده فقلوا اللهم ربنا لك الحمد واذا سجد فاسجدوا الخ**. امام د دې لپاره ټاکل کيږي چه د هغه اتباع (پيروی) وشي. چه کله هغه تکبير وائي نو تاسو هم تکبير ووايئ. چه کله رکوع کوي نو رکوع وکړئ. چه کله سمع الله لمن حمده وائي نو تاسو اللهم ربنا و لك الحمد ووايئ. چه کله سجده کوي نو تاسو سجده وکړئ. په هيڅ يوه روايت کښې هم نشته چه **(واذا قرأ القرآن)** چه کله امام قرائت کوي نو تاسو هم قرائت وکړئ، که چيرته د مقتدي په ذمې باندې د امام له قرائت سره يو ځای قرائت فرض يا واجب وای نو بيان به نې خامخا په دې حديث کښې راغلی وای په کوم کښې چه د امام او مقتدي دواړو فرائض بيانېږي په دې حديث کښې که چيرته دی نو **(اذا قرأ فانصتوا)** چه کله امام قرائت کوي نو تاسو چپ و اوسئ دی ملاحظه کړئ مسلم شريف او ابو داؤد پس څوک چه په امام پسې د سورة فاتحه قرائت د فرض کيدو دعوی کوي هغه دې د دې حديث له طريقو څخه په يوې طريقې کښې **(اذا قرأ القرآن)** ونيسي ځکه چه په همدې حديث کښې د امام او مقتدي دواړو فرائض بيان شوي دي. د عبادۀ حديث وړاندې کول کافي نه دي ځکه چه په هغه کښې د امام او مقتدي د دواړو د فرائضو بيان نشته بلکه د حديث راوي مفيان بن عيينه. زهري او داسې نورو پخپله ويلي دي چه دا د تنها لمونځ کوونکي په اړه دی او همدغه امام احمد هم بيان کړی دی

په اووم دليل باندې نيوکه

اووم دليل له صحيح مسلم څخه د زيد بن ثابت رضی الله عنه قول را نقل شوی دی **(لا قراءة مع الامام في شيء من الصلوات)** له امام سره يو ځای به هيڅ يوه لمانځه کښې هم قرائت نشته. د امام ضحاوي الفاظ دي **(لا تقرأ مع الامام في شيء من الصلوات ورجاله ثقات)**. له امام سره يو ځای په هيڅ يوه لمانځه کښې قرائت مه کوئ او د دې راويان بول نه دي. له دې وروسته هم هغه بې موقع او بې خايه تاويل نه دی کښې هم شوی دی چه دا اثر به ما سوا د فاتحه باندې محمول دی او به ډير جرئت سره وائي

چه د صحيح مسلم په خواب سره په همدې مخ باندې موجود دى الخ يو خوک دې ترې پوښتنه وکړي چه د امام نووي تقليد له کومې ورځې څخه واجب شوى دى کوم چه د هغه د خواب په حنفيانو باندې لازم گرځيدلى دى او چه وئې نه مني نو شب کور هغه خوک چه د تعصب له مخې واضحه او ښکاره خبره هم نه مني، بلل کيږي؟ ليکن کوم خلک چه د امام طحاوي خواب و نه ويني. وئې نه مني د هغو لپاره کوم لقب بايد غوره شي؟ دا دى د اهل حديثو ديانت او تهذيب چه دخپل مطلب خبره له هر ځاى څخه پيدا کړي نو فوراً په چټکۍ سره مقلد جوړيږي او په منلو ئې دومره زور لگوي چه گوا که له آسمان څخه وحى نازل شو چه د زيد بن ثابت د اثر هم هغه مطلب دى کوم چه امام نووي بيان کړى دى او که امام بيهقي د خپل مذهب په رعايت او حمايت کښې څه ليکلي دي زه پوښتنه کوم چه د زيد بن ثابت په اثر کښې د فاتحه او غير فاتحه يادونه چيرته شوې ده؟ او که چيرته له داسې ډول تاويلونو څخه کار واخيستل شي نو ستاسو يو دليل به هم قائم پاتې نه شي هر سړي ته به اختيار وي چه ستاسو ټول دلائل په منفرد باندې محمول کړي او په تائيد کښې د (اذا قرأنا لنصوتوا) حديث او (وَإِذَا قُرِئَ الْقُرْآنُ فَاسْتَمِعُوا لَهُ وَأَنْصِتُوا) قرآني آيت وړاندې کړي بيا دا د کوم ځاى انصاف دى چه ستاسو تاويل او د امام نووي او بيهقي قول حجت وي او د نورو تاويل او امام احمد. سفیان بن عيينه. زهري. طحاوي او علامه عيني اقوال دې حجت نه وي؟ که چيرته تاسو رښتونی اهل حديث يئ نو يواځې د حديثو په الفاظ سره استدلال وکړئ. له دې خوا اخوا څخه پکښې قيدونه مه لگوي که په دې لار باندې لاړ شئ نو انشاء الله د حنفيه وو د مسلک قوت به په زړو سترگو باندې تر نظر درشي

تاسو چه د حنفيه وو په څومره دلائلو باندې نيوکې کړي دي هغوى په ښکاره الفاظو کښې د قرائت خلف الامام ممنوع والى او نه واجب والى ظاهروي ليکن تاسو د امام نووي يا بيهقي يا امام رازي د تقليد د اسرې په نيولو سره په هغو کښې هغه تاويلونه کوئ د کومو تاويلونو چه تاسو هيڅ حق نه لرئ او يو اخيستونکى وښو ته هم لاس غزوي دې ته وائي
د امام احمد او علامه ابن تيميه د قول بيا اعاده کول

په آخر کښې د امام احمد بن حنبل او علامه ابن تيميه قول بيا در په زړه کوم امام احمد فرماني چه مونږ په اهل اسلام کښې له هيچا څخه نه دي اوريدلي چه کله امام په جهر سره قرائت کوي او په هغه يسى مقتديان قرائت و نه کړي نو لمونځ ئې نه صحيح کيږي رسول الله ﷺ. او د ده صحابه کړاوم ﷺ. تبعن رحمهم الله. په اهل حجاز کښې امام مالک. د عراق په خلکو کښې امام سفیان ثوري. دشام له خلکو څخه امام اوزاعي. د مصر په خلکو کښې امام ليث بن سعد په دوى کسى يو هم دا نه وائي چه کوم سړى مقتدي وي او د ده امام قرائت کوى او دى قرائت و نه کړى نو د ده لمونځ باطل دى آه موفق بن قدامه د امام احمد د دى قول نه غل کولو سره به دې مسئله کسى د

اجماع دعویٰ کرے (ج. ۱، ص ۲۰۶)

علامہ عینی پہ شرح بخاری کنبی فرمایلی دی چہ د قرائت خلف الامام ممانعت د اتیاوو لویو لویو صحابہ کرامو خخہ منقول دی چہ لہ هغو خخہ حضرت علي. عبادله ثلاثه (عبد الله بن مسعود. عبد الله بن عمر. عبد الله بن عباس) هم دي محدثينو ته د دغو صحابہ کرامو نومونه خرگند دي د دغو حضرات په دې باندې اتفاق کول د اجماع په مرتبه کنبی ده د دې لپاره د هدایي ملا صاحب فرمائي چہ د قرائت خلف الامام په پريښودو باندې د صحابه وو اجماع ده د ډيرو اتفاق ته اجماع ويل شوي دي خکه چہ زمونږ په نزد دې ته هم اجماع ويل کيږي. او شيخ امام عبد الله ابن يعقوب حارثي پخپل کتاب "كشف الاسرار" کنبی فرمایلي دي چہ عبد الله بن زيد بن اسلم له خپل والد (پلار) خخہ روايت کړی دی چہ د رسول الله ﷺ له صحابه وو خخہ لسو کسانو له قرائت خلف الامام خخه په ډيرې سختۍ سره ممانعت کاوه. (چہ د هغو نومونه دا دي) حضرت ابو بکر صدي. عمر بن الخطاب. عثمان بن عفان. علي بن ابي طالب. عبد الرحمن بن عوف. سعد بن ابي وقاص. عبد الله بن مسعود. زيد بن ثابت. عبد الله بن عمر. عبد الله بن عباس رضی الله تعالی عنهم اجمعين آ. تر دې وروسته علامه عيني د گڼ شمير صحابه وو اقوال د کتابونو او اسنادو په حوالې سره بيان کړي دي کومو لره چہ مونږ پخپلو دلانو کنبی مخکنې بيان کړي دي

علامه ابن تیمیہ پخپل کتاب "تنوع العبادات" کنبی فرمایلي دي چہ "سلفو په عامه توگه قرائت خلف الامام مکروه گڼلی دی په داسې حال کنبی ه امام په جهر سره قرائت کوي او اکثره امامانو تر سورة فاتحه وروسته اوږد سکوت نه کاوه (تر څو چہ مقتدي سورة فاتحه ولولي) په جهري لمونځونو کنبی (په امام پسې) قرائت کوونکي ډير کم وو او له دې خخه کتاب الله هم خلک منع کړي دي او د رسول الله ﷺ سنتو هم او جمهور سلف او خلفو هم له دې خخه ممانعت کوي او د قرائت خلف الامام په صورت کنبی د لمانځه په باطلیدو کنبی اختلاف دی ځينې علما په جهري لمانځه کنبی هم په مقتدي باندې قرائت خلف الامام واجب بولي او که چيرته قرائت و نه کړي نو د لمانځه په فاسدیدو کنبی اختلاف دی پس نزاع په دواړو خواوو کنبی دی لیکن کوم خلک چہ له قرائت خلف الامام خخه منع کوي له هغو سره جمهور سلف او خلف دي. کتاب الله هم او صحيح حديثونه هم ورسره دي او کوم خلک چہ په دې حالت کنبی په مقتدي باندې قرائت واجب بولي د هغو حديثونه امامانو ضعيف گرځولي ابو داؤد دې لره روايت کړی دی او د ابو موسی په حديث کنبی د رسول الله ﷺ (رسول) (واذا قرأوا لصوتوا) چہ کله امام قرائت کوي نو جُپ شي ته امام احمد. اسحاق. امام مسلم او داسی نورو صحيح ويلي دي په خلاف د هغه حديث کوم چہ له حضرت عبده خخه روايت شوی دی (لا تلتعنوا الا بأمر القرآن) چہ نه امام پسې نور څه مه وائې بيرته له سورة

فاتحه څخه دا په صحيح کښې نه دی شامل شوی او د دې ضعیف والی له څو وجوہاتو څخه ثابت دی په اصل کښې دا د حضرت عبادہ قول دی آه درسول الله ﷺ ارشاد نه دی

د حنفیه وو په اهل حدیث باندې احسان (ښېگړه)

الحمد لله نن د چارشنبې په ورځ ۲۷ د ربیع الثاني کال ۱۳۸۰ هجري د تکمیل البرهان رسالې ځواب پای ته ورسیده چه کتونکو ته به په ښه توگه اندازه ولگيږي چه د قرائت خلف الامام په مسئله کښې د امام ابو حنیفه رحمته الله د مسلک په کتاب الله. سنت صحیحه او د جمهور سلفو او خلف په اجماع سره تائید شوی دی او کوم اهل حدیث چه د مقتدي لمونځ په امام پسي د سورة فاتحه نه قرائت کولو له وجې باطل بولي له هغو سره هیڅ یو ښکاره دلیل نشته بلکه په امام پسي چه د قرائت کوونکو خلکو لمونځ هم وشي نو غنیمت دی ځکه چه په قرآن کریم کښې. صحیحو احادیثو کښې مقتدي ته د قرآن د قرائت په وخت کښې د خاموشه اوسیدلو حکم دی. له قرائت څخه منع کړی شوی دی او د اهل حدیثو د اصولو له مخې د نهی په مخالفت سره عمل باطلیږي اگر که د حنفیه وو په نزد نه باطلیږي پس دوی باید د امام ابو حنیفه رحمته الله احسان ومني چه د قرائت خلف الامام له وجې د هغوی لمونځونو ته باطل یا فاسد نه وائي او که نه پخپل د اهل حدیث د اصولو مقتضی ده چه (وَإِذَا قُرِئَ الْقُرْآنُ فَاسْتَمِعُوا لَهُ وَأَنْصِتُوا) آیت په مخالفت سره کوم چه نزول ئې د اجماع له مخي د قرائت خلف الامام په باره کښې شوی دی لکه څرنگه چه امام احمد بن حنبل فرمایلي دي همدارنگ د صحیح حدیث (إِذَا قُرِئَ الْقُرْآنُ فَاسْتَمِعُوا) د خلاف ورزي له وجې کوم چه خاص د مقتديانو په اړه راغلی دی چه کله امام قرائت کوي نو تاسو خاموشه و اوسئ د اهل حدیثو لمونځونه باید باطل وبلل شي لکه څرنگه چه د یوم النحر (د قربانۍ یا د لوی اختر) ورځې روژې ته په همدې باندې باطل وائي چه د شارع نهی (ممانعت) د عمل د باطل والي موجب دی

هیله ده چه د علم او پوهې خاوندان په دې نکتې باندې پوه شوي وي. الله تعالی دې مسلمانان له جاهلي عصبیت څخه وساتي او د سلفو د امامانو د عظمت او ادب کولو توفیق دې ور په برخه کړي او دا رساله دې د عوامو او خواصو په مخکښې مقبوله وگرځوي آمین

وأخبر عن أن الحمد لله رب العالمين وصلى الله تعالى على خير خلقه سيدنا محمد وآله واصحابه اجمعين والحمد لله

الذي بعثتموه بهزلاً وجلاله تتم الصلوات.

۲۷ ربیع الثاني ۱۳۸۰ هجری

نمت بالخیر

د احسن الفتاوى دویم جلد ختم شو ولله الحمد اولاً و آخراً و ظاهراً و باطناً

وصلی الله تعالی علی خیر خلقه محمد و علی اله و صعه وسلم اجمعین برحمتک یا ارحم الراحمین

د موضوعاتو فهرست

صفحه	عنوان
۲	کتاب الصلوة
۳	د مازدیگر د مستحب وخت تحقیق
۴	په اوږدو ورځو لرونکو ځایونو کې د لمانځه او د روژې د وختونه حکم
۱۴	د لمانځه د وختونو تخریج ، د قبلې د سمت قواعد او قطبینو ته نژدې د لمانځه د وختونو د تعیین ضابطې
۲۰	الحاق
۲۱	په شکاگو کې د صبح صادق او مغرب یعنی ماښام وختونه
۲۱	د هوسټن د ملک د لمانځه د وختونو نقشه
۲۲	د ټیکساس (امریکا) د ښار هوسټن لپاره د لمانځه د وختونو نقشه
۲۲	په لاپ کانه او مکه او مکرمه کې د صبح صادق وختونه
۲۳	په لاهور کې د صبح صادق وخت
۲۳	د شفیق احمر (سره شفیق) قول مفتی به دی
۲۴	د طلوع (لمر را ختو) په وخت کې د سهار لمونځ صحیح نه دی
۲۴	د سهار او مازدیگر په لمونځونو کې د لمر د را ختلو او ویدلو حکم
۲۵	د سهار لمونځ د طلوع (لمر ختو) تر ابتدا پورې ادا کیدلی شي
۲۵	د طلوع په وخت کې د تلاوت د سجدې حکم
۲۹	د مازدیگر تر لمانځه وروسته د تلاوت سجده جائزه ده
۳۰	په مکروه وختونو کې د جنازې د لمانځه حکم
۳۰	د شرعي او عرفي نصف النهار پیژندنه او د هغې احکام
۳۲	په رمضان شریف کې د ماښام په لمانځه کې د تاخیر حکم
۳۲	د لمانځه تر ادا کولو وروسته معلومه شوه چه د لمانځه وخت وتلی دی
۳۳	د لمانځه د وختونو تعین په ساعتونو سره ممکنه نه دي
۳۵	د لمانځه د وختونو نفسی

د سهار د لمانځه مستحب وخت

د طلوع څه وروسته او له غروب څخه مخکېنې د مکروه وخت اندازه

د سيوري تر دويم چنده پورې د ماسپښين د لمانځه په ځنډولو کښې د کراهت تحقيق

که چيرته د مازديگر جماعت له مثلينو څخه مخکېنې وشي نو څه حکم لري ؟

د غروب (د لمر د ډوييدو) علامه (نښه)

د ماښام او ماسخوتن تر منځ د وخت هيڅ تحديد نشته

رسائل

شرح الصدر في الفرق بين صلوٰتى الفجر والعصر

د لمر په ختو باندې د سهار د لمانځه په اتمام يا فساد پورې د اړونده حديثونو عجيبه توجيه

صبح صادق

د خيرې خلاصه

د لمانځه دوځونو د نقشو او جنتريو له خپرونکو حضراتو څخه هيله

د مخکېنيو څيړنو حواله جات

د مخکېنيو تحقيقاتو د ژباړې خلاصه

تحقيقات جديده (نوي څيړنې)

له ماسخوتن سره د اړوند وخت حواله جات

د حضرت مفتي شفيع صاحب په مشرئ کښې د علماؤ د ډلې مشاهدات

نتائج

د حضرت مولانا مفتي محمد شفيع صاحب صدر دارالعلوم کراچي فتوى

د تحقيق د مجلس د فيصلې اقتباسات

په مشاهده کښې د غلط فهمي اسباب

د صبح صادق په اړه د مغالطې وجوهات

د حضرت مولانا مفتي محمد شفيع او مولانا محمد يوسف بنوري رجوع

د حضرت مولانا مفتي محمد شفيع صاحب رحمه الله ليکنه

د مولانا محمد يوسف بنوري صاحب ليکنه

فناں اول

د حقيقت اعتراف

د لمونځ د وختونو نقشه

په کومو ځايونو کښ چې له دوه ديرش ۲۲ دقيقونه زيات فرق وي نو هلته دې له دې لاندې

۸۸	جدول نه کار واخستل شی
۱۲۰	په مختلفو ملکونو کېنې معیاری وقت د لاندې طول البلد مطابق دي
۱۶۸	باب الاذان و الاقامة
۱۶۸	په ناستې سره آذان مکروه تحریمي دی
۱۶۸	د مؤذن له خوښې پرته د اقامت ویلو حکم
۱۶۸	د کوچني په غوږ کېنې د آذان کولو وخت
۱۶۹	د کوچني په غوږ کېنې د اقامت ویلو حکم
۱۶۹	د حضرت بلال او د ابن ام مکتوم د آذان تر منځ فاصله
۱۶۹	د نوي پیدا شوي بچي په غوږونو کېنې د آذان په وخت کېنې قبلې ته مخامخ والی او نسی
۱۷۰	او کېنې خوا ته کتل سنت دي
۱۷۱	په آذان کېنې دې درود شریف د رسالت د شهادت په ځای تر آذان وروسته ویل شي
۱۷۱	په جومات کېنې تر جماعت وروسته د منفرد لپاره د اقامت ویل مکروه دي
۱۷۲	د لمانځه لپاره د آذان او اقامت د مواقعو تفصیل
۱۷۴	له آذان پرته د جماعت د ادا کولو حکم
۱۷۴	د آذان او اقامت لپاره هیڅ ځای متعین نه دی
۱۷۵	بنځه دې بې له اقامته لمونځ وکړي
۱۷۵	په اجرت باندې د آذان او اقامت ثواب ورکول کیږي او که نه؟
۱۷۵	د آذان په وخت کېنې چپ او غلی او سیدل مستحب دي
۱۷۶	د آذان په وخت په غوږونو کېنې د ګوتو د نه نیولو حکم
۱۷۷	د آذان په کلماتو کېنې وړاندې والی او وروسته والی
۱۷۷	که چیرته په اذان کېنې کومه کلمه پاتې شی نو څه به کوی؟
۱۷۸	که چیرته الصلوة خیر من النوم پاتې شي نو څه به کوی؟
۱۷۸	که چیرته د آذان په کلماتو کېنې توقف و نه شي نو اعاده مستحب ده
۱۷۸	تر آذان مخکېنې د اعوذ بالله او بسم الله ویلو حکم
۱۷۹	د فاسق آذان او اقامت دواړه مکروه تحریمي دي
۱۷۹	د ډیرې د خړیونکي آذان او اقامت دواړه مکروه تحریمي دي
۱۷۹	سود خور او ډیرې خړیونکی او لنډوونکی آذان نه شي ورکولی
۱۸۰	د آذان په وخت کېنې د تلاوت پریښودل مستحب دي
۱۸۱	د نابالغ هلك آذان د اولی خلاف دی

- ۱۸۱ د يوه سړي په دوه جوماتونو كېنې د آذان ورکولو حكم
- ۱۸۲ په آذان كېنې د "الله" د لفظ زيات اوږدول غلط دي
- ۱۸۲ د تروخت مخكېنې آذان بيرته راگرځول ضروري دي
- ۱۸۲ د تهجدو لپاره آذان منسوخ دى
- ۱۸۳ تر آذان وروسته له جومات څخه د تطلو حكم
- ۱۸۳ په گڼو آذانونو كېنې به سړي د كوم يوه خواب ورکوي؟
- ۱۸۳ يکه چيرته له آذان سره يو ځاى جواب و نه ويل شي نو بيا دې وروسته ورکړي
- ۱۸۴ د نفل کوونکي اقامت مکروه دى
- ۱۸۴ په لاسپيکر باندې په آذان ورکولو كېنې هم بنې او كېنې خوا ته کتل سنت دي
- ۱۸۴ په اقامت كېنې هم بنې او كېنې خوا ته کتل سنت دي
- ۱۸۵ په ريل گاډي كېنې د آذان د ورکولو حكم
- ۱۸۵ د جومات په داخل كېنې د آذان ورکولو حكم
- ۱۸۷ د آذان او اقامت صحيح طريقه
- ۱۸۸ د آذان او اقامت په تکبير كېنې په "راء" باندې پيښ لوستل غلط دي
- ۱۸۸ د اقامت په وخت كېنې د لاسونو تر نامه لاندې نيول د سنتو خلاف دى
- ۱۸۸ تر آذان وروسته په دعاء كېنې د لاسونو پورته كول ثابت نه دي
- ۱۹۰ رساله (ارشاد الانام بجواب ازالة الاوهام)
- ۱۹۲ بحث په طريقه د عقل
- ۱۹۳ بحث په طريقه د حديثو
- ۲۰۳ باب استقبال القبلة
- ۲۰۳ له قبلې څخه د انحراف حد يا اندازه
- ۲۰۳ د شكاگو د قبلې سمت
- ۲۰۴ د هوسټن د قبلې سمت
- ۲۰۴ د نيويارک د قبلې سمت
- ۲۰۵ د جهلم د قبلې سمت
- ۲۰۵ د تورنتو د جزيري د قبلې سمت
- ۲۰۶ د نيو جرسي د قبلې سمت
- ۲۰۶ د لندن د قبلې سمت
- ۲۰۷ د ونييگ د قبلې سمت

۲۰۸	حطيم ته په مخ گرځولو سره لمونځ نه كيږي
۲۰۸	كه چيرته قبله معلومه نه وي نو څه به كوي؟
۲۰۹	په مكه مكرمه كښې كعبې مباركې ته د مخ گرځولو حكم
۲۱۰	په لمونځه كښې له قبلې څخه د سنيې د گرځيدلو حكم
۲۱۱	رسائل (المشرقي علي المشرقي)
۲۱۲	عنایت الله مشرقی او د قبلې طرف
۲۱۸	بې شانه جهل مركب
۲۱۹	مستر مشرقی او د ریاضی علم
۲۳۱	معذرت ..
۲۳۱	مغرور مستر او مسكين مُلا
۲۳۳	ارشاد العابد الى تخريج الاوقات و توجيه المساجد
۲۳۵	مقدمه
۲۳۶	د نصف النهار د پيژندلو طريقې
۲۳۸	تر ټولو آسانه طريقه
۲۴۳	د طول البلد د معلومولو طريقه
۲۴۳	د عرض البلد د معلومولو طريقه
۲۴۳	د وختونو تخريج
۲۴۴	د وختونو د تخريج قواعد
۲۴۷	د طلوع او غروب لپاره د لوړوالی له وجې د وختونو د فرق نقشه
۲۴۷	د قبلې د سمت د ايستلو طريقې
۲۴۸	طرق المثلث الكروي
۲۵۲	له مكې مكرمې څخه د فاصلې معلومولو طريقه
۲۵۳	د قبلې د سمت د درجاتو د قائمولو قاعدې
۲۵۵	د مط او ما د اندازې د معلومولو طريقې
۲۵۷	په ذريعه د پيمانش د درجاتو د قائمولو قاعدې
۲۵۸	څو مفيدې قاعدې
۲۶۰	د محسن اعظم حضرت محمد صلى الله عليه وسلم د ولادت تاريخ
۲۶۰	د وفات تاريخ
۲۶۰	د شمسی مياشتې د تاريخ د ورځې معلومولو طريقه

- ۲۹۲ دیره آسانه قاعده
- ۲۹۲ د هجری کال په مطابق د عیسوی سنې د معلومولو طریقه
- ۲۹۳ د عیسوی سنې په مطابق د هجری سنې د معلومولو طریقه
- ۲۷۲ له سیوری څخه د قبلې د سمت د معلومولو د وختونه نقشه
- ۳۴۳ د قبلې د سمت گراف
- ۴۰۷ د رؤیت هلال لپاره د کمپیوتر پروگرام
- ۴۵۷ باب صفة الصلوة و ما يتعلق بها
- ۴۵۷ تر تکبیر تحریمه وروسته د نیت په کولو سره لمونځ نه کیږي
- ۴۵۷ په ژبې سره د نیت لازم گڼل بدعت دي
- ۴۵۸ په لمانځه کېنې په ژبې سره د نیت د کولو شرعي حیثیت
- ۴۵۹ په نیت کېنې د غلطۍ حکم
- ۴۶۰ په لمانځه په مینځ کېن د بل لمانځه د نیت کولو حکم
- ۴۶۱ د پورتنی سوال په شان بل سوال
- ۴۶۱ د سنت لمانځه په نیت کېنې د سنت رسول الله د ویلو حکم
- ۴۶۲ د تکبیر تحریمه په وخت کېنې د گوتو کیفیت
- ۴۶۳ تکبیر تحریمه د لاسونو تر پورته کولو وروسته ویل ښه دی
- ۴۶۳ په خولۍ کېنې د لمانځه د اداء کولو حکم
- ۴۶۴ د پورتنی سوال په غونډې یو بل سوال
- ۴۶۴ په سجده کېنې د تندي اکثره برخه او پوزه په زمکې باندې کیښودل واجب دي
- ۴۶۵ قومه او جلسه او په هغو کېنې تعدیل واجب دی
- په ماښام یا وترو کېنې چه سجده سهو و نه شي نو د راگرځولو په وخت کېنې به سړی خو رکهغه ادا کوي؟
- ۴۶۶ د رکوع په هیئت کېنې د سړي او ښځې تر منځ فرق
- ۴۶۷ د ویده سړی د لمانځه لپاره د جگولو حکم
- ۴۶۸ د السلام د لفظ په ویلو سره سړی له لمانځه څخه ووځي
- ۴۶۹ له لمانځه پرته یواځې د سجدې د کولو حکم
- ۴۷۰ تر لمانځه وروسته متصل هر ډول سجده مکروه تحریمي ده
- ۴۷۱ په درود شریف کېنې د سیدنا د لفظ زیاتول افضل دي
- ۴۷۱ له لمانځه څخه به اختیار سره وتل فرض دي او سلام واجب دی

- ۲۷۱ په قومه او جلسه کېنې ماثوره دعاء
- ۲۷۲ گونگ سړی به څنگه لمونځ کوي؟
- ۲۷۳ د درود شریف په نه ویلو سره لمونځ کیږي
- ۲۷۳ په تشهد «التحیات» کېنې د گوټې اشاره مستحبه ده
- ۲۷۳ په تشهد کېنې د اشارې د عقد کیفیت
- ۲۷۴ په ناستې سره د لمانځه کولو په صورت کېنې د رکوع اندازه
- ۲۷۴ په لمانځه کېنې قیام په ښځې باندې هم فرض دی
- ۲۷۵ لومړی د ښي زنگانه کېښودل مسنون نه دی
- ۲۷۶ د لمانځه فدیة
- ۲۷۶ سجدې ته د تلو مسنونه طریقه
- ۲۷۷ د ثواب زیاتوالی په ټول حرم شریف کېنې په هر عبادت باندې دی
- ۲۷۷ په مسجد نبوي کېنې په څلویښتو لمونځونو باندې بشارت یواځې د نارینه وو لپاره دی
- آیا ښځو ته په کور کېنې د لمانځه هم هغه ثواب ورکول کیږي کوم چه نارینه وو ته په مسجد حرام او مسجد نبوي کېنې ورکول کیږي؟
- ۲۷۸ په مسجد نبوي کېنې په څلویښتو لمونځونو باندې بشارت په تسلسل پورې تړلی دی
- ۲۷۸ د ولادت په حالت کېنې د لمانځه په اداء کولو باندې اشکال او دهغه جواب
- ۲۷۹ د جماعت تر کیدو وروسته د فرض لمانځه په جومات کېنې د ادا کولو حکم
- ۲۷۹ په لمانځه کېنې د ننه ئی دا هیر وؤ چه د کوم لمانځه نیت مې کړې دې؟
- ۲۸۰ په رکوع کېنې د ښنگرو له یوه او بل سره لگول
- ۲۸۳ سجده د یوې تسبیحې په اندازه واجبه ده
- ۲۸۳ په لمانځه کېنې د لاسونو د تړلو طریقه
- ۲۸۴ په قیام (دریدو) کېنې د ښو تر منځ د فاصلې اندازه
- ۲۸۴ سهواً کیاستل او د بیرته پورته کیدلو په صورت کېنې د دوباره تکییر ویلو حکم
- ۲۸۵ د «ربنا لک الحمد» د جملې تحقیق
- ۲۸۵ په تنگ وخت کېنې د حاجت د پوره کولو له وجې د لمانځه پریښودل جائز ندی
- ۲۸۶ د لمانځه په سجده کېنې دعاء
- ۲۸۷ د مړي له خوا څخه د هغه زوی د لمانځه فدیة ادا کولی شي
- په لمانځه کېنې د سورته کیدو په وخت کېنې په زنگونو باندې د لاسونو تکه کول
- ۲۸۷ مستحب دی

- ۲۸۸ چه د ۳۴۰۲ گرامه سپنو زرو په برابر د نقصان ویره وي نو د لمانځه مانول جائز دي
- ۲۸۸ په لمانځه کښې قرائت حکماة دی
- ۲۹۰ په تشهد کښې سلام انشاء ويل کيږي
- ۲۹۱ په سجدي کښې د ښنگرو لگول
- ۲۹۲ د نارینه لپاره تر نامه لاندې د لاسونو ترل مسنون دي
- ۲۹۲ سجدي ته د تلو په وخت کښې لاسونه بايد په زنګونو کې نه ښودل شي
- ۲۹۳ په ناستې سره لمونځ کوونکي دې نظر په غيږ کښې ساتي
- ۲۹۳ په قنوت نازل کښې لاسونه بايد وترل شي
- ۲۹۴ په دُعاء کښې د لاسونو تر منځ څه ناڅه فاصله (جلا والی) مستحب دی
- ۲۹۴ د پورتنی سوال په غوندي يو بل سوال
- ۵۰۰ په دُعاء کښې د لاسونو مخونه د آسمان خوا ته نيول مستحب دي
- ۵۰۰ په دُعاء کښې لاسونه بايد تر کومه خايه پورته شي؟
- ۵۰۰ په دُعاء کښې د گوتو مخونه د قبلي خوا ته نيول مستحب دي
- ۵۰۱ د دُعاء مسنونه طريقه
- ۵۰۲ (رساله) زبدة الكلمات فی حکم الدُعاء بعد الصلوات
- ۵۰۲ تر فرائضو وروسته د دُعاء حکم
- ۵۰۹ د مروجی دُعاء تجویز
- ۵۱۰ الحاق
- ۵۱۱ باب القراءة والتجوید
- ۵۱۱ په قرائت کښې چه د اداء د صحیح والی کوشش و نه کړی نو لمونځ نه کيږي
- ۵۱۲ د فرض قرائت اندازه
- ۵۱۳ د فرضو په دوو آخري رکعتونو کښې سورة فاتحه واجبه نه ده
- ۵۱۳ مسنون قرائت
- د فرض په لومړيو دوه رکعتونو کښې که حبرته سورې نه ويل شي نو په آخري دوه رکعتونو کښې ئې ويل مستحب دی
- ۵۱۵ د سورة فاتحه ويل سورې تر منځ څه نه ويل لږ دی
- ۵۱۶ په قرائت کښې د عبدلولو په سورې
- ۵ به دواړو رکعتو کښې د سورې ويل
- ۵۰۲ په يوه رکعت کښې دوه سورې نه ويل

- يو سورت په دوه ركعتونو كېنې د ويلو حكم ۵۱۸
- د فاتحه خلف الامام، په زوره آمين ويل او د لاسونو په پورته كولو كېنې د مذهب د امامانو تفصيل ۵۱۸
- له ضرورت څخه په زيات لوړ آواز سره قرائت كول جائز دي ۵۱۹
- چه په (فَاذْكُرْ فِي عِبَادَتِي) كېنې (فِي) پاتې شي نو څه حكم لري؟ ۵۲۰
- چاته چه كوم سورت ياد نه وي هغه به لمونځ څرنگه ادا كوي؟ ۵۲۰
- منفرد چه د جهري لمونځونو قضائي را اړوي نو په قرائت كېنې د جهرا اختيار لري ۵۲۰
- چه د جهري لمانځه قضائي دورځې په جماعت سره را گوي نو جهرا واجب دي ۵۲۱
- د سهار په سنتو او وترو كېنې د ټاكل شويو سورتونو ويلو حكم ۵۲۱
- په عوامو كېنې په غير معروف طريقې سره تلاوت جائز نه دي ۵۲۲
- په سورة الزلزال كېنې د خيرا په ځاى د شرا په ويلو سره لمونځ كيږي ۵۲۲
- د جمعې په ورځ په سهار كېنې د سورة سجده هيلو حكم ۵۲۲
- آمين سوكه ويل بهتر دي ۵۲۳
- د سورة فاتحه په هر آيت باندي وقف افضل دي ۵۲۳
- د باران په وخت كېنې دي له مسنونې اندازې څخه كم قرائت بايد وشي ۵۲۴
- د سورة فاتحه څه برخه په پټه تر ويلو وروسته كه چيرته د امامت نيت وكړي سورة فاتحه دي له سره نه شروع كوي ۵۲۴
- امام كه چيرته د سورة فاتحه څه برخه په پټه ووايي نو بيرته دي نه را گرځوي ۵۲۵
- په لمانځه كېنې د سورت له منځنۍ برخې څخه تلاوت كول ۵۲۶
- د قرآن كريم د تجويد فرض مقدار ۵۲۶
- د وقف لازم شرعي حيثيت ۵۲۷
- د پورتنۍ سوال غوندي يو بل سوال ۵۲۷
- د سنتو او نفلو په ټولو ركعتونو كېنې د سورت يو ځاى كول واجب دي ۵۲۹
- «رسائل» الارشاد الى مخرج الضاد ۵۳۰
- د ضاد د لفظ تحقيق ۵۳۰
- د پورتنۍ سوال غوندې يو بل سوال ۵۳۱
- د دي په شان يو بل سوال ۵۳۳
- د مقدمينو ضابطه ۵۳۵
- د مخنيو ضابطه ۵۳۸

- ۵۳۹ ضاد په دال سره اداء کول
- ۵۴۰ له صحیح تلفظ څخه عاجز سړي لپاره د کوشش د کولو حکم
- ۵۴۱ د ضاد په دال سره ویونکي پسې د اقتداء حکم
- ۵۴۲ د پورتنی سوال په شان یو بل سوال
- ۵۴۳ د حسن بن ابراهیم الشاعر فتوی
- ۵۴۴ د موصوف دویمه فتوی
- ۵۴۵ نیل المرام بالتزام السکوت عند قراءة الامام
- ۵۴۷ د غیر مقلدینو خصوصیات
- ۵۵۱ د عمل بالحديث په شکل کبې له قرآن څخه انحراف (مخ گرځونه)
- ۵۵۳ د حدیث د صحت معیار
- ۵۵۹ د صحابی د تفسیر مقام
- ۵۶۴ حضرت حسن بصری رحمه الله تعالی
- ۵۶۵ امام زهري رحمه الله تعالی
- ۵۶۶ ابو العالیه الرياحی رحمه الله
- ۵۶۶ عبید بن عمرو وعطاء بن ابی رباح رحمهما الله
- ۵۶۷ محمد بن کعب القرظی رحمه الله تعالی
- ۵۶۸ حجیة المرسل
- ۵۷۰ د غیر مقلدینو امامان
- ۵۷۳ فائد د جلیله
- ۵۸۳ د خطبې په حالت کبې د تحیة المسجد د لمانځه حکم
- ۵۹۸ خاتمة الکلام د خبرو لنډیز
- ۵۹۹ فاتحة الکلام فی القراءة خلف الامام
- ۵۹۹ مقتدی او د سورة فاتحې قرائت
- ۶۱۷ د ابی هريرة رضی الله عنه د مسبوق په اړه د حدیث ضعیفو الی
- ۶۱۸ د اهل حدیثو د دلائلو ځوابونه
- ۶۲۱ نه علامه ابن تیمیه څه د حنفيه وو تائید
- ۶۲۲ د عبادہ رضی الله عنه د حدیث په سند کبې اضطراب
- ۶۲۶ د عبادہ رضی الله عنه په حدیث کبې د «فصاعداً» زیاتوالی په اهل حدیث باندې حجت دی
- ۶۲۶ د شاه ولی الله د قول جواب

۶۲۸	په مولانا احمد علي صاحب محدث سهارنپوري باندې اعتراض او د هغه خواب
۶۳۵	د حضرت عمر رضی الله عنه اثر
۶۴۰	د حضرت علي رضی الله عنه اثر
۶۴۰	د عبد الله بن عمر رضی الله عنه اثر
۶۳۹	د ابی بن کعب رضی الله عنه اثر
۶۳۹	د عبد الله بن عمرو بن العاص رضی الله عنه اثر
۶۴۰	د عبد الله بن مغفل رضی الله عنه اثر
۶۴۰	د ابو سعید رضی الله عنه اثر
۶۴۳	د قرض او واجبو فرق
۶۴۲	د حضرت عائشه رضی الله عنها اثر
۶۴۴	د حضرت جابر رضی الله عنه اثر
۶۴۵	د عبادہ رضی الله عنه اثر
۶۴۶	د ابن عباس رضی الله عنهما اثر
۶۴۶	د ابن مسعود رضی الله عنه اثر
۶۴۸	د عمران بن حصین رضی الله عنه اثر
۶۴۹	د سعید بن جبیر رضی الله عنه اثر
۶۵۰	د حماد بن ابی سلیمان رحمه الله فتوی
۶۵۰	د مکحول رحمه الله فتوی
۶۵۱	د عطاء رحمه الله اثر
۶۵۱	د مجاهد رحمه الله اثر
۶۵۲	د امام اوزاعی او لیث بن سعد رحمهما الله فتوی
۶۵۲	د عبد الله بن مبارک رحمه الله فتوی
۶۵۳	د علامه ابن تیمیہ رحمه الله تحقیق
۶۵۴	امام نووی رحمه الله
۶۵۴	شاه ولی الله رحمه الله
۶۵۵	امام رازی رحمه الله
۶۵۵	د رسول الله صلی الله علیه وسلم عمل او خلفاء راشدینو تعامل
۶۵۵	مشائخ صوفیه کرام رحمهم الله
۶۵۶	امام ابو حنیفه او امام محمد رحمهما الله

- ۶۵۷ د اهل حدیثو ډله د ډله ایز فساد باندې ده
- ۶۵۸ علامه عینی رحمه الله
- ۶۵۹ مولانا عبدالحی ، شیخ التسلیم او ملاجیون
- ۶۵۹ د صاحب تکمیل بی خایه خوله اچول
- ۶۶۱ د صاحب تکمیل په حنفی دلائلو باندې نیوکې
- ۶۶۲ د حنفیه وو په قرآنی دلیل باندې نیوکه
- ۶۷۰ د حنفیه وو د حدیثو په دلائلو باندې نیوکې
- ۶۷۳ په دویم دلیل باندې نیوکه
- ۶۷۴ په دریم دلیل باندې نیوکه
- ۶۷۶ د صاحب تکمیل خیانت
- ۶۷۷ په څلورم دلیل باندې نیوکه
- ۶۸۰ په پنځم دلیل باندې نیوکه
- ۶۸۱ د حدیثو په علم کسې د امام ابو حنیفه رحمه الله درجه
- ۶۸۴ په شپږم دلیل باندې تنقید
- ۶۸۶ د اهل حدیثو له مصنفینو څخه هیله
- ۶۸۶ په اووم دلیل باندې نیوکه
- ۶۸۹ د حنفیه وو په اهل حدیثو باندې احسان (نیوکه)

تمت بالخیر

تم فهرس الكتاب بعون الملك الوهاب

د احسن الفتاوی د دویم جلد فهرست ختم شو والله الحمد اولاً و آخراً

وصلی الله تعالی علی خیر خلقه محمد وعلی اله وصعبه وسلم اجمعین برحمتک یا ارحم الراحمین

فتاویٰ دیوبند پاکستان المعروفہ

فتاویٰ فریدیہ

پہنستو ترجمہ

از افادات

مفتی اعظم عارفانہ مولانا مفتی محمد رفیع صاحب دامت برکاتہم

مترجم

مولوی نصر اللہ "منصور" تخاری

ناشر

مکتبہ فریدیہ

محکمہ جنگی پشاور

فناوی دارالعلوم دیوبند

مدللہ او مکملہ

فارسی

تالیف

حضرت مولانا مفتی عزیز الرحمن عثمانی صاحب

حسب ہدایت و تکرانی

حضرت مولانا محمد طیب صاحب

ترتیب او حواشی

مولانا محمد ظفیر الدین صاحب

جدید اضافی تخریج

مولانا مفتی محمد صالح کاروری

ناشر

مکتبہ فزنیہ

محله جنگی، پشاور

فتاویٰ حقانیہ

پښتو ترجمہ

له افاد اتود

شیخ الحدیث حضرت مولانا عبدالحق صاحب رحمۃ اللہ علیہ

خارنہ او اہتمام

حضرت مولانا سمیع الحق صاحب مہتمم جامعہ

ترتیب، مفتی - مختار اللہ حقانی

پښتو ژباړونکی

مولوی قاری محمد رفیع ملک مہتمم مجاز العلوم البوہریہ ارگون

ناشر

مکتبہ فریدیہ

محله جنکی، پشاور